SERIA TEOLOGICĂ

PREOT DR. LIVIU STAN

MIRENII ÎN BISERICĂ

STUDIU CANONIC-ISTORIC

SIBIU, 1930

PREFAȚĂ

Pornind acum câțiva ani, din îndemnul și cu sprijinul părintesc al Inalt Prea Sfințitului Mitropolit Dr. Nicolae Bălan *al Transilvaniei, la cercetarea* situației juridice a mirenilor în biserică, *mi-am îndreptat preocupările asupra problemei acesteia, pe care o și înfățișez parțial în studiul prezent. Zic parțial, pentrucă deși am considerat și am cercetat în ansamblul ei problema, totuș, tratarea științifică mi-am limitat-o numai la un aspect mai puțin cunoscut al ei, dacă nu chiar ignorat, anume, la participarea mirenilor la exercitarea puterii bisericești, care constitue dealtfel și o problemă pentru sine.*

Indemnul la cercetarea problemei acesteia, s'a născut din mijlocul preocupărilor Inaltului nostru ierarh de-a asigura bisericii ortodoxe române, o organizație trainică în spiritul larg *al canoanelor, o organizație deplin corespunzătoare misiunii pe care o are biserica, o organizație care să-i garanteze bisericii mijloace proprii și să-i deschidă posibilități de mari realizări, descătușându-o în întregime din litera ucigătoare de duh și de viață a îngustelor concepții canonice opuse șagunismului. Considerente superioare ca acestea, ce pledează pentru deschiderea și garantarea unor largi și slobode căi acțiunii mântuitoare a bisericii, care îmbrățișează întreaga viață omenească, au impus cercetarea problemei, iar interesul pentru ea a crescut din dorința vie în inima fiecărui creștin iubitor de biserică, de a se curma odată agitațiile dăunătoare și frământările sterile în jurul organizării bisericii noastre, organizare pe care misiunea și nevoile ei reale o reclamă,* temeinică, durabilă *și* unitară.

Bunul Dumnezeu mi-a ajutat să scot la iveală drepte şi lămuritoare cuvinte de învăţătură asupra problemei cercetate. Pe acestea le-am adunat cu sârg şi după cuviinţă, din isvoarele Dreptului Bisericesc Oriental şi Occidental.

Precum era şi firesc, am cercetat întâiu temeiurile dogmatice ale problemei. Am ispitit apoi pe rând, legislaţia bisericească şi civilă-bisericească, şi n'am lăsat pravilă necercată şi tâlcuire nelămurită, între cele cari privesc mai deaproape problema noastră. Deasemenea am ispitit cuvântul cronicelor mai vechi şi-al însemnărilor mai noui, ca să cunosc pe lângă legi, încă şi datinile bisericii, precum şi mărturia faptelor grăitoare asupra aceleiaşi probleme.

Mărturiile legislaţiei şi-ale practicei bisericeşti, le-am cercetat în ordine cronologică, începând cu întemeierea bisericii şi urmărindu-le pe făptura timpului până în zilele noastre. Cercetările mele în cadrul primelor zece veacuri, au îmbrăţişat legislaţia şi practica întregii biserici, iar dela schismă încoace, le-am restrâns numai la viaţa bisericii ortodoxe.

In aranjarea materialului am ţinut seamă de aspectele fireşti ale problemei, încadrându-le pe fiecare în capitole după importanţă, iar în tratarea fiecărui capitol, am observat ordinea cronologică şi reală, unde era cazul, tinzând a întocmi un studiu de cât mai completă documentare canonică şi istorică, prin care să înfăţişez, nu felul în care a fost privită şi soluţionată problema numai într'un loc sau numai într'o epocă anumită, ci felul în care ea a fost privită şi modul în care a fost soluţionată întotdeauna şi pretutindeni. Fireşte că o informaţie şi documentare asupra întregii biserici, şi asupra a două mii de ani, nu le puteam concentra altfel într'un studiu, decât spicuind toate datele mai importante şi mai reprezentative pentru anumite epoci şi biserici.

Extensiunea capitolelor este, pe cât se poate, proporţională cu intensitatea şi extensiunea colaborării mirenilor cu ierarhia, la exercitarea uneia saŭ alteia dintre ramurile puterii bisericeşti. Face excepţie capitolul ultim, pe care l-am redus la minimum, pentru motivul că participarea mirenilor la administrarea averii bisericeşti, este un drept prea evident al lor şi nici nu este controversă aproape deloc asupra lui.

De opiniile contrare convingerii ce se desprinde, din doctrina, din legislaţia şi din practica bimilenară a bisericii noastre, nu m'am poticnit şi nu le-am discutat polemic în cuprinsul studiului, ci le-am menţionat doar în partea introductivă, reliefându-le poziţiile zidite pe temelie străină.

N'am ignorat nici controversele de odinioară şi de acum asupra părţilor laterale şi asupra chestiunilor speciale din cadrul general al problemei. Am insistat asupra lor, făcând, nu o polemică uşoară de cuvinte, ci una de fapte doveditoare şi de argumente crescute din acestea.

Alcătuind acest studiu, n'am râvnit decât să aduc o contribuţie la lămurirea unei probleme vitale a bisericii, problemă necercetată şi nelămurită îndeajuns, aşa că ea a rămas mereu deschisă discuţiei şi cercetărilor ştiinţifice.

Convins că biserica nu-şi poate manifesta din plin viaţa prin „mădulare" legate şi imobilizate, ci prin „mădulare" slobode şi active, şi că orice acţiune de înviorare şi de transformare în biserică nu se poate întreprinde şi nu se poate duce la înfăptuire decât prin slobozenia „mădularelor" legate, prin recunoaşterea drepturilor şi a situaţiei lor reale în biserică, şi prin angajarea lor la acţiune împreună cu toate celelalte, socotesc că trebue să li se dea tuturor credincioşilor toată slobozenia, şi'n slobozenie, toate drepturile

ce li se cuvin, potrivit situației lor reale de mădulare vii ale bisericii. Altfel, biserica nu va fi vie niciodată, ci va vegeta mereu.

Mai presus de toate dorind o biserică vie, *clocotitoare de viață întru Domnul, stăpânitoare și înoitoare a sufletelor noastre, am vrut prin studiul prezent să-mi împreun efortul meu cu al altora,* ca să se zidească vie casa Domnului, *mare și sfântă și plină de toată tăria vieții, pe temelia așezată de El.*

Nimeni, neputând zidi pe altă temelie decât pe aceia pusă de Mântuitorul, dela aceia am purces și eu, trudindu-mă a-mi ridica schelele cercetărilor numai în raza de lumină și în spațiul de gravitate al temeliei puse de El, și năzuind a aprinde, pe 'nălțimea la care voiu fi putut ridica schelele, o candelă oricât de mică în biserica lui Hristos, ca să se sporească lumina și să se'ntărească chemarea la viață, chemarea la o biserică vie.

Slăvind pe Dumnezeu pentru toate, îmi încheiu această predoslovie îndreptându-mi tot gândul bun de recunoștință către Inalt Prea Sfințitul nostru Mitropolit Nicolae, marele mecenate al teologiei ortodoxe române, și-mi însoțesc recunoștința, de-un cuvânt de caldă mulțumire, pentru povețe, pentru ajutor și pentru tipărirea studiului acestuia.

Sibiu, Decemvrie 1938.

Preot Dr. Liviu Stan

CUPRINSUL

	Pagina
Prefaţa	V—VIII
Cuprinsul	IX
Prescurtări	XI
Introducere	1—23
I	
Importanţa mirenilor în biserică şi drepturile lor de participare la exercitarea puterii bisericeşti	24—45
II	
Laicii şi puterea sacramentală	46—63
III	
Participarea mirenilor la exercitarea puterii învăţătoreşti	64—109
I. Misiunea externă	67—75
II. Misiunea internă	75—95
Cuvântul în adunările pentru învăţătură	79—80
Cuvântul în adunările de cult, predica	80—89
Discuţiile publice	82—92
Femeile	92—93
Cetirea din Scripturi	93—95
III. Cateheza, şcolile teologice şi ştiinţa teologică	95—102
Apărarea credinţii, concluzii	102—109
IV	
Participarea mirenilor la exercitarea puterii jurisdicţionale	110—752
I. Participarea mirenilor la sinoade. Sec. I—XX	112—244
II. Participarea mirenilor la alegerea clerului în genere	244—251
A) Participarea mirenilor la alegerea ierarhilor. Sec. I—XX	251—609
B) Participarea mirenilor la alegerea preoţilor şi diaconilor. Sec. I—XX	610—709
III. Participarea mirenilor la administrarea averii bisericeşti. Sec. I—XX	709—752
Bibliografia	753—780
Indice	781—811
Greşeli observate	813—816

ÎN „SERIA TEOLOGICĂ" AU APĂRUT:

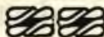
1. *S. Bulgakoff:* ORTODOXIA. Sibiu, 1933. Pag. 256+8. Preţul broşat 120 Lei, legat 150 Lei.
2. *N. I. Popoviciu:* EPICLEZA EUHARISTICĂ, Sibiu, 1933. Pag. 351+8. Preţul broşat 150 Lei.
3. *N. I. Popoviciu:* ÎNCEPUTURILE NESTORIANISMULUI. Sibiu, 1933. Pag. 76. Preţul broşat 40 Lei.
4. Arhim. *Dr. V. Lăzărescu:* CULTUL INIMII LUI ISUS LA CATOLICI. Sibiu, 1933. Pag. 95+9. Preţul 60 Lei.
5. *Preot Il. V. Felea:* CONVERTIREA CREŞTINĂ. Sibiu, 1935. Pag. 104+8. Preţul broşat 60 Lei.
6. *Nicolae Berdiaeff:* UN NOU EV MEDIU. Sibiu, 1936. Pag. 165. Preţul broşat 75 Lei
7. *Dr. Nicolae Popoviciu*-Arad: OPINII asupra proiectului de modificare a legii şi statutului pentru organizarea bisericii ortodoxe române. Sibiu, 1936. Pag. 69. Preţul broşat 35 Lei.
8. *A Huonder:* LA PICIOARELE MÂNTUITORULUI, vol. I, prelucrare de prof. I. Moşoiu, pag. 208. Preţul broşat 80 Lei.
— *A. Huonder:* LA PICIOARELE MÂNTUITORULUI, vol. II, prelucrare de prof. I. Moşoiu. Sibiu, 1937. Pag 282. Preţul broşat 125.
9. *Pr. Ilarion V. Felea:* CRITICA EREZIEI BAPTISTE. Sibiu, 1937. Pag. 96, Preţul 35 Lei.
10. *Dr. D. Stăniloae:* VIAŢA ŞI ÎNVAŢĂTURA SF. GRIGORIE PALAMA. Sibiu. 1938. Pag. 250+CLX. Preţul 165 Lei.
11. *Prot. Vasile Stoicanea:* IN SLUJBA DOMNULUI ISUS. Sibiu, 1938. Pag. 220+8. Preţul broşat 80 Lei.
12. *Sf. Ioan Gură de Aur:* PREDICI DESPRE POCĂINŢĂ ŞI DESPRE SF. VAVILA, trad de Şt. Bezdechi, prof. universitar, Sibiu 1938. Preţul 60 Lei.
13. *Preot Dr. Liviu Stan:* MIRENII ÎN BISERICA, Sibiu 1939. Pag. 828. Preţul 320 Lei.

ÎN „SERIA DIDACTICĂ" AU APĂRUT:

1. *D. Făgărăşianu:* TÂNĂRULE, ŢIE-ŢI ZIC, SCOALĂ-TE! Vol. I. Sibiu, 1933. Pag. 108+8. Preţul broşat 60 Lei.
2. *D. Călugăr:* HRISTOS ÎN ŞCOALĂ. Manualul catehetului. I. Ed. I. Sibiu, 1934. Pag. 532+8 [epuizată]; ediţia II 1937, 536+9. Preţul legat 220 Lei.
3. *Şt. Meteş:* ISTORIA BISERICII ROMÂNEŞTI DIN TRANSILVANIA. Vol. I. Sibiu, 1935 Pag 596+36. Preţul broşat 280 Lei, legat 330 Lei.
4. *D Făgărăşianu:* TÂNĂRULE, ŢIE-ŢI ZIC, SCOALĂ-TE! Vol. II. Sibiu, 1935. Pag. 112+8. Preţul broşat 50 Lei.
5. *Dr. Nicolae Terchilă:* EVANGHELIA IN ŞCOALĂ. Sibiu, 1935. Pag. 180. Preţul broşat 75 Lei.
6. *Ştefan Meteş* MÂNĂSTIRILE ROMÂNEŞTI DIN TRANSILVANIA ŞI UNGARIA Sibiu, 1936. Pag. 364+128. Preţul br. 250 Lei.
7. *D. Călugăr:* HRISTOS IN ŞCOALĂ. Manualul catehetului. II. Sibiu, 1936, Pag. 498. Preţul legat 220 Lei
8. *Dr. Mircea Suciu-Sibianu:* GÂNDURI CREŞTINEŞTI. Vol. I, Sibiu, 1937, 110 pag. Lei 40 —.
9. *Gh. Tulbure* MITROPOLITUL ŞAGUNA. Opera literară * Scrisori pastorale * Circulări şcolare * Diverse. Sibiu. 1938. Pag. 460+12. Preţul broşat 170 Lei, legat 220 Lei.

PRESCURTĂRI

Arm.=῾Αρμονία
Bev.=Beveregius
Bi.=Bingham
Bog. Viest. = Boghoslovskii Viestnik
B. O. R. Biserica Ortodoxă Română
Can.=canon (oane)
Can. Ap.=Canoanele Apostolice
Cod. J. C.=Codex Juris Canonici
C. J. Can.=Corpus Juris Canonici
C. J. C.=Corpus Juris Civilis
Cst. Ap.=Constituţiunile Apostolice
Cstpl.=Constantinopol
D. A.=Dictionnaire Apologetique
D. A. C.=Dictionnaire D'Archeologie Chretienne
De.=Δελικάνης
Dr. Bis.=Dreptul Bisericesc
D. T. C.=Dictionnaire de Theologie Catholique
Eklis. (Ekl.) Ἐκκλησία. Revistă,
Ἐκκλ.=Ἐκκλησία. Colecţiune de legi bisericeşti
He.=Hefele
Hi.=Hinschius
Hr. Cten. Hristianskoe Cztenie
Isv. (oare)=Ukrainski djerela ţerkovnogho prava
I. (J) G. R.=Jus Graeco-Romanum
P. A. O.=Patrum Apostolorum Opera
P. G.=Patrologia Graeca
P. L.=Patrologia Latina
Prav. Obozr. = Pravoslavnoe Obozrienie
Prav. Sobies.=Pravoslavnîi Sobiesednik
(Si. Sin.) Sint. At. = Sintagma Ateniană
Sobor. Rus. = Trudî piervagho vserosiiskagho sobora 1925.
Tr. K. D. Ak.=Trudî Kievskoi Duhovnoi Akademii.
Ţerk. Viedom. = Ţerkovnîi Viedomosti.
Ţerk. Viest.=Ţerkovnîi Viestnik
V. E. (Esp.)=Van Espen
Voskr. Cten.=Voskresnoe Cztenie

În Biblioteca populară „POPASURI DUHOVNICEŞTI" au apărut:

1. CARTE DE RUGĂCIUNI
Ediţia bogată, 320 pag. (epuizată) . . Lei 70·—
Ediţia mică, 116 pag. (epuizată) . . „ 25·—
2. *Pr. I. Alexandrescu*: IZBĂVIRE PRIN BISERICA LUI HRISTOS, 36 pag. Lei 8·— (epuizată)
3. *Preot A. Nanu*: BIRUINŢA CRUCII, 44 pag. Lei 10·— (epuizată)
4. *Preot A. Nanu*: ICOANE DE CĂINŢĂ, 71 pag. Lei 14·—
5. *Dr. Nicolae Bălan*, arhiepiscop şi mitropolit: RĂMÂNEŢI ÎNTRU DRAGOSTEA MEA. (Cuvinte de învăţătură la praznicul Învierii Domnului), 24 pag. Lei 6·— (epuizată)
6. *Preot A. Nanu*: LA ZILE MARI, 39 pag. Lei 8·—
7. *D. Călugăr*: SFINŢI ŞI PĂRINŢI AI BISERICII, 82 pag. Lei 20·—
8. *Dr. Nicolae Bălan*, arhiepiscop şi mitropolit: MONAHISMUL ORTODOX, 30 pag. Lei 10·—
9. *Pr. A. Nanu*: SUFLETE DE MUCENICI, 93 pag. Lei 25·—
10. *Pr. Gh. Secaş*: ÎN ŞCOALA DRAGOSTEI LUI ISUS, pag. 89. Lei 25·—
11. *Prof. N. Crainic*: ORTODOXIA, CONCEPŢIA NOASTRĂ DE VIAŢĂ, 31 pag. Lei 10·— (epuiz.)
12. *Prot. Vasile Stoicanea*: RAMURI DIN EVANGHELIE, 75 pag. Lei 16·—
13. *Pr. Ioan Alexandrescu*: AVRAAM IN LUMINA EVANGHELIEI. 92 pag. Lei 20·—
14. *Preot Gh. Secaş*: ÎN ŞCOALA SUFERINŢEI CREŞTINE, pag. 144. Lei 25·—
15. TOATĂ SUFLAREA SĂ LAUDE PE DOMNUL. Carte de cântări pentru Oastea Domnului. 136 pag. Lei 25·—
16. *N. Regman*: FIGURI DIN TRECUTUL CULTURAL AL ARDEALULUI. 40 pag. Lei 15·—
17. *Preot Ioan Alexandrescu*: PĂRINTELE AVRAM ŞI CREDINŢA SA (Tâlcuire biblică) 60 p. L. 16·—

INTRODUCERE

In biserica noastră nimeni n'a tras la îndoială importanța elementului mirean, deși nu toți sunt de acord să-i sublinieze această importanță, care rezultă din natura lucrurilor, fiind mirenii un element constitutiv al bisericii. In ce privește însă, rostul lor în biserică, participarea lor la viața bisericească mai precis, îndreptățirile pe cari le au de a participa la exercitarea puterii bisericești, precum și în ce privește limitele acestei participări — opiniile sunt împărțite. Divergențele de păreri sunt variate până la contraziceri directe. Dacă aruncăm o privire asupra discuțiilor purtate și-a luptelor date în biserica noastră, asupra acestei probleme vitale pentru biserică, suntem siliți să constatăm că armele cari s'au utilizat de către beligeranți au fost căutate mai des în arsenalul pasiunilor, decât în acel al științii. Evident că deslănțuirile de pasiuni, deși fatal legate de orice luptă, prejudiciază în mod serios clarviziunea și prin aceasta lămurirea adevărului. Acest lucru este pe deasupra oricărei îndoeli și la noi a fost îndeajuns de verificat, prin atitudinile revoltătoare ale multor pasionați, cari în orbirea lor au mers până la refuzarea unor probe și argumente irefutabile.

In lupta angajată pe tema mirenilor, printre cei cari utilizau arme științifice, adesea s'au văzut oameni ținând morțiș la greșelile lor din trecut, constituindu-se apoi în judecători infalibili și monopolizatori ai științii, asvârlind lozinci și rostind sentințe cu cari voiau să sperie lumea, urmărind mai degrabă, să-și ascundă greșelile, decât să contribue la lămurirea adevărului.

Aspectul luptei acesteia, așa cum s'a reluat după răsboiu este foarte variat și interesant. Un mozaic de pasiuni, de păreri și de elucubrațiuni științifice. Cu excepția câtorva contribuții și păreri mai serioase dar insuficiente, tocmai opiniile greșite s'au bucurat de o circulație mai mare, atingând uneori tensiunea unor curenți de înaltă frecvență și devenind chiar „populare". In urma celor petrecute, s'ar părea că în veacul nostru nu prea circulă, sau în orice caz circulă cu mare anevoe banii cei buni și, că privilegiul circulației și răspândirii rapide, îl dețin banii cei răi, biletele false. Se vede că lucrurile s'au cam întors pe dos și astăzi nu mai putem zice cu Simeon Ștefan „că și banii aceia sunt buni cari umblă în toată lumea" ci constatăm contrarul. Cu aplicare la problema noastră, lucrurile sunt la fel, ca și la toate problemele vieții postbelice dealtcum. Ideile bune ca și adevărurile, sunt demodate, pe când toate ideile năstrușnice și minciunile, sunt moderne. Se bucură de circulație și găsesc aprobare.

Se pare totuși că lumea a început să-și revie, a început să se reculeagă și încearcă să-și refacă echilibrul vital. In noua zodie a refacerii universale care se anunță, titlurile moderne încep a se devaloriza, biletele, monedele, ca și ideile false, încep a fi scoase din circulație. Pretutindeni pe unde a început regenerarea se observă acest proces de purificare și astfel, fără avantajul unei circulații rapide, ideile false și opiniile greșite, își vor pierde ascendentul asupra ideilor și opiniilor drepte și vor deveni neactuale, lăsând locul valorilor reale, ideilor bune, ideilor corecte și opiniilor conforme adevărului, cari nu sunt niciodată moderne pentrucă sunt totdeauna actuale, se bucură de-o actualitate perpetuă. Umbra pe care-o aruncă asupra lor tot ce face vâlvă ca modern, nu le îngroapă, pe când umbra acestora pentru tot ce-i numai modern, este mormânt fără de'nviere.

In biserica noastră, lupta în jurul problemei mirenilor s'a mai potolit, apele s'au mai limpezit, opiniile false au început a fi scoase din circulaţie, fie prin cedarea pasiunilor, fie prin uitare, fie prin „mea culpa". Totuşi au mai rămas destui cari agită problema aşa cum îi taie capul. Astfel:

1. Unii, cei mai *ultramontani*, ceeace se tâlcueşte ultraierarhişti — afirmă sentenţios şi fără a da drept de apel, că laicii au un singur drept în biserică: *să asculte şi numai să asculte şi atât.* Deşi această afirmare ar părea mai mult un joc nepotrivit de cuvinte, o jonglerie şi, deşi face impresia unei ironii ierarhiste, unei persiflări ieşite din sutană, este totuşi o opinie rostită cu aer de greutate ştiinţifică şi cu pretenţii de a rezolva printr'o astfel de rostire, o problemă. In realitate această afirmaţie este negarea totală a vreunui drept al mirenilor în biserică, căci cine nu are alt rost în biserică decât să asculte, şi se precizează: *numai să asculte,* acela este redus la sclăvie, lipsit de orice drepturi. Aceasta este consecinţa logică a afirmaţiei de mai sus, care vrea să stabilească un principiu pentru reglementarea raporturilor mirenilor faţă de biserică şi vrea să fie formularea precisă a acestui principiu. Apoi, afirmaţia că ascultarea, supunerea, ar fi un drept, dacă nu este o persiflare este desigur o inconştienţă. Nici chiar ultramontanismul exagerat şi orb nu constitue raţiunea acestei afirmaţii, deşi în realitate afirmaţia aceasta este expresiunea celui mai extremist ultramontanism.

2. Alături de această atitudine bizară pe care orice om serios ar trebui să o ia drept o glumă clericală şi pe care am menţionat-o totuşi ca pe cea mai exagerat negativă, ca pe o ciudăţenie susţinută poate fără o prealabilă încercare de a-i desluşi consecinţele, alţii au adoptat o ţinută negativă similară, însă pentru alte raţiuni decât aceea ultramontană extremistă. Li-se

pare acestor adversari de altă categorie, a îndreptățirilor juste ale laicilor, că prin recunoașterea acestor îndreptățiri și prin încercarea de a le traduce în realitate, prin exercitarea lor din partea laicilor, prin participarea efectivă la exercitarea puterii bisericești, s'ar produce o prea mare laicizare a bisericii. Această laicizare de care se tem unii, are două sensuri. Laicizarea poate fi concepută ca o participare a mirenilor binecredincioși la viața bisericească, determinând acțiuni creștinești și impunând puncte de vedere juste, iar pe deasupra contribuind la propășirea bisericii luptând pentru ea, dar și controlând indirect prin prezența lor, bunul mers al treburilor bisericești și viața păstorilor și veghind direct, ca să nu aibă loc abuzuri. Astfel înțeleasă laicizarea, nu numai că nu trebue să ne păzim de ea, ci mai vârtos se cade s'o dorim din toată inima noastră, s'o căutăm cu râvnă, s'o promovăm și s'o răspândim cât mai mult, s'o întroducem pretutindeni. Această laicizare zidește biserica și să nu ne pedepsească Dumnezeu cu lipsa unei astfel de laicizări. Aceasta nu justifică frica nimănui de laicizare și nu trebue să neliniștească pe nimeni. In loc să determine perspectiva unei astfel de laicizări, reacțiune și atitudine ostilă, ar trebui mai bine să determine, și ar fi perfect justificată o altă atitudine, una de luptă, de acțiune pozitivă pentru laicizare.

O laicizare cu totul de altă natură, ar fi periculoasă; laicizarea în sens curent, laicizarea aceea vrăjmașe bisericii care se caracterizează printr'o mentalitate laică areligioasă și necreștină. Aceasta ar constitui un pericol dacă s'ar întroduce în biserică, pentrucă de acest fel de laicizare sunt pasibili și se pot face vinovați, nu numai mirenii, ci chiar și clerul dela cel mai de jos membru al său până la vlădică. Acest fel de laicizare, este și se produce independent de participarea sau neparticiparea mirenilor la viața bisericească și tocmai

această participare, ar putea fi un mijloc eficace de combatere a laicizării acesteia. Pentru cuvânt de laicizare, n'ar fi prilej de atitudine ostilă decât atunci, când alături de laicizarea de acest gen periculos, pe care-l amintirăm, laicii ar fi considerați în afară de biserică, când n'ar face parte constitutivă din biserică, când ar fi un element periculos pentru biserică, sau când printr'o participare neprecis reglementată și limitată, s'ar atinge caracterul episcopal al bisericii.

A te declara împotriva laicizării de orice fel, fără deosebire, este greșit și nu puțini au căzut în această greșală pe care au propagat-o prin toate mijloacele înfierând laicizarea ca pe un element nou și primejdios pentru biserică și chemând lumea la luptă împotriva ei.

3. In legătură cu frica de laicizare pentru care unii au combătut participarea mirenilor la exercitarea puterii bisericești, alții au invocat în acelaș scop, frica de politicianizare a bisericii. Prin participarea mai intensă a mirenilor la viața bisericească, s'ar politicianiza biserica și-ar fi târâtă în noroiul luptelor politice. Ori, decât să se întâmple una ca aceasta, mai bine ne lipsim de colaborarea mirenilor, mai bine le tăem drepturile, sau le facem uitate.

Frica aceasta de politicianizare este în legătură cu cea de laicizare, și ar fi o consecință a laicizării în sens rău, căci mirenii cu mentalitate laică în sens curent, desigur nu s'ar da înapoi dela târârea bisericii în lupte politice fiindcă nu ar vedea în biserică decât un instrument politic ca oricare altul. Această frică de politicianizare ar fi justificată într'un stat complectamente laic, dar într'un stat ca al nostru, nici decum. Deși se manifestă tendința unor politicieni de a-și impune mentalitatea lor laică în stat, totuși nu s'a ajuns încă până la o laicizare, a statului, încât, pentru a preveni o astfel de eventualitate mașteră pentru biserică, aceasta trebue să angajeze mirenii în acțiune bisericească, recunos-

cându-le îndreptățirile juste fără teamă de laicizare și de politicianizare, ba din contră declanșând printr'o acțiune astfel organizată o „luptă bună" de contracarare, o acțiune agresivă în sens bun, împotriva acestor două pericole, cari pândesc biserica și de cari nu va scăpa decât înfruntându-le în arena unei largi vieți bisericești, iar nu retrașându-se după metereze ierarhice și închizându-se în carapacea unui cléricalism îngust. Renunțarea la o acțiune cu angajarea tuturor forțelor vii ale bisericii de teama laicizării și a politicianizării, este o lașă capitulare care va aservi biserica cu cea mai mare ușurință politicei, pe când acțiunea preconizată de cei cari reclamă recunoașterea îndreptățirii mirenilor de a participa activ și cât mai larg la viața bisericească, în conformitate cu doctrina, cu necesitățile și cu rostul bisericii, va evita aservirea bisericii politicei, ba mai mult, poate face în felul acesta, ca în loc să fie ea constrânsă de a face servicii politicei, aceasta fără de nici o constrângere, ci din atașament creștin față de biserică să-i ofere serviciile sale.

4. Mai socotesc unii, că participarea mirenilor la exercitarea puterii bisericești ar fi o inovație de dată recentă, care s'ar datori necesității pe care ar fi simțit-o biserica de a se ține la pas cu lumea, conformându-se spiritului nou al timpului și adaptându-și instituțiile, ba creind unele noui, după aceste variabile și trecătoare exigențe ale timpului, impuse vieții de stat. Timpul ar fi impus statului o ideologie politică nouă, instituții noui, metode noui etc. pe cari biserica le-ar fi împrumutat pentru a nu fi retrogradă și pentru a-și servi unele interese. Astfel privite lucrurile, ar trebui să mărturisim că biserica și statul ar fi un „Janus Geminus" sau doi frați siamezi cari n'ar putea exista independent ci numai împreună, și că ar fi în funcție unul de celalalt. Am face din biserică un apendice al statului, a cărui existență și ale cărui forme existen-

ţiale, organizare, instituţii, etc. ar fi condiţionate de stat, care e condiţionat la rândul său de timp şi, eternitatea bisericii, am supune-o indirect, categoriei temporalităţii. Biserica şi doctrina ei fiind eterne, îşi are instituţiile ei cari nu pot contrazice acest caracter şi nu pot fi supuse unei alte dependenţe temporale căci ele ar contraveni caracterului etern al bisericii şi al doctrinei ei şi nu i-ar mai putea servi, ca elemente eterogene, supuse unor variaţii străine şi luând forme care ar atinge doctrina bisericii. Ori biserica nu poate face aceasta, nu poate împrumuta instituţii străine fiinţii ei, căci nu se poate supune în mod esenţial schimbării, nu-şi poate supune schimbării elementele ei esenţiale constitutive, în conformitate cu caracterul său etern. Are destule forme variabile, însă tocmai forma ei de guvernământ, care decurge din doctrina despre sine, despre biserică adecă, şi care este în strictă dependenţă de această doctrină, tot atât de esenţială şi de neschimbabilă ca însăşi această doctrină, este evident că nu poate fi supusă variaţiilor şi fluctuaţiilor timpului şi schimbărilor pe cari acesta le aduce în ideologia politic-socială a statelor.

Toate formele de guvernământ ale statelor, pe cari timpul le aduce şi le alungă apoi şi le face să se piardă pe firul său depănat fără durată, toate acestea vin şi se duc fără să schimbe biserica. De aceea, ideologia revoluţiei franceze şi a anului 1848, — au inovat instituţiile statelor, au transformat ideologiile politice, dar n'au inovat nimic în biserică şi nu i-au transformat ideologia — recte — doctrina. Ceeace a făcut timpul, contribuţia lui în această materie, este alta, strict formală, neesenţială şi anume, prin condiţiile de libertate create, prin climatul democratic şi liberalist, a facilitat afirmarea liberă, a formelor proprii principiilor de guvernământ neschimbabile ale bisericii, forme cari erau stânjenite în manifestare şi realizare, de spiritul în-

gust al vremii și de ideologiile politice retrograde, în cari trăiseră statele până aci. Formele acestea, au existat cu mult înainte. Au existat dela început în biserică și n'au dispărut niciodată. Timpul și ideologia lui, liberalo-democrată, le-au dat numai prilej de manifestare deplină. Formele asemănătoare de manifestare, a vieții bisericești și a celei de stat, sunt simple coincidențe formale și din felul în care acestea funcționează, se vădește că nu se poate stabili între ele o înrudire de esență, nu se poate stabili între ele un raport de paternitate și de filiațiune și este deci falsă convingerea sau părerea celor ce susțin acest raport de înrudire și e șubredă poziția celor ce justifică și reclamă în virtutea acestei înrudiri, o cedare mai mare de drepturi pe seama mirenilor.

5. Inrudită prin greșală cu această opinie, este și opinia acelor cari afirmă că biserica ar fi o instituțiune democratică, că forma ei de guvernământ este cea democratică și e vădit lucru deci, că în baza acestei forme democratice de guvernământ, laicilor le revin o sumă de drepturi la constituirea și exercitarea puterii bisericești.

6. La părtașii acestei opinii se mai adaugă și acei care cred tocmai contrarul, susținând că biserica are o formă de guvernământ monarhică absolutistă, aristrocrată sau altcum, în virtutea căreia laicilor nu li-se cuvine nici un drept. Toate opiniile cari vor să atașeze biserica unei sau altei forme lumești de guvernământ, sunt greșite și inacceptabile, pentrucă biserica sub acest raport nu este supusă nici unei forme trecătoare, nu-i dependenta lor variabilă, ci-i dependenta invariabilă a doctrinei sale. Biserica în forma ei de guvernământ are fără îndoială elemente comune cu toate formele omenești de guvernământ, pe când însă acestea reprezintă numai realizări parțiale a unei forme ideale de guvernământ, biserica deține în chipul cel mai înalt forma

ideală de guvernământ care se prezintă ca o sinteză armonică a tuturor celorlalte, însă nu ca o sinteză posterioară apariției celorlalte sisteme, provenită prin eclectism din acestea, ci ca una anterioară, ca o Civitas Dei, față de care toate celelalte sunt numai decăderi.

7. Un alt punct de mânecare ce a dus la adoptarea unei atitudini greșite față de problema îndrituirilor mirenești în biserică, a fost considerarea acestor îndrituiri ca fiind de proveniență protestantă. Protestantismul veacului al 16-lea ne-ar fi sucit mințile cu această inovație, pe care partizanii acestei opinii, o declară element străin de biserică, protestantizant, și piedecă mare în calea mântuirii. Refuză orice probe contrare oricât de evidente ar fi și trag clopotul de alarmă, că prin acordarea de drepturi mirenilor se introduce calul troian în biserică. Această părere este tot atât de lipsită de temeiu, tot atât de superficială, ca și aceea a democratizanților și pornește cu aceeași ușurință la judecarea lucrurilor ca și aceea, considerând numai aparențele. Dela o asemănare aparentă, formală, se trage concluzia înrudirii, ceiace este un lucru tot atât de temeinic ca și acela al încercării de a stabili înrudirea între oameni după asemănarea fizică externă.

Fără o cercetare temeinică a problemei, pornind dela simple concordanțe formale, cu deosebire, cei cuprinși de fobia protestantismului, fac o gălăgie imensă și se institue apărători ai bisericii împotriva unui pericol imaginar, asvârlind cugetate și necugetate invective celor de altă părere și stigmatizând pe toată lumea care crede sau care știe altfel, cu pecetea de: „protestant". Cu epitetul acesta care e și o acuzare de erezie, zeloșii opliți ai credinței, stigmatizează și biserica cu organizație în spirit curat creștin bisericesc ortodox, neluându-și osteneala să șteargă colbul de pe pravili și să-și alunge ceața de pe ochi, ca să vadă, că atâtea veacuri înainte de ivirea protestantismului, biserica a avut

acelaş sistem de guvernământ, că atitudinea față de laici pe care o are acum, nu e nouă, nu e protestantizantă, nici protestantă, căci durează dintr'o vreme în care nu poate fi acuzată de subversivă şi culpabilă înrudire cu protestantismul.

8. In fine, fiindcă veacul trecut a fost considerat un veac al naționalităților, iar veacul de acum al naționalismelor, mulți au încercat să explice apariția unor corporațiuni bisericeşti mixte, în sânul câtorva biserici, ca o expresie a naționalismului, ca ceva impus de interese naționale, de conservare, apărare şi consolidare a națiunilor. Aceştia chiar au cerut în numele intereselor naționale participarea intensă a mirenilor la viața bisericească acolo unde aceasta nu era încă introdusă. Tot la aceştia se numără şi cei cari vor să-şi explice participarea intensă a mirenilor la afacerile bisericeşti în unele biserici, ca o consecință a concentrării puterii civile în persoana ierarhilor deținători ai puterii bisericeşti.

Este adevărat că aduce mari servicii națiunei o organizare bisericească cu larga participare efectivă a mirenilor la administrația bisericească, dar oricât de mari ar fi aceste servicii, ele nu constitue o rațiune suficientă pentru acordarea de drepturi mirenilor în biserică şi acest motiv poate servi numai pe lângă altele şi e valabil şi admisibil numai din considerente politice naționale nu însă din considerente bisericeşti. Afirmarea lui unilaterală, e negarea tuturor celorlalte.

Mult mai neîntemeiată este credința acelora cari leagă apariția participării mirenilor la administrația bisericească de concentrarea puterii civile şi a celei bisericeşti într'o singură persoană. Aceasta admisă, ar însemna că participarea mirenilor la viața bisericească, ar fi tot o necesitate a timpului care n'ar avea vre-o justificare doctrinară şi practică bisericească şi că ar putea apare şi dispare după timp şi schimbări politice.

După aceste vederi, desigur, pare că participarea mirenilor la administrația bisericească n'ar avea temeiuri, sau dacă le are sunt foarte șubrede și străine de biserică. N'ar exista după aceștia nici temeiuri doctrinare și nici justificări din practica vieții bisericești.

Am prezentat aici numai acele opinii greșite cari s'au bucurat de o circulație mai mare și a căror faimă încă n'a dispărut, căci au reușit să se acrediteze ca opinii juste, creindu-și atmosferă și aderenți „ejusdem farinae" cu cei cari s'au făcut susținătorii și propagatorii lor.

Toți aceștia mai au pe lângă eroare, încă o a doua notă comună: acuzația. Toți se întâlnesc pe terenul acuzării și se întrec în eforturile comune de a critica și acuza acele biserici, cari au dat mirenilor drepturi largi de colaborare cu clerul pentru consolidarea și progresul bisericii — „ad majorem Dei gloriam".

9. In afară de categoriile celor ale căror păreri și atitudini le-am prezentat, mai există o categorie de opinienți, cari și-au dat contribuția la lămurirea problemei, contribuție și pasionată și întemeiată pe date furnizate de știința teologică. Această categorie militează pentru o conciliere între părerile extremiste, cari cer, fie înlăturarea oricărei participări a mirenilor la viața bisericească, negându-le acestora orice drept, fie stabilind greșit sorgintea drepturilor ce se cuvin mirenilor, le acordă acestora drepturi prea mari, cari ar altera caracterul episcopal al bisericii și prin aceasta, însăși doctrina despre biserică. Neîmpărtășind nici una dintre aceste atitudini la fel de eronate, le desaprobă pe amândouă căutând să găsească între aceste extreme, punctele de reper ale echilibrului, puncte cardinale sprijinite pe temeiurile furnizate de știință. S'au făcut numeroase încercări în acest sens, toate s'au mărginit însă la cercetări parțiale, explorând numai câte o față a problemei. Studiile publicate, dacă nu sunt științifice,

sunt prea pasionate, iar dacă sunt strict științifice, nu sunt suficiente.

Orice cercetare în această problemă, trebuind să se întemeieze pe doctrina și pe practica bisericii, trebue să aibă ca premise necesare:

a) doctrina corectă despre biserică și

b) doctrina corectă despre forma de guvernământ a bisericii, ca o consecință a celei dintâi.

Din noțiunea corectă, din doctrina corectă despre biserică, se deduce și noțiunea corectă despre forma de guvernământ a bisericii care nici în principiu, nici în aplicarea ei practică, în feluritele forme impuse de viața bisericească, nu poate să contravie învățăturii despre biserică, nu poate fi în desacord pentrucă astfel ar atinge noțiunea corectă despre biserică, ar altera prin urmare doctrina, ori în biserică, nu se poate tolera nimic în contrazicere cu doctrina, din care și în conformitate cu care, trebue să decurgă și să se înfăptuiască totul.

Inainte de a aborda însăși problema participării mirenilor la exercitarea puterii bisericești, este necesară o scurtă lămurire teoretică a importanței mirenilor în biserică, a importanței lor ca factor constitutiv al bisericii. Aceasta se poate face iarăș numai trăgând granițele învățăturii corecte despre biserică, deoarece definind corect noțiunea de biserică cu cele două stări ale ei, cler și laici, în această definire însăși, se lămuresc pozițiile și importanța acestor două elemente constitutive, deci și importanța laicilor. Ținând seamă de poziția și de importanța mirenilor în organismul bisericesc, din cari lucruri decurg îndreptățirile mirenilor, însăși felul și măsura acestor îndreptățiri, se vor preciza în conformitate cu forma de guvernământ a bisericii.

Problema participării mirenilor la exercitarea puterii bisericești, la administrația bisericii cu alte cu-

vinte, este o problemă subordonată, dependentă de aceia a formei de guvernământ a bisericii, lămurirea ei nu se poate face decât în dependenţă de aceasta şi în limitele îngăduite de aceasta, întocmai aşa precum stabilirea formei de guvernământ nu se poate face la rândul ei, decât în dependenţă de doctrina despre biserică şi în limitele acestei doctrine. Dacă în rezolvarea problemei participării mirenilor la exercitarea puterii bisericeşti, nu am ţine seamă de forma de guvernământ a bisericii şi de limitele pe cari ni le îngădue această formă şi am trece peste ele, am altera doctrina despre forma de guvernământ a bisericii şi alterând-o pe aceasta, alterăm prin ea şi doctrina despre biserică.

Rezolvarea problemei mirenilor sub acest aspect are aşadar un spaţiu doctrinar în limitele căruia se poate face. Ce trece dincolo, trece din biserică în afară.

Problema are o importanţă, *a)* dogmatică, întrucât prin lămurirea şi rezolvarea ei în spirit ortodox se întăreşte noţiunea corectă ortodoxă de biserică, dar prin înţelegerea şi rezolvarea ei greşită, se alterează noţiunea corectă despre biserică,[1] *b)* pentru viaţa şi organizaţia bisericii, are apoi această problemă o formidabilă importanţă, întrucât de ea atârnă în mod practic, consolidarea chipului văzut al bisericii, dinamizarea arterelor ei de viaţă sau anemierea până la sufocare a pulsului ei vital.

Cea dintâi, cea care vivifică biserica se realizează prin participarea activă — în limitele dogmatice şi canonice — a mirenilor la viaţa bisericească, prin participarea lor la exercitarea puterii bisericeşti, iar a doua, prin

---

[1] Numai dela greşita înţelegere a noţiunii dogmatice de biserică se poate conchide la o nu mai puţin greşită rezolvare a problemei participării mirenilor la exercitarea puterii bisericeşti. Intr'un studiu special de ecclesiologie vom încerca o cercetare, o cântărire şi cernere a câtorva din cele mai cunoscute formulări noui ale doctrinei ecclesiologice, mai ales că unele din acestea îşi arogă titlul de dogme ortodoxe.

participarea nereglementată dogmatic și canonic a mirenilor la exercitarea puterii bisericești sau prin excluderea totală a acestei participări.

Participarea exagerată și nereglementată a mirenilor la exercitarea puterii bisericești, duce consecvent la laicizarea bisericii până la reducerea ei la asemănarea cu orice societate civilă, adecă la ștergerea caracterului harismatic și Hristrocratic al bisericii, prin înlocuirea sistemului ei de guvernământ ierarhic-sinodal, printr'unul laic, democratic, în care puterea emană dela popor, așa cum e în statele civile de azi.

Excluderea totală a mirenilor dela orice participare la exercitarea puterii bisericești, aruncă biserica în altă anomalie, pe panta substiturii puterii ierarhic sinodale din biserică, printr'una absolutistă, ceeace pentru biserică este egal de dăunător și mai ales egal de străin spiritului și caracterului bisericii lui Hristos.

Pe aceste puncte de vedere, pe cari le-am atins pe cel democratic ad ultra și pe cel absolutist, stau cele două biserici occidentale, cea Protestantă și cea Romano-Catolică.

I. Biserica romano-apuseană, nu are o învățătură despre biserică prea mult deosebită de cea a bisericii noastre, cu toate acestea se pot totuși distinge, unele note specifice cuprinse în noțiunea ei de biserică. Astfel, ea învață că „Biserica este un stat (republica) (cf. Catech. rom. I 10, 3) alături de celelalte state, dar în acelaș timp superioară celorlalte cari trebue să i-se supună". „De fapt — zic apusenii — în timp ce acelea sunt conduse prin rațiune și prin înțelepciune omenească, acesta este fondat pe înțelepciunea și pe sfatul lui Dumnezeu".[1] „Biserica nu-i numai un stat de origine divină ci ea este și împărăția lui Dumnezeu pe pământ,

[1] Mihălcescu, Simb. p. 128.

şi papa, şeful ei este" : „le Christ ici bas".[1] Acestea precum şi unele abateri dogmatice ce-au survenit în sânul acestei biserici, au făcut-o să ia altă înfăţişare în ce priveşte forma de guvernământ sub influenţa mai mult a spiritului roman decât a învăţăturii creştine. Biserica apuseană a adoptat o formă de guvernământ care se potriveşte unui stat roman, nu însă spiritului bisericii creştine. Monarhismul absolutist al papei, face din această biserică într'o anumită măsură o sclavă a papei, o turmă pasivă pe care o conduce papa ca vicar al lui Hristos şi urmaş al Sf. Petru cu puteri ilimitate, nu numai ca învăţător infalibil ci şi ca împărat, mai bine zis cu tendinţa susţinută de a acapara şi stăpânirea civilă asupra tuturor credincioşilor săi. Papa şi, după el toate organele bisericeşti în subordine, exercită puterea bisericească în mod absolutist.

Amăsurat acestui sistem absolutistic de guvernământ (care se vede de departe că e străin duhului creştin) în biserica apuseană este redusă nu numai importanţa laicilor ci şi a clerului inferior, în raport cu situaţia acestora în biserica ortodoxă.

Distanţa între cler şi laici în raporturile lor în viaţa bisericii, nu se bazează pe legătura dragostei, ci mai mult pe-o lege severă. Participarea laicilor la exercitarea puterii bisericeşti a fost redusă arbitrar de către aristocraţia ierarhică, influenţa lor a fost cu desăvârşire exclusă, nu li s'a lăsat decât obligaţiunea de a asculta, de a se supune orbeşte autorităţii legale. Sistemul pur juridic al lui Augustin, din care biserica romană s'a inspirat adânc, caracterizează spiritul roman strict legal. „Totul este legalitate în Catolicismul roman". Creştinii... sunt proprietatea unui Dumnezeu tiranic, fără milă şi care pretinde dela slabul muritor împlinirea unei lungi serii de prescripţiuni pur juridice".

---

[1] Mihălcescu, Simbolica p. 129.

„O monarhie absolută, în care puterile spirituale și temporale sunt reunite în mâinile lor, acesta a fost visul tuturor papilor fără excepție".[1]

O centralizare excesivă domnește în biserica apuseană, culminând în personificarea autorității și puterii civile și bisericești, în Cezarul-Papă, în pontifex maximus și imperator. Biserica romană învață că papa e un monarh absolut, pentrucă întreaga putere e concentrată în mâna lui și forma de guvernământ a acestei biserici este deci cea monarhică absolutistă.[2] Această monarhie absolută care este biserica romană, pretinde tuturor puterilor lumești, statelor adecă, să i-se supună. Dacă se merge în exagerarea spiritului acestuia de absolutism roman, până la a-l transforma într'un absolutism cosmic, este evident că în această biserică se poate prea puțin vorbi de dragoste și de libertate creștină și în acest fel, laicii departe de a avea vre-un drept, sunt reduși la o situație de sclăvie spirituală și tendința e de a le impune și pe cea politică.[3]

Papalitatea a mers în negarea dragostei și libertății creștine până la inchiziție și alte măsuri creștine catolice. Că acest sistem e străin de duhul bisericii creștine, nu mai e necesar să demonstrăm, trebue s'o recunoască și catolicii de bună credință.

Abia în ultimul timp, sub presiunea vremii și a evenimentelor, s'a produs în biserica apuseană romano-

[1] Mihălcescu, Simbolica p. 71.

[2] Rheinhold II 106.

[3] „Et quia in una persona physica tota unitur potestas ecclesiastica, forma regiminis Ecclesiae merito dici potest *monarchia absoluta* quidem et libera ab omni potestate humana" (Rheihold II 106) căci „Status civilis, qui tanquam societas perfecta nulli alli societati humanae subordinatur, subordinatur tamen Deo, ac legi divinae, et sic etiam intra proprium ordinem nihil statuere potest, quod esset contrarium legi divinae; et cum per hanc ipsam legem divinam Ecclesia sit instituta, Status civilis Ecclesiae activitatem impedire vel perturbare non potest (Rheinhold II 125).

catolică o orientare nouă mai puţin papistă şi absolutistă, care marchează începutul unei reveniri la noţiunea mai creştină de biserică de care se îndepărtase mereu. Cezarul din Vatican, a revenit la sentimente mai părinteşti faţă de supuşii săi. Semnul acestei reveniri şi orientări noui este aşa numita „acţiune catolică" sau „acţiunea pentru apostolatul laic".

Absolutismul papal şi ierarhic, îndepărtase prea mult pe credincioşi de păstorii lor, încât solidaritatea catolică, nu numai că a slăbit ci pe alocuri a dispărut cu totul, pricinuind mari pierderi bisericii catolice şi facilitând loviturile ce i s'au dat. Inţeleptul ocârmuitor de azi al bisericii romano-catolice şi-a dat seama de această realitate tristă şi meditând mai profund decât înaintaşii săi asupra problemelor bisericeşti şi mai multă râvnă având, a găsit şi a dat bisericii sale un mijloc de regenerare şi o pârghie nouă de rezistenţă. Aceasta este acţiunea catolică. Papa a găsit şi temeiurile dogmatice ale acestei mişcări, temeiuri până acum condamnate şi ignorate şi a pornit o mişcare nouă şi înoitoare în biserica romano-catolică. Bătrânul patriarh al occidentului, prin Enciclica „Ubi arcano Dei consilio" din 23 Dec. 1922, întemeie mişcarea şi această enciclică am putea-o numi „manifestul-program" al acţiunii catolice. Este o chemare la mobilizare nouă a lumii catolice, un ordin pentru o luptă nouă căreia i-se indică temeiurile, se definesc obiectivele, pentru a căror atingere se distribue şi armele totodată. Lupta aceasta urmăreşte reîncadrarea mirenilor în biserică prin cointeresarea lor la unele treburi ale bisericii în cari până aici nici nu voiau catolicii să audă de vre-o participare a laicilor. Laicii sunt chemaţi să ia parte la apostolatul ierarhic al bisericii. Modalităţile acestei participări sunt diverse şi organizarea ei precisă încă nu s'a făcut. Prin această mişcare care s'a generalizat în întreaga biserică romano-catolică, se recunoaşte iarăş

parţial importanţa mirenilor în biserică şi se ridică din starea de element pasiv al bisericii faţă cu autoritatea, la starea de element activ, colaborator al autorităţii bisericeşti.[1] Precum vor concede şi catolicii, este aceasta numai un început de revenire la tradiţia bisericii ecumenice, unitară odinioară şi, fără îndoială că acestei acţiuni, îi vor urma altele pe linia tradiţiei care s'a menţinut vie în biserica ortodoxă şi care în forma în care există azi în biserica ortodoxă, reprezintă un ideal spre care inevitabil va tinde acţiunea catolică.

Biserica Protestantă, care s'a rupt în sec. XVI din biserica apuseană tocmai din cauza abuzurilor papalităţii şi a suprimării oricărei libertăţi în biserică — a căzut, în nizuinţa ei de a afirma această libertate, în extrema opusă, a libertăţii fără margini şi a individualismului exagerat, care a produs o adevărată anarhie, atât în organizarea bisericească la început, cât şi în gândirea teologică, mai pe urmă.

Invăţătura protestantă despre biserică e în opoziţie atât cu cea ortodoxă cât şi cu cea catolică. Ea diferă esenţial de ambele. După protestanţi biserica adevărată este societatea nevăzută a tuturor sfinţilor (a celor îndreptaţi) e formată adecă din „cei buni sfinţi şi drepţi". Ei fac deosebire reală între această biserică adevărată invizibilă, şi cea vizibilă „carea constă din cei chemaţi".[2] Biserica cea vizibilă se naşte din cea

---

[1] Vezi despre acţiunea catolică tratatele: Luigi Civardi: Manuale di Azione Cattolica 2 vol. Ed. 6 Pavia 1934; Iosef Will: Handbuch der Katholischen Aktion, Fr. im Breisgau 1934; Katholische Aktion u. Seelsorge (Colecţie de studii) Wien 1935; Fr. Muckermann S. J.: Katholische Aktion, München 1929; Kaspar Mayr: Katholische Aktion im werden, Wien 1934; Cavagna: Pio XI e l'azione Cattolica, Roma 1935; Max Kaller: Unser Laienapostolat, Leutesdorf am Rhein 1927; Gr. Comşa: „Apostolatul laic" Arad 1933; N. Brânzeu: Acţiunea catolică; Lugoj 1930; S. Cândea: „Apostolatul laic", Revista Teologică 1938, Februarie.

[2] Comoroşan, Dog. ort. p. 323.

nevizibilă astfel „că cei sfinți ar intra într'o comunitate externă, ar constitui o biserică vizibilă".[1] Prin urmare biserica vizibilă e formată numai din cei chemați, ea nu este după învățătura lor biserica adevărată, ci un fel de societate omenească în care fiecare credincios cultivă credința fără însă a ști că face sau nu parte din biserica adevărată. Biserica văzută este o „biserică aparentă în sensul larg al cuvântului, o biserică după titlu, nu însă reală".[2] Membrii adevărați ai bisericii nu sunt cei păcătoși ci numai cei drepți, fără însă a exista un mijloc de a distinge pe cei drepți de către cei păcătoși și astfel, toți se consideră membri ai bisericii, dar nu știu cari sunt de fapt. Biserica Protestantă ca societate văzută — „societas rerum externarum ac rituum" — este o societate, ca oricare altă societate omenească, deci nu e înființată și nu durează „jure divino" ci „jure humano"[3] și pentru organizarea ei nu sunt dispoziții de ordin divin.

In conformitate cu această noțiune despre biserică și ca o consecință naturală, rezultă și forma lor democratică de guvernământ și felul raporturilor dintre autoritate și credincioși în biserică. Invățând că biserica văzută este o simplă societate „jure humano", evident că ei nu pot decât să nege originea divină a ierarhiei. Puterea acestei ierarhii, a autorității bisericești în genere, ei n'o pot admite ca izvorâtă din voia divină și reduc rolul ierarhiei la acela a unor simple organe omenești cărora societatea le conferă puterea, ca oricărui alt funcționar civil. Prin urmare, între ierarhie și credincioși nu există nici o deosebire esențială și fiindcă admit totuși unele taine, (Botezul și Euharistia) învață că miniștrii acestora sunt toți credincioșii, căci fiecare are darul preoției, toți sunt

[1] Comoroşan, Dog. Gen. p. 327.

[2] Mihălcescu, Simbolica p. 240.

[3] Mihălcescu, Simb. p. 242.

preoţi. Invaţă preoţia universală, dar învaţă că numai aceia au dreptul să săvârşească tainele, cari sunt delegaţi de comunitate prin sufragiul credincioşilor. Ierarhia este prin urmare numai o necesitate practică a vieţii pământene, utilă pentru susţinerea ordinei şi a disciplinei ca în oricare societate. Ierarhii şi toţi conducătorii sunt îndreptăţiţi la conducere prin delegaţia pe care o au dela credincioşi şi nu în virtutea vreunui alt drept divin oarecare. Funcţiunea lor încetează îndatăce poporul se pronunţă în acest sens. Nefiind aşadar nici o distincţiune decât pur omenească între membrii bisericii, este evident că importanţa laicilor şi participarea lor la afacerile bisericeşti, echivalează cu importanţa pe care o au oricare din membrii unei societăţi civile. La ei, izvorul autorităţii nu este voia divină ci voinţa credincioşilor. Aceasta rezultă din învăţătura despre egalitatea tuturor membrilor în biserică. Clerul este o instituţie omenească, a cărei funcţiune, redusă de altfel, poate s'o exercite orice ales în baza acestei simple alegeri şi fără nici o derivare din voinţa divină a puterii ce i se conferă. Izvorul autorităţii şi al dreptului, este la ei voinţa omenească nu cea divină, ca în biserica ortodoxă şi cea catolică. La ei „comunitatea creştină are dreptul şi puterea de a impune orice învăţătură, de a chema predicatori, de a-i instala şi de a-i concedia". [1]

Nu există la ei putere harică specială pentru preoţie. Această putere aparţine tuturor creştinilor şi nu numai unor persoane anumite, dar deoarece nu pot aceştia toţi să exercite slujba preoţiei, fiecare comunitate o dă anumitor aleşi din sânul ei. [2]

In biserica protestantă, în opoziţie cu cea catolică, domneşte deci o democraţie fără graniţi, dusă în consecinţele ei la absurdităţi ca acelea, că uneori şeful

[1] Luther: „De potestate papae", la Mihălcescu: Simbolica, p. 243.
[2] Comoroşan: Dog. Gen., p. 336.

statului, este şi şeful bisericii. Biserica se identifică cu statul.

Este clar deci, că fiecare din aceste două biserici reprezintă câte o extremă, una e absolutistă, cealaltă de o democraţie soră cu anarhia, prin urmare astfel stând lucrurile, importanţa şi situaţia în genere a laicilor în ambele aceste biserici, nu se găseşte corect definită. Laicii nu-şi au locul lor natural în aceste biserici. In cea apuseană elementul mirean este *pasiv* şi importanţa şi rolul lui redus la o ascultare oarbă, pe când tocmai din contră, în biserica protestantă importanţa lui e prea mare, rolul lui exagerat până la a nu se mai recunoaşte existenţa unei ierarhii de drept divin.

Nici una din aceste două biserici nu reprezintă punctul de vedere adevărat în ce priveşte forma de guvernământ a bisericii şi prin urmare, nici raportul între elementele cari compun biserica nu poate fi cel adevărat.

Atitudinea lor greşită se datoreşte alterării noţiunii doctrinale a bisericii, în sânul acestor două mari confesiuni creştine.

Pe această alterare se grefează abaterile lor, crescute acum organic cu alte rătăciri şi în mediul prielnic al acestora.

Biserica ortodoxă nu-şi reclamă sie-şi meritul de a fi calea de mijloc între catolicism şi protestantism, ea nu e produsă prin concilierea [1] acestor două capete tari şi opuse, căci în acest chip ar însemna că le este posterioară acestora, ci ei îi revine de drept meritul de a fi calea de mijloc socotindu-se „ca un principiu primordial şi independent". Ea nu s'a abătut dela învăţătura ortodoxă şi, a păstrat prin tradiţia ei, duhul adevărat al bisericii creştine în toată puritatea lui. Ea a păstrat învăţătura întreagă corectă, aşa cum a pri-

[1] Vezi: Glubokowski, Rev. Teologică 1924, p. 65 nr. 2—3.

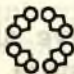
mit-o dela apostoli. N'a schimbat, n'a adăugat nimic și fiindcă forma de guvernământ este în legătură organică cu învățătura bisericii, este evident că și aceasta s'a păstrat numai în biserica ortodoxă în puritatea ei originală. Numai biserica ortodoxă prin urmare, este în măsură să pue în adevărata ei lumină importanța mirenilor atât în mod teoretic cât și mai ales în practica vieții bisericești, dându-le mirenilor locul cuvenit în biserică și acordându-le drepturi de participare la exercitarea puterii bisericești. Aceasta nu se exercită în mod absolutist ci prin oarecare colaborare a laicilor care diluiază principiul prea sever al autorității, face ca autoritatea să devie în conducere, părintească iar nu tiranică. Pe de altă parte, biserica limitează această participare a laicilor la exercitarea puterii bisericești în așa fel, ca să se evite extrema protestantă.

In biserica ortodoxă s'a menținut în totdeauna un echilibru între aceste atitudini extremiste, la fel de greșite și de rele. Abaterile pe cari le înregistrează istoria, sunt apariții concomitente cu epocile sau cu momentele de criză prin care a trecut biserica.

Sublinierea importanței mirenilor în biserică și examinarea situației pe care au avut-o și o au astăzi laicii în biserica ortodoxă sub raportul participării lor la exercitarea puterii bisericești, iată ceeace ne vom strădui să cercetăm în celece urmează pe baza Sf. Canoane și a dovezilor istorice, încercând pe aceste temeiuri și în limitele spațiului doctrinar al bisericii, să îmbrățișăm problema în toată amploarea ei.

Cât privește în special practica bisericii române și atitudinea ei față de această problemă, ne-am rezumat numai la inducerea materialului necesar pentru evidențierea concordanței ei cu celelalte biserici ortodoxe sub acest raport și pentru a-i contura atitudinea în linii generale cât mai precise și suficiente, spre a înfățișa oricui osatura problemei în biserica românească.

N'am intrat în amănunte, pentrucă ne rezervăm plăcerea de a trata în toată extensiunea ei această problemă într'o scriere, care va îmbrăţişa întreaga viaţă bisericească a Românilor sub raportul dreptului bisericesc general şi a dreptului bisericesc special românesc şi care se va chema: „Instituţiunile de drept ale bisericii române".

I

IMPORTANȚA MIRENILOR ÎN BISERICĂ

ŞI DREPTURILE LOR DE PARTICIPARE LA EXERCITAREA PUTERII BISERICEŞTI

Elementele constitutive ale bisericii sunt: clericii şi laicii. Totalitatea acestora formează însăş biserica. Biserica nu o constitue nici clerul singur, precum nu o poate constitui nici poporul credincios singur, ci ambele aceste două stări sunt componentele organismului bisericesc. Biserica nu este conceptibilă fără vreunul din aceste două elemente — şi dacă este adevărat că unde este episcopul, acolo este şi biserica, tot pe atât de adevărat este şi aceea, că episcopul fără credincioşi nu este biserica. Episcopul şi în genere episcopatul şi clerul întreg n'are nici un sens fără credincioşi; independent de aceştia, el nu-şi justifică existenţa, care numai pentru a exista, nu este necesară.

Apostolii înşişi, după ce au fost chemaţi la credinţă şi la slujba apostoliei, au fost la început primii credincioşi ai capului şi întemeietorului bisericii. Ei au primit duhul şi apostolia abia mai târziu, după ce se apropia plecarea Mântuitorului din mijlocul lor, şi dupăce înşişi fuseseră trimişi în misiune de probă şi câştigaseră ucenici. Dacă acestora li s'a dat darul apostoliei, apoi nu li s'a dat pentru ei, ca să formeze ei înşişi biserica, ci ca pe aceasta s'o zidească pe temelia pusă de Mântuitorul, cucerind lumea, dobândind credincioşi. Ei şi urmaşii lor episcopii şi clerul întreg,

n'au un scop în sine, ci acest scop li-l dă mântuirea pe care o servesc, ei sunt instrumente necesare în economia mântuirii care nu s'a realizat obiectiv prin Hristos numai pentru ei, ci pentru întreaga omenire. Biserica o formează pe lângă ierarhie, toţi aceia, ce botezaţi într'o credinţă, luptă prin ei înşişi, prin colaborare cu harul şi cu mijlocitorii mântuirii, cari sunt membrii clerului, pentru dobândirea mântuirii. Precum fără de credincioşi nu au rost să existe clericii şi să se constitue în biserică, tot aşa şi fără de clerici nu pot exista credincioşii constituiţi în biserică. Biserica nu o formează independent vreunul din aceste două elemente, ci ambele împreună. Existenţa lor este condiţionată reciproc, fiind ambele elemente esenţiale constitutive ale bisericii. Din această stare, din această calitate de element constitutiv esenţial al bisericii, rezultă importanţa mare a elementului mirean în biserică, care se defineşte tocmai prin această expresie: element constitutiv.

Fiind mirenii un element constitutiv al bisericii, este evident că rolul lor nu poate fi atât de lipsit de importanţă, încât să fie reduşi la un simplu subiect pasiv al administraţiei bisericeşti, din contră, într'o biserică normal organizată, mirenii ca şi ierarhia, sunt un factor viu, un element activ care participă intens la viaţa bisericească, având pe lângă îndatoriri încă şi drepturile lui în biserică.

Cea mai generală consideraţie care presupune în chip necesar oarecari drepturi ale mirenilor în biserică — în raport cu exercitarea puterii bisericeşti — este aceea că şi mirenii, ca element constitutiv al bisericii, au o responsabilitate generală pentru biserică, pentru soarta ei (I Cor. III, 9, 16, 17). Această responsabilitate implică un anumit număr de drepturi şi reclamă o consideraţie deosebită a stării mireneşti, iar nicidecum tratarea lor ca turmă.

Ei nu sunt în sens propriu ceeace se obişnueşte a li se spune: o turmă şi, a înţelege literar asemănarea scripturistică, care se serveşte de termenii: turmă şi păstor şi a o traduce şi aplica exact la raporturile dintre cler şi popor, este fără îndoială o mare greşală. Nici chiar în raportul unic şi dumnezeesc, dintre capul bisericii, care este Hristos, şi dintre biserica Sa, care suntem noi, nu găseşte aplicare literară această comparaţie. Cine ar mai putea vorbi într'un asemenea caz de libertatea creştinului? Cine ar mai putea vorbi de colaborare liberă cu harul? Şi cine ar mai putea vorbi de vre-un merit sau de vre-o contribuţie individuală liberă a omului pentru dobândirea mântuirii? Mântuirea s'ar opera fatal din punctul nostru de vedere. Cu, sau fără voia noastră, am fi predestinaţi la mântuire, sau reprobaţi dela început. Ceeace se spune în Sfânta Scriptură în mod figurat printr'o asemănare, uzându-se de o atât de expresivă figură de stil, nu trebue înţeles în sens literar pentru a nu trebui trase consecinţele inevitabile ale unei astfel de înţelegeri, căci şi în Sfânta Scriptură ca şi'n general în felul omenesc de a vorbi inteligent, figurile de stil se întrebuinţează nu pentru a defini în chip cu totul real şi propriu, o situaţie, un raport, sau un lucru, ci pentru a-l face prin exagerări, sublinieri, sau comparaţii sugestive, mai uşor accesibil înţelegerii omeneşti.

Numai o falsă înţelegere ne-ar putea face să acceptăm literal şi să aplicăm întocmai comparaţia aceasta cu turmă şi păstor, la raportul dintre credincioşi şi ierarhie. Nu altfel trebue luată şi nu mai multă putere trebue să i-se dea şi apostrofei: „Ce te faci păstor oaie fiind?", sau acelei comparaţii care zice că într'adevăr pe cât de mare osebire este între oile cele necuvântătoare şi păstorul lor, tot pe atât de mare osebire este şi între credincioşi şi clerul care-i păstoreşte. O deosebire atât de exagerată dacă s'ar admite, ar fi

să se ştirbească demnitatea omului de creatură a lui Dumnezeu, de fiu a lui Dumnezeu şi demnitatea de creştin a omului, demnitatea de fiu ales, de vas ales al Duhului. „Voi nu sunteţi în trup ci în Duh, că Duhul lui Dumnezeu locuieşte întru voi", „Hristos este întru voi", „Duhul celui ce a sculat pe Isus din morţi locueşte întru voi. Pentrucă n'aţi luat iarăşi duhul robiei spre temere ci aţi luat Duhul punerii de fii" (Rom. 8, 9—15). „Insuşi Duhul acesta mărturiseşte dimpreună cu Duhul nostru, că suntem fii ai lui Dumnezeu" (Rom. 8, 16), zice sf. ap. Pavel.

Demnitatea de om şi starea privilegiată de creştin, crează credincioşilor o situaţie pe deasupra oricărei asemănări reale cu o turmă. Ei sunt: „Cartea lui Hristos scrisă nu cu cerneală ci cu Duhul lui Dumnezeu celui viu, nu în table de piatră, ci în tablele inimii celei trupeşti (II Cor. II, 3). In raport cu necredincioşii ei sunt „harismatici" fiind născuţi a doua oară prin cuvântul cel viu al lui Dumnezeu, care rămâne în veac într'ânşii (I Petru 1, 23), ei se consideră cu adevărat „viţă aleasă, neam sfânt", „preoţie împărătească", „preoţie sfântă" (I Petru 2, 5 şi 9). (Apoc. I. 6; V, 10). Preoţia creştinilor mireni se întemeiază pe botez prin care taină ei devin membrii ai trupului mistic al lui Hristos şi ca atari li-se împărtăşeşte un dar, o sfinţire, care-l face pe om capabil de a fi părtaş mântuirii şi tuturor darurilor Duhului Sfânt prin cari viază şi se întăreşte biserica. Botezul îi dă creştinului noui puteri; iar mirungerea, i-le întăreşte făcându-l capabil pe creştin de o înaltă desvoltare a darurilor primite prin botez; prin ea are loc o împărtăşire de Duh Sfânt care-l ajută pe creştin la perfecţionarea vieţii spirituale în care a intrat prin botez. Fără de aceasta n'ar putea progresa în viaţa spirituală cel botezat. Preoţia mirenilor întemeiată pe aceste două taine nu este un simplu cuvânt ci o realitate care-i face apţi pentru acte ale vieţii spirituale,

pentru orice colaborare la mântuirea lor, pentru colaborare la orice acţiune a preoţiei speciale, căci fiind şi laicii preoţi, ca atari au şi ei o misiune preoţească în biserică. Având ei o misiune pe care şi-o îndeplinesc în biserică, aceasta presupune oarecari drepturi cari decurg din însăş misiunea lor preoţească şi din responsabilitatea pe care-o implică această misiune. Credincioşii creştini, nu mai sunt străini şi nemernici, ci concetăţeni cu sfinţii. Nu mai sunt turmă rătăcitoare departe de Dumnezeu, ci sunt dintre cei „apropiaţi ai Lui" — aşezaţi în biserica sfântă a Sa, întemeiată pe piatra cea din capul unghiului care este Isus Hristos (Efes. II, 19—22).

Creştinii sunt într'un contact viu cu Hristos, întocmai aşa precum sunt mlădiţele viţei cu însăş viţa. — „Eu sunt viţa şi voi mlădiţele", zice Domnul, şi precum mlădiţele nu pot aduce rod, dacă nu vor fi în viţă, aşa nici creştinii dacă nu vor fi în Domnul. „Rămâneţi întru mine şi eu întru voi" este un imperativ şi o condiţie pentru creştin spre a putea lucra ceva pentru a putea via (Ioan XV, 1—5). Ca mlădiţe ale viţei[1] creştinii sunt membre ale trupului lui Hristos care este biserica[2] şi sunt ca atare, în contact permanent şi viu cu Domnul împărtăşindu-se din seva vieţii harice, care vivifică acest trup mistic a lui Hristos. Ei sunt părtaşi acestei vieţi care circulă şi lucrează, şi care, nefiind un element static, pune în mişcare şi acţiune pe toţi membrii acestui trup, cari nici unul nu poate fi pasiv, căci atunci ca o mlădiţă se usucă, pierde comunicarea vitală cu viţa, cade şi nu mai face parte din viţă, nu se mai socoteşte a fi din trup.

După asemănarea cu membrele trupului omenesc, toţi membri bisericii îşi au un rost determinat de scopul

---

[1] Ioan 15, 1—8; Rom. 11, 16—18.

[2] Col. I, 24; Ef. I, 22—23; 4, 3—6, 11, 13, 15—16; 5, 23, 28—32; I Cor. 6, 15—17; 12, 12—13, 27; Col. I, 18—20; Rom. 12, 4—5; I Cor. 10, 16—17.

întregului organism social al bisericii și dupăcum, pentru realizarea scopului trupului omenesc, toate membrele sunt angajate în acțiune, la fel și pentru realizarea scopului bisericii, toate forțele ei vii așezate în elementele ei componente, trebue să fie angajate în acțiune (I Cor. XII, 14—13). Ca părtașe ale trupului lui Hristos, nici un membru al bisericii nu trebue să fie pasiv, ci fiecare trebue să lucreze la creșterea și întărirea acestui trup. Trupul lui Hristos care e biserica, „poate crește intensiv și extensiv. Creșterea intensivă va fi desigur în măsura cea mai mare promovată de însuși Capul bisericii; însă membri înșiși pot să crească spre o mai mare sfințenie a trupului lui Hristos. Dar precum membrele trupului omenesc trebue să se îngrijească de creșterea extensivă a corpului, tot așa trebue și membrii bisericii, superiorii, clericii și laicii să intervie pentru răspândirea bisericii"[1] pentru creșterea ei și nu numai pentru aceasta ci și pentru întărirea ei precum și pentru realizarea scopului său. Cum ar putea fi deci considerat vre-un membru, vre-un element al bisericii ca pasiv? Doar în ipostaza de a fi socotit drept o mlădiță uscată și atunci, e fatal ca nici să nu se mai numere între componentele vii ale viței, și nici printre cele ziditoare de biserică prin urmare, căci precum o mlădiță uscată e pentru viță, pentru roada ei, de nici un folos, tot așa și pentru scopul bisericii este de nici un folos și chiar dăunătoare.

In biserică toate elementele ei constitutive sunt chemate la acțiune deopotrivă, neputând face parte vie și ziditoare din ea și neputându-i servi scopul nici un element pasiv „pentrucă a lui Dumnezeu împreună lucrători suntem" (I Cor. III, 9), și cine nu este lucrător, nevrednic este de casa lui Dumnezeu, nu este arătură a lui Dumnezeu și în loc să zidească această casă și să

[1] Iosef Will: Handbuch der katholischen Aktion, Freiburg im Br. 1934, pag. 72.

rodească arătura, le strică, iar „cine va strica casa lui Dumnezeu îl va strica şi Dumnezeu pe acela, căci casa lui Dumnezeu sfântă este" şi această casă suntem noi toţi cei credincioşi, adecă biserica (I Cor. 39, 16—17).

Din cele zise se vădeşte cu prisosinţă importanţa elementului mirean în biserică precum şi aceea că nu poate fi considerat ca un element pasiv al administraţiei bisericeşti, ci ca element constitutiv al bisericii nu numai că ar trebui să fie factor activ în viaţa bisericii, ci chiar i se impune aceasta expres, pentru responsabilitatea misiunii pe care o are şi el.

Nimeni nu este în biserică „oaspe sau nemernic ci e membru îndreptăţit şi activ"[1] căci deşi sunt osebiri darurilor şi slujbelor, este acelaş Duh, acelaş Domn, acelaş Dumnezeu, care lucrează toate întru toţi" (I Cor. XII, 6).

Importanţei mirenilor în biserică stabilită aci în chip teoretic, cercetarea practicei bisericii sub raportul participării active a lor la viaţa bisericii, îi va da confirmarea şi strălucirea reală, completând şi reliefând mai concret această importanţă.

In cadrele doctrinei ecclesiologice stabilind importanţa mirenilor în biserică, am subliniat această importanţă prin evidenţierea situaţiei elementului mirean ca factor constitutiv al bisericii din care situaţie rezultă că el nu e un factor pasiv ci unul activ investit cu o misiune şi îndreptăţit a lua parte activă la desfăşurarea vieţii bisericeşti şi răspunzător de această viaţă.

Continuând firul acesta natural, al deducţiilor întemeiate pe doctrină şi urmând să analizăm şi să limităm, cu alte cuvinte să definim îndreptăţirile de cari trebue să se bucure mirenii în biserică, cari îndreptăţiri se întemeiază pe calitatea lor de element constitutiv responsabil şi activ al bisericii, este evident că

---

[1] Protocolul Sinodului, 1870 p. 5, Popea Şag. p. 160.

trebue să stabilim terenul de acțiune și acțiunile însăși ale mirenilor, în conformitate cu doctrina despre forma de guvernământ a bisericii și'n limitele îngăduite de această doctrină.

Fiind acum vorba de stabilirea raportului mai precis între ierarhie și mireni, adică a poziției active, pe care o dețin ambele aceste elemente în biserică, aceasta o facem conchizând dela forma de guvernământ a bisericii, în care se cuprind principial trasate competențele și atribuțiile fiecăruia din aceste două elemente constitutive ale ei.

Forma de guvernământ a bisericii, în conformitate cu doctrina despre biserică, este definită prin cuvântul „Hristocrație" în raport cu întemeietorul și capul ei care este Hristos. Intrucât însă deținătorul nevăzut al întregii puteri bisericești, conduce această biserică prin organe văzute, chemate în chip special la această slujbă și cu raportare la aceste organe cari dețin și exercită puterea în biserică, forma ei de guvernământ se definește prin expresia „ierarhic-sinodală" sau „episcopal-sinodală".

Amăsurat acestei forme de guvernământ, în biserică așa cum se prezintă ca organism social, plenitudinea puterii o deține episcopatul, care o exercită în chip sinodal și individual. In chip sinodal pentru întreaga biserică sau pentru o porțiune mai mare din ea, iar în chip individual, fiecare episcop în eparhia sa.

Acest sistem de guvernământ al bisericii nu se identifică cu nici unul din sistemele civile de guvernământ pentrucă biserica fiind o instituție cu un scop deosebit de acela al societăților civile, nu poate avea prin definiție, un sistem de guvernământ comun cu vreuna din acestea, ci unul conform scopului său. — Biserica fiind o instituție netrecătoare nu-și poate însuși un sistem și nu se poate atașa vreunuia din variatele regi-

muri trecătoare, a căror pluralitate se explică tocmai prin imperfecţiunea lor.

Dacă totuşi vrem să găsim o asemănare a sistemului de guvernământ al bisericii cu vreunul din cele civile, atunci trebue să concedem că cele mai multe asemenări formale, le are cu acel sistem care a fost considerat nu ca cel mai perfect, ci ca cel mai suportabil dintre toate celelalte, cu sistemul democratic pe de o parte şi cu cel ce se preconizează prin noţiunea de *elitocraţie* pe de altă parte, fără a se identifica sau confunda cu vreunul din acestea.

Fără îndoială că întreaga putere în biserică se cuvine episcopilor cu succesiune apostolică, episcopatul în genere fiind miezul organizaţiei bisericeşti, dar şi clerul inferior şi, — ceeace ne preocupă pe noi — şi laicii trebue să aibă nu numai dreptul de participare la exercitarea puterii bisericeşti dar şi datoria de a colabora prin aceasta la realizarea scopului bisericii.

Dacă precum am spus, plenitudinea puterii în biserică o deţine şi o exercită episcopatul, se naşte întrebarea: Pe care temeiu se poate vorbi în acţiunea mirenilor în biserică, despre o participare a lor la exercitarea puterii bisericeşti? Are loc aceasta în virtutea unui drept propriu sau a vreunei concesiuni a ierarhiei, sau pe ce se întemeiază?

Pentru evitarea oricărei confuzii se impune precizarea că în organismul social al bisericii nu există două izvoare ale puterii şi nu există două autorităţi deţinătoare ale puterii, una mirenească şi alta clericală. Există un singur principiu al puterii şi o singură autoritate deţinătoare a puterii.

In biserică nu organismul social deţine puterea în vreun chip oarecare, nu el o împrumută conducătorilor transformându-o în autoritate şi investindu-i cu ea, cum se întâmplă aceasta în societăţile civile, ci aci în bise-

rică, autoritatea coboară de sus, din ordinea supranaturală, își are principiul în Hristos și învestirea ei cu putere, vine tot dela El. Nu puterea crează autoritatea conducătoare, ci autorității întemeiate pe har, instituite prin împărtășirea harului, i se dă și puterea dela deținătorul ei suprem prin organele instituite de acela. Temeiul autorității și al puterii se crează în biserică prin taina hirotoniei. Aceasta îl face pe cel ales, propriu, capabil pentru a exercita puterea bisericească. Prin hirotonire i se dă capacitatea, iar îndreptățirea de a exercita această putere, se dă printr'un act juridic formal al autorității competente.

In urma acestor considerații, e clar că izvorul drepturilor mirenilor este, sau autoritatea constituită sau însuș izvorul acestei autorități.

Drepturile de cari s'ar bucura mirenii în biserică, dacă le privim ca izvorând din autoritatea ierarhiei, sunt drepturi de un fel cu totul deosebit de acelea ale ierarhiei și trebuesc privite ca simple temporale și variabile concesiuni din partea autorității ierarhice. Acele drepturi însă, cari nu sunt simple concesiuni ale ierarhiei, neprovenind dela aceasta, ci dela însuș izvorul autorității ierarhice, acelea sunt drepturi propriu zise și sunt intangibile.

Izvorul autorității ierarhice a vrut elementul laic ca un element constitutiv, responsabil și activ în biserică și a vrut deci și îndreptățirile legate de aceste calități și de misiunea lui. Dar acelaș izvor a vrut însă ca totalitatea puterii bisericești s'o dețină ierarhia și a vrut desigur atunci ca drepturile mirenilor de participare la exercitarea puterii bisericești să nu fie o însușire a drepturilor ierarhice, să nu aibă această putere două subiecte, ci ca aceste drepturi ale mirenilor să fie condiționate de cele ale ierarhiei. E clar deci că dacă le-a vrut însuș izvorul autorității ierarhice, nu-s niște concesiuni ierarhice deși prin ie-

rarhie se recunosc și se reglementează, ca prin una ce deține întreaga putere în biserică. Faptul acesta însuș al recunoașterii și reglementării drepturilor mirenești de participare la exercitarea puterii bisericești prin autoritatea ierarhică, dă acestei autorități, caracterul de izvor indirect al drepturilor mirenilor și le face pe acestea să pară simple concesiuni ale ierarhiei, când în realitate autoritatea ierarhică e obligată la aceste concesiuni prin voința Mântuitorului. Incât, deși în raport cu dreptul ierarhiei, drepturile mirenilor par niște simple concesiuni, totuș aceste concesiuni având caracterul obligativității, ele încetează de a mai fi simple concesiuni și sunt drepturi propriu zise. Fără drepturile ierarhilor, biserica nu poate exista, nu poate dăinui; acestea au caracter necesar, pe când fără drepturile mirenilor, biserica poate exista, însă ca un organism bolnav, slăbit, neapt îndeajuns pentru scopul său. Față de caracterul necesar al drepturilor ierarhice, drepturile mirenilor, cari sunt condiționate de acestea au un caracter secundar, limitându-se sau definindu-se mai precis ca drepturi de colaborare cu ierarhia.

Mântuitorul a vrut ca element prim și necesar, drepturile ierarhiei și apoi ca element secundar și în limitele îngăduite de drepturile ierarhiei, a vrut și drepturile mirenilor. Ierarhia recunoaște și reglementează aceste drepturi în limitele lor naturale impuse de necesitățile bisericii. Principial, ea trebue să dea mirenilor drepturi de largă colaborare, în realitate, ea le specifică, le restrânge sau le extinde după necesitățile bisericii și în acest fel, autoritatea ierarhică poate fi privită ca un adevărat izvor de drepturi pentru mireni. Mântuitorul a vrut drepturi pentru mireni însă nu le-a reglementat în amănunt, a lăsat această sarcină ierarhiei, a cărei drepturi le-a reglementat, le-a definit însă astfel, încât în limit drepturilora acestora, să mai rămână un spațiu de control așazicând, pentru drepturile

mirenilor pe cari nu le putea ignora ierarhia ci trebuia să le reglementeze, trebuia să țină cont de ele în mod obligator.

Drepturile mirenilor de a participa la exercitarea puterii bisericești au fost privite de mulți ca simple concesiuni ierarhice aparținând exclusiv primei categorii de drepturi. Noi însă, precum am văzut, socotim că acestea aparțin principial categoriei celei de a doua și numai indirect celei dintâiu, ele având-și izvorul în însuș izvorul autorității ierarhice, care a vrut elementul mirean ca pe un element constitutiv responsabil și activ al bisericii. Această socotință ne-o mai întemeiem și pe însuș caracterul special al autorității ierarhice, care este cu totul deosebit de acela al autorității civile. — Autoritatea bisericii se prezintă nu numai ca origine ci și ca sens, deosebit de ceiace se înțelege prin autoritate în sens comun. Spre deosebire de alte autorități, ea are un sens și un caracter creștin. Ce este acesta? Este pătrunderea și transformarea autorității prin duhul dragostei creștine și ca un corolar, prin acela al libertății creștine. Autoritatea creștină a bisericii nu se poate exercita decât în chip creștin, străbătută de dragoste și observând libertatea creștină. Ea nu este o autoritate tiranică ci una părintească, o autoritate în centrul căreia stă dragostea ca un element de conciliere între autoritate și libertate. Celce a impus și a vrut dragostea ca un criteriu al exercitării puterii bisericești, a vrut și a impus și îndreptățirile mirenilor, întemeiate pe calitatea de element constitutiv, responsabil și activ al trupului lui Hristos și îngăduite de dragostea creștină, la exercitarea puterii bisericești. Hristos Domnul a vrut elementul mirean ca pe un element constitutiv, responsabil și activ al bisericii, a vrut ca autoritatea bisericii să se exercite în dragoste și a vrut ca îndreptățirile la exercitarea puterii bisericești, presupuse de calitatea de element constitutiv, responsabil și activ al bisericii, să fie acelea

îngăduite de exercitarea puterii bisericeşti de către autoritatea ierarhică în duhul dragostei; a vrut îndreptăţirea mirenilor de a colabora la exercitarea puterii bisericeşti şi în virtutea dragostei creştine, în spiritul căreia vrea să se exercite puterea bisericească şi a vrut ca în limitele îngăduite de această dragoste, să colaboreze, să aibă un drept indiscutabil de a colabora cu ierarhia la exercitarea puterii bisericeşti. Prin urmare, acest drept de colaborare sau de participare, nu este unul rezultat dintr'o concesiune a ierarhiei, ci este impus însăş ierarhiei spre observare cu puterea şi străşnicia cu care îi este impusă legea dragostei. Ierarhia însăş este obligată să respecte acest drept asupra căruia nu poate ingera având-şi el origina, izvorul, nu în ierarhie, ci în voinţa lui Isus Hristos pe care n'o poate corecta sau neglija, peste care nu poate trece nimeni în biserică. Provenind din voinţa lui Hristos şi impunându-se ca atare respectului din partea autorităţii ierarhice, vorbind principial, dreptul mirenilor de a colabora cu ierarhia, este un drept „jure divino".

Participarea mirenilor la exercitarea puterii bisericeşti este impusă ca un corectiv împotriva absolutismului ierarhic, ca o garanţie şi ca un regulator al funcţionării normale, adecă creştine, a organismului bisericesc. Autoritatea ierarhică sinodală nu-şi va exercita puterea în chip absolutist. Mântuitorul însuş a arătat printr'un gest, poruncitor în pilduirea sa, maniera pe care trebue s'o observe autoritatea bisericească în exercitarea puterii ei.

Este arhicunoscută scena în care Mântuitorul a spălat picioarele apostolilor Săi şi le-a şters întrebându-i apoi: „Cunoaşteţi ce am făcut vouă?" şi adăogând spre luarea lor aminte şi spre luarea aminte a noastră a tuturor. „Voi pe mine mă chemaţi Invăţătorul şi Domnul şi bine ziceţi: că sunt. Deci dacă eu Domnul şi Invăţătorul am spălat picioarele voastre şi voi, datori sun-

teţi unul altuia a spăla picioarele. Că *pildă am dat vouă* ca precum eu am făcut vouă şi voi să faceţi" (Ioan 13, 5, 12—15). „Pentrucă şi Fiul omului n'a venit ca să-i slujească Lui, ci ca să slujească El şi să-şi dea sufletul Lui răscumpărare pentru mulţi" (Mc. 10, 45).

Acestea grăindu-le Isus, le-a arătat lor şi nouă, o lege nouă pe care trebue s'o respecte autoritatea creştină. După această normă nouă, autoritatea este obligată nu să stăpânească ci să slujească. Ea pentru sine, pentru stăpânire şi numai pentru ordine n'are rost, ci pentru slujirea altora. Cel chemat la mai mare domnie, e chemat şi la mai grea slujbă iar nu la stăpânire. Altfel era până aci, altfel concepeau păgânii autoritatea, această autoritate păgână o detestă Hristos şi pomenind de ea, le zice apostolilor: „Ştiţi că domnii păgânilor îi domnesc pe ei şi cei mari îi stăpânesc pe dânşii, iar între voi nu va fi aşa, ci care dintre voi va vrea să fie mai mare, să fie vouă slugă" (Mt. 20, 25—26, Mc. 10, 41—45). Şi iarăş cu alt prilej, repetând le zice: „Impăraţii păgânilor îi domnesc pe ei şi stăpânesc pe ei, iar între voi nu va fi aşa, ci celce este mai mare între voi să fie ca cel mai mic, şi cel ce este începător, ca celce slujeşte. Căci cine este mai mare, celce şade sau celce slujeşte? Au nu este celce şade? Iar eu sunt în mijlocul vostru ca celce slujeşte" (Lc. 22, 25—29). Aşa le-a spus Mântuitorul, aşa le-a poruncit apostolilor celor ce se priceau pentru întrebarea: „care dintre ei s'ar părea a fi mai mare" (Lc. 22, 24).

Celce vrea să conducă în biserică, trebue să aibă conştiinţa aceasta că dreptul ce-l râvneşte de a conduce, e mai mult o sarcină, pe care şi-o ia spre servirea celorlalţi fraţi. De altfel, cu mici excepţii, în biserică toate drepturile au mai pronunţat caracterul de obligaţiuni.

Această atitudine trebue s'o aibă conducătorul din considerentul că toţi în biserică sunt fraţi şi pe lângă legătura credinţei care-i uneşte, este şi dragostea care în veci nu piere, precum însuş Sf. Apostol Pavel le spune Corintenilor, scriindu-le că şi altă cale, încă mai înaltă decât celelalte le va arăta lor, socotind-o pe aceasta a fi dragostea. Pe aceasta o pune deasupra tuturor darurilor harismatice, deasupra ştiinţei şi deasupra credinţei, zicându-le: „de-aş avea prorocie şi de aş şti toate tainele şi toată ştiinţa; şi de aş avea toată credinţa cât să mut munţii, iar dragoste nu am, nimic nu sunt. Şi de aş împărţi toată avuţia mea şi aş da trupul meu să-l ardă şi dragoste nu am, nici un folos nu-mi este. Dragostea îndelung rabdă, se milostiveşte, dragostea nu pismueşte, nu se semeţeşte, nu se trufeşte. Nu se poartă cu necuviinţă, nu caută ale sale, nu se întărâtă, nu gândeşte răul. Nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr. Toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjdueşte toate le rabdă. Dragostea niciodată nu cade şi ori prorociile de vor lipsi, ori limbile de vor înceta, ori cunoştinţa de se va strica" (I. Corinteni 12, 31 şi 13, 1—8).

Elementul acesta nou al iubirii, nu este deci un sfat simplu, a cărui observare să fie lăsat la aprecierea creştinilor, ci este o poruncă, căci dacă credinţa e o poruncă, atunci dragostea care e considerată superioară şi un element hotărâtor de-o importanţă care le covârşeşte pe toate celelalte, a căror observaţie este declarată nimic faţă de observarea acesteia, este evident că şi dragostea este o poruncă pentru noi, căci dacă n'ar fi poruncă, n'ar putea fi considerate celelalte porunci ca dependente de aceasta. Sf. Evanghelist Ioan ne confirmă lucrul acesta în prima sa epistolă sobornicească şi apoi în Evanghelia sa. In prima sa epistolă adresându-se eredincioşilor din Asia, le tălmăceşte porunca dragostei chiar mai profund decât Pavel, dacă nu şi

tot atât de magistral ca acesta. „Iubiţilor, le zice el, să iubim unul pre altul că dragostea dela Dumnezeu este şi tot celce iubeşte din Dumnezeu este născut şi cunoaşte pe Dumnezeu. Cel ce nu iubeşte, nu cunoaşte pe Dumnezeu, că Dumnezeu dragoste este. Intru aceasta s'a arătat dragostea lui Dumnezeu întru noi, că pe Fiul său, cel unul născut l-a trimis Dumnezeu în lume ca să viem printr'însul. Iubiţilor, dacă Dumnezeu aşa ne-a iubit pe noi şi noi datori suntem, să iubim unul pe altul. De iubim unul pe altul, Dumnezeu întru noi petrece şi dragostea Lui desăvârşită este întru noi. Intru aceasta cunoaştem că petrecem întru Domnul şi El întru noi, că din Duhul Său ne-a dat nouă. Dumnezeu dragoste este şi cela ce petrece întru dragoste întru Dumnezeu petrece şi Dumnezeu întru dânsul... Şi această poruncă avem dela Domnul: Ca celce iubeşte pe Dumnezeu să iubească şi pe fratele său" (Ioan I 4, 7—21).

In Evanghelie, sfântul apostol Ioan ne relatează cuvintele Mântuitorului prin care arată că porunca dragostei este o poruncă nouă, una specifică a Noului Testament. „Poruncă nouă dau vouă ca să vă iubiţi unul pe altul, precum Eu v'am iubit pe voi ca şi voi să vă iubiţi unul pe altul. Intru aceasta vor cunoaşte toţi că ai mei ucenici sunteţi, de veţi avea dragoste întru voi" (Ioan 13, 34—35). Şi iarăş: „Precum m'a iubit pe mine Tatăl şi eu v'am iubit pe voi. Rămâneţi întru dragostea mea (Ioan 15, 9). De veţi păzi poruncile mele, veţi rămânea întru dragostea mea, precum eu poruncile Tatălui meu am păzit şi rămân întru dragostea Lui (Ioan 15, 10), căci aceasta este porunca Mea ca să vă iubiţi unul pe altul precum Eu v'am iubit pe voi. Mai mare dragoste decât aceasta nimeni nu are, ca cineva sufletul său să-şi pună pentru prietenii săi. Voi prietenii mei sunteţi, de veţi face câte Eu poruncesc vouă. De acum nu vă mai zic vouă slugi, că sluga nu ştie

ce face Domnul său, ci pe voi v'am numit prieteni, că toate câte am auzit dela Tatăl meu, am arătat vouă" (Ioan 15, 12—15). Şi încheie: „Acestea poruncesc vouă ca să vă iubiţi unul pe altul" (vers. 17; cf. şi Ep. II-a Ioan I, 5 şi Ep. I-a Petru 4, 8 despre dragoste). Chiar într'o rugăciune către Tatăl, Mântuitorul pomeneşte de dragostea care trebue să fie între credincioşi, zicând: „am arătat lor numele Tău şi-l voi arăta ca dragostea cu care m'ai iubit pe mine, întru dânşii să fie şi Eu întru ei" (Ioan 17, 26).

In afară, sau fără de dragostea dintre noi, nici Domnul nu va fi între noi. Intrebat fiind Domnul de către un învăţător de lege, care poruncă este mai mare dintre toate poruncile legii, El i-a răspuns precum ne-o relatează alţi evanghelişti: „Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău cu toată inima ta şi cu tot sufletul tău şi cu tot cugetul tău. Aceasta este întâia şi cea mai mare poruncă. Iar a doua asemenea acesteia: Să iubeşti pe aproapele tău ca însuţi pe tine. Intr'aceste două porunci toată legea şi prorocii atârnă" (Matei 22, 37, 39, Marcu 12, 30—31) etc.

Din acestea se vede cum Hristos accentuiază repetând, că porunca iubirii e porunca Mea, o poruncă a cărei importanţă o reliefează îndeosebi ca pe o poruncă specială şi trage imediat concluzia în acelaş spirit în care a zis, că între creştini nu va fi ca între păgâni, că autoritatea nu se va exercita ca la aceştia, ci în dragoste ca între fraţi, ca între prieteni, nu ca între domn şi slugă. Afirmând în chip atât de categoric cum afirmă, că în porunca iubirii de Dumnezeu şi de aproapele se cuprinde toată legea şi prorocii, importanţa şi superioritatea acestei porunci a iubirii, este evidenţiată pe deasupra oricărei controverse. Această „legătură a desăvârşirii" cum o mai numeşte Sf. Ap. Pavel (Coloseni III, 14) trebue să domine viaţa creştină şi să o străbată, ca să se simtă în toate ma-

nifestările corpului mistic a lui Hristos, în care nimeni nu poate fi şi rămâne, decât în dragoste. („Rămâneţi întru dragostea Mea").

Nimeni care n'are dragoste nu poate fi util membru al trupului lui Hristos, nu poate sluji scopul bisericii, căci fără de dragoste nu se găseşte în deplină comunitate cu Dumnezeirea. Insăş mărirea trupului mistic al lui Hristos, însăş creşterea lui extensivă nu se poate face decât prin dragoste, care ne este dată „spre zidirea trupului lui Hristos" şi numai „adevăraţi fiind întru dragoste" putem „să creştem" toate întru El, „întru Hristos", căci numai întru dragoste se poate face creşterea trupului spre zidirea sa (Efeseni 4, 15—16). De ea trebue să se ţină seama la exercitarea puterii bisericeşti, căci este o poruncă generală dela care nu se poate sustrage nici o acţiune în biserică, deci nici aceasta prea importantă a exercitării puterii bisericeşti.

Un corolar al dragostei, o consecinţă a stăpânirii ei, este libertatea creştină şi garantarea acestei libertăţi în mod real. Libertatea în viaţa socială, chiar când pare întemeiată pe drepturi şi garantată prin legi, nu are un izvor şi o garanţie mai sigură decât dragostea. Cu atât mai vârtos îşi are ea garanţia cea mai sigură şi precondiţia cea mai sigură a manifestării ei, în dragostea creştină. Unde nu este dragoste nu este libertate adevărată, oricât ar fi ea de măestrit legiferată, iar unde este dragoste, acolo libertatea n'are nevoie să fie legiferată, ea se respectă dela sine. Libertatea creştină este întemeiată pe calitatea de fii ai lui Dumnezeu renăscuţi la o viaţă nouă, ca mădulare ale trupului mistic al lui Hristos, în care nu pot fi sila şi frica instrumente de cârmuire a lui, principii de observat în reglementarea vieţii lui, ci dragostea şi corolarul ei libertatea. Libertatea creştină este şi un semn, o mărturie a prezenţei Duhului Sfânt. „Unde este Duhul Domnului, acolo este şi libertatea"

(II Cor. 3, 17—36) şi nu este desigur, acolo unde nu este această libertate. Duhul nou de viaţă pe care l-a adus creştinismul este al libertăţii, nu al sclăviei, căci spre libertate ne-am născut nu spre sclăvie ca cei din Vechiul Testament (Evrei 2, 15).

Componentele cele mai de seamă ale stilului creştin de viaţă, sunt aceste două: *dragostea şi libertatea.* Omul nou, creştinul, îşi zideşte viaţa cu aceste două elemente, cari sunt două temelii şi doi stâlpi ai vieţii lui creştine precum şi doi pilaştri măreţi ai templului credinţei celei noui a bisericii creştine.

Precum în exercitarea puterii bisericeşti trebue să se ţină seamă de dragostea creştină, tot aşa trebue să se aibă permanent în vedere acest principiu al libertăţii creştine, iar principiul regulator, supapa de siguranţă a funcţionării normale a autorităţii în raport cu libertatea, este dragostea. Din viaţa creştină a dispărut frica şi în locul ei a intrat dragostea, a dispărut şi sclăvia şi locul ei l-a luat libertatea. „Frică nu este întru dragoste, ci dragostea cea desăvârşită scoate afară pe frică. Noi multă îndrăznire avem că frica pedeapsă are, iar cela ce se teme nu este deplin întru dragoste (II Timotei 1, 7; I Ioan 4, 18; II Cor. 3, 12), iar Duhul Domnului unde intră acolo nu mai e sclăvie, ci libertate (II Cor. 3, 17; Gal. 2, 4 şi 4, 26; I Cor. 9, 1—4, 19) şi noi fii ai lui Dumnezeu suntem (Gal. 4, 6) care este al libertăţii şi nu al robiei (Romani 8, 15). Ca fii ai lui Dumnezeu, ne bucurăm de slobozenia (libertatea) slavei fiilor lui Dumnezeu (Romani 8, 21) şi stăm întru slobozenia cu care Hristos pe noi ne-a slobozit şi nu cu jugul robiei ne cuprindem (Gal. 5, 1 şi 2, 4) ci în slobozenie trăim că aşa este voia lui Dumnezeu (I Petru 2, 15—16).

Colaborarea mirenilor la exercitarea puterii bisericeşti, constituind un drept indiscutabil al lor şi ierarhia având obligaţia de a observa acest drept, ţinând

seamă de dragostea şi libertatea creştină, rămâne să vedem dacă dreptul acesta de colaborare al mirenilor se raportă la exercitarea întregii puteri bisericeşti sau numai la o parte a acesteia, la care anume şi până la cari limite se poate extinde aceasta.

Indreptăţirile mirenilor, rezultate din dreptul lor de colaborare cu autoritatea care deţine şi exercită în mod ordinar puterea bisericească, nu vor putea în nici un caz să se rapoarte la acele funcţiuni ale puterii bisericeşti a căror exercitare presupune numai decât darul preoţiei şi e strict dependentă de acesta şi iarăş nu se vor putea extinde atât de departe încât să ştirbească principiul autorităţii ierarhice.

Apostolul neamurilor vorbind Corintenilor despre organismul bisericii, arată printr'o foarte sugestivă şi potrivită comparaţie, că dacă nici un element al bisericii nu-i inutil şi pasiv, funcţiunea lor trebuie totuş să fie determinată şi precizată astfel, ca toate într'o coordonare perfectă să colaboreze, după asemănarea cu organele corpului omenesc. „Că şi trupul nu este un mădular, ci multe, că de-ar zice piciorul pentrucă nu sunt mână, nu sunt din trup au doară pentru aceea nu sunt din trup? Că de-ar fi tot trupul ochiu, unde ar fi auzul? Şi de-ar fi tot auz, unde ar fi mirosul? Iar acum a pus Dumnezeu mădulările, pe unul fiecare dintrânsele în trup, precum a voit. Că de-ar fi toate un mădular, unde ar fi trupul? Iar acum multe mădulări cu adevărat sunt, dar un trup. Şi nu poate ochiul să zică mânii: n'am trebuinţă de tine: sau iarăş capul picioarelor: n'am trebuinţă de voi. Ci cu mult mai vârtos mădulările trupului, care se socotesc a fi mai slabe, sunt mai trebuincioase; şi care ni se pare că sunt mai necinstite la trup, acestora cinste mai multă dăm; şi cele nesocotite ale noastre mai multă slavă au. Iar cele de cinste ale noastre, n'au trebuinţă; ci Dumnezeu a tocmit trupul, celui mai de

jos mai multă cinste dând. *Ca să nu fie desbinare în trup;* ci să se grijească mădulările între sine, asemenea unul de altul. Şi ori de pătimeşte un mădular, pătimesc toate mădulările dimpreună; ori de se slăveşte un mădular, împreună se bucură toate mădulările; Iar voi sunteţi trupul lui Hristos şi mădulări din parte. Şi pe unii a pus Dumnezeu în biserică, întâiu pe apostoli, al doilea pe proroci, al treilea pe dascăli, după aceia pe puteri, apoi darurile tămăduirilor, ajutorinţele, isprăvniciile felurile limbilor. Au doară toţi sunt apostoli? Au doară toţi proroci? Au doară toţi dascăli? Au doară toţi puteri?" (I Cor. XII).

Biserica, după asemănarea unui trup fiind cu ale sale mădulare, şi funcţionarea acestora, după aceiaş asemănare va avea loc, ţinându-se seamă că precum picioarele nu pot suplini capul şi precum capul nu poate suplini alte mădulare, încercându-se vre-o schimbare sau substituire de funcţiuni, tot astfel şi în organismul bisericii, fiecare parte trebue să fie la locul ei, observându-şi rostul şi atribuţiile şi ne'ncercând vre-o arogare de atribuţiuni străine, căci aceasta ar produce turburare şi desechilibru care nu zideşte biserica, ci o poate nărui. Laicii prin urmare, îşi vor observa locul şi oficiul lor de colaboratori iar clericii locul şi oficiul de conducători. Ei deţinând puterea bisericească, o exercită în mod obişnuit admiţând o colaborare a mirenilor, acolo unde aceasta n'ar fi o substituire de oficii ducând la un conflict de competenţe.

Precum se ştie, puterea bisericească pe care o deţine ierarhia are trei ramuri, după unii numai două. Se împarte în putere sacramentală, învăţătorească şi jurisdicţională sau şi numai în putere sacramentală şi jurisdicţională. Dreptul propriu zis de colaborare al mirenilor nu se poate raporta la exercitarea puterii sacramentale, lipsindu-le calitatea harică a preoţiei pentru aceasta. Se poate raporta în sens strict deci,

numai la puterea învăţătorească şi jurisdicţională a căror acte nu sunt strict legate de preoţie şi cari au un caracter deosebit. Caracterul puterii sacramentale este mistic şi invariabil şi se primeşte prin actul hirotoniei, pe când puterea jurisdicţională şi învăţătorească nu au acest caracter ci unul extern variabil ce se dă prin missio canonica în baza celei dintâi.

Deşi se contestă de unii, totuş este de remarcat că şi la exercitarea puterii învăţătoreşti, mirenii au o îndreptăţire de a colabora. Pentru a lămuri aceasta facem următoarea distincţiune. Exerciţiul puterii învăţătoreşti se prezintă sub întreit aspect: *a)* Ca păstrare, precizare şi dogmatizare a învăţăturii; *b)* ca difuzare a acestei învăţături şi *c)* ca apărarea ei. Cea dintâiu o exercită exclusiv ierarhia, celelalte nu atât de exclusiv încât să excludă colaborarea laicilor, cari sunt admişi şi chiar obligaţi la aceasta. Dar întrucât contribuţia laicilor, se admite chiar şi la opera de precizare şi definire a adevărului dogmatic, rămâne absolut exclusă participarea lor numai la exercitarea puterii sacramentale. Ramurile puterii bisericeşti în cari putem vorbi deci, în sens strict, de o participare a mirenilor prin colaborare la exercitarea lor sunt: puterea învăţătorească şi jurisdicţională şi nici decum puterea sacramentală. Această delimitare a câmpului de acţiune accesibil colaborării mirenilor întru exercitarea puterii bisericeşti, reclamă spre completarea şi delimitarea extensiunii acestei colaborări, fixarea altor limite, ţinând seamă de drepturile ierarhiei şi de extensiunea acestora, ceeace se va face în capitolele ce urmează, cercetându-se în mod canonic şi istoric participarea mirenilor la exercitarea puterii magisteriului şi a jurisdicţiunii, căutându-se totodată şi limitele acestei participări, impuse de însăşi drepturile ierarhiei.

II

LAICII ŞI PUTEREA SACRAMENTALĂ

Deşi laicii din motive de incapacitate harică nu-şi pot însuşi şi nu pot exercita puterea sacramentală în felul în care îşi pot însuşi şi exercita parţial, celelalte două ramuri ale puterii bisericeşti în dependenţă de ierarhie şi în înţelegere cu ea, şi nu pot avea deci vre-un drept la exercitarea puterii acesteia, totuş întrucât exercitarea puterii sacramentale, ba însăş existenţa ei, ca însăş existenţa stării clericale, sunt condiţionate de starea laică, existând un raport de condiţionalitate reciprocă între aceste două stări şi funcţiuni şi întrucât în realitate are loc o anumită colaborare a mirenilor cu clerul la exercitarea acestei puteri şi întrucât această colaborare dă loc unei însuşiri şi exercitări parţiale a puterii sacramentale incompatibile cu starea harică de laic, vom face o scurtă expunere şi a raportului mirenilor faţă de puterea ministeriului.

Expunerea acestei chestiuni într'un capitol aparte o mai socotim necesară şi pentrucă prin lămurirea mai amplă a poziţiei laicilor şi faţă de acest ram al puterii bisericeşti, vom avea o icoană completă şi clară a importanţei mirenilor în biserică şi ne va servi la o definire precisă şi completă a drepturilor acestora de participare la exercitarea puterii bisericeşti prin colaborare şi a limitei acestei participări totodată.

Starea laică în raport cu cea preoţească, este într'adevăr o stare de inferioritate harică. Lipsindu-le laicilor darul preoţiei împărtăşit prin hirotonie, ei nu pot săvârşi nici-una din acele funcţiuni, cari reclamă numai decât acest dar al preoţiei. Dacă le lipseşte

laicilor calitatea preoției propriu zise, prin care ei și-ar putea însuși și ar putea exercita o parte din funcțiunile legate strict de această calitate și imposibil de îndeplinit fără de ea, totuș nu sunt nici ei cu desăvârșire lipsiți de darul preoției. Precum am mai văzut, se bucură și laicii de o preoție generală; ca membrii ai trupului mistic al lui Hristos, sunt și ei stare preoțească. Această preoție generală a laicilor, nu trebue confundată cu preoția specială a miniștrilor ordinari ai puterii sacramentale. Privită în raport cu preoția sacramentală, adecă cu cele trei trepte ale preoției sacramentale de drept divin, preoția generală a laicilor trebue considerată ca treapta prima sau a patra ca număr, a acestei preoții. Ea, ca preoție generală, constitue în realitate prima treaptă a preoției creștine și prin această primă treaptă, trebue să treacă toți ceice vor să obțină celelalte trei trepte consequente ale preoției sacramentale.

Sfânta Scriptură și Tradiția, mărturisesc preoția laicilor ca o preoție reală și nicidecum numai ca ceva fictiv. Preoția mirenilor nu este numai un cuvânt frumos sunător în deșert, ci este o preoție adevărată. Laicii au și ei o misiune preoțească, sunt trimiși și ei la o slujbă în biserică și ca atari poartă responsabilitate, pentru biserică, solidar cu preoția specială. Slujba lor cuprinde atâtea datorii și drepturi a căror subiect nu poate fi orice om, ci numai creștinul laic care a primit preoția generală prin botez și mirungere. Această preoție reală a mirenilor o subliniază sfântul Petru în epistola I când îi numește pe credincioșii laici „preoție sfântă" chemată ca să aducă „jertfe duhovnicești prin Isus Hristos" (I Petru II, 5) apoi „rod ales, preoție împărătească, neam sfânt etc." (I Petru II, 9). Cele mărturisite de Petru le întărește și sf. evanghelist Ioan în Apocalipsă scriind bisericilor celor șapte din Asia că Mântuitorul „ne-a făcut împărați și preoți lui Dumnezeu" (Apoc. I, 6; V, 10). Cre-

dincioşii laici sunt chemaţi la o slujbă şi misiune mai înaltă decât toţi preoţii şi profeţii Vechiului Testament (Luca VII, 28) şi aceasta nu o pot îndeplini decât printr'o preoţie mai înaltă decât aceia pe care-au avut-o ei.

Dintre părinţii şi marii dascăli ai bisericii, n'au lipsit în nici o epocă de aceia cari au subliniat realitatea preoţiei laice. Aşa a fost Iustin Martirul († 165). El zice: „Noi suntem adevăratul popor arhieresc al lui Dumnezeu, cum însuş Dumnezeu a arătat". Ca atari îi aducem jertfe, însă „Dumnezeu nu primeşte dela nimeni jertfe decât prin preoţii săi".[1] Apoi Irineu († 200),[2] Tertulian (222). Acesta era chiar de socotinţa greşită că nu există deosebire harică între laici şi preoţi.[3] Origen († 254),[4] Dibim cel orb († 398),[5] Ciril din Ierusalim († 386),[6] Vasile c. Mare († 379),[7] Grigorie de Nisa,[8] Grigorie de Nazianz († 389),[9] Hrisostom († 407),[10] Ambrosiu († 397),[11] Ieronim († 420),[12] Augustin († 430)[13] şi alţii.[14] Toţi aceşti părinţi sfinţi şi fericiţi, comen-

---

1 E. Niebecker p. 19 cf. P. G. Migne T. 6 col. 745 sq.

2 Niebecker p. 20. Migne P. G. T. 7 col. 995.

3 Niebecker p. 21 cf. Migne P. L. t. 2 col. 922 „Nonne et laici sacerdotes summus? Scriptum est: „Regum quoque nos et sacerdotes Deo et Patri fecit" (Apoc. I, 6) Differentiam inter ordinem et plebem constituit ecclesiae auctoritas et honor per ordinis consessum sanctificatus".

4 Id. p. 23 Migne P. G. t. 12 col. 508 sq. Homil. în Lev. 9, 1; col. 521 sq.; col. 523; col. 874 şi P. G. t. 11 col. 1628.

5 Niebecker p. 28.

6 Id. p. 29; Migne P. G. t. 33, 1116.

7 Id. p. 31, Migne P. G. t. 31, col. 1261 sq.

8 Id. p. 32, Migne P. G. t. 44 col. 1149.

9 Id. p. 33, M. P. G. t. 35 col. 709; t. 36 col. 364.

10 Id. p. 33; M. P. G. t. 61 col. 411.

11 Id. p. 37; M. P. L. t. 15 col. 1645.

12 Id. p. 39; M. P. L. t. 23 col. 158.

13 Id. p. 40—41; M. P. L. t. 41 col. 535 sq.

14 Vezi Niebecker p. 18—61.

tând fie acele locuri din Scriptură cari vorbesc de preoţia mirenilor, fie altele în legătură, întemeiază şi explică această preoţie ca una reală şi accentuează cu deosebire jertfa sau jertfirea, putinţa şi datoria de a jertfi, ca notă caracteristică a preoţiei laice. Dumnezeu nu primeşte jertfele decât prin preoţi, ori mirenii înşişi Ii aduc jertfe şi El le primeşte, deci sunt şi mirenii preoţi. Mirenii sunt apoi preoţi adevăraţi ca părtaşi preoţiei lui Hristos.[1]

Ca preoţie adevărată şi ca prima treaptă a preoţiei creştine, în sensul cel mai general vorbind, preoţia aceasta generală a mirenilor îi apropie foarte mult de funcţiunile sacramentale ale preoţiei propriu zise şi-i face apţi de-o anumită colaborare cu aceasta în exercitarea puterii ei sacramentale. Preoţia mirenilor, ca şi preoţia diaconilor, nu le dă drept acestora să exercite integral sau parţial, puterea sacramentală, ci tocmai ca şi diaconilor, adecă în felul în care le dă şi diaconilor dreptul de a-i ajuta pe preoţi şi arhierei în îndeplinirea funcţiunilor sacramentale, le-o dă aceasta şi mirenilor, însă într'o măsură mai mică. Există prin urmare o analogie între aceste două trepte ale preoţiei cu privire la raportul lor general faţă de puterea sacramentală. Nici una nu o poate exercita pe aceasta şi ambele pot fi numai ajutoare celor ce le revine acest drept.

Puterea sacramentală este acea prin exercitarea sau mijlocirea căreia se sfinţeşte viaţa credincioşilor şi li se deschid porţile de azur ale mântuirii. Ea se cuprinde în săvârşirea celor 7 taine şi a slujbelor sfinte, pe cari nimeni în afară de cei cu harul preoţiei, nu are capacitatea şi nu poate avea nici îndreptăţirea de a le săvârşi. Prin acestea se împărtăşeşte harul şi viaţa creştinilor devine prin ele o viaţă harică.

---

[1] E. Niebecker p. 86.

Cea mai însemnată practică a vieţii harice creştine, este celebrarea Sfintei Liturghii cu aducerea sacrificiului celui fără de sânge. Acest ritual constituind actul cel mai important din viaţa bisericii, ca izvor al vieţii harice, este centrul în jurul căruia gravitează întreaga viaţă creştină şi acela din care radiază toată puterea sfinţitoare a bisericii, apoi într'un grad înalt şi puterea de coeziune socială a membrilor ei. Acestea sunt uşor de înţeles dacă ne gândim, că „Euharistia, care este nervul bisericii, actul central al vieţii ei, se repetă necontenit"[1] acolo la celebrarea Sfintei Liturghii.

In cele dintâi timpuri ale bisericii creştine când nu era posibilă din cauze politice, o organizare după toate rânduelile ei, singurul şi cel mai eficace mijloc al vieţuirii creştine în har şi a menţinerii legăturii care-i unea pe toţi într'o credinţă şi într'o aspiraţie, era cultul simplu al frângerii pâinii. Cultul acesta a păstrat, prin revărsarea darurilor jertfei euharistice, vie credinţa, i-a legat şi a cimentat legăturile creştinilor; a fost cel mai potrivit mijloc de întărire şi de propagandă. El era menit pentru toţi creştinii. Participarea tuturor era o datorie. Aici se săvârşea frângerea pâinii pentru toţi şi se vestea pe înţelesul tuturor evanghelia. Aici se clădea biserica lui Hristos din pietrele tari ale suferinţei, ale umilirii şi a rugăciunii, prin care toţi participau la jertfă.

Analizând în viaţa cultică rolul elementului laic, îi putem întrezări situaţia lui în întreaga viaţă bisericească precum putem întrezări şi rolul şi situaţia clerului. Aici se manifestă în chipul cel mai precis deosebirea esenţială dintre aceste două stări: cea clericală şi cea laică.

Funcţiunea centrală a preoţiei este jertfirea sau aducerea jertfei. Aducerea jertfei euharistice, este acţiunea cea mai de seamă şi mai caracteristică a slujbei

[1] Arseniew, Bis. Răsărit. p. 106.

preoţeşti în biserică. Mântuitorul însuş a adus jertfa supremă, ca preot mijlocitor al izbăvirii noastre. După marea Lui jertfă, cei chemaţi la continuarea mijlocirii mântuirii prin jertfă, sunt preoţii instituiţi de Mântuitorul. Preoţii mijlocesc mântuirea prin jertfă, dar nu printr'o jertfă a lor personală ci prin jertfa adusă prin ei de întreaga biserică. In acest sens, jertfa fiind a bisericii întregi, este a tuturor membrilor ei, căci de către aceştia se aduce, încât fiecare membru al bisericii şi toţi împreună, iau parte ca aducători de jertfă, la euharistia liturgică.[1]

Toţi ceice s'au făcut prin botez părtaşi ai trupului mistic al lui Hristos, jertfesc întrucât sunt uniţi cu El, căci adevăratul preot sacrificator este Hristos şi, cei uniţi cu El, împreună cu El jertfesc şi se jertfesc în acelaş timp. Preotul este numai instrumentul lui Hristos, el ajută în chip văzut pe credincioşi, să se unească cu cel care jertfeşte (Hristos). El, prin darul său preoţesc, consacră euharistia şi mijloceşte această unire pentru desăvârşire într'o unitate sacrificatoare împreună cu Domnul[2] şi mijlocirea lui este absolut necesară. Nimeni nu o poate face decât preotul. Prin el însă îşi aduc jertfa toţi credincioşii şi, formularele liturgice sunt martorii cei mai autentici ai acestor adevăruri.

Jertfa liturghică, tuturor — preoţi şi mireni — ne „dă o nemijlocită legătură cu Hristos şi cu viaţa sa" după cuvintele Scripturii „Paharul binecuvântării care binecuvântăm au nu este împărtăşirea sângelui lui Hristos? Pâinea care frângem, au nu este împărtăşirea trupului lui Hristos? Căci o pâine un trup, cei mulţi suntem: căci toţi dintr'o pâne ne împărtăşim" (I Cor. 10, 16—17). Conştiinţa aceasta că noi împărtăşindu-ne din jertfă suntem părtaşi altarului (I Cor. 10, 18) trebue să o avem, având şi conştiinţa că suntem „un popor preoţesc",

[1] Will, p. 74; Niebecker, p. 108.
[2] Cf. şi Will, p. 74; Niebecker, p. 109, 130—134.

care poate și trebue să jertfească. Preoția laicilor chiar se arată în chip deosebit prin raportul și prin participarea lor la misterul euharistiei.[1] Jertfa adusă la Sfânta Liturghie nu este o jertfă individuală, ci una comună[2] ea nu trebue să se săvârșească singular și fără de credincioși, pentrucă preotul nu poate să jertfească la altar numai pentru sine, ci aceasta trebue s'o facă pentru toți credincioșii. Dupăcum Hristos nu s'a jertfit pentru Sine, așa nici preotul nu poate jertfi pentru sine exclusiv. Este în biserică în acest sens un uz consacrat prin respectarea lui multiseculară și anume acela, de a nu se permite săvârșirea sfintei jertfe euharistice la altarul liturgic decât în prezența credincioșilor.[3] Numai excepțional se permite altfel. Că n'a fost obiceiul de a se celebra Sfânta Euharistie decât în prezența credincioșilor se vădește din însuș întreg ritualul prescris pentru celebrarea ei dela început și păstrat în cele mai vechi liturghii sau fragmente de liturghii precum și în liturghiile astăzi în uz.

Sf. Apostol Pavel în Ep. I Cor. 14, 16—17, referindu-se la sfintele slujbe și desigur în primul rând la Sfânta Euharistie, învață că rugăciunile slujbelor trebuesc rostite cu voce tare, iar nu încet numai în duh. „Pentrucă de vei binecuvânta cu duhul, celce împlinește locul celui prost, cum va zice, amin, după mulțumirea ta, de vreme ce nu știe ce zici? Că tu bine mulțumești; dar celălalt nu se zidește". Nu numai că nu se zidește,

1 Zechmeister p. 32.

2 Will p. 73—4.

3 Bulgakov p. 66. Vezi și decizia sinodului Tridentin sessio 22 Can. 8. „Căci chiar celelalte liturghii private, trebue să fie considerate ca adevărate liturghii comune, pe deoparte, de aceia pentrucă poporul în mod spiritual ia parte, pe de altă parte pentrucă ele (liturghiile) sunt celebrate de către un (slujitor) sacrificant al bisericii, nu numai pentru sine, ci pentru toți credincioșii, cari aparțin corpului mistic al lui Hristos" Will 73—74. In biserica romano-catolică există o mișcare Liturghică și Euharistică, ce tinde la intensificarea participării la jertfă și la Comunicare. Will p. 76.

dar neauzind nimic și neștiind nimic, el nu ia parte la rugăciuni, rămâne străin, nu colaborează la cult, și acesta (cultul) rămâne pentru preoți nu pentru toți credincioșii și astfel rostul lui se schimbă, căci după rostul său cultul, este menit pentru toată biserica, pentru preoți și pentru credincioși laolaltă, iar nu numai pentru o parte fie numai pentru preoți sau și numai pentru laici. Cine face altfel, cine lucrează altfel decât în conformitate cu rostul cultului, evident că greșește, lucrează rău, fără înțelegere și aceasta face ca să nu se „zidească" credincioșii și dacă ei nu se zidesc, nu se zidește nici biserica; deci rostul și funcțiunea cultului înțelese greșit și greșit observate și traduse în practică, nu zidesc ci slăbesc biserica; dacă nu o dărâmă deadreptul, contribue la aceasta. Toate ceremoniile cultului sunt pentru toți membrii bisericii, cu atât mai mult însăș celebrarea sfintei euharistii este pentru toți și trebue să se celebreze în prezența credincioșilor, nu numai pentru zidirea lor, ci și pentrucă jertfa euharistică e o jertfă comună, a tuturor și pentru toți nu numai a preotului pentru sine. Necesitatea oficierii cu glas tare o mai accentuiază Pavel și când zice: „Căci cu inima se crede spre dreptate, iar cu gura se mărturisește spre mântuire" (Rom. X, 10).

Există în această privință și o dispoziție a legislației justiniene, dispoziția Nov. 137 cp. 6, an 564, întemeiată pe două locuri pauline, mai sus amintite. In conformitate cu acestea I Cor. XIV, 16, 17 și Romani X, 10, se interzice preoților și episcopilor să servească, mai precis, să facă aducerea înainte (τὴν θείαν προσκομιδὴν) precum și celelalte rugăciuni, cu voce slabă, numai pentru ei și li se impune ca acestea să le facă („μετὰ φωνῆς τῷ πιστοτάτῳ λαῷ ἐξακουομένης") cu voce tare, să fie auzită de popor și se explică în sensul citatelor pauline, dece este necesar acest lucru confirmând obiceiul de a nu se celebra Sfânta Euharistie decât în prezența

credincioşilor. Se cere nu numai o prezenţă simplă decorativă ci una activă de colaborare cu preotul; ca aceasta însă să poată avea loc, se impune oficierea cu glas tare din partea preotului. Dispoziţia novelei iustiniane chiar repetă porunca, observând că preoţii cari o vor neglija vor trebui să dea socoteală judecăţii celei mari a Domnului Isus Hristos, dar nici „noi" (Împăratul) nu o vom trece cu vederea şi nu vom lăsa nepedepsită o astfel de faptă. Dându-se această novelă, s'a ordonat aducerea ei la cunoştinţa capitalei şi a tuturor conducătorilor provinciilor, deci priveşte întregul imperiu, întreaga lume creştină greco-romană.[1]

Ca membri ai trupului lui Hristos, toţi laicii formează o preoţie; ei jertfesc împreună cu preoţii propriu zişi şi oficiază, slujesc Domnului împreună cu aceştia. Prezenţa lor la Sf. Liturghie, trebue să fie o prezenţă activă, atitudinea lor trebue să fie atitudine de celebranţi iar nu de spectatori. Ei trebue să oficieze, trebue să se roage în timpul liturghiei înainte şi după jertfă împreună cu preoţii (vezi textele Sfintelor Liturghii). Prin rugăciunile din timpul liturghiei, ei cheamă, în unire cu preotul, Duhul Sfânt asupra darurilor puse înainte"[2] La liturghie se roagă aşadar şi creştinii cu clerul şi în acest sens, ei se cheamă participanţi la duhovniceştile sfinte acte.[3]

---

[1] Vezi şi p. 694—5 comentariile lui Schilling în edit. Nov.

[2] Milaş, Drept. p. 182 după P. de Marica Diss. de discrim. cler. et laic II, 8: „Non alienum erit his adjungere, ex sacerdoti istius mystici et spiritualis dignitate (scilicet omnium fidelium) fieri ut sacrificium incrementum mediatoris, quod a solis quidem sacerdotibus proprie sic dictis consecratur, ab ecclesia i. e. ab universo fidelium coetu et Christi sponsa, quae non habet maculam neque rugam Deo offeri dicatur: unde ex spiritus unitate mira fit rerum connexio, quam observavit Augustinus, ut tam ipse Christus per ipsa ecclesia, quam ipsa per ipsum offeratur, quod singuli, qui mysteriis intersunt, pro modulo suo quotidie praestare possunt, ut docent, quae recitantur in missa".

[3] Berdnicov, vol. II, p. 24, cf. I Petru 2, 5.

In urma celor zise, e clar că laicii creştini colaborează cu preotul în viaţa cultului creştin la chemarea Duhului Sfânt. Prin rugăciunile lor, ei se unesc într'un tot închinător, formează o unitate rugătoare, care într'un glas, într'un elan de cucernicie şi umilinţă, invocă trimiterea Sfântului Duh. In chipul acesta şi sacrificiul nesângeros pe care-l consacră preoţii propriu zişi, este adus de întreaga adunare a credincioşilor, de mireasa lui Hristos cea nemaculată.[1]

Participând credincioşii la celebrarea Sfintei Liturghii în chip spiritual prin rugăciuni, ei nu stau atât de departe de serviciul liturgic[2] ci, ajutând pe însuş săvârşitorul tainei, contribue şi la „binefăcătoarea acţiune a tainei asupra sufletului celui ce o primeşte".[3]

Biserica nu este conceptibilă cu o liturghie numai pentru preoţi, nu şi pentru credincioşi şi cu absenţa acestora dela celebrare. Cine înţelege liturghia numai pentru preoţi, nu înţelege biserica căci numai „cine înţelege liturghia acela înţelege şi biserica", zice cu dreptate A. S. Komiakow.[4] Dacă şi mirenii jertfesc şi dacă la toate actele Sf. Liturghii mirenii colaborează prin rugăciuni cu preoţii, este evident că aceasta are loc la toate celelalte acte ale cultului[5] precum şi la sacramentalii, ceiace se constată din însuş ritualul bisericii noastre, care prin rugăciunile, cântările şi invocările la care îi obligă pe credincioşi, subliniază realitatea acestei colaborări. Rugăciunea este prin urmare o permanentă participare a credincioşilor la opera mântuirii lor. Prin rugăciune credincioşii îşi mijlocesc nu numai mântuirea

---

1 P. de Marca, Diss. de discrimine cleric. et laic. II, 8; la Milaş Drept 182, nota 11.

2 Zankow, Das Ort. Chr. p. 84.

3 Pavlow, Armonia Nr. 435, 24 Ianuarie 1867, p. 3, col. 2.

4 Arseniev, Bis. Răs. p. 107.

5 Milaş, p. 282, Drept Bisericesc.

proprie ci ea este o cale prin care pot mijloci îndurarea cerului şi pentru alţii, chiar şi pentru păcatele răposaţilor.

In ce priveşte celelalte acţiuni sfinte, celebrarea celorlalte sfinte taine, nici la aceasta, mirenii nu sunt cu totul streini.

Fără îndoială că preoţii sunt cei cari administrează toate sfintele taine, iar dacă spre a defini rostul mirenilor în această operaţie sfântă, nu putem întrebuinţa cuvântul „coadministrare"[1] e totuş cert că, acestea nu se pot săvârşi valabil fără prealabile condiţii satisfăcute de mireni, prin crearea cărora, aceştia tocmai contribuie din partea lor la săvârşirea valabilă şi eficace a tainelor, participă la săvârşirea sf. taine. In acest sens, există o colaborare cu clerul (ierarhia) şi mirenii sunt obligaţi la aceasta, cu periclitarea mântuirii lor în caz de necolaborare sau de colaborare neconştiincioasă. Sfintele taine sunt pentru toţi creştinii izvoare de har şi ele nu pot fi administrate decât numai credincioşilor cari îndeplinesc anumite condiţiuni.

Tradiţia bisericii arată că mirenilor li s'a permis excepţional, chiar să săvârşească una dintre sfintele taine, anume botezul şi, a fost considerat, botezul săvârşit de ei, valabil şi eficace, deşi săvârşirea sf. taine în principiu e de competenţa exclusivă a preoţiei şi se enunţă dogmatic, că nimeni cine nu are are harul preoţiei, nu are capacitatea de a săvârşi vre-o taină.

Botezul prin laici se admite şi azi, atât în biserica ortodoxă cât şi cea apuseană, ba chiar şi prin

[1] Bulgakov: Ortodoxia p. 66. Nu ne însuşim expresia „coadministrare" intrebuinţată de acesta, pentrucă e pasibilă de interpretare greşită, anume de acea interpretare, că obligatoarea colaborare a mirenilor ar fi o participare prin har la puterea sacramentală a preoţiei, o uzurpare a puterii acesteia, ceea ce desigur n'a vrut să zică autorul şi nici nu se poate admite sau susţine.

femei nu numai prin bărbaţi.[1] Temeiurile acestei practici nu sunt destul de lămurite şi cuprinde în sine, practica acelui botez, o contradicţie, căci nu se poate enunţa că toate tainele în ce priveşte săvârşirea lor, sunt numai de competenţa preoţiei propriu zise, numai de a celor cari au primit darul preoţiei prin hirotonire şi în acelaş timp, să se admită această excepţie a săvârşirii botezului prin laici. Aceasta însemnează că numai săvârşirea a 6 taine e de atribuţia exclusivă a preoţiei şi că laicii au capacitatea de a săvârşi tocmai prima taină, cea a botezului. Ori cum se poate vorbi de o capacitate de acest fel a laicilor? Săvârşirea botezului constitue de fapt un act de participare reală la exercitarea puterii sacramentale[2] este o însuşire parţială a acestei puteri condiţionate numai de harul preoţiei. Aceasta e o participare reală propriu zisă, o împărţire a acestui drept cu ierarhia şi nu o simplă colaborare cu aceasta. Colaborare are loc la alte taine, pe care nu le poate săvârşi laicul sub nici un cuvânt. Pentru cuvânt de necesitate sau de iconomie, laicii nu pot fi făcuţi în niciun caz stare preoţească, fără a fi hirotoniţi. Prin taine se împărtăşeşte harul dumnezeesc sfinţitor, ori cum poate mijloci laicul împărtăşirea harului acestuia? Sau este cazul să vorbim de o îngemânare a preoţiei cu mirenia?[3] Faptul că la un botez săvârşit de un mirean se cere, cf. canonului 51 a lui Nichifor Mărturisitorul, ca preotul să îndeplinească mai târziu ceremonialul ce urmează după cufundare[4] adecă după botezarea propriu zisă, acesta nu adaugă nimic la valabilitatea şi eficacitatea botezului, căci nu poate

[1] Macarie II, 407, Andrutsos p. 355, Mihălcescu, Dogma Soteriologică p. 148, C. J. C. c. 472, c. 759, 771, 743, cf. şi art. 167 Scris. patr. or. asupra credinţei ortodoxe; Mărturisirea ortodoxă, partea I — răsp. 102.

[2] A. Pavlow, Curs de Drept. Bis. p. 230.

[3] Peter Schmitz p. 9.

[4] Mihălcescu, Dogma Soteriologică p. 48.

fi privit ca un al doilea botez. Dacă ar avea sensul unui al doilea botez, sau a unuia retroactiv, atunci botezul prim, săvârşit de laic n'ar avea nici un sens, tocmai ca şi al doilea, care este interzis, având botezul un caracter indelebil şi de nerepeţit.

In genere la săvârşirea sf. taine pentru valabilitatea lor şi pentru a se obţine efectele lor, adică pentru eficacitatea tainelor, se cer anumite condiţiuni şi din partea primitorului adecă a credinciosului laic. Astfel pe lângă condiţia generală pentru valabilitate care consistă în voinţa şi hotărîrea de a primi o taină, se mai cer condiţii speciale pentru eficacitatea lor.

In taina nunţii de exemplu, lipsa consensului liber din partea celor ce se căsătoresc, face ca sf. taină să nu se poată produce, căci consensul constitue materia acestei taine şi temelia naturală a tainei, iar lipsa materiei face ca taina să nu se producă.[1]

In taina pocăinţei la fel apare creştinul, ca un colaborator al preotului pentru a obţine harul tainei în scopul iertării păcatelor. Celce se mărturiseşte

[1] In biserica romano-catolică a fost acceptată ca doctrină teza că în taina căsătoriei laicii sunt cei care îşi administrează taina, iar preoţii sunt numai martori. Şi azi se mai susţine teza aceasta, ba se mai adaogă o interesantă consideraţiune asupra căsătoriei, anume, că abia prin harul tainei acesteia, preoţia laică se dăvârşeşte; prin aceasta şi-ar lua laicii sfinţire ca şi în preoţia propriu zisă şi ca şi în botez, adică şi-ar câştiga prin ea, un har sfinţitor asemănător aceluia ce se împărtăşeşte prin aceste două taine amintite. Prin taina căsătoriei s'ar împlini şi pecetlui definitiv preoţia laică şi pe baza unui „Priestertum der Ehe" se preconizează o nouă reglementare a poziţiei laicilor în biserică apoi o sociologie creştină etc. (Zechmeister p. 44 şi passim.). Căsătoria o numesc catolicii taină specific laică, ai cărei administratori sunt mirii înşişi, iar clericii sunt numai martorii calificaţi ai consensului a căror prezenţă e necesară pentru valabilitatea tainei şi pentru permisiunea de a încheia căsătoria (Canon 144—5 C. I. C.) (cf. Peter Schmitz p. 36). Intr'un anumit sens se poate vorbi cu dreptate şi despre o îngemânare a preoţiei cu mirenia dacă privim săvârşirea tainei specific laice a căsătoriei (Can. 948 c. 101, 351 şi c. 1113 C. I. C.) şi a botezului pe care-l pot săvârşi şi laicii can. 742 (Peter Schmitz p. 9).

trebue să fie sincer, i se cere o dispoziție sufletească de pocăință, de părere de rău, de sinceră căință pentru faptele rele și sinceră și fermă hotărîre de a nu mai păcătui, iar cine nu îndeplinește aceste condițiuni, nu este deslegat de păcate și împărtășindu-se în această stare, provoacă efectele contrarii celor ale săvârșirei corecte a sfintei taine a pocăinții, căci cine cu nevrednicie mănâncă și bea, osândă sieși mănâncă și bea pentrucă nesocotește trupul Domnului (I Cor. XI, 27, 29).

Cercetarea părții de contribuție a credincioșilor la săvârșirea altor taine, precum și considerarea indiferenții față de vrednicia mijlocitorului tainelor, ne probează că necesitatea colaborării credincioșilor e generală și că de această colaborare e condiționată chiar eficacitatea tainelor.[1]

Pe lângă toate cele zise, considerându-se că laicii „împreună cu episcopul cer pentru aceia cari se hirotonesc binecuvântarea ceriului" precum și aceea că ei „conlucrează la orice acțiune generală a serviciului divin din biserică" trebue să conchidem, că ei „iau parte activă și la ramura aceasta a puterii bisericești, pentru care sunt destinați în deosebi membrii ierarhiei".[2] Această parte activă a mirenilor, pe care am văzut-o până aici în sprijinul ierarhiei, care e singură chemată și singură îndreptățită să exercite puterea sacramentală, se prezintă sub întreit aspect: *a)* Ca pregătire a condițiilor necesare exercitării valide și eficace a puterii sacramentale, *b)* colaborare prin jertfă și rugăciune la săvârșirea tainelor și a ceremoniilor cultice, *c)* ca participarea reală la exercitarea puterii ministeriului.

a) Sub primul aspect ea nu înseamnează o însușire și o exercitare a puterii sacramentale, ci o simplă pregătire a condițiilor necesare exercitării acestei puteri

[1] Pavlow Arm. 435—1867, 24 Ianuarie p. 3, col. 2.
[2] Milaș Drept Bisericesc, p. 182.

de către ierarhie, care în condiţiile normale date, poate exercita puterea ministeriului în mod valid şi eficace, fără nici o colaborare a mirenilor. Aceştia colaborează oferind condiţiile, pregătind terenul unei exercitări valide şi eficace a puterii bisericeşti sacramentale.

b) Sub al doilea aspect, partea activă a mirenilor în sprijinul preoţiei la exercitarea puterii ministeriului se prezintă ca o colaborare prin jertfă şi rugăciune la săvârşirea sf. taine şi a ceremoniilor de cult, cari pot fi săvârşite şi numai de preoţi.

c) In fine, sub al treilea aspect, prin excepţie, se prezintă şi ca o participare reală, ca o împărţire a puterii ministeriului cu preoţia, ca o însuşire a puterii ministeriului pe care-o exercită real în săvârşirea botezului. Această din urmă aserţiune este inevitabilă şi invulnerabilă, atâta timp cât biserica admite ca, chiar şi numai excepţional, pentru raţiuni de iconomie, sf. taină a botezului să fie săvârşită şi de laici.

Unele relatări istorice privitoare la raportul mirenilor faţă de cult, ne fac să relevăm — „după o mărturie a istoricului Socrate — că didascalii (laici deja în sec. V) săvârşiau şi unele ceremonii ale cultului afară de taine[1] apoi „locurile din Fapte XIII 1—3 (XII, 22—23) şi din învăţătura celor 12 apostoli (XV — 1—2) ne permit să adăugăm că (preoţii) împărţiau şi cu didascalii „liturghia sacramentală".[2]

Nu fără importanţă ni se pare a adăuga aici, încă şi o scurtă privire asupra obiceiului vechiu, al bisericii primitive, de a se executa cântările cultului în comun, mai ales că astăzi acest obiceiu creştinesc e taxat ca sectar. Cântarea cultică era executată de cre-

---

[1] T. Popescu, Didascalii p. 34.
[2] T. Popescu, Didascalii p. 35.

dincioşi în comun şi unison, cam la fel cum se face şi azi acest lucru în majoritatea bisericilor ortodoxe, aşa la Ruşi, Români etc. Obiceiului acestuia, i s'a adăugat mult mai târziu cântarea corală vrând să fie substituită cântarea unisonă prin aceasta.

In nici un caz nu se poate susţine că în biserica veche laicii ar fi fost opriţi să cânte în biserică la cult. N'a existat o astfel de restricţiune.[1] Alături de obiceiul cântării unisone în comun, se mai păstrează chiar şi azi în biserică şi cântăreţii de strană nehirotoniţi şi nu s'ar putea opri aceşti laici de a mai cânta pentru nici un cuvânt altul, decât doar pentru disciplină, întocmai precum pentru nici un alt motiv nu pot fi opriţi toţi credincioşii să cânte în biserică. Poporul în biserica primitivă, cânta la executarea psalmilor începutul versurilor.[2] Pe timpul sinodului I ecumenic li s'a interzis laicilor să mai cânte de pe amvon din cărţile bisericeşti[3] desigur pentru faptul că ţinea acest lucru sau de atribuţia lectorilor, cari de obiceiu ceteau de pe amvon din cărţile sfinte pe un ton recitativ — cantando, sau, dacă era vorba chiar de cântarea de pe amvon, pentrucă aceasta ţinea de slujba psalţilor. Mai degrabă pentru acest al doilea motiv, căci relatarea lui Gelasiu, ne-o confirmă şi un canon al sinodului local din Laodiceia. Prin Canonul 15 al acestui sinod, se opreşte să cânte în biserică alţii decât psalţii canonici, cei înscrişi în rândurile clericilor; dar prin numitul canon, se opreşte numai cântarea neregulată şi străină de slujba bisericii, aceasta este oprită şi creştinii sunt opriţi de a cânta astfel, pentru a se observa ordinea în biserică.[4] Canonul îi opreşte apoi de a cânta ceea ce

---

1 V. Esp, III 549 col. 2.

2 Mansi I col. 362 poporul cânta „initia versuum quae dicuntur acrosticha".

3 Gelasiu. Kirchengesch., p. 109 L. II cp. 31, 94.

4 Si. At. III 184 Coment. Zonar.

cântă psalţii, îi opreşte deci de a cânta de pe amvon, prin care fapt şi-ar însuşi slujba unor persoane destinate în mod special pentru acest lucru. A cânta împreună cu psalţii în biserică, nu sunt opriţi laicii,d ar să nu cânte nimic afară de cele ce sunt scrise în cărţile bisericeşti.[1]

In Biserica Armeană, era obiceiul ca şi cei nehirotoniţi ca psalţi puteau totuş cânta ca psalţi în biserică. Se aminteşte acest obiceiu în can. 33 al sinodului Trulan şi se explică prin alt obiceiu al lor, prin acela al moştenirii preoţiei. Feciorii preoţilor aveau dreptul de a moşteni slujba părinţilor şi ca atari, erau privilegiaţi în raport cu ceilalţi laici. Inainte de a fi făcuţi psalţi, chiar laici fiind, li se permitea să cânte ca şi psalţii.[2] Canonistul Balsamon, în comentar la canon. 33 Trulan, ne spune că pe timpul său şi'n Atena şi'n Mesimvria (în Tracia) erau biserici în cari laicii deţineau astfel de oficii ce nu le-ar reveni decât prin hirotonia de psalţi şi anagnoşti (lectori)[3] ba chiar, adaugă el, şi în capitală în Constantinopol, în unele mănăstiri şi biserici sunt laici cari au oficii clericale.[4] Prin canon. 2, VII. ec. toţi creştinii sunt obligaţi a cânta şi a păzi acest lucru mântuitor, care este cântarea la cult, fiind vorba mai ales de cântarea psalmilor în canonul citat, care se execută la cult, căci de cea particulară nu s'ar fi simţit obligat sinodul să se ocupe.

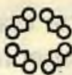
Practica bisericii nu ne oferă nici un argument în sprijinul celor cari combat cântarea unisonă în comun la cult şi dacă aceasta este reglementată normal încât să nu dea loc la desordine, nu este nici un motiv pentru a o opri, din contră, ea constituind ca şi rugăciunea

---

1 Si. At. III 185 Com. Balsam. Bev. I. 459.
2 Milaş, Can. II 401 coment. la 33 Trulan.
3 Si. At. II 380—381 şi Zhismann Stifterrecht p. 37—58.
4 Si. At. II 380—381 Bev. I, 195.

un mijloc de participare activă la cult „deoarece cântând ne împreunăm cu Dumnezeu" (Can. 2, VII ec.), trebue susţinută şi încurajată, căci ea este şi un element de educaţie religioasă şi excluderea unei participări la cult de felul acesta, prejudiciază viaţa religioasă a credincioşilor. Nu arareori, tăcerea şi indiferenţa prea mare a credincioşilor faţă de ceremonialul cultului, e un semn de slăbire a sentimentului religios. Retragerea — proprio motu — dela acest fel de participare la cult, este chiar un semn de dureroasă absenţă a conştiinţei religioase.

Atât participarea la cult sub forma aceasta a cântării cât şi sub cea a rugăciunii şi în genere, colaborarea în oricare din chipurile amintite cu clerul la exercitarea puterii sacramentale, este o probă că în biserică toate actele se săvârşesc pentru toţi şi prin sprijinul sau colaborarea tuturor mădularelor cari compun trupul lui Hristos şi că fiecare dintre acestea este util şi nici unul de lepădat, atunci când îşi îndeplinesc toate, funcţiunea lor organică. Organismul bisericii se menţine şi se întăreşte prin Duhul Sfânt, dar în măsura colaborării armonice a tuturor componentelor lui, aşa încât se poate zice, că biserica creşte intensiv prin Duhul Sfânt, dar extensiv prin acţiunea comună a membrilor ei.

III

PARTICIPAREA MIRENILOR LA EXERCITAREA PUTERII ÎNVĂŢĂTOREŞTI

In creştinism învăţătura, propoveduirea cuvântului adevărului într'o formă sau alta, pe lângă un oficiu sau slujbă specială pe care este chemată ierarhia s'o exercite, mai este şi o obligaţie generală a fiecărui creştin.

Ca oficiu special, puterea de a învăţa aparţine, numai ierarhiei care o şi exercită ca organ chemat pentru aceasta şi însuşirea şi exercitarea acestei puteri de către laici este interzisă şi condamnată de biserică. Totuş o participare a mirenilor la exercitarea acestei puteri, o participare condiţionată de drepturile ierarhiei şi admisă de aceasta în limita drepturilor sale, este permisă şi foarte necesară. Ierarhia este chiar obligată să accepte colaborarea mirenilor la exercitarea acestei ramuri a puterii bisericeşti,[1] căci mirenii au un drept de colaborare ce nu li se poate nega nici refuza. Ierarhia mai este însă obligată să reglementeze această colaborare în aşa fel, ca ea să se încadreze perfect şi armonic în funcţiunea generală a organismului bisericesc.

Am zis că învăţătura credinţei, propoveduirea ei, este pe lângă un oficiu special şi determinat al ierarhiei, încă şi o obligaţie generală a fiecărui creştin. Creştinii prin botez primesc nu numai obligaţia de a-şi păstra credinţa întru care s'au botezat, dar şi s'o mărturisească şi să o apere de duşmani şi să lumineze pe

---

[1] Vezi cap. despre Import. mirenilor în biserică şi participarea lor la exercitarea puterii bisericeşti.

frații lor rătăciți.[1] Această obligație, constitue mai mult decât un drept al fiecărui creștin. Din obligația aceasta rezultă pentru mireni un drept pe care nu-l mai exercită aceștia în dependență de ierarhie și de drepturile ei, ci cu totul independent și chiar în afară de controlul ierarhiei, deși acest drept de control îi revine totuș ierarhiei, fără însă ca ea să-l fi exercitat și fără a-l putea exercita vreodată efectiv. Pe cât de intangibil și de necesar este dreptul ierarhiei de a învăța, tot pe atât de intangibil și de necesar este acest al doilea fel de drept, al mirenilor, care rezultă nu numai din obligația generală creștină de a mărturisi credința nu numai înaintea lui Dumnezeu ci și înaintea oamenilor, ci și din starea lor de preoție împărătească, în care sunt sfințiți prin botez și întăriți prin ungerea cu Sf. Mir (cf. I Petru II 9) „Iar voi, rod ales, preoție împărătească, neam sfânt ca să vestiți bunătățile celui ce v'a chemat pe voi dintru întunerec la minunata Sa lumină". In acest sens mirenii, cu sau fără voia ierarhiei, trebue să-și îndeplinească obligația, exercitându-și dreptul de a vesti cuvântul, de a învăța, iar dacă cineva i-ar opri să-și exercite acest drept, este cazul de a asculta mai mult pe Dumnezeu decât pe oameni.

La propoveduirea cuvântului au fost trimiși în special apostolii și prin ei ierarhia, dar n'au fost lipsiți de trimitere la această slujbă nici mirenii. — Sunt și ei trimiși, dar trimiterea lor e generală, slujba lor învățătorească nu e specificată și nu e investită cu autoritate. Ei pot mărturisi credința lor înaintea oamenilor, ei pot învăța pe alții și pot apăra credința fără ca cineva să-i poată împiedeca dela aceasta. Slujba lor nu constitue însă un oficiu special și nu implică o însușire a puterii bisericești ierarhice în scopul exercitării acestui drept, ci este complectarea naturală a

[1] Berdnicov, vol. II, p. 25.

oficiului ierarhiei, fără a-i aduce acestuia vre-o atingere sau ştirbire. Cercetând viaţa bisericii sub raportul exercitării puterii învăţătoreşti vom găsi confirmarea celor zise, vom găsi în colaborare armonică pe mireni cu ierarhia la exercitarea acestei puteri în aspectele ei diferite.

Creştinismul şi-a avut în cuvânt un instrument de propagandă necesar nu numai prin firea lucrurilor — creştinismul avându-şi bazele credinţei în dogme certe — ci şi prin porunca Mântuitorului („Mergând învăţaţi... Matei XXVIII, 18—19—20). El însuş a fost cel mai strălucit cuvântător şi vestitor al credinţei celei noui, iar exemplul său dumnezeiesc l-au urmat apostolii şi învăţăceii. Predicarea a avut un rol însemnat în biruinţa creştinismului. Dar predicarea aceasta care a fost unică numai în Hristos a luat diferite forme după înălţarea lui la ceruri.

Apostolii predicau cu tărie şi convingere aceia ce auziseră dela Hristos. Ei istoriseau viaţa lui şi propoveduiau învăţătura lui.

Cuvântul dintru început se afirma pe două fronturi.
1. ca misionarism periodic faţă şi printre necreştini;
2. ca învăţătură permanentă faţă de creştini.

S'a mai întrodus apoi abia în secolul II şi III: catehizarea cu rolul ei special de pregătire a celor nebotezaţi ce voiau să intre în biserica lui Hristos.[1] E de observat în general, că propoveduirea sub acest întreit aspect n'a constituit dintru început un monopol al clerului[2] ci ea şi-a avut purtători şi între membrii laici ai bisericii.[3] Apoi ea s'a împărtăşit şi prin organe speciale ale învăţăturii, prin slujitorii harismatici ai cuvântului din epoca apostolică. Aceşti slujitori, după Sf.

---

[1] T. Popescu, Didasc., p. 27: „Cateheza s'a organizat abia în secolul III şi IV", pag. 26.

[2] Popescu: Didascalii, p. 43; cf. şi Suworov ed. mică, ed. III, p. 186.

[3] Thomassin IV, 451: „etiam laici verbum Dei annuntiarent".

Apostol Pavel erau de trei categorii: „Pe unii i-a pus Dumnezeu în biserică întâi apostoli, al doilea profeţi, al treilea didascali" (I Cor. XII, 28). Intreitei funcţiuni învăţătoreşti mai sus amintite, nu-i corespunde această troiţă de purtători ai cuvântului. Vom vedea, că fiecare din aceştia îşi avea rolul său definit precum şi că fiecare din cele trei forme de învăţătură îşi avea purtătorul ei sau slujitorul.

I

Distingem mai întâi o învăţătură *misionară*. Aceasta a apărut ca formă primară în chip natural, căci la întemeierea ei, biserica a trebuit să fie misionară neavând evident un corp de credincioşi cărora să li se adreseze, ci numai neamuri păgâne. Hristos şi-a chemat în mod special, pe apostoli, aceştia însă au fost trimişi prin porunca Mântuitorului să propovăduiască la „toată făptura": „Mergeţi în toată lumea şi propovăduiţi evanghelia la toată zidirea" (făptura) (Marcu XVI, 15). E cazul să amintim că înafară de apostoli, pe vremea Mântuitorului n'au lipsit laici cari mărturiseau — recte — — răspândeau cuvântul adevărului şi pe aceştia nu i-a oprit Domnul, ba pe unii i-a trimis chiar să-l vestească. Astfel, când Ioan i-a adus la cunoştinţă că oarecine „întru numele Domnului" scoate draci, Isus a zis: „Nu-l opriţi pe el, că nimeni nu este care va face putere întru numele meu şi să poată degrabă a Mă grăi de rău, că celce nu este împotriva noastră, pentru noi este" (Marcu 9, 38—40). Este vorba aici de un laic, ce propovăduia credinţa în Hristos şi în numele lui Hristos şi prin credinţa în El scotea draci, iar Hristos nu l-a oprit pe laic să facă acestea, subliniind că unul ca acela nu-L va vorbi de rău ci de bine răspândind învăţătura şi i-a justificat deci acţiunea permiţându-o şi poruncind să nu fie împiedecat. Pe un altul, pe un îndrăcit, după ce-l vindecase, îl trimite acasă şi-i cere

să vestească alor săi cuvânt de credință, zicând: „Mergi în casa ta, către ai tăi și vestește lor câte ți-a făcut ție Domnul și te-a miluit" (Marcu 5, 18—19). Este și acest caz o recunoaștere și o recomandare a ajutorului pe care-l pot da laicii la slujba învățăturii și iată că însuș Mântuitorul îl trimite pe unul în misiune — ce-i drept — restrânsă numai la o familie.

Apostolii însă au fost trimiși în chip special și pe umerii lor a apăsat sarcina slujbei misionare.

In această slujbă misionară apostolii au purces cu tărie după Cincizecime dar n'au fost singuri ci secondați de alți învățăcei, diaconi și laici. Slujba apostolilor a fost de a predica la toate neamurile ca „martori oculari ai Cuvântului". Hristos le-a zis: „Ci veți lua putere venind Duhul Sfânt peste voi și veți fi Mie mărturii în Ierusalim și în toată Iudea și Samaria și până la marginea pământului" (Fapte 1, 8). Toți apostolii au făcut misionarism. Petru prin cuvântul său întemeiă prima biserică în Ierusalim, imediat după Cincizecime, cu 3000 credincioși (Fapte II, 41). Cea mai zeloasă și mai fructuoasă activitate misionară, revine Sf. Apostol Pavel, celui convertit pe drumul Damascului. Acesta deveni cel mai aprins propovăduitor, apostolul neamurilor. Toți ceilalți apostoli apoi, au predicat în diverse părți ale lumii. Colaboratori de seamă le-au fost cei 70 (72) de învățăcei, a căror nume nu ne-au rămas indicate în mod sigur. Se amintesc de Eusebiu († 340) istoricul, următorii: Varnava, Sosten, Matia, Tadeu și un Chifa [1] Pseudo-Climentinele din sec. 2 fine, sau începutul sec. 3, cuprind și o scrisoare neautentică a lui Petru către Iacob în care îi cere Petru acestuia, să încredințeze celor 70 de învățăcei misiunea de a învăța (§ 2) și să nu mai permită celor ce n'au învățat până acum să învețe.[2]

[1] Eusebiu Popovici, I, p. 192.
[2] E. Hennecke, p. 153—154.

Au mai fost apoi o mulţime de alţi discipoli ai apostolilor. Doi dintre *diaconi:* Ştefan şi Filip se nevoiră iarăş în slujba Cuvântului. Astfel, Ştefan cuvântă în Ierusalim Iudeilor (Fapte VI, 7—9) şi înaintea Sinedriului (Fapte VII, 1—59), Filip propovădui în Samaria (Fapte VIII, 5) apoi la Azot şi Cezarea (Fapte VIII, 40). Rostul diaconilor era însă altul şi predica lor nu era un oficiu ordinar ci ocazional. Ei pentru altceva fuseseră aleşi, iar dacă au şi predicat, aceasta n'au făcut-o în virtutea unei obligaţii şi a unui drept special de a predica, ci numai întâmplător şi în calitatea lor de credincioşi cari mărturiseau credinţa cu tărie. Acesta e cazul lui Ştefan şi Filip. Dacă după uciderea lui Ştefan, Filip a luat drumul Samariei şi aici a predicat „el totuş nu evanghelizează în oficiu-i de diacon, ci ca un creştin zelos şi conştient care întoarce răul în bine. In persecuţie face misiune".[1]

Colaboratorii şi urmaşii apostolilor erau numiţi şi *„evanghelişti"*.[2] Şi aceşti *„evanghelişti* erau misionari, cari predicau credinţa şi istoriseau procesul de mântuire".[3] Ignaţiu cel Mare, ne mărturiseşte că diaconii predicau cuvântul pe vremea lui.[4]

In slujba misionară apostolii au avut colaboratori de seamă şi dintre simpli laici şi aceştia au făcut şi ei misionarism „căci tot credinciosul este chemat de Domnul însuş a mărturisi şi prin aceasta chiar a predica înaintea oamenilor".[5] „Tot celce Mă va mărturisi pe Mine, înaintea oamenilor, voiu mărturisi şi Eu pre dânsul înaintea Tatălui Meu, carele este în ceruri" (Matei 10, 32).

Canonul 62 apostolic, ţinând seamă de această dispoziţie a Mântuitorului, chiar prevede sancţiuni impo-

---

[1] T. Popescu, Didascalii, p. 65.
[2] T. Popescu, Didascalii, p. 6.
[3] T. Popescu, Didascalii, p. 6 nota 1.
[4] Patrum Ap. Opera p. 106 — Ep. ad. Filad cp. X, XI.
[5] Bulgakov, L'ort. p. 72.

triva celor ce nemărturisind pe Hristos, s'ar lepăda de credinţă pentru frica de oameni, iar Balsamon, în comentar la acest canon, observă că legea bisericească impune ca toţi ortodocşii să fie mărturisitori ai credinţei.[1] Nu este deajuns deci credinţă internă, ea trebue mărturisită. Acest lucru l-au făcut cei nenumăraţi martiri laici (nu vrem să zicem că n'au existat martiri şi dintre clerici) ai credinţei cari au fost mai puternici şi mai spornici predicatori ai creştinismului, decât toţi ierarhii vremurilor acelora. Martiriul lor provenea din propagarea şi mărturisirea neînfricată a credinţei lor. Această mărturisire care se făcea în conştiinţa pericolului ce-i aştepta, sguduia incomparabil mai mult decât o cuvântare obişnuită, apoi moartea în chinuri pe care o suportau pe urmă, potenţa efectul mărturisirii lor. Sângele martirilor a fost mereu sămânţă rodnică de creştini. Faptele mari ale martirilor cari mărturiseau credinţa lor, erau cea mai bună dintre predici.[2]

Hristos a chemat aşadar, pe toţi creştinii la propagarea învăţăturii Sale şi nu numai ierarhia, aşa cum socotesc de obiceiu ultraierarhiştii. E adevărat că Hristos cere expres apostolilor să propovăduiască (Mat. X, 7): „Şi umblând propoveduiţi zicând: s'a apropiat împărăţia cerurilor" şi (Mat. X, 27): „Ceeace grăesc vouă la întunerec, să spuneţi la lumină; şi ce auziţi la ureche să propovăduiţi deasupra caselor" — dar tot apostolilor le zice trimiţându-i în lume: „Tot celce Mă va mărturisi pe Mine înaintea oamenilor, voiu mărturisi şi Eu pe dânsul înaintea Tatălui Meu, Carele este în ceruri. Iar celce se va lăpăda de Mine înaintea oamenilor, mă voiu lăpăda şi Eu de dânsul înaintea Tatălui Meu, carele este în ceruri" (Mat. X, 32—33). Această obligaţie, de a mărturisi pe Hristos înaintea oamenilor, aici nu se mai rapoartă numai la apostoli

[1] Sint. At. II, p. 80, Bev. I, p. 40—41; II pars 2, p. 31—32.
[2] Bulgakov, L'ort., p. 72.

ci la toţi creştinii şi astfel, a devenit prin urmare obligaţia aceasta prilej şi temeiu general de predicare a „Cuvântului" şi istoria ne arată că nu puţini au fost creştinii cari s'au conformat acestei porunci şi că fiecare credincios era câte un agent viu, un propagandist al învăţăturii celei noui. Fiecare în cercul său lucra printre păgâni pentru convertirea lor. Apoi creştinii s'au simţit obligaţi a predica şi în cercuri mai largi, năzuind a câştiga pe cât mai mulţi pentru Hristos. Fiecare comunitate era un focar de răspândire a creştinismului, un centru care crea atmosferă, pregătea convertirea celor cari ajungeau în contact cu viaţa ei religioasă şi-şi afilia elemente noui. Exemplul vieţii fiecărui creştin şi a comunităţii întregi, era un factor în plus în slujba convertirii. Operă misionară se săvârşea neîncetat prin contact personal, prin legături de rudenie sau prietinie — „comercianţii, soldaţii, meseriaşii, sclavii, femeile"[1] şi „prin asistarea la adunările creştine pentru învăţătură".[2] Atenagora din Atena, confirmă acestea scriind în a doua cerere pentru creştini Cap. 11, că aceştia dacă nu sunt în stare să predice prin cuvânt credinţa lor, o fac aceasta prin fapte.[3]

După uciderea diaconului Ştefan în Ierusalim, toţi ceilalţi credincioşi au fugit, împrăştiindu-se în toată Palestina şi în împrejurimi, căci erau aspru prigoniţi de Saul. Numai apostolii au rămas în Ierusalim (Fapte VIII, 1—14) iar ceilalţi creştini „risipindu-se treceau binevestind cuvântul" (Fapte VIII, 4). Dar aceşti creştini fugari „Ceice s'au risipit pentru turburarea ce s'a făcut pentru Ştefan, au ajuns până la Finichia şi Chipru şi la Antiohia, nimănui grăind cuvântul fără numai Iu-

[1] T. Popescu: Didascalii, p. 27.
[2] T. Popescu: Didascalii, p. 28.
[3] Will. p. 54.

deilor" (Fapte XI, 19). Ei au cutreerat pământul până prin Egipt, Libia, Fenicia, Cipru și Siria, predicând „Cuvântul".[1] Aceștia au întemeiat biserica din Antiohia, aceia în care prima dată credincioșii au primit numele de „creștini" (Fapte XI, 26). „Și erau unii dintre ei bărbați Chipriani și Chirineni, cari intrând în Antiohia grăiau cătră Elini binevestind pe Domnul Isus. Și era mâna Domnului cu ei și mult număr crezând s'au întors la Domnul" (Fapte XI, 20, 21). Toți aceștia, cari predicau pribegiți din Ierusalim, erau simpli credincioși. Predica lor însă nu s'a mărginit în Antiohia, numai la Iudei ci s'a extins și la celelalte neamuri, ca Elini bunăoară.

Despre biserica din Roma nu avem date istorice verificate, din care s'ar putea afla precis cine și când a înființat această biserică. „Sf. Scriptură și Tradiția veche ne dau indicii că biserica Romei fu înființată de credincioși simpli".[2] In Roma au predicat și Aquila și Priscila[3] cari erau simpli laici, apoi cu Sf. Apostol Pavel, care a fost dus spre judecare în Roma, au predicat și alți discipoli laici, ca Epafra, Tihic apoi Aristarc și alții[4] precum zice Sf. Pavel, scriind Filipenilor „că cei mai mulți din frații întru Domnul nădăjduindu-se pentru legăturile mele mai mult cutează a grăi fără de frică cuvântul (Filip 1, 14). Ei „propovăduiesc pe Hristos", (15) „vestesc pe Hristos" (16).

Alți mireni, colaboratori ai apostolilor în activitatea lor misionară, au fost și așa zișii frați ai Domnului[5] apoi Aquila care înafară de Roma[6] a predicat și în Corint un an și jumătate și a înființat acolo o mare

---

1 Eusebiu Popovici, I, p. 153.
2 Eusebiu Popovici, I, p. 207, vezi acolo mai pe larg.
3 Eusebiu Popovici, I, p. 164.
4 Eusebiu Popovici, I, p. 166.
5 Eusebiu Popovici, I, p. 192.
6 Aquila e numit de Paul împreună lucrător al său, Rom. XVI. 3.

biserică creştină.[1] Tot Aquila cu Priscila[2] au predicat creştinismul şi în Efes înainte de Pavel.[3] Apoi Apolos care fu convertit în Efes de Aquila şi Priscila[4] propagă la Corint.[5] Amintim că au mai fost, Onisifor (II Tim. 1, 16—18), Climent (Filip 4, 3), Onisim, precum şi alţi bărbaţi propovăduitori laici de acest fel, cum rezultă din Filip IV, 3. Despre mulţi predicatori fără de nume, despre cei cari formau biserica Tesalonicului de ex. ne spune Pavel că s'au făcut pildă tuturora celor ce cred în Macedonia şi Ahaia, că dela ei s'a *vestit* cuvântul Domnului, nu numai în Macedonia şi Ahaia ci şi în tot locul credinţa lor a ieşit „cât nu trebue să mai grăim noi ceva" (I Tesal. 1, 7—8). Aceştia, asemenea creştinilor fugiţi în lume după uciderea lui Ştefan, au răspândit şi predicat creştinismul.

Insuş Pavel în epistolele sale, pe lângă că recunoaşte lucrarea învăţătorească misionară a credincioşilor mireni, îi mai şi îndeamnă la aceasta. Astfel, le cere să fie ca nişte luminători în lume (Filip 2, 15) „şi orice vor face cu cuvântul sau cu lucrul toate să le facă întru numele Domnului Isus" (Colos. 3, 17) pentruca „totdeauna cuvântul lor să fie cu har, ca să ştie cum se cade lor a răspunde fiecăruia dintre cei din afară (scil. păgâni) (Colos. 4, 6) etc.

In afară de amintiţii colaboratori ai apostolilor, au fost mai târziu şi alţi misionari laici creştini în primele veacuri, ca bunăoară *Iustin Martirul* şi *Filosoful* care dupăce se boteză începu să propage creştinismul în

[1] Eusebiu Popovici, I, p. 161.

[2] Aquila, Priscila şi Apolos au fost laici şi au predicat zice şi Pidalion p. 159 la canon 64 sinod. VI ecum.

[3] Eusebiu Popovici, I, p. 162.

[4] Trembela Eklis, 1931 nr. 3, p. 21, col. 1, Aquila şi Priscila au convertit pe Apolo „mai cu amănuntul i-au spus lui calea lui Dumnezeu" (Fapte XVIII, 26). Acesta a fost un iudeu învăţat din Alexandria.

[5] Eusebiu Popovici, I, p. 162.

Palestina, Asia Mică, Grecia și Italia[1] apoi *Panten*, misionar creștin pe la 190 s'a dus chemat în India (Arabia) și a predicat Evanghelia,[2] *Frumentiu* ca laic a întemeiat biserica abisinienilor[3] împreună cu *Edesiu*, pe la anul 316,[4] ambii tineri creștini fiind laici simpli. Armenilor le-a vestit creștinismul un laic în persoana lui *Grigorie Luminătorul* „Φωτιστής". Acesta a reușit (286) să convertească o mare parte din Armeni, împreună cu regele lor Tiridat III și numai după o predică îndelungată, la 295 s'a dus de a fost hirotonit episcop de către Leontiu al Cezareii (Capadocia).[5] Și *Origen*, chemat fiind a făcut pe misionarul la curtea unui principe arab (215) și în 218 la Julia Mammaea, mama împăratului Septimiu Sever (222—235) în Antiohia.[6]

Nu numai dintre bărbații laici ci și dintre femei n'au lipsit agenții de propagare a creștinismului. Femeile creștine ca și soții acestora, învățau pe surorile lor păgâne. — In fruntea femeilor creștine, cari au avut rol în opera de propagare a învățăturii celei noui și mântuitoare, stă Sf. Fecioară. Alături de ea, mai sunt și celelalte femei cari urmară lui Hristos și, după înălțarea Lui, apostolilor, apoi altele, dintre cari, pe amintita „Priscila", soția lui Achila, Sf. Pavel o numește, colaboratoarea lui, împreună lucrătoare cu el (Rom. XVI, 3). — La fel și Evodia și Sintihe, împreună luptătoare i-au fost întru evanghelie (Filip IV, 2—3) ca și Fibi din Kenchrea (Rom. XVI, 1—6).

Un alt nume cunoscut de femeie misionară, este al martirei Tecla, despre care tradiția ne spune că a fost și

---

1 Eusebiu Popovici, I, p. 383.

2 Eusebiu Popovici, I, 387 și cf. Harnack, I, 359 după Eusebiu H. E. V, 10.

3 Trembela Eklisia, 1931, nr. 4, p. 25, col. 2; după Socrat Ist. Bis. I 19, vezi mai pe larg acolo.

4 Eusebiu Popovici, II, p. 27.

5 Eusebiu Popovici, II, p. 23.

6 Eusebiu Popovici, I. p. 392.

ea colaboratoarea Sf. Pavel[1] apoi predicatoarea creştinismului în Georgia, Sf. Numia.[2]

In opera misionară, de răspândire a evangheliei şi de convertire a păgânilor la creştinism, îi vedem aşadar pe laici, bărbaţi şi femei, din primele momente activând alături de apostoli şi de evangheliştii misionari, făcând ei înşişi, laicii, evanghelizare şi misionarism. Nu trebue însă confundaţi evangheliştii misionari propriu zişi, sau apostolii în sens larg cari erau harismatici,[3] cu evangheliştii şi misionarii laici, deşi lucrul lor se aseamănă.

Evangheliştii misionari propriu zişi, dispar cu finea sec. II ca slujbaşi speciali şi harismatici chemaţi la misiune[4] şi această slujbă, rămasă acum fără slujitorii ei speciali, a îndeplinit-o clerul, deasemenea şi laicii au fost liberi să şi-o ia asupra lor, ceeace au şi făcut adeseori.

II

Concomitent cu misiunea externă a început *şi misiunea internă,* însă aceasta s'a intensificat apoi cu deosebire în secolul II.

Invăţătura misionarilor şi evangheliştilor nu era o învăţătură teologică propriu zisă, era mai mult o predicare simplă, o expunere a învăţăturii creştine şi-o istorisire a mântuirii. Era numai iniţierea.[5] O explicare mai amănunţită a doctrinei, adâncirea sensului ei, se făcea la început de aşa zişii *Didascali.* Aceştia exercitau în mod regulat puterea de a predica în comunitate, de a instrui „în cele ale credinţei şi moralei creştine" şi

---

[1] Eusebiu Popovici, I. 369, cf. şi Harnack: Miss. u. Ausbr. I, 361.

[2] Eusebiu Popovici, II, 24; Trembela: Eklisia 1931, nr. 4, 25 col. 2 după Eus. H. E. I. 20.

[3] Lebediew: Clerul etc. p. 10 sq.

[4] Lebediew: op. cit. p. 12; T. Popescu: Didasc. p. 52.

[5] Cf. T. Popescu: Didascalii, p. 6 nota 1.

erau harismatici.[1] Aceştia *predicau* în sensul de azi al predicei, desfăşurau activitate de întemeietori ştiinţifici ai credinţei, de lămuritori ai adevărurilor creştine. Caracterul acestei instituţii a didascalilor era însă temporal, era o instituţie menită să sprijinească dintru început activitatea misionarilor, să contribue la întărirea bisericii, a credinţei semănate de misionari şi apoi, rolul îndeplinit, au şi dispărut. Locul cel mai potrivit pentru îndeplinirea funcţiunii de didascal, era adunarea pentru cult,[2] Sfânta Liturghie. Aici toată comunitatea se aduna în jurul jertfei euharistice, pătrunsă de cucernicie şi veşnic dornică de noui lumini.

In vremea aceia nu erau restricţiunile de azi la vestirea cuvântului.[3] „Clerul nu avea nici prerogativa exclusivă a predicei nici cel puţin un privelegiu al ei deosebitor de laici, întrucât funcţiunea lui principală nu era cea învăţătorească ci cea liturgică pastorală şi cea administrativă".[4] „Dacă şi clericii învăţau, o făcea în calitate de conducători ai comunităţii", învăţătura lor era cuprinsă în misiunea pastorală dar ei „nu erau nici singurii predicatori nici cei dintâi". Didascalul era învăţătorul calificat.[5] Pe noi nu ne interesează în toate amănuntele slujba didascaliei, ci numai în linii generale pentru a arăta că deşi clerul avea dreptul de a predica, totuş atâta timp cât au existat didascali, clerul n'a făcut uz prea pronunţat de acest drept. Pe vremea didascalilor, predica evident şi clerul, însă în genere acest cler era incult, nu avea pregătirea (teoretică inte-

---

[1] Cf. T. Popescu, Didascalii, p. 9.

[2] Cf. T. Popescu, Didascalii, p. 30.

[3] Cf. T. Popescu, Didascalii, p. 30, (I Cor. 14, 26).

[4] Cf. T. Popescu: Didascalii, p. 30. Vezi despre învăţătura harismatică din sec. I—II: A. S. Lebediev opera: Duchovienstvo drevnei vs. Ţerkvi, p. 3—26; 39—47—8.

[5] T. Popescu, Didascalii, p. 30.

lectuală) necesară pentru a putea face față necesității de învățătură.

De obiceiu la cult se citeau părți din Scriptură, iar la explicarea acestora didascalul avea rolul important.[1] Predica apare ca o parte organică a Sfintei Liturghii, ea se unește atât de natural cu funcțiunea sacramentală, încât învățătura apare ca un corolar al acestei funcțiuni preoțești harice. Predica trebuia să fie conformă cu învățătura apostolică.[2] Didascalii, în virtutea darurilor harismatice, aveau în raport cu clerul întâietate la învățătură.[3] Deși didascalia harismatică nu trece peste epoca harismelor, (fine sec. II)[4] totuș didascalii s'au menținut, dacă nu sub forma harismatică inițială, atunci ca o prelungire a slujbei învățătorești cel puțin. Pierderea harismei au căutat s'o compenseze prin bogăția cunoștințelor prin virtuțile personale și acestea au făcut ca instituția lor să se mențină până prin secolul V[5] în Egipt cum spune Socrate.[6] „In biserica din Alexandria, acești didascali în fiecare Miercuri și Vineri la cult explicau comunității Sf. Scriptură.[7] Eusebiu[8] ne mai spune că mai erau didascali în Egipt și pe la jumătatea secolului III-lea cari, desigur nu mai erau harismatici, dar îndeplineau acelaș rol pe care-l avuseseră didascalii harismatici.[9] După secolul al doilea, în al treilea și următoarele, deja nu mai erau harismatici didascalii, ci simpli laici distinși prin cunoștințe și înțelepciune. Slujba lor s'a păstrat numai grație

1 T. Popescu, Didascalii, p. 31.
2 T. Popescu, Didascalii, p. 35.
3 T. Popescu, Didascalii, p. 39.
4 T. Popescu, Didascalii, p. 70. Lebediev o. c. p. 24—25.
5 T. Popescu, Didascalii, p. 53.
6 H. E. V 22.
7 T. Popescu, Didascalii, p. 34.
8 H. E. VI, 18, 19.
9 T. Popescu, Didascalii, p. 71.

importanței mari pe cari didascalii o avuseseră în epoca harismelor, totuş faptul acesta ne probează că laicii nu erau așa de sever tratați cu privire la dreptul învățătoresc în biserica primelor veacuri.

Didascalii neharismatici, acum și-au păstrat o autoritate, care îi făcea să fie consultați chiar de episcopi cari, după secolul al II-lea cu clerul împreună, exercitau magisteriul bisericesc nestânjeniți de harismatici. Așa de ex. episcopul Dionisie al Alexandriei a convocat pe preoți și pe didascali să discute învățătura unui oarecare Corachion.[1]

Dacă didascalii au format o clasă privilegiată, pe lângă aceștia însă, au mai existat și alți laici cari au săvârșit slujba predicei cuvântului printre credincioși. Sf. Scriptură ne dă o mulțime de indicații că fiecare credincios slujea cuvântului; așa cetim: „Nu fiți mulți dascăli, frații mei, știind că mai mare judecată vom să luăm" (Iacov III, 1). Apoi „Fraților, de se va rătăci cineva întru voi dela adevăr și-l va întoarce cineva pe el; să știe că acela ce a întors pe păcătos dela rătăcirea căii, va mântui suflet de moarte și va acoperi mulțime de păcate" (Iacov. V, 19, 20). „Fraților de va și cădea vreun om în vreo greșală, voi cei duhovnicești îndreptați pe unul ca acela cu duhul blândeţelor" (Gal. VI, 1). „Socotiți, fraților, ca să nu ie cândva în vreunul din voi inimă vicleană a necredinței depărtându-se dela Dumnezeul cel viu, ci vă îndemnați pe voi înșivă în toate zilele ca să nu se învârtoșeze cineva dintre voi" (Evrei 3, 12—13). „Dacă grăește cineva, ca și cuvintele lui Dumnezeu să grăiască" etc. (I Petru IV, 11) căci unii greșesc „Vrând a fi învățători de lege neînțelegând nici cele ce grăesc, nici pentru cele ce întăresc" (I Tim. I, 7), iar pentru a evita aceasta, apostolul cere lui Timotei, ca cele ce le-a

[1] T. Popescu, p. 71.

auzit dela el în faţa multor martori, acestea să le încredinţeze la oameni credincioşi „cari îndestulaţi vor fi a învăţa şi pe alţii" (II Tim. II, 2). In locurile citate aici, se consideră o activitate de întărire şi învăţătură reciprocă printre creştini, înafară de cult. Aceasta era şi ceva natural şi nu reclama un drept special, ci pentru porunca dragostei, fiecare era îndatorat a-l sprijini pe aproapele, a-l lămuri dacă avea posibilitatea. Celce lua parte la frângerea pânii nu era oprit să împărtăşească credinţa celor de afară,[1] căci doar creştinii dacă erau obligaţi să mărturisească pe Hristos (Mt. 10, 32) înaintea păgânilor, cu atât mai vârtos trebuiau să facă aceasta înaintea fraţilor învăţându-i pe neştiutori.

In familie, fiecare creştin era învăţător. Copiii se instruiau de părinţi şi de rude, mai târziu de naşi.[2] Femeile în nedumeririle lor asupra credinţei „de voesc să înveţe ceva, acasă să-şi întrebe pe bărbaţii lor" (I Cor. XIV, 35) porunceşte Scriptura.

Dar creştinii laici puteau să înveţe şi în adunări, puteau predica în adunările credincioşilor cari erau, se pare de două feluri: *a)* unele speciale pentru învăţătură, iar altele *b)* pentru cultul euharistic.[3]

a) Nu se ştie precis cât au durat *adunările pentru învăţătură*, dar cu evoluţia cultului se pare că au fost scoase din uz, mai ales că şi la cult era o parte constitutivă învăţătura, predicarea, astfel că prin participarea regulată la cult, după consolidarea comunităţilor religioase, adunările speciale de învăţătură erau de prisos, necesităţile didactice putând fi satisfăcute la cult.

Pe mirenii instruiţi de bună seamă nu-i împiedeca nimic să vorbească în adunările de învăţătură — „Ce este dar fraţilor? Când vă adunaţi, fiecare dintre voi psalm

---

1 Zechmeister, p. 66.
2 T. Popescu, Didascalii, p. 28.
3 T. Popescu, Didascalii, p. 28 şi p. 31, nota 1.

are, învățătură are, limbă are, descoperire are, tălmăcire are, toate spre zidire să se facă" (I Cor. 14, 26 și Col. 3, 16) — căci cuvântarea în aceste adunări nu reclama decât pregătire, talent personal și nici un alt dar special. După o știre — neconfirmată indubitabil — și Origen a învățat în astfel de adunări pentru învățătură în Alexandria și anume Miercurea și Vinerea.[1]

b) Nici dela *predicarea* în adunările de cult, care predicare face parte integrantă din serviciul liturgic, nu erau îndepărtați atât de riguros laicii precum le place unora să creadă. Este adevărat că serviciul liturgic aparține de drept exclusiv clerului, (deși am văzut că unele ceremonii ale cultului afară de taine le săvârșiau prin secolul V în Egipt și didascalii neharismatici) totuș avem unele mărturii că au predicat și laici în biserică, desigur cu ocazia serviciului divin. In scrierea apocrifă: „Epistola apostolică, cu revelațiile despre viitor ale celui Inviat" (Apostolisches Sendsschreiben mit zukunftoffenbarungen des Auferstandenen) descoperită într'un manuscris coptic de E. Schmidt, ni se spune că și laicii erau însărcinați cu predica.[2] Avem știri că și *Origen* ca laic pe la anul 215—216 fiind în Palestina a vorbit în biserica din Cesarea Palestinei și în Ierusalim, pentru care lucru episcopul Dimitrie supărându-se le-a scris episcopilor: Alexandru al Ierusalimului și Teoctist al Cezareii-Palestinei mustrându-i pentrucă i-au permis să vorbească în biserică, el fiind numai laic. *Origen* a predicat la serviciul divin înainte de liturghia propriu zisă, chiar la începutul serviciului divin, care pe acea vreme începea cu lecturi din Testamentul Vechiu și Testamentul Nou după care urma omilia sau predica.[3] Astfel de predică a rostit Origen. Desigur el nu

---

[1] T. Popescu, Didascalii, p. 72, aici nu e vorba de activitatea sa la școala din Alexandria.

[2] Canon 41, 42, cf. E. Hennecke p. 149.

[3] Eusebiu Popovici, I, 407.

vorbise într'o simplă adunare a credincioşilor,[1] căci aceasta n'ar fi fost un motiv ca să fie mustraţi cei doi episcopi, deoarece episcopul Dimitrie ştia că Origen în asemenea mod mai învăţase mulţi ani (20) în Alexandria, la şcoala teologică de acolo. „Deci el de bună seamă a predicat în biserică la cult, pentru care motiv se şi revoltă[2] Dimitrie, caracterizând ca „nemaipomenit" „τὸ παρόντων ἐπίσκόπων λαϊκοὺς ομιλεῖν" [3] adecă a vorbi laicii de faţă fiind episcopii, la care, episcopii amintiţi răspund în anul 218, că unde se găsesc oameni apţi pentru a învăţa, aceştia se şi cheamă (sunt şi rugaţi) de episcopi să vorbească poporului precum a fost cazul în Laranda, (în Isauria), cu laicul Evelpis, chemat de episcopul Neonos, în Iconia, (în Pisidia) Paulinus, de episcopul Cels şi în Sinada (în Frigia), Teodor, de episcopul Aticus „cum natural şi în alte locuri se întâmplă (are loc) aceasta".[4] Aşadar nu numai că li se putea încuviinţa laicilor pregătiţi ca să vorbească în biserică, ci chiar erau invitaţi la aceasta de către episcopi, lucru uşor de înţeles, căci în vremea aceia chiar şi episcopii aveau puţină pregătire, pe când laicii, unii dintre ei convertiţi din rândurile filosofilor sau în general dintre intelectualii păgâni, erau mai apţi pentru chemarea învăţătorească, căci în educaţia lor se da multă importanţă retoricei, aşa că printre credincioşi, nelipsind atari elemente pregătite, puteau fi dese cazurile în cari vor fi fost chemaţi de episcopi să vorbească poporului în biserică şi a fost aceasta în uz general, după expre-

---

[1] T. Popescu, Didascalii, p. 63 după Eus. H. E. VI, 18, 19 şi Eusebiu Popovici, I 407, cf. şi Ion Walter, Istoria p. 94.

[2] Eus. Popovici, I, p, 492; Trembela Eckl. 1931, nr. 4, p. 25, col. 1 după Eus. H. E. VI, 3.

[3] Trembela Ekl., 1931, nr. 4. p. 25, col. 1 r. T. Pop, Didasc. p. 71, nota 4 cf. şi Harnack, Miss. in Ausbr., vol. II, p. 766.

[4] Trembela Ekl. 1931, nr. 4, p. 25, col. 1, T. Pop. Didas. p. 71, nota 4; cf. şi Harnack Mission in Ausbr., vol. II, p. 766.

siunea: „cum natural şi în alte locuri se întâmplă aceasta" prin care se justifică fapta pentru care le făcuse reproş Dimitrie. Aşadar, nu numai în Ierusalim, Cesarea Palestinei şi în celelalte biserici amintite, ci şi în alte părţi ale bisericii se observa practica de a chema pe laicii învăţaţi să cuvinteze poporului în biserică. Uzul local din Palestina este explicat lui Dimitrie, ca fiind în acord cu uzul general al bisericii. Alexandru al Ierusalimului, fusese mai întâi episcop în Cesarea Capadochiei în Asia mică. Şi pe acolo va fi fost acest obiceiu care pare că nu era în Egipt.[1] Aşadar, istoria ne arată laici ca: *Origen*, *Evelpis*, *Paulinus* şi *Teodor*, predicând în biserică de faţă fiind episcopii respectivi.

Laicii pregătiţi mai erau utilizaţi în discuţiile publice cu ereticii, chemaţi fiind la acestea chiar de episcopi. Astfel în secolul III episcopul Arhelau al Mesopotamiei, în disputele lui cu Manes ereticul († 276), a ales dintre laicii chemaţi să asiste la dispută, pe patru inşi mai învăţaţi, cari să şi judece discuţia lor.[2]

In constituţiunile apostolice din sec. II şi III, se aminteşte participarea laicilor la predicare prin cuvintele: „Celce învaţă, chiar laic să fie (chiar dacă ar fi laic) încercat în cuvânt şi curat în obiceiuri, să înveţe căci toţi trebue să fie învăţaţii lui Dumnezeu".[3] Şi aceasta,

---

[1] Harnack Miss., în Ausbr. II, p. 766.

[2] Mansi t. I col. 1161, despre aceasta ne spune şi Epiph. Haeres. XVI, 21, 25 şi 32.

[3] „῾Ο διδάσκων, εἴ καὶ λαϊκὸς ᾖ, ἔμπειρος δε τοῦ λόγου καὶ τὸν τρόπου σεμνὸς, διδασκέτω ἔσονται γὰρ πάντες διδάκτοι θεοῦ" Διαταγὰι VIII, 32 Migne P. G. vol. 1, 1133 la Trembela Ekl. 1931, nr. 4, p. 25, col. 1, nota 4 şi Pidalion p. 159; cf. şi Friedberg p. 27, nota 1; cf. şi Milas Drept p. 135; acest loc se găseşte trecut şi în Cormciaia glava 2, can. 15 exact tradus, vezi Cormciaia ed. 1816 Partea I, p. 18, 2 glava can. 15, între cele 17 canoane ale Sf. Apostol Pavel cf. şi Suworov Ed. III mică, p. 185; N. Zaozierski în Ţerk. Viedom. 1906, nr. 23, p. 1649, „ὁ δυνάμενος διδάσκειν ἀμεμπ-

ca și dovada furnizată de cazul lui *Origen*, dovedește că laicii nu numai ca harismatici au învățat,[1] ci au predicat în biserică și neharismatici fiind.

Biserica africană, voind să reglementeze în întreg cuprinsul ei situația mirenilor în ce privește dreptul de a predica în biserică[2] sau în adunări, decide, în anul 398 la sinod. IV din Cartagena prin canonul 98, că „laicul poate să învețe în prezența clericilor, numai dacă a fost (invitat) provocat de către aceștia.[3] Prin aceasta se confirmă obiceiul participării laicilor la oficiul învățătoresc, dar desigur acest canon s'a adus pentru reglementarea unor abuzuri eventuale, căci de obiceiu canoanele au fost provocate de necesități cari au apărut mereu în viața bisericii. S'a introdus cu timpul — cum rezultă și din acest canon — o restricțiune în ce privește libertatea laicilor de a predica. Aceasta nu li se mai permitea decât cu consițământul clericilor, sau urmând invitării acestora. In biserica Alexandriei, dupăcum reiese din mustrările episcopului Dimitrie adresate celor doi episcopi din Palestina, pe acea vreme la cult — căci zice că-i „nemaipomenit ca un laic să predice de față fiind episcopii", ori episcopul în chip necesar nu era decât la cult — nu se obișnuia să predice și laicii. Rămâne cert însă, că în alte adunări laicii învățau și'n Egipt, cazul lui Origen.

In vechime, chiar în Alexandria, ca și în alte părți, li s'a dat mirenilor voe să discute în public asupra adevăru-

τως, εἰ καὶ λαϊκὸς εἴη διδασκέτω". Această dispoziție se atribue Sf. Pavel ca al 15 canon al lui, Si. At. IV, 400. Canoanele sf. ap. Pavel se găsesc și în Synodiconul lui Beveregiu în adausul nepaginat la vol. II, pars. I. Vezi și Lagarde p. XIX și 12.

[1] I Cor. XII, 28, Vidal Tom. IV, vol. II, p. 32.

[2] cf. Friedberg, p. 27.

[3] Trembela Ekl.. 1931, nr. 4, p. 25, col. 1; Hatch p. 127, nota 28. „Laicus praesentibus clericis, nisi ipsis iubentibus docere non audeat" (Sin. 4, Catarg. c. 98 an 398), la Mansi tom 3, c. 959.

rilor de credinţă. La aceasta i-a provocat chiar Dionisie arhiepiscopul Alexandriei, care a adunat un sinod mixt împotriva hiliaştilor. La acest sinod s'a discutat public, de către cine a vrut, doctrina hiliastă şi, creştinii s'au lepădat de ea.[1] Discuţiile publice în astfel de adunări mixte sau sinoade, la cari nu lipseau nici ereziarhii şi partizanii lor, erau foarte frecvente în biserică. E deajuns să ne gândim la sinoadele contra montaniştilor din Asia mică, contra lui Pavel de Samosata, apoi chiar sinodul I ecumenic şi altele, la cari laicii prezenţi, au discutat şi şi-au dat contribuţia lor la clarificarea doctrinei şi la apărarea ei împotriva ereticilor.[2]

Practica bisericii din Palestina şi a celei din Africa, în ce priveşte predica la cult, n'au fost numai practici locale, ci ele reprezintă o practică generală a bisericii creştine din acea vreme. Alexandria cu greu se va fi putut sustrage acestei practici, căci Egiptul forma legătura între cele două biserici pomenite.

In biserica Romei, episcopul Leon cel Mare luă măsuri restrictive în ce priveşte predica laicilor. El scrie în ep. 119, cp. VI adresată unui episcop subaltern şi dispune să se observe „ca înafară de aceia cari sunt preoţi (slujitori) Domnului, niciunul (nimeni) să nu îndrăsnească să-şi revindece sieşi dreptul de a învăţa sau a predica, fie acela monah sau fie laic" „căci nu se permite ca cineva înafară de ordinea preoţească (afară de cler) să-şi asume gradul de predicator" etc.[3]

1 Bog. Viest. 1906 Febr. p. 267, Euseb. H. E. VII, 24.

2 Vezi mai amănunţit capitolul despre participarea mirenilor la sinoade.

3 Mansi VI, col. 242, Ep. Leoni Magni papae 119 cf. VI „Ad Maximum Antiochenum Episcopum". — „Illud quoque dilectionem tuam convenit praecavere, ut praeter eos, qui sunt Domini Sacerdotes, nullus sibi docendi et praedicandi jus audeat vindicare, sive ille monachus, sive sit laicus qui alicujus sciantiae nomine glorietur. Quia etsi optandum est, ut, omnes ecclesiae filii quae recta et sana sunt sapiant; non tamem permittendum est, ut quisquam extra sacerdotalem ordinem constitutus gradum sibi praedicatoris

Prin aceasta se arată că numai clasei preoţeşti îi revine dreptul de a predica şi învăţa, că oficiul magisteriului îşi are slujitorii lui ordinari în preoţie. In biserică trebue să fie ordine şi fiecare membru îşi are locul lui; iar cele inferioare să nu se împotrivească celor superioare. Numai preoţii au misiunea specială învăţătorească, deşi este de dorit ca toţi membrii bisericii să fie instruiţi.

Mai târziu, un sinod ecumenic, al VI-lea, se ocupă de această chestiune a predicii laice, care, desbătută în sinod ecumenic, se dovedeşte că era o practică a bisericii întregi, apare ca o chestiune care priveşte toată biserica, şi ca atare ea a şi fost reglementată, căci dacă ar fi fost referitoare numai la practica unei biserici particulare, i s'ar aminti numele aceleia, dupăcum era obiceiul. Canonul 64 [1] al acestui sinod hotărî [2] „că nu se cuvine ca laicul să (pornească cuvânt în public) cuvinteze sau să înveţe în public (însuşindu-şi) arogându-şi de aici, funcţiune (slujbă) învăţătorească". Ii îndeamnă pe toţi să-şi ţie locurile ce li se cuvin în biserică, să se supună celor ce au primit harul învăţătoresc, căci în biserică Dumnezeu a făcut feluriţi membri (I Cor. Cap. XII, v. 27), cum zice şi Grigorie Teologul (Omilia 26) despre rânduiala în biserică, ca „unul să fie (ureche) auz (ἀκοή) altul limbă, unul mână, iar celalalt altceva, unul să înveţe, iar altul să se înveţe", „să nu fim toţi limbă", „nu toţi apostoli, nu toţi profeţi" „ce

assumat, cum in Ecclesia Dei omnia ordinata esse conveniat, ut in uno Christi corpore et excelentiora membra suum officium impleant, et inferiora superioribus non resultent".

[1] Acest canon cu comentarul lui Aristen se găseşte în „Indreptarea Legii" Glava 63, ediţia lui Bujoreanu, p. 387.

[2] „Ὅτι οὐ χρὴ δημοσίᾳ λαϊκὸν λόγον κινεῖν ἢ διδάσκειν, ἀξίωμα ἑαυτῷ διδασκαλικὸν ἐντεῦθεν περιποιούμενον" etc. Sint. II 453—4; In Sintagma lui Vlastare se zice: care învaţă „τὰ περὶ τῆς πίστεως δόγματα" Sint. vol. VI, p. 213.

te face păstor: oaie fiind" etc. Vrând s'arate că'n biserică este o ordine ce trebue respectată și demostrând în acest fel, se vede că sinodul s'a simțit obligat a o face aceasta, pentru a curma oarecari abuzuri. Va fi fost „cu toată probabilitatea ca o măsură provisorie" care s'a impus pentru a pune capăt turburărilor ce se produceau prin disputa monotelită. La aceasta suntem cu atât mai îndreptățiți să conchidem, cu cât prin termenul „δημωσία" nu se vizează direct învățătura în general[1] sau învățătura în biserică[2] care se făcea natural sub supravegherea episcopului și ca atare nu prezenta vre-un pericol, ci orice alt învățământ în public, la care se pretau și ereziarhii propagatori și care nu va fi fost sub controlul imediat al ierarhiei. Credem deci, că aceste abuzuri sunt vizate prin numitul canon, mai ales că în el se fac și considerații asupra bunei orânduelí în biserică. Dispozițiile acestui canon nu sunt eliminatorii pentru participarea laicilor la predicare, căci mai târziu s'a observat uzul de a li se îngădui să predice în biserică, cu voia episcopilor.[3] Insuș Balsamon ne spune acest lucru în comentar la canon. 19 al sin. Trulan, pomenind predicatorii sau învățătorii laici, cari au existat în marea biserică din Constantinopol pe timpul împăratului Alexiu Commen 1081—1118.[4]

Dispozițiile canonului 64. VI ec. vizează „propoveduirea publică de conținut dogmatic",[5] numai învățătura

---

1 Bog. Viestnik, 1905 Dec., p. 721.

2 Tremb., Ekl. 1931, nr. 4, p. 25, col. 2; Șaguna, Enhirid. p. 141, zice că „în public adecă în biserică".

3 Milaș: Can. II, p. 439.

4 Sint. At. II, 348; Beveregiu, I, 178.

5 Milaș, can. II, p. 438 și Hefele, vol. III, p. 309, „τὰ περὶ τῆς πίστεως δόγματα", zice Vlastar în Sint. IV, p. 213, Lit. D., cap. 7; apoi Aristen, com. la can. 64, Trul. Sin. II, 456 și Bals. la aceiaș pagină.

în adunări (afară de biserică) publice şi, oprind acest fel de învăţătură, probează că până aci era permisă, cel puţin tolerată în adunări publice, că ea se practicase cel puţin cu aprobarea tacită a ierarhiei, dar fiindcă s'a ajuns la abuzuri „arogându-şi" laicii, se vede, dreptul învăţătoresc, prin desconsiderarea organelor competente, această învăţătură se opreşte. „Dupăcum se pare, oarecari laici discutau în public asupra unor chestiuni bisericeşti şi-şi arogau funcţiunea învăţătorească, iar acest lucru îl opresc Sf. părinţi ca să nu se tulbure liniştea şi (εὐταξία) buna orânduială în biserică", — observă Balsamon în comentar la can. 64, IV.[1] Canonul acesta nu aminteşte direct predica laică în biserică şi deci dispoziţiile lui nu privesc această predică; ea rămâne prin urmare în uz aşa precum s'a practicat în biserica din Africa[2] adecă, se permite sub controlul ierarhilor şi, le este acelora permis să înveţe, celor ce le permit aceştia:[3] Şi Zonara observă că acest canon opreşte pe laic „δημοσίᾳ διαλέγεσθαι περὶ πίστεως, ἢ διδάσκειν ὡς διδάσκαλον".[4] Vasăzică şi discuţia publică şi învăţarea ca dascăl, se opresc, iar discuţiile publice prea dese şi turburătoare păcii bisericii, se vor fi ivit cu ocazia ereziei monotelite. In Pidalion se observă că dacă laicii sunt capabili să cuvinteze „nu se opresc de a răspândi şi de a învăţa în particular (κατ' ἰδίαν) pe cei ce-i întreabă", dupăcum zice şi Zonara[5] şi cap. 32 al cărţii 8-a a Const. apostolice,[6] la fel şi Balsamon adaugă, că nu-s opriţi laicii

[1] Sint. II, 455.

[2] Canon 98, Sinod. 398.

[3] „καὶ τοῖς παρὰ τούτων ἐπιτρεπομένοις" zice Balsamon în comentar la can. 64, VI ec., Sint. II, p. 455.

[4] Sint. II, 454 Zonara. comentar la canon 64.

[5] Sint. II, 455: la fel în Vlastar Sint. alfab. in Sint. VI, 213 şi în ediţia can. din anul 1798, p. 100.

[6] Pidalion, p. 159.

a răspunde în particular, după părerea lor, la „chestiuni dogmatice sau de altă natură.[1]

Dispoziția aceasta a rămas definitivă privitor la discuțiile în public, ea se găsește astfel formulată și'n Basilicale cartea I, titl. I, cap. 4 — „nici un cleric, sau monah, sau soldat sau oricine altul (laici) adunând mulțime în public despre credință să discute" („δημοσία περὶ τῆς πίστεως διαλεγέσθω").[2] Nu numai laicii sunt opriți dela dispute publice, ca la sinod VI ec. ci și clericii și monahii[3] precum și militarii. Din faptul însuș că atât Balsamon cât și Vlastar pun în legătură strânsă dispoziția din Basilicale cu cea a canonului 64 trulan, resultă că ei în acest sens au înțeles și canonul 64, ca vizând numai discuțiile în public și învățarea în public fără autorizație, căci în Basilicale se oprește dela aceasta și clerul, ceiace n'ar fi avut loc în ce privește învățătura în biserică. E adevărat că episcopul are dreptul de a opri pe un cleric inferior (preot) dela învățare, dela exercitarea magisterului, cum a fost cazul în biserica din Alexandria, unde din cauza arianismului li s'a interzis preoților să mai predice,[4] dar măsura aceasta nu putea fi adusă pentru întreg imperiul de

---

[1] Balsamon, Sint. II, 456, D. Boroianu zice la acest canon că oprirea privește numai abuzurile, excesele și (după constit. apostolic. Pidalion) că dacă s'ar găsi laici cu pregătire și morali „unii ca aceștia pot să învețe, luând exemplu dela alții cari au servit biserica fără a fi clerici hirotoniți" (Drept bisericesc, vol. I, 303) vezi și cele 2 canoane apostolice ale versiunii etiopiene canon 63, l. I. și c. 25, l. V, Fonti IV. p. 285. Și în așa numitele canoane bisericești a Sf. Pavel, cari de bună seamă sunt dintr'un timp mult mai târziu căci se cere în can. 14 catehumenului 3 ani de catehumenat — dispoziție introdusă târziu de tot — în canon. 15 se zice cum am mai văzut, „cel ce poate să învețe ireproșabil chiar dacă laic ar fi, să învețe" (Sint. at. IV, p. 400).

[2] Sint. II, p. 456. Balsamon și Sint. VI, 213, Vlastar sint. alfab.

[3] Thomassin, VI, 443.

[4] Milaș, Drept bisericesc, p. 360 după Socrat H. E. V 22; Sozom. H. E. VII, 19; Thomassin VI, 429.

răsărit pentru care erau normative Basilicalele și apoi era rară excepție aceia de a fi opriți preoții în special de a învăța, căci deja canon. apostolice obligă atât pe episcop cât și pe preot sub pedeapsa afurisirii să învețe poporul.[1] Prin urmare și analogia acestor dispoziții cât și faptul că cei doi mari canoniști au considerat ambele dispoziții ca privind aceiaș chestiune, ne îndreptățește să ne fixăm asupra sensului canonului 64, așa cum l-am expus mai înainte.

Dela predica în biserică în timpul serviciului divin așadar, n'au fost excluși laicii, când aceasta avea loc cu permisiunea episcopului, căci în acest fel de predicare laică, nici nu se puteau ivi abuzuri deoarece se făcea sub priveghereа clerului, de aceia ea s'a menținut până în zilele noastre. Nu atinge deci acest canon „obiceiul de totdeauna al bisericii de a permite laicilor cuvioși să cuvinteze în, sau afară de biserică, la anumite ocazii, ca înmormântări etc.".[2] Dela celălalt fel de predică, în adunări speciale de învățătură, apoi dela discuțiile publice neautorizate, au fost opriți categoric laicii, pentrucă dădeau loc la scandaluri și la turburări în biserică.

In biserica armeană, chiar în sec. VIII-lea se pomenesc oarecari învățați laici, doctores, de cari biserica se folosea în luptă contra ereticilor. Catolicosul sau patriarhul Sion, sub a cărui presidenție s'a ținut în anul 771 un sinod în Partav, într'o condică a sa de canoane sub nr. 6, citează un canon care se găsește și între cele ale sinodului prezidat de el ca al 4 canon și prin care se dispune ca episcopii să institue în biserici învățați, ca să nu slăbească învățătura și să pătrundă șarpele ereziei.[3]

---

[1] Sint. at. II, p. 75—76. Can. 33 ap.; Thomassin VI. 442, Milaș Drept bis. 354.

[2] Milaș, Canoane vol. II, 439. comentar la can. 64 Trul.

[3] Fonti VII. Armeni, p. 243 „Episcopi constituant doctores in ecclesiis ne gratia scientiae Dei minuatur, ac haereticorum serpens secta obrepat"

In genere până în zilele noastre, laicii au fost admişi sub o formă sau alta la slujirea cuvântului.

In biserica Greciei se menţine şi astăzi oficiul de predicator laic în timpul serviciului divin.[1]

Principial, laicii neavând puterea şi dreptul de a săvârşi slujbele divine în timpul cărora se predică, ei nu au dreptul nici de a predica în timpul acestor servicii[2] căci predica formând o parte integrantă a serviciului divin, ea nu poate fi rostită, nu are dreptul de a o rosti, decât acela care săvârşeşte şi însuş serviciul. Aceasta însă nu-i împiedecă şi nu-i exclude pe laici dela dreptul de a predica în biserică în afară de slujbe „şi cu atât mai mult pot ei predica afară de biserică".[3]

Dispoziţiunile prin cari se opriau discuţiile publice şi învăţarea în public, afară de biserică, au fost aplicate numai în ce priveşte discuţiile publice neautorizate, căci în ce priveşte învăţământul prin laici înafară de biserică, acesta s'a practicat şi mai târziu de către teologi, fără a fi opriţi, decât în caz de erezie. Dealtfel, această predică laică în afară de biserică, exceptând cazurile de erezie, sau de alt pericol pentru

---

cf. şi Mai X, 2, p. 307, Fonti VIII, p. 161. Nu se poate afirma cu certitudine că aceşti doctori era unul şi acelaş lucru cu ceiace ei numeau „vartaped".

[1] Diobuniotis, p. 293 Colecţia de legi. Nu putem să nu amintim o foarte ingenioasă şi practică utilizare a mirenilor instruiţi în lupta pentru răspândirea catolicismului în Anglia. In 1918 24 Aprilie s'a înfiinţat la Westminster o societate de predicatori catolici laici numită: „Catholic Evidence Guild" care este sub supravegherea şi dirijarea clerului şi a cărei membri activează ca „predicatori de stradă". Bărbaţi şi femei, membri ai acestei societăţi de predicatori, cuvântează pela răspântii şi'n locuri de întruniri publice cu un succes real: Vezi Max Kaller, p. 258—264. Biserica romano-catolică în genere permite laicilor pregătiţi să înveţe în calitate de catiheţi (can. 1328, 1333 § 1 C. I. C.) dar nu permite ca vre-un laic să predice în biserică (can. 1342 § 2) vezi Peter Schmitz, p. 32; N. Hilling, p. 22, 47; Grabowski, p. 509—510; Vidal Tom. IV, vol. II, p. 32.

[2] Bulgakov, L'Ort, p. 73.

[3] id. ibid.

biserică, nimeni pentru nici un alt motiv n'o poate opri, ci are datoria fiecare s'o promoveze, întrucât la întărirea credinţei, este fiecare obligat. Nu numai că nu poate fi oprit, ci este chiar dator a învăţa cel ce are cunoştinţe şi puteri. Prin învăţătură el îşi face o sfântă datorie, atât pentru mântuirea lui cât şi pentru a altora, căci luminând pe alţii, contribue la zidirea mântuirii lor, el săvârşeşte o faptă bună şi dela aceasta nimeni nu-l poate opri.

„Episcopul este singurul învăţător de drept divin, el singur are puterea aceasta în chip deplin şi el singur poate permite sau interzice tuturor, fără deosebire, clericilor şi laicilor, să poată ţinea cuvântări la serviciile divine, fie în biserică fie afară de biserică".[1] Dar clericul de orice grad ar fi, nu se bucură de infalibilitate personală. El deţine dreptul de a învăţa în biserică şi înafară de biserică, dar înafară de biserică, poate tot atât de bine, uneori mai bine chiar, să înveţe şi laicul[2] nefiindu-i întru nimic inferior, căci preoţia nu conferă vre-o putere specială de a predica. Episcopul deţinând în eparhia sa plenitudinea puterii de a învăţa, el o acordă oricui vrea şi, fără încuviinţarea lui, nimeni, nici cleric, nici mirean, nu poate învăţa în biserică.[3] S'a susţinut uneori că nici chiar preoţii n'au predicat „înainte de Augustin în Occident şi de Hrisostom în Orient"[4] dar aceasta nu-i verosimil deoarece era uz general contrar în bisericile orientului şi mai înainte, altfel n'avea rost interdicţia ce se aminteşte în biserica Alexandriei pe vremea arianismului. Au fost de bună seamă unele mici abateri, însă între puterea episcopului

[1] Milaş, Can. II, 439—440 comentar la can. 64 Trulan; la fel Berdincov, Drept Bis. vol. II, p. 25.

[2] Cazul lui Augustin, „Fericitul Augustin înainte de a intra în cler se retrase la ţară şi dedicat studiilor teologice se ocupa şi cu instrucţia religioasă a altora" (Eus. Popovici, vol. II, p. 198).

[3] Milaş, Drept Bis., p. 360 şi Thomassin, VI, p. 443.

[4] Thomassin, VI, 430; Durandus, II, 523, col. 2.

de a învăța și cea a preotului, nu este deosebire de esență ci numai de grad. Fiecare o primește deodată cu slujba pastorală, nu prin hirotonire.

Femeile, deși cum am văzut au avut un oarecare rol în slujba misionară, în biserică însă, ele au să tacă. „Femeile noastre în biserică să tacă, că nu li s'a dat voie lor să grăiască, ci să fie plecate precum și legea (lui Moise) zice;[1] iar de voiesc să învețe ceva, acasă să-și întrebe pe bărbații lor: că rușine este femeilor să grăiască în biserică" (I Cor. XIV, 34, 35). In nici un chip nu le este lor permis a învăța. Sinodul Trulan în can. 70 repetă aproape întreagă porunca aceasta zicând: „Nu este permis femeilor să vorbească în timpul dumnezeeștii liturghii; ci după glasul apostolului Pavel, „să tacă".[2] Zonara, în comentar la acest canon, zice: „că sf. apostol Pavel le poruncește femeilor să tacă nu numai în timpul liturghiei ci în orice adunare a credincioșilor".[3] De aceiaș socotință e și Balsamon, adăugând, „să nu zici că numai la liturghie sunt oprite femeile să vorbească și nu și la celelalte adunări bisericești, căci și acolo trebue să tacă".[4] Se pare, zice el, că niște femei în vremea aceia cetind Scriptura, s'au dedat și la discuții asupra învățăturii ceiace, nu li s'a părut Părinților că ar fi potrivit pentru ele (propriu lor).[5]

Nu le este femeilor permis a învăța nici în adunările creștinilor așadar. „Femeia întru tăcere să se învețe, cu toată ascultarea; iar femeii să învețe nu dau voe" (I Tim. II, 11—12).

---

[1] Facere III, 16. Enhirid, Șaguna, p. 144, can. 70, Trul Pidalion, p. 161.
[2] Sint. At. II, 467, Pidalion 161.
[3] Sint. At. II, 468; Pidal. 161.
[4] Sint. At. II, 468.
[5] Sint. At. II, 468, în Ediția Canoanelor 1798, p. 101 se zice: can. 70, Sin. VI ec. „Ὅτι εἰκὸς ταῖς γυναιξὶν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ σιγᾶν" și la not. 2, p. 101 adaugă: și nu numai la liturghie ci și simplu în biserică.

Şi constituţiunile apostolice (Diatag. Ap.) opresc femeile de a învăţa.[1]

Sf. Ioan Hrisostom consideră inaptă femeia pentru acest oficiu, căci ea „a învăţat odată (adecă pe Adam în paradis) şi toate le-a (distrus) nimicit, pentru aceia; „să nu înveţe".[2]

La început în biserică erau admişi laicii şi *a ceti din scripturi*, cu atât mai vârtos că le era permis să şi predice în biserică, cu timpul însă au fost opriţi dela aceasta prin dispoziţii sinodale. Deja pe timpul sin. I ec. li se interzice laicilor să citească în biserică din cărţile sfinte, dacă nu erau orânduiţi la aceasta ca anagnoşti.[3] Se creaseră vasăzică anagnoşti (citeţi) cari aveau tonsura clericală şi făceau ca atari parte din clerul inferior. Introducându-se acest oficiu de citeţ, biserica a interzis oricui (tuturor şi laicului) să mai citească de pe amvon în biserică, chiar şi celor număraţi în rândul candidaţilor, dacă nu aveau tonsura clericală[4] şi binecuvântarea episcopului, hirotesia, deşi pare-se că aceasta nu s'a respectat totdeauna[5] chiar pe timpul lui Balsamon mai erau încă asemenea oficiali inferiori în biserică — nehirotesiţi.[6]

Mai categoric este sinodul VII ecumenic.[7] Acesta prin canon. 14 şi pe cei din pruncie având tonsura clerului, îna-

---

[1] Pidal., p. 161; Diatag., cartea III cp. 6.

[2] Hrisostom în cuvântarea IX, la 1 Timot. Pidal. p. 161, nota 2 (1 Tim. II, 14.

[3] Gelasius, Kirchengesch p. 109, lib. II. cp. 31 § 4.

[4] Sint. At. II, 379, can. 33, VI ec., Pidal. 142—143; Şaguna, Enhirid., p. 122—123.

[5] Sint. At. II, 380—381, can. 33 s'a adus în legătură cu practica bisericii armene în care se credea că fii de preot, chiar şi fără tundere şi binecuvântare, pot ceti în biserică (Milaş, Can. II, p. 401, comentar la can. 33, VI ec.).

[6] Sint. At. II, 380, comentar Balsamon la canon 33, VI ec. vezi şi notele lui Bever. la acest can. în Bev. II, Annot. p. 234; cf. Zhissmann Stiftr., p. 57—58.

[7] In îndreptarea legii canonul 14 al acestui sinod a trecut ca glava 14 cu comentarul lui Aristeu, ed. Bujoreanu. p. 393.

fară de hirotesie, (ἐκτὸς χειροθεσίας) dela episcop, îi oprește de a mai ceti de pe amvon în biserică.[1] Intr'adevăr, unii cari din copilărie erau închinați lui Dumnezeu și aveau tonsura însă nu aveau hirotesie, făceau slujbă de anagnoști, cetind din Scriptură poporului în biserică.[2] Tonsura pe care o aveau aceștia, observă Balsamon, nu era însă dela episcopul locului[3] „căci numai cine primește hirotesia tunderii dela arhiereu îndată este cleric, precum și îngăduit a ceti de pe amvon".[4] Canonul — zice el — oprește dela cetirea Scripturii de pe amvon în biserică pe oricine („εἰ μὴ λάβῃ σφραγίδα ἐπικουρίδος διὰ χειροθεσίας ἐπισκοπικῆς") dacă nu ia pecetea tunderii prin hirotesie episcopească.[5] E vorba deci, de o tonsură pe care nu o aveau acești tineri dela episcopul locului, ci pe cât se pare „după un obiceiu, primeau tunderea dela părinții lor înșiși" pe când erau mici, iar ei „nădăjduind probabil în tunderea aceia din copilărie", ceteau scripturile în biserică „fără a se hirotesi" și fără „a lua pecetea și tunderea anagnostului dela arhiereu".[6] Prin urmare, aceștia erau niște simpli laici crescuți într'o educație clericală. Erau candidați de clerici, tunderea pe care o aveau dela părinți însă, nu putea înlocui tunderea arhierească dela hirotesie. Dar acest canon „nu numai pe laici îi oprește dela slujba de anagnost ci și pe monahi".[7] Pe laicii cari se pregăteau pentru slujba preoțească, îi opresc ambele aceste ca-

---

1 Sint. II, 615.

2 Sint. II, 616, Zon și Arist 619.

3 Sint. II, 616.

4 Sint. II, p. 617; Balsamon la can. 14, VII ec. Deși în canon se zice: „tonsura clerului" va fi fost numai asemănare după forma tunderii „καὶ κουρὰν δεξαμένους μὴ διὰ χειροθεσίας τοῦ ἐγχωρίου ἐπισκόπου".

5 Sint. II, 616.

6 Pidal., p. 192.

7 Pidal., p. 192.

noane, 33, VI ec. și 14, VII ec. de a mai purta slujba de anagnost fără hirotesie. Se vede deci, că și după sinodul VI-lea ecumenic laicii aceștia candidați la preoție, mai citeau în biserică. Dispoziția canonului 33 VI ec. nu s'a respectat, cum nu s'a respectat pe urmă nici a celui 14, VII ec. deoarece laicii au continuat a mai ceti Scriptura în biserică până în zilele noastre. Desigur în vremi de glorie a imperiului bizantin și a bisericii, când era posibil ca pentru fiecare serviciu oricât de mic să fie câte un cleric inferior, în centrele mari ierarhice, laicii nu vor mai fi exercitat nici una din aceste slujbe mici, dar în bisericile mici, parohiale, se vor fi observat mai puțin aceste orânduiri.

III

In primele timpuri ale propagării creștinismului, în epoca eroică, ceice se converteau la noua credință nu erau supuși înainte de botez nici unei instruiri în doctrina bisericească. Credința mărturisită în Hristos, era deajuns pentru a fi botezați, cum a fost cazul cu primii creștini (3000) botezați după predica lui Petru, apoi alte convertiri făcute de apostoli și discipolii lor. Mai târziu însă, erau supuși înainte de botez unei mărturisiri ceva mai detailate asupra credinței și astfel a luat naștere simbolul zis apostolic și alte formulare de mărturisiri scurte ale credinței. Educația religioasă, completarea cunoștințelor asupra adevărurilor de credință, urma după botez prin predici, la adunări de învățătură și la cult. Dar deoarece cu ocazia încercărilor la cari au fost puși în persecuții, mulți dintre creștini au căzut lepădându-se de credință, s'a văzut biserica necesitată a nu mai primi în sânul ei decât persoane probate în credință, instruite și convinse, de aceia a impus un timp de instrucție premergătoare botezului, în scop de a pregăti pe cei ce-și manifestau dorința de a deveni creștini. Această instrucție care se

numea catehizație, s'a impus nu numai din cauza căderilor în persecuții ci și din necesitatea de a lămuri asupra învățăturii bisericii pe ceice se pregăteau pentru noua viață creștină. Deja „Didahia" sec. II. prescrie pentru ceice se botezau un post pregătitor.[1] Ceice se pregăteau pentru botez s'au numit catehumeni, iar cei ce-i instruiau, cateheți. Timpul catehumenatului, scurt la început, s'a prelungit mereu, a ajuns chiar la trei ani.[2] Instrucția aceasta catehetică o conducea și supraveghea biserica. Cateheții se recrutau dintre presbiteri,[3] diaconi,[4] clerici inferiori[5] sau chiar laici.[6] Oficiul de catehet, reclama evident cunoștințe, pregătire, ceiace era cam rar în rândul clerului. Printre laici adesea se găseau însă oameni mult mai pregătiți. Oficiul nu era rezervat numai clerului, deși în primul rând acestuia i-a revenit obligația de a-i instrui pe catehumeni. Catiheți au fost și laici destui, dintre cei distinși prin învățătură; ba mulți dintre aceștia au fost și ermineuți, adecă tâlcuitori ai pericopelor din Sf. Scriptură în limbile popoarelor ce nu aveau scriptura tălmăcită pe limba lor.[7] Dintre laici, cei mai chemați a îndeplini misiunea de catihet, au fost firește didascalii,[8] desigur nu cei harismatici (Catehumenatul a început prin sec. II[9] s'a organizat mai bine în sec. III și IV[10] și apa-

[1] Patrum apostol. Opera, p. 219, Didahia, VII, 4: Popovici Eusebiu, I, p. 418.

[2] Sint. IV, p. 400 (can. 14 a Sf. Ap. Paul) vezi și Sint. II, p. 144, can. 14, I ecumenic.

[3] T. Popescu, Didascalii, p. 25 și nota 6 după Ciprian. epist. 29.

[4] T. Popescu, Didasc., p. 25, nota 5; apoi Ciprian (epist. 29) și Origen (Omil I la psalm 37; Omil. 17 la 3 Sirach) afirmă că diaconii în acea vreme învățau și ei pe catehumeni.

[5] T. Popescu, p. 25 și nota 7.

[6] T. Popescu, Didascalii, p. 25, nota 8, după Constit. apostolice VIII, 31, cf. și Zechmeister, p. 67.

[7] Eus. Pop., I, p. 270.

[8] T. Popescu, Didascalii, p. 25.

[9] T. Popescu, p. 27.

[10] T. Popescu, Didascalii, p. 26.

riţia lui a pus pe încetul capăt învăţăturii libere),[1] căci catehumenatul s'a întrodus după dispariţia harismaticilor, ci continuatorii celor harismatici, didascalii laici, teologii vremii de atunci. La catehizarea femeilor aveau rol diaconesele.[2]

In biserica Etiopiei ni s'au păstrat colecţii de constituţiuni apostolice şi canoane[3] între a căror dispoziţii se găsesc şi de acelea cari privesc tocmai rolul mirenilor, al acestor învăţători, catiheţi. Astfel, se dispune că laicul, dacă este pus să înveţe pe oameni, să fie modest şi drept în vorbă, să înveţe după ce el însuş a împlinit învăţătura (compleverit) ca să fim toţi învăţaţi de Domnul cum zice profetul (recte apostolul).[4]

Rolul didascalilor nu trebue confundat cu acela al catiheţilor. Didascalii au îndeplinit şi rol de catiheţi, ei însă au avut un mai vast cerc de activitate şi numai de necesitate au fost şi catiheţi.

Din activitatea didascalilor s'au desvoltat mai târziu şcolile teologice. Aceste şcoli nu sunt rezultate din activitatea catihetică susţinută de biserică, nu sunt şcoli catihetice, ci rodul activităţii didascalilor laici, continuatori ai celor harismatici. Crearea lor se datoreşte mai multor bărbaţi de ştiinţă, filosofi păgâni, cari îmbrăţişând creştinismul au continuat activitatea didascalică formând la început primele şcoli pentru învăţământul teologic ştiinţific.[5] Nici una din aceste şcoli

---

[1] Harnack I, p. 372.

[2] T. Popescu, Didascalii, p. 26; Catiheza azi nu mai are sensul vechiu.

[3] Fonti VIII, p. 74—5.

[4] Fonti VI, Etiop, p. 285, titl. „Magister laicus". „Si laicus praepositus sit homines docere, sit modestus in verbo, et probus in carne sua, et non elatus. Et sit rectus in locutione, doceatque postquam ipse compleverit. Dicit Propheta: Erimus omnes docti a Domino (Can. Ap. I can. 63) Tot la Fonti VII, p. 285 „ Laicus ad educationem aliorum electus, sit modestus in verbo et purus in corpore, non superbus et sit rectus in loquendo" (Can. Apost. V. c. 25).

[5] T. Popescu, Didascalii, p. 70.

ale primelor 7 secole n'au fost înfiinţate pentru pregătirea clerului, ci numai pentru promovarea învăţământului teologic.[1] Existenţa şcolilor publice creştine o mărturiseşte Eusebiu în Demonstr. I, 6, 56. Acestea erau întemeiate şi conduse de laici.

Apologeţii laici: Justin şi Taţian, au avut şcoli teologice. Justin, precum relatează Acta Justini, avea elevi mulţi şi, pe lângă o şcoală în Palestina, el mai avuse una în Efes. In Atena, Atenagora fusese învăţător. In Roma doi Teodoţi avuseră şcoală[2] precum şi Rodon care descindea din şcoala lui Taţian.[3] Tot în Roma mai avuseseră şcoală: Epigonius, Cleomenes şi Sabelius, iar Praxeas prin Asia Mică, Roma şi Cartadegina.[4] Aceştia au propagat învăţătura creştină sub formă de cursuri în cercuri mai mari sau mai mici în jurul lor, după exemplul şcolilor filosofice păgâne. Unii dintre ei au devenit eretici din pricina lipsei de control suficient din partea ierarhiei.

Celebra şcoală teologică din Alexandria nu este întemeiată de biserică, oficial. Ea a avut ca întemeietor sau cel puţin ca cel mai vechiu învăţător cunoscut, pe Panten (laic).[5] Şcoala aceasta, întemeiată de laici şi având celebri profesori laici, a produs pe cei mai mari teologi din sec. al III-lea[6] Sext Juliu Africanul, tot dascăl în Alexandria, fu deasemenea laic[7] apoi Origen,

---

[1] Cf. T. Popescu: Didascali, p. 70. Abia în sec. VIII s'a înfiinţat la Constantinopol o şcoală pentru cler — un fel de seminar. — T. Popescu: Didascalii, p. 70 după Robert Nelay „Die theologhischen Schulen der morgenländischen Kirchen während der ersten christlichen jahrhunderten in ihrer Bedeutung für die Ausbildung der Klerus. Bonn, 1916, p. 36, 111.

[2] Eus. H. E. V. 28.

[3] Eus. H. E. V. 13.

[4] Harnack, I, p. 367; T. Popescu, Didasc., p. 70. Vezi şi Lietzmann, vol. II, p. 175—178.

[5] Eus. Popovici, I, 387.

[6] Eus. Popoviciu, I, 387.

[7] Eus. Popovici, I, 390—391.

cel mai mare dintre toţi, a funcţionat vre-o 18—20 ani ca laic în şcoala din Alexandria.[1]

Şcoala din Cezarea Palestinei, fu întemeiată de Origen după alungarea lui din Alexandria la anul 232—236.[2] Şcoala din Antiohia fu întemeiată la 290 de preoţii Lucian şi Doroteiu.[3]

Sunt apoi atâtea scrieri teologice celebre, fruct al învăţaţilor laici, a căror activitate, a unora, a fost strâns legată de vre-una din şcolile teologice ale timpului. Printre laicii cari au lăsat scrieri de valoare amintim pe Iustin, Taţian, discipol în Roma a lui Iustin, Atenagora, Aristide, Ariston din Pella, Miltiade, Egesip etc. Nu numai în acele vremuri, ci şi în ziua de azi ştiinţa teologică cultivată de laici merită o deosebită atenţie. Scrierile teologilor laici servesc în lumea intelectuală mai mult scopul bisericii, decât tot învăţământul oficial al bisericii, nu numai pentru valoarea excepţională a acestor scrieri[4] ci şi pentru motivul că scrierile clericilor şi predica lor e privită prea „pro domo".

In biserică cuvântul este o funcţie de viaţă. El trebue vestit mereu, trebue să fie un ferment, un agent răscolitor, care să frământe permanent conştiinţa creştinilor. Vestirea cuvântului e o aprigă luptă spirituală, şi'n această luptă preotul trebue să fie veşnic antrenat. Pregătit pentru munca de predicator, el trebue să „predice cuvântul cu timp şi fără timp" (II Tim. 4, 2). Credinţa trebue să fie vie şi alimentată mereu prin cuvânt. Trebue să fie activă, nu un colţ părăginit a sufletului nostru. Dacă şi-ar îndeplini clerul riguros

---

1 Eus. Popvvici, I, 392.

2 Eus. Popovici, I, 392.

3 Eus. Popovici, I, 398. T. Popescu, Didascalii, p. 70; Clemens Strom. I, 1; Eus. H. E. V, 10; Hieron: De vir. il 36; După Fritz Lehmann: „Die Katechetenschule zu Alexandria", Leipzig, 1896, p. 67.

4 Cum sunt ale lui lui Chomiakov şi Andruţos ca să nu mai amintim de alţii.

această datorie, nu s'ar vedea pus în situația de-a ridica glasul împotriva unor mireni ce se'ndeletnicesc cu învățătura credinței, căci nevoia de învățătură satisfăcând-o clerul, n'ar mai fi cazul să se mobilizeze, mereu și atât de serios, laicii în acest scop. Păstrarea curată și apărarea credinței împotriva tulburătorilor și a dușmanilor ei, este o datorie nu numai a clericilor ci și a laicilor,[1] pentrucă nici laicii nu sunt lipsiți de răspundere pentru biserică.[2] Impreună o formează, împreună o susțin și împreună poartă răspunderea pentru ea, fiecare însă, potrivit locului și slujbei pe care-o deține în biserică.

După cuvintele Scripturii, laicii sunt chemați nu numai la răspândirea și întărirea credinții ci și la păstrarea ei curată și la apărarea ei, împotriva tuturor. „Chiar noi (apostolii) de am veni sau înger din cer vă va binevesti vouă, afară de ceeace am binevestit vouă, anatema să fie" (Gal. I, 8). Așa le scrie sf. apostol Pavel Galatenilor, cari începuseră să se clatine în credință. Ii îndeamnă să ție tare la învățătura ce le-a împărtășit-o el, împotriva acelora cari „voesc să strămute Evanghelia lui Hristos" (Gal. 1, 7) și nimănui să nu dea ascultare dacă le-ar vesti altfel de cum le-a vestit și i-a învățat el, chiar dacă, prin imposibil, însuș apostolul cu însoțitorii săi, sau chiar dacă un înger din cer ar veni să-i învețe altfel.

Creștinii, instruiți odată în credință, sunt obligați să țină la ea, să o păstreze curată, să o apere refuzând a asculta învățătura potrivnicilor și chiar luând atitudine împotriva lor, combătându-i. Nu încape îndoială, că precum și'n ziua de astăzi, așa și odinioară, credincioșii au fost conștienți de această îndatorire și nu s'au arătat zăbavnici niciodată în îndeplinirea ei. E deajuns

---

1 Zechmeister, p. 26.

2 Zechmeister, p. 30.

să ne gândim la disputele nenumărate cu ereticii, la disputele publice din vechime, la contribuţia apologeţilor laici, şi-a altor teologi laici, cari au apărat şi lămurit credinţa ortodoxă. Apologeţii Iustin, Taţian şi Atenagora, pe lângă că au învăţat în şcoli, au fost mai ales apărători ai credinţei, precum şi numele îi arată. Fără vre-o însărcinare oficială, din îndemn propriu, sau mai bine zis din obligaţia generală creştină de a răspândi, întări şi apăra credinţa, şi-au luat sarcina grea de propagatori, învăţători şi mai ales de apărători ai creştinismului, în împrejurările deosebit de primejdioase de atunci. Mai amintim apoi în rândul apărătorilor, pe Aristide din Atena, Ariston din Pella, Quadratus, Miltiade şi Egesip.[1] Aceştia au apărat credinţa creştină împotriva păgânilor, dar această luptă de apărare biserica a trebuit s'o ducă şi împotriva ereticilor cari s'au ivit în sânul ei. Nici dela aceasta n'au lipsit laicii, ci precum ne mărturiseşte istoria ereziilor şi sinoadelor cari le-au condamnat,[2] laici pricepuţi au luptat prin scrieri şi prin cuvânt împotriva lor, iar foarte adesea chiar prin acţiuni în massă, îndreptate contra rătăciţilor.

In genere credincioşii, cler şi popor, sunt obligaţi să se supue autorităţii bisericeşti a episcopului, să-l asculte, să creadă şi să mărturisească aşa cum crede şi mărturiseşte episcopul, dar de această obligaţie, sunt deslegaţi atât clericii cât şi credincioşii laici, în cazul când episcopul ar rătăci dela dreapta credinţă. Nu numai că sunt deslegaţi de orice ascultare faţă de unul ca acela, ci sunt obligaţi să lupte împotriva lui ca împotriva oricărui eretic, apărându-şi credinţa. Este oprit prin canoane, ca laicii să se sustragă ascultării de autoritatea bisericească, afară de cazuri de erezie

[1] Lietzman, II, 175—176, Eus. Pop., I, p. 385—386.

[2] Vezi cap. despre participarea mirenilor la sinoade.

a episcopilor.[1] Can. 15 I—II a sin. Constantinopol spune clar că dacă cineva din pricina ereziei unui arhiereu se desparte de el, acela nu mai este supus pedepsei canonice pentru aceasta, ba se consideră chiar vrednic de cinstea cuvenită ortodocşilor, căci unii ca aceia n'au condamnat pe episcopi ci pe pseudoepiscopi şi pe pseudoînvăţători şi n'au produs schismă, ci au vrut să mântuiască biserica de schismă, separându-se pe sine de comunicarea cu ereticii.[2]

Pentru a ilustra participarea mirenilor, chiar a masselor de credincioşi, la apărarea credinţei, e deajuns să menţionăm câteva din cele mai cunoscute acţiuni de acest fel. Cine nu cunoaşte de ex. dintre cei cari au citit istoria bisericii vreodată, dârzenia cu care poporul s'a opus iconoclasmului, în pasionatele lupte stârnite de această rătăcire în veacul VIII şi IX? Câţi eretici n'au fost arşi de popor? Şi apoi ce-au fost cruciatele din Evul Mediu, dacă nu lupte pentru credinţă?

Istoria e plină de astfel de exemple. Impotriva unirii dela Florenţa şi Ferrara, poporul s'a opus în Rusia şi Bizanţ. In Rusia mică afară de „Frăţiile laice din oraşe", poporul a luptat şi s'a răsvrătit în secolul 16—17 împotriva unirii, iar Cazacii au luptat împotriva Polonilor catolici, având conştiinţa că-şi apără credinţa pravoslavnică.[3] Impotriva unirii din Ardeal, poporul s'a răsculat etc. etc.

Biserica noastră, prin epistola patriarhilor orientali *din 1848*, recunoaşte rostul mirenilor în păstrarea cre-

[1] Can. 31 Ap. şi Can. 13, I—II Constantinopol. Vezi comentarul în Sint. At. II, 695—696; 39, 40, 41; Zon. Balsamon Aristen cf. şi Berdnicov II, p. 25.

[2] S. At. II, 693—6; Pavlow. Kurs. p. 231; cf. şi Berdnikov, II, 25; Lotocki Autokef, p. 31.

[3] Cf. Tr. K. D. Ak 1871 p. 548. In 1597 Hatmanul Nalivaika fu ars de viu în Varşovia pentru credinţă.

dinței, când accentuiază că „la noi apărătorul credinței este trupul lui Hristos, adecă însuși poporul"[1] nu însă exclusiv poporul, ci întrucât și el este parte a trupului lui Hristos.

Am văzut în cele precedente, cât de intens au luat parte laicii, colaborând cu ierarhia, la exercitarea puterii învățătorești. Au fost misionari, predicatori în sens strict, didascali, catiheți, teologi, apologeți și apărători ai credinței. In toate acestea, ei au secondat ierarhia; numai în ce privește organizarea învățământului teologic, au fost ei precursori. In toate felurile de învățătură, ei au fost sub supravegherea bisericii conducătoare, care, în afară de cazuri de abatere gravă, nu le-a luat dreptul de a propovedui cuvântul.

Potestas magisterii, este adevărat că aparține ierarhiei sau episcopatului de drept divin. Ierarhia este în primul rând chemată la exercitarea acestei puteri. Apostolii au avut deplinătatea puterii de a propovedui, iar ei au transmis aceasta episcopilor, cari fiecare o are în mod egal și-o exercită independent și singur în eparhia sa în plenitudinea ei. Ierarhia are obligația de a păstra învățătura, de a o răspândi și de a-i păzi pe credincioși de rătăciri, de învățături greșite.[2]

Apostolii au avut, iure divino, prin mandat special al lui Hristos, deplinătatea celor trei ramuri ale puterii bisericești. Ei au fost trimiși în toată lumea. Competența lor a fost nelimitată. Apostolii la rândul lor însă, având deplinătatea puterii bisericești, au transmis episcopilor, urmașilor lor, întreaga lor putere sacramentală afară de darurile personale, (apostolii au fost inspirați deci infailibili etc.) prin impunerea mânilor, prin hirotonie, iar cealaltă parte a puterii bisericești (potestas jurisdictionis și magisterii), le-au dat-o în deplinătatea ei, prin missio canonica, prin trimitere

[1] Milaș, Drept Bis., p. 183; cf. și Pavlow, Kurs p. 231; Berdnicov, II, 25.
[2] Milaș, Drept. Bis., p. 358—364.

şi aşezare, dar numai pentru o comunitate şi pentru un cerc anumit, şi în acest cerc, ei au primit dreptul de a exercita întreaga putere bisericească în cele trei ramuri ale ei, adecă, pe lângă cea sacramentală încă şi cea jurisdicţională şi a magisterului. Episcopii sunt deci deţinătorii întregii puteri bisericeşti în eparhia lor şi conform acestei puteri şi a dispoziţiilor ce-au primit dela apostoli, ei pot să institue preoţi prin hirotonie. Aceştia au într'o mai mică măsură darul, nu au întreaga putere sacramentală a episcopilor, ci într'o proporţie mai redusă. Dar, dupăcum episcopii au primit dela apostoli dreptul de a învăţa şi conduce printr'o missio canonica, tot astfel şi ei, (episcopii) dau această putere preoţilor, ca organe bisericeşti fireşti chemate s'o exercite după episcopi. Transmiterea puterii de a învăţa se face deci tot prin missio canonica, vasăzică printr'un act special, nu prin acel al hirotoniei.

Preotul are puterea sacramentală, puterea de a mijloci mântuirea. Prin aceasta, el este chemat să şi conducă şi să înveţe, să exercite prin urmare, conform scopului şi misiunei preoţiei, întreaga slujbă a acesteia, în care se cuprinde şi învăţătura şi conducerea. Pentru săvârşirea tainelor preotul primeşte capacitatea prin hirotonie, prin missio canonica el primeşte (dreptul) îndreptăţirea de a le săvârşi într'o parohie precum şi de a învăţa şi conduce, ca strâns legate de puterea sacramentală.

Diaconul nu este mijlocitor al mântuirii, ci un simplu ajutor al preotului şi episcopului la serviciul liturgic. Slujbei lui nu-i este inerentă predica şi conducerea, căci el nu-i păstor, ci episcopul îi permite şi lui predicarea, ca unul care deţine această putere. Am văzut din practica bisericii, că diaconilor li s'a permis să vestească cuvântul. Ei au fost misionari, predicatori, catiheţi.

Puterea învăţătorească exercitată în mod necesar şi ordinar de către episcopi şi din împuternicirea epis-

copului, și de preoți, aceștia nu o exercită într'un astfel de mod exclusivist și absolut, încât să nu le mai rămână și diaconilor și laicilor dreptul de a participa la exercitarea acestei puteri. Episcopii și preoții exercită această putere în mod ordinar ca legată în mod firesc de calitatea lor de mijlocitori ai mântuirii și de aceea de păstori, căci ei nu numai mijlocesc mântuirea ci o și pregătesc și conduc pe creștini la mântuire, și în acest chip, puterea învățătorească și jurisdicțională sunt organic necesare celei sacramentale. Aceasta se evidențiază și prin scopul însăș al bisericii. Dacă puterea de a predica ar emana dintr'o stare harică, dintr'un dar ce l'ar primi prin hirotonie episcopul și preotul, ar fi evident, că numai acești doi ar putea exercita potestas magisterii, dupăcum numai ei pot exercita potestas ministerii, dar de fapt din punctul de vedere al învățăturii, nici laicii nu-s în inferioritate harismatică[1] și nici diaconii față de preot și episcop, întrucât nici aceștia n'au prin hirotonie un har special. Vasăzică, nu e deosebire de har ci numai de drept. Dar se va zice: predica propriu zisă în biserică în timpul serviciului divin, oare nu revine de drept numai celuice are și dreptul de a săvârși Sf. Liturghie? Da, este adevărat, aceasta am moștenit-o prin tradiție, celce săvârșește Sf. Liturghie are dreptul de a și predica în timpul ei. Aceasta e și natural, predica făcând parte integrantă din serviciul divin; dar predica nu e o taină, pe care numai chiar slujitorul Sf. Liturghii (recte Euharistii) ar putea-o săvârși în mod exclusiv. Preotul și episcopul nu au dreptul să predice la liturghie fiindcă numai ei ar avea o capacitate harică specială, asemănătoare aceleia prin care săvârșesc jertfa euharistică. Nu, ci ei predică numai în virtutea puterii ce li-s'a dat prin missio canonica. Pe lângă ei, mai au rol de ajutători și diaconii. La serviciul divin, ei nu pot suplini pe

[1] Bulgakof, L'ort, p. 73.

preoţi şi episcopi în atribuţiile lor liturgice şi sacramentale. Nu sunt nici indispensabili la serviciile divine, atribuţiile lor primordiale n'au fost liturgice, ci de ordin administrativ, mai târziu cu desvoltarea şi amplificarea cultului, li-s'a dat şi lor un rol, având în vedere că au fost instituiţi prin hirotonire şi că au deci şi ei o fărâmă de har. In practică, biserica, am văzut că le-a permis şi lor exercitarea puterii învăţătoreşti, prin urmare şi a aceleia de a predica în biserică în timpul serviciului divin, chiar cu timpul ei au primit şi primesc acest drept dela autoritatea competentă. Aceasta nu înseamnă că şi lor le revine dreptul de a predica în biserică în acelaş fel în care le revine preoţilor; de slujba lor nu este atât de natural legat oficiul învăţătoresc ca de aceea a preoţilor şi a episcopilor, — doar numai în cea mai generală considerare a diaconilor ca făcând parte din biserica conducătoare. Nereclamându-se pentru a predica în biserică în timpul serviciului divin, nici o putere harică specială pe care ar avea-o numai preoţii şi episcopii, ci numai un drept la aceasta, este evident că prin încuviinţarea şi sub controlul episcopului, poate predica în biserică în timpul serviciului divin, oricine găseşte de cuviinţă episcopul, deci şi un laic. Aceasta s'a practicat şi se practică şi azi în biserică. Laicii pot aşadar predica cu permisia autorităţii bisericeşti [1] ei pot lua parte la oficiul magisteriului. Deşi este un drept special al preoţiei, totuş pot şi laicii învăţa şi contribui la întinderea şi întărirea credinţei prin cuvânt [2] precum şi la apărarea ei. Pot lua parte, pot colabora cu ierarhia la exercitarea oficiului special al magisteriului, care s'a dat prin trimitere specială ierarhiei şi ierarhia e obligată să accepte această colaborare. Laicii pot apoi învăţa în bi-

[1] Zankow, Das Ort. Christ., p. 84 nota 46; cf. şi Lotocki Autokef, p. 31.

[2] Pavlow, Armonia Nr. 435, 24 Ian. 1867, p. 3, col. 2.

serică în virtutea obligației generale creștine de a mărturisi credința și în virtutea trimiterii generale la slujba cuvântului care-i privește pe toți laicii. Ei pot așadar învăța, pot predica, pot face misiune, cateheză, pot contribui la întărirea și apărarea credinței prin acțiune publică, cu permisiunea și sub controlul ierarhiei și prin acțiune particulară, ca părinți, membri ai unei familii, ai unei societăți, nași etc.

Rezumând, vom zice că, episcopul și numai episcopul deține în eparhia sa toată puterea învățătorească pe care el o exercită independent de orice autoritate, ca oricare apostol. Lui îi este dată această putere pe baza hirotoniei, însă nu prin hirotonie ci prin actul instituirii lui ca episcop prin trimiterea lui într'o eparhie oarecare de către autoritatea competentă, și episcopul primind odată această putere, o exercită independent de autoritatea care i-a încredințat-o.

Preotului îi revine puterea învățătorească în parohie tot în baza hirotoniei, însă iarăș nu prin hirotonie, ci prin actul trimiterii în parohie. Episcopul îi dă acest drept prin cartea canonică. Preotul, ca un reprezentant permanent al episcopului în parohie, exercită acest drept în dependență de episcop care i-l poate retrage.

Diaconului, ca o stare harică inferioară, nu-i revine dreptul de a învăța în baza hirotoniei, el nu e reprezentant al episcopului ci numai ajutor al preotului și episcopului la îndeplinirea unei părți a funcțiunii lor. Deși el nu este chemat să exercite atribuțiile preoției, totuș biserica, recte episcopii, i-au permis să exercite puterea aceasta. Prin practica bisericii este și diaconul îndreptățit la administrarea magisteriului bisericesc și azi i-se dă acest drept ca celui mai chemat după episcop și preot să-l exercite.

Laicii prin încuviințarea primită dela episcop, pot exercita, în limitele încuviințării, puterea învățătorească. Lor nu le revine acest drept ca preoților și episcopilor,

în baza puterii sacramentale, ci numai în urma îndreptățirii pe care le-o dă episcopul ca rezultând din starea lor, din situația lor importantă în biserică.[1] Intre dreptul lor de a învăța și acel al diaconilor, e foarte puțină deosebire deci.

Așa dar, prin episcopi și preoți se exercită în mod ordinar și din mandat divin puterea învățătorească în biserică. Ei sunt chemați în special pentru exercitarea acestei puteri, iar diaconii și laicii numai în mod extraordinar. Diaconii ca niște colaboratori imediați ai preotului și episcopului, pe când laicii ca niște colaboratori mai îndepărtați. Dreptul bisericii conducătoare de a învăța, nu exclude pe cel al laicilor. Laicii la început puteau predica, mai târziu li-s'a interzis a predica în fața episcopului și pe urmă numai cu învoirea autorității bisericești li s'a mai permis să predice. Laicii au fost, deși nu oficial chemați, un element viu care a luat intensă parte la activitatea învățătorească a bisericii și ei trebue să fie mereu astfel. Biserica nu le poate lua acest drept de colaborare, ci din contră, e obligată să-l sprijine și supravegheze, căci are menirea ca pe fiecare creștin să-l facă un bun cunoscător al învățăturii bisericești, să-l instruiască în așa fel, ca fiecare să poată deveni un predicator, un creștin capabil de a-i instrui și pe alții. Biserica, din motive disciplinare, trebue să reglementeze acest drept al laicilor și să-l pună sub control riguros, pentru a nu se produce în biserică împărecheri, nuclee de erezii.

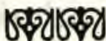
Biserica poate folosi laicii pregătiți în luptă împotriva tuturor curentelor potrivnice ei, atât împotriva sectelor obicinuite cât și împotriva curentelor de gândire filosofică sau politică, atee.[2]

---

[1] Vezi cap. Importanța mirenilor în biserică.

[2] In biserica noastră din Ardeal s'a organizat mai nou o școală periodică de pregătire, a credincioșilor celor mai cu râvnă, pentru lupta antisectară și roadele acestei acțiuni nu întârzie să se arate. Afară de aceasta a mai luat ființă în 1935 „Frăția Ortodoxă Română" a intelectualilor angajați în lupta împotriva curentelor de gândire ostile bisericii.

Pe laicul, care-și sprijină biserica sa în activitatea ei învățătorească, biserica nu poate decât să-l primească cu bucurie și dragoste, iar nu să-i strige „turmă" sau „ce te faci păstor oaie fiind, de ce te faci cap picior fiind" căci o stare după această analogie strictă, nu există, nu poate exista în biserică. In ea toți trebue să activeze conștient în uniunea dragostei, iar nu mecanic. Supunerea nu este oarbă ci conștientă.

IV

PARTICIPAREA MIRENILOR LA EXERCITAREA PUTERII JURISDICȚIONALE

Puterea jurisdicțională, o deține în întregimea ei și o exercită în acelaș fel ca și puterea învățătorească, episcopatul.[1] Conducerea bisericii este dată episcopatului ca unui oficiu special și exercitarea puterii de conducere a bisericii constitue un drept și o datorie a ierarhiei. Nimeni nu-și poate aroga în această privință nici un drept independent de voința ierarhiei, și tot cel ce deține sau exercită o funcțiune, având un drept ce ține de puterea jurisdicțională, o face din încredințarea autorității ierarhice.

Ierarhia însă niciodată n'a exercitat în chip absolutist această putere și dacă a făcut altfel, atunci a făcut abuz de putere. In spiritul bisericii creștine, autoritatea nu se poate exercita în mod absolutist și, ierarhia ținând seamă de caracterul creștin al autorității a cărei purtătoare este, de importanța și de rostul mirenilor în biserică, precum și de scopul bisericii, a recunoscut mirenilor un drept de largă colaborare la exercitarea puterii jurisdicționale.

Conducerea bisericii deși este un oficiu special al ierarhiei, totuș și laicii au îndatorirea sau oficiul general de a colabora, de a sprijini ierarhia în îndeplinirea oficiului său special. In sens general, laicii sunt și ei răspunzători de biserică, au și ei o răspundere generală pentru soarta ei și această răspundere implică dreptul de a colabora cu ierarhia, un drept pe care

[1] Vezi încheierea la cap. „Participarea mirenilor la exercitarea puterii învățătorești".

însăși ierarhia trebue să-l observe[1] și mai ales să-l dorească.

Pentru aceste considerente, în biserică s'a adoptat cu privire la conducerea sau guvernarea ei, principiul constituțional, ca un principiu de bază al autoguvernării pe care o exprimă și o reclamă acest principiu în opoziție cu absolutismul și totodată, ca un garant al acestei autoguvernări, care diferă însă de ceeace se înțelege prin autoguvernare sau guvernare constituțională în societățile civile. In acestea, guvernarea constituțională se face numai prin voința cetățenilor, ei își exprimă în forme constituționale voința lor de autoguvernare și se realizează de fapt, sau se poate realiza deplin, o autoguvernare. Nu tot așa se prezintă acest principiu și în biserică. Dacă și aici credincioșii sunt chemați să se exprime în forme constituționale privitor la guvernare, să participe în acest fel constituțional la autoguvernare, apoi ei o pot face aceasta nu exprimându-și și impunându-și voința lor laică, ci potrivindu-și această voință, normei de credință, învățăturii bisericești pe care ei o acceptă în mod absolut liber. Normativă deci, pentru funcționarea formelor constituționale în guvernarea bisericii, nu este numai simpla lor voință, ca în societățile civile constituționale, ci tot voința divină, inspiratoare prin Duhul Sfânt, a normei de credință. Incât biserica, uzând de formele constituționale, realizează prin autoguvernare, o guvernare liberă a întregului său organism, prin voința acestui organism manifestată în limitele normei de credință și potrivit acestei norme, care obligă atât autoritatea, cât și pe cei asupra căruia se exercită ea. Evitând absolutismul prin constituționalism, biserica se guvernează acordând mirenilor o largă participare la opera ei de guvernământ, participare, prin care se realizează și

---

[1] Vezi cap. „Importanța mirenilor în biserică".

principiul reprezentativ şi cel electiv, ca principale elemente ale principiului constituţional de autoguvernare.

Intr'adevăr, în conducerea bisericii, autoritatea a dorit această colaborare a mirenilor şi a observat dreptul lor de a colabora cu ierarhia, începând cu Sfinţii Apostoli şi cu urmaşii lor până în zilele noastre.

Cele mai de seamă acţiuni ale puterii jurisdicţionale la cari au participat mirenii şi la cari participă şi azi, sunt: I. lucrările sinoadelor, II. alegerea clerului şi III. administrarea averii bisericeşti. Prin acestea se realizează şi se exprimă constituţionalismul bisericesc. Principiul reprezentativ, prin cel electiv, se realizează în participarea mirenilor la sinoade şi la administrarea averii bisericeşti, iar cel electiv, la instituirea clerului.

I. PARTICIPAREA MIRENILOR LA SINOADE[1]

In sinoade se manifestă în chipul cel mai propriu conştiinţa unitară a unicului trup mistic al lui Hristos. Această conştiinţă s'a manifestat integral în sinoadele ecumenice şi se manifestă parţial în celelalte feluri de sinoade particulare, cari, deşi expresii ale conştiinţii unor biserici particulare, sunt totuş expresii ale conştiinţei unitare a întregii biserici.

Conştiinţa aceasta unitară, impune unitate în acţiune, şi această unitate în acţiune, nu se realizează prin nimic atât de potrivit, cum se realizează prin colaborare, prin consultarea şi înţelegerea între sine, a tuturor elementelor trupului lui Hristos chemate la acţiune, atât a celor deţinătoare ale autorităţii cât şi a celor supuse acesteia. Autoritatea în biserică are un sens unic, un sens creştin şi se exercită într'un spirit unic. Atât sensul autorităţii creştine cât şi exercitarea ei, trebue să fie

[1] Vezi despre Sinodalitate Hrist. Cten. 1869, II, Barsov, p. 222 sq; Tr. K. D. Ak. 1906, I, p. 50 sq; Bog. Viest. 1903, Nr. 4, p. 693 sq; 1905 Dec., p. 710 sq; Ţerk. Viestnic. 1906, nr. 4, p. 100 etc.

expresia conştiinţii unitare a bisericii şi, cea mai naturală şi mai vie expresie a sensului creştin al autorităţii şi-a exercitării acesteia în spiritul dragostei şi al libertăţii creştine, este *sinodalitatea.*

Principiile vieţii interne ale bisericii, sunt temelii ale formelor externe bisericeşti [1] şi aceste forme, sunt expresii ale acestor principii.

Sensul creştin al autorităţii şi al exercitării autorităţii în spiritul dragostei şi al libertăţii, nu rămân simple desiderate, ci precum acestea se opun principial, sensului păgân al autorităţii şi spiritului în cari se exercită autoritatea păgână, tot aşa şi în manifestarea lor formală, ele se opun prin instituţiile prin care se manifestă, instituţiilor prin cari se manifestă autoritatea silnică păgână. Autoritatea în sensul ei creştin şi spiritul în care se exercită ea, se realizează manifestându-se prin instituţii corespunzătoare. Aceste instituţii prin funcţionarea lor au exclus absolutismul despotic, al uneia sau mai multor persoane cari deţin autoritatea, şi au impus autorităţii, exercitarea puterii prin colaborare cu cei pe care trebue să-i conducă, au impus ierarhiei colaborarea cu poporul. Sinodalitatea este cea mai caracteristică expresie a acestei colaborări. Prin ea se realizează cea mai desăvârşită conciliere a autorităţii cu dragostea şi libertatea creştină.

In viaţa bisericii, găsim sinodalitatea manifestată în chip divers, dar pretutindeni şi totdeauna. Ea ni se prezintă sub două aspecte principale: ca *„sinodalitate pură"* şi ca *„sinodalitate mixtă"*. Sinodalitatea pură se caracterizează prin adunări curat arhiereşti, cărora singure le revine, în limbajul canonic, numirea de sinoade, iar sinodalitatea mixtă, prin adunări mixte de arhierei, clerici, laici, cărora, amăsurat terminologiei canonice, în sens impropriu li se dă numirea de sinoade,

[1] Hrist. Ctenje 1869, II Barsov, p. 235, la Sin. p. 6.

adecă de sinoade mixte. De fapt — σύνοδος — nu înseamnează altceva decât adunare, indiferent ce adunare, însă în limbaj canonic bisericesc, s'a întrebuințat acest termen numai pentru a indica sau defini, o adunare de episcopi. Astăzi se întrebuințează cuvântul „sinod" promiscue, pentru orice adunare bisericească și de acest uz curent al cuvântului, vom ține și noi seama. Rușii și în genere popoarele slave, au adoptat pentru noțiunea de „sinod" cuvântul „sobor". Acesta se întrebuințează însă în literatura lor bisericească și pentru noțiunea de „catolică" — καθολικὴ[1] încât sensul cuvântului „sobor", e o sinteză a acestor două noțiuni. Intrebuințează ce-i drept și termenul „sinod", însă mai rar și'n literatura lor din timpul mai nou găsim, pentru a exprima sinteza noțiunilor de sinodalitate și catolicitate, cuvântul: „sobornosti".[2]

Sinodalitatea, în forma ei pură, nu constitue un obiect al cercetărilor noastre, ci de ceeace ne vom ocupa, este sinodalitatea mixtă, deoarece aceasta intră în subiectul studiului nostru și de vreme ce, împotriva ei, deși ea constitue o realitate evidentă și indiscutabilă în biserică, s'au ridicat nu numai obiecții ci și contestații ignorante.

Sinodalitatea mixtă s'a desvoltat paralel cu sinodalitatea pură. Inșiși apostolii au ținut seama de ea. In toate chestiunile mai importante cari priveau biserica primilor creștini, apostolii n'au adus hotărâri fiecare individual, ci cu toții adunați în sobor comun cu ceilalți clerici și credincioși.[3] Astfel vom vedea că se

---

[1] Vezi în simbolul credinței unde au interpretat cuvântul — καθολικὴ — prin „sobornică" sau „sobornicească".

[2] Asupra sensului divers al acestui cuvânt, care are valențe și pentru ecumenicitate, ne vom reține într'un studiu ce va trata probleme ecclesiologice moderne.

[3] Cf. și „Anthorismos" de A. Baron de Şaguna, p. 122, Hermanstadt 1863; A. Harnack, articolul: „Verfassung" în „Realencyklopädie für protestantische Theologhie u. Kirche", p. 513, vol. 20, Leipzig 1908.

sfătuiră cu întreaga comunitate din Ierusalim la alegerea lui Matia (Fapte I, 15—26); apoi la alegerea diaconilor (Fapte 6, 1—6), dar exemplu specific găsim în sinodul apostolesc din Ierusalim, provocat de disputa pentru valabilitatea legii mozaice. La acest sinod se adunară „apostolii și bătrânii să vadă de cuvântul acesta" (Fapte 15, 6). S'a discutat chestiunea tăierii împrejur, și s'a decis ca ea să nu fie obligatoare pentru creștinii cei din păgâni. Aceasta li s'a părut a fi cu dreptate apostolilor și bătrânilor, împreună cu toată adunarea (Fapte 15, 22) și toată mulțimea (Fapte 15, 12) căci toți s'au adunat într'un suflet (Fapte 15, 25) și împreună au decis. Deși ignorăm în amănunte, felul în care s'a procedat la aducerea deciziunii, rămâne totuș stabilit, că au colaborat la acest act toate elementele cari compuneau biserica din Ierusalim, însă nu putem ști precis, ce rol avură fiecare.[1] Apostolii, de bună seamă luând cunoștință de părerea comună a clerului și poporului, au decis în acord cu părerea acestora a tuturor. O astfel de adunare în care era prezentă întreaga biserică, cu drept cuvânt, a zis în deciziile sale: „părutu-i-s'a Sf. Duh și nouă". (Fapte 15, 28). In acest sinod apostolesc, avem prototipul pentru congresele bisericești cu participarea clerului și poporului.

Deoarece în niciun chip nu se poate nega că practica apostolică, cum fu și la sinodul din Ierusalim, — a consfințit principiul participării mirenilor la rezolvarea celor mai importante probleme ale vieții bisericești,[2] cei cărora nu le convine să ia exemplu dela apostoli, vorbesc fără cuvenitul respect de aceștia, susținând că la început biserica din Ierusalim nu era

[1] Că ar fi avut toți cei prezenți vot decisiv, cum zice Pokrovski, p. 80, p. 74—83, despre sinodul apostolesc n'avem vre-o indicație.

[2] Cf. și Bog. Viest. 1906 Febr. p. 265 sq.; Tr. K. D. Ak. 1906, I, p. 50 sq.; Bog. Viest. 1903, nr. 4, p. 693—4; Kuznietov: Preobrazovanie, p. 73 sq.; Pokrovski, p. 74—83.

organizată destul de bine și „șeful ei (Petru) nu exercita încă puterile sale suverane".[1] Prin această afirmație, Sfinții Apostoli sunt făcuți deadreptul inconștienți, necunoscători ai spiritului și ai așezămintelor bisericii pe care tocmai ei o propoveduiră și-i întăriră temeliile ce i le-a pus Mântuitorul. Apostolii, nu cunoșteau în vremea lor autoritatea infalibilă care-i judecă acum și astfel au umblat în rătăcire.

După exemplul apostolic, în veacurile erei creștine, s'a observat multă vreme participarea elementului laic la sinoade.[2] In controversa pascală din secolul al II-lea s'a ținut un sinod în Ierusalim sub prezidenția lui Narcis episcopul Ierusalimului, un altul în Cezarea sub presidenția lui Teofil al Cezareii și, la ambele aceste au luat parte mulțime de laici „viri sapientes" împreună cu episcopii din provincia respectivă și din provinciile vecine.[3] Intr'o altă dispută, în cea asupra Montanismului, care angajase toate bisericile din Răsărit, ne spune Eusebie că de multeori creștinii din Asia (mică) și în multe locuri ale Asiei, s'au adunat și-au cercetat —ispitit, cuvintele cele noui ale lui Montan, doctrina cea nouă, și au desaprobat-o ca pe-o erezie.[4] Aceste sinoade s'au ținut în jurul anului 170 și între ele se amintește sinodul din Ierapole, la care au luat parte episcopii și

1 Dictionnaire de Théologhie Catholique, vol. VI, Paris 1920, articolul Hierarchie, vol. 2380.

2 Nu vom pomeni la acest capitol, mulțimea sinoadelor mixte cari s'au ținut în vederea alegerilor de episcopi; le vom vedea în alt capitol.

3 Mansi Petit I. col. 713. Șaguna Anthorismos, p. 120, Bog. Viest. 1903, nr. 4, p. 694 sq.; Bog. Viest. 1906 Febr., p. 266.; Kuznieţov; Preobrazovanie, p. 73 sq.

4 Migne P. G. t 20 col. 468 Eus. lib. V cap. 16 „Τῶν γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίαν πιστῶν πολλάκις καὶ πολλαχῇ τῆς Ἀσίας εἰς τοῦτο συνελθόντων καὶ τοὺς προσφάτους λέγους ἐξετασάντων καὶ βεβήλως ἀποφηνάντων καὶ ἀποδοκιμασάντων τὴν αἵρεσιν". și V, 19 Eus. H. E. și Bog. Viest. 1908 Oct., p. 278; idem. 1906 Febr., p. 266; idem. 1903, nr. 4, p. 93—4; Șaguna, Anthorismos ed. română, p. 119—120.

„mărturisitorii laici".[1] Montanismul a turburat destulă vreme biserica nu numai în Răsărit ci şi în Apus, însă pretutindeni fu condamnat. Sinoadele de cari vorbeşte Eusebie, ţinute cam în preajma anului 170, dovedesc că biserica întreagă s'a considerat ca păzitoare a credinţei şi în complexul ei, ierarhie şi popor credincios, a condamnat erezia care se ivise. Intre anii 230—255, e pomenit un sinod în Iconia (Asia Mică) care cu toate probabilităţile întrunise întreaga biserică, nu numai clerici ci şi laici.[2] Apoi pe la anul 244, are loc un sinod, în prezenţa parohiei sau credincioşilor, în Bostra (Arabia) contra episcopului acestei localităţi, Beril.[3] Cam în aceiaş vreme, Dionis al Alexandriei, a adunat un sinod mixt împotriva hiliaştilor şi a discutat public doctrina lor, iar creştinii au lepădat-o[4] iar ceva mai târziu, cca anul 269—270, la sinodul din Antiohia contra lui Pavel de Samosata, au luat iarăş parte mireni.[5] Aceiaş practică a fost observată şi în Apus,[6] astfel, celebrul episcop al Cartaginei, Ciprian, ne produce numeroase dovezi în acest sens. In epistola a 13-a, mărturiseşte că se cuvine ca prepoziţii (episcopii), adunându-se împreună cu clerul şi de faţă fiind şi poporul, să hotărască toate cari privesc biserica, prin comună înţelegere.[7] Intr'o

---

1 Pokrovski, p. 127—134.

2 Pokrovski: p. 274—277, Ghidulianov: Mitropoliţi, p. 160, cit. ep. lui Firmilian către Ciprian Ep. 75.

3 Ghidulianov: Mitrop. p. 154, şi Eus. H. E. VI, 33.

4 Bog. Viest. 1906 Febr., p. 267 Eus. H. E. VII 24.

5 Ghidulianov: Mitrop. p. 158, Bog. Viest. 1906 Febr., p. 272 (Dobronravov) şi Eus. H. E. VII, 30.

6 Despre sinoadele mixte în primele veacuri vezi şi Kuznieţov: Preobrazovanie, p. 73 sq. şi Bog. Viest. 1903, nr. 4. p. 93 sq. şi Tr. K. D. Ak. 1906, I, p. 50 sq.

7 Migne P. L. t. IV, col. 267 „Hoc enim verecundiae et disciplinae et vitae, ipsi omnium nostrum convenit, ut praepositi cum clero convenientes, praesente etiam stantium plebe quibus et ipsis pro fide et timore suo honor habendus est, disponere omnia consilii communis religione possimus" A. Pawlov l. c. nr. 437, p. 3, col. 2; Otto Ritschl, op. c. p. 153.

altă epistolă, a 26-a, ne spune că'n chestiunea reprimirii lapsilor, — a celor căzuţi dela credinţă în persecuţia lui Deciu Traian (249—251) — a decis împreună cu episcopii, presbiterii, diaconii, confesorii „et ipsis stantibus laicis", şi în prezenţa laicilor (anul 251).[1] In chestia lapsilor, ţinuse două sinoade mixte Ciprian la Cartagina în anul 251.[2] Aceasta o mai confirmă şi o epistolă a clerului roman către Ciprian, în aceiaş chestiune a lapsilor[3] din care se vede că şi la Roma s'a procedat în acelaş fel. Cea mai elocventă mărturie a lui Ciprian, se cuprinde în epistola V (14), adresată clerului său. In aceasta declară că, la cele ce i-au scris lui câţiva schismatici, nu a răspuns, căci dela începerea slujbei sale ca episcop, a stabilit ca nimic să nu facă numai după chibzuiala sa proprie, fără sfatul clericilor şi fără consensul poporului.[4] Acest uz l-a respectat şi în cazul pe care-l pomeneşte. Ciprian ne aduce prin această epistolă dovada sigură că, rolul poporului la soboarele pe cari le-a ţinut el[5] nu era deloc pasiv, redus numai

---

1 Migne P. L. t. IV col. 303; A. Pavlow l. c. nr. 437, p. 3, col. 3; I. C. Hefele: Hist. des conciles vol. I, p. 1177, Paris 1907; Lietzmann II, p. 232, 235, (cf. Ep. Cipr. 17, 3; 19, 2; 20, 3; 30, 5; 31, 6; 43, 3; 55, 6; 17—23; 59, 9), Şaguna: Anthorismos edit. română p. 121.

2 Pokrovski p. 449—468.

3 Migne P. L. t. IV, col. 320. Epist. 31 Cleri Romani ad Cyprianum „quanquam nobis in tam ingenti negotio placeat quod et tu ipse tractasti, prius Ecclesiae pacem sustinendam deinde sic collatione consiliorum cum episcopis, presbyteris, diaconis, confessoribus, pariter ac stantibus laicis facta, lapsorum tractare rationem" Migne P. L. t. III, col. 790—791; Hatch. o. c. p. 119; Friedberg o. c. p. 27; Ritschl o. c. p. 154; R. Ceillier o. c. p. 92, vol. III.

4 Mansi t. I col. 171 „ad id vero quod scripserunt mihi compresbyteri nostri Donatus et Fortunatus, Novatus ed Gardius, solus rescribere nihil potui quando a primordio episcopatus mei statuerim, nihil sine consilio vestro, et sine consensu plebis mea privatim sententia gerere". Ritschl o. c. p. 153.

5 Astfel la sinodul din Cartagina anul 254, unde luară iarăş parte mirenii, probabil şi la sinodul din 255 şi la I-ul din 256, luară parte mirenii Pokrovski, p. 154—2.

la a lua cunoştinţă despre deciziunile pe cari le-ar fi adus ceilalţi membrii clerici, ci i se cerea şi consensul lui la aducerea vre-unei hotărâri. Aceasta însemnează, că poporul avea dreptul să-şi exprime voinţa şi să contribue astfel activ la soluţionarea problemelor cari se desbăteau. La anul 256 (Sept.) se ţinu, sub Ciprian la Cartagina, un sinod în chestiunea botezului ereticilor; epistola sinodală emisă atunci, ne dă dovadă că la acest sinod, luară parte, pe lângă episcopii mai multor provincii, presbiteri, diaconi, încă şi partea cea mai mare a poporului.[1]

Dar nu numai în Africa se păstrase obiceiul acesta apostolic ci şi în Italia. Episcopul Romei, Corneliu, în epistola V către Ciprian, îi aduce acestuia la cunoştinţă, că dintre preoţii cari sprijiniseră schisma novaţiană — adversară lui — numai pe presbiterul Maximus nu l-a primit în biserică, dar pe ceilalţi, prin votul poporului i-a reprimit.[2] Informat asupra acestora, Ciprian îi răspunde lui Corneliu felicitându-l, pentrucă ceice s'au întors la credinţă, au fost primiţi de cler şi de popor împreună cu El (Corneliu).[3]

Tipul sinoadelor sau congreselor eparhiale metropolitane, îl găsim aşadar bine definit prin practica bisericii răsăritene, africane şi romane, din veacul al III-lea. Corespondenţa şi activitatea practică a lui Ciprian, ne mai oferă încă şi alte probe în sensul celor citate,

[1] Migne P. L. t. III, col. 1089—1090 „De haereticis baptisandis": „Cum in unum Carthagini convenissent kalendis Septembris episcopi plurrimi ex provincia Africa, Numidia, Mauritania, cum presbyteris et diaconibus, praesentia etiam plebi maxima parte" Ritschl, o. c. p. 155; Ceillier, o. c. vol. III, p. 569; Pavlow, o. c. p. 3, col. 3, nr. 437 l. c.; Pokrovski, p. 634; Bog. Viest. 1906 Febr., p. 270.

[2] Mansi t. I, col. 831. Cornelii epist. V ad Cyprianum „caeteros cum ingenti populi suffragio recepimus".

[3] Mansi, t. I, col. 837 „Cypriani responsum" „merita illos revertentes, summo gaudio et clerus et fraternitas omnis excepit" Ghidulianov: Mitrop., p. 159 (cf. epist. 30, 5; 31, 6; 55, 5 a lui Ciprian).

dintre cari pe unele le vom vedea la un alt capitol următor.

Aceiaş practică, a participării mirenilor la sinoade, o întâlnim şi la marginea apuseană a creştinismului din vremea aceia, în Spania. Acolo sinodul din Elvira, (an 300—309 ?) se compuse din episcopi, preoţi, diaconi şi alături de ei mulţime mare de popor.[1] Cam în aceiaş vreme între anii 307 şi 308, se adună în Sinnessium (probabil Soissons), un sinod în cauza papei Marcel (304—308); care era acuzat că, în persecuţia lui Dioclețian, jertfise idolilor. Acest sinod avu aceiaş structură ca şi cel din Elvira: episcopi, clerici şi laici destui.[2]

Conform uzului îndatinat în întreaga biserică de atunci, nici la marele sinod ecumenic, întâiul din Niceea dela anul 325, nu lipsiră laicii într'un număr destul de respectabil.[3] Acest lucru ni-l testează Socrate istoricul, notând că au fost de faţă la sinod şi laici mulţi şi iscusiţi în dialectică şi cari au discutat din ambele părţi.[4] Discuţiile la cari au luat parte laicii, sunt trecute şi'n actele sinodale şi, contribuţia lor se vede că n'a fost mică la precizarea învăţăturii ortodoxe şi la condamnarea ereziei ariane. Au fost, cum zice şi Socrate, laici învăţaţi, filosofi, cum îi intitulează actele sinodale,

---

[1] Mansi t. II. col. 5 „Cum consedissent sancti et religiosi episcopi in Ecclesia Eliberitana, residentibus etiam 26 presbyteris, abstantibus diaconibus et omni plebe" Pavlow. o. c. nr. 437, p. 3, col. 3; Friedberg, o. c. p. 30; Ceillier o. c. vol. III, p. 658; Hefele, o. c. vol. I, p. 1179.

[2] Mansi t. I, col. 1250—1254.

[3] Alţii cred altfel, dar fără temeiu, cf. Voskr. Ctenie: 1930, nr. 1 Peretruhin.

[4] Migne t. 67 P. G. col. 64; Socrate l. I cp. VIII „Συμπαρῆσαν λαϊκοι πολλοὶ διαλεκτικῆς ἔμπειροι ἐν ἑκατέρῳ μέρει συνηγορεῖν προθημουμένα" cf. şi Eus. Vita C-tini III, 8. Aceasta o mai relatează şi Sozomen P. G. Migne t. 67, col. 912, l. I, cp. 17. Vezi despre participarea mirenilor la sinoadele ecumenice Bog. Viest. 1903, nr. 4, p. 698—700 şi Kuznieţov: Preobrazovanie p. 73 sq. cf. Bog. Viest. 1906 Febr., p. 279 şi Ghidulianov: Patriarhi p. 67.

unii susținând pe Arie, alții atăcându-l.[1] Și Gelasiu în istoria sa scrie aceleași lucruri, informându-ne că mai la urmă, credința pe care au mărturisit-o toți părinții episcopi cari se adunaseră în Nicea, împreună cu mulțimea clericilor și mărturisitorilor și cu împăratul, pe această mărturisire a credinței, toată mulțimea credincioșilor care venise acolo, bucurându-se a primit-o.[2] Ni se dă prin aceasta, pe lângă mărturia că laicii au fost de față la lucrările sinodului și aceia, deosebit de importantă, că mulțimea credincioșilor a primit mărturisirea de credință pe care au formulat-o Sf. Părinți.

Din expunerea lui Gelasiu se constată așadar, că întreaga biserică, nu numai ierarhia ci și poporul, a contribuit la lămurirea credinții ortodoxe și că dupăce arhiereii au formulat mărturisirea de credință, spontan s'a manifestat și acceptarea din partea credincioșilor, a deciziunilor dogmatice ale sinodului. Existența acestui criteriu extern pentru valabilitatea deciziunilor dogmatice ale unui sinod ecumenic, este testat deci prin istorie. Laicii cari luară parte la acest sinod, au fost din toate părțile bisericii și chiar dacă nu, totuș acest consens comun al sinodului și credincioșilor, a fost de fapt un indiciu cert că biserica s'a rostit în chip infalibil în formularea deciziunilor dogmatice, deoarece cu toată opoziția pe care decenii și secole dearândul a făcut-o acestui sinod, fracțiunea destul de puternică a arienilor, cele ce s'au decis prin sinodul acesta, au rămas și s'au recunoscut în biserică până azi ca exprimând adevărul. Nu voim să zicem prin aceasta că la Gelasiu găsim un tip formal, după care biserica s'ar putea orienta, sau

[1] Mansi t. II col. 756 apoi 827—30—39 actele sin. I ecum.

[2] Gelasiu, o. c. p. 102, lib II cp. 25, § 4: „ἥντινα πίστιν πάντες οἱ ἐν τῇ Νικαέων συναθροισθέντες ἅγιοι ἐπίσκοποι ἐβεβαίωσαν τότε τῶν ἱερατικῶν καὶ ὁμολογητῶν ἁγίων ἀνδρῶν πλῆθος, αὐτός τε ὁ βασιλεὺς καὶ ἅπαν τὸ ἐκεῖσε τῶν πιστῶν συνεληλυθὸς πλῆθος χαίροντες ἀπεδέξαντο τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως" Mansi. t. II, col. 908.

s'a orientat, în aducerea deciziunilor unui sinod ecumenic. La Gelasiu găsim numai principiul; forma în care se produce „concilierea", asensul întregului trup a lui Hristos, e indiferentă. N'o putem preciza, ea e o acţiune a Duhului Sfânt, care se produce pe deasupra înţelegerii noastre.

Nu numai la întâiul sinod ecumenic, ci şi la al doilea, ţinut în veac. IV (381), au luat parte mireni, pe lângă episcopii convocaţi prin scrisori împărăteşti.[1]

Adunarea eparhială, sau sinodul mitropolitan al fericitului Augustin, se compunea, cum ne arată el însuş în epistola 213 din: coepiscopii sufragani, cler şi mult popor.[2] Nu departe de ţinutul bisericesc al Fericitului Augustin şi'n zilele lui chiar, în Spania, pe la 418, se pomeneşte un sinod mixt la Teleptum[3] şi altul în acelaş loc, la anul 435.[4]

In veacul V, au avut loc două sinoade ecumenice, cel de al III-lea şi cel de al IV-lea şi dela niciunul din acestea nu lipsiră laicii sub o formă sau alta. Astfel, Ciril din Alexandria a venit la sinodul din Efes cu un mare număr de clerici şi cu corăbieri egipteni şi ţărani locuitori din Asia,[5] iar Nestorie a venit la sinod „cu mare putere de gloate".[6] Dar în afară de aceştia, au mai fost şi alţi mireni.[7] Tot la Efes fu convocat şi al IV-lea sinod ecumenic în 449, însă acesta curând

[1] Bog. Viestn. 1906 Febr., p. 276 Dobronravov, după I. Hrisost, care în cuvântarea sa despre Meletie Antiohianul, care fu la sinodul al II-lea ecumenic, ne spune aceasta. Vezi în: Polnoe Sobranie socinenii sv. I. Zlat. v. russk. per. t. II. S. Petersburg 1896, p. 561.

[2] Migne P. L. t. 33 col. 966.

[3] Ghidulianov: Mitrop. p. 165.

[4] Hi III, p. 544.

[5] Dieiania vselenskich soborov t. I, p. 651, 661, 664 Kazan. 1859; cit. de Dobronravov Bog. Viest. 1906 Febr. 276.

[6] „σὺν πολλῇ δυνάμει ὄχλων". Socr. H. E. VII, 34 Migne t. 67, 813; Bog. Viest. 1906 Febr., p. 276.

[7] Bog. Viest. 1906 Febr., p. 276, cf. Dieiania o. c. t. I, p. 487—488.

se transformă în sinod tâlhăresc. Laicii au fost în număr mare şi la acesta, căci Dioscur al Alexandriei aduse parabolani şi popor numeros.[1] Din cauza tulburărilor iscate la sinodul tâlhăresc, împărăteasa Pulcheria a dat ordin ca la viitorul sinod ecumenic (IV), care era să fie convocat la Nicea, să se alunge din acel oraş toţi „monahii şi mirenii cari nu au o învitare împărătească sau permisiune dela episcop" [2] de unde rezultă, că au fost şi astfel de monahi şi de mireni, cari aveau, fie învitaţii împărăteşti de a lua parte la sinod, fie permisiune dela episcopi.

La sinodul IV ecumenic, care se ţinu la Halcedon 451, se pomeneşte că au luat parte dintre mireni, demnitarii imperiali şi senatul.[3]

In Apus se mai pomeneşte un sinod roman, (anul 495) la care au luat parte şi senatori laici.[4]

La un sinod din Tarragone (Spania), mulţi ani mai târziu, la 516, luară deasemenea parte şi laici, ba prin acest sinod chiar se dispuse, ca episcopii, la sinoade să aducă negreşit, pe lângă clerici, încă şi laici.[5] Arhiepiscopul Lyonului, Viventiolus, ţinu la an 517 un sinod mixt la Epaone (Albon); în epistola de convocare, zice că permite şi laicilor să fie de faţă, ca ceeace se decide de către episcopi să poată cunoaşte şi poporul.[6] Sinodul acesta din Epaone, a fost foarte important pentrucă în el s'a întreprins revizuirea legislaţiei bisericeşti disciplinare.[7]

---

1 Id., p. 277 cf. Dieiania t. III, p. 160—162. Kazan 1879.

2 Id. p. 278, Dieiania III 61.

3 Id. p. 278.

4 Idem p. 280. Baroniu, anale VIII an. 495, nr. 5, p. 588.

5 Hefele, o. c. vol. I, p. 36 şi 1181; Pavlow, l. c. Nr. 437, p. 4, col. 1, şi Bog. Viest. 1106, Febr., p. 280.

6 Hefele o. c. vol. I, p. 36; Hi II, 53 ; E. Loening, Gesch. vol. I, 567; 569 (cf. Mansi VIII, 565) şi vol. II, 137; cf. Bog. Viest. 1906, p. 280 Dobronravov.

7 Loening II, 137.

Fireşte că poporul nu avea drept de vot decisiv în sinoadele acestea mixte, ci numai episcopii aveau acest drept, în calitate de rectori ai bisericilor, însă cu toate acestea, rolul poporului nu fu numai de-a lua la cunoştinţă hotărârile aduse de episcopi ci, dupăcum am văzut chiar la sinodul I ecumenic, mulţi laici îşi exprimau părerile, susţineau sau combăteau o cauză şi în felul acesta, fără a avea un drept egal cu episcopii, ei totuş influenţau sau determinau uneori, hotărârile cari se luau. Deşi, la pomenitul sinod din Epaone, se defineşte rolul laicilor ca simpli spectatori şi înregistratori ai deciziilor pe cari le aduc episcopii, în realitate nu va fi fost atât de ne'nsemnat rolul lor, sau această situaţie minoră o vor fi avut numai la unele sinoade în Spania, căci la alte sinoade mixte naţionale, unii mireni palatini luau parte cu drept de vot[1] iar în Francia, vedem că actele sinodului burgund al II-lea dela anul 529 din Orange, şi deciziile lui, au fost chiar semnate de laici, între cari „praefectus praetorii Galliorum" şi mulţi „viri illustres".[2] cu sugestiva formulă: „Consentiens subscripsi"[3] ceeace denotă că n'aveau acolo un rol atât de pasiv ca la sinoadele din Spania, unde deşi continuară să asiste la sinoade, situaţia lor nu pare să fi suferit vre-o schimbare. In Francia, mai avu loc un sinod mixt, la care au fost invitaţi şi au luat parte laicii, la Marsillia an 533 (sinod vest gotic).[4] Cam pe aceiaş vreme şi episcopul Romei Silveriu, a ţinut un sinod cu episcopi, preoţi şi cu popor roman[5] iar la Constantinopol sub patriarhul Mina în 536, se ţinu un sinod cu reprezentanţii papei, ai patriarhilor

---

[1] I. Toledo an 435, VI Toledo an 638 etc. vezi Hi III, 544 sq.
[2] Hi II, 513.
[3] Hefele o. c. vol. I, p. 36, 37; Au mai fost şi alte cazuri când au subscris laicii deciziunile sinodale cf. idem. p. 37; Hi II 513; Mansi, VIII, 711.
[4] Mansi, VIII, 725. Loening vol. I, 540—1 sq. şi II, 137.
[5] Sohm. I, 268 cf. Maasen Gesch. I, 414, 500—2.

Antiohiei și Ierusalimului, pe lângă cari mai fură încă prezenți, întreg clerul Constantinopolului și o mare mulțime de mireni.[1] Inainte de sinodul V ecumenic, a avut loc un sinod mixt la Monsuestia, la care participară foarte mulți mireni,[2] apoi la sinodul V ecumenic, care urmă nu mult după aceea (553), n'au lipsit iarăș fețe mirenești.[3]

Un an după sinod V ecumenic, Nestorianii Caldei au ținut un sinod sub Mar Ioseph, (554), în care, revizuind o parte din legislația lor canonică și reînoind dispoziția pentru respectarea primelor 2 sinoade ecumenice,[4] au adus o decizie canonică, ce indirect ne dovedește că participarea mirenilor la sinoade era un uz general și că nimeni nu-i oprea dela aceasta, doar din pricini serioase de nedemnitate, căci zice canonul 13 al acestui sinod: „laicii cari au o viață imorală nici să nu șadă în sinod și nici să judece pe alții".[5] Pe ceice n'ar corespunde prin viața lor preceptelor creștinismului, pe aceia îi oprește numitul canon să ia parte la sinod, și zice că nu-s demni să stea nici în adunarea comunității alături de șefi.[6]

In Apus, sinodul al IV-lea din Toledo, anul 633, fu iarăș sinod mixt, și acesta, prin canonul 4 recunoscu formal dreptul laicilor de a fi invitați la sinoade.[7] Mai fură și alte sinoade mixte în Spania, astfel sinodul VI din Toledo, anul 638,[8] sinodul VIII din Toledo, anul

[1] Bog. Viest. 1906 Febr., p. 278—9 după Baroniu Anale IX, an. 536, n. LXXII sq., p. 546 sq.

[2] Idem, p. 279 după Dieiania t. IV p. 101 sq. Kazan 1878.

[3] Idem p. 279 Dieiania t. IV, p. 16.

[4] Fonti VIII 682—3.

[5] „In Synode laici vitae criminosae ne sedeant, nedum judicent alios" Fonti IV, p. 151; Chabot: Synodicon, p. 361.

[6] Chabot, p. 361.

[7] Hefele, o. c. vol. I p. 36; Pawlow, l. c., nr. 437, p. 4. col. 1; Hi III, 544; Bog. Viest. 1906 Febr., p. 281,

[8] Hi III, 544.

653 (657)[1] apoi sinodul XII din Toledo, anul 681 și XIII din Toledo, anul 683.[2]

Nici în Francia nu lipsiră în aceiaș vreme sinoadele mixte, astfel în 615, la sinodul din Paris, laicii luară parte activă având cuvânt și vot, deoarece la acest sinod s'au discutat și afaceri de stat.[3] Sinoadele acestea mixte, în cari nu se mai tratau numai chestiuni bisericești, ci și unele cari priveau statul, nu în Francia se introduseseră mai întâi, căci mai sunt amintite încă în veacul al V-lea în Spania. Ca astfel de sinod e pomenit, la 633, cel din Metz. De acelaș fel pare a fi sinodul dela Bordeaux (Burdigal), între 660—673 convocat de regele Childeric II și la care luară parte și laici dintre magnați, cum se amintește chiar în actele sinodului.[4] La acestea, dupăcum episcopii aveau cuvânt și vot în problemele de stat, tot așa și reprezentanții poporului aveau aceleași drepturi în rezolvarea problemelor bisericești. Felul acesta de sinoade dură în Francia până după Carol cel Mare.[5]

Și în Spania exista practica sinoadelor mixte de felul acesta, cari par mai mult corpuri legiuitoare politico-bisericești și oglindesc raportul intim ce există între biserică și stat. Printr'o lege din 694, în Spania se reformă practica aceasta în sensul ca la astfel de sinoade mixte, în primele trei zile să fie tratate chestiunile bisericești, numai de către ierarhi și clerici, iar pe urmă problemele de stat să se trateze de adunarea comună a membrilor clerici și laici ai sinodului.[6]

In Răsărit, în acest veac avu loc al VI-lea sinod ecumenic 680, la care, dacă despre alți laici nu s'a

[1] Hefele o. c. vol. I. p. 36; Pavlow l. c. nr. 437. p. 4, col. 1; Hi III 544.
[2] Hi III, 544.
[3] G. I. Planck: Geschichte der Kirch-verfass. Hanonver 1804. vol. II. p. 134—135.
[4] Loening, II. p. 137.
[5] G. I. Planck: o. c. vol. II, p. 138.
[6] Planck o. c. vol. II, p. 144; Hinschius o. c. vol. III, p. 543.

găsit în actele ce ne-au rămas menţiune, se face totuş pomenire de 12 demnitari imperiali laici.[1] Dela sinoadele ecumenice în general, n'a fost exclusă participarea mirenilor şi nici dela celelalte sinoade mai puţin importante ale orientului.

Sistemul sinoadelor mixte, fu în vigoare în aceiaş vreme şi în Anglia.[2] Sinoadele mixte au fost în uz general în toate teritoriile marilor state apusene de azi: Italia, Francia, Spania şi Germania, şi numărul lor este destul de mare în toate veacurile.[3] In Francia membrii acestor sinoade mixte aveau vot egal şi aduceau decizii în chestiunile bisericeşti prin majoritate; astfel, un caz tipic ne prezintă sinodul din Soissons anul 744, ţinut în timpul lui Pipin cel Scurt. Acesta, în cap. II al deciziilor, zice că regele, împreună cu sfatul episcopilor şi al notabililor săi laici, a decis ca în fiecare an să se adune sinodul, pentru a preveni răspândirea vreunei erezii în popor, cum s'a întâmplat cu erezia lui Adalbert, pe care într'un cuvânt l-au condamnat 23 de episcopi şi mulţi alţi preoţi, cu consensul regelui şi al poporului.[4]

In Apus aşadar, practica sinoadelor mixte fu comună; chiar şi la Roma le întâlnim, astfel, în anul următor, 745, un sinod mixt avu loc în Lateran sub papa Zaharia.[5] Apoi la 769, când sub episcopul Ştefan III se

---

[1] Bog. Viest. 1906 Febr., p. 279, cf. Dieiania t. IV despre sinod VI ec. Kazan 1878.

[2] Planck, o. c. vol. II, 145–146.

[3] Vezi despre acestea Hi III, 539—582.

[4] Mansi t. 17 bis. col. 157 „Pipini Principis capitulare Suessionense" cap. II „ut haeresis amplius in populo non resurget, sicut invenimus in Adalberti haeresim, quem publiciter una voce condemnaverunt 23 episcopi et alii multi sacerdotes, cum consensu Principis et populi". Pentru alte sinoade mixte de acest fel, vezi Hinschius o. c. vol. III, p. 547—8 sq.

[5] Bog. Viest. 1906 Febr., p. 251, cf. Baroniu Anale t. XII, an 745, nr. XXII, p. 527 sq.

ţinu unul, la care mai luară parte pe lângă episcopi încă şi nobili, ofiţeri, clerici şi alţi mireni.[1]

In Orient, aceste sinoade mixte, dupăce în primele veacuri erau în uz general, cu timpul nu se mai bucură de mare consideraţie. Se mai întâlnesc totuş cam rar sinoade la cari fură prezenţi senatorii şi alţi demnitari imperiali.[2] Pe lângă sinodul VII ecumenic, la care participară, ca şi la toate sinoadele ecumenice de altfel, senatori, demnitari imperiali şi alţi mireni,[3] un astfel de sinod cu structură mixtă, mai avu loc pe timpul patriarhului Nicefor I (802—811), în cauza schismei mihiene.[4] Restabilindu-se cultul icoanelor de către împărăteasa Teodora, s'a adunat la 842 în Constantinopol un sinod la care luă parte „o atât de mare mulţime, încât a o număra a fost imposibil".[5]

Şi la sinodul din 861 dela Constantinopol, participară mirenii în număr mare, demnitari şi popor[6] iar la sinodul din Constantinopol, anul 867, dupăcum spune Atanasie bibliotecarul, nu numai că luară parte mirenii dar şi actele acestui sinod le iscăliră, pe lângă episcop încă „şi feţe mireneşti din mai înalte şi mai mici stări".[7]

---

[1] I. Langen, Gesch. der Römischen Kirche Bonn 1855, p. 692; Bog. Viest. 1906 Febr., p. 281; cf. Baroniu Anale t. XIII, an 679, nr. 1 sq., p. 53 sq. şi Deusdedit L I, cap. 255 (206), p. 146.

[2] Thomassin t. VI, p. 257.

[3] Bog. Viest. 1906 Febr., p. 280. Dieiania t. VII, p. 63 sq. Kazan 1873; Despre participarea mirenilor la sinoadele ecumenice vezi şi Bog. Viest. 1903, nr. 4, p. 698—700 şi la Kuznieţov: Preobrazovanie p, 73 sq. ; Pavlow A: Kurs. p. 280; Berdnicov vol. II, p. 27 şi 185 cf. şi Scheider-Windmüller, p. 22 şi 23 despre compoziţia sinoadelor ecumenice.

[4] Thomassin t. VI, p. 256.

[5] Bog. Viest. 1906, p. 281 cf. Baroniu Anale t. XIV, an. 842, nr. 12 sq., p. 263.

[6] Bog. Viest. 1906 Febr., p. 281 cf. Ivanţov-Platonow; k izledovamiam o Fotie patriarhe Constantinopolskom. S. Petersb. 1892, p. 100 sq. şi A. Liebiedev: Istoria razdielienia Ţerkvei v. IX. X şi XI viekah Moskva 1900, p. 51 sq.

[7] Bog. Viest. 1906 Febr., p. 281 cf. Ivanţov-Platonow o. c. p. 108 sq.

Deasemeni aceiaş structură o avu sinodul constantinopolitan din 869.[1] In acelaş an 869, se ţinu la Roma un sinod cu cler şi laici.[2] Zece ani mai târziu, se adună la Constantinopol, sinodul cunoscut şi considerat de apuseni ca al VII-lea ecumenic, (879—880) la care iarăş nu lipsiră demnitari imperiali şi alţi mireni.[3] Can. 17 al acestui sinod, zice că principii (saeculares principes), n'au luat parte la sinoadele obicinuite, ci numai la sinoadele ecumenice şi n'au ce căuta la altele.[4] Alături de împăraţi (principi), niciodată la sinoadele ecumenice n'au lipsit demnitari, senatori şi alţi laici, precum am văzut, dar reprezentanţa laică nu lipsea nici dela sinoadele cari n'aveau caracter ecumenic şi, această tradiţie se transformă cu timpul, în Bizanţ, într'un fel de colaborare, prin sinoade mixte, a bisericii cu statul. In epoca bizantină se obicinuia, la Constantinopol, un sfat mixt, compus din episcopi, senat şi magistraţi, în care se tratau, sub directa influenţă a împăratului, probleme de stat şi bisericeşti.[5]

In Francia, precum am amintit, dură sistemul sinoadelor mixte până după Carol cel Mare. Un astfel de sinod se mai ţinu la anul 800 în Choveshoe,[6] iar sistemul se pomeneşte şi la anul 817 într'un ordin imperial.[7] Acest sistem de sinoade mixte în cari, mai ales în Francia, deciziunile se aduceau cu majoritate

---

1 Bog. Viest. 1906 Febr., p. 282. Ivanţov-Platonow, p. 113. Liebediew o. c. p. 125 sq.

2 Bog. Viest. 1906 Febr., p. 282; Langen: Gesch. der Römischen Kirche, vol. III, p. 130, vol. I—IV, 1881—93.

3 Bog. Viest. 1906 Febr., p. 282, cf. Ivanţov-Plat. o. c., p. 124 şi Liebiediew o. c. p. 292.

4 Fonti IX, p. 593, Pitra, vol. II.

5 Thomassin, t. VI, p. 264; mai pe larg asupra sinoadelor mixte în Răsărit şi Apus, vezi Thomassin t. VI, p. 250—322.

6 Mansi t. 13, col. 1039.

7 Friedberg, o. c. p. 47; Se mai aminteşte un sinod de felul acesta la Mayence a. 852. Hefele I, p. 8.

de voturi, membri având toţi vot egal, nu e un sistem canonic. Oricât de înaltă situaţie ar avea cineva în ordinea civilă, niciodată cuvântul lui în chestiunile bisericeşti, nu poate egala, pe-al unui episcop. Episcopii sunt singurii conducători de drept divin ai eparhiilor; ei sunt singurii investiţi cu puterea aceasta jurisdicţională peste eparhiile ce le sunt încredinţate. Orice problemă bisericească în eparhie, se rezolvă de episcop, iar în instanţă superioară de sinodul episcopilor unei provincii sau ţări, apoi de sinodul ecumenic. Prin urmare, nu se poate tolera egalitate de voturi între episcopi şi alţi reprezentanţi laici, deoarece am ajunge la anticanonica aberaţie, ca o adunare compusă din episcopi şi laici, în care laicii ar fi în majoritate, episcopii să fie constrânşi să execute unele hotărâri împotriva voinţii lor canonice şi astfel, caracterul episcopal al organizaţiei bisericii ar fi desfiinţat. Prin practica aceasta, sub raportul exercitării puterii jurisdicţionale, se şterge orice deosebire între un episcop şi un reprezentant laic. Episcopatului i se ia ceeace deţine din poruncă divină. Astfel a fost cazul în Francia, pe timpul sinoadelor mixte pe cari le-am amintit. Prin această practică se alterează şi învăţătura fundamentală despre fiinţa bisericii creştine.

Din viaţa bisericii niciodată n'au lipsit sinoadele mixte, chiar şi sub forma de adunări eparhiale.[1] In Apus, şi după schismă, la un sinod roman din 1075, luară parte clerici inferiori şi laici[2] şi la altele, între cari mai menţionăm sinodul din Pavia an. 1160, la care luă parte şi împăratul Friederich I.[3] In Răsărit,[4] chiar

[1] O astfel de adunare eparhială citează Thomassin VI, 391, la anul 1021 ca „synodus Salingestadiensi".

[2] Hefele o. c. t. V, p. 35, Fr. in Breisgau 1853.

[3] Ganahl, p. 22.

[4] In biserica armeană jum. I sec. XII, un mare sinod mixt avu loc contra unor separatişti (Fonti VII, p. 593).

în Constantinopol, e pomenit un sinod, mai mult un sfat împărătesc, la 1099, compus din patriarhi, episcopi și sfetnici de stat, sub împăratul Alexiu I Comnen.[1] Aceste sinoade sunt foarte dese la Constantinopol în timpul de după schismă (1054), și lucrau în funcție de voința împăratului. Astfel întâlnim unul, la anul 1147 în timpul lui Manuil Comnen, la care luă parte însuș împăratul alături de episcopi, curteni, senatori etc., și care depuse pe patriarhul Cosma Aticus, pentrucă era bogomil,[2] și altul la 1170, în timpul patriarhului Mihail III de Anhial, prin decizia căruia se opri episcopilor hirotonia preoților, în și pentru parohii străine.[3] Apoi altul la 1191, care aduse o decizie în chestia stavropighiilor[4] și tot în acelaș an, unul prin care Dositeiu patriarhul Constantinopolului, fu depus și trimis ca patriarh la tronul Ierusalimului.[5] In biserica din Egipt, la anul 1174, se ținu un cunoscut sinod la Cairo, împotriva unui preot reformator, a cărui acțiune începuse a avea răsunet prea mare.[6] La acest sinod, ținut sub presidenția patriarhului Marcu III Abulfarag ibn Zura, luară parte episcopi, preoți și „ἄρχοντες" (primates).[7]

In cetatea Bizanțului, mai obvin sinoade mixte la cari luau parte înalții demnitari ai statului și, prezența acestora, se vede că deveni o condiție necesară pentru legalitatea unui sinod. Se mai amintesc, între altele de felul acesta, sinodul din 1226 de sub patriarhul German

---

1 J. Zhismann: „Die Synoden, Wien 1867, p. 26.

2 Bandurius, II p. 635.

3 M I Γεδεών: Κανονικαὶ Λιατάξεις vol. II, p. 29, Constantinopol, 1889.

4 A. Παπαδόπουλος - Κεραμέυς: 'Αναλέκτα 'Ιεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας. vol. I, p. 491, Petesburg, 1891.

5 Idem. vol. II, 1894, p. 362—368.

6 Marku ibn al Kanbar † 1189.

7 Georg Graf, p. 26.

II,[1] apoi sinodul din 1250 de sub patriarhul Manuil II.[2] Prilej pentru un astfel de sinod, deteră şi încercările de unire cu biserica apuseană. Papa Grigorie X, tratând unirea cu împăratul Mihail Paleologul, acesta adună în 1272, un sinod de episcopi, clerici şi demnitari imperiali, pentru a discuta cele despre unire,[3] apoi patriarhul Grigorie al Constantinopolului, cerând Ioan Vec judecarea sa în public, convoacă un sinod în 1284, la care se înfăţişară: împăratul şi curtenii laici, pe lângă cler.[4] La Constantinopol, aceste sinoade mixte deveniră de multă vreme singurele cari se mai menţineau. Ele corespund unui principiu, care deşi n'a fost oficial acceptat şi formulat, e totuş manifest din actele şi deciziile împăraţilor în chestiuni bisericeşti. Impăraţii bizantini dela o vreme, începură a dicta în biserică, considerându-se de drept reprezentanţi ai poporului, pe care-l şi înlocuiră în atribuţiile pe care le avusese acesta. Poporul participa intens la toate afacerile bisericeşti şi, influenţii imperiale i se datoreşte scurtarea drepturilor lui. De fapt, împăraţilor nici prin gând nu le mai trecea ca să lucreze, ca nişte adevăraţi tălmăcitori ai voinţei poporului. Ei procedau arbitrar, biserica era aservită intereselor de stat, de cele mai multe ori însă intereselor personale, aşa încât, cei câţiva reprezentanţi ai statului, demnitarii înalţi cari luau parte la sinoade, erau acolo pentru a impune voinţa împăratului, erau simpli delegaţi personali ai acestuia, comisari imperiali. Această instituţie, dură până la căderea Constantinopolului. Sinodul bisericesc şi imperial aşa zicând, este foarte adesea amintit în Alexiada Anei Comnena. Acest

1 A. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς: Αναλεκτα etc., Peterburg, 1897, vol. IV, p. 112.

2 M. Γεδεών o. c. vol. II, p. 41.

3 Zotos, p. 43, cf. G. Pahimer Ed. Bonn I, 379.

4 Zotos, p. 58, cf. Pahimer II Andronic, p. 89; M. Gregoras I, 15.

sinod, era un fel de adunare plenară la care lua parte pe lângă Patriarh și episcopi, încă și împăratul, senatul, reprezentanții armatei și ai mănăstirilor.[1] Acest sinod judecă pe împărat,[2] se ocupă de treburi bisericești[3] și de stat[4] și judecă și pe eretici.[5] Sinoade mixte de felul celor amintite, au mai fost nenumărate în Constantinopol (la 1337, 1354, 1387, 1396 etc. etc.).

Și'n celelalte biserici ale Răsăritului se întâlnesc sinoade mixte, la cari, pe lângă episcopi, mai luau parte și alți clerici, apoi nobili și mireni de diferite categorii.

In bisericile slave, sau cu caracter slav, este sinodul mixt în uz general, căci, dat fiind obiceiul Slavilor de a trata toate problemele importante de stat în sobor, introducerea instituției sinoadelor mixte în viața lor bisericească, a fost de tot ușoară și naturală și fără îndoială că astfel de soboare mixte, au fost adoptate de-odată cu creștinismul, deși nu ne-au rămas știri istorice prea vechi, cari să confirme această naturală supoziție. Dealtfel, lucrul se mai explică și prin faptul că popoarele slave au fost încreștinate prin misionari greci din Constantinopol. Ori se știe ce faimă avea Bizanțul și ce fascinație exercita asupra barbarilor acestora. Fiecare stat care ajungea în contact cu Bizanțul, voia legături de credință cu el, voia să se apropie de el și să-l imite pe cât putea. Fiecare domnitor, voia înrudiri familiare cu Vasileul din Constantinopol și năzuia să-i copieze obiceiurile și ceremoniile, și odată cu acestea, și astfel de instituții prin cari se vădea asemănarea cu Bizanțul. Adoptând Slavii creștinismul dela Bizanț, desigur i-au adoptat și formele sau insti-

---

[1] Alexiada X, 1, 5; XV, 8, 6.

[2] III, 5, 4—5.

[3] V, 2, 3.

[4] VI, 3, 2.

[5] V, 9 Italos X, 1, 1—3. Nil etc. (Orientalia Christ. p. 179.

tuțiile credinții celei noui. Istoria ne arată stricta dependență de Constantinopol, în care s'au desvoltat și s'au organizat toate bisericile, cari au fost în contact cu Constantinopolul, ori, pe vremea încreștinării popoarelor slave, existau la Constantinopol sinoade mixte; instituția lor era cunoscută și respectată, și atunci, nimic mai natural decât ca acești Slavi, cu toții să o fi adoptat și ei, altoind-o pe vechea lor instituție a soboarelor de stat, cu care avea asemănări formale instituția sinoadelor mixte. Sinoadele mixte din Bizanț, își aveau corespondentul lor păgân în soboarele slave și, contactul Slavilor cu Bizanțul, a transformat aceste soboare de stat păgâne, în soboare mixte bisericești și de stat. Forma și rostul ambelor instituții fiind asemănătoare, legătura între ele s'a stabilit ușor, și astfel s'a ajuns la soboare mixte bisericești și de stat, în toate bisericile slave. Această instituție civilo-bisericească a soboarelor mixte, n'a exclus pe celelalte instituții bisericești, ca de ex. sinodul arhieresc ș. a. Dacă din cele mai vechi timpuri, în izvoarele străine nu ne-au rămas date asupra acestor fel de soboare, ele nu ne lipsesc pentru timpurile, când istoria popoarelor slave ni se înfățișează documentar prin izvoare proprii.

In biserica Rusiei, este de pomenit, renumitul sinod din Vladimir dela 1274, dealtfel singurul sinod care s'a ocupat cu organizarea bisericii. La acest sinod, foarte important pentru legislația bisericii ruse, ca și în genere la sinoadele bisericii ruse, au luat parte, pe lângă arhierei, încă și curteni și nobili. La sinoadele bisericești ale Rușilor, luau parte și cnezii,[1] așa la sinodul din Pereiaslav dela 1310,[2] și la altul din Tveri, anul 1390,

[1] Prav. Sobies. 1863, I, p. 221 sq. Zaikin, p. 102, Berdnicov: Osnovnîia, p. 371 deși nu poate nega faptul că sinodul din 1274 a fost mixt, zice totuș că în biserica rusă n'au fost sinoade mixte, ceiace nu probează istoria, ci tocmai contrarul, precum se va vedea.

[2] Hrist. Ctenie 1852, partea I, p. 354.

la care se judecă un episcop. La acesta luară parte şi boierii pe lângă cnezi (kniazia i boiar).[1]

In biserica bulgară, se aminteşte un sinod de acest fel la 1211, la care, ca şi la altele de mai târziu, deşi nu se ştie precis care era rolul mirenilor, e totuş verosimil să se fi bucurat aceştia de vot consultativ.[2] Dat atât la Bulgari cât şi la Sârbi, găsim sinoade mixte cari sunt prototipul congreselor naţional-bisericeşti de mai apoi. La soboarele de stat, în regatul sârb, lua parte şi înaltul cler, astfel, chiar în veacul al XII-lea, Ştefan Nemania a învitat la sobor pe „arhiepiscopul său, anume Eutimie, pe călugări cu egumenii şi pe preacinstiţii preoţi".[3] Despre constituţia marelui sobor al Sârbilor, o diplomă a regelui Milutin Uroş II (1274—1320), ne spune că era mixtă, luând parte la sobor şi arhiepiscopul Eustaţie II şi toţi episcopii sârbi.[4] Urmaşul său, Ştefan Uroş III Decianski (1321—1336), a învitat la sobor, ca şi antecesorii lui, pe arhiepiscop şi episcopii.[5] Nici Ştefan Duşan Silni (1336—1355), n'a stricat obiceiurile bune rămase din bătrâni şi, la anul 1346, el convocă cel mai de seamă şi mai reprezentativ sobor a Sârbilor, la Skopje, care sobor are caracterul unui congres naţional-bisericesc.[6] La acest sobor luară parte: arhiepiscopul Ioanichie II al Sârbiei, ce fu făcut pătriarh, arhiepiscopul Nicolae al Ohridei, toţi episcopii şi mitropoliţii, egumenii, preoţi şi boieri.[7] Până la această dată, Sârbii nu avuseră legi proprii scrise, ci se orientau după obi-

---

[1] Hrist. Ctenie 1852, partea I, p. 356.

[2] St. Zankow: „Die Verfassung der bulgarischen orthodoxen Kirche", Zürich 1918, p. 132.

[3] Radic R., p. 201.

[4] Radic R., p. 201.

[5] Radic R., p. 201.

[6] Despre acest sinod: Raici, tom. II, p. 632—3 sq.; Radic E., p. 8, 17—19, 54; R. Radic, p. 202 sq.; Sniegarov, p. 322; Matei, I, p. 162.

[7] Sniegarov, p. 322; Raici, IV, p. 242, II, 63?, 633, 742 sq.; Radic R., p. 202.

ceiurile vechi, acum, obiceiurile luară o formă legală scrisă, concretizându-se şi parafându-se în cartea legilor lui Duşan, numită „Zakonik".[1] Acest sobor mixt se chiamă în istoriografia sârbă „sobor ţarstva", adecă al ţaratului, în opoziţie cu „sobor ţerkvi",[2] adecă al bisericii, care era format numai din episcopi. Existenţa celui de-al doilea şi funcţionarea lui normală, nu lipseşte de raţiune şi de utilitate pe cel dintâi, cum sunt unii ultraierarhişti dispuşi să creadă.[3] Statul sârb, având dela început un caracter strict „confesional"[4] şi, conducându-se de ţar împreună cu soborul mixt al ţării (sobor ţarstva), este cu desăvârşire exclus ca acest sobor, la care, pe lângă boieri şi demnitari de stat, luau parte şi patriarhul, arhiepiscopii, episcopii, egumeni şi clerici de toate gradele, să nu se fi ocupat şi de probleme bisericeşti ci numai de cele civile. Insuş caracterul confesional al statului impunea aceasta şi, precum clericii de toate gradele, ce luau parte la sobor, contribuiau la soluţionarea marilor probleme da stat, la fel şi membrii mireni ai aceluiaş sobor, au contribuit la soluţionarea problemelor mari ale bisericii, cari erau şi ale statului, precum ale statului erau şi ale bisericii. Nu poate fi vorba deci că, acest „sobor ţarstva", se ocupa numai de probleme de stat,[5] mai ales că nu se întemeiază o astfel de părere pe nimic logic şi nici pe date istorice.

Insuş Duşan, la soborul din Skopje, 1346, puse în discuţie o mare problemă bisericească, aceia a ridicării bisericii sârbeşti la rangul de patriarhie, ceiace soborul şi aprobă, declarându-l, pe arhiepiscopul Ioanichie II, patriarh al patriarhiei sârbeşti. Dar nu numai la acest sobor, ci la toate celelalte de mai înainte şi de după

[1] Radic R., p. 202.

[2] E. Radici, p. 8, 18—19, 54. R. Radici, p. 206—207.

[3] R. Radic, p. 202; 206 sq. şi E. Radic, op. c. passim.

[4] R. Radic, p. 202—207.

[5] Cum susţin: R. Radic, p. 202 sq. şi E. Radic op. c. passim.

aceia, — cari sunt cunoscute în istoria sârbilor — s'au tratat și probleme bisericești, pe lângă cele de stat, căci aceasta o impunea caracterul confesional al statului sârb, în care nu se puteau izola interesele bisericești de ale statului, căci se identificau în conștiința pravoslavnicului popor dela sudul Dunării. Statul n'a fost un simplu protector al bisericii,[1] ci a vrut să fie biserică vie. Așa a fost și'n celelalte state slave, precum și la Români, cum vom vedea. Dușan, ca și antecesorii lui și ca și demnitarii altor state, imita pe Vasileii din Bizanț și se lua la întrecere cu ei. După căderea sub Turci a regatului sârb, soboarele de stat nemai fiind posibile, au rămas soboarele bisericești mixte singurele instanțe pentru problemele bisericești și civile ale Sârbilor. Ele au dăinuit apoi tot timpul și, în această practică veche, își găsesc originea congresele naționale bisericești de mai târziu.

La Bulgari, întâlnim un sinod mixt la anul 1350, iar altul la 1355, dar despre acestea n'avem informații mai precise. Biserica Bulgariei trece, la 1393, sub jurisdicția patriarhiei din Constantinopol, și de atunci nu se mai pomenesc astfel de sinoade.[2] Despre instituția acestor sinoade mixte în Bulgaria, avem destul de vechi date, aproape ca și la Sârbi, deși aceștia s'au increștinat mai devreme. Am văzut deja unul foarte vechiu la 1211, și e probabil că și până atunci și de atunci încoace, s'a menținut practica lor ne'ncetat.

In biserica din imperiul bizantin, toate problemele mari ale bisericii se tratau, după vechea obișnuință comună și altor biserici, în sinoade mixte, la cari luau parte: împăratul, nobilii, demnitarii și nu arareori se face amintire de popor la astfel de prilejuri, în timpul slăbirii puterii imperiale. Acest obiceiu îl pomenește

[1] Cum crede Radic R., p. 204.
[2] St. Zankow, o. c. p. 132.

și papa Benedict II la anul 1344,[1] și-l confirmă procedeul împăratului Ioan V Paleologul în tratativele de unire pe cari le ducea cu Apusul. In 1357, el dete răspuns papei Inocențiu VI, care la 1356 îi făcuse propunerea de unire, prin episcopul Toma de Patti și Lipari. Acest răspuns fu dat, cu sfatul și deliberarea nobililor săi și în prezența multor episcopi.[2] Tot Ioan V-lea Paleologul, într'un alt răspuns, trimis papei Urban V, 1367, care-i făcuse iarăș propunere de unire, declară că nu poate primi propunerea, deoarece poporul său s'a adunat în prezența sa și l-a anunțat, că dacă va primi unirea, îl vor alunga și-și vor alege alt împărat.[3] Nu se amintește aici, în cel de-al doilea răspuns, de vre-un fel de sinod, dar fără îndoială că o decizie ca aceia nu se putea lua într'o simplă adunare neorganizată a poporului. Inșiși apusenii, cari nu mai îngăduiau mirenilor nici un drept în biserică, recunoșteau obiceiul răsăritean contrar, ba chiar reclamau participarea mirenilor la tratativele pentru unire, ori această participare, testată și recunoscută de ambele părți ca necesară, presupune existența sinoadelor mixte la Constantinopol, în cari se discutau probleme bisericești și de stat, iar delegațiile cari discutau unirea, au fost nu numai simple mandatare ale voinții imperiale, ci și emanații ale acestor sinoade, mandatare ale lor. In delegația trimisă de Ioan V Paleologul la 1367 în Italia să trateze asupra unirii, erau și doi laici din Constantinopol.[4]

Ioan V Paleologul, promise că, prin Maiu 1368, va merge la Roma, înconjurat de reprezentanții tuturor claselor poporului și acest lucru, îl cere și papa Urban V în scrisoarea din 6 Noemvrie 1367, prin care invită

[1] Zotos, p. 52, cf. Pahimer t. I, p. 308.
[2] Halecki, p. 62 cf. Nic. Gregoras: Hist. Biz. l. 29, t. III, p. 249.
[3] Halecki, p. 154, cf. Cronica de Savoia F. Bollati, Illustrazioni Nr. 612.
[4] Halecki, p. 164, 369 cf. Registres Vaticanae 245—262 Urban V și 249 fol. 10—100.

atât clerul cât și poporul, să-și trimită delegați cu împăratul, care va veni în Maiu la Roma.[1]

Sinoadele mixte la Constantinopol se țin lanț și li se dădea cea mai mare importanță. Pentru interese personale, împăratul Manuil Paleologul, care nu putea domina sinodul, în anul 1396 și-a exprimat dorința, ca demnitarilor statului — cari erau la ordinele lui — să li se dea dreptul de vot decisiv la sinoade. La aceasta însă, Mitropoliții Nicomidiei și Corintului au declarat, că trebue să cerceteze, dacă împăratul are acest drept[2] de a se amesteca direct în afacerile bisericii și la urmă, nu li s'a recunoscut demnitarilor dreptul de vot decisiv.[3] Această decizie sinodală, lămurește situația mirenilor la astfel de sinoade. Ei nu erau în chestiuni bisericești îndreptățiți să hotărască, ci numai să sfătuiască pe episcopi, cari țineau mai totdeauna seamă de opiniile mirenilor. Având în vedere caracterul confesional al imperiului bizantin, sinoadele acestea mixte, la cari se discutau probleme bisericești și de stat, apar ca foarte naturale și, fără de tutela împăraților, considerată ca abuz, nu ating instituțiunile canonice ale bisericii, ci se încadrează perfect în acestea. Că aceste sinoade mixte, în vremuri de atotputernicie imperială, erau unelte în mâna împăraților, este adevărat, însă oridecâteori s'a ivit prilej oportun bisericii, — ea și-a manifestat prin reprezentanții săi punctul de vedere, salvând principiul canonic, cum s'a întâmplat și la 1396, în cazul lui Manuil Paleologul. Tutela împăraților se simțea din ce în ce mai puțin, pe măsura slăbirii puterii lor.

După căderea Bizanțului, biserica ortodoxă scăpă de sub tutela împăraților și trecu sub aceia a sultanilor. In organizația bisericii, sinoadele de până aci fură în-

---

1 Halecki o. c. p. 169, 369.

2 Act. Patr. Const. II p. 271.

3 Pravoslav. Sobiesed. 1908 Aprilie p. 482 și Lapin p. 320.

locuite acum cu adevărate sinoade mixte, pentru cari putem întrebuința titlul de *adunări naționale, sau de congrese naționale-bisericești*. Adoptarea acestora cu o participare mai largă a mirenilor, cari acum aveau drept de vot decisiv, se explică și prin aceia că patriarhul Constantinopolului deveni „etnarh" al tuturor creștinilor de religie ortodoxă din imperiul turcesc și, numai firesc era, ca afacerile bisericești și naționale să fie tratate într'o adunare mixtă. Patriarhia avea încă și un „Ἐκκλησιαστικὸν συνέδριον" mixt, compus din oficiali clerici și din laici, pentru cele mai importante chestiuni ale arhiepiscopiei.[1] Turcii, la început până a durat solidaritatea Grecilor, i-au lăsat pe aceștia să-și chivernisească biserica după vechile datini și rândueli, ținând seamă însă de noua situație bisericească și națională a ortodocșilor în imperiul otoman, încât aceștia, neturburați, au ținut sinoade mixte, amplificate și adaptate situației celei noui, și acum după căderea Constantinopolului. Astfel în 1454[2] apoi în 1456,[3] 1476,[4] 1486,[5] 1497,[6] 1503,[7] apoi 1520, 1522, 1545, 1555, 1572 etc.[8] Dintr'o scrisoare, din anul 1547, a patriarhului Gherman al Ierusalimului, către biserica din Constantinopol, în chestiunea abaterilor săvârșite de patriarhul Constantinopolei de atunci Dionisie II, rezultă că marele sobor mixt, își luase asupra sa și atribuția de a-i judeca pe patriarhii cari se făceau vinovați.[9]

Dupăce, în veacul al XIV-lea, se puseră bazele unei depline organizațiuni canonice a bisericilor române din

[1] Vafide F. „Ἐκκλ. Ἱστορία" vol. III p. 89. Constantinopol 1912.
[2] Crusius Turco-Gr. p. 108, „καὶ ὁ λαὸς ὅλος" fu prezent.
[3] Idem. p. 120 — cu „arhonți (nobili) clerici și toți creștinii".
[4] Id. p. 131, arhonți și popor.
[5] Id. p. 139.
[6] Id. p. 141.
[7] Id. p. 146.
[8] Ibid. p. 146—179.
[9] A. Π. Κεραμεύς o. c. vol. I. p. 217—218.

voevodate, în sfatul domnesc intrară, cu mare cinste, şi vlădicii. Sfatul acesta, care şi până aci se îngrijea de soarta bisericii, prin intrarea ierarhilor ca membri ai lui, câştigă un nou temeiu pentru a se considera şi pe mai departe, for competent bisericesc, nu numai politic. Din prilejul recunoaşterii primelor episcopii canonice de către patriarhia din Constantinopol, vom vedea ce rol important aveau, în viaţa bisericească a principatelor române, sfaturile domnitorilor. Asemănarea, atât a structurii cât şi a atribuţiilor acestor adunări obşteşti, îndeosebi cu soboarele din timpul Carolingilor, este isbitoare. Tot atât de puţin canonică funcţionarea acestora ca şi a acelora, nu li se poate nega importanţa practică pentru viaţa bisericii şi pentru consolidarea raportului dintre biserică şi stat.

Aceste sfaturi voivodale, deşi, în raport cu soboarele mixte ale statelor slave înconjurătoare, sunt mult mai modeste şi mai puţin pompoase în titulaturi, au acelaş rol ca şi acelea şi sunt expresia aceleiaşi realităţi, a statului confesional. Alături de instituţia aceasta a sfatului voevodal, a existat mai târziu şi aceia a *soboarelor bisericeşti mari de ţară.* In viaţa bisericească a Ţării Româneşti, apare, la anul 1502—1503, un mare *congres naţional-bisericesc,* convocat la stăruinţa lui Nifon, fost patriarh de Constantinopol, pe care-l adusese în ţară voevodul Radu cel Mare, pentru a organiza biserica. Soborul fu alcătuit din „toţi egumenii dela toate mănăstirile ţării Ungro-Vlahiei şi tot clirosul bisericii, cu Domnul şi cu toţi boierii, cu preoţii şi cu mirenii".[1] Nifon, dacă nu aduse acest obiceiu din Constantinopol unde mai dăinuiau încă adunările mixte, atunci, ca un bun cunoscător al rosturilor bisericeşti din lumea slavo-bulgară a peninsulei balcanice şi a aşezămintelor vechi ale bisericii răsăritului, n'a făcut decât să purceadă în conformitate cu acestea, la reorganizarea

[1] N. Iorga, Ist. Bis. Rom. vol. I, p. Buc. 1929, ed, II-a.

bisericii române, adăogând, obiceiului local existent al adunării obstești, o notă puțin nouă, completând „sfatul domnesc“ cu elemente noi, așa că prin proporțiile pe cari le-a dat soborului ce l-a convocat și prin felul în care-i fură desemnați membri, acest sinod reprezintă într'adevăr întreaga biserică românească, într'un chip mai fidel decum era cazul cu „sfatul domnesc“ în complexul său obicinuit.

In marea biserică ortodoxă a Slavilor dela Nord, dealungul veacurilor, soboarele mixte au fost expresia unei tradiții bisericești ortodoxe, care-și găsise, în spiritul sobornicesc al Slavilor, corespondentul laic și mediul prielnic înrădăcinării și continuării ei.

Pela începutul secolului al XV-lea, după gândul lui Witoft (Witold) cniazul Lituaniei, se adună, la anul 1415 în Novgorodul Lituaniei, un mare sobor, din toți episcopii ortodocși, cler alb și negru, din toți cnezii pământului lituan și rus și din alte părți, apoi boieri și alți laici.[1] Acest sobor, desbătu importanta chestiune a desfacerii mitropoliei lituane de cea din Moscova și chiar aduse hotărîrea, prin care, mitropolitul Lituaniei cu reședința în Kiev, se declară independent și se reorganiză biserica ortodoxă din Lituania,[2] după sfatul tuturor celor ce luară parte la sobor.[3] Acest sinod,

[1] Pl. Sokolow, p. 70; Lotocki: Izvoare Ucr., p. 111; Tr. K. D. Ák 1871 p. 486; Țerk. Viest. 1906, nr. 4, p. 101, cf. Akty Zap. Ross. 1, 33, nr. 22; Bog. Viest. 1906 Sept., p. 123—124; Zaikin, p. 105—108; Chodynicki. p. 38.

[2] Chodynicki, p. 39—42 și 73; Bog. Viest. 1906 Sept., p. 123—124 Pokrovski.

[3] Macarie IV, p. 91, ed. 1866; Soboarele mixte ruse își au cu totul altă sorginte decât aceia pe care i-o atribue Zaikin sinodului din 1415, vrând să-i explice structura și rostul prin influența pe care ar fi exercitat-o asupra lui Witoft și asupra bisericii ucraino-bialoruse, sinoadele apusene din Pisa (1409) și Constanța (1414—1418) la cari s'a afirmat participarea mirenilor la sinoade (Zaikin, p. 106—107). Vezi despre sinoadele mixte din statul lituano-polon și I. Wolinski, p. 34—35; I. I. Ogienko: Za Svobodu, rev. 1929, nri. 25, 26.

reprezintă un însemnat moment în desvoltarea principiului participării mirenilor la sinoade, în Rusia apuseană.[1]

Alt sobor la cari a luat parte și elementul mirean, se mai menționează la anul 1448 sau 1449, în Moscova.[2] Sinodul acesta moscovit avu aceiaș formație ca și cel din Novgorodul Lituan dela 1415, care desigur îi putea servi ca exemplu.[3] Apoi altul în 1464, tot la Moscova,[4] precum și în 1471, tot acolo.[5] Mitropolitul Misail al Kievului, la anul 1476, a convocat un sobor mixt, compus din cler și câțiva principi și boieri cari au adresat papei Sixt IV, o scrisoare în numele lor.[6] Aceste mărturii probează că, atât în biserica Moscalilor, cât și în cea ucraino-bialorusă din Lituania, de sub jurisdicția mitropolitului din Kiev, se observa aceiaș practică a soboarelor mixte. La Moscova mai întâlnim astfel de sinoade în continuu. Astfel, la anul 1490,[7] apoi la 1503[8] și 1504[9]

După sinodul din 1415, cel mai important, pentru biserica ortodoxă din Lituania, fu sinodul mixt din Wilno, ce se ținu aproape la un veac după cel din Novgorodul lituan, la anul 1509. Și acesta ca și acela, reprezintă întreaga biserică ortodoxă în capete și membre, întrunind la sfat și reprezentanții credincioșilor alături de cler, și aduse importante deciziuni pentru reorga-

---

1 Zaikin, p. 108.

2 Pravosl. Sobies. 1863, I, p. 224, cf. Pribav. k tvorenia sv. otțev 1846; Hrist. Ctenie 1852, I, p. 371.

3 Zaikin p. 108.

4 Prav. Sobies. 1863. I, p. 224, cf. Pribav. k tvorenia sv. otțev 1857, partea II, p. 221.

5 Prav. Sobies. 1908 Mart., p. 358; Lapin: Sobor. etc., p. 293.

6 Zaikin, p. 108, 109; Chodynicki, p. 66—67.

7 Hrist. Ctenie 1852, I, p. 374; Lotocki, Autokef. p. 53.

8 Hrist. Ctenie 1852, II, p. 13; Prav. Sobies. 1863 II, p. 352; Lotocki: Autokef, p. 53.

9 Hrist. Ctenie 1852, II, p. 15; Lotocki: Autokef, p. 53.

nizarea bisericii ortodoxe din Lituania.[1] In Novgorodul lituan, în care la 1415 s'a ţinut importantul sinod mixt pomenit mai sus, se întruni la 1540 un alt sobor mixt[2] căruia îi urmară apoi, spre sfârşitul veacului al XVI-lea, alte câteva soboare mixte, de mult mai mare importanţă pentru viaţa bisericii ortodoxe ucraino-bialoruse, cunoscute sub numele de sinoade unioniste.

Lituania, formând cu Polonia un singur stat dualist, (dela 1385), catolicii Poloni nu puţin au fost ispitiţi, văzând starea precară a bisericii ortodoxe din Lituania, să încerce convertirea ortodocşilor la catolicism. Incercările au început din veacul al XV-lea, dar n'au dat rezultat până la finea secolului al XVI-lea. Inainte de începerea sinoadelor pentru unire, în anul premergător acestora, 1580, avură loc două sinoade mixte cu mare participare de mireni: unul în Wilno (August) şi altul în Tarnopol (în Noemvrie).[3] Primul sinod la care s'a pus în concret problema unirii, avu loc la Brzesk (Brest) anul 1590. Precum rezultă din subscrierile unei scrisori emise de acest sinod, la el au luat parte şi cei din cinurile mireneşti („svietskie ciny").[4]

In anul următor 1591, tot la Brzesk, avu loc un sinod neunionist mixt[5] care se ocupă numai cu probleme de organizaţie[6] şi decise ca viitorul sinod să fie convocat pentru anul 1593, dar nu s'a mai întrunit.

---

[1] Bog. Viest. 1906 Sept., p. 124. Prokovski; cf. Macarie t, IX. p. 166—174; Lotocki: Izvoare. p. 113; Zaikin, p. 108—110; Chodynicki, 130—131; 162—163; Wolinski, p. 31, 37; Prav. Sobies., 1863, III, p. 113 sq.

[2] Bog. Viest 1906 Sept., p. 127 cf. Macarie I , 247—248; Lotocki: Izv. p. 114.

[3] Lotocki: Isvoare p. 144.

[4] Bog. Viest. 1905 p. 130 cf. Akty zapadnoi Rossii IV, 30; Pam. Kiew. Arh. Kom. 2 izd. III, 27, Nr. 8 şi Jukowici o. c.; Chodinicki p. 265—266; Lotocki: Izvoare p. 115; Ţerk. Viesnt. 1906 Nr. 4 p. 100.

[5] Chodynicki p. 267 cf. Jukowici: Izv. Imp. Akad. Nauk 1907 t XII lib. II p. 65—71.

[6] Chodynicki p. 267—268.

Multe sinoade și conciliabule s'au mai ținut în acest sfârșit de veac frământat de lupte religioase, sub presiunea pericolului turcesc, pe care prin liga antiturcă, voiau să-l înfrunte: Rusia, Austria, Polonia și Țara Românească. [1]

Dintre sinoadele acestea, atenție deosebită merită numai cele mixte, între cari noi pomenim pe cel din Brzesk dela anul 1594, din actele căruia se vede că au luat parte la el reprezentanții frățiilor din Vilno, Lwov, Brzesk, Crasnostawsk, Golșansk, Gorodeț, Halicz și Bíelsk.[2] Unirea începu a fi parafată și admisă în sinodul dela Brzesk din 1595, la care episcopii ortodocși luară parte fără reprezentanți laici și fără știrea lor, de care lucru însă aflând credincioșii, începură a protesta. Chiar și episcopul Ghedeon Balaban al Lembergului, luă atitudine hotărâtă împotriva încheierii vreunei uniri, fără învoirea patriarhilor și fără sinod obicinuit din cler și mireni, „nu numai din clasele vechi și cunoscute, ci și din clasa credincioșilor simpli, ortodocși, fără consimțirea cărora, noi nu dorim nimic să facem și să hotărâm" (bez viedoma i dozvolienia patriarhov, nașich duchovnych nacialnikov, bez sovieștaniu duhovnago sobora, a takje bez voli svietkich soslovii, kak znatnych starojitnych soslovii; tak și prostich liudei pravoslavnoi viery, bez soglasia kotorych, my niceho dielati i rieșati nie jelaem).[3] S'a produs o întreagă revoluție în popor împotriva unirii,[4] așa încât regele Zymmunt al III, pentru a pune capăt agitațiilor și spre a desăvârși unirea, ceru mitropolitului Ragoza să convoace un sinod la Brzesk pe ziua de 6/16 Oct.

---

1 Vezi Chodynicki p. 263—346, 278.

2 Bog. Viest. 1906 Sept. p. 131, cf. Macarie tom. IX 546; Chodynicki p. 279; Zaikin p. 44.

3 Bog. Viest. 1906 Sept. 132—133 sq. Chodinicki p. 291 sq. 301.

4 Chodyn. p. 291—322.

1596, dar de astădată numai un sobor mixt, la care să fie invitaţi toţi „knezii, domnii (boierii), voievozii, castelanii, mareşalii, starostii şi toţi creştinii de legea greacă"[1] şi de fapt, la acest sinod luară parte, pe lângă episcopi şi cler, reprezentanţii laici ai tuturor claselor sociale. Astfel, kniazul Constantin Ostrojski, fiul său Alexandru voevodul Voliniei, kniaz Polubenski etc. şi reprezentanţii frăţiilor ortodoxe din întreaga ţară, magistraţii şi reprezentanţii oraşelor şi satelor.[2] Toţi aceştia, împreună cu Ghedeon Balaban, episcop de Lwov şi Mihail Kopistenski, episcop de Peremysl, au fost contra unirii, aşa încât, văzând influenţa lor mare, catolicii, reprezentanţii papei şi ai regelui, au reproşat episcopilor ortodocşi că de ce le permit laicilor să se amestece în treburile bisericii, cu gândul să-i sustragă pe episcopii înşişi acestei influenţe. La urmă, o parte mică acceptă unirea, iar cea mai mare nu şi, ortodocşii se duseră să ceară regelui polon voe să-şi aşeze episcopi noui în locul celor ce-şi trădaseră legea.[3] Acest sinod care a reuşit să rupă, prin intrigile iezuite şi prin slăbiciunile episcopilor ortodocşi, o parte din credincioşii bisericii ortodoxe ucraino-bialoruse, n'a putut să-şi atingă scopul pe deplin tocmai din pricina laicilor cari luară parte la el şi cari se vădiră mai aprigi şi mai infalibili apărători ai credinţei ortodoxe, decât episcopii lor.

Luptele împotriva unirii şi încercările de unire continuară după sinodul dela Brzesk din 1596.

Inafară de întruniri, proteste şi chiar acţiuni violente, în lupta împotriva unirii, ortodocşii au întrebuinţat şi arme ştiinţifice, adecă scrieri polemice dintre cari

---

[1] Chodyn, p. 323.

[2] Vezi Bog. Viest. 1906 Sept., p. 135, cf. Macarie IX, 654.

[3] Bog. Viest. 1906 Sept., p. 135—139; Καλλ, Δελικάνης vol. III, p. 8; cf. şi Macarie IX, 654—673; Chodyn., p. 332—346; Lotocki: Izv., p. 116; Zaikin, p. 116; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 491; Ţerk-Viestn. 1906 nr. 4, p. 100—101 cf. Rus. Ist. Bibl. XIX, p. 357—8 şi p. 374—376.

cele mai demne de remarcat sunt: „Apokrisis" a lui Kristof Filaletos[1] apărută între anii 1597—1599 şi „Palinodia" lui Zaharia Kopistenski, arhimandrit din Kiew, apărută în 1621. In ambele aceste scrieri de valoare, este spus şi apărat punctul de vedere ortodox, împotriva practicelor catolice şi a înoirilor pe cari încerca să le introducă în biserica ortodoxă, unirea. In ambele se accentuiază principiul participării mirenilor la afacerile bisericeşti şi la soboare. In „Apokrisis" se arată, că unirea făcută la Brzesk, fără asensul clerului inferior şi fără mireni, n'are nici o valoare, căci episcopii singuri, în chestiuni de acestea, fără de cler şi mireni, nu pot face nimic. „Palinodia" stă pe acelaş punct de vedere, zicând, că fără participarea clericilor de toate gradele şi a mirenilor, episcopii uniţi n'au putut face un sobor legal pentru rezolvarea chestiunii unirii.[2]

In anul 1606 (1607), s'a adunat la Sandomir un congres al nobililor şi clerului din Volinia şi Kiew, decizând să ceară regelui polon să alunge ierarhii uniţi.[3] Rămânând numai cu doi episcopi după unire, numai cu cel dela Lemberg şi Peremysl, credincioşii ortodocşi nu conteniră a lupta, observând obiceiul vechiu de a se aduna în soboare. Nobilimea s'a mai întrunit de multe ori şi în consilii pentru a lua măsuri contra unirii, aşa la 1612 în Minsk,[4] şi, strădaniile tuturor n'au rămas fără rezultat, căci la anul 1620, întorcându-se patriarhul Teofan al Ierusalimului dela Moscova, în acelaş an la 15 Aug. sub conducerea lui se ţinu un sobor mixt, mai mult un congres bisericesc mixt de clerici şi laici, în mănăstirea Pieciarska, în care se decise reînvierea ierarhiei ortodoxe, ceiace şi urmă în curând. In acelaş an, Teofan hirotoni un mitropolit

[1] Aceasta are şi păreri protestante zice Zaikin, p. 119—120.
[2] Lotocki: Izv., p. 157; Chodinicki, p. 358 şi 437.
[3] Chodinicki, p. 389 sq.; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 493.
[4] Bog. Viest. 1906 Sept., p. 141.

pentru Kiew, pe Iov Borecki, şi 6 episcopi sufragani, pe seama ortodocşilor.[1]

Noul mitropolit Iov Borecki, ţinu şi el, în 26 Maiu 1623, un congres mixt în Kiew, la care luară parte mireni de toate condiţiile, căci trebuia dusă acum lupta pentru recunoaşterea ierarhiei ortodoxe reînviate în 1620.[2] Mai multe sinoade mixte propriu zise, urmară la Kiew câţiva ani mai târziu, în continuarea tradiţiei acestei instituţii bisericeşti. Astfel, în 1627 (8 August) se adună unul la care luă parte, între ceilalţi laici, şi Petru Movilă care era simplu laic pe atunci.[3] In anul următor 1628, (13—16 August) are loc un alt sinod mixt în Kiew, un „sobor deplin", cu toţi episcopii, cler şi mireni.[4] In acelaş an, 1628, se ţinu un sinod episcopesc la Grodsk (sau Gorodeţ) care decise — fiind probleme foarte importante de tratat, se punea din nou chestiunea unirii — să se convoace un sinod mixt cu clerici şi mireni,[5] ceiace urmă un an mai târziu, în 1629, când se adună la Kiew un nou sinod mixt în 29 Iunie, convocat de regele Sigismund III şi de mitropolitul I. Borecki. La acesta luară parte credincioşi ortodocşi din „întreaga stare duhovnicească şi mirenească".[6] Acest sinod era o nouă tentativă de unire, după nădejdea catolicilor şi după cugetul regelui Sigismund, dar credincioşii ţinură cu dârzenie la pravoslavie. Kazacii trimiseră şi ei la sinod doi delegaţi ca informatori şi veghetori[7] iar tentativa eşuă.

---

[1] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 493; Chodynicki, p. 426—429; Bog. Viest. 1906 Sept., p. 142 cf. şi Orlovski, p. 648.

[2] Kuznieţov: Preobrazov. p. 141.

[3] Lotocki: Izvoare, p. 121; Bog. Viest. 1906 Sept., p. 143; Zaikin, p. 117.

[4] Bog. Viest. 1906 Sept., p. 144; Zaikin, 117, 118; Chodynicki, p. 476.

[5] Lotocki: Izvoare, p. 122; Zaikin, p. 117.

[6] Bog. Viest. 1906 Sept., 144; Lotocki, Izv., p. 124; Zaikin, 117—118; 121—122; Chodinicki, p. 485 sq.

[7] Bog. Viest. 1906 Sept., p. 146; Lotocki: Izv., p. 125.

In tratarea importantei chestiuni a unirii, chiar şi catolicii găseau că e bine să se respecte vechiul obiceiu al pravoslavnicilor de a convoca sinoade mixte spre a supune acestora problema. Astfel la 1626, Sigismund al III-lea convocă la Kobrin un sobor, la care pofti pe mitropolitul Kiewului, pe episcopii ortodocşi şi „toate stările duhovniceşti ca şi mireneşti ale religiei greceşti" (nu însă şi pe mirenii uniţi), dar sinodul trebui să se ţină numai în formaţia unită a episcopilor, devremece dintre ortodocşi nu se înfăţişă nimeni.[1] Nereuşind această încercare, se făcu una nouă la 1629, când fură convocaţi iarăş ortodocşii la Lemberg, la un sobor comun cu uniţii, în acelaş scop în care fusese convocat şi cel din 1626. Ortodocşii fură invitaţi iarăş în acelaş fel ca şi în 1626, toţi, dela mitropolit până la mireni. Dela uniţi luară parte mitropolitul, episcopii şi mirenii reprezentând frăţiile unite, însă, neprezentându-se în termen ortodocşii, se închise sinodul oficial, dar nu de fapt, căci venind după aceia mai târziu şi ortodocşi din toate stările, s'a discutat şi, neajungând la vreun rezultat, sinodul s'a închis, scontându-se şi încercarea aceasta tot cu eşec.[2]

Pentru a-i putea capta pe toţi ortodocşii în alvia unirii, s'a agitat şi chestiunea înfiinţării unui patriarhat pentru întreaga naţiune ruteană şi, spre a delibera asupra acestui lucru, Vladislav IV a convocat un sinod la care invită pe toţi Rutenii, atât clerici cât şi laici, în special dintre aceştia, frăţiile ortodoxe din Wilno şi Lemberg.[3]

Din starea de cădere totală, în care se găsea biserica ortodoxă din statul polono-lituan în urma luptelor prilejuite de dihonia unirii, a fost ridicată prin marele mitropolit al Kiewului, Petru Movilă. Intre alte acţiuni

[1] Chodynicki, p. 462—465.

[2] Chodynicki p. 502—1510; Zaikin, 117—118; Iwanovicz: Basilianerordens, p. 26.

[3] Iwanowicz: Basilianerordens, p. 27.

întreprinse de acesta pentru apărarea ortodoxiei și reorganizarea bisericii, se numără și sinodul ținut în 1640 la Kiew, care, amăsurat tradiției, avu o structură mixtă, luând parte și un mare număr de laici, mai ales reprezentanți ai frățiilor ortodoxe din toate părțile statului polon-lituan.[1]

In curând însă Moscalii, aliați cu Kazacii, începură lupta contra statului polono-lituan, care luptă sfârși cu anexarea Ucrainei la Rusia prin tratatul dela Andrussow din 1667—1679. Mitropolitul Kiewului, încă dela 1654 intră în legătură ierarhică cu Moscova și, prin tratatul dela Pereiaslav din acelaș an, i se garantă autonomia mitropoliei iar dela 1686 își perdu autonomia și trecu deadreptul sub autoritatea ierarhică a patriarhului bisericii moscovite. In regatul polon însă, mai rămaseră două episcopii ortodoxe, cea din Lemberg și Peremysl, cari mai luptară contra unirii cât putură, dar la finea secolului, au trecut ambele la unire. Peremysl, 1692 și Lemberg, 1700. Pentru pregătirea acestei uniri însă, a avut loc un sinod mixt la Lublin în 1680, convocat de Ioan III Sobieski din îndemnul episcopului ortodox Iosif Szumlanski al Lembergului, aderent al unirii.[2] Convocarea acestui sinod s'a făcut încă în 1679, 9 Octomvrie și, au fost chemați să ia parte la el, toți uniții și ortodocșii. Nobilimea ortodoxă din Wolinia s'a adunat în 9 Decemvrie 1679 la Luck (60 persoane) și a și trimis la rege soli ca să le permită, ca în vederea sinodului să ia contact cu patriarhii orientali și protestă împotriva episcopilor ortodocși, invitându-i să nu facă nimic fără învoirea patriarhilor și a lor (a nobililor), căci tot ce vor hotărî altfel, pentru ei va fi „nevalabil și neobligator". Aceasta nu era numai atitudinea nobilimii ortodoxe din Wolinia, ci și a celei din alte voivodate; totuș au parti-

---

[1] Zaikin, p. 118; Lotocki: Izv., p. 126; Kuznietov: Preobrazov, p. 141.

[2] La care acesta trecu în taină la anul 1681, 26 Martie în Warșovia, împreună cu episcopul de Peremysl, Inocențiu Winicki; Andrusiak: I. Szumlanski, p. 91.

cipat la sinodul din Lublin delegați ai frățiilor ortodoxe din Wilno, Mohilev, Polock, Pinsk, Lwow etc. și alți mireni, pe când dela uniți, pe lângă episcopi, a mai fost un singur laic din Wilno. S'au adunat cu toții laolaltă, au discutat, nimic însă n'au decis.[1] Devremece s'a auzit apoi că Iosif Szumlanski, episcop de Lwow, și Inocenție Winnicki, episcop de Peremysl, au trecut în taină la unire în 1681, ortodocșii au început agitații. — Frăția ortodoxă din Wilno, convoacă pe 29 August 1681 la Novy-Dwor, o mare adunare a tuturor frățiilor ortodoxe din Lituania (căci Lituania rămăsese sub sceptrul regilor poloni — după atașarea Ucrainei la Rusia) și decise apărarea bisericii ortodoxe și supunere patriarhilor orientali.[2]

In 1694, Szumlanski episcopul Lwowului, care încă nu trecuse pe „față" la unire, convoacă pe 16 Decemvrie, la o adunare a eparhiei Lembergului — chiar în acelaș oraș — clerul, nobilii și poporul, ca să se înțeleagă în chestia unirii, dar văzând uneltirile catolicilor, toate frățiile, nobilii și călugării ortodocși, au părăsit adunarea.[3] In anul 1700, 14 Aprilie, trecu Szumlanski pe față la unire[4] și astfel nu mai rămase nici o episcopie ortodoxă în regatul polon și se stinse viața organizată a bisericii ortodoxe din ținuturile ruse de sub stăpânirea polonă. In trecutul său, biserica aceasta, ca și cea care fusese împreună cu ea sub aceeaș stăpânire străină până la 1667—1669, a observat totdeauna practica sinodalității în forma ei mixtă, alături de practica sinodalității în forma ei ierarhică, deși fără o limitare precisă a competențelor acestora și fără a se observa o funcționare strict canonică a lor. La aceste sinoade mixte, la puține s'a făcut deosebire între votul decisiv al ierar-

[1] Andrusiak: I. Szumlanski, p. 77—81.
[2] Idem, p. 93.
[3] Idem, p. 106—107.
[4] Idem, p. 117.

hiei şi acela consultativ al tuturor celorlaţi membri clerici şi mireni ai sinodului. In toate problemele de seamă ale vieţii bisericeşti lituano-bialoruse, biserica a adus hotărîri prin sinoade mixte. — Principiul sinodalităţii a fost atât de respectat, a pătruns atât de mult în conştiinţa credincioşilor, încât îl vedem manifestându-se chiar sub forma de congrese sau adunări mixte ale clerului inferior şi ale mirenilor, sau şi numai ale mirenilor, cari adunări, tratau astfel de chestiuni bisericeşti, a căror rezolvare, aceştia aveau conştiinţa că nu se poate face fără de ei sau împotriva dorinţei lor. Cu toate probabilităţile, că afară de sinoadele mixte ale bisericii întregi şi de celelalte adunări mixte mai înainte pomenite, s'au mai întrunit şi numai adunări eparhiale mixte sub conducerea câte unui ierarh eparhiot. In această privinţă, exemplul lui I. Szumlanski dela 1694, nu va fi fost lipsit de precedenţe.

In biserica Moscovei sau a Rusiei Mari, sinoadelor mixte li se dete şi mai multă importanţă decât în biserica din regatul polono-lituan. Influenţa lor asupra vieţii bisericeşti şi de stat a fost mai hotărâtoare, dată fiind imprejurarea că stăpânirea politică mărturisea aceiaş credinţă pe care-o mărturisea şi biserica, ceiace nu era cazul în statul vecin polono-lituan.

Fiind statul moscovit un stat confesional, apărător şi sprijinitor al bisericii, ţarul şi cu el statul, asemenea Vasileului bizantin şi altor şefi de state confesionale, au avut o mare influenţă asupra treburilor bisericeşti şi viceversa, biserica o mare influenţă asupra treburilor vieţii de stat. In această situaţie, dela marile adunări ale boierimii şi-a demnitarilor de stat, nu putea lipsi ierarhia şi clerul inferior, şi nici dela adunările ierarhilor bisericii, nu puteau lipsi reprezentanţii direcţi ai statului şi boierii, încât soboarele bisericeşti erau şi de stat şi cele de stat erau şi bisericeşti.

In Rusia Mare, moscovită, au existat de fapt două feluri de soboare de acestea, unele care se întruneau să rezolve probleme de stat în special, numite *soboare generale* sau *pământene* şi altele, menite să se ocupe în special de probleme bisericeşti, numite *soboare adevărate* sau *bisericeşti.*[1] La ambele feluri de soboare, nu se discutau esclusiv probleme de stat sau numai probleme bisericeşti, ci la soboarele de stat se discutau şi probleme bisericeşti întrucât ele constituiau şi probleme de stat, şi invers, la soboarele bisericeşti se tratau, însă fără să se decidă asupra lor, şi probleme de stat, cari aveau legături directe cu cele bisericeşti. Atât unele cât şi celelalte erau mixte, cu deosebirea că la cele de stat participa un mai mare număr de mireni. — Membrii acestor soboare aveau acelaş drept de vot, adecă vot egal, dar deşi aveau acest drept de vot şi mirenii la soborul bisericesc, totuş ei nu iscăleau deciziile acestor sinoade ci numai ierarhii, pe când deciziile celorlalte sinoade de stat, le iscăleau şi ierarhii.[2]

In mod absolut precis nu se poate lămuri compoziţia soboarelor acestora[3] şi nici nu se poate stabili câte au fost de stat şi câte bisericeşti. Caracterul soboarelor celor mai vechi, nu se poate aprecia, dar al celor mai târzii e mai uşor de stabilit.

Cu privire la soboarele de stat, observăm că la ele, din cele mai vechi timpuri, luau parte ierarhii şi

---

[1] Soborul general se numea „sobor vselienski sau ziemski=pământean şi cel bisericesc sau adevărat „sobor ţerskvi sau istinyi" Kaptierev în Bog. Viest. 1906 Octomvrie, p. 331 sq. şi Noemvrie, p. 491; Hr. Ctemie 1906 Februarie, II, p. 245 sq.; şi Hr. Ctenie 1881, II, p. 45, 106 sq.; S. Avaliani: Zemskie Sobory partea II, p. 1, 11 sq.; vezi şi Lapin: Sobor kak vîsşii organ etc., p. 291—292 sq. despre felul sinoadelor ruseşti.

[2] Bog. Viest. Noemvrie 1906, Kaptierev, p. 471 apoi *idem passim* 1906 Octomvrie, p. 331—354; Noemvrie, p. 467—491 şi Decemvrie 636—658; Hr. Ctenie 1906 II, Februarie, p. 245 sq., p. 251; Hr. Cten. 1881 II, p. 45 sq., 106 sq.

[3] Hr. Ctenie 1906 II, p. 245.

alt cler, care obiceiu se recunoaşte şi se confirmă pe timpul lui Ivan cel (Groaznic) Cumplit (1533—1584) şi nu datează numai din acest timp.[1] Intre acestea se numără ca mai de seamă, soborul din 1566, la care din 374 membri, 32 erau reprezentanţii înaltului cler, ierarhi, arhimandriţi, în rând cu nobilii, magistraţii „comercianţii" etc.[2] Asemenea acestuia fu şi cel din 1598, cu o reprezentanţă mai impunătoare a clerului, care se înfăţişă în număr de 109 din 512 membri.[3] Tot la Moscova avură loc la începutul secolului XVII, alte soboare de acest fel, aproximativ în aceiaş formaţie. Astfel la anul 1610,[4] 1611,[5] 1613,[6] 1614.[7] De mare importanţă este soborul pământean-general dela *1649.* Acest sinod redactă aşa numita colecţie de legi „Ulojenia" care cuprinde legi politice şi bisericeşti. Ea este o sinteză a legislaţiei soboarelor pământene de până la anul 1649, în care an fu publicată de ţarul Alexei Mihailovici. Din colecţia aceasta care rămase în vigoare până la Petru cel Mare, rezultă că înaltul cler lua parte la soboarele (Zemskie) pământene, dar acest drept nu este precizat formal[8] deşi era obiceiul ca arhiereii să fie învitaţi la soboarele pământene (Zemskie).[9] Un atare sobor mai important, avu loc în 25 Iulie 1652[10] şi apoi altul la 1 Octomvrie 1653,[11] în urmă încă vre-o

---

1 Cum se observă în Hr. Cten. 1881 II, p. 106.

2 S Avaliani, p. 11 sq. (are date statistice); Kaptierev: Bog. Viest 1905 Noemvrie, p. 470.

3 Avaliani, p. 44; Bog. Viest. Kaptierev 1906 Octomvrie, p. 331.

4 S. Avaliani, p. 66.

5 Avaliani, p. 71—2.

6 Avaliani, p. 78; Lapin: Sobor, p. 293.

7 Bog. Viest. Octomvrie, p. 331 Kaptierev; Lapin: Sobor, p. 293; Vezi despre alte multe soboare de acest fel Lapin: Sobor, p. 293, anul 1616—1618; 1619, 1620—1621, 1632—1634, 1645, 1646—1647, 1652—1653.

8 Hr. Ctenie 1881, II, p. 45, 106—107.

9 Lapin: Sobor 300.

10 Bog. Viest. Octomvrie 1906, p. 334; Lapin: Sobor 293.

11 Hr. Ctenie 1881 II, p. 107; Lapin Sobor: 293.

câteva, probabil în anul 1672 și 1690, sigur în 1682.[1] Toate aceste soboare pământene au avut loc în Moscova.

Soboarele *adevărate* sau *bisericești*, sunt acelea cari au avut rolul hotărîtor în viața bisericii, lucrând în coordonare cu cele pământene și ocupându-se în special de treburile bisericii. Cele mai de seamă momente din viața bisericii ruse sunt încrestate în istorie prin aceste soboare adevărate, prin cari a vorbit pravoslavia rusească până la reforma lui Petru cel Mare. — Pentru organizarea bisericii ruse, importanță inegalabilă a avut soborul cunoscut sub numele de „Stoglav", adecă a celor 100 de capitole, ținut în Moscova la 1551. Formația acestui sinod, ca și a celorlalte soboare „adevărate", a fost mixtă. Natural însă că proporțiile au fost altele decât la soboarele pământene, căci numărul laicilor a fost, la acest al doilea fel de sobor mixt, mai restrâns.[2] Curând după soborul „Stoglav" urmă altul în 1553—4[3] și numărul lor se înmulți cu rostogolirea veacului, însemnându-i anii: 1564, 1573, 1580, 1581, 1584, 1586.[4] Cel din 1586 decise să ridice biserica rusă la rangul de patriarhie.[5] Nu se mai ținură apoi soboare de deosebită importanță. Probabil să nu fi lipsit mireni nici dela sinodul moscovit 1620, care s'a ținut în legătură cu soboarele pământene din anii aceia.[6] La anul 1651, avu loc un sinod care decise întroducerea cântării și cetirii uniforme în întreaga biserica rusă, dar fiind acest sinod ținut fără vre-o participare a

---

1 Bog. Viest. 1906 Octomvrie, p. 334, Noemvrie 469—470; Lapin: Sobor 297.

2 Vezi despre acest sobor: Bog. Viest. 1906 Noemvrie, p. 487; Hr. Cten. 1906 II, p. 250, Zaikin p. 108—110; Lotocki, Autokef. p. 53.

3 Hr. Cten. 1906, II 250 și Hr. Cten. 1852 II 530. Bog. Viest. 1906 Noemvrie 487, Kaptierev.

4 Bog. Viest. 1906 Noemvrie, p. 487—9; Hr. Cten. 1906, II. 250; Hr. Cten. 1852, II, p. 551.

5 Hr. Ctenie 1852, II, p. 551.

6 Lapin: Sobor, p. 294.

mirenilor, i s'a făcut opoziție până ce țarul a trecut deciziile lui prin duma boerească și așa s'au impus.[1] Soborul ce-i urmă la 1654, fu iarăș mixt. Arhiereii au încercat să țină în prima jumătate a secolului XVII sinoade — stricto sensu — bisericești, fără participarea mirenilor, dar ca un protest împotriva acestor încercări, urmă opoziția făcută sinodului din 1651, precum și scrisoarea arhimandritului Ion Neronov din mănăstirea Spaso—Kamena, adresată țarului în 1654. Prin aceasta, călugărul îl roagă pe țar să permită adunarea soborului adevărat, la care să nu fie numai „arhierei, ci și arhimandriți, egumeni, protoierei, preoți și mireni din toată starea".[2] Intr'adevăr, soborul ținut în acelaș an, avu această formație[3] așa și cele următoare din 1657 și din 1660.[4] Acesta din urmă decise depunerea lui Nicon, celebrul patriarh.

Cel mai de seamă sobor mixt din veacul al XVII, fu acela din anii 1666—1667 dela Moscova.[5] Dela soborul „Stoglav" nu s'a ținut în biserica rusă vreun sinod atât de important și nici dela 1667 până în veacul XX. Ca și cel din 1551, este un sobor de organizare, mai bine zis de reorganizare, ale cărui decizii n'au fost toate schimbate nici prin reforma lui Petru cel Mare.[6] Toate aceste sinoade mixte sau soboare adevărate, s'au ținut la Moscova. In afară de sinoadele acestea ale bisericii întregi, dacă s'au ținut și alte sinoade mixte mitropolitane sau adunări eparhiale mixte, nu avem știri precise scoase până acum la iveală, dar presu-

[1] Bog. Viest. 1906 Decemvrie, 658 Kapterev.

[2] Bog. Viest. 1906 Noemvrie, p. 467, Kapterev.

[3] Bog. Viest. 1906 Noemvrie, p. 489; Macarie XII, 139; Prav. Sobies. 1908 Martie, p. 381; Lapin: Sobor, p. 316; Lotocki: Autokef, p. 53.

[4] Bog. Viest. 1906 Decemvrie, p. 659 Kapterev 1660; Idem Decemvrie, p. 643; Octomvrie, p. 334; Macarie XII, p. 353; Hr. Ctenie 1906, II, p. 251; Lapin: Sobor, p. 316; Prav. Sobies. 1908 Martie, p. 381.

[5] Bog. Viest. 1906 Noemvrie 487, Decemvrie: 644; Kapterev.

[6] Macarie XII, p. 770 deciziile sinod.; Lotocki: Autokef. 51; Lapin: Sobor, p. 316; Prav. Sobies. 1908 Martie, p. 381.

punem că nu poate fi contestată cu desăvârșire existența acestor adunări eparhiale, cari apar ca foarte naturale, dată fiind situația episcopilor cari erau considerați ca un fel de nobili vasali ai țarului, având curte clericală și mirenească formată din boeri și alți demnitari, ce slujeau ca organe ale puterii lor arhierești.[1] Bucurându-se de-o astfel de situație vlădicii, nimic nu era mai natural, ca la soboarele lor eparhiale, compuse din tot clerul eparhial și monahi, să ia parte și mirenii eparhiei de sub vlădicia lor. Chiar întâlnim de fapt un astfel de sobor eparhial la anul 1611 în Vologd[2] și această apariție nu va fi fost atât de singuratică cum pare și nu-i vor fi lipsit exemple antecedente și nici nu va fi rămas ca exemplu neurmat. In baza considerațiilor de mai sus, suntem îndreptățiți să credem, că va fi existat și practica soboarelor eparhiale mixte în biserica rusă.

In biserica Moscovei așadar, ca și în cea ortodoxă din regatul polon-lituan, tradiția veche a bisericii ortodoxe, tradiția sinoadelor mixte, a fost păstrată și deși influențată de condițiile noui ale vieții de stat și bisericești ce decurg din caracterul confesional al statului, ea a menținut totuș în chip strălucit principiul sinodalității mixte.

La Constantinopol se continuară soboarele mixte în formația de după căderea sub Turci. Astfel de soboare se pomenesc cu prilejul alungării patriarhului Constantinopolei, Ciril II Contaris. In actul de caterisire al acestuia, (1639), ni se spune că arhiereii tronului văzând că e un mișel, au adunat sinod desăvârșit, compus din clerici, preoți, demnitari înalți (arhonți laici) și simpli creștini, ca să-l îndrepteze pe acesta și să înceteze

[1] Bog. Viest. 1906 Octomvrie, p. 339 Kapt.

[2] Bog. Viest. 1906 Noemvrie 485 Kapterev.

fărădelegile, însă nimic n'au isbutit prin aceasta, ci numai au atras urgia lui asupra arhiereilor.[1]

Mai târziu arhiereii, văzând actele la cari se dedă Contaris, s'au sfătuit împreună și toți au căzut de acord, într'o părere, clericii, demnitarii și ceilalți creștini distinși și printr'un tom sinodal, au instituit o comisie de patru epitropi dintre arhierei, la fel dintre clerici și demnitari (arhonți laici), ca această epitropie să-l îndrepeze pe patriarh;[2] însă el nimic n'a luat în seamă și de aceia l-au caterisit. De bunăseamă caterisirea numai arhiereii aveau dreptul s'o facă, însă dupăcum rezultă din cazul celor două soboare, pe cari le amintește actul de caterisire, este evident că arhiereii de comun acord cu ceilalți clerici, și cu reprezentanții laicilor s'au sfătuit mai înainte de a proceda la caterisire. Actul numește sinodul mixt, „sinod desăvârșit", cum am văzut că se numeau astfel de sinoade mixte și în Rusia: sinoade depline, desăvârșite, ceiace ne probează că era ținut în mare cinste sinodul mixt și, considerând deciziile cari i se atribue, trebue să conchidem că acest sobor era privit ca cea mai înaltă autoritate pentru reglementarea chestiunilor bisericești. Această importanță i-o dă actul, nu numai prin aceia că-l privește ca „sinod desăvârșit", ci și prin faptul că se referă la deciziile celor două soboare, cari nefiind respectate, nu rămânea decât să-i aplice pedeapsa caterisirii, ceiace era numai de competența arhiereilor. Vasăzică, numai după ce forul cel mai înalt — soborul — a luat atitudine față de purtările lui Contaris și acesta

1 ʼΑ. Π. Κεραμεύς o. c. vol. IV, p. 98—9. „συνεκροτήσαντο (scil. οἱ ἀρχιερεῖς) σύνοδον ὑπερτελῆ κληρικῶν ἱερέων ἀρχόντων καὶ τῶν χριστιανῶν ἐπὶ τῶ σωφρονῆσαι αὐτὸν καὶ παύσασθαι τῶν τοιούτων".

2 Idem. o, c. vol. IV. p. 100 „ἐγνωμοδότησαν πάντες κοινῇ γνώμῃ κληρικῶν ἀρχόντων τῆς Πόλεως καὶ τῶν λοιπῶν ἐγκρίτων χριστιανῶν διὰ τόμου συνοδικοῦ καὶ ἀπεκατέστησαν ἐπιτρόπους τέσσαρας ἐγκρίτους τῶν ἀρχιερέων ὡσαύτως κληρικῶν καὶ ἀρχόντων τὸ μὲν διορθῶσαι αὐτὸν ἴσως.

n'a vrut să ia nimic în seamă, numai după aceia l-au caterisit. Dacă ar mai fi avut vre-un mijloc, sau vre-o altă autoritate superioară în biserică prin care să-l disciplineze, ar fi recurs desigur şi la aceasta înainte de a-l caterisi.

Print'o epistolă sinodală a patriarhului Partenie I al Constantinopolei, din Septemvrie 1641, către Vodă Vasile Lupu al Moldovei, îi răspunde acestuia, că el patriarhul, şi întreg sinodul arhiereilor, clericilor (oficiali ai patriarhiei) preoţilor, demnitarilor (arhonţi laici) şi a celorlalţi a tuturor (scil. creştinilor) au acceptat cele 6 propuneri pe cari le făcuse Vasile Lupu,[1] mai mult în stil de poruncă decât de propunere. Intr'un alt tom sinodal, din 1641, al aceluiaş patriarh, care la ordinul lui Vasile Lupu institui o comisie economică, ni-se spune că această comisie fu instituită în urma unei hotărîri a sinodului compus din arhierei, preoţi, clerici, demnitari (arhonţi laici) şi ceilaţi fruntaşi (scil. laice) dându-şi aceştia toţi părerile.[2] Toate afacerile mai importante ale bisericii se tratau, cum ne dovedesc exemplele induse, în adunarea comună a arhiereilor, clericilor şi a reprezentanţilor mirenilor. Un alt tom sinodal al aceluiaş patriarh Partenie I, din 1642, în chestiunea unor modificări ce s'au adus comisiunii economice, ne spune că iarăş arhiereii, clericii, preoţii, demnitarii şi ceilalţi fruntaşi („ἀρχιεροὶς, κληρικοὶ, ἱερεὶς, ἄρχοντες καὶ οἱ λοιποὶ ἔγκριτοι") au hotărît împreună, ce schim-

[1] „ἡ μετριότης ἡμῶν, καὶ πᾶσα ἡ ἱερὰ σύνοδος ἀρχιερέων κληρικῶν, ἱερέων, ἀρχόντων καὶ τῶν λοιπῶν πάντων ἐπιβεβαιοῦντες ταύτα πάντα τὰ ἕξ δηλαδὴ κεφάλαια παρὰ τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ εὐσεβεστάτου Αὐθέντου ζητηθέντα". K. Δελικάνης o. c. vol. III, p. 308.

[2] „Διό καὶ ἡμεῖς, τῇ καλοκαγαθίᾳ καὶ εὐχρήστῳ διαθέσει τε καὶ προαιρέσει τοῦ εὐσεβεστάτου... Αὐθέντου κινηθέντες, καὶ εἰς ἓν συνελθόντες ἁπαξάπαντες ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς, κληρικοὶ, ἄρχοντες, καὶ οἱ λοιποὶ ἐγκρίτοι, καὶ κοινῶς γνωμοδοτήσαντες... au instituit comisia". Idem vol. III, p. 311.

bări să aducă numitei comisii.[1] O decizie sinodală a patriarhului Ioanichie II al Constantinopolei, din Iulie 1651, relativ la unele nereguli din biserica Ciprului, ne spune că pentru curmarea acestora s'a adunat un sinod, la care a luat parte, alături de arhierei, încă și clerici, demnitari și alți mulți iubitori de Dumnezeu creștini și, împreună au decis cele de cuviință.[2] Alt sinod mixt de acest fel se adună în Ianuarie 1651 la Constantinopol, în scopul alegerii patriarhului de Ierusalim,[3] dar despre acesta și despre altele ca el, va fi vorba în alt capitol mai cu de-amănuntul.

Patriarhul Ierusalimului Nectarie, demisionează în anul 1669 la Constantinopol, în fața unui sinod mixt, compus din obicinuiții membri ai acestor sinoade.[4]

Pe la finea veacului XVII-lea, Sârbi mulți, imigrând sub conducerea patriarhului Arsenie Cernoevici (Ipek) pe teritoriul imperiului austriac, primiră din partea stăpânirii unele privilegii prin cari li se recunoșteau datinile lor bisericești, punându-le pe acestea sub scutul legilor statului. Intre aceste așezăminte bisericești, cari le fură recunoscute și garantate prin legi, se găsea și instituția *congresului național-bisericesc*, pe care au adus-o în comoara moștenirilor din patria lor de odinioară și care în pământul părintesc, părăsit de ei pentru urgia Turcilor, va fi fost dăinuind de demult din vremea țarului Dușan, care ținuse un astfel de congres la 1346. Și sub urmașii lui Dușan, vechile soboare mixte se vor fi continuat până la căderea statului sârb sub stăpânirea turcească. Odată cu pierderea independenții politice anul 1389, mai precis 1459, nu mai fură posibile so-

[1] Idem. vol. III, p. 315 și 319.

[2] „... συμπαρεδρεύοντων... καὶ τῶν εὐτιμοτάτων κληρικῶν, χρησιμοτάτων ἀρχόντων, καὶ πολλῶν ἄλλων παρευρεθέντων φιλοθὲων χριστιανῶν". M. Γεδεὼν o. c. vol. II, p. 386.

[3] K. Δελικάνης o. c. vol. II, p. 362—3.

[4] Idem t. II p. 376.

boarele de stat, ci rămaseră, ca să îndeplinească şi funcţia acestora, numai soboarele bisericeşti mixte. Era firesc să fie aşa, căci patriarhul bisericii sârbe deveni, printr'o naturală schimbare de situaţii, axa întregii vieţi a Sârbilor, atât a celei bisericeşti cât şi a celei politice.

Fără îndoială că în acest period de stăpânire străină, se închegă şi se defini mai precis instituţia congresului naţional-bisericesc, care nu-i decât un sobor mixt, aşa încât, la imigrarea lor în Austria, Sârbii şi-au adus congresul cu ei.[1]

Odată trecuţi în Austria, Sârbilor li se acordă o sumă de privilegii, cari nu erau în sine lucruri noui în cele bisericeşti, ci în esenţă erau vechile drepturi religioase pe cari le avuseră până aici sub jugul turcesc. Aceasta ne-o dovedeşte însăş scrisoarea episcopului Isaia Diakovici al Ienopolei, care, scriind în anul 1691 împăratului Leopold în numele tuturor Sârbilor, cere să li se recunoască, să li se respecte şi protejeze, toate drepturile acestora „adhuc sub jugo turcico existentes".[2] Diploma leopoldină din 20 August a aceluiaş an, 1691, care urmă scrisorii lui Isaia Diakovici şi expunerii verbale a acestuia, chiar determinată fiind de acestea, acordând Sârbilor privilegii, confirmă acelaş lucru prin cuvintele: „quod vos e faucibus barbarae Turcorum tyrannidis ereptis pristinae restituerimus libertati".[3] In privilegiul din 1695, 4 Martie, se vorbeşte iarăş de „pristina ipsorum (a Sârbilor) jura" pe cari („benique conservare... dignaremur") se angajează să le păstreze, protejeze şi apere.[4] Cuprind desigur şi elemente noui,

---

1 R. Radici, p. 211, crede altfel, tocmai contrarul, dar fără temei.

2 Mansi, Tomul 39, col. 503.

3 Mansi, T. 39; col. 507.

4 Szálay, p. 134—135, vezi despre privilegiile Sârbilor din veac. XVII şi R. Radic: Verfassung d. orth. kath. kirche, p. 44—47; 211—213; E. Radic, p. 20—22; 54—55; Şaguna, Ist. Bis. II, 281—282; Silbernagel, p. 180; Di-

diplomele împărătești prin cari se acordă privilegii națiunii sârbești, însă catolica Austrie, fără îndoială că n'ar fi fost dispusă să le conceadă cu ușurință dreptul de a se conduce prin congrese naționale bisericești, dacă acesta n'ar fi fost un drept vechi al Sârbilor, existent deja sub jugul turcesc. O instituție de atare importanță, dacă nu era în tradiția sârbească, Austria de bună seamă că nu o inventa, și chiar dacă o inventau Sârbii, nu le-o recunoștea, căci avea tot interesul să nu le dea ortodocșilor Sârbi în mână, o armă atât de puternică, un fel de sabie cu două tăișuri. Mai ales nu s'ar fi grăbit Leopold I să le acorde acest drept chiar prin privilegiul prim, dat imediat după sosirea Sârbilor, în 21 August 1690. Prin acesta li se recunoaște Sârbilor congresul,[1] fapt destul de elocvent în sprijinul considerațiunilor noastre, pe cari le mai confirmă și împrejurarea, că în privilegiul din 20 August 1691, se repetă textual pasagiul privilegiului din 21 August 1690, privitor la congres și se induce acest pasagiu, îndată după cuvintele: „tyrannidis ereptis pristinae restituerimus libertati".[2]

Prin decretele împărătești ale lui Leopold I al Austriei, din 21 August 1690 și din 20 August 1691, li se recunoscu așadar Sârbilor, ființarea unui congres compus din clerici și mireni[3] deși nu într'o formă destul de precisă cu privire la alcătuirea lui. Împăratul nu făcu decât să recunoască și să garanteze prin lege,

eiania srbskog narodnog sobora. U Karlovțy 1861, p. 22—23; p. 112—113; Lapin: Sobor, p. 479—480; Prav. Sobies. 1908 Noemvrie, p. 572; I. Raici: Istoria Serbov vol. IV, pribavlenie III, p. 363 sq.

[1] „Liceatque vobis inter vos, ex propria facultate, ex natione et linqua Rasciana constituere archiepiscopum quem status ecclesiasticus et saecularis inter se eliget" etc. Mansi T. 39, col. 504 și Zizikin: Voskr. Ctenie 1931, p. 253.

[2] Mansi, t. 39, col. 307.

[3] Il. Pușcariu: Colecția actelor adausă la: „Mitropolia Românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania", p. 94, Sibiu, 1900.

o stare de fapt, o instituție a vieții bisericești a națiunii rasciane, ce se așezase pe teritoriul austriac. Organizarea și definirea atribuțiunilor congresului în chip mai amănunțit, se făcu mai târziu în veacul următor.

In arhiepiscopia Ohridei, erau iarăș în uz sinoadele mixte, cum ne-o dovedește un act al arhiepiscopiei din 7 Aprilie 1695[1] și un altul din 8 Iunie 1699, care ne spune că un sinod din arhierei, cler și laici de vază, adunându-se, l-a alungat pe arhiepiscopul Zosima.[2]

In Țara Românească sau Ungrovlahia, sub Vodă Leon Tomșa, (1629—1630) avu loc un mare sfat de obște sau sobor, o adunare compusă din mitropolitul țării, Grigorie, împreună cu episcopii de Râmnic, Teofil și de Buzău, Efrem, apoi „boieri mari și mici" și alți slujitori din diferite clase sociale, cari făcând sfat împreună, au adus însemnate decizii, atât cu privire la pericolul pe care-l constituiau în acea vreme cămătarii Greci și influența moravurilor rele ale acestora, cari „nimenea nu le-au mai putut obicini", cât și mai ales în ce privește așezămintele bisericești, oprindu-se jaful ce-l comiteau călugării străini, apoi se interzice ocuparea necanonică a slujbelor în biserică etc.[3]

Curând dupăce Leon Vodă fu alungat prin răscoala lui Aga Matei din Brâncoveni, ajunse acesta voevod, cunoscut sub numele de Matei Basarab. Binecredinciosul domn, reorganizator al țării pe toate tărâmurile, se îngriji cu zel deosebit de biserică. In scopul reorganizării ei, ținu un sobor la București în 6 Ianuarie 1634, alcătuit din toți episcopii egumenii și toți boierii în frunte cu mitropolitul Grigorie, care sobor, între altele, decise ca pe cărturarul călugăr Meletie Macedoneanul, să-l așeze egumen la Govora.[4]

---

[1] K. Δελικάνης o. c. t. III, p. 801.
[2] Idem. t. III, p. 808.
[3] N. Iorga, o. c. t. I, p. 280—281.
[4] I. Matei, o. c., p. 58.

In afară de obişnuitul sfat domnesc, pentru problemele mai importante cari priveau biserica, se convocau aşadară şi soboare mai mari periodice, în cari reprezentanţii bisericii, împreună cu boierii din sfatul domnesc şi alţi împuterniciţi ai mirenilor, luau măsurile cuvenite. Aceste soboare extraordinare, aveau bine pronunţat, caracterul de *congrese naţional-bisericeşti*. La Govora se tipări la anul 1640, cea dintâi carte românească în Muntenia: „Pravila cea mică" al cărei capitol al 75-lea legiuieşte astfel, asupra scoaterii vlădicilor din scaune, în legătură cu soborul cel mare: „Iară de se vor aduna în biserica cea mare, episcopii cu mitropolitul şi cu alţi popi şi cu oameni (scil. laici) să scoată pre òre care episcop dentru preoţie pentru òre care dèlă, acela iată de acum preoţia să nu o mai cerce, să va fi şi dirept, măcar de se va sci pre sine şi nevinovat, ce să petreacă aşa, pentrucă pre mijlocul săborului celui mare fu chemat".[1]

Soborul mare este aci expres numit, dupăce mai înainte i se arată structura lui mixtă. Acesta nu poate fi „sfatul domnesc" obicinuit, pentru care niciodată nu se întrebuinţează titlul de „săbor mare" şi nu vedem nici un motiv pentru care s'ar fi întrebuinţat într'o colecţie de legi ca aceasta, un titlu impropriu şi neobişnuit pentru sfatul domnesc. In acelaş capitol 75 al Pravilei mici, se dispune, în continuare, asupra modului în care avea să se facă alegerea de episcop, prin acelaş „săbor mare" compus din „episcopii şi popii şi s'alţi oameni ai bisericii"[2] mireni fără'ndoială, ca şi cei vizaţi în pasagiul citat mai nainte prin expresia: „şi cu oameni". Tot printr'un sobor, poate restrâns numai la „sfatul domnesc", se înfiinţă, la anul 1672, episcopia Strehaii, în timpul celei

---

[1] I. M. Bujoreanu: Colecţiune de Legiuirile României, vechi şi celei noui, vol. III, pravilele, p. 109, Bucureşti 1885.

[2] Idem ibid.

de a doua domnii a lui Grigorie Ghica în Muntenia.[1] Un sobor mare după Pravilă, avu loc în Muntenia la 15 Aprilie 1679, și se compuse din arhiereii țării și alții străini cari se aflau întâmplător în țară, apoi domnul Șerban Cantacuzino și boierii țării. Acest sobor judecă și depuse pe mitropolitul de atunci al țării, Varlaam.[2] In timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, ne spune un act sinodal al patriarhiei din Constantinopol, că s'a adunat un mare sobor în București, alcătuit din mitropolitul Ungrovlahiei Teodosie Veștemeanul, apoi alți câțiva arhierei și alte cinstite fețe dintre clerici și laici, („καὶ ἑτέρων πολλῶν τιμίων προσώπων ἱερωμένων καὶ λαικῶν“) pentru cercetarea acuzei aduse de egumenul „mănăstirii dintr'un lemn" Ștefan, împotriva episcopului Ilarion (1693—1705) al Râmnicului și l-au găsit pe acesta nevinovat.[3]

In biserica românească din Ardeal, care fu supusă atâtor aspre încercări din partea Calvinilor și mai pe urmă a Catolicilor, s'a menținut instituția sinoadelor mixte din vremi bătrâne, împreună cu celelalte instituții ale bisericii orientale. Biserica ardeleană a fost în necontenite legături cu biserica din principate și nu putea să adopte o practică cu totul străină de așezămintele bisericii din Țările Românești, care la rândul ei menținea contact viu cu celelalte biserici orientale slave și grecești. Înafară de tradiția ei ortodoxă și de datinele bisericilor surori de peste munți, mai putea găsi exemple de sinoade mixte sau soboare și la ea acasă în viața bisericilor privilegiate, cărora „Approbatele"[4] din veacul XVI și XVII prin art. 3 Pars I

[1] N. Iorga, o. c. vol. I, p. 383.

[2] I. Matei, o. c. p. 58.

[3] K. Δελικάνης o. c. 7 III, p. 395.

[4] Approbatele „Approbatae constitutiones", publicate de dieta transilvană din anul 1653, cuprind toate legile de seamă ale principatului ardelean, începând cu anul 1540 până la data colectării și publicării lor în co-

tit. I din anii 1572, 1573, 1579, 1584, 1595, le impuse instituția sinoadelor mixte din clerici și laici, sub forma unor adunări generale mixte, în cari aveau să se trateze problemele de interes mai mare ale fiecărei religiuni privilegiate.[1] Biserica romano-catolică din Ardeal, căreia i se impusese, ca și celorlalte, instituția adunărilor mixte bisericești, avea astfel de adunări înainte de a i-le fi impus Approbatele. Așa numitul „Stat catolic ardelean" pe care-l forma grupul catolic al Dietei ardelene, era o corporație bisericească mixtă romano-catolică mai veche.[2] Dar acest exemplu al religiunilor privilegiate veni mai târziu, pe când al fraților de peste munți, era în ochii lor mai de mult și cu mai multe șanse de a fi adoptat, pentrucă venea dela o biserică ortodoxă, la care se mai adăugau și legăturile de sânge. In epoca prigoanelor catolice și calvine, credința ortodoxă nu era apărată numai de clerici, cari erau mai cu străşnicie urmăriți, ci mai cu seamă de laici și ea-și datorește biruința în egală și chiar mai mare măsură rezistenții și luptelor credincioșilor mireni, decât luptei clericilor. In această situație, imperativul conservării etnice și religioase, a fost suficient imbold pentru Români, ca prin adunări mixte național-bisericești, să-și caute apărarea credinții și să-și soluționeze cele mai importante probleme bisericești. Dar, această pornire firească de conservare precum și influențele celelalte, n'au contribuit decât să întărească o instituție existentă, aceia a „soborului mare", a cărui origine trebue s'o căutăm în primele începuturi de organizare a bisericii ardelene. Această instituție a fost una din

lecție 1653 (V. Onișor, Ist. Drept. Rom., p. 275—276). Approbatele au fost în vigoare mereu, întărite și recunoscute și prin cunoscutul Leopoldinum din anul 1691 4 Dec. (V. Onișor, p. 273—274).

[1] Approbatae constitut., p. 2; I. Matei, o. c. p. 63.

[2] Ghibu, p. 2—3; p. 431—432. Statul romano-catolic ardelean durează până în zilele noastre.

cetăţile Duhului, prin care s'a menţinut şi a biruit ortodoxia în Ardeal. Documente grăitoare, nu ni s'au păstrat din vremuri prea vechi, asupra instituţiei acesteia a sinoadelor mixte ardelene. Faptul îşi găseşte atâtea naturale explicaţiuni pentru orice cunoscător al frământatei existenţe a poporului românesc din Ardeal. Despre prima adunare mixtă care avea, conform dispoziţiei patriarhului Constantinopolei din 1931, să aleagă pe quasi-vlădica egumen al mănăstirii stavropighii din Perii Maramurăşului, documentele le avem conservate în pământ străin. La anul 1494, actul patriarhului Antonie IV din 1391 relativ la mănăstirea Peri, fu din nou impus respectării generale, prin diploma regelui Vladislav al Ungariei.[1] De atunci, izvoarele istorice tac, cu mici excepţii pe cari le vom vedea în parte aici, în parte la un capitol ce urmează, până în secolul XVII. Approbatele (din sec. XVI—XVII) fără îndoială că, în dispoziţia din anul 1579, privitoare la alegerea episcopului valah, vizează instituţia „soborului mare", când legiuesc că popii valahi îl vor alege pe episcopul lor, căci alegerea vlădicii era de atribuţia soborului mare.[2]

La soborul mare al popilor ortodocşi din Ardeal, nu luau parte însă numai preoţii cum ar rezulta din Approbate, ci şi protopopii şi unii mireni, cum vom vedea că se atestă aceasta documentar.[3] Tot soborul mare

---

[1] Magazinu istoricu pentru Dacia A. Tr. Laurianu şi N. Bălcescu, t. III, Bucuresci 1846, p. 163—177.

[2] Part. I tit. VIII art. 1 „Oláh Popokról" „Püspököt a Fejedelemtöl kérjenek, ollyat, a kit egyenlö tetszésekböl az Oláh Papok alkalmatosnak esmérnek". Erdély országanak Törvényes könyve Approbata. Compilata. Novellares articuli, Cluj 1779, p. 16; vezi şi Az erdélyi oláh nemzetröl törvénycsikkek, p. 4 şi P. Bod, p. 34.

[3] In general cercetările asupra multor instituţiuni de drept ale bisericii române din Ardeal, nu au dus până astăzi la o suficientă lămurire a acestora, dată fiind insuficienţa informaţiilor adesea contradictorii sau chiar absenţa lor aproape cu desăvârşire.

este vizat şi prin dispoziţia dietei dela Turda, din 21 Octomvrie 1579, asupra alegerii episcopului ortodox, dispoziţie identică cu aceia a Approbatelor.[1] Adunările comitatului Maramurăş dela 1629, 1634, 1635, 1639, le vedem ocupându-se de afacerile bisericii ortodoxe.[2] Aceste adunări comitatense, tratau chestiunile bisericii în adunare comună cu soborul bisericesc mixt,[3] aşa încât laolaltă formau un corp mixt bisericesc. Corporaţiile mixte, existente în Maramurăş încă din veacul al XIV-lea şi durând şi de atunci înainte sub o formă sau alta, fireşte că nu le putem considera sau număra, între soboarele mari ale Mitropoliei de Alba-Iulia, dar ele sunt manifestări diferite ale aceluiaş principiu ale cărui manifestări sunt soboarele mari ale Mitropoliei. Prin urmare, şi ele sunt mărturii ale instituţiei sinodale mixte în biserica ardelenă, care nu apare ca ceva accidental şi sporadic, ci ca ceva general, izvorât dintr'o conştiinţă bisericească unitară.

Dacă ne lipsesc date mai vechi asupra „soborului mare", nu e greu de priceput acest lucru şi, lipsa datelor nu este o dovadă a inexistenţii lui în vremurile când nu este amintit. Deasemenea, nu se poate zice că s'ar fi întrodus abia când începe a fi testat documentar. Una dintre cele mai de seamă atribuţii ale acestui sobor, cum se ştie, era alegerea vlădicăi. Dacă ţinem seamă de acest lucru, precum şi de felul în care se alegeau vlădicii în Ardeal, (vezi cap. următor) trebue să admitem, că acest sobor are o origine tot atât de veche, ca însăş organizaţia bisericească episcopală a Ardealului. Pentru a explica provenienţa soborului mare, n'avem nevoe să recurgem la influenţe străine prin urmare, cari influenţe dacă s'au şi produs, n'au creat instituţia

---

1 Fr. Teutsch, p. 49, K. Verhältnisse ‚Sieb.

2 Şt. Meteş, Ist. bis. rom. din Ardeal şi Ungaria, vol. I, p. 173—174, Arad 1918; şi p. 230, 231, ed. II.

3 I. Matei, o. c. p. 62.

soboarelor mixte, ci i-ar fi putut altera numai, funcţionarea. Deasemenea, în considerentul de mai sus, putem găsi o suficientă explicaţie şi a formaţiunii mixte a soboarelor mari. Nici pentru a lămuri aceasta deci n'avem nevoe de alte supoziţii mai puţin verosimile.[1]

Dat fiind că încă la 1391, prin patriarhul de Constantinopol Antonie IV, se admise Maramurăşenilor o corporaţie bisericească mixtă, acest singur fapt vădeşte cu prisosinţă, că instituţia acestor corporaţii nu poate fi de origine calvină, fiind vorba de veacul al XIV-lea numai. Patriarhia constantinopolitană recunoaşte şi consfinţeşte un obiceiu vechi al bisericii din pământul nostru, care se întâlneşte la această dată şi la alte popoare ortodoxe vecine cu noi, şi care nu era o inovaţie nici pentru patriarhia însăş, căci şi această biserică îl avea în tradiţia ei, găsindu-se în tradiţia bisericii ortodoxe în general. Patriarhia de Constantinopol, aproba oare, recunoştea cu atâta uşurinţă un astfel de obiceiu, dacă el ar fi fost ceva nou? Nimeni n'ar putea răspunde afirmativ. Pentru a explica deci instituţiunile bisericeşti române din Ardeal, e suficientă tradiţia bisericii ortodoxe.

La alte popoare am văzut, că în cazul special al sinoadelor sau adunărilor bisericeşti mixte, era vorba şi de o altă cauză a lor, de concepţia statului confesional. Dacă noi n'am avut o organizaţie de stat, am avut în trecutul nostru o organizaţie politică voevodală, izvorâtă din acelaş instinct de conservare naţională şi

[1] Canonicul unit Al. Grama, a încercat, din prea mult zel catolic, să demonstreze că toate instituţiile de drept ale bisericii ortodoxe din Ardeal ar fi de origine calvină. Incercarea impresionantă a numitului canonic, a eşuat întrucât n'a reuşit să probeze decât asemănarea funcţionării unor instituţii bisericeşti române ardelene cu cele protestante, nu însă şi formaţia şi provenienţa lor protestantă. Vezi cartea lui: „Instituţiunile calvineşti în biserica românească din Ardeal", Blaj 1895. Ce e drept autorul a adunat mult material, însă insuficient pentru a lămuri ceiace a avut de gând. Cercetările ulterioare au scos la iveală date cari infirmă concluziile autorului.

având acelaş caracter confesional pe care-l aveau statele ortodoxe vecine.

Adăugând la elementul tradiţional ortodox, şi această pricină a voevodatelor şi a concepţiilor politice confesionale, avem temeiurile suficiente şi reale ale instituţiunilor noastre bisericeşti mixte. Tradiţiei ortodoxe i s'a adăugat instinctul de conservare naţională, care găsindu-şi în instituţiile bisericeşti mixte o formă potrivită de expresie şi realizare, le-a întărit pe acestea în aşa fel că ele au dăinuit şi mai târziu într'un timp când a încetat orice organizare politică a noastră. Intr'un timp când, lipsiţi de orice drepturi politice, numai în biserică ne puteam găsi axa fiinţii noastre etnice şi confesionale, în loc să piară instituţiile mixte bisericeşti, s'au întărit, organizându-se prin ele şi rezistenţa politică şi cea confesională, care era firesc să se manifeste unitar prin aceste instituţiuni, întrucât unitar se manifesta şi oprimarea maghiară, atât cea naţională cât şi cea confesională, prin episcopii catolici, cari erau un fel de vasali ai regilor maghiari.

In afară de soboarele mari adunate anual, sau şi mai des, pentru astfel de pricini cari reclamau întrunirea lor, aceste soboare mai aveau loc la toate alegerile de vlădici. Este amintit un sobor mare la 1627, sub mitropolitul Dosofteiu al Bălgradului, întrunit pentru a reglementa ţinerea sărbătorilor fixându-le numărul.[1] Nici despre acesta nici despre altele, nu ni se spune precis din cine era format, sau dacă ni se spune în unele acte, se aminteşte, fie numai de preoţi, fie numai de protopopi,[2] sau şi de preoţi şi de protopopi laolaltă şi apoi şi de mireni împreună cu aceştia. Astfel, soborul mare al preoţilor şi protopopilor, este amintit între cele 15 puncte sau condiţii, ce s'au impus, la anul 1643, mitro-

[1] Grama, o. c., p. 11.

[2] P. Bod, p. 33—34.

politului Simeon Ștefan, de către principele calvin George Rákoczy, sub Nr. 11.[1] Dacă soborul mare se aduna de obiceiu, din vremuri mai vechi, în fiecare an, nu putem ști. Prin diploma lui George Rákoczy din 1643, diploma de numire a lui Simeon Ștefan, se impune ținerea soborului mare în fiecare an.[2] Tot în această diplomă, se mai spune în introducere, că pe Simeon Ștefan l-a ales un „sobor mare" din preoți și protopopi, care l-a depus pe Ilie Irest.[3] Mitropolitul Simeon Ștefan, într'o gramată a sa din 1651, pomenește și de o adunare mixtă a episcopiei de Munkaci, formată din cler și mireni,[4] și întărește deciziile acelei adunări, fără a i se părea cumva că n'ar fi bisericească și ortodoxă o astfel de adunare, care semăna cu soborul mare al Mitropoliei sale. Că acest sobor mare al Mitropoliei ardelene era mixt, ne-o probează în chip indubitabil cronica sârbească a lui Gheorghe Brancovici, fratele mitropolitului de Alba-Iulia, Sava Brancovici. In această cronică, ni se spune, că la anul 1656, s'au adunat în sobor, atât clericii cât și mirenii în cetatea de reședință a Bălgradului și au desbătut și s'au sfătuit îndeajuns[5] „potrivit obiceiului".[6]

Mitropolitul Sava Brancovici, păstorind dela 1656, fu scos din scaun la 1659, iar la 1662, fu ales din nou de un sobor mare în Bălgrad.[7] Dacă prima lui alegere s'a făcut în Bălgrad prin sobor mare mixt,[8] nici dela

---

[1] Șt. Meteș, Ist. Bis., ed. I, p. 158 și J. Hintz, p. 73—74; P. Bod, p. 154—155.

[2] Hintz, p. 73, punctul 11.

[3] Hintz, p. 70—71; P. Bod, p. 142—145; Grama, p. 15.

[4] Hintz, p. 77—78.

[5] Raici, t. IV p. 83—84; S. Dragomir, p. 56; V. Mangra: Mitropolitul Sava Brancovici, p. 49.

[6] S. Dragomir, p. 18.

[7] Șt. Meteș, Ist. Bis. ed. II, p. 278; Mangra, p. 161, Diploma lui M. Apafi din 1662.

[8] Dragomir, p. 18, 56.

aceasta de-a doua nu au lipsit mirenii, ci au luat parte la soborul mare electoral, cum rezultă din diploma lui M. Apafi din 23 Aprilie 1662.[1] Sub mitropolitul Sava, căruia, la 1669, i s'au impus cele 15 condiții din 1643, pe lângă altele noui,[2] desigur ca și sub înaintașul său, s'au ținut soboare mari anuale, prevăzute în condițiile din 1643, și mai dese chiar la nevoe, dintre cari sunt amintite două în anul 1675, și unul la 1679—1680. Despre cele din 1675, ni se spune că le-a ținut cu protopopii și jurații scaunului,[3] ceiace nu însemnează că n'au fost mixte, că n'au fost adecă și mireni la soboarele mitropolitului ales tocmai de un sobor mare mixt. Chiar faptul acesta al alegerii lui printr'un sobor mixt, ne face să credem că nu va fi disprețuit, ci va fi continuat orânduirea pe care-o găsise cu privire la soboare, cu atât mai vârtos cu cât în Ienopolea, al cărei protopop fusese până aci, era aceiaș practică a participării mirenilor la afacerile bisericești.[4] La 1679, fu judecat în Alba-Iulia de soborul cel mare, mitropolitul Sava Brancovici, dar nu fu și alungat.[5] La acest sobor mare, ne spune Zaconicul — carte de legi bisericești din 1680 — că au luat parte și mireni între titorii scaunului și mitropoliei Bălgradului, pomenind cu numele numai pe Pavel Suciu din Bălgrad. Deși zice mai înainte: „săborul mare a toți protopopii și alți preoți“,[6] din care s'ar părea că numai protopopii și unii preoți erau membri ai „săborului mare“, totuș pe lângă faptul că însuș Zaconicul amintește expres pe mireanul Pavel Suciu, mai amintește în termeni generali pe titori, între

[1] Mangra, p. 161—162.
[2] Meteș, Ist. ed. II, p. 283.
[3] Mangra, p. 79—81; Grama, p. 12.
[4] Vezi cronica lui G. Brancovici la Dragomir, p. 54; Raici t. IV, p. 79.
[5] N. Iorga, o. c. t. I, p. 370; Meteș, o. c. ed. I, p. 236; Mangra, p. 94, 96, 99 sq.
[6] I. Matei o. c., p. 285—286.

cari erau şi laici, câte 2 după unele date,[1] ceiace ne dă tocmai dovada sau mărturia sigură asupra prezenţii mirenilor la soborul mare. Despre juraţi, cari iarăş sunt citaţi de Zaconic la soborul mare, n'avem ştiri precise, erau oare toţi clerici sau clerici şi laici. După analogia cu titorii, e probabil să fi fost şi mireni între ei.[2] Despre titori însuş Zaconicul ne spune că erau 2 protopopi şi 2 mireni.[3] Din cartea legilor bisericii ortodoxe din Transilvania, ce se numeşte Zaconic, rezultă deci clar, că soborul mare sau vlădicesc al mitropoliei Belgradului, era mixt. Acest săbor „judeca legi" — făcea adecă legi, — dar şi fără de acest sobor mare, vlădica, într'o corporaţie bisericească mai restrânsă, formată numai din juraţi şi titori sub conducerea sa, putea face legi.[4] Acest for mai mic, ce putea face totuş legi, nu este altceva decât consistoriul, adecă un for constituit ca organ executiv al soborului mare, având competenţa de a face şi legi, de a judeca adecă, şi a se rosti asupra unor chestiuni urgente şi mai puţin importante, pe cari i le lăsa în sarcină soborul mare. Dacă deci consistorul, ca organ executiv al soborului mare emanând din însuş soborul mare, se compunea din clerici şi laici sub presidenţia vlădicăi, se putea oare ca soborul însuş, ca for superior să nu aibă aceiaş formaţie mixtă? Cum ar fi putut emana un for mixt din unul curat clerical? Aşadar atât direct, prin pomenirea laicilor cari luau parte la soborul mare, cât şi indirect, cum rezultă din constituţia mixtă a consistorului, despre care ne vorbeşte Zaconicul, această carte de legi, ne dă dovada indiscutabilă, că formaţia soborului mare al mitropoliei Bălgradului era mixtă.

---

1 Idem. p. 51 şi 285 text. Zaconicului.

2 Vezi şi Mangra, p. 92.

3 I. Matei, o. c., p. 285; Mangra, p. 93—94; I. Crişan, p. 15.

4 Vezi textul Zaconicului, aliniatul prim.

Ne mai vine în ajutor, pentru lămurirea structurii soborului mare, și o scrisoare din 30 Sept. 1680, a lui Mihail Apaffy principele Ardealului, către reprezentantul său la Constantinopol, Andrei Székhalmi. Apaffy, temându-se de-o intervenție a patriarhiei împotriva scoaterii ilegale din scaun a mitropolitului Sava Brancovici, îi dă lui Székhalmi instrucții, ce să facă într'o astfel de eventualitate, spunându-i să arete că Sava „a fost osândit, după legea cea dreaptă, într'un săbor de obște a preoților Unguri și Români și de față cu oameni înțelepți dintre mireni, la pierderea vlădiciei sale. Poți lua și hotărîrea sinodului ca dovadă".[1] Apaffy, chiar dacă n'ar fi procedat în judecarea mitropolitului Sava corect,[2] adecă prin aducerea cauzei lui la soborul mare, totuș, pentru a salva aparențele și pentru a-și găsi o acoperire, el se referă la hotărîrea soborului în instrucțiunea ce i-o dă trimisului său la Constantinopol, și prin aceasta, ne servește o probă nouă asupra constituției mixte a soborului mare, care de altfel e dovedită mai presus de orice îndoială și prin alte mărturii. Judecarea lui Sava nu fu ușoară, căci deși începută în 6 Iulie 1679, se isprăvi abia în 2 Iulie 1680. — Soborul mare pentru judecarea mitropolitului fusese convocat pentru 29 Iunie 1680, și a durat până în 2 Iulie acelaș an, când se isprăvi judecata. Din actul de judecată se vede, că în fața soborului mare în formație mixtă, l'a cercetat și judecat pe vlădică, o comisie tot mixtă, formată din clerici și „alți bărbați și mireni știutori de legi",[3] iar sentința, s'a dat și în numele soborului care a acceptat-o astfel glăsuind: „Drept aceea plăcut'au întru această cauză soborului și scaunului (comisiei de judecată) afară de nimenea care au fost dintr'o sută și unul de bărbați, ca Sava Brancovici să se lapede din diregă-

[1] Meteș, o. c., p. 240.

[2] Cum crede Mangra, p. 99.

[3] Mangra, 99—101.

toria episcopească".[1] Tot acest mare sobor mixt, chemat pentru judecarea lui Sava, l-a ales și pe urmașul său; Iosif Budai.[2]

Despre compunerea soborului mare și din fețe mirenești, ne mai mărturisește însuș actul de hirotonire, din 23 August 1680, al lui Iosif Budai, ce fu hirotonit în Țara Românească.[3] Atribuțiunile acestui sobor mare erau numeroase și se extindeau asupra celor mai importante afaceri ale bisericii din Ardeal. In Zaconic se mai vorbește, precum am văzut, și de organul executiv mixt al soborului mare,[4] care era un consistor sau consiliu mixt al Mitropoliei. Acesta se amintește documentar în punctul 12 al condițiilor impuse lui Simeon Ștefan la anul 1643,[5] la 1699, lui Sava și în punctul 12 al condițiilor impuse, la 1692, mitropolitului Teofil.[6] Alături de soborul mare și de consistor, Zaconicul pomenește și de „săboarele mici ale eparhiilor.[7] Aceste „eparhii" ale Mitropoliei, erau protopopiatele, al căror domn și stăpân era protopopul, dar nu singur, ci împreună cu jurații protopopești, pomeniți într'un act al mitropolitului Ghenadie din 1628,[8] cari jurați, de bună seamă erau membri ai soborului mic protopopesc. Actul lui Ghenadie din 1628, prin care poruncește preoților să asculte de cele ce le va hotărî protopopul cu jurații lui, vizează instituția soborului mic și acest act, este reînoit și întărit de Simeon Ștefan în 1656, și de Sava Brancovici la 1660.[9] Soborul mic

---

[1] Mangra, p. 103.

[2] Vezi Zaconicul, aliniatul I.

[3] Magazin ist. III, 262.

[4] Zaconic, aliniatul I; Crișan, p. 15; Meteș, Ist. ed. II, p. 446.

[5] Hintz, p. 74.

[6] Hintz, p. 85.

[7] Matei, o. c. p. 286.

[8] Meteș, ed. II, 452.

[9] Meteș, ed. II, p. 452, nota 1.

protopopesc, îl vizează apoi şi punctul 12 din condiţiile impuse, la anul 1643, Mitropolitului Simeon Ştefan, la 1669, mitropolitului Sava Brancovici şi la 1692, mitropolitului Teofil. Incă înainte de anul 1656, când Sava Brancovici a ajuns mitropolit al Transilvaniei, el fusese protopop al Ienopolei. Cronica sârbească a fratelui său Gheorghe, istorisind cele petrecute în vremea aceia, ne arată că în protopopiatul Ienopolei se obicinuia „un sobor de orăşeni" de bună seamă şi de clerici, căci printr'un astfel de „sobor a toată eparfia Ienopolei", fu ales Sava, protopop al Ienopolei.[1] Un sobor asemănător este pomenit, la 5 Decemvrie 1689, în localitatea Săpânţa din Maramureş. Acest sobor fu iarăş unul protopopesc, compus din 8 preoţi şi câţiva nobili.[2] Din timpul păstoriei mitropolitului Teofil, anul 1693, ne-a rămas ştirea asupra unui sobor protopopesc mixt, care nu va fi fost decât un sobor mic mixt, din acelea de cari pomeneşte Zaconicul. Teofil, scrie în 10 Iulie 1693, protopopului Miron din Telciu, că afuriseşte pe credincioşii din comuna Tatrău, pentrucă n'au voit să participe la un sobor de preoţi şi săteni.[3] Acest sobor, cu toată probabilitatea, va fi fost soborul mic al protopopiatului în fruntea căruia era numitul Miron din Telciu. Şi după un alt act al mitropolitului Teofil din 1697, „soborul eparhiei" apare compus tot din preoţi şi mireni.

In baza datelor istorice şi după analogie cu soborul mare, putem conchide că soborul mic se compunea din preoţii protopopiatului şi alţi câţiva mireni. Teofil, în 1697, prin actul amintit, dă, administratorului protopopesc Ion din Hunedoara, putere să judece „lucrurile necuvioase ce s'ar ivi între creştini", împreună cu molitvele noastre. Prin aceste din urmă cuvinte, dupăcum se vede din

[1] Dragomir, p. 54; Raici, tom IV, p. 79—81.
[2] Meteş, Ist. ed. II, p. 484, nota 1.
[3] Meteş, o. c. p. 266.

partea introductivă a actului, Teofil înțelege „pe preoți și boierii din eparfie dela Hunedoara și pe orășeni".[1] Așadar, toate aceste mărturii sunt concludente pentru constituția mixtă a soboarelor mici protopopești ce erau atunci în biserica ardeleană. Câteva exemple de soboare mici mixte, pe cari le vom vedea în capitolele următoare, din veacul XVII, vin să confirme hotărît, că de fapt la aceste soboare mici luau parte un însemnat număr de laici pe lângă preoți.[2] — Soborul mare al mitropoliei, se întrunea anual în luna Iunie, în cea dintâi Joi după sărbătoarea Rusaliilor, sau după nevoe și mai des chiar.[3] La soborul mare al mitropoliei, nu vor fi lipsit nici reprezentanții episcopiilor ce țineau de ea, cum a fost cea a Ienopolei,[4] a Maramurășului și altele, cari apăreau și dispăreau. Asupra raporturilor episcopiilor din Ardeal cu mitropolia, știm însă prea puține lucruri. In episcopiile lor, așa precum mitropolitul în mitropolie și protopopii în protopopiate, episcopii vor fi ținut soboare ale episcopiei, pe cari le întitulau: „soboare parțiale" sau și „soboare mari". Astfel, vlădica Stoica al Maramurășului, ține în satul Budești un sobor parțial mixt, la anul 1690 15 Maiu,[5] ce pare să fi fost un simplu sobor mic protopopesc, la care a luat parte și vlădica. Dar vlădica Stoica, mai ținu la 17 Aprilie 1698 un sobor mare în Sighet; la acest sobor pe lângă protopopi și preoți, mai aflăm și laici în persoana lui „jupân Dan Laslo din Biserica Albă și a lui jupân Nan Iuon din Slatina, asesori, fruntașii Varmeghiei".[6] Aceștia nu vor fi fost numai ei laici în sobor, ci au fost trecuți nominal numai ei, pentru situația lor deosebită, de

1 Matei, o. c. p. 49.
2 Vezi la capitolul „alegerea preoților", alegerile din Brașov.
3 Dragomir I, 33; Meteș, ed. II, 446.
4 Mangra, p. 40—41.
5 Vezi Meteș, ed. II, p. 236.
6 Meteș, o. c. p. 181—182.

fruntaşi ai varmeghiei, dupăcum la orice asistenţă numai prezenţa persoanelor marcante se citează nominal. Acelaş Iosif Stoica, episcopul Maramurăşului, a mai ţinut, în anul 1699, două soboare parţiale în satele Drăgoeşti şi Sarasău.[1]

In pragul veacului XVIII, se produce unirea unei părţi a Românilor ardeleni cu biserica Romei. La sinodul dela Alba-Iulia din 5 Sept. 1700, care proclamă unirea, au fost chemaţi pe lângă clerici şi câte trei deputaţi laici din fiecare sat.[2] Enciclica, pe care Atanasie a adresat-o clerului său în 1700, ne spune că la acest sinod, pe lângă alţi clerici şi laici, au luat parte juraţii şi câte doi deputaţi ai fiecărui protopopiat.[3] Atanasie, vlădica cel unit, a convocat un nou sobor mare pe 25 Iunie 1701, la care participară protopopi şi preoţi, iar „din multe sate şi juzii cu câte un om au fost de faţă".[4] Braşovenii au trimes, pe lângă preoţi, „cam la vre-o 50 de oameni din toate satele" dimprejur.[5] Un nou sobor mare avu loc la anul 1707, care şi pecetlui definitiv unirea,[6] şi-apoi altul mai de seamă, la 1725.[7] Episcopul unit Inochentie Micu, cel atât de neiubit de uniţi, ţinu la Blaj un sobor la 1744 în 25 Iunie, pentru a protesta împotriva nerespectării promisiunilor de privilegii, ce li s'au fost făcut în schimbul unirii. La acest sinod, vajnicul luptător, aduse alături de clerici şi un număr însemnat de nobili şi ţărani.[8] Episcopul Micu, mai ţinu la Blaj un sobor la 6 Iulie 1744,[9] în continuarea celui mai dinainte.

---

1 Meteş, ed. II, p. 238.

2 Matei, o. c. p. 73, şi Crişan, p. 50.

3 Crişan, p. 50—51.

4 S. Dragomir, I, p. 33—34.

5 S. Dragomir, I, 35, 39.

6 S. Dragomir, I. 75.

7 Idem p. 110.

8 Dragomir, vol. I, p. 135; I. Matei, o. c. p. 73.

9 Dragomir, I, p. 143.

Dupăce la 1700, se produsese unirea câtorva Români cu Roma, partea cea mai mare a binecredincioșilor, care refuză să-și părăsească credința, fu supusă unor prigoane, cari amintesc persecuțiile din veacurile primare împotriva creștinilor. In lupta de rezistență eroică împotriva tuturor silniciilor, prin cari se căuta învrăjbirea ortodocșilor și determinarea lor ca să îmbrățișeze unirea din disperare, Românii ortodocși nu s'au îndoit o clipă sub povara zilelor de urgie pe cari le ajunseseră. Fiindcă ortodocșii n'aveau episcop, protopopii și preoții se adunau în soboare împreună cu mirenii și de comun acord chibzuiau, ce măsuri să ia pentru apărarea credinței. Protopopul martir, Ion din Sadu, ținu, în primăvara anului 1759, un sobor mixt chiar în Sadu, la care convocase satele din estul Sibiului.[1] Apoi altul asemenea, în 22 August 1759, la Rapolt.[2] Acelaș protopop convocă în vara anului 1760 la un sinod, pe credincioșii din comitatul Clujului, pentru ziua de 17 Iulie, în comuna Frata.[3]

Marele apărător al ortodoxiei și mobilizator fără pereche al noroadelor dreptcredincioase contra unirii, călugărul Sofronie din Cioara, ținu în Zlatna, între 10 și 11 August 1760, un mare sobor al tuturor ortodocșilor din acel ținut al munților Apuseni, la care fură chemați și luară parte, ortodocși și din alte părți ale Ardealului, din fiecare sat, preotul ori cantorul cu câte 2—3 țărani fruntași.[4] La glasul lui Sofronie, porniră spre Zlatna nesfârșite valuri de popor. Clerul singur ar fi fost neputincios, să ia atitudine atât de categorică, dar mai ales atât de convingătoare pentru impilatori.

1 S. Dragomir, Istoria desrobirii religioase, vol. II, p. 164, Sibiu 1930; vol. I, 189.

2 Dragomir, I, p. 189—190.

3 Idem v. II, 165, vol. I, p. 198.

4 Idem vol. II, p. 177; vol. I, p. 199—200.

Acțiunea lul Sofronie avea proporții mari; el opera asupra întregului Ardeal. Astfel, spre toamna anului 1760, sub numele lui se răspândiră proclamațiuni incendiare, al căror rezultat fu că'n părțile Sătmarului, în comuna Santău, se convocă și ținu, un sobor mare de preoți și delegați mireni de prin satele din meleagurile acelea.[1] In anul următor 1761, pe ziua de 14 Februarie, Sofronie convocă un sinod la Alba-Iulia, pentru a reda bisericii ortodoxe organizațiunea ce-o pierduse dela unire. La acest sinod, învită pe toți preoții din Ardeal, cari aveau să aducă și câte 3 oameni din fiecare sat. Se adunară mulțimi de popi și creștini la Alba-Iulia și sinodul dură 5 zile, 14—18 Febr.[2] Acest sinod, pe lângă semnificația lui simbolică, reprezentând triumful ortodoxiei,[3] mai este și un tip elocvent, realizat în sensul învățăturii ortodoxe, că păzitorul adevărat al dreptei credințe, este întreg trupul lui Hristos, clerul și poporul întreg. Este un impunător exemplu de congres național-bisericesc, înșiruindu-se împreună cu cele anterioare, pe linia tradiției soboarelor celor mari, existente până la unire.

Aceste soboare ale lui Sofronie și toată mișcarea ce o deslănțui el, siliră curtea imperială să renunțe la gândul de cucerire religioasă a Românilor, și-o făcură, de nevoie, să le dea ortodocșilor episcopie proprie, deși în persoana unui ierarh sârb, Dionisie Novacovici, care la 26 August 1761 și veni în Ardeal. Cel de al treilea episcop al Transilvaniei — dela unire încoace — Ghedeon Nichitici, convocă, la 1785, un sobor general la Sibiu, la care aveau să ia parte numai protopopii și viceprotopopii, fapt ce marchează o schimbare, o abatere dela tradiția bisericii ortodoxe ardelene.[4]

---

[1] S. Dragomir, o. c. vol. II, p. 205.
[2] Idem vol. I, p. 221; v. II, p. 193—195; Matei, o. c. p. 86.
[3] Idem v. II, p. 197, vol, III. p. 319—320; 330.
[4] Matei o. c., p. 87.

In Țările Românești, instituția soboarelor extraordinare mixte, pe lângă aceia a sfatului domnesc, s'a menținut, cum ne probează o cronică moldovenească, scrisă la Iași în 5 Noemvrie 1762, de Georgake B. Logofăt[1] și alte date, pe cari le vom vedea la capitolul alegerii episcopilor. Dintre acestea, citám aci numai, ca cel mai reprezentativ, „congresul național-bisericesc" dela Suceava din anul 1789, precum îl numește cu bună dreptate prof. S. Reli, într'un studiu al său, prin care ne-a dat la lumină pentru prima dată, știri asupra acestui sobor.[2] Congresul avu loc la 20 Martie st. v. 1789 în Suceava și, luară parte la el toți fruntașii poporului românesc și clericii, în frunte cu boerimea.[3]

Din orânduelile bisericești de odinioară ale țării Moldovei, abia mai rămăsese cu timpul o reminiscență în organizația bisericii din Bucovina și anume, prin „Regulamentul Duhovnicesc" din 29 Aprilie 1786, i s'a dat episcopului un consistoriu mixt, compus din 2 clerici și doi mireni.[4]

In marea biserică a Rusiei celei Mari, odată cu finea secolului XVIII a încetat orice acțiune liberă și orice urmă de sinodalitate mixtă, căci prin reformele lui Petru cel Mare, s'a întrodus un fel de cezaropapism flancat de absolutismul ierarhic. Această situație a dăinuit până la începutul veacului al XX-lea. Numai chiar la începutul reformelor bisericești ale lui Petru cel Mare, pentru a pregăti reformele, s'a instituit și a funcționat un colegiu duhovnicesc compus din 7 membri clerici și mireni.[5]

---

1 M. Kogălniceanu: Letopisețele, Iași 1846.

2 S. Reli: Din viața religioasă și bisericească a Sucevei în secolele XVIII—XIX, Cernăuți 1931, p. 25 sq.

3 S. Reli, o. c., p. 26.

4 I. Nistor: Ist. Bis. Bucov. p. 9, 11.

5 Lapin: Sobor 357; Șesan: Bis. Rusă, p. 14.

Biserica ucraino-rusă, din regatul polono-lituan, la începutul veacului al XVIII era deja aproape întreagă unită cu Roma. Cu toată unirea însă, această biserică şi-a păstrat în viaţa ei unele urme, din instituţiunile bisericeşti ce le avuse înainte de unire. Astfel întâlnim adunări sau soboare bisericeşti mixte la anul 1710 şi 1715 — în Lemberg — cu participarea clerului rutean şi a frăţiilor bisericeşti.[1] In anul 1720, sinodul bisericii unite întrunit la Zamosc, numără printre membrii lui cu drept de vot şi doi reprezentanţi laici ai frăţiilor bisericeşti.[2] Câţiva ani înainte de împărţirea ultimă a Poloniei (1795), la 15 Iunie 1791, se întruni la Pinsk un sinod mixt, al ortodocşilor cari mai rămăseseră în regatul polono-lituan, compus din 95 membri, dintre cari 50 mireni.[3] Ei fuseseră declaraţi disidenţi, împreună cu protestanţii la 1733, de către Poloni şi lipsiţi de orice drepturi. N'aveau organizaţie bisericească şi rămăseseră fără episcop, căci singurul episcop care conducea destinele acestei biserici, Victor Sadkovski, fusese arestat ca element periculos.[4] Incepându-se însă împărţirea Poloniei, prinseră curaj, şi deaceia în 1791 vrură să reorganizeze viaţa bisericii lor. Sinodul acesta mixt, prevăzu pentru viitoarea organizare a bisericii: *a)* „adunări protopopeşti" sau „congregaţii decanale", compuse din protopop, toţi preoţii protopopiatului, membri mai bătrâni ai tuturor frăţiilor bisericeşti din protopopiat, reprezentanţi ai comunităţilor orăşeneşti şi ai nobilimii ortodoxe. Fiecare parohie apoi, trebuia să fie reprezentată, măcar printr'un singur delegat mirean, alături de paroh.[5] Toţi membrii adunării, clerici şi mireni, aveau să iscălească deciziunile luate de

---

[1] Iwanowicz, Basilianer, p. 27—28.

[2] Iwanowicz, o. c. p. 27.

[3] Puti Pravdy, 1934 p. 13; Lotocki: Izvoare, p. 20—25.

[4] Puti Pravdy, 1934 p. 13.

[5] Art. III, § 6; Puti Pravdy, 1934 p. 17.

adunare;[1] *b)* „Consilii" sau „Comitete protopopești", compuse din protopop, locțiitorul său, doi preoți parohi, un asesor civil reprezentant al nobilimii și un secretar, nobil sau burghez;[2] *c)* „Adunări" sau „Congregații eparhiale" compuse din reprezentanții clerului și poporului eparhiei;[3] *d)* „Consistorii eparhiale" de formațiune mixtă.[4] Ca for suprem, pentru conducerea bisericii ortodoxe din statul polono-lituan, soborul dela Pinsk prevăzu: *e)* „Congregația generală" sau *„soborul național al bisericii ortodoxe a regatului polon și a marelui cnezat lituan"* ce avea să se întrunească din 4 în 4 ani în formația următoare: arhiepiscopul, 3 episcopi, membrii consistoriului general (12), arhimandriți și deputați aleși de congregațiile sau adunările eparhiale. Congregația generală, sau soborul național-bisericesc, avea să fie organul suprem de conducere a bisericii ortodoxe din regatul polono-lituan;[5] *f)* „Soborul național" sau „Congregația generală", urma să aibe ca organ executiv, „Consistoriul general" compus din arhierei, 6 clerici și 6 laici.[6] In această încercare de a organiza biserica ortodoxă din Polonia, respiră vechea tradiție a bisericii ortodoxe ucraino-ruse din acele părți, care s'a păstrat în conștiința credincioșilor împreună cu pravoslavia. Incercarea de reînviere a unor instituții vechi ale bisericii ortodoxe, fu fără urmări, căci în curând avu loc împărțirea din urmă a Poloniei — 1795 — și sub stăpânirea statului ortodox rus, sub care ajunse, trebui să se conformeze organizației bisericești a acestuia, care elimină, prin reformele lui Petru cel Mare, toate vechile instituțiuni bisericești mai de seamă.

---

1 Art. III, § 7; Idem p. 17.
2 Art. III, § 2; Idem p. 16.
3 Art. V, § 2; Idem p. 19.
4 Art. III, § 12; Idem p. 18; Art. V, § 5—7; Idem, p. 19—20.
5 Art. VI, § 2; Idem p. 21; Lotocki: Izvoare, p. 295.
6 Art. VII, § 3; Idem p. 22.

In biserica unită din Galiţia, frăţia bisericească din Lemberg, şi-a păstrat cuvânt în treburile bisericeşti şi după anexarea la Austria, aşa că a şi luat parte la adunarea sau soborul din 1798 şi la cel din 1815.[1]

Din celelalte biserici ortodoxe, mai avem ştiri că în arhiepiscopia din Ohrida bunăoară, se menţinea instituţia sinoadelor mixte. Despre aceasta, ne mărturiseşte un act din 1713 al arhiepiscopului Dionisie[2] şi un altul din 1 Februarie 1719, care priveşte caterisirea arhiepiscopului Ohridei Filoteiu, notând că s'a discutat cauza acestuia, într'un sinod compus din arhiereii arhiepiscopiei, clerici, preoţi, demnitari din sate şi oraşe şi alţi laici.[3]

Biserica Sârbilor din mitropolia Carlovitului, îşi menţinu congresul naţional bisericesc[4] între celelalte privilegii, întărite, la începutul veacului al XVIII-lea, prin diplomele imperiale din anii 1706; 1713; 1743.[5] Asupra numărului de 75, a membrilor congresului naţional-bisericesc al mitropoliei sârbeşti din Carlovit, avem ştire din anul 1749.[6] Dar la 1769, aflăm a doua ştire. In acest an, la 4 Maiu, s'au adunat în congres delegaţii naţiunii sârbeşti în număr de 75.[7]

In 27 Septemvrie 1770, curtea imperială din Viena, publică în limba germană un regulament nou cu privire la naţiunea ilirică, care, în 20 Iulie 1771, apăru

---

[1] Iwanowicz, o. c., p. 28.

[2] K. Δελικάνης o. c. t. III, p. 835—836.

[3] Idem. t. III, p. 849 — sinodul s'a compus din arhiereii arhiepiscopiei.. „καὶ ἔκ τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν, ἱερέων, λογάδων τῶν κατὰ πόλιν καὶ κώμην, τῶν ἐν τῷ αὐτῷ κλίματι καὶ λοιπῶν προκρίτων προσώπων ἐντίμων πραγματευτῶν καὶ πρωτομαϊστύρων τῶν ρουφετίων... κ. τ. λ."

[4] E. Kiss: A Magyarországi G. Kel-Szerb-Egyház szervezete, Budapest 1901, p. 8.

[5] Vezi textul la Szalay p. 137—143.

[6] Mansi t. 39 p. 891—892.

[7] Mansi t. 39 p. 523.

şi în limba sârbă şi română.[1] Acest regulament, recunoaşte, în partea III § 3, congresul naţional bisericesc.[2] In compoziţia acestuia intrau clerici, militari şi civili în proporţie egală, ceiace nu ni se spune expres, dar rezultă din partea III § 9 a Regulamentului, care prevede o comisie mixtă pentru arhiepiscopie.[3] Acest Regulament trezi reacţiune şi provocă tulburări între Sârbi prin unele restricţiuni şi dispoziţii neagreate, aşa încât, la cererea congresului din 1776 şi a sinoadelor episcopeşti din 1774 şi 1776, Viena l-a retras şi l-a modificat, publicându-l schimbat în 2 Ianuarie 1777.[4] In forma cea nouă, regulamentul prevedea, în partea III-a § 3 şi partea X § 69, congresul naţional bisericesc[5] şi în partea VIII § 57, prevedea consistorii mixte episcopale,[6] iar prin dispoziţia părţii X § 69, se specifică foarte clar în ce chip avea să se constitue congresul naţional-bisericesc. Obiceiul de până acum — zice această dispoziţie — rămâne, şi anume, congresul se va compune din 75 capete, deputaţi, clerici şi laici ai naţiunii, adecă din 25 militari, 25 civili şi 25 clerici şi nimic mai mult.[7] Abia publicat Regulamentul acesta în 2 Februarie 1777, se şi produseră din nou tulburări mari în popor. Mitropolitul Vincenţiu Vidak, se făcu ecoul nemulţumirilor şi în 5 Februarie 1778, înaintă curţii din Viena o „lăcrămaţie", arătând dorinţele Sârbilor.[8] Intre altele, se cere ca membri ierarhiei, mitropolitul şi episcopii, să nu fie socotiţi în numărul de 25 al reprezentanţilor clerului în Congres, ci pe dea-

[1] Mansi tom. 39 p. 523.
[2] Mansi t. 39 p. 525—526.
[3] Mansi 39 p. 529.
[4] Mansi 39, p. 679.
[5] Mansi 39, p. 683, 732.
[6] Mansi 39, p. 721—2.
[7] Mansi 39, p. 732.
[8] Mansi 39, p. 743.

supra.[1] Prin „Benignum Rescriptum Regium" din 7 Aprilie 1778, se răspunde „lăcrămaţiei" lui Vidak, dându-se satisfacţie în parte poporului sârbesc şi acceptând ca la congress să fie îndreptăţiţi a lua parte 25 clerici „non connumeratis episcopis et metropolita".[2] In 16 Iulie 1779, li se dete Sârbilor, prin „Benignum Rescriptum Declaratorium nationis Ilyricae", a treia legiuire mai amplă şi mai importantă pentru biserică.[3] Articolul 3 şi 63 cu deosebire, dispun asupra congresului, care, potrivit acestuia din urmă, avea să se compună din câte 25 deputaţi clerici, 25 civili şi 25 militari.[4]

Prin „Systema consistoriale" din 17 Iunie 1782, Secţia III art. 1, se reglementează organizarea şi funcţionarea consistoriilor diecezane mixte.[5] Episcopii sârbi de Timişoara, Vârşeţ şi Bacska, au cerut în 17 Iulie 1790, după moartea mitropolitului Moise Putnik, ca la congresul ce urma să se ţie la Timişoara, să mai fie admişi unii membri noui, aşa, episcopii: Bucovinei, Transilvaniei şi Belgradului, apoi delegaţi noui ai diecezelor, plus unii proprietari din comitatele Arad, Timiş-Torontal, Bacska şi Tolna şi încă trei comandanţi militari sârbi. Li s'a încuviinţat însă, numai episcopilor Bucovinei şi Transilvaniei să ia parte, prin răspunsul din 20 Iulie 1790. Impăratul a hotărît totuş, puţine zile după aceea în 31 Iulie 1790, să sporească numărul deputaţilor congresului „qui inde ab anno 1749 septuaginta quinque, numero centum deinceps essent", să fie adecă 100, nu numai 75, câţi erau dela anul 1749 şi anume: 25 clerici, 25 nobili, 25 militari şi 25 civili. Astfel constituit congresul, s'a adunat

[1] Idem 39, p. 771.
[2] Idem 39, p. 781.
[3] Idem 39, p. 784.
[4] Idem 39, p. 832; Prav. Sob. 1908 Nov. p. 575 Lapin.
[5] Mansi 39, p. 872—874.

în August 1790 la Timişoara.[1] Acest congres formulă noui cereri, între cari şi aceia cu privire la art. 63 din „Benignum Rescriptum Declaratorium" dela 16 Iulie 1779, care dispune ca numărul membrilor congresului să fie de 75. Sârbii cer acum să se revină la acest obiceiu vechiu, căci nu-s de lipsă încă 25 deputaţi nobili,[2] ceeace li se şi încuviinţă prin răspunsul din 23 Aprilie 1791 al lui Leopold, care spune că numai în chip extraordinar s'a permis constituirea congresului cu încă 25 deputaţi ai nobilimii, dar de-acum trebue observată din nou dispoziţia art. 63 al lui „Benignum Rescriptum Declaratorium" din 1779.[3]

Instituţia congreselor naţionale-bisericeşti sau a soboarelor mixte la Sârbii din Austria, nu trebue privită numai ca una determinată de situaţia privilegiată a patriarhului sau mitropolitului sârb din Carloviţ, ca şef bisericesc şi politic în acelaş timp, ci ca o continuare a unei vechi tradiţii a bisericii lor. După aşezarea lor în Austria, i se dete patriarhului această îndoită demnitate, de şef al bisericii şi al naţiunii ilirice,[4] prin privilegiul din 20 August 1691.[5] N'a prea fost însă pe placul stăpânirii această putere prea mare concesă patriarhului, de aceia mai târziu îşi rezervă curtea dreptul să revizuiască privilegiile („ulterius explicandi, ac in meliorem, pro temporum conditione, formam redigendi") prin diplomele imperiale din 1706, 1713, 1743.[6] Revizuirea începu prin „Regulamentul" din 1770, care nu pomeneşte această îndoită calitate a patriarhului, iar cel din 1777, prin dispoziţia din partea III § 3, îi ia patriarhului

---

1 Idem 39, p. 891—892.
2 Idem p. 915.
3 Idem 39, p. 947.
4 „tam in spiritualibus quam saecularis", Szalay p. 132.
5 Szalay p. 132.
6 Szalay o. c., p. 137—143.

atribuţiile de şef politic al Sârbilor.[1] Aceasta se specifică apoi şi prin art. 3 al lui „Benignum Rescriptum Declaratorium" din 16 Iulie 1779.[2] Dacă instituţia congreselor bisericeşti, ar fi fost legată de calitatea de etnarh a patriarhului, atunci, odată cu pierderea acesteia ar fi trebuit să se piardă şi aceia. Dacă ar fi apărut împreună şi s'ar fi condiţionat, ar fi şi dispărut împreună, sau măcar, după dispariţia calităţii de etnarh a mitropolitului, s'ar fi încercat ştergerea instituţiei congresului sau s'ar fi observat vreo slăbire a lui, dar congresul a continuat să existe, dovedindu-se că avea alte raţiuni pentru existenţă.

In patriarhia Constantinopolului, dela căderea sub Turci, instituţia sinoadelor mixte, fără a fi precizată printr'o lege de organizare, dură fără întrerupere în toate veacurile următoare, dar abia în secolul XIX, practica aceasta îşi găsi expresia legală în „canonismele generale" din 1860. Pe timpul patriarhului Samuil, 1763—1768) ne-o atestă sfatul mixt din 4 mitropoliţi şi 8 laici.[3] La începutul veacului al XIX ne-o atestă un tom sinodal din Nov. 1806, care deslegând vreo 7 chestiuni cari priveau direct biserica, se exprimă că s'a decis asupra lor prin patriarh, sinod, precum şi prin asentimentul fruntaşilor neamului grecesc („συναινέσει... καὶ τῶν προύχοντων τοῦ ἡμετέρου γένους".[4] Scrisoarea sinodală din Oct. 1827, din timpul patriarhului Agathanghel, prin care s'a rezolvat chestiunea dotei, ne spune că deciziunea s'a adus prin asentimentul comun al neamului, („καὶ τῇ κοινῇ τοῦ γένους συναινέσει") după ce mai înainte 10 fruntaşi laici au fost puşi să discute problema şi să arate ce soluţionare doresc să i se dea.[5] In 3 Oct. 1858

[1] Mansi 39, p. 683.
[2] Idem 39, p. 784.
[3] Lapin: Sobor p. 335.
[4] M. Γεδέων o. c. t. II p. 96.
[5] Idem t. II p. 319—320.

s'a deschis adunarea naţional-bisericească a patriarhiei, compusă din 7 episcopi şi 10 reprezentanţi ai capitalei, plus alţi 11 deputaţi şi au pregătit o lege de organizare ce fu isprăvită şi aprobată în 1860, şi se cunoaşte sub numele de „canonisme generale".[1] Prin canonismele generale, ce se publicară în Oct. 1860, şi după cari biserica din Constantinopol s'a condus până după răsboiul mondial, s'a instituit un „consiliu mixt permanent" compus din 4 arhierei şi 8 laici. Cei 4 arhierei se alegeau dintre membrii sfântului sinod împreună cu patriarhul, iar cei 8 membri laici, se alegeau de reprezentanţii laici ai enoriilor Constantinopolului şi ai Katastenului după o normă precisă.[2] Atribuţiunile acestui consiliu mixt, erau, economice, fundaţionale şi şcolare.[3] Pentru cele spirituale era Sf. Sinod, compus din 12 membri.[4] In consiliul mixt, deciziunile se luau cu majoritatea voturilor.[5] Proporţia membrilor acestuia era de $^2/_3$ laici şi $^1/_3$ clerici. Consiliul mixt permanent a durat până după răsboiul mondial. Compunerea lui mixtă s'a sprijinit şi pe considerentul că patriarhul era şi etnarh, iar patriarhia îngrijindu-se, deci de toate afacerile bisericeşti şi naţionale ale ortodocşilor, trebuia să-şi aibe în acest scop şi un sfat mixt. Alături de acest consiliu s'a menţinut şi adunarea naţională a patriarhiei, sinodul general mixt, care-şi avea organul executiv în consiliul naţional, ales de adunarea naţională. Conform legii enoriilor şi diecezelor, din 14/26 Februarie 1873, art. 24, toate chestiunile naţionale ale patriarhatului întreg,

---

1 Lapin: Sobor. p. 497—499; vezi despre organizarea bisericii din Constantinopol idem p. 495—514.

2 T. I. Παπαδόπουλος: „Ἡ Σύγχρονος Ἱεραρχία Atena 1895 vol. I. p. 32—33. Κανονισμὸς περὶ τοῦ συμβουλίου".

3 Idem p. 34.

4 Idem p. 24 „Κανονισμὸς περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἱερᾶς συνόδου" cp. I. art. 1.

5 Idem p. 35.

se conduc de un consiliu național din 8 membri, aleși de adunarea națională.[1] Acest consiliu, conform art. 26, dă seamă de activitatea sa adunării naționale.[2] Adunarea națională se compune din câte un singur reprezentant al fiecărei eparhii. Constantinopolul are însă dreptul de a trimite 12 reprezentanți (art. 21, 27).[3] Pentru fiecare eparhie exista, după legea din 1873, o adunare eparhială care se compunea din delegații enoriilor, conform art. 11 și 12, câte 3 pentru cele de clasa I, câte 2 pentru cele de clasa II-a și câte 1 pentru cele de clasa III-a.[4] Adunarea era prezidată de arhiereu și decidea cu majoritate de voturi asupra chestiunilor supuse ei. (art. 23).[5] Ea primea și aproba rapoarte asupra conducerii eparhiei și alegea pe reprezentanți la adunarea națională. (art. 21).[6] Pentru fiecare parohie se prevedea o adunare parohială compusă din toți enoriașii vârstnici și capabili. (art. 12).[7]

La Românii ardeleni, cum am mai amintit, soborul mare mixt căzuse în desuetudine deja în timpul episcopului Ghedeon Nichitici. Alegerea episcopului Vasile Moga, se făcu, la 1810, printr'o adunare de clerici, fără participarea mirenilor. Marea adunare națională dela Blaj, din 3/15 Maiu 1848, prin punctul al II-lea al cererilor Românilor, reclamă reactivarea sinodului mixt prin cuvintele: „Națiunea română... cere restabilirea Mitropoliei și a Sinodului general anual, după vechiul drept, în care Sinod să fie deputați bisericești și mirenești".[8] Această cerere a produs o vie bucurie în

[1] Mansi t. 40, col. 968.
[2] Idem col. 969.
[3] Idem col. 968—969.
[4] Idem col. 966.
[5] Idem col 968.
[6] Idem ibidem.
[7] Idem col. 966.
[8] Il. Pușcariu; o. c. Acte. p. 10; I. Matei: o. c. p. 102; Popea: Memorialul lui Șaguna, p. 59.

rândurile credincioşilor.[1] Se cerea în virtutea vechiului drept, adecă a uzului de totdeauna a bisericii din Ardeal, restabilirea sinodului mare, a sinodului mixt de odinioară, care fusese în vigoare oficial până la 1700 şi de aici încolo, se mai practică încă puţină vreme în biserica unită, şi până după timpul lui Sofronie în biserica ortodoxă. In baza datelor anterioare, nu ne putem o clipă îndoi că marea adunare naţională a fost interpretul şi apologetul unui adevăr şi drept istoric al bisericii române din Ardeal, atunci când a reclamat, bazat pe „vechiul drept", restabilirea sinodului anual mixt cu membri clerici şi mireni. Această adunare, care întrunise pe cei mai de seamă bărbaţi ai neamului românesc din Ardeal, unii dintre ei savanţi şi adânc cunoscători ai aşezămintelor bisericeşti şi'n genere a istoriei neamului nostru, ca Şaguna, T. Cipariu, Laurian, Papiu Ilarian, Bariţiu, Popazu etc.[2] nu putea să-şi întemeieze un atât de important deziderat pe vreo eroare, chiar şi numai pentru motivul că n'ar fi putut susţine cererea pentru sinod, la caz de opunere a guvernului. Vreunul din aceştia, putea avea o convingere greşită în această problemă, nu însă toţi. Faptul că prin comuna lor mărturisire se recunoaşte, că în trecutul bisericii ardelene a fiinţat instituţia sinodului mixt, este pentru noi o autorizată şi competentă confirmare a celor ce le-am expus în această privinţă până aci. O altă probă în favorul tezei noastre, mai este şi faptul că la anul 1846, Românii în preajma alegerii unui urmaş al lui Vasile Moga, cerură împăratului să i-se permită şi elementului mirean să facă parte din sinodul general ce avea să aleagă pe noul vlădică. In această cerere, desigur se manifestă conştiinţa unui drept exercitat odinioară, care, în ciuda suprimării lui, totuş s'a păstrat în tradiţie, cum observă perfect justificat dl I. Matei.[3]

1 Popea: Memorial, p. 59.
2 I. Matei, o. c., p. 103.
3 Idem p. 104.

Şaguna se apucă cu tot dinadinsul să desgroape o tradiţie veche, nu numai a bisericii ardelene ci şi a bisericii ortodoxe în genere şi, urmând hotărârii pomenite dela Blaj, plănui în Pesta la 27 Iulie 1848, împreună cu fruntaşii laici şi clerici ai bisericii, să convoace un sinod mixt, pentru 19 Septemvrie 1848 în Răşinari, la care avea să ia parte 44 protopopi şi 56 mireni.[1] Procesul verbal al consfătuirii ce-o avu la 27 Iulie în Pesta, ne spune că cei de faţă, constatând necesitatea ţinerii unui sinod, îl roagă pe Şaguna să mijlocească în vederea obţinerii slobozeniei pentru ţinerea sinodului „după dreptul şi chipul cu care l-au ţinut strămoşii noştrii".[2] In aceiaş vreme, bănăţenii conduşi de Eftimie Murgu şi Damaschin Bojinca, cer şi li-se aprobă ţinerea unui sinod la 15 Iunie 1848 în Timişoara, la care avea să ia parte alături de cler, încă şi deputaţi mireni aleşi de comune; dar prin demersurile ierarhiei sârbeşti la guvern, fu zădărnicită ţinerea lui.[3]

Românii din Bucovina, la stăruinţa lui Doxache Hurmuzache, în Martie 1848, printr'o mare adunare ce avu loc la Cernăuţi, cerură o adunare sau congres bisericesc „din clerici şi mireni ca şi pe timpul Moldovei, iar nu numit simplu de împărat".[4]

Prin petiţiunea generală a naţiunii române, adresată împăratului la 13/25 Februarie 1849, se cere încuviinţarea ţinerii unui congres al întregei naţiuni române.[5] Românii ortodocşi din episcopia Aradului, chiar izbutiră să ţie, la 29 Martie 1849, în târguşorul Chişineu, un asemenea sinod mixt, compus dintr'un mare număr de reprezentanţi ai mirenilor, pe lângă clerici.[6] Acest

---

[1] Id. Ibid.

[2] Matei o. c., p. 105.

[3] Il. Puşcariu: Mitropolia o. c., p. 93—95, Matei o. c. p. 105—106.

[4] I. Nistor, p. 66; Matei, o. c., p. 123—124.

[5] I. Puşcariu, Acte o. c., p. 12; Popea: Memorial, p. 248—249.

[6] Matei, o. c., p. 106—107; Il. Puşcariu, Acte o. c., p. 33—34 şi Mitropolia o. c., p. 95—98.

sinod decise, prin „constituția bisericească" pe care o votă, ca de aici înainte, sinodul eparhiei Aradului să se țină anual la 1 Mai și se va alcătui din $^{2}/_{3}$ laici și $^{1}/_{3}$ clerici (art. I § 1—7).[1] La 12 Martie 1850, Șaguna izbuti să ție un sinod mixt la Sibiu, la care, după dispoziția sa, fură îndreptățiți să ia parte 27 clerici și 30 mireni.[2] La sinodul acesta, s'a cerut să se încuviințeze Românilor ortodocși un sinod al tuturor eparhiilor, cu reprezentanți clerici și mireni.[3] Unii deputați cerură, ca proporția membrilor sinodului să fie de $^{1}/_{3}$ clerici și $^{2}/_{3}$ mireni.[4] August Tr. Laurian, prezintă sinodului un „proiect de constituție bisericească" în care se prevedeau următoarele feluri de adunări sau sinoade cum le zice el: *a)* sinodul parohial compus din plenul parohial; *b)* sinodul districtual, vechiul sobor mic dinainte de unire, compus din toți preoții unui protopopiat și din câte-un reprezentant mirean ales de fiecare parohie; *c)* sinodul eparhial, compus din toți protopopii, apoi din câte alți doi preoți și 3 mireni de fiecare protopopiat; *d)* sinodul mitropolitan, compus din toți episcopii, toți protopopii, câte-un deputat mirean de fiecare eparhie și câte un deputat preot și câte 2 mireni de fiecare protopopiat.[5]

In acelaș an 1850, la 23 Iulie, se ținu și la Arad un asemenea sinod eparhial.[6] Acesta ceru, în petiția ce-o înaintă împăratului, între altele, să li se permită „convocarea sinodului eparhial în fiecare an, cu membri din cler și mireni în număr egal",[7] și votă un regulament pentru organizarea sinodului, în care, la

1 Matei o. c., p. 289.
2 Pușcariu: Acte o. c., p. 60—61; Mitropolia, o. c., p. 110.
3 Matei, o. c., p. 115.
4 Idem p. 117.
5 Idem p. 303—304; și Neofit Scriban: p. 44 sq.
6 Pușcariu: Mitrop. o. c., p. 114.
7 Matei, o. c., p. 111.

art. 2, se prevedea că membrii sinodului aveau să fie în viitor în număr egal din cler și mireni.[1] Șaguna convocă și ținu la 1860 (24—26 Oct.) în Sibiu, un nou sinod mixt, compus din toți protopopii și câte un mirean de fiecare protopopiat,[2] astfel că, poporul și clerul fu reprezentat în mod egal. Sinodul acesta votă și un statut provizor pentru alegerea membrilor sinodului de aici înainte, conform căruia, aceștia aveau să fie în număr aproape egal de clerici și mireni. Șaguna mai ținu, la 1864 22 Martie, alt sinod, ai cărui membri fură aleși conform statutului provizoriu votat la 1860, în proporție egală de mireni și clerici.[3] Acestui sinod, marele mitropolit îi prezentă un proect de statut pentru organizarea bisericii ortodoxe din statele austriace. Proectul prevedea: *a)* pentru fiecare parohie un sinod parohial, compus din toți bunii creștini trecuți de 24 ani (art. 25); *b)* sinodul protopopesc (art. 60) compus din $^1/_3$ clerici și $^2/_3$ mireni, constituiți prin alegere; *c)* sinodul eparhial (art. 123) compus din 20 clerici și 40 mireni, toți aleși; *d)* sinodul arhidiecezan (art. 154) compus ca și sinodul eparhial; *e)* sinodul mitropolitan compus din 30 clerici și 60 mireni, reprezentând toate eparhiile (art. 193—194).[4] Prin instituirea acestor adunări sau soboare, Șaguna vru să realizeze principiul sinodalității în întregul sistem de organizare a bisericii sale. Spiritul de colaborare între toți membrii bisericii, care-și găsește cea mai înaltă expresie în sinoadele mixte și apoi în sinoadele episcopilor, urma să-l aplice pe-o scară cât mai întinsă în întreaga viață a bisericii, începând cu parohia.

Dar până unde este această organizare, canonică și potrivită spiritului bisericii ortodoxe? Asupra sino—

[1] Matei, o. c., p. 315.
[2] Idem p. 118.
[3] Idem o. c., p. 121—122.
[4] Idem p. 321 sq. anexa V „Proiectul lui Șaguna".

dului parohial și protopopesc nu insistăm, legitimitatea lor este evidentă. Asupra canonicității sinodului eparhial și mitropolitan este controversă. Sinodului eparhial i se dă atribuția de a „conduce și controla obiectele economice bisericești, școlare și fundaționale, privitoare la eparhie" (art. 123). Prin aceasta nu i se cedează sinodului nimic din cele pur spirituale și prin urmare, din acest punct de vedere nu-i nici o abatere dela canoane. Dar oare deciziile pe cari le aduce sinodul prin majoritate, (art. 132) sunt ele obligatorii pentru episcop? Desigur nu, în mod absolut! Șaguna n'a simțit nevoia să mai precizeze aceasta prin vre-un articol sau aliniat special, dupăce mai înainte de a trata despre sinod, spune lămurit în art. 99: „Episcopul poate trata toate acele obiecte cari în ori și ce privință se țin de eparhie", afară de cele cari cad în competența sinodului episcopesc. Episcopul fiind suveran în eparhia sa, sinodul eparhial firește că nu-i poate impune o decizie împotriva voinței sale, însă nici acesta nu poate refuza acceptarea unei decizii a sinodului din capriciu, ci numai opunând motive valabile.

Sinodul eparhial în lumina concepției canonice șaguniene, apare principial ca un for consultativ, raportându-l la puterea suverană a episcopului. Caracterul episcopal al bisericii rămâne neștirbit și'n acelaș timp principiul colaborării în forma sinodalității mixte, este realizat într'un chip fericit, dovedind prin aceasta nu numai un spirit strict legalist, ci adăugându-i acestuia un element care probează o cunoaștere adâncă a instituțiilor bisericii ortodoxe și-o perfectă înțelegere a rosturilor acestora.

Caracterul acesta i l-a dat Șaguna și consistoriului eparhial, (art. 119) și nici nu putea altfel, ca un bărbat cu temeinice și vaste cunoștințe canonice și istorice. Așadar până aici, nimic împotriva canoanelor și-a tradiției bisericii ortodoxe. Pentru sinodul arhiepiscopesc,

sunt valabile aceleași considerațiuni. Dar nici pentru sinodul mitropolitan nu se prezintă situația altfel. Și acestuia i se dau aceleași atribuțiuni, ca și sinodului eparhial, însă pentru mitropolia întreagă, nu numai pentru o singură eparhie. Hotărîrile pe cari le aduce sinodul mitropolitan iarăș n'au caracter absolut obligatoriu pentru arhierei, deoarece sinodul episcopesc, pe care l-a prevăzut Șaguna în proectul său, art. 203 sq. „este autoritatea supremă în biserică". (art. 211) și prin urmare, în esență, sinodul mitropolitan rămâne tot un for consultativ pe lângă sinodul episcopesc, care e instanța cea mai înaltă într'o biserică particulară. Concepția lui Șaguna asupra sinoadelor mixte, expusă în proectul său din 1864, așadar nu poate fi suspicionată, nici acuzată de abatere dela spiritul sfintelor canoane și dela tradiția bisericii ortodoxe.

Dupăce, la finea anului 1864 — luă ființă mitropolia Românilor ortodocși din Ardeal, Șaguna devenind mitropolit, convocă și ținu la 1868, 16 Sept., un mare congres național-bisericesc, la care luară parte 30 clerici și 60 mireni. Acest congres votă, după proectul cel din 1864 al lui Șaguna: *„Statutul organic"*, care obținând sancțiunea împărătească, deveni regulatorul oficial al bisericii ortodoxe din Ardeal. Prin acest „Statut", din pricina unei lacune, se poate zice, că formal fu știrbit caracterul ierarhic sinodal al bisericii, deoarece sinodul episcopesc nu mai fu privit, cum precizase Șaguna, ca cea mai înaltă autoritate în toate chestiunile bisericești ale mitropoliei, ci numai în cele dogmatice și spirituale (art. 171), iar în celelalte chestiuni, deveni congresul național-bisericesc, autoritatea supremă. Acesta se compunea din 30 clerici și 60 mireni, pe lângă episcopi (art. 145—6 seq.) — cari fură puși pe-o treaptă egală cu ceilalți membri ai congresului. Deasemenea și autoritatea, puterea canonică a episcopilor, fu făcută dependentă de aceia a

sinodului eparhial, compus din 20 clerici și 40 mireni (art. 87 sq.), pentrucă nicăiri nu i se mai atribue episcopului dreptul „de a mai trata toate obiectele, cari se țin în orice privință de eparhie", cum prevedea art. 99 din proectul lui Șaguna, așa încât de fapt, formal, atât congresul național-bisericesc, cât și sinodul eparhial, deveniră corpuri independente, cari puteau aduce decizii și împotriva voinții arhiereilor. Cu toate acestea, în practică, voința arhiereilor, de puține ori a ajuns în conflict cu cea a sinoadelor acestora mixte, așa cum le prevedea „Statutul organic", încât, deși lipsa unor dispozițiuni ce se cuprindeau în proect, impune constatarea că „Statutul organic" a știrbit formal caracterul ierarhic-sinodal al bisericii din Ardeal, în realitate, acestui caracter practica vieții bisericești ardelene nu i-a adus nici-o știrbire, ci această practică, a definit mai real și a întărit mai mult acest caracter al bisericii. Lacuna legislației a fost compensată prin canonicitatea funcționării unor corporațiuni sau sinoade mixte, cari judecate numai pe baza textului Statutului organic, fără pătrunderea spiritului patristic șagunian, desigur nu par în acord deplin cu canoanele. Niciodată pentru motive nevalabile nu s'a trecut peste voința arhiereilor, cari au rămas de fapt instanța supremă în toate chestiunile bisericii. Lupta lui Șaguna nu s'a sfârșit prin adoptarea formală a unor sinoade mixte atât de strict canonice, cum le voise el. Cu toate acestea, felul cum se constituiră și funcționară noile sinoade, este în deplin acord cu superioara concepție canonică a lui Șaguna și cu practica bisericii ardelene, cu practica soborului mare.[1]

[1] A se vedea asupra reformei șaguniene în biserica ardeleană și elucubrațiunile fantastice ale profesorului Zizikin dela universitatea din Varșovia, în Voskresnoe Ctenje — 1931 numerii 16—18, 20—23. Acest domn se căznește să arate că atât organizația bisericii române din Ardeal, cât și cea a Sârbilor din Austria, se prezintă ca un fruct al unui proces multisecular. Găsește precursori în Luther, Van Espen, Febronius, Iosif II, Maria Terezia

Din practica mai nouă a vieții noastre bisericești ardelene, sub acest raport, practică al cărei părinte este Șaguna și căreia nimeni nu i-a adăugat și nici nu i-a șters ceva, rezultă mai clar decât ori și de unde, se definesc mai lămurit liniile concepției canonice șaguniene, căreia fără exagerare i se poate zice: patristică.

El a dat sinodalității cea mai clasică și cea mai largă interpretare, fără a depăși cu nimic limitele dogmatice și canonice ale bisericii.

Respectând caracterul ierarhic-sinodal al bisericii, amăsurat căruia orice corporațiune sau sinod mixt pe lângă episcop sau pe lângă episcopat, trebue considerat ca un for consultativ și nu ca unul deliberativ, i-a adaus acestuia un corectiv sau o complectare.

Se consideră sinodul mixt for consultativ, întrucât principial vorbind, autoritatea bisericească rezidă în episcopat nu în comunitatea bisericească a credincioșilor, și în acest sens, episcopatul conduce biserica prin colaborarea clerului inferior și a credincioșilor laici, care colaborare se obține prin consultarea acestora și prin angajarea lor în acțiune alături de episcopat. Având ei dreptul de a fi angajați în această acțiune și de a fi consultați, deciziunile lor, atunci când nu sunt canonice sau când ar fi dăunătoare bisericii, episcopatul nu este obligat să le ia în seamă și în acest caz, deciziunile corporațiilor bisericești mixte au un simplu caracter consultativ. Deciziile lor rămân simple păreri pe cari episcopatul nu le poate accepta și trebue să le respingă, dupăce va fi arătat necanonicitatea lor sau răul ce-ar

și stabilește cauze principale: protestantismul și galicanismul, plus spiritul democratic al timpului de pe la 1848 (p. 189, 191, 207, 251). La fel de fantastice — când nu sunt pătimașe, se prezintă și elucubrațiunile lui R. Radici o. c. passim; E. Radici o. c. passim; Al. Grama o. c. passim; A. Bunea: Autonomia p. 377 sq. etc. Obiectiv scrie Lapin: Sobor p. 492 sq. Teutsch: Verhältnisse p. 47—57; Veritas p. 134 sq.; Bogosl. Viestnik 1903 Nr. 4 p. 706—707; etc.

rezulta din ele pentru biserică. Cu totul altfel se prezintă lucrurile când corporaţiunile sau sinoadele mixte aduc deciziuni canonice, sau utile şi necesare pentru biserică. In acest caz, deciziunile lor nu mai au un simplu caracter consultativ, ci unul obligatoriu, adecă în acest caz, corporaţiunile sau sinoadele mixte nu mai sunt consultative, ci deliberative. Episcopatul nu mai poate respinge deciziunile lor ci trebue, este obligat să le accepte. Altfel ar lucra împotriva bisericii ceiace nu-i conceptibil şi nici admisibil din nici-o pricină „canonică" şi de nici un alt fel. Astfel s'a concretizat în practica vieţii bisericii ardelene funcţiunea canonică a sinodalităţii mixte, dela reforma lui Şaguna până azi. S'a respectat principiul ierarhic sinodal, care impune un caracter consultativ deciziunilor sinoadelor mixte, dar s'a şi desfiinţat absolutismul ierarhic pe care-l menaja acest principiu prea îngust înţeles şi în mod prea exclusivist aplicat. Drept, foarte simplu şi natural criteriu in aplicarea acestui principiu, s'a impus binele bisericii, pe deasupra oricăror înguste dispoziţiuni canonice, interpretate şi mai îngust de-o întreagă pleiadă de „canonişti" retrograzi, români şi străini. Orientarea după acest criteriu, cu cât mai simplu cu atât mai superior oricăror canoane rău tălmăcite, a ridicat adesea sinodul mixt dela un simplu for consultativ, la gradul de for deliberativ care se poate opune autorităţii despotice a ierarhiei şi-i poate impune acesteia deciziuni pe cari le aduce pentru binele bisericii. Nu prin sine însuş este acest for deliberativ şi nu prin sine însuş devine deliberativ, căci prin sine însuş este şi rămâne consultativ, ci el devine şi este deliberativ prin deciziunile pe cari le aduce pentru binele bisericii. Aceste deciziuni se impun prin ele înşile, nu prin faptul că sunt aduse de un sinod mixt. Unor astfel de deciziuni, neputându-se opune episcopatul, nu se poate opune însuş sinodului care le aduce şi, în chipul acesta, de-

ciziunile își împrumută caracterul lor sinodului însuș, instrumentului prin care ele se aduc.

Episcopatul rămâne autoritatea supremă în biserică, sinodul mixt nu-și trece asupra sa această autoritate și nici nu se institue ca autoritate superioară, ci rămâne principial for consultativ, dar în practică, pentru binele bisericii și prin deciziuni luate pentru acest bine, poate deveni deliberativ. Acesta este corectivul sau completarea pe care a adăogat-o reforma șaguniană, nu principiului ierarhic-sinodal ci tălmăcirii lui în spirit prea îngust de castă canonistă.

In ce privește proporția de $^2/_3$ mireni și $^1/_3$ clerici în sinoadele mixte întroduse de Șaguna, este de observat, că întrucât principial, sinoadele mixte au un caracter consultativ, proporția aceasta ar fi indiferentă, dar, considerând că în aceste sinoade, trebue să fie reprezentată cât mai bine biserica întreagă, că glasul întregii biserici trebue să se facă auzit cât mai clar și că atât părerile și dorințele mirenilor cât și a clericilor trebue să fie reprezentate cât mai deplin și mai fidel, atunci trebue să conceadă oricine că reprezentanța de $^2/_3$ mireni adoptată de Șaguna, nu este deloc exagerată și nedreaptă, ba este chiar prea modestă. Dacă avem în vedere numărul mare al mirenilor, reprezentanța lor în sinod ar putea chiar crește pe bună dreptate, față de reprezentanța proporțională de $^1/_3$ a clericilor, cari sunt într'o atât de mare inferioritate numerică față de mireni.

In biserica unită ieșise din uz orice fel de sinod mixt, însă bărbați de seamă ca: Cipariu, Laurian, Bărnuțiu etc., cerură într'o petiție adresată guvernului din Viena în 5 Sept. 1850, restabilirea sinodului mixt în biserica unită, afirmând că atât din vechile sinoade cât și din cele mai recente, ar putea dovedi că sinoadele mixte sunt în tradiția bisericii orientale.[1] Fi-

[1] Matei, p. c., p. 138.

reşte n'au obţinut nimic, pentrucă biserica unită trebuia, după socotelile guvernului, să îmbrace treptat şi costumul bisericii catolice peste credinţa ce-o adoptase. In 16 Sept. 1850, se deschise adunarea electorală, pur clericală, a bisericii unite, pentru alegerea unui vlădică nou în locul lui Leményi. Această adunare ceru şi ea, deşi era formată numai din clerici, să li se permită şi reprezentanţilor mirenilor să ia parte cel puţin la sinodul electoral ce se adunase atunci, însă nu le fu aprobată dorinţa din partea comisarilor imperiali cari erau de faţă. Adunarea înaintă atunci o jalbă la Impăratul, în care ceru ca: „Biserica Românilor greco-catolici, amăsurat canoanelor sale din biserica răsăritului, să aibe putere legiuită şi nerestrânsă a-şi ţinea sinod după vechea sa datină în tot anul, compus şi sistematizat din bărbaţi aleşi ecclesiastici şi civili zeloşi pentru organizaţiunea sa internă şi morală" — motivând că şi conflictele dintre episcopi, credincioşi şi cler, sunt cauzate tot prin lipsa acestor adunări sinodale.[1] In această adunare se mai decise ca viitorului episcop să i se pue în vedere să stărue la împărat, „ca vechiul drept al bisericii noastre, de a se aduna în tot anul sobor din cler şi popor — adică din întreaga biserică — să se restabilească".[2]

Aceasta este o mărturisire oficială a bisericii unite, prin care recunoaşte că vechiul *„săbor mare"* anual, era de fapt un sobor mixt şi tocmai restabilirea lui se cere prin ambele mărturii ce le-am indus. Acţiunea întreprinsă în acest sens, exprima convingerea şi dorinţa întregei biserici unite, însă se lovea de opoziţia curţii imperiale catolice, care nu-i voia pe uniţi atât de zeloşi pentru instituţiile bisericii ortodoxe pe care-o părăsiseră. Lupta se continuă totuş. Astfel la 1863 în Sibiu, sub mitropolitul Al. Şterca-Şuluţiu, la o consfă-

[1] Matei, o. c., p. 139—140.
[2] Idem p. 140.

tuire intimă ce o avu cu deputaţii de religiunea sa, s'a adus în discuţiune şi organizarea unui sinod mixt.[1] In 1865, 25 Martie, deputaţii români-uniţi, prezintă nunţiului papal din Viena, un memoriu ce se redactase la o consfătuire din Sibiu în acelaş an. Prin acest memoriu se afirmă, că poporul român din vremuri vechi îşi rezolva problemele sale bisericeşti în sinoade prin vot obştesc şi că aceste sinoade se compuneau din toţi protopopii şi câte 2 preoţi de fiecare protopopiat. Pentru chestiunile administrative, în ce priveşte şcolile, fondurile etc. nu lipseau nici laicii dela sinod, luau şi ei parte şi prin aceasta erau mai ataşaţi de biserică şi ea prospera, acum însă stă rău şi situaţia aceasta numai prin votul comun, prin sinoade se poate schimba.[2] La adunarea electorală ce se convocă după moartea lui Al. Şterca-Şuluţiu, la Blaj în 1868, Ion Antoneli, vicarul Făgăraşului, constatând abaterea bisericii unite dela vechile aşezăminte, în numele a încă 22 deputaţi, propune sinodului un proect de reforme, prin care la § 6 se cere ca sinodul să recunoască „coreligionarilor săi mireni, dreptul de a consfătui în sinod cu vot decisiv la toate afacerile câte se reduc la administraţiunea moşiilor, fondurilor, mobilelor bisericeşti, şi la instrucţiunea tinerimii". Acest desiderat fu trecut numai în protocolul sinodului, însă nu se decise nimic asupra lui.[3] Biserica unită încercă aşadar să-şi menţină instituţiile vechi, de cari nu făgăduise că se va despărţi la unire şi pe cari nu era obligată să le lepede, însă cu toată stăruinţa uniţilor tradiţionalişti, justele şi lăudabilele lor revendicări, fură paralizate de catolicii din Viena. Cu toate piedicele, Românii uniţi nu cedară; aşa la sinodul arhidiecezan, compus numai din clerici, ţinut sub mitropolitul Ion Vancea la 20 Oct. 1869 în Blaj,

[1] Idem p. 141.
[2] Idem p. 141—142.
[3] Idem p. 145—146.

se reluă ideia restabilirii sinodului mixt al mitropoliei şi sinodul votă o „lege electorală provizorie" pentru congresul mitropoliei române-unite, conform căreia, înafară de membri de drept şi câţiva aleşi ai unor instituţii bisericeşti şi culturale, preoţimea de mir avea să fie reprezentată în proporţie de $^{1}/_{3}$ faţă de credincioşii mireni, pentru ai căror reprezentanţi se stabili proporţia de $^{2}/_{3}$ (art. 3).[1] Intre cei cari luptară pentru sinodul mixt, în afară de mitropolitul Ion Vancea, mai fură şi T. Cipariu, I. M. Moldovanu, bărbaţi cu greutate în biserica unită. Convocarea congresului mitropolitan nu s'a aprobat, însă mitropolitul Ion Vancea ţinu totuş două soboare arhidiecezane cu laici şi clerici, la 1873 şi 1875.[2] Astfel, fără voia uniţilor, biserica unită fu lipsită de instituţia legală şi foarte utilă a sinoadelor mixte, pentrucă în biserica apuseană aceste sinoade erau neagreate.

Acţiunea pornită în Martie 1848 de bucovineni, pentru recâştigarea drepturilor vechi de pe timpul Moldovei, cu privire la organizarea şi ocârmuirea bisericii, drepturi garantate la anexare prin angajamentul stăpânirii de a respecta „Statul quo", această acţiune continuă şi, postulatele ei îşi găsiră expresie în „Petiţiunea ţării" pe care-o duseră bucovinenii în Iunie 1848 la Viena. In „Petiţiunea" aceasta se cere un congres compus din preoţi şi mireni.[3] Episcopul Eugeniu Hacman a condus delegaţia bucovinenilor cari s'au prezentat la Viena cu „Petiţiunea" şi el însuş, în 6 Iulie 1849, într'un raport înaintat guvernului imperial, cerea un sinod bisericesc mixt în proporţie egală, pentru întreaga biserică din Austro-Ungaria.[4] Dar acest episcop, îngust în vederile sale şi rătăcit într'o crasă ne'nţele-

[1] Idem p. 148—150; 379.
[2] Idem p. 151.
[3] I. Nistor, p. 70.
[4] Nistor, p. 71—72.

gere a canoanelor și a rostului bisericii, curând a început opoziția și lupta contra ideii acesteia a congresului mixt. In 26 Aprilie 1850, s'a adunat la Cernăuți un nou sinod clerical, care ceru iarăș reformele bisericești dorite de toți.[1] Chiar în parlamentul vienez, în 21 August 1860, deputații bucovineni împreună cu ardelenii, cerură înființarea unei mitropolii a Românilor ortodocși din monarhie și întroducerea câte unui congres bisericesc mixt pentru fiecare eparhie.[2] Hacman, morocănos ca o cârtiță, se opunea mereu cu orbire și cu îndârjită încăpățînare, în timp ce în Ardeal, providențialul român și neegalatul canonist, stătea tocmai pe poziție adversă și lucra pentru organizarea bisericii românești. Bucovinenii însă nu au disperat niciodată, ci-și continuară lupta în care se angajaseră, având în vlădică un dușman aliat cu stăpânirea. Ei, în „Camera Provincială" la 27 Martie 1863, își reînoiră cererile de mai înainte.[3] Vlădica tot în aceiaș vreme, la sinodul episcopilor adunat la Carlovăț, lucră împotriva dorințelor credincioșilor bucovineni, cari cereau cu insistență congres mixt.[4] După un an, 1864, Românii bucovineni alcătuiră două memorii prin cari stăruiau și asupra congresului mixt și le înaintară, unul lui Hacman și altul guvernului.[5] Tot atunci, după ce Șaguna ajunse mitropolit, bucovinenii, în felicitarea ce i-o trimiseră, își afirmă vederile și dorințele în chestiunea congresului.[6] In 15 Februarie 1866 și în 1867, mai făcură încercări în acelaș sens, dar tot fără rezultat,[7] ca toate cele mai dinainte.

Nu tot atât de lipsite de rezultate fură încercările

[1] I. Nistor, p. 73.
[2] Idem p. 78.
[3] Idem p. 84.
[4] Idem p. 85.
[5] Idem p. 89.
[6] Idem p. 216.
[7] Idem p. 91, 93.

de mai târziu. Astfel, în 23 Februarie 1870, au prezentat bucovinenii Parlamentului austriac un proiect de statut pentru congresul bisericesc mixt. Pentru a-şi susţine proiectul, făcură o mare adunare naţională la Cernăuţi în 11 Iunie 1870.[1] Consecinţa fu că la 1 Martie 1871, cu încuviinţare mai înaltă, se întruni un congres compus din 18 clerici şi 18 laici la Cernăuţi şi votă un statut provizoriu al congresului, prin care se prevedea un număr de 48 membri ai congresului, jumătate clerici şi jumătate laici.[2] Statutul, sancţionat la 9 August 1871, urma să fie pus în aplicare, dar trufaşul Hacman zădărnici acest lucru.[3] Urmaşul lui Hacman, mitropolitul Bendela, partizan al congresului, încercă să-l convoace pe 17 August 1874, dar nu isbuti.[4] Mitropolitul Teoctist încercă şi el acelaş lucru la 1878, dar nu isbuti mai mult, căci muri.[5] Marele mitropolit Silvestru Moraru, fu mai norocos. El însuş om de convingeri şi cu largi vederi, mare aderent al reformei, lucră în aşa fel că la 14 Iulie 1882, în Cernăuţi, se putu întruni congresul. In 15 Iulie s'a votat statutul definitiv al congresului, care însă nu fu aprobat de stăpânire până la 31 Maiu 1891, dar aprobarea fu făcută cu rezervaţiuni mentale, căci congresul ce se întruni la 18 Septemvrie 1892, a trebuit să fie convocat pe temeiul statutului din 1871. Congresul nu putu lucra nimic fiind închis prin volnicia stăpânirii[6] şi nu s'a convocat mai mult până după răsboiul mondial, deşi el a mai fost cerut, în 1906 13 Aprilie, de marea adunare a Românilor, care avu loc la Cernăuţi.[7] Cu toate stăruinţele oamenilor luminaţi ai Bucovinei, în organi-

1 Idem p. 105.
2 Idem p. 110.
3 Idem p. 112.
4 Idem p. 128—129.
5 Idem p. 139.
6 Idem p. 149—152.
7 Idem p. 176.

zaţia bisericii ortodoxe de acolo nu pătrunse lumina unei concepţii canonice mai înalte, din pricina ultramontaniştilor cari n'au lipsit nici când din rândurile clerului bucovinean.

In „Principatele Române", conform decretului organic din 3 Decemvrie 1864, impus de domnitorul Ion Cuza, „sinodul general al bisericii române" (cap. II art. 4) avea a se compune din mitropoliţi, episcopii eparhioţi, arhiereii români şi din câte „3 deputaţi, aleşi de fiecare eparhie; de clerul de mir şi numai dintre preoţii de mir sau şi persoane laice cu cunoştinţe teologice".[1] Intr'o măsură mică era dată posibilitatea şi laicilor de a face parte din sinodul general al bisericii române. Acest sinod avea numai posibilitatea de a deveni un sinod mixt, nu era însă obligatorie constituirea lui în acest fel. Situaţia sinoadelor eparhiale, prevăzute în decretul lui Cuza, cap. IV art. 24, se prezintă la fel; ele aveau să se compună din episcopul sau mitropolitul eparhiot ca preşedinte, din cei trei membri ai sinodului general — cari pot fi şi laici — şi din directorii seminariilor respective. La Bucureşti şi Iaşi, se adaugă şi decanii facultăţilor de teologie.[2] Nici sinoadele eparhiale nu erau obligator mixte, puteau însă deveni. In regulamentul — tot de atunci — pentru alegerea membrilor sinodului general, (cap. I. art. 2), se dispune că „sunt eligibili, laicii întrunind condiţiunile de a avea vârsta de 40 ani, cultură teologică etc".[3]

Legea organică din 1872, ştearsă organizaţia pe care o dăduse Cuza şi sinoadele mixte nu mai apărură în viaţa bisericii din regatul României până după răsboiul mondial. Numai prin art. I, al legii se prevedea un corp mixt electoral.[4]

---

[1] Mansi, t. 40 col. 661.
[2] Idem t. 40 col. 665.
[3] Idem t. 40 col. 667.
[4] Legea ed. 1872, p. 5—6.

La Sârbii din arhiepiscopia Carlovăţului, vechiul congres naţional-bisericesc, prin legea din 14 Maiu 1875 fu memţinut; membrii lui, conform acestei legi § 20, aveau să fie 25 clerici şi 50 mireni[1] pe lângă episcopii eparhioţi. In competenţa acestui congres intrau toate afacerile naţionale şi bisericeşti ale arhiepiscopiei, afară de cele dogmatice şi spirituale, adecă numai cele şcolare, fundaţionale şi economice (art. 21).[2] Congresul acesta fiinţă până după răsboiul mondial. Prin legea din Maiu 1871 s'au întrodus şi adunări eparhiale pentru fiecare (eparhie) episcopie, compuse din $^2/_3$ laici şi $^1/_3$ clerici.[3]

In biserica bulgară, după legea Exarhatului din 1871, exista (art. 12—13), un consiliu exarhal superior, compus din 6 membri laici cu exarhul în frunte, apoi un consiliu diecezan, compus din 3 preoţi şi 6 laici, pentru fiecare eparhie (art. 8, 12). Şi vicariatele arhiereşti sau protopopiatele, aveau sfaturi mixte formate din 3 clerici şi 5—7 mireni (art. 64).[4] Pentru a trata chestiunile naţionale bisericeşti, mai erau alte foruri, aşa: consiliul exarhal superior unit cu toate consiliile diecezane (art. 8, 14, 98, 99), apoi Sf. Sinod unit cu consiliul exarhal (art. 14, 98) şi în fine sinodul naţional-bisericesc, care era suprema autoritate pentru afacerile bisericeşti naţionale (art. 124) şi care se compunea din clerici şi arhierei în minoritate faţă de reprezentanţii laici, iar deciziunile se luau cu majoritate, având toţi vot egal.[5] Prin modificările aduse organizaţiei bisericeşti în 1883 şi prin legea din 1893,

---

1 E. Kiss, o. c. p. 49—50.

2 Idem p. 50—52.

3 Idem p. 74 sq. Lapin: Sobor, p. 409—451; Bogosl. Viestnik 1903 nr. 4, p. 702 sq. vezi despre organizarea bisericii sârbe: Zizikin în Voscresnoe Ctenje 1935 numerii 16—18, 20—23; E. Radic, o. c. passim. R. Radic, o. c. passim.

4 Berechet, B. O. R. 1922, p. 845.

5 St. Zankow, o. c. p. 122—129.

Sf. Sinod lua locul sinodului național-bisericesc, iar laicii fură scoși din toate instanțele bisericești mixte ce se creaseră prin legea din 1871.[1] După războiu la 1921 s'a întrunit un sobor național-bisericesc, care a modificat legea de organizare de până aici a bisericii bulgare, alcătuind una nouă, care însă până acum nu este adoptată oficial.[2] Această nouă lege prevedea un sobor național-bisericesc, alcătuit din laici și clerici, adecă din: membrii Sf. Sinod, câte-un reprezentant al mănăstirilor stavropighii și al Târnovei, câte 2 clerici și 2 mireni reprezentanți ai fiecărei eparhii, 2 profesori ai facultății de teologie și câte-un profesor dela fiecare seminar, ministrul cultelor, câte-un cleric și un mirean pentru fiecare din eparhiile răpite, ce au fost dar nu mai sunt pe teritorul bulgar, apoi din regiunea Constantinopolei: 5 clerici și 5 mireni. Soborul național-bisericesc urma să aibe atribuții legislative, electorale și economice.[3] Ca sobor mixt ce avea să hotărască asupra trebuințelor eparhiei, mai prevede această lege, soborul eparhial, care avea a se compune din 15 clerici și 15 mireni.[4]

In biserica rusă, dela Petru cel Mare până la începutul veacului XX, a stăpânit cel mai excesiv și abuziv absolutism bisericesc și de stat. Marele imperiu, cu formele sale depășite și măcinate de vreme, începuse să se clatine. Un vânt nou de reformă totală a statului și a bisericii, bătea pe cuprinsul sfintei Rusii. In 12 Dec. 1904, s'a dat decretul de toleranță religioasă, cu prilejul căruia, mitropolitul Antonie al Petersburgului a pus problema necesității reorganizării bisericii ruse și a emancipării ei de sub tutela sufocantă a statului

[1] Idem p. 128—129.

[2] R. W. Kazimirovici: Situația actuală de drept bisericesc a bisericilor ortodoxe răsăritene, traducere de U. Kovincici și N. Popovici, Arad 1927 p. 49.

[3] Idem p. 52.

[4] Idem. ibid. Vezi și Berechet B. O. R. 1923. p. 228—230; 307—309. „Statutul bisericii bulgare ortodoxe".

care-i răpise orice libertate.[1] De aceiaş părere a fost şi S. I. Vitte, preşedintele Consiliului de miniştri. Impotriva oricărei schimbări era Pobiedonoşţev oberprocurorul de atunci al Sf. Sinod.[2] Nu lipseau nici în rândurile ierarhiei spirite retrograde dar mişcările revoluţionare dela începutul veacului nostru, i-au scuturat pe scaunele lor de domnie şi pe despoticii arhierei ruşi. La îndemnul câtorva mai luminaţi dintre ei, cari prevedeau cele ce vor urma şi tocmai pentru a salva biserica şi prestigiul ei, sinodul rus a cerut ţarului în 13 Martie 1905, convocarea unui sobor panrus, pentru restabilirea patriarhatului şi reorganizarea bisericii ruse întregi.[3] Ţarul, nu încuviinţă această cerere şi prin răspunsul său din 25 Aprilie, arăta, cu o totală lipsă de clarviziune, că n'a sosit încă timpul unor astfel de reforme. Curând însă, a fost nevoit de împrejurări să-şi schimbe părerea, aşa că în 27 Decemvrie 1905 credea deja că a sosit vremea reformelor şi, adresându-se mitropolitului Antonie al Petersburgului, se declară gata să convoace sinodul panrus pentru a se proceda la reformă. De acum începe propriu zis oficial, acţiunea de reorganizare a bisericii ruse, de care acţiune ne vom ocupa mai detailat, dată fiind importanţa deosebită a acesteia.[4] Cea mai remarcabilă încercare de reformare a organizaţiei şi vieţii bisericii şi cea mai temeinic pregătită reformă bisericească din zilele noastre, este cea rusească. Incă în vara anului 1905 — neţinând seamă de răspunsul negativ şi descurajator al ţarului, — sinodul a invitat pe episcopii eparhioţi să-şi formuleze părerile şi dorinţele în privinţa reformei. Aceştia convocară adunări mixte, se consfătuiră cu clerul şi cu credincioşii şi la finea anului, îşi prezentară Sf. Sinod opi-

[1] Florovski p. 476.
[2] Idem p. 477.
[3] Lotocki: Izvoare, p. 129.
[4] Vezi şi Lotocki: Autokef. p. 206 despre această reformă,

niile, cari pledau în majoritatea lor pentru reînvierea sinodalității mixte sau a sobornicității. Sf. Sinod, în Ianuarie 1906, a instituit o comisie mixtă, de arhierei clerici și mireni învățați sub prezidenția mitropolitului Antonie, care selecționă și formulă problemele ce aveau să se discute la soborul panrus care se aștepta. Deciziile comisiei se publicară la 16 Ianuarie 1906.[1] După aceste formalități preliminarii, s'a trecut la pregătirea științifică a reformei. Ea începe cu 8 Martie 1906 în stil mare, prin constituirea „comisiunii prosinodale",[2] care, având o structură mixtă de clerici și laici și întrunind tot ce avea Rusia mai de seamă ca știință teologică și canonică, trebuia să pregătească în mod științific reforma, să elaboreze toate proectele necesare, cari apoi să fie supuse soborului panrus spre ultimă deliberare și aprobare. Din toate părțile se cerea reformarea bisericii. Timpul ei sosise ba chiar trecuse și toți trăiau sentimentul de îngrijorare pe care ți-l inspiră conștiința că ai întârziat prea mult un lucru și că această întârziere ți-ar putea fi fatală. Ingrijorarea tuturora era legitimă și dezastrul de care se temeau i-a ajuns. Ceiace se cerea cu insistență din partea tuturor, era așezarea organizației bisericești pe temelia sobornicității (sobornosti), reîntroducerea sobornicității în viața bisericii ruse. Aceasta însemna, înlocuirea absolutismului de până aici prin sinodalitate, înlocuirea sistemului absolutist printr'unul sinodal colegial, care să angajeze la acțiune ambele elemente constitutive ale bisericii: clerul și laicii. O astfel de reformă atât de canonică, o cerea și o impunea și spiritul timpului.

Academia teologică din Moscova, și-a exprimat vederile și dorințele în privința reformei încă din Aprilie 1905. Ca punct central al dorințelor sale și ca reformă centrală, Academia consideră absolut necesară

[1] Florovski p. 477—78.
[2] Idem p. 478.

reînvierea principiului vechiu apostolic: „sobornosti" înțeles în sensul colaborării cu depline drepturi a tuturor la lucrul bisericii, și ceru, ca acest principiu să fie întrodus în viață și aplicat, începând cu obștiile parohiale, eparhiale, provinciale și până la sinodul bisericii rusești (sinod panrus).[1] Profesorul Nicolski, mai adause dorințelor, scurt formulate de Academie, unele note explicative. El opinează cu privire la sobor, ca acesta să fie mixt și să judece treburile bisericii liber. Să i se dea la Sinod glas bisericii întregi, nu numai unei părți și, pentru a se cunoaște glasul întregii biserici, să se înceapă cu adunări mixte clericalo-mirenești.[2] Prin această părere a Academiei din Moscova, s'a dat expresie în chipul cel mai clar și mai succint și vederilor și dorințelor celorlalte Academii și a multor membri ai ierarhiei. Chiar înainte de a se începe oficial acțiunea reformatoare, înainte de a se fi produs rescriptul aprobator al țarului din 27 Decemvrie 1905, fiind atmosfera pregătită pentru reformă și spiritele fiind mobilizate pentru ea, Sf. Sinod dirigent a socotit necesar să nu mai întârzie nici un moment și a început reforma parțial, procedând la întroducerea unor elemente noui în organizația parohiei în spiritul sobornicității. Astfel, decizia sa din 18 Nov. 1905, Nr. 5900, (opredielenie sviatieișagho sinoda) se înființează în parohii: *a)* adunări parohiale și *b)* consilii parohiale. In acestea din urmă, numărul laicilor nu putea trece de 12. Această organizație nouă nu se întroduce obligator pretutindeni, astfel, acolo unde existau frății bisericești, sau așa numitele curatorate sau popecenii, se va întroduce noua organizație, numai dacă vor cere parohienii înșiși.[3]

---

1 Hrist. Ctenie, 1906, II, 177, 179; sub punctul al doilea: dorințele Academiei.

2 Hrist. Ctenie, 1906, II, p. 193—194; 195, 198.

3 Țerk. Viedomosti, 1905, Nr. 48, p. 523—524; Țerk. Viedom. 1906, Nr. 4, p. 159.

In vederea lucrărilor pregătitoare a reformei, atât înainte cât și după constituirea comisiei antesinodale, (predsobornoe prisustvie) fie că au făcut parte din comisie fie că nu, toți cei cu râvnă pentru reformă și cu interes pentru biserica rusă, au început a-și exprima părerile și a face propuneri de reformă. Cea mai reprezentativă dintre acestea, este propunerea concretă a lui N. Zaozierski, profesor de drept bisericesc la universitatea din Moscova. Proectul profesorului Zaorzierski, prevedea următoarele soboare sau colegii bisericești mixte:

a) Un sobor local (pomiestnyi sobor) panrus, compus din toți arhiereii și dintr'un număr determinat de clerici, monahi și mireni. La acest sobor numai episcopii să aibe vot deliberativ, iar ceilalți numai vot consultativ;[1]

b) Un sinod patriarhal cu două secții, una administrativ executivă și alta judecătorească, ambele mixte ca și organele lor în subordine;[2]

c) Sinoade provinciale, adecă pe fiecare provincie un sobor provincial (okrujnyi sobor) din arhierei, clerici, monahi și mireni în număr egal cu al clericilor;[3]

d) Sinod mitropolitan, format din mitropolit, 2 arhiepiscopi, 2 episcopi, presbiteri, arhimandriți și laici cu cultură teologică, iar 2 laici juriști. Instanța judecătorească în subordine acestui sinod va fi tot mixtă;[4]

e) Adunarea eparhială, compusă din arhiepiscop, episcopii sufragani, clerici și laici reprezentanți ai parohiilor, mănăstirilor, frățiilor și ai școlilor bisericești;

f) Sfatul eparhial, compus din arhiepiscop, presbiteri, egumeni și mireni aleși de adunarea epar-

---

[1] Bogosl. Viest. 1906 Ianuarie, p. 126—127.

[2] Idem p. 128—130.

[3] Idem p. 132.

[4] Idem p. 132—133.

hială.[1] Sfatului eparhial în subordine, judecătoria mixtă eparhială;[2]

g) Adunarea cercuală sau județeană (Uezdnoe sobranie) compusă din (arhiereul) episcopul local, al unei eparhii, clerici și laici reprezentanți ai parohiilor și a celorlalte obștii ale cercului;

h) Consistorul episcopesc, sau sfatul episcopesc, compus din clerici și mireni;

i) Adunarea parohială formată din clerul parohiei și toți credincioșii dela vârsta de 21 ani în sus;

j) Sfatul parohial restrâns.[3]

Dacă examinăm atent acest proect, vedem că, cu excepția adunărilor protopopești și cu a unor adaptări noui impuse de împărțirea administrativă a bisericii ruse, acest proect, care este cea mai clară sinteză a reformei urmărite de biserica rusă la începutul veacului nostru, corespunde pe deplin reformei șaguniene din biserica ardeleană. Cetind acest proect, par'că citești proectul de statut a lui Șaguna. Alte păreri în sensul acestui proect, s'au expus nenumărate și vom mai întâlni pe unele formulate de teologi și canoniști, în literatura extraordinar de vastă și de variată ce s'a născut în jurul acestei probleme, tinzând să o lămurească complet.

Arhiereii ruși partizani ai reformei, dupăce și-au expus și ei părerile, acestea au fost adunate în colecție.[4]

Comisia antesinodală instituită la 8 Martie 1906, s'a împărțit în mai multe secții și și-a început îndată lucrările.

---

1 Idem p. 134—135.

2 Idem p. 139.

3 Idem p. 142—144.

4 Otzyvy I—II, Moscova, 1906—1907; vezi cu deosebire I, Nr. 3, p. 29; Nr. 12 p. 148; Nr. 16 p. 212 și Nr. 8 p. 80 — în acest din urmă loc se accentuiază mai ales principiul „sobornosti" — care reclamă participarea mirenilor, cum se exprimă episcopul Ștefan de Moghilev; vezi Bogosl. Viestnic 1906 Oct. p. 254—297.

Dacă toţi membrii secţiunii I a comisiei, care desbătea problema sinodului, au fost de acord asupra necesităţii participării mirenilor la sinoade, în speţă la soborul panrus, în ce priveşte drepturile lor, n'au căzut de acord.

Pentru participarea mirenilor la sobor cu vot consultativ, s'au pronunţat în şedinţa a II-a din 16 Martie, arhiepiscopul Dimitrie al Chersonului; cunoscuţii profesori F. I. Titov, profesor de istorie la Academia din Kiev; canonistul N. S. Suvorov,; V. F. Pievniţki; S. T. Golubev; I. S. Berdnicov; N. I. Ivanovski; N. A. Zaozerski; N. N. Glubokovski; I. I. Sokolov şi alţii — în total 12 inşi. Pentru a recunoaşte mirenilor vot decisiv s'au pronunţat: P. I. Svietlov; A. P. Rojdestvenski; V. Z. Zavitnievici, V. I. Niesmielov; M. A. Maşanov; A. I. Briliantinov şi N. P. Aksakov — 7 inşi.[1] In şedinţa din 12 Martie a secţiei I, s'a căzut de acord ca membrii clerici şi mireni ai soborului să fie aleşi de către parohii, adunări clericale şi frăţii,[2] s'a admis aşa zicând şi formal principiul reprezentativ, deşi acest principiu se cuprinde în acela a sinodalităţii — a sobornosti-ului. S'a admis apoi în şedinţa din 13 Aprilie a secţiei I, ca feţele mireneşti şi clericii să ia parte şi la lucrările comisiilor soborului şi la şedinţele generale ale soborului.[3] Cei şapte membri ai secţiei I, cari pledau pentru votul decisiv al mirenilor, şi-au formulat opinia separată şi au dat-o publicităţii.[4] Comisiunea antesinodală, întrunită în secţiuni unite la 3 şi 5 Maiu 1906, constată şi acceptă deciziile secţiei I, în care se mai specifică în ce priveşte soborul panrus, ca de fiecare eparhie să ia parte la acesta, câte 4

[1] Ţerkovn. Viedom. 1906 Nr. 16, Jurnal p. 863.

[2] Idem p. 691.

[3] Idem Nr. 17 p. 957.

[4] Idem Nr. 18 p. 1063; vezi şi Tr. K. D. Ak. 1906 II, 5, p. 131. Foarte interesantă această opinie, ne vom reţine asupra ei şi asupra opiniei separate a profesorului Berdnicov, (Ţerk. Viedom. 1906 Nr. 20 p. 1196) într'un studiu special de Ecclesiologie.

membri, 1 cleric, 1 mirean, 1 reprezentant al științei teologice și unul al monahismului, apoi ca membrii participanți să fie aleși, clericii de adunările protopopești și eparhiale, iar laicii de adunările parohiale, protopopești și eparhiale.[1] In continuare, ședința secțiilor unite din 8 Maiu, admite părerea președintelui, mitropolitul Antonie al Petersburgului, ca episcopii să invite parohiile să indice candidații pentru sobor dintre clerici și mireni, iar din primii 3 din numărul celor indicați, episcopul să invite câte unul, după a sa socotință, să participe la sobor.[2]

Cu privire la sinodul patriarhal, secția I a decis în 26 Aprilie cu majoritate (14 voturi), ca în Sfântul Sinod Patriarhal să fie membri numai episcopii și anume în număr restrâns de 12 sau 15, din cari $^1/_3$ permanenți și $^2/_3$ temporali, iar clericii și mirenii să poată lua parte la ședințele lui, dar fără calitatea de membru. In contra acestei opinii, 9 dintre membrii secției s'au pronunțat pentru admiterea mirenilor și clericilor ca membri ordinari și în Sf. Sinod patriarhal.[3]

Cu privire la organele colegiale ale eparhiei, secția IV-a în ședințele din 2, 3, 5 Maiu, s'a pronunțat împotriva congreselor eparhiale, pe cari le cereau unii și le-a cerut chiar secția II-a, și cere, numai un fel de organ colegial eparhial — adunarea eparhială — compusă din cler, mireni, reprezentanții mănăstirilor, a instituțiilor teologice, a școlilor bisericești etc. și anume, câte un deputat din partea clerului (a preoților și diaconilor) fiecărui protopopiat, câte un mirean ales din fiecare protopopiat, apoi membri ai autorității civile și ai clerului orașului de reședință invitați de vlădica respectiv, toți având vot deliberativ.[4]

1 Idem Nr. 20 p. 1298; 1303.
2 Idem Nr. 22 p. 1480.
3 Idem p. 1377; 1378.
4 Idem Nr. 26. p. 2064 și 2066.

În şedinţa secţiei a II-a din 10 Maiu s'a discutat iarăş chestiunea adunărilor eparhiale. Profesorii: Zaozierski, Almazov, Briliantinov şi Titov, cer adunări eparhiale mixte. Majoritatea secţiei însă, a cerut două tipuri de adunări eparhiale şi anume: *a)* adunări pastorale pur clericale şi *b)* congrese. La acest de al doilea fel cerură să participe tot numai clerici, însă jumătate din ei să fie aleşi de mireni şi jumătate de clerici.[1]

Pentru organizarea consistorului, partizanii reacţionarismului clerical au izbutit în secţia a II-a să impună, în şedinţa din 2 Maiu, cu 8 voturi contra 5, (între acestea 5 ale profesorului Zaozerski, Suvorov etc.) părerea ca în consistoriile episcopiilor să nu fie admişi laici.[2] La fel şi în şedinţa secţiilor unite din 19 Noemvrie 1906, cu 29 contra 20 voturi s'a decis în acelaş sens.[3]

Cu privire la organizarea protopopiatului în secţia a IV (şedinţele din 22, 25 şi 26 Aprilie) s'a admis introducerea adunărilor protopopeşti la care să ia parte din fiecare parohie preotul, sau o altă persoană aleasă de preot dacă el personal nu poate merge, şi un mirean ales de adunarea parohiei, sau dacă nu numai 2 membri, atunci 4, adecă: preotul, unul din clerul inferior, starostele şi un alt mirean; iar în cazurile când se va trata o chestie importantă a vreunei parohii, numărul reprezentanţilor acelei parohii poate fi dublat. S'a admis, pe lângă adunarea protopopească, şi sfatul protopopesc, compus din număr egal de preoţi şi de mireni, aleşi de adunările protopopeşti.[4]

In şedinţa secţiunei a IV din 16 Martie, s'au discutat şi s'au acceptat pentru organizaţia parohiilor, adunări

[1] Idem Nr. 24, p. 1874, 1879.
[2] Idem Nr. 23, p. 1698.
[3] Idem Nr. 47 anexă, p. 129.
[4] Idem Nr. 25, p. 1974, 1978.

parohiale și sfaturi sau consilii parohiale, conform deciziei pomenite a Sf. Sinod dirigent din 18 Noemvrie 1905, plus unele adausuri.[1] In ședințele dela 13 Maiu —7 Iunie ale secției a IV-a, s'a elaborat un proiect al cărui art. 33 prevede adunarea parohială ca organ al parohiei.[2] O comisie specială instituită conform legii din 27 Iulie 1906, avea să se ocupe de problema organizării parohiei și să-și prezinte, comisiei antesinodale și Sfântului Sinod dirigent, raportul. Această comisie ceru introducerea în organizația parohiei a frățiilor bisericești-parohiale, compuse din 12 membri aleși de adunarea parohială.[3] Dar secțiunile unite ale comisiei antesinodale, la 8 Decemvrie 1906 acceptară proiectul pentru parohii a secțiunii a IV din 2—5 Iunie 1906, care prevedea adunări parohiale etc.[4] Profesorul Berdnicov, publică și el proiectul său privitor la organizația parohială, în care deasemenea prevedea adunări și sfaturi parohiale.[5]

Chestiunea cea mai importantă care se discută în comisiunea antesinodală, chestiunea cea mai ardentă și cea mai pasionat desbătută, a fost aceia a soborului panrus. Discuții îndelungate au urmat asupra lui nu numai în secția I a comisiunei ci și în ședințele secțiunilor unite din 5, 8, 12, 15 și 16 Maiu 1906, în cari s'au decis următoarele: sub § 1 „Soborul se va compune din toți episcopii, din clerici și mireni", § 6 „Fiecare eparhie, pe lângă episcop trimite doi delegați la sobor: un cleric și un mirean", § 7 „Pe candidații de reprezentanți în sobor, îi aleg adunările protopopești și din lista lor episcopul eparhiei alege 2: un cleric și un mirean".[6] In secțiunea I, în a cărei sarcină căzuse cer-

---

1 Idem Nr. 22, p. 1544.
2 Idem Nr. 27, p. 2145.
3 Idem Nr. 39, p. 2356.
4 Idem 1907, Nr. 1, p. 267—268.
5 Idem Nr. 1, p. 270 sq.
6 Idem Nr. 29 p. 2316.

cetarea și lămurirea problemei soborului panrus, întrunită la 24 Maiu ca să rezolve definitiv problema competenței acestui sobor, abia cu 10 voturi contra 9 s'a admis ca for suprem de conducere al bisericii ruse: „Soborul bisericesc panrus". In ce privește structura lui s'a decis din nou, de către toți într'un glas, că trebue să fie mixtă, cu participarea mirenilor pe lângă arhierei și clerici. Această structură mixtă, urmau să o aibe toate soboarele panruse, nu numai primul, care urma să se adune pentru a decide asupra reformelor bisericești; numai arhiereii însă urma să aibă vot deliberativ.

După formularea dată de secțiunea I, „Soborului local" al bisericii ruse, îi aparține puterea legislativă „de administrare (conducere) de (revizuire) control și cea mai înaltă de judecată" (Pomiestnomu soboru russkoi țerkvi prinadlejiti vlasti zakonodatelnia rukovoditelnaia revizionnaia i vâsșaia sudebnaia").[1]

In fine, întrunindu-se comisiunea antesinodală în secțiuni unite, la 1 Iunie 1906, cu 27 contra 15 voturi s'a decis ca în Sf. Sinod al arhiereilor să nu fie laici, iar la 12 Iunie 1906 s'a admis, cu 21 voturi contra 14, ca organ suprem de conducere în biserica rusă, nu soborul panrus ci „soborul tuturor episcopilor sub președenția patriarhului" căci urma să fie restaurat patriarhatul. S'a admis apoi și soborul local panrus mixt, a cărui competență rămase fixată în aceiaș formulă aici mai sus indusă.[2] S'a decis ca soborul local panrus să se adune din 10 în 10 ani (25 voturi contra 13).[3]

Acestea sunt pozițiile înalte cucerite de concepția sobornicească a organizației bisericești, în lupta împotriva concepției absolutiste, luptă pe care a dat-o în comisia antesinodală și în afară de comisie. In jurul

[1] Idem 1906, nr. 28, p. 2216.
[2] Idem Nr. 28, p. 2222—2223; Idem nr. 23, p. 1906—1907.
[3] Idem Nr. 28, p. 2225.

acestor poziţii bine stabilite şi întărite, s'au desfăşurat şi discuţiile ulterioare, cari numai fură atât de rodnice şi cari, cu întreruperi mari, au durat şi după isprăvirea şedinţelor oficiale de lucru ale comisiei ceiace avu loc la 15 Decemvrie 1906,[1] până în 1912, când la 28 Februarie, comisia antesinodală devenită cu totul inactivă şi neagreată de ultramontani, s'a disolvat şi a fost înlocuită cu aşanumitele „Conferinţe antesinodale" chemate să dărâme ceiace clădise comisia desfiinţată.[2]

Reformele profund creştine şi perfect canonice, al căror părinte este marele nostru Şaguna, nu isbutiră să-şi facă loc în viaţa bisericii ruse, ci rămaseră numai un ideal, căruia spiritul ţarist retrograd aliat cu sumeţia câtorva ierarhi despotici, nu vru să-i dea formele prin cari să poată coborî spre realizare în viaţă. Idealul acesta îl purtară mereu în sufletele lor toţi pravoslavnicii adevăraţi şi aşteptau momentul înfăptuirii lui. Momentul le surâse curând, ca să dispară apoi, căci venise adus de evenimente fatale pentru biserica rusă. — Acest moment fu isbucnirea revoluţiei care nimici cătuşele ce-i ferecaseră până aci.

Incă sub guvernul prerevoluţionar al lui Kerenski, s'a admis o adunare de clerici şi de mireni din întreaga biserică rusă. Această adunare, ţinută la Moscova în Iulie 1917, pregăti proectele de reformă ce avea să le prezinte soborului bisericesc panrus, convocat pe 15 August 1917.[3] Marele sobor s'a deschis la această dată sub presidenţia mitropolitului Tihon al Moscovei, numărând între membrii săi: 87 episcopi, 190 clerici şi 299 mireni, reprezentanţi ai tuturor stărilor civile, bisericeşti

[1] Florovski, p. 478.

[2] Şesan, biserica rusă, p. 16; Ceva date despre încercarea de reformă a bisericii ruse vezi şi la Zankow: Verfassung p. 138.

[3] Şesan, p. 17 şi Sobor. Rus 1925, p. 2.

și militare.[1] Soborul dură câteva luni și în anul 1918. Intr'o ședință a sa din 4 Noemvrie 1917, cu privire la organul puterii supreme în biserica rusă, decise la fel ca și comisia antesinodală secția I în ședința din 24 Maiu 1906 și în secții unite la 12 Iunie 1906, declarând,

a) Soborul periodic panrus deținător al acestei puteri. Formația lui avea să fie mixtă, cuprinzând pe episcopi, apoi clerici și mireni.[2] Această deciziune intră în *„Statutul pentru administrarea bisericii rusești"* votat de acest mare sobor, ca prim articol.[3] Organizația dată bisericii rusești de acest mare sobor a toată Rusia, este pe de-a'ntregul așezată pe pârghiile sinodalității-mixte, care-și găsește expresie nu numai în constituirea soborului panrus, ci și în constituirea celorlalte organe ale puterii bisericești pe cari le-a instituit acest sobor și cari sunt:

b) Consiliul superior bisericesc, compus din patriarh, 3 episcopi, un monah, 5 clerici și 6 mireni;[4]

c) Adunarea eparhială, (pentru fiecare eparhie) compusă din clerici și mireni în număr egal, aleși de cercurile protopopești mixte;[5]

d) Consiliul eparhial, (pentru fiecare eparhie) compus din 5 membri, 3 clerici și 2 mireni.[6] Membrii Consiliului eparhial se aleg de către adunarea eparhială;[7]

e) Adunarea sau *cercul protopopesc general,* (pentru

---

[1] Șesan p. 18.

[2] Idem p. 21.

[3] B. O. R. 1922 Oct. p. 6. „Statutul pentru administrarea bisericii rusești", trad. de Șt. Berechet, I, art. 1.

[4] Statut III, art. 7, B. O. R. 1922 p. 8.

[5] B. O. R. 1922 p. 91 art. 34 vezi și art. 15, 31, 32 din „legea eparhiilor".

[6] B. O. R. 1822 p. 93, art. 53 din „legea eparhiilor".

[7] Art. 37 vezi despre Consiliul eparhial în art. 5, 47—65 din „legea eparhiilor".

fiecare protopopiat) compus din toţi clericii protopopiatului şi dintr'un număr egal de mireni aleşi de consiliile parohiale ;[1]

f) Consiliul protopopesc, compus din protoiereu, 2 clerici şi 2 mireni, aleşi (aceştia 4) de adunarea protopopească generală ;[2]

g) Adunarea parohială, (pentru fiecare parohie) compusă din clerul parohiei şi din parohieni de ambele sexe dela vârsta de 25 de ani în sus ;[3]

h) Consiliul parohial, compus din clerul parohial, epitropul bisericesc (mirean) şi un număr de mireni egal cu al clerului sau şi mai mare, aleşi de adunarea parohială.[4]

In afară de acestea, legea parohiilor, mai cuprinde şi dispoziţiuni prin cari li se da posibilitatea parohiilor să se asocieze în :

i) Uniuni ale parohiilor, pe eparhii, uniuni formate din delegaţi ai adunărilor parohiale.[5] O anexă a legii acesteia dă şi protopopiatelor posibilitatea să formeze :

j) Adunări judeţene sau districtuale, compuse din membrii consiliilor protopopeşti, membri aleşi de adunările protopopeşti pentru adunările eparhiale şi din reprezentanţi ai parohiilor, clerici şi mireni în număr egal aleşi de adunările parohiale.[6]

Numai la schiţarea sumară a *„Statutului pentru administrarea bisericii ruseşti"*, nimeni nu poate evita asemănarea lui cu *„Statutul organic"* al lui Şaguna.

---

1 Idem p. 93—4 ; art. 71 vezi în art. 66—76 din „legea eparhiilor".
2 Idem p. 94, art. 78, 79 sq. din „legea eparhiilor".
3 Idem p. 330, art. 44 şi 41—67 din „legea parohiilor".
4 Idem p. 332, art. 68 din „legea parohiilor".
5 Idem p. 692—4, art. 157—177 din „legea parohiilor".
6 Idem p. 694, art. 1 din dispoziţia asupra adunărilor judeţene din 2/15 Aprilie 1918.

Dar asemănare, e prea puţin zis; în cele mai importante părţi ale sale este chiar identic cu „Statutul organic". La adoptarea organizatiei şaguniene, biserica rusă ajunsese după o lungă şi serioasă pregătire ştiinţifică, prin care s'a urmărit lămurirea principiilor de bază ale celei mai proprii forme de guvernământ a bisericii. Toate cercetările au dus spre recunoaşterea organizaţiei şaguniene, ca cea mai reuşită sinteză de principii şi ca cea mai potrivită expresie formală a acestora, cu un cuvânt ca cea mai înaltă legislaţie pe care a dat-o cineva bisericii vreodată. Adoptarea ei în întregime de către biserica rusă la 1917—1918, confirmă în chip strălucit, chiar după o jumătate de veac, valoarea indiscutabilă a operei lui Şaguna.

Biserica rusă, ajungând sub stăpânirea unui stat aconfesional şi ateu, nu se putu desvolta normal şi, organizaţia pe care şi-o pregătise şi şi-o dase, nu a putut opri sciziunile provocate şi alimentate atât de creştini cât şi de bolşevici. Biserica unică rusească s'a desmembrat şi din frânturile ei s'au format mai multe biserici. In toate acestea însă s'a căutat să se menţină principiul sinodalităţii cu privire la organizare, exceptând biserica - mamă, tihoniană — care l-a lepădat mai târziu.

Dela izbucnirea revoluţiei, biserica din Ucraina a căutat să se despartă de cea din Moscova, constituindu-se încă în 1917 un „Sfat bisericesc panucrainian" — „primul sfat bisericesc panucrainian" „Rada"[1] care pregăti primul sobor mixt panucrainian „primul sobor bisericesc panucrainian" cu cca 300 membri, ce se ţinu la 7 Ianuarie 1918 în Kiev, chemat să-i dea o organizaţie nouă bisericii ucrainiene.[2] A doua sesiune a soborului acestuia se deschise în Iulie 1918.[3]

---

[1] Zankow: Polojenieto etc., p. 91.
[2] Zankow, o. c., p. 91; Şesan, p. 105; Lotocki: Izvoare, p. 129.
[3] Zankow, p. 91; Lotocki: Izv. p. 129—130.

Soborul bisericesc panucrainian în sesiunea din Iulie 1918, adunat la Kiev, dete bisericii ucrainiene o organizație provizorie, un „statut despre conducerea mai înaltă a bisericii ortodoxe din Ucraina". Biserica ucrainiană fu declarată autonomă (art. I). Statutul prevedea ca „organ suprem legislativ, administrativ și judecătoresc, *soborul bisericesc ucrainian*" (art. 3) compus din toți episcopii, vicarii arhierei ai Ucrainei și din clerici și mireni aleși. Soborul acesta avea să fie periodic și avea să se întrunească din 3 în 3 ani (art. 4). Pe lângă el ca organe administrative permanente, aveau să fie, *soborul arhieresc* și *sfatul bisericesc superior*. Acest sfat bisericesc superior, avea să se formeze din mitropolitul Kievului, 3 episcopi, 4 clerici și 6 mireni aleși pe 3 ani de soborul bisericesc ucrainean (art. 6—8).[1]

La 1 Ianuarie 1919, biserica ortodoxă ucrainiană fu declarată autocefală de către Petliura, hatmanul lor de atunci. Prin legea de constituire a bisericii autocefale ortodoxe ucrainiene, ce se dete în aceiaș zi, se prevedea prin art. 1, ca cea mai înaltă autoritate în biserică: „Soborul panucrainian bisericesc" de formație mixtă, apoi prin art. 2: „Sinodul ucrainian bisericesc" format din 2 episcopi, 1 protopop, 2 preoți, 1 diacon și 5 mireni, ce vor fi aleși de soborul panucrainian bisericesc.[2] Un astfel de „sinod ucrainian bisericesc" se întruni la Kiev în 14 August 1919.[3] Peste un an, autocefalia bisericii ucrainiene a fost proclamată de cătră soborul panucrainian bisericesc a doua oară la 5 Maiu 1920[4] și peste doi ani, a treia oară la 22 Maiu 1921 printr'un sobor de 412 persoane numai presbiteri și mireni, adunați la Kiev.[6]

Fracțiunea, care la 1918 Iulie, isbutise, la soborul

[1] Zankow: Polojenieto, p. 91—92.
[2] Lotocki: Izvoare p. 297; Zankow, p. 94.
[3] Șesan p. 107.
[4] Zankow p. 94.
[6] Idem p. 108; Zankow, p. 94.

panucrainian de atunci, să oprească proclamarea autocefaliei bisericii ucrainene și să-i mulțumească pe partizanii autocefaliei numai cu autonomia, această fracțiune reprezenta direcțiunea veche rusă sau tihoniană în sânul bisericii ucrainene. Lor nu li-se mai datorește, înafară de proclamarea autonomiei la soborul pomenit, nici-o acțiune mai de seamă în biserica ucraineană. Toate celelalte acțiuni de reorganizare a bisericii acesteia, aparțin grupului mai numeros al autocefaliștilor ucraineni, care, deja la soborul din 22 Maiu 1921, era total despărțit de fracțiunea *tihoniană* sau episcopală, reprezentată prin ierarhi și prea puțini clerici și mireni. Această fracțiune *tihoniano-episcopală* mai ținu un fel de sobor, mai mult o consfătuire mixtă, la 2 Sept. 1922, la care luară parte câțiva episcopi, clerici și mireni.[1]

Autocefaliștii, naționaliști prin excelență, rămași chiar dela 22 Maiu 1921 fără ierarhie, căci episcopii se izolaseră de ei, convocară un sobor panucrainian pe 14 Oct. 1921 la Kiev, capitala Ucrainei, în care se ținuseră dealtfel toate celelalte soboare și întruniri. Cca 400 de clerici și mireni luară parte la sobor, dar nici un arhiereu. Soborul alese, pe protoiereul Vasile Lipkovski, mitropolit de Kiev, și acesta primi hirotonia întru arhiereu dela 30 de preoți, din care pricină această fracțiune autocefalistă și naționalistă primi numele de biserică *„autohirotonită“* („samosviata“) iar partizanii ei fură numiți autohirotoniți sau lipkovți.[2] Soborul acesta nu ne-ar interesa mai de aproape dacă la el nu s'ar fi afirmat împotriva absolutismului ierarhic, necesitatea introducerii sinodalității mixte bisericești. S'a afirmat corect la acest sinod, că dacă până aci biserica rusă a avut o organizație și conducere episcopală și deloc si-

---

[1] Șesan, p. 109.
[2] Zankow, o. c., p. 95.

nodală, aceasta nu înseamnă că trebuie să rămână astfel pe vecie, ci din contră, se impune întroducerea sinodalității mixte.[1]

Intrând în conflict cu statul sovietic, Lipkovski a și fost arestat prin August 1926, iar biserica sa, întrunindu-se între 17 Octomvrie și 2 Noemvrie în sobor la Kiev, l-a depus și în locul lui l-a ales pe Nicolae Boreţki.[2] Soborul acesta, prin a sa „orânduială administrativă a bisericii", institui ca suprem organ legislativ și de control: „soborul bisericesc panucrainian", compus din episcopi, clerici și laici, reprezentanţi ai eparhiilor, iar ca suprem organ administrativ: „sfatul bisericesc ortodox panucrainian", format tot din episcopi, clerici și mireni, aleși de soborul bisericesc panucrainian. Pentru administrația eparhiilor, protopopiatelor și parohiilor, întroduse soboare eparhiale, protopopești și parohiale.[3]

Inafară de fracțiunile: tihoniană-episcopală și cea a autohirotoniţilor, prin 1922, cea mai mare parte a foștilor tihonieni, au inițiat o nouă sciziune în biserica ucraineană. Aceștia s'au adunat în sobor mixt, format din episcopi, clerici și laici, în urma căruia, sinodul arhiereilor partizani ai mișcării acesteia bisericești, care se numea *sinodală autocefalistă*, a decis, în 5 Septemvrie 1922, să se convoace un sobor bisericesc mixt, care să se pronunțe asupra autocefaliei și asupra organizării bisericii. Curând, între 25—27 Oct 1923, la Kiev, se întrunirä din nou arhiereii și, luând atitudine atât împotriva tihonienilor cât și împotriva autohirotoniţilor, s'au pronunțat pentru „păstrarea formei sobornicești sinodale a administrației bisericești, cu participarea clerului și a mirenilor" și au decis să se convoace so-

1 Idem p. 97, nota 3.

2 Idem p. 96—97.

3 Idem p. 98.

borul bisericesc panucrainian.[1] Soborul acesta panucrainian bisericesc, al bisericii ortodoxe sinodale autocefale ucrainene, s'a întrunit între 17—21 Maiu 1925 în Harkow, în formaţie mixtă, participând 36 episcopi, 88 clerici şi 86 mireni, şi decise să fiinţeze ca organe ale puterii bisericeşti, următoarele colegii mixte: *a)* „Soborul panucrainian"; *b)* „Sinodul", compus din 12 episcopi, 6 clerici şi 6 mireni; *c)* „Prezidiul", o comisie permanentă formată din 4 episcopi, 2 clerici şi 2 mireni.[2] Autocefalia acestei biserici fu recunoscută de al III-lea sobor panrus dela Moscova, în Octomvrie 1925.[3]

In Ucraina, şi grupul bisericesc al *„jivoţercovnicilor"* sau al *bisericii vii*, care-şi avea în Rusia-Mare grosul partizanilor, şi-a găsit aderenţi. Aceştia, în Febr. 1923, se întruniră şi ei într'un sobor mixt la Kiev, participând: episcopi, clerici şi mireni.[4]

In general, toate aceste biserici ortodoxe ucrainiene, sau mai bine zis, fracţiuni ale bisericii ucrainiene: tihonienii, autohirotoniţii, sinodaliştii şi jivoţercovnicii, indiferent de nuanţele lor deosebitoare, au fost de acord asupra principiului sinodalităţii mixte sau a sobornicităţii, tinzând fiecare, într'o formă mai corectă sau mai puţin corectă, să impună acest principiu şi să-l traducă în viaţă. Acesta este propriu zis, axa întregii organizaţii a bisericii ortodoxe ucrainiene şi totodată mobilul tuturor acţiunilor de reorganizare întreprinse în această biserică. Ea milita de fapt din vremi mai îndepărtate pentru sinodalitate, fiind mai veche şi mai înrădăcinată în viaţa ei această tradiţie, care în biserica moscovită a fost sugrumată mai de timpuriu.

In Rusia propriu zisă, pe lângă biserica „tihoniană" — cea grupată în jurul patriarhului Tihon, ales

[1] Idem o. c., p. 116—117.
[2] Idem p. 118.
[3] Idem p. 119—20.
[4] Idem p. 117.

în 1917, şi apoi în jurul urmaşilor săi — mai există din 1922 aşa numita *„biserica sinodală autocefală rusă"* sau *„biserica vie"*, născută din opoziţia împotriva autocratismului din biserica tihoniană. Această biserică este partizana sinodalismului fără compromisuri, ceiace nu înseamnă că ar reprezenta un curent revoluţionar ci doar unul reformativ. Despărţită la 12 Maiu de biserica tihoniană, aceasta şi-a adunat la 29 Maiu 1922 un prosinod mixt la Moscova, format din, 75 episcopi, 300 clerici şi mireni, care pregăti soborul constitutiv al bisericii vii, din Iulie—August 1922.[1] La prosinodul din 29 Maiu 1922, biserica vie aşeză în centrul reformelor proectate, introducerea sistemului colegial-sinodal în administraţia bisericii ruse în locul absolutismului episcopal.[2] In sensul celor proectate la prosinod, primul sobor al bisericii vii din Iulie—August 1922, începu reorganizarea bisericii prevăzând ca organe colegiale ale puterii bisericeşti: *a) soborul bisericesc*, în formaţie mixtă, membrii având drepturi egale; *b) administraţia bisericească superioară* (consiliu) tot mixtă; *c) colegii eparhiale*, pentru eparhii, compuse din, episcop, 4 preoţi şi 2 mireni.[3] Biserica vie, stăruia pentru convocarea celui de al doilea sobor panrus, care se şi întruni la Moscova între 20 Aprilie şi 9 Maiu 1923. Aici „biserica vie" domină pe cea tihoniană—patriarhală. Participară 476 delegaţi, episcopi, clerici şi laici.[4]

In sânul bisericii vii era, de prin anul 1922, o fracţiune ce-şi zicea *„biserica renaşterii"* sau *„biserica renăscută"*. O altă fracţiune îşi zicea *„biserica sinodală înoitoare"*. Ea apăru la 1923. In fine, mai exista şi o a treia — o asociaţie religioasă-muncitorească a

1 Şesan p. 88—89; Zankow p. 105—106.
2 Zankow p. 105.
3 Idem p. 106.
4 Şesan, p. 92; Sobor Rus 1925 p. 2.

obştiilor comune — mai mult comunistă decât religioasă.[1] Toate aceste fracţiuni, plus altele mai mici, formau biserica vie propriu zisă. Fracţiunea sau grupul: *„biserica renaşterii"*, ajunse la un moment dat la preponderanţă, încât a izbutit să convoace un sobor al partizanilor săi. De fapt în anul 1924, la 30 Iulie, s'a şi deschis la Moscova soborul bisericii vii a renaşterii (sobor ţerkvi vozrojdenia). Soborul se compuse din episcopi, clerici şi mireni. Regulamentul său prevede o măsură foarte corectă din punct de vedere canonic, anume, art. 7 al regulamentului zice că episcopii au drept de veto asupra deciziunilor luate de sobor. Acest lucru nu voise să-l admită cel de al II-lea sobor panrus din 1923.[2] Soborul dete bisericii o organizaţie[3] întemeiată pe respectarea principiilor: ierarhic, electoral şi sinodal. *Organizaţia parohiei* cuprinde: adunarea parohială, comitetul parohial, apoi, din delegaţii acestora, se constitue sfaturi (soviety) locale şi adunări locale a unor circumscripţii mai mari.[4] Prin art. 16 al Polojeniei sau Statutului, se dispune ca în toate corporaţiile bisericeşti se va observa proporţia de $^1/_3$ clerici şi $^2/_3$ mireni, la fel ca şi în organizaţia bisericii române, sârbe, etc. *Episcopia* va avea şi ea obicinuitele colegii bisericeşti, compuse din reprezentanţii eparhiei. *Consistorul episcopesc* se compune din 2 clerici şi 4 mireni (art. 20).[5]

Acestei fracţiuni a „bisericii renaşterii", îi luă înainte curând cealaltă fracţiune mai importantă, cea *„sinodalo-înoitoare"*, care dupăce, între 10—18 Iunie 1924, adunase o „comisie antesinodală", îşi intensifică acţiunea reuşind să domine pe celelalte fracţiuni şi să-şi asigure întâietatea faţă de ele, precum şi bună-

---

1 Zankow, p. 107—108.

2 Trudy sob. ţerk., vozrojd. p. 4.

3 „Polojenie soiuza ţerkovnoi vozrojdenii" partea I şi II.

4 Id. p. 69, 71.

5 Idem p. 80 - 81.

voința guvernului, trecând drept biserica vie sinodală cea adevărată.

Soborul panrus din 1923, desființase patriarhatul și, lupta pentru supremație se da acum între biserica vie sinodală înoitoare și biserica tihoniană, fostă patriarhală.

Biserica vie, sinodală înoitoare, reuși să obțină dela guvern aprobarea cuvenită pentru ținerea unui nou sobor panrus la Moscova. Acesta într'adevăr se deschise la Moscova în 1925, 1 Octomvrie, sub președinția mitropolitului Veniamin al Leningradului, șeful bisericii vii. Soborul întruni 90 episcopi, 109 clerici și 133 mireni[1] la ședințele sale. Numai 8 eparhii mai îndepărtate n'au fost reprezentate. La acest al III-lea sobor bisericesc panrus, luară parte și doi arhimandriți greci: Pavel (Dimopulos) ca reprezentant al patriarhiei Constantinopolului și altul ca reprezentant al patriarhiei alexandrine. Profesorul S. M. Zarin, a prezentat soborului un nou proect de lege pentru organizarea superioară a bisericii ortodoxe ruse, vrea să zică a autorității superioare în biserică.[2] Prcectul a fost votat și, amăsurat lui, *„Polojenia"* sau *„Statutul"* despre organizarea (autorității) superioară a bisericii ortodoxe din S. S. S. R. prevede în art. 1, ca cea mai înaltă autoritate în biserica rusă: *soborul local* (sobor pomiestnyi) ce se va întruni odată pe an, sau cel mai rar la 3 ani. El va fi format din episcopi, clerici și mireni. Art. 2 prevede și *Sf. Sinod* ca organ central administrativ, compus din 12 arhierei și 20 clerici și mireni.[3] *„Legea asupra organizării mitropoliilor"*, votată tot la acest sobor, impune prin art. 4: *soboare provinciale mitropolitane,* formate din mitropolit, episcopi și membri clerici și

---

1 După Zankow, o. c., p. 110: 83 episcopi, 200 clerici și 200 mireni.
2 Sobor Rus p. 1—3.
3 Zankow p. 110; Sobor Rus p. 5, 19.

mireni aleşi de eparhii.[1] Prin *„Legea eparhiilor"* se impune în fiecare eparhie : o *adunare eparhială* şi o *administraţie eparhială (consistoriu)* (art. 10 § *a* şi § *b*). Adunarea eparhială se compune, (art. 35) din episcop, (episcopul şi vicarii arhierei) plus membrii consistorului şi alţi clerici şi mireni aleşi de adunările cercuale (judeţene) şi protopopeşti. Consistorul sau administraţia eparhială, se compune din clerici şi laici aleşi de adunarea eparhială, (art. 12) cel puţin în număr de 5, împreună cu episcop cu tot (art. 11). Intre forurile colegiale eparhiale şi cele protopopeşti, se introduc unele numite cercuale (judeţene, districtuale) sau vicariale. Prin art. 43 al legii eparhiilor, se institue : *„administraţii sau consistorii bisericeşti vicariale"* (Vikarialnyie ţerkovnoe upravlenia) în localităţile centrale ale districtelor. Acestea se compun din cel puţin 5 membri, 2 clerici, 2 mireni, plus vicarul episcopesc. Membrii consistoriilor acestora vicariale, se aleg de către adunările districtuale, compuse din clerici şi mireni (art. 47).[2] Prin aceeaş lege a eparhiilor, se institue şi organele colegiale ale protopopiatelor. Protopopiatul are o *adunare protopopească* şi un *consiliu protopopesc* sau o administraţie protopopească. Adunarea se compune din toţi preoţii protopopiatului şi din acelaş număr, egal cu al preoţilor, de mireni aleşi de parohii. Consiliul se compune din protopop, plus 2 clerici şi alţi 2 mireni (art. 57, 58).[3]

Pentru organizarea parohiilor, s'a adus o lege specială : *„Legea parohiilor"*, prin ale cărei articole se impun *adunări parohiale*, formate din toţi membrii parohiilor (art. 12, 17), şi *comitete parohiale*, alese de adunările parohiale şi conduse de preoţi (art. 25—26).[4]

---

[1] Sobor Rus p. 20.
[2] Idem p. 22.
[3] Idem p. 23.
[4] Idem p. 24.

Astfel se prezintă organizaţia bisericii vii, biserică recunoscută de patriarhiile orientale.

Conducătorul bisericii tihoniene, mitropolitul Serghie, din anul 1927 se declarase singurul conducător autocrat al bisericii sale,[1] pe care vrea să o conducă după metode apuse, cari totuş mai culeg aprobările unora.

Pe lângă cele două biserici: rusă propriu zisă şi ucrainiană, în cuprinsul S. S. S. R. se mai găseşte o mică biserică ortodoxă, aceia a Georgiei sau Gruziei. Reprezentanţi ai acestei biserici, au luat parte la lucrările „comisiei antesinodale" din 1906, şi încă de atunci militau pentru autocefalia bisericii lor, care era dependentă de cea rusă. Impreună cu ceilalţi partizani ai sobornicităţii, luptau şi ei pentru introducerea acesteia în viaţa bisericii. La 1917 (Martie), reprezentanţi ai bisericii georgiene s'au adunat în sobor mixt la Mţehet şi şi-au declarat biserica autocefală.[2] In organizaţia bisericii lor, Gruzinii au întrodus „soborul bisericesc" şi „sfatul bisericesc", ca foruri superioare mixte de conducere.[3]

Biserica Greciei, după răsboiul mondial, în legiurile sale a prevăzut şi ea unele foruri mixte. Astfel, deja prin legea de organizare din 31 Dec. 1923 s'au impus mitropoliţilor *„consilii mitropolitane"* mixte.[4] Nici legea din 13 Oct. 1931, n'a desfiinţat aceste Consilii (art. 2—6).[5] Tot în 1931, a luat fiinţă şi un *consiliu economic*, mixt, de asigurare pentru întreaga biserică elină[6] şi un consiliu economic general, mixt, pentru averea mănăstirilor şi a bisericilor,[7] care-şi are consilii mixte corespondente, pe lângă fiecare mitropolie.[8]

1 Şesan p. 71. 2 Zankow p. 79. 3 Idem p. 85.
4 Kazimirovici p. 44—45.
5 Ἐκκλησία p. 127—129.
6 Art. 21 al legii T. A. K. E. Ἐκκλησία p. 174—75; 191.
7 Ἐκκλ. p. 33.
8 Ἐκκλ. p. 35.

Pentru parohii s'au întrodus *adunări* și *consilii parohiale.*[1]

Patriarhia din Constantinopol și-a păstrat unele foruri colegiale mixte pentru eparhii și parohii, fără a avea o lege nouă prin care să fie specificată formațiunea și atribuțiile lor.

La fel și patriarhia *Alexandriei.*

In patriarhia *Antiohiei,* prin legea din 1900, s'a instituit un consiliu mixt din 12 membri: 4 mitropoliți și 8 laici, între cari 3 din Damasc și unul din Antiohia, iar ceilalți 4 aveau să fie aleși de celelalte eparhii pe rând.[2]

In patriarhia *Ierusalimului,* Arabii, agitându-se împotriva Grecilor, au înaintat în 1909 un memoriu guvernului turc, prin care, între altele, cer la § 2, ca să se institue un consiliu național mixt permanent, sub preșidenția patriarhului, însă membrii săi să fie în proporția de $^{2}/_{3}$ mireni și $^{1}/_{3}$ clerici, iar atribuțiile lor să fie: privegherea asupra școlilor, bisericilor, și afacerilor economice.[3] Printr'o ordonanță din 9 August 1910, guvernul dispuse formarea unui consiliu mixt bisericesc. Adunarea patriarhiei din Ierusalim, din 24 și 25 Septemvrie 1910, compusă din toți reprezentanții clerici ai eparhiilor supuse patriarhiei din Ierusalim și din reprezentanții laici ai orașelor: Ierusalim și Joppe, a votat o lege pentru alegerea membrilor consiliului mixt al patriarhiei. După art. 9 al acestei legi, consiliul mixt se compune din 6 clerici și 6 laici, aleși pe rând după anumite criterii, din cele 13 eparhii ale patriarhiei (art. 11).[4]

---

[1] Art. 25 și 52 al legii din 13 Oct. 1931. Ἐκκλησία p. 137, 145.

[2] Bogosl. Viestnik, 1906 Oct.. p. 294—295; R. Janin: Les Eglises Orientales et les Rites orientaux, Paris, 1922, p. 199.

[3] M. Μεταξάκης: Αἱ ἀξιώσεις τῶν ἀραβοφώνων ὀρθοδόξων τῆς Παλαιστίνης — Constantinopol, 1906, p. 6.

[4] Πανταῖνος, oficiosul patriarhiei din Alexandria, an. 1910, p. 908—910.

Biserica *Sârbilor*, în tradiția căreia sinodalitatea mixtă avea rădăcini adânci din vremuri străvechi, constituindu-se după răsboiu într'o unică biserică autocefală cu rang de patriarhie, în orânduelile ei de organizare, ținu seamă de sobornicitate, și aceasta, constitue chiar axa nouilor ei legiuiri.

„Legea despre biserica ortodoxă sârbească“ din 8 Nov. 1928, în art. 4, prevede ca principiu general al administrației bisericești, colaborarea clerului și a poporului cu ierarhia,[1] care principiu e temeiul sobornicității. *„Statutul bisericii ortodoxe sârbe“* din 16 Nov. 1931, este croit pe acelaș principiu, căruia Sârbii îi mai zic și „poporan-democrat“.[2] In baza acestui „statut“, s'au întrodus în organizația bisericii sârbe, următoarele corporațiuni mixte:

a) Sfatul patriarhal, format din: patriarh, 4 arhierei, clerici și 12 mireni (art. 76, 79);

b) Comitetul administrativ patriarhal, format din: patriarh, doi membri ai *soborului arhieresc*, un reprezentant al mănăstirilor, 3 preoți și 6 mireni (art. 87), toți aceștia se aleg dintre membrii sfatului patriarhal;

c) Sfatul eparhial, format din: arhiereu, membrii judecătoriei eparhiale bisericești, jumătate dintre protopopii eparhiei, un ieromonah, câte un preot paroh din fiecare protopopiat și câte doi mireni, membri ai sfaturilor bisericești de obște parohiale, din fiecare protopopiat (art. 132);

d) Comitetul administrativ eparhial, format din: arhiereu, 1 monah, 1 protopop, 2 parohi și 6 mireni (art. 138);

e) Adunarea obştească - bisericească (parohială), compusă din bărbații maturi ai obștiilor bisericești.

---

1 Kazimirovici: Godişnak i kalendar etc., p. 88.

2 Idem p. 88.

f) Sfatul obştesc-bisericesc (parohial), format din 12 până la 60 membri;

g) Comitetul administrativ obştesc-bisericesc (parohial), format din 6 până la 12 membri (art. 187).[1]

Biserica ortodoxă din Polonia, trăeşte azi în condiţiuni cari nu-i permit să se organizeze în deplină libertate şi în acelaş fel în care s'au organizat celelalte biserici ortodoxe. De altfel şi tensiunea dintre credincioşi, în majoritate absolută ucrainieni, şi ierarhie, care este rusă, împiedecă organizarea constituţională a bisericii. Imediat după răsboiul mondial, vrând să-şi dobândească autonomia şi să se organizeze, biserica aceasta s'a întrunit în două congrese mari mixte, la Varşovia, în Ianuarie 1922 şi la Pociaievskaia Lavra, în Martie 1922. In anul 1923, ierarhia ortodoxă a pregătit un statut pentru „soborul local al bisericii ortodoxe polone" şi l-a prezentat guvernului. El rămase însă fără urmări imediate.[2] Ierarhia ţinea ca legea de organizare a bisericii să fie opera soborului local mixt, dar se vede că guvernul cugeta altfel. Pentru satisfacerea celor mai ardente nevoi de administraţie, Sf. Sinod arhieresc, decise în 1924, instituirea unui *„Sfat mitropolitan"* mixt.[3] Abia în 1925, 13 Aprilie, 5 Iunie şi 1 Decemvrie, Sf. Sinod arhieresc a adoptat un statut provizoriu pentru organizarea internă a bisericii: *„Statut despre organizaţia internă a sfintei biserici ortodoxe autocefale polone"*.[4]

Acest statut, prin art. 34, impune pentru parohii adunări parohiale şi comitete parohiale, iar prin art. 39, prevede ca posibile, dar nu impune, congrese mixte: protopopeşti, eparhiale şi mitropolitane.[5] Intre 10 şi

[1] Idem p. 90—91.
[2] Pravovoie Polojenie p. 48—49.
[3] Zankow p. 25, nota 1.
[4] Polojenie o' vnutrieniem... Warszawa 1926; Zankow o. c., p. 23.
[5] Polojenie p. 10.

12 Ianuarie 1927, se întruni la Varşovia un nou congres al bisericii, format din reprezentanţi ai clerului şi ai mirenilor. Congresul acceptă „statutul"[1] ca bun deocamdată, dar pregăti şi un proect nou de statut, care prevedea ca autoritate supremă în biserica ortodoxă polonă: soborul local format din arhierei, clerici şi mireni (art. 3 al proectului).[2] Până la constituirea soborului local mixt, se admise convocarea periodică a unui congres sau a unei „adunări a reprezentanţilor clerului şi mirenilor", precum şi funcţionarea „sfatului mitropolitan" mixt.[3]

La constituirea unui „sobor local", biserica polonă ortodoxă n'a ajuns nici azi, cu toate că ierarhia a cerut guvernului, în 1928 3 August, slobozenie ca să-l poată convoca şi cu toată aprobarea dată de guvern în 30 Maiu 1930,[4] şi astfel, din pricina unor împrejurări neprielnice, a rămas mereu fără o organizaţie corespunzătoare.

Biserica ortodoxă din Cehoslovacia, dobândindu-şi autonomia în 1923, patriarhia din Constantinopol, prin „Tomosul" de recunoaştere, îi dă şi îndrumări pentru organizare, arătându-i că în scopul adoptării unui statut de organizare, se pot aduna în sobor episcopii împreună cu clericii şi cu mirenii.[5] In urma recunoaşterii autonomiei, s'a organizat la Olmütz, de către arhiepiscopul Savatie din Praga, un „sfat eparhial ortodox moravo-silezian" în formaţie mixtă.[6] In organizaţia bisericilor ortodoxe mai mărunte dela Nord, s'a acceptat în veacul nostru pe toată linia constituţionalismul bisericesc şi cu el sinodalitatea mixtă. Astfel, în biserica din

1 Zankow p. 23.
2 Voskresnoe Ctenie, 1927, p. 55 Nr. 5; Zankow o. c., p. 24.
3 Zankow p. 25—26 nota 1.
4 Pravovoie Polojenie, p. 48—53; p. 59.
5 Art. 9 Zankow, p. 141.
6 Idem ibid.

Lituania se adoptă „sfatul eparhial" format din 3 clerici și 2 mireni pe lângă arhiereu și „soborul eparhial" mixt.[1] Ortodocșii din *Letonia*, întruniți în „sobor", la 30 Octomvrie—2 Noemvrie 1923, își deteră un „Statut" de organizare, prin care se prevăd următoarele foruri mixte de conducere a bisericii ortodoxe lituane: *a)* „Soborul bisericesc" (art. 6—11);[2] *b)* „Sinodul" (art. 64—67); *c)* „Adunări protopopești obștești (art. 107—111); *d)* „Sfaturi protopopești" (art. 113—116);[3] *e)* „Adunarea obștească enorială" (art. 152 sq.); *f)* „sfatul enorial" (art. 176 sq.).[4]

Aceiaș organizație și-a dat și biserica ortodoxă din *Estonia*, prin „Statutul" din 14—16 Iunie 1922, votat de un sobor bisericesc, căruia i s'au mai adaus ulterior unele modificări.[5] Organele mixte-colegiale ale acestei biserici sunt: *a)* „Soborul bisericesc" (art. 7—17); *b)* „Sinodul" (art. 30 sq.); *c)* Comisia de control" (art. 42 sq.); *d)* „Adunarea eparhială" (art. 46]; *e)* „Sfatul eparhial" (art. 46); *f)* „Comisia eparhială de control" (art. 46); *g)* „Adunarea protopopească" (art. 47); *h)* „Sfatul protopopesc" (art. 47); *i)* „Adunarea enorială" (art. 19 sq. din „statutul enoriilor"); *j)* „Sfatul enorial" (art. 33 din „statutul enoriilor"); *k)* „Comisia enorială de control" (art. 53 al „statutului enoriilor").[6] La fel se prezintă și organizația bisericii ortodoxe din *Finlanda*, din punctul nostru de vedere. „Statutul pentru biserica ortodoxă în Finlanda" pregătit de un sobor bisericesc mixt în 1918,[7] prevede: *a)* „Soborul bisericesc" (art. 16, 22 sq.); *b)* „Administrația bisericească" (art. 63 sq.); *c)* „Judecătoria bisericească" (art. 84—85);

[1] Această biserică are o singură eparhie. Zankow, p. 29.
[2] Zankow, p. 32, 34—35.
[3] Idem. p. 35—37.
[4] Idem p. 38.
[5] Idem p. 48.
[6] Idem p. 50—55.
[7] Idem p. 64.

d) „Adunarea protopopească" (art. 82); *e)* „Adunarea enorială" (art. 205, 207); *f)* „Delegaţia enorială" (art. 228, 229); *g)* „Sfatul enorial" (art. 237—38 sq.).[1]

Până şi cea mai nouă biserică ortodoxă autocefală, cea *albaneză*, care şi-a întrunit un „congres naţional-bisericesc" la Berat în 1922,[2] s'a ataşat orientării celei noui sobornniceşti, în ce priveşte conducerea destinelor sale bisericeşti.

In biserica *românească*, prin legea şi statutul de organizare din 1925, se prevede un congres naţional-bisericesc, compus din: membrii Sfântului Sinod, apoi din câte 6 membri: 2 clerici şi 4 mireni, reprezentând fiecare eparhie; în atribuţiile congresului cad afacerile administrative, culturale, fundaţionale şi epitropeşti (art. 8 statut). Alături de congres se mai institui pentru fiecare eparhie, o adunare eparhială mixtă, compusă din $^1/_3$ clerici şi $^2/_3$ mireni, ca for cu atribuţii administrative externe (art. 129—131 statut). Constituirea ambelor acestor adunări mixte nu este formal deplin canonică, dar nici nu e în contrazicere cu tradiţia bisericii ortodoxe române de pretutindeni şi mai ales funcţionarea lor nu s'a dovedit deloc necanonică. Formal, nu este strict canonică deoarece prin acestea se impune în biserica particulară un for bisericesc, în care episcopii, prin vot, sunt puşi pe treaptă de egalitate cu mirenii, cari pot să impună arhiereilor decizii, chiar împotriva voinţii acestora, iar în eparhiese impune episcopului iarăş un for ale cărui decizii n'au nevoe să fie confirmate de episcop, iar în caz de protest al acestuia, cazul se defereşte în mod necanonic unui alt for, în care episcopii n'au cuvânt hotărîtor: congresul naţional-bisericesc, şi acesta decide în ultimă instanţă (art. 135 Statut).

1 Idem p. 66—72.
2 Idem p. 146—7.

Dacă aruncăm o privire asupra evoluţiei spre sobornicitate a tuturor bisericilor ortodoxe, din momentul apariţiunii legislaţiei şaguniene până în zilele noastre, este cu neputinţă să evităm constatarea, că tatăl întregului curent de revenire la sobornicitate, este marele Şaguna. „Statutul său organic", este prototipul noilor legi şi statute de organizare ale bisericilor ortodoxe, cari în majoritate covârşitoare, au adoptat parţial sau integral, nu numai principiile ci şi formele şaguniene. Opera lui rămâne ca un munte semeţ, a cărui imagine se proiectează în serii, ca într'o oglindă miraculoasă, în conştiinţa bisericii ortodoxe.

In cele de până aici am văzut o serie de sinoade mixte. Am văzut în ce chip s'a manifestat principiul sinodalităţii sau sobornicităţii, sau principiul reprezentativ cu un termen laic, am văzut diferitele forme colegial-sinodale pe cari le-a îmbrăcat, precum şi temeiurile instituţiei sinodale sub aspectul ei cercetat de noi. Instituţia aceasta am urmărit-o de-alungul erei creştine şi am vzăut-o pretutindeni şi totdeauna practicându-se, în forme canonice sau şi necanonice uneori. Sinoadele mixte sunt în tradiţia bisericii ortodoxe, care tradiţie e o garanţie pentru utilitatea lor şi le împrumută o suficientă autoritate legală. Pe această tradiţie şi mai ales pe dreapta ei tălmăcire, se'ntemeiază şi prin ea se justifică şi se'nţelege, reactivarea sinoadelor mixte în unele biserici ortodoxe, în jumătatea a doua a veacului XIX.

Reluarea acestei tradiţii s'a făcut numai printr'o adâncă înţelegere a spiritului bisericii ortodoxe şi graţie unei temeinici cunoaşteri a vechilor aşezăminte ale acesteia. Numai în sensul acestor consideraţii şi numai ca purcezând din acestea, se poate înţelege reapariţia generală a sinoadelor mixte în veacul trecut. Rehabilitarea elementului mirean sub raportul dreptului de a lua parte la exercitarea puterii bisericeşti în genere,

şi cazul sinoadelor mixte în special, nu se poate privi ca o inovaţie, ca o creaţie nouă genială a unor legiuitori, care creaţie să se încadreze perfect în spiritul bisericii ortodoxe, ci numai ca o reînviere, ca o scoatere la lumină, a unei instituţii vechi ortodoxe cuprinse în tradiţie. Fenomenul poate fi privit, ca o captare a unui sens care şi până aici se cuprindea în tradiţie, dar se neglijase.

In urma datelor induse asupra sinoadelor mixte, nu se poate admite, ca reapariţia lor în jumătatea a doua a secolului trecut, să se explice ca o simplă inovaţie, conform doctrinei democratice a timpului de după anul 1848. Spiritul vremii de atunci n'a adus nici-o notă nouă bisericii, n'a creat nimic pentru ea, ci numai a sprijinit pe conducătorii bisericii, cari iarăş au ştiut găsi şi utiliza momentul favorabil, în acţiunea lor de restabilire a unei instituţii vechi ortodoxe. Doctrina liberală a vremii de atunci, n'a creat un principiu nou pentru biserică ci numai a înlesnit realizarea unui principiu de totdeauna a bisericii creştine.

Nu arareori am văzut în practică sinoade mixte cari funcţionau necanonic. Existenţa unei practici tradiţionale greşite, nu poate servi ca argument pentru menţinerea ei, ci din contră, deşi practica necanonică a adus servicii imense neamurilor şi bisericilor naţionale, ea azi nu mai are aceleaşi motive de dăinuire.

Sinoadele mixte, au fost totdeauna pârghii puternice de rezistenţă naţională şi religioasă, împotriva încercărilor şi atacurilor vrăşmaşe. Utilitatea sinoadelor acestora este de necontestat; prin ele biserica întreagă îşi apără şi conduce interesele după porunca cea mai creştinească a dragostii şi a colaborării tuturor mădularelor trupului celui mistic al lui Hristos. Poporul nu este un element pasiv şi el este chemat să lucreze alături de ierarhie pentru bunăstarea, propăşirea şi triumful

bisericii în luptă cu poziţiile adverse. Prin consultarea reprezentanţilor lui în soboare asupra tuturor chestiunilor cari privesc biserica, i-se dă ocazia să-şi aducă contribuţia de muncă şi de pricepere la rezolvarea problemelor bisericii; se pune şi se menţine în contact nemijlocit şi continuu cu viaţa bisericii. Angajându-l în munca pentru biserică, el este ataşat mai mult de aceasta, interesul pentru ea e mai viu, şi credinciosul astfel, pe lângă că devine un element foarte activ şi folositor bisericii, mai e şi ferit de influenţe străine potrivnice bisericii şi, în locul stării de supus sau spectator impasibil a felului în care se desfăşoară viaţa bisericii, el devine un agent activ în interiorul bisericii şi un ostaş contra potrivnicilor. Acţiunea mirenilor în soboare, mai e şi un foarte potrivit mijloc, pentru a se preveni orice abuz şi procedare arbitrară, la care s'ar putea preta un ierarh şi chiar un sinod. Având în faţă mereu reprezentanţii bisericii întregi, ierarhii vor rezista mai uşor ispitelor de a lucra autocrat şi despotic, în interes personal sau particular al cuiva. Ei vor fi mai uşor păziţi de-a lua vre-o măsură dăunătoare bisericii şi astfel, în faţa neputinţelor sau abuzurilor ierarhiei, elementul laic se impune în soboare, ca un corectiv util. Apoi, în lupta bisericii pe orice teren, pentru apărarea intereselor sale, sau pentru revendicări de drepturi faţă de un stat ateu sau străin de biserică, sinoadele mixte sunt cea mai puternică formaţiune de luptă şi prezintă cele mai multe garanţii de succes. O acţiune întreprinsă de ierarhie, atunci când are la spate cohorte de ostaşi devotaţi ai crucii, nu va eşua niciodată, pe câtă vreme, fără ecoul pe care trebue să-l aibe o acţiune a ierarhilor în popor şi fără de colaborarea acestuia, glasul păstorilor a răsunat adesea în pustiu. Intr'adevăr, din acest practic punct de vedere, orice acţiune străină de biserică, dacă-i va vedea pe conducătorii ei izolaţi de aceia pe

care îi reprezintă, nu se va sinchisi de nici-un protest, de nici-o intervenţie a acestora, căci ce reprezintă un ierarh sau mai mulţi, dacă ei nu sunt şi realii reprezentanţi ai bisericii, nu numai reprezentanţi după nume? Formează oare numai ierarhii biserica? Desigur nu! Ei sunt numai o parte, iar credincioşii alta, şi-o acţiune a bisericii nu poate purta decât semnul colaborării acestora.

Care este însă limita până la care sunt îndreptăţiţi laicii să colaboreze în sinoade mixte cu ierarhia? E natural să nu se poată admite o ingerenţă a acestora în sfera de drepturi ale episcopilor. In fiecare eparhie, episcopul este primul păstor, şi ca atare şi cea mai înaltă autoritate în toate treburile eparhiei. El este conducătorul de drept divin al eparhiei, lui i s'au încredinţat sufletele credincioşilor, el este şi primul răspunzător pentru dreapta ocârmuire a bisericii ce i s'a încredinţat (can. 32, 34 apost. 9 Antioh). Episcopii ca urmaşi ai apostolilor, întocmai ca şi aceia, fiecare în eparhia sa are întreaga putere jurisdicţională, în virtutea căreia el regulează toate afacerile bisericii eparhiale. Dupăcum episcopul într'o eparhie decide în toate problemele bisericeşti, aşa într'o mitropolie sau într'un ţinut mai mare, autoritatea aceasta n'o poate deţine decât sinodul episcopilor respectivului teritoriu, (can. 37 apost., can. 6 VII sin. ec. can. 5 I ec.; can. 19 IV ec.; can. 20 Ant.; 95 Cart.; can. 2 II ec. etc.). Acţiunea de colaborare a mirenilor, nu poate trece prin urmare în sfera dc drepturi ale ierarhiei. In fiecare eparhie nu este altă autoritate mai înaltă decât episcopul şi'n fiecare mitropolie sau ţară, nu este for bisericesc mai înalt decât sinodul episcopilor. Prin urmare, adunările eparhiale nu pot aduce, după dreptul bisericesc oriental, nici o decizie valabilă, dacă nu este aprobată de episcopul eparhiot. Acestuia, principial vorbind, nu-i poate impune soborul nici-o deci-

ziune. Tot astfel, soborul mixt al unei mitropolii sau al unei țări, nu are dreptul să aducă decizii obligatorii, fără ca acestea să obțină aprobarea sinodului episcopesc, căruia nici-o altă autoritate, din cuprinsul mitropoliei sau țării respective, nu-i poate impune vre-o decizie în cele bisericești.

In lumina acestor considerațiuni, apare clar, că laicilor și clericilor cari formează un sobor mixt, nu le revine în raport cu autoritatea episcopului decât un rol consultativ. Deciziile sinoadelor mixte, față de autoritatea episcopală competentă, au așadar numai valoare consultativă, indicativă, nu însă obligatorie. Având aceste sinoade un caracter numai de foruri consultative, dependente de autoritatea episcopului și nefiind corpuri independente superioare episcopatului, proporția membilor participanți din acest punct de vedere poate fi socotită a fi indiferentă, dar cea de $^2/_3$ mireni și $^1/_3$ clerici, apare totuș ca cea mai naturală. Dacă aceste congrese sau sinoade mixte, sunt privite ca autorități independente, atunci e de prisos să ne mai căznim a preciza o proporție între membrii clerici și laici, deoarece astfel de sinoade sunt necanonice și indiferent de formație, deciziile lor nu au putere.

Sinoadele mixte ca înalte foruri consultative ale episcopatului în genere, nu ating caracterul episcopal și sinodal al bisericii și astfel nu alterează ființa bisericii, cum e cazul când sinoadele mixte sunt privite ca autorități superioare episcopilor. Prin aceste sinoade mixte consultative, cari sunt testate în întreaga viață a bisericii ortodoxe, se realizează o diluare, nu o știrbire a autorității episcopale, în sensul de a fi privită, nu ca o putere care-și exercită drepturile în chip absolut, ci ca una a cărei acțiuni sunt supuse controlului și observării biserici întregi, a aceleia pe care respectiva autoritate o conduce. Acesta este un spe-

cific al spiritului adevărat creştin de conducere a bisericii şi o notă ce domină în biserica ortodoxă, rămânând străină şi neînţeleasă pentru biserica apuseană. Prin aceste sinoade mixte se realizează o conciliere între conducători şi conduşi; măsurile cari se impun prin autoritatea episcopului, apar ca emanate din consensul întregii biserici, nu numai din voinţa unui episcop sau a sinodului episcopesc, deşi aceste autorităţi le imprimă caracterul obligativităţii. Propunerile pe cari le face sinodul autorităţii episcopale, în măsura în care ele sunt folositoare sau nevătămătoare pentru biserică, autoritatea episcopală respectivă este obligată să le accepte, iar în caz de refuz, trebue motivare temeinică. In chipul acesta, autoritatea episcopatului nu se ştirbeşte ci se întăreşte, adăugând episcopilor şi sinoadelor demne, noui motive de încredere şi respect şi creind dificultăţi numai celor nevrednici, la îndepărtarea cărora se poate astfel contribui spre binele mai mare al bisericii. Un conflict deslănţuit între un arhiereu nedemn şi sinodul său mixt, natural, ca orice tulburare în biserică e dăunător, însă acest conflict dacă sfârşeşte prin înlăturarea celui nevrednic, prin aceasta se lucră în interesul bisericii. Oare nu mai mare ar fi răul, dacă faţă de un arhiereu, a cărui acţiune, ar fi spre demoralizarea şi învrăjbirea credincioşilor, sinodul n'ar lua atitudine şi acesta ar rămâne în scaun sporind păcatul? Prin sinodul mixt se realizează o fericită formulă, ce înlesneşte colaborarea tuturor membrilor bisericii. Prin colaborarea lor, ca membri ai sinoadelor mixte, laicii pot determina pe ierarhi să ia măsuri utile şi necesare pentru biserică şi arhiereii sunt obligaţi să le primească sfaturile în această privinţă, cari sfaturi în asemenea cazuri sunt chiar decizii obligatorii pentru ei. Arhiereii acceptând şi executând deciziunile acestea, nu se supun sinodului mixt, nu se subordonează lui, ci nevoilor şi binelui bisericii.

Prezența și activitatea mirenilor în soboare, compensează absența sau, ceiace-i tot una, lipsa de activitate a arhiereilor comozi, și temperează excesul de zel al altora, porniți fără chibzueală la lucru, încât biserica nu poate suferi în nici un chip. Ea lucrează mereu și lucrează ceiace-i este sieși de folos, iar nu altora. In felul acesta se menține o medie de lucru, o linie de progres continuu, fără salturi dar sigur, și acest progres se face dependent nu numai de personalitățile arhiereilor ci de biserică în complexul ei reprezentată în sobor prin cei mai de seamă fii ai săi. Pe aceștia, înmănunchindu-i soborul, îi angajează pe toți într'o acțiune comună, prin care producându-se o cunoaștere mai bună, mai apropiată a aptitudinilor naturale, a capacității de muncă, a interesului și a râvnei pentru biserică a fiecăruia, din această colaborare, nu poate rezulta decât o înnoire a puterilor și-o desăvârșită înțelegere și încredere între arhierei și credincioși. Prin aceasta se întărește respectul și supunerea față de autoritate; respectului aceluia, din simpla considerație a unei situațiuni oficiale, i se mai adaugă și acela mult superior și mai complex, provenit din acceptarea liberă a autorității, în urma convingerii despre utilitatea și vrednicia ei. Atașarea și supunerea unei autorități, care se produce în acest chip, e mai firească, mai trainică și mai bogată în roade. O astfel de acceptare a autorității sporită prin credință și devotament pentru biserică, e unica ce convine și se acordă cu spiritul bisericii ortodoxe, care se cârmuiește prin dragoste și *nu* prin silă. Și acesta e sensul colaborării mirenilor în sinoade mixte, cari rămân în principiu la un rol consultativ. [1]

---

[1] In afară de sinoadele mixte pe cari le-am pomenit în acest capitol, vom mai vedea — spre completarea acestor date — o mulțime de alte sinoade mixte, în capitolul ce va urma despre rolul mirenilor la alegerea arhiereilor.

II. PARTICIPAREA MIRENILOR LA ALEGEREA CLERULUI ÎN GENERE

„Alegerea păstorilor bisericii este unul dintre cele mai esenţiale acte ale administraţiei bisericeşti".[1] Păstorii bisericii, clerul în genere, îndeplinind o funcţiune atât de importantă, ca mijlocitori şi conducători spre mântuire, ei fiind organele prin cari darurile Duhului Sfânt se revarsă asupra credincioşilor, este natural ca şi actul alegerii lor, să aibă importanţă proporţională cu însemnătatea funcţiunii. Recrutarea celor ce au să slujească Domnului, trebue făcută cu multă luare aminte considerând întotdeauna numai scopul pentru care sunt aleşi, slujba la care sunt chemaţi. Dacă în recrutarea conducătorilor civili ai societăţii, se pune atâta interes, cu atât mai mult trebue să se pună în alegerea conducătorilor bisericii.

Orice acţiune în biserică trebue să poarte pecetea dragostei creştine; ca un principiu generator, ea trebue să subsiste la temelia întregii vieţi a bisericii în general şi la fiecare acţiune în parte, aşa cum ne învaţă dumnezeescul apostol Pavel. Duhul dragostei şi al colaborării frăţeşti, care angajează în activitatea bisericii pe toţi membrii ei, s'a manifestat şi'n acest important act, al alegerii persoanelor apte pentru misiunea preoţească. Dela întemeierea bisericii, instituirea clericilor s'a făcut prin colaborarea poporului şi a ierarhiei, a bisericii conduse cu cea conducătoare.

[1] A. Pavlow: „Περὶ τῆς μετοχῆς ἥν λαμβάνει τό ποιμνίον εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα κατὰ τοῦς κανόνας τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας καὶ περὶ τῆς κοινονικῆς σῆμασίας", trad. din ruseşte în ziarul „Ἁρμονία", Constantinopol, 1867. Nr. 446, p. 3, col. 3.

Este adevărat că puterea de a institui clerici de toate gradele s'a dat ierarhiei și aparține acesteia de drept, însă nu într'un mod atât de absolut, încât să excludă colaborarea tuturor celorlalte elemente componente ale bisericii. Laicii participă și la exercitarea altor drepturi ale ierarhiei, însă la niciunul din acestea, n'a luat parte atât de efectivă, într'o măsură atât de mare, ca la actele de alegere ale clericilor.[1] Practica bisericii universale abundă în mărturii precise asupra acestui fapt, deși câteodată acest lucru se uită și ceiace biserica întreagă, atât în Răsărit cât și în Apus, dintru început a observat și a păstrat prin tradiție, este tratat drept inovație protestantă sau protestantizantă.

N'au lipsit natural și abuzuri, cari au discreditat uneori, această practică a colaborării laicilor la alegerea clerului. Trebue să se observe că nu în modul acesta de recrutare a fețelor bisericești rezidă răul, nu sistemul este defectuos, ci natura omenească. Nimeni nu poate susține că abuzurile puteau fi provocate de niște creștini conștienți, pătrunși de adevărata lor chemare. Locul celor ce-au săvârșit abuzurile era desigur înafară de biserică, sau între penitenți. Prin urmare, în lipsa de disciplină a unor creștini, nu poate fi văzută o scădere a sistemului care este singur corespunzător bisericii creștine. Singur acesta se poate înșira în linia celor ce într'adevăr servesc scopul bisericii.

Dealungul veacurilor erei creștine, precum vom vedea, s'au observat mai multe moduri în care au participat mirenii la alegerea clerului. Oricât de variate și schimbătoare au fost aceste moduri, ele au fost totuș expresia aceluiaș unic principiu al electiunii, universal adoptat și în biserica creștină, cel puțin în primele 10—11 veacuri, iar de atunci, aproape numai în bise-

[1] Această participare este contestată de o mulțime de cercetători mai vechi și mai noui ca Steccanella, Mitropolitul Cristofor al Leontopolei etc., vezi scrierea acestuia: Τὸ ζήτημα κανονισμοῦ ἐκκλογῆς, Ἀλεξάνδρια 1933.

rica ortodoxă până azi. Sub o formă cu totul nouă — greşită — a reapărut în Apus în protestantismul veacului XVI.

Modul participării mirenilor la alegerea clerului, rezultă din forma de guvernământ a bisericii şi mai ales din maniera de guvernare, proprie bisericii creştine, iar principiul acestei participări, din noţiunea de biserică creştină. Amăsurat diferitelor concepţii despre biserică, avem şi diferite feluri de a înţelege participarea laicilor la actele alegerii şi, după diferitele forme de guvernământ, şi importanţa ce i se dă acestei participări, precum şi limitele ei sunt diferite la cele 3 mari confesiuni creştine.

La instituirea clerului, actul alegerii este esenţial deosebit, de acel al hirotoniei. La primul, participă elementul laic, împotriva voinţii căruia, nu se poate impune un cleric pe cale autoritativă. La designarea persoanei apte, pentru a ocupa un oficiu bisericesc vacant, nu se poate proceda fără consultarea şi consensul mirenilor, pentrucă aceştia au dreptul de a respinge o persoană ce s'ar încerca a li se impune.[1]

In biserica ortodoxă, se recunoaşte ierarhiei dreptul de a rândui clerici de orice grad; o alegere făcută numai din partea ierarhiei, este legală şi fără colaborarea laicilor, aceasta principial vorbind, căci doar şi la alegerea făcută prin mireni, cuvântul ultim îl are ierarhia; ea cenzurează alegerea făcută, o aprobă sau nu. Dar o alegere făcută numai prin ierarhie, cu toată legalitatea ei, nu este menită în biserică să-şi ajungă ţelul, ci pentruca o alegere să fie mai reală şi să servească într'adevăr mai bine biserica, ea trebue să fie rezultatul colaborării întregii biserici, a credincioşilor şi a ierarhiei. Evident că aceasta din urmă are rolul

---

[1] P. N. Trembela Rev. Ἐκκλησία, Atena, 1931, Nr. 4, p. 25 col. 2, artic.: Οἱ λαϊκοὶ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ.

principal, căci ei i s'a încredinţat dela Dumnezeu conducerea bisericii, ea poartă răspundere mai mare deci şi un drept mai mare.

Biserica ortodoxă, care, conform învăţăturii sale despre biserică şi despre forma ei de guvernământ, a considerat pe laici ca un element activ, acordându-i în practică importanţa cuvenită, a privit întotdeauna, participarea laicilor la alegerea clerului ca necesară şi utilă. Prin practică, biserica ortodoxă a creat un fel de drept de alegere al laicilor. Acest drept însă, este de altă natură decât acela ce se înţelege în uzul comun, prin dreptul de alegere; în sensul acesta, actul alegerii conferă celui ales un drept real, i se dă o autoritate, această autoritate îşi are izvorul în voinţa comună şi liberă a celor ce aleg. Nu tot astfel e şi cu alegerea pe care o fac mirenii în biserică. Aceasta nu conferă alesului nici o autoritate în biserică; prin actul alegerii i se dă persoanei alese, numai dreptul de a fi luat în considerare de autoritatea competentă, la completarea unui loc vacant. Prin urmare şi dreptul pe care-l exercită mirenii, sub titlul de drept de alegere, nu este în realitate un astfel de drept, ci numai unul de propunere, de prezentare. Dar dreptul acesta al alegerii, pe care-l au mirenii, nu este totuş atât de fictiv; autoritatea bisericească trebue să ţină întotdeauna seamă de el; dealtfel în biserica ortodoxă nici nu încape arbitrarul şi o procedare arbitrară sau de manieră absolutistă, n'ar produce decât efecte dezastruoase ca una ce este împotriva dragostei creştine şi orice act al autorităţii bisericeşti constituite, valorează în biserică în măsura în care este animat de acest principiu etern al dragostei. Deşi direct, prin actul alegerii, creştinii nu-şi pot impune un păstor, deoarece autoritatea bisericească îl poate respinge pentru serioase motive, ei totuş au mijlocul resistenţii de care făcând uz, pot să nu accepte persoane neagreate. Despre acest drept al rezistenţii, ne

încredinţează şi canoanele.[1] O impunere forţată a unui păstor neagreat, este în biserică de neînţeles şi nu numai inutilă, ci deadreptul dăunătoare, căci un păstor neagreat, nu este spre ocrotirea oilor, ci tocmai spre împrăştierea lor.

Aşadar, în biserica ortodoxă, dreptul laicilor la alegerea clerului se mişcă între acela de prezentare şi cel de rezistenţă. Cel dintâiu, cum am mai spus, nu conferă decât dreptul de a fi luat în considerare de autoritatea competentă, nu poate înlocui nici hirotonia, nici alegerea făcută de ierarhi şi nici trimiterea canonică, acte cari revin numai autorităţii bisericeşti ierarhice, pe cari laicii nu le-au pretins niciodată şi nici biserica nu le-a conces. Cel de al doilea, este o supapă de siguranţă a funcţionării regulate a acestui ram al administraţiei bisericeşti.

Sunt şi de cei cari cugetă împotrivă, aşa, biserica apuseană, care deşi în trecut a admis participarea largă — uneori chiar mai largă decât biserica ortodoxă — a mirenilor la alegerea clerului, totuş dela o vreme a suspendat această practică. Motivul unic ar putea fi abuzurile, dar motivul adevărat rezidă în faptul că biserica apuseană „evoluând" în concepţia ei despre biserică şi despre forma de guvernământ a acesteia, adoptând sistemul absolutist al papalităţii, a trebuit să tragă toate consecinţele acestei evoluţii, excluzându-i deci şi pe laici dela alegerea clerului. S'au ivit şi tendinţe reacţionare în sânul ei, însă procurorii romani făcându-le rechizitoriul cuvenit, au reuşit să le localizeze acţiunea şi s'o oprească.

Biserica protestantă, reprezintă extrema opusă catolicismului. Protestantismul aşa cum se prezintă sub acest raport, reprezintă mai mult o organizaţie politică decât una bisericească. Amăsurat concepţiei ce o au

[1] P. N. Trembela art. cit. 1931, Nr. 4, p. 25, col. 2.

despre biserică şi sistemului de guvernământ democrat excesiv, pe care l-au adoptat, protestanţii acordă laicilor toate drepturile posibile, aşa că pentru ei, starea de laic propriu zisă nici nu există, în baza preoţiei universale. Ca o consecinţă logică a acestora, în biserica protestantă laicii au dreptul exclusiv de a alege pe clerici, cari nu sunt decât reprezentanţii lor autorizaţi şi cari, ca şi orice creştin, având darul preoţiei, nu primesc prin alegere decât dreptul de a exercita, în numele unei comunităţi, slujba preoţiei. Prin urmare la ei, actul alegerii este acela prin care se conferă dreptul de a exercita o funcţiune, pentru care nu mai are nevoe de nici un alt act sau formalitate, căci fiecare credincios are capacitatea pentru orice funcţiune Alegerea este deci totul, ea nu este numai o simplă prezentare, ci însuş actul care produce (crează) dreptul. Nu diferă deci întru nimic, de orice alegere din ordinea civilă.

Concepţia bisericii ortodoxe, se plasează ca o medie între aceste concepţii şi practici opuse, a catolicismului roman şi a protestantismului; ea este însă cea primordială, din care, prin tendinţi centrifuge desvoltându-se o extremă, a produs şi pe cealaltă prin opoziţie. Principiul electiv, adoptat ca o pârghie a constituţionalităţii, s'a manifestat cu deosebire la instituirea slujitorilor principali ai bisericii, cari sunt episcopii. In viaţa bisericii deci, laicii au luat parte mai ales la alegerile de episcopi; aceştia fiind centrul vieţii şi a organizaţiei bisericeşti, era şi natural ca alegerea lor să provoace mai mult interes în rândurile tuturor membrilor bisericii. Dar dacă la alegerea episcopilor au colaborat mirenii, apoi cu atât mai vârtos au luat parte şi la alegerea preoţilor şi a diaconilor; dacă li s'a permis la gradul cel mai înalt, nu li-se putea refuza la aceste două.

Vom încerca să descifrăm din visteriile trecutului, practica observată de biserică la alegerea episcopilor cu participarea laicilor, apoi la aceia a alegerii preo-

ţilor şi diaconilor aşa precum ne-o mărturisesc sfintele canoane şi istoria.

A. PARTICIPAREA MIRENILOR LA ALEGEREA IERARHILOR

SEC. I–III

Asupra importanţei episcopatului în biserică, nu mai trebue să insistăm în amănunt. Se ştie că episcopii sunt urmaşi ai apostolilor prin succesiune ne'ntreruptă. Apostolii au instituit pe episcopi după porunca Domnului, care le-a promis că va fi cu ei până la sfârşitul veacului. Apostolii ştiau doar că ei sunt trecători şi că prin urmare, Domnul n'a vorbit despre ei ca persoane ci ca instituţie, de aceia s'au şi conformat aşezând episcopi prin cetăţi. Hristos le-a dat episcopilor acelaş rol preoţesc, de mijlocitori ai mântuirii, rol pe care Insuş l-a avut; le-a dat totodată şi dreptul de a conduce biserica şi deci şi acela de a-şi orândui urmaşi aşa precum el însuş i-a chemat pe ei.

Să vedem în ce chip şi-au exercitat această îndatorire apostolii. Desigur ei puteau, în virtutea darului lor special, să aşeze cu dela sine putere episcopi; acest lucru l-au şi făcut în acele locuri, unde viaţa creştină nu era destul de organizată, aşa încât să se poată face alegerea prin concursul formal al poporului.[1] Sf. Apostol Pavel, a aşezat personal pe Timotei în Efes însă în urma descoperirii divine, („διὰ προφητείας") (I Tim. IV, 14 şi II Tim. I, 6) apoi pe Tit în Creta (Tit I, 5) şi fără îndoială vor mai fi fost asemenea cazuri, dupăcum ne atestă aceasta şi Clement Romanul, zicând că apostolii au aşezat dintru început episcopi prin oraşe şi sate.[2] Policarp episcopul Smirnei[3] a fost aşezat de apo-

[1] A. Pavlow: n. c., Nr. 447, p. 3, col. 3.

[2] Patrum Apostolorum Opera, edit. O. Gebhardt, A. Harnack. Th. Zahn, ed. VI, Lipsiae 1920, p. 23, I Clem. Rom. 42, 4—5.

[3] După biografia sf. Policarp (23 Febr.) din viaţa sfinţilor, aflăm că el a fost recomandat de Vucol înaintaşul său, iar „toţi episcopii, clerul şi poporul l-au primit de episcop cu mare bucurie" (A. Şaguna: Dreptul canonic, p. 238, ediţia III, Sibiu 1913).

stoli cu concursul laicilor.[1] Probabil tot de apostoli fu așezat și Dionisie Areopagitul la Atena.[2] Clement Alexandrinul, într'o scriere a sa ne spune că Sf. Ioan umbla din cetate în cetate pentru a așeza episcopi.[3] După relatarea pseudo-climentinelor, între cari se cuprind și „actele lui Petru" datând dintre anii 150—230, Petru însuș ar fi așezat episcop al Cezariei Palestinei pe Zaheus, prin concursul laicilor.[4] Era natural ca apostolii înșiși, acolo unde era dată posibilitatea ca laicii să poată în mod real contribui la alegere, să o facă prin colaborarea poporului.[5] In genere ei nu așezau pe episcopi nici „într'un caz fără recomandarea credincioșilor și cel puțin fără a presupune că ei consimt".[6] Acest lucru era și natural, în urma exemplului chiar de ei înșiși dat, cu ocazia alegerii lui Matia. „Apostolii cari în totul lucrau după învățătura lui Hristos și după insuflarea Sf. Duh",[7] au găsit de cuviință, în conformitate cu învățătura lui Hristos, pe care nimeni mai bine decât ei n'a cunoscut-o, ca la alegerea chiar a unui apostol în locul lui Iuda, să consulte poporul. Astfel, la adunarea în care s'a făcut această alegere, au luat parte pe lângă apostoli, încă un număr ca de vre-o 120 ucenici cum zice însăș Scriptura (Fapte I, 15),

---

[1] Bollandus, în Acta Sanctorum t. III, p. 578 Febr. 25, notează că alegerii lui Policarp „assentiebatur quidquid erat optimum ac praestantissimum e sacro senatu" vezi și Rev. „Trudy Kievskoi Duhovnoi Akademii", Kiev 1871, p. 227. „Dictionnaire de Theologie Catholique" Paris, 1909 sq. IV, 2256; V, 1682 după Eus. l. IV, c. 14 „ὑπὸ τῶν ἀποστόλων κατασθεὶς".

[2] D. T. C. IV, 2256 Eus. l. III c. IV.

[3] D. T. C. V, 1682, P. G. Migne t. 9, col. 648.

[4] E. Hennecke: Neutestamentliche Apokryphen, ed. II, Tübingen 1924, p. 215, 220.

[5] A. Pavlow, l. c. Nr. 447, p. 3, col. 3.

[6] Eus. Popovici: Istoria bisericească universală, București 1925, ed. II, vol. I, 263.

[7] Silvestru de Canev: Theologia Dogmatică Ortodoxă, vol. IV p. 304; București 1903, trad. de Gherasim Miron și C. Nazarie.

iar apostolul Petru, ridicându-se în mijlocul ucenicilor, a arătat, tuturor adresându-se nu numai apostolilor, necesitatea alegerii altuia în locul lui Iuda. Li se adresează prin cuvintele: „Bărbați frați" (Fapte I, 16) și zice: „se cuvine, dintr'acești bărbați cari se adunau cu noi în toată vremea... începând dela botezul lui Ioan, până în ziua în care S'a înălțat dela noi, să fie cu noi mărturie Invierii Lui, unul dintr'aceștia" (Fap. I, 21—22). Și cei adunați, cu toții au propus pe doi, pe Iosif Varsava și pe Matia, iar apostolii trăgând la sorți și rugându-se ca Dumnezeu să decidă, au căzut sorții pe Matia (Fapte I, 23—6). După acest exemplu, se vede că în cazul lui Matia, Dumnezeu a făcut alegerea și nu omul.[1] Alegerea făcută de oameni avu numai un caracter indicativ.[2] Vedem deci, că la complectarea locului de apostol, au colaborat și laicii, propunând numai, pe cei 2 candidați. Dacă apostolii nu le-ar fi dat și laicilor acest rol, era de prisos ca Petru să se mai adreseze adunării întregi a învățăceilor și apostolilor; aceasta au făcut-o ei, nu pentrucă n'ar fi putut să aleagă pe noul apostol fără concursul poporului, ci pentru a da tuturor creștinilor exemplu, asupra modului celui mai potrivit în care aveau să procedeze la instituirea episcopilor. „Lucrarea aceasta este clasică și dătătoare de măsură pentru toți timpii în ierarhia bisericii lui Hristos"[3] zice un mare canonist, și cu drept cuvânt, căci dacă apostolii au

---

[1] Z. Bernanrd Van-Espen: Jus ecclesiasticum universum, vol. I—IV. Lovanii 1753; t. I, p. 88, col 2; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 227; Pravoslavnaia Bogoslovskaia Ențiklopedia. Petrograd 1902. III, col. 1075; P. Valentino Steccannella: Delle elezioni popolari nella chiesa. Prato 1878. p. 17; Rev. „Bogoslovski Viestnik". Sv. Tr. Sergieva Lavra și Moscova, 1905, XII, p. 731, și A. Ottaviani: Institutiones iuris publici ecclesiastici, 2 vol., ed. II. Roma-Vatican. 1935—1936: I, 478—9.

[2] P. A. Staudenmayer: Geschicte der Bischofswahlen, p. 18, Tübingen 1830; F. Cappello: Summa juris publici ecclesiastici. Romae. 1928, ed. II, p. 442. [3] A. Șaguna: Drept. Canonic, p. 234.

permis şi au cerut colaborarea poporului chiar la alegerea unuia ce avea să se numere între apostoli, apoi nu pot fi îndepărtaţi credincioşii dela alegerea episcopilor, a urmaşilor apostolilor, cari prin lipsa darurilor personale pe cari le-au avut apostolii, le sunt inferiori acestora. Natural că alegerea lui Matia, fiind de-o extraordinară importanţă, nici apostolii înşişi nu şi-au permis să aleagă ei pe unul din cei doi prezentaţi de popor, ci dupăcum fiecare din ei, a fost chemat la apostolie direct de Dumnezeu Fiul, aşa a trebuit să fie chemat şi colegul lor Matia, de aceia rugându-se, au cerut lui Dumnezeu să designeze din cei 2, pe cari va voi — „arată nouă dintr'aceşti doi, pe unul care ai ales" (Fapte I, 24). Procedeul dela alegerea lui Matia, ca formă nu este tipul desăvârşit, care ar fi trebuit observat întocmai mai pe urmă, ci este numai o indicare, o consfinţire din partea apostolilor, a principiului participării poporului la alegerea celor chemaţi la o slujbă bisericească. Acest principiu şi procedeu la alegerea lui Matia, l-au observat [1] apostolii „secundum divina magisteria" cum ne spune Ciprian.[2] Sf. Ion Hrisostom, în omilia III la Fapte, referindu-se la episodul alegerii lui Matia, explică de ce apostolii au permis alegerea prin credincioşi, când ei puteau alege singuri, zicând despre apostoli că au făcut aceasta pentru a nu deveni alegerea subiect de controversă şi să cadă astfel în ceartă creştinii. Ceiace se evită, prin aceia că se permite mulţimii deciderea.[3] De fapt, Petru ceruse creştinilor să aleagă numai unul

[1] A. Pavlow, l. c., Nr. 448, p. 3, col. 2.

[2] Migne P. L. t. III, col. 1063 cap. IV; I. D. Mansi—Petit: Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Paris-Leipzig 1901 sq. ed. II. t. I, col. 907—908. Epist. ad clerum et plebem in Hispania consistentes".

[3] A. Pavlow, l. c. Nr. 448, p. 3, col. 2. „Vezi în ce chip făcea Petru toate, nimic prin autoritate sau stăpânire" exclamă Hrisostom. — D. A. B. Caillau: Collectio selecta ss. ecclesiae patrum, vol. 81, Paris 1836, p. 43; Bogosl. Enţiklop. III, col. 1076.

care să ia locul lui Iuda, în realitate, credincioșii aleseră doi. Petru le-a recunoscut deci libertatea de a alege și nu le-a restrâns-o prin aceia că le-a fixat un grup din care să aleagă, cum vor să arete unii[1] și sorții s'au aruncat fiindcă erau doi candidați. Dar dacă era numai unul ales? Sorții n'aveau rost și alesul credincioșilor rămânea ales. Tot în această ordine se înșiră și mărturia lui Clement Romanul, care zice: „Iar apostolii noștri au cunoscut dela Domnul nostru Isus Hristos, că va fi ceartă asupra numelui episcopatului".[2] De bunăseamă, apostolii deși aveau puterea, n'au așezat episcopi, decât cu consimțământul tacit sau expres al credincioșilor, „au ținut seamă de sentimentele și dorințele lor".[3] Apostolii și urmașii lor,[4] n'au siluit voința poporului și nu i-au impus ca păstori persoane neiubite, producând prin aceasta sminteală în popor, știind prea bine că în chipul acesta n'ar fi zidit biserica, ci mai curând ar fi năruit-o. Divinii sămănători ai cuvântului, n'au exercitat în mod arbitrar puterea ce li s'a dat, ci s'au conformat firii omenești, știind că altfel ar fi produs nemulțumiri și reacțiuni. Deși ei puteau proceda pe cale autoritativă, au găsit că e mai bine așa cum au procedat, spre a se evita orice turburare în biserică. Pe lângă acest motiv — invocat și de Sf. Ion Hrisostom — pentru admiterea laicilor la alegerile de episcopi, se mai adaugă și acela al necesității bunului nume care se cere candidatului la episcopie. Insuș sf. Apostol Pavel, în epist. I. Tim. înșirând însușirile pe cari le reclamă funcțiunea de episcop, între altele, amintește și aceia a bunului nume zicând: „Și se cade

[1] Ottaviani, I p. 479.

[2] P. A. O., p. 24, I Cor. 44, 1.

[3] D. T. C. V, 1682—3.

[4] Ch. I. Hefele: Histoire des Conciles, vol. I, Paris 1907, t. I, p. 544 zice că Tit și Timotei numeau episcopi, însă suntem îndreptățiți să credem „că toată comunitatea trebuia să se pronunțe asupra alegerii", după Clem. Rom. I Cor. 44.

lui și mărturie bună să aibe dela cei dinafară".[1] Această mărturie dela cei dinafară, Origen în omilia VI, 3 în Levitic, o înțelege vizând o mărturie ce s'ar cere dela credincioșii laici,[2] ceiace nu pare verosimil pentrucă ar fi improprie expresia: „dela cei dinafară" („ἀπὸ τῶν ἔξωθεν") pentru laicii creștini, cari sunt și ei în biserică și nici decum înafară. Afară de aceia, avem și alte suficiente motive să credem că nu este vorba de mirenii creștini ci de păgâni.[3] Dacă așadar, dela celce vrea să fie episcop i se cere până și mărturia bună, numele bun și înaintea celor ce nu sunt în biserică, a păgânilor, dacă și în fața acestora trebue să fie fără acuzații, apoi cu atât mai necesară este mărturia celor din biserică,[4] a credincioșilor acelora pe cari urmează să-i

---

[1] I. Tim. III, 7.

[2] H. Funk: Kirchengeschichtliche Abhandlungen u. Untersuchungen, vol. I. p. 25—6, Paderborn 1897.

[3] M. Franciscus Hallier: De sacris electionibus et ordinationibus ex antiquo et novo ecclesiae usu. ed. II, t. I, p. 42, Roma 1739. Că la locul citat trebue înțeleși păgânii, rezultă și din alte locuri ale epistolelor lui Pavel, în cari întrebuințează expresia: „cei dinafară", pentru păgâni (τοὺς ἔξω); așa mai ales la I Cor. V, 12, unde din întreg capitolul se vede că prin expresia: „Că ce-mi este mie a judeca pe cei dinafară", sunt vizați păgânii. La fel și în epistola cătră Coloseni IV. 5: „Cu înțelepciune să umblați către cei dinafară", și la I Țes. IV, 12: „Ca să umblați cu bun chip către cei dinafară". In acelaș fel a înțeles și sf. Ion Hrisostom, în Omilia 9 la I Tim. III zicând: „Dacă și dela străini trebue să aibe (episcopul) mărturie, apoi cu mult mai vârtos se cere aceasta dela creștini". Sf. Ambrosie la fel socotește în lib. I de officiis cap. 5 „de iis qui foris sunt, id est haereticis et schismaticis, qui extra sanctam ecclesiam catholicam conventicula sibi profana praeficiunt" (Hallier, o. c. t. I, p. 45). In acelaș sens vezi și epist. I Concil. Aquilejensis ad Gratianum Imperatorem (Mansi t. III, col. 622); apoi papa Leon cel Mare în epist. X „ad Episcopos per provinciam Vienensem Constitutos" cap. V: „Sacerdos ecclesiae praefuturus, non solum attestatione fidelium, sed etiam eorum qui foris sunt testimonio muniatur" (Mansi V, col. 1134). D.T. C. 2286; A. Pavlow, l. c., Nr. 453, p. 4, col. 1; Bogosl. Ențiklop. III 1075; Steccanella, p. 20; Th. Schermann. Die allgemeine Kirchenordnung frühchristliche Liturgien u. kirchliche überlieferung. Paderborn 1915, pars. II, p. 84.

[4] A. Pavlow, l. c., Nr. 435, p. 4, col. 1.

păstorească respectivul episcop. Biserica cere nu numai ca păstorii ei să fie cu conştiinţa curată, dar să fie şi neprihăniţi în faţa lumii, să nu fie bănuiţi, ci stimaţi, nu urâţi ci iubiţi.[1]

La'nceput, episcopii se alegeau dintre creştinii cei mai destoinici, cei mai încercaţi în credinţă şi cei mai cu reputaţie. Fireşte că mărturia cea mai competentă asupra vredniciei unui candidat, o putea da comunitatea creştină respectivă, aceia în care el trăia şi activa. Bunul nume era o chezăşie că episcopul îşi va îndeplini chemarea cu folos, căci o persoană dubioasă, nu numai că n'ar fi inspirat încredere, dar instituirea ca episcop a unei astfel de persoane, ar fi fost spre scandalizarea tuturor creştinilor. Pe atunci nu erau şcoli pentru pregătirea clerului şi, mărturia credincioşilor va fi fost criteriul cel mai potrivit şi sigur, pentru constatarea vredniciei unui candidat din toate punctele de vedere. Acesta a fost unul din puternicile motive practice, cari au susţinut şi în veacurile următoare dreptul de alegere al mirenilor.

In Ierusalim, după uciderea cu pietre (pe la 62—63) a primului episcop al Ierusalimului, a lui Iacov fratele Domnului şi după imediata dărâmare a acestei cetăţi, apostolii şi ucenicii Domnului cari au mai rămas în viaţă, s'au adunat sfătuindu-se să aleagă succesor lui Iacov, şi într'un gând au ales pe Simeon fiul lui Cleopa.[2] Iată o dovadă, că exemplul dat de apostoli a servit într'adevăr ca normă, căci, nu numai apostolii ci şi

---

[1] Idem. Ibid.

[2] Μετὰ τὴν (τοῦ) Ἰακώβου μαρτυρίαν, καὶ τὴν αὐτικα γενομένην ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, ῾λόγος κατέχει τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν, τοῦς εἰσέτι τῷ βιῷ λειπομένους, ἐπὶ ταῦτο πανταχόθεν συνελθεῖν... βουλὴν τε ὁμοῦ τοῦς πάντας περὶ τοῦ τίνα χρῆ τῆς Ἰακώβου διαδοχῆς ἐπικρῖναι ἄξιον, ποιήσασθαι... καὶ δὴ ἀπὸ μιάς γνώμης τοῦς πάντας Συμεῶνα τὸν τοῦ Κλωπᾶ, τοῦ τῆς αὐτόθι παροικίας Θρόνου ἄξιον εἶναι δοκίμασαι". Eus. H. E. l. III cp. 11, Migne P. G. t. XX, col. 246; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 227.

ucenicii Domnului ceilalți, toată comunitatea credincioșilor din Ierusalim, s'au sfătuit și au ales de comun acord pe Simion fiul lui Cleopa. Primul episcop al Romei, urmaș al lui Petru, ar fi fost Linus și, despre alegerea lui, o mărturie apocrifă ne spune că s'ar fi făcut cu concursul plebei.[1] La fel ni se spune și despre Ignatie episcopul Antiohiei, că ar fi fost ales de către apostoli și de către întreagă obștea creștină a Antiohiei.[2]

Clement Romanul, episcopul Romei dela finea secolului I, e verosimil să fi fost ales de cler, episcopii vecini și comunitatea creștină a Romei.[3] Asupra alegerii acestuia mai e controversă.[4] Clement Romanul, ne dă pentru veacul I cea mai precisă dovadă asupra modului în care se așezau episcopii în vremea sa. El ne spune că apostolii, știind că pentru episcopie vor urma certe, au așezat ei pe unii, iar de aci înainte au dat dispoziție, că dacă vor muri aceia, să primească

---

[1] P. A. O. Clement, ed. Gebhardt-Harnack, p. 37. Pseudo Tertulliani Carm. advers. Marc. III, 275 sq.; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 227.

[2] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 227.

[3] Dr. Paul Hinschius: System das katholischen Kirchenrechts, vol. I—IV, Berlin 1869—1888; I, 217.

[4] Intr'o epist. pe nedrept atribuită lui Clement, pe care acesta i-ar fi scris-o lui Iacov fratele Domnului episc. Ierusalimului, se enarează modul alegerii lui Clement, care s'ar fi făcut din partea apostolului Petru. Acesta în zilele lui cele mai din urmă, presimțindu-și sfârșitul, l-a desígnat pe Clement ca urmaș, în „Conventu fratrum" et „in (omnibus) auribus totius ecclesiae haec protulit verba: Audite me fratres et conservi mei... Clementem hunc Episcopum vobis ordino" (Mansi t. I, col. 91 și 111). „Et cum haec dixisset, in medio coram omnibus, manus mihi imposuit" (Mansi t. I, col. 98 și 123). Va să zică și după această falsă epistolă, totuș, Sf. Petru l-ar fi așezat pe Clement în fața întregii comunități a fraților și a conservilor (popor și cler), ca nimeni să nu obiecteze nimic. Acest act și-l justifică Petru, prin aceia că nu vrea ca în urma lui să vie un bărbat ne'nvățat șt nevrednic, ci unul plin de calități, cum e Clement (Mansi t. I, col. 98). Epistola e falsă, pentru aceasta e suficient să amintim că Iacov muri în 62—3, iar Petru în 67, și înaintea lui Clement au mai fost doi episcopi în Roma: Lin și Anaclet, așa că nu putea Clement comunica cu Iacov, care era mort de mult când acesta ajunse episcop al Romei.

alți bărbați încercați slujba lor. Deci pe cei ce au fost așezați de către aceia (de apostoli), sau de aci înainte de alți bărbați vrednici, consimțind întreaga biserică (cu consimțământul întregii biserici)... pe unii ca aceștia, nu socotim cu dreptate să fie alungați din slujba lor.[1] Alegerea episcopilor, prin credincioși, cler și episcopi se dovedește indubitabil prin aceasta, ca fiind în uz dela apostoli[2] și dela urmașii lor imediați, cari, ca și apostolii, s'au servit de concursul comunității.[3] Clement Romanul, exprimă în această epistolă nu numai uzul particular al bisericii din Roma și Corint, ci dă mărturie asupra rânduelii stabilite de apostoli, prin a căror autoritate, regula amintită s'a impus desigur întregii biserici creștine. Prilejul cu care Clement s'a adresat prin această epistolă bisericii din Corint, pare a fi starea de agitație a Corintenilor, produsă cu ocazia vre-unei alegeri episcopale.[4]

Participarea laicilor la alegerea episcopilor este evidentă din expresiunea: „cu consimțământul bisericii

---

[1] P. A. O. p. 24, I Cor. 44 $_{1-3}$; „Καὶ οἱ ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὅτι ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς. διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν κατέστησαν τοὺς προειρημένους, καὶ μεταξὺ ἐπινομὴν ἔδωκαν ὅπως ἐὰν κοιμηθῶσιν διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αυτῶν. τοὺς οὖν κατασταθέντας ὑπ' ἐκείνων, ἢ μεταξὺ ὑφ' ἑτέρων ελλογίμων ἀνδρῶν συνευδοκησάσης τῆς ἐκκλησίας πάσης, καὶ λειτουργήσαντας ἀμέμπτως, μεμαρτυρημένους τε πολλοῖς χρόνοις ὑπὸ πάντων τούτους οὐ δικαίως νομίζομεν ἀποβάλλεσθαι τῆς λειτουργίας". Vezi și Rudolf Knopf Die apostolischen Väter I. Die Lehre der zwölf Apostel. Die zwei Clemensbriefe. Erklärt von R. K. Tübingen 1920, p. 119.

[2] N. Milaș: Canoanele bisericii ortodoxe însoțite de comentarii, traducere de: Uroș Kovincici și Nicolae Popovici, Arad 1931, vol I. Partea II, p. 19; N. Milaș: Dreptul bisericesc oriental, traducere de D. I. Cornilescu, V. Radu, I. Mihălcescu, București 1915, p. 290.

[3] I. B. Sägmüller: Lehrbuch des Kath. Kirchrts. ed. IV, vol. I, pars. III, p. 409. Fr. im Br. 1930.

[4] D. T. C. t. V 1665; M. Freppel: Les pères apostoliques et leur époque, ed. IV, Paris 1885, p. 137.

întregi".[1] Ce are însă a se înțelege prin: „ἐλλόγιμοι ἄνδρες" și care a fost procedeul formal la alegere? Prin „bărbați vrednici" (distinși) unii au înțeles simplu pe oarecari bărbați laici de seamă ai comunităților creștine,[2] sau chiar pe preoți.[3] Pe bună dreptate însă, alții au înțeles prin aceștia pe episcopi,[4] căci alte persoane n'aveau dreptul de a așeza clerici, chiar „cu consimțământul bisericii întregi". Aceasta rezultă și din context, căci se zice: „pe ceice au fost așezați de către aceia (de apostoli), sau de aci înainte de alți bărbați vrednici", vasăzică se referă la actul instituirii, ori acesta nu revenea decât apostolilor și urmașilor lor, episcopilor, iar nu oarecăror „bărbați vrednici" dintre credincioși. Actul așezării sau instituirii, cuprindea în sine și cenzurarea alegerii exprimate prin voința întregii comunități, precum și actul hirotoniei propriu zise.[5] Acest act, care mai nainte nu-l puteau îndeplini decât apostolii, în mod logic, aceia cari după ei îl

[1] Hefele Hist. des Conciles, vol. I, t. I, p. 544, nota 1; Hergenröther Ph.: Lehrbuch d. kath. Kirchenrechts ed. II, Fr. im Br. 1905, p. 437, socotește că aci se înțelege numai clerul, nu și laicii, dar nu-și întemeiază opinia. De altfel e clar că dacă era vorba numai de cler, se întrebuința altă expresie și nu aceasta atât de generală, apoi în vremea aceia, „ἐκκλησία" nu se întrebuința și în sensul special de biserică conducătoare.

[2] H. Harnack, art. cit. p. 531 și 533, înțelege astfel, apoi H. Funk: Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen, vol. I. Paderborn 1897, p. 23; E. Hatch: Die Gesellschaftsverfassung der christlichen Kirchen im Altertum, trad. de H. Harnack, Giessen, 1883, p. 119; R. Sohm: Kirchenrecht, vol. I, Leipzig, 1892, p. 52.

[3] P. A. O. ed. Gebhardt—Harnack, p. 72; F. Gerke: Die Stellung d. ersten Clem-briefes innerhalb der Entwickl. d. altchristl. Gemeindeverfassung u. d. Kirchenrechts, Leipzig 1931, p. 37, 40, 57; Natural, la acesta, sensul de presbiter e acela ce-l dau protestanții acestei funcțiuni.

[4] E. Friedberg: Lehrbuch des katholischen u. evanghelischen Kirchenrechts, ed. VI, Leipzig, 1909, p. 27; P. A. O. ed. II a lui C. J. Hefele, Tübingen, 1842, p. 89; P. A. O. ed. A. R. Max. Dressel, Lipsiae 1857, p. 90—91; Freppel o. c., p. 162.

[5] Γ. Βρυέννιος: Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος ἐπισκόπου Ῥώμης αἱ δύο πρὸς Κορινθίους ἐπιστολαί, Constantinopol 1875, p. 78.

puteau îndeplini, trebuiau să aibă aceiaş putere, acelaş dar, acelaş rol în biserică, ori aceştia numai episcopii erau, ca urmaşi şi egali ai apostolilor.[1] Clement, prin κατάστασις înţelege că acest act revenea apostolilor, deci şi episcopilor, iar συνευδόκησις revenea desigur poporului căci este cunoscută atitudinea lui Clement faţă de laici, din cap. 54, 2, al aceleiaşi epistole, în care declară că „face cele propuse de mulţimea poporului" („καὶ ποιῶ τὰ προστασσομένα ὑπὸ τοῦ πλήθους") aşa încât nu încape îndoială că şi la cap. 44, prin: „biserica întreagă" căreia-i atribue „consimţământul", tot comunitatea laicilor, a poporului, o vizează.[2] Κατάστασις — instituirea, făcându-se „cu consimţământul bisericii întregi", natural că trebuia să-i premeargă acest „consimţământ". In consimţământul acesta al intregii biserici, trebue să înţelegem că se cuprinde şi acela al clerului inferior şi ai celorlalţi slujbaşi ai bisericii, cari după cele zise, nu pot fi cuprinse în expresiunea „ἐλλόγιμοι ἄνδρες". Dreptul acesta al consimţirii, implica şi pe acela al refuzului de a primi un candidat.[3] Acestea văzute, vom zice că procedura la alegerea episcopilor va fi fost cea următoare: Episcopii, fiind cei dintâi chemaţi să vegheze asupra bisericii, imediat ce s'a ivit necesitatea, fie a creării unui nou episcopat fie a alegerii unui vlădică într'un loc devenit vacant, după exemplul apostolilor, cari împreună cu poporul decideau asupra chestiunilor importante cari priveau biserica,[4] convocau pe episcopii vecini, apoi clerul şi poporul bisericii respective, expunând necesitatea alegerii. Urmau propunerile, cari puteau veni şi dela popor şi dela cler, şi cel asupra căruia cădeau cu toţii de acord,

---

1 Canev, o. c., vol. IV p. 308.

2 Hefele: Hist. des Conciles, vol, I. t. I, p. 544, nota 1; F. Brieniu, o. c. p. 78; P. A. O. ed. Gebhardt-Harnack, p. 72; P. A. O. ed. Dressel, p. 90—91.

3 D. T. C. V 1683.

4 Harnack, art. cit. p. 513.

celce întrunea „consimţământul bisericii întregi", a clerului şi poporului întâiu, şi-apoi al episcopilor, acela era aşezat în urmă de către episcopi în episcopie. După actul preliminar al alegerii, făcut cu consimţământul comunităţii, prin consultarea voinţii creştinilor, urma instituirea, care era slujba episcopilor.[1] Alţii au opinat, după Clem. R. locul citat, că alegerea candidaţilor se făcea de colegiul episcopal şi în urmă venea simpla aprobare a alegerii din partea comunităţii[2] conchizându-se mai departe, că în secolul I alegerea episcopilor o făceau discipolii apostolilor, „dar comunitatea întreagă trebuia să se pronunţe asupra acestei alegeri".[3] Prin aceasta se supune decizia episcopilor ratificării din partea comunităţii, pe când de fapt lucrurile se petreceau tocmai invers; alegerea făcută de comunitate era cenzurată de episcopi şi, practica aceasta s'a observat şi în veacurile următoare.

Clement Romanul, este unul din martorii cei mai autentici ai tradiţiei apostolice; valoarea mărturiei lui nu poate fi pusă la'ndoială, căci el, trăind în veacul I ca discipol al apostolilor, nu putea să întroducă vre-o inovaţie, atunci când încă era vie în memoria tuturor practica sfinţilor apostoli şi nici-o inovaţie n'ar fi rămas fără opoziţie şi lupte, cari însă pe această temă n'au avut loc decât mult mai târziu, când, din cauza abuzurilor, s'a încercat să se'ndepărteze poporul pe'ncetul dela alegere.

In preajma anului 90, când a păstorit Clement

---

[1] Friedberg, o. c., p. 27; Konrad Lübeck: Die kirchliche u. weltliche Eparchialverfassung des Orients zur Zeit des Conzils vom Nicea. Marburg 1901, p. 6.

[2] F. Brieniu, o. c. p. 78; „τῶ δὲ λαῷ τὴν συνευδόκησιν δίδωσι".

[3] H. Lietzmann: Geschichte der alten Kirche. 2 vol. Berlin u. Leipzig 1932—1936. vol I, p. 203 şi A. Harnack, Enstehung u. Entwickelung der Kirchenverfassung u. des Kirchenrechts in d. 2 ersten Jahrdt. Leipzig 1910, p. 75; G. Cronţ: Alegerea ierarhilor în biserica ortodoxă. Bucureşti 1937, p. 1—2. D. T. C. IV 2256.

biserica din Roma, practica, pe care el o aminteşte Corintenilor, nu era numai în Roma şi Corint, [1] ci în toată biserica de atunci, în care se obicinuia în multe părţi a se ceti, chiar în adunările de cult Dumineca, epistola lui Clement către Corinteni. [2]

O altă mărturie importantă dela finea veacului I, care deasemenea confirmă uzul pe atunci în vigoare al alegerii episcopilor prin concursul poporului, este „Invăţătura celor 12 apostoli". („Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων"). Această scriere, deşi nu provine imediat dela apostoli, totuş aparţinând secolului I, [3] nu poate fi decât opera unor discipoli ai apostolilor, cari au alcătuit, pe baza practicei şi învăţăturii apostoleşti, un îndreptar practic pentru credincioşi, cu felurite sfaturi pentru viaţa creştină. [4] Despre alegere, această scriere tratează în cap. XV şi se adresează în general credincioşilor: „Alegeţi-vă vouă înşi-vă episcopi şi diaconi demni de Domnul, bărbaţi blânzi şi neiubitori de argint şi adevăraţi şi încercaţi,

1 Gerke o. c., p. 39. Despre Epistola lui Clement Romanul scrisă între 93—95—96, mai vezi şi Henri de Genouillac: L'Eglise chrétienne au temps de Saint Ignace d'Antioche. Paris 1907, p. 132; J. Rostworowski: Charakter i znaczenie biskupstwa w pierwszych dwóch wiekach dziejów kósciola. Kraków 1925, p. 116—120; Ignazio M. Minasi: La dottrina dei dodici apostoli. Roma 1891, p. 176; Rev: Voskesnoe Ctenie. Varşovia 1930, Nr. 51, p. 801, col. 2; Rev: Hristionskoe Ctenie. Kiev 1850, I p. 23; Arhim Ioan: Opit kursa ţerkovnagho zakonovieddienia vol. I, Sanktpeterburg 1851, p. 291; Guilielmus Beveregius: Συνοδικὸν, Synodicon sive Pandectae canonum. Oxonii 1672, vol. II, pars. II, Annot, p. 47; Edgar Hennecke o. c. p. 482; Ottaviani o. c. I, 482; Knopf o. c. 93 sq.; Th. Schermann o. c. pars. 1, 53; Harnack A.: Kirchenverfass, p. 52; Lübeck o. c. p. 6; Numai Steccanella p. 21, înţelege pe dos locul acesta al epistolei clementine.

2 Conrad Kirch: Enchiridion fontium historiae ecclesiasticae antiquae. Freiburg im Breisgau 1910. p. 40, cf. P. G. Migne, 20, col. 387 sq.

3 Fr. Xaverius Funk: Doctrina duodecim apostolorum — Canones apostolorum ecclesiastici. Tubingae 1887, p. XXXII; D. T. C. V. 1662; D. A. C. IV, A. col. 777, zice că datarea ei dela finea sec. I se bazează pe faptul că ea cuprinde formulele liturgice primitive, şi aminteşte ca existenţi pe „profeţi" şi „evanghelişti", dintre cari, profeţii n'au depăşit sec. I.

4 D. T. C. V, 1662.

căci şi ei vouă vă slujesc slujba profeţilor şi didascalilor. Deci nu-i neglijaţi pe ei, căci ei sunt ceice trebue cinstiţi împreună cu profeţii şi didascalii".[1] Termenul „χειροτονέω-ῶ" are aci sensul de „a alege";[2] Χειροτονέω e format din χείρ=mână şi τείνειν=a întinde; sensul lui original este deci, a întinde mâna. In acest sens a servit ca termen propriu pentru a exprima un act de alegere şi ca atare îl găsim în literatura veche grecească.[3] Modul alegerii indicat prin acest termen, era cel prin întinderea mânilor.[4] Din literatura laică şi din uzul profan al

---

[1] P. A. O. ed. Gebhardt-Harnack p. 221—222; „Χειροτονήσατε οὖν ἑαυτοῖς ἐπισκόπους καὶ διακόνους ἀξίους τοῦ κυρίου, ἄνδρας πραεῖς καὶ ἀφιλαργύρους καὶ ἀληθεῖς καὶ δεδοκιμασμένους. ὑμῆν γὰρ λειτουργοῦσι καὶ αὐτοὶ τὴν λειτουργίαν τῶν προφητῶν καὶ διδασκάλων, μὴ οὖν ὑπερίδητε αὐτούς. αὐτοὶ γὰρ εἰσιν οἱ τετιμημένοι ὑμῶν, μετὰ τῶν προφητῶν καὶ διδασκάλων". C. Popovici jun.: „Invăţătura celor 12 apostoli", trad. în rom. în „Apendice" la „Fontânele şi Codicii dreptului bisericesc ortodox". Cernăuţi 1886, p. XVI.

[2] Vezi şi F. M. Capello: De curia romana. Romae, 1912, vol. II, p. 175; Ioseph Coppens: L'imposition des mains et les rites connexes dans le N. Test. et dans l.église ancienne, Paris, 1925, p. 399; E. Jacquier: La Doctrine des douze apôtres et ses enseignements, Lyon—Paris, 1891, q. 140, 250; F. X. Funk: Kirchengeschtl. Abhandl. vol. I, p. 24; Beveregiu o. c., II, pars. II Annot. p. 9; Cea mai completă expunere asupra sensului lui χειροτονέω ne dă Genouillac, o. c., p. 131—2. El observă că acest cuvânt e termenul propriu pentru plebiscitul religios al creştinismului primitiv; Funk o. c., p. 43—4; Knopf o. c., p. 37; Minasi o. c., p. 170—71 sq. D. T. C. IV, 2256; V, 1662; V, 1684; D. A. C. IV A. 793; Gerke o. c., p. 48 şi 58; Harnack art. cit. p. 527; Sohm o. c. p. 59; E. von Renessé: „Die Lehre der zwölf Apostel" Giessen 1897, p. 32; Hefele în Hist. des Conciles. vol. I, t. I, p. 545, zice că numai până la Διδαχὴ etc. a avut χειροτονία sens de alegere, pe urmă i s'a dat cel de hirotonie; dar încă şi la can. 5 Laodic, Balsamon şi Zonara îl iau pe χειροτονέω în sens de a alege, apoi can. 12 Cart. etc.

[3] Plutarh: Despre legi lib. 6 lit. B, cf. Beveregiu o. c. II, pars. II, p. 9, La Demostene: κὰν ὄντιναοῦν χειροτονήσητε στρατηγόν" în cuvânt. I contra lui Filip, cf. Pidalion, ed. II, Atena, 1841, p. 1 şi Beveregiu o. c. II. pars, II, p. 9.

[4] Pidalion p. 1; A vota prin întinderea mânii şi mai precis, a alege un candidat prin întinderea mânii, (D. T. C. V, 1684) sau prin majoritatea voturilor. (Renessè o. c., p. 32) χειροτονία avea sensul de manifestare a opiniei prin ridicarea mânii, este egal cu ψῆφος = suffragium „o decizie pentru sau contra persoanelor de ales"; A. Pavlow. Armonia. nr. 450 p. 4 col. 1.

vorbirii, a trecut şi în literatura creştină, păstrându-şi la început sensul originar. După mărturia lui Zonara şi Balsamon,[1] cuvântul χειροτονέω, în primele timpuri ale bisericii creştine, a avut sensul de a alege, adică tot cel vechiu, deoarece pe atunci alegerea arhiereilor se făcea de popor, care adunându-se vota pentru candidaţi prin ridicarea mâinilor, ca astfel să se poată număra voturile.[2] Cu toată certitudinea deci, şi aici în Διδαχὴ care datează din sec. I, termenul acesta nu poate purta alt sens, decât acela originar, al alegerii. De altfel, sensul lui de azi, hirotonie, nu numai că l-a primit mai târziu, dar în cazul nostru nici nu poate fi acceptat, deoarece ar urma că li s'a dat creştinilor dreptul, incompatibil cu starea lor harică inferioară, de a hirotoni episcopi.[3] Chiar şi în N. T. şi în alte scrieri ale secolului I, [4] găsim pe χειροτονέω întrebuinţat în sens de a alege, ceiace natural vine să confirme în mod indubitabil afirmaţiunile de mai nainte cu privire la aceasta. Rămâne deci stabilit, că acest loc din Διδαχὴ, tratează despre alegere şi despre nimic altceva şi conform locului citat, alegerea episcopilor avea să se facă prin credincioşi.[5] Mărturia

[1] Γ. Α. Ῥάλλης şi Μ. Ποτλῆς: Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, 6 vol. Ἐν Ἀθήναις, 1851—1859, vol. II, p. 2—3.

[2] I. B. Pitra: Juris ecclesiastici Graecorum Historia et Monumenta, vol. I, p. 37, Roma 1864, observă că Zonara greşeşte când înţelege pe χειροτονεῖν şi în sens de votare, însă nu probează contrarul, ci numai laudă opinia lui Dionisie Exiguul care îi dă lui χειροτονέω numai sens de a hirotoni. La fel socoteşte şi Rodolfo Majocchi: La dottrina dei dodici Apostoli, ed. II, Modena, 1886, p. 240.

[3] Cum îi place lui Harnack să înţeleagă art. cit. p. 527 şi celorlalţi protestanţi, cari nu fac deosebire între alegere şi hirotonia propriu zisă. Ipercatolicul Majocchi, o. c., p. 240 crede că χειροτονήσατε se referă la hirotonia propriu zisă, şi-i priveşte pe episcopi, nu pe popor.

[4] Clem. Rom. II Cor. 8, 19; Ignatie, Epist. ad Philad. X, 1. şi altele, vezi Renessè o. c. p. 32, nota 1.

[5] Enciclop. teologică engleză VII, 768 şi Jacquier o. c., p. 140, 242, 249; Minasi, o. c., p. 178; Sohm, o. c. p. 59, nota 7, zice că „alegerea prin oameni este spiritual o alegere prin Dumnezeu".

aceasta vine să confirme pe cea clementină asupra colaborării credincioșilor la alegerea episcopilor, și, în pragul veacului al II-lea, indică directivele practicei ulterioare a bisericii.

Biserica a fost stânjenită în desvoltarea normală a organizației ei în primele 3 secole, prin păgâna atitudine a statului față de ea. Statul roman, își vedea amenințată ordinea și existența prin dărâmătorii Dumnezeilor păgâni, și a încercat suprimarea religiei celei noui prin violență; a isbutit însă prin aceste mijloace să alimenteze noul curent și s'a văzut de-odată pus în alternativa: de a dispare, sau de a se transforma într'un imperiu creștin. In timpul cât a durat asuprirea bisericii de către stat, natural și mărturiile epocii sunt mai rari, icoanele vremii mai șterse; așa și asupra problemei noastre, ca asupra oricărei probleme creștine, dovezile nu sunt prea abundente în secol. II și III. Episcopul, centrul comunității și sâmburele vieții creștine organizate, va fi fost ales tot ca și în veacul I, prin colaborarea celor 3 factori: popor, cler și episcopii vecini. Rolul preoților și diaconilor în acest act, se pare că era egal cu al poporului.[1] Nu era vre-o diferență între valoarea votului unuia și a celuilalt. Numai în biserica Alexandriei, până la sin. I ec. preoții aveau în alegerea episcopilor, un rol mai mare decât poporul.[2]

Cam la intersecția veacului I cu cel de-al II-lea, în această biserică a Alexandriei, avem știri că nu numai clerul participa la alegerea arhiereilor ci și poporul și episcopatul; astfel, la alegerea lui Kerdoniu (al 4-lea după evanghelistul Marcu)[3] și a lui Primus, urmașul său, ambii episcopi ai Alexandriei.[4] Pseudo-

---

[1] Staudenmaier o. c. p. 20.

[2] Le Quien: Oriens Christianus. 2 vol., Paris, 1740, vol. II, 342.

[3] Le Quien o, c. II, 344 cit. pe Severus: „a fidelibus laicis et a presbyteris nec non ab episcopis promotum".

[4] Le Quien o, c. II, 389.

climentinele din sec. 2—3,[1] în cartea I, după relatarea lui Bar Hebreul (sec. XIII), cuprindeau o dispoziție asupra modului de alegere a episcopului, amăsurat căreia, acest act avea să se săvârșească prin concursul poporului.[2]

Așa numitele „Canones Hippolyti"[3] sau „Canoanele bisericii Alexandrine"[4] atribuite lui Hipolit de Portus-Romanus, dar neaparținând acestuia, sunt o altă mărturie clară și sigură dela finea veacului II.[5]

Copții au tradus cele 38 de canoane ale lui Hippolit Romanul, și astfel ni s'au păstrat[6] în versiune etiopică și arabă.[7] Hippolit, născut în Alexandria la 173, a trăit ca episcop rival al Romei între 217—235, deci la începutul veacului III, și dacă datarea canoanelor atribuite lui, nu s'ar face după alte criterii, ar trebui să le datăm astfel, ca aparținând veacului III.[8] Aceste canoane traduse în coptică de Safi-Ibn-El Assal, s'au găsit în veacul trecut, de benedictinul Haneberg, într'un manuscris grec al bibliotecii Barberini.[9] Canonul II „De Episcopis", zice: „Episcopul să se aleagă

[1] E. Hennecke o. c. p. 153.

[2] Codificazione Canonica Orientale. Fonti III. Roma 1931, p. 67; Angelo Mai: Scriptorum veterum nova collectio. Roma 1838. Tom. X, 2, cp. VII, p. 42.

[3] H. Achelis: Die Ältesten Quellen des orientalischen Kirchenrechts. Die Kanones Hippolyti. Leipzig 1891, p. 38—9; P. Ghidulianov: Mitropoliti v pierviie tri vieka hristianstva. Moskva 1905. p. 134.

[4] P. G. Migne t. X, col. 959.

[5] F. X. Funk: Die apostolische Konstitutionen (Kirchenordn). Bottenburg 1891. p. 272 le datează dela încep. sec. III; H. Achelis: o. c., p. 38—9; Funk le mai datează și după Constituțiunile apostolice: F. X. Funk: Didascalia et Constitutiones Apostolorum. Vol. I—II. Paderbornae 1905; vol. II. p. XXVII. Ele ne-au rămas în limba arabă și etiopică; Id. p. XXV.

[6] Ioh. Bachmann: Corpus Juris Abessinorum. Pars. I—II. Berlin 1889, p. XXXVI.

[7] Funk o. c, vol. II, p. XXV.

[8] E. Hennecke o. c. p. 569.

[9] Fonti VIII, p. 49.

de întreg poporul și să fie ireproșabil după cum este scris despre el... în Dumineca (săptămâna) în care se hirotonește (alege) și să zică întreg poporul: „Il vrem pe el și să fie liniște în întreaga casă și să se roage toți... și să zică: O Dumnezeule confirmă pe acesta care ni l-ai pregătit nouă".[1] După alt text, can. II, 7 sună: „Episcopul să se aleagă din tot poporul. Să fie liniștit după cum este scris despre el în apostol: In acea (săptămână) Duminecă în care se hirotonește (alege) să zică poporul: Noi îl alegem pe el".[2] Versiunea publicată de comisiunea pontificală pentru codificarea dreptului bisericesc oriental, este aproape identică cu aceasta a doua, dar e mai precisă; zice anume: Episcopus eligatur ab universitate populi, — să se aleagă episcopul de către întreg poporul — și mai adaugă, că în afară de popor, și clerul lua parte la alegere.[3] Oricum ar varia textul, sensul este acelaș, clar și de netăgăduit, că episcopul în acest veac se alegea ca și mai nainte, de întreaga comunitate,[4] printr'un fel de aclamație. Desigur poporul nu se aduna spontan ca să pro-

---

[1] Vezi E. Hennecke o. c. p. 574. Vezi și F. X. Funk u. Karl Bihlmeyer: Kirchengeschichte. Erster Teil. Paderborn 1931, p. 77; „Episcopus eligatur ab omni populo, sitque irreprehensibilis, sicuti scriptum est de eo in Apostolo: in hebdomada in qua ordinatur, et dicat universus populus: Volumus eum; sitque silentium in toto atrio, et orent omnes super eum et dicant: O Deus confirma hunc quem preparasti nobis" etc. Migne t. X col. 959. Din „Canones ecclesiae Alexandrinae". Hippolit de Portus-Romanus, rival rigorist al papii Calist, a fost ales pe la 222 și a fost episcop de Portus-Romanus — oraș de port al Romei la gura Tibrului. (E. Popovici o. c. t. I, p. 344, o. c.).

[2] H. Achelis o. c. p. 39, can. II, 7 (sunt 38 canoane). 7) „Episcopus eligatur ex omni populo. Sedatus sit, sicut de illo in apostolo scriptum est; 8) In ea autem hebdomanda in qua ordinatur, dicat populus: nos eligimus eum".

[3] Fonti VI, p. 163.

[4] H. Achelis o. c., p. 153; Sohm o. c., p. 229; Funk Kirchengesch. Abhandlung. vol. I, p. 30; aceștia din urmă amândoi au utilizat textul aflat în Migne.

cedeze la alegere și nici singur, [1] ci convocat de episcopii învecinați și însoțit de clerul inferior. In canon nu se amintește de forma, mai pe larg, a alegerii episcopilor, ci se restrânge numai la modul în care laicii își exprimau voința: „noi îl alegem pe el", sau „îl vrem pe el". Evident că acest „el" trebuia propus, ca pe urmă să vie aclamația poporului, care aci este privită ca vocea lui Dumnezeu. [2] Multe nu se pot deduce din acest canon, cert este, că pe baza lui numai, nu se poate spune că clerul și ceilalți episcopi, nu luau în acea vreme parte la alegerea episcopului; mai curând se poate admite contrarul, explicând acest canon cu datele practicei anterioare, contemporane și posterioare lui. După acest canon, actul alegerii nu era numai un simplu consens, sau mărturie, ci era chiar o alegere în regulă: „nos eligimus eum", un vot prin care își impuneau o persoană, probă de bunăseamă, căci de regulă era ales unul din comunitate, iar acesta, numai merituos și demn fiind, putea să dobândească stima tuturor celor ce erau chemați să-l aleagă și, considerând că niciodată comunitatea nu-și alegea, un păstor necorespunzător, alegerea făcută de ea, era definitivă de cele mai multe ori.

Intre mărturiile cari pot fi considerate ca reprezentând, atât practica veacului II cât și celui de al III-lea și in parte chiar și a începutului celui al IV-lea, se înșiră: „Διαταγαὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος", Epitome Constitutionum, Constitutiones ecclesiae Aegypticae, Constituțiunile apostolice, o altă scriere de acelaș gen, apoi Constitutio ecclesiae Aegypticae, Didascalia și Canoanele apostolice. Acestea formează puntea de legătură, între practica primară tradițională

[1] Cum crede Achelis, o. c. p. 227; „Că numai poporul lua parte la alegere, nu și clerul" și p. 178 „Singurul drept al comunității este alegerea episcopului".

[2] Prin cuvintele: „O Deus Confirma hunc, quem praeparasti nobis".

și între timpul de precizare prin canoane a normelor de conducere a bisericii, epoca în care se începe legislația canonică regulată.

Inafară de canoanele apostolice, cele mai cunoscute orânduiri cari li se atribue apostolilor, dintre multele cari li se atribue direct sau indirect, sunt așa numitele *„Constituțiuni apostolice"* propriu zise, cuprinse în VIII cărți. Aceste constituțiuni apostolice în VIII cărți, după avizul cercetătorilor vechei literaturi bisericești, nu s'au compus deodată de către un singur autor, ci la compunerea lor au servit unele scrieri anterioare, mai vechi. Intre aceste izvoare ale „Constituțiunilor apostolice" se numără și 1. *„Epitome Constitutionum apostolorum"* („Ἐπιτομὴ βιβλίου ἡ τῶν διαταγῶν τῶν ἀποστόλων") o scriere în 5 părți. Partea a doua, care tratează despre hirotonie și e atribuită farmularea ei lui Hippolit, (περὶ χειροτονίας διὰ Ἱππολύτου) are în § 3 o dispoziție privitoare la instituirea episcopului. Amăsurat acesteia, alegerea episcopului avea să se facă prin colaborarea clerului și poporului cu episcopii.[1]

2. Dacă nu tot ca izvor al Constituțiunilor apostolice, dar totuș anterioară acestora, poate fi considerată și scrierea: *Constitutiones ecclesiae Aegypticae* a cărei dispoziție asupra instituirii episcopului, amintește pe aceia a canonului II a lui Hippolit, arătând că întru

[1] Această dispoziție o vom discuta pe larg mai jos. Ea este identică cu cea a constituțiunilor Apostolice lib. VIII, 4; Intreaga carte a Constituției apostolice dealtfel, este compusă după Epitome Constitutionum. Vezi textul Epitomei la Funk, Didascalia et Cst. Ap. vol. II, p. 77—8 sq.; A. P. de Lagarde: Reliquiae juris ecclesiastici antiquissimae, Vindobonae, 1856, p. 5; Pitra a publicat în o. c., vol. I, p. 45—72 numai pars. II—IV ale Epitomei. Apoi despre Epitome în general: Funk o. c., vol. II p. XI—XII, XX. Epitomele mai sunt cunoscute și sub numele: Sanctum apostolorum Constitutiones de mystico misterio (Διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ μυστικῆς λατρείας); Pitra o. c. I, 45—72.

episcop se va hirotoni acela, care este ales de întregul popor.[1]

3. In „Διαταγαὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος προσπεφωνημέναι" — un martor din sec. II, care a servit la compunerea primelor 6 cărţi ale Cst. ap.[2] se recomandă, „ca din partea apostolului Petru, că dacă într'o localitate e lipsă de astfel de oameni, cari să voteze la alegerea de episcop, atunci până la 12 bărbaţi să scrie la alte biserici apropiate, ca de acolo trei bărbaţi aleşi venind, cu încercare să-l încerce pe celce este vrednic.[3] Iar dacă s'ar întâmpla ca poporul să împiedece, ca cineva să fie aşezat în episcopie şi se găseşte altul potrivit, atunci să fie acela ales.[4] Prin urmare, iată că pe de-o parte i-se recunoaşte dreptul poporului de a alege şi indirect i-se recunoaşte dreptul de opoziţie, de a refuza primirea unui episcop nepoftit de el. Chiar dacă aceste două din urmă probe ar fi mai puţin certe decât celelalte, ele servesc totuş la explicarea şi înţelegerea celor mai dinainte, proectează o rază de lumină

[1] „Constitutiones ecclesiae Aegypticae" I. De Episcopis: „Episcopus ...ordinatur qui a cuncto populo electus... est". Textul la Funk o. c. II, p. 98. Această scriere are 32 „constitutiones"; vezi şi H. Achelis: Das Christentum in d. ersten III, Jhrdt., Leipzig, 1912, vol. II, p. 41.; Th. Schermann o. c., pars. I, p. 37, publică acelaş text în altă interpretare ulterioară: „Episcopus ordinatur electus ab omni populo... şi Edm. Hauler: Didascaliae Apostolorum fragmenta Ueronensia latina, acced. Canonum qui dicuntur apostolorum et Aegyptiorum reliquiae, Lipsiae, 1900, p. 103, un text identic cu cel publicat de Th. Schermann.

[2] Milaş, Drept. Bis. p. 134; Pitra, o. c. t. I, 82. Vezi şi Funk: Ap. Konstitut., p .243.

[3] Pitra, o, c. I, 82 „Διαταγαὶ" cp. II, „Πέτρος εἶπεν: Ἐὰν ὀλιγανδρία ὑπάρχει καὶ μήπου πλῆθος τυγχάνει τῶν δυναμένων ψηφίσασθαι περὶ ἐπισκόπου, ἐντὸς δεκαδύο ἀνδρῶν εἲς τὰς πλήσιον ἐκκλησίας, ὅπου τυγχάνει πεπηγυῖα, γραφέτωσαν, ὅπως ἐκεῖθεν ἐκλεκτοὶ τρεῖς ἄνδρες παραγενόμενοι δοκιμῇ δοκιμάσοντες τὸν ἄξιον ὄντα, εἴ τις φήμην καλὴν ἔχει ἀπὸ τῶν ἐθνῶν"; Lagarde o. c., p. 77.

[4] Pitra o. c. t. 1 97, cap. 1 din „Excerpta capitula Constitutionibus apostolicis" „ὅτι ἐναπορούντος λαοῦ εἲς προβεβηκότα" etc.

asupra lor, contribuind la întărirea convingerii că laicii aveau un rol hotărâtor în alegerea episcopilor, ceva mai mult decât acela indicativ și relevându-le dreptul de opoziție.

4. In concordanță cu acestea se găsește și așa zisa *„Rânduială bisericească a apostolilor"* („Apostolische Kirchenordnung"). *„Canones apostolorum ecclesiastici"* (Κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος),[1] care în cap. 16, I, dispune ca alegerea episcopului să se facă de bărbații vârstnici ai comunității.[2]

Această rânduială apostolică, de proveniență egipteană, datează din preajma anului 230 și a fost utilizată la închegarea unei părți a „Constituțiunilor Apostolice", și dispoziția ei privitoare la alegerea episcopului, este identică, cu cea a scrierii, de care ne ocupăm aci mai înainte.[3] De fapt, Canones apostolorum ecclesiastici, nu sunt decât un izvor al scrierei: „Διαταγαὶ καὶ κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος"[4] la a cărei alcătuire au servit, împreună cu Constitutiones ecclesiae Aegypticae și cu o altă formă a orânduirilor apostolice, cunoscută sub titlul de „Διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος προσπεφωνημέναι" citată de noi mai nainte. Dar, Κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος[5] pe de altă parte, ca și celelalte scrieri mai mici, n'au constituit inițial o singură colecție, care să fie un fel de „versio prima seu initialis" a tuturor acestora, ci

---

[1] Funk: Didascalia et Cst. A. I, p. II; Funk: Doctrina duodecim ap. p. 58; Th. Schermann o. c., pars. I, p. 24; H. Achelis: Das Christ. etc. II, 416.

[2] H. Achelis: o. c. II. 416; Funk: Kirchengesch. Abhandl. vol. I, p. 24; Harnack: Kirchenverfass, in. d. 2 erst. Jhrdt., p. 80.

[3] E. Hennecke, o. c. p. 566—567; Atât scrierea aceasta, a 30 cp. sau 28 cp. (Funk: Ap. Konstit. p. 245) cât și Constitutiones ecclesiae Aegypticae a 32—34 cp., Th. Schermann, le cuprinde sub numirea de Apostolische Kirchenordnung, ca făcând parte ambele dintr'o singură scriere, a 64 cp. găsită în Egipt. Th. Schermann, o. c. pars. I, p. 2, 7.

[4] Lagarde, o. c. p. XI, p. 74—79; Funk, Ap. Konstit., p. 243.

[5] Canones S. Ap. ecclesiastici, Apostolische Kirchenordnung, Funk Didascalia et Cst. Ap. I, p. II.

colecţia în care se găsesc o parte a acestora formând însăş această colecţie, este ulterioară, e colecţia mai mare aci pomenită şi va veni vorba despre ea mai încolo.

5. Intocmai ca acestea, şi *Constituţiunile apostolice*, („Διαταγαὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου τε καὶ πολίτου καθολικὴ διδασκαλία") în a căror cuprins ni s'au păstrat grăitoare dovezi asupra vieţii creştine organizate din primele III secole, formează un fidel interpret al instituţiunilor apostolice şi al uzului bisericii din primele veacuri.[1] Deşi redactarea lor, în forma în care se cunoaşte azi sub titlul indicat, este ceva mai târzie, izvoarele lor citate şi necitate, printre cari se înşiră şi Διδαχή, aparţin secolelor: I—III.[2]

Cel mai clasic loc din Constituţiunile apostolice, care ne arată felul în care se proceda la alegerea episcopului, este cel dela cartea VIII cp. 4, care zice: „Episcopul să se aleagă după cum am dispus... în toate fără de prihană, virtuos, de tot poporul ales... adunându-se poporul împreună cu presbiteriul (consiliul de presviteri) şi cu episcopii prezenţi, să consimtă. Iar cel mai distins (episcop) dintre ceilalţi, să întrebe presbiteriul şi poporul, dacă acesta este, pe care-l cer să le fie conducător. Şi consimţind aceştia, să întrebe din nou apoi, dacă de toţi este mărturisit a fi vrednic pentru această mare şi strălucită demnitate ...dacă în ce priveşte viaţa este ireproşabil. Şi mărturisind toţi, însă nu cu prejudecată, ci după dreptate, că acesta este astfel ...a treia oară să-i întrebe dacă într'adevăr este vrednic pentru slujbă, ca în gura a doi sau trei martori să stea tot cuvântul". Apoi se continuă zicând, că

1 N. Milaş: Drept. Bisericesc, p. 135 şi nota 16.

2 Idem. p. 134; Funk o. c. I p. XVIII—XIX; Cst. Ap. propriu zise se cuprind fragmentar într'o mulţime de versiuni, arabe, etiopice etc., vezi Lagarde o. c. p. LVI, IX, XI, XIII, XIX, etc.; Funk: Ap. Konstit., p. 76—7 134—207; 209—226; Funk: Didasc et. Cst. Ap. II, p. 38—9;

dupăce s'a văzut a treia aprobare, atunci „dela toţi să se ceară semnul încuviinţării", şi dupăce acest semn va fi dat, imediat, trei episcopi să-l hirotonească.[1]

Relatarea încă nu destul de explicită a modului de alegere, pe care am văzut-o în epistola lui Clement Romanul şi în scrierile citate anterior, vine să fie lămurită şi completată de această, tot sub numele lui Clement păstrată, mărturie. Acest pasagiu, ca probă a sistemalui vechiu de alegere şi hirotonire a episcopilor, este unul din cele mai clasice. In el ni-se arată modul „frumos şi demn", în care se petrecea alegerea şi aşezarea episcopului.[2] Cei trei factori cari colaborau la alegerea episcopului, ne sunt daţi în: cler, popor şi episcopi.

[1] Mansi t. I, col. 537 şi 539. „Ἐπίσκοπον χειροτονεῖσθαι ὡς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἅμα πάντες διεταξάμεθα, ἐν πᾶσιν ἄμεμπτον ἀριστίνδιν, ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐκλελεγμένον, οὗ ὀνομασθέντος καὶ ἀρέσαντος συνελθὼν ὁ λαὸς ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ τοῖς παροῦσιν ἐπισκόποις ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ συνευδοκήτω ὁ δὲ πρόκριτος τῶν λοιπῶν ἐρωτάτω τὸ πρεσβυτέριον καὶ τὸν λαόν, εἰ αὐτός ἐστιν ὃν αἰτοῦνται εἰς ἄρχοντα· καὶ ἐπινευσάντων, προσεπερωτάτω εἰ μαρτυρεῖται ὑπὸ πάντων ἄξιος εἶναι τῆς μεγάλης ταύτης καὶ λαμπρᾶς ἡγεμονίας... εἰ τὰ κατὰ τὸν βίον ἀνεπιλήπτως, καὶ πάντων ἅμα κατὰ ἀλήθειαν ἀλλ'οὐ κατὰ πρόληψιν μαρτυρησάντων τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι... ἐκ τρίτου... πάλιν πυθέσθωσαν, εἰ ἄξιος ἐστὶν ἀληθῶς τῆς λειτουργίας... ἵνα ἐπὶ στόματος δύο ἢ τριῶν μαρτύρων σταθῇ πᾶν ῥῆμα". Vezi şi Milaş: Drept. Bis. p. 290—91; H. Achelis: Das Christ. etc. vol. II, 416; D. A. C. VIII, 1062; Hallier o. c. t. I, p. 50; R. Ceillier: Histoire generale des auteurs sacrés et ecclesiastique. Paris 1732 t. III, p. 639; Hatch o. c. p. 132; Pavlow l. c. Nr. 454, p. 3, col. 3; Pitra o. c. t. I, 49 publică sub titlul: „Διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων", textul începând dela συνελθὼν etc. formând cap. I. Inaintea acestui cap. 1, induce textul cu care începe, l. VIII cp. 4, pe care-l pune în gura lui Petru: πρῶτος οὖν ἐγὼ Πέτρος φημὶ ἐπίσκοπον χειροτονεῖσθαι ὡς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν... etc. la aceste fragmente referindu-se, zice în t. I, 73: „Vix monendum lectorem esse puto, huc populum adduci non suffragium ferendi, sed testimonium dandi grati". E adevărat că nu era un „„suffragium" dar nici numai un „testimonium", cum vom avea ocazie să mai vedem; Voskr, Ctenie 1930, p. 801, col. 1; Funk: Ap. Konstit. p. 134, 143. Funk: Didasc et. Cst. Ap. vol. I. p. 472: Lagarde o. c. p. 5 şi XI, XIII.

[2] Milaş: Dr. Bis., p. 291, nota 6 şi Milaş: Canoane II, 20.

Ce i se cerea poporului? Ce rol avea? El făcea propunerea. Inainte de a fi convocată adunarea electorală, clerul şi poporul se fixa asupra unui candidat, pe care apoi, de comun acord, îl propuneau în adunare, ceiace se constată din expresia: „ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐκλελεγμένον" şi „συνευδοκήτω" mai ales. La prima întrebare, pusă de către unul din episcopi, poporul şi clerul era chemat să se pronunţe dacă într'adevăr îl vreau pe cel propus, să confirme deci propunerea. Exprimându-şi dorinţa de a-l avea pe respectivul de conducător, arătau că este alesul lor. La o a doua întrebare pusă de episcop, clerul şi poporul motiva propunerea. Cum? Dând mărturie asupra vieţii morale şi religioase a candidatului, certificându-i în felul acesta vrednicia. Intrebaţi a treia oară de episcop, ei întăreau prin îndoită mărturie vrednicia candidatului, şi prin întreită depoziţie, propunerea. In vremea aceea, vedem că nu se făcea deosebire între membrii comunităţii; tot poporul parohiei sau localităţii respective, se pronunţa la actul alegerii. Nu numai că între membrii laici ai parohiei nu se făcea nici-o deosebire de drepturi, cu privire la alegerea episcopilor, dar sub acest raport, nu putem constata diferenţă nici faţă de membrii clerici ai comunităţii. Toţi, cler şi laici, formau un corp electoral, din elemente cu drepturi egale la alegere. Prin „τὸ πρεσβυτέριον" nu vom înţelege numai acel „consiliu" de câţiva preoţi, care exista şi era cunoscut sub acest nume, ci tot soborul preoţilor şi diaconilor, câţi erau într'o localitate. Dacă tot poporul vota, neapărat că acest drept nu putea să nu aparţină şi clerului întreg. Episcopatul, sau colegiul episcopal, fără îndoială că avea rolul principal, atât la alegere cât şi la hirotonia episcopilor. Pe acea vreme sistemul mitropolitan nefiind încă întrodus, nu se precizează cari episcopi veneau la actul alegerii şi sfinţirii, ci se zice numai, că episcopii prezenţi. Aceştia de bunăseamă erau episcopii vecini, dintre cari, cel mai distins

prezida alegerea și împreună cu alți doi episcopi, săvârșea în urmă și hirotonia noului ales. Episcopii vecini, prin cel mai distins dintre ei, convocau adunarea electorală, ei fiind cei mai chemați pentru acest lucru. In adunare, episcopii formau un for de judecată, care avea cuvântul ultim în alegere; lor le era prezentat alesul comunității, pentruca ei, făcând cuvenita cercetare, să poată așeza un episcop demn. Ei puneau, prin cel mai venerabil, cele trei întrebări clerului și poporului. După mărturia acestora, episcopul interogator cerea dela toți „semnul încuviințării". Prin acesta înțelegem, nu un al 4-lea consimțământ, sau a patra pronunțare a clerului și poporului, ci aprobarea venită din partea colegiului episcopal. Aceasta era un act de cenzurare a alegerii indicative de până aci, era verdictul pe care-l rostea episcopatul după cercetarea făcută asupra candidatului, fie aprobând, fie respingând.[1] „Semnul încuviințării" ce se amintește, nu poate fi înțeles ca referindu-se la obiceiul, de a li se cere alegătorilor semnarea actului de alegere, dresat la o asemenea ocaziune, căci acest obiceiu s'a întrodus abia mai târziu, când nu mai lua parte tot norodul la alegere.

Episcopii așadar, aveau rolul hotăritor la alegere, dar și poporul avea, pentru a para eventualele lovituri abuzive ale episcopilor, mijlocul opoziției, a refuzului de a primi un episcop neagreat.

Sistemul de alegere întrezărit nebulos prin relatarea lui Clement Romanul, iată-l aici clar și amănunțit expus.

Constituțiunile apostolice, cuprind și cunoscutul loc din „Διδαχὴ" cp .XV 1. „Alegeți-vă vouă episcopi demni de Domnul" etc. pe care l-am mai văzut.[2] Faptul acesta

[1] I. S. Berdnicov, în Rev. Pravoslavnîi Sobiesiednik, Kazan, 1908, Sept. p. 237; N. Zaozierski: O țercovnoi vlasti. Sergiev Posad. 1894 p. 123—124; Vezi în acelaș sens și Ghidulianov: Mitropoliții, p. 137; Lübeck, o. c., p. 6.

[2] Mansi t. 1, 507—8; Cst. Ap. l. VII, 31(2) „Προχειρίσασθε δὲ ἐπισκόπους ἀξίους τοῦ κυρίου... κτλ. Aceste cuvinte sunt adresate credincioșilor cum se vede și din continuare: „ὑμεῖς δὲ τιμᾶτε τούτους, ὡς πατέρας, ὡς κυρίους, ὡς εὐεργέτας..," In l. VIII cp. 27 zice „χειροτονεῖσθαι" etc. cp. și Renessé o. c. p. 104.

vine să ne asigure că de-alungul vremii, până și în momentul în care au fost alcătuite Constituțiunile apostolice, deci până în veacul III sau IV, a fost în uz aceiaș procedură practică la alegerea episcopilor, atât numai, că în unele monumente ale timpurilor acelora, este mai pe larg expusă, iar în altele mai succint, apoi că, fără îndoială, „Διδαχὴ" a servit la alcătuirea Constituțiunile apostolice.

Mai observăm, că dispoziția relativă la instituirea episcopilor, cuprinsă în Constituțiunile apostolice, o întâlnim în Orient, în numeroase colecții de orânduiri bisericești mult mai târzii, chiar cu veacuri în urmă, adeverind toate acestea, pe lângă puternica legătură a vieții bisericești din diferite epoci, prin monumentele tradiției, încă și deosebita considerațiune de care s'a bucurat colecția Constituțiunilor apostolice, timp de mai multe veacuri dearândul. Tot alegerea episcopului prin popor, o mărturisește și l. II, cp. 1, al acestor Constituțiuni apostolice. Locul acesta deasemenea a mai trecut și în alte scrieri.[1]

Important de menționat este, că deja în Constituțiunile apostolice l. VIII, se prescrie pentru hirotonirea unui episcop, necesitatea a 3 episcopi.[2] Se mai găsește această dispoziție și în lib. III, cp. 20, ca episcopul să se hirotonească de 3 sau de 2 episcopi, în nici un caz de unul singur, pentrucă mărturia a 2 sau 3 este mai sigură.[3]

6. Un alt monument al anticității creștine, foarte răspândit și popular în Orient, este scrierea: *„Didascalia"* atribuită tot sfinților apostoli. Aceasta ni s'a păstrat într'o mulțime de versiuni, și aparține fără îndoială aceleiași epoci căreia îi aparțin și celelalte scrieri pe cari le-am

1 Funk: Didascalia et Cst. Ap. I, 33.
2 Pitra o. c. t, I, p. 60; Cst. Ap. l. VIII. cp. 4.
3 Mansi t. I, 392; Milaș: Canone I, 180—81.

cercetat deja până acum. După părerea unora ea ar aparține veacului III.[1]

Toate versiunile ei, așa cum au apărut și s'au sporit, se reduc la un original grec.[2] Unele au 26 cp. altele 39.[3] Textul lor diferă. După originalul grec, astăzi inexistent, s'a făcut o traducere în latină, care ni s'a păstrat fragmentar.[4] Versiunea latină, în cartea II, cp. 2, cuprinde dispoziția din Cst. Ap. lib, II cp. 1, privitor la instituirea episcopului, prin care se prevede că aceasta avea să se facă cu concursul poporului, care-l cunoaște, chiar dacă candidatul ar fi mai tânăr decât se obișnuiește.[5] De pe originalul grec, s'a mai făcut o traducere în siriacă,[6] al cărei text este identic aproape cu cel latin, numai că nu se mai păstrează la numerotare aceiaș ordine. Astfel, dispoziția privitoare la alegerea episcopului, cuprinsă în versiunea latină sub cp. 2 al cărții II, are altă numerotare; aici constitue § 1 al cp. IV.[7] Didascalia și în versiunile: etiopică și arabă, are o dispoziție cu privire la alegerea episcopului, cuprinsă în cap. sau canonul 36 sau 37, care amintește dispoziția Constituțiunilor apostolice din l. VIII și a canoanelor lui Hip-

---

1 Funk: Ap. Konstit. p. 28; Funk: Didasc. et Cst. A. I, p. IV—V; apoi Fonti VIII, p. 48, p. 78; Hugh Connolly: Didascalia Aqoslolorum. The Syriac version translated and accompanied by the Verona latin fragments. Oxford, 1929, p. XC. In înșirarea acestor scrieri, noi nu urmărim să stabilim definitiv cronologia lor, care de fapt este chiar imposibil de determinat precis. Toate privesc primele veacuri (II—III—IV) și aceasta este suficient să știm.

2 Funk: Ap. Konstit, p. 28.

3 Idem p. 28, 209, 215; Funk: Didasc. et Cst. Ap. II. p. XXVIII, p. 209, 215; Connolly o. c., passim.

4 Fonti, VIII. 78; vezi textul publicat de Hauler o. c., p. 14—15 sq.

5 Hauler o. c., p. 14—15; Funk: Didasc. et Cst. Ap.I, p. 31—32, 33.

6 Fonti VIII, 78; Connolly, o. c., p. XVII.

7 Fonti VI p. 149—151; Connolly o. c., p. 30. Acestea socotește că traducerea siriacă s'a făcut între anii 300—330, vezi o. c.,, p. XVIII.

polit, mărturisind ca și acelea, despre participarea norodului la astfel de acte.[1]

7. Intr'un manuscript al bibliotecii mitropoliei siriace din Mossul, s'a aflat în veac. XIX un codice bisericesc, cuprinzând, pe lângă V. și N. T. încă și scrierea „Διατάξεις ἀποστόλων" în VIII cărți, care se mai chiamă, spre deosebire de Constituțiunile apostolice propriu zise, cari au tot VIII cărți, și „Octateuchos". Această scriere, are în lib. III, V, și VI, dispozițiile Constituțiunilor apostolice privitoare la instituirea episcopilor, și dispozițiunile altor colecții de orânduiri bisericești apostolice,[2] asupra aceluiaș lucru. Ceiace aduce nou acest „Octateuchos", este scrierea: „*Testamentum Domini*, seu verba, quae Dominus noster a mortuis resurgens ad apostolos habuit"[3] și „Praecepta et statuta Domini nostri I. Hr." etc.[4] Ambele aceste două, formează „Testamentul Domnului nostru Isus Hristos".[5] Această scriere aparține cu probabilitate secolului III,[6] sau e și mai târzie, în orice caz,

---

1 Can. 37 etiopic: „Il vescovo sia ordinato in giorno di Domenica, e tutto il popolo sia concorde nella sua ordinazione, perchè il popolo ed i sacerdoti devono essergli testimoni. Il popolo, stando in piedi, in silenzio e con timore innalzi le mani". Fonti V, p. 127; Mai vezi despre Didascalia Funk: Ap. Konstit. p. 28, 209, 215, 222 sq.; Lagarde o. c., p. IV, LVI; Can. 35 arab: „Episcopus eligatur ab universo populo, secundum voluntatem spiritus sancti. Et populus universus atque clerus ei testimonium dent et episcopi praesentes ei manum imponant postquam electus est ab universo populo collecto". Funk: Didasc. et. Cst. Ap. II, p. 125–126. Dispozițiile acestea s'au observat cu sfințenie la instituirea episcopilor și a patriarhului în biserica coptă din Egipt, cum ne-o dovedește „Ritus Coptorum" publicat în 1141 de un patriarh copt, Gavriil din Alexandria. In acest „rit". se reproduc dispozițiile Didascaliei. Funk o. c., II, p. 126; Henricus Denzinger: Ritus orientalium, Coptorum, Syrorum et Armenorum in administrandis sacramentis, t. I—II. Wirceburgi, 1863—1864, t. II, p. 18, 39.

2 Ignatius Ephr. II Rahmani: Testamentum Domini nostri Jesu Christi Moguntiae, 1889, p. IX—XI.

3 Octateuchos lib. I.

4 Octateuchos lib. II.

5 Rahmani o. c., p. IX, X.

6 Idem p. XLIII.

nu depăşeşte epoca scrierilor atribuite sfinţilor apostoli.[1]

In Testamentul Domnului, capitolul XX şi XXI, se cuprind privitor la alegerea episcopilor prin participarea mirenilor, aceleaşi dispoziţiuni, pe cari le are şi Didascalia.[2] Această mărturie a Testamentului Domnului, dacă nu contimporană cu Constituţiunile apostolice propriu zise, atunci desigur mai târzie, reprezentând în principiu aceiaş practică la alegerea episcopilor pe care o reprezintă şi Constituţiunile apostolice, aduce o contribuţie nouă la deslegarea precisă a întrebării: cari episcopi luau parte la alegerea şi hirotonirea unui semen de-al lor, şi cari preoţi. In cap. XXI, al Testamentului Domnului, se spune expres, că mirenii alegeau pe episcop „una cum cunctis presbyteris et episcopis vicinis". Vasăzică, nu numai un colegiu presbiteral, cum se zice în Constituţiunile apostolice VIII, 4, ci toţi presbiterii luau parte la alegere, şi nu orice episcopi s'ar fi întâmplat a se afla prezenţi, căci Constituţiunile apostolice nu ne spun cari anume episcopi se adunau, ci „episcopii vecini", sunt aceia cari în mod obicinuit, uz testat şi mai târziu, trebuiau să fie prezenţi la astfel de prilejuri. Ei aveau îndatorirea de a conduce şi de a desăvârşi actul alegerii unui confrate, prin cenzurarea alegerii şi prin hirotonire; apoi chiar aceste precizări, ne'ntâlnite până aci în alte izvoare, ne probează şi originea mai târzie a „Testamentului" decât cea a Constituţiunilor apostolice.

---

[1] Testamentul Domnului a fost tradus din originalul grecesc în siriacă la an. 687, de un Iacob; A mai fost tradus şi în latină, în sec. VIII, apoi în coptă, arabă şi etiopică. Idem p. XIV; Textul siro-latin e publicat de Rahmani, o. c.

[2] Cap. XX, „...ordinetur episcopus, eligendus ab universo populo secundum placitum Spiritus sancti..."; cap. XXI, „...die dominica suscipiat manus impositionem omnibus consentientibus ipsius ordinationi, testimoniumque de eo perhibentibus, una cum cunctis presbyteris et episcopis vicinis"; Rahmani, o. c., p. 27; Enciclop. teol. engleză VII, p. 768;

8. Cercetările ce se intreprind, cu multă râvnă și interes, cu deosebire asupra epocii primare a creștinismului, scot mereu la iveală monumente noui ale vieții creștine din antichitate. Intre acestea se numără: *Statutele apostolice* sau „*canones ecclesiastici*" sau Διαταγαὶ καὶ κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος.[1] Aceste statute sau canoane, sunt propriu zis o colecție posterioară, scrierilor și colecțiilor pe cari le-am văzut până acum, și ni se prezintă ca o sinteză a acestora, având ea elemente die fiecare aproape. Impărțirea ei precum și numărul și ordinea dispozițiunilor pe cari le cuprinde, este foarte variată.[2] Originar, a fost compusă colecția în limba greacă, cu toată probabilitatea în sec. IV, între 350—400,[3] sau chiar în sec. V.[4] In toate versiunile acestor statute, se cuprind dispozițiuni privitor la alegerea episcopilor prin participarea mirenilor. Astfel, versiunea etiopică prin can. 14, dispune în acelaș fel ca și „Διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος προσπεφωνημέναι" cap. II, sau ca și cap. 16 al scrierii: Κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος,[5] iar dispoziția can. 22, este în principiu

[1] Th. Schermann o. c., pars. I. p. 12.

[2] Fonti VIII, 48; Th. Schermann pars. I, p. 2, 7, 35; G.Horner: The Statutes of the Apostles or Canones Ecclesiastici. Edited with Translation and collation from Ethiopic and Arabic MSS; also a Translation of the Saidic and collation of the Bohairic Versions and Saidic fragments. London, 1904, passim. Versiunile publicate de Horner numără: 61 cap. araba, 78 sahidica, 72+13 etiopica; altele etiopice au 57, 81, două versiuni, au 30, și unele fără număr. Fonti VIII, p. 74.

[3] Horner o. c., p. VII.

[4] Schermann o. c., pars. I, p. 7. Fragmentele unei versiuni latine le publică Hauler o. c., p. 94—5, sq.

[5] Horner, o. c., p. 133. „If is should be a district hawing few of the Faithful, and if not many people that they may form an assembly about the bishop, not even as many as twelwe they shall send a message to the Churches next to their district where there are many believers, thot they may bring three believers, holy and chosen men of that district. And they shall try them carefully concerning that which befits them for the good work: if he is a man who has a good charakter among the people whithout sin. And it is good also that he be without wife, though if he havę married one (wife).

aceiaș cu cea a Constituțiunilor apostolice l. VIII, 4, și nu poate fi privită ca un rezumat al aceleia.[1] Can. 53 in schimb, este o reproducere aproape fidelă a dispoziției Constituțiunilor apostolice l. VIII, 4.[2]

Versiunea arabă, a acestor canoane sau statute ale apostolilor, cuprinde aceleași dispozițiuni pe cari le-am văzut la versiunea etiopică, numai că dispoziția can. 14 etiopic, o cuprinde textul arab în can. 13 și diferă ca formulare puțin; la fel apoi, can. 22 etiopian, corespunde can. 21 arab[3] și can. 53 etiopic, corespunde can. 52 arab,[4] încât, numerotarea arabă coincide cu cea publicată de comisia papală pentru codificarea dreptului bisericesc oriental.[5]

Versiunea sahidică, deși în principiu conține aceleași dispoziții, totuș, atât numerotarea cât și formularea textului, diferă mai mult. Can. 14 etiopic, corespunde canonului 16 sahidic; can. 22 etiopic, can. 31 sahidic și can. 53 etiopic, can. 64 sahidic.[6]

---

before he is ordained bishop he shall live with her"; „Si fideles loci pauci ita sint ut congregatio facta ad eligendum Episcopum ne duodecim quidem homines numeret, mittatur ad viciniores Ecclesias numero fidelium commentabiles, ut ex ipsis tres veniant fideles, puri et electi de terra illa qui quam diligenter examinent de eo qui aptus sit ad officium, an scilicet homo sit irreprehensibilis coram populo sine crimine, etc. can. ap. l. I c. 13. Fonti VI, p. 155.

[1] Horner o. c., p. 138, are textul în trad. engleză; „Episcopus ordinetur juxta quod antea statutum est. Eligatur a congregatione fidelium, simul cum Presbyteris et Diaconis, die Dominica. Episcopi omnes e loco suo conveniant imponantque manus electo". Can. ap. l. l. cp. 21, Fonti VI, 155—157; Funk: Didasc. et Cst. Ap. II, p. 126; Hauler o. c., p. 103; Schermann o. c., pars. I p. 37.

[2] „Episcopus eligatur modo alias praescripto. Congregatur simul universus populus, presbyteri et Episcopi die Dominica, et interroget major inter eos, presbyteros et diaconos dicens: Estne iste quem vos elegitis in vestrum principem?" (scil. episcopum). Să se întrebe apoi de câteva ori asupra calităților candidatului și să se hirotonească. Can. ap. lib. I, 52, Fonti VI, p. 159. Mai ales textul etiopian original, corespunde pe deplin textului din Cst. Ap. l. VIII, 4. Vezi Horner o. c. p. 197—198.

[3] Funk: Didasc. et Cst. Ap. II, p. 126.

[4] Horner o. c., p. 239, 244, 273.

[5] Fonti VI, p. 155—157; 159.

[6] Horner o. c., p. 301, 306, 340.

Aceste colecţii de statute sau canoane apostoleşti, nu au unitate deplină, ci aspectul lor general este acela al unei colecţii, compuse din fragmente sau scrieri neîndeajuns de bine legate şi şlefuite, astfel încât se pot chiar distinge fragmentele din cari s'a închegat şi pe cari în bună parte le-am văzut în cele antecedente. Ele nu sunt atât de vechi precum sunt canoanele apostolice propriu zise, totuş, am premis cercetarea lor, având în vedere legătura lor strânsă cu celelalte scrieri pseudo-apostolice mai vechi decât „canoanele apostolice" cari scrieri însă, cu privire la conţinutul lor, nu depăşesc veacul III, deşi au fost redactate unele chiar mai târziu.

9. Aceleiaşi epoci, căreia îi aparţin toate aceste scrieri apostoliceşti, îi aparţin şi canoanele apostolice (Κανὸνες τῶν ἁγίων καὶ πανσέπτων ἀποστόλων). După cum îndeobşte se ştie, acestea nu sunt tocmai ceiace arată titlul, dar ele au fost multă vreme privite ca atare. Sunt 85 la număr. Biserica ortodoxă le-au primit pe toate, după can. 2. Trulan,[1] pe când apusenii ţin numai 50. Acestea cuprind dispoziţii cari desigur provin dela apostoli, aparţin tradiţiei apostolice şi s'au păstrat de urmaşii apostolilor cu mare cinste.[2] Provenind dela apostoli indirect, deci şi ca materie în mare parte aparţin epocei apostolice, deşi existenţa lor este pomenită abia mult mai târziu, la'nceputul secolului IV.[3] Aceste canoane, au prin cuprinsul lor asemănări cu scrierile ucenicilor apostolilor,[4] şi faptul că au fost, imediat la'nceputul veacului al IV-lea, recunoscute ca autoritate, dovedeşte că erau în uzul bisericii de multă vreme, căci numai astfel se puteau bucura de-atâta consideraţie. Ele aparţin deci timpului dinainte de veac.

[1] N. Milaş: Canoane I, 11.
[2] Idem I, 12.
[3] Idem I, 14 şi can. 1 şi 2. I ec. şi canoanele sin. din Antiohia.
[4] Idem I, 12.

IV şi probabil, în veac. III vor fi fost adunate.[1] Intre can. ap. sunt unele cari privesc direct sau indirect chestiunea alegerilor episcopale.

Can. I — „Episcopul să se hirotonească de către 2 sau 3 episcopi" — vorbeşte de actul hirotoniei propriu zise şi nici decum despre alegere.[2] De altfel e şi prea izbitoare asemănarea lui cu locurile din: l. VIII, 4 şi III, 20, a Constituţiunilor apostolice, cari privesc hirotonia, ca să se poată zice c'ar fi vorba de alegere.[3]

Pentru a nu da loc unei greşite înţelegeri a acestui canon, în biserica Egiptului şi a Africei Orientale, versiunile etiopice ale canoanelor apostolice aparţinând acestor biserici, versiuni dacă nu toate contimporane, unele chiar mai vechi decât canoanele apostolice propriu zise, i-au dat o formă mai completă, formă interpretativă, acestor canoane. Astfel, canonului 1 apostolesc i-au premis, pentru lămurirea sensului său, observaţia, că dacă cineva este chemat de ai săi ca să fie episcop şi dacă această chemare se face prin „consensul unanim al poporului locului aceluia", atunci să ia parte la hirotonirea lui, doi sau trei episcopi.[4] Vasăzică, textul inter-

[1] Idem I, 14; C. Dron: Canoanele, text şi comentar. vol. I, Buc. 1932, p. 7, adaugă că şi redactarea lor telegramatică, o caracteristică a legiuirilor vechi, ne îndreptăţeşte să le considerăm foarte vechi.

[2] Sint. At. II, 2—3, Zonara şi Balsamon; Milaş: Canoane I, 182; II, 18; Pidalion p. 2; A. Şaguna: Enchiridion, adeca Carte manuale de canône, Sabiiu 1871, p. 1; Κανονικόν, Constantinopol 1798, p. 2; C. Dron, o. c., p. 22; G. Voell şi H. Iustell: Biblioteca Juris canonici veteris vol. I—II, Paris, 1685 în vol. II, p. 518, la colecţia can. cea în 50 titule, inşiră can. I apostolic între cele cari opresc participarea laicilor la alegerea episcopilor.

[3] Sint. At. II, p. 3, Aristen înţelege alegere; Pitra o. c., I, 37, îi dă numai sens de hirotonie şi afirmă că niciodată n'a avut sensul de alegere, adăugând greşit: „adeoque a solis episcopis, tam episcoporum, quam presbiterorum pependisse electionem".

[4] „Si quis vocatus sit a terra sua ut nominetur Episcopus, et hoc fit unanimi consensu populi illius loci... adsint consecrationi suae duo Episcopi aut tres" Can. Ap. l. IV can. 2, l. VI, can. 2, Fonti VI, 157—159; „Il vescovo sia constituito con consenso del suo Metropolita, e del popolo del suo luogo e sianvi per consacrando due vescovi o tre" Can. Ap. lib. III, Can. 1 Fetha Neghest, Fonti V, p. 135. Vezi pentru numerotarea lor: Fonti VIII. p. 74.

pretativ etopian, ne arată că pentru hirotonie e necesară prezența a 2 sau 3 episcopi, și prin faptul că premite, dispoziției propriu zise a can. 1 ap. cele despre alegere, vrea să evite confuzia între alegere și hirotonire care foarte ușor o puteau face nu numai etiopienii, (au făcut-o și chiar și azi o fac și „canoniștii") ci și alții, de vremece în chip natural, hirotonia urma după alegere, iar dacă chiar în primul canon nu se amintește despre actul premergător al alegerii, ușor ar fi putut crede cineva, că dispoziția privitoare la hirotonie ar fi valabilă și pentru alegere, ceiace ar însemna că și alegerea ar fi avut a se face numai de către 2 sau 3 episcopi. Ori cum procedeul acesta, al alegerii unui episcop numai prin episcopi, fără participarea poporului, era împotriva rânduelilor bisericești din acea vreme, textul interpretativ etiopian, ține să arate prin formularea sa, că prin can. 1 nu se schimbă orânduirea veche la alegerea episcopului, subliniind că aceasta se va face prin consensul unanim al credincioșilor laici. In chipul acesta, se completează și se lămurește sensul adevărat al canonului 1 apostolic.

Canonul 14 apostolesc, ne dă o nouă probă asupra uzului vechiu de a fi ales episcopul prin popor și cler.[1] Canonul 30 apostolic, oprește alegerea episcopilor prin sprijinul demnitarilor lumești, al funcționarilor civili.[2] Această oprire, privind abuzurile de influență a puterii civile,[3] nu atinge întru nimic dreptul laicilor

---

¹ Sint. At. II, 18, zice canonul „κἂν ὑπὸ πλειόνων ἀναγκάζηται", Sint. At. II, 19, Balsamon în comentar; Milaș: Canoane I, 212; C. Dron, o. c. p. 66—7 sq.

² Sint. At. II, 37: „εἴ τις ἐπίσκοπος κοσμικοῖς ἄρχουσι χρησάμενος" Milaș: Canoane I, 230; II, 27.

³ V. Espen o. c., III, 430 col. I. „saeculi potestatibus usu"; Șaguna: Enchiridion p. 17; In Pravila mare glava 30, edit. citată, p. 314, zice „Cine se va face episcop cu boiarii, aceluia să i-se ia darul și să se afurisească" vezi în acelaș sens și versiunile etiopice: Can. ap. lib. II, c. 21; l. VIII c. 29; l. IV c. 29; l. VI c. 29, la Fonti VI, p. 197, și Fonti V p. 295.

la alegerile episcopilor, ci tocmai strâmtorarea acestuia prin ingerința puterii seculare,[1] o condamnă canonul.

In partea a doua a canonului 36 ap. se pomenește cazul când un episcop n'ar fi primit în eparhia sa din cauza repulsiunii poporului, a răutății sau mai bine, a relei lui voinți.[2] Această indisciplină a credincioșilor, nu se poate înțelege decât considerând dreptul pe care-l au aceștia de a se pronunța la alegerea episcopului; ca un corolar și ca un revers de garanție al acestui drept, i-se recunoaște indirect prin canonul prezent, dreptul de opoziție. Dacă alegerea se face prin consensul poporului, debunăseamă nu poate obveni vre-un asemenea caz de opoziție din partea lui. Vor fi avut loc excepții dela uzul consacrat al bisericii, abuzuri, fie din partea funcționarilor civili, pomeniți la canonul 30, fie din partea ierarhiei, care va fi încercat să impună vre-un episcop împotriva voinții unei parohii.[3] Faptul că ierarhia va fi încercat acest nou sistem, nicidecum nu probează, că n'ar fi fost o condiție necesară la alegerea episcopului și colaborarea credincioșilor, ci din contră, prin canonul 36 ap., se probează această necesitate, prin aceia, că arată la cât de proaste rezultate duce o desconsiderare a voinții creștinilor laici, apoi și prin aceia că, deși refuzul poporului îl consideră pricinuit de rea voința lui, totuș pedeapsa o prescrie numai pentru clerici, pentrucă n'au fost în stare ca pe un astfel de popor răsvrătit să-l învețe, să-l înduplece să accepte pe respectivul episcop. Dar era foarte natural ca poporul să nu primească pe cine n'a ales, chiar și atunci când, după cum zice canonul, „nu după socoteala sa“,[4] adică nu dintr'un motiv care l-ar privi pe episcop, nu „din vre-o cauză reproșabilă episcopului“,[5] ci din

[1] Șaguna: Enchiridion, p. 17.
[2] Sint. At. II, 48 „παρὰ τὴν τοῦ λαοῦ μοχθηρίαν“.
[3] Pe acea vreme, eparhia se numea tot parohie.
[4] Sint. At. II, 48.
[5] Idem. II 49. Zonara la can. 36 ap.

cauza indisciplinii poporului, căci această indisciplină era firește provocată, prin nerespectarea drepturilor pe cari i-le dădea uzul bisericii.[1]

Străvechile versiuni etopiene, ne prezintă iarăș texte interpretative la acest canon, texte cari confirmă întru totul tălmăcirea noastră, dând și unele amănunte și arătând motivele canonului. Astfel, se arată că e îndreptățită opoziția împotriva episcopului în acele cazuri, când alegerea lui a fost făcută cu vrajbă, și a ajuns cineva episcop numai prin favoarea unei părți mici a oamenilor locului, și astfel, nici nu-l primesc cei mai mulți, căci nu a fost ales prin bună învoirea lor; dar când alegerea s'a făcut prin partea cea mai considerabilă a credincioșilor locului, atunci, chiar dacă nu-l vor clericii și ceilalți, vrând sau nevrând aceștia, să fie acela episcop.[2] Cu sau fără voia unei părți neimportante a poporului, chiar dacă i s'ar adăuga din spirit de învrăjbire și clerul, episcopul ales de partea cea mai considerabilă a credincioșilor, să rămâe episcop. Iată deci recunoscut credincioșilor, atât dreptul de alegere cât și cel de opoziție împotriva celor nealeși după această bună orânduire, care-i chema să colaboreze și pe mireni la actul alegerii.

---

1 Milaș: Canoane I. 242; Desigur nu-i vinovat nici poporul că s'a revoltat, nici clerul că nu l-a stăpânit, ci vinovat este cel ce l-a trimis, știind că produce turburare în popor.

2 „Contentiose autem electus et non benevisus ab electoribus et constitutum tantummodo favore partis hominum terrae illius et non receperint alii neque venerint, eo quod ejus episcopatum non sit ex eorum beneplacito; si tamen Deum timeat, et electus sit a media parte fidelium illius terrae, clericis renuentibus et nolentibus ejus constitutionem in ipsis; notificata quaestione metropolitae, volentes vel nolentes isti, fiat ille episcopus" Can. ap. l. IV, c. 35. Fonti VI, p. 187, sau „...si autem episcopus electus sit in Ecclesia Dei et non suscipiatur a populo et non sit ejus constitutio a sua voluntate, sed ex Dei voluntate, et propositus sit a media parte populi illius terrae. Soli autem clerici eum odio habent ratione contentionis, et ut non sit constitutus supra eos, etiamsi et ipsi media pars populi constituant, sit ipse episcopus, placeat illis vel displiceat" Can. Ap. I. VI, c. 85. Fonti VI, 187—189; Can. Ap. I. VII, c. 35, I. II, c. 26. Fonti VI, 325.

Toate acele dispoziţii canonice atribuite apostolilor, acceptate şi neacceptate ca normative în biserică, dar reprezentând mai fidel sau mai puţin fidel spiritul bisericii apostolice şi al primelor veacuri ale acestei biserici, sunt unanime în a mărturisi practica alegerii ierarhilor prin participarea credincioşilor laici. Deşi nu ne pot servi ca isvoare directe acele colecţii, cari nu sunt recunoscute şi acceptate oficial de biserică, totuş, având în vedere vechimea lor indubitabilă, contemporaneitatea lor cu unele dispoziţii canonice acceptate de biserică, dar cari nu sunt îndeajuns de clare şi de explicite, şi ţinând seamă că prin ele se aruncă o lumină nouă asupra acestora, precum şi că le considerăm pe acelea ca informaţii istorice privind disciplina iar nu învăţătura, utilizarea lor o găsim perfect justificată şi chiar necesară.

Scriitorul păgân Aelius Lampridius, care a trăit în jumătatea a II-a a veacului IV,[1] în scrierea sa: „Vita Alexandri Severi" cp. 45, făcând o comparaţie a felului de recrutare a funcţionarilor imperiului, cu acela al alegerii episcopilor la creştini, ne arată că atât de excelent s'a găsit obiceiul creştinilor de a-şi alege conducătorii prin popor, încât şi împăraţii romani au luat exemplu dela ei, dând ordine ca instituirea funcţionarilor înalţi, a prefecţilor şi guvernatorilor de provincii, să se facă în acelaş mod ca şi alegerea şefilor creştinilor.[2] El ne spune că pe timpul lui Alex. Sever, (222—235) împăratul, la aşezarea numiţilor funcţionari, propunea poporului câţiva candidaţi, obligându-l ca orice vină sau crimă ar şti în sarcina vreunui candidat, să le descopere, căci nu trebue să fie aleşi astfel de slujbaşi, pentru a li-se încredinţa viaţa şi soarta oame-

[1] Kirch o. c., p. 258.

[2] J. Bingham: Originum sive antiquitatum Ecclesiasticarum (ed. II, t. I 1751, Magdeburg; t. II, 1752 Halae) t. II p. 89—90; Rev. Strannik S. Petersburg 1884 nr. 6 p. 222.

nilor, adăugând că „lucru serios, astfel fac şi creştinii la designarea preoţilor cari trebue să fie aleşi".[1]

Episcopul Romei Anterus, (235—237) într'o epistolă unică ce ni s'a păstrat dela el, „Ad Episcopos Provinciarum Boeticae et Toletanae", aminteşte de un oarecare episcop Felix, că a fost aşezat prin „alegerea cetăţenilor" şi apoi a fost transferat la Efes, „communi consilio" al episcopilor, preoţilor, „ac populorum".[2] Urmaşul lui Anterus, Fabian, (237—250) a fost ales prin popor, însă alegerea lui iese din comun. Eusebie în istoria sa, lib. VI cp. 29, ne spune, că fiind adunat la biserică poporul şi alţii pentru alegerea episcopului, a sburat un porumbel şi s'a aşezat pe capul lui Fabian, „care (semn, l-a făcut) pe întreg poporul... ca purtat de un duh divin, cu tot zelul şi într'un suflet (glas) să strige vrednic şi fără întârziere luându-l pe el, să-l aşeze pe tronul episcopiei".[3] Poporul a luat semnul acesta ca pe-o indicaţie divină, şi n'a mai stat un moment la'ndoială asupra persoanei, ci imediat cu tumult şi bucurie, l-a mărturisit a fi vrednic şi a fost aşezat ca episcop.

Alegerea aceasta minunată, nu este atât o alegere prin oameni, după modul îndătinat, ci precum se vede, o alegere prin intervenţia lui Dumnezeu, totuş din

1 A. Pavlow, l. c. Nr. 450. p. 3, col. 3; Bingham o. c., II, 89—90; I. Gothofredus: „Codex Theodosianus" Lipsca 1737—1743, t. IV, p. 410; Selectae observationes Petri de Marca, De Concordia Sacerdoti et Imperii a J. H. Boehmero. Lipsiae 1708. p. 1114.

2 P. G. Migne t. X col. 169; P. L. Migne t. 30, col. 145—6; Mansi t. I, 763—4; „Felix... ordinatus erat electione civium" etc.

3 P. G. Migne t. XX col. 588—9. „Ἐφ'ᾧ τὸν πάντα λαὸν ὥσπερ ὑφ'ἑνὸς πνεύματος θείου κινηθέντα ὁμόσε προθυμίᾳ πάσῃ καὶ μιᾷ ψυχῇ ἄξιον ἐπιβοῦσας καὶ ἀμελλήτως ἐπὶ τὸν θρόνον ἐπισκοπῆς λαβόντας αὐτὸν ἐπιθεῖναι". D. A. C. IV B. 2619; I A, 241; Achelis: Das Christent. etc. t. II p. 9; Mansi t. I, 769; Hallier, o. c. I, 50; Bingham o. c. II, 87; Hinschius o. c. t. I p. 218; Kirch, o. c. p. 256—7.

descrierea ei vedem că poporul avea un rol hotărîtor la alegere, deși în cazul de față a procedat după un semn divin.[1]

Intemeietorul literaturii bisericești latine, Tertulian + 220—40, în cap. 39 § 5 al Apologeticului său, rostindu-se asupra recrutării conducătorilor bisericii, zice că „non pretio sed testimonio" se aleg acești conducători în biserică.[2]

Foarte prețioasă este contribuția lui Ciprian (200—258), care, în epistolele sale ne-a lăsat parcă înadins, un tratat asupra modului instituirii clericilor în vremea aceia. Comunitatea creștină pe timpul lui, nu-și pierduse nimic din dreptul pe care-l exercita mai nainte la alegerea episcopilor,[3] și nu odată face Ciprian pomenire expresă despre aceasta. Când la anul 251, murind Fabian episcopul Romei, îi urmă acestuia, Corneliu (251—253) din partida indulgentă — fost până aci presbiter — fracțiunea rigoristă din Roma nu voi să-l recunoască, și-și alese un alt episcop, în persoana lui Novațian.[4] După un vechiu obiceiu, îndată ce se ivea vre-o discordie într'o biserică, părțile litigante se adresau unei biserici apropiate cu mare vază, că să-i dobândească sprijinul, fie una, fie alta. Așa făcură de data aceasta și învrăjbiții din Roma, adresându-se bisericii din Cartagina, căreia mai ales îi ridicase prestigiul Ciprian, episcopul de atunci. Ambele părți s'au adresat lui Ciprian, pretinzând să fie recunoscute ca legale. Acest fapt, a prilejuit lui Ciprian o corespondență cu biserica Romei, în care se amintește și de felul alegerii

---

[1] Acest fel de alegere e amintit și'n can. 80 ap. (Sint. At. II p. 103; apoi în epist. 38 (33) a lui Ciprian „Ad clerum et plebem suam"; Ritschl, o. c. p. 169 și 211; P. de Marca o. c. p. 1126; Hallier I, 101; V. Espen I, 84. col. 1.

[2] Bogosl. Ențiklop, III, col. 1076; Strannik 1884 nr. 6, p. 221; E. Constantinescu: Apologeticum (Tertulliani) trad. R.-Vâlcea 1930, p. 157.

[3] E. Renessé o. c. p. 66.

[4] E. Popovici, o. c. I. p. 345.

episcopilor. In epistola 44 (3)[1] către Corneliu, îi aduce acestuia la cunoştinţă, răspunsul ce i l-a dat delegaţiei pe care i-a trimis-o Novaţian ca să-l determine să-l recunoască pe el ca episcop al Romei împotriva lui Corneliu. Zice Ciprian, că i-a îndemnat să lase cearta şi neînţelegerea ...„şi să cunoască şi să înţeleagă, că episcopul odată făcut fiind şi aprobat de mărturia şi judecata colegilor (episcopi) şi a plebei, pe altul a-l institui, în nici un chip nu se poate".[2] Vasăzică, fiind odată ales un episcop prin aceşti doi factori, adecă atât de episcopii colegi cât şi de popor, se consideră alegerea lui inatacabilă; acesta era şi cazul lui Corneliu, căci în epist. 55—8, ne dă mai clare lămuriri asupra alegerii acestuia, accentuând că numitul Corneliu, „episcopatul nu l-a cerut, nici l-a voit... ci însuş a pătimit (a fost forţat) ca să accepte episcopatul constrâns. Şi a fost făcut episcop de foarte mulţi colegi ai noştri, cari erau atunci în oraşul Roma, cari la noi au trimis scrieri despre alegerea lui. Corneliu a fost făcut episcop, prin hotărârea lui Dumnezeu şi a lui Hristos, prin mărturia aproape a tuturor clericilor, prin votul poporului care a fost atunci de faţă şi prin colegiul preoţilor bătrâni şi a bărbaţilor nobili (distinşi)".[3] Până la vre-o 60 de

---

[1] Funk: Kirchengesch. Untersuch. u. Abhandl. p. 26; Hallier, o. c. t. I, p. 50.

[2] P. L. Migne t. III, col. 724 şi Mansi I, 833—34; „Epist. I ad Cornelium papam": — „Quibus semel responsum dedimus, nec mandare desistemus, ut perniciosa dissensione et concertatione deposita, impietatem esse sciant, matrem desserere, et agnoscant atque intelligant, episcopo semel facto et collegarum ac plebis testimonio et judicio comprobato, alium constitui nullo modo posse".

[3] P. L. Migne t. III, 795—97. Epist. IX (X) „ad Antonianum". „Tum deinde episcopatum ipsum nec postulavit, nec voluit, sed ipse vim passus est, ut episcopatum coactus acciperet. Et factus est episcopus à plurimis collegis nostris, qui tunc in urbe Roma aderant, qui ad vos litteras de ejus ordinatione miserunt. Factus est autem Cornelius episcopus de Dei et Christi judicio, de clericorum pene omnium testimonio, de plebis quae

episcopi au luat parte la alegerea lui Corneliu, și asupra lui a convenit sufragiul poporului, notabililor și clerului.[1] Acești trei factori: colegiul episcopilor, clerul și poporul — plebea și nobilii — sunt cei al căror asentiment se cere la instituirea unui episcop, și dacă toți aceștia se pronunță de comun acord, atunci se poate zice, că buna lor înțelegere este expresia voinții divine, care numai într'un asemenea chip se poate manifesta, și o alegere astfel făcută, este după voia lui Dumnezeu. Până acum nu se făcea (și nici aci) nici-o deosebire între dreptul laicilor în genere și al clericilor, erau egale în importanță în ce privește alegerea episcopilor; numai, cum era și natural, rolul episcopilor era superior. In epistola citată, poporului i se atribue „suffragium" — votul — iar clerului numai „testimonium"; aceasta nu poate fi o deosebire reală între dreptul unei categorii și-al celeilalte, ci este numai o deosebire de termeni, o impreciziune în utilizarea lor, a sensului lor, căci nu putea avea numai poporul drept de vot propriu zis, iar clerul numai pe cel de „certificare", chiar dacă prin clerici aci s'ar înțelege clerul inferior — neduhovnicesc — ceiace și pare verosimil, căci dacă rolul clerului duhovnicesc și al celuilalt în asemenea treburi, a fost egal cu al poporului, apoi numai până la egalitate de drepturi cu laicii poate fi coborât, însă nicidecum, într'o diferențiere de roluri, nu poate fi clerul redus la un rol minor față de cel al mirenilor. Că a fost egalitate de roluri între cler în genere și

---

tunc adfuit suffragio et de sacerdotum antiquorum et bonorum virorum collegio". Mansi I, 855; D. T. C. V, 1683; Funk, o. c. p. 26; V. Espen, t. I, 82; Hinschius, o. c. I, 217; Hatch, o. c. p. 133; Ritschl, o. c. p. 175; Achelis: Can. Hipp., p. 178; D. T. C. IV, 2287; A. Giobbio: L'intervento dei governi nelle elezioni dei papi. Dall'anno 352 al 795. Monza 1915. p. 5—6; Hugo Koch: Cyprianische Untersuchungen. Bonn. 1926, p. 128; J. G. Suiceri: Thesaurus ecclesiasticus t. I—II. Amstelodami 1682, vol. II, p. 1182.

[1] D. T. C. IV, 2287; Mansi I, 807.

popor, nu mai încape îndoială și din acel motiv, că și clerului duhovnicesc, indicat prin „sacerdotum antiquorum collegio", i se atribue acelaș „suffragium" ca și plebei și ca și notabililor în pasagiul din urmă. Rămâne deci stabilit, că e numai o impreciziune a sensului termenilor întrebuințați; testimonium e luat egal cu suffragium, iar nu altceva, și numai printr'o forțare a sensului, prin lepădarea sau substituirea lui, am putea accepta după unii,[1] că suffragium=acclamatio, iar testimonium ar fi ceva mai mult, fiindcă se atribue clericilor, și chiar numai pentru acest motiv, căci altul nu avem.

Dupăcum Corneliu, a fost turburat în slujba sa de Novațian, tot așa, după scurtă vreme fu și Ciprian obiectul atacurilor unora, cari îi imputau fuga în persecuțiunea lui Deciu (249—253) și altele. Cei cari se agitau împotriva lui, fură: presbiterul Novat și diaconul Felicisim, cari chiar și-au ales un episcop contra lui Ciprian, pe Fortunat.[2] La aceste turburări referindu-se Ciprian, scrie lui Corneliu în epist. VII, și apărându-și situația sa legală, face următoarele considerațiuni asupra alegerii episcopale: „Căruia (episcopului) dacă după (sfatul) învățătura dumnezeiască i s'a supus întreaga comunitate a fraților, nimeni să nu facă ceva împotriva colegiului preoților, nimeni după hotărîrea divină, după votul poporului, după consensul episcopilor, să nu se facă pe sine judecător, nu atât episcopilor, ci lui Dumnezeu, nimeni prin ne'nțelegere să nu împărțească unitatea bisericii lui Hristos... De altfel vă spun provocat, vă spun cu durere, vă spun silit: când s'a substituit (introdus) episcop în locul defunctului, când prin votul poporului întreg a fost ales, când cu ajutorul lui Dumnezeu în persecuție a fost oblăduit, cu toți

[1] Ritschl, o. c. p. 175; P. de Marca, o. c. p. 1113 zice: suffragium = testimonium, approbatio.

[2] E. Popovici, o. c. I, 346.

colegii statornic legat... etc." și spunând acestea despre el însuș, continuă opunându-le inferioritatea adversarilor cari lovesc biserica.[1]

Precum vedem aci, i se atribue poporului iarăș vot = suffragium, dar episcopilor numai „consensus", ceiace are sensul de aprobare a alegerii făcute prin vot mai întâiu de cler și popor. Acest „consensus" al episcopilor, este cenzurarea alegerii indicative pe care-o făcea clerul și laicii, iar „consensus" al episcopilor, nu-i tot una cu cel al clerului sau poporului, (și acestora li se atribue câteodată „consensus") căci nu-l exercită în virtutea aceluiaș drept; aceia au vot consultativ, pe când episcopii au vot decisiv, deși în practică e condiționat de cel al poporului, care cu tot votul decisiv al episcopilor, cu toată pronunțarea lor, în principiu definitivă, o poate face ineficace pe aceasta, dacă uzează de dreptul de opoziție, recunoscut și necesar. O alegere numai astfel făcută, de toată biserica, este o alegere făcută de Duhul Sfânt prin oameni; alegerea e un act formal simplu, importanța i-o dă influența Duhului Sfânt,[2] care conduce inimile oamenilor spre bună înțelegere, pentru alegerea celui mai chemat.

Cea mai însemnată contribuție la lămurirea sistemului de alegere din acele vremi, ne-o dă Ciprian în epist. 68 dela sinodul său din anul 254: „De Basi-

[1] P. L. Migne t. III, 830; Mansi t. I, 842—3; „Epist. (59) VII. ad Cornelium. De Fortunato et Felicissimo sive contra haereticos": „Cui si secundum magisteria divina obtemperaret fraternitas universa, nemo adversus sacerdotum collegium quidquam faceret, nemo post divinum judicium, post populi suffragium, post coepiscoporum consensum, judicem se episcopis sed Deo faceret. Ceterum dico enim provocatus, dico dolens, dico compulsus, quando episcopus in locum defuncti substituitur, quando populi universi suffragio in pace deligitur, quando Dei auxilio in persecutione protegitur, collegis omnibus fideliter junctus... etc.". Vezi și Funk o. c., p. 26; Sohm o. c., p. 59; Suiceri o. c. I, 1182.

[2] Sohm o. c., p. 59, nota 7.

lide et Marţiale". [1] Pentru importanţa pe care-o prezintă această epistolă şi pentru controversa aprigă ce există pe tema ei, reproducem textul complet al părţii care tratează problema noastră: „Din pricina aceasta — zice el — plebea, supunându-se învăţăturilor domneşti şi temându-se de Dumnezeu, trebue să se separe de conducătorul păcătos, nici să se amestece la sacrificiile (euharistice ale) preotului sacrileg, când ea însaş, (plebea) are foarte marea putere, sau să-i aleagă pe cei demni preoţi, sau a-i refuza pe cei nedemni. Ceiace şi vedem (pe care lucru îl şi vedem) coborând din autoritatea divină, ca preotul în prezenţa poporului sub ochii tuturor să se aleagă, şi că e vrednic şi apt, prin *mărturisire* şi *hotărîre* publică să se întărească, dupăcum la Numeri, Dumnezeu lui Moisi i-a poruncit zicând: „Ia pe Aaron fratele tău şi pe Eleazar, fiul aceluia, şi aşează-i pe ei în munte, în faţa întregii adunări...". In faţa întregii adunări porunceşte Dumnezeu a institui pe preot, id est, a învăţat şi arătat, ca instituirile preoţeşti, numai cu ştiinţa poporului asistent trebue să se facă, încât în prezenţa poporului, sau să se descopere vinile celor răi, sau să se facă cunoscute meritele celor buni, şi să fie instituirea aceia justă şi legitimă, care prin votul şi judecata tuturor a fost examinată. Care (lucru) apoi, după poruncile divine se observă în Faptele Apostolilor, când pentru alegerea în locul apostolului Iuda, Petru a vorbit către popor. S'a sculat, zice, Petru în mijlocul ucenicilor, şi era mulţimea laolaltă (I, 15). Aceasta nu numai în alegerea episcopilor şi a preoţilor, ci şi în a diaconilor alegere, luând în seamă că apostolii au observat, despre ce în însăş faptele lor este scris „şi au convocat — zice — acei doisprezece, toată plebea ucenicilor şi i-au zis". Care din pricina aceasta, cu atâta îngrijire şi băgare de seamă se poartă

[1] P. L. Migne t. III, 1061; Hugo Koch, o. c., p. 128 sq.

cu întreaga plebe convocată, ca nu cineva nevrednic la slujba altarului sau la starea preoţească să se furişeze. Uneori s'au ales şi nevrednici, însă nu după voinţa lui Dumnezeu, ci după părerea omenească, că acestea îi şi displac lui Dumnezeu, cari nu vin din legitima şi justa alegere. Dumnezeu însuş a arătat prin Osie profetul zicând: „Ţie însuţi, aceia ţi-au făcut rege şi nu prin mine" (Osia VIII, 4). De aceia, cu grijă trebue păstrat şi ţinut ceiace după tradiţia divină şi practica apostolică, la noi şi aproape în toate provinciile se ţine, ca la alegerile ce după ordine sunt a se celebra, la plebea aceia căreia prepozit i se alege, episcopii aceleiaşi provincii, cei mai apropiaţi, să se adune şi să se aleagă episcop în prezenţa plebei, care a cunoscut viaţa fiecăruia, şi fapta fiecăruia, după purtarea lui o priveşte. Ceiace la noi vedem că s'a făcut la alegerea lui Sabinus, a colegului nostru, că prin votul întregii comunităţi şi prin hotărîrea episcopilor cari de faţă au convenit, şi cari despre el vouă v'au făcut scrisori, i s'a dat lui episcopatul şi i s'au impus lui mânile în locul lui Basilide".[1]

[1] Migne t. III, col. 1061—4; Mansi I, 907—8; „Epist. ad. Clerum et Plebes in Hispania Consistentes": „Propter quod plebs obsequens praeceptis dominicis, et Deum metuens, a peccatore praeposito separare se debet, ne se ad sacrilegi sacerdotis sacrificia miscere, quando ipsa maxime habet potestatem vel eligi dignos sacerdotes, vel indignos recusandi. Quod et ipsum videmus de divina auctoritate descendere, ut sacerdos plebe praesente sub omnium oculis deligatur et dignus atque idoneus publico judicio ac testimonio comprobetur, sicut in Numeris Dominus Moysi praecepit dicens: Apprehende Aaron fratrem tuum et Eleasarum filium ejus et impones eos in montem coram omni Synagoga... (Num. XX 25, 26). Coram omni Synagoga jubet Deus constitui sacerdotem, id est instruit et ostendit, ordinationes sacerdotales, nonnisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere, ut plebe praesente vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita praedicentur, et sit ordinatio justa et legitima quae omnium suffragio et judicio fuerit examinato. Quod postea secundum divina magisteria observatur in Actis Apostolorum, quando de ordinando in locum Judae apostolo, Petrus ad plebem loquitur. Surrexit — inquit — Petrus in medio discentium, fuit

In biserica Spaniei se produsese o ne'nțelegere, anume, episcopii spanioli, depuseseră pe coepiscopii lor Basilide și Marțial, iar în locul lor fuseseră aleși Felix și Sabinus. Cei depuși, prin fraudă câștigară recunoașterea lor ca legitimi dela papa Ștefan. Atunci, toți ceilalți episcopi ai Spaniei, se adresară bisericii din Africa, cerându-i sfatul.[1] Episcopii africani ținură sinod în anul 254, și răspunsul le fu comunicat prin epistola 68 a lui Ciprian. Am văzut că și'n celelalte epistole ale lui Ciprian, se accentuează importanța poporului în alegeri, atribuindu-i-se „suffragium". In alegerile episcopale rolul

---

autem turba in uno (I, 15). Nec hoc in Episcoporum tantum et sacerdotum sed et in diaconorum ordinationibus observasse apostolos animadvertimus, de quo et ipso in Actis eorum scriptum est. „Et convocaverunt — inquit — illi duodecim totam plebem discipulorum et dixerunt eis" (Acta VI, 2). Quod utique idcirco tam diligenter et caute convocata plebe tota gerebatur, ne quis ad altaris ministerium vel ad sacerdotalem locum indignus obreperet. Ordinari enim, nonnunquam indignos, non secundum Dei voluntatem sed secundum humanam praesumptionem, et haec Deo displicere, quae non veniant ex legitima et justa ordinatione, Deus ipse manifestat per Ozee prophetam dicens: „Sibimet ipsis constituerunt regem, et non per me" (Osie VIII, 4). Propter quod diligenter de traditione divina et apostolica observatione servandum est et tenendum quod apud nos quoque et fere per provincias universas tenetur, ut ad ordinationes rite celebrandas ad eam plebem cui praepositus ordinatur, episcopi ejusdem provinciae proximi quique conveniant, et episcopus deligatur plebe praesente quae singulorum vitam plenissime novit, et uniuscujusque actum de ejus conversatione perspexit. Quod et apud nos factum videmus in Sabini collegae nostri ordinatione, ut de universae fraternitatis suffragio et de episcoporum qui in praesentia convenerant, quique de eo ad nos litteras fecerant, judicio episcopatus ei deferetur, et manus ei in locum Basilidis imponeretur". Vezi și V. Espen o. c. I, 82, col. 2; A. Pavlow l. c., nr. 450, p. 4, col. 1; D. T. C.: V, 1683—4; D. A. C. IV, B. 2619; Ceillier o. c. III, p. 181; Funk, o. c, p. 26; Hefele I, 544; Ritschl, o. c. p. 174; Achelis: Can. Hipp, p. 226; Hallier o. c. I, 55; Planck o. c., I, 434—35; N. Milaș: Canoane I, 242; II, 21, Dr. Bis. p. 290; Achelis: Das Christ. II, 416; Brieniu, o. c. p. 78; Pravosl. Sobies, 1908 Sept. p. 286; Voskr, Ctenie, 1930, nr. 51, p. 801; Hrist. Ctenie, 1850, I, p. 24.

[1] E. Popovici, o. c. t. I, 298.

poporului şi al clerului era acelaş, căci nu se face nici o diferenţă precisă, iar cea care ar rezulta din termenii întrebuinţaţi pentru a le defini rolul fiecăruia, din acceptarea literală a acestor termeni, ne-ar duce la concluzii mai favorabile pentru laici. In epistola VII, ad Cornelium — pe care am văzut-o — se zice: „quando populi universi suffragio in pace deligitur"; se alegea deci episcopul prin votul poporului, aşa şi în epistola 68, zice că poporul „maxime habet potestatem, vel eligendi dignos" etc. recunoscându-i-se acestuia dreptul de a alege. Care este însă sensul acestei alegeri pe cari i-o atribue poporului? Ne-o spune Ciprian: „ut plebe praesente, vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita praedicentur", căci poporul, „singulorum vitam plenissime novit".[1] S'ar părea deci, că rolul acestora s'ar reduce la o simplă mărturie bună, sau rea, asupra vieţii şi calităţilor candidatului respectiv la episcopie;[2] am avea de a face cu o simplă exprimare a unei păreri, de care normal trebue să se ţină seamă, dar care n'ar avea nici o putere obligatorie aşa zicând, pentru ceice au dreptul de a decide definitiv asupra alegerii. Acesta ar fi un drept iluzoriu de tot pentru popor. Dar forul competent superior al episcopilor, este obligat să ţie seamă de această părere mărturisită a poporului, căci pe lângă mărturia asupra vieţii candidatului, el bazat pe cunoaşterea acestei vieţi, are dreptul să se şi pronunţe pentru acela pe care-l găseşte demn, are dreptul: „dignos eligendi", a cere prin urmare, ca unul sau altul să-i fie aşezat episcop. Tot în urma mărturiei pe care o dă asupra candidatului, are şi celălalt drept: „recusandi

---

[1] „Praesentia plebis apud Cyprianum includit testimonium de vita, non excludit suffragium de persona" notează Bingham o. c. t. II, p. 92, nota g.

[2] A. Pavlow: l. c. Nr. 450, p. 4, col. 1; Ritschl, l. c. referindu-se la epistola 68 a lui Ciprian, observă că „alegerea" „electio", ce i se atribue poporului în epistola citată, ar fi rămas în uzul de vorbire, numai ca o amintire a vremurilor când poporul avea dreptul real de alegere.

indignos" a refuza pe cei nedemni. Dacă poporul nu ar avea acest drept, de a refuza pe cineva ca episcop, și dacă ierarhia n'ar trebui să țină seamă de aceasta, atunci foarte ușor episcopii ar putea proceda la alegere fără concursul poporului și fără nici-o consecință dăunătoare pentru biserică, și astfel, s'ar elimina ușor un element, care adeseori este socotit de prisos sau incomod. Tocmai acest drept pe care-l are poporul de a refuza pe cei nepoftiți, îi dă actului de alegere prin popor în realitate, o valoare mult mai mare decât aceia numai indicativă ce i se recunoaște, îi dă o putere aproape decizivă alegerii făcute de popor.

Alegerea de episcop, aceia este „justa et legitima" — „quae omnium suffragio et judicio fuerit examinata", dar mai corect se poate zice, că numai acea alegere este justă și folositoare, care e făcută prin consensul tuturor, a clerului, episcopilor și poporului. Prin „legitima", se exprimă că acestui uz i s'a dat valoare legală, prin practica bisericii creștine dela apostoli, și chiar a bisericii Vechiului Testament, după porunca divină. („Quod et ipsum videmus de divina auctoritate descendere"). Deși nu le revine laicilor votul decisiv, totuș, dorința lor, după porunca divină, practica apostolică și bisericească, trebue ținută în seamă, căci prin consensul unanim al tuturor, se exprimă în chip mai sigur voința lui Dumnezeu, decât numai prin consensul episcopilor.

In epistola 68, se mai zice asupra dreptului de opoziție al poporului, că acesta „a peccatore praeposito separare se debet", căci doar, poporul însuș are dreptul să aleagă pe cei demni și să respingă pe cei nevrednici. Pe dreptul de a alege, se bazează cel de opoziție sau de refuz, și aci le vedem iarăș testate pe ambele. In caz că poporului nu i se da cumva ocazia să se pronunțe asupra viitorului episcop la actul alegerii, apoi se pronunța când acesta venea în eparhie.

Dacă în epist. prezentă nu se face amintire de cler și de rolul lui la alegerea episcopilor, nu'nseamnă că acesta n'ar fi avut parte de contribuție la acest act,[1] căci din alte epistole ale lui Ciprian, vedem că nu lipsea nici clerul inferior de tot, neduhovnicesc, nici cel duhovnicesc, dela alegerile episcopale. Astfel, în epist. 55 sau IX, ad Antonianum, zice: „de clericorum pene omnium testimonio et de sacerdotum antiquorum et... Cornelius episcopus factus est", vizând prin aceasta, atât clerul neduhovnicesc cât și pe cel duhovnicesc. Apoi în epist. 59 sau VII, ad Cornelium, scrie, că în chestia alegerilor episcopilor, nimeni să nu procedeze împotriva factorilor chemați, între cari înșiră și „collegium sacerdotum". Indiferent dacă preoțimea se prezenta ca un colegiu aparte, rolul ei nu era deosebit de cel al poporului,[2] dupăcum am mai spus, și din motivele induse mai nainte. In urma situației speciale a clerului, e adevărat că lui i-ar reveni în primul rând, dreptul de colaborare la actul alegerii, însă esențial, între dreptul său și acela al poporului la acest act, nu este deosebire, și prin urmare, e ușor de'nțeles, dece nu li s'a dat dintru început, un rol deosebit de cel al poporului.

Dar, alegerea episcopului propriu zisă, este dreptul episcopilor vecini, a colegiului acestora ; ei aveau ultimul cuvânt de aprobare sau desaprobare a alegerii. „Episcopi ejusdem provinciae proximi quique conveniant et episcopus deligatur..." spune Ciprian, referindu-se la alegerea episcopilor în general, și vorbind de alegerea lui Sabinus din Spania. In opoziție cu „suffragium", pe care-l ascrie comunității, le atribue episcopilor: „judi-

---

[1] N. Milaș: Canoane II, p. 21.

[2] Bingham, o. c. II, 96; Hefele, o. c. I, p. 544; Funk, o. c. p. 27, adaugă asupra mărturiilor lui Ciprian: „Die Stellen lassen in ihrer Gesamtheit keinen Zweifel übrig dass der Gemeinde nicht bloss ein Vorschlagsrecht, sondern ein Wahlrecht in vollen Sinne des Wortes zukam".

cium", „de episcoporum judicio episcopatus ei deferetur" zice el.[1]

Asupra sistemului de alegere, observăm că episcopii provinciei, vecinii, se adunau în respectiva localitate în vederea alegerii, convocând factorii chemați. In adunare, credem că propunerile le putea face oricare parte, nu numai episcopii,[2] apoi asupra candidaților, episcopii conduceau discuția, consultau poporul și clerul[3] „et ex populi testimonio, et electio (adăugăm noi — ab episcopis examinato) electi stabant vel cadebant",[4] în urmă se pronunțau episcopii, apoi urma hirotonia. Așa a fost și alegerea lui Sabinus.

Despre acest fel de alegere a episcopilor, prin concursul poporului, clerului și al episcopilor, Ciprian ne asigură că e „de traditione divina et apostolica observatione" și nu este prin urmare un uz local, o excepție, ci avându-și temelia în voia divină și în practica apostolică,[5] se cere observarea lui de către toți, pretutindeni și chiar era astfel pe vremea aceia; „apud nos quoque (in Cartag.) et fere per provincias universas" subliniază Ciprian. Acest sistem, este reprezentativ pentru secolul al III-lea,[6] și este în concordanță cu practica bisericii de până aci. Este investit cu putere prin autoritatea divină și apostolică și prin vechimea și universalitatea tradiției. Ciprian însuș îi

[1] In D. T. C. IV, 2257 se interpretează unilateral alegerea în baza epist. 68, considerând episcopii și poporul ca singurii factori ai alegerii; se menționează și că alegerea făcută de popor „trebuia respectată".

[2] Milaș: Canoane II, 21; Hr. Ctenie 1850, I, p. 24, Arhim. Ion și acelaș Arhim Ion, o. c. vol. I, p. 291; Lübeck, o. c. p. 6.

[3] Richter E. L.: Lehrbuch des kath. u. ev. Kir.-rechts, ediția 7, Leipzig 1874, p. 539.

[4] Milaș: Canoane II, 21; Beveregius, vol. II, pars. II, Annot. p. 47, 48 comentează incorect epistola 68 a lui Ciprian.

[5] D. T. C. V, 1683.

[6] Sägmüler o. c., p. 410.

relevă autoritatea, cerându-i respectarea, „servandum et temendum est“ în baza autorităţilor pomenite.

Intre alte mărturii, ce ni le oferă Ciprian pentru participarea poporului la alegerile episcopale, mai amintim şi epistola I „ad Stefanum“, episcopul Romei, (254—257) în care-i spune acestuia, între cele despre cauza episcopului Marcian de Arles, trecut la Novaţieni, ca şi despre Corneliu al Romei, că a fost ales: „prin hotărârea dumnezeiască şi votul clerului şi al plebei“.[1] Şi aci, ca şi'n alte locuri amintite deja, i se atribue poporului „suffragium“, iar clerului acelaş lucru, ceiace constitue o nouă dovadă că rolul lor nu diferea.

Din faptul că se accentuiază în epistolele lui Ciprian, îndeosebi importanţa poporului în alegerile episcopale, şi din tonul epistolelor, rezultă că se pune o deosebită greutate pe colaborarea laicilor. Aceasta se vede şi de-acolo, că nu întotdeauna îi aminteşte pe clerici unde îi aminteşte pe laici, pe când în tot locul unde e vorba de rolul clerului în alegere, nu omite a-i aminti şi pe laici. Toate acestea ne fac să conchidem, că influenţa şi rolul lor erau privite aproape de aceiaş valoare cu acelea ale episcopilor, în orice caz, ca un element absolut necesar, fără de care, o alegere de episcop nu se considera ca deplin legal săvârşită. Poporul avea să determine alegerea episcopilor în mod serios, importanţa lui era respectabilă.[2] Deşi principial nu i se recunoştea dreptul de alegere decisivă, totuş acesta i se concedea în practică, căci nu se trecea peste voia lui şi pentru buna rânduială şi linişte a bisericii. Episcopii nevrednici aleşi şi aceia cari nefiind agreaţi, turbură numai biserica şi produc scandalizare între credincioşi, nu pot fi consideraţi unii ca aceştia, aleşi după voia lui Dum-

[1] Mansi t. I, 895. „De Dei judicio et cleri ac plebis suffragio ordinato“ zice în „De Marciano Episcopo Arelatensi qui Novatiano Consensit (Mansi I, 855). Migne P. L. t. III, 1028; Funk, o. c. p. 27; Ritschl, o. c. p. 175.

[2] A. Pavlow, loc. cit. Nr. 450, p. 4. col. 1.

nezeu, chiar dacă sunt legal aleși numai de sinodul episcopesc. Aceștia sunt — după expresia lui Ciprian — priviți ca aleși prin slăbiciunea omenească și nu după voia lui Dumnezeu: „Non secundum Dei voluntatem, sed secundum humanam praesumptionem" (Epistola 68). Tocmai din acest motiv și din acelea amintite mai înainte, poporul trebue să ia parte la alegere.

Despre însuș Ciprian, „Pontius Diaconus Cypriani" din Cartagina, biograful său, ne enarează „că după hotărârea lui Dumnezeu și prin încuviințarea plebei, la oficiul de preot și la gradul de episcop a fost ales, până atunci încă neofit, și dupăcum se crede novice" fiind.[1]

In urma acestor suficiente mărturii, vom zice că și în veacul al III-lea, și până în veacul al III-lea, a fost în vigoare uzul alegerii episcopilor prin participarea poporului, în întreaga biserică creștină, cu toată încercarea altora de a proba contrariul.[2]

SECOLUL IV

Adeseori poporul a produs tulburări grave cu ocazia alegerilor episcopale. Vestită pentru gâlceava creștinilor în astfel de împrejurări, era cetatea Romei. La începutul veacului IV, alegerea episcopului Marcel (anul 308) al Romei, se făcu prin cler și popor. Evenimentele ce i-au succedat acestei alegeri, arată că votul și rolul decisiv al episcopilor la alegeri, aproape se neglija în fața vijelioaselor și pasionatelor ieșiri ale poporului; votul acestuia devenise decisiv, iar nu consultativ. Fiind alungat Marcel, în anul 309, în locul lui au fost aleși doi episcopi rivali, de către cler și popor, care se îm-

---

[1] Migne P. L. t. III, 1545; „Vita S. Cipriani per Pontium diaconum Carthaginensem"; această scriere apăru în Roma pe la jumătatea sec. IV (Hans von Soden; Die Cyprianische Briefsammlung, Leipzig 1904, p. 232), „quod judicio Dei et plebis favore ad officium sacerdoti et episcopatus gradum adhuc neophytus et ut putabatur, novellus electus est". V. Espen, o. c. I, p. 82, col. 2; Ceillier, o. c. t. III, p. 7; Bingham t. I, p. 155; Ritschl o. c. p. 184; Hefele o. c. I, p 535 și 1090; Von Soden o. c. p. 52 -53.

[2] Stecanella o. c. p. 29

părţise în două tabere; unii susţineau pe Heracliu iar alţii pe Eusebiu.[1] Această schismă a încetat în anul 311, când, prin comună înţelegere, a fost ales: Maxentiu (Militiade).[2]

Era firesc în cazuri de acest fel, când patimile omeneşti treceau peste orânduirile înţelepte, să se urmeze dorinţa celor mai mulţi, pentrucă împotrivirea ce s'ar fi opus acestora, ar fi produs mai mare daună bisericii, decât împotrivirea pe care o opuneau unei minorităţi, ce mai uşor putea fi redusă la tăcere.

In Africa, după moartea episcopului Mensuriu al Cartaginei, la an. 311, începându-se pregătiri pentru alegerea noului episcop, au venit episcopii cetăţilor vecine la Cartagina, şi „prin votul întregului popor a fost ales Cecilian" diaconul, şi hirotonit apoi.[3] In urma acestei alegeri, s'a produs cunoscuta schismă donatistă, provocată şi alimentată de o femeie: Lucila, ce-i purta ură lui Cecilian şi cu care se asociară şi episcopii din Numidia, fiindcă n'au fost invitaţi la alegere.[4] Din această schismă, ce mai târziu degeneră în lupte sângeroase între partidele adverse, şi în care au intervenit apoi şi oficialităţile imperiului roman, se poate iarăş constata câtă importanţă practică aveau mirenii în alegerile episcopale. Este o dovadă de participarea efectivă a lor la acestea, şi de şi mai efectivă participare a episcopilor comprovinciali.[5] Cecilian a fost recunoscut, de către câteva sinoade ţinute în Italia, ca legal ales şi aşezat, ceiace se vede şi din corespondenţa oficialităţii romane. Astfel, proconsulul Africei, Anulius, raportând asupra cazului, lui Constantin cel Mare, zice că ale-

[1] L. Duchesne: „Histoire ancienne de l'Eglise" vol. II, ediţia III, p. 95—6. Paris 1908.
[2] Idem p. 97.
[3] Mansi t. II, col. 409.
[4] E. Popovici o. c. II, 90—91.
[5] Duchesne o. c. p. 106—107.

gerea lui Cecilian s'a făcut: „consensu omnium", iar adversarii după câteva zile au vrut să stârnească poporul împotriva lui.[1] Constantin cel Mare, în epistola „ad Melchiadem" episcopul Romei, (an. 313, ca să facă un sinod în cauza lui Donat) zice că poporul s'a împărţit în două „şi episcopii între ei nu se'nţeleg" („et episcopos inter se dissentire").[2] In aceste certe, episcopul Cecilian, n'a fost păzit atât de sinoadele episcopeşti cari l-au recunoscut, ci mai ales de popor, care în majoritate i-a rămas credincios. El n'ar fi rămas episcop, dacă poporul nu l-ar fi voit. Din acest incident se vede, că până la Constantin cel Mare, alegerea se făcea de episcopii vecini şi de popor, de bunăseamă şi de cler,[3] nu însă într'un rol superior aceluia al poporului.

Precum şi mai înainte era practica aceia, ca pe-un episcop neagreat să nu-l primească parohia, aşa şi in veacul al IV-lea, laicii au exercitat dreptul acesta negativ, pe care canoanele nu-l opresc, ci-l recunosc indirect. Astfel e cazul canonului 18 al sinodului din *Ancira*, (314—15) care dispune: ca „dacă oarecari episcopi hirotoniţi şi neprimiţi de către parohia aceia pentru care s'au numit, ar vrea să ocupe alte parohii şi să facă turburări, aceia să se afurisească, iar dacă vor, se pot întoarce ca preoţi în locul unde mai nainte au fost preoţi".[4] In acel timp, când laicii luau parte intensă la alegeri, se întâmpla des ca un episcop neiubit să fie alungat, sau neprimit.[5] Faptul că nu se prevede nici-o sancţiune împotriva poporului care nu şi-ar primi un episcop, nici măcar dojană, se ex-

---

[1] Mansi II, 438, „Epistola Anularii Proconsulis ad Constantinum".

[2] Mansi II, 440.

[3] Ludovicus Thomassinus: Vetus et nova ecclesiae disciplina, Neapoli 1772, t. X, p. 78.

[4] Sint. At. III, 58; Mansi II, 519; Hefele o. c. I, p. 321, etc.

[5] Hefele o. c. I, p. 321.

plică prin aceia, că poporul avea dreptul de alegere, şi prin urmare, dacă el nu alegea, fără voia lui sau contra voii lui, nu putea fi obligat să primească un episcop, ce s'ar fi încercat să i se impună. Prin acest canon, se înfăţişează clar puterea cuvântului poporului la alegerile episcopale, căci priveşte pe episcopii cari nu erau aleşi prin votul poporului şi nici recunoscuţi de acesta,[1] deoarece în caz de alegere obicinuită după rânduiala bisericii, nu se putea întâmpla ca episcopii aleşi să nu fie primiţi. Aceleaşi cugetând şi Zonara, în comentar la acest canon zice, că dacă episcopul neprimit, s'ar duce în alte parohii, făcând adunare „cu credincioşii" şi cum zice şi canonul: „răscoală făcând împotriva altor episcopi, atunci să se afurisească".[2]

Vasăzică, el privea posibile asemenea răscoale şi adunări ale poporului contra episcopilor, numai ţinând seamă de practica bisericii de atunci, prin care se da o deosebită putere votului poporului la alegeri. La fel observă şi Balsamon, că episcopii neprimiţi să nu ridice pe clerici şi pe laici împotriva altor episcopi.[3]

Despre Eusebie al Cezareii, istoria ne spune că a fost ales prin popor la anul 314 ca episcop al Cezareii Palestinei.[4] Despre un alt Eusebie din Cezarea Pontului, anul 361, Grigorie de Nazians ne spune, că a fost ales de către tot poporul, care găsindu-l cel mai bun dintre toţi, fără voia lui l-a răpit, încă şi nebotezat fiind, şi

[1] P. N. Trembela, Rev. cit. an. 1931, nr. 4, p. 25, col. 2; Steccanella, o. c. p. 30, crede a şti că acest canon probează că numai episcopii luau parte la alegere, iar poporul era exclus.

[2] Sint. At. III, p. 58

[3] Sint At. III, 59; Aristen zice: episcopul neprimit „παρὰ τῶν λαῶν" Sint. At. III, 60.

[4] Hinschius, o. c. II, p. 513. După Eusebiu „Vita Constantini III, 60—62. Cp. şi Cronţ: Al. Ierarhilor p. 7—8 cit. pe Grig. de Naz. Oratio 43 în laud. Basil. Magni Migne P. G. t. 36, col, 533.

l-a dus la episcopi, cerând să-l hirotonească.[1] Eustatie al Antiohiei, în an. 324, fu ales de către episcopi, clerici și popor, prin „sufragii comune".[2] La anul 325, scaunul Constantinopolei fu ocupat, după moartea lui Mitrofan I, (305—325) de episcopul Alexandru (325—340). Simeon Metafrast, ne istorisește, în „Cuvântarea despre actele sinodului Nicean", că pe Alexandru l-a recomandat Mitrofan, iar „populus una cum imperatore, per aliquot horas clamaverit, dignus".[3]

Istoricul Thedorit, descriind sinodul I ecumenic, pomenește de Eustațiu al Antiohiei, urmaș al lui Filogonios, și zice, că pe acesta, în locul celuilalt, prin vot comun l-au silit, arhiereii, preoții și tot poporul, să păstorească biserica aceia.[4]

Până aci obicinuitului sistem de alegere a episcopilor, li s'a părut unora, că prin can. 4 al sin. I. ec. i se aduce o modificare radicală, răsturnând vechiul uz și introducând o formă nouă, aceia a alegerii episcopilor numai prin colegiul episcopal, cu totala excludere a celorlalți doi factori.[5] Canonul zice: „Se cuvine ca

---

[1] Bingham I, p. 155—6 nota k. Grig. de Naz. Orat. (XVIII) XIX de laud. patr. nr. 33. „τέλος συμφρονήσας ὁ δῆμος ἅπας, τὸν πρῶτον παρ' αὐτοῖς ἕνα βίῳ μὲν ἐξειλεγμένον οὔπω δὲ τῷ θείῳ βαπτίσματι κατεσφραγισμένον, τοῦτον ἄκοντα συναρπάσαντες, καὶ ἅμα στρατιωτικῆς χεῖρος συλλαβουμένης αὐτοῖς τηνικαῦτα ἐπιδημούσης, ἐπὶ τὸ βῆμα ἔθεσαν, καὶ τοῖς ἐπισκόποις προσήγαγον, τελεσθῆναι τε ἠξίουν". Steccanella o. c. p. 40.

[2] Le Quien o. c. II, 709; Theodorit l. I, cp. 7.

[3] Hallier o. c., t. I, p. 50.

[4] Θεοδώρητος τοῦ Κύρου: „Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία" ἐκδ. Ζ. Ἐσφηγμενίτης Atena 1902, p. 26: „τοῦτον δὲ ἄκοντα, ποιμαίνειν ἀντ' ἐκείνου τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην ψήφῳ κοινῇ κατηνάγκασαν, ἀρχιερεῖς τε καὶ ἱερεῖς καὶ ἅπας ὁ λαὸς ὁ φιλόχρηστος", l. I. cp. VII. Vezi și Bingham, o. c. t. II p. 97.

[5] Χρ. Ἀνδροῦτσος: Ἡ ἐκλογὴ τοῦ μητροπολίτου Μελετίου Μεταξάκη, Ἐν Ἀθήναις 1921, p. 5, 9; Sint. At. II, 123 — Balsamon, în comentar la acest canon zice, că „în vechime alegerile arhiereilor se făceau de mulțimea cetățenilor, iar dumnezeieștii părinți, nu au încuviințat aceasta... și au hotărît ca de către episcopii eparhioți să se aleagă episcopul". Deși prin

episcopul mai vârtos să se aşeze de către toţi (episcopii) cei din (provincie) eparhie, iar dacă ar fi greu aceasta, fie pentru vre-o nevoie stăruitoare, fie pentru lungimea drumului, cel puţin 3 în acest scop să se adune, împreună alegători făcându-se şi cei absenţi, şi consimţind prin scrisori, atunci să se facă hirotonia, iar confirmarea celor ce se fac, să fie dată în fiecare eparhie, mitropolitului".[1] Pentru precizarea acţiunii la care se referă acest canon, este de observat, că pe nedrept s'a zis că priveşte numai actul hirotoniei,[2] sau numai cel al alegerii,[3] din contră, avem motive să credem că se vorbeşte şi de una şi de alta.

Prin termenul „καθίστασθαι" se'nţelege şi alegere şi hirotonie,[4] căci corespunde lui „a aşeza" şi „a institui",

---

aceasta Balsamon, nu ne ajută la stabilirea sensului corect al canonului, el totuş ne serveşte mărturia, că în cele mai vechi timpuri, alegerea se făcea prin mulţimea credincioşilor, însă vechiul sistem — adaugă el — ar fi înlăturat prin acest canon. De bunăseamă că Balsamon, care nu agrea participarea laicilor la afacerile bisericeşti, s'a grăbit să le atribue celor 318 părinţi din Nicea, o dispoziţie canonică pe care a vrut-o el. Dar poate este numai o scăpare din vedere a unor date istorice, cari vorbesc clar şi sigur împotriva interpretării date de el. (Vezi Milaş: Canoane II, p. 19, nota 2). Interpretarea lui Balsamon, s'a acceptat şi de alţi scriitori, aşa în „Euhologion" ed. II, P. P. J. Goar, Veneţia 1730, p. 257, col. a; apoi Iustell şi Voell o. c. t. II p. 518 la Ion Antioheanul în colecţia can. în 50 de titule, la can. 4, I ec.; Planck o. c. I, p. 441—442; Zonara: Sint. At. II, p. 122—3, etc.; Harnack, Kirchverfass, p. 75; Voskr. Ctenie 1930, nr. 51, p. 802, Zyzykin. Unii ca Steccanella, o. c. p. 28, vor să susţie, că până la sin. I ec. laicii n'au avut nici un drept de amestec în alegerile episcopilor, şi că tocmai can. 4, I ec. ignorează acest drept. (Id. p. 30).

[1] Sint. At. II, p. 122; Milaş: Canoane, II, p. 17.

[2] P. de Marca o. c., p. 1115, zice că nu s'a alungat poporul dela alegere prin can. 4, I ec., că nu de alegere, ci numai de hirotonie e vorba. In genere în Apus, i s'a dat acest sens. Vezi V. Espen I, 83 col. 2 şi III, 83 col. 1—2; Despre hirotonie l-a înţeles şi Dionisie Exiguul, vezi la Mansi II, 679; apoi şi Rufin din Aquileia, vezi Mansi t. II, col. 701; Hefele I, 547, etc.

[3] A. Pavlow l. c. nr, 455, p. 3, col. 3.

[4] Funk: Kirchengesch. Abhandl. u. Untersuch. vol. I. p. 28; Pidalion p. 71 în com. la can. 4, I ec. zice că: „τὸ καθίστασθαι" are ambele sensuri, „însemnează şi a vota şi a hirotoni".

priveşte întreaga acţiune la aşezarea unui episcop. In acel timp, hirotonia se săvârşea imediat după alegere, nu la intervale mari, şi acest act comun sau dublu, se exprimă corect prin „καθίστασθαι", de altfel în însuş canonul se spune, că cel puţin 3 episcopi, votând în numele tuturor celorlalţi, atunci să se facă „hirotonia", *„după aceia"* deci. Vasăzică, „întâi" se făcea alegerea, ceiace se'nţelege prin „συμψήφων γινομένων καὶ τῶν ἀπόντων" şi apoi imediat hirotonia, „τότε τὴν χειροτονίαν ποιεῖσθαι". Practica reprezentată prin Constituţiunile apostolice VIII, 4; III, 20 şi prin can. I apostolic, impunea numai ca hirotonia să se facă de 2 sau 3 episcopi, prin acest canon 4, I. ec. se prescrie ca atât alegerea cât şi hirotonia să se facă de cel puţin trei episcopi.

Hirotonia nu mai e nevoie să fie confirmată, şi nici nu era cu cale să se procedeze la hirotonire fără confirmarea alegerii de către mitropolit, căci putea să se întâmple ca mitropolitul să nu confirme pe noul ales, şi astfel, şi hirotonia lui ar fi rămas neeficace, şi toată alegerea şi hirotonia ar fi fost un lucru de prisos. Socotim însă, că dupăce se făcea alegerea de către toţi episcopii, sau cel puţin de 3, atunci urma confirmarea din partea mitropolitului, care-şi exprima prin acest act totodată şi învoirea ca alesul să fie hirotonit. Nu era uzul că hirotonia să se facă de mai mult de 3 episcopi, de aceia şi faptul că toţi episcopii provinciei sunt chemaţi, probează că şi de alegere este vorba,[1] apoi confirmarea, ce n'ar avea rost la hirotonie, priveşte tot alegerea[2]

[1] Că şi despre alegere vorbeşte în primul rând, nu încape îndoială. Toţi marii interpreţi ai canoanelor, i-au relevat în special acest sens, aşa, Milaş: Canoane II, 18—19; Balsamon şi Zonara: Sint. At. II, 122—123, Aristen: Sint. At. II, 124; Thomassin, o. c. t. X etc.; V. Espen, o. c. t. III, 83—4; etc.

[2] A. Pavlow, l. c. nr. 455, p. 3, col. 3; V. Espen III, 84, col. 1; Şi Balsamon zice că votul era confirmat şi mitropolitului îi revenea confirmarea aceasta: „τὸ κῦρος τῆς ψήφου". Cf. Sint. At. II, 123; la fel şi Zonara, idem II. p. 123: „κυροῦσθαι τὴν ψῆφον — îi revenea mitropolitului; Pidalion, p. 71; Κανονικόν, p. 37.

şi premerge hirotoniei, care este iarăş clar menţionată.[1] Acest canon deci, tratează atât despre alegerile episcopale prin participarea episcopilor provinciali, cât şi despre hirotonire, care urma[2] fără întârziere, având a participa şi la una şi la alta, întreg corpul episcopal al provinciei, fie personal, fie prin delegaţie, indispensabil fiind numărul de 3 episcopi ce aveau să facă hirotonia.[3] Interesantă este observaţia lui Aristen la acest canon, care zice că mitropolitul avea puterea, ca pe unul din 3 aleşi de episcopi, pe care-i plăcea, să-l aleagă.[4] Dar o astfel de practică a alegerii a trei candidaţi, nu se confirmă prin ştiri contimporane sinodului I ec.

In acest veac al IV-lea, organizaţia bisericii s'a închegat mai bine, prin introducerea sistemului mitropolitan. Până aci, acest nume nu s'a întrebuinţat într'un sens definit, ci abia acum după reorganizarea politică a imperiului, urmă, adaptându-se noilor forme, şi organizarea bisericii. In urma nouilor orânduiri, se iveşte un element nou şi'n forma alegerilor episcopale. Astfel, de unde până aci nu era precizat că episcopii unui anume teritoriu ar avea dreptul să aleagă episcopi numai într'o anumită regiune, ci la asemenea ocazii se adunau episcopii vecini şi chiar mai îndepărtaţi, şi sub conducerea celui mai venerabil dintre ei (Cst. Ap. VIII 4) purcedeau la alegere, acum ni se spune că toţi episcopii unei „eparhii", (provincii) erau obligaţi să ia parte la aşezarea unui episcop din respectiva provincie, iar dacă n'ar putea fi toţi de faţă, din motive juste, atunci să trimită scrisori, ca astfel cel puţin, să-şi spue

---

[1] Sint. At. II, 123, Balsamon observă că şi hirotonia revenea mitropolitului.

[2] Hefele o. c. I, p. 546; V. Espen, o. c. I, 83 col. 2 şi III p. 83, col. 1—2; Pidalion p. 71; Lübeck, o. c. p. 10.

[3] V. Espen o. c. III. p. 84, col. 1.

[4] Sint. At. II, 124. Acest comentar a trecut şi în „Pravila Mare" în glava 4, ediţia citată, p. 319; Pidalion p. 71.

cuvântul la alegere; confirmarea celor hotărîte trebue să se facă de mitropolitul provinciei, i se dă acestuia dreptul de a spune ultimul cuvânt. Până aci, consensul episcopilor vecini era suveran, ultima instanță; acum vedem că și decizia acestora se supune aprobării mitropolitului. Deși eparhia era de fapt, nu o eparhie în sensul de azi, ci o provincie mitropolitană, căci corespundea unei provincii politice, totuș, față de întinderea mare a provinciilor din imperiul roman, nu întotdeauna teritoriul unei metropolii, coincidea cu cel al unei provincii.

Unii au interpretat acest canon, precum am mai amintit, ca eliminator pentru elementul laic la alegerile episcopale, bazându-se pe faptul că nu amintește nimic de laici, cum s'ar fi așteptat la un canon care decide asupra modului alegerii. Amintind acest canon numai de episcopi și numai de rolul lor în alegeri, li s'a părut unora că numai lor exclusiv li se dă acest drept. Dar la precizarea sensului acestui canon, trebue să ținem seama și de împrejurările cari i-au determinat pe cei 318 părinți niceeni să-l aducă, și se pare că tocmai aceste împrejurări au fost trecute cu vederea, de ceice au cugetat astfel.

In Egipt, urgia unei schisme și a unei erezii întovărășite, răsvrătea poporul și turbura biserica, dând astfel bogat prilej de nerespectare a bunelor rânduieli bisericești de până aci. Schisma era cea meletiană, iar erezia cea ariană. Prima se produsese la începutul sec. IV (306) prin Meletie episcopul Licopolei; acesta se răsvrătise împotriva șefului său canonic: Petru episcopul Alexandriei, († 311) pentrucă îl acuza pe nedrept pe acesta, de prea multă indulgență în tratarea celor căzuți dela credință în persecuția lui Dioclețian și Maximin. Petru, văzând atitudinea dușmănoasă și nesupunerea lui Meletie, a convocat un sinod de câțiva episcopi (la 306) și l-a depus pe Meletie, neconstatând

nici-o vină în sarcina lui Petru.[1] Meletie, a dat atunci și mai vehement semnalul răsvrătirei, mai ales profitând de ocazia că Petru cu alți colegi, erau întemnițați pentru prea mare zel creștin. El și-a găsit îndată aderenți și a început a o face pe mitropolitul ținutului, hirotonind singur clerici și episcopi [2] pe oriunde voia, astfel că, după o lungă campanie destructivă, ajunse, ca în vremea sinodului I ecumenic, să fie 29 episcopi meletieni în ținutul bisericesc al Alexandriei. [3]

Pentru a se pune capăt turburărilor produse prin această schismă, ea a fost adusă înaintea sinodului I ecumenic, care a decis ca Meletie, deși nu e vrednic de nici-o iertare, să rămâie în cetatea sa, însă să nu mai aibă nici-un drept să facă hirotonii, iar episcopii hirotoniți de el să-și păstreze episcopia, însă să ceară confirmarea dela mitropolitul Alexandriei.[4] Meletie procedase la alegerea și hirotonirea episcopilor, fără știrea autorității mitropolitane și fără colaborarea canonică a altor episcopi.

Tot astfel de abuzuri au săvârșit și arienii eretici, contimporani cu meletienii, a căror învățătură și turburare, a fost prima cauză pentru convocarea sinodului I ecumenic.[5] Arianismul unit cu schisma meletiană, făceau ravagii.[6] Arie dobândise, prin hirotoniri dubioase, câțiva episcopi, [7] cari apoi fără nici-o disciplină, neținând seamă de nici-o dispoziție canonică, puneau episcopi pe unde apucau și cum puteau, înmulțind nu-

---

[1] Milaș, Canoane II, 17; Mansi II, 407; E. Popovici o. c. II, 98.

[2] Teodorit o. c. p. 33.

[3] Milaș: Canoane II, 18; V. Esp. III, p. 77, col. 1; Bingham II, 106.

[4] Milaș: Canoane II, 18; Teodorit, p. 33.

[5] Arhim. Ion: Opit. vol. I, p. 290; Beveregius II, pars II, Annot., p. 48. H. Linck: Zur Übersetzung u. Erläuterung der Kanon's IV, VI, u. VII. Konzils von Nicaea, Giessen 1908, p. 30; Meletie așezase 29 episcopi, 4 preoți și 3 diaconi. Linck, o. c. p. 30, după Athan. Apol. c. ar. cp. 71.

[6] Mansi II, 637.

[7] Idem II, 651.

mărul partizanilor; aceasta mai ales dupăce la anul 321, (323) Alexandru al Alexandriei convocă un sinod de 100 episcopi în Alexandria, şi-l depuse şi excomunică pe Arie.[1] Arianismul era mai agresiv, pentrucă avea şi laici mulţi partizani. Egiptul fierbea de aceste două plăgi.

Nu mai puţin liniştită era biserica din Africa de Nord, în care isbucnise la anul 311 schisma donatistă, în cunoscutele împrejurări. Donatiştii s'au dedat la nereguli şi turburări similare cu ale contimporanilor lor meletieni şi arieni.[2] Că într'adevăr nici aceştia nu observau orânduirile canonice la alegerile şi instituirile episcopilor, ne probează can. 20 al sinodului I din Arles, (anul 314) care s'a convocat chiar pentru ei; condamnându-i, în acest canon se dispune astfel, împotriva abaterilor donatiste: „De aceia cari îşi usurpă sieşi, că singuri ar trebui să aleagă episcopi, s'a decis ca niciunul să nu-şi însuşească sieşi aceasta, decât luând cu sine alţi şapte episcopi. Iar dacă nu va putea 7, cu mai puţin de 3 să nu îndrăsnească a hirotoni".[3] Că acest canon priveşte nu numai hirotonia, ci şi alegerea, deci aşezarea unui episcop în general, este de'nţeles prin aceia că se aminteşte de 7 episcopi, care număr nu obvine în practica bisericii la hirotonire, ci numai cel de 2 sau 3. (Can. 1 ap. Cst. Ap. III, 20; VIII, 4). Din contră, numărul mai mare era obicinuit la alegere, la care se adunau mai mulţi; dar deşi hirotonia urma imediat după alegere, totuş nu toţi episcopii dela alegere îl hirotoneau pe cel ales, ci de regulă numai 2 sau 3, iar ceilalţi asistau.

Schisma donatistă nu s'a încheiat însă prin condamnarea ei de către sinodul din Arles, dupăcum nici arianismul nu s'a isprăvit prin sinodul I ec. Părinţii niceeni,

---

[1] E. Popovici o. c. II, 94.
[2] Mansi II, 407.
[3] Mansi II, 473, can. 20, Concil. I, Arelat. 314; Funk o. c. p. 28.

deşi oficial nu s'a adus în discuţie la sinod această schismă, nu era posibil să nu fi ţinut seamă şi de ea, în formularea deciziilor cari le-au dat pentru stăvilirea desordinei în chestia alegerii şi aşezării episcopilor. Aceşti părinţi, în special provocaţi de schisma meletiană şi de abaterile ei dela rânduiala comună bisericească observată la aşezarea episcopilor, căci Meletie aşezase episcopi în mod arbitrar singur, pentru a curma pe viitor astfel de abuzuri, au reglementat modul alegerii episcopilor, precizând rolul şi numărul episcopilor ce aveau să aleagă şi să hirotonească un nou episcop.[1] Ei au stabilit numai rolul episcopilor, pentrucă numai încât îi priveşte pe aceştia au avut loc abuzurile. Dar nu numai aceasta le va fi fost imbold şi motiv la reglementarea canonică a rolului episcopilor în alegerile episcopale, ci ei s'au sesizat şi de acelaş gen de abateri ale arienilor şi donatiştilor amintiţi. Iată deci cari ar fi raţiunile istorice ale acestui canon. Biserica a avut aşadar un întreit motiv, ca să ia cu prilejul sinodului, măsuri, cari să asigure ordinea şi legalitatea în viaţa ei şi părinţii s'au simţit obligaţi să aducă o normă obligatorie.

Dupăcum aproape toate definiţiile dogmatice oficiale, au fost provocate de erezii, iar aceste definiţii s'au limitat numai la singurele dogme contestate, nedefinind şi altele într'un sistem complet prin conexarea lor cu toate consecinţele dogmatice şi cu dogmele înrudite, tot aşa şi legile ei practice de organizare şi administrare, au fost aduse progresiv, după trebuinţe, după necesităţile reclamate de împrejurări, şi limitându-se la satisfacerea lipsurilor pe cari le scotea la iveală timpul. Biserica n'a intreprins niciodată o operă de legislaţie completă şi definitivă. Acesta este un adevăr ce nu se poate nega şi în lumina acestei stări de lucruri, trebue să privim şi pomenitul al IV canon nicean, pentru a nu

[1] Milaş: Canoane II, 18; Hefele o. c. I, 546: Bingham II, 106.

fi sclavii literii și a nu ne fixa într'un unghiu de vedere prea limitat, desconsiderând împrejurările cari le-au produs, și'n cari găsim aproape întotdeauna pe cei mai fideli și drepți comentatori, sau putem găsi cele mai sigure indicii pentru prinderea sensului adevărat al canoanelor neexplicite îndeajuns. Astfel fiind, înțelegem de ce canonul 4, I ec. nu poate fi privit ca excluzând pe laici dela alegerea episcopilor, ci prin el se precizează numai rolul episcopilor la astfel de alegeri și nici decum nu-i privește pe mireni și rolul lor nu atinge întru nimic drepturile acestora,[1] ci lăsând alegerea în genere, așa cum a fost până aci, prin episcopi, cler și popor, cere numai, ca ea, de către toți episcopii provinciei să se facă și să fie confirmată de mitropolit.[2] Dreptul poporului „nu se ignorează, nici nu se neagă drepturile elective" ale acestuia.[3]

Precum pentru lămurirea altor canoane, ne-am servit de unele colecții contemporane acelora, deși neacceptate de biserică, și pe cât de utile ne-au fost la acelea, tot atât de utile ni se par a fi și pentru canon. al IV al sin. I ec. și la fel ne vom servi de ele. Acestea ne sunt utile nu numai pentru lămurirea sensului can. IV, I ec. ci și pentru lămurirea practicei observate în veacul IV, cu privire la alegerea ierarhilor.

Vechile versiuni etiopice ne oferă un text interpretativ la acest canon, așa cum ne-au oferit și pentru

[1] D. T. C, IV, 2257; Bingham II, p. 105: „Certum enim est, patres nicaenos, hac in re nihil immutasse sed rem omnem ita reliquisse, quem ad modum eam invenerunt".

[2] Bingham, II, 93, nota *o*.

[3] Hefele I, 544; A. Pavlow, Nr. 455, p. 3. col. 3 după Beveregius; Bingham II, 94, nota *s*; A. S. Pavlow: Kurs țerkovnagho prava. Sv. Troițkaia Sergieva Lavra. 1902. p. 237 și Hrist. Ctenie 1861, II, p. 400; Bog. Viest. 1905, XII, p. 735—6; E. Löning, Geschichte der deutschen Kirchenrechts. 2 vol. Strassburg. 1878. vol. I, p. 111; Beveregius II, pars. II, Annot. p. 48; Lübeck. o. c. p. 7,

altele.[1] Prima versiune, are aceiaş numerotare ca şi colecţia adevărată a can. sin. I ec. şi sub nr. 4, cuprinde textul mai explicit al can. IV, I ec. Dacă se intenţionează — zice canonul — să se institue un episcop, trebue să se adune sinodul episcopilor, cari sunt împrejur sub stăpânirea mitropolitului. Cel puţin 3 episcopi să se adune dupăce toţi l-au acceptat pe candidat, şi pe alesul episcop să-l aşeze, dar nici unul dintre laici nici dintre presbiteri, să nu i se opună pentrucă prin voinţa lor s'a instituit.[2] Se confirmă deci, prin această versiune, că dispoziţia can. IV, I ec. se referă şi la alegere şi la hirotonie, cari se făceau împreună, şi că acest canon nu-i exclude pe mireni dela exercitarea dreptului lor vechiu de a lua parte la alegerea ierarhilor. Aceasta se probează şi prin textul versiunii celei de a doua, în care, can. 4, I ec. este numerotat ca al 5-lea, adăogându-i-se textului propriu zis al canonului, încheierea, că pe episcopul ales îl institue mitropolitul provinciei cu consensul poporului.[3] Atât prin acestea, cât şi prin alte două versiuni ale unui canon 54, atribuit sinodului I ec. se mărturiseşte, că se observa riguros principiul electiv cu colaborarea mirenilor la instituirea episcopilor.[4]

La fel mărturiseşte şi can. 52 şi 80, al unei versiuni etiopice,[5] precum şi can. 78 al unei versiuni armene a canoanelor sinodului I ecumenic.[6]

---

[1] Există două versiuni etiopice cunoscute, una cuprinde 20 de canoane ale sin. I ec. iar cea de a doua care are două redactări, cuprinde 84 canoane. Vezi: Fonti VIII, p. 75.

[2] „Nullus e laicis nec a sacerdotibus ei adversetur, propterea quod ipsorum voluntate constitutus est". Sin. Nic. versio I, can. 4, la Fonti IV, 149.

[3] „Et sic constituat illum, metropolitanus provinciae populo consensum praebente" Sin. Nic., versio II, can. 5, la Fonti VI, p. 161.

[4] Sin. Nic. versio II. can. 54: Fonti V, p. 129; Sin. Nic. versio II, can. 54: Fonti VI, p. 173.

[5] Fonti VI, p. 199 şi 143—5; Sin. Nic. versio II, can. 52 şi 80,

[6] Fonti VII, p. 267, Sin. Nic. versio II can. 78; Fonti VIII, 155—6; Aceste versiuni mai amplificate la 84, sau şi mai multe canoane ale sin. I ec. le au şi Melchiţii, Nestorienii şi Sirii Iacobiţi, vezi Ioh. Bachmann, o. c. p. XXXV.

In sprijinul celor până aci expuse, mai putem invoca şi versiunile arabe, asemănătoare cu cele etiopice, ale can. sin. I ec. Astfel avem aşa zisele „Canoane Arabe",[1] cari în cap. V cuprind aceiaş dispoziţie pe care-o cuprinde can. 4, I ec. cu unele adause explicative şi chiar având elemente noui; aşa, dupăce în amintitul cap. zice că în caz de imposibilitate de a fi toţi episcopii provinciei la alegerea unui nou episcop, atunci sunt deajuns trei episcopi, cu consensul celor absenţi, mai adaugă: „să fie cu consensul poporului".[2] Formulării prea scurte şi lapidare a can. 4, I ecumenic traducătorul a adaus versiunii arabe această completare, tocmai pentru a nu lăsa impresia că prin acest canon s'au eliminat laicii dela alegerile episcopale, dând astfel o mai amplă expunere a modului de alegere şi indicând prin aceasta practica vremii sale, a timpului desigur de după sinodul I ecumenic.

O altă versiune a aceloraşi canoane arabe ale sinodului I ecumenic, ne dă aceiaş mărturie în alte cuvinte ale traducătorului în latineşte a can. 4, I ec. cuprins în codicele arab sub nr. V. Cuprinsul este aproape acelaş ca şi al celui citat. Ideia participării poporului se exprimă în alte cuvinte, notând că cel puţin 3 episcopi să-l aleagă „şi astfel să-l institue pe el mitropolitul provinciei, dupăce poporul şi-a dat consensul".[3]

---

[1] Aceste canoane sunt dintr'un codice arab de canoane ale sin. I ec.; ele sunt traduse în latineşte din arabă, de Franciscus Turrianus, care, cercetând vechimea versiunii arabe, zice că sunt traduse din greceşte în arabă, în Egipt, pe timpul lui Atanasie cel Mare, pentru uzul Arabilor, au însă unele adause ulterioare; Titlul lor: „Canones Concilii Nicaeni 80" (Mansi II 950—54). Asemenea canoanelor sin. I ec. publicate de Turrianus, sunt şi cele 75 can. ale versiunii siriace ale lui Maruta de Maipherkat. Vezi Felix Haase: Die Koptischen Quellen zum Konzil von Nicäa, Paderborn, 1920, p. 7. 18, 19, 63.

[2] Mansi II 954; „fiatque cum consensu populi".

[3] Mansi II, 983, can. V: „et sic constituat illum metropolitanus provinciae, populo consensum praebente"; această versiune poartă titlul în

In fine, mai e şi o altă aşa numită parafrază arabă a canoanelor niceene, în care se face un fel de scurt comentar acestui canon IV, I ec. observând „că dacă poporul provinciei l-ar cere pe el (pe cel mărturisit bun) să-i fie lui pus în frunte (poporului), este permis mitropolitului să-l hirotonească pe el acelora. Ba mai mult, dacă este de aşezat un patriarh, alegerea aceluia la tron aparţine poporului său şi tuturor mitropoliţilor şi episcopilor săi... Şi dacă oriunde, astfel se vor petrece lucrurile, nici unul dintre laici, nici dintre (clerici) preoţi, să nu i se opună lui, de aceia fiindcă prin voinţa acelora (lor) a fost instituit".[1] Autorul completează dispoziţia can. 4, I ec., expunând mai pe larg modul alegerii episcopilor prin episcopii comprovinciali, mitropolit, popor şi cler, relevând pe deasupra şi sensul moral al unei alegeri în acest fel făcute şi subliniind, că nimeni dintre laici sau clerici n'are voie să se mai ridice împotriva episcopului ales în acest chip, căci doar prin ei, prin voturile lor s'a făcut alegerea. Şi prin aceste reflexii, arabe asupra sensului canonului 4, I ec. se aduce o contribuţie nouă la definirea sensului său adevărat. Vom zice deci, că scopul acestui canon este de a stabili importanţa corpului episcopal al provinciei şi a mitro-

---

latineşte: „Magni Nicaeni canones LXXXIV, nova ex arabico versione latine redditi ab Abraham Ecchelensi". Se pare că e traducere ulterioară celei făcute de Fr. Turrianus şi dintr'un alt codice arab, care conţinea 84 can. deşi can. 4, I ec. e la acelaş număr de ordine V, în rândul celor 84.

[1] Mansi II. 710—711; „Paraphrasis arabica canonum nicaenorum" can. IV zice: „Cum autem populus provinciae eum sibi praeponi postulent, metropolitano licet illum iis ordinare. Quin etiam cum Patriarcha constituendus est, electio ejus ad throni, sui populum pertinet, et ad omnes metropolitanos et episcopos suos... Et quocumque ita se res habuerit, nullus e laicis nec e sacerdotibus ei adversetur, propterea quod ipsorum voluntate constitutus est". Autorul acestei parafraze arabe, este „Iosephus presbyter Aegyptius", care a trăit pe la finea sec. XIV (1390), şi se vede că s'a orientat şi a înşirat canoanele, după înşirarea grecească. Vezi şi Beveregius, o. c. vol. I, p. XX; şi p. 688—89, 691.

politului, la alegerea noului episcop, de a preciza că fără consensul tuturor episcopilor, reprezentaţi prin 3 cel puţin, şi fără aprobarea mitropolitului, alegerea ar fi contra orânduelilor bisericii, iar de laici şi drepturile lor, nu s'a atins.

O puternică dovadă pentru sensul stabilit aci, este şi epistola pe care sinodul I ecumenic o trimite bisericilor din Alexandria, Egipt, Libia şi Pentapole, cuprinzând deciziile sinodului asupra arianismului, a paştelor şi a schismei meletiene, însoţind cu oarecari detalii explicative dispoziţia aceasta din urmă, şi arătând, că dispoziţiile care-i privesc pe meletieni, nu-i ating deloc pe ei, cei rămaşi în biserică, pe clericii cei neschismatici, cărora le rămân vechile drepturi,[1] dar „toate să le facă după legea şi orânduirea bisericească, iar dacă vre-odată careva dintre cei în biserică (clerici) s'ar întâmpla să moară, atunci să ridice în cinstea răposatului şi pe cei abia ataşaţi (bisericii), numai dacă ar părea vrednici şi dacă poporul i-ar alege, împreună votând cu ei şi confirmând şi episcopul Alexandriei ...aceasta se permite şi tuturor celorlalte" (biserici).[2] Iată deci o interpretare oficială, sau completare a dispoziţiunii canonului 4, I ec. făcută de însuş sinodul în numita epistolă, care avea un scop infor-

---

[1] Teodorit, o. c., p. 33—34.

[2] Teodorit o. c., p. 33—34, l. I c. 9; „Καὶ ὅλως πάντα ποιεῖν κατὰ νόμον καὶ θεσμόν τόν ἐκκλησιαστικόν, εἰ δὲ τινὰ ποτε συμβαίη ἀναπαύσασθαι τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τηνικαῦτα συναναβαίνειν εἰς τὴν τιμὴν τοῦ τετελευτηκότος, τοὺς ἄρτι προσληφθέντας, μόνοι εἰ ἄξιοι φαίνοντο καὶ ὁ λαὸς αἱροῖτο, συνεπιψηφίζοντος αὐτοῖς καὶ ἐπισφραγίζοντος τοῦ τῆς καθολικῆς Ἀλεξανδρίας ἐπισκόπου· τοῦτο δὲ τῆς μὲν ἄλλοις ἅπασι συνεχωρήθη". Vezi şi Gelasius H. E. p. 122. l. II, 34, la Mansi, II, 912; V. Espen III, 77 col. 1; Milaş: Canoane II, 19; A. Pavlow l. c. nr. 454, p. 3, col. 2; Bingham II, 93, 106 după Socrat H. E. l. I c. 9; Hallier I, 103; Planck, I, 438; Migne P. G. T., 67, col. 81. Socrat, l. I cp. 9; Gothofredus o. c. t. IV, 410; Tr. K. D. Ak. 1906 I, p. 76—7; Voskr. Ctenie, 1930 nr. 51, p. 801; Arhim. Ioan: Opît I, p. 291; Beveregius II, pars II Annot. p. 48; Linck o. c. p. 34—35.

mativ și lămuritor pentru bisericile pomenite. Prin însuș rostul sinodalilor, ni se dă sigura mărturie, că nu s'a luat nici-o hotărîre împotriva participării laicilor la alegerile episcopale. Epistola spune clar, că numai schismaticii au căzut din drepturi, pe când ceilalți să le facă toate după legea și orânduirea bisericească și de-acum înainte. „Hinc saltem patet, nicaenos patres antiquam suam consuetudinem in Episcoporum electionibus, plebi non sustulisse, sed firmiorem potius reddidisse“ observă Beveregiu.[1]

Conform acestei legi și orânduiri bisericești, dacă se ivește un caz de alegere de episcop, atunci, ca două condiții necesare pentru alegere se precizează: voința poporului adecă alegerea făcută de acesta și aprobarea acestei alegeri de episcopul Alexandriei. Dacă se spune că acest procedeu este conform legii și orânduirii bisericești, atunci nu rămâne îndoială că nu este nici-o altă lege împotriva lui, adecă împotriva participării poporului la alegere și prin urmare, nici canonul 4, I ec. ce abia se dăduse, nu era îndreptat în contra acestui drept al mirenilor, pentrucă dacă era așa, debunăseamă în această epistolă lămuritoare, nu s'ar mai fi amintit de alegerea prin popor, ca un act ce s'ar petrece după legile bisericii, ci din contră, li s'ar fi adus la cunoștință că de-acum înainte le este oprit acest procedeu, conform canonului 4, dacă într'adevăr prin el s'ar fi dispus în acest sens. Dar nu este vorba numai de vre-un uz local al bisericii din Alexandria, ci privește și pe celelalte biserici, căci în toate cele neschismatice, lucrurile se vor petrece la fel. Rolul poporului apare aci ca cel de alegător propriu zis, nu numai ca acela de a consimți sau de a da mărturie asupra candidatului. Poporul e considerat ca un factor esențial, fără de care nu se face alegerea[2] dar natural, episcopului Alexandriei i se dă ultimul cuvânt.

[1] Beveregiu: Synodicon, II, pars II, Annot. p. 48.
[2] A. Pavlow, l. c. nr. 454 p. 3, col. 3.

Istoricul Gelasiu, mai reproduce, în acelaş sens al epistolei sinodale amintite, încă şi o altă mărturie dela acest sinod I ec. zicând, că dupăce sinodul şi împăratul au exilat pe arienii: Eusebiu, Teognis etc. sinodul a purces „aşezând alţii în locul acelora, în parohiile lor prin votul aceluiaş sinod şi al clerului şi poporului fiecărei parohii".[1] Marele sinod a procedat conform datinei de până aci la aşezarea episcopilor, după votul clerului şi al poporului fiecărei parohii din care a alungat pe arieni. Cum putea să purceadă astfel, un sinod, care ar fi oprit printr'un canon special, participarea laicilor la alegeri? Iată o nouă dovadă a continuităţii vechilor aşezăminte bisericeşti!

Li s'a părut unora,[2] că şi după canonul 6 al sinodului I ecumenic ca şi după can. 4 al acestui sinod s'ar fi întrodus un sistem nou la alegerea episcopilor cu excluderea laicilor, şi că prin acest canon s'ar confirma cele dispuse în acest sens de canonul anterior 4, I ec. Canonul 6 dispune, ca nimenea să nu se facă episcop fără ştirea mitropolitului, şi cine s'ar face, să nu fie episcop. „Iar dacă votului comun al tuturor, raţional fiind şi după canonul bisericesc (făcut), doi sau trei, din propriul lor gust de ceartă, ar contrazice, să învingă votul celor mai mulţi".[3] In canonul 4, s'a accentuat mai mult importanţa corpului episcopal, iar aici se accentuiază cea a mitropolitului, la alegerea episcopilor.[4] In ce priveşte partea această ultimă care se ocupă cu alegerea, ea nu este destul de precisă, şi tocmai de aceia,

---

[1] Gelasiu, o. c. p. 119, l. II, 33, 45 ἄλλων ἀντ' αὐτῶν ἐν ταῖς αὐτῶν παροικίας κλήρου καὶ λαοῦ. Vezi şi Mansi II, 908; cp. şi Tr. K. D. Ak. 1905 I, p. 77.

[2] Iusteli et Voell. vol. II, 518. Ion. Antioh. la can. 4 I ec. în colecţ. canonică cea în 50 titule.

[3] Sint. At. II, 128.

[4] V. Esp. III, 86 col, 2.

unii i-au limitat sensul numai la corpul episcopal,[1] iar alţii l-au extins la întreg corpul electoral.[2] Şi acest canon, a fost prilejuit de aceleaşi împrejurări amintite la canonul 4,[3] şi ca şi acela, priveşte numai pe episcopi şi mitropoliţi, al căror rol a fost reglementat prin ambele aceste două canoane ; nereferindu-se la popor, nici nu dispune asupra lui nimic. Prin faptul însă că nu aminteşte precis nici de episcopi nici de popor, atunci când vorbeşte de alegere, de vot, s'a dat ocazie să fie interpretat, ca referindu-se la întreg corpul electoral, şi să se conchidă, că acesta se reduce la singur corpul episcopal, conform canonului 4, I ec.[4] In comentar la acest canon, observă Zonara, că şi „în vechime mulţimile oraşelor („τὰ πλήϑη τῶν πόλεων") alegeau episcop, dar şi atunci, după alegere i se raporta mitropolitului despre aceasta, şi de către acela se confirma, şi pe care-l aproba el, acela era judecat a fi demn de hirotonie",[5] dar nu adaugă

---

[1] Milaş: Canoane II, 44; Şaguna: Enhiridion, p. 46; Sint. At. II, 134, Aristen; Zonara şi Balsamon nu determină precis sensul.

[2] Iustell şi Voell. o. c. II, 518, Ion Antioh la can. 4 I ec. în colecţia cea în 50 tit.

[3] V. Esp. III, 86, col. 2.

[4] Iustell şi Voell. II, 518; Ion Antioh la can. 4, I ec. în colecţia cea în 50 tit.

[5] Sint. At. II, 129; La fel se observă şi în Pidalion ed. cit. p. 73; apoi V. Esp. o. c. III, 86, col. 2. Dar demne de amintit sunt şi cele ce se spun în canoanele arabe asupra acestui canon ce se cuprinde la cap. IX al acestora, din cari cităm: „Si quis populo nolente et sine voluntate archiepiscopi atque injussu ejus ambierit episcopatum, repellendus est. Quod si populus dioecesis voluerit eum sine archiepiscopi voluntate, non est admittendus; quia solis archiepiscopis est haec potestas; et qui contradixerit est excomunicatus, et ipse episcopus privandus est. Si autem electioni communi omnium episcoporum, cum archiepiscopo et patriarcha, recta ratione et secundum canonem ecclesiasticum factae, duo aut tres ex populo precibus vel studio contendendi contradixerint, majorem partem populi si voluerint sequitur". (Mansi II 955). In acest canon lămuritor al dispoziţiunilor can. 6, I ec. se completează acele dispoziţii, adăogându-se, că şi în ceiace priveşte poporul se aplică aceiaş dispoziţie la alegeri ca şi cea cu privire la episcopi; canonul pri-

că prin acest canon li s'ar interzice mulţimilor să ia parte la alegere, dupăcum nici la can. 4, I ec. n'o spune direct.

Pe lângă versiunile arabe şi etiopice ale canonului 6, I ecumenic, practica generală de mai târziu a bisericii, vine să lămurească şi să confirme fără putinţă de contrazicere, că într'adevăr, prin aceste dispoziţii canonice (can. 4 şi 6) ale sinodului I ec. nu s'a alungat poporul dela alegerile episcopale, şi că încă multă vreme, poporul şi-a păstrat influenţa şi dreptul de a interveni, nu numai formal ci chiar decisiv, în alegerile episcopilor. Ar zice unii poate, că practica aceasta n'ar dovedi, decât că nu s'au respectat deciziile canonice, dar este evident, că peste autoritatea (canonică) unui sinod ecumenic, a canoanelor lui, nu putea să treacă întreaga biserică, care singură şi le dăduse pe seama sa, şi nici o singură parte a bisericii, nu putea să calce hotărîrile sinodale fără consecinţe, fără reacţiunea părţii care le observa, reacţiune ce a avut loc regulat oridecâteori obvenea o asemenea abatere, dar în ce priveşte practica în chestiune, nu se pomeneşte nimic de felul acesta.

Sinodul I ecumenic, nu puse capăt arianismului, ci avu darul să înteţească luptele dintre arieni şi orto-

---

veşte actul alegerii în întregime, nu numai cu privire la popor sau numai la episcopi. Ne face acelaş serviciu ca şi la can. 4, I ec. Nici poporul fără episcopi şi mitropolit nu-şi poate alege singur pe episcopi, dar nici aceştia fără popor. In acelaş sens grăieşte şi parafraza arabică la can. 6, I ec. Mansi II, 713. „Et quicumque episcopus fiat justa quod praecepimus, voluntate metropolitani, et voluntate synodi; et si de negotio ejus tumultus vel controversio in populo et hominum turba orietur, respectus habeatur ad majorem et illustriorem hominum partem et eorum in negotio ejus sententia admittatur; et supra thronum relinquatur, aut throno moveatur, cum eum sibi non gratum habet populus provinciae et ei adversatur, aut aliter se gerit". Vezi dispoziţiunile similare ale versiunii etiopiene: Fonti VI, p, 195, sin. Nic., pars II, can. 9. Se cunoaşte prin acestea, că alegerea episcopilor e în funcţie şi de voinţa credincioşilor.

docşi. In ordinea acestor lupte se înşiră şi sinodul semiarian dela 327 (330), în care, episcopul ortodox Eustaţiu al Antiohiei, a fost depus, iar în locul său, pentru scurtă vreme fu aşezat preşedintele acelui sinod: Eusebiu de Cesarea. Impăratul Constantin cel Mare, a scris cu această ocazie o epistolă către sinod, în care zice: „am aflat din scrisorile voastre, că după consimţirea şi voinţa poporului şi după alegerea voastră, pe Eusebiu, pe preasfinţitul episcop al bisericii Cezarenilor, la cea a Antiohienilor, l-aţi aşezat".[1]

Pentru a se apăra contra învinuirilor de ilegalitate a alegerii sale, învinuiri pe cari i le aduceau arienii, Atanasie cel Mare, reproduce din enciclica episcopilor cari l-au ales pe el, un fragment prin care arată că a fost legal ales după uzul bisericesc, „că toată mulţimea şi tot poporul catolicei biserici, ca într'un singur suflet şi corp adunându-se, vociferau, strigau, cerând pe Atanasie ca episcop (al) bisericii".[2] Episcopii Alexandriei, după moartea lui Alexandru, imediat întrunindu-se să-i aleagă urmaş, deodată mulţimea poporului s'a adunat şi l-a cerut pe Atanasie, iar ei văzând aceasta l-au hirotonit, şi adaugă episcopii:

---

[1] Mansi t. II, col. 1094. „Ἐπειδὴ τοῦτο τοῖς γράμμασιν ὑμῶν περιείχετο, ὡς τὲ κατά γε τὴν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν τῆς συνίεσιν τε καὶ βούλησιν Εὐσέβιον τὸν ἱερώτατον ἐπίσκοπον τῆς καισαρέων ἐκκλησίας, ἐπὶ τῆς ἀντιοχέων προκαθέζεσθαι"

[2] Migne P. G. t. 25, col. 260, Atanasie: Apologia II contra Arianos; "Ὅτι δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ πᾶς ὁ λαὸς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὥσπερ ἐκ μιᾶς ψυχῆς καὶ σώματος συνεληλυθότες, ἀνεβόων, ἔκραζον, αἰτοῦντες Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον τῇ ἐκκλησίᾳ". Mansi II, 1285; Bingham II, 107; Thomassin o. c. ed. II, Mainz 1787, vol. V, p. 10; Hallier I, 52; A. Pavlow l. c. nr. 454, p. 3, col. 3; Sinodul care a dat enciclica în care se găseşte acest fragment, s'a adunat în Alexandria la an. 339 sau 340 şi a dat o epistolă sinodală către toţi episcopii şi toată biserica. Vezi Mansi II 1285; Enciclop. teol. engleză a lui Hastings, t. VII, p. 768; Steccanella, o. c. p. 37.

„martori suntem noi acestui lucru".[1] Aceştia apărând legalitatea alegerii lui Atanasie, contra arienilor, o susţin cu faptul că pe lângă consensul lor, al episcopilor, încă nici votul poporului n'a lipsit, ci acesta întreg adunându-se l-a cerut pe Atanasie, şi astfel, aceste condiţii întrunite, orice obiecţie de ilegalitate cade. Controversa se va fi iscat pentru motivul că însuş episcopul Alexandru, murind l-a recomandat poporului să-l aleagă,[2] iar designările de urmaşi erau oprite — aci însă era cazul unei simple recomandări — apoi îl mai acuzau şi că ar fi fost pe ascuns ales şi hirotonit de 6—7 episcopi, plus alţi 47 electori, iar nu de toţi cei în drept.[3]

Arienii căutau oricât de mic motiv pentru a-l alunga pe acest redutabil duşman al lor.

Puterea probatorie a cuvintelor mărturiei invocate, este cu atât mai apreciabilă, cu cât a fost întrebuinţată într'o ceartă aprigă şi serioasă ce se angajase chiar pe tema legalităţii unei alegeri. Arienii, ştiind că nu vor reuşi numai cu învinuirea de ilegalitate a alegerii, împreună cu unii meletieni, au mai iscodit fel de fel de calomnii pe seama lui Atanasie, şi nu s'au lăsat până ce la an. 335, au convocat un sinod în Tir (Tyr) în Fenicia, sub prezidenţia lui Eusebiu celce prezidase şi sinodul din 327. Şi aci s'a adus acuzarea de ilegalitate a alegerii, dar deoarece aceasta nu putea fi dovedită, au adaus şi alte învinuiri, mai ales de ordin moral, şi pe baza acestor noui acuze, l-au depus, iar împăratul l-a exilat.[4]

Vasăzică, nicidecum nu era o simplă opoziţie ci o adevărată luptă împotriva lui Atanasie, şi numai fiindcă

---

[1] Migne P. G. t. 25, col. 260; V. Espen t. I, 83, col. 2; Mansi II, 1086; P. de Marca o. c. p. 1119; D. A. C. t. IV B. p. 2621, după Sozomen H. E. l. II, cp. 17, la P. G. Migne t. 67, col. 976.

[2] Steccanella o. c. p. 23, cf. Epifaniu Haeres. LXIX.

[3] Mansi t. II 1285; Planck, vol. I, p. 439.

[4] Mansi II, 1126; E. Popovici II, 101.

alegerea lui nu se putea dovedi ca ilegală, tocmai pentrucă fusese ales de episcopi și de tot poporul, s'a recurs la alte motive pentru a-l depune. Avem așadar, pe lângă mărturia directă a episcopilor cari-l hirotoniseră pe Atanasie, încă și aceia indirectă a arienilor, cari tacit au recunoscut ca legală alegerea lui prin popor și colegiul episcopal.

In cauza alegerii lui Atanasie, mai avem și mărturia episcopului roman Iuliu I (337—352), care susține că alegerea acestuia a fost legală, deoarece despre aceasta mărturisesc toți episcopii Egiptului și Libiei, cari au scris, asigurând că instituirea lui Atanasie este după uzul bisericii, deci legală.[1] Iată că și biserica romană era de aceeaș socotință cu cea de răsărit în ce privește alegerea lui Atanasie, așa cum am descris-o, găsind-o legal săvârșită.

Ceva mai târziu, Grigorie de Nazianz vorbind despre vrednicia lul Atanasie, vine să depună în acelaș fel despre alegerea lui, zicând în Orat. 21, 8 că (: ψήφῳ τοῦ λαοῦ παντὸς) prin votul poporului întreg și după merit s'a urcat pe tronul lui Marcu.[2]

Și în biserica din Constantinopol se proceda prin colaborarea poporului la alegerea episcopilor. Așa vedem că la moartea episcopului Alexandru al Constantinopolei (325—340), acesta recomandase doi candidați ca demni de a-i fi succesori, pe Paul și pe Macedonie; murind însă el, poporul n'a căzut ușor de acord asupra unuia, ci s'a împărțit în două tabere beligerante, până ce în fine s'a ales Paul[3] care iarăș fu depus de semiarieni în 340.[4]

---

[1] Mansi II, 1221, Epist. IV. Ad Orientales, Iuliu I, an. 341—2.

[2] Enciclop. engleză citată, VII. p. 768; Bingham II, 107; Thomassin t. V, ed. II, p. 10.

[3] Migne P. G. t. 67, col. 193, Socrat H. E. II, 6 și t. 67, col. 1040. Sozomen H. E. III, 4.

[4] Mansi II, 1276.

In exercitarea dreptului de a colabora la alegerile episcopale, uneori poporul a devenit abuziv, comițând ilegalități, fie dela sine, fie îndemnat de vreunul din candidații la episcopie. Biserica n'a întârziat însă a le reglementa, pentrucă ele erau în detrimentul său.[1] Turburările ariene au fost bogate în asemenea excese, și desigur la neregulile din timpul acela referindu-se, se dispune prin canonul 16 antiohian (341), că dacă vreun episcop fără eparhie ar îndrăsni să răpească vreun tron episcopesc fără voia sinodului, acela să fie lepădat „chiar și dacă tot poporul pe care l-a răpit (la care s'a dus) l-ar alege".[2] Se menționează clar, că deși cineva ar fi ales de popor, recunoscându-se prin aceasta o practică existentă, totuș se mai cere și cuvântul sinodului episcopilor provinciei, și nici acela nu-i desăvârșit fără mitropolitul provinciei.[3] Acest canon, vizând abuzul pe care vreun episcop l-ar săvârși invadând o episcopie vacantă, și prin uneltiri ar dobândi chiar și alegere din partea poporului respectivei parohii,[4] privește ca abuzivă și alegerea făcută în asemenea condițiuni. Prin el nu se oprește poporul dela alegerile ordonate, ci chiar probează că lua parte la alegerile de episcopi,[5] însă arată că nu-i deajuns votul poporului ci trebue și hotărîrea sinodului episcopilor provinciali, în frunte cu mitropolitul.[6]

Versiunea veche etiopică a canoanelor sin. din Antiohia, ne-a păstrat un text al can. 17 Ant. într'o formă din

---

[1] A. Pavlow l. c. nr. 461, p. 3. col. 2.

[2] Sint. At. III, p. 154: „κἂν εἰ πᾶς ὁ λαὸς ὃν ὑφήρπασεν ἕλοιτο αὐτὸν", Mansi II, 1315; In Indrept. Legii ed. cit. p. 333 formează glava 16. „Măcar de va fi rugat și de toți oamenii de acolo"; „Etiamsi omnis populus quem invasit, eum elegerit". Versio acthiopica c. 16 Ant. Fonti VI, 307.

[3] Sint. At. III, 154–5.

[4] Pidalion, p. 241.

[5] Funk o. c. p. 29; Arhim. Ion: Opît. II. p. 518, opinează că prin can. 16 Ant. s'au îndepărtat mirenii din alegeri, definitiv.

[6] Pavlow l. c. nr. 449, p. 3, col. 3; Bingham II, 111.

care rezultă clar, că la instituirea ierarhilor era angajată serios, în chip hotărîtor voinţa, credincioşilor.[1] Prin canonul 18 Ant. i se recunoaşte poporului dreptul de opoziţie, pentru a se păzi liniştea bisericii. Dacă un episcop hirotonit pentru o parohie, nu din cauza lui, „ci fie pentru refuzul poporului, sau din altă cauză", nu poate ocupa parohia, să se resemneze rămânând în cinste, şi să nu facă nimic până ce sinodul episcopesc va hotări.[2] Opoziţia pe care ar face-o poporul, nu se condamnă, ci se recunoaşte ca o cauză reală ce împiedecă pe episcop să se aşeze într'o parohie,[3] deşi în vremea acestui sinod turburările ariene şi decăderea poporului din dreapta credinţă, puteau servi ca un motiv serios pentru a i se lua în anumite cazuri sau în anumite localilăţi, dreptul de a alege. Probabil însă că fără a i se lua acest drept poporului, tocmai având în vedere rătăcirea unor cetăţi, se va fi încercat de către sinoadele episcopeşti să se trimită câte un episcop ortodox fără consultarea poporului, pentrucă dacă acesta era arian, nu alegea desigur un episcop ortodox, şi aşa, episcopii ortodocşi în lipsa altor posibilităţi, le trimiteau câte-un episcop de încercare, ştiind să tragă consecinţele în cazul când nu va fi primit, însă nicidecum ingerând în drepturile poporului.

La aceste încercări, când din cauza arienilor şi donatiştilor nu se putea alege canonic, se referă can. 18 Ant.[4] Au fost însă rari excepţii acelea, în cari

---

[1] Fonti V, p. 135, 189, Sin. Ant. can. 17.

[2] Sint. At. III, 159: „ἀλλ'ἤτοι διὰ τὴν τοῦ λαοῦ παραίτησιν, ἢ δι'ἑτέραν αἰτίαν"; Pidalion 241; Hefele I, 719; Indrept. Legii, glava 18 ed. cit. p. 333; V. Espen III, 141, col. 1.

[3] Sint. At. III, 154: Zonara coment. la can. 16 Ant.; Id. p. 156. Balsamon com. la can. 16 Ant., apoi, Zonara la can. 18, Id. p. 159 şi Balsamon, Id. p. 160 la can. 18 Ant. tot acolo, Aristen. Vezi. şi Planck I, 439; P. de Marca p. 1123.

[4] Bingham II, 180. Versio aethiopica c. 18 Ant. Fonti VI, 305.

episcopii fără consensul poporului, au designat alţi episcopi,[1] şi din cauza acestor măsuri s'au dat canoanele 18 Ant. şi 18 Ancira, cari le reglementează consecinţele, iar din acestea „se constată că designarea fără alegere, nu angajează şi drepturile alegătorilor cari rămâneau în deplina lor posesiune".[2]

Prin următorul canon al 19 Ant. s'a crezut iarăş că s'au îndepărtat credincioşii dela alegeri[3] ca şi prin can. 4, I ec.; înrudirea acestor două canoane este vădită, şi, prin canonul 19, se reia dispoziţia can. 4, I ec. privitoare la alegerea şi hirotonia episcopilor[4] şi partea ultimă a can. 6, I ec.[5] Pentru o bună parte din motivele induse când am vorbit de can. 4, I ec., nici acesta al 19 Ant. nu poate fi privit ca eliminator pentru laici. In el ni se spune ca şi'n can. 4, I ec. că un episcop nu poate fi ales şi hirotonit decât prin consensul tuturor, sau a celor mai mulţi episcopi provinciali şi a mitropolitului, iar dacă unii ar face opoziţie, să se urmeze votul celor mai mulţi (can. 6, I ec.), şi „dacă în alt chip decât după cele hotărîte s'ar face, nici-o putere să nu aibă hirotonia".[6]

Poate, mânecând cineva dela acest loc, ar zice, că într'adevăr numai alegerea făcută prin sinodul episcopesc cu mitropolitul împreună ar avea valoare, şi că în orice alt chip s'ar proceda, deci şi în cazul că poporul ar lua parte, alegerea n'ar avea valoare. Faptul că nu se aminteşte de laici, nu dovedeşte nimic îm-

---

[1] D. A. C. T. IV B., 2619.

[2] Idem p. 2620.

[3] Iustell şi Voell, II, 519: Ion Ant. la can. 4, I ec. La fel şi Graţian vezi la V. Espen III, 549, col. 2, Dist. XCII, apoi şi Aristen la can. 6 Sardic. Vezi Sint. At. III, 247.

[4] Sint. At. III, 161; D. T. C. IV, 2258; Pidalion 242; Şaguna, Enhiridion, p. 247.

[5] Zonara la can. 19 Anth. Sint. At. III, 161.

[6] Sint. At. III, 160; V. Espen III, 141, col. 2; Pidalion p. 242.

potriva lor, și dacă amintește numai de episcopi, iar nu se poate conchide că numai ei erau îndreptățiți la alegere, ci cel mult că ei aveau rolul principal, dupăcum și este cazul.

Sinodul din Antiohia (341), este unul din multele cari s'au ținut din cauza turburărilor ariane de după sinodul I ec. Lupta aprigă pe care au dus-o aceștia împotriva partizanilor sinodului I ec. i-a determinat pe ortodocși să se adune mereu în sinoade și să-i condamne împreună cu abuzurile lor și în măsura în care ele apăreau. In starea aceasta de continuă agitație și luptă, arienii nu mai țineau seamă de așezămintele bisericești, puneau și depuneau episcopi împotriva celor hotărîte de sin. I ec. care-i condamnase. Nerespectarea acestora i-a făcut pe părinții antiohieni să ia măsuri, întâiu împotriva credinții ariene (can. I Ant.), și apoi împotriva silniciilor în ordinea administrativă, reînoind cele hotărîte de sinodul I ec. privitor la alegerea episcopilor.

Cercetând canonul 21 al sinodului antiohian, vedem că s'a dat din aceleași motive, spre a curma abuzurile ariene, oprind orice mutare dintr'o parohie într'alta, „nici dacă ar fi constrâns (la aceasta) de popoare, nici de episcopi silit".[1] Se constată din acest canon ca și din canonul 18, că poporul își putea aduce episcopi, avea rol în alegerea lor obicinuită, și iată, în împrejurări extraordinare, li se oprește nu numai lor ci și episcopilor să facă transferări de episcopi, pentrucă unii episcopi arieni, fără a respecta voința colegiilor episcopale provinciale întregi, ci numai cu ajutorul unora dintre colegi, se mutau unde voiau. In fața unor probe directe (canon. 16) și indirecte, (canoanele 18,

[1] Sint. At. III 164, „μήτε ὑπὸ λαῶν ἐκβιαζόμενον, μήτε ὑπὸ ἐπισκόπων ἀναγκαζόμενον" „nec a populis vi adductus" versio aethiopica c. 21 Ant. Fonti VI, 171.

21) trebue să recunoaştem, că nici prin canon 19 nu s'au alungat laicii dela alegerile episcopale.[1]

Pentru lămurirea şi mai precisă, a raportului canoanelor sinodului antiohian faţă de problema drepturilor pe cari le aveau laicii de a participa la alegerea ierarhilor, mai recurgem şi la alte dovezi ale versiunii etiopiene a acestor canoane.

Textul străvechiu etiopian, atinge în mai multe canoane pe lângă cele citate, această chestiune a colaborării mirenilor la instituirea ierarhilor. Astfel, canonul 10 al versiunii etiopiene, care corespunde aceluiaş canon al colecţiei originale acceptate de biserică, pomenind de „horepiscopi" zice, că aceştia au hirotonie episcopală şi sunt aleşi de popor, „a populo electi".[2] Aşadar, nu numai episcopii eparhioţi se alegeau prin concursul poporului — acesta e un lucru indiscutabil — ci şi horepiscopii, sau episcopii vicari ai episcopilor eparhioţi, se alegeau la fel. Textul recept al canonului 10 Ant. nu aminteşte nimic de instituirea horepiscopului şi prin vreo colaborare din partea poporului, dupăcum, precum am văzut, nici în canonul 19 nu aminteşte nimic de popor la instituirea episcopului. Dar textul etiopian al canonului 19 Ant. adaugă că alegerea episcopului se face prin votul episcopilor şi al poporului acelui loc.[3]

La acestea se mai consideră şi mărturia pe aceiaş linie, a unei versiuni vechi irlandeze a canonului 23 Ant. cuprinsă într'o colecţie dela finea secolului VII sau începutul secolului VIII. Prin acest canon, se interzicea ca un episcop să-şi designeze urmaşul. Versiunea irlandeză îl completează, specificând că aceasta nu se

[1] Bingham, II, 94; Pavlow: Kurs p. 237 citează în acelaş sens canonul 19 Ant.

[2] Fonti VI, p. 503, Sin. Ant. c. 10.

[3] „Voto episcoporum congregatorum et populi terrae". Fonti VI, p. 157, Sin. Ant. c. 19.

oprește dacă se face cu concursul sinodului și a regiunii aceleia, adecă al credincioșilor din acel loc.[1]

Dovezile induse aici în sprijinul interpretării date dispozițiunilor canonice ale sinodului din Antiohia, sunt destul de elocvente, încât, întemeiați pe acestea, ca și pe constatarea faptului general că în textele recepte ale canoanelor nu se reglementează participarea mirenilor la alegerea ierarhilor, trebue să conchidem că acest lucru era atât de evident, atât de înrădăcinat în practică, încât făcea de prisos orice dispoziție sinodală asupra lui, nefiind de nimeni tras la îndoială. Pentru lămurirea credincioșilor acelora, cari, din lipsa dispozițiunilor canonice asupra participării laicilor la alegerea ierarhilor, vor fi dedus că aceasta ar fi interzisă, copiile făcute și pe înțelesul credincioșilor, nu numai a episcopilor, o subliniază mereu.

Sinodul din Sardica (343—4), prilejuit tot de certele ariene, prevede în canonul 1 oprirea transferării episcopilor, iar în canonul 2, zice că dacă se va găsi vreun episcop atât de temerar „încât să i se pară a aduce vreo scuză afirmând că lui dela popor i s'au adus scrisori", este evident atunci, că un astfel de episcop a cumpărat o parte din popor ca să-l ceară pe el episcop, iar unul ca acesta, să nu fie primit nici în comunitatea laică.[2] După canonul 1 se oprea categoric transferarea, ori, prin acesta al 2-lea, se iau măsuri preventive, făcând atenți pe aceia, cari desconsiderând dispoziția și încunjurând-o cu uneltiri viclene, ar vrea să aducă lucrurile în așa fel, ca să se scape

[1] „Consensu synodi et regionis ipsius sententia". H. Wasserschleben: Die irische Kanonensammlung. ed. II. Leipzig 1885. p. 10—11. L. I c. 18.

[2] Sint. At. III, 231 „ὡς περὶ τῶν τοιούτων δόξαι τινὰ φέρειν παραίτησιν διαβεβαιούμενον ἀπὸ τοῦ πλήθους ἑαυτὸν κεκομίσθαι γράμματα"; Versio aethiopica c. 2 Sard. Fonti VI, p. 169.

pe sine de vină.[1] Prevede pedepse împotriva acelora cari în mod nedemn s'ar folosi de influența poporului, căci dacă cineva și-ar justifica transferarea prin aceia că ar produce scrisori arătând că pe el poporul respectivei parohii l-a cerut, apoi aci se vede că e o înscenare, care presupune, că acel ins episcop, a cumpărat pe câțiva dintre cetățeni, și aceștia, prin intrigi au reușit să-i procure lui cărți, prin cari se arată a fi cerut de popor.[2] Această înșelăciune, biserica o condamnă. Dar oare putea avea loc o astfel de abatere gravă dacă n'ar fi avut poporul dreptul de a-și alege pe episcop? Desigur nu, pentrucă însuș acest canon nu și-ar avea serios motivată sorgintea, vizând un abuz care nu s'ar fi putut produce dacă nu era dat poporului dreptul, în mod obicinuit exercitat, de a alege pe episcop. Intriga și cumpărarea se condamnă, iar nu chemarea spontană, alegerea liberă. Aci se relevă un neajuns al alegerilor prin popor, însă cu toate că sistemul dă loc și la acte de abuz, totuș, sinodul nu ia dreptul poporului ci pedepsește pe celce trage sforile, și cu drept cuvânt, căci poporul dela sine nu s'ar deda la asemenea fapte. Aceste două canoane ale sinodului din Sardica se pare că au fost provocate de unele abuzuri, căci în scrisoarea lor către Iuliu al Romei, părinții din Sardica, relatează că episcopul Valens de Mursa, a vrut să treacă la Aquileia și din acest prilej s'au produs grave tulburări, astfel că un episcop, Viator, a și murit în urma maltratării.[3]

Dacă s'ar întâmpla, zice canonul 6 sardic, ca într'o provincie să rămâe un singur episcop pe lângă mitropolit, și acela n'ar vrea să se sfătuiască cu mitropolitul pentru alegerea altor episcopi, „iar mulțimile adunân-

---

[1] Pidalion p. 262.

[2] Sint. At. III, 232—233. Zonara și Bals. la can. 2 Sard.

[3] L. Duchesne: Les canons de Sardique, Rome, 1902. p. 8.

du-se ar cere ca să se facă așezarea celui cerut de ele", atunci mitropolitul, trebue să-l cheme pe episcopul respectiv prin scrisoare, și să-i arete „că mulțimile cer să li se dea lor păstor", iar dacă acesta totuș nu vine, atunci „indestulare trebue să se facă voinții mulțimii", trebue să cheme pe alt episcop din provinciile vecine, ca să se așeze episcopii necesari.[1] Mulțimile, adecă populația laică a cetăților, era deci activă la alegerea episcopului său, își alegea candidatul și cerea mitropolitului să i-l hirotonească și așeze.[2] Acest canon, recunoaște dispoziția canonului 4, I ecumenic, prin aceia că accentuiază rolul esențial al sinodului episcopilor provinciali în frunte cu mitropolitul, la alegerile episcopale,[3] și dupăcum acela nu exclude pe laici, așa nici la acesta,[4] ci mai vârtos confirmă participarea poporului la alegerile episcopale.

Istoria bisericii este inepuizabilă în exemple cari confirmă practica alegerii ierarhilor prin popor. Astfel fu ales în biserica Romei pe la an. 352 episcopul Liberiu.[5] Acesta fiind ortodox și apărător înfocat al lui Atanasie cel Mare, necedând nimic din credință și din fidelitatea cu care ținea la Atanasie, cu toate invitările pe cari i le-a făcut chiar împăratul Constanțiu, căruia îi răspunse că el nu judecă oamenii după înfă-

---

1 Sint. At. III 243 „τὰ δὲ πλήθη συναθροισθέντα παρακαλοῖεν γίνεσθαι τὴν κατάστασιν τοῦ παρ'αὐτῶν ἐπιζητουμένου ἐπισκόπου" ...„ὅτι ἄξιοῖ τὰ πλήθη ποιμένα αὐτοῖς δοθῆναι" ...τὸ ἱκανὸν τῇ βουλήσει τοῦ πλήθους χρὴ γενέσθαι".

2 Sint. At. III, 244, Zonara zice: „aceasta avea loc, când orașele însăși își alegeau episcopii".

3 D. T. C. IV, 2258.

4 A. Pavlow Nr. 454 p. 3, col. 3; Sint. At. III, 247: Aristen la can. 6 Sard. Alții cugetă dimpotrivă, așa Balsamon la can. 6 Sard. Sint. At. III. 245 și la Iustell și Voell II, p. 519. Ion Antioh. Colect. can. in 50 titule și Steccanella, p. 33—35 cu deosebire; Voskr. Ctenie 1930 Nr. 51 p. 803, col. 2.

5 Duchesne: Hist. ancienne de l'Eglise, II. p. 452; Teodorit o. c. p. 116.

țișare (κατὰ πρόσωπον), a fost trimis în exil la Veria în Tracia, de numitul împărat.[1] In locul lui fu întrodus un oarecare diacon Felix, fără voia poporului, însă timpul cât fu acesta episcop al Romei, poporul n'a intrat în biserica lui.[2] Această opoziție pasivă a poporului față de Felix, a durat până veni la Roma împăratul Constanțiu; atunci tot poporul și nobilii, deciseră să ceară împăratului pe Liberiu[3] și trimiseră o delegație în acest scop. Impăratul le spuse că-l va rechema, însă trebue să rămâe amândoi episcopi ai Romei, dar poporul în ipodrom fiind, la auzul veștii acesteia, a început a striga și a cere numai pe Liberiu, zicând: „un Domn, un Hristos, un episcop", și astfel, Felix a fost alungat și reprimit Liberiu.[4] Felix însă se re'ntoarse cu câțiva clerici prieteni, dar fu alungat definitiv, de popor și de nobili.[5]

Impăratul Constanțiu la an. 356, a alungat iarăş pe Atanasie cel Mare, în al III-lea exil, cu care ocazie poporul și clerul s'a revoltat amenințând,[6] dar arienii întroduseră cu ajutorul armatei romane pe George din Capadochia, nu păstor, ci lup.[7] Despre acest George, ne spune episcopul Romei Iuliu I (337—352), că a fost „străin de cetate, nu botezat aci, nici cunoscut celor mai mulți, nu cerut de presbiteri, nu de episcopi, nici de către popor". Instalarea lui a fost „ilegală („παρανόμως καὶ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα") și inafară de rânduiala

---

[1] Duchesne o. c. II. p. 453; Giobbio o. c. p. 7; Teodorit p. 113—116.

[2] Giobbio p. 8; Teodorit p. 117.

[3] Giobbio p. 8—9; Teodorit o. c. p. 116—7; Duchesne o. c. II p. 453.

[4] Teodorit p. 117; Duchesne o. c. II p. 454 și 'Απόστολος Χριστοδοῦλος: Δοκίμιον ἐκκλ. δικαίου. Constantinopol .896, p. 28?.

[5] Duchesne o. c. II p. 454.

[6] Teodorit p. 105—6.

[7] Idem p. 10?.

bisericească".[1] Episcopul Romei priveşte aşadar, ca ilegală şi contra rânduelilor bisericeşti, o instituire de episcop ce s'a făcut fără cler, popor şi episcopi, fără aceşti trei factori obişnuiţi şi necesari ai alegerii. Dar şi Atanasie cel Mare cugetă la fel, exprimându-se într'o epistolă: „Episcopii trebue să se aleagă prin voturile clerului şi ale poporului, nu trebue să se introducă prin forţă împotriva voinţei cetăţenilor".[2]

Dupăcum am mai amintit, nu puţine tulburări a produs poporul cu ocazia alegerilor de episcopi, mai ales în această epocă atât de frământată de luptele ariene. Dar şi înafară de influenţa lor, era firesc să se întâmple neînţelegeri, să se împartă câteodată părerile. Asemenea cazuri se împăcau, sau se evitau în mod diferit.[3]

Biserica Asiei Mici, spre a evita tulburările, într'un sinod din Laodicea (între 360—375), aduse pentru sine o dispoziţie care mai târziu s'a adoptat în întreaga biserică.

---

[1] Mansi II, 1224 Epist. IV ad. Orientales, Iulii I: „ξένον μὲν τῆς πόλεως, μήτε ἐκεῖ βαπτισθέντα, μήτε γινοσκόμενον τοῖς πολλοῖς, μὴ αἰτησθέντα παρὰ πρεσβυτέρων, μὴ παρ'ἐπισκόπων, μὴ παρὰ λαῶν". Mansi III, 92 după Sozomen H. E. III, 5; La unii din greşală în loc de George e numele Grigore, aşa la Bingham I, 148; P. de Marca p. 1119. Dar acest Grigore a fost introdus de Constanţiu după a doua, nu după a treia alungare a lui Atanasie, vezi Teodorit p. 84—5 şi 107.

[2] Milaş; Canone II, 177—8 din Epistola „Ad Ortodoxos" a lui At. c. Mare; Intr'o epistolă de apărare către episcopii ortodocşi, Atanasie scrie din fuga spre Roma, că trebuia în locul său să aşeze un nearian şi aşa precum prescriu legile bisericeşti („juxta ecclesiasticas leges") „în prezenţa poporului şi a clericilor cari l-au cerut pe acela". Cf. Steccanella p. 37.

[3] In biserica Alexandriei, spre a se evita tumulturile cu ocazia alegerilor de episcopi, spre a nu lăsa timp de acţiune unor fracţiuni turbulente, s'a introdus obiceiul, ca între moartea şi înmormântarea fostului episcop, să se aleagă cel nou. Mansi II, 1086; De acest obiceiu ne vorbeşte şi Epifanius: Haeres. LXIX—XI, spunând că s'a introdus ca să nu se întâmple frecări în popor unul voind pe acesta iar ceilalţi pe acela", Bingham, I, p. 159.

Acest sinod, prin can. 12 repetă dispoziția can. 4, I ec.,[1] precizând că sinodul episcopilor, împreună cu mitropolitul, are să aleagă pe episcopi,[2] și nicidecum nu-i alungă pe credincioși dela alegeri, dupăcum s'a socotit, zicându-se că numai „în vechime noroadele cetăților alegeau pe episcopi",[3] și că prin acest canon, din cauza turburărilor ce se produceau „li s'a dat numai episcopilor fiecărei provincii voturile pentru așezarea episcopilor".[4] Dupăcum sinodul I ecumenic prin canonul 4 n'a întrodus acest uz, așa nici acesta, căci nu vorbește nimic de popor, ci numai de rolul episcopilor și al mitropolitului la alegeri. Dar mai categoric împotriva inmixtiunii poporului la alegeri, s'a socotit a fi canonul 13 Laodic. care dispune: „Să nu se permită gloatelor (plebei) să facă alegerile celor ce au a se așeza în preoție".[5] Ceice au opinat că prin acest canon s'a interzis poporului orice drept în ce privește alegerea episcopilor, s'au întemeiat pe alte erori de interpretare, sau au făcut-o nețināând seamă de cuvântul istoriei asupra acestei probleme.[6]

[1] D. T. C. IV, 2258.

[2] Sint. At. III, 182.

[3] Sint. At. III, 182, Zonara.

[4] Zonara: Sint. At. III, 182; sau cum zice Balsamon: „și prezentul canon oprește să se aleagă episcopii de către plebe și decide ca de către mitropoliți și episcopi să se așeze aceștia" Sint. At. III, 182; Aristen în acelaș sens. Sint. At. III, 247 și Balsamon, ibidem p. 244—45, apoi Suiceri, o. c. t I, col. 1181; Arh. Ion: Opît. I p. 293; V. Suciu: Teologia dogmatică fundamentală, ed. II, Blaj 1927, p. 99, nota 2.

[5] Sint. At. III, 183 „Περὶ τοῦ μὴ τοῖς ὄχλοις ἐπιτρέπειν τὰς ἐκλογὰς ποιεῖσθαι τῶν μελλόντων καθίστασθαι εἰς ἱερατεῖον".

[6] Sint. At. III, 182—183; Zonara și Balsamon la canon 12, 13 Laod; Grațian la V. Esp. III, p. 540, col. 2; Martin de Bracara (an. 575) în colecția sa de canoane, la Mansi IX, col. 849; Suiceri, I 1181, Iustell și Voell. II, 520 în colecția cea în 50 titule, apoi II, 729 în „Epitome canonum Simeoni magistri et Logoteti" canon 13 Laod. „a saecularibus electus non est ordinandus episcopus"; Gothofredus o. c. t. IV, p. 410, ὄχλος=populus. Și V.

Prima concluzie evidentă din canonul 13 sin. Laodic. cu privire la problema noastră, este că cel puţin până în vremea acestui sinod poporul întreg lua parte la alegerea episcopilor şi a clerului în genere. La aceasta conchidem din faptul că prin canonul 13, se opreşte plebea de a mai face alegeri, care opreliște n'ar avea rost în cazul că poporul n'ar fi exercitat până aci dreptul de a alege. Prin însăş firea lucrurilor se'nţelege, că nu se putea veni cu o deciziune care să rupă brusc o tradiţie şi să inaugureze alta direct opusă; nu numai că n'ar fi fost o procedare naturală, dar ar fi dat chiar rezultate contrarii, pentrucă nu era vorba de un drept acordat ocazional, ci de unul adânc înrădăcinat în conştiinţa credincioşilor, şi care, prin practica

Suciu o. c., II, 100 spre a combate pe Şaguna, o ţine la stânga. Apoi Fonti IX. p. 91; Steccanella o. c. 35, 78; Arhim. Ion: Opit. II, p. 518; Ign. Grabowski: Prawo kanoniczne wedlug nowegu kodeksu. ed. II. Lwów p. 240; Asupra canonului 13 Laod. s'a încins o discuţie aprigă între mai mulţi reprezentanţi de seamă ai ştiinţei canonice la începutul veacului XX. Această discuţie a lămurit pe deplin sensul canonului celui mai discutat dintre canoane. Canonul 13. Laod. pare a fi numai titlul unui canon pierdut şi din titlu pricepem doar ce ar fi tratat canonul respectiv, zice Papkov şi Aksakov în Pravosl. Sobies. 1908. Mai, p. 596—597; Zaozierski în Bogosl. Viest. 1907 April, p. 641—642, p. 661; Ostroumov în rev. Ţerkovnîia Viedomosti, Peterburg. 1907, Nr. 2, p. 54, apoi A. Lotocki: Autokefalia, Warszawa 1932. p. 89. Această părere este verosimilă, dată fiind redactarea canonului, care aşa cum se prezintă seamănă perfect cu un titlu şi nu seamănă deloc cu o lege sau un canon, cari în dispoziţiunile lor nu-i logic şi nici obicinuit să înceapă cu „περὶ τοῦ", despre. Deşi cu această formulă încep 19 canoane ale sin. Laod. şi 4 ale sin. Cart. 57, 77, 80, 108 (Prav. Sobies. 1908 Mai, p. 605) totuş, nu este exclus ca şi acelea să fie numai note scurte în formă de titluri ale canoanelor, cari note vor fi fost suficiente celor vechi cari le-au scris şi le-au întrebuinţat ca să-şi aducă aminte de de ceiace cuprindeau. Părerea aceasta a susţinut-o şi abatele Boudinhon la congresul catolic din Paris 1888 şi anul 1902 prof. N. Zaozierski la congresul XII al soc. de arheologie în Harkow, vezi Bogosl. Viest. 1907 April, p. 642. Prin acest canon nu s'a exclus decât norodul mare, gloata, tolpa, ruseşte. Prav. Sobies. 1908 Mai, p. 596 sq. Iunie, p. 749 sq. Septemvrie, p. 281 sq. Bogosl. Viestnik. 1908, Nv. p. 389 sq. Bogosl. Viestnik. 1907 April, p. 639 sq. Ţerk Viedom. 1907, Nr. 2, p. 53 sq.; Nr. 4, p. 142 sq. etc.

lui de totdeauna, devenise un element al tradiției bisericești. O astfel de schimbare radicală, n'ar fi avut nici un sorț de izbândă, de aceea trebue să-i bănuim de mai mult tact și'nțelepciune pe părinții sinodului laodicean, decât să le atribuim o astfel de încercare hazardată. Despre Zonara, Balsamon și Aristen, convenim că, interpretând ei greșit can. 12 sin. Laodic. — Balsamon și cel 4, I ec. — era natural să facă la fel și în cazul celui de al 13-lea. Despre Balsamon mai știm că avea și o adevărată pornire împotriva inmixtiunii laicilor în afacerile bisericii. Pe la finea sec. XII, patriarhul Marcu al Alexandriei, în multele întrebări pe cari i le-a pus lui Balsamon, pune ca a 61-a întrebare și aceia, că e permis oare să dea ascultare plebei la alegerile episcopilor și a celorlalți clerici, la care Balsamon îi răspunde, provocându-se la acest canon 13 laodicean, că este oprit plebei să facă alegeri.[1]

Ținând seamă de aversiunea lui Balsamon față de laici, e explicabil că a înțeles ca excluzând pe laici acest canon, dacă și pe cel al 4, I ec. l-a înțeles la fel, cu toate că și acela e foarte clar. Despre toți trei, trebue să presupunem că au trecut apoi cu vederea sensul cuvântului „ὄχλος“ și că n'au considerat datele și circumstanțele istorice ale epocei respective. Despre Grațian putem zice că e ca și Balsamon, din principiu împotriva participării poporului la afacerile bisericești, și aceasta, cum observă Van Espen, „din cauza neglijenții“, căci deși concede Grațian că în ce privește alegerea episcopilor sunt mai multe obiceiuri, totuș susține numai pe acela ca general, care exclude pe mireni, ignorând celelalte.[2] Acest părinte al dreptului canonic, o face poate și pentru motivul că a

[1] Sint. At. IV, p. 493; Milaș: Canoane II, 25.

[2] V. Espen III, 540 col. 2. Brevis Commentarius in I partem Gratiani (Decret. Gratiani.).

trăit într'un secol în care s'a introdus în Apus, un nou sistem pentru alegerile episcopale, cu totala excludere a poporului. Grațian a înțeles greșit can. 13, și pe această eroare a întemeiat și concluzii eronate; el aplică sensul acestui canon la popor în genere, ca privându-l pe acesta de orice drept la alegeri.[1] Dela Grațian apoi în Apus, părerea sa domină. De altfel și mult mai nainte se'ntâlnește la unii.[2]

O greșală comună a tuturor, este, că prin ὄχλος au înțeles poporul în genere. N'a fost luat în sensul lui propriu acest cuvânt, ci în cel mai general aproape și inacceptabil. Ὄχλος însemnează mulțime, plebe și mai ales gloată gâlcevitoare (plebs tumultuosa, vulgus, turba, în rusă: tolpa) poporul de jos turbulent[3] și nicidecum popor (populus) în sens comun.

Considerând că până aci la alegere participa toată plebea[4] și provoca scandaluri, vom concede, că din cauza exceselor și desordinilor pricinuite de gloatele

---

[1] V. Espen III, 540, col. 2.

[2] Astfel Martin de Bracara (an. 575), într'o traducere latină a unei colecții de canoane orientale, redă can. 13, în cuvintele: Non liceat *populo* electionem facere etc. Mansi IX, 849.

[3] Tr. K. D. Ak. 1906, I, p. 80; Prav. Sobies. 1908 Mai, p. 604; Iunie, p. 749, 752, 771; Bogosl. Viestnik. 1908, Nov. p. 392, 395, 398; Idem 1907, Aprilie p. 650; Țerkov. Viedom. 1907 nr. 2, p. 56—7; Idem nr. 4, p. 142—3, 145—146. In acelaș sens și Deusdedit, L. IV cp. 20 (18) in Victor Wolf von Glanvell: Die Kanonessammlung des Kardinals Deusdedit. Paderborn 1905, vol. I p. 410; Hrist Ctenie 1861, II, p. 406; Arhim. Ion: Opit, vol. I, p. 434 (la p. 293 Arh. Ion citează tocmai în sens contrar acelaș canon); Lotocki: Autokef. p. 88; A. Pavlow, l. c. nr. 461 p. 3, col. 3; V. Șesan: Proiect de modificare a organizației bisericii autocefale ortodoxe din România întregită. Cernăuți, 1920, p. 11; Apoi Mt. IV. 25; V. 1; VII. 28; VIII. 2, 18; IX. 8 sq. Fapte XXI, 27; XXIV, 18; I, 15; Lc. XIII. 14,17; etc.

[4] Zonara și Balsamon mai ales, în zelul său laicofob, vedea oprirea laicilor dela alegeri și în canoane cari n'au deaface cu alegerile, așa la can. 5 Laodic; Sint. At. III, 175; Pravoslavie i Austro-Ugarskich srba țerkvenoșkolski sabori od 1864 do 1872 godine. U. Beogradu. 1872. p. 27; La fel și V. Suciu, o. c. II. 100.

gâlcevitoare s'a adus acest canon, oprindu-se, nu întreg poporul dela alegeri, ci numai plebea, vulgul.[1] Nu trebue să credem însă că această oprelişte a fost generală, s'a că întrodus deodată în întreaga biserică,[2] doarece acesta era canonul unui sinod local pe care-l vor fi adoptat bisericile din Asia Mică încă de pe atunci, însă în întreaga biserică s'a acceptat mult mai târziu dispoziţia lui. Oprindu-se masele poporului de jos dela alegeri, s'a pus baza sistemului de mai târziu (în sec. VI Orient)[3] de a participa la alegeri, numai fruntaşii laici şi clerul. Limitarea şi reglementarea participării poporului la alegeri, nu s'a făcut cu intenţia de a-l îndepărta total din alegere, ci spre a întări drepturile ierarhice împotriva abuzurilor.[4] Dacă s'ar fi urmărit alungarea elementului laic întreg dela alegeri, atunci s'ar fi întrebuinţat nu ὄχλος ci λαός, cuvânt propriu pentru această noţiune şi des întrebuinţat.[5]

Departe de a interzice colaborarea poporului la alegeri, se confirmă aceasta şi se face numai un început şi încă numai într'o parte a bisericii, de a se restrânge vechiul drept în sensul de a-l exercita numai prin reprezentanţi.[6] Aceasta devenise şi o exigenţă a vremii, deoarece eparhiile crescând, alegerile prin întreg poporul, deveneau, din motive tehnice, impracticabile. „Dar nici o decizie canonică a bisericii nu există, prin care în întregime să se oprească poporul, ca după vechile

[1] Bingham II, 94; Thomassin V, ed. II cit. p. 8; V. Espen, I, 82, col. 2; III, 540, col. 2; Pidalion, p. 247; Milaş: Canoane II, 23; Şaguna: Anthorismos. Sibiu 1861, p. 109 şi Enhiridion p. 255; I. Mateiu: Mirenii şi drepturile lor în biserică, Cluj 1938, p. 16; Cronţ o. c. p. 9. Rossetti Scarlatu: Cuvêntu asupra proectului de lege pentru numirea mitropoliţilor şi episcopilor în România, Bucuresci, 1865, p. 17.

[2] A. Pavlow l. c. nr. 461 p. 3, col. 3.

[3] Funk, Kirchengesch. Abhandl. u. Untersuch. p. 30.

[4] A. Pavlow: l. c. Nr. 461, p. 3, col. 3.

[5] D. T. C. IV, 2258; D. T. C. IV, B. 2620.

[6] Tr. K. D. Ak. 1906, I, p. 80. Vezi şi cele citate anterior la nota 6, p. 337, apoi Voskr. Ctenie 1930, nr. 51, p. 802.

obişnuinţi ale bisericii, să formeze o fiinţială (οὐσιῶδες) parte, participarea poporului la alegerea păstorilor, id est, mărturia lui despre persoana de ales şi consimţirea".[1]

Nici canonul acesta 13, nu poate fi considerat ca atare, căci în întreaga biserică de atunci s'a continuat practica veche a alegerilor prin cler şi popor,[2] şi însăş această normă a can. 13 nu s'a generalizat, pentrucă autoritatea acestui sinod particular nu putea fi suficientă spre a o impune întregii biserici.

In biserica Romei, pela 366 se făcu mare turburare din prilejul alegerii noului episcop Damasus (366—384), urmaşul lui Liberiu. Poporul se'mpărţi la moartea lui Liberiu în două tabere, unii se adunară la „basilica Lucina", alţii la „basilica Iulia"; aceştia din urmă erau dintre foştii adversari ai lui Liberiu, partizani de-ai lui Felix rivalul lui Liberiu, şi având cu ei 7 preoţi şi 3 diaconi, proclamară ales pe Ursinus.[3] Cei mai mulţi clerici şi partea cea mai mare a poporului, la „basilica Lucina" aleseră pe Damasus, şi auzind că adversarii au ales pe Ursinus, unii dintre ei „vizitii de circ şi alte persoane de acelaş fel" s'au repezit la „basilica Iulia" şi au început o adevărată luptă[4] până ce în cele din urmă, după alte lupte, poporul întreg l-a recunoscut pe Damasus.[5] Cu această ocazie, vedem că poporul nu şi-a exercitat numai dreptul de „testimonium" ci un drept real de alegere, şi iarăş, nu numai o parte din popor, ci toţi cetăţenii până la jucătorii din circ.

---

[1] A. Pavlow l. c. nr. 461, p. 3, col. 3.

[2] V. Esp. I, 82, col. 2.

[3] Duchesne: Hist. anc. de l'Eglise, t. I. 455 după P. G. Migne t. 67, 541. Socrat H. E. IV, 29.

[4] Idem I, 456; Bingham, II, 101.

[5] Duchesne, o. c. p. 457; Giobbio, p. 9—10; Philippus Jaffé: Regesta Pontificum Romanorum, ed. II, Lipsiae, 1885, I, 37.

Cu ocazia alegerii de episcop a Sfântului Vasile cel Mare (330—379), la Cezarea Capadochiei în anul 370, Grigorie de Nazianz scrie o epistolă Cezarenilor prin care-l recomandă pe Vasile, clerului, monahilor și acelora cari sunt din magistratură și în funcții senatoriale, cât și poporului întreg, pentru alegere.[1] Dar chiar Vasile cel Mare într'o epistolă zice: „Chivernisirile celor ale bisericilor, se fac de către cei cărora li s'a încredințat conducerea lor și se (confirmă) ratifică de către noroade".[2] In Alexandria, după moartea lui Atanasie cel Mare, a fost ales Petru astfel, că „toți împreună alegători făcându-se și clericii și demnitarii și funcționarii și tot poporul, prin aclamațiuni și-au manifestat bucuria",[3] apoi și arhiereii l-au ales.[4] Lui Petru aceasta, i-a tulburat păstoria un oarecare Luciu, care a cumpărat episcopatul ca pe-o slujbă lumească și „nu prin sinodul episcopilor ortodocși, nu prin votul clericilor adevărați, nu prin cererea poporului (noroadelor) dupăcum zic așezămintele bisericii" și-a dobândit-o.[5]

---

[1] Migne P. G. t. 37, col. 85 Epist. 41; V. Esp. III, 151, col. 1: Epist. Gregorii Naz. ad Caesarienses ad promovendam electionem „Sancti Basilii" Vezi și Milaș: Canoane II, p. 22; Hallier, I, 53.

[2] Migne P. G. t. 32 col. 860; Epist. 230 a lui Vasile cel Mare „Αἱ περὶ τὰς Ἐκκλησίας οἰκονομίαι γίνονται μὲν παρὰ τῶν πεπιστευμένων τὴν προστασίαν αὐτῶν, βεβαιοῦνται δὲ παρὰ τῶν λαῶν". Vezi și Milaș: Canoane II, p. 22; Steccanella p. 44. Despre alegerea episcopilor prin popor mai vezi epist, 28, 29, la Migne P. G. t. 32, col. 308—312; Epist. 290. Idem col. 1028—1029.

[3] Teodorit p. 218 L. IV, 20. „Πέτρος... τὴν προεδρίαν ἐδέξατο... πάντων δὲ συμψήφων γεγενημένων, καὶ τῶν ἱερωμένων, καὶ τῶν ἐν τέλει καὶ ἀξιώμασι, καὶ ὁ λαὸς δὲ ἅπας ταῖς εὐφημίαις ἐκδήλουν τὴν ἡδονήν".

[4] Teodorit, p. 219. L. IV, 20.

[5] Idem p. 224. L. IV, 22. „οὐκ Ἐπισκόπων ὀρθοδόξων Συνόδῳ, οὐ ψήφῳ κληρικῶν ἀληθινῶν, οὐκ αἰτήσει λαῶν, ὡς αἱ τῆς ἐκκλησίας διαγορεύουσι θεσμαί". Vezi și Thomassin ed. II, t. V, p. 10; Hefele I, p. 544, nota 2.

In conformitate cu întocmirile bisericești pe atuuci în vigoare, așadar ar fi trebuit să colaboreze la alegerile episcopale, toate cele trei elemente aci amintite, episcopii, clerul și poporul.

O alegere minunată, după accepțiunea generală privită ca făcută prin intervenție divină, este aceia a lui Ambrosie al Milanului (335—397). Deși o alegere neobișnuită, ea ne probează totuș că poporul avea mare putere la alegerea episcopilor în vremea aceia și că a lui era rolul decisiv, deoarece fiind număr și putere, episcopii trebuiau să asculte de el. Murind Auxențiu († 374) episcopul Milanului, s'au început lucrările pentru alegerea unui nou episcop, și lumea se împărțise în două și se agita; iar Ambrosie cel încredințat de stăpânirea politică s'a dus la biserică, cu gândul de a preveni și opri cu miliție scandalul și intrând în biserică și liniște făcându-se, un prunc a strigat: „Ambrosiu episcop". La strigătul acesta, tot poporul îndată a început cu glas tare a-l aclama pe Ambrosie și a striga că este vrednic de episcopie și tot poporul a cerut să fie hirotonit, iar împăratul a dat ordin să se hirotonească.[1] Deși a fost privit strigătul acelui băiat ca un semn divin și această alegere ca făcută de Dumnezeu, ea este totuș o alegere făcută de Dumnezeu prin oameni, manifestându-se aceasta prin consensul unanim al poporului, atât de prompt câștigat pentru o persoană, după ce mai nainte se certase aprig. Poporul dacă nu avea drept de alegere, nu se agita înainte de alegere în așa fel ca să atragă atenția celor chemați să ție ordinea și nici după aceia, votul lor

[1] Teodorit, p. 194—195 L. IV, 7; Migne P .G. t. 67, col. 544, Socrat H. E. V, 30; Migne P. G. t. 67, 1353, Sozom. H. E. VI, 24; Bingham I, 154; A. Π. Κεραμεύς: 'Ανάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας. Ἐν Πετρούπολει, vol. I—V, 1891—1898, t. I, p. 33 (după Paulin la Migne P. L. t. 14, col. 27—46 „Vita Ambrosii); Duchesne o. c. p. 465; Milaș: Canoane II, p. 178.

exprimat prin aclamație, n'ar fi fost eficace și nici explicabil.[1]

Un sinod ținut în Aquileia între 375—378, a adresat, împăratului de atunci Grațian, o scrisoare prin care îl roagă, să nu ție seamă de uneltirile lui Ursicinus (sau Ursinus), acela care la alegerea lui Damas făcuse tulburări și nu se astâmpăra, căci și așa destule tulburări a făcut în biserica Romei, apoi este și nepoftit de Romani, iar episcopul, dupăcum se știe, dacă trebue să aibă mărturie bună și dela cei dinafară, cu cât mai necesară este mărturia cetățenilor cărora li s'ar alege episcop.[2]

Când la anul 379, Grigorie de Nazianz (329—390) fu trimis la Constantinopol pentru a propovedui aci credința ortodoxă înăbușită de arieni,[3] predica și acțiunea lui îi atrase dragostea tuturor, și succesul luptei lui fu deplin, iar fiind vacant tronul episcopal al Capitalei, împăratul Teodosiu, cu întreg clerul și poporul care striga „Grigorie episcop", îl aleseră în 380 episcop al Constantinopolei.[4] Maxim Cinicul, un filosof creștin din Egipt, își câștigă partizani în 380 și invadă biserica din Constantinopol noaptea, dupăce fusese hirotonit de oarecari episcopi pe cari îi cumpărase.[5] Este adevărat că pe lângă episcopi mai avea și partizani laici care-l susținuseră și aleseseră.[6] Poporul cel mult al capitalei, aflând ce vrea să facă Maxim, l-a luat la goană și l-a alungat din Constantinopol.[7] Acestui Maxim deci, îi

---

[1] Și Ambrosie în „De dignit. Sacerdot." cp. V, amintește de alegerea episcopilor prin popor. Vezi Hallier o. c. p. 52.

[2] Mansi III, 622. Epist. I. Concil. Aquilejensis ad Gratianum Imperatorem".

[3] Teodorit, p. 255—6 L. V. 8; E. Popovici II, 177.

[4] V. Esp. III 165—166; Duchesne. p. 429; Staudenmaier p. 36.

[5] Mansi, III, 591 și E. Popovici, II, 115, 177.

[6] Duchesne, p. 426.

[7] Mansi III, 591; Sint. At. II, 177.

lipsea unanimul consens al clerului și poporului din Constantinopol, așa cum se manifestase acesta la alegerea lui Grigorie, și de aceia, sinodul II ecumenic depuse pe Maxim și recunoscu ca episcop legal ales pe Grigorie.[1]

Despre acest Maxim, însuș Grigorie ne spune că prin fraudă a ajuns episcop și fără consimțământul clerului și poporului ortodox.[2] Din prilejul acesta se poate iarăș constata câtă influență avea poporul la alegerile episcopilor și în ce măsură depindeau acestea de voința lui.

Poporul își exercita câteodată chiar în chip silnic puterea, la alegerea episcopilor. Astfel în Apus, Martin episcop de Tours (380—397), nefiind plăcut, ba chiar respins de majoritatea episcopilor provinciali, a fost impus de poporul care îl dorea, și episcopii s'au văzut siliți să se conformeze acestei dorinți și să-l hirotonească.[3]

La sinodul II ecumenic (381), în urma incidentelor pe cari le avu, Grigorie de Nazianz, părăsind sinodul și scaunul Constantinopolei, se procedă la alegerea altui episcop, și acesta fu găsit în persoana lui Nectarie, un senator bătrân și creștin catehumen. Poporul abia începu să se consulte asupra alegerii, când Teodosie împăratul, a cerut episcopilor să-i prezinte o listă de candidați, din cari el să aleagă; împăratul alese pe Nectarie. Deși unii episcopi nu-l voiau, totuș sinodul a ratificat alegerea și l-au hirotonit.[4] Epistola sinodală a sinodului acestuia, descriind cazul lui Nectarie, zice, precum ne relatează Teodorit, că a fost hirotonit „prin

---

[1] V. Esp. III, 177, col. 2; Duchesne p. 431; Sint. At. II, 176—177.

[2] V. Esp. III, 177; „Greg. Naz. orat. XXVI", Migne P. G. t. 35, col. 1227—1252; Milaș, Canoane II, 101—2; Sint. At. II, 177.

[3] Bingham, t. II, 99.

[4] Migne P. G. t 67 col. 1433, Sozom. H. E. VII, 8; Bingh. II, 112; Duchesne p. 436; Staudenmaier p. 37; Χριστοδοῦλος o. c. p. 291.

concordie comună, sub privirile împăratului Teodosie, a clerului şi a întregului oraş care l-a ales" (καὶ πάσης ἐπιψηφιζομένης τῆς πόλεως),[1] iar Socrat ne spune „că a fost răpit de popor şi dus la episcopie, de faţă fiind cei 150 episcopi cari l-au şi hirotonit".[2] Oricum va fi fost, e lucru cert că poporul şi-a avut partea lui la alegerea lui Nectarie.

La acest sinod s'a discutat şi schisma meletiană din Antiochia, pentru curmarea căreia, fu ales presbiterul Flavian ca episcop al Antiochiei, după dorinţa întregii biserici de acolo.[3] După el fu ales la fel Eufronius.[4]

In Roma la anul 384, episcopul Siriciu fu ales după vechiul obiceiu, prin cler şi popor, dar nu fără scandal, pe care-l provocă schismaticul Ursicinus, acela care-l supărase şi pe Damasus.[5] Acest Siriciu într'o epistolă ocupându-se de buna orânduială în biserică şi enumerând treptele prin cari trebue să treacă un botezat ca să ajungă diacon, adaugă că de aci înainte, cu vremea poate ajunge chiar episcop, dacă va fi chemat prin alegerea clerului şi a poporului.[6] Pela anul 390 fu ales

---

1 Teodorit o. c. p. 262 L. V. 9; Thomasin t X, p. 81; A. Pavlow Nr. 454, p. 3, col. 3; Mansi, III, 585.

2 Migne P. G. t. 67, c. 577, Socrat H. E. V, 8. „Ἦν δέ τις Νεκτάριος ὄνομα... ὃς ἁρπασθεὶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ, εἰς τὴν ἐπισκοπὴν προεβλήθη, κ. τ. λ." Bingham I, 155; Staudenmaier o. c. p. 37; A. Pavlow, l. c. nr. 454, p. 3, col. 3; P. de Marca 1139.

3 Epist. sin. II ec: τὸν Φλαβιανὸν... κανονικῶς ἐχειροτόνησαν, πασῆς συμψήφου τῆς εκκλησίας... Mansi III, p. 585.

4 Le Quien II, 710, cf. Vita Ctini III, 62.

5 Mansi III, 653; Bingham II, 97 nota c.; Jaffé o. c. I, 40—41, 96; Giobbio p. 13, vezi amănunte la acest autor p. 13—14.

6 Migne P. L. t. 56 col. 560 Epist. 29. Siricii Papae, ad Himericum Tarraconensem episcopum, în cap. X zice: „Exinde jam accesu temporum ad presbyterium vel episcopatum, si eum cleri ac plebis evocaverit electio, non immerito societur". In acelaş fel scrie Siriciu şi în epist. III „ad universos Orhodoxos" în cap. 1. Mansi III 668; Epist. 1 (29) cp. X. vezi şi Mansi III, 660; Hallier I, 104; Bingh. II, 105.

în Tesalonic un anume Anisius. Vorbind de alegerea acestuia, Ambrosiu zice că a ajuns episcop prin rugămintea poporului macedonean și ales de clerici.[1] Și f. Augustin, la anul 395 (6) fu ales, adecă designat de Valeriu înaintașul său, ca episcop, însă și această numire nu va fi fost decât o recomandare făcută cu învoirea poporului,[2] căci Augustin, precum vom vedea, și ca preot a fost hirotonit în urma inzistențelor poporului.

In Constantinopol, după moartea lui Nectarie (397), fu chemat la 398 să ocupe scaunul, Sf. Ion Hrisostom (347—407).[3] La alegerea lui, colaboră împăratul Arcadiu, apoi tot clerul și poporul capitalei, împreună votându-l.[4] O importantă dovadă despre alegerea episcopilor prin popor, ne dă însuș Ion Hrisostom în cunoscuta sa scriere: „Despre Preoție". In cuvântarea III, cp. XV, în cursul dialogului cu Sf. Vasile, îi zice acestuia că dacă vrea să vadă frământări și lupte, să se ducă la „serbările populare în cari este vorba mai ales de alegerea conducătorilor bisericești (episcopi)". Acolo „toți cei în drept să dea cinstea (de episcop) se divid în multe părți și nu se mai înțeleg nici între ei, nici asupra celui designat la episcopie, ci unul alege pe

---

[1] P. de Marca, p. 1132, Ambrosie l. III, epist. 22: „ad summum sacerdotium a Macedonicis obsecratus populis a sacerdotibus electus est".

[2] Planck o. c. t. I, p. 439; Migne P. L. t. 33, col. 966 Epist. 213 cp. 1.

[3] Teodorit, p. 294, L. V, 27.

[4] Migne P. G. t. 67, col. 661, Socrat H. E. l. VI cp. 2: „ὀλίγου οὖν διαδράσαντος χρόνου, ψηφίσματι κοινῷ ὁμοῦ πάντων κλήρου τὲ φήμι καὶ λαοῦ ὁ Βασιλεύς αὐτὸν 'Αρκάδιος μεταπέμπεται", apoi Migne P. G. t. 67, 1517, Sozom. H. E. VIII, 2.: „ψηφισμένων δὲ τοῦτο τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου καὶ ὁ Βασιλεὺς συνήνει, καὶ τοῦ ἄξοντας αὐτὸν πέπομφε"; Thomassin, ed. II, t. V, p. 36; Bingham, t. II, 97; P. de Marca 1139; Staudenmaier, p. 39; Hinschius t. II, p. 512; A. Pavlow, l. c. nr. 454, p. 3, col. 3; Milaș: Canoane II, p. 179; Bandurius, I, p. XXXVII; Le Quien: I p. 213; E. Popovici II, 180.

acesta, iar altul pe celalalt".[1] Mai sunt şi alte asemenea pasagii în scrierea citată a sf. I. Hrisostom, asupra cărora însă nu mai e necesar să insistăm.

In biserica din Africa, una din cele mai cu vază în primele veacuri, s'a desvoltat o intensă activitate legislativă bisericească, pentru motivul că a fost bântuită de frământări puternice şi dese, a căror desordini trebuiau reglementate. Dela sinoadele ţinute cu aceste prilejuri ne-au rămas o mulţime de canoane, în cari se tratează şi problema pe care o cercetăm. Majoritatea lor aparţin veacului al IV, puţine dela începutul sec. V. La anul 419, în Cartagina, s'a ţinut un sinod sub prezidenţia F-lui Augustin, în care s'a făcut o operă de triare a canoanelor sinoadelor anterioare, şi, adăugându-se unele noui, au rămas cunoscute în biserică sub numele de canoanele sinodului din Cartagina.[2] Inafară de canoanele primite oficial de acest sinod, mai sunt unele aparţinătoare unor sinoade dela finea secolului IV, cari deşi nu sunt oficial primite, sunt totuş preţioase mărturii ale uzului bisericii din acea vreme. Astfel avem canoanele sinodului II Cartaginean dela anul 390. In canon V al acestuia, se reia în alte cuvinte şi cu un element nou, ideia dela finea canonului 6 Sard. dispunându-se, că dacă prin trecerea vremii poporul credincios s'ar înmulţi, şi de unde până aci n'a avut episcop în localitatea respectivă, dacă acest popor ar cere să i se dea episcop propriu, atunci, cu voia autorităţii

---

[1] Ioannis Chrysostomi „De Sacerdotio" edid. I. Albert Bengel. Lipsiae, 1900, p. 37: „ἴθι δὴ καὶ διάκυψον εἰς τὰς δημοτελεῖς ἑορτὰς ἐν αἷς μάλιστα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν τὰς αἱρέσεις ποιεῖσθαι νόμος... Πάντες γὰρ οἱ δοῦναι κύριοι τὴν τιμὴν εἰς πολλὰ τότε σχίζονται μέρη καὶ οὔτε πρὸς ἀλληλους, οὔτε πρὸς αὐτὸν τὸν λαχόντα τὴν ἐπισκοπήν, τὸ τῶν πρεσβυτέρων συνέδριον ὁμογνωμοῦν ἴδοι τις ἄν. ἀλλ' ἕκαστος καθ'ἑαυτὸν ἑστήκασιν, ὁ μὲν τοῦτον, ὁ δὲ ἐκεῖνον αἱρούμενος". Vezi şi Omilia 1I la Fapte, nr. 2 a lui I. Hrisostom, cf. Steccanella p. 19.

[2] Milaş: Dreptul Bisericesc, p. 78—80.

competente, să aibe episcop.[1] In canonul 12 se relevă abuzul pe care-l fac unii episcopi, cari, fără avizul primatelui respectivei provincii, hirotonesc episcopi după dorința poporului. Acest lucru se condamnă și se dispune, ca fără voia primatelui și cu mai puțin de 3 episcopi, să nu se facă hirotonia episcopală.[2] Prin acest canon se vizează și condamnă, numai abuzul comis față de drepturile primatelui și a obiceiului ca cel puțin trei episcopi să fie la alegerea și hirotonia episcopilor, iar nu se oprește ca să se hirotonească episcop după voința poporului. Sinodul III din Cartagina, prin can. 40, 42, 46 vizează iarăș alegerea episcopului prin popor.[3] Sinodul IV din Cartagina dela anul 398, dispune prin can. 1, ca alegerea episcopilor să se facă prin consensul clericilor și al laicilor și al tuturor episcopilor provinciei și prin voia mitropolitului,[4] iar prin can. 27, se reglementează și transferarea episcopilor dintr'o parohie mai mică la alta mai mare, ca nici aceasta să nu se facă fără de consensul clericilor, laicilor și a sinodului episcopilor.[5] Era și natural, căci doar pentru parohia la

---

[1] Mansi III, 870. „Et si accidente tempore, crescente fide, Dei populus multiplicatus desideraverit proprium habere rectorem, ejus videlicet voluntate, in cujus potestate est dioecesis constituta habeat episcopum". Fr. Lauchert: Die Kanones des wichtigsten altchristlichen Concilien nebst den apostolischen Kanones. Fr. im Br. u. Leipzig. 1890. p. 159.

[2] Mansi t. III. 872 „ad desiderium populi episcopum ordinare".

[3] Lauchert o. c. p. 169—170.

[4] Atât can. 1 cât și can. XXVII sunt cuprinse în „Statuta ecclesiae antiqua" cu 104 can. Mansi III, 950. Can. 1 „Cum in his omnibus examinatus, inventus fuerit plene instructus, cum consensu clericorum et laicorum et conventu totius provinciae episcoporum, maximeque metropolitani vel auctoritate, vel praesentia ordinetur episcopus" Vezi și Herm. Theod. Bruns: Canones apostolorum et concil. saeculorum IV, V, IV, VII. Berolini 1839. Pars I. p. 141; In forma aceasta se cuprinde și în colecția irlandeză din sec. VII (încep. VIII) L. I. cp. 5 Wasserschleben p. 4. L. E. Du Pin: De antiqua ecclesiae disciplina. Coloniae Agrippinae. 1691, p. 56—66.

[5] Mansi t. III, 953 can. XXVII. „Ut episcopus de loco ignobili ad nobilem, per ambitionem non transeat, nec quisquam inferioris ordinis clericus. Sane si id utilitas ecclesiae fiendum poposcerit, decreto pro eo clericorum et

care avea să se mute un episcop, această mutare echivala cu o alegere, avea aceiaş importanţă şi prin urmare trebuia să se respecte aceleaşi uzanţe.

Şi între canoanele acceptate de sinodul 419 din Cartagina, sunt unele cari ating chestiunea alegerii episcopilor, aşa can. 50 care dispune, că dacă pentru alegerea unui episcop s'au adunat 3 episcopi, şi cineva îl pâreşte pe cel candidat pentru vreo oarecare vină, atunci să se mai adauge încă un episcop sau doi, şi să facă cercetare în faţa poporului căruia vrea să i se hirotonească.[1] Această dispoziţie se'ntemeiază pe necesitatea bunului nume, a moralităţii ireproşabile care trebue să fie coroana celorlalte calităţi ale unui episcop; asupra acesteia se pronunţa poporul şi numai pe unul ca acela îl alegea, iar dacă era învinuit candidatul, atunci în faţa poporului avea să se facă cercetarea şi de se găsea nevinovat, poporul îl putea accepta şi episcopii îl hirotoneau.

In biserica africană, poporul contribuia efectiv la alegere, şi împotriva dorinţii lui nu i se putea impune episcop, dupăcum rezultă şi din alte dispoziţii ale acestui sinod, ca de ex. a canonului 74 (82), prin care s'a întrodus aşa numitul μεσίτης,[2] pentru a tempera agitaţiile iscate între credincioşi cu ocazia vre-unei alegeri ce nu s'ar fi putut face tocmai din cauza ne'nţelegerii poporului, care nu ajunsese întreg la un acord în ce priveşte persoana episcopului. Canonul 99 al aceluiaş sinod, hotăreşte ca acele noroade întoarse dela do-

---

laicorum episcopis porrecto, in praesentia synodi transferatur, nihilominus alio in loco ejus episcopo subrogato. Inferiora vero gradus sacerdotes, vel alii clerici concessione suorum episcoporum possunt ad alias ecclesias transmigrare". Bruns o. c. pars I. p. 144.

[1] Sint. At. III, 425, Zonara zice, Sint. At. III, 426, că se ştie că poporul (pe vremea sin. Cart.) era oprit să-şi pue episcop pe cine vrea. Această părere însă nu-i întemeiată. Vezi şi N. Suvorow: Uciebnik ţerkovnagho prava. Moskva 1908. ed. III, p. 27.

[2] Sint. At. III, 493 sq. Coment. lui Zon. şi Balsamon.

natişti, cari au avut episcop propriu, şi murind acesta nu mai doresc să mai aibe, ci să se ataşeze unui alt episcop, atunci dela aceasta să nu fie oprite.[1] Tot în ce priveşte nouile stări create prin reîntoarcerea donatiştilor, s'a adus şi can. 118 Cart. care decide asupra felului în care se va face împărţirea între episcopi a ţinuturilor şi cetăţilor întoarse dela donatişti; între altele se hotăreşte, ca dacă o localitate se află cam la egală depărtare între două episcopii, atunci să aparţie acelui scaun episcopesc, pe care-l va alege poporul.[2] Deşi acestea sunt măsuri excepţionale, totuş, ele cuprind dispoziţii cari cel puţin presupun în tradiţia bisericii, practica de a li se lăsa laicilor latitudinea să se pronunţe asupra aceluia care ar urma să le fie episcop.

SECOLUL V

Şi alte bogate mărturii despre aceasta ne oferă veacul V, pe lângă cele câteva ale sinodului cartaginean din 419.

Pe la anul 401, se adunase în Spania la Toledo, un sinod. Episcopilor acolo adunaţi, le adresează Inocenţiu I (401—417) al Romei o epistolă, în care raportează că în ţinutul lui Ilariu „fratris et consacerdotis nostri", un oarecare Rufin şi Minicius, episcopi, împotriva canoanelor sinodului din Nicea, uzurpându-şi dreptul, au hirotonit episcopi în biserici străine şi astfel, Rufin în special, „împotriva voinţii poporului şi a raţiunii ordinei, în locuri îndepărtate hirotonise episcop şi tulburase bisericile prin scandaluri".[3]

Tot Inocenţie I, pe la anul 402, adresează unui episcop oarecare Anisius, o epistolă în care-i anunţă acestuia alegerea sa, care zice el, s'a făcut prin con-

[1] Sint. At III, 532—3; Bruns, pars I p. 185.
[2] Sint. At. III, 572. Vezi şi Bruns pars I p. 191.
[3] Mansi III, 1067 Epist. Inoc. I, „ad Episcopos Synodi Toletanae" cp. II... „contra populi voluntatem, et disciplinae rationem episcopum locis abditis ordinasse, ecclesias scandalis miscuisse".

simţământul sfinţilor episcopi, a întregului cler şi popor, cu pace.[1]

Sinesiu episcop de Ptolemaida în Cirenaica (370—414 ?), în epistola 76, ne spune că Antoniu, un episcop egiptean din Olbia (te), a cerut lui Teofil al Alexandriei să-l confirme, şi zice Sinesiu, că asupra acestuia, la alegere, s'a adunat votul poporului întreg.[2]

Nu numai la Cartagina, Roma, Alexandria şi Constantinopol, ci şi în îndepărtatul Orient, la limitele răsăritene ale creştinismului se observă aceeaş practică respectată pretutindeni, în întreaga biserică. Un sinod ţinut în anul 409—410 la Soloc în Persia — la această dată biserica Persiei făcea parte din biserica ortodoxă — a adoptat un număr de canoane pentru biserica lor. Intre acestea se găseşte la canonul III, dispoziţia, ca episcopul să se aşeze de 2 sau 3 episcopi, şi când se adună aceştia în cetatea respectivă căreia i se caută episcop, să cerce sfatul şi opinia acestei comunităţi asupra bărbatului demn de episcopie. La fine, acest canon, face evidentă aluzie la can. 4, I ec.[3] Prin can. 27 al aceluiaş sinod, se recomandă ca episcopul dacă vrea să placă celor cărora urmează să le fie păstor, atunci mitropolitul să convoace pe ceilalţi episcopi şi să aşeze episcop pe acela pe care-l va alege însăş cetatea respectivă.[4] Poporul

---

[1] (Anisius acesta pare identic cu acela căruia îi scrisese Ambrosie, episcop de Tesalonic). Vezi Hinschius I, 218 nota 1. „Inocenţiu I epist. ad Anysium" an. 402. „Consentientibus sanctis sacerdotibus omnique clero ac populo cum pace ordinatum me, in ejus locum, frater carissime parfuit recognoscere".

[2] Gothofredus IV, p. 410. „ἐπὶ τοῦτον ἡ πάνδημος ψῆφος ἠνέχθη".

[3] Mansi III, 1168. Synodus Syriaca in latinam linquam translata". Vezi textul acestui canon şi la I. B. Chabot: Synodicon orientale ou Recueil de Synodes Nestoriens. Paris 1904, p. 263; la Angelo Mai: Scriptorum veterum Nova collectio. Roma, t. X, 1938, t. X, 1, tract. VIII, X, p. 136 şi Fonti IV, p. 93; toate dau textul ca primul canon al sinodului, nu ca al treilea.

[4] Mansi III, 1172, can. 27. „Hoc ejus erit episcopi, quicumque sit, ut si velit complacere quibus praeest, habet auctoritatem ipse metropolitanus

cetăţilor avea să se pronunţe asupra aceluia, pe care-şi lua şi sarcina de a-l susţine materialiceşte, nu numai de a i se supune în cele duhovniceşti şi de-al avea conducător.

In Roma, după moartea episcopului Zosim († 418), cu multă zarvă au început pregătirile pentru alegerea unui nou episcop, iar cugetele creştinilor au pornit pe două drumuri opuse; astfel unii, cei mai puţini, erau pentru un anume arhidiacon Eulalius, pe care l-au ales şi hirotonit, dar cei mai mulţi erau pentru presbiterul Bonifaciu. Acesta era plin de virtuţi şi ceiace-l împodobeşte mai mult, e că fără voia lui, prin aclamaţiunea şi sfatul întregului popor şi a notabililor, a presbiterilor şi a episcopilor mai multor provincii, a fost ales şi hironit.[1] Insă Eulaliu îi făcea opoziţie înverşunată, aşa că neputând ei în de ei să ajungă la un acord, partea cea mai mare, a lui Bonifaciu, s'a adresat lui Honoriu împăratul, cerând să se facă ordine.[2]

Honoriu i-a citat pe amândoi la sine[3] şi a dat pe urmă un edict la anul 418, în chestiunea alegerii epis-

---

convocare ipsos ceteros episcopos et constituere episcopum illum quem voluerit ipse civitas". Vezi şi Mai o. c. t. X, 1, Tract. VIII, cp. IX, p. 139. Textul lui Chabot, o. c. p. 271 şi cel al Comisiei papale de codif. a dreptului bis. oriental: la Fonti IV, 195, corespunde, dar în loc de voluerit, traduce cu „choisit", „le metropolitain doit reunir les autres évêques et établir pour evêque celui que la ville choisit". Aceste canoane sunt ale sinodului din Soloc ţinut sub primatele Mar Isaac I, an 410. Vezi Fonti VIII. p. 680.

[1] Mansi IV, 390, „Epistola Romanorum presbyterum ad Honorium imperatorem". „Altero die ad eandem ecclesiam ubi prius ab omnibus fuerat conventum, habita omnium collatione properavimus: ibique participato cum christiana plebe consilio, quem Deus jussit elegimus, vam venerabilem virum Bonifacium, veterum presbyterum, in lege doctisimum, ac bonis maribus comprobatum, et quod eum magis ornabat, invitem, acclamatione totius populi ac consensu meliorum civitatis adscivimus divinae institutionis ordine consecratum".

[2] Mansi t. IV 390; Despre alegerea lui Bonifaciu vezi şi Giobbio p. 14—25; Jaffé I, p. 52—3.

[3] D. T. C. IV, 2290.

copilor romani, în care zice că acela să rămâe episcop ce se va alege „prin hotărâre divină și consensul tuturor".[1] Episcop a rămas Bonifaciu.

O probă dintre cele mai eclatante pentru participarea și importanța poporului la alegeri, ne oferă chiar biserica romană, prin multele certe și lupte dintre partidele opozante cari se sprijineau pe numărul poporului pe care-l aveau la spate, și regulat învingea partida cu care era majoritatea poporului. Cazurile de rivalitate erau foarte frecvente, și singurul suport sigur al episcopilor învrăjbiți era poporul (până la începutul influenții împăraților), care susținea pe cel plăcut lui și respingea pe indezirabili, nu însă arbitrar, ci cântărind calitățile și moralitatea fiecăruia. Dar nu numai în biserica romană obvin asemenea cazuri, ci în întreaga lume creștină, deși în proporții mai reduse pe aiurea. In alegerea pomenitului Bonifaciu, îi vedem colaborând pe cei trei factori obicinuiți la alegeri, pe episcopi, clerul și poporul; la acesta din urmă, observăm o deosebire ce se face între vulg și „meliores civitatis", desigur nobilii.

Contimporan cu Bonifaciu, fu în Elada Perigen episcop de Patras, unde făcându-i-se opoziție până la a nu mai fi tolerat, fu cerut la 419 de poporul Corintului ca episcop, și cu toată opoziția episcopilor Macedoneni, totuș, chemat de popor și sprijinit de Bonifaciu și de Rufus arhiepiscopul Tesalonicului, ajunse episcop în Corint.[2] Paladiu, episcop de Eleonopolis în Bitinia († 425), scoate în evidență importanța credincioșilor în alegerile episcopale, zicând despre unii că roagă poporul chiar în genunchi pentru alegere.[3]

---

[1] D. T. C. IV, 2291; Hinschius I, p. 218; V. Esp. III, 552, col. 1; Giobbio, p. 22. Vezi și Du Pin o. e. p. 74—5.

[2] Mansi IV, 435; E. Popovici II, 78.

[3] Staudenmaier, p. 39. Paladius: „Vita S. I. Chrisostomi"; E. Popovici II, 184; Pela anul 418, patriarhul Atticus (406—425) al Constantinopolei,

Lui Bonifaciu la Roma, îi urmă la anul 422 Celestin, „sine ulla plebis sua discissione", zice F. Augustin în epistola sa 209 cp. I, prin care îl felicită pe Celestin.[1] Era deci la Roma lucru rar și de mirare, pentru care putea fi cineva felicitat, dacă isbutea să fie ales fără scandal între alegători.

La Constantinopol murind Atticus episcopul, se produseră iarăș certe; în cele din urmă (425) ajunseră la înțelegere și, prin dorința întregului popor, se aleasă Sisiniu (425—28).[2]

Unul din cele mai elocvente exemple de alegere episcopală pe linia tradiției, este alegerea făcută la cererea Fericitului Augustin, a urmașului său întru episcopie, Heraclius. Augustin văzându-și sfârșitul apropiat, și vrând să-i urmeze un succesor demn, a convocat în anul 426, 26 Septemvrie, clerul, poporul și coepiscopii, cărora le-a expus dorința sa, invitându-i să o accepte. Aceștia au primit toți propunerea lui Augustin. El însă pentrucă știa că alegătorii și-ar putea muta gândurile, a cercat de 18 ori[3] voința numitului corp electoral, punându-i în chip felurit întrebări, iar acesta

---

scrise lui Ciril de Alexandria, că de cu vreme a introdus pe Ion Hrisostom în dipticele patriarhale, căci altfel ar fi fost obligat la aceasta prin presiunea poporului, cum a fost forțat de poporul său Theodot al Antiohiei, căci auzindu-se la Constantinopol lucrul acesta, a început a se produce tumult și acolo, și deci a trebuit să facă ceiace a făcut. V. Grumel: Les Regestes des actes du patriarcat de Constantinople. Vol. I, Les actes des patriarches. fasc. I. Chalcedon 1932. p. 20. Dacă și de astfel de lucruri s'interesa poporul, cum s'ar fi desinteresat de alegerile ierarhilor?

[1] Migne P. L. t. 33, col. 953; Mansi IV, 453; Jaffé I, p. 55—6.

[2] Migne P. G. t. 67, col. 800. Socrat H. E. VII, 26; „κοινῇ δὲ πᾶς ὁ λαὸς ἐπέθει γίνεσθαι Συσίνιον" In anul 426, o epistolă sinodală spune că apoi s'a întrunit sinodul la Constantinopol pentru hirotonie. Grumel o. c. I, p. 24; Un elev al lui Ion Hrisostom, anume Proclu, ajuns mai târziu patriarh la Constantinopol a fost hirotonit mai întâiu arbitrar ca episcop al Cizicului dar nu fu „admissus a civibus". Bandurius. I, p. 165.

[3] Mansi IV, 539—540, unii zic, de 25 ori.

de 18 ori a răspuns: da,[1] și astfel, prin consensul unanim al întregii biserici, a celor trei factori chemați să se exprime la alegerea episcopilor, presbiterul Heracliu fu ales și i-a succedat lui Augustin în scaunul episcopesc al bisericii din Hippo.

Episcopul Romei Celestin, ales în împrejurările cunoscute, fiind manifestă în vremea sa tendința scaunului roman de a-și întinde jurisdicțiunea peste Alpi, și însuș el, Celestin, urmărind și acest nou scop nu numai acela al păcii și bunei orândueli în biserică, se adresează în anul 428 episcopilor din Vienne și Narbona prin renumita sa scrisoare în care-i învață „ca nimeni să nu fie dat episcop celor ce nu l-ar voi, ci să se cerceteze consensul și dorința clerului și a poporului".[2]

Este o formulă clasică aceasta, prin care, în câteva cuvinte e sintetizată întreaga tradiție a bisericii relativ la alegerile episcopale. Fără voia întregii parohii, a clerului și poporului, n'are nimeni să fie așezat episcop. In biserica Galiei vor fi avut loc, ca și mai târziu, abateri dela disciplina bisericii și de acestea sesizându-se, intervine împăciuitor și oarecum ca un magistru, episcopul Celestin.

Pentru cazul când poporul ar greși în alegere, indicând o persoană nepotrivită, episcopii desigur au dreptul,

[1] Migne P. L. t. 33, col. 966—7 Epist. 213. Adunarea s'a compus din coepiscopi, presbiteri, „et adstante clero et frequenti populo"; Mansi IV, 537; Zice Fericitul Augustin: „Presbyterum Heraclium mihi succesorem volo! A populo acclamatum est: Deo Gratias. Christo laudes. Mansi IV, 538; Hallier I, 50; Planck I, 439; Goar. Euhologion p. 217, col. 1; Curopalata Codinus: De officialibus. Bonn 1839, in Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae edit. B. G. Niebuhr. Pars II. Gretseri Comment. p. 279.

[2] Migne P. L. t. 56, col. 579. „Epistola Caelestini papae ad Episcopos Viennenses et Narbonenses" an 423 cp. V „Nullus invitis detur episcopus: cleri, plebis et ordinis consensus ac desiderium requiratur". Mansi IV, 466; D. T. C. IV, 2285; V, Esp. I, 83, col. 2; Bingham II, 97; Gothofredus IV 410; Deusdedit p. 84 L I c. 112 (93).

ba chiar datoria să respingă acea persoană [1] motivând refuzul și sfătuind poporul să aleagă o altă persoană aptă. In acest sens vorbește Celestin, notând într'una din epistolele sale, că „poporul trebue învățat, nu urmat", episcopii trebue să-l învețe ce e permis și ce nu e permis, iar nu să le dea acestora (credincioșilor) aprobarea. [2] Epistola aceasta a lui Celestin nu este în contrazicere cu cea dintâi, ci este o completare și lămurire a aceleia. Numai dacă am detașa de întreg expresia: „Docendus est populus non sequendus", atunci prin forțarea sensului, am putea zice că se face o restrângere a rolului mirenilor. [3]

O importantă contribuție la elucidarea problemei în acest secol al V-lea, ne aduce o novelă a împăratului Valentinian III dela anul 445. In această novelă, se ocupă de cazul de indisciplină a episcopului Ilariu de Arles, față de episcopul Romei Leon cel Mare, care se adresase împăratului în această cauză. [4] Ilariu, primatele Galiei, era dușman al tendințelor episcopilor romani de aservire a Galiei, și de aceia nu făcea nimic după placul acestora. Astfel în an. 444, el depuse la un sinod pe Celidoniu episcop din Galia; acesta alergă la Leon și se plânse. Leon îl invită pe Ilariu să-l reintegreze pe Celidoniu. Ilariu, mândru îi răspunse „că biserica din Galia nu cunoaște nici-un judecător dincolo de Alpi", atunci Leon se adresă lui Valentinian III. [5]

---

[1] V. Espen, I, 83 col. 2.

[2] V. Espen I, 84 col. 1 „Epist. Caelestini ad Episcopos Apuliae et Calabriae", an. 429 „Docendus est populus non sequendus. Nosque (si nesciunt) eos, quid liceat quidve non liceat, commonere, non his consensum praebere debemus". Decretum Gratiani, Dist. 62, l. c. II, Ed. E. Friedberg Corpus Juris Canonici, ed. II, Pars. I—II. Lipsiae 1879, 1881, I, p. 234, Deusdedit. p. 419. L. IV, cp. 44 (37).

[3] Cum face Steccanella, p. 60.

[4] Corpus Juris Romani ante Justiniani, edid. G. Haenel Lipsiae, 1837, vol. II col. 172.

[5] E. Popovici II, 81.

Acesta recunoscu lui Leon, dreptul de jurisdicţiune asupra Galiei, şi'n novela în care-i recunoaşte lui Leon acest drept, aminteşte că Hilariu în mod temerar şi-a uzurpat sieş dreptul, pe unii episcopi mutându-i fără avizul episcopului Romei, iar pe alţii „nedoriţi şi împotrivindu-se cetăţenii", cu toate că nu-i voiau şi li se împotrivea poporul, i-a instituit, dar deoarece nu uşor s'au primit aceşti episcopi de către aceia cari nu i-au ales, el cu războiu (cu mână armată) i-a aşezat pe ceice aveau să predice pacea.[1]

Nu numai nesupunerea faţă de episcopul Romei era o vină a lui Ilariu, ci şi aceia că împotriva voinţii cetăţenilor, cu forţa impusese episcopi împotriva aşezămintelor şi ordinei observate atunci în biserica din întreg imperiul roman, nu numai în acel de apus ci şi în acel de răsărit.

Dupăcum în secolul III, Ciprian a expus magistral sistemul pe atunci în vigoare la alegerile episcopale, tot aşa şi în acesta al V-lea veac, chiar cu mai multă claritate în preciziune, îl expune episcopul Romei Leon cel Mare (440—461). Acesta uneori merge atât de departe, încât, contrar tendinţelor de azi ale bisericii romane, le dă laicilor un rol şi-o importanţă mai mare decât cea care li-se cuvine. Dela el ne-au rămas cele mai clasice mărturii ale secolului V, de parcă înadins ar fi vrut să lase un complet raport asupra modului legal al alegerii episcopilor în vremea

---

[1] Haenel t. II, p. 172, 174: „Novel. Valentinian. III, an. 445". „De episcoporum ordinatione" titl. XVI. „Hilarius enim qui episcopus Arelatensis vocatur, ecclesiae Romanae urbis inconsulto pontifice, iudicia sive ordinationes episcoporum sola temeritate usurpans invasit. Nam alios incompetenter removit, indecenter alios invitis et repugnantibus civibus ordinavit. Qui quidem quoniam non facile ab his, qui non elegerant, recipiebantur, manum sibi contrahebat armatam, et claustra murorum in hostilem morem vel obsidione cingebat, vel agressione reserebat et ad sedem quietis pacem praedicaturos per bella ducebat". Vezi şi Gothofredus VI, 67.

sa. La aceasta l-au determinat luptele pe cari le-a susținut împotriva neregulilor comise de Ilariu de Arles și de alți indisciplinați ai timpului.

Pela anul 445, se adresează bisericii din Galia, agitată în urma acțiunii lui Ilarie și-a rivalității dintre primatele din Arles și fostul primate din Vienne, și referindu-se la alegerea clericilor în genere, zice că la acest act, sunt necesare voturile cetățenilor, mărturiile noroadelor, judecata fruntașilor, alegerea clericilor; acestea sunt cele ce se obicinuesc a se ține de către aceia cari au cunoscut regulile părinților, ca să se păstreze norma apostolică, aceea care ne învață că sacerdotul care ar fi pus peste o biserică „să fie întărit nu numai de mărturia credincioșilor ci și a păgânilor, și aceasta tocmai spre a se evita orice prilej de scandal, după așezarea celuice va fi învățătorul păcii".[1] In această epistolă e vorba de clasa preoțească în general, și modul alegerii aci susținut, îl întemeiază pe practica apostolică (I Timotei 3, 7). In aceiaș epistolă cap. VI, tot la scandalurile lui Ilariu referindu-se, ne învață că ceice sunt a deveni preoți (sacerdotes=episcopi) să fie ceruți în pace și liniște, să se observe la așezarea lor, subscrierea clericilor, mărturia fruntașilor, consensul demnitarilor și al poporului, căci „celce va fi pus peste toți, de către toți să se aleagă".[2]

[1] Mansi t. V. col. 1147. Epist. X Leoni Magni ad Episcopos per provinciam Viennensem Constitutos" cp. V. „Expectarentur certe vota civium, testimonia populorum, quaereretur honoratorum arbitrium, electio clericorum, quae in Sacerdotum solent ordinationibus ab his, qui noverut patrum regulas, custodiri: ut apostolicae auctoritatis norma in omnibus servaretur, qua praecipitur, ut Sacerdos ecclesiae praefuturus non solum attestatione fidelium, sed etiam eorum qui foris sunt, testimonio muniatur, neque ullius scandali relinquatur occasio, cum per pacem et Deo placitam concordiam consonis omnium studiis, qui docter pacis futurus est ordinatur". Gothofredus IV, 410; Bingh. II, 99, Hinschius t. II, 515.

[2] Mansi V, 1148. „Epist. X Leoni Magni etc." cp. VI „Per pacem et quietem Sacerdotes qui futuri sunt postulentur. Teneatur subscriptio clericorum, honoratorum testimonium, ordinis consensus et plebis. Qui praefuturus est omnibus, ab omnibus eligatur". V. E. I, p. 83, col. 2; D. T. C. IV, 2283.

Observăm că prin termenul „sacerdos", avem aci a înțelege pe episcop, deoarece în continuarea aceluiaș șir de idei, zice că hirotonia revine singur mitropolitului[1] ceiace n'ar fi cazul dacă ar fi vorba de simpli preoți sau diaconi.

Leon cel Mare n'avea veleități de supremație numai față de primații Galiei, ci și față de cei din peninsula balcanică. Acestora se adresează ca un magistru, iarăș în chestiunea unor abateri ce le săvârșise mitropolitul provinciei Ahaia, care hirotonise Thespienilor ca episcop pe un oarecare necunoscut fără voia acestora și cu toată opoziția lor, căci nici nu-l văzuseră mai nainte pe insul acesta, și de aceia, nu mai permite de-acum nici unui mitropolit, ca arbitrar, numai după socotința sa să mai hirotonească pe cineva episcop „fără aprobarea clerului și a poporului", ci numai pe unul ca acela să-l așeze pe care-l va designa consensul întregii cetăți. Nesocotirea acestora nu se permite și e interzisă: „a constitutis Patrum nostrique auctoritatibus".[2] Și în această epistolă se întrebuințează sacerdos în sens de episcop, ceiace rezultă din context, căci mai nainte se menționează că mitropolitul Ahaiei hirotonise episcop Thespienilor, și după felul în care acesta procedase, se oprește ca de aci înainte să mai procedeze alt mitropolit, ori cum am mai amintit, mitropolitul la alegerile și hirotoniile preoților în toată provincia nu era în chip necesar, ci numai la cele de episcop, căci acestea erau de atribuția lui. Intr'o altă epistolă, către biserica din Tesalonic, induce aceleași considerații, ca numai acela să se așeze ca

[1] Mansi V, 1148.

[2] Mansi V, 1174. Epist. XIII. Leoni Magni, „ad episcopos et metropolitanos per Illyrici provincias constitutos" cp. III „nulli prorsus metropolitano hoc licere permittimus, ut suo tantum arbitrio, sine clero et plebis assensu quemquam ordinet Sacerdotem; sed eum Ecclesiae Dei praeficiat quem totius civitatis consensus elegerit" etc.

episcop, asupra căruia se întrunește cu bună înțelegere, consensul clerului și al poporului, iar dacă s'ar împărți voturile cu ocazia alegerii, fiind unii pentru unul, iar alții pentru altul, atunci prin hotărârea mitropolitului, acela să se prefere, care se bucură și de mai multă popularitate și de mai multe merite, așa încât nimeni să nu fie hirotonit celor ce nu-l doresc și nu-l cer, și motivează foarte just, adăugând că aceasta să se facă pentru ca să nu i se dea prilej cetății ca pe episcopul nedorit să-l disprețuiască sau să-l urască și să devie mai puțin religioasă decât se cade.[1] In aceiaș epistolă cap. VI, tratând despre alegerea mitropolitului, zice că imediat după moartea mitropolitului, episcopii provinciei trebue să se adune la cetatea mitropolitană, și consultând voința tuturor cetățenilor, să se aleagă dintre preoți sau diaconi unul, și despre numele lui să scrie și mitropolitului primat din Salonic, și trebue împlinită voia celor cari îl cer.[2]

După moartea lui Ilarie de Arles, înverșunatul adversar al poftelor episcopilor romani, la an. 449 în

---

[1] Mansi V 1182. „Epist XIV. Leoni Magni ad Anastasium Thesalonicensem Episcopum" cp. V. „Cum ergo de summi Sacerdotis electione tractabitur ille omnibus praeponatur quem cleri plebisque consensus concorditer postularit ita ut si in aliam forte personam partium se vota divisserint, metropolitani judicio is alteri praeferatur qui majoribus et studiis juvatur et meritis; tantum ut nullus invitis et non petentibus ordinetur; ne civitas Episcopum non optatum, aut contemnat, aut oderit, et fiat minus religiosa quam convenit, cui non licuerit habere quem voluit". Bi. t. II. p. 97; A. Pavlow Nr. 454, p. 3, col. 2.

[2] Mansi V 1182. Epist. XIV. Leoni Magni cp. VI. „Metropolitano vero defuncto, cum in locum ejus alius fuerit subrogandus, provinciales Episcopi ad civitatem Metropolim convenire debebant; ut omnium clericorum atque omnium civium voluntate discussa ex Presbyteris ejusdem Ecclesiae, vel ex Diaconis optimus eligatur, de cujus nomine ad tuam notitiam provinciales referant Sacerdotes, impleturi vota poscentium cum quod ipsis placuit, tibi quoque placuisse cognoverint" Bi. I. 148; D. T. C. IV 2288; Deusdedit p. 86. L. I. cp. 118 (96).

locul lui s'a ales Ravenius. Despre acestea auzind, le scrie Leon celor din Galia întărind alegerea care s'a făcut după dorinţa clerului, fruntaşilor şi a poporului, în mod unanim, adăugând că alegerea a fost pacinică şi cu înţelegere, nu i-a lipsit nici popularitatea şi nici meritele, aşa că această alegere, cu drept cuvânt se poate zice că nu numai prin cererea omenească a clerului şi poporului s'a făcut, ci şi prin inspiraţie divină.[1] In multe rânduri se'ntâlneşte această considerațiune, că o alegere făcută prin consensul pacinic şi unanim al tuturor, este privită ca o alegere făcută de Dumnezeu prin oameni, şi aici Leon cugetă la fel.

La nişte întrebări pe cari se vede că i le pusese un episcop Rusticus de Narbona la an. 458, îi răspunde Leon printr'o epistolă în care declară, că nici-o cauză nu îngăduie ca oarecari inşi să fie între episcopi (să devie episcopi) dacă nu sunt nici aleşi de clerici, nici doriţi de noroade, şi nici consacraţi de episcopii provinciali, cu hotărîrea mitropolitului.[2] Cei trei factori, clerul, poporul, episcopii apoi şi mitropolitul, adaus cu introducerea în secolul IV a sistemului mitropolitan,[3] sunt indicaţi ca cei a căror colaborare

---

1 Mansi V, 1328; Epist. XL Leoni M. ad Episcopos per Arelatensem Galliae provinciam constitutos". Caput unicum: „Quod ergo in Arelatensium civitate, defuncto sanctae memoriae Hilario, virum etiam nobis probatum fratrem Ravennium, secundum desideria cleri, honoratorum et plebis unanimiter consecrastis, bonum fraternitatis vestrae opus, nostro judicio roboramus. Quia electionem pacificam, atque concordem, cui nec merita morum, nec studia civium defuerunt, postulationis quidem humanae, sed inspirationis credimus fuisse divinae".

2 Mansi t. VI, 400. Epist. 167. Leoni M. „ad Rusticum Narbonensem episcopum" responsum I „nulla ratio sinit, ut inter episcopos habeantur, qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus sunt expetiti, nec a provincialibus episcopis cum metropolitani judicio consecrati". Deusdedit. p. 86, L. 1 cp. 120 (97) Decr. Gratiani. Dist. 62 c. I Ed. Friedberg, C. J. C. vol. I, 234.

3 Ioh. von Walter: Die Geschichte des Christentums. Vol. I. Pars I. Gütersloh. 1932. p. 128.

este absolut necesară la instituirea unui episcop, căci nici un motiv nu poate fi pentru care cineva să ajungă episcop, fără a fi ales prin toți factorii aceștia.

In fine, ca o ultimă probă din scrierile lui Leon cel Mare mai amintim aceia în care relatează, despre Timotei Elur (cotoiul) (457—460 și 476—77) episcopul Alexandriei, notând că alegerea lui s'a făcut prin cler și popor și toți credincioșii.[1]

Mânecând dela mărturiile induse ale Lui Leon spre o concluzie generală, vom zice fără îndoială, că laicii aveau un foarte important rol la alegerile episcopale, în vremea al cărui martor ne este Leon, și că nu lipseau nici clericii, nici episcopii provinciali și nici mai marele lor mitropolitul. Cât îi privește pe laici, deosebirea ce se făcea ici colo în veacul IV, între vulg și fruntași sau nobili, o găsim și aici indicată, însă nu în favorul nobililor sau notabililor, așa cum s'a pretins că s'a introdus practica prin can. 13 Laodic., ci din contră, atât celelalte mărturii cât și aceste ale lui Leon, ne servesc puternice argumente împotriva unei practici generale după dispoziția can. 13 Laod. Acela va fi rămas în vigoare în cercuri anumite din Asia Mică, nicidecum n'a trecut însă granițele ei. Poporul așadar, întreg unitar lua parte la alegeri, și deosebirea între plebs și „honorati" era numai formală, iar nu de roluri și importanță.

Dar să vedem după Leon, limitele influenții și drepturilor laicilor la alegerile episcopale?! Intâlnim pentru desemnarea rolului plebei, termenii și expresiile: „vota civium, testimonia populorum, attestatione fidelium", (Epist. X, cp. V) „honoratorum testimonium, plebis consensu" (Epist. X cp. VI), „plebis assensu, civitatis consensus elegerit", (Epist. VIII, cp. III), „plebis consensu, civium voluntate" (Epist. XIV, cp. V, VI); „de-

[1] Mansi t. VI, col. 415; Epist. 171 Leoni ad Timotheum episcopum Alexandrinum cp. I.

sideria honoratorum et plebis" (Epist. XL c. I); „a plebibus expetiti" (Epist. 167); „electio plebis et fidelium" (Epist. 171, cp. 1).

Dupăcum vedem, nu există uniformitate sau identitate de termeni prin cari s'ar defini precis rostul laicilor, nu există un termen specific pentru aceasta, ba din contră, dacă am lua sensul propriu al fiecărui cuvânt întrebuințat pentru a determina acțiunea laicilor în alegerile episcopale, ne-am găsi într'un plan de confuzie și războiu de termeni, în care „consensus" ar rivaliza cu „testimonium" și cu „electio". Pe unele locuri găsim pleonasme ca „electio plebis et fidelium" și altele; a ne lega însă de sensul propriu al termenilor, nu este nici util nici necesar pentru lămurirea noastră, din nici-un motiv. Autorul n'a urmărit să precizeze teoretic nici rolul laicilor, nici acela al clericilor și nici al celorlalți factori, ci, provocat de necesități practice ale vieții, a căutat ca în mod cât se poate de clar și de inteligibil să expună criteriile unei alegeri corecte, să pue în lumină necesitatea participării la alegerile episcopilor a tuturor celor trei factori amintiți; aceasta după predania bisericească și apostolică, arătând că fără unul din acești factori orice alegere e abuzivă, e împotriva regulelor stabilite de părinți.

Așadar, nu la sensul strict al cuvintelor, ci la sensul general al epistolelor căutând, vom găsi deslegarea întrebării noastre. Sensul epistolelor se explică prin cele amintite anterior cu privire la scopul autorului. Indiferent de limitele în cari se mișcă acțiunea poporului, e fapt că se considera participarea lui ca un element esențial — și aci e oarecum exagerat Leon — din rațiuni practice, ca să nu se producă scandaluri și ca să-i fie dată episcopului posibilitatea ca în pace și într'o atmosferă de dragoste să poată activa, și ca poporul prin impunerea unui episcop nedorit să nu slăbească în credință, scandalizat de acesta.

Aşadar, fie că i se atribuia poporului testimonium, consensus, assensus sau electio, rolul lui era acelaş, de alegere preliminară, indicativă, deşi când se punea cu dinadinsul să-şi facă pe cineva episcop, reuşea.

Erau cazuri când poporul îşi impunea voinţa, dar de regulă episcopilor le revenea dreptul cuvântului ultim, şi fiindcă acum era sistem mitropolitan, îi revenea mitropolitului acest drept, pe care până în veacul IV îl exercitase în ultima instanţă sinodul episcopilor; acum nici acest sinod, împotriva voinţii sau opoziţiei motivate a mitropolitului, nu mai putea aşeza episcopi. Corpului episcopal şi mitropolitului li se atribue „judicium" în alegerile episcopale (Epist. 167), adecă hotărîrea, ceiace este egal cu „electio" în sensul propriu. Mitropolitul, atunci împlineşte voia poporului care ar cere un episcop, când ar fi de acord cu el (Epist. 14, c. VI). Episcopilor împreună, mai precis Mitropolitului, i se dă dreptul de cenzurare ultimă a alegerii. Cât priveşte rolul clerului, observăm că acesta încă nu evoluase în direcţia unei diferenţieri esenţiale de acela al poporului; se considera nici mai necesar, nici mai de prisos ca al acestuia, de aceia şi'n cuvintele prin cari li se defineşte rolul, se observă aceiaş variaţie ca şi în cazul poporului, întrebuinţându-se aceiaşi termeni.

Care era modul de alegere, ni se spune în epist. 14, cp. VI şi 167. E vechiul sistem; la poporul şi clerul cetăţii se adaugă episcopii provinciei şi Mitropolitul, şi de comun acord, după rostul fiecăruia, se face alegerea şi'n urmă hirotonia.

Pentru Antiohia, la an. 449, după moartea lui Domnus, fu hirotonit Maximus de către patriarhul Constantinopolei, numai după cererea lui Dioscur al Alexandriei, dar această hirotonire a fost nelegală căci s'a făcut fără decizia clerului şi poporului antiohian.[1]

[1] Le Quien II, p. 723. „Quae tamen ordinatio utpote praeter canones, nullo cleri populique antiocheni decreto facta, jure vitiosa habita est".

Insuş Dioscur al Alexandriei nefiind ales de cei mulţi ci impus, poporul declară că nu-l primeşte nefiind ales după canoane.[1]

Actele siriace ale sinodului tâlhăresc din 449 (Efes), ne-au păstrat protocolul ultimelor zile ale sinodului. Intre acestea găsim ştirea, că locuitorii Edessei au cerut judecătorului Chaireas din Izroene să-l alunge pe mitropolitul Ibas şi să le dea pe altul.[2]

O foarte interesantă mărturie pentru veac. V, ne îmbie şi actele sinodului IV ecumenic din Halcedon an. 451. In sesiunea sau şedinţa 11 (26 Octomvrie 451) a sinodului, între altele veni în discuţie şi conflictul ce se iscase între doi episcopi şi anume, între Ştefan şi Bassian sau Vassian, cari amândoi se pretindeau a fi episcopi ai Efesului. Ştefan efeseanul care deţinea atunci episcopia, luând cuvântul îl acuză pe Bassian că nu s'a hirotonit în Efes, ci fiind vacantă biserica, a adunat mulţime de oameni cu săbii dar fără căpătâiu, şi ajutat de aceştia a intrat şi a ocupat biserica. Insă acesta fiind alungat, după canoane, pe el pe Ştefan, prin votul a 40 episcopi ai Asiei, a fruntaşilor şi a nobililor şi a întregului cler, a tuturor din întreaga cetate, l-au hirotonit. La aceasta îi replică Bassianus că şi pe el, la moartea antecesorului său Vasile, cu forţa l-au întronizat în oraşul Efes, poporul, clerul şi episcopii.[3] Atât Ştefan

---

1 Deusdedit. p. 543. L. IV ep. 270 (136), după Istoria lui Anastasie bibliotecarul. După alte mărturii din contră, Dioscur a fost agreat de popor, aşa că după ce a fost depus de sinodul al IV-lea ecumenic şi înlocuit cu Proteriu, împotriva acestuia a manifestat poporul; Cf. Le Quien II, 409 după Liberatus Hist. cp. X şi Mai X, 1, Tract. IX, c. 4, p. 362 după cp. II al istoriei lui Zaharie Retorul episc. de Melitina, scrisă în grec. tradusă în siriacă.

2 Flemming Iohann: Akten der Ephesinischen Synode vom Jahre 449, Berlin 1917, p. 15—17, 19, 27. Acte siriace datează din an. 535.

3 Mansi t. VIII col. 277; „Πράξις ἑνδέκατη τῆς ἐν Χαλκηδόνι ἁγίας συνόδου". „Στέφανος ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος Ἐφέσου εἶπεν· οὗτος

cât şi adversarul său Bassian, îşi susţin canonicitatea sau legalitatea alegerii lor, pe participarea la acest act a celor trei obicinuite elemente îndreptăţite: a clerului, poporului şi a episcopilor. In faţa unui sinod ecumenic deci, se susţine legalitatea instituirii episcopilor pe baza sistemului alegerii şi prin colaborarea poporului. Aceasta este o indirectă recunoaştere a legalităţii acestui sistem, din partea unei autorităţi bisericeşti universal recunoscute.

Sinodul, pentru turburarea şi desordinea ce-o provocaseră aceştia doi în biserică, i-a depus şi a decis ca scaunului din Efes, la propunerea episcopului Anatolie al Constantinopolei, să i se dea un episcop arătat de Dumnezeu şi ales de toţi acei cărora va trebui să le fie păstor.[1] Iată deci şi confirmarea directă de către un sinod ecumenic a sistemului de alegere a episcopilor şi prin colaborarea poporului.

In şedinţa a 16-a sinodului din Halcedon, se mai aduce vorba despre alegeri, prin Eusebie episcopul

οὔτε ἐχειροτονήθη ἐν τῇ Ἐφέσῳ ἀλλὰ σχολαζούσης τῆς ἁγίας. ἐκκλησίας συναγαγὼν ὄχλον ἄτακτον μετὰ ξιφῶν καὶ ἄλλων τινῶν ἐραναρίων ἐπεισῆλθε, καὶ ἐκαθέσθη ἐν αὐτῇ... τὸν τοῦ ἐξεωθέντος κατὰ κανόνας καὶ ῥιφτεντος ἀξίως ἐμὲ τεσσαράκοντα ἐπισκόπων τῆς Ἀσίας ψήφῳ καὶ τῶν λαμπροτάτων καὶ τῶν λογάδων καὶ τοῦ εὐλαβεστάτου παντὸς κλήρου καὶ τῶν λοιπῶν πάντων της πόλεως πάσης, ἐχειροτόνησαν. Βασσιάνος ὁ εὐλαβέστατος εἶπεν· μὴ περιτρέχε μὲ, ἐγὼ καὶ κανονικῶς ἐγενόμην· καὶ δεικνύω τοῦτο... συνέβη δὲ τοῦτον (Βασίλειος) πάλιν τέλει τὸν βίον χρήσασθαι, ἐμὲ δὲ μετὰ πολλῆς ἀναγκῆς καὶ βίας ἐνθρονίζουσιν εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν Ἔφεσον — ὁ λαὸς, καὶ ὁ κλῆρος καὶ οἱ ἐπίσκοποι". Vezi şi E. Schwartz: Acta conciliorum oecumenicorum, Berlin—Leipzig 1935, t. II, vol. I, pars III, p. 45—51; V. Espen, III, p. 211, şi tom. I, p. 82, col. 2; P. de Marca, p. 1123; etc.; Bogosl. Viest. 1905, II, p. 743; P. Ghidulianov: Vostocnîe Patriarhî, Iaroslav 1908, p. 723—24; Pravosl. Sobies. 1908, Sept. p. 296; Steccanella, p. 47 sq.; I. Mateiu: Mirenii, p. 16.

[1] Mansi VII. 277—8; V. E. III, 212; col. 2 şi p. 213, col. 1; „Hic observa, zice Espen, quomodo ad electionem et ordinationem sui Episcopi sive Pastoris concurrerent qui ab ipso erant pascendi, id est populus ei subjectus".

Ancirei, care spune că Gangrenii l-au rugat să le hirotonească lor episcop pe un anume Petru — se vede ales de ei — dar el n'a voit, ci dupăce altul l-a hirotonit, el numai l-a întronizat, însă acesta murind curând, iarăş toţi ai cetăţii, venind la el l-au rugat să le facă lor un alt episcop.[1]

Sinodul se rosti ca mitropoliţii diecezelor: Asia, Pont şi Tracia, după dreptul în vigoare atunci, să fie aleşi de către clerici, ctitori (possesores) şi de cetăţenii cu rang de senatori — καὶ λαμπροτάτων ἀνδρῶν — şi de episcopii eparhiei.[2] Dispoziţia aceasta este asemănătoare aceleia pe care o dete mai târziu Iustinian. Acelaş Eusebie al Ancirei, roagă apoi cetăţile, ca pentru hirotonie să nu plătească, iar dacă în unele cei aleşi de cetăţi se hirotonesc de către sinodul provincial, să se plătească materiile.[3]

Iată o nouă confirmare directă a sistemului, în actele aceluiaş sinod ecumenic, care deşi prin canoanele sale nu decide nimic în această privinţă, totuş prin actele lui, mărturiseşte că îi era cunoscută practica şi o aprobă şi o impune observării generale.

Dupăcum se ştie, la sinodul IV ecumenic a fost depus arhiepiscopul Alexandriei Dioscur, care tulburase biserica prin sinodul tâlhăresc din Efes. Imediat după sinod, ceilalţi episcopi ai Egiptului, s'au întors la Alexandria, ca „prin voinţa tuturor cetăţenilor" să aleagă un alt episcop, şi s'au adunat nobilii cetăţii ca

---

1 Mansi VII, 449; Schwartz o. c. t. II, vol. I, pars. III. p. 98.

2 Mansi VII, 450; Schwartz o. c. t. II, vol. I, pars. III, p. 98; Lübeck o. c. p. 7; Löning o. c. I, p. 114. nota 2, cf. Gothofred la c. 23 Cod. Thed. XI, 30 şi c. 4, C. Teod. VI, 2, clarissimi = λαμπρότατες = oameni cu rang de senatori; Voskr. Ctenie, 1930, nr. 51, p. 803; Pravosl. Sobies. 1908, Sept. p. 296.

3 Mansi VII. 452; „Πράζις 16", παρακαλῶ δέ τὰς πόλεις διά χειροτονίαν μὴ λύεσθαι ἐὰν μὲν γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν αὐταῖς οἱ ψηφιζόμενο παρὰ τῆς πόλεως, χειροτονοῦνται παρὰ τῆς συνόδου τῆς κατὰ τὴν ἐπαρχίαν δοκιμαζόμενα, λύονται αἱ ουσίαι".

să-l aleagă pe acela, care prin viața și prin arta de a predica, ar fi demn de episcopat.[1] S'a ales în acest chip Proteriu. In relatarea modului cum avea să fie ales acesta, istoricul Liberatus, dupăce mai întâiu zice că episcopii Egiptului prin voința tuturor cetățenilor urmau să aleagă un nou episcop Alexandriei, adaugă că s'au adunat nobilii ca să aleagă, ceiace arată în Alexandria o evoluție spre sistemul canonului 13 Laodic. Nu era însă acest sistem complet adoptat, și poate alexandrinii nici nu-l cunoșteau, ci rolul acesta mai deosebit al nobililor se va fi impus în bogata cetate a Egiptului, în urma influenții pe care o clasă puternică organizată de negustori bogați și de nobili, o exercita asupra oricărei chestiuni de interes obștesc, sau poate că autorul, trăind în veacul VI, va fi fost influențat de legislația lui Iustinian, care, precum vom vedea, a adoptat sistemul canonului 13 Laodic.

In Egipt, ca și în genere în întreg imperiul roman de răsărit, nu se schimbase vechiul sistem prin activarea vreunuia nou, și aceasta o mai dovedește o foarte importantă dispoziție a împăratului Zenon (474—91), care cu prilejul unei alegeri a dat o lege, sau mai bine zis, a întărit obiceiul existent printr'o lege, pentru a fi mai cu strășnicie respectat. El dispune, ca „episcopul să se aleagă de către cler și popor"[2] fără a face vre-o distincție între laicii îndreptățiți să ia parte la actul alegerii.

---

[1] Mansi t. IX, 683. Liberatus, arhidiacon al bisericii din Cartagina, cam pe la an 566, scrie un „Breviarium" al nestorianismului și eutiheanismului. In cp. XIV zice: „Reversi sunt autem Alexandriam ut cum omnium civium voluntate, eligerent ordinandum episcopum... collecti sunt ergo nobiles civitatis ut eum qui esset vita et sermone pontificatu dignus eligerent"; Le Quien o. c. II. p. 412. Vezi alte exemple la Du Pin o. c. p. 75 sq.

[2] „ἐκεῖνον ἐπίσκοπον γενέσθαι ὅν ἄν ὁ κλῆρος καὶ τὸ κοινὸν ψηφίσαντο". Migne P. G. tom. 86, 2, col. 2617 Evagrii Scholastici H. Eccl. l. III. cp. XII, vezi și Neofit Scriban: Necesitatea clerului în societate. Iași, 1859, p. 18.

Demnă de remarcat este şi schimbarea ce s'a produs în Galia, în ce priveşte modul de de până aci al alegerilor episcopilor, prin sinodul II din Arles dela anul 452. De unde până aci în adunările electorale, dreptul de a propune candidaţi pentru episcopie, nu revenea în mod exclusiv nici unuia din factorii obişnuiţi ai alegerii [1], ci se exercita în mod convenţional după posibilităţile de înţelegere între alegători, prin acest sinod, se dă dreptul de propunere exclusiv episcopilor provinciali; aceştia aveau să propună trei candidaţi, din cari apoi clerul şi poporul, avea puterea să aleagă pe unul.[2] Dispoziţia acestui sinod este, în ce priveşte pe cei cu dreptul de a propune, direct opusă aceleia pe care a dat-o Iustinian mai târziu. Nu este vorba numai de „primores civitatis" [3] în numitul canon, ci de toţi „cives". Acest nou sistem s'a întrodus în Galia pentru a mai tempera obicinuitele agitaţii, însă nu s'a respectat nici măcar acolo, decât prea puţin.

Pela jumătatea II a veacului V, episcopii din Spania se adresară lui Hilariu al Romei (461—468), rugându-l să intervină pentru disciplinarea unui oarecare „Silvanus episcopus Calagurae", care mai târziu, dispreţuind regulile părinţilor, a hirotonit un episcop necerut de popor.[4] Eroarea lui Silvan era îndoită: *a)* că numai singur hirotonise episcopi şi *b)* că fără voia popo-

[1] Planck o. c. I. 441. Zice că până aci, clerul exercita dreptul de a propune, însă nu aduce dovezi.

[2] Mansi t. VII 885. „Concil. Arelatense II anno 452, can. 54; „Placuit in ordinatione episcopi, hunc ordinem custodiri, ut primo loco venalitate, vel ambitione submota, tres ab episcopis nominentur, de quibus clerici vel cives, erga unum eligendi habeant potestatem". Cp. şi Hefele o. c. II 284; Planck o. c. I, 441; Χριστοδοῦλος, o. c. p. 291; P. de Marca, o. c. p. 1135; D. A. C. IV, B. 2638.

[3] Mansi VII, 890. Jac. Sirmondus la can. 54, II Arles.

[4] Mansi VII, 924. Epist. I „Tarraconensium Episcoporum ad Hilarium" „Silvanus quidem episcopus Calagurae... postponens patrum regulas... nullis petentibus populis episcopum ordinavit".

rului se pretase la acest act. Aceiaşi episcopi ai Spaniei, la anul 465 (în preajma acelui an), se adresează din nou lui Hilariu, rugându-l să încuviinţeze ca în urma morţii lui Nundinarius de Barcelona, să-i urmeze un Irineu, desígnat ca demn urmaş de însuş Nundinarius, adaugă apoi, că la această dorinţă a lui Nundinarius, au aderat: clerul, poporul, fruntaşii şi episcopii provinciali, şi roagă ca şi Hilariu să o aprobe.[1] Acesta însă ţinu un sinod local în Roma, an 465, şi decise prin can. V, că un asemenea procedeu nu este permis, alegerea nu-i legitimă, căci aprobarea din partea poporului, este determinată de respectul pentru cel defunct.[2] Rolul poporului la alegerile episcopale, este cel arătat în toate acestea, şi importanţa votului acestuia se reliefează şi prin dispoziţia can. V amintit, din care rezultă, că poporul trebue să se exprime neînfluenţat, ci după socotinţa sa proprie, numai astfel fiind garantată o alegere liberă şi legală şi mai ales corespunzătoare scopului.[3]

In Galia nu s'a respectat dispoziţia canonului 54 a sinodului II din Arles, an 452. Aşa vedem că la anul 470, cu prilejul alegerii episcopului de Chalon, credincioşii şi-au exercitat dreptul electoral ca şi mai nainte. Apoi tot cam atunci, şi la alegerea lui Simpliciu pentru scaunul din Bourges, lucrurile s'au petrecut la fel. Simpliciu însuş spune, că a venit la Bourges chemat prin decretul cetăţenilor.[4] Alegerea acestuia din urmă, a fost precedată de tumultuoase lupte între alţi candidaţi, cari îşi aveau fiecare partida între alegători. S'a

---

[1] Mansi VII, 926. Epist. II. „Tarraconensium Episcoporum ad Hilarium".

[2] Mansi VII, 961, can. V, Sin. Roma an, 465, „ut scilicet n onleigtima expectetur electio, sed defuncti gratificatio pro populi habeatur assensu".

[3] Arhimandrilul Ion, canonist rus, în Opit etc. observă că nu-i anticanonică recomandarea, pentrucă prin aceia episcopii nu-şi impuneau în mod absolutist urmaşii, ci îi propuneau numai. Cf. A. Pavlow 1, c. nr. 454, p. 3, col. 2.

[4] D. A. C. IV, B. 2638.

isbutit, prin intervenția unui venerabil episcop: Sidoniu, să se împace adversarii și să fie ales Simpliciu.[1] Așadar, din felul cum a fost ales acest Simpliciu, se constată că alegerea episcopilor era încă dependentă de voința poporului. Nu se amintește însă de vre-o propunere după can. 54 Arles II, an 454, ci de partide cari se certau având-și fiecare candidatul, și numai grație unei înțelegeri făcute între acestea s'a putut ajunge la curmarea învrăjbirii și la alegerea unui episcop dorit de toți.[2]

Impăratul Leon, scrie în an 457 (?) lui Stilas ducele Alexandriei, ca să alunge pe urmașul lui Proteriu, Timotei Elur, și în locul lui să așeze pe altul, după voința poporului, „aliumque populi decreto constituat".[3]

Episcopul Romei Simpliciu (468—83), într'o epistolă către Acaciu arhiepiscop de Constantinopol, în 479, aducând vorba asupra alegerii unui nou episcop al Alexandriei, zice că după moartea lui Timotei (Elur 476—77), a fost ales Ioan, prin comuna voință a credincioșilor.[4]

Apoi din patriarhia Antiohiei mai avem știri asupra felului cum s'au făcut unele alegeri acolo, din care rezultă că s'a considerat mereu poporul ca un factor important la astfel de acte. In an. 471 a fost așezat patriarhul Iulian „communibus suffragiis" iar după el Petru Fullo.[5]

Acaciu al Constantinopolei, într'o scrisoare (an. 447) către Simplicius, insereazǎ și știrea că acest Petru al Alexandriei hirotonise fără alegere pe Ioan ca episcop

[1] D. A. C. IV B: 2638.
[2] Idem p. 2639.
[3] Le Quien o. c. II, p. 413—14.
[4] Mansi VII, 992. Epist. 17. Simplicii ad Acachium an 479. „Consona fidelium voluntate" etc. Pentru biserica Alexandriei mai vezi și Grumel: Regesta I, p. 70, 72.
[5] Le Quien o. c. II. 725.

pentru Apamea, dar orașul acela nu l-a primit,[1] de aceea Ion a încercat să-i ocupe scaunul lui Petru cel isgonit, dar n'a fost primit „a civibus".[2] Pela 480 antiohienii și-au ales pe Codonat,[3] apoi la 485, clerul și poporul antiohian l-a rechemat pe Petru.[4]

Ceva mai târziu, Gelasiu episcopul Romei, în an. 492, scrie unor episcopi dându-le instrucții pentru alegerile episcopale, și zice să convoace pe parohi, diaconi și toată mulțimea, și așa să-și caute persoana potrivită.[5]

Urmașul al doilea a lui Gelasiu, Symmachus (498—514), ne dă o altă mărturie, adăugând două elemente noui în formalitățile alegerii. Intr'o epistolă către Cezar episcop de Arles, dispune, ca nimănui să nu i se permită a ajunge la cinstea episcopală prin uneltire, iar dacă cineva ar dori episcopat, atunci nu prin bani, frică, sau alte mijloace de persuasiune să-i facă pe clerici sau pe cetățeni să subscrie decretul de alegere; iar decretul să nu-l facă nimeni fără prezența vizitatorului, căruia aveau să-i declare mărturia lor, clericii și cetățenii.[6]

Cu toate că și până aci vor mai fi fost cazuri, în cari poporul alegător, prin reprezentanți, era ținut să subscrie actul ce se dresa cu ocazia alegerii, pentru a fi un docu-

---

[1] Grumel 1, Regesta, p. 67,

[2] Le Quien o. c, II. 726.

[3] Idem p. 727.

[4] Idem p. 728.

[5] Mansi, t. VIII, p. 138. „Gelasius Philippo et Geruntino episcopis", an. 449. Vezi și Decret. Grat. Dist. 63, cp. XI la C. J. C. ed. Friedberg p. 237.

[6] Mansi VIII, 212: Epist. V, cp. VI, „ad Caesarium Episcopum Arelatensem". „Si quis episcopatum desiderat, data pecunia, potentes personas minime sufragatrices adhibeat; nec decretum sibi faciendum clericos vel cives subscribere, adhibito cujuslibet generis timore, compellat, vel praemiis aliquibus hortetur. Decretum sine visitatoris praesentia nemo conficiat, cujus testimonio clericorum ac civium possit unanimitas declarari". Despre alegerea altor papi, vezi Giobbio, o. c. p. 58 sq.

ment care să asigure pe respectivul ales față de eventualele contestații, totuș, până aci nu se menționează că și poporul subscria asemenea acte. Le subscriau episcopii și clericii uneori. [1] Nu era însă un uz general în întreaga biserică, dupăcum nici acum la această dată n'avem indicii să susținem că ar fi. Epistola citată a lui Simac, nu probează decât că uzul exista în biserica apuseană, cel puțin în Galia. Cel mai nou element pe care-l induce Simac, este „vizitatorul". Ce era acesta? Care era rostul lui? Unii au susținut că acest oficiu este mai vechiu; indicii mai sigure însă abia Simac ne dă în epistola amintită. A. Pavlow [2] socotește că pe la începutul veacului V, sau chiar finea veacului IV, s'a introdus funcțiunea de vizitator după can. 74 (82) cartaginean. Dar în acest canon nu putem vedea decât pe precursorul vizitatorului sau interventorului.

In canon se dispune, ca așa zisul mijlocitor, mediator=μεσίτης, dacă e trimis într'o parohie, să nu tindă a-și păstra sieș scaunul, ci până într'un an să se îngrijească să caute un episcop pentru respectiva parohie văduvă, iar dacă n'ar face aceasta, după trecerea unui an alt mediator să se trimită. [3] Rolul acestui mediator, care era episcop, cum rezultă din canon, [4] era să încerce ca acolo unde poporul era învrăjbit din cauza certelor pentru alegere, unde se făcuse o încercare de a se alege episcop, și din cauza neînțelegerilor poporului nu se reușise, acolo se trimetea acest μεσίτης, cu scopul ca în decurs de un an, în calitate de administrator al eparhiei vacante, să lucreze la împăciuirea poporului, și în acord cu toți credincioșii, să caute un episcop

---

1 Vezi Theodorit, L. II, 31. o. c. p. 149—50; Can. 13 Cart.; Epist. Bonifacii ad Honorium imperatorem.

2 A. Pavlow l. c. nr. 454, p. 3, col. 2.

3 Sint. At. III, p. 493, can. 74 (82) Cart.

4 Balsamon la can. 74 Cart. Sint. At. III, p. 493.

pentru episcopia respectivă. Vasăzică, acest mediator nu avea un oficiu ordinar, prin care să-i fi revenit rol la fiecare alegere de episcop, ci avea un oficiu extraordinar, care-și avea rostul și necesitatea numai în cazul, când prin obicinuitul procedeu nu se putea ajunge la o alegere de episcop, ci din cauza certelor, trebuia să li se dea un timp de liniștire cetăților agitate de această problemă, și iată că acest timp se fixează la 1 an., în care mediatorul trebuia să-și îndeplinească misiunea, iar dacă nu, atunci un alt mediator avea să se trimită. Acesta era ὁ μεσίτης. Vizitatorul însă era un slujbaș regulat, care la fiecare alegere avea rol; fiecare alegere o pregătea tocmai pentru a evita neregulile. Pe când mediatorul venea numai dupăce se produceau tulburări, să le împace și numai acolo unde ele se produceau, vizitatorul din contră, avea rostul său, tocmai să previe neorânduelile, și de aceea, la fiecare alegere era prezent, o pregătea; natural nu în întreaga biserică, ci numai unde era introdus, în Italia și Galia, dupăcum și mediatorul va fi fost doar în Africa. Vizitatorii se mai numeau și interventori, și în timpul lui Simac, existența lor e sigură în Italia și Galia.[1]

Și la alegerea lui Simac, senatul, clerul și poporul s'au împărțit și s'au produs ciocniri.[2] Păstorirea acestuia nici nu începuse bine când se iviră tulburătorii: Parus, Altinas și Laurențiu Nucerinus; acesta din urmă l-a alungat pe Simac pentru scurt timp. Ambii, Laurențiu și Simac, au cerut lui Teodoric, regele Goților, să decidă între ei. Acesta a decis, ca cel care mai întâiu a fost hirotonit, să rămâe în scaun, sau cel pe care l-a ales

---

[1] Bi o. c. II, 102, crede că și în Africa, confundându-i probabil cu mediatorii.

[2] Langen, o. c. p. 219.

partea cea mai mare.[1] A rămas Simac, şi pe el l-au reintegrat toţi episcopii, clerul şi poporul în scaunul apostolic.[2]

In acest al V-lea secol, vechea practică a bisericii se menţine cu unele inovaţii impuse de vremi; ea este comună şi pretutindenea observată în lumea creştină, dela îndepărtatul Răsărit, până la marginile apusene ale creştinismului. Atât la Constantinopol cât şi la Roma, cele două axe ale creştinismului de atunci şi de totdeauna, s'a observat aceiaş practică. Alegerea episcopului roman, se făcea ca şi obicinuita alegere a oricărui episcop,[3] deşi unii au încercat înzadar să ne demonstreze contrarul,[4] arătând zel prea mult şi inutil, faţă de cuvântul atât de clar al istoriei, care ne dă chiar pentru alegerea episcopului roman, cele mai precise dovezi că poporul nu numai că lua parte la alegerea acestuia, ci avea încă şi rol determinant.

In genere, în practică precum am văzut, poporul şi-a depăşit limitele drepturilor la alegerile episcopale, tiranizând pe episcopii alegători. In unele cazuri izolate, s'a făcut deosebire între vulg şi „primores", dar aceasta nu în urma unei influenţe oarecare a can. 13 Laod. din secolul trecut, ci deosebirea s'a impus de necesităţi tehnice, de ordine; nu se urmărea alungarea poporului din alegeri ci numai evitarea desordinilor.

---

1 Hinschius o. c. I, p. 218; Langen o. c. p. 219; V. Espen o. c. III, p. XXXIII, col. 1; D. T. C. IV, 2292. Despre alegerea lui Simac vezi în special Giobbio, o. c. p. 26—27.

2 Mansi VIII, 201. Mărturiilor sec. V, aparţin şi „Canones Concilii Macrianensis in Byzacena"; incerti sunt anni; can. II, zice: Ut interventores Episcopi conveniant plebes quae Episcopum non habent, ut episcopum accipiant. Quod si accipere neglexerint, remoto interventore sic remaneant, quamdiu sibi episcopum quaerant". Vezi şi Langen o. c. p. 220.

3 In acest sens şi Giobbio o. c. p. 4 apoi p. 58 sq.

4 Langen o. c. p 230—39, a încercat a dovedi că numai excepţional luau laicii parte la alegerea episcopului roman, la fel şi Steccanella o. c. p. 90.

Necesitățile bisericilor respective, le-a făcut să recurgă la această diferențiere între vulg și fruntași sau nobili, căci drumul dela Laodiceia spre Apus, trecea inevitabil prin Roma, și inovația can. 13 Laod. trebuia să se fi întrodus întâiu în „urbs aeterna", ca în mod natural de-acolo să se proecteze asupra Apusului, recte a Galiei, în care fusese în vigoare acest sistem. Roma însă nu ne spune nimic de acesta.

Nici acum nu se făcea diferență esențială între rolul clerului și acela al poporului la alegeri; dacă totuș clericii subscriau uneori actele alegerii, aceasta o făceau în urma situației lor privilegiate în genere în biserică, iar nu în urma vre-unui drept special. Nu, ci votul lor avea aceiaș putere ca și cel al poporului. Subscrierea actelor apoi și de către popor, deși e amintită în acest veac, era numai excepție, căci ar fi fost și impracticabilă. Mulțimea întreagă a credincioșilor era aproape analfabetă, apoi chiar dacă ar fi fost știutoare de carte, unde se puteau dresa acte pe cari să le iscălească o groază de cetățeni ai unei cetăți? Această practică în chip general, ar fi fost posibilă numai în cazul când nu întreg poporul, ci numai fruntașii alegeau. Rolul esențial îl avea sinodul episcopilor provinciali, în frunte cu mitropolitul, pe când clerul și poporul, principial aveau numai vot consultativ. Mitropolitul avea ultimul cuvânt, dar firește nu se putea împotrivi votului episcopilor.

Dupăcum în secolul IV[1] se dresau uneori acte de alegere, așa și acum pe alocuri, se făceau astfel de acte și le subscriau fie clericii, fie epscopii, sau și unii și alții. In Arles, unde printr'un sinod, al II-lea, an. 452 can. 54, se întrodusese sistemul ca numai fruntașii poporului să ia parte la alegeri, acolo se vede că și aceștia subscriau actele de alegere, poate chiar și o însemnată

---

[1] Teodorit. II, 31, o. c. p. 149—150.

parte dintre ceilalţi mireni. (Epistola lui Simac către Cezar din Arles). Dar ceiace e mai nou e întroducerea mediatorilor şi vizitatorilor născuţi din necesităţi impuse de timp. Rolul acestora l-am văzut. Ambii erau cu grad de episcopi şi poate îndeplineau funcţiunea de vicari sau aceia a vechilor horepiscopi. Totuş, alte atribuţii nu ştim dacă mai aveau.

SECOLUL VI

Episcopul Simac, prin epistola lui pomenită, este un martor la răspântie, între secolele V şi VI. Sub el a avut la anul 501, un sinod local în Roma. Din can. VI al acestui sinod, reiese că se adoptase un uz nou la alegerea episcopului roman, acela de a-l alege înainte de moartea celui ce deţinea scaunul. Pentru a se evita tulburările cu ocazia alegerilor, s'a găsit ca un mijloc preventiv potrivit, alegerea mai din timp, aşa ca să nu rămâe răgaz de pregătire pentru scandaluri. Dacă nealegându-se episcop mai din vreme, zice canonul, şi totuş clericii ar cădea de acord asupra alegerii, să se hirotonească cel ales, iar dacă dupăcum se obişnuieşte, ar începe certele, atunci să învingă votul majorităţii.[1] Se pare că prin acest canon, li s'ar face laicilor o oarecare scurtare în drepturile lor, trecându-se alegerea numai pe seama clericilor. Simac poate cu această intenţie îi trece sub tăcere; el doar nu putea să privească participarea laicilor la alegeri, cu simpatie, când tocmai din cauza acestora avusese atât de suferit cu ocazia alegerii sale. Poate această tendinţă minoră îşi va fi făcut un loc de favor în cugetele multora. E totuş dubios sensul acestui canon, căci în el sunt trecuţi în tăcere şi episcopii, ori aceştia, în nici un caz nu puteau fi excluşi dela alegerile episcopale. Ei nu pot fi înţeleşi în expresiunea: „ordo ecclesiasticus", pentrucă celor

[1] Mansi VIII, 223. Giobbio, o. c. p. 23—9.

cuprinşi în aceasta, li-se atribue vot egal (vincat sententia plurimorum). Ori clerul n'avea decât un vot egal cu acela al poporului, iar episcopii nu puteau fi puşi pe aceiaş treaptă. Canonul vizează numai clerul inferior (preoţi, diaconi); membrii acestuia erau ceice se împărţeau în partide, apoi aţâţau şi poporul, şi acest duh de intrigă al clerului îl vizează, când îi ameninţă cu depunerea pe ceice nu după dreapta judecată, ci târâţi de vre-o promisiune, vor vota. Dar chiar dacă s'ar accepta, că într'adevăr sinodul a vrut să-i alunge pe laici dela alegeri,[1] aceasta a rămas de fapt numai o dorinţă pioasă a episcopilor respectivi, deoarece practica veche n'a cedat. Oricum, hotărârea acestui sinod, va fi obligat pentru moment biserica Romei şi a Italiei în genere.

Urmaşului lui Simac, Hormisda (514—523), îi comunică în an. 521, după obiceiul general, episcopul Constantinopolei Epifaniu, alegerea sa, menţionând că s'a făcut prin votul împăratului Iustin I (518—27), a credincioasei regine, apoi prin toţi demnitarii de stat, la cari s'a adăugat şi consensul clerului, monahilor şi a preacredinciosului popor.[2] Deşi influenţa imperială nu era mică, şi tindea să dicteze în alegerile episcopale, totuş, alături de acest puternic factor, se menţine şi tradiţionalul consens al clerului şi al poporului.

Dacă în Roma, poate la vre-o alegere două prin absurd, poporul nu va fi luat parte, totuş încercarea lui Simac n'a reuşit, căci deja la alegerea lui Felix III (IV) al Romei, în anul 526, după moartea lui Ion I (523—26), se produc iarăş obicinuitele tulburări ale alegătorilor; „senatul, clerul şi poporul s'au împărţit în partide"

---

[1] D. T. C. IV, 2259; In acest sens se pare că s'a decis şi la sinodul lui Simac din 399. Vezi Giobbio o. c. p. 27.

[2] Mansi VII, 502. „... simul et sacerdotum. et monachorum et fidelissimae plebis consensus accessit".

susținând diferiți candidați, dar în cele din urmă a rămas ales Felix III.[1]

Și în Galia obiceiul s'a păstrat, ba chiar și în de curând încreștinatul regat franc, s'a observat acelaș procedeu al alegerii prin concursul poporului; așa pe la anul 529, Sf. Nicetius, episcop de Trier, a fost ales de regele Teoderich, dupăce și-a dat și poporul consensul.[2]

Murind la anul 530, Felix III, alegerea urmașului său Bonifaciu II, pentru scaunul Romei, fu prilej de noui tumulturi în popor. Două din documentele descoperite în an. 1883 de M. G. Amelli într'un manuscript al bibliotecii din Novara, vin să ne confirme mărturiile anterioare asupra felului de alegere al episcopilor romani și-a participării mirenilor la alegerea lor. Aceste manuscripte sunt:

a) „Praeceptum papae Felicis morientis, per quod sibi Bonifacium archidiacomun suum post se substituere cupiebat";

b) „Contestatio senatus"[3]

Felix III, a adresat acel „praeceptum" în anul 530, tuturor presbiterilor, episcopilor, diaconilor, sau întregului cler, senatului și poporului.[4] A avut deci grija să-l recomande pe Bonifaciu tuturor factorilor electorali, episcopilor, clerului, senatului și poporului, și îngrijorat, adaugă că vrea ca această dorință a lui să fie comunicată tuturor, pentruca el să se poată justifica înaintea lui Dumnezeu, să nu poarte vina tulburărilor cari ar urma în biserică la alegerea urmașului său.[5]

---

1 Langen o. c. p. 300—301.

2 Planck, o. c. c. II, p. 115—16, nota 2.

3 D. A. C. IV, B. p. 2623; Giobbio, o. c. p. 33—34.

4 D. A. C. IV, B. p. 2625; Giobbio, o. c. p. 34—35.

5 D. A. C. IV. B. p. 2626, Giobbio, o. c. p. 34.

Intr'adevăr, ţinând seamă de turbulentele alegeri din Roma, tendinţa ce se degajă din atitudinea acestui episcop roman, pare foarte naturală şi justificată. Intr'un fel oarecare, desele lupte electorale, cu urmările lor dezastruoase pentru biserică, apar ca un element determinant al orientării oficiale în ce priveşte alegerile, spre o concentrare a puterii elective în mânile episcopului roman, sau a unei minorităţi reprezentative.

Cel de-al doilea document: „Contestatio senatus", nu este decât un fel de protest oficial pentrucă nu s'a respectat forma obicinuită de alegere, protest împotriva sistemului ce voia să-l inaugureze Felix III.[1] Din acest act al contestării făcute de senat, se vede că senatul avea dreptul de a participa la alegeri. Dar murind Felix III, senatul şi clerul aleasă în majoritate, pe-un altul ca episcop succesor, pe Dioscur, nevoind a-l recunoaşte pe Bonifaciu II, pe care-l recomandase Felix.[2] O altă parte însă alese pe Bonifaciu, iar murind Dioscur rămase acesta.[3]

Senatul apare ca un factor de elită în alegeri, eclipsând prin importanţa lui pe aceia a poporului, care fără'ndoială şi-a menţinut încă rolul, însă ştirbit, şi oarecum stânjenit de autoritatea senatului.

De acest curent, de a mai reduce din importanţa poporului la alegeri, era stăpânită întreaga biserică, şi adeseori s'a procedat la alegeri neglijându-se cuvântul poporului şi al clerului chiar. La 533 însă, sinodul II Orleans (Aurelianensis), a condamnat prin can. VII, aceste abuzuri, reclamând drepturile clerului şi ale poporului la alegerile episcopale.[4] Prin canonul po-

[1] D. A. C. IV B. p. 2626—27.

[2] Giobbio o. c. p. 35—36; D. A. C. IV B. p. 2627; D. T. C. 2294; Langen, o. c. p. 305.

[3] Giobbio o. c. p. 35—36.

[4] D. T. C. IV, p. 2262.

menit, se dispune reînoirea vechiului sistem de alegere, care se alterase; mitropolitul să se aleagă de episcopii comprovinciali, de clerici și de către popor, iar apoi, comprovincialii adunați la un loc, să-l hirotonească.[1] Se cere revenirea la sistemul de odinioară, și se arată care era acel sistem.

In Galia, un nou sinod la Clermont în Auvergne an. 535, ocupându-se de alegerile episcopilor, hotărî ca celce voiește a ajunge episcop, numai prin alegerea clericilor și a cetățenilor și prin consensul mitropolitului provinciei, poate ajunge.[2] Sinodul al III-lea din Orleans dela an. 538, iarăș aduse o importantă deciziune cu privire la alegerea mitropoliților și a episcopilor eparhioți. Alegerea mitropolitului, dispune să se facă de episcopii comprovinciali cu consensul clerului și al cetățenilor, dupăcum zic și decretele scaunului apostolic roman, căci este just ca cel ce are să fie pus în fruntea tuturor, de toți să se aleagă. Iar episcopii, cu consensul mitropolitului să se aleagă, de către clerici și cetățeni, după cele stabilite de canoanele de mai nainte.[3] Acest canon este o sinteză și o re'noire suc-

¹ Mansi VIII. p. 836, can. VII: „In ordinandis metropolitanis episcopis, antiquam institutionis formulam renovamus, quam per incuriam omnimodis videmus omissam. Itaque metropolitanus episcopus a comprovincialibus episcopis ordinetur, ut talis deo propitio ad gradum hujus dignitatis accedat per quem regula ecclesiae in melius aucta plus floreat". Vezi și Hinschius, o. c. I, p. 518.

² Mansi t. VIII, 860; „Concilium I Arvernense" anno 535 can. II „Episcopatum ergo desiderans, electione clericorum vel civium, consensu etiam metropolitani ejusdem provinciae pontifex ordinetur", D. A. C. IV, B. 2645; Hefele o. c. II. 739; Hinschius o. c. II, 517.

³ Mansi t. IX, col. 12. „Concil. Aurel. III, an 538, can. III. „Ipse tamen metropolitanus a comprovincialibus episcopis sicut decreta sedis apostolicae continent, cum consensu cleri vel civium eligatur: quia aequum est, sicut ipsa sedes apostolica dixit, ut qui praeponendus est omnibus, ab omnibus eligatur. De comprovincialibus vero ordinandis, cum consensu metropolitani, clerici et civium, juxta priorum canonum statuta, electio et voluntas requiratur". Hefele o. c. II, 753; Hinschius o. c. II, 518.

cintă şi cuprinzătoare a unor dispoziţii anterioare, atât ale bisericii din Roma, a celor dela Leon cel Mare (Epist. X Leoni M. cp. VI) cât şi a can. VII, al sinodului II Orleans şi can. II al sinodului din Clermont.

Şi în Răsărit încă se păstrează vechiul uz, deşi aici împăraţii exercitau o influenţă mai mare la alegerile episcopale. Antiohienii, la an 527, îşi aleseră patriarh pe Efrem,[1] iar în Alexandria se produseră tulburări pentru alegerea patriarhului în 535. Clerul însuş alese pe Teodosie, dar poporul şi monahii aleseră şi înscăunară pe Gaianus.[2] In anul 536, ca arhiepiscop al Constaninopolei fu ales Mina, prin împărat şi consensul întregului cler şi popor, dupăcum ne spune Agapet I (535—36) al Romei.[3]

Pentru întreagă biserica răsăriteană, o foarte importantă legislaţie asupra alegerii episcopilor, ne-a rămas dela marele codificator al dreptului roman împăratul Iustinian I (527—565). Dela el avem o lege şi două novele asupra acestui subiect.

In Codex, liber I, tit. III, lex. 42 (41), ni se înfăţişează practica alegerii episcopilor aşa cum o găsise Iustinian la urcarea sa pe tron; acestei practici, el îi dă formularea şi autoritatea legală. Spirit organizator extraordinar, imediat ce a ajuns împărat, a început a pune ordine în toate instituţiile statului, şi date fiind cordialele raporturi ale statului cu biserica în vremea aceea, a dat şi legi bisericeşti. In legea 42 amintită, dispune, ca oridecâteori şi în oricare cetate se va întâmpla să rămâe vacant scaunul episcopesc, atunci locuitorii cetăţii respective să facă alegere, să aleagă

[1] Le Quien o. c. II, 733.
[2] Le Quien o. c. II, p. 251—2, 430.
[3] P. de Marca, o. c. p. 1139. Epistola lui Agapet către episcopii Ierusalimului despre alegerea lui Menas; „Cui simul atque serenissimorum imperatorum, praeter caeteros electio favit, tanta omnis cleri ac populi consensio facta est... ut merito ab omuibus electus visus fuerit".

trei persoane cu credinţă dreaptă şi viaţă neprihănită, ca apoi dintre candidaţi să se înainteze cel mai apt la episcopie, şi zice, că aduce legea aceasta, urmând învăţăturii Sf. Apostoli de a se institui preoţi neprihăniţi.[1]

Când s'a întrodus acest sistem în Răsărit, nu putem preciza, o altă mărturie asupra lui nu găsim. Presupunem că era în vigoare la urcarea lui Iustinian pe tron, iar dacă l-a întrodus el acum în an. 528, apoi nu fu de lungă durată, deoarece prin novelele ce-au urmat nu mult după aceia, fu înlocuit prin altul. Observăm că în această lege, avem o mărturie puternică a menţinerii participării poporului la alegere, fără deosebire, a tuturor locuitorilor creştini ai unei cetăţi. Nu se făcea deosebirea aceia între vulg şi fruntaşi, — aşadar, can. 13 Laod. nu se impusese în întreaga biserică răsăriteană, ba această lege (42) a lui Iustinian fiind menită pentru întreg imperiul de Răsărit, trebue să recunoaştem că practica după can. 13 Laod. va fi fost restrânsă de tot.

După acest chip de alegere, stabilit de Iustinian la an. 528, istoria ne relatează un exemplu la an. 531. In acest an fu ales episcop de Larissa, Ştefan, care prezentându-se la un sinod din Roma din acelaş an, ţinut sub Bonifaciu II, aci declară el, că a fost ales de cler şi popor, de mitropolit şi de ceilalţi ce sunt îndreptă-

---

1 Codex. lib. I, tit. III: De Episcopis. lex. 42 (41) anno 528; ...„ἀκολουτοῦντες δὲ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ τοὺς ἀνεπιλήπτους ὀφείλειν χειροτονεῖσθαι τοὺς ἱερέας, ...διὰ τοῦ παρόντος νόμου θεσπίζομεν, ὁσάκις ἂν ἐν οἱανδήποτε πόλει ἱερατικὸν θρόνον σχολάσαι συμβαίνῃ, ψήφισμα γίνεσθαι παρὰ τῶν οἰκούντων τὴν αὐτὴν πόλιν ἐπὶ τρίσι, τοῖς ἐπὶ ὀρθῇ πίστει καὶ βίου σεμνότητι, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς μεμαρτυρημένοις, ὥστε ἐκ τούτων τὸν ἐπιτιδειότερον εἰς τὴν ἐπισκοπὴν προχειρίζεσθαι", după ediţia Kriegel, Lipsca 1887, p. 37. Vezi şi G. Pfannmüller: Die kirchliche Gesetzgebung Iustinians, Berlin, 1902, p. 44.

ţiţi a lua parte la alegere, şi după vechiul obiceiu, din 3 aleşi el a reuşit a fi episcop.[1]

Impăratul Iustinian şi prin novela VI, 4 an. 535, recunoaşte participarea poporului la instituirea episcopilor, instituire pe care-o reglementase în acest sens odată la anul 528. Patriarhul Epifaniu al Constantinopolei, la anul 535, de'ndată ce primi novela VI, o şi trimise spre ştire printr'o circulară mitropoliţilor săi,[2] şi fără'ndoială că la fel va fi procedat şi cu celelalte novele de interes pentru biserică.

Tot Iustinian inaugură, la 1 Maiu 546, un nou sistem pentru alegerile episcopale. Prin novela 123 cp. 1, dispune ca oridecâteori va fi nevoe să se institue un episcop, atunci clericii şi fruntaşii cetăţii căreia urmează a i se aşeza episcop, trebue să aleagă trei persoane, să jure şi să scrie în actele de alegere, că nu pentru mită, sau pentru vre-o promisiune, sau pentru prietenie, sau din vre-un alt motiv, ci numai având în vedere cele legale, adecă având vârsta peste 30 ani şi îndeplinind şi celelalte condiţii morale şi intelectuale, i-au ales pe aceştia (trei).[3] Deşi novela nu mai spune

---

[1] Thomasin o. c. ed. II t. V. p. 48; „Decretum factum et communiter tam cleri quam populi, metropolitani atque eorum, quorum adsensus erat actui necessarius, et secundum priscam consuetudinem tribus electis meliori testimonio sortito, electionis palmam promerui...".

[2] Grumel, Regesta I, p. 91.

[3] Nov. 123 cp. 1 (C. J. C. vol. III). „Θεσπίζομεν τοίνυν, ὁσάκις ἂν χρεία γένηται ἐπίσκοπον χειροτονηθῆναι; τοὺς κληρικοὺς καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως, ἧς μέλλει ὁ ἐπίσκοπος χειροτονεῖσθαι ἐπὶ τρισὶ προσώποις ψηφίσματα ποιεῖν κινδύνῳ τῶν ἰδίων ψυχῶν, καὶ ἕκαστον αὐτῶν ὀμνύναι κατὰ τῶν θείων λογίων, καὶ ἐγγράφειν ἐν αὐτοῖς, λέγοντας ἐν αὐτοῖς τοῖς ψηφίσμασιν, ὅτι οὔτε διὰ τινὰ δόσιν οὔτε διὰ ὑπόσχεσιν, ἢ φιλίαν, ἢ δι'ἄλλην οἱανδήποτε αἰτίαν, ἀλλ'εἰδότες αὐτοὺς τῆς ὀρθῆς καὶ καθολικῆς πίστεως καὶ σεμνοῦ εἶναι βίου, (καὶ ὑπὲρ τὸ τριακοστὸν ἔτος) καὶ γράμματα εἰδέναι, τούτους ἐπελέξαντο...". Vezi V. Espen, o. c. I, 82, col. 2; Milaş: Canoane II, 24, etc.

decât, că celce hirotoneşte alege pe unul din trei, este dela sine înţeles că acela e mitropolitul, deşi nici episcopii provinciali nu vor fi fost fără cuvânt în alegerea unuia din cei trei candidaţi. In aceeaş novelă cp. 1 § 2, se dispune ca dacă în vre-o cetate oarecare, nu s'ar găsi trei persoane apte pentru a fi alese, li-se permite celor îndreptăţiţi, să aleagă şi numai două persoane, sau chiar numai una; iar dacă în decurs de 6 luni, cei chemaţi a face alegerea, n'ar face-o, atunci acela care are drept (mitropolitul), să institue episcop.[1]

Desigur noul sistem fu adoptat, nu sub influenţa canonului 13 Laodic. vechiu de două secole, ci sub imperiul necesităţilor noui, create de încreştinarea aproape cu desăvârşire a imperiului roman. Cetăţi mari cu mulţime de locuitori creştini, nu puteau avea decât un singur episcop; acolo vechiul obiceiu de alegere prin votul tuturor credincioşilor, nu mai era practicabil. Reducându-se însă numărul alegătorilor, era posibil ca membrii acestui nou corp electoral mai select, să şi iscălească actele de alegere, atât clericii cât şi fruntaşii laici, cari erau ţinuţi să facă şi jurământ că au ales după o chibzuinţă neinfluenţată de nimic, ci conduşi numai de meritele candidaţilor şi de prescripţiunile canonice. Această inovaţie a lui Iustinian, nu s'a întrodus în scopul îndepărtării treptate a laicilor dela alegerile episcopale, ci urmărindu-se un bine mai mare pentru biserică. Plebea tumultuoasă a fost lipsită de dreptul ce-l exercitase până aci, iar fruntaşii au fost consideraţi ca reprezentanţi ai tuturor credincioşilor. Legea 42 (41), a fost scoasă din vigoare prin această novelă.

1 C. J. C. Novela 123 cp. 1 § 2. Asupra reformei acesteia a lui Iustinian, vezi şi Bihlmeyer — Funk o. c. p. 217; Steccanella o. c. p. 72; Gorciakow M. I.: Ţerkovnoe pravo. Sanktpeterburg 1875. p. 219; Suworow o .c. ed. III p. 27; Pavlow: Kurs. p. 237; Pravosl. Sobies. 1908 Sept., p. 296—7; Sokolow Pl.: Russkii arhierei iz Vizantii i pravo egho naznacenia do naciala XV-gho vieka. Kiev. 1913. p. 1—2.

Dar sistemul cel nou al lui Iustinian, nu s'a întrodus degrabă în Apus. Acolo încă din veacul V, sinodul din Arles an. 452, prin can. 54 întrodusese un procedeu chiar direct opus acestuia al novelei 123. In conformitate cu acela episcopii aveau să aleagă trei candidați, iar poporul și clerul (nu numai fruntașii) aveau să aleagă pe unul din cei 3, pe când aici e chiar invers, și pe urmă în Apus vom vedea că s'a menținut participarea poporului întreg, nu s'a făcut așa curând distincțiunea cu fruntașii.

In Răsărit a evoluat forma, principiul însă a rămas. Novela lui Iustinian a servit multe veacuri în biserica răsăriteană ca normă oficială. Ea a trecut în colecțiile lui Ion Scolasticul (Antiohianul); așa în titlul 8 al nomocanonului în 50 titluri (565—78)[1] și în cap. 28 a colecției canonice în 87 de titluri, probabil al aceluiaș autor.[2]

Ambele colecții citate sunt din a 2-a jumătate a veacului VI, imediat după timpul lui Iustinian. Acesta reînoise novela 123 prin novela 137, pe care o dete pela an. 564—5 (1 April), și cuprinde aceleași dispoziții ca și novela 123, iar la începutul capitolului 2 zice: „urmând ceiace s'a stabilit de sfintele canoane, facem prezenta lege", adecă Nov. 137 cap. 2.[3]

Așadar pentru biserica imperiului roman de răsărit, pentru prima jumătate a veacului VI este reprezentativ

---

[1] Voëll et Iust. o. c. II 611—12; Pitra o. c. t. II. p. 417; N. Milaș: Dreptul Bis. p. 292 nota 15; V. Șesan: Proiect p. 11; Pravosl. Sobies. 1908 Sept., p. 297; Schwartz Ed: Die Kanonessammlung des Iohannes Scholastikos. München 1933. p. 4.

[2] Voëll et Iust. o. c. II. 1318 sq. Pitra o. c. II 397; Milaș: Dreptul Bis. 292 nota 15; Heimbach G. E. 'Ανέκδοτα. 2 Bde. Lipsiae 1838—40. II, 220. Nov. 123. 1; Sokolow Pl. o. c. p. 6; cf. și Hergenröther I: Photius Patriarch von Constantinopel. Regensburg 1869. vol. III p. 95, 97.

[3] Ediția Kriegel p. 626; Pfannmüller o. c. p. 51—2; Planck o. c. I, 446 etc. Tot alegerea prin popor o vizează și Nov. VI, 4 și Nov. 137, 3.

sistemul cuprins în legea 42 (41), iar pentru a doua jumătate a veacului VI, este novela 123 şi cea 137, cari, împreună cu colecţiunile lui Ion Scolasticul, sunt martorii cei mai autorizaţi ai practicei bisericii întregi din Răsărit, căci legile şi novelele bisericeşti ale împăraţilor, aveau obligativitate şi pentru stat şi pentru biserică.

Că în Apus nu s'a întrodus aşa curând sistemul lui Iustinian, ne-o dovedesc unele canoane de-ale sinoadelor ulterioare legislaţiei iustiniene. Tocmai la 3 ani dupăce el dăduse novela 123, un sinod din Orleans al V-lea, an. 549, decide ca după vechile canoane, episcopul să se aleagă de cler şi de popor, iar mitropolitul cu episcopii comprovinciali să-l hirotonească; aceasta să se observe, iar nu prin cumpărare să se facă cineva episcop.[1] Aşadar, vechiul obiceiu al alegerii prin întreg clerul şi întreg poporul, trebue să se respecte, ca în acest fel să nu dea ocazie cuiva să ajungă la episcopie prin mituire. In acelaş sinod, can. XI hotăreşte, ca după vechile canoane: „nullus invitis detur episcopus", dar nici prin presiunea persoanelor influente, să nu-şi dea clericii şi cetăţenii consensul, căci dacă s'ar face astfel un episcop, atunci acesta se consideră făcut mai mult prin violenţă decât printr'o hotărâre legală.[2] Referindu-se sinodul acesta la epist. II a lui Celestin al Romei (422—432), atestă acelaş uz vechiu de alegere,

---

[1] Mansi t. IX col. 131 „Concil. Aurelianensis V anno 549". „Ut nulli episcopatum praemiis aut comparatione liceat adspici, sed cum voluntate regis, juxta electionem cleri ac plebis sicut in antiquis canonibus tenetur scriptum, a metropolitano, vel quem sua invice praemiserit, cum comprovincialibus pontifex consecretur". Bingham o. c. VIII, 57; Hinschius o. c. t. II. 518; Hefele o. c. III, p. 3; Funk.: Kirchengesch. Abhandl. u. Untersuch. p. 36 etc.

[2] Mansi IX, 131 can. XI. „Item sicut antiqui canones decreverunt, nullus invitis detur episcopus, sed nec per oppressionem potentium personarum ad consensum faciendum cives aut clerici, quod dici nefas est, inclinentur" cf. Bingham o. c. VIII 57.

prin cler și întreg poporul, fără restricțiuni. Acelaș sistem este mărturisit și de can. X al sinodului II Auvergne-Clermont tot din an. 549, după sin. V Orleans, și de can. XI al aceluiaș sinod, cari ambele par a fi o simplă reproducere a celor hotărâte la sinodul din Orleans.[1]

In Francia pe la an. 555, alegerea episcopului Nizier de Lyon, s'a făcut și prin consimțământul poporului.[2]

Un sinod, al III-lea din Paris, an. 557 (556—58), constatând că vechiul obiceiu se neglijează și se calcă hotărârile canoanelor, dispune ca după vechiul obiceiu să se observe deciziile canoanelor, ca nimeni să nu fie făcut episcop împotriva voinții cetățenilor, ci numai acela, care va fi ales în deplină libertate de către popor și clerici, și prin nici-un alt mijloc să nu se ingereze împotriva voinții mitropolitului sau a episcopilor comprovinciali.[3]

Această reacțiune generală în Apus, fie împotriva ingerințelor puternicilor lumești, fie în împotriva abuzurilor unor prelați la actele de alegeri episcopale, apare ca un reviriment necesar al fenomenului tradițional, în apărarea sistemului vechiu de alegere a episcopilor. Acesta începuse a fi neglijat și chiar abandonat, iar pomenitele sinoade sunt corectivul unei tendinți ce nu se încadra armonic în tradiția bisericii creștine. Deosebirea care s'a impus oficial la an. 546 prin nov. 123 a lui Iustinian în Răsărit, între vulg și fruntași, la Apus încă nu era introdusă. Se pare însă că și'n Răsărit gloatele își mai mențineseră dreptul de aclamație

---

[1] Mansi IX 143. Concil. Arvernense II an. 549 can. X și XI.

[2] D. A. C. IV B. col. 2643.

[3] Mansi IX 746 can. VIII Sin. III, Paris an. 557. „Et quia in aliquibus rebus consuetudo prisca negligitur, ac decreta canonum violantur, placuit ut juxta antiquam consuetudinem canonum decreta serventur. Nullus civibus invitis ordinetur episcopus, nisi quem populi et clericorum electio plenissima quaesierit voluntate". Hefele o. c. III. 11; Planck o. c. II. 117—118; Funk. o. c. p. 36.

prin ἄξιος a celui ales acum de episcopi şi mitropolit, din cei trei candidaţi prezentaţi de fruntaşi şi de cler. Aceasta se vede din felul cum un istoric ne descrie alegerea episcopului Eutichie al Constantinopolei (552—65, 577—82), la care tot poporul încă înainte de vreme strigase „ἄξιος, ἄξιος".[1] Dar era şi natural, deoarece un obiceiu care avea în sprijinul său greutatea autoritară a câtorva secole, nu putea fi cu desăvârşire schimbat printr'o lege, ci era firesc să fie un timp de transiţie dela un sistem la altul, şi'n acest timp, iată că poporul exercita aparent un drept ce nu-l mai avea, însă pentru mulţumirea lui i se mai lăsase măcar iluzia acelui drept. Cu acest drept fictiv s'a şi ales poporul în Răsărit; el a şi rămas în formulele rituale dela hirotonii, ca probă şi amintire a timpurilor în cari poporul îşi exercita în mod real numitul drept. Alungarea massei dela actul alegerii, a fost cel mai greu pas de făcut în direcţia eliminării totale a mirenilor dela acest act, căci dupăce au rămas numai fruntaşii cu vot electiv, apoi le-a venit uşor autorităţilor, şi bisericeşti şi civile, să-i reducă pe aceştia la un rol pur formal, pentrucă nu mai aveau număr şi putere, aşa cum se prezenta situaţia în cazul când întreg poporul lua parte la alegeri.

In Apus, în genere vechiul sistem se menţine cu participarea întregului popor la alegeri. Aceasta ne-o mai confirmă şi Pelagiu II (557—590) al Romei, printr'o epistolă în care, despre episcopul Elpidius de sub jurisdicţia sa, zice că după relaţiile ce le-a primit, asupra persoanei acestuia s'au pronunţat voturile aproape ale întregii cetăţi,[2] a tuturor cetăţenilor deci, cari-şi exercitau fără deosebire dreptul de alegător. Dar şi în „Roma" o vedem aceasta cu prilejul alegerii marelui papă Grigorie I (an. 590), care, după relatarea

[1] Migne P. G. t. 86 col. 2301; şi Hallier o. c. I, 50 după Simeon Metafrast la cap. 19 în „Vita Eutychii".

[2] Mansi IX, 907. „Epist. Pelagii, Clero Catinensi".

unui contimporan, a fost chiar împotriva dorinţii lui ales ca episcop al Romei, de tot clerul şi poporul în locul decedatului Pelagiu II.[1] Abia către finea veacului VI s'a întrodus în unele părţi ale Apusului, o parte numai din sistemul lui Iustinian, şi anume încă nu aceia prin care se formează între laici o clasă de reprezentanţi, ci numai aceia care priveşte designarea a trei candidaţi. Astfel, sinodul din Barcelona ţinut în anul 599, prin can. VI, decide ca nici un laic să nu mai poată ajunge în ordinea clericală, prin călcarea canoanelor sau alte mijloace, ci dacă prin viaţa sa morală este potrivit pentru a putea fi făcut episcop, atunci să fie, însă alegerea astfel să se facă: clerul şi poporul va alege doi sau trei candidaţi, pe cari apoi îi prezintă episcopilor şi mitropoliţilor, pe urmă asupra candidaţilor propuşi se aruncă sorţi, şi pe care-l va voi Dumnezeu, acela va fi episcop, acela se va hirotoni.[2]

Deşi nu este adoptat complet sistemul lui Iustinian, totuş este o vădită tendinţă de a se îndepărta laicii dela alegerea directă a episcopilor, prin întroducerea sistemului de a alege 2 sau 3 inşi numai cu titlu de propunere, dintre cari apoi prin tragerea la sorţi se designa unul ca episcop.

[1] V. Espen. o. c. I. 89 col. 1—2 Ioannis diaconi: „Vita S. Gregorii" „Quia ecclesia Dei absque rectorem esse non poterat, Gregorium diaconum plebs omnis eligit"; D. A. C. IV B. 2636; Hinschius o. c. I, 220.

[2] Mansi VIII, col. 482—3; Concil. Barcinonense an. 599, can. III „..nulli deinceps laicorum liceat ad ecclesiasticos ordines praetermisso canonum praefixo tempore, aut per sacra regalia, aut per consensionem cleri vel plebis, vel per electionem, assensionemque pontificum, ad summum sacerdotium aspirare, ac parochi; sed... ad summum sacerdotium si dignitate vita respondent, auctore Domino provehatur. Ita tamen ut duobus aut tribus, quos ante consensus cleri et plebis elegerit, metropolitani judicio ejusque coepiscopis praesentatis, quem sors praeeunte episcoporum jejunio, Christo Domino terminante monstraverit benedictio consecrationis accumulet" Bingham. o. c. II, 81—2 şi 114; Hinschius o. c. II, 516; Funk o. c. p. 35; Planck o. c. I, 441 Χριστόδουλος o. c. p. 291.

Foarte interesante şi folositoare, ne sunt şi datele ce ni le furnizează biserica nestoriană asupra sistemului observat de ea, cu privire la instituirea ierarhilor. Sinodul nestorian dela an. 544 ţinut de Mar Aba I, decide prin canonul 37 asupra instituirii episcopilor, ca aceasta să se facă de către mitropolit şi episcopii provinciei, şi anume, îl vor aşeza pe acela care va fi fost ales de către poporul cetăţii.[1]

Un alt canon, sau o epistolă canonică a 6-a a aceluiaş Mar Aba din 544, reglementează alegerea patriarhului nestorian. La un asemenea prilej aveau să se adune episcopii şi mitropoliţii necesari prevăzuţi de canonul acesta, ca, de acord cu oraşele Seleucia şi Ctesifon, să-l aleagă pe patriarh.[2]

Un sinod ţinut cu 10 ani în urmă, la 554, sub patriarhul Mar Iosif, aduce iarăş decizii în acest sens prin canoanele 4 şi 14. Primul, opreşte sub pedeapsa excomunicării, conspiraţia unora cari se leagă prin jurământ să facă pe unul sau pe altul episcop fără ceilalţi episcopi ai provinciei şi fără adunarea întregului cler şi a credincioşilor,[3] iar al doilea, se ocupă de alegerea patriarhului şi dispune ca în vremuri grele, când nu toţi mitropoliţii pot lua parte la acest act, atunci măcar cu consimţământul a doi dintre ei să se facă, deoarece astfel, dacă pe lângă aceea că episcopii scaunului cu clerul şi credincioşii oraşelor Seleucia şi Ctesifon îşi aleg un şef, un patriarh, se mai adaugă şi consimţământul a doi mitropoliţi, atunci toate provin-

---

[1] „Quand un évêque meurt, le métropolitain doit reunir les évêques de la province, et établir à sa place, celui qui aura été élu par le peuple de la ville" Chabot. o. c. p. 560—61; Cf. şi Assemani I. S.: Biblioteca Orientalis. t. III. pars I—II. Romae 1725, 1728; tom. III, pars II, p. 643.

[2] Fonti IV, 247; Mai X, 1. Tract. IX, cp. II, p. 156.

[3] „sans l'assemblée de tout le clergè et des fidèles" Chabot o. c. p. 357.

ciile trebue să-l primească pe cel ales prin grația duhului sfânt.[1]

Sinodul patriarhului Mar Ezechiel din an. 576, aduse iarăș decizii asupra instituirii ierarhilor. Prin canonul 23, dispune ca instituirea episcopilor să se facă de către mitropolit și episcopii ceilalți, prin concursul poporului, astfel, că locuitorii cetății de scaun vor alege persoana aptă, iar arhiereii o vor hirotoni. La fel să se facă și instituirea mitropoliților de către episcopii provinciei, în fața cărora și cu al căror consimțământ, locuitorii cetății metropolitane vor alege o persoană care le convine.[2]

In fine, sinodul patriarhului Iesuyab sau Mar Ișo-Jab I-ul, dela an. 585, reia prin can. 29, dispoziția sinodului din 544 în privința alegerii patriarhului, amăsurat căreia ca și potrivit acesteia, alegerea aceluia avea să se facă prin concursul poporului celor două orașe: Seleucia și Ctesifon.[3]

Această biserică eterodoxă, precum se vede, a păstrat unitatea cu biserica ortodoxă în ce privește organizarea și guvernarea bisericii, deși unitatea doctrinală o rupsese de mult. Intocmai precum prin sinoade și prin alte probe din viața bisericii acesteia, găsim confirmată practica vieții bisericii ortodoxe cu privire la

[1] „. . . quand le clergè et les fidèles des deux villes de Seleuce et Ctesiphon elisent un chef avec les évêques de la province de ce siège... Chabot o. c. p. 361; Cf. și Assemani o. c. tom. III, pars. II, p. 644; Fonti IV, 245.

[2] „...les èvêques et qu'ils aillent engager les habitants de cette ville à choisir une personne convenable qu'ils ordonneront" iar despre mitropolit: „et engageront les habitants de cette ville a choisir en leur presence et d'accord avec eux, une personne convenable". Chabot o. c. p. 383; „A populo fit una cum episcopis". Fonti IV, 99.

[3] „In congregationibus generalibus metropolitarum et episcoporum, sacerdotum et fidelium civitatum Mahuze fit de electione examen" Mai X, 1. Tract. IX, cp. II, p. 157—8 și Fonti IV, 249, text francez. cf. și Assemani o. c. tom. III, pars. II, p. 645.

instituirea episcopilor, întocmai la fel o găsim confirmată în acest veac şi în alte biserici eterodoxe, prin alte decizii sinodale şi practici ale vieţii bisericeşti a acelora.[1]

In genere, Răsăritul ortodox se caracterizează prin tendinţa de a limita cât mai mult drepturile laicilor la alegeri, pe când în Răsăritul eterodox şi în Apus, vechiul sistem s'a menţinut. In Apus abia spre finea sec. VI se manifestă tendinţa contrară, încercându-se a se introduce o formă nouă de alegere a ierarhilor.[2]

Aşadar, cu diferenţa aceasta, atât în Apus cât şi în Răsărit, principiul participării laicilor la alegeri, s'a menţinut, luând forme diferite în practică. In Răsărit dintru început în veac VI, s'a mai limitat dreptul laicilor într'o formulă medie corectă (a lui Iustinian), pe când la Apus li s'au lăsat şi pe mai departe drepturi largi, însă pe câtă vreme în Răsărit s'a menţinut acest echilibru, această medie, până în zilele noastre, vom vedea că apusenii au trecut după sec. XII în extrema opusă pe a cărei poziţii se menţin şi azi faţă de laici. Răsăritul a fost mai ponderat şi mai conservativ. In Răsărit, „honorati" şi clericii dresau acte de alegere şi le subscriau.

In Apus, s'a menţinut desigur oficiul vizitatorului pentru alegeri, deşi pentru acest veac n'avem destule mărturii, dar îl vom găsi în epistolele lui Grigorie cel Mare. Insuş Grigorie, fu ales împotriva voinţii sale, de către cler, senat şi poporul roman.[3] Acest mare ierarh

---

1 Vezi Fonti III—IV, V, VI etc. Mai, Assemani, Chabot etc.

2 Din acest veac dintre anii 514—524 datează şi Liber Pontificalis în prima sa redactare, şi în această scriere, ni s'au păstrat date asupra alegerii episcopilor romani prin colaborarea poporului. Duchesne: Etude sur le Liber Pontificalis. Paris. 1877. p. 5 şi 28 şi multe dintre ele s'au verificat prin cercetări ulterioare. Id. p. 213.

3 Deusdedit o. c. p. 132 cf. Vita Gregorii Magni auctore Ioanno diacono lib. I. cp. 39, 40. M. P. L. t. 75. col. 78—79; Giobbio o. c. p. 70.

e reprezentativ nu numai pentru finea veacului VI, ci și pentru începutul veacului VII. Epistolele sale ne sunt mărturii ce se compară cu cele ale lui Ciprian și ale lui Leon cel Mare, atât prin număr cât și prin importanța relațiilor ce ni-le servesc privitor la problema care ne preocupă. Vom cita numai câteva.

Adresându-se „ad Vienenses" în chestiunea alegerii unui episcop, îi sfătuește pe aceștia, să-și potrivească toți consimțământul asupra unuia, ca să nu mai rămâe biserica fără episcop.[1] Neapolitanilor le scrie atrăgându-le atenția să se păzească la alegerea episcopului, ca să nu se producă scandaluri după obiceiu, ci să-și caute un astfel de om, asupra căruia să cadă toți de acord, și să nu fie împotriva canoanelor.[2]

Intâmplându-se să moară un episcop de sub jurisdicția sa, Liberius, Grigorie dispune ca un alt episcop, Benenatus, să se ducă la parohie și să îndeplinească oficiul de vizitator, adecă să îndemne clerul și poporul acelei biserici, să lase la o parte orice considerente sectare, și prin consens unanim, să ceară un astfel de episcop, care va fi demn de această slujbă și potrivit canoanelor.[3] Oficiul vizitatorului este bine definit ca pregătitor al alegerii, ca mijlocitor al unei bune înțelegeri între alegători, ca astfel să se evite turburările cari se iscau în mod obicinuit la asemenea ocazii. Dar în chip excepțional, cu rolul vizitatorului erau onorați, ca

---

[1] Mansi IX, 1082, Lib. I epistularum. Epist. 78 Gregorii Magni ad Vienenses, de episcopo eis ordinando. clero, ordini et plebi".

[2] Mansi IX, 1082 Lib. II epist. pars. I. Epist. III. Gregorii M. ad Neapolitanos de episcopo eligendo, clero et nobilibus, ordini et plebi".

[3] Mansi IX, 1094 Lib. II, pars. I. Epist. 19 Gr. M. „ad Benenatum Episcopum" „Quoniam... Liberius quondam antistes de hac luce migrasse cognoscitur... et ideo caritas tua ad praedictam ecclesiam ire properabit, et assiduis adhortationibus, clerum plebemque ejusdem ecclesiae admonere te volumus, ut remoto studio diversorum partium, uno eodemque consensu, talem sibi praeficiendum expetant sacerdotem, qui et tanto ministerio dignus valeat reperiri, et a venerandis canonibus nullatenus respuatur".

un semn de distincţiune specială, şi membri ai clerului inferior şi chiar persoane laice. Astfel e cazul ducelui Campaniei, căruia îi scrie Grigorie să convoace pe „priores" şi poporul cetăţii ca să chibzuiască laolaltă spre a alege alt episcop, şi dresând act, să i-l trimită şi lui, iar dacă nu s'ar găsi la ei o persoană potrivită, atunci să aleagă tot cu asentimentul poporului trei delegaţi, pe cari trimiţându-i la Roma, aceia acolo să găsească un bărbat apt pentru episcopie.[1] Şi diaconii erau uneori însărcinaţi cu rolul de vizitator; aşa unui subdiacon Antonie, îi dă cam aceleaşi îndrumări cari privesc slujba vizitatorului: să nizuiască a determina clerul şi poporul unei cetăţi, ca unanim să-şi aleagă episcop şi să facă act de alegere, pe care să-l trimită la Roma, ca astfel, după vechiul obiceiu, hirotonia să se facă şi cu avizul episcopului roman.[2] Şi presbiterilor li se dă uneori acelaş rol de vizitator; aşa de ex. unui presbiter Magnus, îi dă Grigorie aceleaşi instrucţii: să îndemne poporul şi clerul să nu se împărţească în tabere la alegerea episcopală, ci prin consens unanim să aleagă o persoană, pentrucă astfel, aceea va fi plăcută lui Dumnezeu.[3]

Intr'o altă epistolă, se adresează unui diacon Ciprian, acelaş rol de vizitator prescriindu-i;[4] la fel şi

[1] Mansi IX, 1122. Lib. II, pars. II, Epist. 15 an. 592. „Ad Scholasticum Ducem Campaniae". „Atque ideo salutantes hortamur magnitudinem vestram ut convocantes priores vel populum civitatis de electione alterius cogitetis". Cf. şi Deusdedit o. c. p. 218 L II cp. 70 (55).

[2] Mansi IX, 1125 lib. II, pars. II, Epist. 22 ad Antonium subdiaconum". „Quod si verum est, experientia tua omni instantia omnique solicitudine clerum et populum ejus civitatis admonere festinet, quatenus uno consensu, ordinandum sibi debeant eligere sacerdotem".

[3] Mansi IX, 1128. Lib. II, pars. II. Epist. 26. „Ad Magnum Presbyterum". „Admone igitur clerum et populum ut ad eligendum nullatemus dissentiant sacerdotem, sed uno consensu talem sibi consecrandum episcopum".

[4] Mansi IX, 1199. Lib. IV, Epist. 22. „Ad Cyprianum diaconum". „Clerum vero et populum loci ipsius admonere te convenit, ut omni dilatione postposita, eligent qui sibi revelante Deo debeat episcopus ordinari"

unui oarecare notar Castorus;[1] apoi în chestia unei certe pentru alegerea unui episcop în Siracuza, scrie nobililor de acolo, că celce este ales de cler şi popor, acela să se trimită la Roma, considerându-se legal ales.[2] Acelaş mod de alegere îl prescrie şi într'o altă epistolă, adăugând că cel ales trebue să fie examinat de episcopul Ravenei şi apoi trimis la Roma.[3]

Mai complet asupra alegerii se pronunţă în epistola către un episcop Sebastian, îndemnându-l să pregătească clerul şi poporul aşa fel, ca să-şi poată alege un episcop vrednic şi potrivit canoanelor, iar actul alegerii celui ce a fost astfel ales, să se întărească cu subscrierile tuturor.[4] In fine în acelaş chip, după o formulă aproape tipică, ce se găseşte în epist. 19 lib. II pars. I, îl îndeamnă şi pe episcopul Barbarus, ca plecând la o biserică la care urma să se facă alegere de episcop, acolo, cu tact să se nizuiască a determina clerul şi poporul acelei biserici, ca prin consens unanim să-şi ceară episcop, şi după ce-l vor cere, împreună cu actul de alegere întărit cu semnăturile tuturor, să meargă la Roma pentru a fi hirotonit.[5]

---

vezi şi Epist. 30 an. 593, către subdiaconul Ion, ca să facă pe vizitatorul la o alegere de episcop în Milan. cf. C. J. C. Ed. Friedberg p. 237 la Decr. Graţ. Disţ. 63 c. X.

[1] Mansi IX, 1199. Lib. IV. Epist. 23 „Ad Castorum notarium".

[2] Mansi IX, 1230. Lib. IV. Epist. 47 „ad nobiles Syracusanos": „Sed quia ecclesiae Syracusanae Agatho, ab aliquibus autem alter eligitur, hunc qui a clero et plebe electus est, ad nos interim venire necesse est".

[3] Mansi IX, 141, Lib. V. Epist. 51 „ad clerum et plebem Ariminensem".

[4] Mansi X, 142. Lib. V epist. 51 ad Sebastianum episcopum: „Hortamur ergo ut clerum, plebemque ecclesiae ajusdem sollicita debeatis admonitione compellere, ut sibi cum domini auxilio talem proficiendum eligant, sacerdotem, qui et aptus tanto ministerio valeat inveniri, et e venerandis canonibus nullo modo respuatur. Qui dum fuerit postulatus cum solemnitati decreti omnium subscriptionibus roborati vestrarum quoque testimonio literarum, huc sacrandus occurat".

[5] Mansi X. 352 lib. X, epist 16 an. 602 Ad Barbarum episcopum Beneventanum; Deusdedit o. c. p. 135. L. I. cp. 233 (186).

Sunt prea clare toate aceste dovezi, pentru a se mai simţi nevoia altor note explicative. Vom adăuga numai, ca o privire generală asupra lor, că ne servesc drept probe dintre cele mai elocvente ale sistemului de alegere a episcopilor în biserica apuseană din vremea lui Grigorie cel Mare. Acolo s'a menţinut vechea tradiţie a alegerii prin colaborarea întregului popor, nu numai a fruntaşilor lui. Ne'nvaţă apoi epistolele Marelui Grigorie, că în vremea sa vizitatorul îşi avea atribuţiile bine definite, deşi nu era un oficiu propriu, care să-şi aibă titularul însărcinat numai cu slujba aceasta de a prepara alegerile episcopale. Desigur că în mod obicinuit oficiul de vizitator era îndeplinit de un cleric cu rang de episcop, şi numai în cazuri excepţionale i se dă acest rol vre-unui laic sau cleric inferior. Cu ocazia alegerii se dresau acte, pe cari le subscriau alegătorii împreună cu vizitatorul, iar în cercul de jurisdicţie a episcopului roman, i se trimiteau lui aceste acte, şi cu aprobarea acestuia se făcea hirotonia. Consensul unanim al alegătorilor, este privit ca un indiciu al conformităţii alegerii cu voinţa divină. Dar ceiace pare nou, este lipsa episcopilor dintre electori şi manifestul absolutism al scaunului roman, şi'n genere a celor mitropolitane. In nici una dintre epistolele citate nu se face amintire de consensul episcopilor comprovinciali, şi într'adevăr aceştia lipseau, se vede, în urma introducerii sistemului de a alege prin vizitator. Ar fi dealtfel chiar ne'nţeleasă participarea episcopilor mitropoliei, deoarece în prezenţa acestora la alegere, nu putea exercita funcţiunea de vizitator un laic, sau unul dintre diaconi sau preoţi, ci numai un episcop putea conduce o alegere în care aveau să voteze, sau chiar numai să fie prezente feţe episcopeşti. In Apus, încă la acea dată nu ştim însă să se fi desvoltat o pletoră de oficiali pe lângă scaunul roman, în cari unii diaconi sau preoţi să deţină funcţii mai importante sau mai

bine considerate decât funcţia episcopilor. Astfel fiind, nu avem nici un suport sigur, pentru a admite cel puţin ipotetic, prezenţa episcopilor la alegerile episcopale în timpul lui Grigorie cel Mare. Avem însă de a face numai cu o schimbare a locului unde se exprimau episcopii, însă nici decum cu lipsa lor totală dela alegeri. Clerul şi poporul cetăţilor, îşi alegea „persona grata" chiar în acele localităţi. Inafară de vizitator, nimeni dintre episcopi nu mai era de faţă; odată ales, candidatul se trimitea cu scrisori la mitropolitul respectiv, sau la episcopul roman, pentru a fi hirotonit. Aceştia convocau la reşedinţă pe episcopii comprovinciali, căci singuri nu aveau dreptul să hirotonească un arhiereu, şi cu această ocazie şi cenzurau alegerea.

SECOLUL VII

Sub papa Bonifaciu III, un sinod din an. 607, pentru a curma certurile şi tumulturile populare pricinuite de intrigile ce se ţesau în jurul unei alegeri, dispune ca abia la 3 zile după îngroparea defunctului papă să se înceapă a se trata despre alegerea altuia, şi adunându-se clerul şi poporul, să aleagă pe cine vrea.[1]

Regele Francilor Clotar II, în 18 Oct. 614, a dat un edict, prin care dispune ca „la moartea unui episcop, succesorul lui, care trebue hirotonit de mitropolit asistat de episcopii provinciei sale, va fi ales de cler şi popor, şi dacă alesul e o persoană demnă, se va proceda la hirotonirea lui prin ordin regal".[2] Acest decret confirmă cele zise anterior despre modul de alegere, adăugând influenţa regală la alegerile episcopale şi el a fost obligator pentru întreg regatul franc.

---

[1] Mansi X, 503. Giobbio o. c. p. 71; dispoziţia aceasta fu în vigoare pela an. 713. Giobbio ibid.

[2] Dictionnaire Apologetique I, 1345; Planck. o. c. II. 119; Hinschius o. c. II 518; D. T. C. IV. 2263.

Tot cam în aceiaș vreme, un sinod ținut la Paris (615), precizează și mai amănunțit felul alegerii episcopilor, decizând prin canon. I, ca după moartea unui episcop, în locul lui să se hirotonească acela, pe care-l va alege mitropolitul cu episcopii comprovinciali, cu clerul și poporul cetății, iar dacă altfel s'ar întâmpla, atunci hirotonia lui să fie fără putere. Această formă de alegere se dă drept conformă canoanelor și celor ce s'au învățat în timpurile de mai nainte, după așezămintele părinților.[1] Așadar, poporul e pus în vechile lui drepturi fără deosebire, și o alegere făcută fără el, este fără valoare. Pe aceiaș linie se înșiră și sinodul local din Rheims, an. 624 (5)—630, care, prin canonul 25, hotărește ca episcopul să se aleagă prin votul întregului popor și cu aprobarea episcopilor provinciali, iar altcum dacă s'ar alege, să se alunge din scaun.[2]

Dagobert I, regele Francilor, a respectat acest uz existent în biserica regatului său, ceiace rezultă indirect dintr'un edict, în care amintește că episcopul se alegea prin popor.[3]

Nu numai în Galia ci și în Spania, uzul era acelaș, ceeace ne probează sinodul IV din Toledo, an. 633,

1 Mansi X, 539—40. Concil. Paris V can. I (an. 615) „Primo in loco ut canonum instituta ab omnibus conserventur, et quod per priora temporum spatia praeceptum est, vel deinceps perpetualiter observetur. Hoc est, ut decedente episcopo in loco ipsius ille Christo propitio debeat ordinari, quem metropolitanus a quo ordinandus est, cum provincialibus suis, clerus vel populus civitatis... elegerint. Quod si aliter ...absque electione metropolitani, cleri consensu vel civium, fuerit in ecclesia intromissus, ordinatio ipsius, secundum statuta patrum, irrita habeatur"; Hinschius o. c. II, 518; Hefele o. c. III, 63; Funk o. c. p. 38.

2 Mansi X. 597—98. Concil. Rhemense an. 630 can. 25. „Ut decedente episcopo in locum eius non alius subrogetur nisi quem universale et totius populi elegerit votum, ac provincialium voluntas assenserit". Hefele: o. c. III, 71; Funk: o. c. p. 38; Hinschius: o. c. II. 517.

3 Mansi t. 17 bis. col. 99. „Capitularia Dagoberti Regis" titulus I, cp 11. „Si quis episcopum quem constituit rex, vel populus elegit etc.„." cf. și Dict. Apol. 1, 1345.

care dispune prin can. 19, ca nimeni să nu fie episcop pe care nu-l va alege nici clerul nici poporul cetății respective, sau fără aprobarea mitropolitului și a episcopilor comprovinciali, ci după hotărârile sinodale, cu voia clerului și a cetățenilor, de către toți episcopii provinciei mitropolitane și după avizul mitropolitului (respectiv) să se hirotonească.[1] Acest canon este și o reînoire explicativă a can. 4, sin. I ecumenic.

Un sinod ținut pela an. 650 (646, 656?) în Chalon sur Saône, decide în acelaș fel tradițional, ca alegerea episcopilor să se facă de episcopii provinciali, de cler și de cetățenii respectivei cetăți, iar în alt chip de s'ar face, fără valoare să fie hirotonia.[2] In acelaș chip dispune și un alt sinod din Francia, dela Saint Jean de Losne, an. 673—75.[3]

Câte o alegere tumultuoasă a episcopului roman, vine să ne probeze iarăș că la Roma alegerea depindea încă de întreg clerul și poporul, iar pe deasupra și de militari. Astfel, la moartea lui Ion V (685—6), clerul și poporul s'a desbinat, clerul candidând pe unul, iar poporul și armata pe altul,[4] apoi după câteva zile au convenit toți asupra lui Conon (686—87), care și rămase episcop.[5] Urmașul lui Conon, Sergie I (687—701),

[1] Mansi X. 625. Concil. Toletan IV. an. 633, can. 19. „Sed nec ille deinceps sacerdos erit, quem nec clerus, nec populus propriae civitatis elegerit, vel auctoritas metropolitani, vel comprovincialium sacerdotum assensio exquisivit. Tunc secundum synodalia vel decretalia constituta, cum omni clericorum vel civium voluntate, ab universis, comprovincialibus episcopis, aut certe a tribus in sacerdotium die dominica consecrabitur". Hefele o. c. III, 75; Hinschius o. c I. 516.

[2] Mansi X, 1191. Concil. Cabilonenense an. 650 can. X. „Si quis episcopus de quacumque fuerit civitate defunctus non ab alio nisi a comprovincialibus, clero et civibus suis, alterius habeatur electio". D. A. C. IV B. 2650; Funk o. c. p. 38.

[3] D. A. C. IV B. 2650.

[4] D. T. C. IV. 2298.

[5] Hinschius o. c. I. 226; Giobbio o. c. p. 86.

fu ales aproape în acelaş fel după multe turburări şi certe ce au survenit între două partide ce se formaseră; una alesese pe arhipresbiterul Teodor, iar alta pe arhidiaconul Pascal, dar văzându-se că nu se va ajunge astfel la un vre-un rezultat, din ambele părţi, cetăţenii, clericii şi militarii, s'au adunat la sf. Palat şi au ales pe Sergie, an. 687.[1]

Deşi în Spania după an. 681 devenise puternică influenţa regilor asupra alegerilor episcopale,[2] totuş n'a fost încă alungat clerul şi poporul dela alegeri, aşa că pe la finea veac. VII, sinodul XVI din Toledo, an. 693, dispune ca alegerile episcopale să se facă şi prin consensul clerului şi al poporului.[3] Dar acest uz era general, se menţinuse în întreg Apusul.[4] Poporul şi-a păstrat cel puţin formal dreptul de alegere, fără restricţiunea de a se acorda acest drept numai fruntaşilor. In Roma, este adevărat că aristocraţia dobândise un oarecare ascendent asupra poporului şi exercita o influenţă destul de serioasă, întrucât era formată din „funcţionari bizantini şi şefi ai miliţiei locale". Cele două aristocraţii, cea clericală şi cea laică, nu puteau face nimic fără popor, care la rândul lui, conştient de rolul pe care-l avea, se opunea, ba uneori se deda la atacuri vehemente. Dupăce se făcea alegerea, se dresa şi un act pe care alegătorii îl semnau; clericii adecă, apoi oarecari din popor, împreună cu membrii aristocraţiei şi ai miliţiei.[5]

„Liber Diurnus" (care conţine ordonanţele episcopilor romani privitoare la administraţia bisericească din sec.

---

[1] Mansi XII, 1—2; Giobbio o. c. p. 86—7.

[2] Vezi can. VI, Sin. Toledo XIII, an. 681, la Hefele o. c. III, 288.

[3] Hinschius o. c. II, 517. Sin. XVI. Toledo 693. „Cum consensu cleri et populi".

[4] Intr'o colecţie de canoane a unor sinoade din nesigure localităţi, dela finea sec. VII, după 693, găsim în lib. I, can. V. decizia, ca alegerea episcopului să se facă „Cum consensu clericorum et laicorum", plus metropolit şi episcopii comprovinciali, la Mansi XII, 118.

[5] D. A. C. IV, B. 2629.

VI—VIII, începând dela Grigorie cel Mare încoace),[1] cuprinde și formulele obicinuitelor acte cari se dresau cu ocazia alegerii episcopului roman; astfel, într'un formular pentru decretul de alegere al acestuia, decret ce obicinuit se emitea la alegerea fiecărui episcop roman, se zice că după moartea cutărui episcop roman... făcând rugăciuni se adunau laolaltă după obiceiu toți clericii, fruntașii bisericii și optimații și militarii și tot poporul cetății Romei, dela mic până la mare, și alegeau.[2] Despre alegere se făcea un raport și puterii civile, împăratului din Constantinopol. Din unele formulare pentru astfel de rapoarte, se constată că erau subscrise și de laici, firește de reprezentanții lor,[3] iar într'o vreme raportul se făcea exarhului imperial din Ravena; el are cam acelaș cuprins ca și actul propriu zis al alegerii, și e prevăzut cu subscrierea clericilor și a laicilor.[4] După

---

[1] Hinschius o. c. I, 220; E. A. Sickel: Liber Diurnus Romanorum Pontificum. Vindobonae 1889. p. XI, XII.

[2] Hinschius o. c. I, 221. „Liber Diurnus Romanorum pontificum" titl. II. „Decretum de electione Pontificis"., in unum convenientibus nobis ut moris est, id est, cunctis sacerdotibus ac proceribus ecclesiae et universo clero atque optimatibus et universa militari praesentia seu civibus honestis et cuncta generalitate populi istius a Deo servatae Romanae urbis, si dici licitum est, a parvo usque ad magnum, in personam... sanctissimi hujus sanctae apostolicae sedis Romanae ecclesiae presbyteri Deo cooperante et beatorum apostolorum annisus concurrit, atque consensit electio". Cf. și V.Espen o. c. I. p. 83, col. 1.

[3] Hinschius o. c. I, 222; „Relatio de electione pontificis ad principem" în „Liber Diurnus" tit. III. are „subscriptio laicorum" după „subscriptio sacerdotum"; Sickel o. c. p. 47—49, formula, 58 și p. 54. fomula 60. Formula 58, datează din anii dinaintea lui 625, Sickel o. c. XXIII.

[4] Hinschius o. c. I, 222—223 „Liber Diurnus" tit. IV, cp. 58. „De electione pontificis ad Exarchum"... „in uno convenientibus ut moris est, familiaris cleri et plebis procerum etiam et militaris praesentia etc.". D. A. C. IX A. 337—338; Sickel o. c. p. 51—52, 54. Formula 60; Vezi alte formule la Sickel o. c. p. 55—6, — formula 61; p. 59, formula 63; p. 88. formula 82 (între anii 752—817). Formula 60 datează dintre anii 625—731. Sickel o. c. p. XXII; Formula 82 citează aproape textual decizia sin. roman din an. 769

acestea rezultă că în Roma, la actul propriu zis al alegerii, nu colaborau episcopii, ci, obicinuiţii electori ai cetăţii, dupăce săvârşeau alegerea, dresau un act pe care-l subscriau şi trimiteau sinodului de episcopi care avea să hirotonească pe noul ales, şi totodată cu această ocazie, episcopii făceau şi cenzurarea alegerii. Primul formular citat din Liber Diurnus, este tipul actelor de alegere cari se trimiteau sinodului episcopesc. In genere influenţa stăpânirii lumeşti fu mare în acest veac VII, fără însă a altera cel puţin formal vechiul sistem de alegere, care cu adaptările locale, cum e cazul bisericii din Roma, a rămas în uz în întreg veacul.

Orientul deşi nu şi-a schimbat obiceiurile vechi, a fost totuş silit ca pe alocuri sub tirania mohamedană să şi le lase în desuetudine; astfel, după căderea Antiohiei sub stăpânirea lor, nu s'a mai ales nici un patriarh acolo între anii 637—742.[1] In acest interval deci, mai bine de un veac, nu poate fi vorba de vre-o practică a bisericii antiohiene cu privire la alegerea patriarhului, fiind aceasta interzisă. In an. 640 fu ales patriarh al Antiohiei, Macedonie, însă rămase la Constantinopol, şi alegerea lui s'a făcut de fapt neţinându-se seamă de îndatinatele prescripţii, adecă fără consensul clerului şi al poporului antiohian.[2] Alegerea în acest chip săvârşită, ca ceva neobicinuit şi ilegal, a stârnit indignarea papei Martin I, care la 649 scrie episcopului Ion al Filadelfiei, că Macedonie a usurpat tronul Antiohiei împotriva canoanelor fără consensul şi decizia antiohienilor.[3]

în ce priveşte înşirarea electorilor. Sickel o. c. p. XXVII; „Liber Diurnus" mai cuprinde, în formula VIII, date privitoare la transferarea episcopilor, care, dupăcum rezultă din această formulă, se făcea ţinându-se seamă de dorinţa credincioşilor. Sickel o. c. p. 78. Vezi formule şi la Giobbio o. c. p. 83—4 sq.

[1] Le Quien o. c. II, 744.

[2] Le Quien o. c. II, 692.

[3] Le Quien o. c. II, 740—41.

Dispoziția legislației iustiniene de altfel, s'a impus respectului general și a fost observată pretutindeni în imperiu. In Alexandria, sistemul întrodus de Iustinian pe urma can. 13 a sinodului laodician, își găsise aplicare uneori și înainte de a fi fost impus prin lege, deja în veacul V, așa încât va fi fost cu atât mai vârtos observat dupăce fusese legiferat. Pela an. 686, se pomenește alegerea patriarhului George, făcută în conformitate cu dispoziția novelelor iustiniene.[1]

In concordanță cu practica bisericii ortodoxe, se găsește și practica altor biserici orientale eterodoxe. Unele rituri sau rânduelі pentru instituirea ierarhilor lor, prevăd alegerea prin concursul credincioșilor laici. Ritul nestorianilor din sec. VI—VII,[2] este în concordanță cu cele ce le-am văzut privitoare la alegerea ierarhilor în dispozițiile bisericii lor din veacul VI. Un sinod din an. 676, ținut sub prezidenția catolicosului George I, decise ca alegerea episcopilor sau mitropoliților să se facă prin cetățenii cetății scaunului văduvit, dar și cu concursul episcopilor.[3] O altă dispoziție a aceluiaș sinod, interzice ca numai unii credincioși, fără de ceilalți și fără de episcopi și de cler, să încerce a alege pe episcopi, legându-se cu jurământ și conspirând în acest scop pentru unul sau pentru altul.[4]

Versiunile arabe ale canoanelor sinodului I ecumenic, pe cari le-am mai văzut și cari datează, în re-

---

[1] „Cum presbyteris et laicorum primoribus" (civitatis Alexandriae) Le Quien o. c. II. 453.

[2] Denzinger o. c. I, p. 5.

[3] „Congregentur episcopi illius provinciae in civitate... et cives civitatis eius admoneant ut eligatur persona interveniente ipsorum consensu quae — (scil) tali — ministerio congrua sit" Mai X 1. Tract. VIII cp. XVI p. 142; Fonti IV, p. 99; Chabot o. c. p. 483.

[4] Mai X. 1. Tract. VIII cp. XVI. p. 142.

dactarea cunoscută nouă, de prin secolul VII sau VIII, fiind reprezentative pentru practica acestui timp în biserica coptă, cuprind dispoziţii canonice prin cari se impune colaborarea mirenilor la instituirea ierarhilor; astfel, can. 54 sin. Nic. pars. II[1] can. 9, I ec. pars. II[2] can. 52, I ec. pars. II.[3]

Versiunea siriacă a lui Maruta de Maiferkat, a acestor canoane, deasemenea cuprinde dispoziţiuni aproape identice cu acestea,[4] reprezentative pentru secolul VII la Sirieni.

In fine şi Testamentul Domnului, ale cărui dispoziţii în acelaş sens le-am văzut, datează în traducere siriacă tot din acest veac (an. 687).[5]

In Răsăritul ortodox întreg, legea lui Iustinian continuă a fi în vigoare. Dispoziţia lui se găseşte în „Collectio 25 capitulorum" în cap. 4, — Cod. I, 3 c. 42 (an. 528); şi în cap. 22 al colecţiei acesteia, — Nov. 137 cp. 2.[6] Colecţia de legi civilo-bisericeşti în 25 de capitole, datează dela finea sec. VI sau începutul sec. VII înainte de împăratul Eraclie (610—641).[7] Dispoziţiunea legislaţiei iustiniene se găseşte şi în „collectio tripartita sive paratitla", care datează din timpul împăratului Eracliu, în partea a III a colecţiei:[8] Titl. I § 1 — Nov. VI, 4; Titl. I § 2. — Nov. 123, 1; Titl. I § 17. — Nov. 123 (137).[9] Apoi se găseşte Nov. 123, şi în monocanonul în XIV titluri, a cărui primă redactare aparţine jumă-

---

1 Fonti V. 129; Fonti VI, 173.
2 Fonti VI, 195.
3 Fonti VI, p. 199.
4 Haase o. c. p. 3, 7.
5 Rahmani o. c. p. XIV.
6 Heimbach o. c. vol. II, p. 148, 182; Sokolow Pl. o. c. p. 7.
7 Milaş: Dreptul Bis. 145.
8 Vezi I. Hergenröther: Photius. vol. III. p. 77—8. Milaş: Dreptul Bis. 146.
9 Heimbach o. c. I, p. 2, 4, 23; Pitra o. c. II, 412.

tății întâia a sec. VII,[1] în titlul I cp. 7 și 9[2] și'n alte locuri, ca tit. I cp. 11, cap. 23[3] etc.[4]

In Apus va mai fi durat oficiul vizitatorului, deși nu putem zice că a fost în uz general. Pentru Galia mai este demnă de amintit și mărturia cuprinsă în „Missale Francorum", datând din sec. VI dar în uz și'n sec. VII sub regii Merovingi, care zice despre ceremonia alegerii, că aceasta se face cu avizul clerului și al cetățenilor.[5]

SECOLUL VIII

In Răsărit, desigur în proporție mai redusă, prin fruntași, sistemul lui Iustinian, fiind din toate punctele de vedere potrivit, s'a menținut și în sec. VIII. La Constantinopol, pe la an. 715 (11 Aug.) sau 716, sub Leon III Isaurul, așezarea patriarhului Gherman I, care fu transferat dela Cizic la Constantinopol, s'a făcut, dupăcum arată decretul lui Leon III, prin alegerea și aprobarea presbiterilor, diaconilor și a întregului Senat și a altor fruntași ai poporului.[6]

---

[1] I. Hergenröther: Photius vol. III, p. 99—100. Idem. p. 148—9; Zaharia von Lingenthal: Über den Verfasser u. die Quellen des Pseudo-Phot. Nomokanon in XIV Titeln. St. Petersburg 1885, p. 1.

[2] Sint. At. I, 49.

[3] Sint. At. I 59.

[4] Zaharia v. Linghenthal o. c. p. 15; Sokolow Pl. o. c. p. 7; Pitra o. c. II, 465—6.

[5] D. A, C. IV B. 2637. „Missale Francorum"; formularul: „Secundum voluntatem ergo Domini, in locum sanctae memoriae Illius... nomine virum venerabilem Illum, testimonio presbyterorum et totius cleri et consilio civium ac consistentium credimus eligendum".

[6] Goar: Euhol. p. 257, col. 1 citează un fragment al unui comentator. Maxim, la cap. V „De eccles. Hierarchia" a lui Dionisie, care zice că Gherman fu transferat dela Cizic la Constantinopol, „electione et approbatione religiosissimorum Presbyterorum et Diaconorum totius venerabilis sacrique Senatus et amici Christi populi confirmandae hujus regiae urbis". M. Γεδεών: Πατριαρχικοί Πίνακες. Constantinopol 1890 p. 255. Acest text, identic se află

Dispoziţia novelei 137 a lui Iustinian, referitoare la alegerea episcopilor, a trecut la an. 740 (41) şi'n titlul VIII al colecţiei oficiale de legi „Ecloga", a împăratului Leon Isaurul şi a fiului său Constantin Copronim. Această colecţie a fost făcută pentru a servi ca îndreptar celor însărcinaţi cu aplicarea legilor,[1] aşa că prin ea s'a reînoit oficial, valabilitatea sistemului deja existent.

Dar şi în Apus în acest veac s'a accentuat influenţa sistemului iustinian, ceiace se vede din aşa numitele: „Capitularia" din 742, ale lui Carloman sau Carol Martel, în cari zice, că prin sfatul episcopilor şi al nobililor (săi) a aşezat prin cetăţi episcopi.[2] Atât Carloman prin acesta, cât şi Pipin, prin cap. III al sinodului din Soissons, an. 743—4, care este o repetare aproape literală a celui al lui Carloman,[3] impun o prea mare influenţă regală şi a nobililor sau demnitarilor, în dauna libertăţii electorale de până aci. In Francia aşadar, prin influenţa acestor doi regi, se restrânseră drepturile laicilor şi se produse orientarea spre sistemul bisericii din Răsărit.

In biserica răsăriteană, oricât ar fi fost de redusă influenţa poporului la alegerile episcopale, acesta totuş mai reacţiona din când în când făcând uz de dreptul de opoziţie; astfel, la an. 754, când împăratul

---

în cronografia greacă a lui Teofan, la Migne P. G. Tom. 108, col. 780, dar se mai adaugă şi clerul într'un loc; cf. şi Le Quien o. c. I, 122, 235; Neof. Scriban o, c. p. 18.

[1] Le Quien o. c. I, p. 183, 186; Vezi şi ed. lui Zacharia von Lingenthal în: Jus Graeco-Romanum vol. II, Lipsiae 1856, p. 332; Milaş, Dreptul Bis. p. 104; J. Zhisman: Τὸ δίκαιον τοῦ γάμου tr. de M. Apostolopulos. Atena 1912 t. I. p. 102.

[2] Mansi t. 17 bis. col. 145. Capitularia Karlomani principis cap. I. „Itaque per consilium sacerdotum et optimatum meorum ordinavimus per civitates Episcopos et constituimus super eos arhiepiscopum Bonifaciuum".

[3] Hinschius o. c. II, p. 523, nota 1.

Constantin Copronim, violând uzul consacrat al alegerii episcopilor, impuse ca patriarh la Constantinopol pe un favorit al său, Constantin II, om neevlavios pe care nu-l voia nimeni, poporul și clerul s'a răsculat.[1]

La Roma, unde după emanciparea din sfera de influență a Bizanțului regii Franciei îi luară locul, însă n'avură timp să-și exercite așa de-odată influența, se păstrează încă moda veche de alegere, și aceasta o vedem probată la alegerea papilor Zaharia, an. 741,[2] Paul I, an. 757,[3] și Ștefan III (767—772). Scaunul devenit vacant la an. 767, un presbiter, Waldipert, formă o partidă și adună popor mult și alese pe presbiterul Filip, an. 768; acesta fu alungat curând, iar un alt presbiter, Christofor, adună „clerul, ofițerii, armata și întreg poporul", și toți adunați în „For", au ales pe presviterul Ștefan III.[4] Cam la fel s'au petrecut lucrurile și la alegerea lui Paul I și a antipapei Constantin, an. 757 sq.[5] Papa se alegea așadar, printr'un fel de sufragiu universal,[6] după forma veche. N'au lipsit însă tendințele celor două aristocrații, clericală și laică (cu militarii), de a-și dobândi cuvânt decisiv în alegerea papilor, și prin influența acestora, rolul poporului a fost restrâns pe'ncetul.[7] Din acest timp încep a se manifesta pretențiile nobililor, cari și-au bătut joc apoi în veacul IX și X, de scaunul roman, în modul cel mai reprobabil.[8] Văzându-se daunele ce se cauzează bisericii prin lup-

---

1 Milaș: Canoane II, p. 181; E. Popovici o. c. II, 345.

2 Giobbio o. c. p. 92.

3 Idem. p. 108—115.

4 Langen o. c. p. 689—90; Hinschius o. c. I. p. 228, nota 6; D. A. C. IV B. 2633; Giobbio o. c. p. 115—120;

5 Giobbio o. c. p. 108—115.

6 D. A. C. IV B. 2634;

7 D. A. C. IV B. 2633.

8 D. A. C. IV B. 2634.

tele electorale, biserica a încercat, printr'un sinod ţinut la Roma în an. 769, să reglementeze într'un chip nou alegerea papii, tocmai pentru a evita desordinile. Poate chiar însuş Ştefan III, care ajunsese papă printr'o aprigă luptă electorală, văzând mizeriile cu care este îmbinată şi cele cari rezultă din anormala aplicare a vechiului sistem, va fi fost determinat, ca pentru binele bisericii, să stabilească o normă nouă, prin care s'o pue la adăpost de excese; astfel, tocmai sub el avu loc în Lateran, sinodul roman din 12 Aprilie an. 769,[1] care decise, ca alegerea papii să se facă numai de către episcopi şi cler, iar cel ales să fie aclamat de ofiţeri, armată, de nobili şi de tot poporul, apoi să subscrie toţi actul de alegere.[2] Aşadar laicii, cari până aci împreună cu nobilii şi miliţienii avuseseră un drept real la alegeri, pare că erau reduşi numai la dreptul de aclamaţie şi subscriere.

Aceasta este o încercare numai, care-şi are importanţa ei istorică, însă a cărei dispoziţiuni nu s'au respectat în practică, pentrucă nu s'au interpretat ca restringente pentru mireni,[3] devremece, recunoscându-le acestora dreptul de aclamare şi de subscriere a actelor de alegere, este evident că le recunoştea implicit, şi dreptul de a se pronunţa pentru sau contra, dreptul de a alege deci. Chiar urmaşul lui Ştefan III, nu mult dupăce se adusese decizia pomenită, Adrian I, 772—795, a fost ales prin înţelegerea comună a clericilor şi a poporului.[4]

---

¹ Langen o. c. p. 692; Giobbio o. c. p. 117; Funk o. c. p. 34.

² Mansi XII, 719; Hinschius o. c. I. 228; Langen o. c. p. 693; Funk o. c. p. 34; „ut nulli unquam laicorum, sive ex manu armata vel ex aliis ordinibus, praesumat inveniri in electione pontificis, sed a sacerdotibus atque proceribus ecclesiae et cuncto clero, ipsa pontificalis electio proveniat". Giobbio o. c. p. 118—119; Deusdedit o. c. L. II. cp. 162, p. 268.

³ Giobbio o. c. p. 120.

⁴ Hinschius o. c. I. 229. „Ad ordinem episcopatus communi concordia omnium clericorum ac populorum electus est". Acest fragment e urmat de

Adrian însuş după an. 774, într'o scrisoare către Carol cel Mare, subliniază că aşezarea episcopilor după legile în vigoare, se face prin libera alegere a clerului şi poporului.[1]

Tot după vechiul sistem a fost ales şi urmaşul lui Adrian, Leon III, la an. 795, de episcopi, cler, fruntaşi şi popor.[2] Vasăzică, dispoziţia sinodului roman din 769, în sens restrictiv n'a intrat în vigoare, ceiace se mai probează şi prin mărturia lui Alcuin, care ne spune că pe pontifice îl alege: „clerus universus et plebs".[3]

In Francia deşi s'au restrâns drepturile poporului la alegeri, el continuă totuş să facă uz de ele, fie reprezentat prin fruntaşi, fie direct, cum mărturiseşte acelaş Alcuin, († 804) zicând despre episcop că se alege de cler sau popor.[4]

Patriarhul Constantinopolei Tarasie, la 784, fu ales „prin glasul întregului popor, a senatului, a împărătesei Irina şi a clerului".[5] Aceasta nu-i o abatere dela sistemul

formula din „Liber Diurnus" tit. II. şi e scos dintr'o veche „Vita Hadriani", scrisă probabil de Anastasiu Bibliotecarul, zice V. Espen o. c. I. 89, col. 2. Giobbio o. c. p. 123—4. Formula 60 din „Lib. Diurnus" priveşte alegerea lui Adrian I.

[1] Giobbio o. c. p. 125.

[2] Hinschius o. c. I. 230. după Anastasiu Bibliotecarul: „Quapropter divino inspiratione una concordia eademque voluntate, a cunctis sacerdotibus seu proceribus et omni clero, nec non et optimatibus vel cuncto populo romano... electus est" scil. Leon III, vezi şi Liber Pontificalis; Giobbio o. c. p. 127.

[3] Migne P. L. 101, col. 1237. De div. off. cp. 37.

[4] Bingham o. c. II. 92 Alcuin: De divini oficiis cp. 36 (37) „Qualiter episcopus ordinetur în romana eclesia" zice: „Cum episcopus civitatis fuerit defunctus, eligitur alius a clero seu populo fitque decretum ab illis" etc. Migne P. L. 101, col. 1237.

[5] A. Pavlow I. c. Nr. 461, p. 3, col. 3 după Zonară: Anallium titl. III; E. Popovici o. c. II, 347; A. Şaguna, în Dreptul Canonic p. 241, citează din vieţile sfinţilor, la 25 II, despre Tarasiu că împărăteasa Irina a adunat la palat „toată rânduiala duhovnicească şi mirenească şi tot poporul" pentru a alege patriarh, şi „toţi au strigat că Tarasiu şi nimeni altul nu poate să

iustinian, ci poate mai mult o relatare neprecisă a faptelor. De altfel, poporul putea să ia parte ca spectator, și nimeni nu-l putea opri să aclame sau să desaprobe sgomotos pe cel ales.

Au socotit unii, că în Răsărit, prin can. 3 al sinodului VII ecumenic (ca și când sinodul VII ecumenic ar fi fost numai pentru Răsărit), poporul și-ar fi pierdut dreptul de a participa la alegerile episcopale, rezervându-se dreptul electoral numai colegiului episcopal,[1] sau că cel puțin așa a fost înțeles de unii răsăriteni.[2] Intr'adevăr, acest canon, care în partea I e o reproducere a can. 30 apostolic, iar în partea II o reluare a canonului 4. I. ec.[3] a fost interpretat de Balsamon în acelaș sens ca și can. 4. I. ec.[4] ca oprind pe laici de a mai lua parte la alegerile episcopale, și deferind numai colegiului episcopilor acest act.[5] Aceiaș interpretare i-o dă și în răspunsul 61 la întrebările patriarhului Marcu al Alexandriei.[6] Dar din unele temeinice motive, pe cari le-am văzut și la can. 4 I ec., nici acestui canon

---

fie ales patriarh", anul 783. Cedrenus ed. Bonn 1835. vol. II, p. 22, istorisește la fel alegerea lui Tarasie, că împărăteasa Irina a adunat πᾶσαν τὴν σύγκλητον (senatul) καὶ τὸν λαὸν, și întrebând cine să fie patriarh, „πάντες ἐξεφώνησαν: Ταράσιον, iar Tarasie a cerut apoi să se adune și sinodul arhieresc pentru alegere, desigur pentru censura canonică a alegerii; Cf. și A. Pavlow în Hrist. Ctenie. 1861, II. p. 408.

1 D. T. C. 2258; Hergenröther Ph.: Kirchenrecht, p. 437; Staudenmaier o. c. p. 158 etc. Beveregiu în acelaș sens o. c. t. II. pars, II. Annot. p. 48. 116. Pl. Sokolow o. c. p. 24; Fonti IX, p. 95; Ep. Ion în Hrist. Ctenie 1850 I. p. 25 și opera Opît. a aceluiaș, vol. I. p. 293, dar în vol. II al aceleiaș opere zice că prin c. 3 VII. ec. se opresc autoritățile civile dela alegerile episcopale; Vezi și Pravoslavie i Austro-Ug. srba-sabori p. 29; V. Suciu o. c. II. 102.

2 Hefele o. c. I, 547; Funk o. c. p. 32.

3 Sint. At. II, 564.

4 Idem. II, 123.

5 Sint. At. II. 565.

6 Idem. IV, 493.

nu i se poate accepta sensul dat de Balsamon. Canonul este îndreptat numai împotriva amestecului demnitarilor, a autorităţilor civile, la alegerile episcopale,[1] şi nicidecum nu priveşte drepturile clerului şi ale poporului la alegeri, întocmai ca şi can. 4, I. ec.[2]

Dupăcum am stabilit legătura canonului 4. I. ec. cu schisma meletiană din Egipt şi cu altele, aşa şi acest can. 3, VII. ec. trebue privit în lumina evenimentelor, cari l-au provocat nu numai pe el ci întreg sinodul VII ec. Se ştie că acesta fu ocazionat de luptele iconoclaste, cari au turburat biserica răsăriteană în acea vreme. Autorităţile civile, urmând dispoziţiunilor împăraţilor iconoclaşti, au săvârşit tot felul de silnicii împotriva partizanilor icoanelor. Din rândul acestor abuzuri n'au lipsit desigur nici alegeri de episcopi făcute sub presiunea funcţionarilor, fără respectarea prescripţiunilor canonice, şi pe acestea le vizează numitul canon, invocând autoritatea can. 30 apostolic şi a can. 4, I. ec. Prin can. 3, VII, ec. aşadar, se accentuează numai că rolul principal în alegere îl au episcopii provinciali, în opoziţie cu inmixtiunea exagerată a demnitarilor laici, care necunoscându-şi limitele puterii, au abuzat, socotind că şi peste voia episcopilor pot designa pentru această înaltă funcţie pe favoriţii lor. Sub împărăteasa Irina, acest sinod, restabilind cultul icoanelor, a reglementat desigur şi alte abuzuri comise în luptele iconoclaste de până atunci, dar în special cel vizat prin can. III.

---

1 N. Milaş: Canoane II, 24. 27; Rossetti Scarlat: o. c. p. 15; Hefele o. c. III, 4 zice: „von... Fürsten" ceiace ar viza pe domnitori, regi, împăraţi, de fapt însă îi vizează pe funcţionarii civili — cf. Milaş: Canoane II. 27; A. S. Pavlow: Kurs. p. 237; Grabowski o. c. p. 240; Deusdedit o. c. L. IV cp. 13 (11) p. 406; Vosk. Ctenie 1930. Nr. 51, p. 803; vezi mai ales A. Pavlow în Hrist. Ctenie, 1861, II, p. 408; Bog. Viest. an. 1905, XII, p. 733—4; Z. Pâclişanu: Alegerea Arhiereilor, Blaj 1920, p. 7. Acesta, spre deosebire de alţi uniţi, a interpretat corect şi can. 4, I. ec. o. c. p. 6.

2 Thomassinus edit. II, t. V, p. 140.

In patriarhia Antiohiei, abia la un veac după căderea ei sub stăpânire turcească, s'a dat din nou libertate creştinilor să-şi aleagă patriarh, şi astfel, la 742, fu ales Ştefan, iar doi ani mai târziu, la 744, Teofilact, la cererea creştinilor,[1] şi de bunăseamă alegerea patriarhilor, s'a făcut de aci înainte tot prin voinţa credincioşilor.

Unele colecţiuni pseudoapostolice, sunt martore confirmatoare ale practicei orientale, cu privire la alegerea ierarhilor prin colaborarea poporului în aceiaş vreme.[2] Nestorienii ne oferă iarăş mărturii în acest sens, atât prin ritul lor, revăzut în acest veac de Ciprian episcop de Nisibi,[3] cât şi prin unele decizii sinodale, ca aceia bunăoară a sinodului din an. 790, ţinut de catolicosul Timotei I, (778—820) care dispune în sensul practicei lor de până aci, ca alegerea patriarhului să se facă de către episcopi şi de către locuitorii oraşelor Seleucia şi Ctesifon.[4]

In Răsărit, vom vedea că şi mai târziu a fost în vigoare sistemul lui Iustinian, şi nicidecum nu s'a înlocuit prin can. III al sin. VII ec., iar o colecţie apuseană de canoane, datând cu toată probabilitatea din veacul VIII, ne este dovadă că se menţinea şi în Apus participarea poporului la alegerea ierarhilor.[5]

In regatul Francilor, dupăcum am mai observat, sistemul lui Carloman şi Pipin n'a durat, aceasta se constată şi dintr'o alegere a unui episcop din Galia,

[1] Le Quien o. c. II, 744, 745.

[2] Funk: Didascalia et Constit. Ap. vol. II, p. XXXV—VI „Canones apost. Synodo Antiochenae adscripti" cf. şi Pitra o. c. I. p. 88—95; Migne P. G. tom. 89.

[3] Denzinger o. c. I, p. 5.

[4] „Habitatores civitatum", Mai X, 1. Tract. IX, cp. IV, can. 1. sin. 790, p. 159—160; Chabot o. c. p. 606; Fonti IV, p. 247; Assemani o. c. t. III, pars. II, 643.

[5] Nürnberger o. c. p. 119. 128, 129 etc. Vezi în Codex latinus Nr. 14508 din München.

la an. 796, cu care ocazie s'au produs diferende între cler, popor și militari.[1]

Făcând bilanțul acestui veac pentru Apus, vom zice, că atât în biserica Galiei, cât și în cea a Romei, s'a încercat a se opri într'un fel oarecare influența și participarea efectivă a laicilor la alegerile episcopale, însă au fost numai încercări, fără rezultat, căci sistemul vechiu s'a menținut. Mai trebue să menționăm, că în biserica Galiei, introducându-se în acest veac colegiul canonicilor, prin Chrodegang de Metz, pela an. 760, sub Pipin cel Scurt,[2] influența acestora nu va fi fost mică la alegerile episcopilor, căci pe rând, această instituție s'a adoptat de aproape toate episcopiile. In biserica Romei, formularele din „Liber Diurnus" au servit și în sec. VIII ca îndreptare.[3] Cu toată influența Carolingilor, la Roma clerul și poporul și-a ales în mod obicinuit episcopii.[4]

SECOLUL IX

Moștenirea atâtor veacuri de cucernică trăire în predania dumnezeieștilor așezăminte, a păstrat-o biserica și pe mai departe. In Apus, unde s'a remarcat în veacul VIII o tendință de a limita drepturile tradiționale ale laicilor la alegerile episcopale, s'a reînoit, prin decizii sinodale, vechea practică; așa, la an. 803, prin can. 2 a sinodului din „Aquisgranum" (Galia), se impune alegerea episcopilor prin cler și popor,[5] iar la

---

[1] Mansi XIII, 991—992 alegerea lui „Iosef episcopus Cenomanorum".
[2] E. Popovici o. c. II, 326.
[3] V. Espen o. c. I. 83, col, 1; Hinschius o. c. I, 220; Sickel o. c. p. XXIII. Vezi formula 82 și formula 60, p. 52—54 și 88.
[4] D. T. C. IV 2293.
[5] Hinschius o. c. II, 523. La acest sinod a luat parte și împăratul Carol cel Mare, și sub protecția și la dorința lui, s'au dat unele dispoziții privitoare la biserică, cunoscute sub numele de: capitularele dela Aquisgranum, și cuprinse în așa zisele „Capitularia Regum Francorum", cf. Mansi t. 17 bis. col. 564.

anul 817, (816)? printr'un sinod din aceiaş localitate, tot prin can. 2, se decide în acelaş fel, ca după vechile dispoziţii ale canoanelor, episcopul să se aleagă de cler şi de popor.[1] Nici la această dată nu se făcuse deci deosebirea din Răsărit, între poporul propriu zis şi fruntaşii lui.

Până pe timpul lui Carol cel Mare, în Galia s'a observat, cu mici excepţii, mai ales uzul cu participarea întregului popor; vizitatorul organiza alegerea, votau clericii şi laicii, iar actul de alegere se trimitea mitropolitului, care, împreună cu episcopii ceilalţi, îl examina, şi hirotonea pe cel ales. Urmaşii lui Carol cel Mare n'au mai respectat pe deplin forma aceasta,[2] şi amestecul lor deveni arbitrar. Dela Ludovic Piosul (814—840) ne-au mai rămas şi alte dispoziţii (an. 816), pe lângă cea amintită mai sus. Intre acestea găsim o reînoire textuală a can. 13 Laodic.[3] Dar ne pare cu totul inexplicabilă această dispoziţie împrumutată, când după ea găsim o alta, în care zice că fără voia clericilor şi a cetăţenilor, nimeni nu trebue să hirotonească episcop,[4]

---

1 Hinschius o. c. II, 524; Mansi t. 17 bis. col. 564. „Capitularia Regum Francorum", în care la „Capitularia Caroli Magni et Ludovicii Pii" se găseşte „Capitulare Aquisgranense" (an. 816) Ludovicii Pii, în care cap. II: „De episcopis eligendis" sună: „Sacrorum canonum non ignari, ut in Dei nomine sancta ecclesia suo liberius potiretur honore, adsensum ordini ecclesiasticus praebuimus, ut scilicet episcopi per electionem cleri et plebis secundum statuta canonum, de propria dioecesi remota personarum et munerum acceptione... eligantur... sq."; acelaş text şi în liber I cp. 78 din „Capitularia Caroli Magni et Ludovicii Pii" Mansi t. 17. col. 718, şi Bingham o. c. I, 148 Deusdedit o. c. p. 546 L. IV, cp. 280 (146).

2 Dict. Apolog. I, 1346.

3 Mansi t. 17 bis. col. 1042. „Capitularia Caroli Magni et Ludovicii Pii" liber. VII, cp. 79.

4 Mansi t. 17 bis. col. 1044. „Capitularia Caroli Magni et Ludovicii Pii" liber, VII cp. 95. „Nolentibus clericis vel populis nemo debet Episcopus ordinari".

și precum vom vedea, practica ne probează că încă nu s'a întrodus obligator, sistemul răsăritean.

In Răsărit, la Constantinopol, istoria ne spune că și Nichifor I patriarhul, (806—815) urmaș al lui Tarasie, a fost ales tot prin colaborarea clerului și poporului,[1] iar mai târziu la fel și Metodie I, an. 842.[2] La Roma, un sinod din an. 769, dăduse alegerea episcopului roman, numai pe mâna clerului, însă nu se respectase această dispoziție; abia acum, probabil conformându-se acesteia, alegerea papii Ștefan, la an. 816 (17), s'a făcut de către cler și episcopi numai, de față fiind legații imperiali, senatul și poporul; prin alegerea clerului și aclamațiunea poporului așadar.[3] Dar această schimbare, poate fi izvorâtă și dintr'o dispoziție a bisericii romane spre extreme; de unde până aci în acordarea drepturilor poporului la alegeri, fuseseră mai generoși decât răsăritenii, cari în secolul VI deja impuseseră o restricțiune moderată, acum trec în extrema opusă, lăsând numai clerului dreptul de a alege, când procesul natural era acela vădit în legislația lui Iustinian, care adoptase o măsură mai potrivită, ce chiar și'n intențiunea îndepărtării totale a laicilor, servea mai bine ca măsură transitorie. Dar pentru biserica romană, acest veac se caracterizează printr'o nervoasă nesiguranță în

---

[1] A. Pavlow l. c. Nr. 461, p. 3, col. 3 după Zonara: Anallium tit. 3, 7, 3; A. Pavlow Hrist. Ctenie. 1861. II. p. 408; Cedrenus vol. II. ed. Bonn. 1835. p. 34, zice că Nichifor fu ales „ψήφῳ παντὸς λαοῦ καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἱερέων". Cf. și Le Quien o. c. I. p. 240; vezi și despre alte alegeri, Le Quien o. c. I p. 205—350; Thomassin ed. II, t. V, p. 141.

[2] Cedrenus, ed. Bonn. 1835, vol. II. p. 143. ne spune că împărăteasa Teodora făcu patriarh pe Metodie confesorul său „ἁπάντων τῶν εὐσεβῶν ἱερέων λαϊκῶν τε καὶ μοναχῶν.. ἀποδεξάμενων τὴν προβολὴν".

[3] Hinschius o. c. I. 231; D. A. C. IV. B. 2634; Langen o. c. p. 797; Pentru biserica Romei la începutul sec. IX, trebue considerată ca reprezentativă și formula 82 din „Liber Diurnus". Sickel o. c. p. XXIII.

sistemul alegerii episcopilor și printr'o continuă căutare a unei orientări noui în această materie. Tendința unora era vădită spre înlocuirea vechiului sistem chiar prin opusul său, cel al alegerii numai prin cler; practica însă era felurită. Totuș, o „constitutio romana", din Nov. 824, a papei Eugeniu II, reamintește că alegerea episcopului roman e de competința acelora cărora li s'a dat acest drept, prin așezământul sfinților părinți,[1] și acelaș papă precizează la cine se referă această rânduire a sa, prin can. 5 a sin. roman din 12 Nov. 826, prin care se oprește ca cineva să fie hirotonit episcop, dacă n'a fost cerut de către cler și popor, și această oprelişte, se întemeiază pe așezămintele anterioare ale părinților episcopi ai Romei: Celestin și Leon cel Mare, ale căror dispozițiuni, privitoare la alegerea episcopilor, le induce, motivându-și a sa rânduire prin ele, și adăugând că în nici-un chip, nici în caz de mare necesitate să nu se facă altfel.[2] Reînoindu-se în chip atât de clar printr'un sinod, vechiul sistem, alte încercări contrare au fost paralizate pentru moment, încât pela an. 844, cu ocazia alegerii de papă, dintre candidați reuși Sergiu II, prin alegerea întregului cler, a fruntașilor, demnitarilor și a întregului popor al bisericii.[3] Cu drept cuvânt s'a zis, că cel puțin până la această dată, alegerea papii s'a făcut de cler și popor,[4] deși sistemul vechiu revine și mai târziu, cum de altfel întâlnim și celelalte felurite sisteme. E un veac de tran-

---

1 „constitutione sanctorum patrum", Deusdedit o. c. p. 187. L. I. cp. 320 (244).

2 „Episcopum consecrari non oportet nisi a clero et populo fuerit postulatus. Unde Celestinus papa dicit „Nullus invitis... Et Leo: Nulla ratio... Tamen quamvis necessitas eveniat, nullo modo invidiose censecretur invitis". Deusdedit o. c. p. 99 L. I. cp. 151 (125).

3 Mansi XIV, 800.

4 D. T. C. IV, 2299.

siție, unul din veacurile pregătitoare de reforme. Sub papa Leon IV, (847—855) la an. 853, s'a ținut un sinod roman, a cărui can. V, reeditând dispoziția sinodului din 826, decide ca episcopul dacă n'a fost cerut — recte — ales de cler și de popor, nu trebue hirotonit, și spre motivarea acestei decizii, citează locurile clasice din epistolele lui Celestin și Leon cel Mare.[1] Iată dovada, că în lupta ce se da în acest veac pentru un sistem stabil, papa Leo IV și-a luat refugiul la dispozițiile marilor săi înaintași: Celestin și Leon cel Mare, restabilind sistemul tradițional.

In Galia, practica se menține așa cum am văzut-o și'n capitularele aquisgranense. Canonul al 3-lea al sinodului al II-lea din Soissons, an. 853, zice despre alegerea unui episcop Buchard de Carnota, că s'a făcut prin cler și popor.[2] Tot în Apus, un sinod din an. 855, decide în acelaș sens, că alegerea canonică se face de clerul și poporul cetății în care are să se așeze respectivul episcop.[3] Această practică generală în Apus, o mai confirmă la anul 855, unul din capitularele împăratului Ludovic II, (850—75) al imperiului roman de Apus, care zice că la alegerile episcopilor să se evite orice favoruri, fie personale, familiare, și cu atât mai vârtos cele pecuniare, iar mai întâi, preoții sau ceilalți clerici să-și aleagă conducător potrivit (episcop), și apoi să ur-

---

[1] Mansi XIV, 1003. Sin. Rom. an, 853 can. V: „Episcopum enim consecrare non convenit nisi a clericis et populo fuerit postulatus".

[2] Mansi XIV, 979—980. Sin. Suessionense II, an. 853.

[3] Mansi XV, 7. Sin. Valentinum III an. 855, can. VII. „placuit ut si quando alicujus civitatis episcopus decesserit et a gloriosissimo principe supplicando postuletur, ut canonicam electionem clero et populo civitatis ipsius permittere dignetur. Atque ita aut in clero, aut in dioecesi certe ipsa, vel si opus sit in vicina ipsius probata et officio digna persona quaeratur, quae inventa, consensu totius cleri et populi ad honorem Dei civitati ipsi praeficiatur".

meze aprobarea poporului.[1] Acesta este poate cel mai corect procedeu la alegerile episcopale, pentru vremurile în cari s'a practicat, deoarece e foarte natural ca dintre clericii unei cetăţi, însăşi colegii lui să-l cunoască pe cel mai bun şi să-l aleagă. Dar cum adeseori se'ntâmplă că celui mai talentat colegii nu sunt prea dispuşi a-i recunoaşte prioritatea, de aceia vine corectivul aprobării din partea poporului, care e aci ca o garanţie a unei bune alegeri, căci o personalitate proeminentă între clerici, nu poate rămânea necunoscută şi neapreciată şi de poporul credincios. Acesta aşadar, nu avea numai dreptul de aclamaţie, care este o simplă înscenare electorală, ci pe acela de „assensus", de a primi sau de a se opune alegerii făcute de clerici. Acest sistem, reprezintă o potrivită distribuire a rolurilor electorilor, nu o schimbare esenţială a lor. La ce-ar mai fi necesar asensul, când refuzul n'ar mai avea nici o valoare? Atunci fireşte că şi asensul ar fi inutil.

Deşi la Roma sistemele de alegere în secolul acesta erau felurite, totuş vechiul sistem canonic îşi păstrează un loc de frunte. Astfel, la anul 855, cu prilejul alegerii de papă s'au produs tradiţionalele turburări, căci vestitul Anastasiu Bibliotecarul, prinsese dragoste de scaunul roman, şi voia să fie papă, în ciuda celor mai mulţi, cari nu-l voiau. A fost ales atunci Benedict III, de către întreg clerul, senatul şi poporul, cari s'au adunat imediat după moartea antecesorului său, Leon IV.[2] După Benedict, la anul 858, în acelaş fel fu ales şi papa Nicolae I, prin cler, demnitari, fruntaşi şi popor.[3] Dela acest papă ne-au rămas şi alte date asupra formei

---

[1] Mansi t. 18 bis. col. 353. „Capitularia Regum Francorum" an. 855. Ludovici II imp. titulus III cp. IV... „Et primum quidem ipsius loci presbyteri vel caeteri clerici idoneum sibi Rectorem eligant. Dein populi qui ad eandem plebem adspicit sequatur assensus".

[2] Mansi t. 15 col. 102. Vita Benedicti III, papae an. 855.

[3] Mansi t. 15 col. 144. Vita Nicolai I papae an. 858.

de atunci în uz la alegerile episcopale. Astfel, într'o epistolă către episcopii franci, priveşte ca alegere canonică, aceea care se face prin cler şi popor,[1] şi chiar în decretele cari ne-au rămas dela el, dispune ca episcopii să nu se hirotonească decât după alegerea sau consensul clerului şi al poporului.[2] Intr'un sinod roman ce avu loc sub Leon IV, la 863 (62), s'a decis în acelaş fel prin can. 6, accentuându-se îndeosebi, rolul nobililor la alegeri. Canonul 6 al acestui sinod, se provoacă la decizia pe care am văzut-o a sinodului roman din an. 769, al papei Ştefan IV, şi poate fi privit ca o interpretare oficială a deciziei acelui sinod, prin care se încercase îndepărtarea mirenilor dela alegerile papei. Prin canonul acesta al 6-lea, al sinodului din 863 (62), făcându-se amintire de nobili între electori, şi referindu-se la decizia sin. din 769, se probează, că deşi sin. din 769 a încercat excluderea laicilor, totuş a fost fără urmări încercarea, şi deciziei în acest sens, i s'a dat astfel o interpretare corectivă.[3] Devenind vacant scaunul Romei la 867, toţi cetăţenii cetăţii, ba şi cei străini cari s'a întâmplat să fie atunci în cetate, săraci şi bogaţi, clerul şi gloata poporului de toate vârstele şi profesiunile, l-au cerut pe Adrian II,[4] şi acesta a rămas papă.

Pela 866, în Galia a avut loc un nou sinod local la Soissons. Acestui sinod îi adresează Hincmar arhie-

---

[1] Mansi t, 15 col. 35ס. Epist. 63 Nicolai I papae „ad. Episc. in Regno Lotharii constitutos": „quapropter praecipimus vobis ut suggeratis... glorioso regi... ut... eligendo juxta sacros canones episcopum clero et plebi ipsius ecclesiae licentiam tribuat".

[2] Mansi t. 15 col. 439.

[3] Deusdedit o. c. p. 98. L. I. cp. 149 (123); Funk: Kirchengesch. Abhandl. u. Untersuch. p. 34.

[4] Mansi t. 15 col. 80ɔ şi 813. „Vita Hadriani papae II"... Omnes urbis Romanae concives simul et hi quos extrinsecus tunc adesse contigerat, tam pauperes, quam divites, tam clericalis ordo quam cunctum populi vulgus, omnis scilicet aetatis et professionis et sexus, contemptibus omnibus ejus excusationibus Hadrianum dari sibi praesulem ac pastorem exoptant".

piscop de Reims, o epistolă în al cărei cap. IV, vorbind despre alegerea sa, zice că a fost cerut de către cler, popor și de către episcopii aceleiași provincii, și astfel, fără opoziția nimănui a fost hirotonit în mod canonic.[1] Dar Hincmar, într'o altă epistolă către acelaș sinod, arată că obiceiul alegerii prin cler și popor are vechime și e în uzul bisericii dela sinodul I ecumenic.[2]

De pela anul 866, un act de alegere a unui episcop, ne vorbește deasemenea că episcopii se alegeau prin clerul și poporul localităților respective, că se dresa act de alegere, și că și la hirotonie se dresa act de cei cari o săvârșeau.[3] Cam din acelaș timp, din jurul anului 867, datează și așa numitele „Formulae Lindenbrogii", în cari se cuprind unele decizii regale relativ la afacerile bisericești. Intre acestea se găsește și una despre transferarea episcopilor, care zice să se facă prin voința și consensul episcopilor și demnitarilor, după voința și consensul clerului și al poporului.[4]

In luptele cari s'au dat în Orient, între Fotie și Ignatie pentru scaunul din Constantinopol, între alte sinoade provocate de aceste lupte, e și așa zisul sinod al VIII ecumenic (an. 869—870), în care Fotie fu depus

---

1 Mansi XV, 718. Sin Suessionense III an. 866. Epist. II Hincm. Rem. ad Sin. Suess. cp. IV. „De mea ordinatione"... „a clero et plebe ipsius metropolis, sed et ab episcopis ejusdem provinciae petitus... sum in eadem ecclesia, omnibus acclamantibus absque ullius contradictione vel repetitione, canonice et secundum decreta sedis Romanae pontificum ordinatus".

2 Mansi XV, 722. Epist. III. Hincmari Remensi ad Sin. Suession an. 866.

3 In „Formulae Antiquae de Episcopatu", avem la Mansi XVIII bis. 621, un „Documentum de ordinatione Electranum Episcopi Redonensis" an. 666 „in parochio Turonica ordinamus et ad pontificalem sedem Redonensis ecclesiae consecramus Electranum, electione atque decreto cleri et plebi ejusdem ecclesiae, nos in Dei nomine antistes: Herardus... Actardus etc.

4 Mansi XVIII bis. 509—510. „Formulae Lindenbrogii sec. IX" (în preajma anului 867). Despre transferare... „cum Consilio et voluntate Pontificum, procerumque nostrorum, juxta voluntatem et consensum eleri et plebi ipsius civitatis, in supradicta urbe illa pontificalem in Dei nomine vobis comissimus dignitatem".

și înlocuit cu Ignatie.[1] La acest sinod foarte agitat, s'au dat unele decizii, cari deși n'au fost în vigoare niciodată, nici în Apus, nici în Răsărit, ele totuș merită oarecare atenție, ca informatoare asupra stării de spirit și a vieții bisericești de atunci în genere. Pe noi ne interesează îndeosebi canonul 22 al acestui sinod, care dispune ca alegerile și hirotoniile episcopilor, în conformitate cu canoanele sinoadelor anterioare, să se facă de colegiul episcopilor, și nimeni dintre principii sau puternicii laicilor să nu se amestece în alegerea sau promovarea patriarhului, mitropolitului, sau a altui episcop, ca să nu se producă desordini și lupte, mai ales că nu li se cuvine nici-o putere în astfel de lucruri, puternicilor acestora, și nici altor laici, ci mai bine să tacă și să aștepte până ce alegerea episcopului se isprăvește de către colegiul bisericii, iar dacă cineva dintre laici este chemat de biserică la colaborare, este permis în acest fel, cu reverință a asculta, ca să se promoveze un păstor demn. Procedând însă cineva împotrivă, să fie anatema.[2] Deși acest canon, dupăcum

[1] Actele lui s'au păstrat numai în limba latină la Anast. Bibliotec.

[2] Mansi XVI 174—5 can. 22, sin. VIII ecum. 870, Constantinopol. „Promotiones atque consecrationes episcoporum, concordans prioribus conciliis, electione aut decreto episcoporum collegii fieri, sancta haec et universalis synodus definit et statuit; atque jure promulgat, neminem laicorum principum vel potentum semet inserrere electioni vel promotioni patriarchae, vel metropolitae, aut cujuslibet episcopi, ne videlicet inordinata hunc et incongrua fiat confusio, vel contentio, praesertim cum nullam in talibus potestatem quemquam potestativorum vel caeterorum laicorum habere conveniat, sed potius silere ac attendere sibi, usquequo regulariter a collegio ecclesiae suscipiat finem electio futuri pontificis; si vero quis laicorum ad concertandum et cooperandum ab ecclesia invitatur, licet hujus modi cum reverentia si forte voluerit, obtemperare se asciscentibus, taliter enim sibi dignum pastorem regulariter ad ecclesiae suae salutem promoveat. Quisquis autem saecularium principum et potentum vel alterius dignitatis laicus, adversus communem ac consonantem atque canonicam electionem ecclesiastici ordinis agere tentaverit, anathema sit, donec obsediat et consentiat in hoc quod ecclesia de electione ac ordinatione proprii praesulis se velle monstraverit". cf. și Thomassin ed. II, V, 140—141.

am amintit, n'a fost niciodată în vigoare în biserică, totuş s'au găsit cari să afirme în baza lui, că dela această dată în Răsărit, laicii şi-au pierdut cu desăvârşire orice drept la alegerea episcopilor.[1] Prima eroare e, că a fost considerat sinodul ca acceptat într'adevăr în Răsărit ca al VIII ecumenic, şi canoanele lui ca valabile, ceiace nu e cazul. Apoi s'a interpretat fie fragmentar, fie unilateral, nefiind privit în cadrul desvoltării sistemului de alegere a episcopilor în Răsărit, şi astfel, fără o vedere de ansamblu a chestiunii, era firesc să se tragă consecinţe greşite. Canonul a fost fie trunchiat, fie detaşat din sistemul general, şi s'a interpretat desigur, ignorându-se împrejurările istoriei în cari s'a produs, şi cari contribue deasemenea la înţelegerea lui corectă.

Intr'adevăr, canonul în partea I a sa este categoric, oprind orice inmixtiune a principilor sau a demnitarilor laici în alegerile patriarhilor, mitropoliţilor şi episcopilor. Dar de ce oare? Pentrucă în foarte puţin binefăcătoarea luptă dintre Ignatie şi Fotie, mâna împăraţilor a fost cea care a regisat aceste scandaloase pagini de istorie bisericească. Impăraţii şi acoluţii lor, servilii demnitari bizantini, ei au înscenat toate acestea, şi biserica, precum am mai văzut, nu odată s'a ridicat împotriva unor astfel de abuzuri. Pe acestea le înfierează şi prezentul canon. Dacă erau abateri cari stârneau în mod natural şi reacţiunea bisericii, regula generală la alegerile arhiereşti în Răsărit, era însă cea de trei veacuri întrodusă prin novelele lui Iustinian.

Prin canonul acesta se reglementează aşadar numitele abuzuri ale puterii civile,[2] iar în contrast cu ace-

---

[1] Gratian: Dist. 63 c. 1 cf. Sägmüller: Bischofswahlen p. 13 şi V. Espen o. c. I, 82 col.; 83 col. 1; Hergenröther Ph. o. c. p. 437; P. de Marca o. c. p. 1129; Fonti IX, p. 89—91; Grabowski o. c. p. 240; Beveregiu o. c. I, pars II, Annot. p. 48, 166; I. I. Sokolow: Izbranie patriarhov v Vizantii s poloviny IX-do poloviny XV vieka (843—1453) S. Peterburg 1907, p. 10; V. Suciu o. c. II, 103.

[2] Vezi în acelaş sens şi Z. Pâclişanu, o. c. p. 7.

stea, se scoate la iveală rolul colegiului episcopal, cel singur îndreptățit la alegerea arhiereilor în ultimă instanță, și aceasta o face canonul, cu provocare la deciziile sinoadelor anterioare. Dar, ce au stabilit canoanele anterioare, la cari s'ar putea referi în chestiunea alegerii, am văzut în analizarea tuturor celor ce se ocupă cu această problemă. Prin nici-unul, laicii n'au fost excluși dela o colaborare cu clerul și episcopii la actul alegerii arhiereilor. Și prin acelea s'au reglementat abuzuri, precizându-se ca și aici dreptul indiscutabil al corpului episcopal. Așadar, nici antecedentele la cari se provoacă, nu ne pot conduce la interpretarea acestui canon ca excluzându-i pe laici dela alegerile arhiereilor. Canoanele anterioare nu constitue un suport, care cu autoritatea lui seculară să dea ocazie la înțelegerea acestui canon în sensul amintit. El nu e rezultanta unor date mai vechi, cari ar fi preconizat și stabilit privarea laicilor de orice inmixtiune în alegerile arhiereilor, ci ecoul, sau rezultanta acelora cari au definit și apărat drepturile episcopilor la astfel de alegeri. Canonul prezent, merge în precizarea teoretică a drepturilor episcopilor, până la a aborda și a pune în adevărata lui lumină și rolul episcopilor și cel al laicilor în genere, la alegerea arhiereilor. Rolul ierarhiei este principalul, dreptul ei izvorește din dreptul divin. Se impune respectarea lui și se condamnă orice silnicie făcută împotrivă-i, fie prin autoritatea sau puterea lumească, fie prin orice fel de laic. Așadar, amestecul abuziv al acestora se oprește, și li-se arată ca avertisment, că iată numai episcopilor li s'a dat propriu zis acest drept, pe când participarea celorlalți laici de orice fel ar fi ei, are numai caracterul unei concesiuni, care deși necesară, le-a făcut-o și-o reglementează biserica prin reprezentanții ei episcopii, iar când biserica îi chiamă la colaborare, datori sunt să o asculte, și dreptul acesta de colaborare la alegeri, care-i condiționat de cel

al ierarhiei, ei să-l exercite cu blândețe, cu bunăcuviință, ca în pace și în bună înțelegere, să-și poată alege cu toții în colaborare, un păstor demn.

Insuș faptul că se accentuează și li-se cere laicilor colaborarea cu buna rânduială, ne probează că se vizează abuzurile și se urmărește evitarea lor. Iată așadar, că nu-i îndepărtează pe laici dela alegeri, ci reduce la adevăratele ei proporții colaborarea, care acestora totdeauna li s'a conces, ba chiar li s'a cerut; li se definește rolul și natura dreptului lor la alegeri, ca un drept condiționat de dreptul ierarhiei; se trag limitele precise ale acestor două drepturi, se definește câmpul în care trebue să se miște ambii acești factori electorali, ierarhia și laicii, în exercitarea drepturilor lor.

Dreptul laicilor pare așadar o simplă concesiune, dar o concesiune necesară, căreia i se dă impropriu titlul de „drept", însă această concesiune, care a fost inaugurată prin dumnezeieștii purtători de cuvânt apostoli, nu s'a mărginit apoi la timpul apostolic, ci, ca o predanie apostolică și poruncă dumnezeiască, a fost cu sfințenie observată în toate veacurile următoare, precum am avut ocazia să vedem în descifrarea semnelor văzute ale timpului de până aci.

Această, universal respectată tradiție a alegerii episcopilor și prin colaborarea mirenilor, nu o desființează can. 22 al sinodului zis al VIII-lea ec., ci mai vârtos o recunoaște și întărește, precizându-i importanța și justa ei valoare. Prin el nu se introduce un sistem nou, și nu se desființează cel existent, al novelelor lui Iustinian. Biserica reprezentată prin ierarhii ei, este doar aceia care are dreptul și este chemată să reglementeze în spiritul tradiției și al învățăturii ei, actele de administrație a afacerilor bisericești, așa și'n această chestiune, biserica își accentuiază dreptul său și-i obligă pe laicii de orice categorie să-i respecte dispozițiile și actele pe cari le săvârșește în virtutea dreptului său propriu. Este iarăș

foarte adevărat, că biserica n'are dreptul să legiuiască împotriva tradiției, ea trebue să respecte predania apostolilor și-a întregii biserici de mai nainte, și biserica într'adevăr așa a procedat; astfel și ceiace s'a moștenit cu privire la alegerile episcopilor n'a schimbat, laicilor li s'a lăsat și pe mai departe rolul lor legal la alegeri. Ei nu participă la alegeri în virtutea unui drept de acelaș fel cu al episcopilor, ci în virtutea unui drept condiționat de acela al ierarhiei.

Predania apostolică în urma căreia mirenii au fost chemați să colaboreze la alegere, este într'un sens mai larg cuprinzătoare a voinții divine și nu a arbitrarului apostolesc. Nu se poate concepe că Dumnezeu ar fi vrut ca societatea pământească, biserica întemeiată pe iubire, să nu fie conformă naturii bune a neamului omenesc, să nu fie conformă poruncii dragostii și a înțelegerii pe care aceasta o creiază în biserică. Dumnezeu n'a vrut o conducere atât de autoritară încât laicilor să nu le mai rămână decât o supunere oarbă și nimic altceva. Este ceiace nu se poate cugeta în spiritul creștinismului. Dumnezeu, celce i-a îndrumat pe apostoli să procedeze la instituirea acestui sistem de colaborare a tuturor membrilor bisericii, n'a putut prin absurd să nu voiască acest sistem, pe care biserica susținută de El, iarăș nu l-ar fi păstrat, dacă nu era dela El, și dacă nu era propriu scopului pentru care a fost introdus.

Canonul dela care am purces, are într'adevăr un ton cam amenințător pentru laici, dar aceasta nu-i deajuns pentru a-l transforma în argument forte; e deosebirea dintre o amenințare, ce numai se dă a se înțelege, și traducerea în fapt a unei astfel de amenințări. In urma acestora, este clar, că privind canonul în lumina sistemului general al alegerii episcopilor, punându-l în acord cu dispozițiunle legale, anterioare lui, nu are în nici un caz, și pentru nici un cuvânt nu i se poate da sensul, ca îndepărtându-i pe laici dela alegerile

episcopilor. Din înțelegerea greșită a întregului sistem de alegere, a ieșit interpretarea greșită a acestui canon.

Imprejurările istorice ale momentului, îndreptățesc acelaș sens, iar faptul că n'a fost în vigoare niciodată, pentru sinteza pe care-o reprezintă, și pentru contribuția pe care o aduce, la precizarea rolurilor ierarhiei și a poporului la alegerile episcopilor, nu poate fi decât regretabil, deși și din acest motiv nu poate fi considerată justă socotința celor ce au crezut că prin acest sinod, în biserica răsăriteană, laicii au fost complet privați de dreptul de a participa la alegerile episcopale.

Cum era oare posibil ca la acest sinod, la care au luat parte și delegații papei, cari au și prezidat unele desbateri, să fi venit cu o asemenea inovație, sau să o fi acceptat ei, cari, în patria lor și în întreg Apusul, admiteau o și mai largă participare a elementului mirean decât răsăritenii, la alegerile episcopilor, după sistemul primordial, care la ei s'a menținut timp mai îndelungat? Sau chiar dacă ar fi adoptat un nou sistem, pentru care era deja un vădit curent în Italia, cum de-a rămas la ei tot cel vechiu în vigoare?[1] Așadar canonului acestuia, privit într'o perspectivă de ansamblu, nu i se poate forța cuvântul, ci sensul lui rămâne cel stabilit, ca evidențiind rolul episcopilor în alegerile episcopale, stabilind precis competența acestora și-a tuturor mirenilor în această chestiune, și înfierând abuzurile „comise de puterea lumească".[2]

Cea mai bună dovadă că nici acest canon, 22, VIII zis ec. și nici cel 3, VII ec., n'au schimbat nimic în ceiace privește rolul laicilor, este practica ce s'a observat la

---

[1] Este curioasă părerea lui Funk, o. c. p. 33, care opinează că prin acest canon, deși „werden die Laien noch nicht gänzlich von der Wahl ausgeschlossen, aber sie haben kein Recht mehr auf die Wahl"; concede apoi că n'a fost în vigoare, dar crede totuș că exprimă starea timpului că alegerea trecuse pe seama colegiului episcopilor.

[2] Hefele o. c. IV, p. 406; Deusdedit o. c. l. IV, cp. 18 (16) p. 409.

alegerile episcopale, atât înainte cât și după sinodul zis al VIII-lea ec. Astfel, patriarhul Nichifor I (806—815), urmașul lui Tarasiu, fu ales prin votul poporului și al clericilor.[1] Antecesorul lui Ignatie, Metodie I (842—846), a fost ales tot prin concursul clerului și al laicilor, ba și al monahilor, dupăcum ne spune Cedrenus.[2] Apoi chiar Ignatie, patriarhul sub care s'a ținut sinodul zis al VIII-lea ec., fu ales la 857, de către episcopi, cler, senat și popor, deși împărăteasa Teodora îl voise pe un oarecare monah Ioanichie, dupăcum ne istorisește Nicetas, biograful lui Ignatie.[3] Exemple de după sin. zis al VIII-lea ec., cităm alegerea patriarhului Ștefan I (886—93), care se făcu tot prin votul clerului, și al poporului,[4] apoi și aceia a lui Antonie II Cauleos (893—95), urmașul lui Ștefan, care se făcu prin adunarea arhiereilor și clericilor, a monahilor și a senatului.[5] Nici în Răsărit și nici în Apus nu s'a întrodus vre-o inovație prin can. 22 al acestui sinod. In ambele părți ale lumii creștine, s'a observat sistemul care a fost în fiecare în vigoare până la această dată.

In actele unui sinod din Galia, dela an. 871, ni s'a păstrat o scrisoare, pe care Hincmar de Reims, a trimis-o sinodului ca un fel de reclamație împotriva lui Hincmar de Laudun; în ea se cuprinde și un fragment dintr'o scrisoare pe care i-a adresat-o acestuia personal. In scrisoarea primă, pomenește că poporul și clerul bisericii camaracense, cu decret canonic

---

[1] Cf. Thomassin ed. II, t. V, 142 (Cedrenus). „Creatur patriarcha totius populi, imperatoris et sacerdotum suffragiis".

[2] Thomassin ed. II, t. V, 142. „Imperatrix Methodium introducit, omnibus piis sacerdotibus, laicis, monachis ejus designationem approbantibus".

[3] Thomassin ed. II, t. V, p. 141. „Quis ignorat, Ignatium episcoporum omnium calculis et totius populi applausu legitime, canoniceque creatum fuisse".

[4] Thomassin ed. II. t. V, 142.

[5] Id. ibid. cf. și Bog. Viest. 1907 April. p. 667 după N. Popov: Imper. Leon VI. Mudrîi i iegho țarstvovanie. Moskva 1892, p. 63, 71, 83—89.

a cerut să i se hirotonească întru episcop, presbiterul Ion, bărbat demn, şi cum el (Hincmar de Reims), împreună cu un alt episcop la ziua hotărâtă s'au prezentat ca să-l hirotonească, dar din cauza absenţii lui Hincmar de Laudun, au amânat hirotonia aceluia.[1] Era, precum vedem, obiceiul în Galia, ca poporul şi clerul să-şi aleagă persoana dorită, despre care alegere dresa un act subscris de reprezentanţii lor, şi pe acesta îl înaintau arhiepiscopului, spre mai departe procedare canonică.

Intre 870—79, în Răsărit se compuse şi apăru o importantă colecţiune de legi bisericeşti şi civile, cunoscută sub numele de „Prochironul Impăratului Vasile Machedon şi a fiilor săi, Constantin şi Leon". Această carte de legi, cuprinde 40 titule, sintetizând întreaga legislaţie anterioară care a mai rămas în vigoare.[2] Intre cele 40 titule, la tit. XXVIII, 1, găsim trecută şi dispoziţiunea novelelor lui Iustinian cu privire la alegerea episcopilor.[3] Vasăzică, această colecţiune oficială, ce apăru după sin. zis al VIII-lea ec., întăreşte din nou sistemul de alegere de până aci, şi nici vorbă prin urmare, de vre-o schimbare a lui după tâlcuirea greşită a can. 22 şi după tâlcuirea şubredă a timpului de atunci. Aceiaş dispoziţiune a lui Iustinian, o găsim şi'n „Epanagoga", care urmă Prohironului, în tit. VIII cp. 3 şi 5 (nov. 137).[4]

1 Mansi XVI, 581. „Acta Concil. Duziacense an. 871. Pars II. Libellus Hinc. Rhem. adversus Hincmarum Laudunensem" cp. II. „Sicut jam altera vice litteris dilectione tuae mandavi, clerus ac plebs Camaracensis ecclesiae cum decreta canonica petierunt sibi ordinari episcopum Ioanem presbyterum... ad ejus ordinationem nonis Julii convenimus secus Belvacum. Sed quia tua fraternitas illuc non convenit, nec pro se personam aut litteras sui consensus direxit, ordinationem illius distulimus".

2 N. Milaş: Dreptul Bis. p. 105; Zhisman: Τὸ δίκ. τοῦ γάμου p. I; 108 „ὁ πρόχειρος νόμος".

3 J. G. R. II, 332 nota 27; IV, 113 nota 4; VI p. 248, nota 3; I. I. Sokolow: o. c. p. 9.

4 Pl. Sokolow o. c. p. 7; I. I. Sokolow: o. c. p. 9.

Dela urmaşul papei Adrian II, ai cărei delegaţi fuseseră la sin. zis al VIII-lea ec., dela papa Ioan VIII (872—882), ni s'a păstrat o epistolă, pe care analizând-o, putem constata o înrudire a dispoziţiilor ei cu cele ale can. al 22 sin. zis al VIII-lea ec., şi anume, în această scrisoare el dă instrucţii referitor la alegerile de episcop, şi zice că de aci înainte, nimeni, nici regii, nici principii sau alte persoane, să nu impună episcopi, ci după canoane, acela să fie episcop, pe care-l va alege clerul, şi pe care poporul îl va accepta.[1] Ca şi can. 22, al sin. zis al VIII-lea ec., opreşte ingerinţele arbitrare ale puternicilor lumeşti şi a oricăror alţi laici, dar mai pe înţelesul tuturor le spune, că poporul şi clerul are căderea să-şi aleagă episcop, în acelaş fel în care am mai văzut că se mai spunea într'un capitular al lui Ludovic II, din an. 855. In Apus, împotriva amestecului domnilor lumeşti în alegerea episcopilor, s'au mai luat măsuri şi prin sinodul din Ravenna (an. 877), dispunându-se prin cap. VI, ca nici-un principe să nu-şi permită a prezenta papei vre-un episcop.[2] Nimeni nu poate nega că în biserica Romei se ducea o luptă din partea unora pentru schimbarea sistemului de alegere. Ca reacţiune împotriva acestora, diferiţi papi, au reînoit prin decizii sinodale, vechiul sistem, iar alţii, partizani ai schimbării, au vrut s'o faciliteze prin decizii echivoce.

Dar peste tot, în acest secol, cel mai reprezentativ, prin mărturiile sale, pentru practica bisericii apusene în general şi a Galiei în special, cu privire la alegerea episcopilor, este Hincmar arhiepiscopul de Reims (845—882). Ca altădată Ciprian în biserica Africei şi Leon cel Mare şi Grigorie cel Mare în biserica Romei, acesta a fost o personalitate care a stăpânit prin autoritatea

[1] Mansi XVIII bis. 1496 în „appendix actorum veterum" cp. 103. Epist. lui Ion VIII. „ad clerum et populum Augustodunensem"... „secundum scripta canonum, quem clerus elegerit et populus proclamaverit" etc.

[2] Hefele o. c. IV, 504.

sa aproape întreaga jumătate a II-a a veacului al IX, în viața bisericii din Galia. Dela el ne-a rămas mulțime de probe cu privire la alegerile episcopale, și el este, prin ele, informatorul apusean cel mai prețios al veacului. Din mărturiile lui am văzut deja două, una într'o epistolă adresată sinodului III din Soissons, an. 866, și o alta adresată sinodului duziacens din an. 871.

Reprezentativă pentru convingerile lui canonice asupra sistemului alegerii episcopilor, trebue să considerăm o altă epistolă (nu cea amintită), pe care el o adresează tot sinodului III Soissons, an. 866. Prin ea, Hincmar ne apare ca un cunoscător rar al tradiției, al vechilor așezăminte ale bisericii, căci aduce vorba chiar de dispozițiunea cuprinsă în epistola sin. I ec. către biserica din Egipt, în cauza schismei meletiene, și în care se găsește cunoscuta instrucție cu privire la alegerea episcopilor sau a clericilor în genere. Această epistolă a sin. I ec., care a scăpat unor canoniști răsăriteni de talia lui Balsamon și Zonara, cunoscută de Hincmar din îndepărtatul Reims al Galiei, presupune în acesta un serios cercetător al predaniilor bisericești, care și-a format convingerile prin muncă serioasă, și cu atât mai valoroase apar mărturiile lui, cu cât sunt investite cu autoritatea științifică a celui ce ni-le furnizează.[1] Din epistola aceasta de care este vorba, sunt cunoscute două exemplare sau versiuni; una mai succintă în care reproduce textual fragmentul din Epistola sin. I ecumenic,[2] iar alta e o parafrazare a acesteia.[3] Se știe că în epistola pomenită a sin. I ec., se atribue poporului dreptul de a alege episcopi așa cum am văzut la interpretarea can. 4, I, ec. Conștiințiozitatea și zelul său pentru adevăr sunt manifeste. Cele mai multe din

---

1 Vezi despre epistola lui Hincmar Rem. și la Hinschius o. c. II, 526 sq.

2 Mansi XV, 760—766; Epist III Hincmari Rem. ad. sin. Suession. III. an. 866.

3 Mansi XV, 766.

epistolele sale, cari se ocupă cu alegerile de episcopi urmează directiva dată de sin. I ec. și de alți ierarhi apuseni, înaintași cu mare autoritate. Astfel spune, bazându-se pe Leon cel Mare, că alegerea episcopilor să se facă prin votul clerului și al poporului.[1] Prin epistola aceasta ne mai spune că la alegerile episcopale se menținea oficiul de vizitator, și că poporul și clerul își alegea episcopul prin intermediul acestuia. El raporta mitropolitului, care la rândul său lua măsuri pentru hirotonie.

Cel mai clasic loc în care se ocupă cu alegerea episcopilor, este o epistolă adresată lui Henedulf, episcop de Laudun ca acesta să îndeplinească oficiul de vizitator cu ocazia morții episcopului bisericii camaracense, dându-i instrucțiile necesare, să meargă la biserica văduvă, să îndemne clerul și poporul, ca lăsând la o parte orice diversități, să-și aleagă episcop potrivit canoanelor, însă această alegere să nu se facă numai de clericii acelei cetăți, ci dela toate mănăstirile să fie delegați, și apoi și preoții parohiilor dela țară, „dar și laicii nobili și cetățenii trebue să fie de față, căci de către toți trebue să se aleagă cel căruia trebue să i se supună toți".[2] Aici e de remarcat și justa

---

[1] Mansi XVIII bis. 593—4. „Formulae Antiquae de Episcopatu". „Epist. Hincm. Rem. ad Regem, ut clero et plebe Silvanectensi novi episcopi electionem permittat et visitatorem designet, qui praesit electioni". Cf. și V. Espen o. c. I 92, col. 1.

[2] Mansi XVIII bis. 595. Epist. Hincm. Rem. ad Henedulfum Laudunensem... „ad eadem ecclesiam (Camaracensem) quantocius studeas properare, ac assiduis adhortationibus, clerum plebemque ecclesiae, publice admonere festines ut, remoto privato studio, uno eodemque consensu, talem sibi praeficiendum expetant, ac eligant Sacerdotem qui et tanto ministerio dignus valeat reperiri et a venerandis canonibus, nullatenus respuatur (Epist. 19 Grig. c. M.)... „Quae electio non tantum a civitatis clericis erit agenda, verum et de omnibus monasteriis ipsius parochiae et de rusticanarum parochiarum Presbyteris occurrant vicarii commorantium secum concordia vota ferentes. Sed et Laici nobiles ac cives adesse debebunt: quoniam ab omnibus debet eligi cui debeat omnibus obediri". (Ep. X Leon c. M. cp. VI).

dispozițiune, ca nu numai clerul din localitatea de reședință a episcopului, ci și clerul rural și reprezentanții mănăstirilor trebue să ia parte la alegerea episcopului. Deasemenea au această îndreptățire și reprezentanții laici ai enoriilor, conform principiului enunțat, că cel căruia va trebui să i se supună toți, de către toți se cade a fi ales.

Intr'o altă epistolă, se recomandă alegătorilor ce fel de episcop se cade să-și aleagă, și-i invită să dreseze act de alegere pe care să-l semneze toți cu mâna proprie, în prezența vizitatorului.[1] Vizitatorul funcționa în biserica Galiei, și acesta era cel căruia clerul și poporul își declara dorința, și numai în prezența lui se făceau actele de alegere.[2] Lui Hincmar, ca arhiepiscop, i s'a trimis din partea bisericii din Laudun, un decret de alegere a episcopului Henedulf; în acesta se induce principiul lui Leon cel Mare din epist. X, ca celce se va așeza peste toți, de toți trebue să se aleagă, și motivează de ce: ca să nu se producă scandalizare și poporul să devie mai puțin religios decum este, întocmai cum am văzut și'n epistola 14 al lui Leon cel Mare. Adaugă apoi, că prin înțelegere și unanimă voință l-au ales pe Henedulf.[3]

Hincmar de Reims, din contribuțiile sale ne apare ca un sintetizator al dovezilor apusene celor mai importante de până la el, în cari se prescrie alegerea canonică a episcopilor, prin cler și popor. Purcezând dela

---

[1] Mansi XVIII bis. 596. „Epist. Hincm. ad clerum et plebem Cameracensum". „Talem autem vobis futurum pastorum eligite qui... De cujus electione decretum canonicum unanimi voto agere et sigillatim omnium vestrum manibus in praesentia visitatoris vestri roborare satagite".

[2] Mansi XVIII bis. 597. „Epist. Hincm. ad clerum et plebem Bellovacensem". „Primo scilicet, ut decretum sine visitatoris praesentia, nemo conficiat, cujus testimonio clericorum ac civium possit unanimitas declarari". (Ep. V, cp. VI Symmachi papae).

[3] Mansi XVIII bis. 606.

mărturia sinodului I ecumenic, trece pela Roma reactivând dispozițiunile clasice ale lui Leon cel Mare, Symmach și Grigorie cel Mare. Formulele lapidare ale acestor înaintași, au devenit tipice, ca niște formulare oficiale pentru exprimarea aceluiaș act. Ca ele să-și dobândească această autoritate, n'a fost suficientă supremația Romei asupra Galiei și autoritatea acestor papi, de mult călătoriți spre Domnul, ci ele, numai printr'o practică îndelungată au putut fi consacrate ca formule tip, oficiale, căci pe unele din ele, le găsim în decretele oficiale de alegeri, cum fu cazul celui amintit, privind alegerea lui Henedulf. E adevărat că le-a impus și Hincmar, acest vajnic papă al bisericii din Galia. Hincmar ne testează și existența în vremea lui, a vechii funcții de vizitator.

Pentru veacul acesta în Galia, ne mai pot servi și alte documente ale vremii, probe asupra formei de alegere a ierarhilor. Din timpul lui Hincmar ne-a rămas un decret de alegere a unui mitropolit, în care se zice: cinstim ceiace prin „regulele canonice și așezămintele apostolice s'a poruncit, ca pe mitropolit să-l aleagă episcopii sufragani ai mitropoliei, cu consensul clerului și al poporului", și continuă apoi, că „pari consensu" l-au ales și ei.[1]

In Galia cel puțin, introducându-se în secolul trecut instituția canonicilor, neapărat aceștia și-au dobândit o influență însemnată la alegerile episcopilor. Ii întâlnim în secolul prezent la alegerea unui episcop Vuilebert, la care act au fost întrebați atât canonicii cât și călu-

---

[1] Mansi XVIII bis. 608. „Decretum cleri et plebis Senonensis de electione Ansegisi Metropolitani",.. „Canonicis regulis et apostolicis institutionibus sancitum esse recolimus ut quoties Metropolis civitas, pontificalis ministerio dignitatis caruerit, proprioque vacaverit Pastore, suffraganei ejusdem Metropolis convenire debeant et electionem futuri Pontificis cum consensu cleri et plebis facere" cf. și can. III sin. III Orleans, an. 538.

gării din mănăstirile eparhiei, cât şi preoţii parohiilor şi nobilii laici, dacă-l voiesc, şi toţi au consimţit, *viva voce.*[1] Cazuri de alegere prin cler şi popor în Galia vremurilor acelora, s'ar mai putea cita şi altele, din cari rezultă că nu numai fruntaşii, ci întreg poporul era cel care colabora la alegere.[2]

Am văzut mai sus un formular de decret obicinuit la alegerile de mitropolit, iată şi unul pentru alegerea episcopului. In el ni se spune, că poporul şi clerul şi-a dat asensul, prin alegerea unuia şi aceluiaş bărbat.[3] Din acest decret şi din celelalte mărturii, este evident că nu numai nobilii, ci poporul, plebea era aceia care lua parte la alegerile de episcop, şi aşadar în Galia, se menţinuse peste tot vechiul sistem de alegere cu oarecari adause şi completări, legate de necesităţile impuse de timp.

Pentru biserica Romei, mărturie contemporană cu Hincmar avem pe Anastasiu Bibliotecarul († 886), care ne relatează că la Roma alegerea papei se făcea de „tot clerul, demnitarii şi poporul".[4] Aceasta ne-o probează, în ultimii ani ai veacului IX, şi un sinod roman ţinut sub papa Ion IX la an. 898, prin al cărui canon X, se decide ca pontificile roman să se aleagă prin adunarea episcopilor şi a întregului cler, după cererea senatului şi a poporului.[5] De aci se pare că i s'a dat

[1] Mansi XVIII bis. 612—13.

[2] Mansi XVIII bis, 629 şi 632 etc.

[3] Mansi XVIII bis. 637. „Formulae antiquae de Episcopatu". „Decretum cleri et plebis de electione". „Cleri scilicet plebisque, in ejusdem praeclarissimi viri electione par est devotio unus idemque assensus, in nullo dissimilis adclamatio".

[4] V. Espen o. c. 1, 89. col. 2, cf. Anast, Bibliot. „Vita Hadriani II" (867—872).

[5] Funk o. c. p. 35. Sin. 898 papa Ion IX, can. 10: „ut deinceps... constituendus pontifex, convenientibus episcopis et universo clero eligatur expetente senatu et populo". Hinschius o. c. I, 236; V. Espen o. c. I 90, col. 1.

clerului un rol superior celui al poporului, ceiace n'a fost până acum. In tot cazul, votul clerului nu putea fi egal cu al episcopilor, deși e pus alături de aceștia. Că-și va fi dobândit un rol mai însemnat decât cel pe care-l avusese până aci, aceea se prea poate, deoarece și în Galia canonicii câștigaseră o deosebită influență.

Orice tendință nouă s'ar fi manifestat în biserica Romei, este cert că poporul, cu finea acestui veac încă se bucura formal de vechiul său drept, de a alege, iar în biserica Italiei în special, alegerea episcopilor se făcea de poporul cetății respective, apoi de către episcopi, cler și popor, se făcea cuvenitul decret, care era înaintat arhiepiscopului cu rugămintea de a li-se hirotoni cel pe care-l aleseseră.[1]

In biserica răsăriteană, spre finea veacului acestuia se redactă definitiv de către Fotie, patriarhul Constantinopolei, nomocanonul în 14 titluri, care și apăru la an. 883. In acesta se cuprinde dispozițiunea lui Iustinian (Nov. 137) cu privire la alegerea episcopilor,[2] și fiindcă a servit acest nomocanon ca fundamental îndreptar oficial pentru

---

[1] Mansi XVIII bis. 1372 în „Appendix actorum veterum" cp. IV: „Ordo qualiter in Sancta Romana Ecclesia Episcopus ordinatur" (ex sec. IX). „ex Amalarii abbatis eclogae de officio missae" cetim: „Dum... Episcopus fuerit defunctus, a populo civitatis eligatur alius et fit a Sacerdotibus, clero et populo Decretum, et venian! ad Archiepiscopum, adducentes secum et suggestionem, hoc est rogatorias litteras ut eis episcopus consecretur quem secum deportati sunt". Vezi în acest sens și scrisoarea papei Ștefan VI 896—98 (finea sec. IX) către arhiep. de Ravena, cf. și C. J. C. ed. Friedberg p. 237. Dist 63 cp. XII și cp. XVIII Gratiani, și Deusdedit o. c. p. 142 L. I cp. 224 (116) și decis. sin. Rom. an, 861, can. 1 sub papa Nic. I către arhiep. Ravenei, în C. J. C. ed. Friedberg p. 237 Dist. 63 cp. XIII Gratiani.

[2] Sint. At. I, 49 Nomoc. tit. I cap. 8, 9; Sint. At. I, 59, Nomoc tit. I, cp. 23 (Nov. 137, cp. 2) și Sint. At. I, 65—7. Nomoc. tit. I, cp. 28; N. Milaș: Dreptul Bis. p. 149; Zhisman o. c. t. I p. 114; Pl. Sokolow o. c. p. 7; A. Pavlow: Kurs p. 237; Pravosl. Sobies. 1908 Sept. p. 297; Pitra o. c. I, p. 465—6: Nomoc. XIV, titl. în tit. 1, cp. 7.

practica bisericii, ne găsim iarăş în faţa unei reînoiri a sistemului de alegere prin cler şi fruntaşii laici, care rămase în vigoare până la căderea imperiului bizantin.[1]

Deja în veacul IX, nomocanonul în 50 titluri, fu tradus de Sf. Metodie şi răspândit printre Slavii din Balcani,[2] şi în acesta, precum am văzut, se cuprindea deasemenea dispoziţiunea lui Iustinian.

Tot spre finea veacului acestuia, apăru în 60 cărţi cea mai monumentală colecţiune a dreptului bizantin, purtând numele de „Vasilicale". In ea se cuprind şi legiuirile cele mai însemnate ale împăraţilor privitoare la treburile bisericeşti. E opera lui Vasile Machedon şi a fiului său, Leon Filosoful. Data apariţiei nu se cunoaşte cu preciziune, se dă ca sigur de unii, ultimii ani ai secolului IX, înainte de 892.[3] Vasilicalele (τὰ βασιλικὰ), reprezintă o colecţiune oficială a legislaţiei greco-romane de până aci, în care s'a făcut o selecţiune a legilor, şi s'au impus ca valabile, din colecţiunile anterioare, numai cele cuprinse în aceasta de pe urmă.[4] A fost aşadar, o revizuire a legislaţiei anterioare. Biserica s'a orientat şi ea după legile civilo-bisericeşti cuprinse în Vasilicale, cari fiind impuse ca oficiale şi obligatorii pentru întreg imperiul, nu putaeu fi desconsiderate de biserică, întrucât erau de acord cu canoanele. In Vasilicale s'a acceptat şi dispoziţiunea lui Iustinian din Nov. 137 c. 2, cu privire la alegerile de episcopi,[5] şi aşadar, i s'a dat o nouă întărire oficială în biserica din întreg imperiul, sistemului acestuia, pre-

---

1 A. Pavlow: Kurs p. 237.

2 Lotocki: Isv. p. 78; Suvorow: Uciebnik ed. III, p. 156; Milaş: Dreptul Bis. p. 157.

3 Milaş: Dreptul Bis. p. 105 şi nota 24.

4 Idem, p. 106.

5 Basilicorum lib. III titl. 1 cp. 8 (9) Nov. 137 cp. 2 în ediţia lui E. Heimbach, Lipsca 1833, vol. I, p. 93. Cf. şi V. Şeşan: Proiect p. 12; Pavlow l. c. Nr. 461, p. 3, col. 2; Milaş: Dreptul Bis. p. 292 şi nota 14; Pl. Sokolow o. c. p. 8; I. I. Sokolow, o. c. p. 9.

lungindu-i-se valabilitatea, pe care și până aci o avusese ne'ntrerupt dela Iustinian.

Chiar spre finea acestui veac, întâlnim o alegere de patriarh făcută după obiceiul vechiu; este alegerea amintită deja, a lui Antonie II Kauleos, în 893, făcută de episcopi, cler, monahi și senat,[1] adecă de fruntașii capitalei. Vasilicalele au fost multă vreme în vigoare și cu ele și sistemul lui Iustinian, precum vom vedea.

In Răsărit și eterodocșii țin la vechea lor datină electorală; astfel, Nestorienii prin mitropolitul Bassorei, Gavriil (sec. IX), revizuiesc și mențin vechiul lor „Rit",[2] după care, în biserica lor continuă să se facă alegerea ierarhilor prin concursul poporului și'n acest veac.[3] „Ritul" armean, mai vechiu decât secolul IX, dar revizuit în acest secol de patriarhul „Mașdoz,[4] prescrie pentru alegerea episcopului, colaborarea clerului și a monahilor cu cei mai de seamă dintre laici, în sensul dispozițiunilor iustiniene.[5] Nici Maroniții nu se lasă mai prejos, și „Ritul" lor, care datează de pela mijlocul veacului IX,[6] la fel prescrie pentru alegerea ierarhilor, colaborarea tuturor factorilor cari compun biserica; astfel, pentru alegerea patriarhului[7] și a horepiscopilor.[8] In acest rit, se reproduce și rânduirea Cst. Apostolice l. VIII, cp. 4,[9] și se ocupă și de alegerea periodevtului

---

[1] Thomassin ed. cit. t. V. 142; Staudenmaier o. c. p. 163.

[2] Denzinger o. c. I. p. 5.

[3] Assemani o. c. III, pars. I. p. 512 cca. an. 860. Vezi alte multe date la Assemani o. c. III. passim.

[4] Denzinger o. c. I. p. 5.

[5] „Omnis clerus, omnesque monachi diocesis conveniunt; principaliores ex saecularibus et patribus familias designant dignissimum, et eligunt ipsum in pastorem suffragiorum pluralitate". Denzing r o. c. vol. II. p. 355.

[6] Funk: Didasc. at Constit. Ap. vol. II, p. 38—39.

[7] Denzinger o. c. II. p. 249.

[8] Id. II. p. 185.

[9] Idem. II, p. 187; Funk: Didascalia et Constit. Ap. II. p. 38—39.

(vizitatorului), care avea să se facă la fel ca și celelalte, prin côncursul laicilor.[1]

Secolul acesta al IX-lea, se caracterizează pentru biserica apuseană, prin continue încercări de reformare a vechiului sistem, care însă rezistă și acestui veac, ca o continuare a tradiției seculare a bisericii. Un element, i-am putea zice nou, s'a adaus în Apus corpului electoral prin întroducerea generală a canonicilor.

La Hincmar am văzut o nouă, dar foarte potrivită și echitabilă complectare a sistemului de alegere, prin admiterea la alegerile episcopale și a clerului rural și a călugărilor dela mănăstirile eparhiei, precum de bunăseamă și a credincioșilor din întreaga eparhie, prin reprezentanți. Dreptul poporului la alegere nu se pierde în acest veac, cum li s'a părut unora,[2] cu toată influența considerabilă, uneori sufocantă, a puternicilor împărați franci, ai imperiului roman de apus și a multor mari proprietari și demnitari civili, nobili, precum și a canonicilor. Influența nefastă a feudalilor, a început din acest veac.

In special la Roma, spre finea veacului IX, în ultimile două decenii, intrigile și imoralitatea dominau viața bisericească. Vechea cetate era stăpânită de câteva familii nobile, cari deveniseră atotputernice. Ele nu-și mărginiră satisfacerea poftelor în afacerile civilo-politice, ci începură să dicteze și la alegerile de papi, ridicând pe scaunul ilustrat de multe figuri mari ale trecutului, oameni de partid cu toate viciile și moravurile unor politiciani decăzuți, a căror viață era numai un lanț de intrigi. Am putea zice, că din acest timp începe „secolul obscur", al X-lea. Firește că la alegerile ultimilor papi din acest veac, poporul nu și-a mai păstrat decât un rol formal, cum de altfel, prin abuzurile acestor

[1] Denzinger o. c. II, p. 165.

[2] Sägmüller: Kirchenrecht ed. cit. II. p. 397.

nobili, și rolul clerului și-al episcopilor alegători, devenise numai o umbră din ceiace a fost, trebuind să execute tot ce le impunea corupta nobilime. Această stare culmină apoi în veacul X.

Sistemul lui Iustinian dură mereu în Răsărit, dar și aci influența împăraților fu foarte mare, și mai ales a curtenilor. Curtea bizantină sub unii împărați, ne apare ca o înaltă școală de intrigi și imoralitate, care avu tristă influență și asupra vieții bisericii răsăritene.

SECOLUL X

Cu începutul secolului X, în Roma, după semnele dela finea veacului trecut, urmează o epocă, în care Roma a cunoscut ultima treaptă a decadenții; ajunse zile pe cari nu le mai văzuse dela Roma păgână a lui Nero. Au mai fost și mai nainte în istoria papilor înscrise pagini obscure de extremă decadență, însă cel puțin n'au avut durata acestei epoci, cunoscută sub numele: „epoca pornocrației, domnia curtezanelor, secolul obscur etc.".[1] Vehiculi ai păcatelor acelor vremi, au fost două celebre curtezane, cari se'ntreceau în frumusețe, depravare și influență în lumea mare, care și atunci ca totdeauna, n'a fost nici mai bună, nici mai morală decât poate fi. Marozia și Teodora, cu anturajul lor de nobili, puneau și alungau de pe scaunul roman, pe cine voiau, cu predilecție fii bastarzi de-ai lor, sau amorezi briganzi, cavalerii de viață închinată păcatului. Atâta timp cât dură această plagă papală, în Roma nu putem vorbi de vre-o alegere făcută cu respectarea tradiționalului sistem, prin cler, popor și episcopi. Dacă se va fi respectat formal procedeul, va fi fost o simplă înscenare, în care electorii manechini, jucau un rol impus. Nu numai în epoca acestor destrăbălări romane (904—962), ci și după aceia în întreg veacul X,

[1] E Popovici o. c. III, 319.

la Roma nu se poate vorbi decât excepţional, de-o restabilire a uzului străvechiu de alegere a papei, căci, dupăce încetară abuzurile pomenite, urmă un fel de cezarism al regelui Oto cel Mare (936—73) al Germaniei şi-al urmaşilor lui. In lupta cu partidele nobile din Roma, aceştia reuşiră să-şi impună voinţa împotriva Crescenţilor, nobilii cei mai influenţi. Cu trecerea Romei în sfera de influenţă a regilor romano-germani, începu a se purifica atmosfera; aceştia aduseră cu ei o ţinută sobră, aspră. Duhul proaspăt german, se abătu ca un vânt sănătos de Nord, peste un cadavru în descompunere. Deja la alegerea primului papă prin influenţa lui Oto cel Mare, la an. 963, s'a observat o respectare formală a alegerii prin cler şi popor, deşi de fapt Oto a determinat alegerea; astfel, Leon VIII, formal fu ales de episcopi, cler şi întreg poporul. Aceştia toţi, într'un glas l-au cerut.[1] Leon VIII, drept recunoştinţă, i-a conferit oficial lui Oto, dreptul de a aproba alegerea papilor, printr'un sinod local ţinut imediat după alegerea sa. Fără îndoială că era aceasta o măsură necesară, căci nu era altă putere care să fie opusă nobililor. Decizia sinodală zice, că dacă cineva ar fi ales episcop de cler şi popor, să nu fie hirotonit de nimeni, dacă nu va fi aprobat de regele Oto.[2] Prin aceasta, deşi i se recunoştea clerului şi poporului dreptul de a alege episcop, totuş, nu numai alegerea acestora ci şi cea făcută de episcopi, deveni fără nici-o valoare dacă nu o aproba regele. Remarcăm aci, caracterul de simplă formalitate inutilă a alegerii pe care o făcea, clerul, poporul şi episcopii, care-şi exercitau acum un drept iluzoriu,

[1] Hinschius o. c. I. 239 şi nota 3; D. T. C. IV, 2305; Ganahl. K. H.: Studien zur Geschichte des kirchlichen Verfassungsrechts ins X u. XI Jhrdt. Innsbruck-Wien-München 193?, p. 18—19.

[2] Hinschius o. c. I. 241. „Quod si a clero et populo quis eligatur episcopus nisi a supradicto rege laudetur et investiatur, a nemine consecretur", cf. şi D. T. C. IV, 2305.

umbra celui de altădată. Așadar, în Roma, cu toate că s'a menținut atâta vreme, cu mici completări, vechea formă de alegere, iată că prin forța unor împrejurări, de cari nu biserica atât de conservatoare e vinovată, dintr'o sucitură, a ieșit din făgașul ei normal, făcând loc arbitrarului celui mai exagerat.

Noua Romă din Răsărit, deși n'a avut parte de-o cu mult mai bună soartă, n'a înregistrat totuș zile de osândă și mizerie, ca acelea cu cari a fost lovită Roma. Influența împăraților și curtenilor, a fost și aci destul de mare, însă printr'o ponderată și cu simț grecesc specific aplicată doză de ingerință a celor puternici, s'au evitat scandalurile atât de răsunătoare, ca acelea a căror ecou și purtător s'a fost făcut Roma. Dacă însă la Constantinopol s'a exercitat această influență a stăpânirii politice, ea totuș a rămas, cu mici excepții, limitată la ocuparea tronului patriarhal, răsfrângându-se și asupra celor din imediata apropiere de Constantinopol, iar asupra celorlalte, în proporție inversă cu distanța.

In genere, sistemul lui Iustinian s'a menținut în vigoare în întreg imperiul, și desigur și la Slavii din Balcani, cei nu de mult încreștinați la cari se tradusese, din secolul IX, Nomocanonul în 50 titluri.

La anul 920, se ținu la Constantinopol un sinod sub patriarhul Nicolae I Misticul (895—906 și 911—925). Acest sinod la care au luat parte reprezentanții întregii biserici, și a celei din Apus,[1] a „declarat ca obligatoriu pentru întreaga biserică",[2] Nomocanonul lui Fotie. Firește în Apus nu era chip să prindă, biserica Romei fiind condusă de curtezane. Dar în Răsărit, acest nomocanon și-a primit prin numita decizie sinodală,

---

[1] E. Popovici o. c. II, 370; N. Milaș: Dreptul Bis. p. 1.0.

[2] Milaș: Dreptul Bis. p. 150.

botezul oficial, intrare şi observare pretutindeni în bisericile Orientului. Alături de Nomocanon, şi Vasilicalele şi-au menţinut prestigiul de regulator al afacerilor bisericeşti cari se tratau în cuprinsul lor. In ambele acestea se cuprinde dispoziţiunea din novelele: 123 şi 137, ale lui Iustinian, care dispoziţiune, iată prin sinodul din 920, primi o nouă întărire, de astădată din partea bisericii, care o şi impuse respectării generale printr'un cod oficial. Tot la anul 920, în primul an al împăratului Roman cel Bătrân,[1] a apărut o colecţiune de legi politico-bisericeşti, sub numele: „ἐκλογὴ νόμων ἐν ἐπιτόμῳ ἐκτεθειμένων", în 45 de titluri. In aceasta se cuprinde iarăş dispoziţiunea lui Iustinian referitoare la alegerea episcopilor, la titlul VIII cp. 22.[2] Dar dacă numita Eclogă, n'a fost o colecţiune oficială, apoi acest caracter l-a avut culegerea de legi „Delectus legum compendiarius" Leoni VI Filos. et Constantini imp.", datată dela an. 959 cu probabilitate. In această carte de legi, se cuprinde iarăş dispoziţiunea din novelele lui Iustinian cu privire la alegerea episcopilor. In cp. VIII, porunceşte ca fruntaşii şi clericii cetăţii să aleagă trei candidaţi,[3] iar din aceşti trei, se alege unul[4] care va fi mai demn, desigur de către episcopi şi mitropolit. Influenţa împăraţilor, care se exercita în realitate cel puţin la alegerea patriarhilor din Constantinopol, nu s'a impus prin vre-o lege expresă, deşi Cedrenus ne spune, că Nichifor II Focas (963—909) ar fi dat o lege, prin care dispune ca nici un episcop să nu fie ales sau instituit,

---

[1] Zachariae: I. G. R. II, 273; Zhisman o. c. I, 112.

[2] Zachariae: I. G. R. II, 332 („Ecloga legum in Epitome expositarum").

[3] P. G. Migne t. 113, col. 477. „Leoni et Constantini imp. Delectus legum compendiarus" an. 739, cap. VIII „κελεύομεν εἰ μέλλει ἐπίσκοπος χειροτονεῖσθαι συνεληλυθέναι τοὺς κληρικοὺς καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως καὶ ἐπὶ τρισὶ προσώποις ψηφίσματα ποιεῖν".

[4] P. G. Migne t. 113, col. 480; Ambele acestea sunt reeditări ale „Eclogei" lui Leon Isaurul şi Constantin Copronim, apărută la an. 741.

fără voia împăratului, și că această dispoziţiune ar fi fost semnată de oarecari episcopi lingușitori.[1] Chiar dacă această lege va fi fost în vigoare, ea nu e decât greșala unui temperament impulsiv, care a fost Focas, deoarece, cu și fără o lege în acest sens, este dela sine înţeles că, având în vedere raporturile intime dintre stat și biserică, patriarhii și episcopii nu se așezau fără o prealabilă înţelegere cu împăratul asupra candidaţilor. Această lege se va fi aplicat numai în ce privește Constantinopolul, căci în multe alte părţi încă alegea clerul și fruntașii,[2] iar influenţa împăratului și a curţii se resimţea foarte puţin.

In biserica Alexandriei, se pomenesc alegeri după sistemul comun, la an. 906,[3] și an. 977.[4]

In Antiohia, se alegeau tot la cererea creștinilor patriarhii, însă la 969, Nichifor II Focas, luă Antiohia dela musulmani și așeză el pe patriarh, dar curând, la 985, patriarhul Agapie II fu ales de creștinii Antiohiei în înţelegere cu împăratul.[5] In fine, și din bisericile eterodoxe avem știri similare.[6]

In întreg Apusul, nu numai la Roma, influenţa împăraţilor și a feudalilor a devenit decisivă în alegerile episcopilor, se mai păstrează totuș ca și la Roma, numai o parodie a obicinuitei forme de alegere. Clerul și poporul, și chiar episcopii, jucau pe cum le cântau

[1] M. Σακκελαρόπουλος: Ἐκκλησιαστικόν Δίκαιον. ἐν Ἀθήναις 1898. p. 171 după ediţia Migne p. 101 καὶ νόμον ἐκτιθέμενος, ἐν ᾧ καὶ τινες ἐπίσκοποι τῶν εὐριπίστων καὶ κολάκων ὑπέγραψαν, διοριζόμενον μὴ ἄνευ τῆς αὐτοῦ γνώμης καὶ προτροπῆς ἐπίσκοπον ἢ ψηφίζεσθαι ἢ προχειρίζεσθαι" ; Cf. și Staudenmaier o. c. p. 164.

[2] Staudenmaier o. c. c. 164.

[3] Le Quien o. c. II, 474.

[4] Idem. p. 479.

[5] Le Quien o. c. II, 751—753.

[6] Assemani III, pars. I, 232—37. Aleg. patriarh. nestorian Ion Bar Abgari an. 900 etc.

puternicii vremii. Intâlnim însă cazuri, când la alegerea episcopilor apărea iarăş clerul şi poporul. Astfel, la an. 940, dupăce oraşul Reims fu cucerit de comiţii: Herbert de Vermandois şi Hugo de Paris, s'au întrunit la Reims episcopii, şi au decis, ca Hugo fiul lui Herbert să fie episcop de Reims, după cererea clerului şi a poporului.[1] La fel a fost cu alegerea lui Wilhelm arhiepiscop de Mainz, la an. 954,[2] apoi tot acolo la an. 972, alegerea lui Wolfgang.[3] Mai sunt şi alte exemple,[4] din cari mai inducem pe acela al alegerii lui Gerbert de Reims, la an. 991, ales de episcopi, cler şi popor, după învoirea stăpânitorilor politici.[5] Dar, negreşit că'n aceste alegeri, rolul decisiv, prin abuz, îl aveau puternicii politici, pe când cei trei factori tradiţionali ai alegerii, erau numai figuranţi pentru a se masca arbitrarul domnitorilor. Astfel, vedem că în Apus, aproape pretutindeni dispare dreptul electorilor de până aci, şi e înlocuit prin arbitrarul împăraţilor şi al feudalilor, pe unde erau. In Roma, avem influenţa curtezanelor şi-a partidelor nobile, iar după aceia, a împăraţilor romano-germani. Din rolul important de odinioară al clerului, poporului şi episcopilor, nu mai rămase decât forma deşartă, ca o amintire a celor ce-au fost odată.

Acest veac, formează un capitol trist de istorie bisericească, pentru faptul că întreg aşezământul bisericii fu infectat, şi bunele lui rânduieli de până aci, fură batjocorite. In întreg Apusul, influenţa stăpânirii politice fu atât de silnică, încât se înlocui în realitate voinţa bisericii la alegeri, prin voinţa împăraţilor.

---

[1] „Clero populoque petente", Ganahl o. c. p. 24.

[2] Hinschius o. c. II, 530, nota 4 „a populo et clero... concondîter electus".

[3] Idem. II, 533 u. 5 „clerus et populus, ut imperator petiit secundum morem ecclesiasticum unanimiter, s. Wolfgangum elegerunt".

[4] Vezi acelaş o. c. vol. II, 530—541.

[5] Idem. II, 539, nota 2.

O stare similară se observă și în Răsărit, numai acolo această influență a împăraților s'a restrâns, cu oarecari excepții, la Constantinopol, pe când restul bisericii a rămas departe de influența Curții, trăind în observarea uzului vechiu de alegere întrodus de Iustinian, uz care a dominat în biserica Răsăritului, prin impunerea obligatorie a Nomocanonului în 14 titluri, și prin unanima respectare a Vasilicalelor și-a culegerii de legi a împăraților: Leon și Consantin Porfirogenetul (912—959).

In aceste prime zece veacuri de viețuire creștină, deși deosebirea între spiritul grec și latin subsista, totuș, nimic nu le-a împiedecat pe bisericile, răsăriteană și apuseană, să trăiască într'o înțelegere relativ suficientă pentru promovarea binelui comun al creștinismului. Cu privire la tradiția așezămintelor bisericești unanim respectate în biserica de atunci, aceste zece secole, formează un tezaur comun și normativ pentru întreaga biserică și pentru totdeauna. Desbinarea s'a produs abia în secolul XI, și de aci încolo, atât pentru Răsărit, cât și pentru Apus, sunt izvoare speciale, cari privesc fie o biserică, fie pe cealaltă. Biserica răsăriteană, căreia i s'a dăruit pe lângă călăuza Sf. Duh și întreg geniul creator al poporului grec, a păstrat cu fidelitate vechile așezăminte ale bisericii și vechea învățătură într'un mod superior, nealterat, fiind adevărata și infalibila continuatoare a bisericii celor dintâiu zece veacuri, a căror tradiție o păzește cu sfințenie.

Biserica apuseană, dela desbinare a adoptat o mulțime de inovații dogmatice, pe lângă altele de ordin administrativ bisericesc extern, ca o logică și naturală consecință a celor dintâiu.

Biserica cea una sfântă a primelor zece veacuri, a păstrat teoretic și a observat în practică, predania apostolică și dumnezeiască, cu privire la problema alegerii episcopilor. Dupăcum s'a observat aceasta în pri-

mele zile ale creştinismului, aşa a continuat şi biserica s'o practice, cel puţin principial, când prin noile trebuinţe născute din desvoltarea şi răspândirea bisericii, a trebuit să adopte forme noui ale aceluiaş principiu, completări sau modificări logice, cari n'au alterat principiul. Astfel, am văzut că în biserica răsăriteană se întrodusese prin Iustinian un nou sistem de alegere, determinat de raţiuni practice, care sistem însă respectă principiul participării laicilor la alegerile episcopilor. Acest sistem s'a menţinut apoi în imperiul roman-bizantin, în tot timpul veacurilor următoare, depăşind veacul X. In Apus însă, cu toate feluritele schimbări ce s'au încercat, şi chiar întrodus pe alocuri, nota dominantă în concertul general, rămâne aceia ce reprezintă sistemul primordial de alegere, care s'a practicat şi în Răsărit până la Iustinian, sistemul în care i se acordă o largă colaborare poporului, fără restricţiunea ce s'a adoptat în imperiul de răsărit, de a li-se permite adecă numai fruntaşilor poporului să ia parte la alegerile episcopilor.

In Apus, de prin veacul VIII—IX, începură a-şi dobândi influenţă la alegere, canonicii, însă nu se putea desvolta un sistem nou, în care aceştia să-şi fi dobândit un rol decisiv şi poate exclusiv, căci chiar sistemul puternic prin tradiţia atâtor veacuri de practică ne'ntreruptă, a alegerii prin cler, popor şi episcopi, trebui să cedeze, cu finea secolului IX şi întreg secolul X, amestecului puterii lumeşti, sub orice formă sau titlu s'a manifestat.

In Răsărit, influenţa împăraţilor şi-a puterii seculare în genere, fu mai puţin agresivă şi scandalizatoare ca în Apus.

Este de remarcat în fine, că alegerea episcopului roman, nu era ceva deosebit de celelalte alegeri de episcopi. In primele III veacuri, până a nu se introduce sistemul mitropolitan, se alegea ca oricare episcop

simplu. Din veacul IV însă, după întroducerea sistemului mitropolitan, alegerea lui se făcea ca a oricărui arhiepiscop sau mitropolit, fără deosebire. Alegerea acestora, a mitropoliților, nu diferea de cea a episcopilor simpli, abia ici colo s'a accentuat, însă mult mai târziu o deosebire; așa încât, orice încercare de a i se creia papei dintr'un fel de alegere specială, cu totul deosebită, proprie numai lui, un nou temeiu pentru susținerea primatului jurisdicțional, ne apare ca o ignoranță condamnabilă a unei iremediabile rătăciri.

Am cercetat aceste prime zece veacuri de practică a bisericii, cu privire la alegerea episcopilor, mai cu de-amănuntul, din motivele expuse în cele precedente. Avem până aci un îndreptar, stabilit prin practica generală a unui răstimp de zece secole; pe acestea, cu practica lor, le vom considera normative în ce privește stabilirea sistemului de alegere a episcopilor. In conformitate cu spiritul acestora, trebue să se stabilească punctul de vedere ortodox, iar nu după alte practici ulterioare, cari nu mai pot avea autoritatea pe care le-o dă, aceste mai bine de jumătate din veacurile erei creștine, cari au păstrat ne'ntrerupt, una și aceiaș practică, pe care au luat-o din mânile apostolilor, ca s'o predea veacurilor următoare în toată puritatea ei. In periodul acesta s'a cristalizat organizarea bisericească, după principiile cari s'au pus la temelia vieții bisericești din primele începuturi, și cari n'avuseră timpul să fie falsificate de vitrege vremi și oameni. Sinoadele ecumenice și practica tradițională bisericească din timpul lor și până la finea sec. X, și începutul celui de-al XI, trebue recunoscute ca osatura organismului viu al bisericii, ca elementele cari au susținut-o, pe cari ea-și întemeiază ființa de organism social văzut și întreg edificiul dogmatic. Așadar, o depărtare din oricare din aceste două puncte de vedere dela trunchiul celor o mie de ani de viață creștină, dela credința prin care

s'au mântuit cohorte de martiri și pravoslavnici ai timpurilor de mărire ale bisericii creștine, sau dela formele și principiile de organizare și administrare, consfințite printr'o practică mult mai îndelungată și mai curată decât cea de atunci până azi, și prin cari biserica creștină ca societate văzută s'a menținut și întărit mereu, echivalează, o astfel de depărtare, cu o detașare dela sânul bisericii adevărate, o lepădare a dumnezeieștilor predanii, o autoexcludere din marea societate a lui Hristos.

In ce privește problema noastră, de acum înainte vom cerceta mai cu interes, să vedem cum s'a menținut în sânul bisericii ortodoxe, practica privitoare la alegerea ierarhilor, ce schimbări au survenit; iar în ce privește practica bisericii apusene, din momentul schismei, ne va preocupa numai ca o chestiune de informație și constatare a spiritului străin de creștinism, în care s'a desvoltat sub acest raport. Dar poate nu trebue să-i aducem învinuiri, ci mai degrabă s'o scuzăm când a fost de bună credință, și când și-a schimbat înfățișarea constrânsă de împrejurări specifice acelei părți de lume. Punând stăpânire pe ea spiritul roman militarist, cu vădite simpatii pentru sensul absolutist de dominare și conducere, acesta a și fost adoptat în biserica apuseană, isgonindu-se astfel spiritul creștin de clemență și iubire frățească, și accentuându-se din ce în ce concepția juridică-formală a bisericii, în detrimentul adevăratului și creștinescului ei sens.

SECOLUL XI

In biserica răsăriteană, menținându-se până aci ca sistem general de alegere a ierarhilor, acela întrodus de Iustinian, cu toate încercările unor împărați de-a acapara dreptul de a alege patriarhi, și de a face dependență de voința lor și instituirea altor ierarhi, s'a păstrat și pe mai departe, poate nu atât grație condu-

cătorilor bisericești, ci mai ales prin vigilența împăraților, în mod indirect, căci aceștia, căutând să perpetueze legislațiile împăraților anteriori cu mare renume, re'noiau dispozițiunile civile ale acestora, și cu ele și pe cele bisericești cuprinse în colecțiunile civile de mai nainte, ale dreptului, așa cum am văzut în secolul X, culegerea din an. 939 a împăraților, Leon și Constantin Porfirogenetul. Vasilicalele și-au menținut autoritatea, considerându-se și'n secolul XI ca normative. Deasemenea, Nomocanonul în 14 titluri, ca un cod bisericesc oficial, s'a menținut, și cu acestea două, și vechiul sistem iustinian.

Acestui veac al XI-lea, îi aparține cu probabilitate și prescurtarea „Prohironului" lui Vasile Macedon, cunoscută sub numele de „Epanagoga aucta„ „Ἐπαναγωγή".[1] Aceasta, deși nu-i o colecțiune oficială, a fost totuș menită a servi ca îndrumător practic pentru particulari, conținând legi încă în vigoare. Din cuprinsul acesteia face parte și dispozițiunea lui Iustinian cu privire la alegerea episcopilor, în titl. VI, cp. 3,[2] în cuvinte puțin diferite, însă identice cu cele ale culegerii din 939 a lui Constantin Porfirogenetul, de care se vede că s'a servit autorul în citarea textului ceva mai prescurtat.

O altă prescurtare particulară din legiuirile anterioare, iarăși reprezentativă pentru acest timp, mai poate fi considerată și „Ecloga ad Prochiron mutata". In aceasta, deasemenea se cuprinde dispozițiunea novelei 137 a lui Iustinian, fără schimbare, în titlul 22, cp. 4.[3]

---

[1] Zhisman o. c. I, 124—5 o pune din vremea lui Constantin Porfirog. 912—59; Zachariae: J. G. R. IV, 177, zice că neapărat a fost scrisă după an. 950 și probabil în sec. XI.

[2] Zach.: J. G. R. IV, 192. Epanagoga aucta titl. VI, cp. 3 (cf. Nov. 123. cp. 1 Iustiniani).

[3] Zach.: J. G. R. IV, 113. „Ecloga ad Prochiron mutata" tit. 22, cp. 4; Zachariae zice în vol. IV, 53 o. c. în introducere la această Eclogă, că datează nesigur, cam între jum. sec. X și jum. sec. XII.

Pentru Răsărit, şi pentru menţinerea acolo în vigoare a sistemului de alegere prin cler şi fruntaşii poporului, ne dă mărturie chiar şi un papă, Leon IX, (1048—54) dela jumătatea veacului XI. Papa i se adresează lui Petru patriarhul Antiohiei, ca unuia ce este ales de cler şi popor. Aceasta nu însemnează însă că prin cler şi popor în sens larg se alegea, ci după sistemul în uz al lui Iustinian, dar adesea, împăratul designa pe cel ce avea să-l aleagă clerul şi poporul ca patriarh.[1]

In veacurile IX şi X, începuse încreştinarea treptată a marelui popor rus, ceiace se şi desăvârşi în veacul acesta al XI-lea, întemeindu-se, cam în prima jumătate a secolului, vre-o 6 episcopii noui, pe lângă mitropolia din Kiev. Intre noile episcopii, a fost şi aceia a Novgorodului,[2] care datează dinaintea anului 1015.[3] Alegerea mitropoliţilor Kievului se făcea în mod regulat la Constantinopol.[4] Numai excepţional, fu pus prin alegere locală, desigur, cu sfatul bătrânilor oraşului, mitropolitul Ilarion, an. 1051, sub Iaroslav (1019—1054).[5] Despre episcopul Novgorodului, avem informaţii că dintru început, veacuri dearândul, se alegea „de adunarea poporului şi-a clerului înalt din oraş"; electorii se pronunţau asupra a trei candidaţi, dintre cari apoi, prin sorţ, se proceda la alegerea unuia.[6] Acesta este tipul alegerii, pe

[1] Staudenmaier o. c. p. 319; Thomassin o. c. ed. cit. t. V, 273; Epist. V, Leoni IX „Promotionem tuam ad episcopale fastigium electionem cleri et populi, sicut asseris factam" etc.;

[2] E. Popovici, o. c. II, 299.

[3] L. K. Goetz: Kirchenrechtliche u. kulturgeschichtliche Denkmäler Altrusslands. Stuttgart 1905. p. 167.

[4] Berdnicov o. c. ed. I. p. 84; E. Popovici o. c. III, 61.

[5] Pl. Sokolow o. c. p. 41, 49; Berdnicov o. c. ed. I. p. 209; E. Popovici o. c. II, 299; Tr. K. D. Ak. 1871 p. 247;

[6] Berdnicov o. c. II, p. 8, ed. II; Berdnicov o. c. ed. I, 85; Staudenmaier o. c. p. 452; Prav. Sobies. 1853 I p. 178—272; Gorciakov, o. c. p. 220; Pl. Sokolow o. c. p. 319.

care apostolii l-au observat la instituirea lui Matia, sau mai sigur, influenţa sistemului iustinian, care era în uz în imperiul bizantin, de unde primiseră şi ei creştinismul. Dacă nu era doar o practică similară în biserica din Constantinopol, apoi desigur că nici în Rusia n'avea de unde să fie adoptată, iar trecând la Ruşi, probează că şi'n Bizanţ era în vigoare, deşi patriarhilor Constantinopolei, le mai convenea să-şi menţie situaţia de papi ai Rusiei, de unde primeau daruri hogate cu ocazia alegerii mitropoliţilor. In Rusia veacului acestuia, tot sub Iaroslav (1019—1054), s'a tradus în prima lui redactare antefotiană, Nomocanonul cel în 14 titluri,[1] apoi deja din veacul al IX, se tradusese în slavonă, Nomocanonul cel în 50 de titluri, şi acesta iarăş a fost în uz la toate popoarele slave creştine până în veacul al XIII.[2] Ambele acestea cuprindeau dispoziţiunea lui Iustinian, şi aşadar şi'n biserica Rusiei, acest uz se va fi întrodus nu numai în Novgorod, ci şi în alte eparhii.

In Nomocanonul cel în XIV titluri, după forma lui antefotiană, după care s'a făcut traducerea slavă pe timpul lui Iaroslav, pe care traducere Ruşii o numesc Cormciaia lor cea mai veche, se cuprind şi novelele lui Iustinian: 123 şi 137, şi anume, în mss. numit „Cormciaia Efremovscă" în care nov. 123 c. 1 şi 2, formează cap. 93 § 28—31, şi Nov. 137 întreagă, formează cp. 87. După traducerea aceasta veche, textul novelelor zice: clericii şi primii proprietari ai oraşului, („piervâia pritiajatelia ghrada"), să arate dacă au un astfel de candidat pentru vlădicie.[3] Oare vor fi rămas aceste dispoziţiuni ale legislaţiei bizantine, acceptate şi de knezii ruşi, fără consecinţe asupra vieţii bisericeşti ruse?

---

[1] Pl. Sokolow o. c. p. 45—7; Suvorow: Uciebnik, ed. III, p. 157; Milaş: Dreptul Bis. p. 157.

[2] Milaş: Dreplul Bis. p. 157.

[3] Pl. Sokolow o. c. p. 45—7.

Din răspunsurile canonice ale mitropolitului de Kiev Iona, († 1089), rezultă, că în alegerea mitropoliților credincioșii laici aveau glas.[1] In biserica Rusiei apoi a mai trecut, pe lângă Nomocanonul în 50 titluri și cel în XIV titluri, încă și Vasilicalele, pe calea traducerilor slavone,[2] ceeace iarăș nu puțin va fi sprijinit practica alegerii vlădicilor prin colaborarea credincioșilor, dat fiind că și'n Vasilicale, trecuse dispozițiunea Novelei 123 a lui Iustinian.[3]

In Apus, se menține în veacul acesta influența covârșitoare a feudalilor și se accentuează din ce în ce și aceia a canonicilor din capitlurile catedrale, cari tind să ia locul clerului, considerându-se ca reprezentanți ai acestuia; așa, pela an. 1012, prin alegerea unui arhiepiscop de Magdeburg, se confirmă aceste două influențe.[4] Era natural, ca în fața unor astfel de procedee arbitrare, care durează din veacul trecut pe alocuri, să se ia măsuri din partea unor conștienți conducători ai bisericii, rehabilitându-se sistemul căzut în desuetudine, al alegerii prin cler și popor. Astfel, în acest sens a decis un sinod din Reims, dela 1049.[5] Vechiul sistem de alegere deci, nu era în uz general în Franța,[6] căci precum am văzut, încă din veacul X, devenise numai un act pur formal, în care totul se petrecea dupăcum dictau feudalii și regii. Un astfel de caz, cu respectarea formală a alegerii prin cler și popor, ne mai obvine la an. 1052 tot în Galia, unde episcopii alegători și hirotonisitori, raportează arhiepiscopului de

[1] Art. 32 al Răsp. Goetz. o. c. p. 166—167; Lotocki: Autokef. p. 82.
[2] Pl. Sokolow o. c. p. 8.
[3] Vasilicale l. III, 1, 8.
[4] V. Espen o. c. I, 91, col. I.
[5] Mansi t. 19. col. 741. Sin. Remense 1049, can. 1. „Ne quis sine electione cleri et populi ad regimen ecclesiasticum proveheretur"; Hinschius o. c. II, 541 nota 5.; Hefele o. c. IV, 692.
[6] Hefele o. c. IV, 697.

Bourges, despre alegerea episcopului Icterius pentru biserica Lemovi(cense), și amintește în primul rând, că s'a făcut prin voința unui comite, a altor demnitari, a întregului popor, a celorlalți clerici și a clerului catedral.[1] In Roma s'a făcut sub papa Grigorie VI (1045—46), o încercare de a înfrânge influența nobililor la alegerea papii, prin reînvierea reală a dreptului poporului și clerului.[2]

Peste tot, până la isbucnirea schismei, (1054) în fiecare din cele două biserici, răsăriteană și apuseană, s'a observat sistemul, care și în secolul X era în uzul lor, cu respectiva influență a stăpânirii lumești. La 1054 s'a declarat schisma. Atât Răsăritul cât și Apusul însă, cu privire la sistemele de alegere a episcopilor, și-au menținut o bună vreme pe acelea cu cari le apucase desbinarea.

Papa Victor II, (1054—57) pela an. 1057, scrie despre hirotonirea episcopului Winiman de Ebredun, că s'a făcut după alegerea clerului și-a poporului, după cererea unor principi și a episcopilor din provinciile vecine.[3] Un alt papă, Ștefan IX, (1057—58) dete un decret asupra alegerii pontificelui roman, ca aceasta să se facă de cler și popor.[4]

Pe scaunul Romei n'au lipsit bărbați hotărâți, cari văzând excesele secolului X, și'n bună parte și ale acestuia, precum și consecințele funeste pe cari le-au avut acestea pentru biserică, să nu încerce a curma răul într'un fel oarecare. Astfel fu papa Nicolae II, (1058—61) care deși

[1] Hinschius o. c. II, 539 nota 5. „Elegimus ergo illum (Icterium) ex voluntate... totius populi, clericorum quoque decani... praepositi, et omnium archidiaconorum, cantoris atque totius cleri".

[2] Hinschius o. c. I, 245.

[3] Mansi XIX, 859 „secundum electionem cleri et populi ad petitionem quoque religiosorum principum et ad suggestionem venerabilium primatum circumjacentium provinciarum".

[4] V. Espen o. c. t. III, 521, col. 2.

el însuş n'a fost un om excepţional şi pornit pe fapte mari, a fost cel puţin atât de înţelept ca să asculte de poveţele cardinalului Hildebrand. La 1059, ţinu un sinod în Lateran, cu 113 episcopi, la care se stabili printr'un decret, ca de aci înainte, rolul principal la alegerea papii, să-l aibe cardinalii-episcopi, apoi ceilalţi episcopi, şi'n urmă să vie consensul clerului inferior şi-al poporului; la acestea sinodul mai adaugă şi sentinţa lui Leon cel Mare, că nu-i nici-un cuvânt, pentru care cineva poate fi episcop, dacă nu-i ales de cler, cerut de popor, cenzurat şi hirotonit de mitropolit cu episcopii comprovinciali.[1] Din acest decret, rezultă evident, că nu a fost complet exclus clerul şi poporul[2] dela alegerea papei, ci numai s'a dat rolul principal cardinalilor şi episcopilor.[3] Această nouă distribuire a rolurilor alegătorilor, este o formă de tranziţie dela un sistem la altul. Hildebrand, inspiratorul ei, a fost destul de bun cunoscător al lucrurilor şi tacticos reformator, ca să vadă că o schimbare bruscă ar fi produs nemulţumiri, de aceea, în loc de a impune deodată alegerea papei, numai prin cardinali, şi a exclude total clerul şi po-

---

[1] V. Espen o. c. III, 522, col. 1. „Obeunte hujus Romanae universalis ecclesiae Pontifice, in primis cardinales Episcopi diligentissime simul de electione tractantes, mox Christi clericos (alias, Episcopos) cardinales adhibeant: sicque reliquus clerus el populus, ad consensum novae electionis accedat, nimirum praecaventes, ne venalitas moribus aliqua occasione subrepat" şi adaugă... „nulla ratio etc. după Leon cel Mare. Decretul are numele: „In nomine Domini" cf. Sägmüller: Kirchenrecht ed. II, p. 357; D. T. C. IV, 2313; Hinschius o. c. I, 248; Friedberg o. c. p. 183; Funk: Kirchengesch. Abhandl. u. Untersuch. p. 35; Caesar Baronius: Annales Ecclesiastici, Coloniae Agrippinae 1685, t. 11 col. 276. an. 1059.

[2] Cum zice Planck o. c. IV, pars 1, p. 76.

[3] Acestea comentându-le Van Espen, notează: (o. c. vol, III, 522, col. 1]. „Ex his intelligitur, quod licet clerus populusque Romanus ab electione novi pontificis non videretur totaliter exclusus, tamen episcopi et clerus cardinalis praecipuas partes et pene totales in hac electione jam habere coepissent" cf. şi Hinschius o. c, I, 248.

porul, a introdus acest procedeu tranzitoriu, în care vechii electori, ce-i drept, se menţin, deşi rolul lor e aproape nul, formal însă, nu se poate zice că sunt excluşi, ei figurează încă. Că n'a fost totuş exclus total clerul şi poporul dela alegerea papei, se vede şi din altă deciziune a aceluiaş sinod, care ne spune, că dacă alegerea ar fi periclitată în cazul că s'ar face în interiorul Romei, atunci, cardinalii, episcopii şi puţini clerici şi laici, să procedeze la alegere unde cred ei c'ar fi potrivit.[1] Din aceasta se vede clar, adoptarea unui principiu din sistemul acela de mult în uz la Răsărit, al lui Iustinian (şi can. 13 Laod.), ca numai fruntaşii poporului să ia parte la alegere. Prin Nicolae II, s'a făcut primul pas pentru trecerea dreptului de alegere pe seama cardinalilor. Această dispoziţiune nu priveşte deloc alegerile celorlalţi episcopi.

Urmaşul lui Nicolae II, papa Alexandru II (1061—73) a fost ales după acest nou sistem, de către cardinali, cler şi reprezentanţii poporului.[2] Dar nici nu e aşa de nou sistemul, numai că acum vine să se rehabiliteze rolul pe care-l au episcopii la alegere, sub forma însă a cardinalilor cari nu mai erau tot una cu episcopii provinciei mitropolitane. De aci înainte, alegerea papii luă o formă deosebită de a celorlalţi arhiepiscopi sau mitropoliţi, graţie primatului de jurisdicţie, pe care el îl exercita abuziv în Apus. Poporului încă i se mai lăsă o bucată de vreme, iluzia că participă la alegerea papii; însă el îşi mai exercita, câteodată şi în mod real dreptul de alegere, înainte de a şi-l pierde definitiv. Astfel fu cu ocazia alegerii de papă a marelui Hildebrand, cunoscut ca papă sub numele de

[1] V. Espen III, 522 col. 2; 523 col. 1; „Cardinales, Episcopi, cum religiosis clericis catholicisque laicis licet paucis, jus potestatis obtineant eligere apostolicae sedis Pontificem, ubi congruere viderint".

[2] Hinschius o. c. I, 256 nota 3.

Grigorie VII (1073—85). Acesta, fără voia lui, sau cel puţin, fără să fi urmărit a ajunge papă, fu ales şi impus mai mult forţat, cu mult tumult, de clerul şi poporul roman.[1] Ales papă, începu marea operă de reformare şi ridicare a bisericii apusene din starea în care o aduseseră intrigile şi luptele veacului X, şi începutul celui de-al XI. Reacţiunea viguroasă şi ofensiva, pe care acesta o luă împotriva inmixtiunilor străine şi a abandonării vechilor tradiţii, făcu să se restabilească autoritatea bisericii şi să se ridice fulgerător prestigiul scaunului roman. In ce priveşte alegerea papii, el nu schimbă ceeace tot prin influenţa sa stabilise Nicolae II. Numai în ce priveşte alegerea episcopilor, făcu să renască vechiul obiceiu al alegerii prin cler şi popor. Intr'un sinod roman V, din anul 1078, prin cap. IV, declară că alegerile episcopilor făcute fără consensul clerului şi-al poporului, după deciziile canonice, sunt nule şi fără putere.[2] Mai clar şi mai complet decide prin can. VI al sin. roman VII, din an. 1080, dispunând, ca alegerile de episcop să se facă prin vizitatorul episcop, care se va trimite de mitropolit sau de papă. Acesta avea să îndemne poporul şi clerul, ca fără discordie să-şi aleagă episcop.[3] El urmărea să

---

[1] Hinschius o. c. I, 258; Planck o. c. IV, pars I, p. 95; V. Espen o. c. I, 90, col. 1; E. Popovici o. c. III, 90.

[2] Mansi XX, col. 509, can. IV, Sin. Roman V, an. 1078, can. IV. „Ordinationes quae interveniente pretio... vel quae non communi consensu cleri et populi secundum canonicas sanctiones fiunt, et ab his ad quos consecratio pertinet non comprobantur, infirmas et irritas esse dijudicamus", cf. şi Sägmüller: Bischofswahl. bei Gratian p. 5.

[3] Sägmüller: Bischofswahlen p. 5 şi altele. Idem p. 8—9; Mansi XX, 533 sin. VII, Rom. 1080, can. VI. „Quoties defuncto pastore alicujus ecclesiae, alius est ei canonice subrogandus, instantia visitatoris episcopi, qui ab apostolica vel metropolitana sede directus est clerus et populus, remota omni saeculari ambitiae timore atque gratia apostolicae sedis, vel metropolitani, sui consensu pastorem sibi secundum Deum eligat"; Hinschius o. c. II, 515; Hefele o. c. V, 130.

scoată alegerile episcopilor din mâinile nobililor feudali și-a împăraților, însă acestora nu se putea opune, decât prin reactivarea reală a sistemului de alegere prin cler și popor; în acesta, el vedea garanția unei bune alegeri, care pe lângă că era și canonică mai constituia și un considerabil contrapond al influențelor puternicilor seculari. Funcția vizitatorului, fu și ea reactivată. Grigorie în chipul acesta, readuse Apusul la practica normală a alegerii episcopilor, care, acum nu mai era de atribuția nobililor, ci deveni iar „opera întregii comunități creștine",[1] re'nviindu-se vechea tradiție, ce prin uz îndelungat consfințise atribuții de alegător poporului. Și'n timpul în care ajunse el papă, mai dăinuia sistemul de odinioară, însă era numai un simulacru al sistemului adevărat. Acesta e amintit chiar de Grigorie, într'o epistolă din an. 1073,[2] apoi în una din 1077,[3] și în multe alte epistole ale acestuia se amintește clar, că poporul și clerul, alături de împărați, alegea episcopi.[4] Alegerea papilor, nici prin Hildebrand nu se dete definitiv pe mâna cardinalilor, decât mai târziu, ci se observă deocamdată alegerea după decretul lui Nicolae II, deși poporul și clerul mai presa uneori, ca după voia lui să se aleagă papa, cum fu cazul lui Urban II (1088—99).[5]

Situația în biserica de Răsărit se menține staționară, față de frământările renașterii bisericii romane. Aici sistemul e acelaș, cel cunoscut al lui Iustinian. Pela anul 1058, găsim că patriarhul Constantin III Lichudis (1058—63) al Constantinopolei, a fost ales fără influența

---

[1] D. T. C. IV, 2268.

[2] Mansi XX, 89. Ep. 35, lib. I epistularum Gr. VII Magni „ad Rodericum cabilonensem episcopum" an. 1073.

[3] Mansi XX, 242 Ep. VIII l. V, an. 1077.

[4] Vezi Mansi XX.

[5] Hinschius o. c. I, 258. Pt. veacul XI în Apus și'n special în Roma și Italia, vezi Wolf Victor o. c. p. 2, 4, 5, 7.

împăratului, de către mitropoliţi, clerul şi întreg poporul capitalei.[1]

Vasilicalele şi-au menţinut prestigiul şi erau considerate ca singurul izvor, primă şi ultimă autoritate şi în viaţa practică nu numai în ştiinţă, cum ne-o spune aceasta Mihail Attaliota în a sa „ποίημα νομηκὸν" dela an. 1072.[2] Şi Nomocanonul în 14 titluri a continuat a fi considerat ca un cod oficial al bisericii. Apoi la Slavi a fost în uz şi Nomocanonul în 50 titluri,[3] în care se cuprinde, precum ştim, dispoziţiunea lui Iustinian. Dar tutela pe care o exercitau împăraţii bizantini asupra bisericii, făcu, ca şi în alegerile patriarhilor orientali influenţa lor să fie hotărâtoare. Totuş în Alexandria, la an. 1077, se alese patriarh Ciril, după prescripţiile legilor în vigoare, adecă după sistemul vechiu al lui Iustinian, de către clerul şi („primores") fruntaşii oraşelor: Alexandria şi Cairo.[4] Antiohia ajungând, la an. 1098, sub stăpânirea cruciaţilor latini, patriarhul ortodox Ion, a fugit la Constantinopol, iar latinii şi-au aşezat un patriarh latin. Nici Grecii însă nu s'au lăsat, şi murind Ion cel fugar, şi-au ales patriarh grec „more antiquo", adică după obiceiul cel vechiu,[5] ceiace va să zică, după cunoscutul sistem, în care rolul de electori revenea clerului şi poporului. Aceasta o dovedeşte relatarea unui istoric Wilhelmus Tyrius, care

---

[1] Pavlow l. c. Nr. 461, p. 3, nota 4, cf. Ion Curoplatul Ἰστ. Βανετ. ἔκδος. Ζωναρ. 7, 3; Thomassin o. c. V 143—4 după Curoplatul, la Baronius o. c. t. 11. col. 268, an. 1059. „Constantinus metropolitanorum, et cleri, totiusque populi suffragiis electus fuerit". Cf. şi I. I. Sokolow o. c. p. 8 după Ioan Skylitzes: Historia p. 644 ed. Bonn 1839; Le Quien o. c. I, 262.

[2] Zhismann o. c. I, 114. Şi patriarhul Nicolae III Gramaticul (1084—1111) într'o cunoscută scrisoare sinodală către împăratul Alexie Comnen, se provoacă de vre-o două ori la autoritatea Vasilicalelor, vezi Sint. At. V. 70, 73.

[3] Milaş, Dreptul Bis. p. 157.

[4] Le Quien o. c. II, 482.

[5] Le Quien o. c. II, 693.

în l. VI, 23, a scrierii sale istorice, ne spune că și patriarhul latin al Antiohiei, Bernardus, a fost ales după fuga patriarhului ortodox Ion, la 1098, de către cler și popor.[1] Dacă avem motive să tragem la îndoială exactitatea acestei relatări cu privire la patriarhul latin, nu se poate contesta, că prin ea se mărturisește existența în Antiohia a obiceiului de a alege pe patriarhi prin cler și popor.

Răsăritul e dominat de Nomocanonul în 14 titluri și de Vasilicale, prin urmare se menține în vigoare și în acest veac sistemul lui Iustinian.[2]

Apusul se caracterizează printr'o febrilă activitate de re'nviere a sistemului vechiu, căzut în desuetudine și batjocorit mai bine de un veac și jumătate. Se luptă pentru emanciparea din cercul de influență a feudalilor și împăraților. Alegerea papii face excepție, adoptându-se pentru ea un sistem nou ce încă este în stadiu de evoluție.

SECOLUL XII

Pentru Răsărit, veacul XII este veacul unor schimbări, a tranziției dela vechiul sistem la un altul nou, care-și poate avea rădăcinile încă în secolul trecut. Fără'ndoială că la începutul secolului se păstrează vechiul mod de alegere, dacă nu pretutindeni, cel puțin pe alocuri. In pragul acestui veac găsim mărturisit obiceiul alegerii cu participarea clerului și poporului, tocmai în patriarhia Antiohiei. Pela an. 1096, cruciații ajunseseră în Orient, unde apoi la 1098—1099, cuprinzând Ierusalimul, înființară și în Ierusalim și în Antiohia câte-o patriarhie latină. Regatul latin din Ierusalim,

---

[1] „Clerus et populus ejusdem civitatis" — Le Quien o. c. II, 694.

[2] In bisericile eterodoxe se continuă deasemenea datina veche, vezi aleg. prin cler și popor a patriarhului nestorian Elias I an. 1028, și a lui Ebedjesu Aredi an. 1074, și alții din sec. XI, la Assemani o. c. III, pars I, p. 262 —64; pars II, p. 652—3.

dură din 1099 până la 1187;[1] de el ţinea şi Antiohia, aşa că sub dominaţie străină şi mai ales pentru biserica ortodoxă, maşteră, nu se mai observă strict obiceiurile de până atunci, ci şi patriarhii latini de Ierusalim şi Antiohia, cei mai mulţi fură impuşi prin silă, sau conform directivelor din Apus. Nici nu era posibilă o alegere după sistemul vechiu, deoarece credincioşii şi clerul în întregime erau ortodocşi, şi într'o alegere liberă, fruntaşii poporului şi clerul nu s'ar fi pronunţat nici-odată pentru un patriarh latin. Dar totuş Antiohia ne dă în acest veac mărturie, despre modul de alegere prin cler şi popor, prin primul ei patriarh latin. Acesta la anul 1100, într'o scrisoare către principele Bohemund, afirmă că a fost ales patriarh, atât prin cler şi popor, cât şi prin aprobarea principelui.[2] Această afirmaţie a lui, nu este desigur numai un fel de a se exprima ci ea poate reprezintă influenţa apuseană, căci în Apus încă se mai practica alegerea prin cler şi prin poporul întreg, şi acesta fiind apusean, îşi prezintă alegerea lui ca legală, întrunind condiţiile ce se cereau în Apus la alegere. Dar cum o astfel de alegere nu era posibil să i-o fi făcut antiohienii ortodocşi, decât poate vre-un simulacru, ea rămâne o simplă punere în acord cu obiceiul local al bisericii din Antiohia, atribuindu-i alegerii criteriile legalităţii.

Papa Pascal II (1099—1118), în epistola 15, notează că mitropolitul de Arles, Gibelinus, a fost ales patriarh de Ierusalim, prin voturile clerului şi ale poporului.[3] Nici în Constantinopol nu dispăruse cu totul sistemul

---

[1] E. Popovici o. c. III, p. 4, p. 34.

[2] Staudenmaier o. c. p. 319 „Scis fili carrissime, quoniam me ignorantem in Patriarcham elegeris, electumque communi tam Cleri ac Plebis, quam Principum assensu in hujus dignitatis sedem locaveris", cf. şi Thomassin o. c. ed. cit. V, 273 Baronius; o. c. t. 12 col. 14, an. 1100 Nr. 31.

[3] Thomassin o. c. ed. cit. V, 273. „Quod eum clerus et populus communi desiderio et unanimi voto in pastorem sibi elegerunt".

de alegere al patriarhilor și prin reprezentanții laicilor; astfel, alegerea patriarhului Mihail II (1141—1146), se făcu prin votul împăratului Manuil I Comnen al senatorilor și al episcopilor.[1] Patriarhul Cosma Atticus, la an. 1147, fu depus în acelaș fel în care fusese ales Mihail II, și probabil și el însuș.[2] Dar pentru practica acestui secol, trebue să considerăm mărturiile marilor canoniști răsăriteni, Zonara, Aristen și Balsamon, cari tustrei au trăit în veacul XII.

Zonara, celce a viețuit în primele decenii ale sec. XII, cam pela 1118[3] compuse comentariile sale la canoanele cuprinse în Sintagma lui Fotie. La canonul 6 sin. I ec., el ne dă să'nțelegem, că practica alegerii episcopilor și prin poporul cetăților, pe care o menționează expres, a fost mai demult, însă la data când scrie el, nu mai este în uz.[4] Acelaș lucru ni-l spune și'n comentar la can. 12 Laodic.[5] Dar, asupra practicei timpului său, se exprimă precis în comentar la can. 6 al sin. din Sardica, notând, că altădată cetățenii își alegeau episcopi, însă acum, în vremea sa, aceasta nu se mai întâmplă, ci mitropolitul cu episcopii provinciei alege pe arhierei.[6] Despre mitropolit ne spune

---

[1] Thomassin o. c. ed. cit. V, 274 după Niceta Chomiatul L. I, p. 34. „Proinde sententiam suam cum cognatis senatoribus ac sacerdotibus communicat... eorum sententia vicit caeteris fere omnibus assensis"; Staudenmaier o. c. p. 230; I. I. Sokolow: o. c. p. 8 cf. Mihail Pselu in Σάθας: Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη t. IV, p. 448. Paris 1874.

[2] Bandurius, o. c. II, 635; vezi acolo și despre alegerea altor patriarhi prin participarea poporului.

[3] Zhisman o. c. t. I, 138.

[4] Sint. At. II, 129.

[5] Sint. At. III, 182.

[6] Sint. At. III, 244. „Τοῦτο δὲ ἐγίνετο ὅτε καθ'ἑαυτὰς αἱ πόλεις τοὺς ἐπισκόπους τῶν μητροπόλεων ἐψηφίζοντο. Νῦν δὲ τοῦτο οὐ γίνεται, ἀλλ' οἷς ἡ χειροτονία τῶν 'επισκόπων ἀπονενέμυται, ἐκεῖνοι διὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας ψηφίζονται τοὺς ἀρχιερεῖς".

indirect Zonara, că'n zilele sale, patriarhul Constantinopolei, punea pe cine voia în această slujbă,[1] desigur nu fără concursul sinodului arhieresc. In ce privește episcopii, e clar că alegerea lor nu se mai făcea decât prin episcopii provinciei, în frunte cu mitropolitul.

Aristen, care a făcut deasemenea un comentar la canoane după Sinopsa sui Ștefan Efeseanul, la can. 6 sin. din Sardica, notează la fel ca și Zonara, că sistemul de alegere a episcopilor prin cler și popor, nu mai e în vigoare, și menționează precis și care anume sistem e acela, adecă al lui Iustinian, ci acum, zice el, prin episcopii și mitropoliții competenți se fac alegerile episcopale, conform can. 12 Laod. și 19 Antioh. și alte multe.[2] Prin comentarul acestui canon, Aristen dovedește o vădită dependență de comentarul lui Zonara la acelaș canon, nu doar că exprimă acelaș lucru, chiar mai complect decât Zonara, ci fiindcă tocmai la acelaș canon și-a găsit să expună uzul timpului său, când avea atâtea alte prilejuri, la alte canoane, cari mai direct și mai clar se ocupă de alegerea episcopilor, dintre cari, la unele chiar el se provoacă în continuare. Referindu-se la sistemul lui Iustinian, ne arată că e scos din vigoare; Vasăzică acesta fusese sistemul al cărui loc îl luase la finea secolului XI, sau începutul secolului XII, — la Constantinopol cel puțin — sistemul de alegere numai prin episcopi și mitropoliți. Acestuia îi fusese cunoscut așadar, sistemul alegerii prin clerici și fruntașii cetăților, și nu se putea altfel, deoarece e cuprins în Vasilicale, a căror autoritate se menține încă.

Aristen bazează practica cea nouă pe can. 12 Laod. 19 Antioh. și pe alte multe canoane, cum se exprimă el

---

[1] Sint At. II, com. la can. 28, IV ec.

[2] Sint. At. III, 247. „Τοῦτο νῦν οὐκ ἐνεργεῖται τὸ παρὰ τῶν κληρικῶν καὶ τῶν πρώτων τῆς πόλεως τὰς ψήφους τῶν ἐπισκόπων γίνεσθαι, ἀλλὰ παρὰ μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων αὗται προβαίνουσιν".

însuş. Dar atât aceste două, cât şi celelalte multe la cari se referă, nu au, nu pot avea sensul ce li-se dă aci, şi trecerea cu vederea a practicei în mod real observată de biserica întreagă, apoi a împrejurărilor istorice, precum şi-a altor motive cari ne opresc să acceptăm sensul ce li-se dă de Aristen, i-se înscrie şi lui ca o scădere explicabilă din cauza sărăciei mijloacelor de informaţie, şi tocmai greutatea acestei informări îi face pe aceşti mari canonişti, să adopte părerea greşită ce-am pomenit-o. Autoritatea lor oricât de mare ar fi, nu ne obligă să acceptăm ca literă de evanghelie tot ce ne spun ei. Adevărul istoric e mai greu decât autoritatea acestora, şi acestui adevăr îi dăm prioritate. Zonara şi Aristen au trăit amândoi în Constantinopol mai mult, ocupând înalte funcţiuni. Ei reprezintă deci, practica ce se observă în centrul bisericii răsăritene, precum şi'n jurul Constantinopolei. Mai trebue să considerăm însă, că peste tot în biserica orientală dictau împăraţii bizantini, cari voiau o simplificare a sistemului de alegere, simplificare ce evolua spre o dependenţă directă, legiferată, a alegerii arhiereilor, de voinţa împăraţilor. Epoca aceasta de decădere din linia tradiţiei, vine, în secolul XIII cum vom vedea, să fie agravată prin cruciade şi prin instituirea imperiului latin de răsărit. I-a ajuns şi pe orientali epoca de decadenţă care încercase Apusul în sec. X mai ales. Dar cu toată oficiala inaugurare a noului sistem, cel vechiu n'a cedat definitiv; astfel, nu departe de timpul lui Aristen, poate chiar trăind el, la an. 1143, alegerea unui patriarh de Constantinopol, a lui Mihail II (1143—46), se făcu prin „glasul împăratului", a curtenilor, „a senatului şi a clerului",[1] aşadar, după vechiul sistem al lui Iustinian, cu adăugirea influenţii curţii şi a împăratului, cari acum erau hotărîtoare, aşa că sistemul deveni indiferent. Dar încă

[1] Staudenmaier o. c. p. 320 după Nicetas Chomiates l. 1, p. 34; Thomassin o. c. ed. cit. V, 274.

o probă că totuş nu căzuse pretutindeni în desuetudine uzul alegerii de mai nainte, ne oferă şi următorul episod,[1] petrecut sub patriarhul Mihail III de Anhial (1169—77). Mitropolitul Amasiei, Leon, nu se îngrijea să se aleagă episcop pentru eparhia vacantă de Amisos; la aceasta fu provocat a treia oară de către patriarhul Constantinopolului Mihail, căci trecuse un an dela văduvirea eparhiei, iar canoanele prevăd că peste trei luni să nu rămâe episcopia văduvă (can. 25 Halcedon). Patriarhul, în virtutea dreptului de devoluţiune, pe care i-l dădea Novela 123 a lui Iustinian cp. 1 § 2 (că dacă cei chemaţi să facă o alegere de episcop, n'ar face-o în decurs de 6 luni, atunci acel care are dreptul să facă episcop, să-l facă, adecă autoritatea superioară e chemată să împlinească, ceeace prin neglijenţa inferiorilor nu s'ar face la timp), a crezut că poate în urma acestor trei somaţii să procedeze el, la alegerea şi hirotonirea episcopului pentru eparhia vacantă, dar s'a produs opoziţie, zicându-se că citatul loc din Novela lui Iustinian, necuprinzându-se în Vasilicale nu are valoare legală. Cazul fiind deferit împăratului, acesta împreună cu consiliul său a decis împotriva acţiunii patriarhului, deoarece nu se cuprindea în Vasilicale dispoziţiunea invocată. Deşi patriarhul adăugase că locul acesta se cuprinde în Nomocanon, care e considerat ca o sfântă carte de biserică,[2] a rămas decizia împăratului, care a luat Vasilicalele drept măsură. Aşadar, Vasilicalele sunt recunoscute ca fiind în vigoare şi încă bucurându-se de o astfel de autoritate în stat şi biserică, încât o dispoziţiune chiar bisericească de autoritatea celor cuprinse în Nomocanon, rămâne ineficace, dacă nu se cuprinde în Vasilicale, sau dacă în acestea ar fi o dispoziţiune contrară. Cuprinsul lor e

[1] Vezi Sint. At. I, 49—50. Bals. com. la Nomoc. tit. I, cp. 9; Zhisman o. c. I, 114; Berdnicov o. c. ed. I, p. 52.

[2] Sint. At. I, 49—50.

așadar normativ. Ne punem atunci întrebarea: oare dispozițiunea Novelei 123 sau 137 a lui Iustinian, cu privire la alegerile episcopilor prin cler și fruntași, care se cuprinde în Vasilicale, nu a fost ea respectată cu aceeaș străşnicie ca și celelalte, când legile cuprinse în Vasilicale, aveau o autoritate atât de mare? Oare nu era așadar, sistemul lui Iustinian, sistemul recunoscut legal de oficialitate? Și atunci, nu cumva practica contrară ar fi numai o excepție? Iată că nu se poate da o deslegare absolut precisă acestor întrebări.

Fără'ndoială că s'a respectat uneori și sistemul lui Iustinian, căci noului sistem, oricine ar fi avut dreptul să-i obiecteze că nu se cuprinde în Vasilicale, și sentința ar fi fost aceeaș ca și'n cazul pomenit al patriarhului Mihail de Anhial. Am văzut chiar o alegere de patriarh conform dispozițiunii Vasilicalelor, dar mărturiile pomenite ale lui Zonara și Aristen, ne vorbesc de o practică nouă, și aceea este cea care tinde să-și facă vad, s'o înlocuiască pe cea veche. Pentru clarificarea acestei probleme ne aduce și Balsamon o contribuție destul de importantă, deși în străduința și zelul său laicofob, n'a fost destul de întemeiat. El însuș se provoacă la Novela 137 a lui Iustinian în alte chestiuni,[1] recunoscându-i astfel autoritatea pe care i-o dădea aflarea ei în Vasilicale. Dar, în comentarul la acelaș canon 6 sin. Sardica, la care Zonara și Aristen pomeniseră practica timpului lor, inspirat de amândoi aceștia, nu mai ține seamă de ea, și ne sugerează și el ceva despre felul nou al alegerii arhiereilor din vremea sa (a doua jumătate și finea sec. XII 1169—77—1193).[2] El consideră, că'n baza can. 12 Laodic. și a can. 4, I ec. alegerile arhiereilor nu se mai făceau prin participarea clerului și a poporului, ci numai de către episcopi. Alege-

---

1 Sint. At. III, 147 com. la can. 12 Antioh.

2 Milaș: Dreptul Bis. p. 153.

rile mitropoliţilor se făceau la fel, de toţi episcopii competenţi şi nu ca azi, zice el, de către patriarhul Constantinopolei,[1] desigur cu sinodul. Aşadar el, încă din vremi străvechi considera ca formă unică a alegerii episcopilor, aceia săvârşită numai prin episcopii provinciali. Dar prilejul cel mai potrivit pentru expunerea sistemului din vremea sa, îl găseşte la comentarea legilor civilo-bisericeşti din Nomocanonul lui Fotie, unde acceptă autoritatea Vasilicalelor şi se străduieşte să concilieze şi explice unele conflicte ce apar între canoane şi legile civile şi între legile cuprinse în Vasilicale şi practicile contrare. Intre acestea din urmă, un prilej de încercare de-a clarifica, i-a dat şi dispoziţiunea lui Iustinian cu privire la alegerea episcopilor, care se cuprinde în Vasilicale, şi practica cu totul alta a timpului său.

Balsamon mărturiseşte că se găseşte Novela 137 cp. 2 în Vasilicale, şi-i citează chiar textul întreg,[2] adaugă apoi: dacă aceasta e forma legal prescrisă şi e trecută în Vasilicale, oare cum se face că nici una din acestea prescrise de Novela amintită, nu este în vigoare astăzi,[3] şi încearcă următoarea soluţionare. După can. 4, I ec., 19 Antioh, şi 12 Laodic. cari decid ca alegerea şi hirotonirea arhiereilor să se facă de episcopi, zice el, s'a şters uzul alegerii prin clerici şi cetăţeni.[4] Dispoziţiunea Novelei lui Iustinian este însă ulterioară acestor decizii sinodale canonice, şi deci truda lui Balsamon, rămâne numai o încercare nereuşită de-a soluţiona conflictul şi de-a justifica noul sistem. Balsamon invoacă autoritatea sin. I ec. (can. 4) şi a celorlalte sinoade ale căror canoane el le-a interpretat greşit, am văzut la locul său motivele, şi-apoi evident că pe acea eroare se inte-

---

[1] Sint. At. III, 245 com. la can. 6 Sardica.

[2] Sint. At. I, 59—60 la Nomoc. tit. I cp. 23.

[3] Sint. At. I, 60 la Nomoc. tit. I, cp. 23.

[4] Sint. At. I, 60.

meiază și aceasta de a doua. Desigur Iustinian a cunoscut can. 4, I ec. și-i știa prea bine sensul și puterea obligatorie pe care i-o impunea autoritatea sinodului I ecumenic și promulgarea împărătească de care s'au bucurat deciziile acestui sinod. La fel și ceice i-au primit în Vasilicale dispozițiunea, cunoșteau acest canon, și pe celelalte două ce abia după sin. Trulan can. 2, deveniseră decizii ecumenice, așa încât, nici acela, nici acestea, nu puteau aduce deciziuni împotriva canoanelor, într'un imperiu în care era dogmă de stat, ca să aibă aceeaș valoare canoanele, pe care o au legile civile, ba chiar mai mare, căci în caz de conflict se da prioritate canoanelor. Așadar, nu găsim rațiunea pe care și-ar fi fondat Balsamon afirmația, ci din contră. Dacă Iustinian dete și impuse sistemul lui, care se respectă fără nici o opoziție din partea bisericii, aceasta probează că biserica nu a considerat potrivnică această dispozițiune aceleia a can. 4, I ec., și prin aceasta este vădit, că sensul unanim acceptat al canonului 4, I ec. nu este celce i l-a dat Balsamon, ci cel probat prin fapte la locul său, un canon care privește numai rolul episcopilor la alegere și nu-i privește întru nimic pe laici. La fel stă cazul și cu celelalte două canoane înrudite cu al 4. I. ec.

Aceste două dispozițiuni, dacă se excludeau, nu puteau dăinui împreună, și undeva istoria ar pomeni de conflictul lor, dar despre aceasta trecutul tace. Vedem însă că ambele rămân în vigoare în imperiul bizantin. Novela lui Iustinian se respectă fără opoziție, ba trecu și'n colecțiunile particulare și oficiale de legi de mai târziu. A fost primită dispozițiunea lui Iustinian în Nomocanonul în 50 titl., în colecția can. cea în 87 capitole, în Nomocanonul cel în 14 titl., așa dar în colecțiuni cari au servit drept coduri oficiale ale bisericii însăși. Ea a fost normă oficial recunoscută și de stat și de biserică, până în pragul secolului XII,

așa încât aserțiunea lui Balsamon, apare plutind în nesiguranță, lipsită de temeiu. După această încercare, Balsamon ne descopere o parte din procedeul alegerii din vremea sa, notând că alegerea episcopului, de către episcopi se face, pronunțându-se aceștia asupra a trei persoane, și i se pare că numărul acesta s'a adoptat după Novela 137.[1] Din acești trei candidați aleși de către episcopi, nu ne spune cui îi revenea dreptul de a alege pe unul, desigur însă mitropolitului, deoarece, precum am văzut, patriarhul contimporan cu Balsamon, Mihail de Anhial, îl mustrase pe mitropolitul Leon al Amasiei, pentru faptul că nu se îngrijise în decurs de un an să-și aleagă episcop într'o eparhie vacantă, ce depindea de el. Alegerii făcute asupra a trei persoane, de către episcopii sufragani, îi urma designarea unuia din cei trei, de către mitropolit; lui îi revenea dreptul acesta, și patriarhului nu i s'a permis să se amestece, nici în cazul când mitropolitul nu-și făcuse datoria. Patriarhul n'avea deci nici-un amestec la alegerile episcopilor, avea însă la acele ale mitropoliților, despre cari tot Balsamon ne-a spus, că se fac de patriarh, iar în ce fel, ne-o spune în comentar la can. 6. Sardica și 28. IV. ec.

Dar Balsamon se mai ocupă de chestiunea alegerii episcopilor, și în răspunsurile pe cari i-le dă patriarhului Marcu al Alexandriei, la întrebările canonice pe cari i le-a pus acesta. Marcu, în întebarea 61, îi expune cazul că noroadele satelor îi prezintă lui pe cei cari aceștia îi socotesc vrednici pentru episcopie, și-i cer să li se hirotonească, și adaugă că vrea să știe dacă este silit să urmeze glasurilor noroadelor. La acestea Balsamon, îi răspunde că de mult cândva alegerile de episcopi se făceau prin mulțimi, dar deja can. 13 Laodic. a oprit aceasta, iar can. 3. VII ec. completează, dând numai episcopilor dreptul de-a alege și

[1] Sint. At. I, 60. com. la Nomoc. tit. I. cp. 23.

de a hirotoni episcopi.[1] Că această explicare a lui Balsamon, nu-i cea mai fericită, este evident din cele zise la can. 13 Laodic.; apoi, can. 3. VII. ec. fiind o reluare a can. 4, I ec., pentru motivele pe cari le-am văzut la can. 4 I ec., precum și la can. 3, VII ec. și în fine și pentru cele aci mai înainte expuse cu prilejul analizării deslegării pe care-a dat-o el conflictului dintre Nov. 137 a lui Iustinian și practica timpului său, nu poate sta sensul pe care li-l dă Balsamon canoanelor citate. El le-a văzut prin prisma practicei timpului său, și-așa a informat greșit și pe bietul Marcu al Alexandriei, care și din alte simpliste întrebări, ne apare ca un păstor foarte străin de cunoașterea așezămintelor bisericești, însă cu multă râvnă pentru știință. Intrebarea Marcului ne aduce o lumină asupra situației bisericii din Egipt, cu privire la problema pe care o cercetăm.

Siria, Palestina și Egiptul, încă pe la an. 640, au fost supuse de musulmani,[2] cari porniră o groaznică persecuție și asuprire a creștinilor. Patriarhiile, de Ierusalim, Antiohia și Alexandria, au fost obiectul unor continue impilări din partea mohamedanilor, și această stare ele au suportat-o până la căderea Constantinopolei, căci de-abia de-atunci începură Turcii să-i trateze mai indulgent, pentrucă ei în Constantinopol văzuseră nervul vital al creștinismului, și-i considerau pe creștinii teritoriilor supuse de ei până atunci ca susținuți și încurajați de Bizanț. In asemenea condițiuni, bisericile pomenite n'au evoluat în orbita Romei Noui. Legislația bisericească a imperiului bizantin le-a fost greu accesibilă, și'n unele a rămas aproape necunoscută, așa că s'au desvoltat în tradiția veche ce-au apucat-o din vremea dinainte de căderea lor sub Turci, cu mici influențe cari puteau răsbi din Bizanț până la ei.

1 Sint. At. IV, 493. Intreb. 61. a lui Marcu și răsp. lui Balsamon — cf. și rev. Strannik. 1884. Nr. 6. p. 226.

2 Popovici, o. c. II, 268.

Cu deosebire în ce priveşte alegerea patriarhului Alexandriei, avem ştiri că la astfel de ocazii se observa sistemul lui Iustinian. După acest sistem fu ales în anul 1146, patriarhul Mihail. Corpul electoral format din episcopi, clerici şi laici fruntaşi („primores"), alese 3 candidaţi, şi trei zile au făcut slujbi, iar în a treia zi, prin sorţi a fost ales Mihail.[1] Tot prin concursul credincioşilor laici a fost ales şi urmaşul său Ion, († 1164)[2] şi probabil la fel şi Marcu în 1164.[3]

In biserica Alexandriei, şi din mărturia lui Marcu vedem că se păstrase vechiul sistem al alegerii episcopilor prin cler şi popor; acela era în uz chiar şi'n sec. XII, şi Marcu, necunoscător al canoanelor, îl întreabă pe Balsamon, dacă e legal sau nu acest uz. Desigur faţă de situaţia schimbată în Bizanţ, şi faţă de laicofobia lui Balsamon, acest uz e declarat anticanonic, când dăinuirea lui atâtea veacuri, îl consacrase ca valabil. Dar simplităţii Marcului era firesc ca uzul alegerii prin popor să-i provoace nedumeriri, lui care era atât de profan în ale canoanelor. Fără o îndelungată şi înrădăcinată tradiţie în acest sens, nu se puteau aşa de-odată trezi ţăranii Egiptului la exercitarea dreptului de alegere preliminară, de prezentare a candidaţilor la episcopie, şi-apoi, dacă ar fi fost vre-un alt uz care le-ar fi exclus colaborarea lor, atunci nu'ncape îndoială că Marcu rezolva singur chestiunea alegerilor, sau dacă apela la Balsamon, se provoca negreşit la acel alt uz şi l-ar fi întrebat asupra canonicităţii lui, dar nici vorbă de aşa ceva. Prin urmare, uzul asupra căruia cere părerea lui Balsamon, uz amintit la Alexandria şi în veacul trecut, trebue privit ca uz păstrat din timpul dinainte de căderea Egiptului sub Turci. Că a fost vreodată în vigoare la Alexandria sistemul lui Iu-

[1] Le Quien o. c. II, 485.

[2] Idem p. 486.

[3] Idem p. 487.

stinian, am văzut și e sigur, deoarece făcea parte din imperiul roman de răsărit în vremea aceea, și probabil dela acel sistem se revenise iarăș pentru episcopi, la alegerea prin mulțimi, nu numai prin fruntași, sistem ce dură după cum văzurăm, până în sec. XII, ba chiar și de aci înainte. Dispozițiunile de mai târziu ale împăraților, cum au fost cele cuprinse în Vasilicale, tot Marcu ne asigură că nu erau cunoscute în Egipt.[1] Intr'adevăr, dacă le-ar fi cunoscut, cel puțin întrebarea a 61-a, nu i-o mai punea lui Balsamon, deoarece l-ar fi lămurit Vasilicalele (lib. III. tit. I. cp. 8.) cari cuprindeau Novela 137 cp. 2.

La Constantinopol, influența împăraților bizantini fu covârșitoare în orice ramură de activitate bisericească. Ei exercitau drepturile vechilor cezari, drepturi de împărat și pontifice, și așa, cezaro-papismul era în floare, încât, judecători asupra oricărei chestiuni ce privea biserica, se considerau ei, precum am văzut în cazul lui Mihail de Anhial. Tot atât de despotic ca și Manuil I Comnen cu Mihail de Anhial, s'a purtat și Isac II Anghel (1185—1195) cu biserica. Acesta dete la 1187, 10 Sept. o Novelă, prin care—deși poartă iscăliturile câtorva mitropoliți — ordonează în numele statului, nu al bisericii, ca la alegerile arhiereilor cari se fac în Constantinopol, pe lângă arhiereii ce sunt în arhiepiscopia Constantinopolei, să mai fie chemați și ceice sunt întâmplător în trecere prin Constantinopol.[2] Dar îndeobște la alegerea patriarhului și-a altor arhierei, împăratul luă locul poporului,[3] însă într'un rol mult superior, în acela pe care-l aveau înainte episcopii în frunte cu mitropolitul la alegeri, iar arhiereilor alegători li-se reduse

---

[1] Sint. At. IV, 451 „ἐρώτησις" 3; Zhisman o. c. I, 116.

[2] Sint. At. V, 314–20. „Σημείωμα Βασιλικόν"; Zhisman: Die Synoden etc., p. 67.

[3] Pl. Sokolow o. c. p. 9.

rolul în realitate, la acela pe care-l avea mai nainte poporul, de a propune, căci împăratul avea acum cuvântul botărâtor. Isac Anghel, făcu să fie alungat de pe scaunul Constantinopolei patriarhul Daniil, și-l trimise la Ierusalim ca patriarh. Acest act, numai formal a fost decis printr'un sinod (1191—92) compus din foarte mulți demnitari laici, arhiereii și oficialii patriarhiei; un sinod mixt așadar.[1] Totuș, poporul nu rămânea străin de alegerile patriarhilor, și dacă era adeseori ignorat la astfel de prilejuri, din când în când răbufnea conștiința drepturilor desconsiderate și se opunea chiar voinții împăratului, dacă cel ales patriarh nu era dorit și de el, de popor. Astfel se opuse, la an. 1192, când Isac II Anghel, dupăce alungase pe patriarhul Daniil, aduse la Constantinopol pe patriarhul Ierusalimului Dositei,[2] și Dositei căzu. Deși patriarhiile: Antiohia, Ierusalim și Alexandria, erau de-atâta vreme sub Turci, și-apoi sub latini primele două, totuș cu cea a Ierusalimului și Antiohiei, s'au păstrat legături mai strânse, cum se vede și din cazul de față, precum și din alegerea lui Balsamon ca patriarh al Antiohiei.

La Slavii creștini, Nomocanonul în 50 titluri, în care se cuprindea dispozițiunea lui Iustinian, a fost în uz până în sec. XIII, deci și'n acest al XII-lea,[3] și acolo nu avem nici un motiv să credem că nu s'a respectat. La Slavii de sud exista deja în sec. XII colecțiunea cunoscută sub numele de Cormciaia propriu zisă, și'n aceasta, dispozițiunea lui Iustinian se cuprinde, căci Cormcieile din sec. XII ca și cele din sec. XIII, cuprind Prohironul

---

[1] Κεραμεύς o. c. t. II 262—68. Τὸ σημείωμα τὸ γέγονος ἐπὶ τῇ ἀπὸ τοῦ Κ-Πόλεως θρόνου καταβάσει τοῦ κυροῦ Δοσιθέου καὶ ἀποκαταστάσει τοῦ τῶν Ἱεροσολύμων θρόνου".

[2] Bandurius V.: Imperium Orientale 2 vol. Paris 1711, vol. II, p. 639.

[3] Milaș: Dreptul Bis. p. 157; V. Șesan: Proiect p. 11.

lui Vasile Macedoneanul,[1] în cap. 48 al Cormcieii, care Prohiron, la cap. 28, 1, are dispozițiunea lui Iustinian.

La Ruși în special, existau din veacul XI încă, și Nomocanonul antefotian în XIV titluri și Vasilicalele, în versiuni slave.[2] Și nu degeaba existau aceste traduceri de legiuiri politice și bisericești ale imperiului bizantin. Datele istorice ne mărturisesc că, în veacul al XII în întreaga Rusie alegerile episcopilor se săvârșeau prin concursul laicilor nu numai în marea cetate a Novgorodului, în care se pomenește acest obiceiu dintru început din veacul XI, ci și în altele, ca Vladimir, Kiev, Rostov, Suzdal etc.

In Novgorod, după mărturia vechiului letopiseț al acestui oraș,[3] la an. 1156, episcopul Arcadie fu ales de adunarea poporului credincios, și acesta își luă slujba de episcop chiar înainte de hirotonie.[4] Și urmașii lui Arcadie, la 1162, vlădica Ilie, apoi la an. 1186, vlădica Gavriil, s'au ales la fel. La alegerea acestuia din urmă, luă parte împreună cu novgorodenii, cu egumenii și popii, încă și cniazul Mstislav.[5] Alegerea se făcea de obiceiu în curtea bisericii Sf. Sofia, unde se adunau clericii și laicii, și se forma o comisie mixtă, desigur din fruntașii laici și din clerici, care alegea 3 candidați, iar din aceștia, prin sorți, se alegea unul.[6] Sistemul acesta în amănunte se impusese prin vlădica Nifon, antecesorul lui Arcadie.[7]

---

1 Berdnicov o. c. ed. I. p. 56—7; Milaș: Dreptul Bisericesc p. 159.

2 Nomocan. în XIV titluri se găsește chiar într'un mss. al Cormcieii din sec. XII, în biblioteca sinodală la Moscova sub Nr. 227, cf. Suvorow: Uciebnik ed. III, p. 157.

3 Novgor. Lietopis I, 12. la Tr. K. D. Ak. 1871 p. 140—41.

4 Tr. K. D. Ak. 1871, 240—41; Pl. Sokolow o. c. p. 321.

5 Pl. Sokolow o. c. p. 321, 324; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 241.

6 Pl. Sokolow o. c. p. 319; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 241.

7 Pl. Sokolov, o. c. p. 325.

La an. 1193, murind vlădica Gavriil, novgorodenii amarnic s'au certat pentru urmaşul său, căci se formaseră trei partide, fiecare cu alesul ei.[1] Sistemul novgorodean, corespunde fără'ndoială principial, sistemului iustinian, dar acesta fu schimbat întrucâtva prin adaptări locale. In conformitate desăvârşită cu vechile dispoziţiui iustiniene, fu ales la Kiev, mitropolitul Climent, sub cniazul Iziaslav.[2] In genere se ţinea seama de dorinţa credincioşilor, şi cam acelaş cuvânt la alegere îl aveau şi cniezii. La 1159, prin cniaz şi popor, fu ales episcopul de Suzdal, Leon.[3]

Tot la fel se petreceau lucrurile şi în Vladimir, Rostov şi în alte oraşe. Un caz care lămureşte îndeajuns şi confirmă acest obiceiu, ne oferă Rostovul. La anul 1183, devenind vacant scaunul Rostovului, Mitropolitul din Kiev, Nichifor, trimise la Rostov pe un arhiereu grec, Nicolae, dar cniazul Vsevolod III al Rostovului, nu l-a primit, şi a trimis mitropolitului cuvânt asupra pricinei pentru care n'a putut fi primit Nicolae Grecul. Nu-l primim, zice cniazul, pentrucă nu este ales de oamenii pământului nostru, („nie izbraşa ciegho liudie zemli naşeia") iar letopiseţul din Vladimir, adaugă la acestea observaţia, că nu-i demn de starea arhierească cine-o câştigă prin mită, ci numai acela pe care-l vrea cniazul şi oamenii („kniaz vshociet i liudie"). Cniazul Vsevolod, a trimis pe egumenul Luca să fie hirotonit episcop şi aşezat în locul Grecului, ca pe unul ales de însuş Cniazul şi de oamenii din partea locului, şi el fu primit de către mitropolitul Kievului.[4] Aceasta e dovada clară că în Suzdal, Rostov şi Vladimir, episcopii se aşezau şi

[1] Idem p. 324.
[2] Pl. Sokolow o. c. p. 65.
[3] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 245.
[4] Pl. Sokolow o. c. p. 155; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 245; Pravosl. Sobies. 1863, I, p. 270; Ţerk. Viedom. 1906, Nr. 16, p. 887. Jurnal. şed. comisiei I. 22 Martie.

prin colaborarea credincioşilor laici, şi foarte probabil, potrivit dispoziţiunilor legislaţiei iustiniene.[1] Încât, în biserica rusă, este deja mărturisită practica aceasta, ca generală în veacul al XII-lea.

Deşi pentru veacul al XII-lea, prin multe probe se constată că în Bizanţ Vasilicalele erau în uz general,[2] ca o colecţiune oficială şi normativă, pe care însuş împăratul şi consiliul său o priveşte ca singura obligatorie (vezi cazul lui Mihail de Anhial), totuş împrejurări noui, au făcut să fie scoasă din uz dispoziţiunea lui Iustinian cu privire la alegerea episcopilor, deşi ea se cuprinde în Vasilicale. Şi autoritatea Nomocanonului în 50 titluri s'a menţinut, precum şi a Nomocanonului în 14 titluri.[3] Balsamon şi Zonara, comentând canoanele din Nomocanonul în 14 titluri, şi în special Balsamon, adnotând şi dispoziţiunile civile cuprinse în el, ambii i-au recunoscut calitatea de cod oficial al bisericii; cu toate acestea, nimic n'a împiedecat ca alegerea episcopilor să nu se mai facă decât ocazional, după sistemul ce-l cuprind aceste două monumente ale dreptului bisericesc, iar regulat prin episcopii cari alegeau trei persoane, dintre cari mitropolitul designa pe unul. In acest secol se dă lupta între cele două sisteme, al lui Iustinian şi cel mai nou, ca acesta din urmă să rămâe triumfător. Dar simplificarea modului de alegere, a pornit poate chiar din calculul împăraţilor, pentru a putea mai uşor să dicteze la ocaziile de acest fel. Aceştia într'adevăr exercitau suprema putere în biserică acum, aşa că, indiferent de sistemul ce era adoptat la alegere, voinţa lor era suverană, şi

[1] Pl. Sokolow o. c. p. 155.

[2] Sunt pomenite ca atari de Balsamon în locurile pe cari le-am văzut, căci şi scopul comentariilor lui la Nomoc. era să-l aducă în acord cu Vasilicalele. Le pomeneşte apoi Ion de Citru (fine. sec. XII) în răspunsurile lui canonice către Constantin arhiepiscopul Dyrrachiului. Sint. At. V. 403, 406 (aci se referă chiar la dispoziţiunea Nov. 123 Iust.) şi p. 408.

[3] Zhisman o. c. I, 115.

atunci vom concede, că de fapt în acest veac n'a fost nici-un sistem în mod real în vigoare, ci numai formal, mascându-se arbitrarul cezaro-papist al împăraţilor. Aceasta mai ales în Constantinopol şi imprejurimi.

Soarta bisericii din Antiohia şi Ierusalim sub teroarea cruciaţilor (1099—1268), fu mai tristă decât cea pe care au avut-o sub Turci. Acolo sistemul vechiu, ca şi'n Alexandria, se va fi menţinut, şi probabil chiar în forma lui Iustinian, căci avea mai strânse legături cu Constantinopolul, dar alegerile se vor fi făcut după cum puteau şi le permitea stăpânirea, iar nu aşa cum ar fi vrut.[1]

La Slavi s'a menţinut sistemul lui Iustinian, prin Nomocanonul în 50 titluri, şi prin primirea lui în Cormceile din acest secol, şi prin celelalte colecţii amintite cari se găseau în traducerea slavonă la ei, şi cari cuprindeau aceeaş dispoziţiune.

Pentru acest veac, situaţia bisericii din Bizanţ este mai reprezentativă, ca aceia care reprezenta centrul ortodoxiei. Caracteristica ei este semnul tranziţiei dela un sistem la altul, căci deşi prin influenţa împăraţilor deveni inutilă orice formă de alegere, biserica a adoptat totuş una, pentrucă împăraţii erau trecători, pe când ea trebuia să-şi aibe o normă, care să-i servească şi peste arbitrarul acestora şi fără de el.

In biserica apuseană, la începutul sec. XII, sistemul vechiu al alegerii episcopilor prin cler şi popor, într'o formă mai moderată, este recunoscut şi impus de papa Pascal II (1099—1118), care în certele pentru

[1] In bisericile eterodoxe întâlnim aceiaş veche practică. Din veacul acesta datează „Ritul copt", întocmit de patriarhul copt al Alexandriei la 1141, care prevede atât pentru alegerea patriarhului cât şi pentru a episcopilor, colaborarea elementului mirean. (Denzinger o. c. I p. 2; II, p. 18—19; 28 şi 39; Funk: Didascalia et Cst. Ap. II p. 126). In acelaş veac fu întocmit şi Ritul Iacoviţilor sirieni pe la an. 1190 — Denzinger o. c. I p. 2.

investitură, zice că în alegerea episcopilor, după canoane („secundum canones") trebue să se observe voința poporului, alegerea clerului și aprobarea honoraților, „petitionem populi, electionem cleri, assensum honoratorum".[1] Urmașul lui Pascal II, la 1118—19, Gelasiu II, fu ales prin larga participare a clerului și poporului,[2] probabil în sensul în care le acorda lor sinodul din 1059 acest drept. La fel și Grigorie VIII, antipapă, fu susținut (1118—21) de o fracțiune a poporului,[3] precum și papa Calixt II (1119—24).[4] Acesta, prin concordatul dela Worms, încheiat la 1122 cu Henric V al Germaniei, a trecut drepturile de a alege episcopi germani, pe seama capitlurilor.[5] Ceva mai târziu, în 1130, la moartea papei Onoriu II (1124—30), câțiva cardinali au ales pe Inocentie II, iar alții, împreună cu mulțimea poporului și a nobililor, au ales pe Anaclet II,[6] care stătu până la 1138 ca antipapă, când se mai ivi un antipapă, Victor IV, dar tot Inocentie rămase până la 1143. Așadar, poporul nu conteni a se amesteca în alegerile papilor, cari unele ca cele ce le amintirăm, au fost tot atât de tumultuoase ca și vechile alegeri ale episcopilor romani. Dar după moartea lui Inocentie II, alegerea lui Celestin IV (1142), fu prima alegere de papă făcută fără intervenția poporului, cu totala lui excludere.[7] Cu aceasta, sistemul întrodus de sinodul roman din 1059 făcu al doilea pas pentru alungarea poporului din alegerile papilor și pentru definitiva lor trecere pe mâna cardinalilor.

---

1 V. Espen o. c. I, 91 col. 1.

2 Hinschius o. c. I, 262.

3 Idem. Ibid.

4 Idem. Ibid.

5 Z. Pâclișanu, o. c. p. 12.

6 Planck o. c. IV, pars I, 317.

7 V. Espen o. c. IV, 13 col., 1 pars I, și t. I, 83, col. 2.

Cât privește alegerea episcopilor, aceasta trecu definitiv pe seama capitlurilor în întreaga biserică apuseană, printr'o decizie a conciliului II Lateran, an. 1139.[1]

Pentru părerea dominantă în Apus cu privire la rolul poporului la alegerea episcopilor în acest veac, e importantă opinia lui Gratian (cam pe la mijlocul sec. XII, 1140—1150). In „Decretul" său, dist. 62, Gratian arată drept condiții necesare pentru alegerea episcopilor: „alegerea clericilor, consensul principelui și cererea sau dorința poporului".[2] In susținerea lui „petitio" și numai „petitio" pentru popor, Gratian citează locul lui Leon cel Mare, din epist. 167 ad Rusticum Narbonensem Episcopum cp. 1 „Nulla ratio sinit ut inter episcopos habeatur, qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus sunt expetiti" etc.[3] Intr'adevăr, în principiu e corect Gratian, căci doar poporul n'are vot decisiv egal cu episcopii, la alegerile acestora, ci un quasi-drept de alegere, căruia îi poți zice, fie „petitio" fie oricum altfel, sensul rămâne acelaș; însă în provocarea sa la locul amintit al lui Leon cel Mare, comite o greșală, trecând cu vederea că în acelaș fel în care el citează expresiunea în care i se dă poporului numai „petitio", în acelaș fel s'ar putea aduce mult mai multe exemple și dela Leon cel Mare și dela alții dinainte și de după el, în care este atribuit poporului: „electio", „assensus", „consensus" și altele, cari toate reprezintă mai mult decât „petitio", și-atunci argumentul invocat de el, cade, n'are nici-o valoare demonstrativă.

Istoria ne spune că deși principiul e acela pe care-l definește foarte corect Gratian, totuș practica a fost ade-

---

[1] Z. Pâclișanu o. c. p. 12.

[2] V. Espen o. c. III, 540, col. 2. „Brevis commentarius in I partem Gratiani (Decret. Grat.) la Dist. LXII „electio clericorum est, consensus principis, petitio plebis". Cf. și Sägmüller: Bischofswahl. p. 45, 7—10; 13—15; 17, 19—21.

[3] V. Espen o. c. III, 540, col. 2.

seori contrară, dându-i-se poporului dreptul real de a alege, și acele expresii sau formule, pe cari le-am citat, reprezintă această realitate în variațiile ei. Poporul, când alegea și impunea forțat aleșii lui, când numai cerea, ruga să i se dea episcop cel dorit de ei și aceste două atitudini ale lui alternează dealungul istoriei. A atribui numai clerului, „electio", constitue iarăș o eroare, pentrucă s'ar putea cita nenumărate cazuri, cari să probeze că clerului nu i se da un rol mai important decât poporului, cel puțin în primele 10 veacuri, atât în Apus cât și în Răsărit, și că termenii prin cari i se definește rolul, sunt în majoritatea cazurilor identici cu cei prin cari li-se definește rolul laicilor; iar cazurile în cari se'ntrebuințează astfel de termeni pentru cler, cari i-ar atribui un rol superior aceluia al poporului, sunt excepții, întocmai ca și acelea în cari i se atribue, prin termeni, poporului un rol superior aceluia al clerului. Acestea sunt evidente din mulțimea exemplelor și textelor pe cari le-am indus la locul său. In fața realității, nu putem recurge la nici-un mijloc pentru a o modela după părerea noastră, așa că „petitio" nu se poate dovedi prin citate detașate din cadrul general al dovezilor, ci el se constată numai din cercetarea întregii desvoltări, a rolului pe care de-alungul vremii l-a avut poporul la alegerile episcopilor. Sinteza lui Gratian e admisibilă și reală, nu însă și exemplele pe cari și-o întemeiază, și'n acest chip, s'ar putea zice că el mai mult a sesizat adevărul, decât l-a cunoscut. Rolul poporului în realitate era destul de considerabil, nu era un simplu rol pasiv.[1] Influența lui Gratian, deși acesta învăța corect despre rolul laicilor la alegeri, a creat totuș părerea, că rolul laicilor fiind restrâns numai la petitio, poate fi trecut pe-un plan secundar și chiar neglijat, deoarece nu-i esențială și prin urmare strict

[1] V. Espen o. c. III, 540, col. 2.

necesară colaborarea lui, şi'n acelaş timp tot prin influenţa lui Gratian, care profesa greşit că numai clericilor în opoziţie cu laicii, le revine „electio", alegerile episcopilor trecură pe'ncetul pe mâna canonicilor. Deşi el învăţa corect despre rolul laicilor, (în timp ce'n Răsărit, Balsamon, Zonara şi Aristen, aveau păreri eronate) totuş le-a pus într'o lumină defavorabilă rolul lor, prin faptul că a făcut distincţia pomenită între ei şi clerici, care iarăş a contribuit mult la formarea părerii că laicii sunt chiar inutili la alegere. Această părere bazată pe Gratian, care avea mare autoritate în materie, îşi dobândi teren pela finea secol. XII, aşa încât se reduse în mare măsură rolul lor la alegerea episcopilor, dându-li-se canonicilor rolul preponderent,[1] ca în sec. XIII să li-se ia orice rol, trecându-se acesta integral pe seama canonicilor.[2]

In ce priveşte alegerea papei, se făcu pasul definitiv de trecere a ei pe seama cardinalilor la anul 1179, prin sinodul III Lateran, sub papa Alexandru III. Acesta dete alegerea numai pe mâna cardinalilor, cu totala excludere a clerului şi poporului Romei şi-a oricărei alte influenţe. Colegiul cardinalilor avea să aleagă cu majoritate de $^{2}/_{3}$ pe viitorul papă.[3] Pretext sau prilej oficial pentru a fi definitiv alungaţi factorii canonici dela alegerea papei, le-a dat tulburările antipapilor cari s'au ales în opoziţie cu Alexandru III (aşa Victor IV (V) 1159—64; Pascal III 1164—68; Calist III 1178; Inocentie III 1179—80) şi cari provocaseră schismă în biserică cu ajutorul partizanilor lor.[4] Dar în realitate

---

1 V. Espen o. c. I, 85, col 2 zice: „Pe timpul lui Alexandru III (1159—81) se semnalează precis alegeri episcopale, făcute numai de canonici".

2 V. Espen o. c. I, p. 86, col. 1.

3 Sägmüller: Kirchenrecht ed. II, p. 357—8; V. Espen o. c. IV, 15 col. 1 pars I.; Hinschius o. c. I, 265; Friedberg o. c. p. 184; Eus. Popovici o. c. III, 112.

4 V. Espen o. c. IV, 124, col. 1, pars I.

acest act nu-i decât finalul unei tendințe, care a început în 1059 imediat după schismă și a mers evoluând spre închegarea unui nou sistem ce prinse forma legală tocmai acum. Această inovație se înșiră între pietrele de temelie ale edificiului absolutist al papalității. Deși la început numai cardinalii-episcopi luau parte la alegere cu vot deliberativ, cu timpul sistemul deveni anticanonic, căci li s'a dat și cardinalilor, preoți și diaconi, vot egal. Roma, care nu mai permise regilor inmixtiune la alegerea episcopilor și a papei, nu mai putea tolera ca poporul să-i mai facă încurcături chiar la alegerea „pontificelui".

SECOLUL XIII

Deja din veacul trecut (XII), în Bizanț se priveau ca îndreptățiți la alegerea episcopilor, numai arhiereii, și natural, împăratul mai presus de toți. Aceeaș situație dăinui și'n aproape întreg veacul XIII. Patriarhii Constantinopolei se alegeau regulat după dorința prea înaltă a împăratului, și numai excepțional se alegeau de către arhierei și de înalții demnitari imperiali, cum fu cazul lui Maxim II la 3 Iunie 1215.[1]

Locul fruntașilor laici ai cetății îl luară demnitarii imperiali, deși în alt rol, nu în cel pe care-l avuseseră aceștia. Și la alegerea patriarhului de Constantinopol, regulat au luat parte demnitarii înalți de stat (οἱ ἄρχοντες)[2] ca reprezentanți ai statului sau împăratului. Pe timpul lui Mihail VIII Paleologul (1259—1282), alegerile episcopilor se făceau de patriarh, iar cele ale patriarhilor, de către sinodul arhiereilor „cu încuviințarea împăratului".[3] Totuș patriarhul Ghermanos III, la 1267, fu ales la cererea poporului,[4] și nici dela alegerea

[1] Zhisman: Synoden p. 382 „οἱ τὰ πρῶτα φέροντες λογάδες".
[2] M. Γεδεών: Π. Πίνακες p. 15—16.
[3] Staudenmaier o. c. p. 321, după Gregorius Pachimeres lib. 2 cp. 22.
[4] Le Quien o. c. I, 284.

lui Ion Vec, la an. 1275, nu lipsi cuvântul mirenilor, deşi împăratul dădu precădere votului arhiereilor.[1]

In acest veac, trebue să considerăm că patriarhia Constantinopolei, şi cu ea întreagă biserica bizantină, precum şi patriarhatele orientale, de Ierusalim şi Antiohia, avură de suferit dela cruciaţi silnicii şi batjocuri, cari turburară mersul normal al bisericii. Din Constantinopol, care dela 1204—1261, fu capitala imperiului latinilor cruciaţi, fugiră la Nicea şi patriarhii ortodocşi şi împăraţii bizantini, şi soarta bisericii răsăritene fu din cele mai triste.

Spre finea secolului XIII,[2] apăru colecţiunea cunoscută sub numele „Prohiron auctum", ceeace dovedeşte că „Prohironul" lui Vasile Macedoneanul îşi mai menţinea autoritatea, se mai aplica paralel cu Vasilicalele,[3] şi apariţia lui ne serveşte drept argument, că şi sistemul de alegere al lui Iustinian încă se mai observa pe ici colea, nu va fi fost căzut pretutindeni în desuetudine. „Prohiron auctum" cuprindea, în titlul 28 cp. 3, dispoziţiunea lui Iustinian din Nov. 137.[4]

In Patriarhia Antiohiei, o mărturie a papei Inocentiu sau Onoriu al III-lea, care într'o epistolă, adresată unui legat apostolic după moartea lui Balsamon († 1214), scrie că a auzit despre încercarea cetăţenilor credincioşi, de a-şi pune în Antiohia un patriarh grec, ne probează că nu pierise nici acolo conştiinţa dreptului credincioşilor de a se pronunţa în alegerile episcopale. Biserica Alexandriei şi-a menţinut şi'n veacul XIII, tocmelile vechi în această materie, observându-se colaborarea episcopilor, cu clerul, monahii şi cu frun-

---

[1] A. Δ. Ζῶτος: Ἰωάννης ὁ Βέκκος. Ἐν Μονάχῳ 1920, p. 26.

[2] Zhisman o. c. I, 125; Zachariae I. G. R. VI p. 6, zice că Prohir. auct. poate fi dela finea sec. XIII sau incep. sec. XIV.

[3] Zhisman o. c. I, 125.

[4] Zachariae I. G. R. VI 248. „Prochiron auctum" titl. 28 cp. 3.

tașii laicilor din Alexandria și Cairo, la alegerea patriarhilor.[1] Astfel, la 1262, cu concursul credincioșilor fu ales patriarhul Gavriil.[2] Dar mărturie a practicei acesteia în Alexandria ne este și un Nomocanon în 72 cap. din an. 1210, compus de episcopul Mihail de Dimiat.[3]

La Slavi, Cormcieile, cari se compuseseră încă din sec. XII, devin în uz general la toți în sec. XIII. Originea lor fiind la Sârbi, firește că la ei fu Cormciaia mai întâiu în uz, apoi la Bulgari, și'n fine dela 1262 trecu și la Ruși, unde printr'un sinod din 1274 ținut la Vladimir, se impuse oficial pentru biserica rusească.[4] In capit. 42 al Cormcieii, se cuprinde dispozițiunea Novelelor lui Iustinian, cu privire la alegerea episcopilor,[5] căci acest capitol îl formează colecția cea în 87 capitole,[6] în al cărei cap. 28, precum știm, se găsește tocmai dispozițiunea Novelei 123, a lui Iustinian.[7] In caz că nu s'ar găsi 3 persoane demne de episcopat, cum prevede Novela 123, atunci alegerea se poate opri și numai asupra a 2 persoane sau și numai asupra uneia, adaugă Cormciaia.[8] Dar în Cormciaia se mai cuprinde și Nomocanonul în XIV titluri, în cap. 44 (numai legile civile ale Nomocanonului), și-apoi în cap. 48, Prohi-

---

1 Georg Graf: Ein Reformversuch innerhalb der koptischen Kirche in XII Jhrdt. Paderborn 1923 p. 7.

2 Le Quien o. c. II, 496.

3 Georg Graf o. c. p. 20.

4 Milaș: Dreptul Bis. p. 158; Suvorow: Uciebnik, ed. III, p. 157.

5 V. Șesan: Proiect. p. 12; Milaș: Dreptul Bis. p. 292, nota 15.

6 Milaș: Dr. Bis. p. 159. Fragmente slavone independente de Cormciaia, a colecției celei în 87 cap. se găsesc în mss. rumianțow Nr. 230 din sec. XIII, cf. Suvorow, Uciebnik ed. III, p. 157.

7 Cormciaia ed. din an. 1816. Moskwa. Part. II cp. 42 p. 12 b și 13 a — „pricietnikom i piervîm ghrada togho" zice să se facă alegerea a trei persoane.

8 Ed. 1816. Part. II cp. 42 p. 13 a, cap. 29 al colecției în 87 cap.

ronul lui Vasile Macedoneanul,[1] și acestea ambele conțin dispozițiunea lui Iustinian.

Intre legile civile ale Nomocanonului în XIV titluri cuprinse în cap. 44 part. II a Cormcieii, se găsește dispozițiunea Novelei 123 a lui Iustinian, formând cap. 11 din legile civile ale Nomocanonului.[2] Iar cap. 28 al Prohironului lui Vasile Macedon, cuprins în cp. 48 partea II a Cormcieii, are aceiaș dispozițiune pe care vom vedea-o și în Novela lui Andronic II cel bătrân.[3] Această înrudire, ba chiar identitate a dispozițiunii acesteia cuprinsă și în Cormciaia și în Novela lui Andronic II, ne face să credem că Novela lui Andronic se făcuse cunoscută Rușilor și celorlalți Slavi încă în veacul al XIII-lea. Astfel fiind, avem o probă elocventă că în toată biserica ortodoxă slavă în sec. XIII, era în uz sistemul electoral cel dela Iustinian.

In Rusia întreagă și mai ales în unele orașe, s'a menținut practica din veacul trecut privitoare la alegerea arhiereilor, ceeace deveni cu atât mai ușor, cu cât această practică o garanta acum colecția oficială, Cormciaia.

Credincioșii și clerul alegeau de obiceiu trei candidați, dintre cari, prin tragere la sorți, se designa unul, iar când episcopul își recomanda un urmaș și majoritatea credincioșilor îl accepta, atunci nu se mai observa obicinuitul procedeu electoral.[4]

In Novgorod, precum ne spune o cronică a acestui oraș din an. 1211, orașul întreg alegea și alunga pe

---

[1] Milaș: Dreptul Bis. p. 159; Žhisman o. c. I. 109; Berdincov o. c. ed. I p. 56—7.

[2] Cormciaia ed. 1816, pars II, cp. 44, p. 33 b „Așcie umriet episcop i ghrajdanie za șesti miesieț nie izbierut episcopa..." sună textul Cormcieii.

[3] Cormciaia ed. 1816 part. II, cap. 48, p. 92 a, „pricietniți i procie liudie ghrada togho" etc.

[4] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 241.

vlădică după plac.[1] Aceleași rândueli se observă și în Pșikow.[2] Din Novgorod, din acest târg cu belșug de viață pravoslavnică, ni s'a păstrat unul din cele mai vechi manuscrise al Cormcieii, făcut la dorința episcopului Climent de Novgorod, și cunoscut sub numele de Novgorod-Sofian, care împreună cu cel de Riazan au servit de prototip pentru toate còpiile din veacurile următoare.[3] Cormciaia prin urmare, fu normativă prin dispozițiunile ei pentru toate bisericile slave, și ea n'a încetat niciodată a fi în uz la Slavi, decât excepțional.

La Ruși ca și la ceilalți Slavi a fost încă de multă vreme în uz Nomocanonul în 50 titluri al lui Ioan Scolasticul, și acesta a rămas la Ruși până prin sec. XI—XIII,[4] dar l-a scos desigur Cormciaia.

Deși în Bizanț Vasilicalele și Nomocanonul în XIV titluri, nu au încetat a se bucura de autoritatea de până aci, totuș în ceeace privește alegerile episcopilor, nu s'au mai respectat decât sporadic dispozițiunile cuprinse în aceste două colecțiuni, căci împărații erau atotputernici și biserica sclava lor. In biserica Constantinopolei și cele ce se țineau de ea, de fapt alegerea episcopilor era formal făcută prin sinodul arhiereilor,[5] sau erau numiți de patriarh direct. Și alegerea acestuia se făcea formal de către arhierei și demnitari împărătești, dar de fapt împăratul dicta. Bisericile slave au fost păstrătoarele fidele ale vechiului uz iustinian, în aceste vremuri de criză a vieții bisericești în Bizanț. Totuș, spre finea veacului XIII, se găsi și în Bizanț omul care să limpezească lucrurile, restabilind rândue-

---

[1] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 242, cf. Novgorodski Lietopis. I. 31.

[2] Id. p. 240 etc.

[3] Berdnicov o. c. ed. I. p. 56.

[4] Milaş: Dreptul Bis. p. 157; Berdincov, o. c. ed. I. p. 55.

[5] C. Curoplatul cp. 20 p. 101—2. Ed. Bonn., Pars II, Comment. Gretseri, p. 372; Cantacuzin vol. III, ed. Bonn. p. 271—275, etc.

lile vechi cu privire la instituirea episcopilor, şi astfel, deşi lupta între vechiul sistem de alegere şi cel nou, înclinase sorţii victoriei spre cel din urmă, împăratul Andronic II Paleologul cel bătrân, (1282—1328) reactivă vechiul sistem, ştergând toate înoirile printr'o Novelă a sa din an. 1295.[1] Necesitatea unei reglementări noui a sistemului de alegere, s'a impus prin nesiguranţa şi confuzia produsă în această chestiune, pe deoparte de tendinţele de înoire a unor împăraţi şi prelaţi, iar pe de alta, de existenţa unor dispoziţiuni precise, contrare acestor tendinţe, dispoziţiuni cuprinse în Vasilicale şi'n Nomocanonul în XIV titl., cari colecţiuni de legi erau ambele în vigoare. Andronic II cel bătrân, s'a văzut necesitat să curme această situaţie clarificând lucrurile, şi în acest scop a dat o Novelă, prin care reînoia dispoziţiunea Novelei 137 a lui Iustinian cu privire la alegerea arhiereilor, dispoziţiune cuprinsă şi în Vasilicale şi'n Nomocanonul în XIV titluri. Glava I a Novelei lui Andronic II, corespunde cap. 2 al Nov. 137 iustiniene, şi dispune, întroducând un element nou, ca ţarul şi clericii şi ceilalţi locuitori ai oraşului aceluia în care are să se aşeze episcop, să facă judecată şi să aleagă trei persoane. Iar ţarului, fruntaşii oraşului şi episcopii să-i dea mărturie că ei i-au ales pe cei trei la episcopat fără de mită. — „Ţar i pricietniţi i procie liudie ghrada togho". — Din trei candidaţi ţarul alegea pe unul.[2]

[1] Această Novelă iscălită şi de patriarh şi de episcopi, nu ni s'a păstrat în originalul grec ci numai într'o traducere slavonă necomplectă, descoperită într'un mss. din biblioteca Solovieţkă aparţinând secolului XVI. Manuscriptul poartă titlul „Blasfemia" având 87 de cap. şi cuprinde dispoziţiunile Novelei lui Andronic II Paleologul, între cari se găsesc fragmente bine încadrate ale Novelei 137 a lui Iustinian. Precuvântarea şi cap. I al Novelei 137, se găsesc în cap. 26 al mss., iar cap. II al Nov. 137, în cap. 25 şi 26, 28 al mss.; Cap. 26 are titlul: „Legea lui Iustinian Rinotmit şi a soborului al VI-lea"; vezi Pl. Sokolow o. c. p. 209.

[2] Sokolow Pl. o. c. p. 209—213 sq. publică textul slavon şi rusesc al Novelei lui Andronic.

Impăratul Andronic, precum se vede, combină dispozițiunile Novelei 137 a lui Iustinian cu oarecari elemente noui impuse de timp sau de propriile sale vederi, încât, re'nviind vechiul sistem și lăsând în centrul acestuia principiul lui Iustinian, îi adause nu numai în ce privește procedeul elemente noui, ci și în ce privește persoanele îndreptățite să aleagă, întroducându-se între acestea și pe sine (împăratul) ca judecător suprem, luând rolul sinodului episcopesc sau al mitropolitului. Andronic se bucură de-o lungă împărăție trecând mai mult în veacul al XIV, așa încât sistemul de alegere pe care-l impuse el din nou prin Novela amintită, depăși secolul al XIII. Sub domnia lui Andronic și datorită desigur acțiunii lui de revizuire parțială a legilor, a apărut și colecțiunea „Prohiron auctum", de care am amintit mai înainte, și în care se găsește dispozițiunea Novelei 137 a lui Iustinian cu privire la alegerea ierarhilor. Pe timpul său și la alegerile patriarhilor se va fi impus și respectat un procedeu similar cu acela al alegerii episcopilor, încât nu e nici-o mirare că s'au produs unele turburări în popor la astfel de prilejuri. Având acesta dreptul și conștiința dreptului de a se pronunța în alegerea patriarhului, la an. 1293 a alungat din scaun pe patriarhul Atanasie care nu-i era pe plac.[1]

[1] Bandurius o. c. I, p. 171; In acest veac, de mare importanță pentru dreptul orientalilor eterodocși este Nomocanonul lui Bar-Hebreul (1226—1286) fost mafrian al Sirilor iacobiți (monofiziți). In cap. VII § 1 sq al Nomocanonului său, are dispozițiuni privitoare la alegerea arhiereilor în sensul ca aceasta să se facă prin participarea poporului, (Fonti III, 67, 69, 133, 135; Mai X, 2 cp. VII, sect. II, p. 42—44: „Episcopus ordinetur qui fuerit ab universo populo electus"). In biserica armeană întâlnim o dispozițiune în acelaș sens a sinodului din Sis, an. 1246 (Fonti VII, p. 225). Iar în Abisinia, colecțiunea mai târziu oficială de legi, Fetha Neghest, fu întocmită tot în veacul XIII în original arab pe la an. 1240, de către Abu Isac Ibn al Assal. Bachmann o. c. p. 103, 104; Fonti VII, 76). Această colecție devenită oficială și tradusă în etiopică prin veacul XIV, cuprinde dispozițiuni similare privitoare la alegerea arhiereilor prin colaborarea laicilor, (Fonti V, p. 127, 129, 135; 295) formând un fel de sinopsă a dispozițiunilor anterioare de acelaș fel.

In Apus, sinodul al IV-lea Lateran, 1215, de sub Inocenţie III, prin can. 24 se dă alegerea episcopilor în mod definitiv pe mâna canonicilor [1] încoronând un proces în desvoltare până aci, tocmai aşa cum în privinţa alegerii papei sin. III, Lateran, 1179, încheie un alt proces paralel cu acesta, [2] ambele formând două pietre tari, în cetatea absolutismului bisericii romano-apusene. Tot prin acel sinod, în consecinţă, laicii sunt opriţi cu desăvârşire dela alegeri. [3] In Apus aşadar, cedându-se canonicilor definitiv în acest veac dreptul de alegere a episcopilor [4] cu vot decisiv, li s'a dat acestora un drept care se cuvenea numai episcopilor. De aci încolo, dar încă şi de mai înainte, forma alegerii episcopilor în diferite state catolice, a variat după concordatele pe cari acestea le încheiau cu scaunul roman. Alegerea papei cu timpul se completează în amănunte de procedură, dar rămâne aceeaş în principiu, făcută de cardinali.

SECOLUL XIV

Unul dintre cei mai importanţi martori ai practicei sec. XIV, cu privire la alegerea episcopilor în Bizanţ, este Matei Vlastar, canonist cu mare reputaţie, autorul Sintagmei alfabetice (1335). [5] In lucrarea aceasta el adaugă unele note şi consideraţiuni cari privesc practica timpului său. La Litera E cp. 11, ne spune că mitropoliţii se hirotonesc şi se aşează de patriarhul Constantinopolei, dar nu aceia pe cari el arbitrar i-ar voi,

---

[1] Funk: Kirchengesch. Abhandl. u. Untersuch. p. 38, Thomassin o. c. X, 79; Sägmüller: Kirchenrecht ed. II, p. 293; Sägmüller: Bischofswahl, p. 21.

[2] V. Espen o. c. IV, 124, col. 1, pars I. Sin. Lugdunens (Lyon) sub Grig., X (1271—76) întări forma de alegere a papei prin cardinali, şi multe alte deciziuni ulterioare o confirmară şi completară, vezi Sägmüller: Kirchenrecht ed. II p. 358.

[3] V. Espen o. c. IV, 50 col. 2, can. 25 sin. Lateran. 1215.

[4] Richter o. c. p. 368.

[5] Milaş: Dreptul Bis. p. 155; Zhisman o. c. I. 142.

ci aceia pe cari îi votează sinodul, și anume acesta (sinodul) votează trei, din cari patriarhul alege pe unul. Patriarhul nu-i de față la alegerea mitropoliților, după cum nici mitropolitul nu-i prezent la alegerea episcopilor.[1] Prin aceasta se completează și clarifică cele ce ni le-a spus Balsamon, că pe mitropoliți îi așează patriarhul.[2] Dar la Balsamon am văzut că pe timpul său și episcopii se alegeau de sinodul episcopilor provinciei, anume trei candidați, din cari mitropolitul designa pe unul. Acest procedeu vine să ni-l confirme și Vlastar, prin analogia pe care o face între rolul mitropolitului la alegerea episcopilor și acela al patriarhului, la alegerea mitropoliților; el notează că mitropolitul hirotonește pe episcopii săi sufragani, dupăce alegerea o face sinodul episcopilor mitropoliei, dar mitropolitul nu-i de față, dupăcum nu-i de față nici patriarhul la alegerea mitropoliților.[3] Dar mai precis ne-o spune în cap. 1 la litera X, că mitropolitul întărește alegerea, designând pe unul din cei votați de episcopi și hirotonindu-l canonic.[4] In acelaș capitol și la aceiaș literă § 4, citează Nov. 137 a lui Iustinian, și observă că acum numai episcopii fac alegerile.[5] Așadar după Vlastar, e clar că poporul în vremea lui își pierduse orice influență la alegerile episcopilor.

O mărturie contimporană aproape oficială, ne aduce „Hexabiblos"-ul lui Constantin Harmenopulos. Acesta a deținut sub împăratul Ion Cantacuzen VI (1347—54), și chiar după aceia până la anul 1360, o importantă dregătorie juridică la curtea imperială, cea de ἀντικήνσωρ,[6]

---

[1] Sint. At. VI, 256—257. Sint. Alfab. Mt. Vlastar lit. E. cp. 11 §. „περὶ ψήφου καὶ χειροτονίας ἐπισκόπων".

[2] Sint. At. III, 245.

[3] Idem. VI, 257.

[4] Idem. VI, 496 lit. X cp. 1, § 1.

[5] Idem. VI, 497—8.

[6] K. Ἀρμενόπουλος: Ἡ Ἑξάβιβλος, Atena, 1872, p. 19, introducere.

aşa încât este un martor cu înaltă competenţă juridică, Hexabiblosul este una dintre cele mai bune colecţii ale legiurilor în vigoare extrase din colecţiunile anterioare.[1] Conţinând deci legile în vigoare în imperiul bizantin, fireşte că mărturia pe care ne-o aduce cu privire la alegerea episcopilor, este de mare importanţă. Dar tocmai din cauza autorităţii şi valorii acestui Hexabiblos, şi a mărturiei lui, nedumerirea noastră e mai mare, deoarece mărturia lui se contrazice cu cele ale lui Vlastar, şi anume, după cartea VI a Hexabiblosului, la finea ei, în titlul 4, Harmenopul induce cuprinsul Novelei 137 a lui Iustinian, prin care alegerea episcopilor se dă clericilor şi fruntaşilor cetăţilor.[2]

Acest uz, fusese re'nviat de Andronic II Paleologul, dar Vlastare îl neagă, mărturisind că nu se mai observă fiind înlocuit. Cum se explică atunci reapariţia lui? In faţa mărturiei lui Vlastar şi-a altor mărturii din secolele anterioare, nu se poate afirma că sistemul lui Iustinian s'a menţinut mereu în uz general, dar în baza unor exemple înregistrate, de alegere şi prin popor, se poate conchide că nici uzul alegerii numai prin episcopi n'a fost exclusiv în vigoare, ci alături de acesta s'a mai menţinut şi vechiul sistem. Totuş, credem că Hexabiblosul e corect, iar Vlastare este greşit, luându-se după Balsamon. Aceasta e cu atât mai verosimil cu cât Andronic II Paleologul împărăţise până la an 1328, şi deci în acest timp al domniei lui n'avem nici-o pricină să ne'ndoim că Novela sa din 1295 n'ar fi rămas în vigoare, încât Vlastare, a cărui Sintagmă apăru abia 7 ani după moartea lui Andronic, nu putea trece cu vederea Novela acestuia, decât doar luându-se orbeşte după Balsamon, ceeace o face foarte des de altfel.

---

1 Idem. p. 18.

2 Idem. p. 406—7 titl. 4.

Juristul Harmenopulos, care a ocupat înalte funcţii în imperiu, la curte, şi care apoi, dela 1360, ajunse nomofilax şi judecător în Tesalonic,[1] nu putea fi un slab cunoscător al legilor în vigoare, când tocmai pe cunoaşterea şi aplicarea acestora se baza însuş faptul că i s'au încredinţat spre exercitare, înaltele funcţiuni amintite. El nu este un obicinuit funcţionar care prin muncă îndelungată de-o viaţă să fi ajuns la dobândirea unei funcţiuni superioare, ci în baza talentului, a capacităţii lui, şi-a câştigat dregătoriile. Funcţia pe care o deţinuse în Constantinopol, la curtea imperială, funcţia de ἀντικήνσωρ, consilier juridic imperial, era una pe care împăraţii nu o dădeau decât celor „îmbătrâniţi în studiul şi aplicarea legilor". Deşi pe dedeparte se'nrudea cu împăratul Ion VI Cantacuzen, el a rămas în funcţia pe care o deţinuse, şi sub urmaşul acestuia, tocmai pentru însuşirile sale de jurist. Ion V Paleologul i-a încredinţat cea mai înaltă funcţie la curtea imperială, aceia de „curopalat".[2] In scrierile acestui om, prin urmare, nu se putea reflecta decât ceeace uzul timpului său verificase şi menţinuse, iar nu ceeace ca învechit se eliminase. In imperiul bizantin, Hexabiblosul şi-a menţinut autoritatea multă vreme, iar după căderea Constantinopolei, trecu în uz la Greci până în veacul trecut (19).[3]

Cât priveşte alegerea patriarhului de Constantinopol, aceasta sfârşi prin a trece oficial, între atribuţiile împăratului; astfel, chiar împăratul Ion VI Cantacuzenul, dete ordin ca de acum înainte episcopii (sinodul) să aleagă trei candidaţi, din cari el, împăratul, avea să

---

[1] Idem. p. 19.

[2] Id. ibid.

[3] Ἑξάβιβλος p. 23—4 introd.

aleagă pe patriarh.[1] Cantacuzen făcu această schimbare în ciuda și în contra Novelei lui Andronic, căci prin luptă răpise tronul din mânile Paleologilor. Aceasta nu împiedecă însă pe credincioși să se mai interesezede alegerea patriarhului cum se'ntâmplă la 1347, după moartea patriarhului Ion XIV Caleca.[2]

După noua dispozițiune a lui Ion VI Cantacuzenul, se alese la an. 1352, patriarhul Filotei.[3] Dispozițiunea aceasta a fost valabilă numai pentru alegerea patriarhului și nu privea alegerea episcopilor, care se va fi săvârșit, după cele ce ni le spune Harmenopul, cu concursul credincioșilor, ceeace ne-o confirmă și faptul că Novela lui Andronic II din 1295, nu ieșise din vigoare nici spre finea veacului XIV, căci pe observarea ei au jurat toți patriarhii cari au urmat după publicarea ei. Avem chiar dela patriarhii: Antonie, an 1389, și Calist II, an. 1397, mărturisirile lor de credință, în cari se leagă cu jurământ să observe dispozițiunile Novelei împăratului Andronic II Paleologul, care tratează despre simonie,[4] ori aceasta, e tocmai Novela care tratează și despre alegerea episcopilor în chipul arătat de noi la locul său, și de care chip de alegere ne vorbește și Harmenopulos.

Unele acte de alegeri ale ierarhilor, dovedesc și ele acelaș lucru. Astfel, la 1397, alegerea unui mitropolit al Tesalonicului, și la 1399—1400, alegerea unui mitropolit al Alaniei.[5]

---

[1] Sokolow Pl. o. c. p. 337; Staudenmaier o. c. p. 323 (Hist. Kantac. l. II, c. 20); Zhisman: Synoden p. 10, după „Oratio Ioann. VI Cantacuz. an. 1362. Codin Curop. cp. 20, ed. Bonn. p. 101 (an. 1839); Sakelaropulos o. c. p. 171 și 172.

[2] Pl. Sokolow: o. c. p. 14; Fr. Miklosich et Ios. Müller: Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana. Vindobonae 186., vol. I, 289.

[3] Cantacuzen: Historia Byzantina Bonn. 1832 vol. III, p. 271—75; 351

[4] Pl. Sokolov o. c. p. 208.

[5] Pl. Sokolow o. c. 343; Miklosich și Müller o. c. II, 482 și Nr. 512 din 20 Martie 1397.

In veacul XIV, se întocmi de către Ebediesus, o colecție de canoane a sinoadelor nestoriane, și'n colecția acestui mitropolit de Sob, (1300) se cuprind canoanele rămase în vigoare la nestorieni. Intre acestea se găsesc o mulțime din acelea cari dispun ca alegerea ierarhilor să se facă prin concursul poporului credincios.[1]

Pentru biserica din Egipt, cunoscuta parafrază arabică a lui Iosif presbyter Aegyptius (an. 1390), la canoanele sinodului I ecumenic, ce datează din sec. XIV,[2] ne oferă mărturia asupra modului în care se alegeau episcopii Egiptului și patriarhii Alexandriei, notând în comentar la can. 4, I ec., că mitropolitul să hirotonească episcop, pe acela pe care-l cere poporul, ba, chiar când ar fi cazul să se institue un patriarh, alegerea aceluia aparține poporului său și tuturor mitropoliților și episcopilor săi.[3] Cel puțin această dispozițiune care privește pe patriarh, este referitoare la sec. XIV, de vremece se găsește în concordanță cu practica pe care am văzut-o până acum în Alexandria. Iată că uzul testat prin alte date și pomenit de Marcu patriarhul în sec. XII, a rămas și pe mai târziu în vigoare, cu toate că Balsamon îi răspunsese lui Marcu împotrivă.

Și din istoria neamului nostru, ni s'a păstrat o mărturie asupra datinei pe care o aveau strămoșii cu privire la alegerea arhiereilor. Voevodul Alexandru al Ungrovlahiei, în anul 1359, trimite rugare la patriarhia din Constantinopol, ca să-i dea țării ca arhiereu pe

---

[1] Fonti IV, p. 99, 117, 247; Chabot o. c. p. 383, 605—6; Mai X, 1 Tract. VIII, cp. IV, cp. VI, IX, XVI, p. 137, 138—9, 142; Mai X, 1 Tract. IX, cp. II, IV, p. 156—8, 159—160; Assemani o. c. III, pars I, 350.

[2] Hefele o. c. ed. franceză t. I, pars I, 515; Vezi la can. 4. I ec. în studiul prezent; Beveregius o. c. I, p. XX.

[3] Mansi II, 710—711.

alesul său, pe mitropolitul Iakint din Vitzina,[1] iar patriarhul, cu voia împăratului și a arhiereilor, i l-a dat pe Iakint.[2]

Un act patriarhal dela an. 1370 Noemv. decret al patriarhului Filoteiu, zice că instituirea lui Iakint s'a făcut la cererea conducătorilor țării aceleia românești și a credincioșilor de acolo.[3] Dar fiindcă trebuințele spirituale ale locului nu le poate îndeplini un singur arhiereu, de aceea domnul, boierii și arhiereul celce este acolo deja, au cerut pe-un al doilea, și patriarhia le-a dat pe cerutul Daniil, hirotonit episcop cu numele Antim.[4] Iakint, vlădică al Țării Românești, în scrisoarea pe care-o adresase patriarhului cerând să-l hirotonească pe Daniil, ca pe-al doilea arhiereu pentru Ungrovlahia, zice că acesta este trimis de voievod și de boierii lui, ca să-l hirotonească întru arhiereu al Ungrovlaviei.[5]

După alte informații mai noui, a mai fost un vlădică,

---

[1] Miklosich-Müller: Acta et diplom I, 383. Un act patriarhal din 12 Maiu 1359 K. M. Ράλλης: Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν μητροπολιτῶν Οὐγκροβλαχίας ἀπὸ μεσοῦντος τοῦ ιδ' αἰῶνος μέχρι μεσοῦντος τοῦ ιδ' αἰῶνος. in Πρακτικὰ τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν. 1934 p. 299.

[2] Acta et Diplom 1, 385.

[3] Acta et Diplom. 1, 535. Decretul lui Filoteiu Noemv. 1370 „ζητησάντων τῶν ἀρχόντων ἐκείνου τοῦ τόπου τοῦτο καὶ τῶν ἐκεῖσε χριστιανῶν, τὸ παρὰ τῆς μεγάλης καὶ καθολικῆς ἐκλησίας δοθῆναι αὐτοῖς ἀρχιερέα".

[4] Acta ed Diplom. 1, 535. Decr. lui Filoteiu în continuare ζητησάντων ὁμοίως καὶ τοῦτο τῶν ἀρχόντων ἐκείνων συγκατατεθέντος καὶ τοῦ πρότερον ὄντος ἐκεῖ καὶ μέχρι τοῦ νῦν εὑρισκομένου ἀρκερέως ἐξελέγη εἰς τὴν προστασίαν ταύτην ὁ τιμιώτατος δικαιοφύλαξ κῦρ Δανιὴλ"; Pl. Sokolov o. c. 449.

[5] Idem. Acta et Dipl. 1, 534 „ἀπεσταλμένος παρὰ τοῦ ὑιοῦ τῆς μεγάλης ἁγιωσύνης σοῦ, τοῦ μεγάλου βοεβόδα, καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ, ὡς ἵνα πληρώσῃ τοῦτον.. εἰς ἀρχιερέα...".

anume Hariton, în Țara Românească, în urma lui Antim debunăseamă, și luând locul acestuia. Hariton fusese egumen la mănăstirea Cutlumuș, dar, cum spune actul sinodal de întărire a lui, în Ungrovlahia îl aveau în cinste și laudă nu numai mulțimea, adecă norodul, ci și domnul și boierii acelei țări.[1] De aci rezultă că-l ceruseră pământenii ca și pe Antim. Obiceiul nostru din străbuni, precum vedem, acorda, fruntașilor, demnitarilor înalți ai țării precum și creștinilor, dreptul de colaborare la alegerea vlădicilor. Acest obiceiu va fi rămas în cutele tradiției, din timpul imperiului româno-bulgar, și prin contactul viu ce l-am avut cu biserica Slavilor din sudul Dunării, s'a păstrat moștenire și pentru veacurile următoare. Patriarhia nu face nici-o obiecțiune acestui înțelept și canonic procedeu, ba chiar ea îl amintește prin „Decretul" citat al lui Filoteiu patriarhul, din Noemv. 1370.

Nici așezarea vlădicii Iosif, ca mitropolit al Moldovei, nu s'a făcut altfel decât cu învoirea voevodului și-a sfatului său boieresc. Patriarhia încercase de două ori să le impună Moldovenilor vlădici greci; așa întâiu pe un anume Teodosie, apoi pe un altul Ieremia, dar amândoi fură alungați, tocmai pentrucă țara își avea aleșii săi, pe Iosif al Cetății-Albe, și pe-un alt vlădică Meletie, ambii hirotoniți la Halici, însă această mitropolie ne mai fiind ocupată dela an. 1391,[2] Moldovenii trebuiră să ceară la Constantinopol să le așeze ca mitropolit, pe acela pe care îl voia stăpânirea, adecă domnul și boierii.[3] Chestiunea s'a rezolvat abia la începutul secolului XV.

---

[1] Inchinare lui N. Iorga. Cluj 1931, p. 294, sq. „Un document etc." de Gr. Nandriș.

[2] N. Iorga: Istoria bisericii românești. Vălenii de munte 1908, I, 61.

[3] Miklosich-Müller: Acta et. Diplom. II, 241—245.

Patriarhia din Constantinopol mai confirmă în acest veac uzul alegerii persoanelor ierarhice prin popor, şi'n Ardeal, mai precis, în Maramureş. Patriarhul Antonie IV (1391—97), la cererea a doi voievozi sau nobili români din Maramureş, anume, Baliţă şi Dragu, declară vechea mănăstire din localitatea Peri, stavropighie, iar egumenului acestei mănăstiri îi dete titlul de exarh şi o jurisdicţie întinsă asupra câtorva ţinuturi, cari formau poate mai mult decât o eparhie orientală, şi-l împuternici pe Pahomie să exercite drepturi episcopale asupra acestor ţinuturi. Egumenul numit, de bunăseamă nu era numai un simplu arhimandrit sau ieromonah, ci neavând formal titlul de episcop al părţilor acestora, căci aceasta n'ar fi permis-o regele catolic de atunci, el a avut desigur hirotonia întru arhiereu, căci altfel patriarhul nu i-ar fi putut permite să exercite o jurisdicţie cu drepturi episcopeşti, asupra unor ţinuturi cari aveau mulţime de preoţi, iar în împrejurimi nu erau alţi episcopi canonici la cari să recurgă pentru hirotonia clericilor.

Deşi actul patriarhal nu înşiră amănunţit atribuţiile vlădiceşti ale egumenului, totuş, punând sub ascultarea lui şi dându-i toată puterea peste un teritoriu atât de mare, firea lucrurilor şi-a împrejurărilor de atunci, ne îndreptăţeşte să credem că era arhiereu.[1] Prin actul patriarhal din 13 August 1391, se stabileşte principial şi modul de alegere a egumenilor următori, zicând: „Şi dacă s'ar întâmpla să moară egumenul, precum toţi suntem muritori, atunci toţi fraţii spirituali (clericii) şi Baliţă şi Drag meşter, împreună cu toţi oamenii mici şi mari cari locuiesc în numitele ţinuturi (ale mănăstirii), să se adune laolaltă (în public), şi astfel adunaţi, să aleagă un egumen cu autoritatea şi binecuvântarea

[1] Iorga: Istoria Bis. I, 62; I. Matei: Contribuţiuni la istoria dreptului bisericesc, Bucureşti 1922, p. 27—8.

noastră".[1] Vedem deci că patriarhul din Constantinopol recunoaşte şi prescrie un mod de alegere al vlădicului-egumen, cu cea mai largă colaborare a credincioşilor laici şi-a clerului pe lângă cei 2 ctitori, rezervându-şi sie aprobarea şi fireşte hirotonia celui ales în chipul arătat. Această formă de alegere trebue să presupunem că era înrădăcinată prin părţile noastre, căci am văzut-o practicându-se şi în Ţara Românească şi în Moldova, fără a fi desaprobată de patriarhie.

Nici din ţinuturile orientale ale patriarhiei, acest uz nu era cu desăvârşire exclus. Puternicul ţar sârb din Balcani, Duşan, aproape cu o jumătate de veac mai nainte, la 1346—7, într'o adunare naţională bisericească din Scopie, stabili organizarea bisericii, declarând patriarhie biserica sârbă, şi această adunare, compusă din episcopi, cler şi nobili, alese pe primul patriarh de Ipek.[2] Aşadar, practica era aceiaş şi la Sârbi. Dar şi vecinii noştri Bulgari, cu cari am avut până şi'n acest veac legături bisericeşti, au observat acelaş procedeu la aşezarea vlădicilor lor, pe care însă, noi îl împrumutasem dela ei, nu ei dela noi. Nu mult după anul 1390, măritul ţar al Bulgarilor, Ion Stanzimir (Straşimir) din Vidin, trimite la Constantinopol pe ieromonahul Casian cu scrisori dela el şi dela alţi oameni de acolo din Vidin, prin cari îl mărturisesc pe Casian om vrednic şi cuvios, şi-l cer să le fie hirotonit, iar patriarhul, luând şi mărturia unora din Vidin cari se găseau la Constantinopol, l-a hirotonit.[3] Vasăzică ţarul,

[1] Acta et. Diplom. II, 156; Magazin istoric pentru Dacia III, 176—77; Matei o. c. p. 28; A. Şaguna: Adaus la Promemoriu, Sibiu 1850, p. 9; I. Bălan: Fontes juris canonici ecclesiae rumenae. Roma 1932, p. 22—3.

[2] Matei o. c. p. 162; Dr. Radoslav Radic: „Die Verfassung der ort. kat. Kirche bei den Serben in Österreich-Ungarn". Werschetz, 1877, I, 78; E. Popovici o. c. III. 59; Sniegarov I.: Istoria na ohridskata arhiepiscopia t. I, 322, Sofia 1924.

[3] Acta et Diplom, II, 28; Pl. Sokolow o. c. p. 452.

pe care-l intitulează actul patriarhal, „prea măritul împărat al Bulgarilor", împreună cu alţi oameni ai săi, demnitari, nobili şi clerici, a săvârşit o prealabilă alegere în persoana lui Casian, pe care-l voiau să le fie vlădică, şi acest procedeu patriarhia nu-l desaprobă, ci din contră, ca şi în cazul Ţării Româneşti, îl acceptă fără obiecţiuni şi le satisface cererea. Un act sinodal din 1392, ne face cunoscută înţelegerea pe care o avea ţarul bulgar cu patriarhia. In baza acestei înţelegeri, ţarul, oridecâteori devenea vacant scaunul Vidinului, avea să trimită pe celce se alegea în ţară, spre hirotonie la Constantinopol, iar dacă nu s'ar fi aflat un astfel de om la Bulgari, atunci trebuia să scrie ca să-l aleagă ei cei din Constantinopol, şi să-l hirotonească. Ţarul trimite la 1392, pe un ieromonah Ioasaf, cu scrisori şi mandatari, ca să fie hirotonit,[1] dar patriarhia, care obţinuse prin înţelegere o recunoaştere formală a dreptului său de a aşeza singură vlădici la Vidin în cazul că nu s'ar găsi acolo vre-un bărbat vrednic, nu hirotoni îndată pe Ioasaf, pentrucă probabil voia să aducă lucrurile în aşa fel ca să poată face uz de dreptul său excepţional. Abia în al doilea an, dupăce se informase sinodul asupra candidatului, şi văzând că Bulgarii îl susţineau hotărît, l-a hirotonit, şi zice decizia, că sinodul l-a găsit vrednic „căci e iubit nu numai de împărat, ci şi de întreaga cetatea aceia", şi cu laudă şi rugăminţi e cerut „de întreg poporul".[2] Acesta nu este numai un fel de a se exprima, ci reprezintă realitatea însăşi: recunoaşterea ca legală a uzului alegerii vlădicilor prin concursul laicilor fruntaşi şi a poporului, pe lângă voinţa demnitarilor. Aceste mărturii dovedesc o practică comună pe ambele maluri ale Dunării, la noi şi la Bulgari.

Slavii de Nord, Ruşii mari şi mici, nu şi-au schimbat nici ei datina la alegerile vlădiceşti. Novgorodul, Pşi-

---

1 Acta et Diplom. II, 162.

2 Idem. II, 164.

kovul și alte orașe, își alegeau vlădicii ca și până aci.[1] Atât în Galiția, cât și în mitropolia Kievului, se observa acelaș procedeu la alegerea ierarhilor, în conformitate cu dispozițiunile Cormcieii. Astfel avură loc la 1304/1305, alegerile mitropoliților pentru Galiția și Kiev, Petru și Gherontie.[2] Hirotonia lor se săvârșea la Constantinopol. Petru al Galiției, ajunse pe la 1308 mitropolit de Kiev, și intrând în conflict cu cniazul Kievului, Mihail Tverski, acesta ceru patriarhului din Constantinopol să-i recunoască lui dreptul de a propune pe mitropolit conform Novelei lui Andronic II Paleologul.

La aceasta, patriarhul Nifon I (1312—15), îi răspunde că într'adevăr, conform Novelei lui Andronic, lui, cniazului îi revine dreptul de a propune pentru mitropolie, pe acela pe care-l voește el și toți oamenii, iar patriarhul îl va așeza mitropolit pe un astfel de candidat.[3] Patriarhul chiar promise că-i va trimite cniazului textul Novelei lui Andronic cu noul mitropolit, urmașul lui Petru, grecul Teognost (1327).[4] Valabilitatea Novelei lui Andronic, o recunoaște deci patriarhul pentru biserica din Constantinopol, și cniazul pentru biserica rusă, (Andronic încă împărățea la acea dată) și Novela este aceia din 1295, căci prin aceia i-se da împăratului dreptul pe care-l reclamă pentru sine cniazul, și pe care i-l recunoaște patriarhul.

Mitropolitul grec Teognost al Kievului (din 1327—28), schimbă obiceiul vechiu, și impuse, ca la alegerile episcopilor, să se propună trei candidați de către

[1] Tr. K. D. Ak. 1871, 241—42; Asupra alegerii episcopilor și mitropoliților la Ruși, mai vezi: Akty Arh. Eksp. T. I Nrii. 184, 264, 375, apoi, Akty Zapadnoi Rossii T. III, Nr. 146.

[2] Sokolow Pl. o. c. 218, 220; Macarii Bulgakow: Istoria russkoi țerkvi. S. Peterburg 1857 sq. t. IV, 15.

[3] Pl. Sokolow o. c. p. 221, 230, 237.

[4] Idem p. 242, 244.

episcopi, și din acești trei, alegea el pe episcop[1]. Grecul întoarce lucrurile pe dos, dând episcopilor atribuția de a propune candidați, pe care-o avură laicii demnitari și fruntași până la el.[2]

Dar reformele grecului nu găsiră aprobare în inimile Rușilor și mai ales nu putură schimba felul de alegere a mitropolitului. Cniazul Kievului, Simeon Ivanovici, vrând să așeze în locul lui Teognost, ca mitropolit, pe Alexie, trimise solie la Constantinopol în 1352, cerând patriarhiei după dorința sa, a boierilor și a vielmojilor (boeri puternici), să-l accepte pe acesta, ceeace și urmă.[3] Totuș, patriarhul Filoteiu, dupăce a cerut lui Alexie, pe lângă mărturia laicilor încă și pe cea a episcopilor ruși, prin gramata din 1354, în mod hâtru, încearcă să-i arate lui Alexie că nu mai e în vigoare rânduiala Novelei lui Andronic II, ca laicii localnici (miestnîie jiteli) să propue candidații la vlădicie, dar totuș, pentru el a admis, căci a primit mărturii bune despre el și dela Grecii cari au fost în Rusia și dela Rușii din multe părți.[4] Prin aceasta se recunoaște de către patriarh, că Rușii cunoșteau bine Novela lui Andronic, observau dispozițiunea ei, cu privire la alegerea vlădicilor, cu toată schimbarea încercată de Teognost. Se mai probează prin gramata patriarhului, că până aproape de timpul când îi scrie lui Alexie, Novela a fost în vigoare și'n biserica Bizanțului, încât și aceasta este o dovadă că Vlastar în Sintagma lui, greșise în relatările asupra practicii timpului său privitor la alegerea ierarhilor. Timpul când anunță Filoteiu pe Alexie că a încetat valabilitatea Novelei lui Andronic II, corespunde cu reforma lui Ion VI Canta-

---

1 Idem p. 267, cf. Acta electionis episcoponum Russiae temporibus Theognostae în Analecta byzantino-rossica p. 52—56, de Regel.

2 Idem p. 269.

3 Idem p. 333—4.

4 Idem p. 345—6 349.

cuzen, care, biruind pe Paleologi, începuse a strica ceeace orânduiseră aceștia. Dar dacă Novela lui Andronic se potrivea cu zakonul Rușilor, și a fost acceptată și observată de ei, nu tot așa s'a întâmplat cu dispozițiunea lui Ion VI Cantacuzen care era în contradicție cu datina Rușilor, și dacă acesta avu putere să o impună Grecilor, nu avea nici-o autoritate și n'o putea impune Rușilor, cari, la an. 1376, și-au ales mitropolit de Kiev pe Ciprian, după vechea lor datină. Ciprian fusese mai dinainte ales de boierii lituani și de principele lituan Olgierd, și trimis (1374—75) la Constantinopol, ca să le fie hirotonit și așezat ca mitropolit al Lituaniei. Ales de ambele părți, în persoana sa, Ciprian uni mitropolia Lituaniei cu cea a Kievului.[1] Tot prin candidare din partea clerului și a boierilor, fu ales și hirotonit apoi la Constantinopol, cam în aceeaș vreme în care Ciprian ajunse și mitropolit de Kiev, Pimen, mitropolit al Rusiei Mari.[2] Astfel încât, cu toate încercările Bizanțului și-a oamenilor săi din Rusia, vechea rânduială observată la așezarea vlădicilor se menținu în întreaga Rusie, în ciuda presiunilor grecești, tot la fel cum s'a menținut în ciuda acelorași presiuni și în voevodatele românești.

Există la Rușii mici un „rit" sau „rânduială" sau „cin" al alegerii și hirotonirii diaconilor, preoților și vlădicilor, care datează din prima jumătate a veacului XIV, și aparține timpului păstoriei lui Teognost la Kiev, datorindu-se cu toată probabilitatea acestuia sau fiind inspirat de duhul său, căci numitul „cin", cu privire la alegerea episcopilor, ne spune că aceasta are să se facă de către episcopi, neamintind nimic de laici.[3]

---

[1] Idem p. 447—8; 451.
[2] Idem p. 502—4; 505, 507.
[3] Tr. K. D. Ak. 1902—5, p. 134, 140—41, A. Pawlow in: Paniatniki drievnie russkago kanoniceskago prava. ed. II. Moskwa 1908, p. 437—8, 443 zice că „Cinul" e din 1423.

Aceasta este tocmai schimbarea pe care vrusese s'o întroducă grecul Teognost, și nu încape îndoială, că „cinul" e inspirat de grec, dacă nu-i chiar opera lui deadreptul. Câtă putere va fi avut acest „cin", se vede din felul în care au ținut seamă Rușii de el. Dacă n'a fost respectat la Kiev, în Lituania, în Rusia mare, n'a fost respectat nici de Rușii din părțile leșești ale Rusiei mici, căci și la aceștia obiceiul era acelaș, cum rezultă din faptul că la 1371, prin cererea craiului, a părților amintite și a nobililor, patriarhul Filoteiu al Constantinopolei hirotoni ca mitropolit al Galiției (Γαλίτζης), pe Antonie cel trimis de acolo din Lehia.[1] De altfel uzul general la alegerea episcopilor în Rusia, s'a păzit după Novela lui Andronic II, și după Cormciaia, care era codul bisericesc oficial acolo. Mitropoliții se așezau de patriarhia din Constantinopol, însă tot după o prealabilă alegere ce se făcea în țară, în Rusia, Lehia sau Lituania. Numai în Bizanț, stăpânia silnicia împărătească. Locul și rolul de odinioară al laicilor îl avea împăratul, și actele de alegere erau mai mult regizări împărătești, chiar dacă se observa o formă tradițională, pe când în lumea slavă se menținea încă echilibrul influențelor și colaborărilor, acordându-li-se fruntașilor laici, rol în alegeri, uneori și poporului; la fel și la Români și'n biserica Alexandriei.

SECOLUL XV

Incercările din veacul trecut (14), ale patriarhiei din Constantinopol, de a impune Moldovenilor vlădici nepoftiți de ei, se loviră de cerbicia lui Vodă și a boierilor. Aceștia, ca și altădată noroadele cărora se încercase a li-se impune câte un ierarh neales de ele, îi respinseră pe trimișii patriarhiei, și tăiară orice nă-

[1] K. Δελικάνης: „Πατριαρχικά "Εγγραφα" Ἐν Κωνσταντινούπολει 1905, vol. III, 659; Acta et Diplom I, 578; K. Völker: Kirchengeschichte Polens. Berlin u. Leipzig 1930 p. 67—8; Pl. Sokolow o. c. p. 403.

dejde a patriarhului de a mai reuşi împotriva voinţii lor să-şi plaseze vre-un favorit, în scaunele îndărătnicilor Valahi. Dar Alexandru Vodă cel Bun, purtător al duhului moldovean creator de trainice aşezăminte, vroi cu înţelepciune şi blândeţe să limpezească lucrurile şi să-şi vadă mitropolia aşezată cu temei şi sorţi de dăinuire peste veacuri, de aceea, trimise la cetatea Bizanţului sfetnici mijlocitori de înţelegere, mireni şi clerici, să ceară recunoaşterea lui Iosif şi ridicarea afurisirii, căci nu voia să purceadă la lucru sub semnul învrăjbirii, ci al păcii. Matei I, patriarhul din acea vreme, ne spune în 26 Iulie 1401, că Vodă Alexandru a trimis delegaţie, şi toţi boierii lui, şi clericii, ieromonahii şi monahii l-au rugat pe el ca să-l ierte pe Iosif episcopul şi să-l recunoască, apoi a aflat că e băştinaş, rudă a domnului şi că a fost trimis de toţi la mitropolia Galiţiei şi a fost acolo hirotonit episcop, şi în chipul acesta l-a recunoscut ca mitropolit al Moldovei.[1] Peste voia lui Vodă, a clerului şi a boierilor, a poporului moldovean, cu toată stăruinţa patriarhiei, nu s'a putut trece. Nici afurisirea ţării şi a domnitorului nu le-a ajutat, aşa că în cele din urmă patriarhia trebui să cedeze recunoscând ţării, domnului, boierilor şi clerului, dreptul de a-şi alege ei pe episcop şi ne mai stăruind să le siluiască dorinţa.

Am amintit la secolul trecut, mărturia lui Harmenopulos. Pentru biserica Bizanţului ea trebue privită ca un indicator a continuării sistemului iustinian la alegerea episcopilor. Intr'adevăr acest sistem se menţine, aşa cum am observat, alături de celalalt, şi vine să fie confirmat de un decret patriarhal al lui Matei I, din anul 1400 Februarie, în chestiunea alegerii unui arhiepiscop de Anhial. In acesta se cere, ca cel pe care-l voiesc monahii, clerul şi poporul, acela să le fie păstor.

[1] Δελικάνης=De. deci, De. o. c. III, 673; Acta et Dipl. II, 528—30.

Sinodul arhiereilor avea să propună în urmă trei, din cari patriarhul va alege pe unul; se recomandă atențiunii alegătorilor un oarecare Izidor, cu observația ca să se facă cercetare asupra lui. Acest Izidor ieromonah, fusese deja ales de „clerul, monahii și poporul" Anhialei.[1] Debunăseamă că alegerea poporului nu se mărginea la o persoană ci la trei, pe cari le propunea sinodului arhieresc, și acesta patriarhului, care la rândul său alegea unul. Astfel, prin mărturii oficiale ni se probează, că poporul nu a fost total exclus dela alegerea arhiereilor nici în biserica Constantinopolei.

Dovezi importante dela finea sec. XIV și primele decenii ale veacului XV, asupra sistemului de alegere din imperiul bizantin, ne aduce Simeon Tesaloniceanul († 1429), arhiepiscop de Tesalonic, în scrierile sale. La alegerile episcopilor în părțile locului, la Tesalonic, zice că se procedează astfel: „Primul ierarh", mitropolitul, convoacă pe toți arhiereii sufragani la alegere, la care, în cel mai rău caz trebue să fie prezenți trei; înafară de episcopi nimeni nu votează, iar hartofilaxul ia voturile acestora.[2] Arhiereii se pronunță candidând trei persoane, rezultatul votului se trimite, prin hartofilax, arhiepiscopului, care din cei trei candidați, alege pe care-l trage inima, căci el nu-i de față la actul alegerii săvârșit de episcopi, pentru a nu influența.[3] Celuilalt cler și laicilor, li-se lasă numai un rol decorativ la săvârșirea hirotoniei episcopilor.[4] Așa se petrec lucrurile în părțile Tesalonicului, și acest sistem, l-am văzut și'n timpul lui Balsamon și al lui Matei Vlastar, dar Simeon ne spune că nu cunoaște cum se proce-

[1] Acta et Dipl. II, 545—46; Milaș: Dreptul Bis. p. 293 și Canoane II, p. 2[illegible].

[2] P. G. Migne t. 155, col. 400. Simeoni Tes. „Περὶ τῶν ἱερῶν χειροτονεῖων" cp. 89—90.

[3] P. G. Migne t. 155, col. 404 cp. 192—3—4 Sim. Tes.

[4] Idem col. 408, cap. 199.

dează la Constantinopol în ce priveşte alegerea episcopilor,[1] dar acolo am văzut mărturisit oficial, sistemul cu participarea poporului şi clerului la alegerea arhiereilor, de către patriarhul Matei I (1397—1410). Aşadar, în ce priveşte modul alegerii episcopilor, mărturia lui Simeon se mărgineşte la părţile Tesalonicului, nu-i reprezentativă pentru întreaga biserică a imperiului bizantin. Dar totuş, el ne dă relaţii şi asupra modului alegerii patriarhului din Constantinopol, care act era într'adevăr mult mai important decât o simplă alegere de episcop, aşa că nu putea să-i scape cunoaşterii. La o asemenea ocaziune,—zice el— împăratul convoacă pe arhiereii din împrejurimi, cari în sinod procedează la alegerea a trei persoane, de faţă fiind hartofilaxul,[2] care împreună cu doi arhierei, duc apoi rezultatul votului la împărat, şi acesta alege pe unul din cei trei candidaţi, şi-i dă decretul împărătesc.[3] Aşadar, acelaş sistem pe care l-a întrodus Ioan VI Cantacuzen la 1362. Acesta dură până la căderea Constantinopolei. De atunci, deşi chiar a patra zi după ocupare, sultanul Mahomed II le-a poruncit creştinilor să-şi aleagă patriarh după rânduiala lor obicinuită,[4] totuş, în mod natural, sistemul s'a schimbat, sultanul ne mai exercitând aceeaş influenţă pe care o exercitase împăratul. Nu direct, ci indirect, exercita şi acesta influenţă la alegerea patriarhului, deoarece neapărat persoana şi rolul patriarhului interesa şi statul musulman, şi influenţa lui la alegerile patriarhale se simţi necontenit până în veac. 19.

Primul Patriarh după căderea Constantinopolei, Ghenadie II Scolariul (1454—56), a fost ales la trei

---

[1] Idem col. 413, cp. 205 „ἐν μὲν τῇ K- πόλει, ταῖς χειροτονίαις οὐκ ἔγνωμεν".

[2] Idem col. 437, cp. 224.

[3] Idem col. 440, cp. 224—225; V. Şesan: Proiect p. 13; Sakelaropulos o. c. p. 171.

[4] Sakelarop. o. c. p. 172.

zile dela cădere, după sistemul vechiu, prin consensul comun nu numai al arhiereilor ci și al altor clerici și al laicilor adunați cu toții la olaltă.[1] Arhiereii în trecere prin Constantinopol, clericii și notabilii laici, făcură de-acum înainte alegerile patriarhilor.[2] Astfel, urmașul lui Ghenadie, Izidor II, (1456—63), fu ales prin voturile fruntașilor, a clericilor și a întregului popor.[3] Primii patriarhi ai Constantinopolei de după cădere: Ghenadie, Isidor, Ioasaf, Xilocrabes, Rafael și Maxim, fură aleși în felul acesta de-un sinod pe care-l descrie Crusius,[4] ca format din episcopi, cler, egumeni, nobilime și popor, cari toți aveau drept de vot.[5]

Nu numai alegerile patriarhilor se făcură cu concursul poporului, ci și ale celorlalți episcopi, cum ne-o probează alegerea din această vreme a arhiepiscopului Tesalonicului, Nifon, care, ne spune Crusius,[6] că s'a ales într'un sobor compus din arhierei, cle-

---

[1] M. Crusius: Turco—Graecia, Basel 1584 p. 108; Sakelarop. o. c. p. 172; P. G. Migne t. 156 col. 893, George Frantzis; Σπυριδώνος 'Αντίοχος: Τὰ Προνόμια τῆς ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, καὶ περὶ εκλογῆς τῶν πατριαρχῶν... Atena, 1901, p. 11; I. I. Sokolow: Konstantinopolskaia țerkov v XIX. viekie. Sanktpeterburg 1904 vol. I. p. 708, cf. tom. 17, Corpus. Script. Hist. Biz. Historia patriarchica, p. 80-81 Ed. Bonn, 1839. Georgius Phrantzes: Annales, ed. Bonn, 1838, p. 304—305; I. I. Sokolow: Izbranie patriarhov v Vizantii... p. 8; N. Iorga: Byzance après Byzance, București 1935, p. 92—93; Le Quien o. c. I, 146.

[2] F. Vafide: Ist. Bis. III, p. 87; N. Zaozierski: O țerkovnoi vlasti, Sergiev—Posad. 1894, p. 376.

[3] Thomassinus ed. cit. V, 279; Crusius: Turco-Graecia, p. 120, 124, zice: „Izidorus suffragiis antistitum, clericorum totiusque populi, patriarcham factum".

[4] In Turco-Graecia, p. 131.

[5] Thomassin ed. cit. V, 279; Crusius o. c. p. 131: „Coacta fuit frequens synodus concurrentibus metropolitis, archiepiscopis et episcopis, clericis, abbatibus, prioribus et aliis sacerdotibus, nec non nobilibus viris denique plebeia multitudine".

[6] o. c. p. 139.

rici, fruntașii cetății și popor.[1] De aci înainte, atât alegerea patriarhilor cât și a episcopilor s'a făcut în acelaș chip, prin arhierei, clerici și popor.[2] Adeseori oficialii bisericii din Constantinopol s'au amestecat în alegeri depunând câte un patriarh neiubit de ei, cum fu cazul lui Marcu II (1466—67),[3] dar în genere, alegerile în mod obicinuit s'au făcut de-acum, prin concursul fruntașilor laici reprezentanți ai poporului, deoarece patriarhul deveni și etnarh, căci printr'un firman dela Mahomed II, primise și jurisdicția civilă asupra Grecilor din imperiul turcesc.[4]

Toți patriarhii ce urmează în veacul al XV, după căderea Constantinopolei, au fost aleși în acelaș chip, prin câte-o adunare mixtă națională a tuturor Grecilor, formată din arhierei, demnitari, clerici fruntași și nefruntași, laici și popor. Așa fu ales patriarh și fostul mitropolit al Tesalonicului, Nifon, urmașul său, Dionisie și ceilalți.[5]

Imprejurări atât de nefericite pentru biserica orientală, făcură ca și alegerea patriarhului să revină la vechea formă a alegerii, prin colaborarea fruntașilor cetății, iar în cea a arhiepiscopilor și episcopilor, s'a observat pe unele locuri, alegerea prin cler și popor, iar pe altele, cea numai prin sinodul arhieresc.

---

[1] Thomassin o. c. ed. cit. V, 279; Crusius o. c. p. 130; „Congregati episcopi Thesalonicae cuncti ...synodo facta praesentibus clericis, et aliis ss. ordinum viris primatibusque (ἀρχόντων) civitatis et cuncto populo elegerunt Niphonem etc.".

[2] Id. ibid.

[3] Γεδεών, Μ: Π. Πίνακες p. 17.

[4] Milaș: Dr. Bis., p. 283; Sakelarop. o. c. p. 172; Προνόμια p. 11—12; Mai ales prin cuvintele ce i le adresă sultanul lui Ghenadiu cu ocazia confirmării alegerii lui, se sublinie această putere sau privilegiu ce se dete patriarhilor de Constantinopol.

[5] Crusius o. c. p. 141, sq.; I. I. Sokolow: Konstantinopolskaia țerkov v. XIX viekie. vol. I, p. 708.

In Rusia, până la căderea Constantinopolei, mitropoliţii se aşezau cu învoirea patriarhului şi chiar se trimeteau unii direct dela Constantinopol, însă acum începură a fi aleşi de către sinoadele de arhierei şi prezentaţi marilor cnezi spre aprobare.[1] In Novgorod s'a menţinut încă uzul lui străvechiu, până la pierderea independenţii, pe la jumătatea veacului XV,[2] iar în cealaltă parte a Rusiei, conformarea cu dispoziţiunile Cormcieii, a fost obligatoare, şi aşa, dacă alegerea arhiereilor depindea de mitropolit, de sinodul arhieresc şi de cnezi,[3] nu'nsemnează că dreptul clericilor şi al fruntaşilor eparhiilor de a prezenta candidaţii, nu s'a mai respectat.

Istoria a înregistrat destule cazuri de alegeri arhiereşti, săvârşite la Ruşi prin concursul credincioşilor. După moartea lui Ciprian al Kievului (1406), atât cniazul rus Vasile Dimitrievici, cât şi Vitoft (Vitold) principele Lituaniei, aleseră câte-un candidat, împreună cu boierii lor, dar patriarhul Mateiu al Constantinopolei, le hirotoni pe Fotie, adecă numai pe unul, pentru a nu se desface mitropolia în două.[4] La anul 1415, alegerea mitropolitului Grigorie Ţamblac al Kievului, se făcu de către un sobor ţinut în Novgorodul lituan şi compus din toţi cniejii pământului lituan şi rus, şi boierii şi vielmoji (tot boieri) şi cler, (arhim. egumeni, călugări şi preoţi)[5] iar soborul se exprimă astfel despre alegerea lui Grigorie: „noi înşi-ne ne-am aşezat mitropolit din mijlocul nostru prin consensul marelui cniaz Vitoft, al

---

[1] I. S. Berdincov: Curs de drept bisericesc ed. 1 trad. de Silvestru Bălănescu. Bucureşti, 1892, p. 84 şi 209—210.

[2] Tr. K. D. Ak. 1871, 242.

[3] Berdnicov o. c. p. 84.

[4] Pravos. Sobies. 1866. I, 88.

[5] Pl. Sokolow o. c. p. 70; Prav. Sobies. 1866, 1, 83; cf. Akty Zap. Ross. 1, Nr. 25; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 486; Bog. Viestn. 1906 Sept. 123—4; Macarie o. c. IV, 91.

boierilor, vielmojilor și a clerului (boiar, vielmoj i duhovienstva). Patriarhul este dator să-l confirme pe cel ales prin noi și nu pe acela pe care-l alege împăratul... căci el (împăratul) n'are mai mare drept în lucrul acesta decât toți ceilalți mireni".[1]

Nu avem nici-un motiv să credem că în veacul al XV-lea, nu ar fi dăinuit tot timpul acest sistem de alegere a arhiereilor, ba chiar spre sfârșitul veacului ni se mai confirmă printr'un act din 1488 sau 1490, prin care cniejii ruși cer patriarhului Constantinopolei să aprobe ca alesul lor, arhiepiscopul Iona de Polock, să le fie așezat mitropolit în Kiev.[2] Dupăce cniejii ruși căzuseră de acord ca să-l aleagă pe Iona, s'au adresat principelui Kazimir al Lituaniei și făcând căutare și întrebare la Iona, pe acesta greu l-au convins cniejii, clerul și populația, ca să primească.[3]

Nu numai în mitropolia Kievului, care se găsea sub stăpânirea lituano-polonă, ci și în Rusia mare era acelaș uz și ni-l mărturisesc alegerile mitropoliților, Iona sfântul și Filip, ai Moscovei, făcute de două soboare moscovite mixte, unul la 1448, și altul la 1464.[4]

Actul patriarhului Antonie IV, dela 1391, pe care l-am văzut privind stavropighia Peri din Maramureș, este reprodus în diploma regelui Vladislav al Ungariei din 1494, tocmai 100 de ani mai târziu, diplomă ocazionată de cunoscutul conflict al egumenului din Peri, cu episcopul Munkaciului, care voia să invadeze teritoriile de sub jurisdicția egumenului din Peri. Acesta a prezentat regelui actul patriarhal, și pe baza lui i-s'a recunoscut dreptul de jurisdicție asupra respectivelor

[1] Voskr. Ctenie. 1930 p. 803 col. 1.

[2] Bogosl. Viestn. 1897, 4, p. 47, cf. Viestnik Zapadn. Rossii 1868 fascic. II, § 1.

[3] O. Lotocki: Ukrainska djerela țerkovnagho prava. Varșava, 1931, p. 192.

[4] Pravosl. Sobies. 1863. I, p. 224, cf. Pribavl. k Tvor. sv. otțev, 1846, 2 și 1857 pars II, p. 221.

ţinuturi şi implicit se recunoscu ca legal şi vechiul uz observat la alegerea acestuia, căci diploma regală citează întreg actul patriarhal.[1] Acest obiceiu dăinui peste un veac dela recunoaşterea lui legală şi nimic nu ne împiedecă să credem că el servi de măsură şi pentru veacurile următoare. Tot după acelaş chip vor fi fost aşezaţi şi numeroşii vlădici de schituri din veacul XV, cu voia creştinilor şi-a nobililor români din părţile respective, aşa Ion de Caffa, în Hunedoara an. 1456, Marcu la Feleac şi alţii debunăseamă. Apoi episcopii aşezaţi în Ardeal prin domnii Moldovei, ca Ştefan cel Mare şi Rareş, nu fără voia adunărilor obşteşti formate din boierii şi arhiereii ţării, vor fi fost trimişi peste munţi.[2]

SECOLUL XVI

La Constantinopol (în veac. XVI) cu unele abateri, alegerea patriarhului continuă a se face în adunarea reprezentanţilor poporului grec din Constantinopol, a arhiereilor şi a clericilor din această cetate.[3] Patriarhul Ioanichie I (1522—23) fu ales fără voia poporului, care însă împreună cu conducătorii săi (προὔχοντες) n'au vrut să-l primească, ci au cerut sinod care s'a şi adunat de l-a caterisit.[4] Mare influenţă aveau la alegere şi bogaţii negustori din Galata, cari la 1537, 17 Aprilie, făcură să fie ales candidatul lor Dionisie II, însă numai pentru scurtă durată deocamdată.[5] A doua oră acest Dionisie reveni la an. 1545 pe scaunul patriarhiei, ales tot de cler şi de fruntaşii conducători laici ai Grecilor

---

1 Magazin ist. pt. Dacia, III, 163—167.
2 I. Matei: Contrib. la Ist. Dr. Bis., p. 38.
3 Γεδεών, Μ: Π. Πίνακες p. 17 şi 20.
4 Idem. p. 502.
5 Idem. p. 504.

(ἄρχοντες).[1] In acest an se adună un sinod în care s'a decis, ca de acum, alegerea și depunerea patriarhului să se facă de sinodul arhiereilor, iar sultanul confirmă această hotărîre și dete chiar o lege în acest sens -χατίος- în acelaș an.[2] Orânduirea aceasta nouă ce veni tocmai după 100 ani dela căderea Constantinopolei, nu fu respectată în realitate, căci mai ales influența câtorva nobili și negustori bogați, pe lângă a altor laici, se exercită și mai departe la alegerea patriarhului. Astfel la an. 1555, patriarhul Ioasaf II fu ales de un sobor compus din: arhierei, clerici, arhonți și din popor,[3] iar la an. 1565, Mitrofan III († 1572) fu ales prin influența directă a nobililor Cantacuzini, Antonie și Mihail.[4] Apoi la an. 1572—3, Ieremia II a fost ales la fel ca și Ioasaf II la 1555.[5] Tot prin influența laicilor și prin votul a foarte puțini episcopi, s'a ales la 1585, Teolipt II.[6] Deși acestea ar fi numai abateri dela norma stabilită, este totuș cert că și din motivul că patriarhul era și șeful civil al ortodocșilor, alegerea lui nu s'a putut face fără concursul reprezentanților poporului creștin din Constantinopol, ci a cedat conformându-se dorinței partidelor laice influente și cu vază nu numai în fața poporului, ci și înaintea porții otomane. Cazuri de alegeri patriarhale prin concursul credincioșilor se mai pomenesc la 1594 a lui Calinic și la 1599 a lui Neofit.[7] In genere soborul mixt al patriarhiei din Constantinopol,[8] era acela care alegea pe patriarh.

---

[1] Γεδεών Μ: Π. Πίνακες p. 18; Crusius o. c. p. 165—172 sq.; N. Iorga: Byzance après Byzance p. 93; I. I. Sokolow: K-polskaia țerkov etc. p. 709.

[2] Γεδεών o. c. p. 18.

[3] I. I. Sokolow o. c. p. 709.

[4] Γεδεών o. c. p. 515.

[5] Crusius o. c. p. 179; Iorga: Byzance p. 113.

[6] Γεδεών o. c. p. 18.

[7] Bandurius o. c. II, p. 697.

[8] Vezi cap. despre soboarele mixte.

Patriarhia din Constantinopol a continuat a tutela biserica Rusiei şi după căderea sub Turci, menţinându-se legături canonice între aceste două.

Biserica ortodoxă a Slavilor dela Nord, fie pe pământul stăpânirii ruseşti, fie pe cel al stăpânirii polono-lituane, şi-a menţinut vechile „zacoane" cu privire la alegerea vlădicilor.

In Galiţia, conştiinţa acestui drept se manifestă la primul act de ingerinţă din partea regelui polon Sigismund, care în 1509 dete arhiepiscopului latin al Galiţiei dreptul de a numi pe locţiitorul mitropolitului ortodox de Galiţia. (Galiţia avusese mitropolie independentă de Kiev, dar o pierduse). Boierii ortodocşi şi poporul respinseră autoritatea episcopului latin şi aleseră unanim ca locţiitor pe Macarie Tuciapski; arhiepiscopul latin alungă însă pe Macarie şi numi pe altul, pe Sikor, dar poporul îl alungă la rândul său pe acesta, şi-şi afirmă hotărît dreptul, arătând că ei „toţi l-au ales pe Macarie, toţi clericii, nobilii, orăşenii şi poporul, dela mare până la mic".[1] In acelaş fel l-au refuzat pe Gotowski trimisul mitropolitului de Kiev Macarie, scriindu-i că ei nu l-au ales şi nu-l voesc nici pe Gotowski cum nu-l voesc nici pe Sikor.[2] Târziu de tot, la 1539, Sigismund regele Poloniei, recunoscu Galiţia ca eparhie ortodoxă independentă de arhiepiscopul latin din Lemberg (Liov, Lwow) şi pe Macarie Tuciapski episcop al eparhiei ortodoxe galiţiene. Astfel se impuseră din nou drepturile eparhiei în întregime — cler şi laici — de a-şi alege pe vlădică, şi în acest chip se aleseră de aci înainte episcopii ortodocşi ai Galiţiei.[3]

---

1 Tr. K. D. Ak. 1871 p. 242, cf. Akty Z. R. II, Nr. 193; Kazimierz Chodynicki: Kosciol prawoslawny a rzeczpospolita polska. 1370—1632. Warszawa, 1934, p. 133—4.

2 Tr. A. D. Ak. 1871 p. 272.

3 Idem p. 272.

Mai spre Nord în Lituania, în aceeaş vreme când isbucnise conflictul între credincioşii ortodocşi ai Galiţiei şi arhiepiscopul latin de Lemberg, în 1509, avu loc un sobor la Wilno, care cu privire la alegerea vlădicilor, decise să se păstreze ordinea legală şi nimeni să nu ia o astfel de slujbă fără voia episcopatului şi fără alegerea nobililor de legea grecească (bez izbrania kniazei i panov ghrecieskagho zakona).[1]

Polonii nu vedeau cu ochi buni obiceiurile pravoslavnicilor, a căror recunoaştere însemna acordarea unei prea mari libertăţi pentru aceştia, de aceea au încercat adesea să ia măsuri restrictive. In anul 1543, dieta din Varşovia, vru să-i lipsească pe nobilii ortodocşi de dreptul de a-şi alege vlădici, mai ales mitropoliţi de Kiev, dar nobilii atinşi, protestară, şi regele Sigismund şi dieta însăş fură nevoiţi să lase neatinsă vechea orânduială, dând şi o decizie în acest sens.[2] Astfel alegerea rămase tot pe mâinile nobililor.[3] La 1562 se pomeneşte alegerea lui Arsenie Şişka, ca arhiepiscop de Polock, la „recomandarea şi cererea boierilor, orăşenilor şi a toată populaţia pământului Polock";[4] la fel fu ales şi alt arhiepiscop de Polock, Teofan.[5] Conştiinţa acestui drept a fost mereu treazăla Ruşi. Nobilimea Wolimei, o afirmă şi face caz de ea la an. 1566.[6]

Mitropolitul Kievului se alegea la fel ca şi ceilalţi vlădici, prin votul nobilimii, clerului şi al orăşenilor, şi acest obiceiu rămase lege şi spre finea veacului XVI, cum ne dovedeşte alegerea din 1578 a mitropolitului

[1] Chodynicki o. c. p. 130; Lotocki: Isv. p. 113; Voskr. Ctenie. 1930 Nr. 51, p. 803, col. 2.
[2] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 489; Voskr. Ctenie. 1930 Nr. 51, p. 803.
[3] Vezi la Chodynicki o. c. p. 135 cazuri de astfel de alegeri.
[4] Tr. K. D. Ak. 1871 p. 511 cf. Akty Zap. Rossii, III, 29 şi 30.
[5] Idem p. 511.
[6] Chodynicki o. c. p. 136.

Onisifor și cea din 1588 a lui Mihail Ragoza.[1] La anul 1589, patriarhul Constantinopolei Ieremia II, a hirotonit pentru mitropolia Kievului, rămasă de mai mult timp vacantă, pe Mihail Ragoza, după o prealabilă alegere, sau indicare a acestuia de către nobilii Lituaniei. Ieremia II, fiind prin Rusia, la Wilno, l-a hirotonit pe Mihail.[2] In acelaș an, înainte de plecarea lui din Rusia, așează la Moscova ca patriarh al Rușilor pe Iov mitropolitul de până aci, emancipând prin aceasta biserica rusă definitiv, de sub jurisdicția Constantinopolei.

Insuș Iov, primul patriarh, fu ales de adunarea soborului bisericesc, de către țar împreună cu Duma boierească.[3] In genere însă, alegerea arhiereilor în Rusia Mare, nu se mai făcea prin concursul credincioșilor, după căderea tuturor knezatelor ruse sub stăpânirea principatului Moscovei.[4]

In regatul polono-lituan s'a menținut acest drept nu numai la ortodocși, cari și-l reclamară la un sinod unionist din 1594,[5] ci și la uniți, cărora li-se garantează vechile obiceiuri cu privire la alegerea episcopilor și mitropoliților chiar de către scaunul papal la 1596.[6] Pentru practica ortodocșilor mai trebue amintită și scrisoarea unui călugăr dela Atos, Ion Vișenski, trimisă cniazului Ostrogski, prin care îndeamnă, ca pentru vlădicie să aleagă, ei credincioșii, trei persoane și-apoi să tragă la sorți și să nu primească nicidecum pe cei trimiși de regele polon.[7]

---

1 Tr. K. D. Ak. 1871, p. 490.

2 De. o. c. III, 8.

3 Bog. Viestn. Oct. 1906, p. 333.

4 A. Pavlow: Kurs, p. 232.

5 Tr. K. D. Ak. 1871, p. 514.

6 Vezi Fonti IX, p. 535. Un decret papal din Martie 1596, și Fonti XI, p. 543 alt decret papal din aceeaș dată, primul privind alegerea episcopilor și al doilea a mitropoliților.

7 Tr. K. D. Ak. 1871, p. 515—16.

In acest veac şi biserica românească, ne prezintă o practică nu lipsită de interes în ce priveşte alegerea episcopilor. Este lucru indubitabil că în principate, alegerea vlădicilor se făcea prin sfatul ţării, compus din boieri şi vlădici. Şi în Transilvania uzul era similar, deşi conform împrejurărilor politice de altă natură în cari se găsea.

Mitropolitul Ţării Româneşti Nifon, (1500—1508), într'un sobor din anul 1502 (3) cu domnul, cu boierii, preoţii şi mirenii, pe lângă altele, mai alese şi hirotoni doi episcopi, însă nu ştim pentru cari eparhii.[1] Moldovenii mai ales s'au îngrijit (începând cu Ştefan cel Mare) de biserica ardeleană, trimiţând câte un vlădică ales de domn cu divanul său de boieri şi vlădici; aşa la episcopia Vadului întemeiată de Ştefan cel Mare, Petru Rareş la 19 Iulie 1546, trimite pe-un vlădică Tarasie,[2] iar în Ianuarie 1550, Ilie Rareş, trimite pe Gheorghe,[3] precum s'au trimis şi alţii, mai nainte şi mai pe urmă. Deşi alţi episcopi ardeleni, cum se pomeneşte la 1553 Ion de Prislop, se alegeau de puternicii politici,[4] castelanii şi alţi demnitari înalţi de stat, sau de către principi, totuş se păzi şi obiceiul de a se cerca voia nobililor sau a altor creştini simpli la astfel de ocazii. Aceasta ne-o dovedeşte diploma crăiesei Izabella a Ardealului din 1557, prin care întăreşte pe Hristofor ca episcop de Fel-Diod (Geoagiul de sus) aducând tuturor celor ce se cuvine la cunoştinţă că a hotărât să-i dea acestuia episcopatul, „atât după cererea unor credincioşi ai noştri", cât şi pentru calităţile lui personale.[5]

---

[1] Iorga: Ist. Bis. Rom. ed. I, vol. I, 122—3; Matei o. c. p. 57.

[2] Matei o. c. p. 38.

[3] Idem ibid.

[4] Idem p. 40.

[5] Magazin istoric pentru Dacia III 205—6. „Nos Izabella Dei Gratia Hungariae et.. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod nos cum ad supplicationem nonnullorum fi-

Potrivnică acestui obiceiu de a-şi pleca principele urechea, la rugămintea credincioşilor laici, pare a fi decizia art. 3 al dietei din Turda dela 21 Oct. 1579, care zice: „Popii româneşti să-şi aleagă episcop românesc pe cine vor voi, dupăce episcopul lor de până atunci a murit. Şi domnitorul să întărească pe celce vor fi ales ei dintre sine",[1] precum şi dispoziţiunile din „Approbatae Constitutiones", (sec. XVI—VII) cari în partea I titl. VIII art. 1, zic referindu-se la naţiunea română tolerată: „Episcop să ceară dela Principe, însă o astfel de persoană pe care preoţii români cu învoire deopotrivă o găsesc corespunzătoare. Pe care dacă şi Principii o consideră potrivită, să o confirme etc.".[2] Dar cu toată probabilitatea avem de a face numai cu o imprecizie de termeni, deoarece e lucru ştiut că la acea dată în Ardeal, era o organizaţie bisericească, cu vlădici, preoţi şi protopopi, iar o alegere de vlădică nu se putea închipui fără protopopi, ci numai prin preoţi, aşa cum zic textele induse.[3] Apoi iarăş nu-i verosimil ca numai clerul singur să fi fost acela care alegea pe vlădică. Avem în diploma de numire (6 Februarie 1585) a lui Spiridon episcop de Vad, a părţilor ardelene dinspre Moldova, mărturia, deşi generală dar hotărâtă, că aşezarea lui s'a făcut în baza „unui obiceiu vechiu şi cu

---

delium, per eos pro parte reverendi ac religiosi viri Christofori Majestati nostrae factam" sq.; Matei o. c. p. 33, 38—9; Şt. Meteş: Istoria bisericii şi a vieţii religioase a Românilor din Ardeal şi Ungaria vol. 1, ed. 1, Arad 1918, p. 67; Şaguna: Adaus la Promemoriu p. 13.

[1] I. Matei o. c. 37; I. Bălan o. c. p. 25—26.

[2] I. Matei o. c. p. 37; I. Bălan o. c. 26 textul part. I, titl. VIII, art 1: „Ordines ecclesiastici Rumenorum hoc observent": I „Petent a Principe talem Episcopum, quem sacerdotes Rumeni communi consensu, idoneum iudicaverint; quem et Princeps aptum censuerit, confirmet secundum modalitatem et conditiones fidelitatem erga principes, tum emolumentum regni aliaque necessaria spectantes". Approbatae Constitutiones, ed. din 1779, Cluj p. 16.

[3] I. Matei o. c. p. 41.

învoirea locuitorilor" „quoniam prisca vetustate et consensu indigenarum hujus regni invaluit..." Acelaş lucru, aceeaş frază se repetă şi'n diploma de numire a lui Ion de Prislop.[1] Ambele diplome sunt din anul 1585. In diploma lui Spiridon se mai zice că a fost făcut episcop „cum consensu earum ecclesiarum" (a Românilor), apoi în cea a lui Ion de Prislop: „consensu omnium Ecclesiarum valachicarum ad munus episcopale electum".[2] Dar conexând expresia: „quoniam prisca vetustate etc." cu: „consensu Ecclesiarum etc." şi raportându-le la cele două dispoziţiuni legale amintite din „Approbatae" şi dela dieta din Turda an. 1579, în cari ni se spune că „popii" numai, îşi aleg pe vlădica lor, le găsim inconciliabile dacă acceptăm sensul literal că numai „popii" aveau să-şi aleagă episcop.

De fapt, prin ambele decizii se vizează soborul mare mixt şi cum am mai pomenit, aci e numai o imprecizie în termeni, deoarece e lucru cert că protopopii nu puteau fi excluşi dela alegerea episcopilor, ei cari existau şi cari exercitau asupra bieţilor popi, o autoritate aproape episcopală. Apoi expresia: „cu consensul tuturor bisericilor româneşti", nu se poate acoperi prin: „consensul tuturor popilor"; biserica nu se poate confunda cu preotul sau cu protopopul mai ales în această vreme de calvinism acut, când pentru oficiali termenul de biserică îşi avea sensul său calvin,[3] acela în care nu se face nici-o distincţie între cler şi popor.

Aşadar, în baza celor două diplome şi a acestor consideraţii, suntem îndreptăţiţi să credem că vlădicii româneşti, se instituiau după vechiul obiceiu, cu învoirea laicilor, pe lângă aceea a clerului întreg, adunându-se cu toţii în „soborul mare". Cari laici, ce fel de credincioşi

[1] Idem p. 40.
[2] Idem p. 41.
[3] Id. Ibid.

colaborau la alegerea noului vlădică, n'o putem spune, debunăseamă însă nu erau bieții iobagi, ci o seamă de nobili sau alți fruntași cari încă nu-și lepădaseră credința. Ne găsim deci pe linia tradiției dela 1391—1494, și o mărturie indirectă pentru aceasta ne servesc tot „Aprobatele", căci dispun pentru celelalte 4 religiuni recepte, ca alegerea episcopilor lor să se facă în adunările lor ordinare (Approb. Cst. pars I, tit. I, art 9), cari adunări se compuneau din clerici și laici (Approb. Cst. pars I, tit. I, art. 3).[1] Această dispozițiune era mai ales pentru biserica romano-catolică din Ardeal o excepție, căci în biserica apuseană, deja de peste trei veacuri aproape, laicii fuseseră eliminați dela alegerea episcopilor. A permite și Românilor acelaș lucru, nu era o împietare în drepturile religiunilor privilegiate. Altele erau diferențele între drepturile mult mai mari ale celor 4 religiuni și acelea aproape inexistente ale Valahilor, nu unul ca acesta pomenit, care nu-i făcea mai fericiți pe Români. Apoi Calvinii nu făceau deosebire esențială între cler și laici, conform principiului lor că preoția este universală, și tocmai de aceea le-au impus și romano-catolicilor să-și facă alegerea episcopilor în adunare de cler și laici, în obișnuita lor adunare generală bisericească ce exista la ei încă înainte de Approbate, și această deosebire n'o puteau face numai la Români, la cari găsiseră înrădăcinat acest obiceiu, care apoi mai avea avantajul că cel puțin aparent, era conform învățăturii calvine. Era natural ca nu tocmai principele să se îngrijească în chip deosebit de soarta bisericii românești, ci pe lângă protopop, încă și nobilii, a căror grijă de biserica ortodoxă o vedem deplin conștient manifestată pe la 1571, în cazul călugărului Eftimie din Moldova, căruia principele Ștefan Bâthory la 5 Octomvrie 1571, numai la cererea inzistentă a unor nobili români, îi permite să predice cu-

[1] Matei o. c. p. 42; și Approb. ed. 1779 p. 2 și 6.

vântul lui Dumnezeu prin sate și orașe, în țara Ardealului.[1]

SECOLUL XVII

Ciril Lucaris ne furnizează o dovadă nouă asupra modului în care se alegeau episcopii în biserica ortodoxă din cuprinsul regatului polono-lituan, dovadă prilejuită de un incident ce se produsese pentru ocuparea scaunului din Lemberg. El trăise în Polonia în secolul trecut (XVI), adecă în Ostrogul Lituaniei, ca rector al unui gimnaziu ortodox de acolo și cunoștea bine situația bisericii ortodoxe din acele părți, de aceea în Noemv. 1610, el scrie către biserica din Polonia, împotriva unui episcop ce voia să-și însușească eparhia Lembergului, și zice că aceasta aparține de drept episcopului Isaia, care a fost mai înainte ales prin sinodul local, de către arhierei, clerici și alți bărbați buni dintre laici,[2] debunăseamă nobili.

Insuș Ciril, fiind patriarh al Alexandriei (1602—1612), fu scos din scaunul său, însă îndată fu chemat, cerut de clerul și poporul Constantinopolei pentru patriarhia de acolo,[3] dar nu rămase de astădată multă vreme, nici un an măcar. Reveni apoi între anii 1621—23. Actul alegerii lui acesteia de a doua, ne servește iarăș o mărturie despre colaborarea intensă a mirenilor la alegerea patriarhilor din Constantinopol. Astfel actul sinodului din Constantinopol dela an. 1621, 30 Noemv. zice că Lucaris „prin comuna părere a arhiereilor ce se'ntâmplaseră a fi acolo și a clericilor și a conducătorilor și a celuilalt popor, a fost indicat și a venit aici" în Constantinopol.[4]

[1] Șt. Meteș: o. c. Vol. I, ed. I, p. 84.

[2] De o. c. III, p. 28.

[3] Γεδεών Μ: Π. Πίνακες p. 574.

[4] De. o. c. II, p. 5, Sin. Constantinopol Noemv. 30 an. 1621 și De. II. 3, Sin. Constantinopol 4 Noemv. 1621. „'Επειδὴ μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ μακα-

Apoi, cum era uzul canonic, a urmat şi alegerea numai de către arhierei, un fel de cenzurare a candidatului cerut de popor.[1]

Dela ocuparea Constantinopolei de către Turci, toate patriarhiile orientale se găseau pe teritoriile stăpânite de aceştia, iar titularii celorlalte trei patriarhii, se alegeau numai la Constantinopol de aci înainte. Astfel, după venirea lui Ciril la Constantinopol, acelaş act sinodal care ne descrie alegerea acestuia, relatează în continuare, că arhiereii din Constantinopol au purces la alegerea unui alt patriarh în locul lui Ciril, pentru scaunul Alexandriei, şi între cei trei candidaţi cum se obişnuia a se alege, au pus întâiu pe cuviosul arhimandrit Gherasim, cel ales şi cerut de clerul şi poporul de-acolo din Alexandria şi de însuş patriarhul.[2] Motivul invocat uneori pentru a susţine, că numai din cauză că patriarhul din Constantinopol era şi etnarh se permitea la alegerea lui şi participarea reprezentanţilor laici, aici nu mai e valabil; patriarhul Alexandriei nu mai era şi etnarh, acest privilegiu li-l dăduse Mohamed II, numai patriarhilor din Constantinopol la cucerirea acestuia, aşa încât alegerea prin colaborarea clerului şi a poporului nu mai apare ca o inovaţie impusă numai de împrejurarea că patriarhul avea şi jurisdicţie civilă asupra creştinilor, ci ca o continuare a tradiţiei milenare a bise-

---

ρίτου πατριάρχου κῦρ Τιμοθέον, κοινὴ γνώμη τῶν παρατυχόντων ἀρχιερέων καὶ κληρικῶν καὶ ἀρχόντων καὶ τοῦ λοιποῦ λαοῦ διεμηνύθη καὶ ἦλθεν ἐνταῦθα ὁ τότε μακαριώτατος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας κύριος Κύριλλος" Cf. şi Κεραμεύς o. c.IV, 92.

[1] De. o. c. II, 5.

[2] De. o. c. II, 5, Acta sin. Constantinopol Noemvrie 1621, „ἐθέμεθα πρῶτον μὲν τὸν ὑπ᾽αυτοῦ τε τοῦ παναγιωτάτου καὶ τοῦ ἐκεῖσε κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἐκλεγέντα καὶ ζητηθέντα ὁσιώτατον ἀρχιμανδρίτην - - κῦρ Γεράσιμον"

ricii ortodoxe, pe care în Egipt am văzut-o viu păstrată și în veacurile anterioare.

In Rusia, deși patriarhul Moscovei se alegea prin sinodul arhiereilor, care prezenta țarului trei persoane, din cari acesta designa pe unul,[1] totuș, favoarea generală, glasul unamim al poporului și clerului, care mergea uneori la Ruși până a-l diviniza pe câte-un arhiereu, reușea adesea să impună patriarhi, cum fu cazul lui Filaret Nichitici, fost mitropolit de Rostov și ales în 1619 patriarh al Rusiei.[2] Celebrul patriarh Nicon, la 1652 (25 Iulie), fu ales de către soborul pământean, cu voia boierilor dela sobor și cu voia țarului Alexie Mihailovici.[3] Soborul din 1660, care decise să-l depue pe Nicon, mai decise, ca la alegerea unui urmaș lui Nicon, pe lângă țar încă și Duma boerească să-și spue cuvântul.[4] Nu numai alegerea lui Nicon se făcu prin soborul mixt pământean, ci și depunerea lui la 1666.[5] Patriarhul Pitirim apoi, la 1672, și Adrian la 1690, se aleseră tot prin sobor mixt.[6] Prin urmare, formalitatea pentru alegerea patriarhului, care impunea ca sinodul arhieresc să prezinte țarului trei candidați, dintre cari acesta să designeze pe unul, nu s'a respectat.[7]

In regatul polono-lituan, episcopii nu conteniră a fi aleși după aceeaș datină veche, prin cler și popor, pe lângă arhierei și demnitari. Despre aceasta ne încredințează nu numai mărturia lui Ciril Lucaris din anul 1610, ci și alte dovezi anterioare și posterioare. In toiul luptelor împotriva unirii, la an. 1607, adunându-se nobilii Woliniei și Kievului la Sandomir, au decis să ceară

[1] Berdnicov o. c. ed. I, p. 84, p. 209.
[2] Staudenmaier o. c. p. 458.
[3] Bog. Viest. Oct. 1906, p. 334.
[4] Idem ibid.
[5] Idem Noemv. 1906, p. 489.
[6] Idem Oct. 1906, p. 334.
[7] Idem p. 336.

regelui polon şi aceea, ca orice demnitate vlădicească să fie dată numai după alegerea liberă a nobilimei.[1] Dacă în 1606 sau 1607, nobilii vorbesc numai de rostul lor la aşezarea feţelor vlădiceşti, episcopul Lembergului Ieremia sau Eustatie Tisarovski, ales la 1608 prin cler şi mireni, nobili orăşeni şi oameni din popor,[2] într'o scrisoare din 1608, arată precis şi întăreşte obiceiul, ca vlădicii să se aleagă prin cler, nobilime, orăşeni şi prin frăţii.[3]

Frăţiile amintite de Ieremia, sunt organizaţii mixte, tovărăşii de mireni în mijlocul cărora străjuiau şi clericii; adevărate frăţii ortodoxe apărute deja în secolul XII în Rusia Mică şi durând de atunci fără întrerupere.[4] Aceste frăţii ortodoxe, au avut întotdeauna cuvânt la alegerea vlădicilor.

Postulatele soborului dela Sandomir, le-a acceptat şi statul polon recunoscându-le ca juste.[5] In anul 1620, patriarhul Ierusalimului Teofan, după instrucţiile patriarhului din Constantinopol Timotei II, întorcându-se dela Moscova, avea să treacă pela Kiev, adecă prin părţile locuite de ortodocşi ale regatului polono-lituan, căci năpasta unirii îi hărţuia pe ortodocşii părţilor acestora. Cazacii în frunte cu hatmanul Petru Sahaidak, l-au întimpinat pe Teofan şi l-au condus la Kiev, unde le hirotoni pe mitropolitul Iov Borecki, pentru Kiev, şi alţi 6 episcopi, toţi aleşi în prealabil de către cler, nobilime, cazaci şi de ceilalţi credincioşi.[6]

Cu privire la alegerea arhiereilor ortodocşi în regatul polono-lituan, scrierea polemică „Palinodia" a

---

1 „Po svobodnomu vîboru dvorianstva"; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 493.

2 Chodynicki o. c. p. 402; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 511, 512.

3 Chodynicki o. c. p. 389; Lotocki: Izv. p. 157.

4 Vezi Enciclop. Teol. rusă t. III, col. 1083 sq.

5 Chodynicki o. c. p. 393.

6 De. o. c. III, 8; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 493 şi 517; Bog. Viestn. 1906 Sept., p. 142.

lui Zaharia Kopistenski (an. 1621), exprimă părerea generală a ortodocşilor şi mărturiseşte practica existentă la acea dată, când zice că pe mitropolit îl alege: cniazul, şliahta (nobilimea) şi clerul lituan şi rus.[1]

Scaunul Kievului fu ocupat prin obicinuita alegere la 1631, după moartea lui Iov Borecki de Isaia Kopinski,[2] iar la 1632, li s'a recunoscut iarăş oficial, de către statul polon, ortodocşilor, dreptul de a-şi alege mitropoliţi şi episcopi după vechiul drept, prin libera pronunţare a clerului, nobililor şi a poporului.[3] In acelaş an, 1632, după sistemul recunoscut de Poloni, fu ales la Varşovia Petru Movilă ca mitropolit de Kiev.[4] Urmaşii lui Petru Movilă, Silvestru Kosow (1646) şi Dionisie Balaban (1657), fură aleşi întocmai ca şi Movilă prin votul liber al clericilor şi mirenilor.[5] Sub mitropolitul Silvestru Kosow la an. 1654, biserica Kievului se uni cu biserica Moscovei şi prin convenţia dela Pereiaslav din acelaş an, i-se garantă autonomia şi respectarea vechilor ei rânduiri. Dar Moscalii în realitate nu erau dispuşi să-şi observe întocmai angajamentele, mai ales că sub raport politic Kievul nu se eliberase de stăpânirea polono-lituană, aceasta urmând abia la 1667, 1669. Văzând atitudinea Moscalilor, Silvestru Kosow, sub protecţia lui Bogdan Hmielnicki, trimise o delegaţie la Moscova, ca să ceară întărirea drepturilor şi privilegiilor bisericii din Kiev, acordate chiar de cniazul Vladimir, apoi de regii poloni şi de patriarhii Constantinopolei. Intre drepturile vechi ale bisericii din Kiev, drept pe care-l reclamă delegaţia trimisă la Moscova, e şi acela, de a institui arhiereii şi în general purtătorii autorităţii bise-

[1] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 489.

[2] Idem p. 495.

[3] Idem p, 496, 517.

[4] Bog. Viast. 1906 Sept., 147; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 496.

[5] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 497 şi 499 cf. Arhiv Iujno Zap. Ross. IV Nr. 6, 53.

ricești „prin alegerea liberă nu numai a clerului, ci și a oamenilor mireni".[1] Dreptul acesta fu recunoscut, și mitropoliții continuară să se aleagă ca și mai nainte, așa Iosif Tukalski († 1679) și Gedeon Cetvertinski (1685—1690).[2] Instituirea mitropoliților depindea acum de Moscova. Kievul trecuse deja și politicește sub stăpânirea Moscalilor, și alegerea se făcea cu știrea patriarhului. Astfel la an. 1690, murind Ghedeon, hatmanul Mazepa ceru Moscovei să li-se permită alegerea unui nou mitropolit după vechiul lor obiceiu, prin votul clerului și-al mirenilor, ceeace li-se încuviință prin răspunsul patriarhiei, iar hatmanul convocă adunarea electorală mixtă la Kiev și se alese Varlaam Iasinski.[3] Urmașul acestuia, Ioasaf Krakowski fu ales la fel, dar fu și ultimul ales după datina aceasta veche a bisericii maloruse.[4]

Și ceilalți vlădici ai eparhiilor maloruse, cari nu erau sub jurisdicția patriarhiei din Moscova, se alegeau prin adunări mixte; așa fu ales pentru Lemberg Iosif Șumlanski la 1667.[5] Obiceiul acesta ni-l confirmă și o scrisoare a patriarhului Constantinopolei din an. 1670. Scrisoarea arată că un „latineț", anume, Simeon, ar fi dorit scaunul Lembergului în care scop s'a închinat domnului Moldovei ca să intervie la patriarhie pentru el, domnul a intervenit, dar „eu i-am arătat", — zice patriarhul Metodiu III — că fără știrea locuitorilor ortodocși ai Liovului îmi este imposibil să așez pe cineva în episcopie".[6]

---

1 Tr. K. D. Ak. 1871, p. 497—98.

2 Idem p. 500, 503, 504.

3 Idem p. 506—8; Lotocki: Autokef, p. 83; Lotocki: Izv. p. 193; Țerk. Viedom. 1906. 47. p. 68—9, anexă la Nr. 47. Jurnal. secț. unite, 10 Noemvrie 1906.

4 Tr. K. D. Ak. 1871 p. 506—8.

5 Tr. K. D. Ak. 1871, p. 512; Mikolaj Andrusiak: Iosef Szumlanski, pierwszy biskup unicki lwowski. Lwów 1934, p. 27—29, 32.

6 Tr. K. D. Ak. 1871, p. 512.

Patriarhul Moscovei Adrian (1690—1700), deşi în Rusia Mare aproape dispăruse obiceiul alegerii episcopilor prin concursul mirenilor, totuş scrie patriarhului din Constantinopol pentru Dionisie Ţambokricki, candidat la eparhia malorusă din Luck, că e cerut de toţi ortodocşii cari locuiesc în respectiva eparhie,[1] şi acesta şi fu ales la 1694.[2]

Reprezentativă pentru biserica malorusă în veacul XVII, este şi mărturia unei rândueli privitoare la aşezarea vlădicilor, din care rezultă că la alegerea lor avea cuvânt clerul şi starea mirenească.[3] Ruşii mari au fost mai puţin electorali, şi la ei s'au pierdut, nu mai întâlnim aceleaşi orânduiri cari le păstrau Maloruşii în multe privinţe, aşa şi'n aceasta a alegerii ierarhilor, doar în eparhia Cernigovului ni se testează la finea veacului XVII aceeaş datină, printr'un act asupra alegerii episcopului Ioan, urmaş al lui Teodosie Ugliţki.[4]

In ţările româneşti, alegerile ierarhilor se făceau după vechiul obiceiu, prin sfatul boeresc, al domnitorului şi al arhiereilor. Pe timpul lui Leon Vodă Tomşa (1629—32) în Muntenia se începe o puternică agitaţie împotriva Grecilor, condusă de Matei aga din Brâncoveni, viitorul Voevod Matei Basarab. Leon, pentru a stăpâni abuzurile Grecilor şi pentru a pune ordine în ţară, convocă un mare sobor (1630—32) care se ocupă printre altele şi de starea clerului, în care iarăş începuseră a se strecura Grecii făcându-se sămănători de intrigi şi unelte de corupţie. Soborul decide ca „mitropolia, episcopiile, egumeniile, să nu se schimbe pe mită, ce să fie pe sobor", apoi patriarhul din Constantinopol

---

1 De. o. c. III, 201.

2 Tr. K. D. Ak. 1871, p. 519.

3 Lotocki: Izv. p. 68. Rânduiala aceasta se cuprinde într'un manuscris kiovian.

4 Lotocki: Izv. p. 193 cf. Arhiv Iujno Ross. t. V. pars 1, p. 436—37; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 521—22.

să nu mai trimită „în ţeară, nici episcop, nici egumen", ci „Pre cine va alege ţeara şi sfatul, vlădică sau egumen acela să fie, numa să tremiţă la patriarhul să dea blagoslovenie, cum au fost de veac".[1]

La acel sfat luară parte: boierii, vlădicii şi domnul,[2] şi prin glasul tuturor se recunoaşte datina veche de alegere a vlădicilor prin sfatul de obşte. Uzul acesta se legiueşte şi prin Pravila cea mică dela Govora an. 1640 cp. 75 zicând: „mitropolitul să nu facă episcop de nu-şi va strânge toţi episcopii lui, şi popii şi ş'alţi oameni ai bisericii şi mărturie mare şi'ntrebare multă ca să sfinţească ore ce episcop, de'ntr'o cetate, iară de va fi vreria lui numai cu ore ce carii mici să-l sfinţească pe dânsul, iară nu cu săborul, un episcop ca acela să nu fie primit întru episcopie, să ară fi şi sfânt, nice învăţătura acelui mitropolit să nu se asculte, aşişderea şi de mitropolit şi patriarh acestaşi pravilă să fie, iară carele nu va asculta aşa, să se scoată".[3] Aşadar prin aceasta ca şi prin soborul lui Leon Vodă, obiceiul pământului capătă o formă legală la Românii din Muntenia, atât în ce priveşte alegerea episcopilor, cât şi a mitropoliţilor. Prin înţelegerea comună a arhiereilor şi a notabililor laici, — boierii — avea să fie găsit şi ales cel mai vrednic.

Din Iaşii Moldovei, scria Vasile Lupu, în August 1641, patriarhului din Constantinopol Partenie I, şi între alte 6 cereri, mai mult porunci, pune şi una ce se ocupă de aşezarea mitropoliţilor, cerând ca la văduvirea unei mitropolii să nu se aşeze titular prin bani, ci prin voinţa întregii comunităţi;[4] la care pa-

1 Iorga o. c. I, 281; I. Matei o. c. p. 58.

2 Iorga o. c. I, 280.

3 Pravila mică dela Govora 1640 cp. 75, ed. Bujoreanu p. 109.

4 De. o. c. III, p. 299; „χρυσόβουλον", al lui Vasile Lupu din August 1641... μετὰ παντὸς θελήματος τῆς κοινότητος".

triarhul Partenie răspunde în Septemvrie acelaş an, aprobând în totul cele cerute de voevodul moldovean şi ca arhiereii să se aleagă prin colaborarea comunităţii.[1]

Vodă cu boerii sfatului său domnesc, exercita şi el o influenţă hotărâtoare în treburile bisericii, cum ne dovedeşte o scrisoare a lui Matei Basarab din Iunie 1653, din care reiese că l-a trimis la mănăstire pe mitropolitul de atunci Ştefan,[2] şi i-a cerut patriarhului să încuviinţeze ca să treacă la mitropolie episcopul Râmnicului, Ignatie.[3] Pentru modul în care s'au făcut în Ţara Românească alegerile ierarhilor cu participarea mirenilor, dela an. 1668 începând, găsim informaţii în condica mitropoliei Ungrovlahiei, în care ni se spune că alegerea mitropolitului Teodosie, ce avu loc tocmai în 1668, s'a făcut prin arhierei şi egumeni împreună cu adunarea soborului ţării româneşti, deci prin soborul mare mixt sau sfatul de obşte al Ţării Româneşti, căci, precum rezultă din alte relatări ale condicei pomenite, prin „adunarea soborului ţării româneşti", care adunare se menţionează, în locul citat al condicei, independent de „arhiereii şi egumenii" ţării, despre cari se zice că împreună cu „adunarea soborutui ţării româneşti" l-au ales pe mitropolit, prin această „adunare a soborului", trebue să'nţelegem cealaltă parte componentă a adunării soborului mare sau a sfatului de obşte, adecă pe boieri. In acelaş fel în care s'a ales Teodosie, s'a

---

[1] De. o. c. III. 305—6. Răsp. patrh. Partenie Sept. 1641 — „ὅταν τίς τῶν Ἀρχιερέων τελευτήσῃ καὶ μείνῃ ἡ ἐπαρχία αὐτοῦ κενὴ, μὴ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτηχε τῇ πολλῇ δόσει τῶν χρημάτων χειροτονῆται πρόσωπον ἄχρηστον... ἀλλὰ μετὰ βουλῆς καὶ θελήματος καὶ ἐκλογῆς ἀκριβοὺς τῆς κοινότητος εὑρίσκηται πρόσωπον ἄξιον"...

[2] De. o. c. III. 332.

[3] Idem ibid.

ales și mitropolitul Varlaam la anul 1673.[1] Șerban Cantacuzino (1678—88) la 1679, l-a depus pe Varlaam făcând să se realeagă Teodosie de soborul mitropoliei, format din vlădici, clerici și boieri.[2]

La Românii din Transilvania, uzul general de alegere a vlădicilor prin preoțime și laici de seamă, n'a fost respectat întotdeauna, ci alegerea fu lăsată pradă capriciilor principilor ardeleni, de altfel ca și întreaga soartă a poporului românesc. Totuș mai apar ocazii în cari se mai respectă o formă de alegere oarecare. Dosofteiu, fostul vlădică al Bălgradului (1625—29), alungat, se retrage în Maramureș. Aci adunarea comitatului Maramureș, — adunare formată și din nobili români în mare parte — îl primește ca vlădică al Maramureșului și în 28 Noemv. 1634, îi promit de fiecare membru al adunării câte 3 bani, ca să aibă cu ce merge în Ardeal, la principe, pentru a obține întărirea ca episcop. Aceasta și urmă, căci pe la 1635 îl găsim tot episcop de Maramureș, recunoscut de adunarea comitatensă în 24 Iulie.[3] Dar adunarea comitatului nu decidea singură în aceste chestiuni de alegere a episcopilor, ci împreună cu soborul clerului în adunare comună, cum fu cazul primirii lui Vasile Tarasovici ca vlădică, înainte de anul 1639.[4] Acesta fusese sfințit de mitropolitul Moldovei la an. 1633.[5]

Soborul mare ardelean a ales la 1643 și pe Simeon Ștefan, dupăce a depus pe Ilie Iorest din mitro-

---

[1] Ghenadie Enăceanu: Condica Sfântă vol. I. București 1886, p. 25 și 44; Idem p. 5, aceiaș condică ne spune că de fapt pe mitropoliți îi alegea soborul mixt alcătuit din arhierei, egumeni și boieri, iar alte cazuri de alegeri arhierești relatate în condică ceva mai pe urmă, ne dovedesc acelaș lucru, precum vom vedea. Vezi și Cronț, o. c, p. 47—51. Varlaam la 1672 refuzase cinstea de mitropolit, deoarece nu i-a fost dată prin alegerea obicinuită ci numai prin ordinul voevodului Gr. Ghica (N. M. Popescu: Dionisie mitropolitul Ungrovlahiei. București 1914 p. 8; G. Cronț o. c. p. 48).

[2] Iorga o. c. ed. II, 1, 385—6.

[3] Meteș o. c. p. 173—4.

[4] Matei o. c. p. 62.

[5] Iorga o. c. ed. I, 1, 228.

polia Bălgradului.[1] In 1646 se amintește că a fost primit la 26 Aprilie, de adunarea comitatului, Silvestru, ca episcop de Maramureș.[2] Tot prin adunarea comitatensă este primit și Sava Brancovici la 4 Martie 1662, ca vlădică peste Maramureș.[3] Acesta fusese ales prin soborul mare, compus din clerici și mireni, la an. 1656, în Bălgrad, ca mitropolit.[4]

In anul 1653, ceva mai nainte de-a ajunge Sava mitropolit al Transilvaniei, s'au promulgat Approbatele, cari am văzut ce dispozițiune cuprind privitor la alegerea vlădicilor ortodocși. Dacă dispozițiunea Approbatelor prevedea numai un sobor clerical, oare s'ar fi putut ca tocmai trei ani după promulgarea lor, să se aleagă mitropolitul Sava de către un sobor mixt, cum ne relatează două cronici sârbești?[5] Faptul alegerii mitropolitului Sava, de către soborul mare mixt tocmai după promulgarea Approbatelor, dovedește cu prisosință, că acea adunare electorală pe care-o prevede dispozițiunea Approbatelor, Part. I, Tit. VIII, art. 1, așa cum am stabilit noi bazați pe alte date și pe drepte considerațiuni, este chiar soborul mare al mitropoliei ardelene, și că acest sobor mare avea o structură mixtă. Dispozițiunea Approbatelor deci, cu privire la alegerea mitropolitului, care dispozițiune se datorește sinodului dela Turda din an. 1579, consfințește practica veche a bisericii ardelene și interpretează dispozițiunea sinodului dela Turda în sens aprobativ pentru vechile noastre

---

[1] Meteș o. c. p. 156.

[2] Idem p. 175.

[3] Idem p. 178.

[4] Idem p. 220. Vezi cronica lui George Brancovici, editată parțial de Silviu Dragomir: Fragmente din cronica sârbească a lui George Brancovici, București 1924, p. 18, 56; și V. Mangra: Mitropolitul Sava II Brancovici. Arad 1906, p. 49.

[5] Silviu Dragomir: Cronica sârb. a lui George Brancovici, p. 56 și V. Mangra: Sava II Brancovici, p. 49.

orânduiri bisericeşti, încât nu se poate zice că sinodul dela Turda ar fi decis altfel decât Approbatele şi altfel de cum era obiceiul bisericii ardelene. Approbatele au rămas în vigoare până la finea veacului XVII, cum se vede din diploma principelui Ardealului dela an. 1692, prin care confirmă alegerea vlădicii Teofil şi în care se referă la Approbate.[1]

O foarte importantă contribuţie la clarificarea problemei modului în care se săvârşeau alegerile episcopale în Ardeal, ne aduce Zaconicul şi cazul alegerii lui Iosif Budai ca mitropolit al Ardealului, ambele din an. 1680. Zaconicul este o carte de legi bisericeşti incompletă, totuş cuprinde câteva „tocmeli" importante, între cari şi cea „despre alegerea vlădicei" care formează întâia parte a lui. Aceasta zice: „Alegerea vlădicei nostru rumânesc aicia în Ardeal este din mila şi din voia Craiului care lucru ne este nouă îngăduit dela Craii cei mai de demult răposaţi. Când va fi lipsă să se strângă toţi protopopii şi încă şi dentre ceilalţi preoţi şi den voia a tot săborul, unindu-se toţi la un cuvânt aşea să-l aleagă. Care de se va părea şi Craiului că este harnic, aşea-l va întări în vlădicie precum se vede în Probata Constitutiones titlul al optulea, articuluş întâi".[2] După această mărturie s'ar părea că alegerea vlădicii ar fi numai de competenţa protopopilor şi a altor preoţi, iar alegerii făcute de aceştia, avea să-i urmeze confirmarea din partea Craiului şi se referă la dispoziţiunea din „Approbatae" tit. VIII art. I pars I pe care-am văzut-o. Dar dupăcum aceea nu i-a exclus pe mireni sub orice formă dela alegerea vlădicilor, tot aşa nici această orânduire cuprinsă în Zaconic nu-i eliminatorie pentru mireni. Şi iată de ce. In vremea aceea în Ardeal se obişnuiau două feluri de soboare: mari şi mici, după

[1] I. Bălan, o. c. p. 26.

[2] I. Matei o. c. p. 286; Iorga o. c. I, 374—5; I. Bălan o. c. p. 26.

cum însuş Zaconicul ne-o spune, în part. 9 şi 10.[1] Alegerea „vlădicei", numai de competenţa soborului mare putea fi — ne-o spune tot Zaconicul[2] — dar acesta nu se compunea exclusiv din feţe bisericeşti, ci mai avea un însemnat număr de mireni. Aceasta ne-o dovedesc următoarele:

Cele zise cu privire la alegerea lui Sava Brancovici şi cu privire la Approbate, apoi însuş Zaconicul în partea lui introductivă ne spune că la soborul mare în care s'a ales Iosif Budai, vlădică a Ardealului, au fost pe lângă protopopi şi preoţi, încă „titorii bisericii şi juraţii scaunului mitropoliei Belgradului", iar între aceştia se citează şi nobilul român Havasali Suciu Paul.[3] Aşadar şi titorii şi juraţii luau parte la soborul mare care alegea pe vlădică. O parte a acestora erau clerici, protopopi, iar cealaltă parte erau feţe mireneşti distinse. Numărul lor precis nu-l putem şti. Din două mărturii pe cari le avem, rezultă că titorii erau în număr de 4, doi protopopi şi doi laici, aşa ne spune însuş Zaconicul: „Avut-au această mitropolie totdeauna grijitori şi titori ca ajutoriu, iar titorii adevăraţi şi juraţi i-au rânduit în vlădicia mitropolitului Sava Brancovici". „Titorii cari s'au rânduit atuncea întâiu, aceştia sânt: Protopopul Ion de Vinţi, protopop Toma den Belgrad, Dumitru Logofătul, Groza Miclăuş den Bălgrad",[4] apoi un alt act din 1667, 24 Maiu, un ordin a lui Apaffy, către titorii: „Ion Zoba, Toma Tofai (ambii protopopi),

[1] Matei o. c. p. 286.

[2] Matei o. c. p. 281. „Inceput-am a scrie când au fost anii Domnului 1680 Iunie, când săborul mare, a toţi protopopii etc. pe Iosif Budai... l-au ales".

[3] I. Matei o. c. p. 285. Acelaş sobor care l-a depus pe Iosif Budai il depusese mai nainte pe Sava (Iorga o. c. I. 370) care a dat toată averea mitropoliei în seama titorilor şi juraţilor. (Meteş o. c. p. 236).

[4] Matei o. c. p. 285.

logofătul Dumitru şi George Chira (laici)".[1] Dar numărul lor rămâne numai cu probabilitate stabilit la 4, în realitate puteau fi mai mulţi. Că înafară de laicii cunoscuţi sub numele de titori, şi al căror număr era restrâns, mai luau parte la soborul cel mare şi alţi laici, ne-o probează actul de hirotonie al lui Iosif Budai, care dupăcum se ştie, a fost în acest scop în Ţara Românească, unde fu hirotonit de mitropolitul Teodosie. Actul datat din 23 August 1680, zice: „Devremece preaslăvita mitropolie a Belgradului din ţeara Ardealului, au rămas fără de păstoriu, cel mai dinainte mitropolit Sava, scoţându-se din scaun... şi alegându de acolo Craiul cu tot svatul ţării şi cu voia protopopilor şi creştinilor pravoslavnici cari sunt acolo lăcuitori, pre Kir Iosif Ieromonahul, a fi mitropolit în scaunul acesta ce este mai sus zis... l-au trimis aici la noi să se hirotonească după lege... Deci Măria sa prealuminatul şi bunul creştin Domnul nostru Şerban Voevod împreună cu tot svatul Mării sale şi cu noi den preună, au socotit să se hirotonească acest Kir Iosif Ieromonahul, după cum l-au ales ţara de acolo, ca să nu rămâe acel scaun văduv şi creştinii de acolo fără păstoriu".[2] Această mărturie clară, ne spune iarăş fără putinţă de contrazicere, că pe Kir Iosif l-a ales Craiul Ardealului cu tot sfatul său şi cu voia protopopilor şi a creştinilor pravoslavnici ceeace nu-i decât soborul cel mare al mitropoliei Bălgradului, la care prin aceasta sunt mărturisiţi că luau parte şi un însemnat număr de creştini. (Vezi despre soborul mare mai pe larg, p. 164—178 capitolul anterior despre part. mir. la sinoade). Din acest act se mai vede că şi'n Ţara Românească se menţinea

---

[1] Idem p. 51, după Mon. Com. Trans. XIV, p. 267.

[2] Magazin ist. pt. Dacia, III, 262; Gh. Popovici: Istoria Românilor Bănăţeni, Budapesta—Lugoj, 1904, p. 242—3; Iorga o. c. I 371—2; Matei o. c. p. 51—52; Meteş o. c. p. 243—4; Şaguna: Promemoriu p. 4—5; A. Geanoglu Lesviodax: Istoria bisericească pre scurt, Bucureşti, 1845 p. 313—14.

obiceiul de alegere a vlădicilor prin sfatul domnesc al țării, la care erau și Vlădicii de față, pe lângă boeri, și alegerea unui vlădică ardelean se făcea ca și a unuia local, adecă se confirma alegerea făcută peste munți, după uzul alegerii din Țara Românească. In fine o altă probă că într'adevăr la soborul mare, care alegea și depunea pe vlădici, luau parte și mireni, este scrisoarea pe care principele Mihail Apaffy I (1661—1690) o trimite împuternicitului său dela Constantinopol Andrei Székhalmi în 30 Septemvrie 1680, căci se temea ca nu cumva să intervie patriarhia în cauza depunerii lui Sava Brancovici. In această scrisoare îi dă instrucții reprezentantului său, ca „Dacă afacerea vlădicăi românesc se va aduce înainte, poți răspunde precum e și adevărul: lămuririle date sunt false căci el a fost osândit după legea cea dreaptă, într'un săbor de obște al preoților Unguri și Români și de față cu oameni înțelepți dintre mireni, la pierderea vlădiciei sale... etc.".[1]

Este deci evident că la pomenitele soboare mari ale mitropoliei ardelene, luau parte și laici, o seamă dintre cei mai de frunte, și ca atare, alegerea vlădicilor se făcea într'un sobor mixt, cu protopopi și preoți, precum și mireni, pe lângă reprezentantul principelui.[2] De aceea deci, toți vlădicii de cari ni-se spune că au fost aleși de soborul cel mare, acesta compunându-se din cler și laici, este evident că nu s'au ales numai de către protopopi și preoți, dupăcum ne spun unele documente. In soborul de judecare a lui Ioasaf, urmașul lui Iosif Budai, ținut în Iulie 1682, i se aduce acestuia acuza că n'a fost ales după obiceiul țării de preoți,

[1] Meteș o. c. p. 240.

[2] Soboare compuse din cler și laici, ne mai sunt testate și la anul 1698, 17 Aprilie, când Iosif Stoica episcop de Maramurăș convocă un sobor mare la Sighet, la care vedem protopopi, preoți „asesori săborului mare", apoi laicii: jupân Dan Laslo din Biserica Albă, jupân Nan Ion din Statina asesori fruntașii Varmeghei; Șt. Meteș o. c. p. 181—2.

cari au protestat contra lui „şi nici laicii nu voiesc să-l primească de cap suprem bisericesc al lor".[1] Cum se vede, nu era cu totul ignorat elementul laic, se ţinea seamă şi de voinţa lui, şi aceasta pare foarte natural, dupăce văzurăm că şi laicii erau reprezentaţi în soborul cel mare, prin care sobor la 24 Ianuarie 1683, fu ales urmaşul lui Ioasaf, Sava din Veştem.[2]

Vlădicii ardeleni se alegeau deci în soboarele mari ale ortodocşilor din marele principat al Transilvaniei, şi odată aleşi de aceste soboare cu structură mixtă, treceau în Ţara Românească, unde erau hitoniţi dupăce li se cenzura alegerea şi li se confirma, prin soborul mixt al Ţării Româneşti.

Deşi, Românii ardeleni, aveau o situaţie politică şi socială de sclăvie, inferioară mult celor din principate, totuş, pentru organizarea vieţii lor bisericeşti, legăturile cu cei din principate, n'au putut decât să le servească şi sub acest raport, observând şi împrumutând normele de dincolo de munţi, deşi nu aveau întreaga libertate a acestora în aplicarea lor. Nici principii ardeleni nu puteau privi ca normative pentru biserica ortodoxă ardeleană, decât obiceiurile pe cari le vedeau în principate, cari fiind ortodoxe, le puteau fi exemplu în cele bisericeşti. Principii calvini din secolul XVI—XVII, conform principiilor calvine, în urma cărora la alegerea feţelor bisericeşti aveau drept să ia parte toţi credincioşii, nu puteau să oprească acest uz, nu puteau opri ca la alegerea episcopilor români să ia parte şi reprezentanţii poporului, cu atât mai vârtos că-l găsiseră aci acest obiceiu, datând din vremuri vechi şi testat documentar dela 1391, 1494, pe care îl mai vedeau practicându-se în Principate, şi în fine convenea şi

[1] Idem p. 255.

[2] I. Matei o. c. p. 53; Şt. Meteş o. c. p. 258.

propagandei lor calvine. Acest uz era vechiu ca şi Românii. Calvinii l-au găsit la noi, exista de demult înainte de apariţia lor, aşa că nu poate fi vorba de-o formă creată prin influenţa acestora. Legăturile continui pe cari le-a avut Ardealul cu Ţările Româneşti din veacul XIV încă,[1] nu puteau să nu influenţeze viaţa bisericească dela noi. Vlădicii ardeleni, mulţi se trimiteau din Muntenia şi Moldova la'nceput, ca mai târziu cei aleşi în Ardeal să meargă la hirotonie în Ţara Românească. Instituţiunile bisericii din Ardeal nu se puteau desvolta în independenţă de cele din principate, de unde-şi trăgeau puteri de viaţă prin contactul ne'ntrerupt, şi nu se poate închipui mai ales să se fi desvoltat aceste „tocmeli" într'un sens direct opus celor din principate, mai ales într'o atât de importantă chestiune cum este alegerea ierarhilor. Mai trebue să amintim, că alegerea episcopilor aşa cum se făcea prin cler şi popor, fără de cenzura sinodului episcopesc, nu este o alegere complet canonică, şi tocmai de aceea se trimiteau vlădicii în Ţara Românească la hirotonie şi cenzură, pentrucă nu era în Ardeal un sinod arhieresc.

In Constantinopol orice alegere de patriarh, nu se mai făcea decât prin colaborarea reprezentanţilor laicilor şi a clerului inferior, pe lângă arhierei. Intr'o scrisoare patriarhală, răspuns lui Vasile Lupu, care făcuse patriarhiei nişte reproşuri, ni-se arată că patriarhul de atunci Ioanichie II (1646—48), a fost ales prin încuviinţarea lui Vasile Lupu, votul canonic al arhiereilor şi prin aprobarea sau consimţământul tuturor clericilor, a oamenilor de stat şi a întregului popor.[2]

[1] Matei o. c. p. 24—25.

[2] De. o. c. III, 328; — „ὅπου εὐδοκίᾳ καὶ νεύσει θεοῦ καὶ ἐκλογῇ τῆς σῆς ἐκλαμπρότητος καὶ ψήφῳ κανονικῇ τῶν Ἀρχιερέων καὶ συγκαταθέσει πάντων τῶν κληρικῶν καὶ ἀρχόντων τῆς πολιτείας καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ προεβιβάστη εἰς τὸν ἁγιώτατον οἰκουμενικόν πατριαρχικὸν θρόνον τοῦτον".

Alegerea celorlalţi patriarhi orientali, depindea cum am zis, de patriarhia Constantinopolei, şi de obiceiu aci se făceau alegerile. Voevodul moldovean Vasile Lupu, avea în zilele sale, nu numai veleităţi de împărat bizantin, ci de fapt şi exercita rolul unui Bazileu atât în afacerile bisericeşti ale patriarhiei din Constantinopol cât şi într'ale celorlalte; astfel, îl vedem rugat de unii arhierei ierusalimiteni ca să fie împreună votator, la alegerea patriarhului Ierusalimului, care avea să fie Paisie. Vodă şi-a dat consimţământul, însă creştinii Ierusalimului nu-l voiau şi s'au sfătuit să nu-l primească pe Paisie.[1] Acesta totuş s'a impus şi contra voinţii lor, între anii 1645—1661, dar numai ca o excepţie, deoarece pentru toate patriarhiile, uzul era să se ţie cont de voinţa credincioşilor. Chiar pe urmaşul lui Paisie, pe Nectarie, l-au ales, arhiereii din Constantinopol — cari nu puteau lipsi — monahii dela Sf. Mormânt, cari se găseau în Constantinopol împreună cu reprezentanţii autorizaţi ai creştinilor din Ierusalim, în 1661.[2] Acesta era procedeul obicinuit la alegerea patriarhului din Ierusalim; nu lipseau niciodată fraţii sfântului

---

[1] Κεραμεύς o. c. III, 55.

[2] De. o. c. II, 362—3. Actul alegerii lui Nectarie, Sin. 1661 Ian. zice că'n afară de Mitropoliţii şi clericii tronului ecumenic, ieromonahii şi egumenii şi oficialii tronului din Ierusalim, sinodul adunat la marea biserică se compunea şi din: „καὶ τῶν εὐγενεστάτων καὶ χρησιμοτάτων Ἀρχόντων τῆς Πολιτείας καὶ ἄλλων χρησίμων χριστιανῶν τοῦ θρόνου ἐκείνου (ἱερους) καὶ Ἐπιτρόπων, ἐπὶ ἐκλογῇ προσώπου ἀξίου καὶ ἁρμοδίου, τέλος, συμφώνῳ γνώμῃ καὶ διανοίᾳ ἡρμοσμένῃ καὶ ψήφῳ δεδοκιμασμένῃ, ἔγνωσται παρὰ πάντων καὶ κέκριται ἄξιος καὶ ἁρμόδιος... Νεκτάριος — ὑποψήφιος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ Σιναίου ὄρους". Κεραμεὺς o. c. II, 273; III 61; Χρυσοστ. Παπαδόπουλος: Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας Ἱεροσολυμῶν. Ierusalim şi Alexandria 1910, p. 530—31; K. M. Ράλλης: Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1672 μέχρι τοῦ ἔτους 1850, în Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Atena 1931, p. 236.

Mormânt (οἱ Ἁγιοταφῖται) şi reprezentanţii creştinilor din Ierusalim, deşi nici aci, ca şi la patriarhia Alexandriei, nu rezida motivul participării laicilor în faptul că patriarhul ar fi fost şi etnarh, ca cel din Constantinopol. Patriarhul Constantinopolei Partenie IV (1657—62), scrie tot în 1661 ierusalimitenilor despre alegerea făcută, arătându-ne acelaş procedeu pomenit mai sus şi adăugând apoi ceeace zice şi finalul actului citat de altfel, că toţi cei adunaţi „într'un glas ca dintr'o singură gură" („ὁμοφώνῳ φωνῇ πάντες ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος") „ca bun şi vrednic" (τὸ καλὸς καὶ ἄξιος) l-au arătat pe Nectarie.[1] Se mai confirmă acest fel de alegere şi prin actul Aghiotafiţilor din Aprilie 1661.[2] Nectarie, la 23 Ianuarie 1669 dimisionă, şi'n acelaş fel fu ales şi urmaşul său, Dositei.[3]

Şi patriarhii Antiohiei se aşezau de patriarhia din Constantinopol, iar alegerea lor se făcea tot prin colaborarea credincioşilor şi a clerului patriarhiei aceleia (Antiohiei). La anul 1672, într'o „ἀναφορά" către patriarhul Constantinopolei, împotriva patriarhului lor Ciril, mitropoliţii din patriarhia Antiohiei notează, că după moartea fostului lor patriarh Macarie, imediat „toată mulţimea credincioşilor" s'a adunat şi au ales un locţiitor, până ce vor trimite om ales la Constantinopol ca să li-l facă patriarh. Dar paşa Damascului a venit, şi pentru bani, a făcut patriarh pe un copil de 15 ani, Ciril, silind pe toţi să-l recunoască,[4] şi i-a forţat „pe preoţi şi pe ceilalţi creştini, să iscălească pentru alegerea lui Ciril".[5] Patriarhul de atunci al Constantinopolei, Dionisie IV, l-a caterisit pe acest Ciril

---

[1] De. o. c. II 364—5; Κεραμεύς o. c. II, 276.

[2] Κεραμεύς o. c. II, 278.

[3] De. o. c. II, 376.

[4] Idem II, 156; „πᾶν τὸ πλῆθος τῶν χριστιανῶν".

[5] Idem II, 157.

al Antiohiei nevârstnic, iar în actul de caterisire din Noemvrie 1672, zice între altele că acest prunc, Ciril, „prin silă și forță a răpit tronul patriarhal, nu însă prin alegerea clericilor, nu prin votul episcopilor, nu prin cererea poporului, dupăcum cer legile și sfintele așezăminte ale bisericii“.[1]

La Constantinopol, prin obicinuitul mod de alegere, fu chemat la patriarhie și Calinic II în 3 Martie 1688, adecă prin arhierei și fruntașii poporului — „πρόκριτοι τοῦ λαοῦ“ — cari s'au adunat în casa unui oarecare Manolache, alegându-l pe numitul Calinic, fost mitropolit al Brusei (Προύσης).[2]

Alegerile arhiepiscopilor din Cipru, făcându-se iarăș cu avizul patriarhiei din Constantinopol, era firesc să se urmeze acelaș procedeu, ceeace ne mărturisește actul patriarhului Constantinopolei Matei II, din Ian. 1661, prin care se'ntărește alegerea lui Veniamin ca episcop al Ciprului, zicându-se că aceasta s'a făcut prin sinodul local al arhiereilor din Cipru, prin clerici și prin fruntașii laici.[3]

Dar biserica ortodoxă, prin reprezentanții ei, în acest veac a recunoscut și oficial ca uz canonic acela al alegerii prin colaborarea poporului, așa la sinodul din Ierusalim în anul 1672, care a aprobat mărturisirea de credință a patriarhului Dosoftei al Ierusalimului. In această mărturisire, prin cap. VI, decretul X, se dispune, că dacă undeva e uzul ca la alegerea episcopilor să participe și reprezentanții orașului, să se respecte acest uz, însă alegerea făcută în acest fel, să fie supusă cercetării și aprobării sinodului mitro-

---

1 Idem II, 161. Actul de caterisire „βίᾳ καὶ δυναστείᾳ τὸν πατριαρχικὸν καθήρπασε θρόνον, οὐκ ἐκλογῇ κληρικῶν, οὐκ ἐπισκόπων ψήφῳ, οὐκ ἀπαιτήσει λαοῦ, καθάπερ οἱ τῆς Ἐκκλησίας εἰσηγοῦνται θεῖοι θεσμοὶ καὶ ὅροι“.

2 Γεδεὼν Μ.: Πίνακες p. 607.

3 De. o. c. II, 551.

politan.[1] Această decizie probează că'n vremea sinodului acestuia erau frecvente cazurile de alegeri episcopale după sistemul pomenit, căci altfel nu s'ar fi sesizat de ele.

Arhiepiscopul Ohridei, deşi se bucura de-o quasiautocefalie, totuş aşezarea arhiepiscopului ei, depindea de patriarhia din Constantinopol care-l instituia după obicinuitul mod de alegere ce se observa la Constantinopol şi la alegerea altor arhierei şi patriarhi orientali, adecă şi prin concursul laicilor. Un act al arhiepiscopului Meletie al Ohridei din August 1676, ne spune că înaintaşul său Teofan, fiind caterisit, a fost făcut el arhiepiscop, prin sinodul arhieresc din Constantinopol şi adunarea notabililor acelei regiuni.[2] Arhiereii Ohridei s'au adresat la 7 Aprilie 1695, patriarhiei Constantinopolei, cerând ca să li se dea ca arhiepiscop, un oarecare arhiereu Zosima, deoarece pe acesta, ei arhiereii, împreună cu notabilii făcând chibzuială, prin comună înţelegere (κοινῇ γνώμῃ) şi sfat, l-au găsit demn şi cer să i se dea lui arhiepiscopia.[3] Dar în curând acest Zosima se pretă la abuzuri, ţinând două eparhii; de aceea la 8 Iunie 1699, s'a adunat sobor de arhierei, cler şi laici cu vază şi l-au alungat, iar în locul lui aleseră pe Rafail, în aceiaş adunare cu reprezentanţi ai autorităţii civile şi a poporului credincios.[4]

Câteva zeci de mii de Sârbi fugiră din ţara lor la anul 1690, de urgia Turcilor şi se aşezară în partea

---

[1] Mansi t. 34, col. 1736—37; E. J. Kimmel: Monumenta fidei ecclesiae orientalis, Jenae 1850, vol. I, p. 440; „Εἰ δέ ποτε καὶ ἡ πόλις ἐκλέγοι..."; V. Şeşan: Proiect. p. 12; Milaş: Can. II, 25; N. Popovici: Manual de drept bisericesc ortodox oriental, vol. I. part. I—II. Arad 1926. p. 178; I. Puşcariu: Mitropolia, Acte p. 278—9, în motivarea unor propuneri ale ep. Hacman, către sin. din Carloviţ, 1864.

[2] De. o. c. III, 785.

[3] Id. III, 801.

[4] Id. III, 808.

de Sud a imperiului austriac sub conducerea patriarhului de Ipec Arsenie Cernoevici. Aci fură primiţi de Leopold I, oficial, printr'un act din 20 August 1690, prin care li-se permise ca în general să-şi păstreze şi exerciteze liber obiceiurile lor religioase, atât în ce priveşte ritualul bisericii lor ortodoxe, cât şi organizaţia, ca liber să-şi aşeze arhiepiscop de neamul şi limba lor, pe acela pe care-l va alege starea clericală şi cea mirenească, şi altele.[1] Dar un an mai târziu tot de către Leopold I şi cancelaria împărătească li se dete o nouă diplomă prin care privilegiile lor fură mai bine precizate, în 20 August 1691.[2] Aceasta cu privire la cele bisericeşti zice: „Ertat (permis) vă fie vouă, a pune episcop dintre voi din facultatea proprie, naţiunea şi limba voastră rasciană, pre care-l va alege preoţimea şi mirenii laolaltă şi acest arhiepiscop să aibă putere liberă (drept) de a dispune peste toate bisericile de legea rasăriteană, etc."[3] Aşadar un congres naţional-bisericesc avea să aleagă pe Arhiepiscopul sârb ce se aşeză în Carloviţ, şi aceasta nu era o inovaţie ci o continuare a obiceiului lor vechiu, ce l-am văzut şi la an. 1346, când Duşan înfiinţă patriarhatul de Peci. Acel uz s'a păstrat la Sârbi până acum şi l-au adus cu ei în noua lor patrie, unde Leopold I n'a făcut decât să le recunoască „obiceiurile lor rasciane" în ce priveşte biserica şi să le dea putere de legi. Un nou decret în 4 Martie 1695, nu schimbă privilegiile acordate prin cel anterior, însă mai precizează unele.[4]

---

[1] Mansi t. 39 col. 504; Kiss o. c. p. 7.

[2] Mansi t. 39 col, 507; Szalay László: A Magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz. Pest, 1861, p. 131; Kiss, o. c. p. 7; Şaguna, la Puşcariu: Mitrop. Acte, p. 94; Milaş: Dreptul Bis. p. 272 nota 9; Puşcariu: Mitrop. p. 24.

[3] Şaguna: Memoriu înaintat în 1851 min. de Culte, la Puşcariu: Mitrop. Acte. p. 94; Matei o. c. p. 162; Szalay o. c. p. 131.

[4] Kiss o. c. p. 7; Şaguna, la Puşcariu: Mitrop. Acte, p. 94.

SECOLUL XVIII

Şi de-alungul veacului XVIII practica alegerii prin colaborarea poporului s'a menţinut pretutindeni. In biserica Constantinopolei, patriarhii nu încetară a fi aleşi după obiceiul de până aci. Astfel, patriarhul Neofit V la 1707, fu ales într'o adunare compusă din arhierei şi laici.[1] Apoi la 1748 Chiril V, fu ales la fel.[2] La 1763, arhiereii cerură sultanului un Hatişerif, prin care alegerile se'ncredinţară numai arhiereilor.[3] La Constantinopol se făceau şi alegerile celorlalţi patriarhi orientali, şi dovezile despre alegerile acestora ne sunt totodată dovezi şi pentru uzul observat la alegerea patriarhului Constantinopolei. Pentru scaunul Ierusalimului fu ales la Constantinopol Hrisant, fost mitropolit de Cezaria Palestinei, în Februarie an. 1707, printr'o adunare compusă din: mitropoliţi, clerici, notabili şi reprezentanţii obişnuiţi ai patriarhiei Ierusalimului, după cum ne spune în actul de alegere Gavril III, patriarhul Constantinopolei.[4]

Alegerea acestuia fu mai mult formală, deoarece în însuş actul de alegere ni se spune că pentru a nu fi ales cineva necunoscut bisericii din Ierusalim, urmează să se aleagă, după dorinţa fostului patriarh Do-

---

[1] Γεδεών Μ.: Π. Πίνακες p. 617; La 1759, clerul şi poporul a cerut sultanului ca să reguleze alegerea patriarhului printr'un firman şi de atunci debunăseamă s'a întrodus obiceiul, ca alegerii făcute în adunarea mixtă, să-i urmeze cenzura arhiereilor (Γεδεών: Πίνακες p. 20).

[2] I. I. Sokolow: K-polskaia ţerkov pag. 708, cf. Hamudopulos: Πατριαρχικαὶ πινακίδες în Rev. Ἐκκλ. Ἀλήθεια Cstpl. 1882, Nr. 15, p. 230. Vezi şi rev. „Ὀρθοδοξία" Cstpol. anii: 1933, Sept. – 1938 Ian., studiul mitropolitului Γερμάνος (Σάρδεων, al Sardelor): Συμβολὴ εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς καταλόγους ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως καὶ ἑξῆς.

[3] I. I. Sokolow, o. c. p. 710; N. Zaozierski o. c. p. 380.

[4] De. o. c. II 472, „ὑπόμνημα" lui Gavriil III 1707; M. Γεδεών: Καν. Διατ. I, 120.

siteiu, „mitropolitul" Hrisant.[1] Avem a face deci cu un fel de quasi-numire oprită de canoanele vechi. Hrisant procedă la fel în vederea alegerii succesorului său. Trăind încă el, făcu să fie ales în Ierusalim, Meletie, mitropolitul Cezareii,[2] și roagă pe patriarhul Constantinopolei, pe arhierei, pe toți demnitarii și notabilii creștinilor din Constantinopol, ca să-i asculte sfatul și să-l aleagă pe Meletie, ceeace s'a și făcut.[3] Un alt patriarh al Ierusalimului, Partenie, în actul său de dimisie din înalta slujbă, datat 17 Octomvrie 1766, zice că demisionează în favorul mitropolitului de Vitleem, Efraim, și roagă pe patriarhul Constantinopolei să-i dea acestuia obicinuitul act de recunoaștere. Chiar și actul de alegere, care s'a redactat de patriarhia din Constantinopol în Decemvrie 1766, arată că sinodul l'a ales pe Efraim după sfatul lui Partenie.[4] La fel și patriarhul Procopie al Ierusalimului, fu ales în 1787, după recomandarea predecesorului său Avram (Ἀβραμίου).[5] Și Procopie prin actul său de dimisie din 23 Octomvrie 1788, indică pe mitropolitul Cezareii Palestinei, Antim, ca urmaș, cerând patriarhului ecumenic să-l aleagă.[6] Ceeace acesta și făcu, dupăcum rezultă din actul eliberat de el tot în 1788.[7] Alegerea acestuia, ca și a celorlalți de mai nainte, s'a făcut la Constantinopol după îndătinatul mod, în adunarea arhiereilor, notabililor (demnitarilor) și a delega-

[1] Id. II, 466—7.

[2] Id. II, 491 scris. lui Hrisant patriarhul Ierusalimului din 1730 către patriarhia Constantinopolei.

[3] Id. II, 492.

[4] De. o. c. II, 495.

[5] Idem II, 505—6.

[6] Idem II, 506.

[7] Idem II. 507. Vezi despre acesta și K. Ῥάλλης: Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1645 μέχρι τοῦ ἔτους 1827, în Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν an. 1932, p. 286, și tot acolo, despre alte alegeri pentru patriarhia Ierusalimului.

ţilor Ierusalimului.[1] Dar procedeul acesta de quasi-numire a urmaşului, îl opresc canoanele, deşi în sine nu-i o abatere dela regulă, deoarece sinodul alegător e suveran şi numai dacă vrea, ia în considerare recomandarea. Ce priveşte aşezarea patriarhilor Antiohiei, aceasta depindea tot de Constantinopol. Antiohienii în 1720, au cerut patriarhului de atunci al Constantinopolei Ieremia III, să li se aleagă un oarecare Atanasie ca patriarh, iar Ieremia ţinând seamă de alegerea pe care a făcut-o biserica Antiohiei, le-a dat pe numitul Atanasie.[2] Prin Atanasie apare şi la Antiohia, uzul amintit la Ierusalim, acela al designării urmaşului. Atanasie plecând pe drumul altei lumi, în înţelegere cu arhiereii şi cu fruntaşii creştinilor (τῶν προκρίτων χριστιανῶν), ca altădată fericitul Augustin, a recomandat patriarhiei din Constantinopol ca cel mai potrivit urmaş, pe Silvestru protosincelul său, însă fu ales Ioachim în 1724.[3] Exact acestea ni le spune şi patriarhul Ieremia III al Constantinopolei într'o scrisoare despre alegerea lui Ioachim, din Decemvrie 1724.[4] Prin sinodul electoral, compus din arhiereii Constantinopolei şi notabilii de acelaş neam grec, se alese spre finea secolului şi patriarhul Antim al Antiohiei, la 1793.[5]

Patriarhia Alexandriei, rămase în aceeaş dependenţă de patriarhul ecumenic, şi toţi păstorii ei se alegeau la Constantinopol, dar şi cuvântul credincioşilor din Egipt avea ascultare la alegerea patriarhului, aşa fu cazul rehabilitării lui Samuil de către patriarhul Constantinopolului Ciprian (căci patriarhul Ciril IV îl caterisise) la 1713 sau 1714.[6] In 1737, pentru alegerea

---

1 Προνόμια p. 107.
2 De. o. c. II, 173—4. Epistola lui Ieremia III către Antiohieni an. 1720.
3 Idem II, 668.
4 Κεραμεύς o. c. II, 386.
5 Προνόμια p. 101.
6 De. o. c. II, 20.

patriarhului Cosma al Alexandriei, s'a adunat sinod la Constantinopol format din arhiereii patriarhiei și din cei în trecere prin Cstpl., apoi din cler, reprezentanții breslelor de meseriași și ai creștinilor din Alexandria, și prin înțelegere comună l-au ales pe acesta.[1] Clericii și laicii distinși, după moartea lui Cosma la 1746, s'au adresat Constantinopolei cerând patriarh pe Matei, mitropolitul Libiei.[2] Noul patriarh Matei, într'o scrisoare din 21 Februarie 1750, ne informează că un mitropolit, anume, Ioachim al Libiei, s'a ales prin arhierei, clerici și notabili laici.[3] Actul de alegere al patriarhului Procopie I, 7 Septemvrie 1788, zice că urmându-se călduroaselor implorări ale creștinilor din Alexandria s'a ales acesta,[4] după îndătinatul mod, prin colaborarea și a fruntașilor și a reprezentanților breslelor.[5] De obiceiu se respecta dorința pe care o exprimau creștinii Alexandriei, cum a fost la 1621 și cazul alegerii lui Gherasim și altele. In cererile pe cari credincioșii le înaintau patriarhiei din Constantinopol, se numea și persoana pe care-o voiau să li se aleagă. De remarcat că breslele meseriașilor și-au impus delegați la adunările electorale, în rând cu ceilalți fruntași, cari până aci au reprezentat desigur, mai ales pe negustorii bogați și familiile nobile.

In acest veac, la 1718 și 1723, patriarhii orientali au trimis răspuns la întrebările anglicanilor, mărturisirea lui Dosoftei (1672), care precum am văzut, prin

---

[1] Idem II, 35: „ὑπόμνημα" despre alegerea lui Cosma al Alexandriei 1737: „συμπαρόντος ...καὶ τῶν τιμιωτάτων μαγιστόρων τοῦ χρησίμου ρουφετίου τῶν γουναράδων ἐπιτρόπων ἀποκατασταθέντων καὶ ἐπιτηριτῶν τῶν ἐν ἐκείνῳ τῷ θρόνῳ τελούντων χριστιανῶν, κοινῇ καὶ συμφώνῳ ἀπαξαπάντων συμπνοίᾳ καὶ ὁμονίᾳ... συνηνέσαμεν ψήφους κανονικάς προβαλέσθαι ἐπὶ τῷ ἐκλέξαι κοινῶς...".

[2] De. II, 40. Actul de alegere a lui Matei, August 1746.

[3] Κεραμεύς o. c. II, 399.

[4] De. o. c. II, 44—5.

[5] Προνόμια p. 93—4.

cap. VI, decret. X, consacră uzul alegerii episcopilor prin reprezentanții orașelor.[1]

Biserica din Cipru își alegea singură arhiepiscopii, însă cu aprobarea Constantinopolei. Cu ocazia caterisirii arhiepiscopului Ciprului, Ghermanos, de către patriarhul Constantinopolei, Gavril III (1702—1707 și 1710—11), acesta ne spune că a permis arhiereilor, clericilor și laicilor cprioți aflători în Constantinopol, ca adunându-se să-și aleagă arhiepiscop, iar aceștia într'un gând și-au ales pe Atanasie (πρὼην 'Αντιοχείας) și sinodul patriarhal obișnuit, a confirmat această alegere.[2] Acelaș lucru se repetă și de către Atanasie însuș în enciclica lui dată imediat după alegere.[3]

Instituirea arhiepiscopului Ohridei se făcea cu aprobarea Constantinopolei, dupăce mai 'nainte se făcea alegerea lui în Ohrida de către arhiereii competenți și delegații notabililor și ai celorlalți creștini. O asemenea alegere avu loc în Febr. 1719, când fiind alungat Filotei arhiepiscopul de până atunci, în locul lui, o adunare compusă din elementele pomenite îl alese pe Ioasaf, fost episcop al Coriței,[4] și tomul sinodal al arhiereilor Ohridei în care ni se spun acestea, mai adaugă declarația arhiereilor, că dintre ei nimeni nu vrea să ajungă arhiepiscop fără prealabilul „consimțământ și acord al adunării tuturor arhiereilor și creștinilor",[5] și dispun ca arhiereii și credincioșii laici de toate categoriile să nu primească pe nimeni arhiepiscop, „fără legalul acord al tuturor arhiereilor și creștinilor", ci să-l alunge ca pe-un fals și nedemn de a păstori „care îndrăsnește contra canoanelor bisericești să păstorească".[6] O delegație a arhiereilor și creștinilor ar-

[1] Milaș: Canoane II, 26; E. Popovici o. c. IV, 305.

[2] De. o. c. II, 568. Actul lui Gavriil III.

[3] Id. II, 573.

[4] Id. III. 852—53.

[5] De. o. c. III, 853.

[6] Idem III, 854.

hiepiscopiei Ohridei, în Constantinopol fiind, a ales şi cerut dela patriarhie ca arhiepiscop pe Anania,[1] ceeace li s'a şi încuviinţat considerându-se „comuna alegere şi cerere a întregii turme de acolo" („διὰ τὴν κοινὴν ἐκλογὴν καὶ ζήτησιν παντὸς τοῦ ἐκεῖσε ποιμνίου").

La Români datina veche a alegerii arhiereilor prin domnitor şi sfatul obştesc, s'a păstrat, nelipsind debunăseamă niciodată vlădicii ţării dela soborul de alegere. Obiceiul străvechiu era, ca formal să se ceară dela patriarhia Constantinopolei aprobarea oricărei alegeri de mitropolit ce se făcea, fie în Ţara Românească fie în Moldova.

Un act, al patriarhului Atanasie V, sau al lui Ciprian I de Constantinopol, (căci datează cam dintre 1707—1710) despre transferarea lui Antim de Râmnic la Mitropolia Ungrovlahiei, zice că acesta avea virtuţi multe, pentru cari prin alegerea comună a voevodului Ion Constantin Basarab, a patriarhului Alexandriei, Gherasim şi a Ierusalimului, Hrisant, a clerului şi a tuturor creştinilor, s'a ales după obiceiul local, Kir Antim.[2]

Tot după acest obiceiu pământean s'a ales şi hirotonit în Moldova, mitropolitul Gedeon, chiar fără

---

1 Idem III, 889. K. Ράλλης: Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀρχιεπισκόπων τῆς αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς Α' Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν ἀπὸ τοῦ ιζ' αἰῶνος. în Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1931, p. 305.

2 De. o. c, III, 384. „κοινῇ ἐκλογῇ τοῦ τὲ ἐκλαμπροτάτου... Ἰωάννου K-τίνου Βασαράβα Βοεβόδα πάσης Οὐγγροβλαχίας... συμπαρουσιαζόντων τῇ αὐτοῦ ἐκλαμπρότητι καὶ τῶν μακαριωτάτων καὶ ἁγιωτάτων πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας κύρ Γερασίμου καὶ Ἱεροσολήμων κύρ Χρυσάντου τῶν ἐν ἁγίου πνεύματι κ. τ. λ.... καὶ τοῦ κατὰ τόπον εὐαγοῦς κλήρου ἱερατικοῦ τὲ καὶ ἀρχοντικοῦ καὶ τοῦ λοιποῦ παντὸς χριστωνήμου πληρώματος, προσεκλήτη ὁ αὐτὸς οὗτος ὑποψήφιος κύρ Ἄνθιμος κατὰ τὴν τοπικὴν συνήθειαν, ἣ νενόμησται, εἰς τὴν ποιμαντικὴν προστασίαν τῆς αὐτῆς ταύτης Μητροπόλεως"; K. Ράλλης o. c. în Πρ. τῆς Ἀκ. Ἀθ. an 1934, p. 299.

avizul patriarhului, cum rezultă dintr'o scrisoare a patriarhului Atanasie V din 1709, care pomenind de alegerea acestuia, sfătuieşte pe Moldoveni ca în asemenea cazuri să anunţe patriarhia, care va să dea apoi permisiunea de hirotonire sau transferare a vlădicii.[1]

O carte domnească din 19 Ianuarie 1709, (dela Mihai Racoviţă 1707—9) ne spune că alegerea lui Sava, episcop de Huşi, s'a făcut de domn „cu tot soborulu sfintei Besiarici", iar în altă carte domnească din 20 Ianuarie 1709, zice: „Bine vrând Domnia Mea şi împreună cu tot Sfatul Domniei Meale, am socotit şi am ales de am pus acolo la piscopia Huşilor pe Svinţia Sa chir Sava, să fie piscop".[2] Deşi din primul act s'ar părea că alegerea s'a făcut printr'un sobor bisericesc numai, în al doilea ni se spune „cu tot sfatul Domniei Meale", cu sfatul de obşte adecă. Mitropolitul Moldovei Antonie, la 1730 (?), ca şi alţii de mai nainte, s'a ales prin obştească cerere a ţării.[3]

Scaunul mitropoliei Moldovei fu ocupat la 1739 sau 1740, de către grecul Nichifor, după alegerea ce i s'a făcut de „tot soborul bisericesc şi politicesc" al ţării, care sobor l-a „poftit priimindu-l".[4]

Domnitorul Constantin Mavrocordat, în a doua sa stăpânire în Moldova (1741—1743), în şirul reformelor introduse de el, vru şi chiar schimbă pentru moment, sistemul de alegere al vlădicilor. Prin el se hotărî ca alegerea acestora, a episcopilor şi mitropoliţilor, să se facă de sinodul episcopesc. Aceasta se vede dintr'un act dela

---

[1] De. o. c. III, 390–91; Γεδεών M.: Καν. Διατ. I, 137.

[2] Iorga: Ist. Bis. Rom. II, p. 80; Cronţ o. c. p. 56.

[3] C. Erbiceanu: Istoria mitropoliei Moldaviei şi Sucevei, Bucureşti 1888, p. 40.

[4] C. Erbiceanu: o. c. p. 24 în deciziunea sinodului dela Iaşi din an. 1752; N. Iorga o. c. ed. II, p. 326 stabileşte alegerea lui Nichifor între 1739—40, iar la locul citat din Ist. Mitrop. Moldaviei, e pus an. 1751.

1742, al mitropolitului Sucevei, Nichifor, în care ne arată că după transferarea episcopului Teofil dela Huşi la Roman, la Huşi a fost înaintat Ierofteiu şi „pe pravilă cu sorţu" a fost ales „de ceice s'au aflat la noi arhierei şi de Dumnezeu iubitori episcopi", Teofil şi Varlaam de Rădăuţi, făcându-se apoi hirotonia de către Mitropolit.[1] Intenţia lui Constantin Mavrocordat va fi fost bună, urmărind ca să scoată din influenţa arbitrară a domnitorului şi a boierilor, alegerile vlădicilor, căci dupăcum ne-o spune şi Dimitrie Cantemir, voievozii puneau şi depuneau din scaunele arhiereşti, pe cine voiau,[2] şi această stare îşi ajunsese apogeul în timpul Fanarioţilor.[3]

Dar sistemul întrodus de Constantin Mavrocordat nu putea dura, din cauză că era cu totul străin de obiceiul local moldovenesc, care se impuse curând. Astfel, chiar la câţiva ani în 1750, 13 Noemvr. urmaşul mitropolitului Nichifor, Iacov Putneanul, fu ales după rânduiala cea veche printr'o adunare sau sobor mixt, format din arhierei, egumeni, alţi clerici şi boieri.[4] Impotriva schimbării obiceiurilor celor vechi ale Moldovei cu privire la aşezarea vlădicilor, s'a întrunit la Iaşi, în 1752 un sobor prezidat de mitropolitul Iacov Putneanul, care a decis ca întotdeauna la astfel de acte „să urmeze obiceiul ţării", adecă cel vechi de până aci, pe care dator este a-l păzi şi a-i sta în ajutor „atât soborul bisericesc cât şi politicesc, dela mare până la mic".[5] Urmaşul lui Iacov Putneanul, Gavriil

---

1 Idem II, 86.

2 D. Cantemir: Descrierea Moldaviei, Bucureşti 1875, p. 161, ediţia Societ. Academice Române.

3 Iorga, o. c. II, 79.

4 N. Iorga: Condica de hirotonii a mitropoliei Moldovei. Bucureşti 1924, p. 4—5, vol. III, din Buletinul comisiunii istorice a Românilor; Gh. Cronţ o. c. p. 51.

5 C. Erbiceanu o. c. p. 25.

Calimach, fu ales în 1760, printr'un obicinuit sobor bisericesc şi mirenesc.[1]

O cronică din Moldova, „care sau alcătuit şi sau scris de Georgache B. Logofăt, aici în oraşul Iaşului la anii 1762 Noemvrie 5" din porunca domnului Ion Grigorie Voevod Callimachi (1761—64), ne dă relaţii asupra modului alegerii ierarhilor[2] în capitolul: „Ce obiceiu este când face domnul mitropolit ţării sau episcop" zicând: „Ear dela o vreme încoace s'au stricat orânduеala obiceiului acestuia (de a trece ep. de Roman la mitropolie, cel dela Rădăuţi la Roman, cel dela Huşi la Rădăuţi, iar la Huşi a se alege episcop nou) rămâind la socoteala domnilor, alegându-se cu sobor după vrednicie unul din episcopi", însă şi ceva mai nainte, zice că episcopul de Huşi se alegea cu sobor.[3] Termenul sobor nu-i întrebuinţat pentru a desemna sinodul arhieresc, ci un sobor mixt cum ne spune cronicarul în capitolul: „Ce obiceiu este când face mitropolitul sau episcopul paretisis", notând că la caz de dimisie a vreunui vlădică, domnul aduce cazul la cunoştinţa boierilor, şi fiind nevoe de o nouă alegere, „atuncea domnul dă poruncă să se facă alegere, şi de este să se facă mitropolit, cu sobor bisericesc şi politicesc se face alegere din episcopii ţării; ear de este să se facă episcop, asemine earşi cu sobor se alege din egumenii mănăstirilor de ţeară".[4] Prin urmare sfatul ţării, celce şi până la Constantin Mavrocordat alegea pe vlădici, îşi exercită mereu acest drept.

In 19 Martie 1786, Ion Alexandru Mavrocordat voevodul Moldovei, cere patriarhului Procopie I să-i dea acel „ἔκδοσις" patriarhal, pentru transferarea episcopului Leon, dela Roman la mitropolia rămasă vacantă în urma morţii lui Gavriil, şi zice că Leon a fost ales mitropolit,

[1] N. Iorga o. c. p. 10; Gh. Cronţ o. c. p. 55.
[2] Letopiseţile Ţării Moldovei, Iaşi 1846, III, 330, ed. M. Kogălniceanu.
[3] Idem III, 319.
[4] Idem III, 20.

după vechiul obiceiu pământesc care stăpâneşte la ei, prin alegerea sa (a lui vodă), prin cererea ordinei arhiereşti şi a celorlaţi creştini a tuturor.[1]

In sprijinul cererii voevodului, la 25 Martie 1786, şi boierimea moldoveană a trimis un arz la împărăţie (Poartă), prin care arată că Leon a fost ales după „a pământului obştească cerire şi rugăciune", aşa cum „iaste rânduiala şi obiceiul din vechiu... şi din vreme strămoşilor noştri" şi cum „s'au urmat şi la alţi mitropoliţi ai Moldovii, ce s'au făcut... Gheorghie, Antonie, Iacov şi alţii de mai'nainte".[2] Patriarhia a eliberat cuvenitul „ἔκδοσις" prin care aprobă această alegere, făcută „κατὰ τὴν τοπικὴν συνήθεαν", cu data de 1 Aprilie 1786.[3] Mai elocventă este scrisoarea din 17 Iulie 1786, prin care Leon, nou alesul mitropolit, mulţumeşte lui Procopie I patriarhul, pentru aprobarea trecerii lui dela Roman la mitropolie, care zice Leon, s'a făcut după obiceiul pământesc, prin vodă, sfatul boeresc, ordinea clericală şi popor.[4] Aproape acelaş lucru se repetă şi'n scrisoarea de răspuns

---

[1] De. o. c. III, 481; „κατὰ τὴν ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασαν τοπικήν ἀρχαίαν τάξιν καὶ συνήθειαν, ἐκλογῇ ἡμῶν καὶ συγκατανεύσει καὶ κοινῇ ζητήσει καὶ παρακλήσει τοῦ τὲ ἀρχιερατικοῦ συστήματος καὶ λοιποῦ χριστωνύμου πληρώματος προεκρίθη καὶ προσεκλήθη ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Ρομάνου κύρ Λέων εἰς τὸν θρόνον τῆς ἁγιοτάτης Μητροπόλεως Μολδοβλαχίας".

[2] C. Erbiceanu o. c. p. 39—40; Iorga: Condica de hirotonii a mitrop. Moldovei p. 16—17; Cronţ o. c. p. 54; I. Mateiu: Mirenii etc. p. 22.

[3] De. o. c. III, 482.

[4] De. o. c. III, 483—4. Epist. lui Leon din 17 Iulie 1786: „κατὰ τὴν ἀνέκαθεν καὶ ἔκπαλαι ἐπικρατήσασαν συνήθειαν τοῦ τόπου, δοκιμασίᾳ τοῦ ἐνθάδε πανευτυχῶς ὑγεμονεύοντος ὑψηλοτάτου καὶ εὐσεβεστάτου ἡμῶν Αὐθέντον καὶ ἡγεμόνος κ. κ. Ἰωάννου Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου Μαυροκορδάτου Βοεβόδα καὶ ἁπάσης τῆς περὶ (αὐτοῦ) τὸ ὕψος αὐτοῦ πανευγενεστάτης καὶ ἐνδοξοτάτης Βουλῆς καὶ ὁμηγύρεως τῶν ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων ἐκλογὴ, πρὸς δὲ καὶ παντὸς τοῦ ἱεροῦ κλήρου καὶ λαοῦ συναινέσει καὶ συγκαταθέσει".

a patriarhului Procopie I către Leon (din 2 August 1787).[1]

Dela îndătinatul mod de alegere, desigur nu vor fi lipsit nici abateri abuzive, dar îndeobște voevodatele românești ținând cu tărie la obiceiurile pământului, așezarea ierarhilor s'a făcut întotdeauna prin sobor bisericesc și mirenesc. Chiar și atunci când ni-se spune în „condicile sfinte" și în alte izvoare, că vreun arhiereu a fost ales prin „sobor", sau prin „obșteasca cerere", fără alte lămuriri ale documentelor, trebue să înțelegem că se referă la soborul obștesc mixt,[2] sau la sfatul de obște al arhiereilor, igumenilor și boierilor, prin care sfat fu ales Grigorie, mitropolit al Ungrovlahiei, la 1770.[3] Reprezentativă pentru sistemul îndatinat de alegere în țările românești, este și scrisoarea din 23 Septemvrie 1787, prin care Ion Nicolae Mavrogheni cere tot patriarhului Procopie I „ἔκδοσις" pentru transferarea lui Cosma, vlădica dela Buzău, la mitropolie, căci după moartea mitropolitului Grigorie, numitul Cosma a fost ales, prin înțelegerea pe care el, vodă, a făcut-o cu episcopii, clericii și boierii, ca urmaș demn pentru mitropolie.[4] In acelaș fel și Partenie al Dârstei descrie alegerea lui Cosma, într'o scrisoare din 11 Oct. 1787 către Procopie I.[5]

O foarte importantă contribuție în acest sens,

---

[1] De. o. c. III, 485.

[2] Vezi G. Enăceanu: Condica Sfântă, passim.

[3] Idem p. 193.

[4] De. o. c. III, 486—7; „γενομένης Αὐθεντικῆς μᾶς κατὰ συνήθειαν σκέψεως μετὰ τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων καὶ τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου καὶ τῶν εὐγενεστάτων ἐντοπίων Ἀρχόντων μᾶς ἐψηφίσθη διάδοχος ἄξιος τῆς Μητροπόλεως Οὐγγροβλαχίας ὁ θεοφιλεστάτος ἐπίσκοπος Μπουζαίου κὺρ Κοσμᾶς". K. Ράλλης o. c. in Πρακτ. τῆς Ἀκ. Ἀθηνῶν. 1934 p. 299.

[5] De. o. c. III, 488; „μὲ κοινὴν χαρὰν καὶ εὐφιμίαν πάντων τοῦ τὲ ὑψηλοτάτου καὶ φιλοχρίστου Αὐθέντου καὶ τῶν εὐγενεστάτων Ἀρχόντων τῆς πολιτείας καὶ παντὸς τοῦ πλῆθους".

ne aduc și unele documente de curând cercetate,[1] cari privesc alegerea urmașului lui Dositei Herescu, pentru episcopia Sucevei. Prinzând de veste bucovinenii, că Viena se pregătește să le trimită un vlădică străin, și împotriva drepturilor ecclesiastice garantate la răpirea Bucovinei prin „patentul de toleranță" a împăratului Iosif II din 1783,[2] ei se adunară în ziua de 20 Martie st. v. 1789, la Suceava, într'un congres național-bisericesc, pentru a preîntimpina producerea evenimentului nedorit, al numirii unui străin pe scaunul istoric al Sucevii. Reprezentanții clerului și ai poporului românesc din Bucovina, în frunte cu boerimea, aleseră deci, conform vechiului lor obiceiu, pe „Antioh, fost egumen al mănăstirii Sucevița", ca urmaș demn al lui Herescu, și alcătuiră un memoriu către guvernul din Lemberg al Galiției, de care ținea și Bucovina, cerând prin aceasta în numele „întregii obștii de legea grecească" ca guvernul să intervie la curtea imperială în favorul cererii lor, să le fie dat Antioh ca episcop, căci el s'a ales „cu mare bucurie de către locuitorii Bucovinei de toată starea". Se arată în memoriu, că alegerea pe care au făcut-o în persoana numitului Antioh, este prescrisă de „rânduiala bisericii ortodoxe a Răsăritului" și, iarăș, că acesta (Antioh) „de către noi, toată obștia, este ales și primit cu toată bucuria ca să ne fie episcop", apoi că „după dogmele în rânduiala legii noastre ar fi fost bine în această pricină ca să alegem trei persoane" iar din aceste trei, pe care-l va voi împăratul, acela să fie episcop, însă asemenea lui Antioh, ei nu mai au alții, de aceea numai pe el l-au ales. Memoriul iscălit de 16 boieri moldoveni, reprezentând voința întregii suflări românești din nordul Moldovei, n'a fost luat în seamă și li s'a impus

[1] Dr. Simeon Reli: Din viața religioasă și bisericească a Sucevei în secolul XVII–XIX. Cernăuți 1931.

[2] La răpirea Bucovinei se garantase bisericii ortodoxe „statul quo".

ca episcop un sârb: Daniil Vlahovici.[1] Boierii și clerul bucovinean, și după ruperea din trunchiul Moldovei, mai luptară să-și menție obiceiurile străvechi, însă vicleana stăpânire străină începu a-i șterge pe încetul câte un caracter, din moștenirea, pe care o aveau tezaur comun cu Moldova timpurilor de glorie. In timp ce bucovinenii se luptau pentru a salva ceeace s'ar mai fi putut din vechile lor drepturi moldovenești, în țara Moldovei, acestea se păstrau cu sfințenie, și chiar spre finea veacului alegerea mitropolitului Iacov Stamate, se făcu „după vechile obiceiuri și pronomii și după canonile sfintei pravili" de către „clirosul bisericesc" și de către alte „cinstite obraze a părții politicești a țărei".[2]

Toate aceste atât de clare și sigure dovezi, ne vorbesc de așezămintele din vremi de demult ale bisericii noastre, ele ne probează că alegerea primului ierarh al țării precum și a celorlalți arhierei, se făcea prin larga colaborare a mirenilor, reprezentați mai ales prin sfatul boeresc sau prin alți delegați. Cele ce ni le spune D. Cantemir pe la începutul veacului XVIII, că pe episcopi îi pune și destitue domnul, iar dacă domnul greșește în cele ale bisericii, mitropolitul are dreptul de a apela contra lui la tribunal,[3] aceasta nu ne poate clinti cu nimic convingerea întemeiată pe documentele induse, ci trebue privit procedeul citat de Cantemir, ca un abuz de putere a domnului.

Descifrând monumentele în cari trecutul și-a lăsat insigniile autentice, putem înțelege mai ușor existența unor datini și așezăminte ale bisericii. Rostul lor ne apare natural, logic, și'n linia marei tradiții ortodoxe în care-și au izvorul. Suntem scutiți de a căuta înțelegerea lor mai departe în influențe cari

[1] Dr. S. Reli: o. c. p. 25—30 passim.
[2] C. Erbiceanu o. c. p. 321.
[3] Descr. Moldovei p. 161.

nu s'au produs, și-o astfel de căutare este și inutilă, când izvorul înțelegerii e atât de aproape de noi, l-am mo,tenit, îl avem, însă nu mai știm cu toții de unde este, ci-l credem adesea adus de vânturi străine.

Unirea ce se produse, la încopcierea anilor ce leagă veacul XVII de al XVIII, provocă schimbări în sensul că alegerea vlădicilor uniți (căci ortodocșilor nu li s'a mai permis să-și aleagă) se acomodă uzului din Apus, deși în formă mai liberală, având a se face conform diplomei leopoldine din 19 Martie 1701, de sinodul protopopilor și preoților, care avea să candideze trei persoane, din cari împăratului îi revenea dreptul să aleagă una.[1]

Tendința spre această nouă formă de alegere s'a manifestat din veacul trecut, de când Ardealul avu stăpânitori catolici, și corespunde principial sistemului catolic de alegere a episcopilor prin capitlurile canonicilor, cu totala excludere a laicilor. Intâlnim totuș în Maramureș și'n nordul Transilvaniei, un episcop ortodox, Serafim Petrovay (1711—1715), care fu ales printr'o adunare comună a comitatului maramureșan și a soborului clericilor,[2] așa cum am văzut în veacul trecut la Vasile Tarasovici (1639). Despre Petrovay, iezuitul Hevenesi, un propagandist al unirii, scrie: „hic episcopus est electus a plebe et sacerdotibus graecis", într'o scrisoare către Christian August, primatele din Strigoniu,[3] așa încât, pe unde se menținea vre-un episcop ortodox, acolo se mai observă și vechiul uz de alegere, cum ne-o mărturisesc chiar corifeii latini.

Românii ortodocși rămași fără vlădică și îndurând toate năpăștile și suferințele, oropsiți și neluați în seamă de nimeni, au căutat mereu să-și dobândească un vlădică de legea lor, și dacă oficialii n'au vrut să

[1] I. Matei o. c. 68—9.
[2] Idem 62.
[3] Idem ibid.

le dea, ei totuş au avut vlădici în persoana lui Visarion şi a lui Sofronie, cari deşi n'au fost decât nişte călugări, au lucrat pentru înfrângerea unirii mai straşnic decât un sinod de vlădici; au luptat cu fanatism, ca altădată părinţii răsăriteni împotriva ereziilor din veacurile primare.

Ierarhia sârbească a înscris pagini de merit şi de recunoştinţă în inimile Românilor ortodocşi, pentru sprijinul pe care l-a dat în lupta pentru desrobirea lor religioasă. Românii în repetate rânduri au cerut să li se dea episcop ortodox, aşa cum aflăm dintr'o scrisoare-cerere, pe care o înaintează la 20 Octomvrie 1758, mitropolitului din Carloviţ, repetând şi cu această ocazie rugămintea să li se dea „arhiereu pe legea noastră, dela Carloviţ, precum de multe ori am cerut".[1] Au mers până a se adresa şi ţarinei Elisabeta Petrowna, căreia, prin delegaţii lor îi cer să intervie, ca să li se dea un vlădică, pe cel ce-l va propune delegatul şi autorizatul lor, preotul Ion, şi aceasta în vara anului 1758.[2]

Soborul ţinut la 1760, 10—11 August în Zlatna sub conducerea călugărului Sofronie, cere deasemenea Mariei Terezia, printr'un memoriu, să li se dea episcop ortodox.[3] Şi această rugăminte se repetă indirect prin soborul ţinut tot sub Sofronie la 14—18 Februarie 1761 în Alba-Iulia, care s'a adunat să ia decizii asupra unor nevoi, între cari zice Sofronie:[4] „Să vedem dacă ţara cere episcop sau ba şi dacă nu, ce-i de făcut". Prin memoriul înaintat la 7 Aprilie 1761, generalului Bucow, ortodocşii cer deasemenea un episcop neunit.[5]

Abstrăgând de rolul covârşitor pe care l-au avut laicii în aceste lupte pentru păstrarea credinţii, din

[1] S. Dragomir: Ist. desrob. rel. a Rom. din Ardeal tom. II, p. 106.
[2] Idem II, 107—111.
[3] Idem II, 177—79.
[4] Idem II, 195.
[5] Idem II, 223—4.

toate se desprinde o conştiinţă puternică a poporului şi clerului credincios ortodox, că fără voia lor comună nimeni nu le poate fi vlădică, ci numai acela pe care-l vreau toţi şi-l aleg, aşa cum ne arată delegaţia pe care-au dat-o popii Ion din Aciliu către ţarevna, şi cum o spune verde Sofronie în soborul dela Alba-Iulia din 1761, că acest sobor s'a adunat ca să vadă, dacă ţara cere şi vrea episcop, sau nu. Soborul acesta e o continuare a tradiţiei soboarelor celor mari ale mitropoliei Bălgradului — acelea cari alegeau odinioară pe vlădică — şi iată că şi acum aceeaş problemă l-a adunat ca cea mai de căpetenie, căci se'nşiră la punctul I, alegerea vlădicii.

In Rusia, dela 1721, Petru cel Mare, care desfiinţă patriarhia pentrucă se temea de patriarhi, episcopii nu mai fură aleşi prin colaborarea mirenilor, ci Sf. Sinod avea să prezinte ţarului doi candidaţi, din cari acesta alegea pe care-i convenea.[1]

Nici eparhiile cari formaseră odinioară biserica malorusă, nu-şi mai putură păstra sub stăpânirea Moscalilor obiceiul lor străvechiu în ce priveşte alegerea ierarhilor. Acei ortodocşi însă, cari mai rămăseseră sub stăpânirea polono-lituană, şi-au menţinut tradiţiile, ba chiar şi la Rutenii uniţi a mai dăinuit practica veche observată la alegerea ierarhilor. Aşa la 1710, Varlaam Szeptycki, la 1715 Atanasie Szeptycki, fură aleşi episcopi uniţi ai Lembergului de adunarea clerului rutean unit şi a frăţiilor bisericeşti unite.[2] Chiar scaunul papal recunoaşte acest sistem de alegere şi-l aprobă la 1748,[3] şi el dură destul, aşa că şi la 1798, după anexarea la Austria, mitropolitul Skorodynski al Lembergului, fu ales la propunerea frăţiei din acel oraş.[4]

---

[1] I. Silbernagel: Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämtlicher Kirchen des Orients, ed. II, Regensburg, 1914, p. 112; Mansi T. 39. col. 523.

[2] I. Iwanowicz: Über die historiche Bedeutung des Basilianerordens in Galizien, Leipzig 1885 p. 27-28.

[3] Fonti XI, p. 551. Fonti I p. 371.

[4] Iwanowicz o. c. p. 28.

Ortodocșii înainte de ultima împărțire a Poloniei, la an. 1791, vrând să-și reorganizeze biserica, se adunară în sobor mixt la Pinsk, și între altele deciseră să introducă o corporație mixtă numită „congregație sinodală", în atribuțiile căreia cădeau și alegerile ierarhilor.[1]

Sârbii veniți pe pământul împărăției austriace, în conformitate cu privilegiile acordate prin decretele imperiale de până la 1695, își alegeau în congresul național-bisericesc pe arhiepiscopul lor. Urmară câteva alte decrete, cari le'ntăriră privilegiile; așa Iosif I la 7 August (29 Septemvrie) 1706, dete unul, iar Carol III, în 2 August (8 Octomvrie) 1713, altul.[2] Toți arhiepiscopii lor de-alungul veacului al XVIII-lea fură aleși de congresul național-bisericesc; la 1707 Isaia Diacovici, la 1713 Vincențiu Popovici,[3] la 1726 Moise Petrovici, la 1731 Vincențiu Ioanovici etc.[4] Alte decrete și regulamente imperiale urmară, privind națiunea rasciană și ocupându-se de alegerea mitropolitului. Așa Regulamentul cel din 27 Septemvrie 1770, care în partea III § III, dispune ca alegerea acestuia să se facă de congresul național-bisericesc,[5] apoi Regulamentul din 1777, 2 Ianuarie, care dispune în acelaș fel, part. III § 3,[6] însă în urma protestelor întregului cler și popor sârb, s'a dat la 16 Iulie 1779, un „Declaratorium Illyricum" sau „Benignum Rescriptum Declaratorium Illyricae Nationis" pe care îl completă o instrucție pe seama arhiepiscopului din aceeaș dată,[7] și care menține prin art. 3, vechea rânduire cu privire la alegerea mitropolitului.[8]

---

[1] Lotocki: Isv. p. 296.
[2] Kiss o. c. p. 7—8.
[3] Pușcariu: Mitrop. p. 29.
[4] Idem p. 29 - 39 passim.
[5] Mansi t. 39, col. 525—26.
[6] Mansi, t. 39, col. 683.
[7] Kiss o. c. p. 8.
[8] Mansi t. 39, col. 784.

In conformitate cu decretele din veacul trecut și cu cele din veacul acesta, îndeosebi cel din 1779, episcopii se alegeau de sinodul arhieresc și se confirmau de împărat, iar mitropolitul, de congresul național-bisericesc, compus din $^1/_3$ (25) fețe bisericești și $^2/_3$ (50) deputați laici.[1] Ținuturile ocupate de ei, având un caracter militar grăniceresc din vremuri vechi,[2] și reînoindu-se acest caracter sub Carol III (1711—1740), între cei 50 laici, 25 fură militari. Se întâmpla însă ca și alegerea câte unui episcop să se facă prin cler și popor, sub presiunea cărora sinodul arhieresc îl accepta și hirotonea, cum fu cazul la 1748, când în 12 Decemvrie, reprezentanți ai clerului și poporului din eparhia Buda, cerură pe Dionisie Novacovici, să le fie episcop, iar sinodul din Carloviț, văzând inzistența cu care-l cer, l-a ales și l-a hirotonit episcop pentru numita eparhie.[3]

SECOLUL XIX

In Constantinopol cu finea veacului 18, și o bună parte din cursul celui de al 19-lea, patriarhii se aleseră prin sfântul sinod al arhiereilor patriarhiei, fără vre-o inmixtiune oficială a laicilor.[4] De regulă 8 arhierei ai patriarhiei, alegeau cu majoritate de voturi pe viitorul patriarh.[5] Dar, să fi durat câteva decenii acest sistem, căci deja la 1826, patriarhul Agatanghel I (1824—1830), scriind domnitorului Moldovei de atunci, Ion Sandu Sturza (1822—1828), zice despre sine că a fost ales prin votul unanim al bisericii și al neamului întreg („κοινῇ ὁμοφώνῳ ψήφῳ καὶ ἐκλογῇ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους παντὸς“). Urmașul său Constantin I (1830—34),

---

1 Milaș: Dr. Bis. p. 272 și nota 10.

2 Pușcariu: Mitrop. p. 31.

3 S. Dragomir o. c. t. II, 252,

4 Προνόμια p. 75—82.

5 Staudenmaier o. c. p. 449.

compune un statut prin care urmărea să reglementeze și alegerea patriarhului, pentrucă prea mult se amestecau Turcii și mai ales uneltele politicei lor dintre Greci.[1]

Dar arbitrarul stăpânirii și intrigile sinodalilor, stăpâniră alegerea patriarhului până la 1860. După unele slobozenii pe cari le acordă cultelor străine, „Hati-Șeriful" din 3 Noemvrie 1839, dat de sultanul Abdul-Medzit, urmă la 1856 (18 Febr.). „Hati-Humaiunul" dat de sultanul Abdul-Azis-Han, care fu o desvoltare și o întindere foarte largă a libertăților religioase acordate prin Hati-Șerif. In acesta din urmă (Hati-Humaiunul) § 2 și 3 se ocupă și de biserica creștină în general; cap. 2 privește pe patriarh dispunând reglementarea modului de alegere.[2] Dar la 1860 în Oct., apăru „Beratiul", cuprinzând instrucții privitoare la biserica creștină numai, și'n aliniatul 2 dispune, ca la caz de vacanță a tronului patriarhal, alegerea unui titular nou să se facă dintre mitropoliți, prin sinodul mitropoliților și al fruntașilor neamului grecesc („Καὶ τῶν προὔχόντων τοῦ ''Ἔθνους").[3] Apoi aprobându-se statutul elaborat de patriarhie pentru reglementarea tuturor chestiunilor bisericești, apăru în 1862 și legea despre alegerea patriarhului, care și ea fusese aprobată tot în 1860.

Guvernul turc a mai dat câteva îndrumări — nu lipsite de interes pentru noi — în vederea alcătuirii statutului.[4] In aceste îndrumări la § 8 se zice că alegerea patriarhului depinde de voința înaltei Porți, însă cu toate acestea, fiindcă după vechile privilegii, patriarhii se alegeau de către conducătorii spirituali (arhiereii) și de către fruntașii neamului, („ὑπὸ τῶν πνευματικῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν προκρίτων τοῦ ''Ἔθνους") să se facă acum

[1] Προνόμια o. c. p. 81.
[2] Idem p. 40 - 41.
[3] Idem p. 33 și 47.
[4] Γ. Παπαδόπουλος o. c. p. 10—13.

alegerea după canoanele bisericești.[1] Inaltul guvern mărturisește astfel, că vechiul obiceiu de până atunci, la alegerea patriarhului, era să se facă într'o adunare comună de reprezentanți ai credincioșilor și arhierei, iar acest obiceiu nu voiește să-l strice.

După legea mai sus amintită din 1860 (2), alegerea se făcea printr'o adunare electorală mixtă în chipul următor: Sinodul mitropoliților în adunare comună cu consiliul mixt,[2] alegea la moartea patriarhului un locțiitor, ce trebuia aprobat de stăpânire, care dădea și permisiune specială pentru a se proceda la alegere.[3] Locțiitorul pregătea actul alegerii în amănunte, compunând cu forurile competente, lista candidaților, care iarăș se supunea aprobării Porții.[4] Adunarea electorală se compunea din membrii sfântului sinod[5] și din ceilalți mitropoliți cari s'ar afla în trecere prin Constantinopol,[6] iar laici erau: α) trei din funcționarii înalți ai patriarhiei; β) cei opt membrii laici ai consiliului mixt; γ) trei demnitari înalți politici, doi din militari și alți trei frruncționari civili; δ) guvernatorul insulei Samos; ε) trei reprezentanți ai principatelor române; ζ) patru bărbați dintre oamenii de știință; ζι) cinci reprezentanți ai negustorilor; η) un reprezentant al bancherilor; θ) zece reprezentanți ai celor mai de seamă bresle de meseriași; ι) doi reprezentanți ai enoriilor din Constantinopol și Catastenos și ια) 28 reprezentanți ai eparhiilor sufragane.[7] Această adunare com-

---

1 Idem p. 12.

2 Acesta se compune din arhierei și 8 laici conform art. 1 al legii despre consiliul mixt Γ. Παπαδόπουλος o. c. p. 32.

3 Προνόμια p. 58—9 cp. 1 art. 1. Legea pentru alegerea patriarhului.

4 Προνόμια p. 60—61, cp. 1, art. 8,

5 Sf. Sinod se compunea din 12 mitropoliți ai patriarhiei sub prezidenția patriarhului.

6 Προνόμια p. 63, cp. III, art. 2. Legea pentru alegerea patriarhului.

7 Id. p. 63—4 Legea pentru alegerea patriarhului cp. III, art. 3.

pusă din 12 sau chiar mai mulţi arhierei, ceeace nu era necesar, şi din 73 membri laici, alegea cu vot secret 3 persoane din lista candidaţilor cari au obţinut aprobarea înaltei Porţi.[1] Toţi membrii adunării electorale aveau vot egal.[2] Din cei trei candidaţi aleşi, membrii clerici ai adunării, adecă arhiereii, mergând într'o biserică, prin vot secret alegeau pe viitorul patriarh, în prezenţa tuturor membrilor laici.[3] Acest sistem de alegere corespunde principial sistemului celui vechiu canonic din veacurile sinoadelor ecumenice.[4] Până la acest an, în mod obicinuit, alegerea se făcea tot într'o adunare similară,[5] cu excepţiile pomenite, iar canonismul despre alegerea patriarhului nu veni decât să dea pecetea legalităţii uzului de până aci, natural cu unele modificări şi precizări.

La alegerea episcopilor nu luau parte laicii. Alegerile patriarhilor de aci înainte, în veacul acesta întreg, se făcură după sistemul introdus în 1860, prin noua lege.[6]

Patriarhii din Ierusalim continuară a fi aleşi la Constantinopol după obicinuitul procedeu, adecă prin soborul arhiereilor şi a fruntaşilor neamului, de faţă fiind şi reprezentanţii Sf. Mormânt. Aşa fu ales în 1808, Policarp I şi în 1827 urmaşul acestuia, Atanasie III, († 1844).[7] La 1843 isbucni o vehementă ceartă între patriarhia din Ierusalim şi cea din Constantinopol, pe

---

[1] Id. p. 61, cp. I, art. 9.
[2] Id. ibid. art. 10.
[3] Id. art. 11.
[4] Id. p. 16—20 Vezi Milaş: Dreptul Bis. p. 271; Sakelarop o. c. p. 172—3; Silbernagel o. c. p. 12 - 15; S. Sidarus: Les Patriarcats dans l'Empire ottoman. Paris 1907, p. 146—7; Andruţos o. c. p. 18 sq.; M. Γεδεών; Πίνακες p. 20 etc.
[5] M. Γεδεών: Πίνακες p. 20.
[6] Προνόμια p. 87—93.
[7] Id. p. 108.

tema alegerii patriarhului Ierusalimului, care sfârşi la 1845, cu biruinţa ierusalimitenilor.[1] Urmarea fu că succesorul lui Atanasie III, Ciril II, nu se mai alese în Constantinopol ci în Ierusalim şi este primul care fu ales fără amestecul Constantinopolei, de către frăţia Sf. Mormânt, în urma unei cereri făcute de „Sf. Sinod, călugări, doi preoţi de mir şi doi laici bătrâni".[2]

La fel se pare că fu ales şi urmaşul acestuia, Procopie II la 1873.[3] Dar în curând surveni o nouă schimbare, conform Beratiului şi Hati-Humaiuului, care invita pe creştini să-şi întocmească legi pentru reglementarea chestiunilor bisericeşti. Sf. Sinod din Ierusalim elaboră un canonism încă la 1872[4] şi-l înaintă spre aprobare înaltei Porţi, dar Arabii începură agitaţii în 1873 şi 1874, pe tema acestui canonism, asaltându-i pe Turci cu cereri ca să introducă în noul canonism şi dreptul participării poporului la alegerea patriarhului şi arhiereilor,[5] şi cu drept cuvânt au motive de a fi nemulţumiţi, căci sunt conduşi, ei majoritatea credincioşilor patriarhiei de Ierusalim, de-o minoritate de clerici Greci.

Opoziţia Arabilor întârzie emiterea aprobării canonismului, care se produse abia la 1 Martie 1875, printr'un „Iradè" împărătesc (ordin de publicare).[6] Acest canonism cuprinde în cap. II, dispoziţiuni asupra alegerii patriarhului, conform cărora sinodul Ierusalimului, compus din 6 episcopi şi 9 arhimandriţi, avea

[1] Silbernagel o. c. p. 24.

[2] Προνόμια p. 109—110.

[3] Idem p. 111.

[4] Rev. Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, Ἀλεξάνδρεια 1932, p. 131 artic: „Κανονισμὸς τοῦ Ῥωμαΐκοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων".

[5] Idem p. 134.

[6] Idem p. 130; Χρ. Παπαδόπουλος: o. c. p. 768.

să aleagă un locțiitor care să îngrijească de alegere.[1] Acesta îndeplinea formalitățile pregătitoare, apoi se purcedea la alegere, astfel: sinodul tuturor arhiereilor tronului Ierusalimului se aduna și forma lista candidaților,[2] care trebuia să fie cenzurată apoi de înalta Poartă.[3]

Adunarea electorală se compunea din toți arhiereii tronului Ierusalim, arhimandriții și toți protosincelii mănăstirilor din Ierusalim, câte un preot din fiecare eparhie ca reprezentant al credincioșilor, ales de credincioși, plus alți doi preoți aleși de credincioșii locuitori ai Ierusalimului. Această adunare alegea cu majoritate, prin vot egal și secret, trei candidați; din aceștia trei se alegea unul, tot prin vot secret cu majoritate, de către sinodul obicinuit (6 arhierei și 9 arhimandriți).[4] Alegerea episcopilor nu se făcea prin participarea laicilor. Guvernul turc a acceptat, una din cererile Arabilor, permițând o indirectă, și prin intermediul delegaților clerici, colaborare a poporului, la alegerea patriarhului. Adunarea electorală astfel constituită, avea 24 arhierei și arhimandriți, 45 reprezentanți ai frăției Sf. Mormânt și 12 clerici reprezentanți ai poporului.[5]

Intre 1873—1875, biserica Ierusalimului fu turburată de un patriarh, Ciril, care se sprijinea pe elementul laic și pe unii monahi, fu însă depus în 1875 de arhierei.[6] Primul patriarh ales după noul canonism,

---

[1] Προνόμια p. 66—7, II, art. 4 al Legii de organizare a patriarhiei Ierusalimului.

[2] Idem p. 67, art. 6.

[3] Idem p. 68, art. 8,

[4] Idem p. 67—9, art. 5, 9, 10; Χρ. Παπαδόπουλος o. c. p 770; Rev. Πάνταινος, Ἀλεξάνδρεια 1931, p. 598; 1932, p. 31, 73; Ἐκκλ. Φάρος 1909, p. 145, 162; Νέα Σίων, Ἱερους. 1933 August p. 467 sq.

[5] Πάνταινος 1931, p. 599; Ἐκκλ. Φάρος 1909, p. 162.

[6] Rev. Γρηγόριος Παλαμᾶς Tesalonic, 1920, p. 799.

fu la 1875, Ieroteiu (1875—1882).[1] Toţi patriarhii următori s'au ales apoi după sistemul acesta nou, până şi nu de mult răposatul Damianos (ales în 1897), iar înaintea lui, Nicodim (1883—1890) şi Gerasim (1891—1897).[2]

Patriarhii Antiohiei, ca şi cei ai Ierusalimului, se alegeau în Constantinopol, tot prin sobor mixt de arhierei şi fruntaşi ai neamului grecesc. Aşa se făcu la 1 August 1813, alegerea patriarhului Serafim, în urma unei cereri pe care o înaintaseră arhiereii şi credincioşii din Antiohia, cum se obicinuia adesea, cerându-l pe acesta.[3] In acelaş fel urmă şi alegerea succesorului acestuia, Metodie, la 1823, care fu iarăş cerut prin act scris, de către arhiereii şi credincioşii patriarhiei de Antiohia.[4]

In Antiohia se ţinea socoteală la alegerea episcopilor de voinţa poporului eparhiot, cum rezultă din 3 scrisori ale patriarhului Antim IV al Constantinopolei către patriarhul Antiohiei (din 19 Ianuarie, 29 Iulie şi 24 Sept. 1849), prin cari scrisori se caută soluţionarea unui conflict iscat din prilejul alegerii unui episcop nepoftit de credincioşi, în Beirut. Patriarhul Antim IV, zice că toţi credincioşii numitei eparhii i s'au adresat cerând să le fie dat episcop un anume egumen Isaia, dar fiind ales altul, acum cer să le fie împărţită eparhia în două şi să li se dea lor, celor din părţile apropiate de Liban, episcop, numitul Isaia. Antim îl sfătueşte pe Metodie să le dea celor din Liban, episcopie proprie, spre a evita un rău mai mare.[5] Patriarhul Metodie IV murind,

---

[1] Προνόμια p. 112; Ἐκκλ. Φάρος 1932, p. 139.

[2] Προνόμια p. 113—115.

[3] De. o. c. II 236. Actul de alegere al sin. Cstpl. pentru Serafim Προνόμια p. 102.

[4] Idem II, p. 237; Προνόμια p. 102.

[5] Idem II, 307 şi 307.

clerul și fruntașii Damascului cerură patriarhului Antim IV în scris, ca să le fie lor ales patriarh un Grigorie „πρώην Κ-πόλεως“.[1] Dar din actul alegerii (9 Octomvrie 1850), se vede c'a fost ales un altul, anume Ierotei mitropolitul Taborului, iarăș însă după cererea clerului și „τῶν προκρίτων χριστιανῶν“ ai patriarhiei Antiohiei.[2] După Ierotei, la 1885, creștinii Damascului se adresară celorlalți trei patriarhi, ca de comun acord să le aleagă patriarh, dar tot numai prin patriarhia Constantinopolei le fu ales Gherasim. Acesta demisionă și recomandă ca urmaș pe Spiridon, la 1891, care și rămase, deși fără nici-un fel de alegere, ci prin simpla recomandare a antecesorului său.[3] Pe neobservate, biserica Antiohiei se emancipă de sub tutela Constantinopolei, însă în dauna ei, căci deși Spiridon nu fu ales la Constantinopol și nici nu li se făcu vre-o mustrare pentru aceasta, totuș Antiohia, neavând un canonism după care să-și aleagă patriarh, demisionând în 1898 Spiridon, căzu în certe și intrigi, așa încât nu se putu alege urmaș,[4] decât abia în veacul XX. Neavând ei canonism aprobat de Turci, aceștia îi și opriră să-și aleagă patriarh.

Ca și a celorlalte două patriarhii orientale, și patriarhul Alexandriei se alegea tot la Constantinopol, de obicinuita adunare electorală mixtă. La 1805 fu ales astfel Teofil al III-lea, iar în actul de alegere, cetim (9 Noemvrie 1805) că a fost ales după stăruitoarele rugăminți ale evlavioșilor creștini ai Alexandriei, cari se găseau cu acest prilej în Constantinopol.[5] Tot la Constantinopol se alese și urmașul acestuia Ierotei I 1825.[6] Acesta a recomandat ca succesor pe arhiman-

[1] Idem II, 312. Scris. lui Antim IV 12 Aug. 1850.
[2] Idem II, 316; Προνόμια p. 103.
[3] Προν. p. 104.
[4] Id. p. 10⁵.
[5] De. o. c. II, p. 46; Προν. p. 94.
[6] Προν. p. 94—5.

dritul Ierotei, însă patriarhia Constantinopolei nevoind să ţie seamă de recomandarea aceasta, a ales la 1845 pe Artemie.[1] Trei laici cu vază din Alexandria, îl cerură pe Ierotei la Constantinopol, însă patriarhia nu aprobă invocând canonul 23 al Antiohiei, care opreşte episcopii să-şi aleagă urmaş.[2] Artemie demisionă în 1847 văzând că-i nepoftit şi de astădată trebui să se aleagă Ierotei II cel pomenit.[3] Patriarhul Constantinopolei ne spune într'un act din 20 Maiu 1846, că alegerea lui Artemie n'a fost plăcută celor din Egipt, iar creştinii din Alexandria şi cei din Cairo au trimis la Constantinopol plângeri, arătându-şi neplăcerea că le-a fost dat patriarh, Artemie, şi foarte inzistent au propus pe arhimandritul Ierotei, invocând între altele şi voinţa poporului („τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ").[4] Scrisoarea patriarhală către Ierotei (31 Ianuarie 1847), menţionează că în urma afecţiunii generale manifestate de cler şi popor, şi în urma dorinţii acestora, şi marea biserică l-a ales.[5] Cei trei arhierei cari l-au hirotonit repetă acelaş lucru în a lor „ὑπόμνημα" din 20 Aprilie 1847, că urmând cererii generale a creştinilor ortodocşi, l-au ales şi hirotonit pe Ieroteiu.[6] Ierotei la 1857, văzându-şi sfârşitul apropiat, vru să-şi lase urmaş în înţelegere cu creştinii din Alexandria, însă patriarhul Constantinopolei Ciril VII, în epistola către Ierotei (Iunie 9 1857), cu provocare la can. 23 Antioh. îl opreşte.[7] Murind Ierotei, poporul şi clerul din Egipt, ceru prin act scris pe Calinic mitropolitul Tesalonicului.[8] Patriarhul Constantinopolei Ciril VII, în epistola sinodală din Ianuarie

---

[1] Id. p. 95.
[2] De. o. c. II, 85. Epist. sinodală Constantinopol 25 Sept. 1845.
[3] Id. II, 96. „Act sin. Constantinopol către Ciril Ierus. Ian. 31 1847.
[4] Id. II, 297.
[5] Id. II, 101.
[6] Id. II, 110.
[7] Id. II, 131.
[8] Id. II, 133. Actul alegerii lui Calinic din 9 Ian. 1859. Προν. p. 96.

27, 1859, pe care-o trimite lui Calinic, îi spune că cele două comunități din Alexandria și Cairo, clerul și poporul acestora, s'au adresat cu acte către marea biserică din Constantinopol, propunându-l împreună cu alți doi candidați și pe el.[1]

Se introdusese așadar uzul, că deși alegerea se făcea în Constantinopol, totuș credincioșii din Egipt, cler și popor, după vechiul drept, să propună trei candidați, precum rezultă din acest act, sau numai pe unul, dupăcum văzurăm mai nainte. Calinic demisionă în 1861, iar cele două mari comunități creștine din Egipt, cea din Alexandria și cea din Cairo, au început a se certa pentru alegerea noului patriarh. Unii, cei din Alexandria, propuseră prin cerere scrisă la Constantinopol, pe arhimandritul Eugeniu, pe care-l desígnase ca urmaș însuș Calinic, iar ceilalți din Cairo, propuseră pe arhiepiscopul de Sinai, Chiril. Patriarhul de Constantinopol Ioachim II și sinodul, prin actul adresat comunității din Alexandria, în care ne și descrie situația (31 Maiu 1861), îi sfătuiește să se împace și le propune un nou candidat, pe Iacob mitropolit de Cizic, adăugând că o scrisoare la fel a trimis și comunității din Cairo.[2] Și de fapt Iacob și fu ales.[3] Sub acesta se produse și emanciparea bisericii alexandrine de sub influența celei din Constantinopol. Conformându-se Hati-Humaiunului, Iacov împreună cu sinodul elaboră, un canonism, reglementând alegerea patriarhului, care avea să se facă de aci înainte în Alexandria. Această lege dupăce fu aprobată de înalta Poartă,[4] se publică de sinodul din Alexandria la 26 Aprilie 1866, după moartea lui Iacov (30 Decemvrie 1865). Articolul 2 al acestei legi, precizează principiul participării laicilor la ale-

[1] Id. II, 133—4.

[2] Id. p. 146. Πρoν. p. 96—7.

[3] Πρoν. 96—7.

[4] Id. 97.

gerea episcopilor şi independenţa patriarhiei alexandrine. El dispune astfel: „Patriarhul să se aleagă atât de cler cât şi de popor, cu excluderea intervenţiei oricărei alte puteri, fie bisericeşti, fie civile".[1] Primul patriarh ales după noul canonism, fu Nicanor la 1866, ales în Cairo, într'o adunare compusă din 8 clerici şi 8 laici,[2] cu neobservarea corectă a legii, pe care-o vom analiza mai jos. In urma certelor iscate între doi candidaţi: Nil mitropolitul Pentapolei şi arhimandritul Eugenie, patriarhia de Constantinopol le impuse pe Sofronie, fost patriarh de Constantinopol, la 6 Maiu 1870.[3] Sub acesta sinodul local din Alexandria în Martie 1874, completă canonismul din 1866; adause noui decizii în ce priveşte alegerea locţiitorului patriarhului în caz de vacanţă, dispunând ca adunarea ce-l va alege să se compună din: (art. 2 al noilor dispoziţiuni) arhiereii tronului aflători în Alexandria, marele protosincel, marele arhidiacon, egumenul mănăstirii patriarhale Sf. Sava din Alexandria, egumenul mănăstirii patriarhale Sf. George din Cairo, preotul bisericii (proestosul) „Bunei-Vestiri" din Alexandria şi a celeilalte biserici din Alexandria, a Adormirii Maicei Domnului, şi primul preot al bisericii patriarhale din Cairo, a Sf. Nicolae, apoi 6 epitropi laici din Alexandria şi 4 din Cairo. Aceştia prin vot secret (art. 4) aveau să aleagă cu majoritate pe locţiitor,[4] care urma să facă pregătirile pentru alegerea noului patriarh. Alegerea patriarhului avea să se facă printr'o adunare electorală, compusă tot din elementele cari aleg pe locţiitor, la cari se mai adaugă: *a)* un număr mare de preoţi ai tronului, cari sunt poftiţi la alegere conform art. 9 al legii, *b)* câte-un epitrop laic din fiecare comunitate conf. art. 10—11; apoi iarăş se mai adaugă

---

[1] Mansi t. 40, col. 733.

[2] Πάνταινος. 1933. p. 390, 22 Iunie Nr. 25.

[3] Προν. 98.

[4] Mansi t. 40, col. 297.

6 reprezentanţi ai meseriaşilor din Alexandria şi 4 ai celor din Cairo, conf. art. 10—11. Adunarea astfel constituită avea să facă un catalog al candidaţilor, pe care-l supunea aprobării guvernului conf. art. 18, iar adunându-se din nou, alegea cu majoritate de voturi pe patriarh conf. art. 19.[1] Sofronie înmână canonismul acesta completat guvernului egiptean, însă nu fu aprobat.[2] Alegerea patriarhilor: Ieroteiu II (1847), Calinic (1858) şi Iacov (1861), s'a făcut în Constantinopol, însă după propunerea clerului şi poporului din patriarhia Alexandriei.[3] Sofronie (1870) fu ultimul patriarh ales în Constantinopol.[4] In urma neaprobării canonismului, aşa cum l-a prezentat Sofronie, alegerea urmaşului său se făcu, nu după vre-un canonism special, ci numai după principiul cuprins în ambele, astfel că toate oraşele şi comunităţile egiptene şi-au trimis delegaţi laici, cari împreună cu clerul şi alţi reprezentanţi, au ales în 1899, prin majoritate de voturi, în Alexandria pe Fotie I.[5]

Biserica autocefală din Cipru, n'a avut niciodată până în veac. XX vre-o lege scrisă care să-i reglementeze viaţa bisericească, ci din vechime s'a condus numai după sfintele canoane, în conformitate cu cari, alegerea arhiepiscopului şi-a celorlalţi arhierei, se făcea prin colaborarea reprezentanţilor credincioşilor laici. Aceasta se confirmă şi printr'o „ἀναφορά" a clerului şi poporului din Cipru subscrisă de cler şi laici, pe care în 29 Iunie 1810, o înaintează patriarhului de Constantinopol cerând să le trimită arhierei cari să le hirotonească pe aleşii lor: Ciprian ca arhiepiscop de Cipru, şi Meletie ca mitropolit de Kitia,[6] ceeace le şi aprobă patriarhul

[1] Id. col. 297—8, Πάνταινος 1933, 6 Iulie Nr. 27, p. 422.
[2] Πάνταινος. 1933, p. 242—3.
[3] Id. 1933, p. 389.
[4] Id. 1933. p. 421.
[5] Id. 1933, p. 423; Sidarus o. c. p. 157.
[6] De. o. c. II, 604.

Ieremia III şi sinodul Constantinopolei, printr'un act din 15 Iulie 1810.[1] Patriarhul Constantinopolei Antim IV, felicită printr'o scrisoare din 2 Maiu 1849, pe mitropoliţii şi creştinii Ciprului, pentru alegerea noului arhiepiscop Ciril, căci aceştia îi anunţaseră, după moartea arhiepiscopului Ioanichie, „alegerea lui Ciril, cea făcută de către mitropoliţi şi de către reprezentanţii tuturor oraşelor Ciprului".[2] Nu numai Ciril ci şi urmaşii săi, la 1854 Macarie, apoi la 1865 Sofronie, s'au ales prin participarea reprezentanţilor laici şi clerici ai tuturor comunităţilor ortodoxe din Cipru, alături de arhierei, dupăcum rezultă din actele de alegere ale acestora.[3] Apoi şi mitropoliţii se alegeau la fel, însă numai cu participarea reprezentanţilor clerici şi laici ai eparhiei vacante. (In Cipru toţi episcopii au titlul de mitropolit) aşa ne arată actele de alegere ale mitropoliţilor: Hrisant al Cirineii, an. 1850, a urmaşului acestuia Ciril, an. 1889, apoi a urmaşului lui Ciril, Vasiliu, an. 1895, şi a mitropolitului de Pafos Epifanie la 1890.[4]

In Rusia, colaborarea poporului pierise cu desăvârşire şi orice arhiereu se alegea, dela desfiinţarea patriarhatului până la 1822, de către ţar din doi candidaţi propuşi de Sf. Sinod, iar după ucazul din 21 Ian. 1822, Sf. Sinod propunea ţarului 3 candidaţi, din cari acesta alegea pe unul.[5]

La Sârbi în acest veac problema alegerii arhiereilor se prezintă precum urmează. Deputaţii laici ai neamului sârbesc, trimit în 25 Septemvrie 1823 o cerere către patriarhia din Constantinopol, de care depindeau ierarhiceşte, în care, arătând că au plătit toate dato-

---

1 Id. 605.

2 Id. 628.

3 Γ. Φρανκούδης: Ἱστορία τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ ζητήματος Κύπρου. Ἀλεξάνδρεια 1911, p. 259.

4 Id. Ibid.

5 Silbernagel. o. c. p. 112; R. Janin o. c. p. 244.

riile celor două eparhii: Uzice şi Belgrad, cer ca de acum înainte alegerile viitorilor vlădici, pentru aceste două scaune, să se facă cu învoirea principelui Sârbilor şi a reprezentanţilor poporului.[1] Patriarhia a respins cererea aceasta precum şi altele cari o însoţeau, prin decizia din 25 Septemvrie 1823.[2] Sârbii însă, n'au renunţat, iar patriarhia, în cele din urmă a aprobat prin „Tomul Sinodal" din August 1831, ca „mitropoliţii şi episcopii eparhiilor Serbiei, să se aleagă de acum şi mai încolo din clerul sârbesc, de către prealuminatul Domn şi de poporul ortodox sârbesc", iar cei astfel aleşi să fie întăriţi de patriarhul ecumenic prin „ἔκδοσις".[3] După acest chip s'a făcut alegerea lui Meletie al Belgradului, cum rezultă din ὑπόμνημα, actul de alegere, dat de patriarhul Constantin I la 17 Aug. 1831,[4] la fel fu şi cazul lui Nichifor, ales episcop de Uzice. Ne spune un act patriarhal cu aceiaş dată, că a fost ales prin acord comun, de către principele Serbiei Miloş Obrenovici şi de către fruntaşii poporului sârb ortodox („καὶ τῶν προὐχόντων τοῦ σερβικοῦ ορθοδόξου ἔθνους").[5]

La 1883 muri Meletie al Belgradului şi fu ales un altul, Petru, care prin ὑπόμνημα din Decemvrie 1833, fu aprobat de patriarhie, amintindu-se iar modul alegerii, acelaş ca cel aci mai sus pomenit, „după alegerea liberă a poporului din eparhia aceia" etc.[6] Petru demisionă, iar în locul lui fu ales, după sistemul în vigoare acum, un altul, cum ne spune o scrisoare a patriarhului

[1] De; o. c. III, 734.

[2] Id. III, 735.

[3] Idem 747; K. Ῥάλλης: Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐν Σερβίᾳ ἀρχιερέων ἀπὸ ἀρχομένου τοῦ ιη'αἰῶνος ηέχρι ὑπερμεσοῦντος τοῦ ιθ'αἰῶνος in Πρακτικὰ τῆς 'Ακ, Αθηνῶν 1933, p. 368–370.

[4] De. o. c. III. p. 750.

[5] Idem 751.

[6] Idem 753.

Ciril VII, din 8 August 1859.[1] Şi aşa, prin colaborarea reprezentanţilor poporului, modul precis nu-l ştim, s'a făcut şi de aci înainte alegerea arhiereilor, observându-se însă, ca şi cel puţin trei alţi arhierei să fie de faţă spre cenzurarea alegerii, cum se constată dintr'o scrisoare a mitropolitului Petru al Belgradului, dela 8 Maiu 1847,[2] şi din alta a mitropolitului Belgradului Mihail, din 8 Decemvrie 1860.[3]

In anul 1882, prin proectul de lege pentru organizarea bisericii sârbe (legea din 1862 nu se ocupa de alegerea ierarhilor) se prevedea pentru alegerea ierarhilor o adunare electorală compusă din arhierei, câţiva protoierei, ministrul cultelor şi a instrucţiunii, şi alţi 5 membri laici, între cari 2 magistraţi superiori şi 3 membri ai scupcinei.[4] Proectul fu votat de scupcină la 31 Decemvrie 1882, cu mici modificări neesenţiale.[5]

La 27 Aprilie 1890, se votă o lege de organizare a mitropoliei Belgradului.[6] Amăsurat acestei legi art. 126—127, alegerea arhiepiscopului Belgradului şi mitropolitului Serbiei, se făcea într'o adunare electorală compusă din toţi arhiereii, membrii sinodului episcopesc, toţi arhimandriţii, toţi protopopii judeţeni şi protopopii Belgradului şi Nişului, preşedintele consiliului de miniştrii, ministrul cultelor şi instrucţiunii, preşedintele şi vice-preşedintele camerei, preşedintele consiliului de stat, preşedintele Curţii de Casaţie, preşedintele controlei superioare (Curţii de Conturi), rectorul Universităţii şi rectorul institutului teologic. Alegerea se făcea cu vot secret (art. 136) cu majoritate de $^2/_3$

[1] Idem 763.
[2] Idem 760.
[3] Idem 765
[4] P. Lapin : Sobor kak vîsşii organ ţerkovnoi vlasti. Kazan, 1909 p. 431.
[5] Vezi Lapin o. c. p. 432—33.
[6] D. Boroianu: Dreptul Bisericesc, Iaşi 1899, t. II, 448; Milaş: Dr. Bis. 272.

din voturi (art. 138). Regele o aproba (art 139).[1] Episcopii nu se alegeau prin concursul laicilor.

Sârbii din imperiul austriac, cei din arhiepiscopia de Carlovit, continuară a se conduce după privilegiile ce li s'au acordat în veacul trecut, conform cărora arhiepiscopul Carlovițului se alegea tot de congresul național-bisericesc, 25 clerici, 50 laici; așa la 1837 Stefan Stancovici (căci antecesorul său ales în veacul trecut, Stefan Stratimirovici, păstori până la 1836) și urmașii săi toți.[2] La anul 1875, 30 Noemvrie, ei adoptară un statut de organizare.[3] In conformitate cu acesta, arhiepiscopul și mitropolitul Carlovițului după art. 7 și 20 § a. se alege tot de congresul național-bisericesc,[4] după un „statut special" care însă nu s'a publicat oficial niciodată, deși s'a alcătuit și prevedea ca mitropolitul să fie ales numai prin unanimitatea voturilor.[5] Congresul continuă a se compune din 25 clerici și 50 laici conf. cp. VI art. 20 al statutului.[6]

Aceeaș tradiție a alegerii ierarhilor prin colaborarea elementului laic, o găsim și la Bulgari, la cari luă o formă legală prin statutul de organizare a Exarhatului lor dela an. 1871. (Exarchijski Ustav).[7] Acestei legi i-se aduseră la 1883, unele modificări, iar o ultimă revizuire a legilor s'a făcut în 1895 și 1897.[8] După

---

1 Milaş: Dreptul Bis 272; Boroianu o. c. II., 482—3; Silbernagel o. c. p. 165—7.

2 Lapin o. c. p. 439; Puşcariu: Mitrop. p. 39—41; Mateĭ o. c. p. 165.

3 Kiss o. c. p. 10.

4 Id. p. 30—31, 52; Silbernagel o. c. p. 183; Milaş: Dr. Bis. p. 272

5 Kiss o. c. p. 30 nota 2.

6 Id. p. 49; Milaş: Dreptul Bis. p. 272. Vezi în special despre acestea, R. Radic o. c. passim şi Emilian Radic: Die Verfassung der orthodox-serbischen Particular-Kirche von Karlovitz, Prag, 1880 passim; N. Zaozierski: Ţerk. Vlasti p. 392 sq.; Gorciakov o. c. p. 419 sq.

7 Zankow: Verfass. p. 60.

8 Id. p. 61.

statutul exarhal modificat la 13 Ianuarie 1895,[1] care, cu foarte mici diferenţe, cuprinde aceleaşi dispoziţiuni ca şi cel din 1871, alegerea exarhului (exarhatul în fiinţă din 28 Februarie 1870) se face printr'un sobor electoral compus din Sf. Sinod, care, cf. art. 9, e format numai din 4 arhierei pe lângă exarh, din consiliul exarhal, care, cf. art. 11, e format din 4 preoţi parohi din eparhia exarhului şi apoi din câte doi delegaţi,[2] un cleric şi un laic, aleşi de fiecare eparhie prin alegătorii eparhiali, cari, cf. art. 59, sunt 3 clerici şi 3 laici. Acest sobor, cf. art. 22, alege prin vot secret şi prin majoritate pe exarh, dintr'un număr de 3—5 candidaţi, pe care-i aleg mai'nainte numai arhiereii toţi (nu numai cei din Sf. Sinod), după o formalitate simplă şi cu aprobarea guvernului (art. 17, 18, 2), care se mai cere şi special pentru celce este ales exarh de soborul electoral (art. 24—5).[3] Inafară de exarh, în biserica bulgară poporul mai era îndreptăţit să colaboreze şi la alegerea celorlalţi arhierei eparhioţi. La alegerea acestora, se constituia un sobor electoral, compus din consiliul eparhial (ca spectator, format din 4 preoţi art. 11) al eparhiei vacante, plus alegătorii eparhiei, 3 clerici şi 3 mireni (art. 59). Numai aceşti alegători ai eparhiei în prezenţa preşedintelui, care este un arhiereu cu titlul de locţiitor numit de Sf. Sinod, aleg din catalogul compus de Sf. Sinod al candidaţilor, prin vot secret şi majoritate, două persoane (art. 41), dintre cari Sf. Sinod apoi alege în biserică în prezenţa poporului,

---

1 Id. ib.; Boroianu o. c. II, 506; Milaş: Dr. Dis. p. 273.

2 De aceşti doi delegaţi numiţi şi reprezentanţi diecezani, legea nu spune nimic dacă trebue să fie clerici sau laici, obiceiul este să se aleagă un cleric şi un laic, zice St. Zankow: Die Verwaltung der bulgarischen orthodoxen Kirche, Halle 1920, p. 208.

3 Zankow: Verfass. p. 189—90, Verwalt. p. 179—82; Boroianu o. c. t. II, 503—511.

prin vot secret, pe viitorul arhiereu (art. 44).[1] La Bulgari aşadar, deşi se procedează într'un mod foarte complicat, totuş se observă un procedeu canonic, la alegerea ierarhilor.

Dupăce în vremea revoluţiei dela începutul veacului 19, statul grec şi-a dobândit independenţa, şi biserica grecească s'a declarat autocefală într'un sinod al arhiereilor ţinut la Nauplia în 27 Iulie 1833, în urma unei decizii similare a puterii politice din 23 Iulie 1833.[2] Dar nu fu recunoscută de patriarhia Constantinopolei îndată, ci abia printr'un tom sinodal din 29 Iunie 1850.[3] Conform legiuirilor în vigoare dealungul veacului 19, arhiereii greci, s'au ales anticanonic şi fără concursul obişnuit al reprezentanţilor mirenilor. (Vezi legile din 23 Iulie 1833 şi 9 Iulie 1852).[4] Adunarea naţională din Nauplia (1831—32) a cerut prin art. 10 al Constituţiei votată atunci, ca la alegerea arhiereilor, credincioşii eparhiei să propună candidaţii.[5] Natural, aceasta a rămas numai o dorinţă pioasă. La 1876, distinsul teolog, N. Damalas a ridicat protest, printr'o scriere motivată, împotriva excluderii poporului dela alegerile arhiereilor şi împotriva altor inovaţii şi practici anticanonice din biserica grecească, propunând şi susţinând ca la alegerile arhiereilor să se accepte participarea mirenilor.[6]

---

[1] Zankow: Verwalt. p. 186—88; Boroianu o. c. t. II, 512—14; Milas: Dr. Bis. 273, 298; Silbernagel o. c. p. 89—90.

[2] Γ. Δυοβουνιώτης: Ἑλληνικοὶ Κώδικες, Atena 1901, p. 5—6; Silbernagel o. c. p. 66.

[3] Δυοβουνιώτης o. c. p. 21.

[4] Idem p. 5 sq. 175 sq.; Ἁ. Ἀλιβιζάτος: Ἡ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει ἐκκλησιατικὴ πολιτικὴ Atena 1932, p. 11—12.

[5] Π. Ζάχος: Νομοκανονικὴ μελέτη περὶ τῶν σχέσεων ἐκκλησίας καὶ πολιτείας. Ἐν Τρικκάλοις 1911, p. 150.

[6] Ν. Δαμαλᾶς: Περὶ διαρηθμίσεως τῶν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Atena 1876, p. 5 sq. p. 48.

In biserica Românilor din principate, s'a urmat datina veche la aşezarea arhiereilor. Introducându-se la 1831 şi 1832, „Regulamentul Organic", impus ţărilor române de Ruşii cari le ocupaseră (1828—34), alegerea vlădicilor se făcu în acest timp de adunările legiuitoare politice, împreună cu reprezentanţii bisericii.[1] Pentru fiecare principat se întocmise câte-un „Regulament Organic" deosebit, care intră în vigoare în Muntenia prin Iulie 1831, iar în Moldova abia prin Ianuarie 1832 şi dură parţial până la 1858 şi chiar 1865.[2]

„Regulamentul Organic" al Munteniei, dispune cu privire la alegerea ierarhilor astfel: „Mitropolitul şi Episcopii cei în adunare, după întocmitoarele legi ale ţării, să vor alege dintre bisericaşii pământului cunoscuţi pentru a lor pilduită evlavie, statornică învăţătură şi cercată destoinicie.

Alegerea acestor duhovniceşti păstori să va face după drepturile şi obiceiurile ţării de către obicinuita obştească adunare dinpreună cu boerii din treapta dintâiu ce nu să vor afla mădulări ai aceştii adunări".[3]

„Mitropolitul să va alege dintre trei episcopi ce vor fi în lucrare... având calităţile cerute, după articolul de mai sus" 359.[4]

Această dispoziţiune a „Regulamentului Organic" art. 360, din 1831, fu întărită şi complectată printr'o legiuire nouă din 29 Iulie 1840, al cărei prim articol hotăreşte mai explicit, că „Alegerea Mitropolitului se va face dintre trei episcopi ce vor fi în lucrare... după drepturile şi obiceiurile ţării, de cătră obicinuita ob-

[1] Matei o. c. p. 130.

[2] Victor Onişor: Istoria dreptului român, Cluj 1921, p. 314.

[3] Secţia III, art. 359 al Reg. Org. Buc. 1832, p. 190.

[4] Regulamentul Organic, Bucureşti 1832, secţia III, art. 360, p. 190 şi ediţia din 1847, Bucureşti p. 329.

ştească adunare... potrivit art. 359 şi 360 din organicescul regulament". [1]

Pentru Moldova, Regulamentul său Organic dispune în acelaş fel ca şi cel al Munteniei, cu privire la alegerea ierarhilor. Aceştia, atât mitropolitul cât şi episcopii, aveau să se aleagă tot prin „adunarea obştească" sporită „şi cu acei din boieri a rangurilor întâi, care nu s'ar întâmpla a fi mădulări de această adunare" (art. 411 şi 412). [2]

Ierarhii principatelor s'au ales deci în tot timpul aplicării Regulamentelor Organice, prin obşteştile adunări extraordinare, la cari luau parte un număr mai mare de boieri decât se obicinuia. Caz concret de alegere putem cita pentru acest interval, alegerea mitropolitului Munteniei, Neofit (1840—49). Patriarhul Constantinopolei Antim VI, în 4 Martie 1840, scrie domnitorului Alexandru Ghica (1834—42) să se facă „κατὰ τὰ ἀρχαῖα τοπικὰ ἔθιμα" alegerea mitropolitului, căci scaunul era vacant. [3]

Alexandru Ghica, răspunde la 1 Iulie 1840, că s'a transferat la mitropolie, Neofit dela Râmnic, adăugând că pe acesta, „toţi cei de aici cari sunt din tagma ieraticească şi din tagma politicească, unanim l-au prezentat nouă recomandându-l ca prim păstor al Ungrovlahiei". [4] Patriarhului Antim IV, îi mai trimite logofătul Munteniei Nicolae Aristarhi, un raport în 6 Iulie 1840, asupra alegerii lui Neofit, care ca mitropolit trebuia confirmat de patriarh, în care iarăş ni se spune că a fost ales „prin cererea generală a clerului şi a demnitarilor

---

[1] Regulamentul Organic, Bucureşti 1847, p. 608 art. 1 al legiuirii din 29 Iulie 1840 „Pentru formele alegerii Mitropolitului".

[2] Regulamentul Organic al principatului Moldovei, Iaşi 1864, p. 238 - 41. Cf. Gh. Cronţ o. c. p. 57.

[3] De. o. c. III, 573.

[4] Id. III, 575.

civili", şi logofătul cere şi „ἔκδοσις" patriarhal pentru confirmarea lui Neofit.[1] Patriarhul într'o nouă scrisoare către Alexandru Ghica, 19 Iulie 1840, ne descrie în acelaş fel alegerea lui Neofit, şi eliberând „ἔκδοσις" în aceeaş zi, înscrie şi în textul acestuia pomenitul mod de alegere.[2]

La 1849, obştească adunare fu înlocuită prin *Divan*, şi potrivit unei instrucţiuni a Porţii din an. 1850, instrucţiune dată în înţelegere cu Rusia, de aci înainte, alegerea vlădicilor se făcea de-o adunare compusă din Divan, apoi alţi boieri de diferite categorii, plus 12 „feţe bisericeşti". Aceştia toţi cu vot egal, aveau să aleagă pe arhierei, cari trebuiau confirmaţi de domn.[3]

După acest sistem, prin Divanuri se aleseră atât în Moldova cât şi în Muntenia o serie de vlădici.[4] Domnitorul Barbu Ştirbei al Munteniei, scrie, în 23 Septemvrie 1850, patriarhului Antim IV, cerând „ἔκδοσις" pentru noul mitropolit Nifon (14 Septemvrie 1850, † 1875) care s'a ales de către cler şi de către demnitari, (καὶ τῶν ἀρχόντων) cu majoritate".[5] Tot prin Divan fu ales şi Sofronie al Moldovei, (1851—60).[6] Divanul ad-hoc din Moldova, la 20 Decemvrie 1857, în rostirile sale asupra chestiunilor bisericeşti, dete pentru a doua oară (prima oară Reg. Org. făcuseră acest lucru) o formă legală uzului până atunci observat la alegerea ierarhilor. In art. 5 al rostirilor zice: „Potrivit sfintelor canoane şi drepturilor clerului ab antiquo şi legii fundamentale a ţării, alegerea mitropoliţilor şi a episcopilor, va urma a

---

[1] Id. III, 579.

[2] Idem III, 580 şi 582.

[3] Gh. Cronţ o. c. p. 67; Matei o. c. p. 131; V. Onişor o. c. p. 316. După 1848 Reg. Organice n'au mai rămas integral în vigoare.

[4] Iorga o. c. II, 269.

[5] De. o. c. III, 625.

[6] Iorga o. c. II, 269.

se face prin *adunarea obştească* a ţării şi se va întări de către şeful statului. Această adunare va fi formată de către deputaţii legislativei, sinodul şi reprezentanţii extraordinari ai clerului monahic şi mirean din fiecare ţinut al eparhiei văduve".[1] Adunarea obştească alegea vasăzică împreună cu sinodul şi cu „reprezentanţii extraordinari", trimişi special numai la aceste ocazii din partea clerului monahal şi mirean al eparhiei pentru care avea să se facă alegerea. Această dispoziţiune ca şi altele cari privesc biserica, s'a adus prin sfatul lui Melhisedec (viitorul episcop de Roman) şi a învăţaţilor fraţi Scribăneşti.[2]

Proiectul de Constituţie al „Principatelor Unite" elaborat la 1859, prevede prin art. 78, că adunarea generală (parlament) va alege pe arhierei.[3] Vodă Cuza, produse mare turburare nu numai în biserica românească, ci şi în celelalte ale Orientului, prin dispoziţiunile ce le luă în chestiunile bisericeşti. Şi'n privinţa alegerii ierarhilor inovaţia lui fu tot atât de năstruşnică ca şi'n celelalte. La 5 Februarie 1865 se publică „Legea pentru numirea de mitropoliţi şi episcopi eparhioţi din România", votată în 20 Ianuarie 1865 de adunarea electivă a României. Prin această lege, alegerea arhiereilor din principate se trece pe seama consiliului de miniştri, cu totala excludere a clerului sub orice formă, iar domnitorului i se rezervă dreptul de ultim cuvânt. Este o uzurpare de drepturi pe seama domnitorului, care a şi numit arbitrar pe unii vlădici.

---

[1] Filaret Scriban: Istoria bisericească a Românilor pe scurtu, ed. de Iosif Bobulescu, Iassy 1871 p. 149; Neofit Scriban: Nelegalitatea şi defectuozitatea proiectului de lege pentru alegerea mitropoliţilor şi a episcopilor din Principatele-Unite, Iaşi 1861 p. 12; Matei o. c. p. 131; Puşcariu: Mitrop. Acte p. 277; Iorga o. c. II, 288.

[2] Matei o. c. p. 131; Iorga o. c. II, 288.

[3] Matei o. c. p. 131; Cronţ o. c. p. 68.

Art. 1 de lege zice: „Metropoliţii şi episcopii eparhioţi ai României, se numesc de domn după o prezentare a ministrului cultelor, în urma deliberaţiunei consiliului de miniştri".[1] Această măsură fu temeinic criticată de Scarlat Rossetti în Senat, la 5 Februarie 1865.[2]

Şi patriarhia din Constantinopol s'a agitat pe această chestiune invitând şi sinodul rus să-şi dea avizul asupra inovaţiilor anticanonice ale lui Cuza, la care Ruşii au răspuns desaprobând reformele domnului român, şi'n special mai aspru condamnă ei faptul că la alegerea arhiereilor nu se dă clerului nici-un cuvânt, ci numai miniştrilor.[3] Patriarhiei din Constantinopol i-a răspuns chiar domnitorul Cuza, arătând că legea pentru alegerea ierarhilor o consideră numai „ca o excepţiune la regula statornicită în trecut", ca o măsură provizorie.[4]

In răspunsul său, Cuza Vodă arată şi care era în trecutul principatelor române procedeul la alegerea vlădicilor. „Din timpurile cele mai antice — zice el — episcopii se alegeau la noi de soborul întrunit, adecă: de tot clerul şi poporul. Mai pe urmă prin divanul veliţilor boieri, din care clerul făcea parte". Citează apoi Regulamentele Organice pentru Moldova şi Valachia (art. 411 şi 359) cari dispun în acelaş fel, con-

---

[1] Mansi t. 40, col. 671.; Despre reformele lui Cuza vezi şi: St. Zankow: Ustroistvoto na rumânskata pravoslavna ţirkva, Sofia 1926, p. 20—24; Matei o. c. p. 132; Intreaga reformă bisericească a lui Cuza Vodă stârni reacţiune în ţară, vezi F. Scriban o. c. p. 121.

[2] S. Rossetti o. c. passim; Matei o. c. p. 133—4.

[3] A. Pavlow în Armonia o. c. 1867, Nr. 461, p. 4, col. 1. Critici foarte juste aduce acestei legi şi I. S. Berdnicov: Osnovniia naciala ţerkovnagho prava pravoslavnoi ţerkvi, Kazan 1902, p. 277—79.

[4] I. C. Apostol: Cuza-Vodă şi reforma sa în biserica română. Iaşi 1912, p. 36. Vezi despre lupta lui Cuza mai pe larg, şi Lapin o. c. p. 453—72.

sacrând „străvechiul uz" care datează dela Iustinian (Nov. 123 și 137).[1]

Dupăce în România veni domnitorul Carol I și se'ncepu pe toate tărâmurile o reorganizare generală, primi și biserica o nouă lege de organizare la 1872. „Legea pentru alegerea mitropoliților și a episcopilor eparhioți" din 14 Decemvrie 1872, dispune prin capitolul I articolii 1—4, ca alegerea arhiereilor să se facă printr'un colegiu electoral compus (art. 1) *a)* din ambii mitropoliți și din episcopii eparhioți din România, *b)* din toți arhiereii titulari aflați în România, români sau naturalizați români, și *c)* din toți deputații și senatorii afară de membrii eterodocși. Alegerea se va face cu majoritatea voturilor alegătorilor (art. 3), și se supune prin ministrul cultelor, la întărirea domnească (art. 4).[2] Această lege a fost în vigoare în întreg veacul al XIX-lea.

Biserica Românilor din Austro-Ungaria, căreia i se trimiseseră prin curtea imperială, câțiva episcopi sârbi în a doua jumătate a veacului XVIII, rămase fără episcop, dela moartea sârbului Gherasim Adamovici, 1796, până la 1810, când li se dete primul episcop român după 110 de prigoană religioasă, în persoana lui Vasile Moga. Alegerea acestuia și a altor doi candidați, se făcu de un sobor de protopopi, adunat la Turda, dar dintre cei trei aleși curtea imperială confirmă pe Moga.[3] Dela alegere așadar, îi vedem lipsind pe reprezentanții mirenilor, uz ce se introduse și la uniți, în cei 100 ani de rătăcire. Murind Vasile Moga la 1845, clerul nu luă nici-o măsură în vederea alegerii noului vlădică;

---

[1] I. C. Apostol o. c. p. 33—35.

[2] Mansi t. 42, col. 221; Iorga o. c. II, 296; Boroianu o. c. II, 52; V. Pocitan: Compendiu de drept bisericesc, București 1898, p. 99—100; Silbernagel p. 151—2; Zankow o. c. p. 25.

[3] I. Lupaș: Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna, Sibiu 1909, p. 44; Matei o. c. p. 85.

mirenii însă în vara anului 1846, adresară o cerere către împăratul, prin care roagă să permită ca „împreună cu clerul să iee în proporție și mirenii parte la alegerea de episcop al lor", și aduc argumente în sprijinul acestui desiderat, între cari și pe acela că „în părțile Banatului, (la Sârbi) tocmai mitropolitul se alege și de mireni".[1] Dar nu li se încuviință aceasta.

Andrei Șaguna fu ales tot de un sobor de protopopi la Turda în 2 Decemvrie 1847, împreună cu alți doi candidați.[2] Șaguna fu însă confirmat la 5 Februarie 1848 de împărat.[3]

Marea adunare națională dela Blaj din 3/15 Maiu 1848, aduse o deciziune importantă cu privire la biserică, cuprinsă în punctul 2, prin care se declară că „națiunea română cere restabilirea mitropoliei române și a sinodului general anual, după vechiul drept, în care sinod să fie deputați bisericești și mirenești. In acelaș sinod să se aleagă și episcopii românești, liber, prin majoritatea voturilor fără candidațiune".[4] Se cere precis și hotărât, restabilirea soborului mare mixt (care existase înainte de unire) și ca alegerea episcopilor să se facă tot de soborul mixt, precizând că acestea le cer după vechiul drept, drept ce existase până la unire, și într'un elan de sinceră înfrățire, lucrurile acestea se cer nu numai de ortodocși, cari ar putea zice unii prea zeloși, că au fost seduși de Șaguna, ci și de frații uniți, și autoritatea în materie a celorce au formulat această deciziune nu poate fi trasă la îndoială, având în vedere că au fost de față cei mai buni și mai cu-

---

[1] Lupaș: Șaguna p. 59; Matei o. c. p. 98—9; T. V. Păcățian: Cartea de aur, Sibiu 1904 ed. II, vol. I, p. 168; Matei: Mirenii p. 35.

[2] Lupaș: Șaguna p. 60.

[3] Idem p. 61.

[4] Puș cariu: Mitrop. p. 67; Mitrop. Acte p. 10; N. Popea: Mitropolitul Andrei baron de Șaguna, Sibiu 1879, p. 75; Matei o. c. p. 102.

noscători bărbaţi ai neamului românesc din Ardeal. Când au zis: „după vechiul drept", cuvântul lor a fost întemeiat pe realităţi, n'a fost o expresie adausă inutil.

Prin Martie 1848 avu loc la Cernăuţi o mare adunare naţională (peste 200 preoţi) din cler şi mireni, care protestă împotriva schimbărilor introduse în viaţa bisericii dela răpirea Bucovinei, şi ceru între altele la cp. 1, o „adunare bisericească de clerici şi mireni cari să aleagă pe episcopi, după vechiul drept din Moldova".[1] Acelaş lucru se repetă şi în „Petiţiunea Ţării", pe care în Iunie 1848, Românii bucovineni o înaintară împăratului.[2] Era o mişcare generală în întreaga biserică ortodoxă din Ungaria şi Austria, şi toate străduinţele converg spre o re'nviere a vechei organizaţii bisericeşti, pierdută în Ardeal prin unire, şi'n Bucovina prin anexarea la Austria.

Un sinod mixt ţinut la Chişineu în eparhia Aradului, la 24 Martie 1849, votă o „Constituţie bisericească" în care prin art. 2 § 2, se prevedea ca alegerea episcopului să se facă de sinodul mixt, în care se stabileşte raportul de $^{2}/_{3}$ laici şi $^{1}/_{3}$ clerici.[3]

In „Petiţiunea generală a naţiunii române" din 13/25 Februarie 1849 către împăratul, înaintată de reprezentanţii tuturor Românilor din Ungaria şi Austria, în frunte cu: Şaguna, Ion Mocioni, Eudoxiu Hurmuzachi etc. aceştia cer sub pct. 3 § 3, să li se încuviinţeze ca o adunare naţională să aleagă un cap bisericesc-arhiereu „sub care vor sta ceilalţi episcopi naţionali".[4] Deputaţii naţiunii române din Transilvania, cer la 12/24 Octomvrie 1849 ministeriului imperial, despărţirea ierarhică de

---

[1] Matei o. c. p. 123; I. Nistor: Istoria bisericii din Bucovina, Bucureşti 1916, p. 66.

[2] Matei o. c. p. 124; Nistor o. c. p. 70, 72.

[3] Matei o. c. p. 289—90 anexa II.

[4] Puşcariu: Mitrop. Acte p. 12.

Sârbi şi un mitropolit independent pentru Români, care să se aleagă de un congres compus din „deputaţi preoţi şi seculari".[1]

In Sibiu Şaguna ţinu un sobor la 12 Martie 1850, compus din $^1/_2$ clerici şi $^1/_2$ mireni. La acesta se repetă dezideratul pentru dobândirea unui sinod mixt, care să aleagă pe un mitropolit al Românilor din Austria şi Ungaria.[2] Sinodului acestuia îi trimise şi A. T. Laurian, un proect de „Constituţie bisericească" care iarăş prevedea ca alegerea mitropolitului să se facă de un sobor mixt al mitropoliei întregi, iar cea a episcopilor, de sinodul eparhial, mixt şi acesta ca şi cel mitropolitan.[3]

Un sinod mixt care avea să cuprindă $^1/_2$ membri mireni şi $^1/_2$ clerici (toţi protopopi, dar care avu numai 27 clerici şi 9 mireni) se ţinu la 23 Iulie 1850 în Arad, şi pe lângă altele, ceru voe să se ţie un congres general al tuturor Românilor de sub coroana Habsburgilor, la care să ia parte toţi episcopii şi reprezentanţi ai clerului şi poporului, şi acest congres să aleagă un mitropolit.[4] Sinodul votă şi un regulament pentru „organizarea sinodului diecezei Aradului"; acesta avea să se compună din $^1/_2$ clerici şi $^1/_2$ mireni (cp. I art. 2) şi să aleagă pe episcop (art. 2 cp. II).[5]

Nici biserica unită de atunci nu se lepăda de colaborarea mirenilor, ci bărbaţii ei cei mai de seamă, ca Cipariu, Bărnuţiu etc., cerură, ca deputaţi naţionali, guvernului din Viena, printr'o petiţie din 5 Septemvrie 1850, în conformitate cu vechiul uz al bisericii române din Ardeal şi cu tradiţia bisericii or-

---

[1] Idem p. 23.
[2] Matei o. c. p. 115.
[3] Idem p. 304—5, anexa III.
[4] Idem p. 111.
[5] Idem p. 113 şi 315—16, anexa IV.

todoxe întregi, să li se permită ca la alegerea episcopilor să ia parte şi mirenii, ca astfel, într'un sinod compus atât din clerici cât şi din mireni, cu majoritate să se aleagă episcopii „secundum veterum hodiedumque pluribus in partibus observata consuetudinem", apoi adaugă că „Hunc ecclesiae usum non solum ex antiquo modo Synodos et concilia habendi, facile nobis esset demonstrare, sed ex recentiori ipsius non unitae Illyricae Ecclesiae...", şi că acest obiceiu nu s'a pierdut nici după unire.[1]

Expunerile de până aci asupra problemei acesteia, sunt o vie dovadă a adevărului exprimat în această petiţie, compusă de oameni atât de competenţi ca luminatele figuri de cărturari pe cari le pomenirăm mai nainte, aşa încât încercările de a-i prezenta ca greşit informaţi, întorc învinuirile asupra cutezătorilor. Cererea citată s'a înaintat cu câteva zile înainte de data la care urma să se aleagă noul episcop unit, fixată la 16 Septemvrie 1850. La adunarea electorală ce se compuse din peste 207 clerici, se discută într'o specială „conferinţă" chestiunea mirenilor, în care se constată că „adunarea... nu se poate constitui după pravila şi datina cea veche a bisericii răsăritene şi după protocolul adunării generale a Naţiunii Române din Transilvania ţinută la Blaj în 3/15 Maiu 1848, în care s'a determinat ca să se aleagă episcopii româneşti în sinod prin deputaţi bisericeşti şi mireneşti, de care concluz tot poporul român unit din Transilvania cu cel mai fierbinte zel se ţine", ...căci de acesta „cu jurământ solemn s'a legat în preatinsa adunare dela 3/15 Maiu 1848, precât poporul, atât şi preoţimea, care acum nu poate voi să devină călcătoare de jurământ".

Adunarea cere totodată comisarilor împărăteşti, să permită cel puţin mirenilor culţi din Blaj să voteze în

[1] Idem p. 138.

numele poporului,[1] ceeace nu se încuviinţă. E tot atât de elocventă această mărturisire a unui corp electoral pur clerical, ca şi aceea a lui Cipariu, Bărnuţiu etc.

Broşura episcopului E. Hacman, intitulată: „Dorinţele dreptcredinciosului cler din Bucovina" din an. 1861, la p. 34 şi 36, se exprimă că alegerea mitropolitului să se facă printr'un sobor provincial compus din 30 clerici şi 30 mireni, desigur conform uzului străvechiu din Moldova.[2] In memoriul înaintat de episcopul Hacman la 2/14 Septemvrie 1864, sinodului din Carloviţ, cu unele propuneri pentru organizarea bisericii ortodoxe din Austria, se cere acelaş lucru, ca alegerea episcopilor şi mitropoliţilor să se facă de un sinod provincial, cu proporţia de 30 mireni şi tot atâţia clerici, recrutaţi, mirenii, dintre nobili, funcţionari şi reprezentanţi ai poporului, şi această adunare, prin majoritatea absolută de voturi, să aleagă 3 candidaţi, din cari stăpânirea va avea să numească unul.[3]

La 1864, Şaguna supune sinodului mixt adunat la Sibiu, proiectul său de „constituţie bisericească". In acesta prevede ca alegerea episcopilor să se facă (art. 100) printr'un sobor eparhial de 40 laici şi 20 clerici, care pe cel ales îl înaintează spre cenzurare sinodului episcopesc (art. 123).[4] Mitropolitul se va alege de sinodul mitropolitan, compus din toţi episcopii şi reprezentanţii clerului şi poporului, în proporţie de $^{2}/_{3}$ laici şi $^{1}/_{3}$ clerici, afară de episcopi (60 mireni, 30 clerici) art. 139 şi 193.[5] Deşi conform art. 198, alegerea mitropolitului avea a se face din „corul episcopilor", totuş art. 197 prevede, ca şi la alegerea epis-

---

1 Matei o. c. p. 139.

2 Şaguna: Anthorismos ed. germană, p. 59.

3 Puşcariu: Mitrop. Acte p. 267; Matei o. c. p. 126.

4 Matei o. c. p. 343, 348, anexa V.

5 Id. p. 361, anexa V.

copilor, cenzurarea alegerii de sinodul episcopesc.[1]

In fine, şi alte acte contimporane ale mitropolitului Şaguna şi ale altora, cuprind dorinţa de a fi aleşi arhiereii prin cler şi popor; între acestea mai amintim proiectul ce fu propus sinodului electoral adunat la Blaj în 1868, pentru alegerea de mitropolit, de vicarul Făgăraşului Ion Antoneli. Acesta criticând duhul absolutist ce se sălăşluise în biserica unită, împotriva instituţiilor vechi canonice, prezintă proiectul amintit, în care se cuprindea la pct. 5, propunerea ca pe viitor sinoadele ce vor avea să aleagă arhierei, „să se compună... atât din membri clerici cât şi mireni".[2]

La 16 Septemvrie 1868, s'a adunat în Sibiu marele congres naţional-bisericesc al bisericii ortodoxe din Ardeal care după proiectul ce i l-a prezentat Şaguna, votă „Statutul Organic", legea de organizare a bisericii ortodoxe din Ardeal, ce fu sancţionată de împărat la 28 Maiu 1869. In „Statutul Organic" s'a adoptat, cu unele adause mici, sistemul pe care Şaguna l-a formulat în proiectul din 1864, ce fu propus şi sinodului din 1868, cu privire la alegerea episcopilor (art. 97—105), însă cu privire la alegerea mitropolitului, introduse o inovaţie dispunând ca episcopii „sufragani, dacă nu sunt aleşi de deputaţi, nu au vot la alegerea mitropolitului" (art. 155 § 2) şi prevăzând la acelaş articol, 120 deputaţi în adunarea electorală: 40 clerici şi 80 laici.[3] Prin art. 157 § 15, se schimbă modul stabilit de Şaguna al cenzurării alegerii de sinodul episcopesc, punându-se aceasta dupăce s'a obţinut confirmarea alesului de către împărat.[4] După acest „Statut Organic" s'a condus biserica ardeleană până în veacul XX-lea.

---

[1] Id. p. 362.

[2] Id. p. 145.

[3] Statutul Organic, Sibiu 1900, p. 50.

[4] Id. p. 53, vezi despre reforma lui Şaguna, Zaozierski: Ţerk. Vlasti, p. 403 sq.; St. Zankow o. c. p. 4—5, p. 32, 34—35.

Nu este lipsit de interes să remarcăm şi faptul, că în biserica romano-catolică italiană, în veacul al XIX, filosoful Gioberti, apoi Rosmini şi Andisio, au deschis o luptă aprigă împotriva sistemului electoral catolic, pledând pentru o reformă în sensul în care ea s'a realizat în bisericile ortodoxe, cu deosebire în cea din Ardeal. Urmarea fu că scrierile acestora împreună cu ale altora au fost puse la index,[1] deşi în acelaş timp, papa recunoştea la unele popoare catolice sistemul electoral pentru care pledau aceştia, aşa la Armenii catolici bunăoară,[2] apoi la Caldeii uniţi cu Roma,[3] iar în veacul trecut, recunoscuse Rutenilor acelaş sistem, la fel şi bisericii din Liban la 1736 şi 1790.[4] Dar în biserica apuseană au mai existat curente ca acela pomenit al lui Gioberti şi Rosmini. Astfel, curentul lui Edmund Richerius († 1630), fost profesor la Sorbona, cu elevii săi, Du Pin şi Launouis,[5] Gallicanismul, Jansenismul, Febronianismul şi curentul lui Scipione de Ricci, episcop de Pistoria.[6]

SECOLUL XX

„Marea Biserică" a Constantinopolei, s'a condus mereu după canonismul din Septemvrie 1860, până după războiul mondial.[7] Legii electorale din 1860 i se adause printr'o decizie a Sf. Sinod din 6 Octomvrie 1921, art. 3, următoarea dispoziţiune nouă: „Numărul reprezentanţilor laici ai eparhiilor în adunarea electorală

[1] Steccanella o. c. p. 7—9—17.
[2] Fonti I. p. 163 act din an. 1853; Fonti II. p. 199 act din 1876.
[3] Fonti II. p. 201, act din 1877.
[4] Fonti XII, 473—75; 469—71; Collectio Lacensis, Freiburg im Breisgau 1876, vol. II, p. 301—2.
[5] F. Cavagnis: Institutiones juris publici ecclesiastici, Romae 1906, II. 151—2.
[6] Cavagnis o. c. II, p. 152—167.
[7] K. M. Ράλλης: Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον. Curs tip. Atena 1920 p. 45; R. Janin o. c. p. 149.

se stabileşte astfel", toate eparhiile cari se ţin de Constantinopol, se împart în trei clase, cele din clasa I vor fi reprezentate prin câte 3 laici, cele din a II clasă, prin câte doi, şi cele din a III-a clasă, prin câte un reprezentant, iar alegerea acestora se va face după orânduirea care există în fiecare eparhie, şi'n felul acesta, adunarea s'ar fi compus în total cam din 353 membri.[1] In ce priveşte reprezentanţii laici ai creştinilor din Constantinopol, se adauseră cu timpul modificări, introducându-se delegaţi şi ai altor corporaţii, decât a celor prevăzute de legea din 1860, astfel: ziarişti, mecanici, medici,[2] după posibilitatea pe care o lasă aceeaş lege cp. III, art. 3 § 9.

Potrivit legii electorale modificate prin adausele din 6 Octomvrie 1921, se făcu, la 25 Noemvrie în Constantinopol, alegerea patriarhului Meletie III Metaxa, fost mitropolit al Atenei.[3] Până la tratatul din Lausane, 23 Iulie 1923, a fost în vigoare vechiul canonism cu modificările pomenite, de atunci s'a şters.[4] După alungarea lui Meletie, în Octomvrie 1923, s'a adunat la Constantinopol un sinod al ierarhilor Constantinopolei, şi prin circulara din 4 Octomvrie 1923, arată că a preluat conducerea patriarhiei. Prin acest sinod se şi scoaseră în realitate din uz, canonismele generale, şi patriarhii ce urmară, s'au ales numai de către sinodul local din Constantinopol.[5] Uzul acesta este şi azi. Biserica se conduce după Sfintele

---

1 Rev. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια. Constantinopol 1921, p. 318; Andruţos o. c. p. 20; Ἐπίσημα Ἔγγραφα ἐκλογῆς Μελετίου, Ἀλεξάνδρεια 1922, p. 4. Nr. 16.

2 Ἐκκλ. Αλήθεια 1921, p. 351.

3 Ἐπ. Ἔγγραφα o. c. p. 8.

4 Rev. Échos D'orient. Istanbul Aprilie-Iunie 1934. nr. 174, p. 233.

5 R. Kazimirovici o. c. p. 9; Πάνταινος 1932, p. 463; Cronţ o. c. p. 23.

Canoane, fără a mai avea un statut de organizare. Canonismele deşi oficial scoase din uz, îi servesc totuş ca inspiratoare.[1] In 9 Februarie 1932, s'a instituit o comisie din 6 (7) mitropoliţi, cari au fost însărcinaţi cu elaborarea unei noui legi de organizare a patriarhiei,[2] însă până azi n'a apărut nimic.

In Ierusalim, până la moartea ultimului patriarh, Damianos, a fost în uz vechiul sistem de alegere după legea din 1875. Unele agitaţii s'au produs pentru revizuirea legii, mai alés din partea Arabilor, cari sunt foarte scurtaţi în drepturile ce li se cuvin ca elementului care formează majoritatea absolută a credincioşilor patriarhiei. Aceştia la 1909 (Noemvrie), se adresară înaltei porţi cu o jalbă[3] cuprinzând mai multe cereri, între cari sub punctul III şi aceea, ca să se dea poporului dreptul de a participa la alegerea patriarhului, iar la punctul IV, ca şi episcopii să se aleagă de credincioşi.[4] Fireşte nu li s'a aprobat, căci Grecii au avut grijă să convingă pe Turci, că Arabii n'au dreptate. Tendinţa manifestată numai, de Arabi la 1909, isbuti să prinză teren şi la ceilalţi credincioşi, aşa că după moartea lui Damianos, dupăce la 23 Septemvrie 1931 se decisese convocarea corpului electoral, poporul protestă, cerând să aibe reprezentanţi mai mulţi,[5] însă intervenţiile Grecilor interesaţi, amânară, cu sprijinul Englezilor, alegerea. De atunci se tot discută revizuirea canonismului din 1875 şi alegerea s'a tot amânat până la 22 Iulie 1935, când după vechiul canonism din 1875,

[1] Rev. Ἐκκλησία, Atena 1931, p. 341.

[2] Πάνταινος 1932, p. 65; É. D'orient, 1934, p. 233.

[3] M. Μεταξάκης o. c. p. 5.

[4] Idem p. 35—36; Ἐκκλ. Φάρος 1909, p. 71.

[5] Πάνταινος 1931, p. 607.

fu ales patriarh Timotei Temelis, fost mitropolit al Transiordaniei.[1]

In pragul veacului al XX-lea, patriarhia Antiohiei, își dete o lege de organizare, în conformitate cu care, alegerea patriarhului avea să se facă de o adunare formată din 39 membri: 15 clerici (13 mitropoliți, vicarul patriarhal și un cleric din Damasc) și 24 laici. Această adunare avea să aleagă trei candidați, din cari mitropoliții (în patriarhia Antiohiei toți vlădicii au titlul de mitropolit) în sinod urmau să aleagă pe unul, adecă pe noul patriarh.[2] Mitropoliții aveau a se alege de eparhia vacantă, cler și laici, cari trebuiau să prezinte trei candidați, din cari sinodul mitropoliților era chemat să aleagă pe unul.[3]

Acest sistem n'a fost respectat și s'au produs agitații nenumărate. Patriarhul Antiohiei își are reședința în Damasc, și din acest motiv, locuitorii Damascului au pretins la alegerea patriarhului 10 voturi pe seama lor,[4] după moartea patriarhului Grigorie în 1929, în vederea alegerii noului patriarh. Laicii cereau o cât mai largă colaborare a lor la alegerea patriarhului, de aceea în Iunie 1929, după moartea lui Grigorie, s'au adunat reprezentanții tuturor eparhiilor sub prezidenția locțiitorului de patriarh și au decis, ca înaintea alegerii urmașului acestuia, să se alcătuiască o lege precisă pentru alegerea patriarhului,[5] căci cea din 1900 căzuse în disgrația credincioșilor.

Comisia compusă (din arhierei și laici) în vederea elaborării legii, și-a isprăvit lucrul în 5 Noemvrie 1929, și fu aprobată de congresul patriarhiei între 8—26 Noemv.

[1] Internationale Kirchliche Zeitschrift, Bern, Ian. Martie 1937, p. 57.

[2] Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, Atena 1926 sq. t. IV, 904; Janin o. c. p. 198—9.

[3] Échos D'orient. 1934, p. 231; Janin o. c. p. 200.

[4] Πάνταινος 1929, p. 390.

[5] Ibid. p. 494.

Conform deciziilor acesteia, alegerea patriarhului avea să se facă într'o adunare electorală compusă din: *a)* toţi arhiereii patriarhiei, *b)* zece laici reprezentanţi ai Damascului, *c)* câte un laic reprezentant al fiecărei eparhii şi 2 laici reprezentanţi ai fostului scaun al patriarhiei, ai oraşului Antiohia. Această adunare avea să aleagă trei candidaţi, din cari apoi Sf. Sinod al arhiereilor va alege pe unul.[1] Convocându-se abia în 1931 adunarea electorală, s'a produs o altercaţie vehementă care avu darul să-i împrăştie, pe alegătorii împărţiţi în tabere. Majoritatea arhiereilor s'au retras pe Liban şi au cerut să fie eliminaţi laicii total dela alegere. Şapte dintre ierarhi, la 8 Februarie 1931, singuri aleseră în Laodiceia pe Arsenie ca patriarh — aceştia erau vrăjmaşii poporului — iar alţi 4 arhierei, împreună cu clerul şi reprezentanţii poporului, aleseră la 9 Februarie 1931 în Damasc, pe Alexandru.[2] Prin decizii comune, patriarhiile din Constantinopol, Ierusalim şi Alexandria, au recunoscut pe Alexandru ca patriarh canonic al bisericii antiohiene.[3] Dar Arsenie nu se lăsă, ci continuă a-şi lua în serios rolul de patriarh, însă la 9 Ianuarie 1933 muri în Beirut şi astfel rămase Alexandru singur patriarh şi pe acesta-l recunoscură şi partizanii lui Arsenie.[4]

Dupăce prin alegerea lui Fotie la 1899, patriarhia Alexandriei se sustrase definitiv de sub tutela Constantinopolei, noul patriarh căută să facă o lege prin care să reglementeze alegerea patriarhului. Astfel, la 1917, el împreună cu Sf. Sinod, prezentă forurilor politice competente legea ce-o alcătuise. Aceasta nu era decât o formulare a modului în care a fost Fotie însuş ales. Ea prevedea o adunare electorală compusă din: *a)* Sf.

---

[1] Ibid. p. 735.

[2] Ibid. p. 109 şi 115.

[3] Ibid. 1931, p. 370.

[4] Rev. Ἀπόστολος Βαρνάβας organul oficial al bisericii din Cipru, 1933, p. 25 - 6.

Sinod, *b)* presbiteriul patriarhiei, *c)* apoi reprezentanţi ai poporului aleşi în biserici sub prezidenţia preotului, câte unul din fiecare comunitate, şi reprezentanţi ai celor mai de seamă bresle organizate din Alexandria şi Cairo. Această adunare avea să aleagă 3 candidaţi, iar din aceşti 3, Sf. Sinod al arhiereilor urma să aleagă pe noul patriarh.[1] Legea astfel întocmită nu obţinu însă aprobare.[2] Răposatul patriarh Meletie, a început încă din 1928 munca pentru a-şi înzestra patriarhia cu o lege de organizare completă. Ca principiu, în ce priveşte modul de alegere al arhiereilor, a enunţat de atunci acela al participării mirenilor.[3] Nu se ştie însă, graţie cărei influenţe îşi schimbă părerile şi continuă prin a exclude pe laici dela alegerea arhiereilor,[4] ca să culmineze prin alungarea lor şi dela alegerea patriarhului, deşi tocmai el, Meletie, fusese ales în acelaş fel ca şi Fotie prin colaborarea poporului.[5] In şedinţa sinodală din 14 Iulie 1932, legea pentru alegerea patriarhului se votă,[6] rămâind să urmeze publicarea, ceeace şi începu la 21 Iulie 1932, (ἡ πατριαρχικὴ διάταξις περὶ ἐκλογῆς πατριαρχοῦ) şi prin această lege, alegerea se dete pe mâna unui corp compus din 8 mitropoliţi şi 22 clerici din arhiepiscopia Alexandriei; aceştia aveau să aleagă trei candidaţi, iar apoi numai mitropoliţii, pe unul din aceştia.[7] Comunitatea creştinilor ortodocşi ridică proteste energice contra privării laicilor de dreptul de a colabora la alegere.[8] Patriarhia văzând acest lucru, suspendă publicarea în continuare a

---

[1] Πάνταινος 1933, p. 359–60.
[2] Ibid. p. 424.
[3] Ibid. p. 246.
[4] Ibid. 1931, p. 717.
[5] Ibid. 1932, p. 462.
[6] Ibid. p. 453.
[7] Ibid. p. 465—6 şi 689.
[8] Ibid. 1932, p. 469–70.

legii, şi decise să înceapă consfătuiri între patriarh, Sf. Sinod şi reprezentanţii comunităţilor, spre cercetarea problemei.[1] Pertractările durară un an, după care la 12 Iunie 1933, apăru o decizie sinodală prin care se resping unele propuneri ale guvernului şi aceea a comunităţilor de a se compune adunarea electorală din 40 clerici şi 100 laici, din cari 25 Sirieni. Sinodul decide că: *a)* legea din 14 Iulie 1932 se consideră valabilă; *b)* şi se complectează astfel: vor mai fi membri ai adunării electorale toţi clericii (până la diacon şi diaconii) arhiepiscopiei şi primii parohi ai bisericilor scaunelor mitropolitane; *c)* apoi adunarea electorală va fi un corp mixt de clerici şi laici. Laicii vor fi reprezentanţi ai tuturor bisericilor asupra cărora patriarhul exercită „jurisdicţie canonică deplină"; *d)* această adunare va alege trei candidaţi, dintre cari Sf. Sinod va alege pe patriarh,[2] Dar comunităţile ortodoxe din patriarhie se alarmară din nou. Nefiind mulţumite cu schimbarea pe care o făcuse Sf. Sinod, mai formulară memorii şi proteste, atât contra legii din 14 Iulie 1932, cât şi contra celei din 12 Iunie 1933, declarând că nu vor recunoaşte ca patriarh pe celce se va alege după vre-una din acestea, şi cer să se revie la forma până aci respectată.[3] In urma unei înţelegeri survenite între o delegaţie a comunităţilor şi patriarh,[4] sinodul decise la 13 Iulie să amâne până la finea lui Noemvrie 1933, publicarea oficială a întregii legi pentru alegerea patriarhului, dar dacă până la această dată nu se va ajunge la înţelegere, atunci legea din 14 Iulie 1932 cu modificările din 12 Iunie 1933, va intra în vigoare.[5] Nici un rezultat pozitiv

[1] Ibid. p. 797.
[2] Ibid. 1933, p. 373—75.
[3] Ibid. p. 405—7.
[4] Ibid. p. 437—8.
[5] Ibid. p. 453.

n'au mai avut noile pertractări cari urmară pe această temă. In primăvara anului 1934, o comisie a indigenilor ortodocşi, a anunţat populaţia prin manifeste, că a decis să protesteze la autorităţile competente împotriva desconsiderării drepturilor poporului,[1] pentrucă prin proectul de lege ce s'a publicat în Aprilie 1934, nu li s'a dat mirenilor rolul cuvenit la alegerea patriarhului. Acest proect s'a întocmit după vederile guvernului. Prin el se prevede că alegerea patriarhului se va face de o adunare compusă din Sf. Sinod al mitropoliţilor şi episcopilor, în prezenţa preoţilor delegaţi din fiecare eparhie, reprezentând poporul.[2]

Patriarhul şi arhiereii au înţeles în cele din urmă că nu pot schimba aşezămintele bisericeşti tradiţionale, şi nici sistemul de alegere al patriarhului, de aceea au acceptat sistemul vechiu în legea publicată la 27 Iunie 1934 de către Sf. Sinod. Aceasta prevede că alegerea patriarhului se face de cler şi popor (art. 1), adunarea electorală compunându-se din arhiereii tronului, 36 preoţi etc. şi din laici reprezentând comunităţile bisericeşti şi corporaţii de altă natură (art. 6). Fiecare mitropolie trimite 4 reprezentanţi laici (art. 10), iar arhiepiscopia trimite 65 (art. 11), adecă 37 reprezentanţi ai ctitoriilor (21 din Alexandria, 16 din Cairo) şi 25 ai enoriilor şi 3 ai corporaţiilor (65). Adunarea electorală alege 3 candidaţi (art. 31), iar Sf. Sinod alege din aceşti trei, pe unul (art. 33).[3] Astfel se alese la 11 Februarie 1936, patriarhul actual Nicolae, fost mitropolit de Hermopolis.[4]

---

[1] 'Εκκλησία 1934, p. 152.

[2] Ibid. p. 143.

[3] Κανονισμοὶ τοῦ πατριαρχείου 'Αλεξανδρείας. Alexandria 1935, p. 4—6, 10—11; Cronţ o. c. p. 14.

[4] Internationale Kirchl. Zeitsch. Ian.—Martie 1937, p. 58; Cronţ o. c. p. 14.

La Ruşi, pe la începutul veacului XX, domnea o fierbere îngrozitoare în toate cercurile politice şi bisericeşti. Era starea prerevoluţionară. Nevoia reformelor s'a impus şi'n biserică. Se cerea inzistent emanciparea ei de sub puterea ţarului şi revenirea la sistemul de organizare a primelor veacuri, cu înlăturarea absolutismului din biserică şi din ţinuta clerului, care adesea faţă de popor era un simplu funcţionar ţarist, căci între ei nu prea exista legătura dragostei. Clericii cei mai mulţi erau oamenii stăpânirii aspre, nu vestitorii iubirii şi ai libertăţii. Prin ei se adăuga un plus de tiranie ţaristă. Nu erau apostolii de odinioară ai iubirii creştine şi a dreptăţii sociale, ci o castă de privilegiaţi, care devenise odioasă. Profesorii Academiilor au dat alarma mai de mult, însă ierarhia şi ţarul se treziră cam târziu; abia la 1904—5 s'au sesizat. Curând începu pregătirea reformelor. Se constitui mai întâiu la 1906, 8 Martie, o comisie prosinodală care avea să prepare ştiinţific reformele asupra cărora urma să se decidă în sinod. Membrii acestei comisii erau în număr de 42 clerici şi laici, teologi savanţi.[1] Această comisiune în ce priveşte alegerea episcopilor, a hotărît în principiu ca ea să se facă şi prin concursul clerului inferior şi al mirenilor.[2]

In legătură cu pregătirile de reformă a organizaţiei şi vieţii bisericii ruse, cel mai demn de remarcat dintre proectele individuale, este acela al profesorului N. Zaozierski, publicat deja în Ianuarie 1906. Proectul său prevedea adunări electorale mixte pentru alegerea ierarhilor; aşa pentru alegerea arhiepiscopilor şi a episcopilor. Dintre candidaţii aleşi de aceste adunări,

---

[1] Νέα Σιών, 1907 p. 325—26; R. Kazimirovici: Sit. act. de drept. etc. p. 25—6; G. Florovski: Puti russkagho Bogosloviia, Paris 1937, p. 478.

[2] R. Kazimirovici: p. 26.

arhiereii în sinod, după competență, aveau să aleagă pe titulari.[1]

Secția II a comisiei antesinodale, în ședința din 20 Martie 1906, a discutat și a admis principiul participării mirenilor la alegerea ierarhilor,[2] iar în ședința din 30 Maiu, se propuse și acceptă următoarea modalitate de alegere a episcopilor: adunarea electorală va avea loc în orașul de reședință și se va compune din reprezentanții eparhiei, și anume, ai clerului, monahismului, ai învățământului teologic, ai funcționarilor consistorului și ai altor institute eparhiale, apoi laici, ca reprezentanți ai tuturor parohiilor orașului de reședință în persoanele staroștilor bisericești, iar din provincie câte-un reprezentant ales pe fiecare protopopiat. Această adunare avea să aleagă candidații la episcopia vacantă, iar dintre candidați, sinodul arhieresc mitropolitan, avea să aleagă pe unul, episcop.[3] In secțiunile unite ale comisiei, la ședința din 10 Noemvrie 1906, cu 31 voturi pentru și 13 contra, s'a admis ca alegerea ierarhilor să se facă de către sinodul arhieresc al metropoliilor, la propunerea unei adunări electorale mixte formate din cler și mireni,[4] și anume, propunerea se va face prin adunările eparhiale ale eparhiilor vacante.[5]

Secția I a comisiei, a discutat modalitatea alegerii patriarhului în ședința din 24 Maiu 1906, și s'a admis ca soborul mixt panrus să candideze împreună cu eparhia patriarhală 3 persoane, din cari, numai sinodul arhieresc să aleagă pe patriarh,[6] iar în secțiuni unite,

[1] Bog. Viestn. 1906 Ian, p. 134, 142.
[2] Țerk. Viedom, 1906 nr. 17, p. 974.
[3] Ibid. 1906 nr. 25 p. 1966.
[4] Ibid. 1906 nr. 47, p. 77.
[5] Ibid. p. 107, anexă la Nr. 48 al. Țerk. Viedom. 1906, șed. secț. unite din 16 Noemvrie.
[6] Ibid. nr. 28 p. 2216.

comisia, la şedinţa din 12 Iunie 1906, a acceptat această modalitate.[1]

Reforma organizaţiei bisericii ruse, rămase numai un proect până la isbucnirea revoluţiei care o acceleră. Soborul panrus se adună la Moscova în 15 August 1917 întrunind un număr de 87 episcopi, 190 clerici şi 299 mireni. Acesta restabili patriarhatul şi alese în 31 Octomvrie trei candidaţi la tronul patriarhal, dintre cari episcopii prin aruncarea sorţilor, aleseră patriarh pe Tihon, mitropolitul Moscovei.[2] Patriarhii următori aveau să se aleagă în acelaş fel, dar de atunci nu mai fu chip sub noua stăpânire să se mai aleagă un alt patriarh prin soborul panrus. Biserica rusă de atunci s'a'mpărţit în mai multe fracţiuni (vezi capitolul: Participarea mirenilor la sinoade) încât un adevărat sobor panrus cum fu cel din 1917, nu s'a mai putut ţinea, deşi se mai intitulează unele soboare cari au mai avut loc: „soboare panruse".

Primul sobor panrus, care continuă să lucreze şi în anul 1918, dete în acest an între 1—9 Febr., o nouă organizaţie şi eparhiilor, amăsurat căreia, alegerea arhiereilor eparhiali avea să se facă de către adunările electorale mixte ale eparhiilor, adunări compuse din arhiereii provinciei sau din arhiereii delegaţi de Sf. Sinod, şi din reprezentanţi ai clericilor şi mirenilor din eparhie.[3]

După marele sobor panrus din 1917—18, biserica rusă scindându-se în mai multe fracţiuni, fiecare din acestea a tins să se organizeze în chip independent.

---

[1] Ibid. p. 2223-25.

[2] V. Şesan: Biserica ortodoxă rusă de după răsboiu. Part. I. Cernăuţi 1937, p. 18—19; Kazimirovici o. c. p. 27; R. Janin o. c. p. 236.

[3] Cp. II, art. 16 din legea „Despre eparhie, organizarea şi instituţiunile ei", publicată de Şt. Berechet în rev. „Biserica Ortodoxă Română", Bucureşti, 1922, Noemvrie p. 90, ca parte din „Statutul pentru administrarea bisericii ruseşti", din 19.7 sq.

Biserica ucraineană abia aşteptase momentul să se despartă de biserica rusă propriu zisă (moscovită), dar la rândul ei s'a împărţit şi ea în mai multe fracţiuni.

Cu privire la alegerea ierarhilor, întreaga biserică ucraineană a fost de acord ca aceasta să se facă de către soboare electorale mixte.[1]

Dintre fracţiunile bisericii ruse moscovite, aşa numita biserică a renăscuţilor sau a renaşterii „Ţerkov Vozrojdenia" s'a întrunit în sobor mixt „panrus", la 30 Iulie 1924, în Moscova, şi şi-a dat o lege de organizare, care prin art. 17, dispune în modul cel mai vechiu canonic asupra alegerii episcopilor eparhiali, ca aceasta să se facă de către reprezentanţii întregii eparhii, (clerici şi mireni) plus arhiereii vecini.[2]

Alt sobor întitulat tot „panrus", adunat la Moscova între 1—10 Octomvrie 1925, întrunind pe sinodalişti sau fracţiunea sinodalistă a bisericii adversară patriarhatului, a dat pentru sine legi de organizare, dintre cari, „legea asupra organizării mitropoliilor" prin art. 10, prevede pentru alegerea episcopilor o adunare electorală, compusă din adunarea eparhială a episcopiei văduvite, şi din episcopii mitropoliei, sub presidenţia mitropolitului,[3] iar „legea eparhiilor", prin art. 45, prevede pentru alegerea arhiereilor vicari ai episcopilor, o adunare electorală cercuală, compusă din clerici şi mireni.[4] Şi aceste dispoziţiuni ca şi ale soborului din 1924, sunt canonice, şi întreaga organizaţie pe care au dat-o bisericii aceste două soboare, ca şi a celui din 1917, se întemeiază nu numai pe studiile comisiei antesinodale din 1906, cari au verificat canonicitatea reformei

---

[1] Vezi studiul prezent p. 224—225 şi in special Şt. Zankow: Polojenieto i uredbata na nai-novitie pravoslavni ţirkvi, Sofiia 1929, p. 87—121.

[2] Trudy sobora ţerkovnagho vozrojdenia, Moskva 1924 p. 80 art. 17 din Polojenie soiuza ţerk. vozrojd. part. I.

[3] Trudy piervagho vserossiiskagho sobora, Leningrad, 1925 p. 20.

[4] Trudy piervagho vseross. sobora. p. 22.

şaguniene, ci pe însăş organizaţia dată prin „Statutul Organic" bisericii ardelene, de cel mai de seamă canonist al timpurilor noui care a fost Andreiu Şaguna. Soborul din 1924, chiar se provoacă expres la organizaţia bisericii ardelene.

Biserica ortodoxă gruzină sau georgiană de pe teritorul Rusiei Sovietice, dela deslipirea ei de marea biserică rusă (1917), îşi alege patriarhul sau catolicosul prin organul său suprem legislativ, care este soborul ei general bisericesc mixt.[1]

Până după războiu, atât biserica din Carloviţ cât şi cea din regatul Sârbiei s'au condus după legiuirile existente înainte în veac. XIX, şi alegerea arhiereilor s'a făcut în conformitate cu acestea, adecă în acelaş fel ca şi in veacul XIX.[2] Ridicându-se după războiu la rangul de patriarhie biserica ortodoxă sârbească, în noua ei rânduire de organizare canonică, prevede participarea mirenilor numai la alegerea patriarhului, conform ordonanţei din 23 Octomvrie 1920 privitoare la alegerea patriarhului şi a legii speciale din 6 Aprilie 1930.[3]

In biserica bulgară a fost acelaş uz care l-am văzut în sec. XIX, până la anul 1920, când începură modificările şi se adoptă de soborul naţional-bisericesc, o lege nouă a exarhatului bulgar, care pe cât ştim nu a intrat până acum în vigoare. In schimb, unele dispoziţiuni ale legii vechi au rămas în vigoare, aşa e cazul modului de ale-

---

[1] St. Zankow: Polojenieto etc. p. 85.

[2] In biserica Greciei, cu mici schimbări, s'a menţinut sistemul legii din 1852, ca arhiereii să se aleagă numai de un sinod de arhierei; acesta fu acceptat şi în legea din 1923 şi în cea din 1931 şi 1932 (Ἐκκλησία I Legea de organizare, Atena 1932, p. 106 şi 112—115). Mişcarea pornită pela 1910 pentru a li se da şi laicilor dreptul de a colabora la alegerea arhiereilor, fu zadarnică. (Π. Ζάχος o. c. 146).

[3] R. Kazimirovici o. c. p. 59; R. Kazimirovici: Pravni polojai pravslavne srpske patriarşiie u kralievini Jugoslavii, în Godişnak i kalendar srpske patriarşiie, Beograd 1933, p. 89.

gere a exarhului, care nu s'a schimbat,[1] la fel şi alegerea episcopilor, principial nu s'a schimbat, ci ea se face tot prin cler şi popor,[2] nu putem preciza însă după care procedeu, precum nu putem preciza dacă au intervenit eventual noui schimbări.

Biserica din Cipru, din cele mai vechi timpuri s'a condus numai după Sfintele Canoane şi după datinele ei străvechi. Alegerile arhiepiscopilor şi a celorlalţi episcopi s'au făcut şi se fac şi azi, prin colaborarea clerului şi poporului, adică prin reprezentanţii acestora.[3] Lege scrisă n'au avut, abia în veacul nostru în urma unor certuri grave în cari şi-a avut rolul şi francmasoneria, s'a votat în 25 Iulie 1900 de către sinodul arhieresc al Ciprului, o lege pentru alegerea arhiepiscopului, după care laicii tuturor comunităţilor aveau să fie reprezentaţi în adunarea electorală prin 40 deputaţi laici şi 20 deputaţi clerici,[4] alături de Sfântul Sinod, şi aşa, după obiceiul vechiu urma să se facă alegerea.[5] Ceilalţi arhierei ai Ciprului se alegeau prin Sf. Sinod, împreună cu 12 reprezentanţi laici şi clerici ai eparhiei vacante.[6] Alegerea arhiepiscopului nu s'a făcut din 1900, şi legea atunci votată n'a fost acceptată decât de o partidă; neajungându-se la înţelegere în 1907, s'a propus un nou proiect de lege pentru alegerea arhiepiscopului, prin care nu se precizează numărul alegătorilor, însă adunarea electorală avea s'o formeze tot Sf. Sinod, împreună cu reprezentanţii laici şi clerici ai tuturor comunităţilor ortodoxe din Cipru.[7] In 1908 se votă formal de adunarea le-

---

[1] R. Kazimirovici: Sit. act. de drept bis. etc. p. 50.
[2] Id. p. 53.
[3] Φρανκούδης o. c. p. 53; Janin o. c. p. 189; R. Kazimirovici o. c. p. 23.
[4] Φρανκούδης o. c. p. 54.
[5] Id. p. 55.
[6] Id. p. 76.
[7] Id. p. 235—42 sq.

giuitoare a Ciprului (care dela 1878 depinde de Anglia) în prezenţa guvernatorului, o lege după proiectul din 1907, cuprinzând aceleaşi dispoziţiuni,[1] şi după această lege, la 1909 în 7—9 Aprilie, fu ales arhiepiscop al Ciprului, Ciril, de sinodul episcopesc împreună cu 60 reprezentanţi ai comunităţilor ortodoxe,[2] şi tot prin acest sistem cu reprezentanţi ai clerului şi poporului pe lângă sinod, se aleg până în ziua de azi, arhiepiscopii şi ceilalţi mitropoliţi ai insulei conform legii din 21 Maiu 1914.[3]

Pentru modalitatea alegerii ierarhilor *bisericii ortodoxe din Cehoslovacia*, „Tomosul" patriarhiei din Constantinopol, prin care i se recunoaşte autonomia, i-a dat acestei biserici şi instrucţiunile necesare, potrivit cărora, pe episcopi aveau să-i propue clerul şi mirenii, iar sinodul arhieresc avea să-i aleagă, adecă să accepte pe cei propuşi sau pe unul dintre cei propuşi.[4]

In biserica ortodoxă a *Letoniei*, atât arhiepiscopul cât şi arhiereii vicari, se aleg, potrivit statutului de organizare a acestei biserici din 1923, de către soborul bisericesc mixt.[5] Tot prin sobor bisericesc mixt se aleg şi ierarhii bisericii ortodoxe din *Estonia*, adecă atât mitropolitul cât şi arhiereii eparhiali, conform statutului de organizare ce şi-a dat în an. 1922.[6]

Biserica ortodoxă din *Finlanda* nu diferă sub acest raport de biserica ortodoxă din Letonia şi de cea din Estonia, alegându-şi şi ea, conform statutului de organizare din 1918, arhiepiscopul şi episcopul vicar, printr'un sobor bisericesc mixt.[7]

In fine, biserica ortodoxă din *Albania* îşi alege arhiereii, atât din proprie iniţiativă cât şi după îndemnul

---

1 Id. p. 401—417.
2 Id. p. 481.
3 M. Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλ. t. XV, 450.
4 St. Zankow: Polojenieto etc. p. 141, cp. 3 al Tomosului.
5 Art. 46 şi 48. Zankow o. c. p. 34—35.
6 Idem p. 50, 52 art. 14, 18 al Statutului.
7 Idem p. 68—69 art. 17, 97.

patriarhiei din Constantinopol, tot prin soboare bisericești mixte.[1]

In biserica ortodoxă din regatul României, sistemul de alegere a fost acela din veacul trecut până după războiu (1925), adăugându-se doar, în urma legii din 1909, și membrii arhieriei ai consistoriului superior bisericesc, la corpul electoral.[2] In biserica ortodoxă română din Transilvania, „Statutul Organic", a fost în vigoare fără schimbare până la 1925. In 1925 s'a votat noua lege și noul statut de organizare, după care alegerea episcopilor și mitropoliților se face potrivit art. 12 din lege, de către un colegiu compus din membrii (colegiului) congresului național-bisericesc (Sf. Sinod, toți arhiereii rom. ort. și câte 4 mireni și 2 clerici din fiecare eparhie), împreună cu membrii adunării eparhiale a eparhiei vacante (câte 45 sau 60 cu proporția $^1/_2$ clerici și $^2/_3$ mireni); mai iau parte ca membri de drept, dacă sunt ortodocși: primul ministru, ministrul de culte, președintele senatului, președintele camerei, președintele curții de casație, președintele Academiei Române, rectorii universităților și afară de aceștia, decanii facultăților de teologie. După alegere, urmează examinarea canonică pe care o face noului ales, Sf. Sinod (art. 6 al legii).[3]

Biserica românească a fost ridicată în an. 1925, 4 Februarie, la rangul de patriarhat și recunoscută ca atare de patriarhia din Constantinopol la 30 Iulie 1925. Legea din 25 Februarie 1925, pentru ridicarea scaunului arhiepiscopal și mitropolitan al Ungro-Vlahiei, ca primat al României, la rangul de scaun patriarhal, prin art. 4 di-

---

[1] Idem p. 146—147.

[2] F. Jocu: Σχέσεις ἐκκλησίας καὶ πολιτείας ἐν Ρωμανίᾳ. Atena 1924, p. 21, 27; Milaș: Dreptul Bis. p. 273.

[3] Legea și Statutul de organizare a bisericii ortodoxe române, București 1925, p. 35—36.

spune, ca alegerea patriarhului să se facă de colegiul electoral care alege de obiceiu pe arhiepiscopul Bucureştiului, sporit prin membrii ortodocşi ai corpurilor legiuitoare.[1]

Din expunerile cele de până aci, se constată cu prisosinţă, că alegerea episcopilor, a arhiereilor în general, din cauza însemnătăţii acestei funcţiuni, în întreaga eră creştină a fost obiectul unei deosebite atenţiuni. In vechime toată suflarea creştină a unei eparhii vacante era chemată să colaboreze la alegerea ierarhului împreună cu vlădicii vecini. Tocmai din cauza importanţei ce s'a dat alegerilor de episcop şi a luptelor dese pe cari le-au prilejuit, prin cutele vremii ne-au rămas bogate amintiri, bogate însemnări asupra acestor acte de alegeri episcopeşti. Şi fiindcă luptele au fost aprige, adeseori utilizându-se şi mijloace nepermise, de aceea reprezentanţii bisericii au combătut în cursul luptelor procedeele potrivnice spiritului şi învăţăturii creştine, expunând corect şi apărând aşezămintele tradiţionale adevărate ale bisericii. Este acelaş proces care se observă şi'n închegarea evolutivă a sistemului învăţăturii dogmatice.

In monumentele vremii ne-au rămas încrestate controversele şi luptele, iar prin acestea şi alături de ele, ni s'au păstrat vii mărturiile fidele ale practicei şi învăţăturii bisericii asupra problemei pe care am cercetat-o. Istoria este inepuizabilă în asemenea dovezi. Am indus numai o parte, însă din cele mai reprezentative. La capătul acestor cercetări, ne apare cu evidenţă indiscutabilă faptul colaborării elementului mirean la actul de alegere a chiriarhilor, de-alungul întregii ere creştine şi pretutindeni. Au fost epoci în cari s'a căutat înlăturarea mirenilor sau şi numai reducerea lor la un rol de paradă, decorativ, însă puterea unei tradiţii multiseculare, n'a putut fi înfrântă.

[1] N. Popovici: Drept bis. vol. I, p. 277.

Concluziile cari se desprind din analizarea rolului laicilor în chestiunea alegerii vlădicilor, în lumina practicei de veac și a învățăturii bisericii, sunt cele cari urmează. Participarea lor la acest act este indispensabilă, această participare fiind consfințită și ridicată la putere de lege, prin uzul atât de vechiu, răspândit în întreaga biserică și observat până în zilele noastre. Dar nu numai în lumina tradiției, nu numai în baza ei, apare ca necesară această participare, ci ea rezultă și din însăși concepția corectă ortodoxă despre biserică și despre forma ei de guvernământ, apoi mai ales și considerând scopul și rolul slujbei episcopești, care nu poate fi închipuită ca efectivă, atunci când armonia dintre păstor și păstoriți lipsește. Mirenii sunt îndreptățiți să colaboreze la alegere, însă dacă rolul lor nu este tot atât de important ca și al episcopilor cari au dreptul să cenzureze alegerea făcută de laici, colaborarea acestora este totuș indispensabilă în sensul că o alegere făcută numai de către episcopi, este aproape tot atât de puțin potrivită cu spiritul bisericii creștine, ca și una făcută numai de laici. Colaborarea acestor două elemente este absolut necesară. Rolul laicilor este de a alege și prezenta cenzurii mai înalte a colegiului episcopal, unul sau mai mulți candidați pentru episcopie; în acest fel, laicilor le revine numai un drept de prezentare, de candidare.

Ca o alegere să fie desăvârșită în persoana unui episcop, trebue să coincidă în actul alegerii, voința mirenilor eparhiei cu aceia a sinodului episcopal competent. Sinodul episcopilor are cuvântul decisiv. In actul propriu zis de alegere sau de cenzurare, el poate prin votul membrilor săi, să accepte sau să refuze înaintarea la episcopie a unui candidat propus de mireni. In caz de refuz trebue justificare temeinică și numai în sensul că glasul lui Dumnezeu trebue ascultat mai mult decât al oamenilor; altfel, sinodul este

obligat să urmeze voinții indicative a mirenilor, împotriva cărora episcopii nu pot impune pe nimeni. Ca un corectiv al arbitrarului eventual al colegiului episcopal, poporul are dreptul de a refuza primirea unui vlădică necerut și neiubit de el.

Limita colaborării laicilor la actul alegerii ierarhilor se precizează deci, în dreptul imprescriptibil de propunere a candidaților la episcopie și acela de refuzare a ierarhului nepoftit, dreptul de opoziție. Episcopii sunt conducătorii societății creștine prin drept divin, lor le revine în instanță supremă, dreptul de a se pronunța asupra alegerii episcopilor, dar în această pronunțare, ei sunt obligați să ție seama de glasul poporului, căci în biserica ortodoxă autoritatea nu se exercită în mod absolutist.

Clerul inferior este egal îndreptățit cu poporul la alegerea episcopilor; el nu are sub acest raport o situație superioară mirenilor. Dintre credincioși însă, numai cei ai eparhiei vacante sunt îndreptățiți să ia parte la alegerea episcopului propriu, ceilalți n'au nici un drept.

Practica bisericii adeseori n'a fost corect canonică, dupăcum am văzut prin multe exemple. La noi în biserică prin legea din 1925, s'a adoptat iarăș o practică nedeplin canonică, deoarece într'un colegiu electoral, în vederea alegerii unui episcop, nu este admisibil ca un laic sau cleric inferior să exercite un drept de vot egal cu cel pe care-l exercită un episcop, iar dreptul de examinare canonică a candidatului ce i s'a dat Sfântului Sinod, nu se acopere decât în mică parte cu dreptul de cenzurare a alegerii, drept ce i se cuvine colegiului episcopal. Apoi nu toți reprezentanții laici și clerici sunt în drept să facă parte din colegiul electoral, ci numai reprezentanții eparhiei vacante, și iarăș corect este, ca numai sinodul episcopal al mitropoliei în care se cuprinde eparhia vacantă, să facă cenzurarea alegerii și nu sinodul unei țări.

B. PARTICIPAREA MIRENILOR LA ALEGEREA PREOŢILOR ŞI DIACONILOR

SEC. I—III

In biserica creştină, dintru început a fost observată practica de a li se da laicilor partea cuvenită de colaborare şi la alegerea preoţilor şi diaconilor, nu numai la cea a episcopilor. Poporul întotdeauna a fost considerat în biserică între părtaşii la actul alegerii unui păstor, căci impunerea unui cleric neagreat „este împotriva spiritului bisericii ortodoxe, care este străină oricărei măsuri silnice".[1]

Această participare se consideră ca un mijloc ce întăreşte legătura morală care trebue să existe între preot şi popor. Păstorul ales prin concursul poporului se va bucura de toată iubirea şi ascultarea, el va fi sprijinit de popor şi colaborarea lor va fi spre sporirea slavei lui Dumnezeu. Aceasta este una dintre puternicile raţiuni practice, pentru cari se impune sistemul alegerii păstorilor. Importanţa promovării şi întăririi legăturii morale dintre păstori şi păstoriţi, împrumută o egală importanţă şi mijlocului celui mai propriu pentru obţinerea acestora. Prejudiciarea scopului bisericii, a mântuirii, prin aşezarea pe cale autoritativă a unui păstor nedorit, fapt care ar fi spre scandalizarea credincioşilor, lipseşte de raţiune preoţia.

Motivele acestea şi altele cari au fost invocate acolo unde a fost vorba de alegerea episcopilor, dar mai presus de toate Sf. Duh, care i-a călăuzit în acţiunile lor pe apostoli, i-a făcut pe aceştia să ne lase exemplu de instituire a păstorilor, atât la alegerea lui Matia, cât şi la alegerea celor 7 diaconi. Este adevărat că la'nceput diaconii avură numai atribuţii admi-

[1] A. Pavlow o. c. Armonia 1867, Nr. 461, p. 3, col. 3.

nistrative, însă ei primiră și atribuții liturgice la celebrarea cultului primitiv; ei ca atari au fost dăruiți cu har la alegere, făcând parte din cele 3 grade ale preoției sacramentale. Faptele apostolilor ne istorisesc astfel alegerea diaconilor, la cap. 6 $_{1-7}$: „Și în zilele acelea înmulțindu-se ucenicii, au făcut cârtire Elinii împotriva Evreilor, căci văduvele lor se treceau cu vederea întru slujba cea de toate zilele. Și chemând cei 12 pre mulțimea ucenicilor au zis: Nu este cu plăcere nouă ca lăsând cuvântul lui Dumnezeu, să slujim meselor. Socotiți drept aceia fraților dintre voi 7 bărbați mărturisiți, plini de Duhul Sfânt și de înțelepciune, pe cari să-i rânduim la treaba aceasta. Iar noi întru rugăciune și întru slujbă ne vom zăbovi. Și a plăcut cuvântul acesta înaintea a toată mulțimea și au ales pe Ștefan bărbat plin de credință și de Duh Sfânt, și pre Filip și pre Prohor și pre Nicanor, și pre Timon și pre Parmena și pre Nicolae, nemernicul Antiohian; pre cari i-au pus înaintea apostolilor și rugându-se și-au pus peste dânșii mâinile".

Apostolii, după procedeul îndătinat pe care l-am văzut și cu prilejul alegerii lui Matia, au consultat și poporul în privința candidaților demni, chiar și pentru slujba de diacon.[1]

Cei cari permiseseră poporului să-și spue cuvântul la alegerea unuia ce avea să se numere între apostoli, și de astădată au procedat la fel. Prin aceasta, fără să ne dea o normă precisă în toate amănuntele, ne-au indicat principiul care rămâne normativ. Alegerea pe care au făcut-o apostolii, s'a făcut în scopul designării celor mai buni, mai apți dintre credincioși, pentru a fi însărcinați cu o slujbă publică. Numai apostolii înșiși

[1] Faptul că sunt numiți *ucenici*, ceice au fost chemați să facă alegerea, nu-l putem interpreta ca vizând niște „ucenici" speciali, ci pe credincioși, comp. Fapte VI, 1 și alte locuri unde-i numește pe toți credincioșii ucenici.

au avut însă puterea să le impue mânile și să-i așeze în funcție, poporul i-a prezentat doar.[1] Dar acest exemplu n'are numai valoare istorică, ci și actuală. El nu este un simplu exemplu pentru vremea de atunci și nu se reduce la un act de prudență, (cum zice Steccanella o. c. p. 26), ci este expresia unei norme apostolice valabile și azi.

După exemplul apostolilor s'a procedat la instituirea slujbașilor bisericești în vremea de imediat după ei, a secolului I. De mărturia bună care la I Tim. III, 7 se cerea episcopului, nu pot fi dispensați nici cei din clerul inferior, diaconii și preoții.

Despre aceasta ne dă mărturie și epistola I către Corinteni a lui Clement Romanul, în cap. 44, unde sub termenul episcop (locul e citat la cap. despre alegerea ierarhilor p. 259) cu toată probabilitatea se'nțeleg și preoții, după uzul vremii aceleia în care termenii: episcop și presbiter, se întrebuințau ca sinonimi, apoi și contextul ne-ar indica acelaș sens, deoarece îi vizează pe conducătorii bisericii în general.[2]

In scrierea din veacul I, cunoscută sub numele „Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων" la cap. XV, acela pe care l-am analizat și la capitolul alegerii ierarhilor, ni se spune că și diaconii se alegeau la fel cum se alegeau

---

[1] D. T. C. VI, 2371.

[2] Brienius o. c. p. 81—2; D. T. C. V, 1664; Gerke o. c. p. 40—41; Du Pin o. c. p. 16; A. Harnack: Einführung in die alte Kirchengeschichte, I Clemensbrief. Leipzig 1929, p. 88, 91—2; Nu se poate admite c'ar fi vorba și despre diaconi cum socotesc destui, ca de ex.: Knopf o. c. p. 119; O. Gebhardt, A. Harnack: P. A. O. Clementis Romani ad Corinthios quae dicuntur epistulae. Lipsiae 1876 p. 72; J. C. Hefele: P. A. O. ed. II Tubingae 1842, p. 89; A. Harnack: Enstehung u. Entwickelung der Kirchenverfassung etc, p. 68; I. Rostworowski o. c. p. 121, etc. deoarece termenul episcop nu s'a întrebuințat niciodată pentru noțiunea de diacon, ci numai pentru noțiunea de episcop și cea de preot.

episcopii și preoții,[1] „χειροτονήσατε οὖν ἑαυτοῖς ἐπισκόπους καὶ διακόνους ἀξίους τοῦ κυρίου".[2] Pe atunci nu se făcea diferență nominală între episcopi și preoți, ci se întrebuințau promiscue termenii: episcop și presbiter, fiind sinonimi; diferență reală însă, exista între funcțiunile pe cari le îndeplineau ambele stări sau grade clericale, și aici în Διδαχή e cazul să'nțelegem prin „episcopi" nu numai pe episcopii propriu ziși, ci și pe preoți,[3] deoarece e natural ca într'o comunitate religioasă, să nu fie numai episcopi și diaconi, ci și preoți. Conform locului citat așadar, toate cele trei trepte ale preoției de drept divin se constituiau prin alegere de către comunitate. Nici nu se putea ca numai episcopii și diaconii să fie aleși de comunitate, pe când presbiterii nu.[4]

Că și alegerea clerului inferior, a preoților sau a diaconilor, se făcea prin comunitatea creștină, rezultă și din epistola lui Ignatiu cel Mare către Filadelfieni, cărora le spune că se cade să-și aleagă diacon care să

---

[1] Harnack: Realencyklopädie, art. cit. t. 20, p. 527; Sohm o. c. t. I, 59, n. 7; Despre sensul lui χειροτονέω, vezi studiul prezent p. 264—265. In N. T. găsim pe χειροτονέω în sens de alegere, întrebuințat la Fapte X, 41 și XIV, 22. Asupra locului citat din Διδαχή vezi și Minasi o. c. p. 170—178; apoi Jacquier o. c. p. 140, 242, 249—250; X. Funk: Doctrina duodecim apost. p. XXXII; Harnack: Enstehung u. Entwickel. der Kirchenverfass. p. 58; Lietzmann o. c. I, 148; Vezi despre acest loc al Didahiei și A. P. Liebiedev: Duhovienstvo drievnei vsielenskoi țerkvi. Moskva 1905, p. 10[illegible].

[2] P. A. O., ed. VI. Gebhard, Harnack, Zahn, Lipsiae 1920, p. 221.

[3] In sensul acesta vezi I Cor. 42 Clem. Rom. la P. A. O. p. 23 și Herma. Vis. III, 5 la P. A. O. p. 137—8; Vezi și Jacquier o. c. p. 140 și 249 în acelaș sens; Majocchi o. c. p. 239, 242—43. Acesta deși înțelege pe χειροτονέω greșit în sens de hirotonie propriu zisă, notează că în cp. XV, 1, sunt vizați „i ministri ordinari della Chiesa, i Vescovi cioè (coi Sacerdoti) ed i Diaconi". — La fel cetim și'n Enciclop. teol. engleză a lui Hastings, vol. VII, p. 768; Rostworowski o. c. p. 92—93 și 121, înțelege că numai de preoți ar fi vorba in Διδαχή XV, 1, și nu și de episcopi.

[4] D. T. C. V, 1663; C. Popovici: Fontânele p. XV în apendice.

ocrotească biserica aceia.[1] După context, aici e vorba de un păstor al bisericii, căruia i se dă un rol prea mare, ca să fie numai un simplu diacon, deşi e numit cu termenul diacon, ceeace va fi însemnând mai mult slujitor şi este debunăseamă un slujbaş mai înalt al bisericii, preotul, căci de episcop face pomenire în cap. I al epistolei.

Scrierea din veacul II cunoscută sub numele de „Canones Hippolyti", dupăce prin can. II, 7 prescrie ca alegerea episcopului să se facă de tot poporul, continuă la can. IV, 30, ca şi la instituirea presbiterului, la fel să se procedeze.[2]

Papa Zefirin (199—217) în epist. 2 cap. 2, dispune ca instituirea presbiterilor să se facă solemn, în prezenţa multor clerici şi credincioşi.[3] Deşi nu ni se spune că aceştia aveau rolul de alegători, prezentatori ai persoanei celui ce avea să fie preot, totuş acest fapt e cert, pentrucă numai de spectatori nu avea nevoie o aşezare de preot şi apoi aceasta ne-o probează şi alte date contimporane sau nu mult mai târzii.

Intre acestea se numără şi cunoscutele scrieri atribuite sfinţilor apostoli, pe cari le-am văzut mai cu deamănuntul la alt capitol,[4] şi cari nu sunt nici ele lipsite de dovezi asupra participării mirenilor la alegerea clerului inferior.

1. Aşa numita scriere: *Constitutiones ecclesiae Aegypticae,* dupăce, în cap. I „De Episcopis", arată că alegerea episcopilor se face de către întreg poporul, în

---

[1] P. A. O. 106. „Ep. ad Phil. cp. X „πρέπον ἐστὶν ὑμῖν, ὡς ἐκκλησίᾳ θεοῦ, χειροτονῆσαι διάκονον εἰς τὸ πρεσβεῦσαι ἐκεῖ θεοῦ πρεσβείαν". Vezi şi Genouillac o. c. p. 45.

[2] H, Achelis: Kan. Hippolyti p. 61, can. IV, 30: „Si autem ordinatur presbyter, omnia cum eo similiter agentur"; Sohm. o. c. I, 229.

[3] Mansi I, 734, 727.

[4] In studiul prezent p. 269 sq. Vezi acolo şi cronologia lor.

cap. III, „De Diaconis", ocupându-se de instituirea diaconilor, zice că episcopul să-l facă pe diacon, după ce acesta a fost ales precum s'a zis mai sus, adecă prin popor, precum s'a zis mai nainte la alegerea episcopilor.[1]

2. Intr'unul din izvoarele „Constituţiunilor Apostolice" „Διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος προσπεφωνημέναι", se pune în gura apostolului Matia, îndemnul, ca să se aşeze diaconi încercaţi şi mărturisiţi de către mulţime (vulg).[2]

3. O altă scriere asemănătoare, dar nu identică cu „Διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος προσπεφωνημέναι", şi care probabil împreună cu aceasta s'ar putea reduce la un original comun, este *„Rânduiala bisericească a apostolilor"* (Apostolische Kirchenordnung, Canones apostolorum ecclesiastici, Κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος"). Aceasta cuprinde în cp. 20 o dispoziţiune identică cu cea din scrierea aci pomenită şi de care ne ocupăm mai nainte sub 2, privind alegerea diaconilor prin participarea credincioşilor laici.[3]

4. In cunoscuta scriere a *„Constituţiunilor Apostolice"* lib. VII, cap. 32 şi lib. VIII, cp. 27, se găseşte o dispoziţiune prin care se îndeamnă creştinii, să-şi aleagă

---

[1] „Constitutiones ecclesiae Aegypticae" III, De Diaconis: „Episcopus diaconum constituat, postquam, secundum ea quae supra diximus, electus est". Textul, la Funk: Didascalia et Constitutiones Ap. vol. II, 98; Şi Hauler o. c. p. 109, are un text identic după sens: „Diaconus vero, cum ordinatur, eligatur secundum ea, quae praedicta sunt", adecă după cele ce s'au zis la alegerea episcopilor. Vezi studiul prezent p. 270—71.

[2] Pitra o. c. I, 84 Διαταγαί cp. II „Ματθαῖος εἶπε:. Διακόνοι καθιστάσθωσαν... δεδοκιμασμένοι πάσῃ διακονίᾳ, μεμαρτυρημένοι παρὰ τοῦ πλήθους, μονόγαμοι κ. τ. λ.".

[3] Hauler o. c. p. 94—95 c. XX. 1—2: Matthaeus dixit: „Diacones ordinentur... scriptum est... Sint etiam probati omni ministerio, testimonium habentes a multitudine".; Funk: Doctrina duodecim apost. p. 66; E. Hennecke: o. c. p. 567.

pe lângă episcopi demni de Domnul, încă și presbiteri și diaconi, bărbați evlavioși, drepți, blânzi, etc.[1] Locul acesta este de-o isbitoare asemănare cu locul dela cap. XV al Didahiei, atât prin potrivirea cuvintelor celor mai multe cât și a ideii pe care o exprimă. Dupăce textul dela „Διδαχή" nu-i destul de explicit, acesta e categoric, atribuind comunității, nu numai alegerea episcopilor ci și aceea a preoților și a diaconilor, deci a tuturor celor trei trepte preoțești de drept divin. Asemănarea dintre aceste două locuri ne probează înrudirea lor. Dispozițiunea scrierii Διδαχή (sec. I), într'o formă mai lămurită din sec. II—III, ne arată continuitatea unei practici, care evident prin aceasta ne apare comună în cele trei veacuri dintâiu. Fără a atribui preoților și diaconilor o importanță egală cu a episcopilor, modul constituirii lor se prescrie tot prin alegere din partea poporului, ca și a acelora.

5. Scrierea sau colecțiunea de dispozițiuni atribuite sf. apostoli cunoscută sub numele de *„Testamentum Domini"*, cuprinde și ea orânduiri privitoare la alegerea preoților și diaconilor, după cari, în ambele aceste trepte clericale aveau să se înainteze candidații prin alegere din partea credincioșilor. Despre preot se orânduește în cp. 29, să fie ales după cele ce s'au zis mai nainte la alegerea episcopilor, să aibă mărturie dela întreaga adunare a credincioșilor, adecă să fie ales de către popor,[2] iar despre diacon se orânduește în acelaș fel.[3]

[1] Mansi I, 507—8. „Προχειρίσασθε δὲ ἐπισκόπους ἀξίους τοῦ κυρίου καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἄνδρας εὐσεβεῖς, δικαίους, πραεῖς κ. τ. λ. Cst. Ap. l. VII, 32, la lib. VIII, 27 în loc de προχειρίσασθε este χειροτονεῖσθαι, vezi și Pitra o. c. I, 365; E. Renessè o. c. p. 93, 104; A. P. Liebiedev: Duhovienstvo. p. 118.

[2] Vezi studiul prezent p. 280.

[3] Rahmani: Test. Dom. p. 67. Qualis debeat esse presbyter, „Ordinandus in presbyterum, habeat testimonium ab universo coetu, juxta dicta uperius"... scil. în cap. 20, 21, despre aleg. episc.; Rahmani p. 79: „Ordinatu

6. Precum pentru alegerea ierarhilor, aşa şi pentru alegerea clerului inferior, *Statutele apostolice* sau *Canones ecclesiastici*, sau „Διαταγαὶ καὶ κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος", ne-au păstrat unele date în câteva din versiunile lor. Astfel, versiunea greacă „Αἱ διαταγαὶ αἱ διὰ Κλήμεντος καὶ κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων" cp. 20, zice că diaconii trebue să fie mărturisiţi, deci aleşi de mulţimea poporului.[1] Versiunea etiopică în cp. (15) 16 şi 24, ocupându-se de alegerea diaconilor, arată că aceasta avea să se facă prin concursul poporului, care trebuia să-şi dea consimţământul mărturisind vrednicia candidaţilor (cp. 16), sau spune simplu, referindu-se la felul alegerii episcopilor prin colaborarea credincioşilor laici, că şi alegerea diaconilor are să se facă la fel (cp. 24).[2] Cu privire la alegerea preoţilor, din cp.

in diaconum, qui secundum praecedenta dicta fuerit electus, si sit bonae vitae... Habeat testimonium omnium fidelium"; Lagarde o. c. p. 84—85, publică fragmentele unei versiuni greceşti a Test. Dom. între cari la cap. 36 se cuprinde şi dispoziţiunea citată privitor la aleg. diaconilor. Rahmani p. 160—161, observă la cele două orânduiri ale Test. Dom.: „Praescribit igitur (Test. Dom.) ut presbyter quoque suffragio populi eligatur..." şi „Statuitur ut etiam diaconus suffragio coetus eligatur". Vezi cele ce se dispun asupra alegerii episcopilor în „Testamentul Domnului" cp. 20, 21, la p. 280 a studiului prezent.

[1] Lagarde o. c. p. 78 διακόνοι καθιστάσθωσαν... μεμαρτυρημένοι παρὰ τοῦ πλήθους... καὶ τιμώμενοι ὑπὸ τοῦ πλήθους".

[2] Horner o. c. p. 135, cp. 16: „Deacons shall be ordained, as it is written: By the testimony of two and three every word shall be etablished. And they shall be tried concerning all the service, having the testimony of all the people, that they live with one wife... etc.". Comisiunea papală pentru codificarea dreptului bisericesc oriental, ne dă două traduceri diferite ale aceleiaşi versiuni etiopice cp. 15 sau 16. Prima: „I diaconi siano costituti secondo che è scritto, cioè che si proceda sulla testimonianza di due o tre testimoni, e vengano sperimentati con ogni ministero (ricevano prima gli ordini inferiori). E la communità sia loro testimonio, che stettero con una sola moglie etc.". Can. Ap. lib. I can. 15, la Fonti V, 91; A doua: „Diaconi eligatur sicut scriptum est: In ore duorum vel trium testium stat omne verbum. Examinetur in omnibus et litterae sint eis (testimoniales).

23 al versiunii etiopice, rezultă că nu se făcea altfel decât a celorlalţi, a episcopilor şi diaconilor.[1] Deasemenea versiunile: arabă cp. 22[2] şi cea sahidică cp. 66,[3] cuprind aceeaş dispoziţiune cu privire la preoţi. Numai în ce priveşte alegerea diaconilor, dispoziţiunile acestor două versiuni: arabă cp. 23 şi sahidică, cp. 20, 33, diferă textual, dar ambele mărturisesc că şi alegerea diaconilor avea să se facă prin concursul laicilor.[4]

Toate aceste scrieri atribuite apostolilor, sau toate aceste colecţiuni de dispoziţiuni apostolice, pe cari le-am văzut până aci, cuprind orânduiri foarte asemănătoare între ele. Uneori această asemănare merge până la identitate, alteori dispoziţiunile uneia par simple parafraze sau rezumate ale dispoziţiunilor celeilalte, încât se impune concluzia, că toate aceste colecţiuni trebuesc reduse la un original comun, care va fi cuprins un număr de dispoziţiuni de provenienţă apostolică, dar care original, a fost apoi amplificat şi schimbat ulterior prin diverşi colectori de mai târziu, şi mai ales prin autorităţile diverselor biserici în cari au fost adoptate, şi în al căror

Testificet omnis populus quod fuerint unius uxoris viri etc..." Can. Ap. lib I can. 15, la Fonti VI, 127; Cap. 23 la Horner o. c. p. 144 „he shall choose (him) as we have already (adecă la alegerea episcopilor, vezi studiul prezent, p. 281—2) said".

[1] Horner o. c. p. 143.

[2] Id. o. c. p. 245.

[3] Id. o. c. p. 345.

[4] Id. o. c. p. 245, cp. 23 arab: When the bishop desires to appoint a deacon, he shall choose him as we have said before", adecă la alegerea episcopilor, vezi studiul prezent, p. 281—2; Horner p. 303 cp. 20, sahidic: „Let the Deacons be ordained (kathista) after three (persons) have borne witness to their life (bios) for is written:... being witnessed to by all the people (laos)"; Horner p. 307, cp. 33: „Further (de) when the bishop will ordain (kathista) a deacon, who has been chosen according as we said before, the bishop shall lay his hands upon him". Compară aceasta cu dispoziţiunile privitoare la alegerea episcopilor, ale versiunii sahidice. Vezi studiul prezent, p. 282.

tezaure ni s'au şi păstrat. Desigur că numai acele dispoziţiuni pot fi privite ca provenind cu certitudine dela apostoli, cari se cuprind în majoritatea colecţiunilor şi versiunilor colecţiunilor ce ni s'au păstrat. Intre aceste se numără şi dispoziţiunile privitoare la alegerea preoţilor şi diaconilor prin colaborarea poporului credincios, precum şi cele privitoare la alegerea episcopilor, pe cari le-am văzut la alt capitol. Prin urmare, exemplul dat de apostoli la instituirea primilor diaconi, a devenit normativ şi a fost arătat ca atare de înşişi sf. apostoli, dând aceştia şi expresie legală principiului care a fost mobilul procedeului lor la alegerea celor şapte diaconi. Principiul participării mirenilor la alegerea clerului, e consfinţit deci nu numai prin exemplul sau prin practica apostolică, ci şi prin legiuiri apostoliceşti confirmatoare ale practicei lor.

7. Fără'ndoială că şi *canoanele apostolice*, cari, înafară de colecţiunea lor oficial acceptată de biserică, ni s'au mai păstrat şi în alte colecţiuni, deosebite ca extensiune şi cuprins, se reduc la o provenienţă apostolică indirectă. Dintre cele cuprinse în colecţiunea oficială a bisericii, canonul 30 apostolic, hotăreşte că dacă un episcop, preot sau diacon, nu va fi primit de enoria pentru care va fi destinat, acela totuş să rămâe în onoarea sa. Dispoziţiunea canonului acestuia, dupăcum am mai observat, e însăş recunoaşterea indirectă a dreptului de alegere a poporului şi a dreptului de opoziţie, la caz de trimitere a unui păstor neales. Acest dublu drept, de alegere şi de opoziţie, îl exercita poporul nu numai la instituirea episcopilor, ci şi la aceia a preoţilor [1] şi a diaconilor,[2] deşi Balsamon în comentar la acest canon, zice că despre vre-o alegere a diaconilor nici n'a auzit,[3] debunăseamă

[1] Sint. At. II, 49. Balsamon la can. 36 ap.

[2] Milaş: Canoane, I, 242 la can. 36 ap.

[3] Sint. At. II, 49. Balsamon la can. 36 ap.

trecând cu vederea datele Constituţiunilor Apostolice şi altele pomenite mai nainte.

O versiune etiopică a canoanelor apostolice, numărând 81 de canoane, cuprinde în can. 24 o dispoziţiune, prin care se impune ca preoţii bisericii să se aleagă din popor, în număr de şapte pentru celebrarea sacrificiului. Cunoscând şi alte dispoziţiuni etiopice privitoare la alegerea clerului inferior prin popor, suntem îndreptăţiţi să credem, că alegerea preoţilor din popor, dintre credincioşi, o făceau tot credincioşii, că acei „electi ex populo" erau de fapt „electi a populo".[1]

8. Tot ca provenind dela sfinţii apostoli, sunt considerate în biserica armeană şi *canoanele apostolului Tadeu*, 32 la număr.[2] Prin canonul 2 al acestora, se dispune ca episcopul să nu hirotonească preoţi şi în genere pe nimeni, fără martori, fără examen şi fără consensul credincioşilor.[3]

O mărturie contemporană redactării colecţiunilor de constituţiuni şi canoane apostolice, ne furnizează Origen, care în Omilia 6 la Levitic, cp. 3, ne spune că la instituirea preotului se cere şi prezenţa poporului, pentruca actul acesta să fie cunoscut tuturor, deoarece cel care se alege în cler, trebue să fie cel mai cuvios, cel mai înţelept şi cel mai virtuos dintre toţi, şi alegerea se face în prezenţa poporului, ca după aceea nimeni să nu poată ridica cuvânt împotrivă.[4] Este

---

[1] Fonti VI, p. 333. Can. Ap. lib. III, can 24: „Et sint septem ministri electi ex populo in ministerium Ecclesiae... et celebrant sacrificium etc."; Fonti VIII, 74.

[2] Fonti VIII, 161.

[3] Fonti VII, 493. „(Il vescovo diocesano) non ordini gli storpii, perchè se il profeta non voleva che şi offrisse a Dio sacrificio difettoso, quanto più deve essere puro chi offre il sacrificio. Similmente non ordini nessuno senza testi, senza previo esame e consenso dei fedeli").

[4] Migne P. G. t. 12, col. 469: „Requiritur enim in ordinando sacerdote et praesentia populi, ut sciant omnes, et certi sint, quia qui praestan-

evident că rolul poporului nu se rezuma la a face decorul unui spectacol, ci el își da părerea asupra celui, sau celor ce erau propuși pentru intrarea în cler; el își da asentimentul sau îl refuza depunând defavorabil pentru un candidat, iar în caz că nu-i era luată în seamă voința și se încerca să i se trimită un preot sau diacon neiubit, nu-l primea.

O importantă contribuție la lămurirea problemei pe care o cercetăm, ne aduce Ciprian, chiar prin epistola 68 (67) pe care am văzut-o mărturisind și despre alegerea episcopilor. Prin enunțarea (din acea epistolă): „plebs, maxima habet potestatem, vel eligendi dignos sacerdotes, vel indignos recusandi", — „ut sacerdos plebe praesente sub omnium oculis deligatur",[1] nu se vizează numai episcopii ci și preoții, dupăcum el însuș ne spune în continuare, atribuind poporului rol de alegător, nu numai la instituirea episcopilor, ci și la aceia a preoților și diaconilor, când zice: „nec hoc in episcoporum tantum et sacerdotum, sed et in diaconorum ordinationibus observasse apostolos animadvertimus", și citează apoi cazul alegerii diaconilor din Fapte. VI, 1—6.[2] El prin aceasta reamintește celor din timpul său, că nu numai alegerea episcopilor și a preoților, care se practica în vremea sa și asupra căreia nici nu mai încăpea discuție, ci și alegerea diaconilor își are baza în practica apostolilor. Intr'o altă epistolă, a 33 (38-a), Ciprian ne arată clar, că la instituirea preoților și diaconilor obicinuia să consulte poporul, și am văzut la epistola 68 (67) pe ce-și întemeiază

---

tior est ex omni populo, qui doctior, qui sanctior, qui in omni virtute eminentior, ille eligitur ad sacerdotium, et hoc adstante populo, ne qua postmodum retractatio cuiquam, ne quis scrupulus resideret; Pavlow o. c. Armonia 1867, nr. 453, p. 3, col. 3; Funk: Kirchengesch. Abhandl. u. Untersuchungen, p. 25–6; D. T. C. V, 1683; Hallier o. c. I, 54.

[1] Migne. P. L. t. III. 1061–2.

[2] Migne P. L. III, 1063; Hallier o. c. I, 55; Milaș: Canoane I, 242 n. 1.

el practica. Această a 33-a epistolă, adresată către clerul și plebea sa, zice textual: „In ordinandis clericis fratres charisissimi, solemus vos ante consulere, et mores ac merita singulorum, communi consilio ponderare; sed expectanda non sunt testimonia humana, cum praecedunt divina suffragia".[1] Din aceste cuvinte ale lui Ciprian, e clar că se respecta riguros voința poporului și a clerului la alegerea preoților și diaconilor, și numai în cazul excepțional al designării cuiva prin semn dumnezeiesc, se trecea peste această practică, punându-se mai presus voia lui Dumnezeu.

Diaconul Pontius din Cartagina, biograful lui Ciprian, ne mărturisește că însuș Ciprian, prin voința și judecata lui Dumnezeu și prin favorul plebei, încă fiind numai neofit, a fost ales în slujba de presbiter.[2]

In cele trei veacuri primare, exemplul viu al apostolilor s'a observat cu sfințenie la instituirea oricărui cleric în vre-una din treptele de drept divin ale preoției. Poporul și-a avut partea lui de colaborare, alegând și supunând candidații spre aprobare, autorității episcopale competente. In ce fel se făcea alegerea preoților și diaconilor, mai amănunțit, în baza datelor pe cari le avem nu putem stabili. Desigur însă că poporul și clerul alegea candidați și-i supunea episcopului, care era suveran în eparhia sa.

SEC. IV—X

Pe timpul episcopului roman Silvestru I (314—335), avu loc la an. 325 un sinod local la Roma, care aduse și o decizie privitoare la așezarea clericilor. Prin aceasta se interzice episcopilor să aleagă sau să hirotonească vre-un

[1] O. Ritschl: Cyprian von Karthago u. die Verfassung der Kirche Göttingen 1885, p. 169, 211; V. Espen o. c. I. 84 col. 1; Hallier o. c. I. 101; P. de Marca o. c. p. 1126; A. P. Liebiedev: Duhovienstvo, p. 117.

[2] Migne P. L. III. 1545; Hefele: Hist. des Conciles, I, 535; Ritschl o. c. p. 184; R. Ceillier o. c. III, p. 7. nota d.

cleric, în orice grad, singuri, fără ca biserica întreagă să se adune,[1] şi evident să-şi dea consimţământul, căci alt scop nu putea avea adunarea tuturor credincioşilor, decât să depună mărturie asupra candididaţilor şi prin aceasta să-şi dea sau să refuze consimţământul.

Epistola sinodului I ecumenic către biserica din Alexandria, le comunică credincioşilor din Egipt hotărârile luate în chestiunea schismei meletiene, şi adaugă, că de s'ar întâmpla să moară vreunul din clerici, atunci în locul aceluia, altul să se aşeze numai dacă va părea demn şi-l va alege poporul.[2] Această dispoziţiune priveşte clerul în general şi prin aceasta, în egală măsură pe preoţi ca şi pe episcopi.[3]

Versiunea arabă a canoanelor sinodului I ecumenic şi a altor canoane din veac IV, cunoscută sub numele de „Canones Arabici" (traduse de Fr. Turrianus), la cap. 73 cuprinde o hotărâre, prin care laicilor de pe sate li se interzice să-şi mai aleagă preot fără încuviinţarea horepiscopului,[4] recunoscând prin aceasta ca permis şi legal sistemul alegerii preoţilor prin popor, însă precizează că această alegere să nu se mai facă abuziv numai de popor, singur, ci în prezenţa şi cu permisiunea horepiscopului delegat al episcopului competent, în ale cărui atribuţii se vede că întra şi aceea de-a conduce alegerile pentru clerul inferior. Aceiaş dispoziţiune o găsim şi'n cea de a doua versiune a canoanelor arabe din veacul IV, în traducerea lui Abraham Ecche-

---

[1] Mansi II col. 1083. „Sylvester episcopus dixit... commonenus ut nulli episcopo liceat, quemlibet gradum clerici ordinare aut consecrare, nisi cum omni adunata ecclesia. Si Placet? E dixerunt episcopi: Placet!

[2] Vezi şi cap. „Alegerea ierarhilor"; Theodorit o. c. p. 34—5, H. E. l. I, cp. 9.

[3] Κανονικόν Cstpl. an. 1798. p. 115.

[4] Mansi II, 978. „Canones Arabici" versio Fr. Turriani cp. 73. „Ut non audeant laici qui sunt in pagis, eligere sibi sacerdotem, neque monachi superiorem sine auctoritate chorepiscopi". Vezi şi Hallier o. c. l, p. 103.

lensis, cuprinsă în can. 78 cu titlul precis: „De electione presbyterorum et abbatum", şi având textul puţin schimbat, însă întrebuinţând termenul „presbyter" în loc de „sacerdos" („ne laici qui sunt în pagis sibi eligant presbyterum etc.").[1]

Ambele aceste traduceri a canoanelor arabe, cari şi în originalul arab se vede că diferă numai textual iar nu după sens, mai cuprind o dispoziţiune comună cu privire la alegerea diaconilor. Această dispoziţiune comună se cuprinde în canonul 75 al traducerii lui Fr. Turrianus şi în canonul 80 al traducerii lui Abr. Ecchelensis, şi în conformitate cu ea, alegerea diaconilor avea să se facă de către adunarea credincioşilor.[2]

---

[1] Mansi II, col. 1008. „Canones Arabici" vers. „Abraham. Ecchelensis".

[2] Mansi II, 978, can. 75. Versio Fr. Turriani: „Si congregatio fidelium alicujus paroeciae elegerit praestantiorem... ut sit... aut archidiaconus, aut... etc."; Mansi II, 1008, can. 80. Versio Abr. Ecchelensi: „Si congregatio elegerit virum aliquem... ut sit... sive archidiaconus, sive... etc."; Franciscus Turrianus, alias, François Torrès, a revăzut o traducere mai veche a canoanelor arabe făcută de Giambattista Eliano-Romano; această traducere revăzută de Torrès, a fost publicată de Alonso Pisani, în „Historia syn. Nicaeni". Dilingae (Dilingen în Bavaria) 1572, Coloniae 1581. Intre timp, Torrès a publicat în 1578 la Veneţia, o traducere mai exactă, făcută de turcul Paolo Orsini (Paul Ursin), aceasta a fost trecută în colecţia sinoadelor vol. I, p. 573 - 592, publicată la Veneţia în 1585 de Domenico Nicolini. Mult mai târziu, la Paris, an. 1645, în: Concilii Nicaeni praefatio, a publicat A. Ecchelensis o traducere a canoanelor arabe ale sinodului I nicean, traducere făcută pe baza mai multor manuscripte cari diferă niţel de acela pe care l-a utilizat Jean Baptiste-Romain şi de cel tradus de Paul Ursin. Abraham Ecchelensis opinează că traducerea acestor canoane în arabă nu s'a făcut pe timpul lui Atanasie cel Mare, ci mult mai târziu în sec. X, XI, dealtfel ele există şi în versiuni siriace şi etiopice. Originalul acestor canoane n'a fost arab ci siriac, şi judecându-le după criterii interne ele datează desigur din prima jumătate a veacului V. Versiunea siriacă, adecă originalul cuprinde 73 (Oscar Braun: De sancta Nicaena Synodo; syrische Texte des Maruta von Maipherkat. Müns'er 1898, p. 61—100 sq.) sau 75 de canoane. (Felix Haase o. c. passim). Despre toate acestea vezi: Fonti VIII p. 668 —671 şi Hefele: Hist. des Conciles, t. I p. 512—13 sq. şi studiul prezent, p. 317—318.

Textului celei de a doua versiuni arabe îi corespunde textul celei etiopice. Canonul 78 al versiunii etiopice, este identic cu canonul 78 al versiunii arabe a lui Abraham Ecchelensis;[1] de altfel, versiunea etiopică cuprinde în can. 64 (65) și 80, dispozițiuni de acelaș fel privitoare la alegerea preoților și a diaconilor, care alegere, după acestea, avea să se facă de către adunarea credincioșilor.[2]

Versiunea siriacă a canoanelor sinodului I ecumenic, așa cum ne-a păstrat-o Ebedjesu (mitropolit nestorian sec. XIV), prin canonul 4, mărturisește în acelaș fel, ca și cea arabă și etiopică prin canonul 78, asupra alegerii preoților prin concursul poporului.[3]

Oricât ar diferi aceste versiuni între ele cu privire la text, la locul apariției, și chiar cu privire la apariția lor în timp, un lucru este cert, anume, că s'au extras din izvoare contimporane sinodului I ecumenic, sau puțin timp mai târziu, și prin faptul acesta, ele ne servesc ca mărturii sigure ale practicei alegerii preoților și diaconilor prin colaborarea poporului credincios în veacul al IV-lea, în întreaga biserică orientală. Ele mai dovedesc apoi, existența acestei practici și în veacurile de mai târziu, în acele biserici în ale căror colecțiuni de canoane ele ni s'au păstrat.

Dacă ținem seama de faptul că actele originale ale sinodului I ecumenic s'au pierdut, că numărul canoanelor recepte ale acestui sinod nu reprezintă întreg numărul de canoane aduse de părinții niceeni, și

---

[1] Fonti VI, p. 443.

[2] Fonti V, p. 145; Fonti VI, p. 211. can. 64 (65) versio aethiopica: „Eos qui ad sacerdotalem benedictionem suscipiendam accedunt, et jam a congregatione sunt electi,..."; Fonti VI, p. 143—45, canonul 80, versio aethiopica: „Si congregatio elegerit virum aliquem... ut sit... sive archidiaconus, sive abbas...". Vezi canonul 80 al versiunii lui Abr. Ecchel.

[3] Mai t. X, 1. Tract. VI, cp. VII, p. 121. „Placuit synodo oecumenicae" etc.

că diferitele versiuni mai extinse ale acestor canoane se pot reduce foarte ușor la un original comun, precum și că Eusebie, (Vita Cstini. l. III), Sozomen (H. E. l. III), Atanasie cel Mare ((Epist. de Synodis Arimini etc.) și Atticus patriarhul Constantinopolei, (Despre acesta în actele sin. Halcedon, la fine) citează în scrierile lor pasagii din canoane ale sinodului I ecumenic, cari nu se mai găsesc, ba Atanasie cel Mare, chiar vorbește de cele 70 sau 80 de capitole ale sinodului din Nicea, (Epist. ad Marcum papam),[1] trebue să admitem, că înafară de acele canoane cari corespund pe deplin canoanelor recepte ale sin. I ec., cele mai multe dintre dispozițiunile canoanelor cuprinse în versiunile citate de noi, pot fi atribuite chiar direct sinodului I ecumenic, sau măcar indirect, ca unele ce s'au extras din acele, sau ca unele inspirate din canoanele pierdute ale acestui sinod. Această supoziție e cu atât mai verosimilă, cu cât multe dintre dispozițiunile versiunilor siriace, etiopice și arabe, sunt confirmate prin practica bisericească a veacului IV, iar numărul de 70 sau 80 al canoanelor sin. I ec., nu este cu totul lipsit de mărturii istorice.

Și mărturiile pe cari ni le furnizează aceste versiuni mai extinse ale canoanelor sin. I ec. privitor la alegerea preoților și diaconilor prin participarea mirenilor, pot fi privite prin urmare, ca provenind dela părinții niceeni.

Că într'adevăr pe timpul sinodului I ecumenic era în uzul bisericii alegerea clericilor inferiori ca și a episcopilor dealtfel, prin concursul credincioșilor laici,

[1] Fonti VIII, 41; Migne P. G. t. 28 col. 1445—1446. Epist. Athanasii ad Marcum papam. In aceasta sf. Atanasie ne spune, că marele sinod a adus chiar 80 de canoane, dar pe urmă 10 s'au intercalat printre celelalte canoane și au rămas numai 70, după numărul celor 70 de învățăcei etc. insă în Alexandria, Arienii le-au ars și el neavându-le, i le cere lui Marcu al Romei.

şi că e cu totul verosimilă provenienţa unor dispoziţiuni de felul acesta dela înşişi cei 318 părinţi niceeni, ne-o probează o lege din an. 326 a împăratului Constantin cel Mare „Ad Ablavium". Prin aceasta, el vrea să reglementeze intrarea în cler şi să stavilească năvala spre starea clericală a acelora cari numai spre a scăpa de sarcinile publice căutau să îmbrace cu orice preţ chipul duhovnicesc, şi în acest scop, opreşte ca cineva prin *consensul obştesc obicinuit* (scil: al poporului), sau *prin cererea oarecărora*, să înmulţească numărul clericilor, ci la un caz de vacanţă, să se facă cercetare amănunţită asupra candidatului de cleric. Dupăcum rezultă din legea aceasta, cercetarea asupra candidatului o făcea, *cetatea, adecă locuitorii cetăţii şi ceilalţi clerici.*[1] Cercetarea nu era altceva decât o verificare a alegerii făcute mai nainte, sau o alegere cu mai multă cercetare şi cu mai matură chibzuinţă.[2]

O mărturie nu mai puţin preţioasă în acelaş sens, dar mai lămurită, găsim într'o lege a altui împărat, anume Constantiu I, din an. 361: „De Decurionibus". După această lege, curia (pentru decurioni), consiliul sau sfatul cetăţii, iar dacă nu acesta, atunci poporul întreg avea să aleagă pe preoţi, pe diaconi şi chiar pe

[1] Haenel o. c. t. I, p. 1483. Codex Theodosianus Liber XVI, Tit. II, cp. 6 „neque vulgari consensu, neque quibuslibet petentibus, sub specie clericorum a muneribus publicis vacatio deferatur, nec temere et citra modum populi clericis connectantur, sed cum defunctus fuerit clericus, ad vicem defuncti alius allegetur (eligatur), cui nulla, ex municipibus prosapia fuerit, neque...; ita ut, si inter civitatem et clericos super alicuius nomine dubitetur, si eum aequitas ad publica trahat obsequia, et progenie municeps vel patrimonio idoneus dignoscetur, exemptus clericis civitati tradatur"; Gothofredus o. c. VI, p. 34.

[2] Unul dintre cei mai buni comentatori şi editori ai „Codicelui Teodosian", Gothofredus (Godefroy), observă la legea citată a lui Constantin cel Mare: „...ad populi christiani vulgique petitionem passim multi ad clericatum deposcerentur. Hinc iam discimus, clericos saepe ad populi postulationem electos". Gothofredus o. c. t. VI, p. 34.

subdiaconi şi pe ceilalţi, cari toţi în vre-un alt chip de şi-ar dobândi slujba, ar suferi rigori.[1]

Conexând dispoziţiunile legii „De Decurionibus", cu ale aceleia „De Cohortalibus", care dispune ca cineva făcând parte dintr'un corp de funcţionari, numai cu consimţământul acestui corp să poată trece în rândul clericilor,[2] se impune constatatea, că în vremea ieşirii acestor orânduiri împărăteşti, pe lângă alegerea din partea poporului, se mai cerea: consimţământul celor de aceiaş condiţie socială, sau consimţământul corpului de slujbaşi sau demnitari din care făcea parte candidatul, precum şi recomandaţia sau cererea judecătorului (pretorului); aceasta desigur prin cetăţi.[3]

In chestiuni bisericeşti, dispoziţiunile împăraţilor, cari nu puteau fi în contrazicere cu orânduelile bisericii, se dădeau mai adeseori atunci, când nu apuca biserica să reglementeze prin sinoade unele chestiuni sau să rectifice abaterile. Ca legi împărăteşti de acest

---

[1] Haenel: o. c. t. I, p. 1217—1218. Codex Theodosianus, liber XII, tit 1, cp. 49. „Solum episcopum facultates suas curiae sicut ante fuerat constitutum, nullus adigat mancipare, sed antistes maneat, nec faciat substantiae cessionem. Sane si qui ad presbyterorum gradus, diaconum etiam seu subdiaconum ceterorumque pervenerint assistente curia ac sub obtutibus iudicis promente consensum (cum eorum vitam insignem atque innocentem esse omni probitate constiterit), habere debet patrimonium probabilis instituti ut retineat proprias facultates, maxime si totius populi vocibus expectatur. §. 1. Quod si qui forte non curialibus apud iudicem profitentibus, non denique expetente populo, ad eos quos diximus gradus adspirent, aut studio fraudulentae artis irrepserint, patrimonium suum liberis tradant ad curialia obsequia surrogatis"; Bogosl. Enţiklop. t. III. col. 1080. Vezi în Cod. Theodosian, lib. VIII, tit. IV, cp. 7, ed. Haenel vol. I, p. 702, legea „De Cohortalibus" a aceluiaş împărat, din acelaş an 351, a cărei dispoziţiune este înrudită cu aceasta. O sinteză a amândurora, a trecut şi în „Codicele Justinian" lib. 1, tit. III, cp. 4, ed. Kriegel. C. J. C. vol. II. p. 25—26.

[2] Haenel o. c. vol. I, p. 702. Cod. Theodosianus, lib. VIII, tit. IV, cp. 7; Gothofredus o. c. t. II, p. 502.

[3] Cf şi Gothofredus o. c. t. IV. p. 410.

fel, cari privesc alegerea clerului, mai trebuesc socotite în veacul al IV, două ale lui Honoriu I, din an. 398 şi una din an. 400.

In jumătatea a doua a veacului IV, horepiscopii începuseră, precum rezultă din can. 89, a Sf. Vasile, să institue clerici în mod abuziv, trecând peste drepturile episcopilor de cari depindeau sau ignorându-le, astfel încât, chiar fără ştirea şi consimţământul acestora, horepiscopii aşezau clerici pe unde socoteau ei şi pe cine voiau. La aceste abuzuri referindu-se una din legile lui Honoriu I, din an. 398,[1] impune ca instituirea clericilor să se facă după socotinţa sau cu hotărârea episcopului, („iudicio episcopi"). Nu se făcea însă instituirea clericilor numai prin hotărârea episcopului, ci şi prin cererea sau sufragiul poporului, cum rezultă din celelalte două legi pomenite ale lui Honoriu.[2]

In afară de orânduirile bisericeşti şi împărăteşti amintite, mai sunt şi alte orânduiri bisericeşti, cari mărturisesc că poporul credincios lua parte la alegerea clerului inferior. Intre acestea deţine un loc important canonul 13, al sin. din Laodiceia (360—75).

Prin al 13-lea canon laodician, se interzice vulgului să mai ia parte la alegerea celor ce au a intra in cinul preoţesc („περὶ τοῦ μὴ τοῖς ὄχλοις ἐπιτρέπειν τὰς ἐκλογὰς ποιεῖσθαι τῶν μελλόντων καθίστασθαι εἰς ἱερατεῖον".[3] Acest canon l-am mai discutat şi la capitolul despre alegerea episcopilor, tocmai fiindcă prin „τὸ ἱερατεῖον" termen general, se vizează întreaga ordine preoţească, episcopii, preoţii şi diaconii, aşa încât dispoziţiunea canonului se aplică la toate aceste trei trepte; nu numai preoţilor şi episcopilor,

[1] Haenel o. c. t. I, p. 1501—1502, Cod. Theodosianus Lib. XVI, tit. II cp. 33. C. J. C. ed. Kriegel, t. II, p. 27, Cod. l. I, tit. III, cp. 12.

[2] Haenel o. c. t. I, p. 1501, 1503. Cod. Theod. lib. XVI, tit. II, cp. 32, an. 398 şi cp. 35 an. 400; Gothofredus o. c. t. VI, p. 76.

[3] Sint. At. III, 183.

ci şi diaconilor, căci nu vedem motivul pentru care trebue să'nţelegem prin „τὸ ἱερατεῖον" numai pe cele două trepte dintâi, când preoţia cuprinde toate aceste trei trepte? Şi Zonara l-a interpretat ca oprind vulgul nu numai dela alegerile episcopilor ci şi dela cele ale preoţilor,[1] recunoscând prin aceasta că şi la alegerea preoţilor lua parte poporul, ceeace Balsamon ne spune direct, notând că din acest canon rezultă, că în vechime nu numai episcopii se alegeau de către (vulg) noroade, dar şi presbiterii.[2]

Prin prezentul canon, precum am observat şi în altă parte, nu se opresc decât mulţimile desordonate (τὰ ἄτακτα πλήθη) dela alegere, nu şi fruntaşii sau reprezentanţii acelora.[3] Se recunoaşte deci existenţa practicei alegerii şi a preoţilor şi a diaconilor prin popor[4] şi se reglementează numai, nu se interzice această practică, care şi în baza altor mărturii contimporane, nu poate fi considerată ca o simplă excepţie în veacul al IV-lea aşa cum s'a crezut.[5]

Că n'a fost ceva incidental alegerea clerului inferior prin popor, ne-o confirmă şi Sf. Vasile prin canonul său al 89-lea (an. 370). Acest canon, vizează abuzurile horepiscopilor şi arată, că precum odinioară se făceau alegerile clericilor cu multă cercetare *prin voturile celor ce mărturiseau adevărat despre candi-*

---

[1] Sint. At. III, 183.

[2] Sint. At. III, 183; VI, 498—9 lit. X la Vlastar Sint. Alfab. şi II, 42; Că prin can. 13 Laod. sunt vizaţi şi preoţii nu numai episcopii, vezi Pravosl. Sobies. 1908, Maiu, p. 604, 749, 763, 764; Bog. Viest. 1907 Aprilie, p. 649. Dionisie cel mic, p. 661; Ţerk. Viedom. 1907, nr. 4, p. 142, 143, 146; Ţerk. Viedom. 1906 nr. 17, p. 977; Bogosl. Enţiklop. t. III, col. 1080; Fonti IX, p. 91; Fonti III, p. 133; Mai o. c. t. X, pars II, p. 44; Steccanella o. c. p. 78., Martin de Bracara.

[3] Pidalion p. 247.

[4] Funk: Kirchengesch. Abhandl. u. Untersuch. p. 29.

[5] Planck o. c. I, 434, opinează pentru excepţie.

dați și cu știrea episcopului, așa și acum trebue să se facă, iar nu cu părtinire și fără cercetare, căci precum spun înșiși horepiscopii, lipsesc bărbați la alegeri,[1] iar alegerile acestea, cum rezultă din canon, se făceau prin cercetare și mărturie din partea clerului local și a localității însăși.

Un canon al Sf. Vasile, păstrat în versiune etiopică, ne arată la marele ierarh acelaș fel de preocupări cu privire la alegerea clerului, pe cari le-am văzut în al 89-lea canon recept al său. Al 47-lea canon al versiunii etiopice a canoanelor sale, dispune ca nici un preot să nu se facă, fără a fi mărturisit — recte ales — de cinci persoane, iar diaconul de cel puțin trei.[2]

Episcopul Romei, Siriciu (384—399), într'o epistolă „ad Himericum Tarraconensem" la cp. X, enumerând treptele prin cari trebue să treacă un creștin simplu ca să ajungă preot sau episcop, arată că dupăce a ajuns la treapta diaconatului, apoi de aci înainte, cu trecerea vremii, poate dobândi presbiteratul sau episcopatul, dacă-l va chema pe el clerul și poporul prin alegere.[3] Această mărturie este reprezentativă pentru biserica din Apus, prin ea însă se face o distincție ce n'am întâlnit-o până acum, anume aceea între instituirea diaconilor și a preoților sau episcopilor; diaconii nu ne mai sunt arătați ca aleși prin popor, ci numai preoții și episcopii. Neprecizând modul de așezare al diaconilor,

[1] Sint. At. IV, p. 275-76.

[2] Fonti V, p. 299: „Nessuno sia prete se non sia approvato con buona testimonianza da cinque persone"... S. Basilio, can. 47; Fonti IV, p. 343 „Presbyter praesentatur a quinque viris; pro diacono sufficiant tres. Hoc autem firmum maneat, ut nullus ad ordines provehatur sine testimonio". S. Basilius can. 47.

[3] Migne P. L. t. 56 col. 560, Epist. 29: „Exinde jam accessu temporum ad presbyterium vel episcopatum, si eum cleri ac plebis electio evocarit, non immerito societur". Mansi t. III, 660; Bingham o. c. II, 105; Hallier o. c. I, 104; Bogosl. Ențiklop. t. III, col. 1076.

rămâne totuş probabil că'n vremea lui Siriciu, nu mai erau aleşi ca mai nainte.

Intr'o epocă destul de agitată a bisericei nord-africane, fu chemat în rândurile clerului fericitul Augustin, prin alegere din partea credincioşilor din Iponia (Hippo), şi fu hirotonit presbiter de către episcopul Valeriu în an. 390.[1]

Fericitul Augustin (354—430) însuş, confirmă aceasta istorisind chiar cazul alegerii sale ca presbiter. El ne spune că „într'o zi chemat la Hippo de un amic, pe când se rugau ei în biserică, poporul l-a aclamat pe neaşteptate, cerând episcopului Valeriu, să-l ridice la preoţie,[2] ceeace şi avu loc chiar atunci, căci episcopul n'a stat la îndoială. Fericitul Augustin ne mai relatează o astfel de alegere prin popor, în cazul unuia Pinianus, pe care zice el, poporul din Hippo l-a cerut cu stăruinţă să fie promovat în cler.[3]

Chemat la preoţie şi la episcopat apoi, prin alegerea poporului, la sinoadele la cari a luat el parte mai târziu ca episcop, necăutând ale sale ci ale bisericii, a impus, urmând datina bisericii, ca instituirea preoţilor şi a celorlalţi clerici să se facă prin consensul celor mai mulţi creştini.[4]

---

[1] Migne P. L. t. 32, col. 36. Possidius: Vita S. Augustini episcopi cp. IV „Valerius (episcopus)... cum, flagitante ecclesiastica necessitate, de providendo et ordinando presbytero civitati, plebem Dei alloqueretur et exhortaretur; jam scientes catholici sancti Augustini propositum et doctrinam, manu injecta eum ergo tenuerunt, et, ut in talibus consuetum est episcopo ordinandum intulerunt, omnibus id uno consensu et desiderio fieri perficique petentibus, magnoque studio et clamore flagitantibus, ... Et eorum, ut voluerunt, completum est desiderium". Vezi şi Hinschius o. c. t. II, p. 616.

[2] D. T. C. I, 2275; Bingham o. c. II, 105.

[3] Migne P. L. t. 33, col. 473—83, Epist. 125, cp. 3; 126, cp. 5—6; Bingham o. c. II, 94—5 n. t Augustin epist. 225 (126) „fuisse Pinianum ab Hipponensi populo instanter postulatum, ut ad clerum promoveretur".

[4] Migne P. L. t. 32, col. 51. Possidius: Vita S. Augustini episcopi cp. 21, „In ordinandis vero sacerdotibus et clericis consensum majorem christianorum et consuetudinem ecclesiae sequendum arbitrabatur". Löning o. c. vol. I, p. 131; Hinschius o. c. t. II, p. 616.

Fericitul Augustin îşi întemeiază convingerea aceasta pe exemplul clar ce ni l-au dat apostolii la instituirea diaconilor.[1] Convingerea fericitului Augustin s'a impus, şi datorită acestui fapt, vechea practică a alegerii preoţilor şi diaconilor prin colaborarea poporului, a rămas nesmintită re'ntărindu-se acum prin acţiunea lui Augustin, ca şi odinioară prin acţiunea lui Ciprian, încât o găsim clar formulată şi re'noită şi de sinoadele africane cari au avut loc în ultimii ani ai veacului IV.

Pentru practica bisericii africane de pe timpul fericitului Augustin, bune dovezi ne oferă prin canoanele lor, sinoadele cari au avut loc la Cartagina şi Iponia între anii 380 şi 398. Dintre acestea trebueşte amintit, sinodul I din Cartagina (înaintea anului 390), care prin canonul 8, răspunzând întrebării puse de un episcop, permite unei anumite categorii de funcţionari să intre în cler, dacă sunt demni şi dacă va fi fost cerut careva dintre ei.[2] Menţionăm apoi sinodul II—III din Cartagina, dela an. 390—91. Canonul 22 al acestui sinod, dispune ca nici-un cleric să nu se mai hirotonească decât, sau în urma cercetării episcopilor, sau după mărturia poporului.[3] Aceasta îi priveşte atât pe preoţi cât şi pe diaconi, căci nu e specificat, întrebuinţându-se termenul general de „cleric".

[1] Migne P. L. t. 35. col. 2305. Questiones ex utroque Test. mixtim. cp. 100. „Legimus enim ad plebem dixisse Petrum apostolum: Eligite, inquit, ex vobis quos constituamus deservire mysteriis Ecclesiae (Act. VI, 3). Nolo dicere mensis. Ecce laicorum testimonio creati sunt diaconi".

[2] Lauchert o. c. p. 155, can. VIII, sin. I Cartagina. „Si debeant ordinari procuratores et actores?„ Si... fuerint comprobati in omnibus debeant... cleri si postulatus fuerit honore numerari".

[3] Mansi III, 881 (VIII, 860), Sin. III Cartag. an. 390—91 can. 22; „Ut nullus ordinatur clericus, nisi probatus, vel episcoporum examine, vel populi testimonio"; Hallier o. c. t. I, p. 50, 104; Pravosl. Sobies. 1908, Sept. p. 286; Bruns o. c. Pars I, p. 126; Lauchert o. c. p. 166.

Sinodul III (?) din Iponia (Hippo) dela an. 393, dispune prin can. 20, exact în acelaş fel asupra alegerii clericilor inferiori.[1]

Sinodul IV cartaginean dela an. 398, hotăreşte în acelaş sens dar mai precis prin can. 22, ca episcopul fără sfatul clericilor săi, să nu hirotonească clerici şi să caute şi asentimentul, aprobarea şi mărturia cetăţenilor credincioşi.[2]

Sub numele episcopului Romei, Anaclet († 88?) ni s'au păstrat câteva epistole, cari dacă nu provin dela el, aparţin totuş veacurilor primare, cu siguranţă veac. al IV-lea,[3] pentrucă reproduc dispoziţiuni de ale sin. I ec. şi cunosc sistemul mitropolitan. Fără a fi autentice, ele sunt totuş preţioase mărturii asupra practicei bisericeşti din veacul IV. In epistola II la cp. 1, după ce repetă după sens, dispoziţiunea can. 4, I ec. despre instituirea episcopilor, continuă expunând şi felul instituirii celorlalţi clerici, şi zice că pe preoţi îi hirotoneşte episcopul competent, astfel, că cetăţenii şi ceilalţi preoţi au să-şi dea consimţământul, iar cu diaconii se procedează la fel.[4]

O alegere asemănătoare cu aceia a fericitului Augustin întru presbiter, a fost cam tot pe atunci, alegerea lui Paulin, viitorul episcop de Nola, ca presbiter al acestei localităţi. Paulin, precum însuş mărtu-

[1] Hrist. Ctenie 1877, II, p. 687; Bogosl. Enţiklop. t. III, col. 1081; Hinschius o. c. t. II, p. 616.

[2] Mansi VIII, 860; Hallier o. c. I, 50; „Ut episcopus sine consilio clericorum suorum, clericos non ordinet, ita ut civium adsensum et conniventiam et testimonium quaerat". Cf. şi Milaş: Canoane I, p. 242 n. 1; Bogosl. Enţiklop. III, col. 1081; Wasserschleben o. c. p. 7, colecţiunea irlandeză L. I, cp. 10; Deusdedit. o. c. p. 200, L. II, cp. 27 (18); Löning o. c. t. I, p. 130–131.

[3] Mansi I, 607, 620–21.

[4] Mansi I, 608. Epist. II. „De ordinationibus episcoporum et omnium clericorum" cp. 1. „Reliqui vero sacerdotes a proprio ordinetur episcopo ita ut cives et alii sacerdotes assensum praebeant, et jejunantes ordinationem celebrent; similiter et diaconi erdinentur". Vezi şi Hallier o. c. I, 50, 101.

rişeşte, a fugit de sarcina preoţiei, dar mulţimea poporului l-a silit să primească slujba de presbiter.[1] De altfel, Paulin mai aminteşte într'o epistolă despre colaborarea credincioşilor la alegerea preoţilor.[2]

O preţioasă contribuţie la cunoaşterea modului în care se instituiau preoţii şi diaconii în veacul IV, cel puţin în Egipt, ne aduce canonul 7 al lui Teofil al Alexandriei. După acest canon, toată preoţimea consimţind, avea să-i aleagă pe candidaţii de clerici, apoi episcopul să-i încerce, şi de comun acord cu preoţimea, să-i hirotonească în mijlocul bisericii, de faţă fiind şi poporul, pe care iarăş episcopul să-l întrebe, dacă şi el poate să mărturisească demn pe celce urmează a fi hirotonit, iar hirotonia să nu se facă pe ascuns, ci în prezenţa credincioşilor în biserică; aceasta în cetăţi, iar în enorii mai mici, dreptcredincioşii clerici în acelaş chip să-i încerce pe candidaţi în prezenţa episcopului, care la fel să întrebe poporul de mărturie.[3]

Rolul clerului, căruia i se atribue alegerea candidaţilor la preoţie, cu toate acestea nu diferă esenţial de al poporului, căruia i se atribue numai mărturia asupra vredniciei candidatului. Intr'adevăr nu are mai multă virtute alegerea făcută de cler, decât simpla mărturie pe care-o dă poporul, căci şi aceasta din urmă este o rostire a voinţii asupra persoanei candi-

---

[1] Migne P. L. t. 61, col. 46. Prolegomena cap. XV, 1; col. 158, Epist. I, 10; col. 160, Epist. II, 2; col. 166. Epist. IV, 4; Bogosl. Enţiklop. t. III, col. 1078.

[2] Migne P. L. t. 61, col. 363, Epist. XXXVIII, 10.

[3] Sint. At. IV, 347; Vezi pentru interpretarea corectă a acestui canon: Fonti IX, p. 89–91; Bogosl. Enţiklop. t. III, col. 1079; Berdnicov: Kratkii kurs etc. ed. II, vol. II, p. 8; A. S. Pavlow: Kurs p. 231; A. S. Pavlow: Pamiatniki drievnie russkago kanoniceskago prava ed. II Moskva 1908, p. 89–90. In aceasta din urmă se poate vedea trecerea deciziei canonului 7 al lui Teofil între deciziile sinodului rus din Vladimir an, 1274, ca cea dintâi pe care a adoptat-o sinodul.

date, ca şi cealaltă, şi faţă de dreptul de alegere reală, decisivă, pe care-l are episcopul, atât alegerea făcută de preoţime cât şi mărturia exprimată de popor, n'au decât valoare indicativă, este o prezentare sau recomandare şi una şi alta, nu este o alegere propriu zisă.

E natural ca acolo unde există clerici mai mulţi în primul rând să se recurgă la avizul corpului clerical în vederea candidării unei persoane ce urmează să intre în aceiaş ordine, dar şi glasul poporului nu poate fi neglijat şi persoanele indicate de preoţime se prezintă şi poporului, spre a se vedea dacă şi acesta e de acord, spre a se consulta voinţa întregii biserici, nu numai a unei părţi. Natural că ultimul cuvânt rămâne tot episcopului, însă el trebue să ţie seama neapărat de dorinţa exprimată de clerul şi poporul enoriei.

In textul canonului cetim că hirotonia trebue să se facă „παρόντων τῶν ἁγίων". Literal tradus înseamnă, în prezenţa sfinţilor, însă conform uzului de a numi pe credincioşi sfinţi (cum le zice şi sf. ap. Pavel la I Cor. VI, 1; Efes. I, 1), aci nu putem înţelege decât pe credincioşi.[1]

Mărturiile pe cari le avem asupra sistemului de alegere şi aşezare a preoţilor, nu sunt fireşte atât de numeroase, ca cele cu privire la episcopi şi e foarte natural să fie aşa, deoarece nu numai în biserica primară, ci şi până azi situaţia episcopului este excepţională în raport cu a celorlalţi clerici şi de-o importanţă covârşitoare. El este centrul vieţii bisericeşti, primul păstor al unei eparhii în dependenţă de care stau toţi ceilalţi, cari nu pot săvârşi slujba preoţească fără mandat dela el. In vechime episcopiile erau foarte dese, fiecare cetate sau comunitate mai mare de credincioşi îşi avea episcopul său. Alegerea episcopului prezenta pentru creştinii unei parohii, acelaş

[1] Sint. At. IV, 348, Balsamon la can. 7 Teofil Alex.

interes pe care-l prezintă azi alegerea unui paroh. Episcopul le era întâiul păstor, acela care-și exercita intens și direct slujba preoțească față de enoriașii săi. Atunci nu era ocupat numai cu administrația unei eparhii cine știe cât de întinse ca azi, ci episcopul era cel care îndeplinea în primul rând misiunea pastorală, în care el era numai ajutat de preoți și diaconi. Preoții deci alături de el apăreau nu ca păstori de sine stătători, ci ca și diaconii, erau organe ajutătoare ale episcopului.

E lucru firesc prin urmare ca alegerea și instituirea acestor mai mici slujbași ai altarului, să fi interesat mai puțin decât aceia a mai marelui lor episcop. Alegerile acestea n'au produs atâtea turburări; istoria n'a avut atâta material de înregistrat și nici biserica dese prilejuri să reglementeze oficial chestiunea.

Creștinii primelor veacuri cari erau chemați să colaboreze la alegerile episcopilor, au fost considerați un element tot atât de util și la instituirea preoților și diaconilor. Dar nu numai biserica conducătoare, nu putea proceda altfel, ci nici creștinii n'ar fi acceptat ușor o schimbare de lucruri, căci tradiția apostolică era mai vie în inimile lor, și cuvintele Scripturii, spuneau de alegerea diaconilor și a lui Matia, dându-le exemple vii.

Am văzut până acum câteva exemple concludente, șirul lor însă poate fi urmărit pe făptura veacurilor până în zilele noastre.

O bună parte dintre canoanele sinoadelor africane dela finea veacului al IV-lea, au fost primite în colecțiunea cunoscută sub numele de „Statuta ecclesiae antiqua" sau „Codex canonum ecclesiae africanae". Această colecțiune chiar dacă n'a fost redijată de un singur sinod, ca cel din Cartagina dela an. 436 bunăoară, este cert că datează din prima jumătate a veacului V, și primindu-se în această colecțiune dispozițiunea canonului 22

al sin. IV cartaginean dela an. 398, se dovedeşte prin aceasta continuitatea practicei alegerii clerului inferior prin participarea mirenilor.[1]

Şi în actele sinodului al IV-lea ecumenic găsim o mărturie asupra colaborării mirenilor la actele de alegere a clerului inferior. Astfel ni se spune că Ibas din Edesa a hirotonit pe un oarecare Valentie întru presbiter, cu toatecă i s'au adus dovezi scrise şi orale din partea consătenilor aceluia, împotriva lui. Neluarea în seamă a acestor dovezi, prin cari se manifesta împotrivirea credincioşilor la aşezarea lui Valentie ca preot al lor, este enumerată între învinuirile cari i s'au adus lui Ibas, şi pentru această abatere a fost luat la răspundere, ceeace nu ar fi avut loc dacă poporul credincios n'ar fi avut nici-un cuvânt la alegerea preoţilor.[2]

Ieronim, printr'o epistolă CXXV (sau IV) „ad Rusticum Monachum" ne spune că prin popor şi episcop se alegeau clericii, adecă preoţii şi diaconii.[3]

Leon cel Mare episcopul Romei (440—461), ale cărui mărturii privitoare la alegerea episcopilor prin colaborarea poporului le-am văzut, vorbind despre alegerea clerului în general, deci şi a preoţilor nu numai a episcopilor, în epistola X, cp. V şi VI, ne spune, că la astfel de acte se cere şi votul cetăţenilor, adecă exprimarea voinţii credincioşilor laici.[4] Intre martorii acestei vechi orânduiri bisericeşti se mai numără şi un alt episcop roman, Gelasius, care într'o epistolă adresată episcopului Sabinus (an. 486), îi aduce acestuia la

[1] Bruns o. c. Pars I, p. 143, can. 22 „Statuta ecclesiae antiqua".

[2] Dieiania vsiel. sob. t. IV, p. 209; Bogosl. Enţiklop. t. III, col. 1079.

[3] Migne P. L. t. 22, col. 1082. Epist. 125, cp. 17. Ad Rusticum Monachum; Bingham o. c. II, 105 şi Gothofredus o. c. VI, 34. Epist. IV, ad Rust. Monachum „Cum ad perfectam aetatem veneris, si tamen vita comes fuerit, et te vel populus vel pontifex civitatis in clerum elegerit....".

[4] Mansi t. V, col. 1147, 1148. Vezi textul epistolei la p. 360 a studiului prezent; Comp. şi Deusdedit o. c. p. 86, L. I, cp. 119.

cunoştinţă, că pe defensorul Quartus l-a cerut poporul unei localităţi ca să-i fie hirotonit întru diacon, ceeace-i şi recomandă lui Sabinus să facă, adecă să-l hirotonească pe Quartus diacon, dacă nu s'ar opune acestui lucru vre-o pricină personală care l-ar privi pe candidat.[1]

Spre finea veacului V, găsim testată şi'n biserica armeană aceiaş practică observată după rânduielile vechi şi nesmintite ale bisericii în întreaga lume creştină. Canonul 19 al unui sinod armean din Albana (an. 487), interzice credincioşilor să îndepărteze pe preoţi fără consensul episcopilor, precum şi episcopilor să aşeze vre-un alt preot fără consensul creştinilor.[2]

Restricţiunile n'au întârziat a se impune şi în ce priveşte participarea poporului la alegerea clerului inferior, precum s'a văzut aceasta şi la alegerea ierarhilor. Cunoscutei restricţiuni a canonului 13 Laod., în Apus cu deosebire, prin unele colecţiuni de canoane i s'a dat un sens nu numai restrictiv, ci exclusivist. Astfel în colecţiunea lui Martin de Bracara (an. 475 cca.) cetim în can. 1[3] ca şi în cartea I titl. 36 al unei colecţiuni spaniole din veacurile VI—VIII, că prin canon 13 Laod. se opreşte noroadelor să-şi aleagă preoţi, sau slujitori altarului.[4]

Dar mărturii din aceeaş vreme ne dovedesc contrarul, ceeace nu va să zică însă, că nu se manifesta tendinţa de a se restrânge rolul mirenilor la alegerea clerului inferior.

---

1 Migne P. L. t. 59 col. 99. Gelasius, Sabino episcopo. „Quartum defensorem diaconum sibimet consecrari populus Grumentinae civitatis exposcit. Hunc ergo, si nil est quod ejus personae possit opponi, diaconii provectione decorabis". Comp. şi Deusdedit o. c, p. 109, L. I cp. 173.

2 Mai t. X, 2, p. 316, can. 19. „Viri nobiles sine episcopi consensu non audeant praepositos suis pagis amovere; neque vicissim episcopus sine illorum consensu alium praepositum illic substituat".

3 Mansi t. IX, col. 849.

4 Mansi t. VIII, col. 1196 cf. Stecanella o. c. p. 72.

Un sinod ţinut în Cartagina la an. 525 sub Bonifaciu, episcopul Cartaginei, reînoi decizia can. 22 a sin. III din Cartagina an. 390—91 „ca nimeni să nu fie hirotonit decât dacă va fi probat prin examinare de către episcop, sau prin mărturia poporului".[1]

Din unele Novele ale împăratului Iustinian, după analogie cu dispoziţiunile Novelelor sale cari privesc alegerea episcopilor, se poate deduce că legislaţia acestuia cunoştea şi recunoştea ca ceva obicinuit şi legal, colaborarea mirenilor la alegerea preoţilor şi diaconilor. Acest lucru se poate deduce din Novela VI, 4, prin care se dispune ca episcopul să nu hirotonească pe orice preot sau diacon, ci numai bărbaţi mărturisiţi, adecă având bună mărturie, pe care mărturie, dacă celor candidaţi la episcopat le-o dădeau mirenii fruntaşi ai cetăţilor episcopale alegându-i (vezi Nov. 123, 1; Nov. 137, 2), apoi fără îndoială că tot mirenii fruntaşi ai parohiilor trebuiau să le-o dea şi candidaţilor de preoţi şi diaconi, şi prin acest lucru, ei îi şi alegeau pe respectivii, îi recomandau episcopilor ca pe aleşii lor spre a fi hirotoniţi. Şi sfaturile pastorale şi alte porunci, obligă această Novelă, să le fie date clericilor în faţa poporului.[2]

Dacă în Novela VI, 4 se cere numai să fie mărturisiţi candidaţii la preoţie şi diaconie de către popor, şi dacă abia se face amintire de vre-o contrazicere sau opoziţie (ἀντίῤῥησις) ce s'ar ridica împotriva candidaţilor, apoi Novela 137, 3, chiar subliniază seriozitatea cu care trebue să se procedeze la cercetarea şi lămurirea acuzaţiilor ce se aduc de către opozanţi, nu numai candidaţilor la episcopie, ci şi la preoţie şi diaconie.

---

[1] Mansi VIII, 643 „ut nullus ordinetur, nisi probatus episcopi examine, vel plebis testimonio".

[2] C. J. Civilis. Novellae. ed. Kriegel t. III, p. 40, Nov. VI, 4, an. 535; C. J. C. ed. Schilling. Novellae p. 46.

Intr'un asemenea caz, hirotonia avea să se amâne şi în timp de trei luni să se cerceteze şi să se decidă dacă poate sau nu poate fi hirotonit cel acuzat.[1] Precum mărturisirea vredniciei candidaţilor şi deci alegerea lor o făceau credincioşii mireni, tot astfel şi nemărturisirea lor ca vrednici de preoţie şi nealegerea, o făceau aceiaşi mireni, prin opoziţie şi acuzaţii. Acuzaţiile la alegerea episcopilor le aduceau mirenii alegători.[2] Evident că învinuiri ce se luau în seamă, puteau aduce numai aceia, cari aveau şi dreptul să aleagă pentru vre-o demnitate clericală pe cei pe cari îi acuzau. In cazul acuzaţiilor pe cari le-ar ridica cineva împotriva candidaţilor la episcopie, preoţie sau diaconie, Novela citată nu face nici-o dinstincţie între calitatea sau starea acuzatorilor, de unde rezultă, că nici nu era vre-o deosebire de stare între aceştia, putând fi acuzatori aceiaşi atât pentru episcopi cât şi pentru preoţi şi diaconi, adecă aceiaşi cari erau şi alegători ai acestora. Ori alegătorii episcopilor erau clericii şi fruntaşii mireni ai cetăţilor, iar acuzatorii preoţilor şi diaconilor nefiind alţii decât aceia ai episcopilor, aceiaşi trebuiau să fie şi alegătorii lor.

Din biserica Romei ne mai oferă episcopul roman Pelagiu I (555—567) o mărturie în acest sens.[3] Un sinod apusean din Barcelona (Barcinonense) an. 599, prin can. III opreşte ca poporul sau clerul, să facă alegerea parohilor,

---

[1] C. J. C. Novellae ed. Kriegel t. III, p. 626—27 Nov. 137, 3, an. 564; C. J, C. ed. Schilling, Novellae p. 692.

[2] Vezi Nov. 123 cp. 2.

[3] Migne P. L. t. 69, col. 416. Pelagius Laurentio episcopo Centumcellensi. „Principali devotissimorum militum, qui illic in civitate Centumcellensi consistunt, relatione ad nos directa sacram insinuant se clementissimi principis impetrasse, quae eis presbyterum, diaconum et subdiaconum fieri debere praecepit. Ideo hortamur dilectionem tuam ut personas ipsas videas et diligenter inquiras... et... unumquemque per officia quae praediximus promovere non differas".

ci ea să se facă prin ierarhi.[1] Această dispozițiune nu schimbă situația, decât poate pentru Spania, nu și pentru restul Apusului.

Dar nici pentru Spania n'a avut vre-o influență hotărîtoare decizia sinodului din Barcelona, căci Isidor Hispalensis, contemporan cu acest sinod († 636 ?), într'o scriere a sa ne spune că preoții se alegeau pe vremea aceia de către credincioșii laici împreună cu ceilalți clerici.[2]

Din relatarea lui Isidor se vede că arhidiaconii, cari aveau față de restul clerului inferior o situație privilegiată, oridecâteori era vorba de vre-o alegere de preot, se deplasau în localitatea unde avea să se facă aceasta, și convocând pe ceilalți clerici și poporul, sub conducerea lor se proceda la alegerea însăș. Iată un procedeu care n'a pierit nici azi din practica bisericească, îndeplinind însă acum oficiul arhidiaconului, protopresbiterii.

Dar deși forma sau procedeul alegerii difereau, principiul participării mirenilor la alegerea clerului inferior a rămas mereu neschimbat, și'n Italia, unde în spațiul de radiație a tendințelor absolutiste romane, ușor putea să dispară. Astfel, un sinod italian dela an. 715, tranșând un diferend iscat între diecezele: Arezzo și Siena, pentru niște parohii, atribui parohiile în litigiu episcopului de Arezzo și decise ca pentru a se așeza preoți în acestea, însăși parohiile respective să aleagă pe candidații la preoție, și să-i trimită episcopului cu epistole și recomandații, ca să fie instituiți preoții după vechea orânduială sau datină.[3]

[1] Mansi VIII, 482—3.

[2] C. J. Can. ed. Friedberg t. I. p. 237. Dist. LXIII cap. XX Decr. Gratiani, Isidor în: Liber Officiorum, (scriere atribuită lui Isidor). „Si in plebibus archipresbyteri obierint aut pro aliquo reatu exinde eiecti fuerint, archidiaconus quantocius proficiscatur illuc, et cum clericis et populis ipsius plebis electionem faciat... et dignus pastor Domui Dei constituatur...".

[3] Stecanella o. c. p. 235.

Am văzut în altă parte, în ce fel can. 3, VII ec. reglementează alegerea episcopilor în special, dar acest canon priveşte şi alegerea preoţilor şi diaconilor, dispunând ca orice alegere de episcop, preot sau diacon, făcută de puternici lumeşti, să fie fără putere.[1] Balsamon în comentar la canonul acesta opinează că aci termenul „ψῆφος" e luat în locul termenului „χειροτονία", cum se întâlneşte şi'n alte canoane, însă face această observare numai în ceeace priveşte preoţii şi diaconii, pe când în ceeace priveşte pe episcopi, acceptă sensul de alegere pentru ψῆφος, susţinând şi după can. 4, I ec. că alegerea episcopilor are să se facă numai de episcopi.[2] Dar tot Balsamon ne mai spune că sunt unii cari cugetă (desigur şi'n baza acestui canon), că şi în vechime alegerile se făceau de popor şi nu numai episcopii ci şi presbiterii şi diaconii se alegeau astfel.[3] Ceice au cugetat în felul acesta şi asupra can. 3, VII ec. au avut mai multă dreptate decât Balsamon. Aceasta e clar şi din cele ce le-am spus până aci privitor la alegerea preoţilor şi diaconilor. Sensul cuvintelor acestui canon, în ceeace-i priveşte pe preoţi şi pe diaconi, este tot atât de lămurit ca şi'n cauza episcopilor. Prin el convingerea opinenţilor contrari lui Balsamon se dovedeşte reală; el ne probează că preoţii şi diaconii şi'n timpul sinodului acestuia se constituiau tot prin alegere şi cu concursul poporului ca şi episcopii, natural în principiu, căci procedeul diferea.[4]

In Apus sinodul VI din Arles dela an. 813, prin can. 4 interzice ca laicii să-şi alunge presbiterii proprii

[1] Sint. At. II, 561; Un sinod caldean nestorian, al lui Mar Ezechiel din an. 576 prin can. 24 dispune în acelaş fel ca şi can. 3, VII ec. Chabot o. c. p. 484.

[2] Sint. At. II 565.

[3] Ibid.

[4] Pidalion p. 2, nota 5 şi p. 186; Κανονικόν p 115.

din biserici, precum şi să-şi aducă alţii în locul celor alungaţi.[1] Aceasta e o dovadă indirectă, că laicii îşi alegeau singuri clericii, şi aceste alegeri se supun autorităţii episcopale, hotărându-se să nu se mai facă decât cu consensul episcopilor. Desigur şi până aci nu poporul singur făcea alegerea, ci şi episcopul îşi va fi avut partea sa şi încă cea mai importantă, dar s'au ivit abuzuri aşa că poporul singur îşi alunga şi alegea pe clerici, ceeace se opreşte. Decizia canonului citat se repetă de sinodul Moguntiacum (Mainz) din acelaş an, ca al 29-lea can. într'o formă puţin schimbată,[2] care se repetă apoi încă într'un sinod din Turo la fel din acelaş an,[3] şi un alt sinod Moguntinum, din an. 847, can. 12.[4]

Participarea mirenilor la alegerea preoţilor e mărturisită şi de câteva sinoade romane contimporane, aşa bunăoară, de către sinodul roman din an. 826, a cărui canon al 8-lea, dispune ca la instituirea preoţilor să se ţie seamă de voinţa poporului, adecă să se ceară şi consensul acestuia.[5]

Intre hotărârile sinodului roman ţinut sub papa Leon IV, an. 853, sau mai probabil între deciziunile personale ale acestuia, se află şi una privitoare la instituirea preoţilor. Prin ea se prescrie pedeapsa lip-

[1] Mansi XIV, col. 59—60, can. IV, sin. VI, Arelat. an. 813, „Ut laici presbyteros absque judicio proprii episcopi, non ejiciant de ecclesiis nec alios immittere praesumant".

[2] Mansi XIV, 72, sin. Moguntiacum an. 813 can. 29, „Ut laici presbyteros ne eji iant de ecclesiis, neque constituant sine consensu episcoporum suorum".

[3] Mansi XIV, 86, Sin. Turonense III a. 813, can. 15.

[4] Mansi XIV, 906.

[5] Hinschius o. c. t. II, p. 265—6, nota 8 cf. Mansi XIV, 1003; Migne P. L. t. 97, col. 694. „Eugenii II, concilium romanum, An. 826, can. 8. „De Sacerdotibus in subiectis baptismalibus plebibus constituendis". „Episcopi in baptismalibus plebibus ut testes propriis diligenter curam habere debent, et cum eis presbyteros necessitas occurrerit ordinandi, ut reverentius observentur, convenit enim in eis ibidem habitantium sibi adhibere consensum".

sirii de comuniune cu credincioşii pentru acei laici cari aduc vre-un presbiter din altă dieceză şi-l aşează la vre-o biserică, fără consensul episcopului, în a cărui jurisdicţiune se găseşte parohia respectivă.[1] Este în aceasta tot o mărturie indirectă asupra rolului pe care-l aveau laicii la alegerea preoţilor, prin care iarăş se trasează limita până la care sunt ei îndreptăţiţi să colaboreze cu ierarhia la acest act important.

Intreg Apusul observa practica veche de odinioară, pe care documentele timpurilor acelora ne-o mărturisesc pretutindeni. La doi ani după sinodul roman al papei Leon IV, împăratul Ludovic II al Franciei, convocă un sinod la Ticinum (an. 855) şi acesta prin canonul 4, dispune să se păstreze nesmintită vechea orânduire canonică la alegerea preoţilor, să nu se facă aceasta prin mijloace nepermise, ci prin colaborarea clericilor şi a poporului, astfel că mai întâiu clericii ceilalţi cari ar mai fi într'o parohie să aleagă pe candidat şi-apoi să se ceară asensul poporului, şi numai dacă pe această cale nu se va putea alege un candidat, atunci episcopul însuş să aşeze dintr'ai săi pe care-l va găsi bun.[2]

Indată după ce s'a adus decizia aceasta, un alt sinod dela an. 859, Lingonensis, prin canonul 8 adoptă se pare în sens greşit dispoziţiunea can. 13 Laod. după colecţiunea lui Martin de Bracara (cam an. 575) interzicând poporului să facă alegerea preoţilor.[3] Dacă va fi avut această decizie vre-o însemnătate practică e dubios, deoarece cu 10 ani mai târziu, sinodul dela Worms

---

[1] Mansi XIV, 1016, cap. XLI

[2] Hinschius o. c. II, p. 269 nota 4; Migne P. L. t. 138, col. 612. „Hludovici II imper. conventus Ticinensis II. an. 855, cap. 4. „Quare in ordinandis plebibus sanctorum canonum instituta serventur... Et primum quidem ipsius loci presbyteri, vel caeteri clerici, idoneum sibi rectorem eligant; deinde populi qui ad eandem plebem adspicit, sequatur assensus" etc.

[3] Mansi XV, 538—9.

din an. 868, decide prin can. 49, ca laicii fără consensul episcopilor nici să aleagă nici să alunge din vre-o parohie pe presbiteri. Iar dacă laicii prezintă episcopului candidaţi spre a fi hirotoniţi pentru bisericile lor, atunci în nici un caz să nu-i alunge.[1] Prin can. 57, acelaş sinod reia în alte cuvinte decizia can. 29 a sinodului din Moguntia an. 813.[2] Acest sinod deci ne dă şi mărturie directă prin can. 49, că preoţii se instituiau în urma alegerii şi prezentării candidaţilor din partea laicilor din parohii, iar citând şi decizia sinodului moguntiac an. 813, confirmă cele ce le-am spus la citarea dispoziţiunii acelui sinod, dându-ne astfel şi o mărturie indirectă. Decizia can. 49 a sinodului acestuia a trecut şi'n colecţiunea de legi a imperiului franc, cunoscută sub numele „Capitularium Caroli Magni et Ludovicii Pii",[3] din sec. IX şi e cuprinsă în lib. I caput 84,[4] iar can. 29 sin. moguntiac an. 813, este iarăş cuprins în această colecţiune, la lib. V, cap. 147.[5] Dar şi'n colecţiunea din an. 869: „Capitularia Reguum Francorum" ca dispoziţiune a lui Carol Pleşuvul se găseşte decizia canonului 49 a sin. Worms. an. 868.[6] Toate acestea ne dovedesc că în veacul IX în Francia s'a acceptat şi de către autoritatea politică sistemul alegerii preoţilor prin popor şi că acesta era prin urmare în uz general.

---

[1] Id. XV, 868. Concil. Wormatiense an. 868, can. 49. „Statutum est ut sine auctoritate vel consensu episcoporum, presbyteri in quibuslibet ecclesiis ne constituantur, nec expellantur. Et si laici clericos probabilis vitae et doctrinae episcopis consecrandos suis in ecclesiis constituendos obtulerint, nulla qualibet occasione rejiciant".

[2] Id. XV, 879.

[3] Această colecţiune cuprinde legi din întreg veac. al IX-lea nu numai cele date de Carol cel Mare şi de Ludovic Piul † 840.

[4] Mansi XVII bis. 720.

[5] Id. XVII bis. 853.

[6] Id. XVIII bis. 212 titl. 40, cp. 9, an. 869. Caroli Calvi Regis.

Bisericile eterodoxe răsăritene, ne-au păstrat și ele în literatura lor bisericească, unele mărturii asupra alegerii clerului inferior prin colaborarea credincioșilor. Astfel, în ritul maronit, aparținând veacului IX, se prescrie ca pentru alegerea arhidiaconului, (sau protopresbiterului), să se adune clericii și laicii și să-și dea în scris consimțământul.[1] Ritul armean, (sec. IX) prescrie ca pe viitorii preoți, ierarhul să-i examineze, adecă să-i cerceteze dacă sunt vrednici, în fața întregii mulțimi.[2]

La Răsărit, în Rusia, din primele zile ale bisericii alegerea clerului parohial s'a făcut de către credincioșii parohiilor. Aceștia găseau pe candidații vrednici de preoție, și dupăce cădeau de acord asupra alegerii lor, îi prezentau „arhiereului spre ispitire canonică și hirotonie".[3] Atât preoții cât și diaconii erau aleși de comunitate.

Din practica bisericii Novgorodului în această privință, s'au păstrat acte și formulare tipice de alegere în cari se zice: „toți enoriașii am ales și am (onorat) preferat ca preot (pe cutare) și implorăm noi enoriașii pe (cutare) arhiereu, pentru hirotonirea lui între presbiter, asupra căruia, noi enoriașii în decursul alegerii i-am dat acest act".[4]

Rușii se încreștinaseră în sec. IX—X, prin Constantinopol, și ei au adoptat în viața bisericească desigur numai practici existente în „Marea Biserică" a Bizanțului, dela care au împrumutat nu numai credința, ci

---

[1] Denzinger o. c. t. II, p. 142. Ritus Maronitarum, „Primum conveniunt filii ecclesiae et filii gregis, et consensus sui dant chirographum".

[2] Idem p. 292, Ritus Armenorum... „et coram omni multitudine examinet ordinandum".

[3] Berdnicov: Dr. Bis. ed. I, p. 85.

[4] A. Pavlow, în Armonia nr. 461, 1867, p. 3, col. 3; p. 4; Vezi alte date ulterioare la A. Pavlow în Hrist. Ctenie 1861, II, p. 408—409. Cf. Iuridicesk. akti arheograf. komm. t. I, nr. 7; Akti arheogr. eksp. t. 1, nr. 229; Polnoe Sobranie Zak. nr. 412; Akti arheogr. eksp. t. IV, nr. 331.

precum era şi natural, primele îndrumări şi forme de organizare a vieţii bisericeşti. Ei n'aveau dela cine lua din altă parte principiile de organizare, decât tot dela Grecii din Constantinopol, şi acestea transpuse în practica bisericii ruseşti, reflectează practica existentă în aceeaş vreme, în biserica din imperiul bizantin.

In biserica rusă au găsit bună primire toate rânduielile bisericeşti cari s'au putut grefa pe câte-o rânduială similară politică sau de altă natură. Acesta a fost cazul şi cu rânduiala alegerii feţelor bisericeşti de orice grad, care rânduială şi-a găsit corespondentul în obiceiul alegerii conducătorilor lor politici, şi deci astfel se prezintă situaţia şi cu practica alegerii preoţilor, de către credincioşii comunităţilor, practică, ce se introduse la Ruşi, deodată cu creştinismul.

Practica aceasta a fost de lungă durată în întreaga biserică, atât în Apus cât şi în Răsărit, în orice caz e comună primelor 10 veacuri în ambele aceste părţi ale lumii creştine.

SEC. X–XX

In Răsărit datina veche s'a menţinut până în zilele noastre. Şi'n Apus a depăşit schisma, cel puţin în unele părţi ale bisericii, căci un sinod din Rheims dela an. 1049, decide „ca nimeni fără alegerea clerului şi a poporului să nu se înainteze în ordinea ecclesiastică".[1] Dar un sinod roman dela an. 1059, din timpul papii Nicolae II, prin canonul 6, opreşte ca cineva, vre-un presbiter, să mai obţie biserica prin laici.[2] Aceasta se repetă şi într'un

---

[1] Hinschius o. c. II, 541, nota 5, can. 1, Sin Rheims 1049. „Ne quis sine electione cleri et populi ad regimen ecclesiasticarum proveheretur",

[2] Hinschius o. c. II, 542, nota 4, sin, Rom. 1059, can. 6. „Ut per laicos nullo modo quilibet clericus aut presbyter obtineat ecclesiam, nec gratis nec pretio". Sägmüller: Die Bischofswahl bei Gratian. p. 5; Deusdedit ed. cit. p. 217. L. II, cp. 65 (51).

alt sinod roman de sub papa Alexandrul I, din an. 1063, prin can. 6, 20.[1] Dispozițiunea aceasta este într'adevăr restrictivă pentru drepturile laicilor, însă numai la alegeri abuzive. In biserica apuseană, s'a mai menținut încă puțină vreme practica alegerii clerului parohial prin credincioși, însă dela schismă încoace, aceasta pe noi nu ne mai interesează în special.

In primele veacuri ale bisericii rusești practica alegerii preoților prin popor e testată cu deosebire în Novgorod și Pșîkov.[2]

Pe la începutul secolului XII, începură a se înfiripa în Rusia organizații laice cu caracter religios, tovărășii de credincioși, a căror scop era sprijinirea bisericii prin colaborarea tuturor celor capabili și cu interes pentru ea. Aceste organizații s'au numit *frății* (bratstva) *bisericești*, și ele funcționau după chipul funcționării adunării obștiilor obicinuite ale comunelor, și astfel s'ar putea zice că frățiile bisericești reprezintă un fenomen de îmbisericire a acestor adunări.

Una dintre cele mai vechi frății bisericești cari se amintesc, este cea din Polock, testată la anul 1159.[3]

Frățiile își alegeau singure clericii, așa precum obștiile își alegeau starostele, și ele rezolvau cele mai importante chestiuni ale bisericii parohiale.[4]

In biserica răsăriteană în afară de cele pomenite, mai avem știri că și'n biserica din Egipt s'a menținut obiceiul alegerii preoților de către popor. Aceasta rezultă din întrebarea a 61-a pe care-o pune patriarhul Marcu al Alexandriei, canonistului Balsamon. El zice că mulțimile de țărani îi prezintă lui pe celce li se pare lor demn de a fi episcop, preot sau diacon, și

[1] Hinschius o. c. II, 543.
[2] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 535.
[3] Bogosl. Ențiklop. t. III, col. 1083.
[4] Bog. Viestn. 1906, Sept. p. 118, 122.

cer să le fie hirotonit în gradul respectiv; patriarhul întreabă pe Balsamon dacă e silit să urmeze glasurile noroadelor.[1] Balsamon, răspunde că'n vechime, ce-i drept, episcopii şi ceilalţi clerici se alegeau prin gloate, însă prin can. 13 Laodic. şi can. 3, VII, ec. s'au oprit aceste alegeri.[2] Dar răspunsul lui Balsamon dupăcum am văzut atât la capitolul alegerii ierarhilor, cât şi în capitolul acesta, nu corespunde realităţii. Can. 13 Laodic. prin can. 2 al sin. Trulan, deveni împreună cu canoanele altor sinoade particulare, universal valabil în biserica creştină şi dacă ar fi avut şi s'ar fi aplicat acesta, în sensul pe care i l-a dat Balsamon, atunci devenea inutil can. 3, VII ec. în acelaş sens, iar alegeri de episcopi şi de preoţi prin popor, n'ar mai fi apărut în istorie, dar realitatea e tocmai contrară. Aceasta se confirmă şi prin uzul bisericii din Egipt, care dela căderea ei sub Arabi, n'a făcut decât să păstreze şi să continue aşezămintele bisericii cu cari a apucat-o stăpânirea străină, şi'n acest chip, sensului practicei pe care-o expune patriarhul Marcu în veacul XII, i se adaugă o notă care-i împrumută autoritatea unei practici multiseculare. In biserica din Egipt obiceiul alegerii clerului parohial prin popor, a fost în vigoare până la data căderii sub Arabi (încep. sec. VII, p. a. 640) şi de atunci s'a păstrat până şi'n veac. XII.

Din cuvintele lui Balsamon constatăm, că în biserica din Constantinopol dispăruse această practică deja prin sec. XII.

Pe câtă vreme în biserica din Constantinopol înceta uzul alegerii clerului parohial prin popor, în biserica apuseană, pe pământul românesc al Transilvaniei, îl găsim practicându-se.[3] Dar deşi nu cunoa-

---

[1] Sint. At. IV. 493; Bogosl. Enţiklop. t. III, col. 1082.

[2] Sint. At. IV, 493.

[3] Matei o. c. p. 21, Diploma regelui Andrei al Ungariei din 1224, dă dreptul Saşilor să-şi aleagă liber preoţii: „Sacerdotes vero suos libere eligant", sq.

ştem practica tuturor bisericilor creştine din vremea aceea, totuş din faptul că mai târziu întâlnim date sigure, testând obiceiul alegerii clerului parohial prin popor, putem conchide că nu a dispărut din toate în aceeaş vreme în care a dispărut la Constantinopol, căci reluarea lui mai târziu, nu ne-o putem explica decât ca o continuare a tradiţiei, iar nicidecum, ca o activare cu totul nouă a lui, pentrucă nu coincide cu o epocă de înflorire sau de renaştere a bisericii, în care epocă să fi fost readus la viaţă un obiceiu canonic vechiu, prin cercetarea serioasă a trecutului în scopul reorganizării bisericii pe baza practicei tradiţionale.

In toate manifestările vieţii publice ale Ruşilor se simţea suflul unei democraţii naturale, care-şi găsise expresie în cele mai de seamă instituţiuni ale principatelor sau cnezatelor lor. Acelaş suflu democratic, dar mai profund şi creştin, l-a adus pe pământul rusesc şi biserica pravoslavnică răsădită din Bizanţ.

Graţie spiritului democratic al poporului acestuia, instituţiunile democratice - creştine ale bisericii s'au altoit mai uşor şi mai nealterat pe făptura vieţii publice ruseşti, şi au pătruns mai adânc în conştiinţa mării acesteia slave dela Nord.

Principiul electiv, ca o expresie a spiritului democratic-creştin care e temelia constituţionalismului bisericesc, a fost adoptat în biserica rusă la desemnarea slujitorilor ei dela început, şi nu numai la desemnarea ierarhilor ci, precum am amintit, şi la aceea a preoţilor şi a celorlalţi membrii ai clerului. Am văzut câteva relatări asupra acestui fapt şi ele nu ne lipsesc pentru nici-unul din veacurile creştine ale istoriei ruse.

După relatările din veacul XIII (an. 1211) ale letopiseţului celui vechiu al oraşului Novgorod, precum întreg oraşul acesta îşi alegea pe episcop, aşa şi fiecare parohie a sa îşi alegea parohul, pe care îl putea chiar

judeca pentru fapte grave și-l putea și alunga.[1] La fel se prezentau lucrurile și la Pșîkov.[2]

Obștiile parohiale ale orașelor erau bine organizate în secțiuni sau grupuri, după bresle, așa încât ele-și impuseră cuvântul și la alegerea egumenilor mănăstirilor din orașe, cum se amintește cazul novgorodenilor, cari împreună cu clerul alb și cu cel negru, colaborau la alegerea egumenilor din târgul lor.[3]

Vestitul mitropolit Ciril al Kievului (1250—1280), acela sub care s'a întrunit la 1274 cunoscutul sinod dela Vladimir, într'o „tocmeală" a sa dată pentru buna ocârmuire a sfintei biserici, le atrage atenția episcopilor să examineze cu sârg pe ceice sunt aleși de popor pentru preoție (în cler), și să-i cerce dacă sunt vrednici.[4] In această dispozițiune a sa, mitropolitul Ciril ne spune foarte lămurit, că în vremea aceia poporul alegea pe candidații la preoție, lucru pe care el îl recunoaște și nu-l oprește.

Orânduirea citată a lui Ciril, ne servește la înțelegerea unei dispozițiuni a sinodului din Vladimir (1274), care privește tot alegerea preoților, însă care nu-i destul de explicită. Se dispune anume prin decizia primă (1) a sinodului acestuia de mare importanță pentru biserica rusă, ca episcopii să nu hirotonească pe nimeni întru presviter sau diacon, decât după o prealabilă cercetare asupra vredniciei candidaților. Pentru mărturie, să întrebe episcopul pe preoți și pe alți oameni care-l cunosc din copilărie. Iar necunoscut, pe nimeni să nu hirotonească. Dispozițiunea aceasta, zice sinodul, se ia în conformitate cu al 7-lea

---

[1] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 242, Novgor. Lietopis I, 31, an. 1211.

[2] Ibid.

[3] Ibid. p. 242, 250.

[4] Ibid. p. 244. „episcopî da ispîtuiut izbrannîh narodom v sviașcenstvo...".

canon al lui Teofil din Alexandria, pe care-l și citează.[1]

Pentru stabilirea sensului adevărat al acestei deciziuni sinodale, sunt valabile observațiunile făcute la comentarea canonului 7 al lui Teofil din Alexandria.[2] La acelea se mai adaugă și următoarele considerațiuni. Mărturia pe care episcopul este ținut să le-o ceară oamenilor care-l cunosc pe vre-un candidat din copilărie, nu este altceva decât încercarea voinții credincioșilor cari l-au ales, și totodată o cercetare asupra moralității celui ales pentru preoție. La această cercetare episcopul era obligat nu numai în cazul când i s'ar fi prezentat un candidat necunoscut lui pentru hirotonie, ci și în cazul când i s'ar fi trimis la hirotonie un candidat cunoscut de el, de episcopul însuș, și nu numai mărturia credincioșilor trebuia căutată, ci și a preoților cari erau în măsură să dea vre-o relație asupra celuice voia să între în acelaș cin. Firește însă că înainte de a întreprinde episcopul cercetarea asupra candidatului, acesta trebuia să fie ales de către credincioșii vre-unei parohii, devremece o persoană necunoscută credincioșilor, nu se putea prezenta spre a lua darul preoției, ca să meargă să servească în vre-o parohie. Așa încât, faptele trebuiau să se petreacă în mod firesc, așa cum ne spune Ciril în orânduirea-i pomenită: alegea întâiu poporul pe candidat, îl prezenta episcopului, iar acesta înainte, de hirotonire, mai făcea o cercetare asupra vredniciei candidatului.

Alegerea clerului parohial se făcea în acest chip în întreaga Rusie, nu numai în unele părți cum sunt: Kievul, Vladimirul, Pșikovul și Novgorodul. E adevărat

---

[1] A. Pavlow: Pamiatniki etc. col. 89—90; Pravos. Sobies. 1860, III. p. 8, 10; Pl. Sokolow o. c. p. 181; Rev. Pravoslavnoe Obozrienie, Moscova 1866, III, nr. 10, p. 133—134; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 535; V. Boczkarew: Istoriko-kanoniceskie ocierki. Iuknow 1906, p. 11; I. S. Berdnicov: Kratkii kurs țerkovnagho prava ed. II Kazan. 1903, vol. I, p. 205.

[2] Vezi studiul prezent p. 635—636.

însă că în Novgorod parohiile exercitau un fel de patronat obştesc asupra bisericilor, lucru foarte firesc de altfel şi pentru faptul că întreţinerea clerului şi a bisericii, ca pretutindeni şi în Novgorod, cădea în sarcina parohienilor.[1]

Şi bisericile orientale eterodoxe păstrează reminiscenţe din practica comună odinioară întregului creştinism, a alegerii clerului parohial şi a altor slujbaşi ai bisericii, prin voinţa credincioşilor. Aşa bunăoară un sinod armean din Sis, an. 1246, prin canonul 9 dispune ca lectorul (în învăţământul religios) să fie ales după mărturia publică,[2] iar canonul 13 al aceluiaş sinod reliefează importanţa episcopului la aşezarea preoţilor, care — zice canonul — depinde numai de aprobarea episcopului iar nu de popor, vrând prin aceasta să curme desigur nişte abuzuri ale credincioşilor cari vor fi desconsiderat rolul episcopului la astfel de acte.[3] Candidaţii la preoţie se alegeau sau se prezentau episcopului de către credincioşi, iar episcopul îi accepta, aproba adecă alegerea şi pe aleşi, sau îi respingea, căci dacă nu i-ar fi prezentat poporul pe aleşii săi, nu mai putea fi vorba în canonul acesta de aprobarea episcopului (l'approbation de l'évêque). Că prezentarea sau cererea din partea credincioşilor era o condiţie necesară la aşezarea preoţilor în biserica armeană, ne-o spune un sinod întrunit ceva mai târziu (an. 1270) la Zak, prin al 7-lea canon al său, prin care li se pune în vedere monahilor că pot deveni preoţi ai bisericilor parohiale, dacă îndeplinesc şi condiţia de a fi prezentaţi şi propuşi, adecă aleşi de către toţi.[4]

---

[1] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 243; Pravos. Sobies. 1863, I p. 277.

[2] Fonti VII, p. 311, „d'après le temoignage public".

[3] Vezi textul can. la Fonti VII, p. 515.

[4] Fonti VII, p. 427, Can. 7 al sin. din Zak, an. 1270, zice la singular că monahul: „...postquam ab omnibus testimonio praesentatus atque pollicitus fuerit, fit presbyter". Zak e o mănăstire. Fonti VII p. 13.

Colecţiunea canonică a mitropolitului Ebedjesus, an. 1300—1318,[1] cuprinde două canoane reprezentative pentru practica bisericii nestoriene cu privire la alegerea clerului parohial. Primul canon dispune ca după moartea parohului unei cetăţi creştine, periodevtul sau horepiscopul, să deosebească prin alegerea întregii cetăţi adecă a credincioşilor cari o locuesc, pe un bărbat, şi să-l aşeze în locul preotului defunct; iar al doilea canon, opreşte ca episcopul să aşeze preot, acolo unde prin alegerea cetăţii a fost instituit deja mai nainte un altul. Cât despre diaconi, aceştia se institue prin alegerea preoţilor şi a credincioşilor cetăţii.[2]

Hexabiblosul lui Armenopul din veac XIV, ne aduce o mărturie indirectă, că în vremea aceea în Bizanţ se mai lua în seamă voinţa credincioşilor la alegerea preoţilor, aşa în „titluri diferite" titl. III, cp. 18 se cuprinde o decizie prin care se opreşte trecerea, sau mutarea unui cleric dintr'o parohie într'alta, fără autorizaţia episcopului competent, deoarece prin nerespectarea acestei rândueli, se produc rătăciri păgubitoare bisericii.[3] Este evident că aceste mutări dacă se făceau fără ştirea episcopilor, apoi se făceau prin voinţa credincioşilor, care-şi căutau singuri clericii de cari aveau nevoe.

In biserica rusă, un „cin" sau o rânduială a alegerii şi aşezării diaconului, preotului şi episcopului, datând

---

[1] Fonti VIII, p. 654.

[2] Mai o. c. X, 1, p. 112: „Collectio Canonum" a lui Ebedjesu tract. VI, cp. V, can. 1. „Quando autem Deo volente, presbyter ille obierit, periodevta per electionem totius oppidi segreget aliquem virum eumque constituat in loco eius qui defunctus est". Mai o. c. X, 1, p. 113: Coll. Can. Ebedjesu tract. VI. cp. V, can. 2. „Ubi vero aliquis presbyter constitutus est, qui ordinatus fuerit per electionem ipsiusmet oppidi, non poterit episcopus alium presbyterum... constituere... Diaconi autem, qui constituuntur in oppido ex voluntate presbyterorum et filiorum oppidi", etc.; Fr. Gillmann: Das Institut der Chorbischöfen in Orient. München 1903. p. 112 nota 1.

[3] Hexabiblosul ed. cit. p. 411.

de pela jumătatea veacului XIV, ne arată în ce chip se proceda pe timpul acela la instituirea clerului parohial.

Episcopul care avea să hirotonească pe preot sau pe diacon, trimitea un delegat al său în localitatea de unde era candidatul, ca să facă întrebare asupra vredniciei lui, și dupăce creștinii pravoslavnici din partea locului îi dădeau acestuia mărturii bune, adunându-și informațiuni amănunțite, delegatul raporta episcopului și apoi urma hirotonirea.[1] Acest procedeu desigur nu este contrar celui obicinuit până aci la Ruși, ci continuarea aceluia impus legal prin sinodul din Vladimir dela 1274, potrivit dispozițiunilor căruia, episcopul trebuia să facă cercetare asupra candidaților aleși de parohii și trimiși la hirotonie, așa cum le pusese în vedere și mitropolitul Ciril tuturor episcopilor. Cercetarea pe care o prevede „cinul" acesta rus din veacul XIV, urma debunăseamă alegerii candidaților și trimiterii lor din partea parohiilor la episcop spre hirotonie.

Mitropolitul Maxim al Kievului, scriind în 1395 credincioșilor din Pșîkov, îi oprește să mai judece pe preoți, dar nu-i oprește să-și aleagă ei înșiși preoții, pentrucă numai judecarea acestora ca un act mai grav ce nu ținea de competența lor, nu le-o putea permite, pe când alegerea clerului parohial se vede că n'o socotește interzisă credincioșilor.[2]

Nu numai clerul parohial, ci și egumenii unor mănăstiri se alegeau la Ruși, în vremea stăpânirii polono-lituane asupra unei părți a Rusiei de vest (dela 1385), prin colaborarea mirenilor. Așa de ex. egumenii Lavrei Pecerskaia din Kiev, se alegeau nu numai de către monahi ci și de cnezi, pani și de unii proprietari, cari fură socotiți între electori.[3]

---

1 Tr. K. D. Ak. 1902, Nr. 5. p. 136.
2 Tr. K. D. Ak. 1871, p. 243.
3 Ibid. 1871, p. 525.

La Slavii de Sud, la Sârbi, întâlnim un obiceiu asemănător, obiceiu consacrat legal prin „Zakonul și Ustavul" țarului Ștefan Dușan dela an. 1349. Prin § 39, al acestei colecțiuni de legiuiri, se dispune ca pe egumenii mănăstirilor să-i aleagă toți călugării împreună cu mirenii, oameni înțelepți și blânzi.[1]

Și în baza dreptului de patronat, proprietarii mari sau ziditorii și susținătorii de lăcașuri sfinte pentru închinare, fie biserici parohiale, fie mănăstiri, își alegeau ei înșiși, adecă recomandau episcopului pe ceice voiau să-i aibe preoți slujitori la bisericile lor.[2]

Ordinul patriarhului Antonie IV al Constantinopolei din 1395 către protopopul Petru, exarhul Moldovei în timpul certei cu patriarhia pentru episcopul Iosif, îi impune acestuia ca să-i examineze pe candidați și să facă cercetare asupra celor cari cer să fie hirotoniți diaconi sau preoți și să primească mărturiile cele ce se fac despre ei, apoi să-i trimită spre hirotonire la vre-un arhiereu apropiat.[3] In primitiva organizație a bisericii Moldovene, acele mărturii pe cari avea să le caute protopopul Petru, nu vor fi fost decât recomandările și laudele cu cari enoriașii alegători însoțeau cererea prin care pofteau să li se hirotonească un cleric nou.

Pentru biserica din Tesalonic, și cu aproximație și pentru cea din Constantinopol, avem mărturia compe-

---

1 Ioan Raici: Istoria raznîh slavenskih narodov, naipace Bolgarov, Horvatov i Serbov, vol. IV Buda 1823 p. 264; „igumeni da se po monastireh izbiraiut: da ich postavliaiut vsi (văsi) saborno kalugheri i celovieți mudrii i blaznii koice stroiti dom Bojii"; In Srbski Lietopis, 1859, I, Buda 1859, p. 26—51. I. Georgevici publică „Zakonul" lui Dușan după un manuscript care-i păstrează coloritul verbal arhaic, Comp. § 39 al Zakonului la p. 34 în Srbski Lietopis. 1859 I.

2 Raici o. c. t. IV p. 258—260 § 15 și 17 al Zakonului; Srbski Lietopis 18 9 I, p. 30—31; Sniegarov o. c. p. 326.

3 De. III, 265.

tentă a lui Simeon Tesaloniceanul din veac. XV. Diaconul, zice acesta, să nu se hirotonească pânăce nu se primeşte mărturisire asupra vredniciei lui, căci şi pe diaconul Ştefan (ca şi pe ceilalţi) nu l-au hirotonit fără de aceasta, şi anume, specifică el, diaconul de către 7 preoţi (nu de diaconi) să fie mărturisit.[1] Adaugă apoi că e necesar „ca slujitorul celor ale bisericii sfinte taine, să se aleagă de către toţi, pentru a nu fi suspicionat şi pentru siguranţă", deoarece şi Ştefan de către toţi a fost mărturisit plin de înţelepciune şi de credinţă.[2] Deşi porneşte dela exemplul apostolic dat prin alegerea diaconilor, totuş nu aminteşte decât principial, că alegerea trebue făcută de către toţi, dar de fapt prescrie ca alegerea diaconilor să se facă de către 7 presbiteri; că în vremea sa ar fi avut şi poporul, conform exemplului apostolic la care se referă, vre-un rol la mărturisirea vredniciei candidatului, Simeon nu ne spune. Despre presbiter, notează că şi el de către alţi presbiteri se mărturiseşte şi alege.[3] Din mărturiile lui Simeon, ar rezulta că numai clerul, adecă presbiterii, erau chemaţi să depună mărturie şi deci să aleagă astfel pe diaconi şi pe presbiteri. De obiceiul alegerii prin popor nu ne spune nimic.

Insă despre acesta, unele dovezi contimporane din biserica rusă, vin să ne informeze că se menţinea alături de cel mărturisit de Simeon Tesaloniceanul. In Rusia se observa şi'n veacul XV, vechiul obiceiu al alegerii preoţilor prin colaborarea credincioşilor, numai că dela Sinodul din Vladimir, an. 1274, se impusese ca pe lângă credincioşi să aibă şi preoţii, un anumit număr de preoţi, cuvânt la alegerea confraţilor lor. Abia în veacul XV, ni se spune, fiindcă probabil abia acum se precizase, că la Ruşi numărul preoţilor cari

---

[1] Migne P. G. t. 155, cp. 167, col. 372.
[2] Ibid. cp. 168.
[3] Migne P. G. t. 155, cp. 179, col. 385.

aveau să-și spue cuvântul la alegerea altor preoți, trebuia să fie de 7, adecă exact numărul care se cerea la Greci, după relatările lui Simeon Tesaloniceanul, pentru alegerea diaconilor. Mitropolitului Fotie al Moscovei (1408—1431) îi datorim informația asupra situației din Rusia sub acest raport. El într'o scrisoare trimisă episcopului Ilie din Tveri (sau Tversk), în an. 1422, îi cere să observe la alegerea unui preot nou, mărturia duhovnicului și a altor 7 preoți, iar acest sistem este semnalat și pe la finea veacului XV.[1]

Precum se știe, biserica rusă a avut strânse legături cu cea din Constantinopol, sub a cărei jurisdicție a fost multe veacuri. Firește că dată fiind această situație, în urma căreia scaunul mitropolitan din Kiev era adesea ocupat de Greci, aceștia aduceau din Bizanț și impuneau când puteau și'n biserica rusă, obiceiurile de drept ale bisericii grecești. Astfel se explică deciziunea sinodului din Vladimir, care impune și colaborarea preoților în funcțiune, la actele de alegere a viitorilor preoți. Deciziunea aceasta trebuește privită ca împrumutată din practica bisericii grecești, pe care chiar o desvălue numita deciziune, dupăcum și practica mărturisită de mitropolitul Fotie la an. 1422, trebue privită ca un ecou al unei practici similare și contimporane din biserica grecească. Dar precum în Rusia nici canonul I al sinodului din Vladimir și nici practica mărturisită de mitropolitul Fotie, după cari, preoții erau chemați să-și spue cuvântul la alegerea clerului parohial, n'au exclus colaborarea mirenilor la acelaș act și n'au desființat vechiul sistem de alegere a preoților, așa și în biserica grecească, trebue să conchidem prin analogie că situația n'a fost alta, și că deci, relatările lui Simeon Tesaloniceanul, nu probează elimi-

[1] Boczkarew o. c. p. 12, cf. Russkaia Istoriceskaia Biblioteka, VI, nr. 50; V, nr. 132.

narea mirenilor dela alegerea clerului parohial. Probabil că nici n'a avut Simeon intenţia să ne zugrăvească chipul canonic al alegerii clerului parohial, ci numai să remarce o notă nouă, o caracteristică de dată mai recentă a acestui act.

Dupăcum în imensa Rusie legăturile între diferitele organe ale puterii sau stăpânirii civile erau dintre cele mai laxe, iar lipsa de control sporea desordinea, aşa şi în biserică, nu putem zice că situaţia s'ar fi prezentat mai bine, şi tocmai aceste metehne ale organizaţiei bisericeşti, au făcut ca multă vreme, chiar veacuri întregi, preoţii să fie ambulanţi, colindând din parohie în parohie şi servind pe unde puteau şi unde erau primiţi de credincioşi, cu cari se tocmeau licitându-şi serviciile. Dintr'o scrisoare a arhiepiscopului de Novgorod, Macarie (finea sec. XV) se constată, că la Pşîkov, unde preoţii pe semne că trăiau mai bine, veneau preoţi din părţi îndepărtate ale Rusiei şi chiar din Lituania să se tocmească, oferindu-şi serviciile mai ieftin decât ceice erau în Pşîkov.[1]

Dacă aşa se prezenta situaţia, nici nu mai încape discuţie că în Rusia poporul credincios îşi alegea preoţii, făcând să i se respecte voinţa la astfel de acte, la cari interveneau precum se vede şi tocmeli şi contracte între: preoţii care-şi ofereau serviciile şi credincioşii cari se obligau să-i retribue pentru ele.

Frăţiile ortodoxe ruse cari împânzeau biserica mai ales în partea dinspre Apus şi Miazăzi, îşi alegeau singure clerul parohial şi chiar pe egumenii mănăstirilor ce le aparţineau, cum se citează cazul mănăstirii Sf. Onufrei din Lwów (Lemberg) întemeiată la 1463.[2]

---

[1] Idem o. c. pag. 9. Pentru alte date asupra acestei probleme vezi: Aktî otnosiaşciesia do iurídiceskagho bîta drevnei Rosii, izdanîe Arheograficeskoi Kommissiei pod redacţiei czlena Kommissii Nikolaia Kalaceva. Tom. I, Sanktpeterburg 1857. Cf. Boczkarew o. c. p. 21.

[2] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 531.

Trecând în veacul XIV, o mare parte din teritoriul Rusiei sub stăpânirea polono-lituană, sub regii Iageloni, cam pe la finea sec. XV, s'a dat nobilimei pravoslavnice un drept special de patronat (prawo podawania), în baza căruia, nobilii își alegeau singuri și prezentau episcopilor pe ceice doreau să le fie preoți bisericilor și egumeni mănăstirilor lor.[1] Acest drept dură apoi și în veacurile următoare.

Soborul întrunit la Wilno în an. 1509, recunoscu boerilor mai mici, panilor și cnezilor, dreptul de a-și alege arhimandriți sau egumeni și preoți, cu învoirea mitropolitului sau a episcopilor.[2]

In urma acestui sobor, regele Sigismund cel bătrân, la 1511, recunoscu și el cnezilor, panilor și proprietarilor de pământ din Volinia, dreptul de a alege împreună cu monahii, pe egumeni.[3]

In acelaș an. 1511, mitropolitul Kievului Iosif Soltan († 1521), răspunzând unor cereri ale credincioșilor din Wilno în privința dreptului de a participa la alegerea clericilor pe care drept și-l reclamau aceștia, nu se opune cererii lor, le recunoaște dreptul reclamat, însă îl reglementează, arătându-le în ce chip vor avea să și-l exercite. El îi obligă pe credincioși ca pe aleșii lor, fie mireni candidați la preoție, fie chiar preoți, să-i supună cercetării sale canonice, iar el dacă-i va găsi apți împreună cu sfatul său clerical, le va da biserica, iar dacă nu-i va găsi apți, îi va respinge. In cazul când ei nu și-ar alege la timp pe can-

---

[1] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 260 sq.; Chodynicki o. c. p. 108 sq.; Viaceslav Zaikin: Uciastie svietskagho elementa v țerkovnom upravlenii, vîbornoe nacialo i sobornosti v kievskoi mitropolii v XVI i XVII viekah. Varșava 1930, p. 18 sq.

[2] Voskr. Ctenie 1930, nr. 51, p. 804 col. 1; Chodynicki o. c. p. 130, p. 146, cf. Rusk. Ist. Bibl. t. IV, p. 13.

[3] Chodynicki o. c. p. 146—147.

didații lor, atunci le va trimite el preoți pe cari sunt obligați să-i primească și să-i asculte.[1]

Mitropolitul le interzice apoi categoric celor din Wilno, să procedeze așa ca alții, cari singuri își aleg și-și așează preoții, dându-le cheile bisericilor, fără știrea sa.[2]

Alegerea clerului parohial prin credincioși în întreg veacul XVI, nu se observa numai la Wilno, ci pretutindeni în biserica rusă, așa în: Kiev, Lwów (Lemberg), Luck și'n alte părți ale pământului rusesc de sub stăpânirea polono-lituană,[3] precum și în imperiul moscovit.

Chiar și arhimandriții renumitei Pecerskaia Lavra din Kiev, precum știm, se alegeau prin cnezi, pani și proprietari de pământ, pe lângă monahi, lucru pe care ni-l testează și o scrisoare din 1522 a regelui polon Sigismund I cel bătrân.[4]

Modalitatea aceasta de alegere a arhimandritului marei Lavre, fu recunoscută de urmașii lui Sigismund I, numai Sigismund III la 1595, vru să o schimbe și să-i dea mitropolitului din Kiev dreptul de a-l numi pe arhimandritul Lavrei, dar nu isbuti, și la 1599 se restabili vechea stare, care dură și'n veacul XVII, ba și în cele următoare.[5] Alte mănăstiri ai căror arhimandriți se alegeau în acelaș fel ca și cei ai „Lavrei Pecerskaia", se amintesc în veacul XVI: Sf. Treime din Wilno (an. 1584), S. Onufrei din Lwów (an. 1556), ai cărei egumeni dela întemeiere (1463) se alegeau de

---

[1] Zaikin o. c. p. 44—45; Lotocki: Isv. Ucr. p. 156; Macarii o. c. t. IX, p. 180—181; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 538; Bog. Viestn. 1906 Sept. p. 126.

[2] Lotocki o. c. p. 156.

[3] Zaikin o. c. p. 45, 57; Tr. K. D. Ak. 1871, p. 539–40, cf. Ak. Z. R. t. IV, 158 etc.

[4] Lotocki o. c. p. 193; Tr. K. D. Ak. 1871 p. 526.

[5] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 527–29.

către frăția ortodoxă din localitatea în care se găsea, apoi „Spasskii" din Mohilev, (pe timpul lui Ștefan Báthory și Sigismund III) și altele.[1]

Cunoscutul *„rit"* sau *„cin"* de alegere a diaconilor și preoților, aparținând veac. XIV, păstrat într'un manuscript oficial dela finea veacului XVI (după an. 1585),[2] dovedește continuitatea vechii modalități de alegere a preoților și diaconilor prin colaborarea credincioșilor, menținerea ei și în veacul XVI, și-apoi acest fapt al existenții unui astfel de manuscript al cinului în veacul XVI, înlătură orice echivoc asupra sensului dispozițiunilor lui privitoare la alegerea clerului parohial, dispozițiuni asupra cărora ne-am reținut mai nainte, căci „cinul" dacă reprezenta o altă modalitate de alegere decât aceea pe care am văzut-o până aci în sec. XVI la Ruși, nu se mai putea menține, nu mai apărea ci se pierdea.

Reprezentativă atât pentru practica cât și pentru punctul de vedere teoretic al bisericii ortodoxe ruse din regatul polono-lituan, este scrierea „Apokrisis" a lui Kristof (Hristofor) Filaletos, apărută între 1597—99, în care se apără dreptul obștei de a-și alege păstorii și i se arată temeiurile acestui drept.[3]

Nici în Rusia propriu zisă, în biserica ortodoxă moscovită, nu era o practică deosebită de cea a Malorușilor, sub raportul alegerii clerului parohial. Și acolo preoții și diaconii erau aleși de către obștiile parohiale, cu cari încheiau contracte de slujbă, și această situație o recunoaște celebrul sinod al celor 100 de capitole, numit de aci „Stoglav", care puse ordine în biserică, reglementând între altele și chestiunea alegerii clerului parohial. Intrunit la 23 Februarie 1551 în Moscova,

---

[1] Tr. K. D. Ak. 1871, p. 530—533.

[2] A. S. Petrușevici: Arhieratikon kievskoi mitropolii s poloviny XIV stolietia po spisku s konța XVI stolietia. Lwów 1901. p. 1, 5.

[3] Bog. Ențiklop. t. III. col. 1079.

și luând și Ivan cel Groaznic parte la sobor, a cerut țarul însuș reglementarea alegerii preoților și diaconilor, din pricina multelor nereguli și abuzuri ce se comiteau neținându-se seamă de vre-o normă precisă la aceste alegeri. In a doua serie de întrebări prin cari țarul suleva chestiunile de rezolvat în sinod, prin întrebarea a 14-a, el amintește că la Novgorod parohienii după voia lor liberă, dar după criterii neduhovnicești, aleg pe preoți, la fel și la Pșîkov (întreb. 15 seria II) se cumpără și se vinde slujba preoției.[1] Sesizat de aceste observații ale țarului, soborul răspunde printr'o deciziune, asemănătoare parțial aceleia pe care le-a dat-o, în 1511 mitropolitul Iosif Soltan, credincioșilor din Wilno, dispunând ca alegerile preoților și diaconilor să se facă de către parohieni, (prihojane) însă fără mită. Cei aleși să fie trimiși arhiereilor spre cercetare și întărire (glava 41).[2] In fine, Stoglavul mai aduce o deciziune complimentară în aceeaș chestiune a alegerii clerului parohial. Prin glava 89, se dispune, rehabilitându-se un procedeu mai vechiu, ca episcopul înainte de hirotonirea cuiva să ia mărturie asupra lui dela duhovnic și dela 7 mărturii, și apoi să-l hirotonească dacă l-a găsit vrednic pe candidatul pentru diaconie sau preoție.[3]

Din analizarea deciziunilor acestui sobor cu privire la chestiunea alegerii clerului parohial, rezultă că el consfințește vechea modalitate de alegere a preoților

---

[1] Stoglav, izdanie D. E. Komancikova Sanktpeterburg 1863, p. 135; Pravos. Sobies. 1860 III, p. 4-5; V. Boczkarew: Stoglav i istoria sobora 1551 ghoda. Iuknov 1906 p. 103; E. Duchesne: Le Stoglav ou les cent chapitres. Paris 1920, p. 115—16, 183.

[2] Stoglav ed. Komancikov p. 135; Zaikin o. c. p. 16—17; Prav. Sobies. 1860, III, p. 7—8; Duchesne o. c. p. 115—116; Prav. Obozrienie 1866. II, Nr. 10, p. 135; I. S. Berdnicov: Kratkii kurs țerkovnagho prava ed. II, vol. I, p. 188; Țerk. Viedom. 1906, Nr. 33, p. 2443.

[3] Stoglav ed. Komancikov, p. 256; Prav. Sobies. 1860, III, p. 10.

şi diaconilor prin voinţa credincioşilor, şi că rezumă sau sintetizează întreaga legislaţie existentă până la 1551 în această materie, sau toate dispoziţiunile ce s'au luat pentru reglementarea instituirii preoţilor şi a diaconilor prin concursul obştiilor parohiale. Pe lângă asemănarea deciziunii din glava 41 cu dispoziţiunile lui Iosif Soltan din 1511, trebue să subliniem şi asemănarea glavei 89 cu practica pe care ne-o mărturiseşte mitropolitul Moscovei, Fotie, la începutul veacului XV, ca o continuare şi complectare a celei legiferate prin sinodul dela Vladimir (1274).

Atât biserica ortodoxă din regatul polono-lituan, cât şi cea moscovită, au avut, cum rezultă din expunerile de până aci, o practică comună cu privire la alegerea clerului parohial.

Stoglavul şi dispoziţiunile lui, au rămas în vigoare oficial până la 1667, după care an totuş mai continuă să fie normativ până la reformele lui Petru cel Mare, începutul veacului XVIII,[1] în care timp, clerul parohial continuă a se alege prin voinţa obştiilor credincioase.[2]

La o cercetare mai amănunţită asupra situaţiei întregii biserici creştine sub raportul participării mirenilor la alegerea clerului parohial, nu ar fi greu să constatăm existenţa acestei practici nu numai în Orient ci şi în Occident, în biserica romano-catolică, pe ici colea. Vestigii ale ei au rămas în Apus până târziu de tot; de ele s'a sesizat Sinodul Tridentin[3] şi au ajuns chiar până în zilele noastre. Dacă deci, nici în Apusul

[1] Boczkarew o. c. p. 147—148, 173-4; Berdnicov o. c. p. 192—193.

[2] Interesante şi demne de remarcat sunt două deciziuni ale bisericii apusene aduse de sinodul Tridentin 1563. *a)* Sessio XXII, cp. 11, prin care se interzice ca „suffragante populo" să ajungă cineva la preoţie, şi *b)* Sessio XXII, cp. 13, şi 14, prin cari se cere pentru subdiaconi, diaconi şi preoţi, „bonum testimonium cleri et populi". A. Theiner: Acta genuina ss. oecumenici concilii Tridentini, t. II, Zagrabiae 1874, p. 266—68.

[3] A. Theiner o. c. t. II, p. 265—68.

absolutist și adversar al libertăților religioase, n'a putut fi cu desăvârșire ștearsă urma drepturilor de odinioară ale credincioșilor de a-și spune cuvântul la alegerea clerului parohial, cu atât mai puțin s'au putut șterge însăși aceste drepturi în biserica orientală, care le-a recunoscut întotdeauna. N'au lipsit tendințe contrarii nici în biserica ortodoxă, ba în unele părți ale ei s'a încercat pentru rațiuni de ordine, sau pentru ne'nțelegerea temeiurilor și legitimității vechiului obiceiu al alegerii preoților și diaconilor prin colaborarea obștiilor parohiale, să se nesocotească sau chiar să se înlăture sub titlu de necanonicitate, de ilegalitate.

Insă, cu sau fără titlu de legalitate, acest obiceiu, care, în unele timpuri de prigoană străină pentru biserică, a fost un stâlp al susținerii ei, s'a menținut. In vremuri când toată ierarhia, care pe alocuri își rezervase numai sieși dreptul de-a institui clerul parohial, dispărea sau era fără putere, atunci când preoții erau prigoniți, cine oare purta grija bisericii și a instituirii clericilor? Cine dacă nu acești obidiți credincioși pe cari în vremuri bune ierarhia îi punea adesea numai la ascultare, tratându-i cu maniere absolutiste? In astfel de vremuri atât de grele pentru biserică, credincioșii își alegeau din mijlocul lor pe cel care-l credeau mai vrednic, și-l trimiteau sau se duceau cu el până unde găseau vre-un arhiereu pravoslavnic și-l rugau pentru hirotonire. Așa s'au petrecut lucrurile și în biserica românească din Ardeal, în tot timpul prigoanelor pe cari le deslănțuiseră Calvinii asupra ei.[1]

Dar chiar și înainte de apariția calvinismului găsim dovezi ale obiceiului acestuia. Astfel, pe la finea veacului XV, an. 1484, se amintește în Ardeal un caz de intervenție a mirenilor la alegerea preotului Bratu pentru biserica din Rășinari. Pe acesta l-au cerut Rășinărenii

---

[1] Meteș: Ist. bis. ed. I, p. 207.

şi s'au dus după el până la Braşov de l-au adus să le fie preot.[1] Câţiva ani mai târziu, pela finea veacului XV, (după anul 1495), Braşovenii l-au cerut înapoi pe preotul Bratu, dar credincioşii nu l-au mai lăsat, şi Braşovenii 'au mulţumit cu Petru fiul preotului Bratu.[2]

In veacurile următoare, biserica din Braşov ne oferă o mulţime de exemple de alegeri ale preoţilor şi protopopilor ei prin sfatul credincioşilor parohiei. Aşa de ex. se pomeneşte un caz de asemenea alegere, la 1576,[3] iar după acesta şi după cele de mai nainte, prin analogie, trebue să conchidem, că toate alegerile clerului parohial se vor fi petrecut la fel în Braşov, ba şi date ulterioare mărturisesc acelaş lucru.

Locuitorii băştinaşi ai Ardealului, erau aproape toţi iobagi, servi la stat sau la nobili. Din starea lor, câte-un biet vlădică dacă se'ntâmpla să fie, nu putea să-i scoată, nici să-i păstorească aşa ca pe nişte oameni liberi, ci dupăcum îi îngăduiau nobilii şi stăpânirea. Dar soartea bisericii ortodoxe române, fu lăsată chiar numai în mânile credincioşilor iobagi, şi aceştia n'aveau altă mângăiere în lumea lor de umilinţă, decât biserica, şi fiindcă din lipsa, sau neputinţa vlădicilor, nu se îngrijea nimeni de biserici şi de preoţi, ei singuri îşi alegeau din rândurile lor pe cine pofteau, la fel cum îşi alegeau juzii, ba uneori ca şi pe aceştia, îi alegeau şi pe preoţi, pe timp limitat.[4]

Prin credincioşi şi numai graţie râvnei lor pentru biserică, s'a menţinut biserica ortodoxă română din Ardeal. Dacă ar fi aşteptat ca ierarhul competent să le trimită preoţi, de mult ar fi încetat ortodoxia pe

---

[1] Sterie Stinghe: Istoria Besérecei Şcheilor Braşovului (manuscript dela Radu Témpé), Braşov 1899, p. 1.

[2] Idem p. 2.

[3] Idem p. 3.

[4] Meteş o. c. p. 328, 330.

pământul Transilvaniei. După căderea lui Mihaiu Viteazul, situația bisericii și a preoțimii ardelene, deveni mult mai vitregă de cum fusese până aci; se căuta în orice chip suprimarea „popilor" și cu ei a credinții ortodoxe. Insă milostivul principe al Ardealului, Gavriil Báthory, la 9 Iunie 1609, le-a permis popilor, cari erau readuși la starea de iobăgie, să se poată muta și fără voia stăpânilor, unde le va plăcea să-și aleagă locul de popie.[1] Popii erau așadar chemați de iobagi, dintr'un sat în altul, așa cum aveau nevoie de ei. Și dacă Báthory le-a dat dreptul acesta să se poată muta liber, a făcut-o împotriva nobililor cari nu le-o îngăduiau, iar mutările acestora dacă se făceau fără învoirea nobililor, nu rămâne decât că se făceau cu voia credincioșilor. Țăranii, dacă nu găseau vreun „popă" hirotonit, își alegeau câte un candidat și-l trimiteau la vlădica din Bălgrad, cu rugarea ca să-l sfințească. Așa în 1636, Bistrițenii au trimis mitropolitului Ghenadie din Bălgrad, pe diaconul Miron din Sângiorz pentru a le fi hirotonit lor ca preot.[2] Alegerea protopopilor, prin condiția a 12, dintre cele impuse la 1643 mitropolitului Simeon Ștefan, se obligă a se face numai de către consistoriu, și funcția lor se puse în dependență de episcopul calvin.[3] La 1649 se impuse ca și preoții să fie așezați numai cu aprobarea episcopului calvin.[4] Dar deși am văzut că se impusese ca alegerea protopopilor să se facă de către consistoriu, totuș unele documente ne probează că nu se făcea altfel decât prin alegere din partea creștinilor. Astfel, la anul 1659, aflăm că la așezarea unui protopop al Brașovului, „sculatu-s'au creștinii de

1 Id. p. 331; Petrus Bod: Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium historia, an. 1764, ed. litografată 1890, p. 123.

2 Meteș o. c. p. 148.

3 Id. p. 153.

4 Id. p. 219.

aici și-au adus din Zărnești pe popa Smadul, la această sfântă beserică, cu voia cinstitului sfat și cu voia sătenilor de acolo de fu protopop".[1] Murind în acelaș an Smadul, fu ales popa Văsii protopop „cu voia domnilor anume: Mihai Herman vel județ și Mihai Golcmid star sud, și cu voia a tot cinstitul sfat al Brașovului și cu voia a tot orașul".[2]

Istoria bisericii din Brașov ne relatează multe cazuri și de alegeri de-ale preoților făcute în acelaș chip, în însăș cetatea Brașovului sau în satele dimprejur. La 1632 se pomenește că „satul Zărnești, au poftit pe popa Mihail", și acesta s'a dus și le-a fost preot.[3]

La anul 1659, pe dascălul Văsii, întreg orașul Brașov îl rugă să se preoțească. Iar un altul, Ion a lui Florea Corbea, nu reuși să se facă popă deși încercă, „fără voia orășenilor și a protopopului Smadul". Abia mai pe urmă a câștigat și el această voie a orășenilor, și împreună cu numitul Văsii a fost hirotonit de Sava, mitropolitul din Belgrad.[4] Un asemenea caz de alegere de preot se mai pomenește în Brașov la 1671.[5] După dovezile ce le văzurăm și după altele de acelaș fel cari le confirmă, e clar că și preoții ca și protopopii se alegeau prin poporul credincios.

Dintr'un ordin al principelui Apaffy, din 24 Maiu 1667, către titorii (2 clerici și 2 laici) mitropoliei din Belgrad, rezultă că vlădica Sava Brancovici, numai în înțelegere cu aceștia putea hirotoni pe candidații la preoție.[6]

---

1 Mateiu o. c. p. 59—60; St. Stinghe o. c. p. 8.

2 Stinghe o. c. p. 9; Matei o. c. p. 60.

3 St. Stinghe o. c. p. 6.

4 Idem o. c. p. 8—9.

5 Idem o. c. p. 12.

6 Matei o. c. p. 51, după „Mon. Com. Trans." vol. XIV, p. 267.

Puţin după aceea, din cazul unei certe pentru protopopiatul Braşovului, între protopopul pomenit Văsii Hoban şi rivalul său Vâlcu, tot din Braşov, se constată iarăş că prin voinţa credincioşilor se făceau alegerile de protopop. Popa Vâlcu se duce la 1673, cu pâră împotriva protopopului Văsii, la soborul cel mare ce se adunase la Bălgrad. Vlădica Sava, dându-i crezare lui Vâlcu, îl făcu pe acesta protopop al Braşovului, însă poporul şi sfatul oraşului nu vrură să-l primească. Sava apoi convingându-se despre deşertăciunea acuzelor lui Vâlcu, l-a pus din nou pe Văsii. La un alt sobor mare ţinut la Bălgrad în 1675, Vâlcu trimite soborului o pâră în scris asupra lui Văsii, iar soborul şi vlădica l-au depus pe acesta, făcând iar pe Vâlcu protopop, însă nici de astădată poporul şi sfatul oraşului nu voiră să-l primească. După moartea lui Văsii se adună sobor de preoţi, şi „împreună cu tot oraşul", au ales protopop pe Vâlcul, pe care încurând, iar preoţii cu tot poporul îl alungară şi „cu voia a tot oraşul se aşeză protopop Staicu".[1] In 1692 Oct. zice „Istoria" lui R. Tempea, „viind vlădica Teofil pe aici (Braşov), au rânduit împreună cu tot oraşul pe popa Siicu să fie protopop".[2] Murind la an. 1699 protopopul Siicu, în locul lui fu ales preotul Vasile Grid, iar în locul lui Vasile Grid fu adus preot „prin voia orăşanilor şi a preoţilor", popa Radul Tempe.[3]

Dacă în Braşov după chipul acesta se alegeau preoţii şi protopopii, apoi desigur că şi'n alte oraşe alegerea clerului nu se făcea altfel. Cât despre sate, acelea nu puteau decât să urmeze pilda oraşelor.

O alegere de protopop, săvârşită după chipul alegerilor din Braşov, se pomeneşte la Ienopole. Acolo,

---

[1] Stinghe o. c. p. 15 - 17; Matei o. c. p. 60—61.

[2] Stinghe o. c. p. 21; Matei o. c. p. 61.

[3] Stinghe o. c. p. 24—25.

Sava Brancovici, înainte de a ajunge mitropolit (1656), a fost ales de întreaga obște la slujba protopopiei.[1]

La soborul mare amintit, ce s'a ținut la 1675, în Bălgrad, s'a adus cu privire la preoți hotărârea, ca protopopul să nu primească în vre-o parohie preot, decât dacă va aduce carte dela protopopul unde a fost până atunci, iar „popa care se tocmește în popor fără știrea protopopului, să fie oprit din popie".[2] Tocmirea pe care-o făcea vre-un popă cu poporul, nu era decât alegerea lui, însă pentru a deveni preot într'o parohie, i se cerea pe lângă tocmirea cu poporul, și aprobarea din partea protopopului, care îl zeciuia.

In privința tocmirii cu poporul, care tocmire era și alegere și învoială asupra condițiilor în cari avea să servească preotul, ne mai servește o informațiune prețioasă, raportul unui misionar catolic asupra bisericii din Valahia din anul 1670. In acea parte a raportului în care se ocupă de starea părții răsăritene a bisericii din Transilvania, misionarul relatează că alegerea preoților se face în fiecare an de către credincioși, cari aleg pe cine le place lor. Acesta este obiceiul numitei provincii, care e plină de toată erezia, adaugă el.[3] Firește că obiceiul alegerii clerului prin credincioși este relevat în mod special de către misionar, ca unul ce nu se potrivea cu așezămintele bisericii apusene.

---

[1] S. Dragomir: Fragm. din cronica lui G. Brancovici p. 54—55; V. Mangra o. c. p. 48.

[2] Meteş o. c. p. 235.

[3] „L'elettione de sacerdoti si fa ogni anno da popoli con elegere chi piace a loro... cosi e costume suddetta Provinciae". Această informaţiune se cuprinde în Relaţia asupra bisericii din Valahia din 1670, sub titlul: „In trium sedium Transilvaniae". Raportul a fost trimis „Propagandei" din Roma; limba lui lasă mult de dorit. Informaţiunea mi-a semnalat-o şi mi-a servit-o colegul de studii, Gh. I. Moisescu, la Varşovia, unde se şi găseşte raportul în Archiwum Glówne, IV, 12, I, 46. Deşi am mai cercetat acolo unele rapoarte de acest fel, n'am mai găsit nici-o altă relatare asupra problemei care mă interesa.

Protopopii se alegeau obicinuit de soborul mic, care se compunea din preoţi şi laici destui,[1] deşi la 1643 George Rákoczy ordonase ca pe protopopi să-i aleagă vlădica şi consistoriul;[2] aceasta în arhiepiscopia Bălgradului propriu zis, pe când în Maramurăş, protopopii se alegeau de episcop în prezenţa oficialilor şi asesorilor comitatului,[3] iar preoţii, după dispoziţiunile comitatului şi voia sătenilor.[4]

Biserica ortodoxă ardeleană a întreţinut permanente legături cu biserica cea din principatele române, de unde îi veniau cărţi şi ajutoare, şi unde se şi hirotoneau mulţi din preoţii ei. Aceste legături ar fi făcut să se schimbe în biserica din Ardeal modalitatea de alegere a clerului parohial prin enoriaşi, dacă dincolo în principate ar fi existat o practică potrivnică. Faptul însă că nu s'a schimbat nimic prin vre-o influenţă de dincolo, se explică prin existenţa aceleiaşi practici şi în principate, practică mărturisită mai târziu şi'n Muntenia şi'n Moldova.

In conformitate cu vechile obiceiuri şi cu legiuirile ce au survenit în biserica rusă asupra participării mirenilor la alegerea clerului parohial, atât în biserica de pe teritoriul regatului polono-lituan cât şi în biserica moscovită, se menţinu şi se continuă practica pe care am văzut-o şi până acum. Mărturii nenumărate ne confirmă acest lucru.

Pentru biserica din regatul polono-lituan demnă de subliniat este mărturia scrierii polemice „Sniadania" (Dejunul), scriere datorită uniţilor din Polonia, prin care aceştia le reproşează ortodocşilor că-şi aleg singuri pe preoţi şi pe monahi (egumeni), că-i judecă şi alungă

[1] Matei o. c. p. 50.
[2] P. Bod o. c. p. 154.
[3] Matei o. c. p. 63.
[4] Idem ibidem.

pe ceice nu le convin, și altele asemenea pe cari n'ar trebui să le mai facă.[1] Uniții intrând în corpul bisericii apusene, repede își uitară vechile lor datini, și li se pare ceva străin de rânduielile bisericii, alegerea clerului parohial și a egumenilor prin colaborarea mirenilor, lucru pentru care le și fac reproșuri ortodocșilor, mărturisind prin aceasta, continuitatea vechei modalități de alegere a preoților și diaconilor precum și a egumenilor, în biserica ortodoxă.

Curând, la 1667, 1669, cea mai mare parte a bisericii ortodoxe din regatul polono-lituan trecu la Rusia, și acolo nimic n'o împiedecă să-și menție vechea sa rânduială bisericească cu privire la alegerea clerului parohial, deoarece și în Rusia moscovită găsi aceiaș practică și aceiaș orânduire bisericească în această chestiune.

Puținii credincioși ortodocși rămași în regatul polon, își păstrară și ei în luptă cu unirea obiceiul de până aci al alegerii slujitorilor altarului prin voința obștească. Astfel, ultimul episcop ortodox al Lwowului (Lembergului), înainte de a trece pe față la unire, în an. 1687 a publicat în limba ucraineană cartea întitulată: „Metryka", un fel de îndreptar practic pentru cler.[2] In partea a IV-a a acestei cărți, se cere ca orice candidat de cleric, înainte de hirotonie, să-i prezinte lui (episcopului) o adeverință sau un act, prin care să se arate că este ales de obștea parohială, și acest act să fie întărit de către proprietarul satului.[3]

In Rusia propriu zisă, viața bisericească ne oferă nenumărate dovezi pe linia aceleiași tradiționale modalități de alegere a clerului parohial.

---

1 Zaikin o. c. p. 47—8, p. 51. „Sniadania schizmatykom brackim".
2 Andrusiak o. c. p. 141.
3 Idem o. c. p. 143.

In afară de exemplele reale de alegere a preoţilor prin obştea parohială, dintre cari amintim unul dela 1634,[1] mai întâlnim în veacul XVII şi dispoziţiuni ale autorităţii bisericeşti, prin cari se recunoaşte şi se reglementează iarăş vechea datină.

Patriarhul Nicon (1652—1666), dete un ucaz bisericesc prin care orânduieşte, ca obştiile parohiilor dela ţară, în actele de alegere (vîborî) şi în cererile pentru hirotonie (celobitnîia), pe cari le fac pentru aleşii lor, pentru candidaţii la preoţie şi diaconie, să scrie că cel ales ştie carte, e bun etc. şi nu-i hoţ (razboinik).[2]

Cam pe aceeaş vreme, mitropolitul Macarie al Novgorodului în an. 1654, scrie unui arhimandrit, Iosif al mănăstirii din Tihvinsk, care îndeplinea şi slujba de protoiereu pentru satele dimprejur, să controleze alegerile de preoţi sau de candidaţi la preoţie pe cari le fac satele, şi să întărească el, să vizeze el actele de alegere pe cari le dau parohienii celor aleşi de ei, căci mulţi încearcă prin fraudă să obţie preoţia, cumpără câţiva creştini cari îi dau act de alegere şi cerere pentru hirotonie, şi i se prezintă lui cu ele, zicând că nu e preot în sat, când în realitate este, şi astfel, dacă se hirotonesc oameni de aceştia, se produce vrajbă mare în sate.[3]

Din măsurile luate de ierarhii bisericii, rezultă că pentru a fi cineva acceptat de către arhiereu şi hirotonit pentru o parohie, i se cereau două acte emise de obştea parohiei care l-a ales. Unul era actul de alegere, (vîbor sau izliub) iar celalalt, o cerere pentru hirotonie, din partea aceloraşi alegători sau credincioşi ai parohiei. Pentru autenticitate şi spre a

[1] Prav. Obozrienie, 1866, nr. 10, p. 138.

[2] Prav. Obozrienie 1866, III, nr. 10, p. 135, cf. Akt. Eksp. IV, 331; Prav. Sobies. 1866, II, p. 128.

[3] Pravos. Sobies. 1866, II, p. 131—132, cf. Akt. Arh. Eksp. t. IV, nr. 331; Boczkarew: Istoriko-kanon. ocerki. p. 9.

se evita astfel neregulile, actele de alegere încep a fi vizate de către protoierei, aşa cum dispusese mitropolitul Macarie al Novgorodului. Aceste dispoziţiuni noui, nu fac decât să completeze cele în vigoare încă, ale soborului Stoglav, cari şi-au menţinut valabilitatea, dar cari aveau totuş nevoe de determinaţiuni mai precise, pentru a fi cât mai corect şi mai cu succes aplicate.

Dispoziţiunile soborului Stoglav, au fost recunoscute oficial la Ruşi, ca normative, până la soborul din 1667, dela Moscova. Dela acest sobor, Stoglavul încetă de a mai fi integral o colecţiune canonică oficială, căci soborul numit, dela 1667, schimbă din Stoglav legile cari puteau privi pe eretici, nu le schimbă însă pe celelalte, şi deci nici pe acelea cari consfinţiseră legalitatea modalităţii de alegere a clerului parohial prin obştiile credincioase. Ele rămaseră în vigoare, şi chiar la începutul veacului XVIII (an. 1700), patriarhul Adrian se provoacă la autoritatea Stoglavului ca la autoritatea unei colecţiuni normative pentru biserică, alături de Cormciaia.[1]

Nici soborul dela Moscova din an. 1675, care ordonă ca preoţii să fie legal aleşi,[2] nu schimbă nimic, ci insistă numai pentru respectarea procedeului legal la alegere, adecă pentru respectarea procedeului observat până aci.

---

[1] A. S. Pavlow: Kurs ţerk. prava. p. 174; Berdnicov: Kurs ed. II, vol. I, p. 193; Boczkarew: Stoglav, p. 147 şi 173—4; Interesant de notat este, că prin soborul dela 1667, se introduse obiceiul ca la alegerile de preoţi să fie cu deosebire, ba aproape exclusiv, candidaţi, fii de preoţi. Soborul n'a legiuit în acest sens, ci şi-a exprimat numai o dorinţă de a se evita alegerea altora în preoţie. Ţerk. Viedom. 1907 nr. 14, p. 644. Petru cel Mare dete la 1708 un ucaz, prin care interzice fiilor de preot să ocupe altă funcţie, decât cea de preot sau de militar. Acest ucaz se mai completă la 1710 şi 1723. Prav. Sobies. 1866, II, p. 125—126.

[2] Pravos. Sobies. 1864, I, p. 445.

Mulţime de acte de alegere a preoţilor s'au păstrat şi din vremea de după acest sobor, şi'n toate se arată că parohienii îşi alegeau pe candidaţii lor, şi îi trimiteau vlădicilor cu actele necesare spre a fi hirotoniţi. Astfel de acte tipice datează de ex. din an. 1683,[1] 1684,[2] 1686,[3] etc.

Dela obicinuitul mod de alegere a clerului parohial, nimeni nu-i putea abate pe credincioşi, cari în cazul când cineva ar fi încercat să le trimită preoţi nealeşi de ei, îi respingeau. De acest lucru chiar se plânge ţarului la an. 1685, mitropolitul de Pşîkov, Marcel.[4]

După vechiul obiceiu, candidaţii de preoţi şi diaconi, ba şi preoţii cari se mutau din loc în loc, încheiau contracte de serviciu cu credincioşii, prin cari ei se obligau să-şi îndeplinească slujba iar credincioşii să le dea o retribuţie anumită.[5] Pentru a se evita neregulile, spre finea veacului XVII, aproape s'a generalizat dispoziţiunea ca protoiereii să-şi dea în scris avizul şi să întărească alegerile săvârşite de către parohieni.[6]

După anexarea la Rusia a mitropoliei Kievului, arhimandriţii Lavrei Pecerskaia continuară a se alege ca şi până aci, prin colaborarea mirenilor;[7] aşa se pomeneşte alegerea lui Varlaam Iasinski, care spre sfârşitul veacului XVII, ajunse mitropolit la Kiev[8] şi vru să schimbe modalitatea alegerii clerului parohial

---

1 Boczkarew: Istoriko-kan. ocerki p. 15.

2 Prav. Sobies. 1866, II, p. 119; Acesta este un act de alegere tip. trimis arhiep. Simon de Vologd. 1864, 11 Dec.

3 Pravos. Obozrienie 1866, III, nr. 10, p. 137.

4 Boczkarew o. c. p. 10; Pravos. Sobies. 1871, III, p. 54; Ţerk. Viedom. 1907, nr. 15, p. 133.

5 Pravos. Sobies. 1866, II, p. 129.

6 Pravos. Sobies. 1866, II, p. 132.

7 Tr. K. D. Ak. 1871, p. 529.

8 Rev. Kievskaia Starina, Kiev, 1887, nr. 7, p. 573.

şi să-i aşeze pe clerici prin numire, dar credincioşii Kievului în frunte cu primarul, trimiseră un protest patriarhului Moscovei, Adrian, care le recunoscu vechiul drept, pe care Kiovienii şi-l pretindeau, susţinând cu bune temeiuri că l-au moştenit din vechime, şi care îi recomandă şi mitropolitului să-l respecte.[1]

Din alte biserici omodoxe, afară de biserica rusă, cunoaştem puţine date asupra problemei pe care-o cercetăm.

In biserica Constantinopolei, şi după căderea sub stăpânirea turcească, poporul şi-a păstrat o considerabilă influenţă la alegerea clerului parohial, dat fiind că acesta îi era şi ocârmuitor politic nu numai bisericesc.

Asupra situaţiei din biserica Ciprului, sub raportul participării enoriaşilor la alegerea clerului parohial, în a doua jumătate a veacului XVII, aflăm mărturie într'un act din 1676, în care, arhiepiscopul Ilarie Kigalas al Ciprului, vorbind despre alegerea mitropolitului de Pafos, Nectarie, zice că acesta să aibe mare grijă la aşezarea clericilor, mai ales la aceea a preoţilor, să nu hirotonească pe nimeni decât dupăce va face ispitire amănunţită „şi după mărturia poporului",[2] care se obţinea prin consultarea voinţii poporului, prin alegere.

Elocventă e şi dovada pe care o găsim într'un act din 1713 al arhiepiscopului Dionisie din Ohrida, în care se stabileşte numărul clericilor catedralei la 5 preoţi şi un ierodiacon, iar dacă vre-unul dintre preoţi ar muri, atunci se dispune ca ierodiaconul să se hirotonească preot, iar în locul aceluia să se aleagă de către popor o altă persoană vrednică.[3] Dacă şi clerul catedralei se alegea

[1] Kievskaia Star. 1901, nr. 1, p. 117.

[2] De. II (662–665) p. 664.

[3] Id. III, p. 836.

de către popor, apoi fireşte că în întreaga arhiepiscopie nu putea fi decât aceeaş normă.

In biserica rusă, obiceiul alegerii clerului parohial de către comunitatea credincioșilor, s'a păstrat și în veac. XVIII.

Impotriviri vechiului obiceiu și abateri dela regulă n'au lipsit niciodată și nicăiri; n'au lipsit nici din biserica rusă abaterile dela orânduirea stabilită pentru alegerea clerului parohial. S'au produs adesea tulburări din pricina nerespectării modalității vechi de alegere a clerului, modalitate consfințită prin legi și hotărâri canonice ale bisericii particulare ruse. Toate abaterile au dat însă prilej bisericii să reînoiască vechile dispozițiuni în această materie, și să le determine și mai amănunțit și mai precis. Din pricina abuzurilor, Sf. Sinod rus și Senatul, au dat la 1711, 25 Aprilie, un ucaz, prin care se ordonă tuturor arhiereilor să trimită dispozițiuni protoiereilor, în sensul ca aceștia la alegerile clerului parohial, să întrebe personal printre parohieni, dacă sunt iubiți și demni candidații la preoție aleși de ei.[1] Nu lipsesc din veacul acesta nici cazuri concrete de alegeri de preoți și diaconi săvârșite de către parohieni, și nici contracte încheiate la asemenea ocazii. Astfel, ca mai important, cităm un act de alegere, trimis la începutul veacului XVIII, sfântului Dimitrie arhiepiscopului de Rostow († 1709),[2] apoi un contract dela an. 1712 din Rusia Mică,[3] un act de alegere dela 21 Iunie 1713, tot din Rusia Mică,[4] altul dela 1742 din Rusia Mare,[5] apoi niște contracte din

[1] Pravos. Sobies. 1871, III, p. 71.

[2] Prav. Sobies. 1871 III, p, 70.

[3] K. Starina 1901, 1, p. 116 şi p. 119.

[4] Ibid. 1898, 1, p. 11—12.

[5] Prav. Sobies. 1871 III, p. 73.

Rusia Mică, dela 1742,[1] 1743,[2] 1761, 1764, 1789,[3] 1793,[4] şi în fine unele acte contimporane de alegere de preoţi an. 1796[5] 1798[6] etc. etc.

Regulamentul duhovnicesc (în partea II cp. despre persoanele laice § 8) dela an. 1721, zice: „când parohienii, sau proprietarii cari trăesc la moşiile lor, aleg pe un om spre a le fi preot la biserică, apoi trebue să atesteze în raportul lor, că el este om cu o viaţă bună şi neimputată".[7] La 1722 a apărut, ca adaus la Regulamentul duhovnicesc, o instrucţiune în 2 cap. privitoare la modul în care trebuia să se procedeze la alegerile clerului. Prin aceasta se dispune ca în actele de alegere, parohienii să noteze sau să facă cunoscute însuşirile candidatului ales.[8]

In Malorusia, mitropolitul Kievului, Rafail Zaborovski (1731—1747), dispuse la 1731, ca la alegerile pe cari le săvârşesc parohienii, să fie prezenţi 5—7 sau cel puţin 3 preoţi vecini, cari să iscălească actul de alegere consimţind şi ei.[9] La 1733 dete un ordin, pe care-l reînoi la 1736, ca în parohiile cu doi preoţi, să aleagă credincioşii candidaţi pentru diaconie şi să-i trimită la hirotonie, iar la 1738, orândui ca în acele parohii unde diaconul e ales preot, în locul lui, paro-

---

1 K. Starina 1905, 1, p. 10.

2 K. Starina 1895, 11, p. 53.

3 K. Starina 1901, 1, p. 119—121.

4 K. Starina 1893, 11, p. 325.

5 Pravos. Sobies. 1871, III, p. 197.

6 K. Starina 1900, 5, p. 271.

7 Berdnicov: Dreptul Bis. ed. I, p. 85, mai pe larg vezi de acelaş: Kratkii kurs ţerk. prava ed. II, vol. I, p. 300; vol. II, p. 18; Prav. Sobies. 1866 II, p. 130; 1871, III, p. 72.

8 Pravos. Sobies. 1859 II, p. 259; 1871 III, p. 73; Berdnicov: Kratkii kurs ţerk. prava, ed. II, vol. I. p. 301—302; vol. II, p. 18.

9 Kievskaia Starina 1899 3, p. 400—401.

hienii să aleagă altul pentru diaconie, iar în orașe și sate mai mari, chiar și unde ar fi un singur preot să se aleagă și diaconi.[1] Asemenea măsuri luate de mitropolitul Kievului, nu împiedecau însă ca acelaș mitropolit și alți ierarhi maloruși, să încerce îndepărtarea poporului dela actele de alegere a clerului parohial. Impotriva acestor încercări, la anul 1735, țarevna Ana Iwanowna, dete un ucaz. Prin el, condamnă samovolnicia arhiereilor din Malorusia, cari fără consimțământul parohienilor, a proprietarilor și a protopresviterilor, așezau preoți, și ordonă arhiereilor din: Kiev, Cernigov și Pereiaslav, ca ei, în conformitate cu Regulamentul duhovnicesc, „în orașe și sate, fără consensul parohienilor, preoți și diaconi să nu trimită în mod silnic".[2] Țarevna fu nevoită să ia această măsură, din pricina nemulțumirii credincioșilor cu procedeele ierarhice, cari nu mai țineau totdeauna seamă de drepturile lor din străvechi timpuri. Apoi poporul manifesta o aversiune față de preoții culți, și cerea adesea să-i fie hirotonit un om simplu.[3]

Sfântul Sinod, la 1737, printr'un ucaz, inzistă ca parohienii să dea acte de alegere la mâna celor pe cari-i aleg spre a le fi preoți și diaconi.[4]

Se căuta, prin aceste dispozițiuni să se asigure o alegere potrivită, a persoanelor celor mai chemate să slujească bisericii, însă la un sistem mai propriu pentru atingerea acestui scop, ajunse biserica rusă abia în 1739, când se stabili printr'un ucaz nou al Sf. Sinod, „ca poporenii să aleagă la locul vacant de preot sau diacon, câte 2 sau 3 candidați, pentruca din ei,

---

1 K. Starina 1899 3, p. 411, 412—13, 418.

2 Pravos. Sobies. 1866 II, p. 131; 1871 III, 187.

3 Ibid. 1871 III, p. 183.

4 Pravos. Sobies. 1871 III, p. 73, 176.

arhiereii înșiși să aleagă pe cel mai demn, după trei luni de ispitire".[1]

Dela anul 1745, pregătirea teologică fu considerată o calitate care-l scutește pe celce o posedă de alegere din partea credincioșilor, pregătirea putând înlocui alegerea. Aceasta chiar se specifică printr'un ucaz al Sf. Sinod din 6 Noemvrie 1745.[2]

Din când în când se ridicau unii ierarhi împotriva modalității de alegere a clerului parohial prin obștiile credincioșilor, în scopul de a evita abuzurile fatal legate de vechiul sistem.[3] Chiar desordinile iscate la alegerile clerului, au fost pricina pentru care, printr'o instrucțiune către blagocini a mitropolitului Platon al Moscovei, din 1775, se orândueşte, ca alegerile preoților, diaconilor și a altor slujbași mai mici ai bisericii, să nu se mai facă de către poporul întreg al parohiilor, ci numai de către fruntașii credincioșilor.[4] O deciziune din 24 Iunie 1797 a Sf. Sinod, făcu un pas nou pentru îndepărtarea laicilor dela alegerile clerului. Prin ea se dispune, ca „petițiunile despre orânduirea în locuri bisericești, să se dea numai după subscrierile lor de către înșiși doritorii de a intra în treptele serviciilor bisericești, cu adăugirea recunoașterii numai, din partea

[1] Berdnicov: Dr. Bis. ed. I, p. 86; Acelaș: Kratkii kurs etc. ed. II, vol. II, p. 9; Pravos. Sobies. 1866, II, p. 131; 1871, III, p. 177; Boczkarew: Istoriko-kan. ocerki p. 16, cf. Polnoe Sobr. Zakon. t. 8, p. 7734.

[2] Pravosl. Sobies. 1866 II, p. 131; Berdnicov: Kratkii kurs etc. ed. II, vol. II, p. 9.

[3] A se vedea atitudinea lui Ioasaf Gorlenko episcop de Bialgorod (1748—1754) în Pravos. Sobies. 1871 III, p. 188; apoi atitudinea luată la 1768 de mitropolitul Kievului, Arsenie Mohilewski, și atitudinea lui Irodion Jurakowski arhiepiscop de Cernigov (Tr. K. D. Ak. 1871, p. 550; Pravos. Sobies. 1871, III, p. 190, K. Starina 1896, 4, p. 2).

[4] Berdnicov: Dreptul Bis. ed. I, p. 86; Acelaș: Kratkii kurs etc. ed. II, vol. II, p. 9; Prav. Sobies. 1871, III, p. 178.

parohienilor, că au o conduită onestă".[1] De atunci se reduse considerabil rolul laicilor, cari până aci avuseseră toţi dreptul de alegere directă, întâiu asupra unei singure persoane, apoi asupra a două sau trei; acum numai fruntaşii lor au dreptul de a mărturisi despre vrednicia morală a candidaţilor, înaintând împreună cu aceştia, cerere pentru a fi hirotoniţi. Nu li-se ia direct dreptul de alegere, ci se caută aceasta prin întroducerea de formalităţi noi, şi într'adevăr, fără salturi mari, pe neobservate începură a fi despoiaţi poporenii de vechiul lor drept de alegere.

In Rusia nici în veacul al XVIII-lea nu se ajunsese la desfiinţarea nomadismului clerical. Preoţii în multe părţi continuară a colinda dintr'o parohie într'alta, şi de obiceiu se tocmeau cu credincioşii pe câte un an, la expirarea căruia se încheiau noi contracte.[2]

Ruşii ortodocşi mai rămăseseră şi în Polonia. La aceştia, după deciziunile congregaţiei sau adunării lor naţionale bisericeşti, care s'a întrunit la Minsk an. 1791, arhimandriţii mănăstirilor aveau să fie aleşi de adunarea sau sinodul naţional mixt al ortodocşilor din Polonia.[3]

Viaţa bisericească din principatele româneşti ne oferă şi ea dovezi de participare a mirenilor la alegerea clerului parohial. Aşa, în Moldova, este amintit documentar un astfel de caz la 1730, în comuna Vama de lângă Câmpulungul-Moldovenesc, unde despre un preot nou al numitei localităţi, ni se spune că a venit

[1] Berdnicov: Dreptul Bis. ed. 1 86.

[2] După un act dela jumătatea a 2-a a sec. XVIII în K. Starina 1895, 11, p. 50–51, iată un formular de abzicere a preoţilor din slujba unei parohii: „Panove ghromada! Ia u vas nie hóciu dalşe slujiti, şukaitie sobi drugoho popa". Ibid. p. 51.

[3] Art. VI, § 3, 2. Rev. Puti Pravdy, Warszawa 1934, p. 21; Lotocki: Isv. ucr. p. 296.

„cu porunca sfinţii sale Anton Mitropolitul şi *cu pofta a toţi sătenii* cari şi zapise au făcut la mâna sa".[1]

Pe la'nceputul veacului XVIII, se aminteşte indirect acest obiceiu şi'n Muntenia,[2] iar direct, la an. 1791, într'o carte de diaconie a mitropolitului Cozma al Ungrovlahiei, în care cetim, că pe-un oarecare candidat l-a hirotonit întru diacon, „după cererea creştinilor", pentru biserica din „sat Custii sud Teleorman".[3]

Obiceiul în privinţa alegerii sau a cererii acesteia a clerului parohial din partea credincioşilor, va fi fost asemănător cu obiceiul pe care l-am văzut în biserica rusă, căci desigur, pentruca un preot să se prezinte la hirotonie „după cererea creştinilor", trebuia să „aibe un act despre această cerere, eliberat de parohieni, trebuia să „aibe zapise la mâna sa" dela credincioşi, aşa cum ni se spune în cazul citat dela 1730 în Moldova, şi cum mărturiseşte pentru Muntenia, domnitorul Al. Ipsilanti la 1797, zicând: „Vedem însă pe toate zilele jalbă şi cereri dela multe locuri, că sunt fără de preot, că au lipsă, fără de a ne arăta că au murit preotul ce au fost".[4] Nici nu se putea de altfel, ca în vecinătatea Rusiei fiind şi aceiaş credinţă având, să nu fi avut ca şi în alte privinţe, aceleaşi uzanţe, aceleaşi obiceiuri. Că se instituiau preoţii şi în alt chip, e prea adevărat,[5] dar că s'a observat, mai ales, modalitatea instituirii prin alegeri sau propuneri din partea obştiilor parohiale, nu rămâne îndoială. Acest obiceiu a fost găsit în Moldova şi la data anexării Basarabiei la Rusia

---

1 D. Furtună: Preoţimea românească în secolul al XVIII-lea. Vălenii de Munte 1915, p. 192.

2 Idem p. 25.

3 Idem p. 31.

4 Idem p. 53.

5 Vezi D. Furtună o. c, passim.

(1812),[1] și el a continuat să dăinuiască încă timp îndelungat atât în Moldova cât și în Basarabia, unde Rușii nu s'au atins la'nceput de el, fiindcă era deopotrivă cu cel din biserica lor.

La 1820, întâlnim un act de alegere întocmit de enoriașii parohiei Bolnotin din ținutul Iașului, și trimis vlădicii din Chișinău, ca să le hirotonească întru preot pe alesul lor Climent.[2] Și alte asemenea acte de alegere se găsesc din prima jumătate a veacului XIX, în arhiva Consistoriului din Chișinău.[3]

Datorită despotismului arhiereilor și datorită înmulțirii candidaților cu pregătire teologică, s'a restrâns pe'ncetul ca și în Rusia, participarea enoriașilor la alegerea clerului parohial, încât, prin măsurile luate la 1867 și 1869, credincioșii au fost lipsiți în Basarabia de acest drept străvechiu,[4] care era pentru Basarabeni și un mijloc de rezistență împotriva rusificării, pe care o dorea din toată inima stăpânirea politică și bisericească.

După cererea creștinilor, adecă după alegerea lor, se hirotoneau preoții în prima jumătate a veacului XIX și în Muntenia. O singhelie dela 1827 și actele din 1840—1841, referitoare la alegerea și hirotonia unui preot, ne dovedesc cu prisosință acest lucru. In singhelia dela 1827, zice vlădica cel care a eliberat-o, că l-a hirotonit preot pe un anume Pârvu, „după cerere vostră", adecă a credincioșilor unei parohii ce nu avea preot.[5] Această singhelie este dată de episcopul

[1] N. Popovschi: Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea subt Ruși, Chișinău 1931, p. 6.

[2] K. Starina 1882, 4, p. 166.

[3] Vezi N. Popovschi o. c. p. 6; „Condica de formele înștiințării"; „Formele inștiințării", toate în Arhiva Consistorului, cf. Revista Istorico-Arheologică, Chișinău, an. XV, p. 15—16.

[4] N. Popovschi o. c. p. 131.

[5] D. Furtună o. c. p. 55.

Ghermanos al Vidinului, și din ea putem trage concluzii și pentru existența aceleiași practici la instituirea clerului parohial în biserica bulgară.

Mult mai importante date ne servesc pentru lămurirea acestei probleme, actele amintite dela 1840—1841. Prin ele ni se lămuresc în amănunt formalitățile de pe atunci pentru alegerea și hirotonia preoților, cari formalități reamintesc pe cele din biserica Rusiei, până în detalii chiar. Precum rezultă din actele preotului Mihai Lupu din Rucăr, acesta pentru a fi hirotonit, a trebuit să fie mai întâiu ales de obștea parohială, care i-a dat despre alegere „adeverință" cu iscălituri și cu pecetea satului, spre a-i servi pentru dobândirea hirotoniei. Această adeverință, s'a trimis de către enoriași în chip de jalbă, ocârmuirii de Muscel, care a trimis-o protopopiei. Protopopia a cercetat cazul și a îndeplinit alte formalități necesare, cerându-i și candidatului Mihai Lupu, cuvenitul „Legământ", prin care-și exprimă „bună voința" de a se preoți și se obligă să-și păzească slujba pe care o va primi. Protopopul, prin raportul pe care l-a trimis mitropoliei, ne informează că avea ordin să ceară candidaților la preoție, „Legământul", pe care l-a făcut și țârcovnicul Mihai Lupu. Abia după toate aceste formalități, candidatul era primit la mitropolie să urmeze „cursul poruncitelor învățături", după cari primea hirotonia.[1]

Considerând starea culturală a preoțimii noastre din principate de pe vremea aceea, trebue să recunoaștem, că nici până atunci și nici atunci, nu putea fi făcută în alt chip alegerea candidaților pentru preoție, pentrucă un criteriu mai bun decât alegerea din partea enoriașilor, pentru selecționarea elementelor

[1] Rev. Raze de Lumină, București, Nov. Dec. 1934, p. 453—458, articolul părintelui I. Răuțescu: Formalitățile pentru hirotonia unui preot acum 100 de ani, în care se descrie amănunțit întregul procedeu.

apte, nu era posibil, nu se găsea, şi astfel, o stare culturală inferioară, o stare de nedorit, a făcut să se menţie un principiu vechiu, bun şi profund creştinesc, în biserica noastră de pretutindeni, nu numai în cea din principate.

Biserica română ortodoxă din Ardeal, şi-a menţinut tradiţia alegerii preoţilor prin popor şi şi-a verificat-o şi întărit-o în lupta împotriva unirii în veacul al XVIII-lea.

Braşovenii ca nişte aprigi apărători ai legii strămoşeşti şi a rânduelilor bisericeşti celor vechi, scriu soborului mare la 1700 (Iunie), declarând categoric că nu primesc unirea, şi adaugă, că pe preotul care s'ar uni „noi nu-l vom primii, nici îl vom ţine să ne fie preot".[1] Din această declaraţie, rezultă foarte clar, că Braşovenii erau conştienţi de dreptul lor de a-şi alege pe preoţi. Nu numai în Braşov era acest obiceiu, pe care l-am văzut şi în veacul trecut, ci şi în celelalte părţi ale Ardealului, lucru pe care-l recunoaşte şi vlădica Atanasie într'o scrisoare trimisă Braşovenilor la 10 Noemvrie 1700, prin care nu se opune, ci admite obiceiul de a fi aleşi protopopii de către ceilalţi preoţi şi de către credincioşi.[2]

Din viaţa bisericii Braşovului, ne-au rămas o mulţime de mărturii asupra obiceiului de a fi aleşi atât diaconii şi preoţii, cât şi protopopii, prin sfatul obştesc al parohienilor. Astfel de mărturii avem pentru preoţi, dela: 1709,[3] 1713,[4] 1716,[5] 1721,[6] 1733.[7] Apoi tot în

---

1 Sterie Stinghe: Documente privitoare la trecutul Românilor din Şchei, vol. I, Braşov 1901, p. 5.

2 Idem p. 8—10.

3 Idem p. 13—14.

4 Idem p. 49—51; Stinghe: Istoria Bisericii Şcheilor p. 44.

5 Stinghe: Istoria Bisericii Şcheilor p. 45; Documente II, 323.

6 Sttnghe: Documente I, 61.

7 Stinghe: Istoria Bisericii Şcheilor p. 119.

Braşov se mai amintesc alegeri de diaconi şi preoţi făcute după datina veche, la an.: 1735,[1] 1736,[2] 1740,[3] 1757,[4] 1762,[5] 1763,[6] şi altele, până spre finea veacului XVIII.[7] Şi din Făgăraş avem ştiri asupra unor astfel de alegeri de preoţi săvârşite de către credincioşi, la anii: 1734,[8] 1772, 1792.[9]

Iar pentru alegeri de protopopi după acelaş chip făcute, avem mărturii din Braşov dela anii: 1717,[10] 1720,[11] 1735,[12] 1742,[13] 1781, 1782.[14]

Cei aleşi pentru vre-una din slujbile preoţiei erau trimişi fie la Râmnic, fie la Bucureşti, fie la Carloviţ, spre hirotonie.

Aceste alegeri, atât cele ale preoţilor şi diaconilor, cât şi ale protopopilor, dupăcum rezultă din actele respective, se făceau de către întreaga obşte sau de către întreg soborul sfintei biserici, iar cei aleşi trebuiau să dea soborului sau bisericii, acte în scris numite „Legături", prin cari se obligau să-şi îndeplinească slujba conştiincios, întocmai precum am văzut că era obiceiul şi'n Rusia.[15] Modalitatea aceasta de alegere a

---

[1] Idem p. 133.

[2] Idem p. 151.

[3] Stinghe: Documeute I, p. 205—206.

[4] Id. p. 226—229.

[5] Idem p. 233.

[6] Idem p. 245.

[7] A se vedea la Stinghe: Documente I, p. 248, 251, 279, 281, 283, 284, 296, 299, 301; Documente II, 10, 11, 13, 16, 44—46, 163—9, anii 1788—1799.

[8] Stinghe: Istoria Bisericii Şcheilor p. 124; Şt. Meteş: Viaţa bisericească a Românilor din Ţara Oltului, Sibiu 1930, p. 61.

[9] Ştefan Meteş o. c. p. 65, 69.

[10] Stinghe: Istoria Bisericii Şcheilor p. 45.

[11] Stinghe: Documente I, p. 55—6.

[12] Stinghe: Istoria Bisericii Şcheilor p. 134.

[13] Id. p. 164; Acelaş: Documente I. p. 211.

[14] Id. Documente I, p. 294, 303, 308.

[15] A se vedea astfel de acte la Stinghe: Documente I, p. 61, 173, 206, 226.

fost şi un scut puternic împotriva „unaţiei", căci dacă vlădica Atanasie cel care se unise la 1700, şi după el ceilalţi, ar fi impus preoţi pe cine voiau, câţi ortodocşi ar mai fi rămas? Dar poporul îşi alegea preoţi numai pe oamenii încercaţi în credinţă, luptători pentru ortodoxie.

Un vestit luptător şi martir pentru cauza ortodoxiei din acea vreme este şi protopopul Ion din Sadu. Alegerea acestuia spre popie, se făcu de către toţi credincioşii din Sadu, iar el văzând că-l poftesc să le fie popă, s'a dus în Ţara Românească la mănăstirea Cozia, şi după 6 luni de învăţătură, a fost hirotonit preot de mitropolitul din Bucureşti, şi-apoi se întoarse în 1756—7 în satul său, popă deplin.[1] Dupăce a fost prins de stăpânire şi dus la temniţă, fu pus la mărturisiri; în acestea el spune că în Aprilie 1760, s'a ţinut în Sadu un sfat de vre-o 20 de fruntaşi ai satului, cari „au hotărât să primească de preot pe popa Sava, dacă el ar fi recunoscut şi de mitropolitul din Carloviţ, căruia i-au trimis o petiţie". Plecând popa Sava să-şi dobândească recunoaşterea, s'a întors după 4 săptămâni şi a rămas popă în Sadu.[2] Dar în aceste vremi de urgie pe cari le-a adus năpasta unirii peste capetele bieţilor Români ortodocşi, s'a produs acelaş fenomen ca şi'n timpul prigoanelor calvine. Ortodocşii neavând episcop, îşi alegeau cum văzurăm în cazul popii Ion din Sadu, câte unul dintre ei, şi-l trimiteau, fie în „Ţara Românească", fie la mitropolia Carlovițului, spre hirotonire. In depoziţia ce a făcut-o comisarului imperial care l-a anchetat, popa Ion din Sadu ne spune că mulţi se duceau la Carloviţ să obţină hirotonia; astfel, până când ştie el, popa din Veştem şi popa din Deva, împreună cu alţi 20 de candidaţi, au făcut drumul până la Carloviţ spre a fi hirotoniţi, şi mai pomeneşte de

---

[1] Silviu Dragomir: Istoria desrobirii religioase II, 164.

[2] Id. II, 169.

încă vre-o 5 alții cari s'au dus în acelaş loc.[1] Pe aceştia, oare cine altul îi alegea sau putea să-i aleagă decât credincioşii, prin cari şi acum ca şi sub Calvini, biserica ortodoxă triumfă împotriva impilatorilor.

In biserica din Ardeal deci, adunarea satului îşi alegea pe preot,[2] ba uneori numai fruntaşii satului. Dar şi protopopii se alegeau după chipul soborului mic, de către preoţi şi mireni, „tam ecclesiastici, quam plebei" laolaltă, cum rezultă din corespondenţa episcopului ortodox al Transilvaniei, Dionisie Novacovici (1762—1770),[3] apoi am văzut că se mai găsesc şi alte exemple din biserica Braşovului.

Printr'un ordin pe care l-a trimis episcopul ortodox al Românilor din Ardeal, Gedeon Nichitici (1783—1788), într'unul din anii păstoriei sale, protopopului George Radovici din Braşov, vlădica dispune, ca diacul (cantorul, dascălul) care voieşte să vie la popie, între altele, trebue „să-şi ia atestat dela sat, făcut înaintea cinstitei table sau a domnului ce se va rândui dela cinstita tablă, cu iscălitura şi obicinuita pecete şi a domnului, (proprietarul), arătând câte familii, sau cari sunt în sat neunite şi precum iaste biserică şi precum iaste lipsă mare de preot şi precum tot satul pofteşte pe diacul, şi precum iaste neunit şi nu iaste obaje".[4] Acestei mărturii să se mai adauge şi aceea a protopopului.[5] Iată că se dispune oficial, ca orice alegere de preot să se facă de către credincioşii parohiei, ca preotul să fie cerut prin

---

[1] Id. II, 169.

[2] Matei o. c. p. 92, după Iorga: Scris. şi inscripţii II, 252, 255 şi 263; Stinghe: Documente I, 39, 44, 262, Ist. Bis. Şcheilor, p. 60, 137, 151, 164; M. Voileanu: Momente din viaţa bisericească. Sibiu 1902, p. 34.

[3] Matei o. c. p. 97, după Iorga: Sate şi preoţi, p. 283.

[4] Il. Puşcariu: Documente pentru limbă şi istorie, vol. I, p. 52—3.

[5] Idem p. 53.

voința unanimă a poporenilor, ceeace se cere a se adeveri și prin act scris.

Istoricul Petru Maior, care reprezintă practica finei sec. XVIII și a începutului sec. XIX, ne informează că „toate funcțiile bisericești în Ardealul nostru, togma și episcopia, prin alegere se dă" și „nici cântărețul, nici preotul nu se face fără de alegerea poporului aceluia unde va să poarte acea funcțiune".[1] La alegere se proceda astfel: protopopul mergea în satul care avea lipsă de preot, acolo convoca tot poporul credincios și acesta alegea liber pe candidat, care dacă nu era potrivit, protopopul îi îndemna pe credincioși la o nouă alegere; apoi protopopul întărind alegerea, dresa un act de recomandare, cu care-l trimetea pe cel ales la arhiereu, spre hirotonire.[2]

O contribuție importantă, pela începutul sec. al XIX-lea, pentru lămurirea modului de alegere a preoților și protopopilor români ortodocși din Ardeal, ne aduce un protocol oficial al consistorului român ortodox dela Sibiu, din anul 1804.[3] Precum se știe în acea vreme, biserica ortodoxă din Ardeal n'avea arhiereu și era condusă de un consistoriu de protopopi și preoți. Protopopii, după actul din protocol de sub nr. 20, aflăm că se alegeau de preoțimea protopopiatului și se întărea alegerea de către consistoriu.[4] Dar nu pretutindeni se alegeau protopopii în acest chip, ci ei fiind totodată și parohi, se alegeau ca și aceștia prin obștea parohiei plus alți preoți și mireni. Astfel se alegeau protopopii în Brașov bunăoară.[5]

---

[1] Matei o. c. p. 70, după Maior: Protopapadichia § 50.

[2] Matei o. c. p. 70, după Maior: Ist. Bis. p. 316 și Protopapadichia § 34.

[3] Găsit și publicat în parte de M. Voileanu: Protocolul sesiunii consistorialicești din anul 1804, în: Icoane din viața bisericii, Sibiu 1926.

[4] M. Voileanu o. c. p. 35.

[5] Stinghe: Documente III, p. 94—6; 105, 163—164, anii: 1836, 1837.

Cu privire la alegerea preoţilor este lămuritoare decizia consistoriului din 14 Ianuarie 1803, care se reproduce de acelaş consistoriu sub nr. 549 din 1804. Prin ea se orânduieşte asupra alegerii preoţilor în chipul următor: „Mai încolo protopopul cu 12 bărbaţi înţelegându-se, trei individumuri, cu căzutele cualificaţiuni întocmiţi, obştii, ca pe unul dintre aceştia să-i aleagă, să proponăluiască, însă aşa ca după făcuta propoziţie, întru aceiaş zi deplin să se facă votizaţia şi alegerea, ca să nu mai fie vreme la mijloc spre a se putea aceste individumuri sau cu protopopul, cu bătrânii sau cu obştea în treaba aceasta a trăctălui", iar alegerea astfel făcută, să se certifice şi de autorităţile civile, pentru toată siguranţa.[1] Pentru a se evita neorânduelile, consistoriul a adoptat un sistem practic, ce poate şi azi servi de exemplu. El a propus apoi guvernului spre aprobare, modalitatea aceasta de alegere, care şi fu acceptată de guvern la 20 Iulie 1804, cu specificarea că actul de alegere trebue semnat şi prevăzut cu pecetea comisarului judeţean şi a notarului comunei. Guvernul a dat ordin tuturor oficialităţilor civile, ca să observe procedeul expus, la alegerea preoţilor.[2] La parohiile cari aveau filii, şi locuitorii acestora votau cu acelaş drept ca şi cei din parohia materă.[3]

Protocolul mai cuprinde şi unele cazuri de alegere şi menţionări ale drepturilor obştei de a-şi alege preoţi, aşa la nr. 801[4] şi 791.[5]

Acest drept al obştiilor de a propune pe candidaţii la preoţie, s'a garantat şi printr'o dispoziţiune a guver-

---

[1] M. Voileanu o. c. p. 45, 47—8.

[2] Id. p. 49—50, act. consistorial nr. 805/1804; Stinghe: Documente III p. 243—245.

[3] M. Voileanu o. c. p. 51—2, act. cons. 446/1804.

[4] Id. p. 61 apoi act. 774, p. 125; act. 1085 p. 103—4.

[5] Id. p. 63-4.

nului din an. 1797,[1] şi pe lângă decretul gubernial din 1804, prin care se aprobă modalitatea de alegere propusă de consistoriu, dreptul credincioşilor a mai fost confirmat şi prin alte decrete ulterioare ale aceluiaş guvern din anii: 1810, 1816, 1820 şi 1837.[2] Prin decretul din 17 Maiu 1837 se hotăreşte că dreptul obştiei de a-şi alege preot, nu i se poate lua niciodată.[3]

Din cazul alegerii unui diacon la Sălişte, (an. 1804), vedem că şi la treapta diaconiei, tot prin alegere de către popor, se făcea instituirea.[4] Această atât de veche datină de-a se alege preotul prin concursul poporului, în forma nouă pe care i-a dat-o decizia consistorială din 1803, complectată cu o a doua din 1809,[5] s'a păstrat şi pe mai departe sub păstorirea episcopului Vasile Moga (1810—1845). In prima sa pastorală, din 10 August 1811, la § 1, le recomandă protopopilor să nu îndrăznească a-i „recomêndului spre preoţiă" pe oricine, ci numai pe cei mai vrednici,[6] iar în 1813, printr'o „ordinăciune episcopească" din 14 Iunie, adresată protopopilor, zice: „Ţi-se porunceşte dela acest scaun episcopesc, precum în vacantele parochii, se nu faci candidăţie cu dieci despre partea preoţii, fără numai întâiu să scrie şi limba nemţească şi alte limbi, ca făcându-sə preot să poată fi notarul satului".[7] Aceste două ordine raportate la dispoziţiunea consistorială din 1803, prin care protopopul era obligat ca împreună cu 12 bărbaţi din parohie să candideze 2—3 inşi pentru a fi ales unul spre popie, se'nţeleg foarte uşor vizând aceiaş practică.

---

[1] M. Voileanu o. c. p. 48.

[2] Stinghe: Documente III, p. 208—209.

[3] Idem t. III, p. 209.

[4] M. Voileanu o. c. p. 99, act. cons. 1163/1804.

[5] Stinghe: Documente II, p. 139.

[6] Il. Puşcariu: Documente, p. 177—8.

[7] Id. p. 181.

Orânduirea din 1803 a fost dată numai pentru biserica ortodoxă, dar şi'n biserica unită practica alegerii clerului parohial de către popor s'a menţinut, însă în altă formă. Am văzut mai nainte modul de alegere pe care ni-l descrie Petru Maior; în-curând interveni o schimbare, desigur prin influenţa sistemului ce se adoptase în biserica ortodoxă. Astfel, la 16 Septemvrie 1821, un sobor mare (sobor diecezan) al bisericii unite, decide ca la caz de alegere, „Candidaţia să se facă aşa: protopopul numai pe aceia să-i pue înainte, care fiind sănătoşi la trup, ştiu celea de lipsă... Cu prilejul candidaţiei, când nu se pleacă norodul tot într'o parte, nu ascultă protopopul de doi de trei", ci va avea să ia voturile şi să trimită la episcopie raport asupra candidaţilor şi a voturilor pe cari le-au întrunit, ca acolo scaunul episcopesc, — dacă nu poate episcopul însuş — să facă alegerea unuia.[1] Ca şi la ortodocşi, protopopul avea să propue candidaţi poporenilor spre alegere, însă aceasta o făcea numai el singur, nu în înţelegere cu 12 bărbaţi ai parohiei, şi nu se precizează numărul candidaţilor pe cari avea să-i propue. Numai în caz de ne'nţelegere asupra unei singure persoane, scaunul episcopesc avea să decidă între ceice întruneau voturi dela poporeni, iar în cazul că se alegea unul singur din candidaţii propuşi, desigur consistoriul sau episcopul îi făcea numai examinarea.

Nu s'a observat însă întotdeauna şi pretutindeni acelaş procedeu la alegere; aşa bunăoară, două acte de alegere făcute de „toată obştea slobodului şi crăiescului sat Răşinar", nu amintesc nimic de propunerea ce le-ar fi făcut-o vre-un protopop, ci arată numai că la 1811 (primul act), întreaga obştie a Răşinarului a ales pentru diaconie pe Daniil Popovici, iar la 1815 (al

[1] Matei o. c. p. 71.

doilea act) a ales pentru preoţie (pentru capelan numai) pe Vasile Pop.[1]

Tot în aceeaş comună Răşinari, s'a ales preot la an. 1837, diaconul Ioan Bratu, însă nu prin acelaş procedeu ca cei mai nainte pomeniţi, Daniil Popovici şi Vasile Pop, ci fiind lipsă urgentă ca să fie preoţit, „numai deregătorii satului Răşinari" l-au ales poftindu-l şi voindu-l. Aceşti deregători i-au trimis la 6 August 1837, protopopului Sibiului Moise Fulea, recomandaţie pentru Ioan Bratu. Intemeiat pe „recomandaţia deregătorii", protopopul înaintează un raport episcopului de atunci, Vasile Moga, şi-l roagă să-l hirotonească pe Bratu. In raport cetim că „pentru grabă şi lipsă", alegerea lui Bratu s'a făcut „fără candadiţie", adecă fără observarea formei impuse de consistoriu la 1803, „căci de sine se înţelege — zice protopopul — ca şi când s'ar face candidaţie, toată obştea într'acolo atârnă, încătr'o atârnă şi căpeteniile satului" cari l-au recomandat.[2] Precum se vede, protopopul Fulea, respectuos de ordinul consistoriului din an. 1803, şi de poruncile date de episcopul V. Moga, se scuză că n'a făcut candidaţia cuvenită, din pricina necesităţii de a se institui cât mai urgent un preot în Răşinari. Mai invoacă apoi în sprijinul cererii şi pentru scuza sa, convingerea că deşi nu s'a făcut alegerea aşa cum trebuia, totuş întreaga obşte atârnă spre candidat. Prin această alegere prezumtivă, în felul în care ne-o înfăţişează protopopul Moise Fulea, ni se dovedeşte ca şi prin cele anterioare, existenţa unei practici tradiţionale neschimbate, privind instituirea preoţilor prin alegere din partea enoriaşilor, de a căror

[1] Aceste două acte privind trecutul comunei Răşinari şi o veche practică de drept a bisericii noastre, mi-au fost semnalate şi puse la dispoziţie de părintele protopop al Sibiului E. Cioran, care le păstrează în arhiva familiei sale.

[2] Revista Teologică Sibiu 1937 Septemvrie, p. 322—323 articolul părintelui protopop E. Cioran: O instituire de preot acum o sută de ani.

dorință se ținea seamă.[1] Dacă nu întotdeauna se observa acelaș procedeu formal la actul alegerii, întotdeauna se ținea seamă de voința parohienilor, care era consultată într'un fel sau altul.

Nu putem trece cu vederea actele de alegere a diaconilor, preoților și protopopilor, din Brașov, dela 1800 încoace, cari deasemenea, toate ne dovedesc în chipul cel mai limpede, că fără voia credincioșilor, nimeni nu putea ajunge în vre-una din aceste slujbe, nici în Brașov și nici altundeva în Ardeal. Dintre multele dovezi pe cari le găsim între 1800—1843, cităm ca mai reprezentative numai trei. Una este o adresă a „reprezentanței" (12 bărbați) bisericii din Șchei, către protopop, în care sub pct. 2 cetim: „Obștě noastră preot, care nu să candidălueşte și să votizărueşte prin obște, nici într'un chip nu poate a să primi, nice de paroh, nici de ajutori pe lângă biserica noastră, fără a fi cerut dela obște".[2] A doua este alegerea lui Ioan Popazu, ca preot an. 1836[3] și a treia, alegerea lui Iosif Barac an. 1839.[4]

„Constituția bisericească", votată de sinodul din Chișineu al episcopiei ortodoxe din Arad, la 24 Martie 1849, prevedea prin art. 129 a, b, c, d, că instituirea preoților se va face astfel că din concurenții cari se vor prezinta spre a fi aleși, comuna va alege cu majoritate de voturi pe 3 candidați, cari vor fi înaintați consistoriului, și acesta va alege pe unul din cei trei. In cazul că nu se vor ivi concurenți și nici comuna

---

1 E. Cioran art. cit. Rev. Teol. 1937 Sept., p. 327.

2 Stinghe: Documente III, p. 63.

3 Id. III, 126, 130.

4 Idem p. 214, 231 etc. Asupra altor acte și dovezi despre alegerea clerului de către enoriași, vezi Stinghe: Doc. II, p. 139, 197, 225, 236—7, 245, 293—4, pt. anii: 1800—1809 și Doc. III, p. 4, 18, 20—246 pt. anii: 1813—1843.

nu s'ar interesa de alegere, numai atunci va numi consistoriul pe cineva paroh în localitatea respectivă.[1] Proectul lui A. T. Laurian din 1850, prevedea ca preoţii să se aleagă de sinodul parohial, compus din toţi credincioşii parohiei, prin majoritate absolută de voturi,[2] iar protopopii, de sinodul districtual, format din toţi parohii protopopiatului şi din câte-un deputat mirean de fiecare parohie, tot prin majoritate absolută de voturi.[3]

După proiectul lui Şaguna din 1864, alegerea preoţilor şi diaconilor avea să se facă de sinodul parohial, — adunarea credincioşilor — sub prezidenţia protopopului, prin majoritate de voturi, din concurenţii candidaţi,[4] iar alegerea protopopilor, de sinodul protopopesc, format din $^{2}/_{3}$ laici, $^{1}/_{3}$ preoţi, (înmulţit cf. art. 74), reprezentanţi ai parohiilor protopopiatului. Sinodului acestuia, prezidat de comisarul trimis de consistoriu, avea să-i propue consistoriul diecezan 3 candidaţi, din cari sinodul să aleagă unul.[5] Proectul lui Şaguna fu propus şi soborului mitropolitan din 1868, şi au fost acceptate dispoziţiunile lui, privitoare la alegerea preoţilor (diaconilor) şi protopopilor, şi'n „Statutul Organic" votat atunci, numai că s'a şters candidarea a trei persoane din partea consistorului pe care-o prevedea proiectul lui Şaguna la alegerea protopopilor. (Statutul organic art. 1 § 13). Legiunile bisericeşti din regatul român de odinioară şi din Bucovina, nu cuprind dispoziţiuni de acest fel.

Cu toatecă în biserica rusă era tendinţa de a li se restrânge pe'ncetul obştiilor parohiale drepturile în privinţa alegerii preoţilor şi diaconilor, până la lipsirea lor totală de ele, totuş, măsurile cari s'au luat în acest

---

[1] Matei o. c. p. 297.
[2] Idem p. 307.
[3] Idem p. 308.
[4] Idem p. 326—28.
[5] Idem p. 337.

scop spre finea veacului XVIII, n'au dat rezultatele dorite. Poporul a continuat să-și spue cuvântul la alegerile clerului parohial, a continuat să încheie contracte de slujbă cu ceice i se prezentau spre a servi bisericii și spre a-i satisface celelalte necesități religioase; a continuat a-i alege, a-i primi și a-i alunga pe preoți dupăcum se putea înțelege cu ei. Acesta era dealtfel singurul drept al poporului rus lipsit de orice alte drepturi pe atunci,[1] și cu toate restricțiunile cari i s'au impus, putem spune că de acest drept n'a fost niciodată lipsit.

Din prima jumătate a veacului XIX, ni s'au păstrat mărturii concrete ale exercitării de către obștiile parohiale a vechiului drept de alegere. Se pomenesc contracte încheiate la alegeri între credincioși și popor la 1804, în părțile Cernigovului,[2] apoi la 1806 în apropiere de Kiev,[3] tot la 1806 în gubernia Simbirsk,[4] apoi și'n părțile căzăcești la 1820,[5] la 1834 iarăș în părțile Cernigovului,[6] precum și mai târziu întâlnim în toate părțile Rusiei acte de alegere și contracte. Actele acestea trebuiau să fie întărite de către protopopi și apoi se trimiteau spre știre, sau, dacă cel ales nu era încă preot, spre hirotonire, la episcop.[7]

Pentru a se putea transfera vre-un preot dintr'o parohie într'alta, foștii lui credincioși trebuiau să-i dea o adeverință căreia i se mai zicea și „prezent".[8]

La anul 1841, apăru „Statutul consistoriilor duhovnicești" care prin art. 202, admite indirect trans-

---

1 K. Starina 1882, 4, p. 168.
2 K. Starina 1904, 2, p. 52—53.
3 K. Starina 1896, 4, p. 3.
4 Pravos. Sobies. 1871, III, p. 206.
5 K. Starina 1882, 4, 167.
6 K. Starina 1896, 4, p. 3.
7 Lotocki: Isv. Ucr. p. 193; K. Starina 1882, 4, p. 167.
8 K. Starina 1904, 6, p. 105.

ferarea clericilor dintr'o parohie într'alta la cererea sau la plângerea parohienilor cari ar fi nemulţumiţi cu clericii lor.[1]

Fără a se fi interzis vreodată formal credincioşilor prin vre-o lege, să-şi aleagă singuri clerul parohial, sau măcar să-şi exprime într'un fel sau altul voinţa la asemenea ocazii, datorită ierarhilor şi înmulţirii candidaţilor cu pregătire teologică, ei au fost îndepărtaţi cu timpul dela actele de alegere a clerului în multe părţi ale Rusiei, aşa încât nici nu se mai dresau acte de alegere, ci a rămas credincioşilor dreptul să-şi exprime doar verbal, dorinţa în privinţa persoanelor candidate la slujba preoţiei sau diaconiei.

Sesizându-se de această lipsire de drepturi a poporului, adunarea guberniei Moscova, la 1880, îşi exprimă dorinţa restabilirii vechiului drept al obştiilor de a-şi alege pe candidaţii la preoţie. Sfântul Sinod luând cunoştinţă de dorinţa aceasta, a răspuns la 1884 printr'o decizie (18 Iulie—8 August), că nu e nevoe să se restabilească dreptul de alegere al poporului, deoarece nu i-a fost ridicat niciodată dreptul de a se pronunţa pentru sau contra candidaţilor la preoţie.[2] Sf. Sinod, prin decizia amintită îi recunoaşte parohiei dreptul de a-şi arăta episcopului dorinţa sa în privinţa candidaţilor, şi relevă faptul, că şi la data aceia (1884) poporul îşi mai exercită acest drept.[3] De fapt, revizuindu-se şi completându-se la 1883 „Statutul consistoriilor duhovniceşti" din 1841, s'a prevăzut dreptul

---

[1] Pravos. Sobies. 1871, III, p. 209.

[2] Bog. Enţiklop. t. III, col. 1082; Strannik. 1884, nr. 6, p. 218. Ţerk. Viedom. 1907, 587.

[3] Ţerk. Viedom. 1906, nr. 4, p. 156; Berdnicov: Kratkii kurs etc. ed. II, vol. II, p. 10. La anul 1884, un mirean, I. Palimpsestow, încercă în chip naiv şi în duh ultraierarhist, să arate, în Rev. „Pravoslavnoe Obozrienie", p. 124 sq. că mirenii n'au nici un drept la alegerea preoţilor; aceasta împotriva dorinţii exprimate de adunarea guberniei Moscovei la 1880.

enoriaşilor de a alege şi de a cere dela arhiereu hirotonirea diaconilor pe cari se obligau să-i întreţie parohiile.[1] Prin aceasta se interzicea indirect enoriilor să procedeze în acelaş chip la alegerea preoţilor şi diaconilor numerari, deşi, precum ne lămureşte Sfântul Sinod la 1884, şi la alegerea acestora credincioşii îşi puteau arăta episcopului dorinţa în privinţa candidaţilor. Această situaţie dură până la finea veacului XIX,[2] şi nici în veacul XX, nu interveni nici-o lege împotriva recomandării candidaţilor pentru preoţie din partea enoriaşilor. Este însă prea adevărat că recomandarea devenise numai o umbră slabă a dreptului de odinioară, şi că se întâlnea foarte rar şi şi mai rar se ţinea seamă de ea, de aceea, între reformele cari se pregăteau pentru biserica rusă la'nceputul veacului XX, se ceru şi re'nvierea dreptului credincioşilor de a alege sau de a propune în mod real, de a candida pe viitorii clerici parohiali. Acest drept îl prevăzură în proectele lor din 1906—7, canoniştii: N. Zaozierski,[3] I. S. Berdnicov,[4] apoi şi unii arhierei s'au exprimat la fel.[5] Şi secţiunea a IV-a, a comisiei prosinodale însărcinată cu pregătirea ştiinţifică a reformelor în proectul său de reorganizare a parohiilor, din 2—5 Iunie 1906, prevede, prin art. 7, dreptul parohienilor de a cere episcopului un cleric dorit de ei, din lista candidaţilor admişi la preoţie şi diaconie.[6] Proectul secţiunii a IV-a pentru parohii, din 2—5 Iunie 1906, fu adus de secţiunile unite ale comisiei, în şedinţa lor din 8 Decemvrie 1906.[7]

---

[1] Berdnicov: Dreptul Bis. ed. 1, p. 255.

[2] A. Pavlow: Kurs p. 232.

[3] Bog. Viestn. 1906 Ian., p. 144.

[4] Ţerk. Viedom. 1907, nr. 1, p. 270 sq.

[5] Ţerk. Viedom. 1906, nr. 39, p. 2356.

[6] Ţerk. Viedom. 1906, nr. 27, p. 2141—42. Proectul secţiunii a IV-a a comisiei, din 2 şi 5 Iunie 1905.

[7] Ţerk. Viedom. 1907, nr. 1, p. 267—8.

Proectelor comisiei antesinodale, nu li se putu da viaţă prin înfăptuirea reformelor dorite în biserică, decât abia la 1917. *Statutul pentru administrarea bisericii ruseşti,* alcătuit şi acceptat în plină revoluţie de către soborul bisericesc panrus întrunit atunci, (1917) prevede participarea mirenilor la alegerea protopopilor şi a clerului parohial.

Potrivit acestui „Statut", protopopii aveau să fie aleşi de adunările generale protopopeşti mixte,[1] iar preoţii şi diaconii precum şi ceilalţi slujitori nesfinţiţi ai bisericilor parohiale, aveau să se aleagă de adunările parohiale, formate din enoriaşii majori şi din clerul parohiei.[2]

In felul acesta s'au instituit de atunci toţi protoiereii şi întreg clerul parohial în întreaga biserică rusă, adecă în toate fracţiunile ei din Ucraina şi Rusia propriu zisă.

Soborul „panrus" al sinodaliştilor, întrunit la Moscova între 1—10 Octomvrie 1925, prin „legea parohiilor", orândueşte ca alegerea clerului parohial să se facă prin adunarea obştiei parohiale, care se va pronunţa asupra uneia dintre persoanele recomandate de către *administraţia eparhială* sau *vicarială* (art. 10).[3]

In Ucraina, soborul bisericii *autohirotonite* din 17 Oct.—2 Noemvrie 1927 dela Kiev, prevăzu pentru adunările parohiale acelaş drept de a-şi alege clerul parohial, precum şi acela de a-l concedia.[4]

La Sârbi, mai ales în mitropolia Carloviţului, s'a practicat sistemul de alegere a clerului parohial prin popor. Protopopii se alegeau conform Part. II, § 68 al

[1] B. O. R. 1922 Noemvrie p. 94, Cp. V, art. 76, k şi art. 79 ale „Statutului" tradus de Ic. C. Nazarie.

[2] B. O. R. 1923, Febr. p. 328, 331, Cp. III art. 15, Cp. VI, art. 55 § b. ale Statutului parohiilor, trad. de C. Nazarie.

[3] Trudy piervagho vseross. sobora p. 24.

[4] Zankow: Polojenieto p. 98.

Rescriptului imperial din an. 1868, de o adunare compusă din câte-un preot și câte-un delegat mirean de fiecare parohie din protopopiat, și din enoriașii localității în care protopopul avea să fie și paroh.[1]

Alegerea preoților se făcea de către adunarea comunității parohiale, din lista candidaților admiși, trimisă de consistoriu, iar confirmarea alegerii o făcea consistoriul în persoana celui ce întrunea $^2/_3$ din voturi, care singur se trimitea consistoriului, iar dacă niciunul din candidați nu întrunea acest număr de voturi, atunci consistoriul alegea pe oricare din cei 2 sau 3, cari au luat mai multe voturi[2] (art. 53—61 ai părții II a Rescriptului din an. 1868).[3]

Alegerea preoților capelani se făcea în acelaș chip ca și a preoților parohi;[4] la fel și a diaconilor.[5]

In biserica din regatul sârb, după legea din 1890 ca și până aci, atât alegerea preoților cât și a diaconilor se făcea după dorința comunității parohiale.[6]

In biserica bulgară, conf. art. 72—78 ai statutului exarhal din 1895, clerul se alegea de adunarea parohială electorală a parohiei respective, care se compunea din credincioșii cunoscuți prin pietate și moravuri bune și știutori de carte. Această adunare cu majoritate de voturi alegea pe preot dintre candidații admiși de autoritatea eparhială, iar cel ales se înainta arhiereului spre hirotonire.[7]

---

1 Kralievska uredba od 10-ga Avgusta godine 1868-me. U. Budimu 1868, p. 19; Kiss o. c. p. 83.

2 Kralievska uredba p. 17—18; Kiss o. c. p. 109.

3 Kiss o. c. p. 110; Silbernagel o. c. p. 186—89.

4 Kralievska uredba p. 17—18, Part. II, art. 53-62.

5 Kralievska uredba p. 18—19, Part. II art. 63-67; In general despre aceste lucruri vezi și A. Hudal: Die serbisch-ortodoxe Nationalkirche. Graz u. Leipzig 1922, p. 71—72; Rev. Strannik 1884 nr. 6 p. 233—34.

6 Art. 27 § 10 preoți; art. 40 diaconi. Vezi D. Boroianu o. c. vol. II, p. 459, 466; Lapin: Sobor etc. p. 443; Hudal o. c. p. 63.

7 Boroianu II, 519—20; Zankow: Verwalt. p. 197 și 200; Silbernagel, o. c. pag. 91.

In biserica grecească, în sec. XIX, preoţii şi diaconii se instituiau, după propunerea enoriaşilor, de către episcop.[1] In raportul comisiei de 7 membri din 7/19 Iunie 1833, constituită pentru elaborarea legii de organizare a bisericii greceşti, se prevedea la capitolul despre hirotonia presbiterilor şi diaconilor, ca aceştia să fie propuşi de către comunităţile în cari urmează să servească.[2] Nu era stabilit un procedeu formal, ci propunerea pe care-o făceau credincioşii, se obicinuia să o înainteze în scris episcopului competent.[3] O lege care să reglementeze în amănunt modul de alegere a clerului parohial, nu s'a dat decât în secolul XX la 6 Martie 1910. („Περὶ τῶν ἐνοριακῶν ναῶν καὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν, περὶ προσόντων ἐφημερίων καὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν"). Conform art. 12 al acestei legi, credincioşii enoriei în care urma să se aleagă preot, erau convocaţi de episcop în biserica parohiei, şi acolo alegeau prin majoritatea voturilor şi cu titlu de propunere, pe cel ce-l voiau cleric; confirmarea şi hirotonia o făcea episcopul.[4] Transferarea preoţilor tot la propunerea enoriaşilor avea să se facă, potrivit art. 12 § 2, al legii din 6 Martie 1910.[5] Felul acesta de alegere stabilit prin legea din 1910, fu acceptat şi'n legea din 17 Dec. 1923 („Περὶ ἐνοριακῶν ναῶν καὶ ἐφημερίων· νομοθετικόν διάταγμα"). Conform art. 7 al acestei legi, la alegerea de preot, enoria avea să propună în scris arhiereului candidaţii, dar numai cel puţin $^{1}/_{10}$ dintre alegătorii parohiei puteau face propuneri. Arhiereul aprobând candidaţii, fixa ziua alegerii, în care, credincioşii cu dreptul de a lua parte la alegere, se prezentau în biserică şi cu vot secret, alegeau prin

---

[1] Sakellaropulos o. c. p. 127; Silbernagel o. c. p. 75.
[2] Mansi t. XL 195.
[3] Sakellarop. o. c. p. 127; Silbernagel o. c. p. 75.
[4] E. Δ. Φιλιππότης: Σύστημα ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Atena 1915, vol. II, p. 59–60 şi 55 nota 2; Alivizatos o. c. p. 19–20.
[5] Filipotis o. c. p. 61.

majoritate de voturi pe cel care voiau să le fie preot. Actele alegerii se trimeteau arhiereului, spre mai departe procedare. Transferarea se făcea în acelaş fel ca şi alegerea, arhiereul avea cuvântul hotărâtor.[1] Prin legea din 6 Sept. (13 Oct.) 1931, („Περὶ ἐνοριακῶν ναῶν καὶ ἐφημερίων" etc.) şi apoi prin cea din 9 Maiu 1932, s'a adoptat iarăş sistemul de alegere a preoţilor, de către enorii. Conform art. 85—6 ale legii din 1931, nemodificate prin cea din 1932, mitropolitul (în Elada toţi episcopii eparhioţi au titlul de mitropolit), dupăce va avea vre-o câteva cereri din partea candidaţilor admişi pentru ocuparea unui post vacant de paroh, decide ziua şi locul alegerii. Conform art. 87/1931, cu modificările din 1932, adunarea parohială (compusă conf. art. 28/1931 şi 1932, din toţi credincioşii ortodocşi trecuţi de 21 ani) se adună în biserică şi prin vot secret, se pronunţă asupra candidaţilor. Ca să fie cineva ales, trebue să întrunească în mod normal $^{1}/_{2}$ din numărul voturilor celor ce votează.[2] Actele alegerii se trimit mitropolitului competent, care are cuvântul decisiv.[3] Pentru transferare sunt normative aceleaşi dispoziţiuni ca şi pentru alegere, conf. art. 89/1931.[4] Aceste dispoziţiuni sunt azi în vigoare în biserica elină.

In general pretutindeni în toate bisericile ortodoxe, din lipsa unei pregătiri corespunzătoare a candidaţilor pentru preoţie, aceştia se recrutau prin alegere din partea enoriilor. Starea culturală inferioară a preoţimii, a făcut, precum am mai amintit, numai să se menţie un vechiu obiceiu de drept al bisericii, obiceiu care însă nu s'a impus primordial din această pricină, ci din alte raţiuni mai înalte pe cari le-am expus la locul lor.

---

1 K. M. Ράλλης: Ἐγχειρίδιον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Atena. 1927, vol. I, p. 96—7.

2 Colecţia de legi: Ἐκκλησία (1933) p. 166.

3 Id. p. 166—7, art. 88/1931.

4 Idem p. 167.

In patriarhiile orientale, cu excepția celei din Ierusalim, instituirea clerului parohial s'a făcut în veacul XIX și se face și acum în urma alegerii candidaților din partea obștiilor credincioase, sau măcar în urma consultării cât de sumare a parohienilor.

In patriarhia Constantinopolei, după canonisme s'a menținut acest obiceiu[1] până la anul 1881,[2] când fu șters prin lege, dar continuă să observe în viața practică, așa că și azi, fără a fi vre-o lege specială în privința instituirii preoților, aceasta se face în urma propunerii enoriilor.

In patriarhia Alexandriei, așezarea clerului parohial se face iarăș, prin concursul credincioșilor, sau și numai de competenta autoritate eparhială în înțelegere cu patriarhul, cu aprobarea acestuia. Credincioșii sunt îndreptățiți ca prin epitropia parohială să propună ierarhului eparhiot, un candidat dintre cei înscriși într'un catalog al clericilor sau al candidaților,[3] catalog ce se ține ca o evidență la patriarhie.[4]

In patriarhia Ierusalimului, din cauză că cei mai mulți credincioși ai enoriilor sunt Arabi, Grecii au avut tot interesul ca să evite o lege care ar fi acordat parohienilor dreptul de alegere a candidaților. Arabii au cerut la pct. 5, în jalba pe care au înaintat-o sultanului în Noemvrie 1909, ca să se aducă o lege, prin care să se dispună, ca orice instituire de preot sau diacon, să se facă numai după alegerea credincioșilor.[5] Firește era legitimă cererea lor, Grecii însă au găsit răspuns și argumente împotriva acestei cereri, declarând

---

[1] Enciclop. teol. engleză, t. VII. p. 769.

[2] I. I. Sokolow: K-polskaia țerkov, p. 802.

[3] Cf. cp. I, art. 3 al legii din 15 Maiu 1930; „Κανονισμὸς ἱερατικῆς διακονίας" în Πάνταινος 1930, p. 352; Κανονισμοί ed. 1935, p. 35.

[4] Πάνταινος 1930, p. 351, cp. I, art. 2 al legii din 15 Maiu 1930.

[5] Meletie Metaxa o. c. p. 6.

că Arabii pe nedrept se plâng, deoarece din vechime în patriarhia Ierusalimului, preoţii se aleg toţi după dorinţa poporului, adeca la propunerea acestuia.[1] Intr'adevăr acest uz se păstrează prin tradiţie, însă probabil să se respecte numai la comunităţile greceşti, căci altfel Arabii n'ar fi avut dece să mai ceară o lege nouă care să-l garanteze.

In biserica bulgară, până după anul 1920, a fost în vigoare sistemul de alegere a clerului parohial prin cler şi popor, pe care l-am văzut ceva mai nainte la veacul XIX. Schimbările ce-au survenit de-atunci, nu le cunoaştem. Şi în celelalte biserici ortodoxe, afară de cea sârbă,[2] alegerea clerului parohial prin enorii, este generală. Aşa în biserica ortodoxă din *Letonia*, potrivit statutului său de organizare din 1923, protopopii se aleg de către adunările protopopeşti de formaţiune mixtă, (art. 114), iar preoţii şi diaconii se numesc de către arhierei dintre candidaţii aleşi de enorii, adecă de adunările parohiale (art. 136, $164/_2$).[3]

Statutul de organizare a bisericii ortodoxe din *Estonia*, din an. 1922, orânduieşte ca alegerea protoiereilor să se facă de către adunarea protopopească (art. 47), iar statutul parohiilor din acelaş an, prin art. 58, 65, dispune ca alegerea preoţilor şi diaconilor să se facă de către adunările parohiale.[4]

Protoiereii, preoţii şi diaconii bisericii ortodoxe din *Finlanda*, se aleg, potrivit statutului său din 1918, prin colaborarea credincioşilor, şi anume: protopopul se alege de către adunarea protopopească mixtă (art. 82), iar preoţii şi diaconii se aleg de către parohii, dintre candidaţii în număr de 3, aleşi din numărul

---

[1] Idem p. 39.

[2] P. S. Tit Simedrea: Legea şi statutul bisericii ortodoxe sârbe, în B. O. R. 1934, p. 503. Cf. art. 156 al Statutului din 1931.

[3] Zankow: Polojenieto p. 36—37.

[4] Zankow o. c. p. 53, 55.

total al candidaţilor, prin *administraţia bisericească*, (consistoriu, art. 105, 108, 114, 125).[1]

La Românii din Ardeal, alegerea clerului parohial s'a făcut şi se face tot după dispoziţiunile Statutului Organic, până în ziua de azi, iar în celelalte provincii ale României, clerul parohial se institue fără concursul credincioşilor.

O situaţie privilegiată au dobândit în biserică, ctitorii, fondatorii şi susţinătorii de biserici, sau de alte instituţii pioase de sub ocrotirea bisericii. Creştinilor cari zideau şi întreţineau capele şi biserici cu învoirea autorităţii episcopale, li s'a conces dreptul de a prezenta episcopului pe candidaţii care-i doreau să le fie clerici slujitori la bisericile zidite de ei. In Apus, acest drept fu formulat încă din sec. V, de sinodul I din Toledo an. 400—401, can. 10. Prin acesta se dispune ca fără consensul patronilor să nu se institue clerici la fundaţiuni.[2]

In biserica orientală, prin legislaţia lui Iustinian, se recunoscu dreptul ctitorilor de a-şi alege clerici pentru ctitoriile lor. Novela 123 cp. 18 (an. 546), le dă dreptul acestora să aleagă clericii necesari, şi dacă vor fi demni cei aleşi, episcopul îi va hirotoni. Episcopul are însă dreptul să aleagă el, în caz că nu prezintă ctitorii candidaţi demni.[3] Acesta este în biserica orientală temeiul pe care până 'n zilele noastre s'a menţinut dreptul ctitoricesc. E poate inutil să mai adăugăm că acest drept este o simplă concesiune pe care a făcut-o şi o face ierarhia, credincioşilor cari prin sacrificii de felul celor amintite sprijinesc şi promovează acţiunea bisericii.

[1] Zankow o. c. p. 69—71.

[2] Mansi t. III, col. 1000; Apoi în Apus sin. IX, Toledo can. 2, veac. VII, formulează mai precis acest drept, ca şi can. 30, 37 sin. IV Toledo an. 633, ceva mai nainte. Vezi V. Espen I, 757, col. 1—2; IV, 27, col. 2.

[3] J. Zhisman: Das Stifterrecht in der morgenländischen Kirche. Wien 1888 p. 53—4.

Pe lângă alte considerente principiale induse la locul lor, mai trebue să avem în vedere şi aceea că legătura dintre preot şi parohie ca şi cea dintre episcop şi eparhie, fiind considerată analoagă cu legătura conjugală, este foarte firesc că această legătură, ca şi aceea, să se încheie liber, prin alegerea liberă şi nu prin silă, prin dragoste şi nu prin frică. Dar nu numai principial se poate întemeia şi susţine participarea mirenilor la alegerea clerului, ci precum am văzut, aceasta se legitimează şi prin practica generală a bisericii ortodoxe, care ne oferă suficiente dovezi despre colaborarea mirenilor la alegerea clerului parohial, ceeace constitue un fapt concludent şi pentru practica bisericii din zilele noastre.

Care este valoarea unei alegeri de preot pe care-o face parohia, adunarea credincioşilor? Mai mult decât o simplă mărturie asupra candidatului, pe care azi nici n'o mai poate da parohia, este o prezentare a unui candidat apt autorităţii eparhiale, spre a fi hirotonit şi instalat ca preot al respectivei parohii. Candidaţii nu pot fi decât cei admişi la concurs de către episcop. Episcopului îi revine în sens propriu dreptul de alegere, (pentru rolul poporului în sens impropriu se întrebuinţează termenul: alegere) de a se pronunţa decisiv asupra candidatului, sau candidaţilor prezentaţi, propuşi de comunitate. Conform principiilor dreptului bisericesc ortodox, alegerea de către enorie, nu conferă celui ales, decât titlul de candidat în faţa episcopului, care îl acceptă, sau, pentru motive valabile îl poate respinge.

Practica alegerii preoţilor prin concursul credincioşilor s'a menţinut până azi în majoritatea bisericilor ortodoxe; în altele ca şi'n cea romano-apuseană, a rămas numai amintirea ei în formulele cuprinse'n Euhologiu, după cari, la hirotonirea clericilor de drept divin, episcopul, vizând vrednicia candidatului, zice:

„ἄξιος“ iar strana răspunde: „vrednic este“,[1] în locul poporului, care odinioară dădea el acest răspuns.

Biserica apuseană, cu toată aversiunea ei față de constituționalismul bisericesc și față de principiul electiv în special, a trebuit să facă unele concesiuni acestui principiu și în ce privește aplicarea lui la actele de instituire a clerului parohial. In Italia de ex. se găseau și într'a doua jumătate a veacului XIX parohii în dieceza Mantua, cari își mai păstrau dreptul de a-și alege preoții.[2]

De altfel, pe vremea aceea se stârnise un întreg curent pentru întroducerea constituționalismului în biserica italiană. In fruntea acestui curent se găseau personalități de seamă ca: Rosmini-Serbati, V. Gioberti, Andisio etc. Impotriva reformelor preconizate de aceștia, scaunul papal s'a pronunțat la 1873 și 1874. Pius IX, prin Enciclica „Etsi multa luctuosa“ din 21 Noemvrie 1875, condamnă alegerile clerului parohial prin popor, cari se întroduseseră de către guvern în Elveția, și-i excomunică pe ceice vor aplica legile guvernului privitoare la instituirea clerului („parochorum et vicariorum“), prin alegeri populare.[3]

Acelaș papă dete la 23 Maiu 1874, un decret împotriva participării mirenilor la alegerea clerului în general.[4] Vincenzo Gioberti, filosof și bărbat de stat, ca și filosoful Rosmini-Serbati, au fost puși deja în 1849 la index (scrierile lor) pentru îndrăsneala de-a fi susținut teza contrară Vaticanului.[5]

Cu toate acestea, mai există și azi parohii în Italia, Germania și Ungaria, cari și-au păstrat dreptul de a-și

---

[1] V. Mitrofanovici: Liturgica bisericii ortodoxe, Cernăuți 1929, ed. II, p. 837—8.

[2] Steccanella o. c. p. 4; p. 294—295.

[3] Steccanella o. c. p. 297.

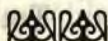
[4] Idem p. 294—295.

[5] Vezi: Indice dei libri proibiti. Città del Vaticano 1929, p. 209, 462—3.

alege și de a prezenta candidați pentru preoție.[1] Ele sunt însă considerate numai excepții, și pentru a nu li se lua acest drept vechiu, sub titlu de privilegiu, li se recunoaște și azi. Apărând la 1917 noul Codex Juris Canonici, al bisericii romane, prin can. 166, se interzice orice amestec al laicilor în alegerea clerului, dar prin can. 455, se recunosc privilegiile unor parohii de a-și alege sau de a-și prezenta candidații pentru clerul lor. Canoanele 998—999, obligă apoi pe episcopi să publice în bisericile parohiale vacante, numele candidaților ce vor să fie instituiți preoți în respectivele parohii, pentruca cine are ceva de spus împotriva lor, să poată face denunțarea impedimentelor pe cari le-ar cunoaște. In fine, prin can. 1452, li se concede și patronilor dreptul de a-și alege preot dintre trei persoane designate de episcopul local.[2]

In canoanele citate, nu se mai recunosc drepturile de odinioară ale credincioșilor în privința alegerii clerului parohial, se recunosc totuș urmele acelor drepturi mai ales în can. 998—999, prin cari se mai dă posibilitate parohiilor să-și manifeste oarecum dorința, atunci când li se anunță candidații pentru clerul parohial.

Acțiunea catolică, va duce însă în mod normal la acordarea unor drepturi mai precise și mai mari credincioșilor, la alegerea clerului.

[1] Peter Schmitz: Das kirchliche Laienrecht nach dem Codex Juris Canonici. Münster 1927, p. 43.

[2] Despre toate acestea vezi P. Schmitz o. c. p. 28, 43—4.

III. PARTICIPAREA MIRENILOR LA ADMINISTRAREA AVERII BISERICEȘTI

Biserica în urmărirea scopului ei se servește pe lângă mijloacele spirituale, încă și de unele materiale. Ea fiind o societate văzută creată pentru oameni și în mijlocul lor, nu se poate dispensa de mijloacele omenești prin cari se susține și perpetuează viața, încât dintru început, ea a privit bunurile materiale ca un mijloc necesar în mod firesc pentru realizarea scopului său, pentru asigurarea existenții slujitorilor ei, pentru propagandă și pentru scopuri de caritate. In prima societate creștină, coheziunea membrilor era atât de mare și spiritul de jertfă și de lepădare de sine, atât de pronunțat, încât renunțând la proprietatea individuală, adoptaseră un nou sistem de viețuire, caracterizat prin proprietatea colectivă. Se formase o societate comunistă ideală odrăslită din duhul iubirii deaproapelui. Cu timpul, societatea creștină a abandonat sensul colectiv al vieții, părându-i-se tot atât de natural și cel individualist, deși inferioritatea lui e vădită, e însă mult mai comod, nu cere jertfa renunțării pentru alții, nu cere atâta virtute. Tot ce câștigau primii creștini prin muncă și tot ceeace alții jertfeau total sau parțial din proprietatea lor, se aduna în mânile apostolilor, cari purtau grija săracilor, văduvelor, orfanilor și neputincioșilor, în acea vreme când nu exista nici-o instituție de asistență socială. Inmulțindu-se ofrandele și sporind munca împreunată cu administrarea lor, ba ivindu-se și ne'nțelegeri, apostolii au ridicat cuvânt

în adunarea credincioşilor, zicând că nu este cu cale, ca ei lăsând cuvântul lui Dumnezeu, să slujească meselor (Fapte VI, 2), şi le-au cerut credincioşilor să aleagă 7 bărbaţi de încredere, cărora să le fie încredinţată de-acum înainte grija celor materiale. Astfel s'au ales cei 7 diaconi, şi, după apostoli, ei sunt cei dintâi administratori ai averii bisericeşti. Cât timp au deţinut diaconii acest oficiu, nu putem şti.

Pentru slujba de administrare a unor simple bunuri materiale, nu se cerea nici-un dar al Duhului Sfânt. Capacitatea pentru îndeplinirea ei, o are orice creştin, nu i se dă prin vre-un act special cum se dă preoţia. Indreptăţirea pentru slujba aceasta, trebue să o dea însă autoritatea competentă.

Conform spiritului de colaborare în dragoste şi de exercitare a autorităţii în acelaş spirit, am văzut că nici în clerul propriu zis nu se înainta nimeni, decât după o prealabilă înţelegere cu credincioşii la care avea să se aşeze, astfel apostolii, şi la instituirea diaconilor şi la delegarea lor cu slujba economatului, le-a cerut credincioşilor să desingneze pe cei mai de încredere 7 bărbaţi, ca în chipul acesta să prevină orice ne'nţelegere. Ei s'au retras dela economat şi pentrucă Elinii au făcut gâlceavă, cârtind împotriva Evreilor că văduvele lor se treceau cu vederea, şi vedem că ei au luat toate măsurile pentru a preveni suspiciunile şi acuzele, la cari aşa de uşor sunt expuşi cei însărcinaţi cu afaceri băneşti.

Inmulţindu-se comunităţile creştine şi unele devenind destul de bogate, alături de diaconi debunăseamă au mai fost chemaţi şi credincioşi laici, să colaboreze la administrarea averii, mai ales că dela o vreme îşi pierduseră şi diaconii atribuţiile de economi.

Dreptul de a administra averea bisericii nu revenea comunităţii,[1] ci episcopului căruia îi era încredinţată

[1] Cum susţine Sohm o. c. I, 71.

conducerea bisericii sub orice raport. Episcopii, dupăce ei singuri nu ajungeau pentru slujba economatului, și dupăce diaconii deja își pierduseră atribuția aceasta, și-au ales desigur câte-un cleric, pe care l-au însărcinat cu îndeplinirea ei. In această funcțiune însă, de timpuriu au fost angajați ca ajutori și laici.[1] Nu există nici-o piedecă de nici-un fel, pentru a nu li se putea permite mirenilor să ocupe funcții de acest gen; ei pot fi administratori ai averii sau ai fondurilor bisericești[2] în acelaș fel ca orice cleric.

Acest lucru îl mărturisește și Sf. Pavel în prima epistolă către Corinteni, în care le recomandă credincioșilor să încredințeze milostenia ce o vor aduna, unor bărbați pe cari îi vor alege ei (I Cor. XV, 3). Averea bisericii, în vremurile de persecuție ale primelor 3 veacuri, a fost administrată mai ales de către mireni, deoarece bisericii nu-i era permis să-și agonisească averi pe numele său propriu. In astfel de împrejurări, credincioșii laici erau și proprietari și administratori ai averilor comunităților creștine.[3] Aceasta nu însemna că administrarea nu ar fi fost supraveghiată de episcop, fie personal fie printr'un cleric al său având funcția de econom.

In biserica Alexandriei, ajutătorii economilor se recrutau și dintre catehumeni,[4] apoi la comunitățile Asiei Mici și Siriei, era un fel de șef econom laic „ἐπιμελετής".[5]

La'nceput erau episcopi în fiecare comunitate, cu timpul înmulțindu-se comunitățile, în cele mai mici

---

1 Walter o. c. p. 46—7; Richter o. c. p. 1165; Ph. Hergenröther o. c. p. 893.

2 Hergenröther Ph. o. c. p. 205; Pavlow: Kurs p. 232.

3 Cf. și Γεώργιος Κρόντς: Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Περιουσία κατὰ τοὺς ὀκτὼ πρώτους αἰῶνας. Atena 1935, p. 127.

4 Bingham o. c. II, 33.

5 Hatch o. c. p. 29.

se aşezară preoţi. Averea episcopiei o administra, sub directa supraveghere a episcopului, clericul econom.[1] Administrarea averii parohiei, natural cădea în sarcina preotului; acesta era însă ajutat în afacerile economice de o epitropie de bătrâni, care mai ales în timpurile persecuţiilor, a fost de mare folos bisericii.[2] Dealtfel era obiceiul, ca şi episcopii, pe cele mai importante afaceri ale bisericii, între cari intră şi cele economice, să le trateze în adunarea credincioşilor, dupăcum ne dă mărturie despre aceasta Ciprian în epist. 13, unde ne spune, că se cuvine ca episcopii împreună cu clerul şi de faţă fiind şi poporul să hotărască în toate afacerile bisericii,[3] şi-apoi vorbind de practica lui însuş, mărturiseşte că nimic nu face numai după părerea sa, ci după sfatul clericilor şi consensul poporului. (Epist. V (14) şi 40).[4] Acelaş obiceiu era şi în Roma la data aceasta.[5]

După timpul lui Ciprian, s'a întrodus pe lângă episcopi câte un consiliu de bătrâni ca sfetnici şi ajutători obicinuiţi ai episcopului, pe cari probabil îi alegea adunarea comunităţii şi cari erau şi un organ de control şi mărturie pentru activitatea episcopului.[6] Acest consiliu de bătrâni, „seniores plebis", era mai mult un consiliu economic, şi-l ajuta pe episcop şi pe economul său la chivernisirea averii bisericeşti, la organizarea şi

---

[1] Can. 38 ap. dispune ca episcopul să aibe purtarea de grije a tuturor lucrurilor bisericeşti şi să le ocârmuiască, însă cinstit, să nu-şi însuşească nimic din bunurile bisericii, nici să dea ceva rudelor sale, apoi can. 41 ap. zice că episcopul să aibe putere peste lucrurile bisericii, căci dacă-i sunt încredinţate lui sufletele creştinilor, cu atât mai mult este el în drept să poruncească peste bani.

[2] Ε. Δ. Φιλιππότης: Σύστημα ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. vol. II, p. 268.

[3] Textul citat la p. 117 a studiului prezent.

[4] Textul la p. 118 a studiului prezent.

[5] Ciprian, Epist. XIV şi XXX la Migne P. L. tom IV, 270 sq.

[6] D. A. C. VIII, 1063.

conducerea carității creștine, a asistenții sociale. Consiliul bătrânilor acestora se pare că e vizat și de Tertulian în Apologeticum cp. 39, unde amintește de seniori.[1]

Optat de Mileve (370—385), ne spune că Mensuriu, episcop al Cartaginei († 311), fiind nevoit să fugă în persecuția lui Diocleţian, a lăsat toată averea bisericii în seama bătrânilor, „fidelibus senioribus",[2] ceeace probează că în acea vreme, în afară de clerici mai îngrijeau de lucrurile bisericii și bătrânii poporului[3] și că formau acești bătrâni prin consiliul lor, un for ajutător pentru administrarea averii bisericești. Intre operile lui Optat de Mileve, se găsește un fragment intitulat: „Purgatio Felicis et Caeciliani", în care iarăș se face pomenire de „seniores plebis".[4]

Precum toate cele mai importante afaceri ale bisericii se rezolvau în biserica veche de către episcopi împreună cu credincioșii, tot astfel și chivernisirea bunurilor materiale ale bisericilor, se făcea cu știința, colaborarea și chiar cu aprobarea credincioșilor, precum ne-o mărturisește chiar și Sf. Vasile cel Mare în Epistola 230, zicând că cei cari conduc bisericile, chivernisesc ale bisericilor, dar de către popor se confirmă actele lor.[5] Sf. Vasile face distincție între atribuțiunile episcopilor și cele ale poporului, arătând că acestuia i se cuvine să lucreze numai ceeace rămâne neisprăvit de episcopi; ceeace nu ajung să facă episcopii, aceea pe voi vă pri-

---

[1] Hallier o. c. I, 50 „Seniores plebis", „seniores laici" sau „senatores" mai sunt pomeniți și de Augustin în Epist. 78. Migne P. L. t. 33, col. 287, apoi de can. 91 și 100 al colecției: „Codex canonum ecclesiae africanae", Mansi t. III. Vezi și Κρόντς o. c. p. 127

[2] D. A. C. VIII, 1062; Bingham o. c. I, 303 Optat adv. Parmen. I, 17.

[3] Bingham o. c. I, 303.

[4] Id. I, 304: D. A. C, VIII 1062 și F. Augustin în epist. 137 amintește de seniori (Bingh. I, 304).

[5] Vezi textul la p. 343 nota 2, a studiului prezent.

vește, zice el, și trebue să lucrați și să fiți vigilenți, pentrucă dacă se va vedea, că nici clerul, nici poporul nu admite vre-o neregulă, atunci lucrurile rele se evită.[1]

Prin urmare și după mărturia Sf. Vasile, credincioșii laici apar ca participanți la administrarea averilor bisericești, cu atât mai vârtos cu cât el ne mai spune, că aceasta avea loc nu numai în ce privește averea bisericilor episcopale, ci și a celor parohiale, în cari, după epistola sa nr. 237, existau economi sau administratori laici, cari desigur numai de bunurile materiale ale bisericilor se ocupau.[2] Acești economi, fie că vor fi fost pe lângă bisericile episcopale, fie că vor fi fost pe lângă cele parohiale, formau debunăseamă, consilii de „seniores plebis".

Una dintre cele mai importante preocupări ale bisericii din primele veacuri, era organizarea carității, și însaș averea bisericii era privită ca avere a săracilor, banii bisericilor erau banii săracilor. Incepuseră a se înjgheba din inițiativa bisericii, case pentru bolnavi (spitale), case pentru străini și săraci, pe cari le întreținea tot biserica din veniturile ei și din ofrandele creștinilor. Aceste case erau tot proprietatea bisericii, și la administrarea lor, găsim nu numai clerici ci și laici destoinici. Colecția arabă a canoanelor din sec. IV, cuprinde un canon prin care se dispune, ca în fiecare cetate să se aleagă un laic sau cleric vrednic

---

[1] Migne P. G. t. 32, col. 860 „Ὥστε ὃ μὲν ἦν ἐπὶ τοῖς θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις, πεπλήρωται· τὸ δὲ λειπόμενον ἤδη πρὸς ὑμᾶς βλέπει... Ἀπόγνωσιν γὰρ ἐμποιεῖ αὐτοῖς πάσης ἐπιχειρήσεως πονηρᾶς ἐὰν ἴδωσι μήτε κλῆρον μήτε λαὸν τὰς αὐτῶν ἐπινοίας παραδεχόμενον".

[2] Migne P. G. t. 32 col, 885. In Epistola aceasta 237, el face distincție între prepozitul bisericii și între economi, așa încât nu se poate zice că economii de cari amintește, ar fi preoții bisericii „ὥστε τοὺς οἰκονόμους τῆς ἐκκλησίας...

şi de omenie, care să poarte grija averii spitalului şi a bolnavilor.[1]

Aceleaşi canoane atribuite sinodului I ecumenic, dar într'o versiune etiopică de aceeaş extensiune ca şi cea arabă, cuprind dispoziţiuni asemănătoare cu privire la administrarea averii bisericeşti. Prin canonul (67) 68 al acestei versiuni, se dispune ca pentru fiecare biserică să se institue câţiva administratori din cari să se aleagă apoi un custode.[2] Canonul 80 corespunde aceluiaş canon al versiunii arabe, numai că se specifică în el, că administratorul averii bolnavilor ales de popor, să fie un laic distins.[3] In acelaş fel dispune şi can. 84 al versiunii etiopiene, însă adaugă că administratorul poate fi şi un monah, nu numai laic.[4]

De aci se vede că'n vremea aceia, pe administratorii institutelor de caritate, fie mireni, fie clerici, îi alegea comunitatea sau regiunea care totodată le şi întreţinea prin contribuţiile sale, aceasta natural sub supravegherea şi aprobarea autorităţii bisericeşti competente.

Prin can. 25 al sin. din Antiohia, se impune episcopului ca să nu încredinţeze nimănui administrarea averii bisericeşti fără ştirea presbiterilor sau a diaconilor, spre a se evita astfel abuzurile, şi adecă spre a nu i se da ocazie episcopului să dea averea bisericii pe

---

[1] Mansi II 980—81 „Canones Arabici" cp, 80 „Eligatur in omni civitate aliquis saecularis vel religiosus, qui sit disertus et patiens... habitetque prope ecclesiam aut im hospitali, et habeat apud se bona hospitalis, et provideat hospitali et aegrotis, etc.

[2] Fonti V, 13; Fonti VI, 59.

[3] Fonti V, 15. Can. 80. Sin. Nic. pars II „il popolo sceglie un uomo egregio che sia amministratore dei malati..".

[4] Fonti V, 15, can. 84, Sin. Nic. pars II; Fonti VI, 385, „Eligant cives cujusque civitatis et regionis, virum aliquem insignem ex laicis vel monacis...".

mâna rudelor sau a prietenilor,[1] de unde rezultă, că episcopii obicinuiau a-și recruta administratori ai averii bisericești, dintre rude sau prieteni laici.

Episcopul a fost întotdeauna privit ca prim administrator al averii bisericii, însă el nu dispune după bunul său plac de această avere, ci este ținut să lucreze de acord cu clerul, iar în caz contrar, să dea seama de faptele sale sinodului episcopesc. Dar episcopul trebue să ție seama în administrarea averii bisericești și de dorințele juste ale credincioșilor, cari, precum se observă foarte bine în versiunea etiopică a can. 25 Ant., controlându-l indirect, pentru abateri sau nereguli în administrarea bunurilor bisericii, îi pot cere socoteală, și asta nu numai lui, ci și preoților incorecți angajați la aceeaș slujbă.[2]

Ținându-se seamă de faptul că abuzurile ierarhilor i-ar discredita și-ar discredita preoția în genere, (căci poporul n'ar fi putut să nu intervie în cazuri de acest fel), s'a și impus mai târziu tuturor episcopilor câte-un econom. Episcopul de obiceiu însărcina pe cineva cu administrarea averii, și debunăseamă, în mod obicinuit, cel căruia i se da această slujbă, se recruta dintre clerici, însă nu arareori vor fi fost și administratori laici. Astfel, Sf. Ambrosie de Milan († 397) a delegat cu chivernisirea bunurilor bisericii sale, pe un laic: Satirus.[3] Dar biserica a admis, și a cerut chiar oficial

---

[1] Sint. At. III, 168; Leo Hlynka: De potestate episcoporum nec non praerogativis metropolitanae potestatis in bona ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis. Leopoli 1933 p. 50; I. I. Sokolow: Țerkovnoimușciestvenoe pravo v greko-rimskoi imperii. Novgorod 1896, p. 218; Despre econom vorbește desigur și can. 7 al sin. din Gangra, v. Sint. At. III, p. 105.

[2] Fonti VI, 57—59 „...reprehendatur de hoc ab universa populo; ...examinet hoc populus ut decet".

[3] Migne P. L. XVI col. 1353; D. T. C. II, 859.

colaborarea mirenilor la administrarea averii bisericești, când prin can. 97, al sinodului din Cartagina, a delegat pe Vichentie și pe Fortunatian, să ceară împăraților ca să institue „defensori" sau „ecdici", apărători ai intereselor bisericii, mai ales ale celor materiale. Aceștia aveau să poarte grija bisericilor ca și preoții.[1] Împăratul Honoriu a aprobat deciziunea și cererea sinodului, dar a făcut distincție între privilegiile clerului și drepturile defensorilor.[2] Ei erau laici și se alegeau ca și clerul, prin colaborarea credincioșilor.[3] Papia amintește pentru vremea sa existența defensorilor la Roma.[4]

Deși funcția de econom exista deja de mult,[5] totuș ea n'a fost impusă în uzul general al bisericii, decât prin sinodul IV ec. din Halcedon.[6]

Slujba aceasta e amintită în canoanele 2 și 25,[7] iar prin canonul 26, al sinodului IV ecumenic, se dispune ca fiecare episcopie să aibe econom din clerul propriu, care să administreze averea bisericii după socotința episcopului, ca să nu fie fără martor administrarea bi-

---

¹ Sint. At. III, p. 539—40; Milaș: Canoane vol. II, pars I, p. 260—61.

² I. D. Ivan: Bunurile bisericești în primele 6 secole. București 1937, p. 153—154 cf. Cod. Theod. XVI, 2, 38; Mai amănunțit despre defensori, vezi Beveregius: Synodicon t. I, p. 612, t. II, Annotationes p. 122, p. 208; Arh. Ioan: Opit II, p. 220.

³ Iustinian Nov. XV. cp. 3 § 2; Beveregius o. c. I. 612.

⁴ Beveregius o. c. II, Annot. p. 123.

⁵ Economul se amintește nominal în canonul 10 al lui Teofil al Alexandriei, apoi într'o lege a împăratului Honorius din an. 398 (Cod. Theodos, IX, 45, 3) și într'una din an. 434 a împăr. Teodosie și Valentinian (Cod. Theodos, V, 3, 1). Vezi Iorgu D. Ivan o. c. p. 150, 152.

⁶ Înainte de sinodul IV ec., ea mai este amintită de sinodul caldean din an. 410 prin can. 15 (Fonti IV p. 225; Mai o. c. X, 1, p. 123; Chabot o. c. p. 268) și de sirianul Rabulas din Edesa († 431). (Fonti III, p. 27; Mai o. c. X, p. II).

⁷ Economul se mai amintește apoi în can. 7 Gangra etc. Vezi Milaș: Canoane II, p. 2 1—2.

sericii și prin aceasta să se risipească averea ei și să fie defăimată preoția. Această măsură s'a impus precum motivează însuș canonul, pentrucă unii episcopi administrau averile bisericii fără econom. Balsamon observă, probabil provocându-se și la cuprinsul can. 25 sin. Antioh., că „după cum se pare, înainte de can. prezent (26, IV ec.), partea cea mai mare a episcopilor, făceau pe laici economi", iar această stare vrând s'o îndrepte, sinodul a dispus prin can. 26, ca de aci înainte, numai prin clerici să se administreze cele bisericești.[1]

Au fost debunăseamă și economi laici, însă desigur nu cea mai mare parte a lor, căci e mult mai natural ca episcopul mai adesea să-și fi ales economi din consiliul de presbiteri, decât din cel al bătrânilor laici, cari au servit totuș ca organe ajutătoare și uneori ca economi. Aceasta ne-o confirmă sirianul Rabulas din Edessa († 431), care făcând pomenire de economi, zice că laicii să nu fie economi decât acolo unde aceasta se impune din lipsa clericilor.[2]

In ce privește pe defensorii laici, ei au continuat să existe și după sinodul IV ecumenic.

La administrarea institutelor de caritate îi mai găsim pe laici și'n sec. V, după cum rezultă dintr'o lege a împăratului Leon I din anul 469,[3]. dar și'n sec. VI, ne dă mărturie despre aceasta o lege a lui Iustinian din an. 528,[4] din care rezultă că încă mai dăinuia obiceiul de a se alege de către localitățile respective, administratorii institutelor de acest fel.[5] Economii sunt pomeniți și'n alte legi ale lui Iustinian, așa Cod. I, 3, 42 § 5 și Cod. I, 3, 46 (45) § 3 etc.

---

[1] Sint. At. II, p. 278; Hlynka o. c, p. 50—55.

[2] Fonti III, 27; Mai o. c. X, p. II. „Saeculares non sint oeconomi nisi ubi deest presbyter vel diaconus".

[3] Vezi Cod. I, 3, 33 § 7, ediția Kriegel p. 33; Hatch o. c. p. 47.

[4] Vezi Cod. I, 3, 42 § 6 și 9, ediția Kriegel p. 38—9.

[5] Vezi Cod. I, 3, 42, § 9.

In Apus bisericile parohiale nu s'au emancipat așa curând de sub imediata supraveghere a episcopului în ce privește administrarea averii lor. In Spania abia sinodul din Carfentras, an. 527, decide ca bisericile parohiale să se administreze independent, și ca episcopii să aibe drept de supraveghere asupra administrației veniturilor lor.[1] Pentru Francia o făcu aceasta sin. III Orleans an. 538 prin can. 5.[2]

Precum rezultă dintr'o scrisoare a patriarhului Romei, Grigorie cel Mare, dela an. 599, în Apus nu intrase în vigoare pretutindeni dispozițiunea sinodului IV ecumenic cu privire la economi, căci acesta se simți îndemnat să-i ordone episcopului Ianuariu de Calaris, sancționarea câtorva economi laici și să-i interzică a mai angaja de acum înainte economi dintre mireni.[3] E și aceasta o dovadă, că obiceiul cel vechiu era ca economii să fie recrutați și dintre mireni nu numai dintre clerici, și că încă multă vreme după sinodul IV ec. s'a mai menținut în Apus obiceiul acesta. Nici în Spania nu s'a respectat hotărîrea sinodului IV ec., ca economii să fie numai clerici, ci urmând unui obiceiu mai vechiu, se alegeau și mai departe laici. Această practică dură până în sec. VII, când sin. II din Sevila an. 619, decide prin can. 9, ca sub nici un motiv, să nu se mai admită ca administrator al averii episcopale vre-un laic.[4]

In Apus au fost cazuri și prin veac. VIII—IX, când credincioșii, reclamându-și dreptul de proprietate asupra bunurilor bisericești, au cerut și dreptul de administrare pe seama lor.[5] Nici în Răsărit, n'a fost

[1] D. A. C. IV B. p. 1885.
[2] Mansi IX, 13.
[3] Deusdedit L. III, cp. 67 (61), p. 296.
[4] D. A. C. IV B. p. 1884; K. M. Ράλλης art. cit. în Πρ. τῆς Ακ. Αθηνῶν, 1932, p. 6.
[5] V. E. II, 63 col. 1; Ivan o. c. p. 68,

totdeauna respectată decizia can. 26, IV ec. cu privire la economi.

Este interesant să vedem în ce chip priveau bisericile eterodoxe această chestiune; să luăm cea nestoriană bunăoară.

Caldeii, deveniți Nestorieni, au continuat datina lor veche, comună de altfel întregului Orient înainte de sin. IV ecumenic, permițând și laicilor să administreze averile bisericilor, sau să participe în vre-un fel oarecare la administrarea acestor averi. Mirenii puteau fi administratori sau economi, potrivit can. 1, 3 și 6 a sin. din an. 585, al lui Jesuyahb I.[1]

Din canonul 6 al acestui sinod, se mai constată că însuș economul se alegea prin concursul credincioșilor.[2] O dispozițiune a unui alt sinod, impune ca episcopul să administreze averea bisericii cu știința clericilor și cu a mirenilor de frunte, pentruca aceștia să aibă cunoștință de cele ce aparțin bisericii, încât să nu se poată înstrăina nimic după moartea episcopului.[3]

Un alt canon al aceluiaș sinod dispune, că nu numai episcopii, ci chiar și mitropoliții și clericii ceilalți și nici economii laici, să nu poată lua măsuri mai importante cu privire la administrarea averii biseri-

[1] Fonti IV, 33; Chabot o. c. p. 404—405; Mai X, 1 p. 123, can. 6: „iussu et beneplacito episcopi et consilio hominum piorum ac iustorum eligatur persona iusta, casta ac diligens, quae congruat administrationi substantiae ecclesiae...".

[2] Mai X, 1, p. 123.

[3] Fonti IV, 31, Chabot o. c. p. 384—5: „Au sujet dès affaires, dès biens et de tout ce qui appartient aux églises ou aux monastères de la residence de l'évêque. Le Synode a statué que les clercs et les notables dès fidèles („le clercs et quelques fidèles", Chabot o. c. p. 385, nota 1), devaient en avoir connaissance, de façon à ce qu'après le décès de l'évêque il n'y ait aucune soustraction de ce qui appartient a l'église, grâce a l'ignorance générale". Can. 29 sin. lui Ezechiel an. 576.

cești, fără consimțământul și aprobarea comunităților bisericești.[1]

In fine, tot pentru buna chivernisire a averilor bisericești și pentru a nu se înstrăina, li s'a interzis episcopilor și preoților să-și facă testamentele, altfel decât cu avizul adunărilor comunităților.[2]

Mai târziu, sinodul Catolicosului George I din an. 676, prin can. 4, impuse din nou episcopilor, ca pentru administrarea averii bisericești să angajeze economi numai cu avizul clerului și al credincioșilor, și aceștia să administreze averea bisericii nu numai după ordinele episcopilor, ci și cu știrea și după părerea clerului și chiar a notabililor laici dacă va fi necesar.[3]

Desigur pe eterodocși nu-i obliga decizia sin. IV ec., dar cu toată obligativitatea lui pentru ortodocși, dupăcum dispozițiunea lui nu s'a respectat pretutindeni în Apus, tot așa nu s'a respectat pretutindeni nici în Răsărit, vreme îndelungată. Era prea înrădăcinat obiceiul de a se angaja și economi mireni și de a-i interesa oarecum pe mireni în afacerile de administrare a bunurilor bisericești, încât lupta cu acest vechiu obiceiu nu s'a dat atât de ușor. El, precum am văzut, continua însă a fi observat liber numai în bisericile eterodoxe pe cari nu le obligau dispozițiunile sin. IV ec. Dar chiar și la ortodocși în Orient se mai găseau economi laici, iar unii episcopi se vede că și'n sec. VIII,

---

[1] Fonti IV, 31; Chabot o. c. p. 383—84; „Maintenant et desormais, les metropolitains, évêques, prêtres, diacres ou fidèles, ne pourront de leur propre autorité, vendre ou engager quelque chose des possessions des églises, des monastères ou des hospices, mais seulement avec le consentement et l'assentement de la communauté". Can. 25 sin. lui Ezechiel an. 576

[2] Fonti IV, 29; Chabot o. c. p. 360: „C'est pourquoi nous avons défini canoniquement: Que ceux (episcopii și preoții) qui sont établis sur une communauté, ne peuvent faire de testament sans l'avis et l'assemblée de la communauté". Can. 11 sin. lui Iosef an. 554.

[3] Chabot o. c. p. 484.

își administrau singuri averea bisericii lor. Acest lucru oprindu-l can. 11, VII ec., dispune, provocându-se la can. 26, IV ec., că dacă vre-un mitropolit din patriarhia Constantinopolei nu și-ar așeza econom, atunci patriarhul Constantinopolei are dreptul să-i impună econom pe cine vrea, la fel și orice mitropolit poate face uz de acest drept de devoluție, dacă episcopii lui nu și-ar institui economi. Deși în acest canon nu se precizează că economul trebue să fie ales dintre clerici, totuș aceasta se'nțelege dela sine, căci se referă doar la can. 26, IV ec., care dispune în acest sens, precum observă și Balsamon, premițând că dacă vre-un episcop ar administra averea bisericii printr'un laic, și oarecari ar încerca să-l justifice prin aceea că prezentul canon nu zice să fie clerici ceice trebue să devie economi, apoi aceia greșesc.[1] După canonul acesta, în veacurile următoare nici în biserica occidentală, nici în cea orientală, economii averilor bisericilor episcopale, nu se mai alegeau dintre laici, ci numai dintre clerici.[2]

Totuș, chiar la patriarhia din Constantinopol, unde se formase o pletoră de slujbași bisericești împărțiți în pentade, cari alcătuiau curtea patriarhială, se găsește între acești slujbași, pe lângă alți laici și unul cu atribuții de controlor sau inspector al administrării averii bisericei, anume, marele logofăt (ὁ μέγας λογοθέτης) care avea și titlul de arhon și care se așeza printr'o simplă hirotesie, prin care act, deși el intra în clerul inferior, totuș starea lui harică nu devenea preoțească.[3] Cel în special însărcinat cu administrarea averilor bisericești, era însă un cleric hirotonit, marele econom.

---

[1] Sint. At. II, p. 491—92; Milaș: Canoane II, p. 512.

[2] Thomassinus VIII, p. 35; vezi și Pl. Sokolow: Țerkovnoimușciestv pravo, p. 238.

[3] I. I. Sokolow: K-polskaia țerkov, p. 794.

La administrarea averilor parohiale întotdeauna au fost întrebuinţaţi laici, fie ca organe ajutătoare, fie ca economi propriu zişi, cari aveau numai să dea socoteală parohilor, despre situaţia averii bisericii.

Din contribuţiile creştinilor sub formă de zecieuli, ne spune Hincmar de Reims, că aveau să se facă patru părţi şi acestea se împărţiau în prezenţa şi prin concursul a doi sau trei credincioşi.[1]

Laicii deci ajutau în slujba lor pe clericii însărcinaţi în special cu purtarea de grijă a bunurilor bisericeşti, şi biserica niciodată nu le-a interzis aceasta, ci numai a trasat limitele până la cari era binevenită colaborarea lor. Nici în biserica răsăriteană, nici în cea apuseană, mirenii n'au fost excluşi dela administrarea averii bisericeşti parohiale.

In biserica rusă, comunităţile religioase parohiale exercitau drepturi de patronat obştesc asupra bisericilor şi ca atare, administrau şi averea bisericii după vrerea lor decizând asupra întrebuinţării bunurilor bisericeşti în adunările lor parohiale. In Novgorod, situaţia se prezenta la fel şi în ce priveşte administrarea averilor episcopale.[2] Dacă adunările obştei credincioşilor decideau asupra chivernisirii averilor bisericeşti, administratorii propriu zişi ai acestor averi, erau starostii bisericilor. Aceştia, precum îi arată şi numele, se alegeau de către obşte dintre oamenii mai în vârstă demni de încredere.

Instituţia starostilor bisericeşti, corespunde consiliului de bătrâni care existase în antichitatea creştină. In biserica rusă ei au existat dela început, căci se în-

[1] G. P. Phillips: Lehrbuch des Kirchenrechts. Regensburg 1862 vol. II. p. 748–9; Hincmari Remensi capit. c. 16: „Ut ex decimis quatuor portiones fiant juxta institutionem canonicam, et ipsae sub testimonio duorum aut trium fidelium studiose et diligenter dividentur".

[2] Prav. Sobies. 1863 I, p. 277.

troduseseră fără nici-o greutate, devremece această instituţie ca şi cea a adunărilor obşteşti, se găsea la Ruşi în organizaţia primitivă a vieţii lor publice. Documentar, starostii sunt amintiţi pela începutul veacului XII într'o scrisoare a cneazului Gavriil al Novgorodului, anii 1134—1135, prin care el face o danie unei biserici din Novgorod, iar administrarea averii acelei biserici, se încredinţează câtorva starosti dintre parohieni.[1] De obiceiu, în vechea biserică rusă, clerul aproape nu se amesteca în treburile averilor bisericeşti, ci numai parohia dispunea asupra acestora, direct sau prin starosti aleşi de parohie.[2]

Inafară de adunările parohiale şi de starosti, în Rusia laicii au mai luat parte la administrarea averilor bisericeşti şi ca membri ai obştiilor de breslaşi şi negustori afiliate bisericilor, precum şi ca membri ai „frăţiilor bisericeşti". Astfel de obştii se pomenesc la începutul veacului XII în jurul anului 1134, la Novgorod, pe lângă biserica Sf. Ioan Botezătorul.[3] Ceva mai târziu, la 1159, e pomenită prima frăţie bisericească.[4] Obştiile de breslaşi şi de negustori, ca şi frăţiile bisericeşti, erau foarte puternice sprijinitoare ale bisericilor. Contribuiau în mare măsură la întreţinerea lor, şi aveau cuvânt la administrarea averii acestora. Frăţiile, ca şi obştiile de breslaşi şi negustori, s'au sporit din ce în ce, şi au durat multe veacuri în biserica rusă până aproape de zilele noastre.[5]

[1] Bogosl. Viestn. 1897, 2, p. 263.
[2] Ţerk. Viedom. 1907 nr. 15, p. 133.
[3] „Kupieţkoe obşciestvo"; Tr. K, D. Ak. 1878, 2, p. 17.
[4] bratsvo, la Polock, Bog. Enţiklop. tom. III, col. 1083.
[5] Vezi despre frăţii: Bog. Enţiklop. t. III, col. 1083—1098; Bog. Viestn. 1906, Sept. p. 108 sq. In evul mediu, cu deosebire în biserica apuseană, se observă o intensă participare a mirenilor la administrarea averilor bisericeşti, şi fără îndoială, că aceasta nu este o creaţie nouă a evului mediu, ci continuarea unei vechi orânduiri bisericeşti. (Felix Schmid: Die Gründe u. Grundlagen der Entwicklung des kirchlichen Zehntrechts auf kroatischen Boden während des Mittelalters în Sisicev Zbornik. Melanges Sisic, p. 423—54, Zagreb 1929.

La curţile arhiereilor ruşi, cari rivalizau cu cele princiare, se găseau din cele mai vechi timpuri, boieri

---

la Schröcker o. c. p. 34). Pela 1150, ca administrator al averii bisericii San Marco din Veneţia, este amintit un „procurator" laic. Numărul acestui fel de slujbaşi se urcă apoi în veacurile următoare până la 9. Administratori laici ai averilor bisericeşti se pomenesc şi la Florenţa (an. 1157) şi la Pisa, (an. 1162) la fel şi în Anglia la Jork (an. 1153) (Schröcker o. c. p. 35—36) şi în alte părţi ale Apusului în veacul XII şi cele următoare (Idem p. 36—42 sq. p. 89 sq.). In Franţa bunăoară, exista în veacul XII instituţia adunărilor parohiale (Dict. d. D. C. fascic. 5, p. 1180. Sec. XII la Berry), care continuă a dăinui şi în sec. XIII ((Idem. p. 1180 în Champagne sec. XIII) în care secol fără'ndoială că administrarea celor temporale ale parohiilor în toate ţările ap. sene se găsea în mânile laicilor (Idem. p. 1184), adecă a adunărilor parohiale şi a organelor executive ale acestora, cari erau „assesorii" („les aséeurs") sau „consilierii" şi colectorii („les collecteurs") sau perceptorii, adecă încasatorii sau casierii (Idem p. 1180, vezi o ordonanţă a lui Carol V din an. 1379; Schröcker o. c. p. 89.) In Apus prin veac. XII—XIII, rolul mirenilor dela simpli sfătuitori sau consilieri ai autorităţii bisericeşti respective în chestiuni economice, evoluează spre dobândirea unor atribuţii definite devenind factori mai activi, în cerc de acţiune bine precizat. Astfel îi mai găsim purtând slujba de „vitrici" sau „provisores" după cap. 23 a sin. Magdeburg an. 1266. (Phillips o. c. II, 749; Richter o. c. p. 1165) apoi „procuratores" (Phillips o. c. II, 749. Concil. Colon. an. 1300. cp. 14) „juratii", „magistri fabricae" etc. (Phillips o c. II, 750; Sägmüller: K-recht. ed. II p. 890; Friedberg o. c. p. 612; Richter o. c. p. 1165; Ph. Hergenröther o. c. p. 893). Laicii administratori ai averilor bisericeşti, în Apus au avut o mulţime de nume, cca 92—100 numai în statele germane. Dăm câteva latine: administrator fabricae, aedilis, collector ecclesiae, curator, custos, juratus, provisor, procurator, la toţi scil. ecclesiae; apoi oeconomus, operarius, fabricator magister fabricae, senator, senior, quaestor, syndicus, thesaurarius, vitricus, etc. (Cf. Seb. Schröcker o. c. p. 172—196; 196 sq.; N. Suvorow: Kurs ţerkovnagho prava. Iaroslav 1890. vol. II. p. 432), cari toate sunt funcţii felurite în administraţia averii bisericeşti. Fără a fi reprezentanţi propriu zişi ai comunităţii, ei exercitau aceste funcţiuni după alegerea din partea credincioşilor, însă numai după încuviinţarea autorităţii bisericeşti. (Sägmüller o. c. p. 890). Un sinod din Würzburg dela an. 1287, prin can. 35 dispune, ca laicii să fie primiţi în funcţii de administrare a averii bisericeşti, numai după aprobarea din partea episcopului. (Richter o. c. p. 1165; Friedberg o. c. p. 612). Institutele de caritate, atât în Răsărit cât şi în Apus, continuară şi'n sec. XIII—XIV a fi administrate de către laici, cari erau însă obligaţi să dea seama episcopului competent despre gestiunea lor. (Ph. (Hergenröther o. c. 893).

şi feciori de boieri, cari nu stăteau pe lângă arhierei numai din considerente sociale şi religioase, ci îndeplineau şi funcţii de supraveghetori ai moşiilor arhiereşti şi ai administrării averii bisericeşti, la care uneori erau direct angajaţi. Aceştia se amintesc prima oră documentar, la an. 1239.[1] Prezenţa lor la curţile arhiereşti, nu-i împiedeca pe arhierei să-şi angajeze şi alţi slujbaşi laici, cu voia credincioşilor. Aşa în veacul XIII, Novgoredenii îi deteră vlădicii lor, Antonie, doi oameni ca ajutor.[2] Boierii s'au menţinut formând curtea laică a arhiereilor ruşi până foarte târziu. Ii întâlnim din sec. XIII înainte până în sec. XVII. Prin veacul XV (prima jumătate) se găseau boieri pela toate eparhiile ruse, ajutându-i pe arhierei în toate actele administraţiei eparhiale. Sinodul Stoglav an. 1551, opri pe arhierei să-şi mai angajeze boieri de curte fără ştirea ţarului.[3]

Dar în biserica rusă este pomenită funcţia de econom laic sau staroste în veacul XV; aşa la Pşîkov anul 1427,[4] în care an la 23 Sept., mitropolitul Fotie al Moscovei, scrie celor din Pşîkov să nu lase ca treburile bisericii să le conducă oameni răi.[5]

Tot la Pşîkov, în veacul XV, populaţia şi-a ales doi starosti cari să administreze biserica în mod independent de arhiepiscopul Novgorodului, care-şi avusese până atunci un namiestnic în Pşîkov însărcinat cu acest lucru.[6] Fireşte că parohienii, cari în adunare obştească îşi alegeau pe preoţi şi pe diaconi, şi cari încheiau

---

1 Prav. Obozr. 1874, II, p. 167.

2 Ibid.

3 Prav. Obozrienie 1874, II, p. 167—169; Bog. Viestn. 1906 Oct. p. 339; Suvorow: Uciebnik ed. III, p. 103—104.

4 Bog. Viestn. 1897, 2, p. 63.

5 N. Zaozieski: Şto iesti pravoslavnoi prihod i ciem on doljen biti Serghiev-Posad 1912, p. 70.

6 Suvorow: Uciebnik, p. 110.

contracte cu aceştia fixându-le o retribuţie anumită dela credincioşi şi dela biserică, nu puteau să lase în grija altcuiva administrarea bunurilor bisericeşti. Dacă dispuneau şi asupra persoanei preoţilor, pe cari adesea îi judecau, nu puteau să nu dispună asupra averii parohiale. Nu trebue să uităm nici existenţa frăţiilor bisericeşti, cari s'au răspândit din ce în ce mai mult şi cari se conduceau singure, administrându-şi fireşte şi bunurile materiale în mod independent.[1]

Existenţa starostilor, sau participarea mirenilor sub altă formă la administrarea averii bisericeşti, este testată mereu în Rusia şi'n veacurile următoare.

Locuitorii oraşului Wilno, ceruseră mitropolitului Iosif Soltan al Kievului, ca să le recunoască dreptul de a lua parte efectivă la administrarea averii bisericii. Mitropolitul le răspunde la 1511, că deşi în canoane nu este scris nimic despre acest lucru, el totuş le permite, deoarece este ceva natural ca parohienii să aibă cuvânt la administrarea averii parohiale.[2] Starostii formau un „sfat" sau „consiliu" bisericesc restrâns, şi sunt ca atare amintiţi în unele părţi ale Rusiei pela începutul secolului XVI.[3] Acest sfat sau consiliu parohial, este menţionat şi de sinodul Stoglav (1551), ca format din oamenii cei mai buni, cari îngrijesc de averea bisericii.[4]

Starostiile sau consiliile de starosti administrau propriu zis întreaga avere a parohiilor, şi pe membrii lor îi alegeau obştiile parohiale.[5] Nici în veacul XVII,

---

[1] Bogosl. Viestnik, 1893, 4, p. 57—59.

[2] Lolocki: Isv. Ucr. p. 156.

[3] Bog. Viestn. 1897, 2, p. 264—5. Aşa de ex. în regiunile: Holmogorsk şi Ustiujsk. In sec. XVI, pe alocuri erau instituiţi şi namiestnici laici ca administratori ai bunurilor bisericii câte unui ţinut. Pravosl. Obozrienie 1874, II, p. 722.

[4] Zaozierski: Sto iesti pravosl. prihod. p. 67—8.

[5] Suvorow: Uciebnik ed. III, p. 116—117.

nu lipsesc mărturii ale existenţii lor.[1] La 1676[2] se amintesc în Novgorod la curtea mitropolitului, feluriţi slujbaşi mireni angajaţi pentru administrarea averii bisericeşti. Plângându-se la 1685, mitropolitul Marcel al Pşîkovului, chiar ţarului, că „mujicii" sunt prea stăpâni în biserică la Pşîkov şi'n împrejurimi şi fac ce vor cu bunurile bisericii,[3] el dovedeşte că în acele părţi ale bisericii ruseşti, laicii exclusiv administrau bunurile bisericilor şi nu dădeau socoteală nici arhiereilor despre administrare. De obiceiu însă starostiile lucrau de acord cu clerul.

După căderea Constantinopolei sub Turci, marea biserică nu mai avea situaţia strălucită de mai nainte, nu se mai putea sprijini pe puterea statului, ca până aci. Toate afacerile cele mai importante ale bisericii, începură a se trata în adunări mixte, naţional-bisericeşti.

Biserica susţinându-se mai ales prin sprijinul familiilor bogate din Constantinopol era firesc să le consulte şi pe acestea când era vorba de întrebuinţarea averii câştigate din ofrandele lor. Intr'un astfel de congres sau sinod mixt, compus din arhierei, clerici şi laici de seamă din Constantinopol,[4] la an. 1641, după porunca voevodului Vasile Lupu al Moldovei, s'a instituit o comisie economică mixtă de 4 inşi, care să

[1] Id. p. 116. Dintr'o alegere de starosti dela 1691, rezultă că preoţii conduceau alegerile în parohii. Cf. Bog. Viest. 1897, 3, p. 374.

[2] Prav. Obozrienie 1874, II, p. 170, p. 341, 348.

[3] Suvorow o. c. p. 117; Boczkarew: Istoriko-kan. ocerki p. 10.

[4] In Apus, sin. Tridentin prin decizia c. 9 sess. 22, ne dă probă certă că şi laicii în vremea aceia erau administratori ai averii bisericeşti, şi ai instituţiilor de asistenţă socială. Apoi sin. din Mainz 1549, c. 90 decide ca nu numai singuri laicilor să se încredinţeze funcţia de administratori ai averii bisericeşti, ci împreună cu clericii bisericilor. Phillips o. c. II, 750; V. E. II. 120 col. 1; In Franţa, prin legea lui Ludovic XIV, din 12 Dec. 1698, administrarea institutelor de caritate fu luată dela biserică şi trecută statului; V. E. II, 126 col. 2.

poarte conducerea afacerilor băneşti ale patriarhiei.[1] Alcătuirea acestei comisii fu modificată la 1642,[2] şi tomul sinodal care anunță modificările aduse, arată că numita comisiune economică avea să se sfătuiască și să lucreze de acord cu reprezentanții, epitropi și demnitari din Constantinopol ai lui Vasile Lupu, și înaintea acestora să dea socoteală în mod regulat asupra gestiunii lor.[3]

In principatele române, desigur afacerile economice ale bisericii erau desbătute în sfatul domnesc în prezența ierarhilor, ca orice chestiune mai importantă care priveşte biserica. Asupra felului mai amănunțit în care se administra averea fiecărei eparhii sau parohii, nu ne putem exprima în mod sigur. Socotim însă că funcția economului își va fi găsit rostul și pe lângă ierarhii români, iar sfatul bătrânilor fiecărei comune, va fi fost totodată și consiliul economic al parohiei.

In Ardeal, apare documentar o comisie economică a mitropoliei la an. 1667 (24 Maiu), într'o scrisoare a principelui Ardealului, Mihai Apaffy. Acesta poruncește titorilor mitropoliei Bălgradului şi a averilor ei: Ion Zoba din Vinț și Toma Topai din Bălgrad, protopopi, apoi mirenilor: Dumitru logofătul și George Chira, ca să ia din mânile mitropolitului Sava Brancovici administrarea averilor mănăstirii Bălgradului, adecă a mitropoliei, şi să înființeze din ele şcoală şi tipografie, căci zice Apaffy, unii nu prea sunt purtați de gândul măririi lui Dumnezeu, ci numai de al câştigului lor, vizându-l pe vlădica Sava.[4]

---

[1] De. III, 311; Π. Κεραμεύς o. c. IV, 100.

[2] De. III, 315.

[3] Id. 319. Vasile Lupu printr'o scrisoare din 5 Dec. 1646, face patriarhiei reproş pentru proastă administrare a averii bisericeşti şi pentru alte nereguli. De. III, 326.

[4] Meteş o. c. p. 222 după „Monumenta Comitialia Transylvaniae" vol. 14, p. 267; Matei o. c. p. 51.

Aceşti titori pomeniţi, debunăseamă şi-au îndeplinit însărcinarea ce le-a dat-o Apaffy, căci la sinodul mixt ce se adună în 6 Iulie 1679, la Bălgrad, pentru judecarea lui Sava, îi găsim prezenţi ca să ia în seamă „dela părintele mitropolitul Sava Brancovici, de tot bunul bisericii şi venitul şcoalei şi a tipografiei". Se cunosc şi obiectele pe cari le-a predat Sava ca avere a mitropoliei.[1]

Organe mixte ajutătoare ale mitropolitului întru chivernisirea averii bisericeşti, au fost şi mai nainte vreme la mitropolia Ardealului. Ne-o spune chiar textul Zaconicului: „Avut-au această mitropolie totdeauna grijitori şi titori cu ajutoriu, iar titori adevăraţi şi juraţi i-au rânduit în vlădicia mitropolitului Sava Brancovici. Titorii cari s'au rânduit atuncea întâiu, aceştia sunt: protopop Ion de Vinţi, protopop Toma den Belgrad, Dumitru logofătul, Groza Miclăuş den Belgrad"; mai spune Zaconicul, că atunci s'au rânduit aceşti titori în soborul cel mare şi s'au întărit prin „cartea" craiului (Apaffy), „în care se vede ce-i deregătoria titorilor".[2] De fapt Zaconicul are şi un titlu, al III-lea: „Ce-i deregătoria titorilor",[3] care pe semne trata despre atribuţiile titorilor mai pe larg.

Dupăcum rezultă din ordinul lui Mihai Apaffy către titori şi din însăş mărturia Zaconicului, numărul titorilor îl putem stabili la 2 clerici şi 2 laici. Mai sunt amintiţi în Zaconic şi juraţii.

Asupra juraţilor şi a altor slujbaşi laici ai bisericilor, cari împreună cu clerul administrau averea bisericilor, documentele Braşovului şi istoria bisericii Şcheilor din Braşov, ne oferă suficiente şi lămuritoare informaţiuni. In Istoria bisericii Şcheilor cetim:

---

[1] Meteş o. c. p. 286; Matei o. c. p. 2 6, Zaconic partea IV.
[2] Matei o. c. p. 285.
[3] Idem p. 286.

„Şi luând pildă dela mănăstiré Belgradului, rânduiră să fie la această sfântă besérică (a Şcheilor) patru preoţ juraţ, şi *doi* gocimani juraţi, şi *zece* oameni bătrâni tocmiţ la fire cu frica lui Dumnezău iară juraţ. Să fie gocimanii de a purta grija besericei, şi preoţii cu cei zece de a lua sama gocimanilor, aşijdere şi preoţii să-ş dé sama înainte gocimanilor şi a celor zece juraţ, de ce le va fi întrat în mână de ale besérecei".[1]

Deci după exemplul mitropoliei din Belgrad, au aşezat creştinii din Braşov şi în biserica lor slujbaşi juraţi pentru buna chivernisirea averii bisericii. Aceasta avu loc după anul 1682.[2]

Prima concluzie din relatarea istorică pe care am indus-o, e, că mitropolia Belgradului va fi avut acelaş fel şi acelaş număr de slujbaşi cu atribuţii economice, căci cetim doar că Braşovenii „luând pildă" dela mitropolia Belgradului au rânduit pe gocimani şi pe juraţi. Dar Zaconicul nu ne dă desluşiri asupra juraţilor şi nici nu întrebuinţează termenul gociman. Aceasta însă nu ne'mpiedecă a vedea că ceeace Braşovenii numesc gociman, Zaconicul numeşte titor, şi că deci, „titorii" laici ai mitropoliei, erau acelaş lucru care erau gocimanii bisericii din Braşov, de unde rezultă, că numărul de doi, stabilit de noi pentru titorii laici ai mitropoliei, reprezintă de fapt numărul real al titorilor acestora.

Pe lângă cei doi gocimani mireni, la Braşov mai sunt menţionaţi încă 4 preoţi juraţi. Aceştia de fapt nu erau decât preoţii parohi din Braşov, cari şi ei aveau să dea socoteală împreună cu gocimanii, celorlalţi 10 laici juraţi sau consiliului economic propriu zis al bisericii. Zaconicul nu precizează numărul juraţilor deşi-i aminteşte, şi nici nu spune precis că erau mireni, dar fiind ei în biserica din Braşov în număr de zece

---

1 Stinghe: Istoria Bis. Şcheilor, p. 17—18.

2 Idem o. c. p. 17.

şi fiind instituiţi aici după pilda mitropoliei din Belgrad, rezultă că tot laici şi tot în număr de 10 vor fi fost şi la mitropolie. Cât despre cei doi titori clerici (protopopi) amintiţi de Zaconic, ei erau desigur doi consilieri al mitropolitului, şi corespondenţii lor în biserica din Braşov, sunt preoţii parohi.

Intr'un document al bisericii braşovene dela 30 Ianuarie 1693, îi găsim menţionaţi şi înscrişi cu numele pe cei patru parohi, doi gocimani şi zece juraţi.[1]

In timpul păstoririi protopopului Staicu al Braşovului, s'a întâmplat de s'a furat comoara bisericii din Şcheiu, o lădiţă cu arginţi şi hrisoave de preţ. Preoţii, juraţii şi gocimanii bisericii, au judecat „să plătească acea pagubă, protopopul Staicu, şi a plătit".[2]

La începutul veacului al XVIII-lea, în timpul patriarhului Ciprian I (1708—9), găsim la Constantinopol o comisie de 4 epitropi laici, pentru afacerile economice ale patriarhiei din Ierusalim.[3] Patriarhul Samuil I (1763—68) institui la 1764, chiar pentru administrarea bunurilor patriarhiei, o epitropie formată din 4 mitropoliţi şi din 8 notabili laici din Constantinopol.[4]

In biserica rusă, instituţia starostilor bisericeşti, deşi existentă mai de mult, s'a generalizat prin lege abia la începutul veacului XVIII, în 1718 şi 1721. Inainte de a se lua o măsură generală însă, la 1705, mitropolitul Ştefan Iavorski al Moscovei, a impus preoţilor să-şi aleagă starosti pentru administrarea averii parohiale, pe care aveau să o facă ţinând seamă de sfatul preoţilor.[5] După exemplul şi îndemnul lui Ştefan Iavorski,

---

[1] Stinghe: Documente II, p. 309, 314.

[2] Meteş o. c. p. 357.

[3] De. II, 481.

[4] N. Zaozierski: O ţerk. vlasti, p. 380; Lapin: Sobor etc., p. 335 Bog. Viestn. 1906 Dec. p. 819; Pravosl. Sobies. 1908 Aprilie, p. 497; I. I. Sokolow: K-polskaia ţerkov. p. 710; Sidarus p. 342.

[5] Suvorow: Uciebnik ed. III, p. 120.

la 1718 și la 1721, Petru cel Mare întroduse în chip obligator funcțiunea starostilor pentru fiecare biserică parohială. Aceștia avură la început numai slujba de a vinde lumînări,[1] însă prin deciziunile Sf. Sinod din 29 Iulie 1723 și 1747, li s'a dat în grije întreaga administrare a averii bisericilor la cari funcționau. Starostii se alegeau de comunitatea întreagă a credincioșilor unei parohii, în persoanele celor mai vrednici și mai de încredere bărbați.[2]

După decizia Sf. Sinod din 1723, starostii bisericilor parohiale erau obligați să dea în fiecare lună socoteală, înaintea clerului și a unui număr important de parohieni, (un fel de consiliu parohial) despre starea averii bisericești.[3] La 1737 și 1743, se luară noui măsuri pentru a se întroduce pretutindeni starostii bisericești.[4]

Din unele conflicte pe cari le-au avut, la 1730 și 1734, credincioșii din Pșikov cu arhiepiscopul lor, se constată că starostii se alegeau pe timp de doi ani.[5]

Nici dela administrarea averii comune a întregii biserici ruse nu lipseau mirenii, ba aceasta fu dată de țarevna Ecaterina I la 1726, exclusiv unei comisii laice de 5 membri, constituită în acest scop chiar atunci.[6] La 1738, numita comisie fu scoasă de sub autoritatea sinodului și subordonată senatului,[7] iar la 1744—5, surveni o schimbare în structura ei. Ea deveni mixtă prin insistența sinodului,[8] dar numai până la 1762, când

---

1 Vezi decizia din 28, II, 1721 a Sf. Sinod, impusă de Petru cel Mare.

2 Suvorow o. c. p. 120; A. Pavlow: Kurs p. 461; M. Krasnojen: Dopolnienie k kratkomu ocerku țerkovnagho prava. Iuriev 1904, p. 75.

3 Țerk. Viedom. 1907, nr. 15, p. 137.

4 Suvorow o. c. p. 120.

5 Țerk. Viedom. 1907, nr. 15, p. 134—136.

6 Hrist. Ctenie, 1896, II, p. 589.

7 Ibid. p. 598.

8 Ibid. 1897, I, p. 210—16.

fu transformată, schimbându-i-se și numele, iar în comisie pur laică.[1]

In biserica Sârbilor din mitropolia Carlovițului, congresul național-bisericesc se'ngrijea și de afacerile economice ale întregii mitropolii. Mitropolitul Paul Nenadovici (1749—1768), cel dintâi decise să introducă în parohii: „sfatul bătrânilor", care, ales din sânul comunității de către credincioși, avea să se ocupe de afacerile școlare și epitropești ale parohiei.[2]

Insă în curând, prin Regulamentul din 27 Septemvrie 1770, și pentru administrarea averii arhiepiscopiei și mitropoliei, se constitui pe lângă arhiepiscop o comisie formată din trei membri: un episcop, un militar și un laic.[3] Această comisie fu menținută și prin Regulamentul din 2 Ianuarie 1777,[4] și prin „Benignum Rescriptum declaratorium" din 16 Iulie 1779,[5] iar la 5 Aprilie 1782, apăru o instrucțiune mai precisă asupra felului în care avea să funcționeze comisia celor 3 asistenți, căci așa se numeau membrii ei.[6]

Instituțiunea gocimanilor și juraților pe care am întâlnit-o pela finea veacului XVII, la Brașov, introdusă după pilda mitropoliei din Belgrad, a durat de aci ne'ntrerupt până la reformele șaguniene, atât în biserica Brașovului cât și în celelalte biserici din cuprinsul mitropoliei ardelene. Gocimanii si jurații bisericii Brașovului sunt amintiți la anii: 1709,[7] 1716,[8] 1721,[9] 1723, 1733, 1735, 1762, 1767, 1786—9, 1793—1799 etc.[10]

---

1 Ibid. 1897, I, p. 236—237.

2 Matei o. c. p. 166.

3 Mansi t. 39, p. 529. Regulamentul din 1770, 27 Sept. Pars III, § IX.

4 Mansi t. 39, p. 687, Pars III, § IX, a Regulam.

5 Mansi t. 39, p. 792, art. 9 al Rescript. Declarat.

6 Mansi t. 39, p. 783—784.

7 Stinghe: Documente I, p. 39—47.

8 Idem: Documente II, p. 323—4.

9 Id.: Docum. I, p. 61.

10 Id. Docum. I, 70, 72—3; 85—86; 151, 237—8, 240, 262—3 etc. passim. Documente II, p. 30—31, 94—5, 97, etc. passim; Docum. III, p. 91, 275.

Gocimanii erau mereu în număr de doi, iar dintre ei, unul era şi se numea gociman bătrân, iar celălalt gociman tânăr.[1] Numărul juraţilor s'a urcat cu timpul şi la Braşov, unde ca şi în celelalte părţi ale Ardealului, a variat, însă nu atât de mult. Astfel, pela 1762, găsim la Braşov 12 juraţi, şi acest număr fu impus la acea dată de către obştea bisericii de acolo.[2] La 1767 găsim 22,[3] iar la 1779 iarăş mai puţini, 14—15,[4] etc.

Precum în oraşul Braşov aşa şi în alte părţi, pela sate, erau puşi spre chivernisirea bunurilor bisericeşti oameni de treabă dintre mireni, ca gocimani şi juraţi.[5]

Dintr'un „Cerculariu" al episcopului Isaia Antonovici al Aradului şi Orăzii-Mari, datat: 16 Februarie 1738, către biserica ortodoxă din Oradea-Mare, aflăm că pentru administrarea averii acelei biserici, episcopul Isaia dete ordin să se institue o comisie economică „Şi să se rânduiască, zice el, câte şapte oameni. Intâiu Ecsarhul nostru, care se va afla aicea în locul nostru, şi cheme lângă el trei oameni despre partea neguţătorilor, şi trei oameni despre partea cătănească şi să se numească fiiu al bisericii carelea precum lucru aşa şi ban şi alte venituri ale bisericii vor primi şi vor păzi şi pe rând le va păzi şi le va scrie şi cu o cutie sub pecetea noastră la toate Duminecile câte un slujitoriu al bisericii, cu ea prin biserică de va cere aşa şi pela sfetagurile comandară, nuntile şi pela târguri cine va vrea ceva să dea din osârdia şi voia lui la biserică, va fi datoriu a umbla şi cere".[6]

Se rânduește ca un fel de consiliu economic, sfatul a 6 laici în frunte cu clericul exarh al vlădicii. Aceştia

---

1 Stinghe: Ist. Bis. Şcheilor p. 126; Id.: Docum. I. p. 286.

2 Stinghe: Documente I, 238.

3 Id. Docum. I. 262—3.

4 Id. Doc. I, 289.

5 Vezi Stinghe o. c. I, p. 70—73; 85—87.

6 Il. Puşcariu: Documente pentru limbă şi istorie, Sibiu 1889, vol. I, p. 222.

aveau să aleagă un fiu al bisericii căruia să-i încredințeze lada pecetluită și toată averea bisericii spre administrare, iar despre gestiunea sa, el trebuia să dea socoteală sfatului celui de 7 inși, fără aprobarea căruia nu putea face cheltuieli mai mari, și nu putea da bani cu împrumut din lada bisericii.[1]

Istoricul Petru Maior, pentru timpul în care a trăit, ne este mărturie că'n biserica din Ardeal în fiecare parohie se alegeau de către popor câte doi curatori, epitropi, ce aveau să grijească averea bisericii și se rânduiau în slujbă de către protopop.[2] Aceștia erau gocimanii amintiți în biserica Brașovului, în care am mai găsit pomenire și de 10 jurați bătrâni, formând cu preoții, un sfat economic.[3]

Un document din 1795, ne arată că gocimanii sau titorii bisericilor parohiale, aveau și atribuții de țârcovnici pe lângă cele de grijitori ai averii bisericești. In numitul act e vorba de instituirea gocimanului și ctitorului Nicolae Tănasie din Bungard. Dupăce-i înșiră datoriile de țârcovnic, continuă cu cele de epitrop, despre cari zice: „Fiind lipsă a se deschide cutia, singur să nu îndrăsnească, ci dând știre protopopului locului, preoților și ctitorilor celor bătrâni, să deschidă cutia și să se numere banii și cât se va afla să se însemneze în catastif și cât și pe ce s'au cheltuit și să dea seama de toate cele mai sus scrise gocimanul și la cutia bisericii să fie două chei una la preoție și alta la judele satului, sau alta să fie la judele satului sau alta la bătrâni".[4]

In „Marea Biserică" din Constantinopol, instituindu-se prin canonismele generale din 1860 „consiliul

[1] Id. 224 -5.

[2] Matei o. c. p. 72, după Maior: Protopapadichia § 83.

[3] Idem p. 91, după Iorga: Scrisori și inscripții ardelene și maramurășene I, p. 251, 255, 257.

[4] Idem p. 91, după Iorga: Scris. și Inscripții I, 294.

mixt permanent" format din 4 arhierei și 8 laici, i se dete acestuia grija institutelor culturale și de asistență socială, (cp. II, art. 3 al legii despre consiliul mixt) precum și obligația de-a administra averea bisericilor din Constantinopol, a patriarhiei și a mănăstirilor ce se țin de ea; apoi trebuia să aleagă epitropi și efori pentru conducerea școlilor și a altor instituții publice (cp. II art. 5), și anual să controleze gestiunea financiară a acestora (cp. II. art. 6). Consiliul mixt era administratorul casei generale a bisericii, de care în fiecare an avea să dea socoteală în fața adunării electorale mixte, a acelei adunări, care, formată din reprezentanții laici ai enoriilor Constantinopolei și Katastenului, plus Sf. Sinod, alegea în fiecare an membrii noui ai consiliului mixt (cp. I, art. 4). Consiliul mai alegea tot pe câte 2 ani, un casier de încredere (cp. II, art. 8).[1]

La 1864, printr'un „Regulament" special, se institui pentru fiecare parohie din Constantinopol câte-o epitropie, compusă dintr'un număr nelimitat de membri aleși de parohii după necesități;[2] curând însă la 1868, prin alt „Regulament", numărul lor se fixă la 3 sau 5.[3]

Prin legea enoriilor din Februarie 14/26 1873, se prevedea pentru fiecare enorie din cuprinsul patriarhiei, un comitet parohial (art. 5) compus din 4, 6 sau 8 membri laici (art. 6) aleși anual de adunarea parohială (art. 7). Comitetul alegea din sânul său un casier

---

[1] G. Papadopulos o. c. p. 32–35.

[2] I. I. Sokolow: K-polskaia țerkov, p. 799; „Γενικὸς κανονισμὸς τῶν ἐπιτρόπων τῶν ἐν Κ-πόλει ἱερῶν ἐκκλησίων καὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων".

[3] Idem p. 800; „Γενικὸς κανονισμὸς τῶν ἐν Κ-πόλει ἱερῶν ἐκκλησίων"; K. M. Ράλλης: Περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος τοῦ οἰκονόμου" în Πρακτικὰ τῆς Ἀκ. Ἀθηνῶν. 1932, p. 6.

(art. 8).[1] Aceste dispozițiuni au fost în vigoare până după războiul mondial, când și-au pierdut valabilitatea, și azi patriarhia se conduce după sf. canoane, fără a avea o lege de organizare.

Epitropi laici erau și'n patriarhia Alexandriei, în toate comunitățile ortodoxe din Egipt,[2] și ei s'au menținut deasemenea până azi lucrând sub conducerea parohului.[3]

In biserica din Ierusalim, încă dela 1873 și 1874, Arabii au cerut guvernului turcesc, să intervie spre a li se da și laicilor în mod proporțional, dreptul de a lua parte la administrarea averii patriarhiei.[4] La 1909 au reînoit cererile lor, și în fine la 1910, s'a dat patriarhiei un consiliu mixt permanent, compus din 6 laici și 6 clerici, care avea și sarcina de a administra averea patriarhiei, a bisericilor și a altor institute religioase și culturale.[5]

In patriarhia Antiohiei, consiliul mixt deasemenea avea aceste atribuții economice.[6]

In biserica Greciei, după o lege a Comunelor din 27 Decemvrie 1833, articolele: 20, 50, § 12, 114, în fiecare enorie averea bisericii era administrată de un comitet compus din: primar, paroh și dela 2 până la 4 credincioși aleși de enorie. Această stare a durat până la 1910, când prin legea din 6—8 Martie art. 1, 6, 8, s'a întrodus o epitropie de 5 membri, din cari, 4 enoriași aleși de adunarea parohială și un cleric numit de episcopul respectiv,[7]

---

[1] Mansi XL, 965; I. I. Sokolow o. c. p. 790.

[2] Mansi XL, 297, art. 2 și 10 ale legii din 1874.

[3] Πάνταινος 1930 p. 364. Legea din 15 Maiu 1930, art. 62, cp. 7; R. Janin o. c. p. 222.

[4] Ἐκκλ. Φάρος 1932, p. 134.

[5] Ibid. 1909, p. 70; Πάνταινος 1910, p. 908—9; Mel. Metaxakis o. c. p. 6.

[6] Janin o. c. p. 199.

[7] Filippotis o. c. II, p. 249, 268—9 sq.

aceştia aleg apoi dintre ei un casier.[1] Pentru administrarea averii întregii biserici greceşti, s'a înfiinţat la 1 Decemvrie 1834, „Casa bisericească" („τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον"), compusă dintr'un casier şi un alt funcţionar contabil,[2] care lucra după îndrumarea şi sub controlul altei comisii de 5 membri,[3] compusă din mitropolitul Atenei ca preşedinte, apoi din doi arhierei sinodali, procurorul regelui şi delegatul ministerului de culte.[4] Prin legea din 17 Decemvrie 1923,[5] art. 11—26, s'a schimbat alcătuirea epitropiilor parohiale întrodusă prin legea din 1910. După această nouă lege, epitropia fiecărei parohii avea să se compună din: paroh ca preşedinte (unde sunt mai mulţi preoţi, numeşte arhiereul pe preşedintele epitropiei) şi 2 până la 4 membri laici aleşi de enorii. (4 membri numai în cele cu peste 300 familii).[6]

Prin legea din 16 Noemvrie 1909, administrarea averii întregii biserici greceşti,[7] s'a dat „Cassei generale bisericeşti", compusă din arhiepiscopul Atenei ca preşedinte, apoi din doi mitropoliţi şi alţi doi membri laici.[8]

---

[1] Id. p. 280. Legea din 6—8 Martie 1910 „Περὶ ἐνοριακῶν ναῶν καὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν".

[2] Diobuniotis o. c. p. 265.

[3] Id. p. 2.8.

[4] Filippotis o. c. 250. La 1 Iulie 1838 fu desfiinţată această comisie de 5 (Diobuniotis o. c. p. 270; Filippoits o. c. II, p. 250) şi la 29 April 1843 s'a trecut administraţia averii bisericeşti pe seama ministerului de culte şi instrucţie (Diobuniotis o. c. p. 270; Filippotis o. c. p. 250).

[5] „Περὶ ἐνοριακῶν ναῶν καὶ ἐφημερίων νομοθετικὸν διάταγμα".

[6] K. M. Ράλλης: Ἐκκλησ. Δίκ. v. I p. 216—17 sq. Şi în Creta averile bisericeşti se administrează de epitropi laici sub prezidenţia parohului, Ράλλης o. c. p. 220.

[7] „Περὶ γενικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου καὶ διοικήσεως μοναστηρίων νόμος"; Filippotis o. c. I, 168.

[8] Ράλλης o. c. p. 250; Filippotis o. c. II, p. 260.

Această cassă generală bisericească fu desfiinţată la 23 Iunie 1930.[1] La 14 Sept. 1931 s'a dat o nouă lege, înfiinţându-se pentru administrarea averii întregii biserici, O. Δ. Ε. Π. un consiliu de administraţie al averii bisericilor şi mănăstirilor.[2] Acesta cf. art. 3. se compune din arhiepiscopul Atenei ca preşedinte, doi arhierei şi alţi 5 membri laici.[3] La fiecare mitropolie se institui (art. 6) iar câte-un consiliu mixt de administraţie, compus din arhiereu ca preşedinte, economul mitropoliei şi alţi doi sau trei membri laici.[4]

Pentru administrarea averii parohiale, se institui prin legea din 6—14 Septemvrie 1931 o epitropie, compusă din paroh ca preşedinte şi 4 membri laici aleşi de comunitatea creştinilor[5] (art. 25, 27). Tot prin aceeaş lege s'a înfiinţat şi o „Cassă de asigurare a clerului" (T. A. K. E.) care se administrează de o comisie compusă din arhiepiscopul Atenei ca preşedinte, 2 arhierei, 2 clerici inferiori şi 4 mireni. (Art. 106).[6]

In biserica rusească, slujba starostilor bisericeşti, sau a epitropilor parohiali, fu reglementată printr'o lege sinodală din 24 Sept. 1806,[7] dar mai amănunţit şi mai precis, aceasta se făcu printr'o instrucţiune din 17 Aprilie, an. 1808. După această instrucţiune, starostele avea să fie ales de adunarea credincioşilor unei parohii în prezenţa protopopului şi având consimţă-

---

[1] Ἐκκλησία, colecţie de legi p. 36—7.

[2] Ὀργανισμὸς διοικήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ μοναστηριακῆς περιουσίας, Ἐκκλησία, colecţie de legi p. 30.

[3] Ἐκκλησία, colecţie de legi p. 33.

[4] Ibid. p. 35.

[5] Ibid. p. 137—8: „Περὶ ἐνοριακῶν ναῶν καὶ ἐφημερίων καὶ ταμείου ἀποδαχῶν καὶ ἀσφαλίσεως τοῦ κλήρου τῆς Ἑλλάδος".

[6] Ibid. p. 174—5.

[7] Ţerk. Viedom. 1907, nr. 15, p. 139.

mântul clerului; la orașe se alegeau ca și primarii. Starostii erau datori să poarte grijă de orice avut al bisericii. Ei erau administratorii propriu ziși ai averii bisericești; în fiecare lună aveau să dea socoteală în fața câtorva fruntași parohieni și a servitorilor bisericii, asupra stării cassei,[1] și împreună cu aceștia, în fiecare an aveau să trimită un bilanț la oficiul protopopesc și unul la autoritatea eparhială.[2]

Situația starostilor mai fu reglementată prin dispozițiuni ulterioare din anii: 1841,[3] 1867, 1868, 1872, 1876 și în fine, o nouă reglementare a slujbei lor se făcu prin instrucțiunea starostilor bisericești din 12 Iunie 1890.[4]

Alături de instituția starostilor, atribuțiuni în administrarea averilor bisericești mai aveau adunările și consiliile sau sfaturile parohiale, cari sfaturi se 'ntroduseră la 1859 în regiunea Amur.[5] Sfaturile sau consiliile parohiale, cu formațiunea (4—8 membri) și cu atribuțiunile pe cari le aveau în regiunea Amur, s'au răspândit în toate eparhiile, așa că Sf. Sinod, care chiar ceruse la 1859 întroducerea sfaturilor în întreaga biserică, la 1861 institui o comisie pentru studierea

---

[1] După legea din 9 Sept. 1873.

[2] Berdnicov: Dr. Bis. ed. I, p. 259—61; Berdnicov: Kratkii kurs ed. II, vol. II, p. 115; Suvorow: Uciebnik p. 120, 173; Pavlow: Kurs p. 461; M. Krasnojen o. c. p. 75; Țerk. Viedom. 1907 nr. 2, p. 318.

[3] Ustav Duhovnich Konsistorii art. 94, ed. M. N. Palidin. Sanktpeterburg 1912, p. 38.

[4] A. Pavlow: Kurs p. 461—3; Berdnicov: Kratkii kurs vol. II, p. 115. Suvorow: Uciebnik p. 120, 173; Țerk. Viedom. 1906, nr. 27, p. 2138, 1907, nr. 2, p. 318, nr. 15, p. 146, 1907, nr. 36, p. 1530.

[5] Pentru adunări vezi: Ustav Duh. Konsist. 1841, art. 46. 54; Instrucțiunea blagocinilor din 10 Sept. 1857. (Berdnicov: Kratkii kurs ed. II, vol. II, p. 111) Pentru regiunea Amur, legea parohiilor din 23 Dec. 1859 (Țerk. Viedom. 1907. p. 585. Țerk. Viedom. 1907, nr. 14, p. 761).

chestiunii, iar la 1862 a şi recunoscut existenţa şi funcţionarea acestor sfaturi.[1]

In 28 Iunie 1862, comisia Sf. Sinod pentru organizarea vieţii parohiale, a decis reînfiinţarea „frăţiilor ortodoxe", sau mai bine zis, reactivarea lor. Deasemenea a decis şi înfiinţarea aşa numitelor curatorate parohiale. Atât frăţiile cât şi curatoratele, fură recunoscute ca necesare, şi în 1864 se deteră legi pentru reînfiinţarea frăţiilor (8 Maiu 1864) şi înfiinţarea curatoratelor (2 August).[2] Atât curatoratele parohiale, cât şi frăţiile, aveau atribuţii economice. Legii curatoratelor din 2 August 1864, i s'au adus unele modificări prin Sf. Sinod, la 27 Iulie 1868, 12 Octomvrie 1868 şi 11 Februarie 1870, sporindu-li-se prin acestea atribuţiile cu privire la administrarea averii bisericeşti.[3] Deasemenea, legea de organizare a vieţii parohiale din Finlanda (rusească), dela 5 Martie 1883, dă adunării parohiale şi atribuţii economice.[4]

Sf. Sinod a invitat în 22 Noemvrie 1893 pe arhiereii eparhioţi, să-şi dea părerile asupra reformei curatoratelor. Adunându-se şi triindu-se părerile, s'a elaborat şi s'a propus în 7 Maiu 1906 un proect de reorganizare a lor, pe care l'a şi acceptat Sf. Sinod.[5]

Printr'o deciziune a Sf. Sinod din 18 Noemvrie 1906, nr. 5900, se încercă o reorganizare a parohiilor, dispunându-se menţinerea adunărilor parohiale şi în-

---

[1] Ţerk. Viedom. 1907, nr. 14, p. 762—767; Tr. K. D. Ak. 1878, 2, p. 27—28.

[2] Ţerk. Viedom. 1907, p. 585—6; Ţerk. Viedom. 1907 nr. 14, p. 783; Suvorow o. c. p. 377; Krasnojen o. c. p. 76—77.

[3] Ţerk. Viedom. 1907, nr. 14, p. 991.

[4] Ţerk. Viedom. 1907, nr. 14 p. 883—884.

[5] Ţerk. Viedom. 1907, nr. 14, p. 991; Ţerk. Viedom. 1907, p. 588.

troducerea generală a sfaturilor sau consiliilor parohiale, ambele şi cu atribuţiuni economice.[1]

Arhiereii chemaţi în 1905 să se pronunţe asupra reformelor de introdus în viaţa parohială, s'au exprimat în acelaş sens în care încercă Sf. Sinod la 18 Noemvrie 1905 reorganizarea, cerând pentru adunările şi consiliile parohiale şi atribuţiuni la administrarea averii bisericeşti;[2] la fel a decis la 2—5 Iunie 1906, şi secţia IV-a a comisiunii antesinodale pentru reforma bisericii ruse, prevăzând însă şi menţinerea curatoratelor.[3]

Legea parohiilor ortodoxe din Finlanda (rusească) dela 1906, prevede acelaş fel de atribuţiuni economice pentru adunările şi consiliile parohiale.[4]

Cu privire la starosti, Sf. Sinod dete în 10—26 Martie 1905 o nouă dispoziţiune, reglementând alegerea lor. Acestora li s'a dat o deosebită cinste în biserică, fiind admişi încă din 1906—1908 la adunările eparhiale ale clerului în mai multe eparhii, iar la 1809, Sf. Sinod printr'un ucaz circular, ordonă ca ei să fie admişi la adunările blagocinilor şi la adunările eparhiale ale clerului, în întreaga biserică rusă.[5]

La Sârbii din mitropolia Carlovitului, pentru administrarea fondului general al bisericii, era din vremuri vechi o comisie formată din mitropolit, un episcop şi doi laici.[6] Incă prin „Declaratorium Illyricum" din 16 Iulie 1779, se prevedea pentru mitropolie, precum şi pentru

[1] Berdnicov: Kratkii kurs ed. II, vol. II, p. 111—112; Suvorow o. c. c. p. 379; Ţerk. Viedom. an. 1905. nr. 48, p. 523-24, an. 1906, nr. 4, p. 159, 1907, p. 588—89, nr. 2 p. 338, nr. 14, p. 945.

[2] Ţerk. Viedom. 1907, p. 589—590; Bog. Viestn. 1906 Oct. p. 276; Otzywy, Pars I, nr. 21, p. 334.

[3] Ţerk. Viedom, 1906, nr. 22, p. 1546; 1906 nr. 27, p. 2150-51; 1907 nr. 14, p. 922.

[4] Ţerk. Viedom. 1907, nr. 14. p. 760.

[5] Berdnicov: Kratkii kurs, ed. II, vol. II, p. 1355, 1356, 13 9.

[6] Şaguna: Anthorismos, ed. germ. p. 115.

fiecare episcopie și parohie, câte 2 epitropi laici, în scopul administrării averii bisericești.[1]

Prin Rescriptul din 1868 art. 15, 21—2, s'au introdus câte 2 epitropi laici, aleși de Congresul Național bisericesc, la propunerea episcopilor respectivi, ca administratori ai averii eparhiale. La fel și pentru Mitropolie, tot Congresul, însă singur, din inițiativă proprie, alege pe cei doi epitropi.[2] Pentru eparhii, conf. legii din 29 Maiu 1871, s'a instituit ca for superior cu atribuții economice, „Comisia eparhială administrativă", aleasă de adunarea eparhială și alcătuită din $^{2}/_{3}$ laici și $^{1}/_{3}$ clerici.[3] Pentru administrarea averilor parohiale, după Rescriptul din 1868 § 40, aveau a se alege în fiecare an câte 2 epitropi, de către comitetul parohial compus din preot și 8 până la 24 membri.[4]

La Sârbii din regat, după legea din Aprilie 27, 1890, numai la administrarea averii parohiale se primiră persoane laice, și anume, în fiecare parohie avea să se institue o comisie de 10 epitropi laici, aleși de către parohieni, pe lângă președinte, care era de drept parohul.[5] Această epitropie avea să aleagă din sânul ei doi casieri, un vicepreședinte și un secretar.[6]

După statutul cel nou — comun pentru biserica tuturor Sârbilor — din 16 Nov. 1931, pentru conducerea afacerilor economice ale patriarhiei, pe lângă consiliul patriarhal mixt, se mai prevede prin art. 87 al legii, și un sfat sau comitet executiv, compus din patriarh, 2 arhierei sinodali, un reprezentant al mănăstirilor, 3 preoți și 7 laici. Administrarea averii eparhiilor și'n genere conducerea afacerilor economice, sunt date pe mâna sfatului eparhial,

[1] Kiss o. c. p. 97.
[2] Kralievska uriedba V, art. 15. 21, 22, p. 36—7; Kiss o. c. p. 71.
[3] Kiss o. c. p. 77—8.
[4] Kralievska uriedba II, art. 34, 40, p. 14—5; Kiss o. c. p. 97 și 92.
[5] Boroianu o. c. II, 467, art. 44—50.
[6] Idem o. c. II, 468, art. 55.

care pe lângă membri clerici mai are din fiecare protopopiat câte 2 membri laici aleşi (art. 132). Acest sfat eparhial, are ca organ executiv un comitet de administraţie eparhial, care se compune din arhiereul respectiv, un monah, un protopop, doi parohi şi 6 laici (art. 138).[1] Pentru administrarea averii parohiale, în fiecare parohie, soborul parohial, compus din toţi credincioşii (art. 10 leg. 1929), alege un consiliu bisericesc parohial, compus din 24 până la 60 membri; acest consiliu pregăteşte bugetul, aprobă cheltuielile şi are grijă de averile comunităţii bisericeşti. Organ executiv al acestui consiliu este comitetul bisericesc parohial, care se compune din 6 până la 12 membri aleşi pe câte 6 ani.[2]

La Bulgari, prin legea din 13 Ian. 1895, numai la administrarea averii parohiale s'a admis elementul laic. Astfel, fiecare comună bisericească sau filie, avea o epitropie de 3—5 membri aleşi de către credincioşi în adunarea generală.[3] Aceştia aveau toate atribuţiunile obicinuite ale epitropilor. Prin proiectul de lege din 1920, (1923) s'a prevăzut pentru eparhii câte un organ mixt, pentru administrarea averii bisericeşti: „Consiliul eparhial", compus din arhiereu, un cleric şi un mirean.[4]

In regatul român, până după războiul mondial în parohii era câte o epitropie pentru administrarea averii parohiale, compusă, conform legii clerului mirean din 29 Maiu 1893 şi regulamentului epitropilor bisericeşti din 22 Dec. 1893, din 3 membri: parohul ca preşedinte, apoi un membru laic numit de autoritatea civilă competentă şi unul ales de parohieni.[5] In Buco-

[1] R. Kazimirovici: Godişnak i Kalendar etc. p. 91 col. 1.

[2] Idem p. 91, col. 2 art. 187.

[3] Boroianu o. c. II, 521, art. 83 sq. şi art. 148 sq.

[4] Kazimirovici: Situaţia act. de dr. bis. a bis. ort. p. 52—53.

[5] Boroianu o. c. II, 145 sq.; Jocu o. c. p. 31—2; Pocitan o. c. p. 334 sq.

vina deasemenea erau epitropii parohiale, compuse din 12 membri aleşi de enorie în înţelegere cu parohul; aceştia aveau atribuţiile economice obicinuite ale epitropilor.[1]

La Românii din Transilvania, s'a menţinut instituţia gocimanilor şi juraţilor, sau oricum se vor fi numit membrii unei epitropii parohiale pe cari i-am văzut pomeniţi adesea în veacul al 17-lea şi al 18-lea.

Gocimanii începură a fi numiţi şi curatori încă din veacul al XVIII-lea,[2] aşa că în veacul XIX, sunt numiţi, când gocimani, când curatori, ba şi epitropi.[3]

Gocimanii sau curatorii, sunt amintiţi din primii ani ai veacului XIX, împreună cu juraţii. Astfel la 1800, 1803, 1809, 1810,[4] 1816, 1817, 1819, până la 1843,[5] şi după acest an, durând până la introducerea Statutului Organic şagunian. Numărul gocimanilor sau curatorilor crescuse, şi la Braşov îi întâlnim în număr de trei încă prin 1810,[6] aşişderea şi la an. 1816,[7] apoi la 1822,[8] 1826,[9] 1843.[10]

Cât despre juraţi, aceştia începură a fi numiţi *reprezentanţi*, şi numărul lor se stabiliză la 12. In acest număr îi întâlnim la anii: 1817, 1819, 1826, 1827, 1843.[11]

---

1 Boroianu o. c. II, 434–5 conform dispoziţiunilor din 1859.

2 Stinghe: Documente I, 287, an. 1779.

3 Idem: Documente II, 201, 294, 298, 301, 303—4; Documente III, 19, 22–3, 32, 34, 49, 51, 51, 58, etc. passim.

4 Idem: Documente II, 201, 236, 294, 298, 301—306.

5 Idem: Documente III, 22—3, 27. 30, 32, 34. 111, etc. passim.

6 Idem: Documente II, p. 301.

7 Idem: Docum. III, p. 23.

8 Idem: Documente III, p. 58.

9 Idem: III, p. 68.

10 Idem: III, p. 283.

11 Idem: Docum. III, 27–30, 67, 79—80, 86, 111, 275 sq; Vezi în special la pag. 274 - 294, „Instrucţia pentru reprezentanţia Sf. biserici cei mari româneşti neunite din Bolgarseg (Braşov)" dela 1843, şi aceiaş, în ediţie aparte. Braşov 1844. In această instrucţie se cuprind dispoziţiuni amănunţite asupra atribuţiunilor celor 12 reprezentanţi şi a celor 3 curatori.

Despre sfatul juraţilor, sau al bătrânilor, este debunăseamă vorbă în protocolul consistoriului ortodox din Sibiu dela anul 1804, pe care l-am văzut la capitolul anterior. Sub Nr. 549 e un act, prin care, dându-se instrucţiuni relativ la alegerea preoţilor, se orânduieşte ca protopopul, împreună cu 12 bărbaţi „înţelegându-se", să candideze obştii trei inşi spre alegerea unuia din ei pentru preoţie, şi apoi se dispune, ca în aceiaş zi să se facă alegerea, pentru „ca să nu fie vreme la mijloc spre a se putea aceste individuumuri (cei 3 candidaţi) sau cu protopopul, cu bătrânii, sau cu obştea în treaba aceasta ceva a tractălui".[1] Deci apare clar, că cei 12 bărbaţi formau sfatul bătrânilor; un corp matur cu autoritate în obşte şi cu atribuţii cari îl deosebeau de ceilalţi membri simpli ai parohiei. Aceştia nu sunt decât instituţia bătrânilor satului, pomenită în veacurile de mai nainte, şi care se vede menţinându-se şi după un veac de frământări şi lupte religioase pentru catolicizarea Românilor ortodocşi. In atribuţiile acestui consiliu de bătrâni, intra debunăseamă chivernisirea averilor parohiale. De jurat se mai face şi pomenire nominală în actul consistoriului cu Nr. 1163/1804, anume într'o cerere pe care în numele parohiei a făcut-o judele Mihai Buda şi juratul Oprea Fană, ca să li se aşeze diacon la biserică.[2]

O instrucţiune emisă de guvernul ţării la 1843, reglementază oficial şi precizează atribuţiile instituţiei bătrânilor juraţi. Numărul lor se stabileşte la 12, alături de preoţi. Acest sfat avea să se ocupe pe lângă alte afaceri ale bisericii, şi de chestiunile financiare ale parohiei, alegând din sânul său trei curatori. Pentru locurile ce-ar deveni vacante în sfat, obştea

[1] Voileanu: Icoane etc. p. 48–53.
[2] Idem p. 99. Şi în biserica unită s'a menţinut instituţia titorilor şi juraţilor, amintiţi în sinodul din 1700 şi 1821, apoi şi bătrâni juraţi sunt amintiţi în sinodul dela 1821. (Matei o. c. p. 78).

avea să aleagă pe membrii noui în urma candidării a 3 persoane, făcută obştei de către sfat, care avea şi numele de „reprezentanţă a sfintei biserici“.[1]

Pe linia tradiţiei seculare, atât a bisericii ortodoxe din Ardeal cât şi a bisericii ortodoxe întregi, s'a desvoltat şi a dobândit expresie legală practica bisericii române ardelene din a doua jumătate a veacului al 19, în ceeace priveşte colaborarea mirenilor la administrarea averilor bisericeşti. Astfel, sinodul dela Chişineu din 24 Martie 1849, în „constituţia bisericească“ pe care a votat-o, prevede pentru soborul mixt al eparhiei atribuţii economice de administrare a averii eparhiale.[2] După proiectul de constituţie bisericească al lui A. T. Laurian, înaintat sinodului din 1850 12 Martie, dela Sibiu, soborul mixt al eparhiei avea iarăş îndatoriri cu privire la administrarea averii bisericeşti; apoi prevede un consiliu de 12 comisari pentru fiecare parohie, pe cari îi va alege parohia, şi aceştia nu sunt decât sfatul bătrânilor cărora Laurian le-a găsit mai potrivit numele de comisari, decât acela de bătrâni. Mai aminteşte Laurian între slujbaşii parohiei şi pe curatori.[3] Soborul ţinut de Şaguna în Sibiu la 12 Martie 1850, creă pentru administrarea averii eparhiale: „epitropia eparhială“, compusă din 2 clerici şi 4 mireni, sub prezidenţia episcopului.[4] In actele soborului următor din 24—26 Octomvrie 1860 dela Sibiu, sunt pomeniţi epitropii bisericilor parohiale.[5]

Proiectul de „Constituţie bisericească“, al mitropolitului Şaguna din 1864, prevedea în art. 45 pentru fiecare parohie epitropi parohiali în număr de 2 până

---

[1] Matei o. c. p. 90 după Stinghe o. c. III, p. 274, 27, 67 şi 263.
[2] Matei o. c. p. 290—91 art. III, § 1 - 4.
[3] Id. 304 - 307.
[4] Id. p. 116, 209.
[5] Id. p. 120.

la 4, pentru administrarea averii parohiale. Pe aceştia avea să-i aleagă adunarea parohială (art. 26). Pentru grija afacerilor economice ale protopopiatului, prevedea un comitet protopopesc, compus din 10 laici şi 5 clerici aleşi de sinodul protopopesc. Pentru fiecare eparhie câte-o epitropie eparhială, respective arhidiecezană, compusă din 2 clerici şi 4 laici, apoi un casier şi un controlor.[1] In „Statutul Organic" votat de sinodul din 1868, s'a acceptat întocmai dispoziţiunea din proiectul lui Şaguna pentru epitropia parohială; la protopopiat s'a adaus, pe lângă comitetul protopopesc prevăzut de Şaguna, şi epitropia protopresbiterală formată din 4 epitropi şi 2 supleanţi aleşi de sinodul protopresbiteral. Pentru fiecare eparhie „Statutul Organic" prevedea un senat epitropesc cu număr variabil de membri, $^1/_3$ clerici şi $^2/_3$ laici.[2]

După răsboiul mondial, abia la an. 1925 s'a votat o lege de organizare a bisericii române ortodoxe din întreg regatul român. Prin această lege, pentru parohii se institue epitropii parohiale compuse din 3 până la 5 membri aleşi de adunările parohiale (art. 55—6 Stat.); pentru protopopiate, epitropii protopopeşti, compuse din câte 4 epitropi aleşi de adunările protopopeşti (art. 78 Statut), apoi pentru eparhii prevede câte-o secţie economică a consiliului eparhial, din 6 membri: 2 clerici şi 4 mireni (art. 136—138 Statut). Pentru administrarea averii bisericii române ortodoxe întregi, s'a instituit o eforie a bisericii compusă din 3 membri: un cleric şi un mirean aleşi de congresul naţional-bisericesc, şi un membru numit de către ministerul cultelor de acord cu ministerul finanţelor (art. 22 Statut).

In toate bisericile ortodoxe de azi, colaborarea mirenilor la administrarea averii bisericeşti este ac-

---

[1] Idem p .329 - 369.

[2] Stat. Org. ediţia 1900 passim. art. 24 sq. 56 sq. 64 sq. 110 sq.

ceptată, este o realitate vie și atât de naturală, încât nu mai socotim necesar să ne reținem în chip special asupra ei în acest capitol, ea putându-se foarte ușor constata și din cele spuse în studiul prezent la pp. 208—236 cu privire la organele colegiale mixte de conducere sau de administrare a afacerilor bisericești, în a căror competență cade și chivernisirea bunurilor.

Pe lângă organele colegiale mixte, mai există în toate bisericile ortodoxe și persoane laice singulare delegate de organele colegiale, pentru a îndeplini funcția de epitrop, econom etc., în parohii, protopopiate, eparhii, și chiar în administrația centrală a bisericilor particulare. [1]

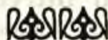
Din considerațiile generale asupra rolului pe care l-au avut și-l au laicii în întreaga biserică la administrarea averilor bisericești, precum și din cercetarea specială a situației sub acest raport în practica bisericii românești, rezultă că niciodată colaborarea mirenilor la chivernisirea bunurilor bisericii n'a fost refuzată de autoritățile bisericești, ci totdeauna a fost căutată, ba uneori colaborarea aceasta a luat aspecte de drept.

Drepturile ce se cuvin elementului laic de a lua parte la administrarea averii bisericești, privite dintr'un punct de vedere mai larg, sunt mai multe obligații ce decurg din îndatorirea generală de membru al bisericii creștine, din obligațiunea de a munci pentru propășirea bisericii. Acestea însă raportate la drepturile propriu zise ale ierarhiei, n'au decât caracterul unor concesiuni, sunt funcții dependente de drepturile imprescriptibile ale ierarhiei și măsura lor variază după voința acesteia.

---

[1] Vezi Zankow: Polojenieto passim; Kazimirovici: Sit. act. de drept bis. passim. In special pentru biserica rusă a se vedea: *Statutul pentru administrarea bisericii rusești*, în B. O. R. 1922, Oct. p. 6—11, Nov. p. 80–95, Dec. p. 178—182, apoi an. 1923, Febr. p. 327—334, Iulie p. 688–694.

O situație privilegiată au ctitorii în ceeace privește administrarea averii bisericești; lor li s'a recunoscut întotdeauna pe lângă dreptul de a-și alege clerici pentru ctitoriile lor, încă și dreptul de a administra averile ctitoriilor, fie biserici, fie alte institute.[1] E natural, ca aceluia care prin daniile sale susține o biserică sau o instituție pioasă, să i se lase și dreptul de a administra averea din care susține ctitoria. Acest drept ctitorii îl exercită sub controlul economului episcopal, sau sub al episcopului personal, conf. Cod. I, 3, 46, § 3 și Cod. I, 2, 15 C. I. Civilis.[2]

[1] Zhisman: Stifterrecht p. 66 sq.

[2] Id. p. 7. Vezi și I. D. Ivan o. c. p. 62–65.

BIBLIOGRAFIA

A) Colecțiuni

Ἀνέκδοτα (Anekdota) 2 Bde., ed. G. E. Heimbach. Lipsiae 1838—1840.

Assemanus (ni) (Ioseph Simonius. Syrus Maronita): Biblioteca Orientalis, t. III, pars I, t. III, pars II. Romae 1725, 1728.

Bachmann I.: Corpus Juris Abessinorum, pars I—II. Berlin 1889.

Basilicorum libri LX ed. G. Ernest Heimbach, t. I. Lipsiae 1833.

Beveregius Guilielmus (William): Συνοδικόν. Synodikon sive Pandectae canonum, t. I—II. Oxonii 1672.

Bollandus I. (Godefridus Henschenius): Acta Sanctorum, t. II, Ian. 26, t. III, Febr. Antwerpiae 1653.

Braun Oscar: De sancta nicaena synodo; syrische Texte des Maruta von Maipherkat. Münster 1898.

Bruns Herm. Theod.: Canones apostolorum et conciliorum saeculorum IV, V, VI, VII, pars I. Berolini 1839.

Caillau D. A. B.: Collectio selecta ss. ecclesiae patrum, vol. 81. Paris 1836.

Chabot I. B.: Synodicon orientale ou Recueil de Synodes nestoriens. (Text siriac și francez). Paris 1902.

Codex Juris Canonici. Vatican 1933.

Codex Theodosianus, editat de Gustav Haenel. Lipsiae 1842.

Codex Theodosianus, cum perpetuis commentariis Iacobi Gothofredi, completat și editat de I. D. Ritter. Lipsiae vol. II, 1737, vol. IV, 1740, vol. VI, 1743.

Collectio Lacensis, Acta et decreta sacrorum conciliorum recentiorum, vol. II. Freiburg im Breisgau 1876.

Connolly Hugh R.: Didascalia Apostolorum. The Syriac version translated and accompanied by the Verona latin Fragments. Oxford 1929.

Corpus Juris Canonici, edid. Emil Friedberg, ed. II, pars I—II. Lipsiae 1879, 1881.

Corpus Juris Civilis, herausgegeben von Carl Eduard Otto; Bruno Schilling, Carl Fried. Ferd. Sintenis, vol. VII, Novellae. Leipzig 1833.

Corpus Juris Civilis, 3 vol., ed. Kriegel. Lipsiae 1887.

Corpus Juris Romani Antejustiniani, 2 vol., ed. Gustav Haenel. Lipsiae 1837.

Δελικάνης Καλλινίκος: Πατριαρχικὰ Ἔγγραφα, t. II—III. Constantinopol 1904, 1905.

Denzinger H.: Ritus orientalium, Coptorum, Syrorum et Armenorum in administrandis sacramentis, 2 vol. Wirceburgi 1863, 1864.

Deusdedit, Die Kanonessammlung des Kardinals Deusdedit, herausgegeben von Victor Wolf von Glanvell, vol. I. Paderborn 1905.

Dictionnaire Apologetique de la foi catholique, A. D'A ès, t. I. Paris 1911.

Dictionnaire D'Archeologie chrétienne et de liturgie par. D. Fernand Cabrol et D. H. Leclercq, tom. I—IX. Paris 1903—1930.

Dictionnaire de Droit Canonique et de pratique bénéficiale, par Durand de Maillane, t. I—II. Paris 1761.

Dictionnaire de Droit Canonique, de R. Naz t. I. Paris 1935.

Dictionnaire de Theologie Catholique, t. I—VIII. Paris 1909—1925.

Dieiania izvanrednog srbskog narodnieg sobora u Karlovţî, od 21 Marta (2 Apr.) do 8 (20) Aprilia drjanog. U Karlovţî. 1861.

Dieiania vselienskich soborov izd. pri kazanskoi duhovnoi akademii, t. IV. Kazan 1865.

Dieiania III vserosiiskagho pomiestnagho sobora pravoslavnoi ţerkvi na teritorii S. S. S. R. ot. 1—10 Okt 1925. Samarskagho Eparh. 1925.

Δυοβουνιώτης Γ.: Ἑλληνικοὶ Κώδικες, Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία. Atena 1901.

Dron C.: Canoanele, text şi comentar, vol. I. Bucureşti 1932.

Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, t. IV, XV. Atena 1926 sq.

Ἐκκλησία τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ ὑπουργείου παιδείας καὶ θρησκευμάτων. Atena 1932.

Enciclopaedia of Religion and Ethics., edit. by James Hastings, vol. VII. Edinburg 1914.

Ἡ Ἑξάβιβλος, edit. min. justiţiei. Atena 1872.

Ἐπίσημα ἔγγραφα περὶ ἐκλογῆς Μελετίου. Alexandria (Egipt) 1922.

Erdély országanak törvényes könyve *Approbata, Compilata, Novellares articuli.* Kolo'svár 1779.

Evhologion sive Rituale Graecorum, ed. II, R. P. Jacob Goar. Veneţia 1730.

Flemming Joh.: Akten der Ephesinischen Synode vom Jahre 449, (Syrisch—Deutsch). Berlin 1917.

Fonti, Codificazione canonica orientale edit. Sacra Congregazione Orientale, Fascic. I—XII. Città del Vaticano 1930—1933.

Fonti, Fascicolo I, II, Testi vari di diritto nuovo. Parte prima, Parte seconda. Città del Vaticano 1930 (33), 1931.

Fonti, Fascicolo III, Disciplina antiochena (Siri), I, Nomocanone di Bar-Hebreo., trad. de Giuseppe Riccioti. Città del Vaticano 1931.

Fonti, Fascicolo IV, Discipline chaldéene, I, Droit ancien. Synodes (Synodicon orientale). Collectio canonum synodicorum d'Ebedjésus de Nisibe, par Jacques Vosté. Città del Vaticano 1931.

Fonti, Fascicolo V, Testi di diritto antichi e moderni, riguardanti gli Etiopi, trad. de Maurus a Leonisa. Città del Vaticano 1931.

Fonti, Fascicolo VI, Testi di diritto antichi riguardanti gli Etiopi, de Maurus a Leonisa. Città del Vaticano 1932.

Fonti, Fascicolo VII, Disciplina armena. Testi vari di diritto canonico armeno (secolo IV—XVII) aut. Gerabed Amaduni. Città del Vaticano 1932.

Fonti, Fascicolo VIII, Studi storici sulle fonti del diritto canonico orientale. Città del Vaticano 1932.

Fonti, Fascicolo X, Rumeni. (Testi di diritto particolare dei Rumeni), aut. Ion Bălan. Città del Vaticano 1933.

Fonti, Fascicolo XI, Jus particulare Ruthenorum. auct. Dionysius Holoveckyj. Città del Vaticano 1933.

Fonti, Fascicolo XII, Disciplina antiochena. Maroniti, I, Jus particulare Maronitarum, a Petrus Sfair. Città del Vaticano 1933.

Funk Fr. X.: Doctrina duodecim apostolorum, Canones apostolorum ecclesiastici. Tubingae 1887.

Funk Fr. X.: Die apostolische Konstitutionen. Bottenburg 1891.

Funk Fr. X.: Didascalia et Constitutiones Apostolorum, 2 vol. Paderbornae 1905.

Γεδεών Μ. Ι.: Κανονικαὶ διατάξεις, 2 vol. Constantinopol 1888—1889.

„Γενικὸς κανονισμὸς τῶν ἐν Κ-πόλει ἱερῶν ἐκκλησίων", 16 Februarie 1868. Constantinopol 1868.

Goetz Leopold Karl: Kirchenrechtliche u. kulturgeschichtliche Denkmäler Altrusslands, nebst Geschichte des russischen Kirchenrechts, trad. după Pavlow A. S.: Kurs țerkovnagho prava § 40—53. Stuttgart 1905.

Grumel V.: Les Regestes des Actes du patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des patriarches, fasc. I, Les Regestes de 381 a 715. Chalcedon, Istanbul—Paris 1932.

Hauler E.: Didascaliae Apostolorum fragmenta Ueronensia latina, accedunt, Canonum qui dicuntur Apostolorum et Aegyptiorum Religuiae. Lipsiae 1900.

Hennecke Edgar: Neutestamentliche Apokryphen, ediția II. Tübingen 1924.

Horner G.: The Statutes of the Apostles or Canones Ecclesiastici. (Edited with Translation and Collation from Ethiopic and Arabic M. SS., also a Translation of the Saidic and Collation of the Bohairic Versions and Saidic fragments. London 1904.

Instrucție pentru reprezentația sf. biserici cei mari românești neunite din Bolgarseg. Hramul sfântului Nicolae. Brașov 1844.

Jaffé Philippus: Regesta Pontificum Romanorum, ed. II, vol. I, Lipsiae 1885.

Jus Graeco-Romanum, edit. C. E. Zachariae a Lingenthal, 6 vol. Lipsiae 1856—1870.

Κανονικὸν, ἤτοι οἱ θεῖοι κανόνες ἐν ἐπιτομῇ συνειλεγμένοι παρὰ Χριστοφόρου Μονάχου. Constantinopol 1798.

Κανονισμοὶ τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Alexandria 1935.

Katholische Aktion u. Seelsorge. Colect. de Referate. Wien 1935.

Κεραμεύς Α. Παπαδόπουλος: Ἀναλέκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, 5 vol. Peterburg 1891—1898.

Kimmel E. J.: Monumenta fidei ecclesiae orientalis, vol. I. Jenae 1850.

Kormciaia, ediția 1816. Moskva.

Kralievska Uriedba od 10-ga Avgusta godine 1869-me, o urecieniu țrkvenih, școlskich... U Budimu 1868.

Lagarde A. P.-de: Reliquiae juris ecclesiastici antiquissimae syriace. Vindobonae 1856.

Lauchert Fr.: Die Kanones des wichtigsten altchristlichen Concilien nebst den apostolischen Kanones. Freiburg im Breisgau u. Leipzig 1890.

Legea şi Statutul pentru organizarea bisericii ortodoxe române. Bucureşti 1925.

Letopisiţele Ţării Moldovii, ed. M. Kogălniceanu, vol. III. Iaşi 1846.

Magazinu Istoricu pentru Dacia, ed. de A. Treb. Laurianu şi N. Bălcescu, t. III. Bucuresci 1846.

Mai Angelo: Scriptorum veterum nova collectio e Vaticanis codicibus edita, t. X. Romae 1838.

Mansi Ioannes Dominicus-Petit: Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, vol. 0, 1—46. Paris 1901 sq.

Migne I. P.: Patrologiae cursus completus. Series latina. Parisiis 1879 sq.

Migne I. P: Patrologiae cursus completus. Series graeca. Parisiis 1886 sq.

Miklosich Fr. et Müller Ios.: Acta et diplomata graeca medii aevi, sacra et profana, vol. I—II. Vindobonae 1860—1862.

Milaş N.: Canoanele bisericii ortodoxe însoţite de comentarii, vol. I—II, trad. de Uroş Kovincici şi N. Popovici. Arad 1930—1936.

Niebuhr B. G.: Corpus scriptorum historiae byzantinae. Bonn 1829 sq.

Otzîvî (Otzywy) eparhialnîh arhiereiev po voprosu o ţerkovnoi reformie, vol. I—II. Sanktpeterburg 1906—1907.

Patrum Apostolorum Opera, Textul cu note, edit. Carolus Josephus Hefele, ed. II. Tubingae 1842.

Patrum Apostolorum Opera, ed. A. R. Max Dressel, text şi comentarii. Lipsiae 1857.

Patrum Apostolorum Opera, Clementis Romani ad Corinthios quae dicuntur Epistulae (grec-latin), text cu note explic. edit. de Oscar de Gebhardt, A. Harnack. Lipsiae 1876.

Patrum Apostolorum Opera, text edit. de O. Gebhardt, A. Harnack şi Th. Zahn, ed. IV. Lipsiae 1920.

Pavlow A. S.: Pamiatniki drievnie russkagho kanoniceskagho prava, ed. II. Moskva 1908.

Πηδάλιον. Atena 1841.

Pitra I. B.: Juris ecclesiastici graecorum historia et monumenta, 2 vol. Romae 1864, 1868.

Polnoe Sobranie socinenii Sv. I. Zlatoustagho, t. II. S. Peterburg 1896.

Polojenie soiuza: „Ţerkovnoe Vozrojdenie". Moskva 1924.

Polojenie o vnutreniem kanoniceskom ustroistvie sviatoi avtokefalnoi polskoi pravoslavnoi ţerkvi, priniatoe sv. sinodom 13 Aprielia, 5 Iunia i 1 Dekabria 1925 ghoda. Varşava 1926.

Pravilele româneşti, ed. de I. M. Bujoreanu în: Colecţiune de legiuirile României vechi şi cele noui, vol. III, Pravila lui Vasile Lupu, Pravila lui Mateiu Basarab, Pravila dela Govora etc. Bucureşti 1885.

Pravoslavnaia Boghoslovskaia Enţiklopedia. Petroghrad 1902.

Pravovoie Polojenie sviatoi avtokefalnoi pravoslavnoi ţerkvi v Polşe. Doklad I-mu pomiestnomu soboru pravoslavnoi ţerkvi v Polşe. Varşava 1931.

Puşcariu Ilarion: Documente pentru limbă şi istorie, vol. I. Sibiu 1889.

Rahmani Ignatius Ephraem II: Testamentum Domini nostri Jesu Christi. Moguntiae 1889.

Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche, ed. D. Albert Hauck, vol. 20. Leipzig 1908.

Regulamentul organic. Bucureşti 1832.

Regulamentul organic cu anexe, 1832, 1833, 1834. Bucureşti 1834.

Regulamentul organic, legiuiri din 1831, 32, 33 şi 1834. Bucureşti 1847.

Renessè Emil von: Die Lehre der Zwölf Apostel. Text u. eingehende Erklärung. Giessen 1897.

Sachau E.: Syrische Rechtsbücher. Berlin 1907.

Σάθας Κ. Ν.: Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, vol. IV. Paris 1874.

Schulthess Fr.: Die Syrischen Kanones der Synoden von Nicäa bis Chalcedon. Berlin 1908.

Schwartz Eduard: Acta conciliorum oecumenicorum, t. II, vol. I, pars III. Berlin—Leipzig 1935.

Sickell E. Ab.: Liber Diurnus Romanorum Pontificum. Vindobonae 1889.

Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων. ὑπὸ Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, 6 vol. Atena 1852—1859.

Statutul Organic al bisericii greco-orientale române, din Ungaria şi Transilvania. Sibiu 1900.

Stinghe Sterie: Documente privitoare la trecutul Românilor din Şchei, 3 vol. Braşov 1901—1903.

Stoglav, izdanie D. E. Komancikova. Sanktpeterburg 1863.

Suiceri I. G.: Thesaurus ecclesiasticus, 2 vol. Amstelodami 1682.

Şaguna Andreiu baron de: Enchiridionu adeca carte manuale de canône... cu comentarii. Sabiiu 1871.

Θεοτοκᾶς Μ. Γ.: Νομολογία τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1800 μέχρι τοῦ 1896. Constantinopol 1897.

Theiner Augustin: Acta genuina ss. oecumenici concilii Tridentini, t. II. Zagrabiae 1874.

Trudy sobora ţerkovnagho vozrojdenia. Moskva 1924.

Trudy piervagho vserossiiskagho sobora. Leningrad 1925.

Ustav duhovnîch konsistorii, edit. M. N. Palidin. Sanktpeterburg 1912.

Voellus G. et Iustellus H.: Biblioteca juris canonici veteris, t. I. Lutetiae Parisiorum 1685.

Wasserschleben Hermann: Die irische Kanonessammlung, ed. II. Leipzig 1885.

Zakon i Ustav (Zakonnik) ţaria Ştefana serbskago în I. Raici: Istoria raznîh slavenskich narodov, naipace Bolgarov, Horvatov i Serbov. Pribavlenie III, ed. II, V. Budimie Gradie 1823.

B) Tratate şi Studii

Achelis H.: Die ältesten Quellen des orientalischen Kirchenrechtes, I. Die Kanones Hippolyti. Leipzig 1891.

Achelis H.: Das Christentum in den ersten drei Jahrhunderten, vol. II. Leipzig 1912.

Alivisatos Ham. S.: Die kirchliche Gesetzgebung des Kaisers Justinian I. Berlin 1913.

Ἀλιβιζάτος Ἀμ. Σ.: Ἡ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει ἐκκλησιαστικὴ πολιτική. Atena 1932.

Ἀνδροῦτσος Χρ.: Ἡ Ἐκλογὴ τοῦ μητροπολίτου Μελετίου Μεταξάκη, κανονικῶς καὶ κατὰ τοὺς γενικοὺς κανονισμοὺς ἐξεταζομένη. Atena 1921.

Andrusiak Mikolaj: Józef Szumlanski, pierwszy biskup unicki lwowski (1667—1708). Lwów 1934.

Andrutsos Hr.: Dogmatica bisericii ortodoxe răsăritene, trad. de Dr. Dumitru Stăniloae. Sibiu 1930.

Ἀντίοχος Σπ.: Τὰ Προνόμια τῆς ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας καὶ περὶ ἐκλογῆς τῶν πατριαρχῶν αὐτῆς. Atena 1901.

Apostol I. C.: Cuza-Vodă şi reforma sa în biserica română. Iaşi 1912.

'Ἀποστολόπουλος M.: Τὸ δίκαιον τοῦ γάμου, trad. din germ. după I. Zhisman, t. I. Atena 1912.

Arseniew N.: Biserica Răsăriteană, trad. de arhiereul Tit Simedrea. Bucureşti 1929.

Avaliani S.: Zemskie Sobori. Odessa 1910.

Baczkowicz Fr.: Prawo Kanoniczne, t. II, completat de Józef Baron C. M. Kraków 1933.

Bălan I.: Fontes juris canonici ecclesiae rumenae. Romae 1932.

Bălan N.: Ortodoxia în mijlocul frământărilor de azi. Sibiu 1933.

Bandurius V.: Imperium Orientale, vol. I—II. Paris 1711.

Baronius Caesar: Annales Ecclesiastici, ed. din 1624—1691, Coloniae Agrippinae şi ed. din 1745—1746, Lucae.

Bengel I. A.: De Sacerdotio (Ioannis Chrysostomi). Lipsiae 1900.

Berdnicov (Berdnikow) I. S.: Curs de drept bisericesc, trad. de Silvestru Bălănescu. Bucureşti 1892.

Berdnicov (Berdnikow) I. S.: Osnovnîia naciala ţerkovnagho prava pravoslavnoi ţerkvi. Kazan 1902.

Berdnicov (Berdnikow) I. S.: Kratkii kurs ţerkovnagho prava, ed. II, vol. I—II. Kazan 1903, 1913.

Bingham Ios.: Originum sive antiquitatum ecclesiasticorum, trad. din englez. în lat. de Henric Grischovius, ed. II, t. I, II, VIII. Magdeburg-Halle 1751, 1752, 1779.

Boczkarew V.: Istoriko-kanoniceskie ocierki. Iuknov 1906.

Boczkarew V.: Stoglav i istoria sobora 1551 ghoda. Iuknov 1906.

Bod Petrus: Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium historia, an. 1764, ed. litografată Cluj 1890.

Boehmer I. H.: Selectae observationes Petri de Marca, „De concordia sacerdotii et imperii". Lipsiae 1708.

Boroianu D. G.: Dreptul Bisericesc, vol. I—II. Iaşi 1899.

Boulgakoff S.: L'Orthodoxie. Paris 1932.

Brânzeu N.: Acţiunea catolică. Lugoj 1930.

Canev Silvestru de: Theologia dogmatică ortodoxă, trad. de arhim. Gherasim Miron, sub direcţiunea Icon. Const. Nazarie, vol. IV. Bucureşti 1903.

Cantacuzen I.: Historia Byzantina, în: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae ed. Niebuhr, vol. III. Bonn 1832.

Cantemir Dimitrie: Descrierea Moldaviei, ed. societății academice române, t. II. București 1875.
Cappello F. M.: De Curia romana, vol. II. Romae 1912.
Cappello F. M.: Summa iuris publici ecclesiastici, ed. II. Romae 1928.
Cavagna A. M.: Pio XI e l'Azione Cattolica. Roma 1935.
Cavagnis F.: Institutiones iuris publici ecclesiastici, vol. II. Romae 1906.
Cedrenus G.: Historiarum compendium, vol. II, în: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae ed. Niebuhr. Bonn 1835.
Ceillier Remy: Histoire génerale des auteurs sacrés et ecclesiastiques, vol. III. Paris 1732.
Chiricescu C.: Privire asupra instituțiunei sinodale în diferite biserici ortodoxe de răsărit. București 1909.
Chodynicki Kazimierz: Kosciól prawoslawny a rzeczpospolita polska 1370—1632. Warszawa 1934.
Chomiata Nicetas: Historia, în: C. S. H. Byz. ed. Niebuhr. Bonn 1835.
Civardi L.: Manuale di Azione Cattolica, 2 vol., ed. 6. Pavia 1934.
Comoroșan A.: Prelegeri academice din dogmatica ortodoxă. Partea generală și partea specială, ed. de Dr. E. Voiuțchi. Cernăuți 1887, 1889.
Comșa Gr.: Apostolatul laic. Arad 1933.
Constantinescu Eliodor: Apologeticum (Tertulliani), trad. R.-Vâlcii 1930.
Coppens Ios.: L'imposition des mains et les rites connexes, dans le N. Test. et dans l'église ancienne. Paris 1925.
Crisian (Crișan) I.: Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Union der Romänen in Siebenbürgen unter Leopold I. Hermannstadt 1882.
Cronț Gh.: Alegerea ierarhilor în biserica ortodoxă. București 1937.
Crusius M.: Turco-Graecia. Basel (Bâle) 1584.
Curopalata Codinus: De officialibus, în: C. Script. His. Byz. edit. B. G. Niebuhr. Bonn 1839.
Δαμαλᾶς N. M.: Περὶ διαρρυθμίσεως τῶν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Atena 1876.
Dragomir Silviu: Istoria desrobirei religioase a Românilor din Ardeal în sec. XVIII, vol. I—II. Sibiu 1920, 1930.

Dragomir Silviu: Fragmente din cronica sârbească a lui George Brancovici. Bucureşti 1924.

Duchesne E.: Le Stoglav ou les cent chapitres. Paris 1920.

Duchesne L.: Étude sur le Liber Pontificalis. Paris 1877.

Duchesne L.: Les canons de Sardique. Roma 1902.

Duchesne L.: Histoire ancienne de l'église, t. II, ed. III. Paris 1908.

Du Pin Ludovic Ellies: De antiqua ecclesiae disciplina dissertationes historicae. Coloniae Agrippinae 1691.

Enăceanu Gh.: Condica Sfântă, vol. I. Bucureşti 1886.

Erbiceanu C.: Istoria mitropoliei Moldaviei şi Sucevei. Bucureşti 1888.

Εὐταξίας I. Π.: Τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τὰ περὶ ἱερατικῆς ἐξουσίας, vol. I. Atena 1872.

Εὐταξίας I. Π.: Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, vol. I, ms. Atena 1895.

Φιλιππότης Εὐ. Δ.: Σύστημα ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, vol. I—II. Atena 1912, 1915.

Florovskii G.: Puti russkagho boghosloviia. Paris 1937.

Φραγκούδης Γ. Ε.: Ἱστορία τοῦ ἀρχεπισκοπικοῦ ζητήματος Κύπρου, (1900—1910). Alexandria 1911.

Freppel M.: Les péres apostoliques et leur époque, ed. IV. Paris 1885.

Friedberg Emil: Lehrbuch des katholischen u. evangelischen Kirchenrechts, ed. 6. Leipzig 1909.

Funk Fr. X.: Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen, vol. I. Paderborn 1897.

Funk Fr. X. u. Bihlmeyer Karl: Kirchengeschicte, I. Paderborn 1931.

Furtună D.: Preoţimea românească în secolul al XVIII-lea. Vălenii de Munte 1915.

Ganahl K. H.: Studien zur Geschichte des kirchlichen Verfassungsrechts ins X u. XI. Jhrdt. Innsbruck—Wien—München 1935.

Γεδεών Μ. I.: Πατριαρχικοὶ Πίνακες. Constantinopol 1890.

Gelasius: Kirchengeschichte, edidit M. Heinemann, bearb. von Gerhard Loeschcke. Leipzig 1918.

Genouillac Henri de: L'église chrétienne au temps de saint Ignace d'Antioche. Paris 1907.

Gerke Fr.: Die Stellung des ersten Clemensbriefes innerhalb der Entwicklung der altchristlichen Gemeindeverfassung u. des Kirchenrechts. Leipzig 1931.

Ghibu O.: Un anahronism şi o sfidare: Statul romano-catolic ardelean. Cluj 1931.

Ghidulianov (w) P.: Mitropolitî v piervîe tri vieka hristianstva. Moskva 1905.

Ghidalianov (w) P.: Vostocznîe Patriarhî. Iaroslav 1908.

Gillmann Franz: Das Institut der Chorbischöfen in Orient. München 1903.

Giobbio A.: L'intervento dei governi nelle elezioni dei Papi. Dall'anno 352 al 795. Studio storico-giuridico. Monza 1915.

Glanvell Victor Wolf von: Die Canones Sammlung des Cod. Vatic. lat. 1348. Wien 1897.

Gorciakow M. I.: Ţerkovnoe pravo. mss. Sanktpeterburg 1875.

Gottlob Theodor: Der abendländische Chorepiskopat. Bonn 1928.

Grabowski Ignacy: Prawo Kanoniczne wedlug nowegu kodeksu, ed. II. Lwów 1927.

Graf Georg: Ein Reformversuch innerhalb der koptischen Kirche in XII. Jhrdt. Paderborn 1923.

Grama Al.: Instituţiunile calvineşti în biserica românească din Ardeal. Blaj 1895.

Gretser Iacob: Commentariorum libri tres. adaus la Codin Curopalatul, ed. Niebuhr. Bonn 1839.

Haa e Felix: Die koptischen Quellen zum Konzil von Nicäa. Paderborn 1920.

Halecki Oskar: Un empereur de Byzance a Rome. Warszawa 1930.

Hallier Franciscus: De sacris electionibus et ordinationibus ex antiquo et novo ecclesiae usu, vol. I—III, ed. II. Romae 1739—1740.

Harnack A.: Die Quellen der sogenannten Apostolischen Kirchenordnung. Leipzig 1886.

Harnack A.: Enstehung u. Entwickelung der Kirchenverfassung u. des Kirchenrechts in d. 2 ersten Jhrdt. Leipzig 1910.

Harnack A.: Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten, ed. IV, vol. I—II. Leipzig 1924.

Harnack A.: Einführung in die alte Kirchengeschichte. (Das Schreiben der Römischen Kirche an die Korinthische aus der zeit Domitians) I Clemensbrief. Leipzig 1929.

Hatch Edwin: Die Gesellschaftsverfassung der christlichen Kirchen im Altertum, tradus de A. Harnack. Giessen 1883.

Hefele I. C.: Conciliengeschichte, vol. II—V. Freiburg im Breisgau 1858—1863.

Hefele Ch. Ios.: Histoire des conciles, trad. franceză, vol. I, t. I și II. Paris 1907.

Hergenröther I.: Photius Patriarch von Constantinopel, vol. III. Regensburg 1869.

Hergenröther Ph.: Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts, ed. II. Freiburg im Breisgau 1905.

Hilling N.: Die Verwaltung des kirchlichen Lehramts. Bonn 1916.

Hilling N.: Die preussischen Gesetze über die Vermögenverwaltung der katholischen Kirche. Bonn 1918.

Hinschius Paul: System des katholischen Kirchenrechts, vol. I—III. Berlin 1869—1883.

Hintz I.: Geschichte des Bisthums der griechisch-nichtunierten Glaubensgenossen in Siebenbürgen. Hermannstadt 1850.

Hlynka Leo: De potestate episcoporum, nec non praerogativis metropolitanae potestatis in bona ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis. Leopoli 1933.

Χριστοδούλου 'Απ.: *Δοκίμιον ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου*. Constantinopol 1896.

Χριστόφορος mitrop. de Leontopolis: *Τὸ ζήτημα κανονισμοῦ ἐκκλογῆς*. Alexandria 1933.

Hudal A.: Die serbisch-orthodoxe Nationalkirche. Graz u. Leipzig 1922.

Ioan, Arhimandrit: Opit kursa țerkovnagho zakonoviedieniia, vol. I—II, Sanktpeterburg 1851.

'Ιόκου (Jocu) Φ.: Σχέσεις 'Εκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν Ρωμουνίᾳ. Atena 1924.

Iorga N.: Istoria bisericii românești, ed. I, Vălenii de Munte 1908, 1909, ed. II, București 1929, 1932.

Iorga N.: Condica de hirotonii a mitropoliei Moldovei. București 1924.

Iorga N.: Byzance après Byzance. București 1935.

Ivan Iorgu D.: Bunurile bisericești în primele 6 secole. București 1937.

Ivanțov-Platonow: K isliedovaniiu o Fotie patriarhie Constantinopolskom. S. Peterburg 1892.

Iwanowicz I.: Über die historische Bedeutung des Basilianerodens in Galizien. Leipzig 1885.

Jacquier E.: La Doctrine des douze apôtres et ses enseignements. Lyon—Paris 1891.

Janin R.: Les églises orientales et les rites orientaux. Paris 1922.

Kaller Max.: Unser Laienapostolat. Leutesdorf am Rhein 1927.

Kazimirovici R. N.: Situația actuală de drept bisericesc a bisericilor ortodoxe răsăritene, trad. de U. Kovincici și N. Popovici. Arad 1927.

Kirch Conrad: Enchiridion fontium historiae ecclesiasticae antiquae. Freiburg im Breisgau 1910.

Kiss Emil: A Magyarországi g.-keleti szerb egyház szervezete. Budapest 1901.

Knopf Rudolf: Die Apostolischen Väter. I, Die Lehre der zwölf Aposteln. Die Zwei Clemensbriefe, erklärt. Tübingen 1920.

Koch Hugo: Cyprianische Untersuchungen. Bonn 1926.

Krasnojen M.: Dopolnenie k kratkomu ocierku țerkovnagho prava. Iuriev 1904.

Κρόντς Γ.: Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ περιουσία κατὰ τοὺς ὀκτὼ πρώτους αἰῶνας. Atena 1935.

Kuzniețcw N. D.: Preobrazovania v russkoi țerkvi. Moskva 1906.

Langen Ios.: Geschichte der Römischen Kirche von Leo I bis Nikolaus I. Bonn 1885.

Lapin P.: Sobor kak vîsșii organ țerkovnoi vlasti. Kazan 1909.

Lebiedev (w) A. P.: Ocierki istorii vizantiisko-vostocznoi țerkvi ot konța 11-go do polovinî 15-go vieka. Moskva 1892.

Lebiedev (w) A. P.: Istoria razdielienia țerkvei v IX, X i XI viekah. Moskva 1900.

Lebiedev (w) A. P.: Duhovienstvo drievnei vselienskoi țerkvi. Moskva 1905.

Lebiedev (w) A. P.: Ob uciastii mirian na soborah. Moskva 1906.

Leknițki I. M.: Osviașcenîi sobor v Moskvie v XVI—XVII viekah. Sanktpeterburg 1906.

Le Quien M.: Oriens Christianus, 2 vol. Paris 1740.

Lesviodax A. Geanoglu: Istoria bisericească pre scurt. București 1845.

Lietzmann Hans: Geschichte der Alten Kirche, vol I—II. Berlin u. Leipzig 1932, 1936.

Linck Heinrich: Zur Übersetzung u. Erläuterung der Kanones IV, VI, u. VII. des Konzils vom Nicaea. Giessen 1908.
Lingenthal E. Zachar. von: Über den Verfasser u. die Quellen des Pseudo-Photianischen Nomokanon in XIV Titeln. St. Petersburg 1885.
Lotockii (Lotoţkii) O.: Ukraiinski djerela ţerkovnogho prava. Varşava 1931.
Lotocki Aleksander: Autokefalja. (Zasady Autokefalji). Warszawa 1932.
Löning (Loening) E.: Geschichte der deutschen Kirchenrechts, 2 Bde. Strassburg 1878.
Lupaş I.: Mitropolitul Andreiu baron de Şaguna. Sibiu 1909.
Lübeck Konrad: Die kirchliche u. weltliche Eparchialverfassung des Orients zur Zeit des Concils vom Nicea, 325. Marburg 1901.
Macarie (Macaire Boulgakoff): Théologie dogmatique orthodoxe. Traduite par un russe, t. II. Paris 1860.
Macarii (Bulgakow): Istoria russkoi ţerkvi, t. IV sq., ed. I. St. Peterburg 1857—1883.
Majocchi Rodolfo: La dottrina dei dodici Apostoli con versione e commenti, ed. II. Modena 1886.
Mangra V.: Mitropolitul Sava II, Brancovici. Arad 1906.
Marca Petrus de: De concordia sacerdotii et imperii. Francofurti 1708.
Mateiu I: Contribuţiuni la istoria dreptului bisericesc, vol. I. Bucureşti 1922.
Mateiu I.: Mirenii şi drepturile lor în biserică. Cluj 1938.
Mayr Kaspar: Katholische Aktion im Werden. Wien 1924.
Melchisedek episcop: Studiu despre ierarhia şi instituţiunea sinodală în biserica ortodoxă română. Bucuresci 1883.
Μεταξάκης Μελέτιος: Αἱ ἀξιώσεις τῶν ἀραβοφώνων ὀρθοδόξων τῆς Παλαιστίνης. Constantinopol 1909.
Meteş Ştefan: Istoria bisericii şi a vieţii religioase a Românilor din Ardeal şi Ungaria, vol. I, p. la 1700. Arad 1918.
Meteş Ştefan: Viaţa bisericească a Românilor din Ţara Oltului. Sibiu 1930.
Meteş Ştefan: Istoria bisericii româneşti din Transilvania, vol. I. Sibiu 1935.
Mihalcesco I.: La Theologie Symbolique, au point de vue de l'église orthodoxe orientale. Bucarest—Paris 1932.

Mihălcescu I.: Dogma soteriologică, note după curs. Bucureşti 1926.

Milaş N.: Dreptul Bisericesc oriental, trad. rom. de D. I. Cornilescu, V. Radu, revăz. de I. Mihălcescu. Bucureşti 1915.

Minasi Ignazio: La dottrina dei dodici Apostoli. Roma 1891.

Mişcenko T. I.: K voprosu o sostavie naşegho ţerkovnagho sobora i o znacenii na nem episkopov. Varşava 1911.

Mişcenko T. I.: K voprosu o sostavie predstoiaşcegho sobora russkoi ţerkvi. Kiev 1906.

Mitrofanovici V., T. Tarnavschi, N. Cotlarciuc: Liturgica bisericii ortodoxe. Cernăuţi 1929.

Muckermann Fr.: Katholische Aktion. München 1929.

Nandriş Gr.: Un document privitor la împărţirea mitropoliei Ţării Româneşti, 1372, în: Inchinare lui N. Iorga. Cluj 1931.

Niebecker E.: Das allgemeine Priestertum der Gläubigen. Paderborn 1936.

Nistor I.: Istoria bisericii din Bucovina. Bucureşti 1915.

Nürnberger A.: Über den von Bryennios aufgefundenen Text der Zwölf-Apostel-Lehre. Neisse 1890.

Nürnberger A.: Über eine ungedruckte Kanonensammlung aus dem 8 Jhrd. Neisse 1890.

Onişor V.: Istoria dreptului român. Cluj 1921.

Origenes: Homilien zum Hexateuch in Rufins Übersetzung, pars I, Die Homilien zu Genesis, Exodus u. Leviticus, vol. VI. Leipzig 1920.

Ostroumov (w) M.: Vvedenie v pravoslavnoe ţerkovnoe pravo, vol. I. Harkow 1893.

Ottaviani A.: Institutiones iuris publici ecclesiastici, 2 vol., ed. II. Roma-Vatican 1935—36.

Παπαδόπουλος Γ.: Ἡ σύγχρονος ἱεραρχία τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, vol. I. Atena 1895.

Παπαδόπουλος Χρυσ. Α.: Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολυμῶν. Ierusalim şi Alexandria 1910.

Pavlow A. S.: Ob uciastii pastvî v dielah ţerkvi. Kazan 1866.

Pavlow A. S.: Kurs ţerkovnagho prava. izd. I. M. Gromoglasow, Sviato-Troiţkaia Sergieva Lavra 1902.

Păcăţian T. V.: Cartea de aur, vol. I, ed. II. Sibiu 1904.

Pâclişanu Zenovie: Alegerea arhiereilor, notiţe istorice. Blaj 1920.

Petruşevici A. S.: Arhieratikon kievskoi mitropolii s polovirî XIV stolietia po spisku s konţa XVI stolietia. Lwów 1901.
Pfannmüller Gustav: Die kirchliche Gesetzgebung Iustiniars. Berlin 1902.
Phillips G.: Lehrbuch des Kirchenrechts, zweite Abtheilung. Regensburg 1862.
Planck G. J.: Geschichte der christlich-kirchlichen Gesellschafts-Verfassung, vol. I—IV. Hannover 1803—1806.
Pocitan Vasile: Compendiu de drept bisericesc. Bucureşti 1898.
Pokrovski A. I.: Soborî drievniei ţerkvi. Epoha piervîch trieh viekov. Sergiev Posad 1915.
Popea N.: Metropolitul Andreiu baron de Şaguna. Sibiu 1879.
Popesca Nae M.: Dionisie mitropolitul Ungrovlahiei. Bucureşti 1914.
Popescu T. M.: Primii didascali creştini. Bucureşti 1932.
Popovici Constantin: Fontânele şi codicii dreptului bisericescu ortodoxu. Cernăuţi 1886.
Popovici Eusebie: Istoria bisericească universală, ed. II, vol. I—IV. Bucureşti 1925—1928.
Popoviciu George: Istoria Românilor Bănăţeni. Lugoj—Budapesta 1904.
Popoviciu N.: Manual de drept bisericesc ortodox oriental, vol. I, part. I—II. Arad 1926.
Popoviciu N.: Opinii asupra proiectului de modificare a legii şi statutului pentru organizarea bisericii ortodoxe române. Sibiu 1936.
Popovschi N.: Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea, subt Ruşi. Chişinău 1931.
Preobrajenski N. V.: Ţerkovnîia reforma. Sanktpeterburg 1905.
Puşcariu Ilarion: Metropolia Românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania. Sibiu 1900.
Radic (Radici) Emilian: Die Verfassung der orthodox-serbischen Particular-Kirche von Karlovitz. Prag 1880.
Radic (Radici) Radoslav: Die Verfassung der ortodox-katholischen Kirche bei den Serben in Osterreich-Ungarn, vol. I. Werschetz 1877.
Raici Ioan: Istoria raznîh slavenskih narodov, naipace Bolgarov, Horvatov i Serbov, vol. IV, ed. II. Buda 1823.
Ῥάλλης Κ. Μ.: Περὶ μεταθέσεως ἐπισκοπῶν, κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Atena 1898.

Ῥάλλης Κ. Μ.: Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον. Atena 1920.

Ῥάλλης Κ. Μ.: Ἐγχειρίδιον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, vol. I. Atena 1927.

Ῥάλλης Κ. Μ.: Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1672, μέχρι τοῦ ἔτους 1850. (în Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1931). Atena 1931.

Ῥάλλης Κ. Μ.: Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀρχιεπισκόπων τῆς αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς Α' Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν, ἀπὸ τοῦ ιζ' αἰῶνος. (în Πρ. τῆς Ἀκ. Ἀθηνῶν 1931). Atena 1931.

Ῥάλλης Κ. Μ.: Περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος τοῦ οἰκονόμου. (în Πρ. τῆς Ἀκ. Ἀθηνῶν 1932). Atena 1932.

Ῥάλλης Κ. Μ.: Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1645 μέχρι τοῦ ἔτους 1827, (în Πρ. τῆς Ἀκ. Ἀθηνῶν). Atena 1932.

Ῥάλλης Κ. Μ.: Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐν Σερβίᾳ ἀρχιερέων ἀπὸ ἀρχομένου τοῦ Ιη' αἰῶνος μέχρι ὑπερμεσοῦντος τοῦ ιθ' αἰῶνος. (în Πρ. τῆς Ἀκ. Ἀθηνῶν 1933). Atena 1933.

Ῥάλλης Κ. Μ.: Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν μητροπολιτῶν Οὐγκροβλαχίας ἀπὸ μεσοῦντος τοῦ ιδ' αἰῶνος μέχρι μεσοῦντος τοῦ ιθ' αἰῶνος. (în Πρ. τῆς Ἀκ. Ἀθηνῶν). Atena 1934.

Reinhold G.: Praelectiones de Theologia Fundamentali, vol. I, II. Viennae 1905.

Reli Simeon: Din viața religioasă și bisericească a Sucevii în secolele XVII—XIX. Cernăuți 1931.

Richter E. L.: Lehrbuch des katholischen u. evangelischen Kirchenrechts, ediția VII. Leipzig 1874.

Ritschl Otto: Cyprian von Karthago und die Verfassung der Kirche. Göttingen 1885.

Rossetti Scarlatu: Cuventu rostitu de comitele Rossetti Scarlatu în ședința publică a senatului din 15 Fevruarie assupra proectului de lege pentru numirea mitropoliților și episcopilor în România. Bucuresci 1865.

Rostworowski Jan: Charakter i znaczenie biskupstwa w pierwszych dwóch wiekach dziejow kosciola. Kraków 1925.

Sägmüller J. B.: Die Bischofswahl bei Gratian. Köln 1908.

Sägmüller J. B.: Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts, ed. II. Freiburg im Breisgau 1909.

Sägmüller J. B.: Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts, ed. IV, vol. I, pars III. Freiburg im Breisgau 1930.

Σακκελαρόπουλος Μελέτιος: Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον. Atena 1898.

Schermann T.: Die allgemeine Kirchenordnung frühchristliche Liturgien u. kirchliche Überlieferung, pars I et II. Paderborn 1914, 1915.

Schmitz Peter P.: Das kirchliche Laienrecht nach dem Codex Juris Canonici. Münster 1927.

Schneider-Windmüller Wilhelm: Staat u. Kirche im Defensor Pacis des Marsilius von Padua. Bonn 1934.

Schröcker Sebastian: Die Kirchenpflegschaft. Die Verwaltung der Niederkirchenvermögen durch Laien seit dem ausgehenden Mittelalter. Paderborn 1934.

Schwartz Eduard: Die Kanonessammlung des Iohannes Scholastikos. München 1933.

Scriban Filaret: Istoria bisericească a Românilor pe scurtu, (publ. de Iosif Bobulescu). Iassy 1871.

Scriban Neofit: Necesitatea clerului în societate (însoțită de Constituțiunea clerului ortodocs din Transilvania). Iași 1859.

Scriban Neofit: Nelegalitatea și defectuozitatea proiectului de lege pentru alegerea mitropoliților și a episcopilor din Principatele-Unite. Iași 1861.

Sidarous S.: Les Patriarcats dans l'empire ottoman. Paris 1907.

Sieniatycki M.: Poczatki hierararchii kościelnej. Lwów 1912.

Silbernagel Isidor: Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämmtlicher Kirchen des Orients, ed. II. Regensburg 1904.

Sniegarov (w) I.: Istoria na Ohridskata arhiepiscopiia, vol. I. Sofiia 1924.

Soden, Hans Freiherr von: Die Cyprianische Briefsammlung. Leipzig 1904.

Sohm Rudolph: Kirchenrecht, vol. I. Leipzig 1892.

Sokolow Pl.: Țerkovnoimușciestvennoe pravo v greko-rimskoi imperii. Novgorod 1896.

Sokolow Pl.: Ruskii arhierei iz Vizantii i pravo iegho naznacenia do naciala XV-gho vieka. Kiev 1913.

Sokolow I. I.: Konstantinopolskaia țerkov v XIX viekie, vol. I. Sanktpeterburg 1904.

Sokolow I. I.: Izbranie patriarhov v Vizantii s polovinî IX — do polovinî XV vieka (843—1453). Sanktpeterburg 1907.

Sokolow I. I.: Eparhialnoe upravlenia v pravie i praktikie konstantinopolskoi țerkvi nastoiașciagho vremeni. Sanktpeterburg 1914.

Staudenmaier F. A.: Geschichte der Bischofswahlen. Tübingen 1830.

Stăniloae D.: Inzadar: Statutul Organic e şagunian. Sibiu 1933.

Steccanella Valentino: Delle elezioni popolari nella chiesa (Discussione storica, canonica, pratica). Prato 1878.

Stinghe Sterie: Istoria besérecei Şchéilor Braşovului (manuscript dela Radu Témpé). Braşov 1899.

Storz Hermann: Staat u. katholische Kirche in Deutschland im Lichte der Würzburger Bischofsdenkschrift von 1848. Bonn 1934.

Suciu V.: Teologia dogmatică fundamentală, ed. II, vol. II. Blaj 1927.

Suvorow N.: Kurs ţerkovnagho prava, vol. II. Iaroslaw 1890.

Suvorow N.: Uciebnik ţerkovnagho prava, ed. III. Moskva 1908.

Szalay László: A Magyarországi Szerb Telepek jogviszonnya az államhoz. Pest 1861.

Şaguna A.: Promemorie despre dreptul istoric al autonomiei bisericeşti naţionale a Românilor din relegea răsăriteană, în cezaro-regeştile provincii ale Monarhiei Austriace. Sibiu 1849.

Şaguna A.: Adaosu la Promemoria despre dreptul istoric al autonomiei bisericeşti naţionale a Românilor de relegea răsăriteană, în cezaro-regeştile provincii ale Monarhiei Austriace. Sibiu 1850.

Şaguna A.: Elementele dreptului canonic. Sibiu 1854.

Şaguna A.: Istoria bisericii ortodoxe răsăritene universale, 2 vol. Sibiu 1860.

Şaguna A.: Anthorismos. Sibiu 1861. Ediţia germană. Sibiu 1863.

Şaguna A.: Compendiu de dreptul canonic, ed. III. Sibiu 1913.

Şesan V.: Proiect de unificare a organizaţiei bisericii autocefale ortodoxe din România întregită. Cernăuţi 1920.

Şesan V.: Biserica ortodoxă rusă de după răsboiu. Part. I. Biserica rusă pe teritoriul U. R. S. S. Cernăuţi 1937.

Şmurlo E.: Le saint Siège et l'Orient orthodoxe russe, 1609—1654. Prague 1928.

Θεοδώρητος τοῦ Κύρου: Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία. ἐκδ. Ζ. Ἐσφηγμενίτης. Atena 1902.

Ternovskii F. A.: Grekovostocznaia ţerkov v period vselienskich soborov. Kiev 1883.

Teutsch Fr.: Die kirchlichen Verhältnisse Siebenbürgens. Halle a. S. 1906.

Thomassinus L.: Vetus et nova ecclesiae disciplina, t. VI, VII, VIII, X, ediția din Napoli 1772, t. V, ediția din Mainz 1787.

Van-Espen Z. Bernard: Jus ecclesiasticum universum, 4 vol. Lovanii 1753.

Βαφεΐδης Φ.: Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, vol. III. Constantinopol 1912.

Veritas: A magyarországi románok egyházi, iskolai, közmüvelödesi, közgazdasági intézményeinek és mozgalmainak ismertetése. Budapest 1908.

Vidal Petrus (și Franciscus Xav. Wernz): Jus canonicum, t. II, t. IV, vol. II. Romae 1923, 1935.

Voileanu M.: Momente din viața bisericească. Sibiu 1902.

Voileanu M.: Icoane din viața bisericii, anul 1804. Sibiu 1926.

Völker Karl: Kirchengeschichte Polens. Berlin u. Leipzig 1930.

Βρυέννιος Φ.: Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος ἐπισκόπου Ρώμης αἱ δύο πρὸς Κορινθίους ἐπιστολαί. Constantinopol 1875.

Vromant G.: De bonis ecclesiae temporalibus. Louvain 1927.

Walter Ferd.: Lehrbuch des Kirchenrechts, ed. XIV. Bonn 1871.

Walter Ioh. von: Die Geschichte des Christentums, Bd. I, I Halbband: Das Altertum. Gütersloh 1932.

Waltzing J. P.: L'Apologetique de Tertullien. Paris 1911.

Will Iosef: Handbuch der Katholischen Aktion. Freiburg im Breisgau 1934.

Wolinski Ianusz: Polska i kosciól prawoslawny. Lwów 1936.

Zaikin V.: Uciastie svietskagho elementa v țerkovnom upravlenii, vîbornoe nacialo i sobornosti v Kievskoi mitropolii v XVI i XVII viekah. Varșava 1930.

Zankow St.: Die Verfassung der bulgarischen orthodoxen Kirche. Zürich 1918.

Zankow St.: Die Verwaltung der bulgarischen orthodoxen Kirche. Halle 1920.

Zankow (Țankow) St.: Ustroistvo na rumânskata pravoslavna țîrkva. Sofiia 1926.

Zankow St.: Das orthodoxe Christentum des Ostens. Berlin 1928.

Zankow (Țankow) St.: Polojenieto i uredbata na nai-novitie pravoslavni țîrkvi. Sofiia 1929.

Zaozierskii N.: O țerkovnoi vlasti. Sergiev-Posad 1894.

Zaozierskii N.: Şto esti pravoslavnoi prihod i ciem on doljen bîti. Sergiev-Posad 1912.
Ζάχος Π.: Νομοκανονικὴ μελέτη περὶ τῶν σχέσεων ἐκκλησίας καὶ πολιτείας. Trikala 1911.
Zechmeister August: Der Christ in der Endzeit. Die Position des Laien in der Kirche. Zürich 1937.
Zhishman Jos.: Die Synoden und die Episcopal-Ämter in der morgenländischen Kirche. Wien 1867.
Zhishman Jos.: Das Stifterrecht in der morgenländischen Kirche. Wien 1888.
Ζῶτος Α. Δ.: Ἰωάννης ὁ Βέκκος. München 1920.
Fără autor: Pravda o vîbornom nacialie v duhovienstvie. S. Peterburg 1871.
Fără autor: Pravoslavie i Austro-Ugarskih srba ţerkveno-şkolski sabori od 1864 do 1872 godine. U Beogradu 1872.
Fără autor: Sînta Scriptură lămurind singură îndestul regularea referinţelor noastre bisericesci de'n Bucovina. Cernăuţi 1864.

C) Reviste, publicaţiuni periodice şi ziare

Ἀπόστολος Βαρνάβας, organul oficios al bisericii din Cipru, an. 1933.
Ἁρμονία — ziar, Constantinopol 1867, nrii 434—461. „Περὶ τῆς μετοχῆς ἣν λαμβάνει τὸ ποίμνιον εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας, καὶ περὶ τῆς κοινωνικῆς σημασίας", traducere din ruseşte a scrierii canonistului *A. Pavlow*: „Ob uciastii pastvî v dielah ţerkovnîh, po pravilam drievnei ţerkvi i o kanoniceskom znacenii iegho", publicat în revista Hristianskoe C(z)tenie, an. 1861, II, p. 341—310, S. Peterburg, şi apoi aparte sub titlul: Ob uciastii pastvî v dielah ţerkvi. Kazan 1866.[1]
„Biserica Ortodoxă Română", rev. Sf. Sinod al bisericii ortodoxe române. Bucureşti an. 1922, Aug. p. 839—849. *Şt. Berechet*: Mirenii în biserica universală şi în cele slave ortodoxe.
— an. 1922. Oct., Nov., Dec. şi an. 1923, Februarie, Iulie. „Statutul pentru administrarea bisericii ruseşti" din anul 1917—1918, trad. de Ic. *C. Nazarie*.
— an. 1922, Dec. şi an. 1923, Ian. „Statutul bisericii bulgare ortodoxe", din an. 1921 tradus de *Şt. Berechet*.

[1] In traducerea grecească, „kanoniceskom" s'a redat greşit prin „κοινωνικῆς", în loc de κανονικῆς.

— an. 1934, p. 497—506. P. S. *Tit Simedrea*: „Legea și statutul bisericii ortodoxe sârbe.

Boghoslovskii Viestnik, revista Academiei Teologice din Moscova. Moskva an. 1897, nr. 2, p. 42 sq., nr. 3 p. 250 sq. și nr. 4 p. 373 sq. Studiul lui *A. Papkow*: Drievne-russkii prihod.

— an. 1903, nr. 4, p. 687 sq. *N. Zaozierskii*: O sriedstvah usileniia vlasti nașegho vîssagho țerkovnagho upravlieniia.

— an. 1905, nr. 12, p. 698 sq. „Piervaia otvietnaia dokladnaia zapiska sviatieișemu pravitelstvuiușcemu sinodu".

— an. 1905, nr. 12, Dec., p. 710—777. *N. P. Aksakow*: Vsețerkovnîi sobor i vîbornoe nacialo.

— an. 1906, nr. 1, Ian., p. 195 sq. *V. Mîștin*: Pravo rieșaiușciagho gholosa i pravo bolșinstva na țerkovnom soborie.

— an. 1906, nr. 1, Ian., p. 124—144. *N. Zaozierskii*: Proiekt organizații țerkovnagho ustroistva na nacialah patriarșe sobornoi formî.

— an. 1906, nr. 2, Febr., p. 263—283. *N. Dobronravow*: Uciastie klira i mirian na soborah v piervîie deviati viekov hristianstva.

— an. 1906, nr. 2, Febr., p. 323—344. *N. Romanskii*: Institut blaghocinnîh i vîbornoe nacialo v primienenii k russkoi țerkovnoi administrații.

— an. 1906, nr. 9, Sept., p. 108—151. *A. Pokrovskii*: O soborah Iugo-Zapadnoi Rusi XV—XVII viekov.

— an. 1906, nr. 10, Oct., p. 254—297. *N. Kuzniețow*: K voprosu ob uciastii duhovienstva i naroda v vîsșem țerkovnom upravlienii.

— an. 1906, nr. 10, Oct., p. 326—360, nr. 11 (Nov.) p. 467—502, nr. 12, Dec., p. 631—682. *N. Kaptierew*: Țar i țerkovnîe moskovskie soborî XVI i XVII stolietii.

— an. 1906, nr. 12, Dec., p. 802—820. *I. Andreiew*: Konstantinopolskaia țerkov v XIX viekie.

— an. 1907, nr. 3, Martie, p. 460—474. *A. Lebiediew*: Po voprosu o proishojdenii piervohristianskoi ierarhii.

— an. 1907, nr. 4, Aprilie, p. 639—661 sq. *N. Zaozierskii*: Smîsl i znacenie t. n. 13 pravila Laodikiiskagho sobora.

— an. 1907, nr. 4, Aprilie, p. 662—681. *N. Popow*: Vizantiiskie patriarhi.

— an. 1908, nr. 9, Sept., p. 67—102, nr. 10, Oct., p. 269—297. V. *Mîşţin*: Otnoşenie ţerkovnagho ustroistva k stroiu obşcestvennomu i gosudarstvennomu v pierviie dva vieka.

— an. 1908, nr. 11, Nov., p. 386—399. *N. Zaozierskii*: K voprosu o smîsl i znacenie t. n. 13 pravila Laodikiiskagho sobora.

Échos D'Orient, 1934, Aprilie—Iunie. Istanbul 1934.

Ἐκκλησία, oficiosul bisericii greceşti. Atena, an. 1930, nr. 48 şi 50. K. Δυοβουνιώτης: Οἱ λαϊκοὶ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ.

— an. 1931, nr. 3, 4, 5, 7. Π. Ν. Τρεμπέλας: Οἱ λαϊκοὶ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ.

Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, revistă a patriarhiei din Constantinopol, an. 1882, nr. 15 şi an. 1921.

Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, oficiosul patriarhiei din Alexandria, an. 1909. Alexandria (Egipt).

— an. 1932 p. 131 sq. art. „Κανονισμὸς τοῦ ῥωμαϊκοῦ πατριαρχείου Ἱεροσολύμων".

Godişnak i kalendar srpske patriiarşiie, Beograd, an. 1933, p. 87—92. *R. Kazimirovici*: Pravni polojai pravoslavne srpske patriiarşiie u kralievini Iugoslavii.

Γρηγόριος Παλαμᾶς, revista arhiepiscopiei din Tesalonic. Tesalonic 1920.

Hristianskoe C(z)tenie, prima revistă a Academiei Teologice din S. Peterburg, an. 1850, I, p. 12 sq. *Episcop Ioan de Smolensk*[1]: Pravila piervagho vselienskagho sobora n keiskagho.

— an. 1852, I, p. 301, 353 sq., II, p. 11, 238, 529. *Anonim*: Sviedieniia o soborah bîvşih v russkoi ţerkvi v XIV i XV, stolietiiah.

— an. 1860, II, p. 382 sq. *A. Parvow*: Izlojenie kanoniceskih postanovlienii o pravoslavnom klirie, ili bielom duhovienstvie.

— an. 1861, II, p. 341—410. *A. Pavlow*: Ob uciastii pastvî v dielah ţerkovnîh, po pravilam drievnei ţerkvi i o kanoniceskom znacenii iegho.

— an. 1869, II, p. 191, 378, 795, 981 sq. *T. Barsow*: O vselienskih soborah.

— an. 1877, II, p. 683 sq. *T. Barsow*: O pravilah Karthaghenskagho sobora.

[1] Cunoscutul canonist rus, fost arhimandritul Ioan Sokolow.

— an. 1881, II, p. 42 sq. *M. Arhanghelskii*: O sobornom Ulojenii ţariia Aleksieia Mihailovicia 1649 g. v otnoşenii k pravoslavnoi russkoi ţerkvi.

— an. 1896, II, p. 210 sq., an. 1897, I, p. 557 sq. *T. Barsow*: Sinodalnîia uczrejdieniia priejniagho vremeni.

— an. 1898, p. 873—916. *I. Palmow*: Osnovnîia certî ţerkovnagho ustroistva u pravoslavnîh Rumîn v Avstro-Ugrii.

— an. 1899, p. 372 sq. *K. Harlampovici*: Zapadnorusskiia ţerkovnîia bratstva i ih prosvietitelnaia dieiatelnosti v konţie XVI i nacialie XVII v.

— an. 1906, I, p. 70—93, II, p. 238—255. *I. Liknitkii*: Osviaşcennîi sobor v Moskvie v XVI—XVII viekah.

— an. 1906, II, p. 177 sq. *N. Nikolskii*: K voprosu o ţerkovnoi reformie.

Internationale Kirchliche Zeitschrift. Zürich an. 1937, Ianuarie—Martie.

Kievskaia Starina, revistă kioviană. Kiev, an. 1882, nr. 4, p. 166 sq. *K. Bereza*: Vîbornîe sviaşcenniki.

— an. 1887, nr. 7, p. 573 sq. *A. Vostokow*: Akt izbranîa Varlaama Iasinskagho arhimandritom Kievo-Pecerskagho monastîra.

— an. 1893, nr. 11, p. 325. *B. G.*: Doghovor sviaşcennika s prihojanami sto liet nazad.

— an. 1895, nr. 11, p. 50 sq. *P. Orlovskii*: K istorii iujnorusskagho duhovienstva.

— an. 1895, nr. 11, p. 53 sq. *A. Polniţkii*: Izbranie prihojanami sviaşcennika.

— an. 1896, nr. 4, p. 2—8. *A. L.*: Doghovor prihojan s pricztom o zamienie platî za treboispolnienie opredielennîm jalovaniem, 1834 g.

— an. 1898, nr. 1, p. 11—12. *Anonim*: Akt ob izbranii selskagho sviaşcennika 1713 g.

— an. 1899, nr. 3, p. 397 sq. *D. B.*: Kievskii mitropolit Rafail Zaborovskii i iegho mierî k ispravleniiu duhovienstva.

— an. 1900, nr. 5, p. 270 sq. *V. Hranevici*: Vîbornoe nacialo v sriedie Volînskagho duhovienstva v konţie 18 i nacialie 19 vieka.

— an. 1901, nr. 1, p. 115—124. *I. L. i S. Rkliţkii*: Doghovor prihojan s sviaşcennikami v staroi Malorossii.

— an. 1904, nr. 2, p. 52 sq. *A. Şr-ko*: Doghovor prihojan s izbrannîm imi sviaşcennikov.

— an. 1904, nr. 6, p. 105 sq. *V. Hranevici*: Odobritelnîia svidietelstva dlia kandidatov sviaşcenstva na Volîni.

— an. 1905, nr. 1, p. 10 sq. *V. Modzalevskii*: Doghovor prihojan sela Bielousovski s sviaşcennikom 1742 g.

Νέα Σίων, revista patriarhiei din Ierusalim, an. 1907, 1933.

Orientalia Christiana Periodica, vol. I, nr. 1—2, revistă. Roma, an. 1935, p. 164—203. „Les idées et les faites a Byzance au XI-e siècle". („Alexiada" Anei Commena).

Ὀρθοδοξία, revista patriarhiei din Constantinopol, an. 1933, Aug.

— an. 1933, Sept. până an. 1938, Ian. Γερμάνος Σάρδεων (mitrop. al Sardelor): Συμβουλὴ εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς καταλόγους ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως καὶ ἑξῆς.

Πάνταινος, revistă a patriarhiei din Alexandria, an. 1910, 1929—1933.

Pravoslavnoe Obozrienie, revistă. Moskva, an. 1866, III, nr. 9, p. 1—35, nr. 10, p. 131—169. *P. Znamenskii*: Prihodskoe duhovienstvo na Rusi.

— an. 1871, I, p. 367 sq. *N. Sokolow*: Prkatika ţerkovnagho suda na vselienskih i pomiestnih soborah.

— an. 1874, II, nr. 7—12. *M. E. Ksanf*: Organî eparhialnagho upravlieniia v drievniei Rusi.

— an. 1884, p. 124 sq. *I. Palimpsestow*: Gholos mirianina po povodu postanovleniia moskovskagho gubernskagho ziemskagho sobraniia ob izbraniia sviaşcennikov prihodami.

Pravoslavnii Sobiesiednik, revista Academiei Teologice din Kazan. Kazan, an. 1858, I, p. 169 sq. *Anonim*: „Upravlienie vselienskoi hristovoi ţerkvi".

— an. 1859, II, p. 121 sq., 241 sq. *Anonim*: „Ţerkovnîia postanovlieniia o sviaşcenstvie".

— an. 1860, II, p. 107 sq. *Anonim*: Stoglavnîi sobor.

— an. 1863, I, p. 174, 244 sq. *P. Z.*: Zamietki kazatelno ustroistva drievniei novgorodskoi ierarhii.

— an. 1863, I, p. 221 sq. *Anonim*: Opriedieleniia Vladimirskagho sobora 1274 g.

— an. 1863, II, p. 344 sq. *Anonim*: Opriedieleniia Moskovskagho sobora 1503 g.

— an. 1863, III, p. 113 sq. *Anonim*: Opriedieleniia sobora Vilenskagho, 1509 g.

— an. 1863, III, p. 211 sq. *A. G.*: Opriedieleniia Moskovskagho sobora 1666—7 gg.

— an. 1864, I, p. 416 sq. *A. Grenkow:* Opriedieleniia Moskovskagho sobora 1675 g.

— an. 1865, II, p. 9 sq. *Anonim:* Pravila mitropolita Kipriana (1376—1406).

— an. 1866, I, p. 88 sq. *Anonim:* Pravila mitropolita Fotiia (1410—1431).

— an. 1866, II, p. 124 sq. *Anonim:* O postuplenii v Rossii na ţerkovnîia doljnosti v XVII i XVIII stolietiiah.

— an. 1871, III, p. 52 sq. *T. V. Znamenskii:* Prihodskoe duhovienstvo v Rossii so vremeni reformî Petra.

— an. 1908, Maiu, p. 596—608, Iunie p. 747—77, Sept., p. 281—305. *I. S. Berdnikow:* Smîsl XIII-gho pravila Laodikiiskagho sobora.

— an. 1908, Martie p. 354—383, Aprilie p. 480—498, Maiu —Iunie p. 571—587, Iulie—August p. 181—207, Sept. p. 332 362, Oct. p. 457—499, Nov. p. 570—583, Dec. p. 669—688. *P. Lapin:* Sobornîi prinţip v vostocznîh patriarhatah.

Pribavlieniia k Ţerkovnîm Viedomostiam, an. 1906, nr. 4, p. 155—163. *A. Papkow:* Nieobhodimîia mierî dlia okonciatelnagho vostanovlieniia pravoslavnagho prihoda.

Raze de lumină, revista studenţilor Facultăţii de Teologie din Bucureşti. Bucureşti an. 1934, nr. 5, Nov.—Dec. *I. Răuţescu:* Formalităţile pentru hirotonia unui preot acum 100 de ani.

Revista Teologică. Sibiu, an. 1924, nr. 2—3. *N. Glubokowskii:* Ortodoxia în esenţa ei, trad. de N. Colan.

— an. 1937 Sept. *E. Cioran:* O instituire de preot acum o sută de ani.

Srbski Lietopis. U Budimu, an. 1859, I, p. 1—51. *I. Giorgievici:* Zakon ţareva: Konstantina Velikog, Iustiniana i Stefana Duşana.

Strannik, revistă, St. Peterburg an. 1884, II, nr. 6, p. 218—234. *N. Markow:* K voprosu o vîbornom nacialie v primienenii k duhovienstvu.

— an. 1884, nr. 7, p. 490—512. *N. Markow:* Pravoslavnîi prihod v avstriiskih vladieniiah, iegho organizaţiia i ustroistvo.

— an. 1902, II, p. 272. *N. Priklonskii:* K voprosu ob uciastii obşciestva v dielah ţerkvi.

Trudî Kievskoi Duhovnoi Akademii, revista Academiei Teologice din Kiev. Kiev, an. 1860, II, p. 169 sq. *Anonim:* Cernigovskie ierarhi.

— an. 1871, III, p. 225—273 şi p. 484—550. *G. Markevici:* Vîbornoe nacialo v duhovienstvie v drievnie-russkoi, preimuşcestvenno iugo-zapadnoi ţerkvi, do reformî Petra I.

— an. 1878, nr. 2, p. 1—60. *I. Malîşevskii:* O ţerkovno-prihodskih popecitelstvah.

— an. 1902, nr. 5, p. 134—145. *Th. (F.) Titow:* Postanovlienie v diakona i sviaşcennika i izbranie episkopa v drievnei zapadnorusskoi ţerkvi ili Kievskoi mitropolii v XIV—XVI v. v.

— an. 1906, I, nr. 1, p. 17 sq. *V. Zavitnievici:* Iz sistemî filosofsko-boghoslovskagho mirovozrieniia A. S. Homiakova.

— an. 1906, I, nr. 1, p. 50 sq. *Th. (F.) Mişcenko:* O sostavie pomiestnagho sobora vserossiiskoi ţerkvi.

— an. 1906, Febr. p. 301—316. *Th. (F.) Titow:* Zapiski o russkih pomiestnîh soborah.

— an. 1906, II, nr. 5, p. 116—134 şi Oct. p. 136—185. *V. Zavitnievici:* Kriticeskii razbor „osobagho mnieniia" prof. I. S. Berdnikova, po voprosu o sostavie sobora.

— an. 1906, II, nr. 5, p. 116 sq. Otdielnoe mnienie menşinstva czlenov I otd. predsobornagho prisutstviia po voprosu o sostavie sobora.

Ţerkovnîia Viedomosti, i pribav. revista oficială a Sf. Sinod rus. S. Peterburg, an. 1906, nr. 4, p. 171 sq. Mnienie episkopa *Alexia* Vologhodskagho.

— an. 1906, nr. 16, 17, 18 sq., an. 1907, nr. 2 sq. Jurnalî i protokolî predsobornagho prisutstviia.

— an. 1907, nr. 2, p. 53 sq. *M. Ostroumow:* Vnimaniu pravoslavnagho obşciestva.

— an. 1907, nr. 4, p. 142 sq. *E. V. Barsow:* Novieişie tolkovniki drievnih sobornîh pravil.

— an. 1907, nr. 6. Osoboe mnienie mitrop. *A. Hrapoviţkagho*

— an. 1907, nr. 3, 4, 6, 8—12, p. 95—99, 146—151, 250—255, 352—361, 407—414, 450—455, 488—499, 537—541. *A. Papkow:* O blagoustroienii prihoda.

— an. 1907, nr. 8, 9, 10, p. 346. *I. S. Berdnikow:* Kommentarii g. Papkova i anonimagho avtora na sujdenila predsobornagho prisutstviia po voprosu o reformie pravoslavnagho prihoda.

— an. 1907, nr. 13, p. 584 sq. *P. Mudroliubow :* K voprosu o pravoslavnom prihodie.

— an. 1907, nrii 13—28, p. 573 sq. *I. S. Berdnikow :* Şto nujno dlia obnovlieniia pravoslavnagho russkagho prihoda.

— an. 1907, nr. 15, p. 117—156. Doklad *N. D. Kuznieţova* IV-mu otdielu prisutstviia po voprosu o prihodie.

— an. 1907, nr. 21, p. 844 sq. *A. Papkow :* Pravilo ili zagolovok ?

— an. 1907, nr. 36—40, p. 1527 sq. *Anonim :* Pravoslavnii prihod.

Ţerkovnii Viestnik, a doua revistă a Academiei Teologice din S. Peterburg. S. Peterburg, an. 1905, nr. 21. *Anonim :* O sostavie ţerkovnagho sobora.

— an. 1906, nr. 4. *P. Jukovici :* O sostavie zapadnorusskih ţerkovnîh soborov.

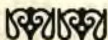
Voskresnoe Ctenie (Cztenie), oficios al bisericii ortodoxe din Polonia. Warszawa, an. 1930, nr. 51. *M. Zîzîkin :* O kanoniceskom znacenii uciastiia mirian v vîborah episkopov v drievniei ţerkvi.

— an. 1930, nr. 52. *M. Zîzîkin :* O kanoniceskom znacenii uciastiia mirian na ţerkovnîh soborah.

— an. 1931, nrii 16—18, 20—23. *M. Zîzikin :* O proishojdenii i prirodie demokraticeskagho ţerkovnagho ustroistva v pravoslavnîh ţerkvah vhodavşih v sostavie b. Avstro-Vengrii.

Manuscripte : *a)* In trium sedium Transilvaniae, Warszawa. Archiwum Glówne, IV, 12, I, 46.

b) Două acte de alegere a 2 preoţi răşinăreni, în colecţia de acte a părintelui protopop, acum consilier mitropolitan, *E. Cioran.* Sibiu.

INDICE

Abdul azis-Han 562.
Abdul Medzid 562.
Abisinia 74, 490.
Ablavius 627.
Abraham Ecchelensis 318, 623 sq.
Abu Isac al Assal 490.
Abulfarag Ibn Zura 131.
Acaciu al Constantinopolei 373.
Academia din Kiew(v) 214.
" " Moscova 210.
Achelis H. 267 sq., 271, 274, 289, 297, 614.
Achila, Aquila 72 sq.
Acțiunea catolică 17, 18, 709.
Adalbert 127.
Adam 93.
Adrian al Moscovei 524, 528, 675, 677.
Adrian I al Romei 411.
" II al Romei 422, 432.
Aelius Lampridius 288.
Africa 84, 87, 119, 304, 313, 376, 432.
Agapet I al Romei 384.
Agapie II al Antiohiei 446.
Agathanghel al Constantinopolei 188, 561.
Agathus 398.
Ahaia 73, 361.
Aksakow N. P. 214, 338.
Alania 495.
Alba-Iulia 168, 171, 178, 180, 558.
Albana 639.
Albon 123.
Alcuin 412.
Alexandria 73, 77, 80, 83, 88, 91, 98, 232, 246, 267, 312, 320, 324, 343, 353, 369, 370, 406, 413, 461, 472, 473, 475, 479, 486, 496, 533, 539, 547, 565, 566, 568, 571, 592, 626, 704, 739.
Alexandru al Alexandriei 313, 324.
Alexandru al Antiohiei 595.
" cel Bun 506.
" al Constantinopolului 307, 326.
Alexandru Ghica 580.
" al Ierusalimului 80, 82.
" I al Romei 649.
" II al Romei 458.
" III al Romei 483.
" Sever 288.
" Voevod al Ungro-Vlahiei 496.
Alexandru Voevod al Voliniei 146.
Alexei Mihailovici 154.
Alexiada 132.
Alexie mitrop. al Kievului 503.
Alexie Comnen 86, 131, 461.
Alivizatos H. (A.) 578, 702.
Almazov A. I. 216.
Amalarius 438.

Amasia 467.
Ambrosie al Milanului 48, 256, 344, 348, 353.
Ambrosie episcop. Tesalonicului 348, 353.
Amelli G. M. 381.
Amisos (eparhie) 467.
Amur 742.
Ana Comnena 132.
Anaclet I al Romei 258, 634.
" II al Romei 480.
Anania al Constantinopolului 549.
Anastasie bibliotecarul 128, 367, 412, 421, 424, 437.
Anastasie al Tesalonicului 362.
Anatolie al Constantinopolului 368.
Ancira (sinod) 305, 329.
Andisio 591, 708.
Andrei rege al Ungariei 650.
Andronic II Paleologul 132, 489, 493.
Andrusiak M. 150, 673.
Andrussov 150.
Andrutsos Hr. 57, 99, 307, 564, 592.
Anglia 90, 127, 605, 726.
Anhial 131, 506.
Anisius al Tesalonicului 348, 352.
Anterus al Romei 289.
Antim al Antiohiei 546.
" IV al Constantinopolului 567, 573, 580.
Antim VI al Constantinopolului 580.
Antim de Râmnic 549.
Antim al Ungro-Vlahiei 497, 498, 549.
Antioh dela Sucevița, egumen 555.
Antiohia 71, 74, 99, 117, 125, 232, 258, 366, 330, 332, 405, 446, 461, 472, 485, 540, 567, 568, 594, 716, 739.
Anton mitr. al Ungro-Vlahiei 683.
Antonelli, vicar Făgăraș 202, 590.
" II (C) Kauleos al Constantinopolului 430, 440.
Antonie IV al Constantinopolului 167, 169, 495, 499, 512, 657.
Antonie al Galiției 505.
" " Moldovei 550, 553.
" " Novgorodului 727.
Antoniu episc. din Olbia (te) 353.
" al Petersburg. 208 sq., 215.
Antonie subdiacon 397.
Anularius procons. Africei 304.
Apaffy Mihail 172, 174, 534, 536, 669, 730.
Apamea (episcopie) 374.
Apocalipsa 27, 47.
Apokrisis 147, 663.
Apolos 73.
Apostol I. C. 583.
Apostolos Barnabas 595.
Approbate Constitutiones 165, 519 sq., 532 sq.
Aquilea 256, 333, 345.
Aquisgranum 416.
Arabia 74, 117.
Arabii 317, 565, 593, 650, 704, 739.
Arad 18, 168, 186, 192, 208, 519, 532, 542, 586, 695.
Arcadie al Novgorodului 476.

Arcadiu împărat 348.
Ardeal 102, 108, 165 sq., 174, 177, 179, 180, 191, 196, 204, 499, 519, 521, 531, 533 sq., 557, 586, 590, 667, 686, 689, 695, 730, 736.
Arezzo 642.
Arhelau al Mesopotaniei 82.
Arie 121, 313.
Aristarc 72.
Aristen 85, 93, 102, 284, 306, 309, 322, 329, 334, 339, 464 sq., 483.
Aristide 99, 101.
Arles (Arelate) 313, 371, 372, 378, 388, 643, 644.
Armenii 74, 89, 279.
Armenii catolici 591.
Armenopulos K. 492.
Armonia 55, 106, 245, 264, 583, 610, 621, 647.
Arsenie Cernoevici 160.
„ al Antiohiei 595.
Arseniew N. 50, 55.
Artemie al Alexandriei 569.
Asia 38, 47, 116, 112, 367, 369.
Asia-Mică 74, 82, 84, 98, 116, 364, 712.
Assemani I. S. 393 sq., 415, 440, 446, 462, 496.
Atanasie Anghel 178, 686, 688.
„ al Antiohiei 546, 548.
„ cel Mare 317, 324 sq., 334 sq., 343, 624, 626.
Atanasie de Cipru 548.
„ I al Constantinopolei 490.
„ V al Constantinopolului 549.
Atanasie III al Ierusalimului 564.
Atena 62, 71, 98, 101, 189, 247, 252, 265, 307, 409, 492, 509, 539, 578, 591 sq., 702, 712.
Atenagora din Atena 71, 98, 101.
Attaliota M. 461.
Atticus al Constantinopolului 355, 626.
Atticus Cosma II al Constantinopolului 131, 464.
Attcus de Sinada 81.
Augustin Fer. 15, 48, 54, 91, 122, 348, 356, 546, 632 sq., 714.
Austria 145, 161, 184, 187, 197, 559, 586.
Austro-Ungaria 203, 340, 413, 500.
Auvergne 383, 390.
Auxentiu episcop de Milan 344.
Avaliani S. 153.
Avram al Ierusalimului 545.
Azot 69.

Bachmann I. 267, 316, 490.
Bacska 186.
Balaban D. al Kiewului 526.
Bălan I. 500, 519, 533.
Bălan N. II.
Bălănescu S. 511.
Bălcescu N. 167.
Bălgrad 170, sq., 532, 535, 559, 668, 670 sq., 730.
Baliță 499.
Balsamon T. 62, 70, 86 sq., 102, 264, 284, 306 sq., 322, 328, 333 sq., 351, 375, 413, 433, 464, 471 sq., 483, 485, 492, 507, 619, 630, 636, 643, 649, 650, 719, 723.
Banatul 585.
Bandurius V. 131, 348, 356, 464, 475, 490, 514.

Bar Hebreul 267.
Barac Iosif 695.
Barbarus episc. de Benevent 398.
Barberini bibl. 267.
Barbu Ştirbei 581.
Barcelona 392, 641.
Bariţiu Gh. 191.
Bărnuţiu S. 200, 587, 589.
Baronius C. 123, 125, 127, 457, 461, 463.
Barsov T. 112.
Basarabia 683.
Basilicale 88, V. şi Vasilicale.
Basilide 294 sq.
Bassian al Efesului 367, 368.
Báthory Ştefan 521, 663.
Beirut 567, 595.
Belgrad 173, 186, 534, 573, 575, 669, 732, 735.
Bendela T. al Bucovinei 205.
Benedict II al Romei 138.
" III al Romei 421.
Benenatus episcop 396.
Benghel Albert 349.
Beratiul 237, 562, 565.
Berdnicov (kow) I. S. 54, 65, 91, 102, 128, 134, 214, 217, 276, 453, 467, 476, 487, 511, 524, 583, 635, 647, 653, 664, 675, 679, 681, 698, 742, 744.
Berechet Şt. 207, 208.
Beril din Bostra 117.
Bernardus al Antiohiei 462.
Beveregiu G. 62, 83, 86, 94, 263, 312, 314, 318 sq., 413, 425, 496, 718.
Bialgorod 681.
Bielsk 145.
Bihlmayer K. 268, 387, 412, 417.
Bingham I. 288, 298, 300, 303, 307, 312, 314, 319, 324, 326, 328, 331, 336, 341 sq., 357, 360, 362, 376, 389, 392, 631, 638, 712, 714.
Biserica abisiniană 74, 97, 279.
" Africei orientale 284.
" africană 83, 87, 297, 349, 351.
Biserica albaneză 237, 606.
" din Alexandria 83, 88, 91, 266, 319, 320, 336, 373, 446, 473, 505, 623, 712.
Biserica apuseană 15, 18, 21, 203, 708.
Biserica ardeleană 165, 168, 603, 606, 671, 686, 737, 749.
Biserica armeană 62, 89, 93, 130, 490, 639, 654.
Biserica Asiei Mici 336, 341.
" bialorusă 502.
" Braşovului 735, 737.
" din Bucovina 192, 203 sq., 586.
Biserica bulgară 135, 137, 207, 603, 701, 705.
Biserica din Carloviţ 160 sq., 184 sq., 603.
Biserica din Cartagina 290.
" " Ceho-Slovacia ortodoxă 235, 605.
Biserica din Cipru 572, 595, 604, 677.
Biserica din Constantinopol, V. Constantinopol.
Biserica Egiptului 284, 319, 472.
" din Estonia 236, 605.
" " Finlanda 236, 605.
" " Galia 357 sq., 375, 378, 381, 383.

Biserica din Grecia 90, 231, 578, 603, 659, 702, 739.
Biserica din Grusia sau Georgia 231, 603.
Biserica italiană 708.
" din Ierusalim 739.
" " Letonia 236, 605.
" " Liban 591.
" din Lituania 236.
" Moldovei V. Moldova.
" Moscovită 143, 150, 152, 663, 665, 672.
Biserica nestoriană 462, 496, 625, 655.
Biserica Persiei 353.
Biserica din regatul polono-lituan 152, 157, 665, 672.
Biserica polonă-ortod. 183, 234.
" protestantă 18 sq.
" renaşterii 227, 602.
" română din Principate 579, 583, 606, 751.
" Romei 84 sq., 290, 334, 342, 345, 380, 384, 641.
Biserica Rusiei 102, 134, 152, 155 sq., 208, 211, 218, 222, 227, 231, 454, 601 sq., 648 sq., 652, 655, 658, 662, 678, 683, 685, 725, 727, 729, 733, 741, 751.
Biserica sârbă 136, 184, 233, 500, 575, 603, 735.
Biserica sinodală înoitoare 228, 602.
Biserica Spaniei 297.
" din Şcheii Braşovului 695, 731 sq.
Biserica tihoniană 222, 224 sq., 231.
Biserica din Ucraina 182, 222 sq., 602.
Biserica ucraino-bialorusă 142 sq., 152.
Biserica unită 200, 202, 587.
" vie 226 sq.
Bitinia 355.
Bizanţ 102, 129, 131, 133, 137, 139, 450, 454, 472, 478, 484, 488, 491, 503 sq., 514, 647, 651, 655, 659. V. Constpol.
Blaj 169, 178, 190, 192, 202, 414, 585, 588, 590.
Bobulescu I. 582.
Boczkarew V, 653, 659, 674 sq., 681, 729.
Bod P. 167, 170.
Boehmer I. H. 289.
Bogomilii 131.
Bogoslovskaia Enţiklopedia 256, 290.
Bojinca D. 192.
Bolgarseg 747.
Bollandus I. 252.
Bolnotin 684.
Bonifaciu I al Romei 354 sq., 375.
" II " " 381, 385.
Bordeaux 126.
Borecki I. (Boreţki) 148, 225, 525.
Boroianu D. 88, 575 sq., 584, 701, 745 sq.
Boudinhon, abate 338.
Bourges 456.
Brancovici Gheorghe 171, 176, 532, 671.
Brancovici Sava 171, 174 sq., 532, 534 sq., 669, 730.
Braşov 177, 667 sq., 686 sq., 695, 731 sq., 747.

Bratu I. diacon 694.
" preot Rășinari 666.
Braun O. 624.
Brâncoveanu C. 165.
Brânzeu N. 18.
Brest (Brzesk) 144 sq.
Brieniu (Vrieniu) F. 260, 261, 297, 385, 612.
Briliantinov I. A. 214, 216.
Bruns H. T. 350, sq. 633, 638.
Brussa 541.
Buchard de Carnota 420.
Bucovina 205, 555, 586, 589, 696.
Bucow (general) 558.
București 141, 163 sq., 200, 252, 259, 262, 284, 499, 509, 511, 531, 550, 579, 584, 586, 601, 606, 687, 718.
Budai I. mitrop. 175, 533 sq.
Budești 177.
Bujoreanu I. M. 85, 93, 164, 529.
Bulgakow (V.) S. 52, 56, 69, 90, 105, 502.
Bulgarii 135, 137, 486, 500, 576, 578, 746.
Bunea A. 198.
Burdigal 126.
Burgundia 124.
Buzău 163.

Caillau D. A. B. 254.
Cairo 131, 461, 486, 569 sq., 596, 598.
Calabria 358.
Caldea 125, 721.
Caldeii uniți cu Roma 591.
Calinic I al Constantinopolului 541.
" II " " 541.
" " Tesalonicului 569, 570, 572.
Callimach Gavril mitrop. 551.
Callimachi I. Gr. voevod 552.
Calist II patriarh al Constantinopolului 495.
Calist I al Romei 268.
" II al Romei 480.
" III al Romei 483.
Calvinii 165, 521, 538, 666, 689.
Canev S. 261.
Canoanele sin. Antiohia 241, 327 sq., 465, 468, 469.
Canoanele apostolice 269, 272, 282 sq., 287, 619.
Canoanele apostolului Tadeu 620.
" arabice 279, 317, 623, 715.
Canoanele sin. din Arles 373.
" bisericii din Alexandria 267.
Canoanele sin. din Cartagina 264.
" etiopene 279.
" sinod. Halcedon 467.
" lui Hippolit (Hippolyti) 267, 292, 297, 614.
Canoanele sin. din Laodicea 264, 337, 340, 364, 370, 377, 385, 387, 458, 464, 468, 471, 629, 639.
Canoanele sin. din Sardica 349, 471.
Canoanele Sf. Vasile 629 sq.
Canones apostolorum ecclesiastici 615, 617.

Cantacuzin A. 514.
" I. 448, 492.
" M. 514.
" Şerban 165, 531, 535.
Cantemir D. 551, 556.
Câmpulung Moldovenesc 682.
Cândea S. 18.
Capadochia 74.
Capello F. 253, 264.
Capitularia Caroli Magni et Ludovici Pii 645.
Capitularia reguum Francorum 646.
Carfentras 720.
Carloviţ 184, 187, 204, 207, 542, 558, 561, 576, 589, 687, 700, 735.
Carol III al Austriei 560, 561.
" V 726.
" cel Mare 126, 129, 409, 412, 415 sq., 646.
Carol Martel 409.
" Pleşuvul (Calvus) 646.
Cartagina 83, 98, 117 sq., 301, 303, 338, 349 sq., 370, 633, 637, 640, 714, 718.
Casian episcop 500.
Catastenos 563 V. Katastenos 148, 150.
Catehizaţia 96.
Cavagna M. A. 18.
Cavagnis F. 591.
Cazacii 102, 148, 150, 525.
Cecilian episcop 304.
Cedrenus 413, 418, 430, 445.
Ceho-Slovacia 235.
Ceillier R. 118 sq., 274, 297, 303, 622.
Celestin I al Romei 356 sq., 389, 419.
Celestin II (IV) al Romei 480.
Celidoniu episcop 358.
Cels 81.
Cernăuţi 181, 192, 204, 264, 340, 555, 586, 601, 708.
Cernigov 528, 680, 697.
Cernoevici A. de Ipek 543.
Cetvertinski G. 527.
Cezar episcop 374, 379.
Cezarea Capadochiei 82, 343.
" Palestinei 60, 80, 82, 99, 116, 252, 306, 544.
Chabot I. B. 125, 353, 393 sq., 406, 415, 496, 643, 718, 721.
Chaireas de Izroene 367.
Chalon sur Saône 402.
Champagne 726.
Cherson 214.
Childeric II 126.
Chira G. 525.
Chiril de Sinai 570.
Chişinău 684.
Chişineu 192, 586, 695, 749.
Chodynicki K. 142 sq., 515, 525, 661.
Chomiakow A. S. 55, 99.
Choveshoe 129.
Chrisostom v. Hrisostom.
Christian August. 557.
Christofor presbiter 410, 519.
Chrodegang de Metz 416.
Cioara 179.
Cioran E. 694.
Cipariu T. 191, 200, 203, 587.
Ciprian al Cartaginei 96, 117 sq., 254, 290 sq., 300 sq., 339, 396, 621, 633, 713.
Ciprian I al Constantinopolului 546, 549, 733.

Ciprian al Kievului 504, 511.
„ de Nisibi 415, 432.
Cipru 71, 72, 160, 541, 548, 573, 604.
Cirenaica 352.
Ciril al Alexandriei 122, 356, 461, 522.
Ciril al Antiohiei 540.
„ de Cipru 573, 605.
„ mitrop. Cirenei 573.
„ II Contaris 157.
„ IV al Constantinopolului 546.
„ V „ „ 544.
„ VII al Constantinopolului 569, 575.
Ciril Sf. din Ierusalim 48.
„ II Ierusalim 565.
„ III al Ierusalimului 566.
„ al Kievului 652, 656.
„ Lucaris 522 sq.
Civardi Luigi 18.
Clement Alexandrinul 99, 252.
Clement de Novgorod 488.
„ Romanul 251, 258, 261 sq., 273, 276, 612.
Cleomenes 98.
Climent mitropolit de Kiev 477.
„ preot 684.
Cluj 167, 179, 341, 498, 519, 579.
Codex Theodosiamus 289, 627 sq., 718.
Codinus Curopalata 357, 488.
Codonat episcop 374.
Collectio Lacensis 591.
Colonia sinod 726.
Coloseni epistola 28, 40, 73, 80, 256.
Comnen Alexiu 86, 131, 461.
„ Manuil 131.
Comoroşan A. 18 sq.
Comşa Grigorie 18.
Conciliu v. Sinod
Concordatul Worms 480.
Connolly Hugh 278.
Constanţa 142.
Constantin I patriarh de Constantinopol 561, 574, 627.
Constantin II de Constantinopol 410.
Constantin Copronimul 409, 445.
„ arhp. Dyrrachium 478.
„ III Lichudis al Constantinopolului 460.
Constantin cel Mare 304, 324, 627.
„ Ostrojski 146.
„ Porfirogenetul 445, 448, 452.
Constantinescu E. 290.
Constantinopol 62, 86, 101, 124 sq., 131, 159, 169, 174, 188, 208, 229, 245, 260, 284, 307 sq., 438 sq., 472, 491, 527, 561, 569, 606, 647, 650, 657, 659, 677, 704, 723, 730, 733, 737.
Constanţiu împărat 334 sq.
Constituţionalism bisericesc 111.
Constitutiones ecclesiae Aegypticae 269 sq., 614, 615.
Constituţiunile apostolice 87, 93, 96, 267, 269 sq., 282, 309, 440, 479, 615, 620.
Contaris II Ciril 158.
Coppens I. 264.
Copţii 267, 279.
Corachion 78.

Corint 72, 139, 259, 263, 355.
Corinteni I epist. 25, 28 sq., 38, 42, 44, 51 sq., 59, 67, 79, 83, 85, 92, 255, 259, 636, 712.
Corinteni II epist. 27, 42, 265.
Corinteni I epist. lui Clem. Rom. 612.
Cormciaia 82, 454, 475, 479, 486, 502, 505, 511, 675.
Corneliu episc. Romei 119, 290 sq., 298, 300, 302.
Cornilescu I. D. 259
Corpus Iuris Canonici 358, 438.
„ „ Civilis 629, 640, 752.
„ „ Romani antejustiniani 358.
Cosma Atticus 131, 464.
„ din Alexandria 547.
„ al Buzăului 554.
„ mitr. Ungro-Vlahiei 683.
Cozia (mănăstire) 688.
Crasnostawsk 145.
Crescentiu 443.
Creta 251, 740.
Cristofor mitr. Leontopolei 246.
Crişan I. 173, 175, 178.
Cronţ G. 262, 306, 341, 531, 550 sq., 580, 582, 592, 598, 712, 714.
Crusius M. 140, 509, 514.
Ctesifon 415.
Custri 683.
Cutlumuş (mănăstire) 498.
Cuza Vodă 200, 582.

Dagobert I 401.
Damalas N. 578.
Damasc 68, 568, 594.
Damasus al Romei 342, 345, 347.
Damianos al Ierusalim. 567, 593.
Daniil al Constantinopolei 475.
„ al Ungro-Vlahiei 497.
Decretum Gratiani 358, 363, 374, 398, 481.
Delikanis K. 146, 159, 160, 163, 165, 184, 505, 520, 539 sq., 554, 572 sq., 580, 657, 677, 730, 733.
Demostene 264.
Denzinger H. 279, 406, 415, 440, 479, 647.
Deusdedit 128, 340, 357, 362, 367, 395, 397, 411, 414, 417, 419, 422, 429, 648, 720.
Deva 688.
Diakovici Isaia 161, 560.
Diatage 93, 269, 271 sq., 281, 615, 617.
Diataxis 270, 274, 279.
Didahia 96, 263 sq., 273, 276, 328, 616.
Didascalia 75, 269 sq., 282, 615.
Didascalii 75.
Didim cel orb 48.
Dimitrie al Alexandriei 80 sq.
„ al Chersonului 214.
„ al Rostovului 678.
Dimitrievici V. cniaz 511.
Dimopulos Pavel 229.
Diobuniotis K. 90, 578, 740.
Diocleţian 120, 311, 714.
Dionisie al Alexandriei 78, 83, 117.
Dionisie Areopagitul 252, 408.
„ I al Constantinopolei 510.
„ II al „ 140, 513.

Dionisie Exiguul (cel mic) 265, 308, 630.
Dionisie Novacovici 180, 561, 689.
„ arhiep. al Ohridei 184, 677.
Dionisie al Ungro-Vlahiei 531.
Dioscur al Alexandriei 123, 366, 369.
Dioscur al Romei 382.
Domnus al Antiohiei 366.
Donatus 118, 305.
Doroteiu presbiter 99.
Dositei al Ierusalimului 475.
Dositeiu al Constantinopolului 131, 540.
Dosofteiu al Bălgradului 170, 531.
„ al Ierusalimului 541, 547.
Dragomir I. 177 sq.
„ Silviu 171, 176, 178, 180, 532, 558, 561, 671, 688.
Dragu Voevod 499.
Drăgoeşti 178.
Dressel A. R. M. 260.
Dron C. 284.
Duchesne L. 304, 333, 342, 344, 346, 395, 664.
Dumitru Logofătul 534, 730.
Du Pin L. P. 350, 355, 370, 591, 612.
Durandus de M. 91.
Duşan Ştefan 135 sq., 160, 500, 543.

Ebedjesus Aredi 462, 496, 625, 655.
Ecaterina I 734.
Ecchelensis Abraham 318, 623 sq.
Ecloga ad Prochir. 452.
Edesiu 74.
Edessa 367.
Efes 73, 98, 122, 251, 289, 367 sq.
Efeseni epist. 28, 41, 636.
Efrem al Antiohiei 384.
Efrem al Buzăului 163.
Efraim al Vitleemului 545.
Eftimie din Moldova 521.
Egesip 99, 100.
Egipt 72, 77, 80, 82 sq., 131, 311, 313, 317, 326, 345, 370, 414, 433, 472, 496, 524, 546, 569, 623, 635, 649, 739.
Eleazar 295.
Elias I patriarh nestorian 462.
Elpidius episc. 391.
Elveţia 708.
Elvira 120.
Enăceanu Gh. 531, 554.
Epafra 72.
Epanagoga 452.
Epaone 123.
Epifanie al Ciprului 82, 325, 336.
Epifanie al Constantinopolului 380, 386.
Epifanie de Pafos 573.
Epigonius 98.
Epitome Constitutionum 269.
Eraclie împăratul 407.
Erbiceanu C. 550, 553, 556.
Espen V. 61, 197, 254, 285, 290, 297, 303, 319, 321, 325, 328, 337, 345, 357, 358, 368, 377, 386, 392, 404, 412, 425, 434, 455 sq., 480 sq., 491, 622, 706, 720, 729.

Eufronius al Antiohiei 347.
Eugeniu arhimandritul 570.
Eugeniu II al Romei 419, 644.
Euhologiu 707.
Eulalius al Romei 354.
Euseviu al Ancirei 368.
Euseviu de Cesarea Pontului 68, 74, 77, 81, 83, 98 sq., 120, 252, 257, 289, 306, 324, 626.
Euseviu al Nicomediei 321.
" " Romei 303.
Eustatie al Antiohiei 307, 324.
" II arhiep. sârb. 135.
Eutihie al Constantinopolului 391.
Eutimie arhiep. sârb 135.
Evagrie Scolasticul 370.
Evangheliştii 69.
Evelpis 81.
Evrei, epistola 42.
Ezechiel (Mar) 721.

Fabian al Romei 289.
Facere 92.
Făgăraş 202, 287.
Faptele Apost. 60, 68, 71, 115, 252, 295, 340, 349, 611, 621, 711.
Febronianism 591.
Febronius 197.
Fenicia 72.
Felicisim diac. 293, 294.
Felix diaconul 335, 342.
" al Efesului 289.
" III (IV) al Romei 380 sq.
" ep. spaniol 297.
Femeile în biserică 92.
Ferrara 102.
Fetha Neghest 284, 490.
Fibi 74.
Filadelfieni 69, 613.
Filaletos Kristof 147.
Filip diaconul 69, 611.
" presb. 410.
" al Moscovei 512.
Filipeni (epistola) 72.
Filippotis E. D. 702, 713, 739.
Filogonios al Antiohiei 307.
Filoteiu al Constantinopolului 495, 497, 503, 505.
Filoteiu al Ohridei 184, 548.
Finichia 71.
Finlanda rusească 743.
Flavian al Antiohiei 347.
Flemming I. 367.
Florenţa 102, 726.
Florovski G. 209, 219, 599.
Focas Nichif. II 446.
Fortunatus presbiter 118.
Fotie I al Alexandriei 572, 595.
" al Constantinopolului 128, 423, 425, 438, 444, 511.
Fotie al Moscovei 659, 665, 727.
Francia (Franţa) 124, 126, 129, 390, 400, 402, 409, 410, 412, 455, 646, 720, 726, 729.
Frankudis G. E. 573, 604.
Frantzis G, 509.
Frata 179.
Frăţia Ort. Română 108.
Frăţii ortodoxe 102, 108.
Freppel M. 259.
Friedberg E. 92, 119, 120, 129, 260, 262, 358, 363, 374, 398, 438, 457, 482, 642, 726.
Friederich I 130.
Frigia 81.

Frumentiu 74.
Fulea Moise protop. 694.
Funk F. X. 256, 260, 263 sq., 279, 282, 291, 300 sq., 327, 341, 387, 394 sq., 411, 457, 479, 491, 613, 615, 621, 630.
Furtună D. 683.

Gaianus al Alexandriei 384.
Galateni (epistola) 42, 78, 100.
Galaţia 555, 559.
Galia 401, 408, 415 sq., 420, 422, 431 sq., 438, 445.
Galiţia 184, 502, 505.
Gallicanism 198, 591.
Ganahl K. H. 130, 443, 447.
Gangra sinod 717, 718.
Gardius presbiter 118.
Gavriil al Alexandriei 279, 486.
" al Bassorei 440.
" Báthory 668.
" III al Constantinopolului 544, 548.
Gavriil al Moldovei 552.
" al Novgorodului 476, 477, 725.
Gebhardt O. 251, 258, 261, 264, 612.
Ghedeon al Moldovei 549.
" M. 131, 160, 188, 408, 484, 510, 513, 522, 541, 544, 550, 564.
Gelasiu istoric 61, 93, 121, 319 321, 638, 630.
Gelasiu II al Romei 480.
Genouillac H. 263, 368, 624.
Geoagiul de Sus 518.
Georgake B. Logof. 181, 552.
George al Alexandriei 406.
" din Capadochia 335, 336.
" Chira 730.
" Rákoczy 171.
Georgevici I. 657.
Georgia 75, 231.
Gerasim al Ierusalimului 567.
Gerbert de Reims 447.
Gerke Fr. 263, 612.
Germania 127, 443, 708.
Ghedeon Balaban al Lembergului 146.
Ghedeon Nichitici 180, 190, 689.
Ghenadie al Bălgradului 175, 668.
" II Scolariul 508.
Gheorghe al Moldovei 553.
Gheorghe al Vadului 518.
Gherasim Adamovici 584.
" al Alexandriei 523, 447, 549.
Gherasim al Damascului 568.
" al Ierusalimului 567.
" Miron 252.
Ghermanos al Ciprului 548.
" I, II al Constantinopolei 131, 408.
Ghermanos III al Constantinopolului 484.
Ghermanos al Ierusalim. 140.
" al Vidinului 685.
Gherontie al Kievului 502.
Ghibu O. 166.
Ghica Grigorie 165, 531.
Ghidulianov P. 117, 119, 120, 122, 267, 276.

Giambattista Romano 624.
Gibelinus de Arles 463.
Gillmann Fr. 655.
Giobbio A. 292, 335, 347, 354, 374, 380, 400, 402, 410.
Glanvell V. Wolf 340.
Glubokowski N. 21, 214.
Goar P. J. 308, 408.
Goetz L. K. 453, 455.
Golčmid M. 669.
Golşansk 145.
Golubev S. T. 214.
Gorciakow M. 387, 453, 576.
Gorlenko I. de Bialgorod 681.
Gorodeţ 145, 148.
Gothofredus J. 289, 319, 337 353, 369, 627 sq., 638.
Gotowski 515.
Govora 163, 164.
Grabowski Ign. 90, 338, 414, 425.
Graf George 131, 486.
Grama Al. 159, 170 sq., 198.
Gratian canonist 256, 329, 340, 425, 459, 481 sq., 642, 648.
Graţian împărat 345.
Gregoras M. 132.
" Nic. 138.
Gregorius Pachimeres 484.
Gretser J. 357.
Grid V. preot 670.
Grigorie al Antiohiei 594.
" al Capadochiei 336.
" al Constantinop. 132.
" al Damascului 568.
" Luminătorul 74.
" cel mare 395 sq., 404, 432, 720.
Grigorie de Nazians 48, 306, 326, 343, 345.
Grigorie de Nissa 48.
" I al Romei 391.
" VI al Romei 456.
" VII al Romei 459, 460.
" VIII al Romei 480.
" X al Romei 132, 491.
" Teologul 85.
" Ţamblac al Kievului 511.
Grigoriu al Ungro-Vlahiei 554.
Grodsk 148.
Grumel V. 356, 373, 386.
Gruzia 231.

Haase F. 317, 407, 624.
Hacman E. 203 sq., 542, 589.
Haenel G. 358, 627 sq.
Halcedon sin. 123, 367, 626, 718.
Halecki O. 138.
Halicz (Halici) 145, 498.
Hallier F. M. 256, 274, 289 sq., 357, 391, 621, 631 sq., 714.
Hamudopulos C. 544.
Haneberg 267.
Harkow 226, 338.
Hariton al Ungro-Vlahiei 498.
Harmenopulos K. v. Armenopulos.
Harnack A. 251, 258, 260 sq., 272, 308, 612.
Hastings J. 324, 613.
Hatch E. 260, 274, 292, 712, 719.
Hauler E. 271, 278, 281, 615.
Havasali Suciu Paul 534.

Hefele I. C. 235, 260 sq., 297, 300 sq., 328, 383, 389 sq., 429, 496, 612, 624.
Heimbach E. 388, 407, 439.
Henedulf de Laudun 435.
Hennecke E. 252, 263, 267, 615.
Henric V al Germaniei 480.
Heraclius al Romei 304, 356.
Herbert de Vermandois 447.
Herescu Dositei 555.
Herman M. 669.
Hergenröther I. 388, 407.
" Ph. 260, 413, 425, 712, 726.
Hevenesi 557.
Hexabiblos 402, 493, 655.
Hilarius de Arles 359, V. Ilariu
Hildebrand al Romei 457, 460.
Hilling N. 90.
Himericus de Tarragona 347, 631.
Hincmar din Laudun 430.
" de Reims 422 sq., 435 sq., 441, 724.
Hinschius P. 122 sq., 258, 289, 348 sq., 377, 400 sq., 433 sq., 480, 632 sq., 649.
Hintz I. 171, 175.
Hipolit de Portus Romanus 267, 270, 278.
Hippo 357, 632, 634.
Hlynka L. 717, 719.
Hmielnicki B. 526.
Holmogorsk 728.
Honoriu împ. 354 375, 629, 718.
Hormisda al Romei 380.
Horner G. 281, 617.
Hrisant al Cirineii 573.
" al Constantinopolului 544.
Hrisant al Ierusalimului 545, 549.
Hrisostom Sf. Ion 91, 93, 122, 254 sq., 348 355.
Hristodulu A. 335, 346, 371, 392.
Hristofor de Fel-Diod 518.
" Filaletos 663.
Hudal A. 701.
Hugo de Paris 447.
Hunedoara 177, 513.
Hurmuzache Doxache 192.
" Eudoxiu 586.
Huşi 551.

Iacob (epistola) 78.
" fratele Domnului al Ierus. 68, 257, 258.
Iacob al Cizicului 570, 572.
" Putneanu 551, 553.
Iacobiţii 316.
Iagelonii, regi 661.
Iakint din Vitzina 497.
Ianuarius de Calaris 720.
Iaroslav principe 453.
Iasinski V. al Kievului 527, 676.
Iaşi 181, 206, 370, 529, 580, 684.
Ibas din Edessa 367, 637.
Iconia 81, 117.
Icterius 456.
Ienopolea 161, 172, 176, 670.
Ierapole 116, 161.
Ieremia II al Constantinopolului 514, 517.
Ieremia III al Constantinopolului 546, 573.

Ieremia al Lembergului 525.
Ierofteiu al Huşilor 551.
Ieronim 48, 99, 639.
Ieroteiu I al Alexandriei 568.
" II al Alexandriei 569.
" al Ierusalimului 567.
" mitr. Taborului 568 sq.
Ierusalim 48, 68 sq., 115 sq., 232, 257, 344, 472, 485, 539 sq., 564 sq., 593 sq., 704, 733.
Iesuyab patriarh nestorian 394.
Ignatie al Constantinopolului 424, 430.
Ignatie cel Mare al Antiohiei 69, 258, 265, 613.
Ignatie al Râmniculni 530.
Ilarie Kigalas al Ciprului 677.
Ilarion al Kievului 453.
" al Râmnicului 165.
Ilariu de Arles 358 sq., 371.
Ilie Iorest 171, 531.
" de Novgorod 476.
" din Tveri 659.
Indreptarea Legii 85.
Inocenţie I al Romei 352.
" II al Romei 480.
" III al Romei 483, 485.
Inocentie VI al Romei 138.
Ioachim al Antiohiei 546.
" II al Constantinopolului 570, 572.
Ioachim al Libiei 547.
Ioan din Aciliu 559.
" al Alexandriei 373, 473.
" al Antiohiei 461.
" Antiohianul, Scolasticul 308, 319, 329, 334, 388, 389.
Ioan Sf. Apostol 28, 37 sq., 47,
" (Sokolow) Arhim. (canonist) 263, 301, 337, 372, 718.
Ioan Bar Abgari 446.
" Botezătorul 253.
" de Caffa 513.
" XIV Caleca al Cstpolei 495.
" VI Cantacuzen 494, 503, 508.
" Constantin Basarab 549.
" diacon 392, 395.
" epist. I 39, 42, epist. II 40.
" al Filadelfiei 405.
" lui Florea Corbea 669.
" Neronov arhim. 156.
" V Paleologul 138, 494.
" Presbiterul 431.
" de Prislop 518, 520.
" I al Romei 380.
" V al Romei 402.
" VIII al Romei 432.
" IX al Romei 437.
" de Sadu 179, 688.
" III Sobieski 150.
67, 252.
Ioan de Vinţ 534.
Ioan de Vinţ (Zoba) 730.
Ioanichie de Cipru arh. 573.
" I al Constantinopolului 513.
Ioanichie II al Constantinopolului 160, 538.
Ioanichie II al Sârbiei 135.
Ioanovici V. al Carlovițului 560.
Ioasaf al Bălgradului 536.
" II al Constantinopolei 514.
" al Coriţei 548.
" al Vidinului 501.

Ion preot 558.
„ preot din Hunedoara 176.
„ Sandu Sturza 561.
Iona al Kievului 455.
„ al Moscovei 512.
„ de Polock 512.
Iorga N. 141, 163, 165, 172, 498 sq., 581 sq., 689, 737.
Iosephus presb. Aegyptius 318, 496.
Iosif I împăratul Austriei 560.
„ II „ „ 197, 555.
Iosif al Cetăţii Albe 498.
„ al Moldovei 498, 506, 657.
„ Soltan al Kievului 661, 664, 728.
Iosif Szumlanski al Lembergului 150 sq.
Iosif arhim. al mănăst. Tihvinsk 674.
Iosif Varsava 253.
Iov al Moscovei 517.
Ipek 160, 500.
Iponia 632.
Ipsilanti Alex. 683.
Iradè 565.
Irina împ. 412 sq.
Irineu al Lyonului (Lugdun) 48.
„ al Barcelonei 372.
Isac II Anghel 474.
Isaia Antonovici al Aradului şi Orăzii 736.
Isauria 81.
Isidor de Anhial 507.
„ II al Constantinopolului 509.
Isidor Hispalensis 642.
Italia 74, 119, 127, 137, 304, 376, 429, 438, 460, 708.
Iulian al Antiohiei 373.
Iuliu al Romei 326, 333, 335.
Iustell H. 284. 308, 321, 334, 337, 388.
Iustin I împ. 380.
„ Martirul 48, 73, 99, 101.
Iustinian împărat 370, 384 sq., 395, 406 sq., 490, 584, 640, 706, 718, 719.
Ivan cel Groaznic 154, 664.
„ I. D. 718, 720, 752.
Ivanovici Simeon al Kievului 503.
Ivanovski N. I. 214.
Ivanţov-Platonow 128.
Izabela principesă a Ardealului 518.
Iziaslav, cneaz 477.
Iwanovicz I. 149, 559.

Jacquier E. 264, 613.
Jaffé Ph. 342, 347, 354, 356.
Janin R. 232, 753, 594, 604, 739.
Jansenismul 591.
Jean Baptiste-Romain 624.
Jesuyab I. 721.
Jivoţercovnicii 226.
Jocu F. 606, 746.
Jork 726.
Julia (Mamaea) 74.
Juliu African. Sext 98.
Jurakowski I. de Cernigov 681.

Kalacev (w) N. 660.
Kaller Max 18, 90.
Karthago 622. V. Cartagina.
Katastenos 187, 738.
Kazimir al Lituaniei 512.
Kazimirovici R. N. 208, 231, 233, 592, 599, 601 sq., 746, 751.
Kenchrea 74.
Kerdoniu al Alexandriei 266.
Kerenski 219.
Kiev (w) 142 sq., 214, 222 sq., 252, 387, 453, 502 sq., 659, 662, 676, 680, 697, 700.
Kimmel E. I. 542
Kiss E. 184, 207, 543, 560, 576, 701, 744.
Knopf Rud. 259, 263, 612.
Kobrin, sobor 149.
Koch Hugo 292, 295.
Kogălniceanu M. 181, 552.
Komancikov D. E. 664.
Kopinski I. al Kievului 526.
Kopistenski M. de Peremysl 146.
" Z. arhim. de Kiev 147, 526.
Kosow S. al Kievului 526.
Kovincici Uroş 208, 259.
Kraków 263.
Krakowski I. de Kiev 527.
Krasnojen M. 734, 742.
Kriegel 385, 388, 628, 640, 719.
Kuznieţov N. D. 115 sq., 120, 128, 148, 159.

Lagarde A. P. 83, 272 sq., 617.
Laicizare 4.
Langen I. 128, 376, 410, 418.
Laodiceea 61, 336, 417, 595, 645.
Lapin P. 139, 143, 153, 162, 181 sq., 207, 575, 583, 701.
Laranda 81.
Lăslo D. 177, 536.
Lateran 127, 411, 457, 481, 483, 491.
Lauchert Fr. 350, 633.
Laudun 435.
Launouis 591.
Laurian August Tr. 167, 191, 200, 587, 696, 749.
Lavra Pecerskaia 656, 662, 676.
Lebediew A. P. (Liebiediew) 75 sq., 128 sq., 613, 616, 622.
Lehia 505.
Lehmann Fr. 99.
Lemberg v. Lwów 182, 515 sq., 555, 662, 673, 707.
Leményi al Blajului 201.
Leon al Amasiei 467, 471.
" VI Filosoful 430, 439, 448.
" III Isaurul, 408, 412, 445.
" cel Mare 84, 256, 358 sq., 396, 419 sq., 457, 481, 638.
Leon al Romanului 552 sq.
" IV al Romei 420 sq., 644.
" VIII al Romei 443.
" IX al Romei 453.
" de Suzdal 477.
" Tomşa 163, 528.
Leontin al Cezareei Capad. 74.
Leopold I 161, 187, 543.
Leopol v. Lemberg.
Le Quien 266, 307, 347 sq., 384, 405 sq., 461, 473, 484, 509.
Lesviodax A. Geanoglu 535.

Levitic 255, 620.
Liban 567, 595.
Liber Diurnus 403 sq., 418.
Liberatus istoric 367, 370.
Liberiu al Romei 334, 342.
Libia 72, 326.
Lietzmann H. 98, 118, 262, 613.
Linck H. 312, 319.
Linus al Romei 258.
Lipkovski V. 224.
Liov v. Lemberg.
Lituania 142 sq., 236, 504 sq., 660.
Lotocki O. (A) 102, 142 sq., 150, 209, 338, 439, 512 sq., 560, 662, 728.
Löning (Loening) E. 123, 126, 315, 369, 634.
Lublin 150.
Luca Evanghelistul 37, 48, 340.
Lucian presb. 99.
Lucila 304.
Luciu al Alexandriei 343.
Luck 150, 528, 662.
Ludovic II împ. 420, 432, 645.
Ludovic XIV 729.
„ Piosul (Piul) 417, 646.
Lupaş I. 584.
Lupu M. 685.
Luther M. 20, 197.
Lübeck K. 262, 301, 315, 369.
Lwów V. şi Lemberg, Liov 147 sq., 338, 515, 527, 662, 673.
Lyon 264, 491.
Macarie (Macarii Bulgakov) 57, 144 sq., 156, 511, 662.
Macarie al Antiohiei 540.
„ al Ciprului 573.
„ al Novgorodului 660.
Macedonia 73.
Macedonie al Constantinopolului 326, 405.
Magnus presbiter 397.
Mahomed II 508, 510, 523.
Mai A. 267, 353, 490, 625, 655, 718, 721.
Majocchi R. 265, 613.
Malorusia (Ucraina) 679.
Manes 82.
Mangra V. 171 sq., 532, 671.
Mansi I. D.—Petit 61, 82, 116 sq., 161, 184 sq., 206, 254, 294 sq.
Mantua 708.
Manuil Comnenul 131, 464, 474.
Manuil II al Constantinopolului 132.
Manuil Paleologul 132, 139.
Mar Aba I 393.
Mar Ezechiel 394, 643.
„ Iosif 125, 393.
„ Isaac 354.
„ Iso-Iab I 394.
Maramureş 167, 176 sq., 499, 531, 672.
Marca P. de 54, 425.
Marcel de Pşikov 676, 729.
„ al Romei 120, 303.
Marcian de Arles 302.
Marcu Evanghelistul 37, 266, 340.

Marcu al Alexandriei 131, 339, 413, 471 sq., 496, 649, 650.
Marcu II al Constantinopolului 510.
Marcu al Romei 626.
Maria Terezia 197, 558.
Marku ibn al Kanbar 131.
Maroniţii 440.
Marozia 442.
Marsillia 124.
Martial 295, 297.
Martin I al Romei 405.
Martin de Bracara 337, 630, 645.
Martin de Tours 346.
Maruta von Maipherkat 317, 407, 624.
Maşanov M. A. 214.
Maşdoz patriarh armean 440.
Matei Basarab 163, 530.
„ I al Constantinopolului 506, 508, 511.
Matei II al Constantinopolului 541.
„ Ion 163, 165 sq., 341, 368, 500, 543, 553, 579, 689, 693, 730, 735, 748.
Matei al Libiei 547.
„ Vlastar 491 sq., 503, 507.
Matia Apostolul 68, 115, 252 sq., 454, 611, 615, 637.
Mauritania 119.
Mavrocordat Constantin 550 sq.
„ I. Alex. 552.
Mavrogheni 554.
Mazepa 527.
Maxenţiu al Romei 304.
Maxim Cinicul 345.
Maxim al Constantinopolului 484, 509.
„ al Kievului 656.
Maximus al Antiohiei 366.
„ presbiter 119.
Mayence 129.
Mayr Kaspar 18.
Mediator 375.
Melchiade al Romei 305.
Melchisedec episc. de Roman 582.
Melchiţii 316.
Meletie al Alexandriei 596.
„ al Antiohiei 122.
„ al Belgradului 574.
„ Cezareii 545.
„ al Kitiei 572.
„ al Licopolei 311, 314.
„ III Metaxa 592, 704.
„ Macedneanul 163.
„ din Moldova 498.
„ Ohridei 542.
Menas al Constantinopolului 124, 384.
Mensurius al Cartaginei 304, 714.
Mesimvria 62.
Mesopotamia 82.
Metafrast Simeon 307, 391.
Metaxachis M. 232, 593, 739.
Meteş Şt. 168 sq., 531 sq., 666, 687, 730, 733.
Metodie IV al Antiohiei 567.
Metodie I al Constantinopolului 418, 430.
Metodie Sf. 439.
Metodiu III al Constantinopolului 527.

Metrika 673.
Metz 126.
Miclăuş G. din Bălgrad 534.
Micu Inocenţiu al Blajului 178.
Migne 48, 82, 116 sq., 252, 263, 269 sq., 319 sq., 370, 391, 409, sq., 445, 507, 620 sq., 658, 713 sq.
Mihai Budai 748.
„ Apaffy (Apafi) 730.
Mihail al Alexandriei 473.
„ al Belgradului 575.
„ II al Constantinopolului 464, 466.
Mihail III al Constantinopolului 131, 467, 471, 478.
Mihail de Dimiat 486.
„ Kopistenski de Peremysl 146.
Mihail VIII al Paleologul 484.
„ preot în Zârneşti 669.
Mihălcescu I. 14 sq., 57, 259.
Miklosich Fr. 495, 497.
Milan 398.
Milaş N. 54, 82, 86 sq., 259, 271 sq., 336 sq., 386, 407 sq., 431, 454, 486, 491 sq., 561 sq., 606, 619, 621, 634, 718, 723.
Miloş Obrenovici 574.
Miltiade 99, 101, 304.
Milutin Uroş II 135.
Minasi M. I. 263 sq., 613.
Minsk 147, 682.
Minucius episc. 352.
Miron de Sângeorz 668.
„ din Telciu 176.
Misail al Kievului 143.
Misiunea 67.
Mitrofan I al Constantinopolului 307.
Mitrofan III al Constantinopolului
Mitrofanovici V. 708.
Mocioni I. 586.
Modena 265.
Moga V. 190, 584, 692, 694.
Mohilev 151, 213, 663.
Mohilevski Arsenie mitr. de Kiev 681.
Moisescu G. 671.
Moldova 159, 181, 203, 500 sq., 531, 549 sq., 561, 579 sq., 583, 672, 682 sq.
Moldovan I. M. 203.
Moldovenii 498, 505, 518, 550.
Moldo-Vlahia 553.
Monofiziţii 490.
Montanism 84, 87, 116.
Mopsuestia 125.
Moraru S. 205.
Moscova 142, 147, 154 sq., 210 sq., 253, 601, 663, 698, 700.
Mossul, mitropolia siriacă 279.
Movilă Petru 148.
Mstislav, cneaz 476.
Mţehet 231.
Muckermann Fr. 18.
Müller I. 496, 497.
Munkaci 171, 512.
Muntenia 164, 528, 538, 579, 672, 683.
Murgu Eftimie 192.
Muscel 685.

Nan Iuon din Slatina 177, 536.
Nandriş Gr. 498.
Narbona 357.
Nauplia 578.
Nazarie C. 252, 601, 700.
Nectarie al Constantinopolului 346 sq.
Nectarie al Ierusalim. 160, 539.
" de Pafos. 677.
Neofit II al Constantinopolului 514.
" V al " 544.
" al Munteniei 580.
Neronov Ion Arhim. 156.
Nestorienii 125, 316, 353, 393, 406, 415, 440, 721.
Nicanor diaconul 611.
" al Alexandriei 571.
Nicea 120, 262, 308, 312, 352, 485, 624, 626.
Niceta Chomiatul 464, 466.
Nicetius de Trier 381.
Nichifor I al Constantinopolului 128, 418, 430.
Nichifor II Focas 445.
" al Kievului 477.
" Mărturisitorul 57.
" al Moldovei 550.
" de Uzice 574.
Nichitici Filaret al Moscovei 524.
" G. 180, 190.
Nicodim al Ierusalimului 567.
Nicolae al Alexandriei 598.
" Aristarhi, logof. 580.
" diacon Antiohian 611.
" III Gramaticul 461.
" I Misticul 444.
Nicolae al Ohridei 135.
" I al Romei 421.
" II al Romei 458 sq., 648.
Nicolae Tănasie din Bungard 737.
Nicolini Domenico 624.
Nicolski N. 211.
Nicomedia 139.
Nicon al Moscovei 154, 524, 674.
Niebecker E. 48, 51.
Niebuhr B. G. 357.
Niesmielov N. I. 214.
Nifon I al Constantinopolului 502.
" al Novgorodului 476.
" al Tesalonicului 509.
" al Ţării Româneşti 141, 518.
Nistor I. 181, 192, 203, 586.
Niş 575.
Nizier de Lyon 390.
Novacovici D. 180.
Novaţian 280, 293.
Novaţienii 302.
Novela lui Andronic II Paleologul 487, 489, 493, 502 sq.
Novelele lui Justinian 455, 467 sq., 486 sq.
Novgorod 142, 443, 453, 487, 501, 647, 653, 663, 717, 727.
Novy-Dwor 151.
Numeri 295.
Numidia 119, 304.
Nundinarius de Barcelona 372.

Octateuchos 279.
Ogienko I. 142.
Ohrida 163, 184, 542, 548.
Olgierd 504.

Olmütz 235.
Onisifor al Kievului 517.
Onisim 73.
Onişor V. 166, 579, 581.
Onoriu II al Romei 480.
" III al Romei 485.
Oprea Fană 748.
Optat de Mileve 704.
Oradea Mare 736.
Orange 124.
Origen 48, 74, 80 sq., 96, 98, 256, 620.
Orleans 382 sq., 436, 720.
Orlovski 148.
Orsini Paolo 624.
Osie, profet 296.
Ostrogul Lituaniei 522.
Ostrojski C. 146, 518.
Ostroumow M. 338.
Ottaviani A. 253, 255, 263.
Otto cel Mare 443.
Otzywy 213, 744.

Pahimer G. 132, 138.
Pahomie al Maramureşului 499.
Paisie al Ierusalimului 539.
Paladius al Eleonopolei 355.
Palestina 71, 80, 82 sq., 98, 472.
Palidin N. M. 742.
Palimpsestow I. 698.
Palinodia 147.
Panten 74, 98.
Papadopulos G. 189, 562, 738.
" Hr. 565.
" Kerameus 131, 140, 158, 344, 475, 523, 539, 546, 730.
Papia 718.
Papiu Ilarian 191, 409, 415.
Papkow A. 338.
Paris, sinod 126.
Parmena diacon 611, 714.
Partav, sinod 89.
Partenie I al Constantinopolului 159, 529.
Partenie IV al Constantinopolului 540.
Partenie al Dârstei 554.
" al Ierusalimului 545.
Pascal II al Romei 463, 479.
" III al Romei 483.
Paul al Constantinopolului 326.
Paul I al Romei 410.
Paulin de Nola 634.
Paulinus 81.
Pavel apostolul 72, 92, 100 sq.
" Dimopulos 229.
" de Samosata 88, 117.
Pavia 18, 130.
Pavlow A. S. 57, 102, 106, 117 sq., 254 sq., 274, 289, 297, 412 sq., 461, 504, 583, 610, 647, 675, 699, 712, 734, 742.
Păcăţian T. V. 585.
Pâclişanu Z. 414, 425, 480.
Pârvu, preot 684.
Pelagiu II al Constantinopolei 391.
Pelagiu V al Romei 641.
Pereiaslav 134, 150, 526.
Peremysl 146, 150.
Peri 167, 489, 512.
Perigen de Patras 355.
Pesta 192.
Petersburg 208, 215.

Petliura 223.
Petrovay S. 557.
Petrovici M. 560.
Petru al Alexandriei 311, 313, 343, 373.
Petru al Ancirei 369.
" al Antiohiei 453.
" apostol 15, 47, 68, 95, 116 sq.
Petru al Belgradului 574.
" Bod 668, 672.
" (epistola I) 27, 78, 95, 116.
" Fullo al Antiohiei 373.
" Maior 690, 737.
" de Marca 54, 189, 290, 308, 328, 336, 347, 384, 622.
Petru cel Mare 154 sq., 181, 208, 559, 665, 675, 734.
Petru, exarh al Moldovei 657.
Petru Movilă 148, 526.
Petruşevici A. S. 673.
Pfannmüller G. 385, 388.
Phillips P. G. 724, 726, 729.
Pievniţki V. F. 214.
Pimen al Rusiei-Mari 504.
Pinianus 632.
Pinsk 151, 182, 560.
Pipin cel Scurt 127.
Pisa 142, 726.
Pisani Al. 624.
Pisidia 81.
Pitirim al Moscovei 524.
Pitra I. B. 129, 265 sq., 407, 438, 615.
Pius IX 708.
" XI 18.
Plank I. G. 126, 297, 319, 325, 348, 357, 400, 457, 480, 630.
Platon al Moscovei 681.
Pocitan V. 584, 746.
Pokrowski A. I. 115, 117 sq., 142, 144.
Policarp I al Ierusalimului 564.
" al Smirnei 251.
Polock 151, 516, 649, 725.
Polonia 144, 182, 234, 515, 560, 672, 682.
Polonii 102, 516, 526.
Polubenski, cneaz 146.
Pont 369.
Pontius, diacon din Cartagina 622.
Pop V. 694.
Popazu I. 191, 695.
Popea N. 30, 190 sq., 585.
Popescu M. N. 531.
" T. 60 sq., 75 sq., 88, 96 sq.
Popovici C. 264, 613.
" Daniil 693.
Popovici Eusebiu 68, 72 sq., 101, 252, 268, 290, 304 sq., 345, 410 sq., 463, 483, 500, 548.
Popovici Gh. 535.
" N. 259, 430, 542, 607.
" V. 560.
Popovschi N. 684.
Possidius 632.
Potlis M. 265.
Pravila cea Mare 285, 310.
" " Mică 164, 529.
Praxeas 98.
Predicare 80.
Primus al Alexandriei 266.
Principatele Rom. 206, 582, 730.

Priscila 72.
Proclu al Constantinopolului 356.
Procopie al Alexandriei 547.
Procopie I al Constantinopolului 552 sq.
Procopie I al Ierusalimului 545.
„ II al Ierusalimului 565.
Prohiron 431, 452, 475, 485, 487.
Prohiron auctum 485, 490.
Prohor diaconul 611.
Proteriu al Alexandriei 367, 373.
Pselu M. 464.
Pseudo-Clementinele 68, 252, 267.
Pşikow 488, 502, 649, 660, 676, 727, 734.
Pulcheria 123.
Puşcariu Ilarion 162, 190, 560, 576, 585, 689, 736.
Putnik M. 186.

Quadratus 101.
Quartus, defensor 639.

Rabulas din Edessa 718.
Racoviţă M. 550.
Rada Ucr. 222.
Radici E. 135, 161, 207, 576.
Radici R. 135 sq., 198, 500, 576.
Radovici G. din Braşov 689.
Radu cel Mare 141.
Rafael al Constantinopolei 509.
Rafail al Ohridei 542.
Ragoza M. al Kievului 145, 517.
Rahmani I. 279, 407, 616.
Raici I. 135, 162, 171, 657.
Rákoczi George 171, 672.
Rallis G. A. 265, 497, 539 sq., 703, 720, 738, 740.
Rapolt 179.
Rareş I. 518.
Rareş Petru 513, 518.
Ravena 398, 404, 438.
Ravenius de Arles 363.
Rădăuţi 552.
Răşinari 693.
Răşinărenii 666.
Răuţescu I. 685.
Râmnicul Vâlcea 163, 580, 687.
Rânduiala celor 12 ap. 272, 615.
Regulamentul Organic 579 sq.
Reinhold G. 16.
Reli S. 181, 555.
Renessé E. 264, 276, 290, 616.
Rescriptum Declaratorum (Benignum, nationis illyricae) 186 sq., 560, 735.
Rheims 401, 447, 455, 648.
Riazan 488.
Ricci, Scipione 591.
Richerius Ed. 591.
Richter E. L. 301, 491, 712, 726.
Ritschl O. 117 sq., 290, 302, 622.
Ritus Armenorum 647.
„ Coptorum 279.
„ Iacob. sir. 479.
„ Maronitarum 647.
Rojdestvenski A. P. 214.
Rodon 98.
Roma 72, 84, 98, 118 sq., 178, 192, 253, 256 sq., 290, 303, 333 sq., 402 sq., 460, 483, 500, 591, 622, 671, 713, 720.

Roma nouă 444, 472.
Roman 551 sq.
" cel Bătrân 445.
Romani, epist. 27, 42, 53, 72, 74.
România 164, 206, 340, 582 sq., 606.
Românii 61, 137, 162, 178 sq., 204 sq., 505, 557, 586, 688.
Românii din Austro-Ungaria 586.
" din Bucovina 586.
" din Transilvania 706, 747.
Românii uniţi 202.
Rosmini Serbati 591, 708.
Rosetti Scarlat 341, 414, 583.
Rostov 476, 524.
Rostworowski I. 263, 612.
Rufin din Aquilea 308.
Rufus arh. Tesalonicului 355.
Rusia 102, 134, 145 sq., 208, 220 sq., 454, 476, 503 sq., 559, 573, 581, 647, 658 sq., 673, 697, 700, 725, 728.
Rusia Mare 152, 226, 673, 678.
" Mică 678.
" Sovietică 603.
Rusticus din Narbona 363, 481,
Ruşii 61, 114, 454, 486 sq., 578. 599, 647 sq., 675, 683, 726
Rutenii 149, 559.
" uniţi cu Roma 559.

Sabelius 98.
Sabinus ep. 296 sq., 638.
Sadkovski V. 182.
Sadu 179, 688.
Safi Ibn El Assal 267.
441, 481, 491, 648, 726.
Sahaidak P. 525.
Saint Jean de Losne 402.
Sakkelaropulos M. 446, 508 sq., 564.
Salonic v. Tesalonic 362.
Samaria 68.
Samos 563.
Samuil al Alexandriei 546.
" I al Constantinopolului 188, 733.
Sandomir 147, 524.
Santău 180.
Sarasău 178.
Sardica 329, 332 sq., 464, 469.
Saşii 650.
Satirus 717.
Sava Brancovici 171, 174 sq., 669, 670, 730, 731.
Sava de Huşi 550.
Sava, popa 688.
" de Veştem 537.
Savatie din Praga 235.
Sägmüller I. B. 259, 301, 425 sq.
Sălişte 692.
Săpânţa 176.
Sârbii 135 sq., 160, 185 sq., 207, 223, 468, 500, 542, 657, 745.
Schermann T. 256, 263, 281.
Schilling 54, 640.
Schmid F. 725.
Schmidt E. 80.
Schmitz P. 57, 90.
Schneider W. 128.
Schröcker S. 726.
Schwartz E. 368, 388.
Scriban F. 582.
" N. 193, 370, 409, 582.

Seleucia 393, 314, 419.
Septimiu Sever 74.
Serafim al Antiohiei 567.
Serbia 574.
Sergiu I al Romei 402.
Sergiu II al Romei 419.
Sevila 720.
Sext Iuliu Africanul 98.
Sibiu 180 sq., 201, 587, sq., 749.
Sickel E. A. 404, 416, 418.
Sidarus S. 564, 572, 733.
Siena 642.
Sighet 177, 536.
Sigismund I cel Bătrân al Poloniei 515, 661, 662.
Sigismund III al Poloniei 148, 662.
Siicu, preot 670.
Sikor 515.
Silbernagel I. 161, 559, 573, 584.
Silvanus al Calagurei 371.
Silveriu al Romei 124, 252.
Silvestru al Antiohiei 546.
" de Canev 261.
" al Maramureșului 532.
" I al Romei 622.
Simac al Romei 375 sq., 380.
Simbirsk 697.
Simion fiul lui Cleopa 257, 272.
" Ștefan 2, 171, 175, 531, 668.
Simeon al Tesalonic. 507, 658 sq.
Simeon de Vologd 676.
Simpliciu al Romei 373.
Simplicius de Bourges 372.
Sinada din Frigia 81.
Sinesiu de Ptolemaida 353.
Sinnessium 120.
Sintihe 74.
Sion al Armeniei 89.
Sirach 96.
Siracuza 398.
Siria 72, 472, 712.
Siriciu al Romei 347, 631.
Sirienii 279, 316, 407.
Sirmondus J. 371.
Sis, sinod armean 654.
Sisiniu patr. de Constant-pol 356.
Sixt IV papă 143.
Skopje 135, 500.
Skylitzes I. 461.
Slatina 177.
Slavii 133, 439, 486 sq., 515.
Slavii de nord 142, 501.
" " sud 657.
Smadul, preot din Zârnești 669.
Sniadania 672.
Sniegarov I. 135, 500.
Sobieski I. 150.
Sobor țarstva 136.
" țerkvi 153.
" ziemski 153.
Soborul mare 164.
" mic 175.
Socrat, ist. 60, 120, 319, 342, 356.
Soden H. von 303.
Sofia 500, 583, 602.
Sofronie din Cioara 179, 191, 558.
" de Cipru 573.
" de Constantinopol 571.
" al Moldovei 581.
Sohm R. 124, 260, 264, 294, 613.

Soissons 120, 127, 409, 433.
Sokolow Pl. 142, 388, 407, 438, 453 sq., 489, 500, 511, 653, 723.
Soloc 353.
Soloviet 489.
Sosten 68.
Sozomen ist. 88, 120, 345 sq., 626.
Spania 120, 122 sq., 297, 352, 371, 401, 642, 720.
Spiridon al Damascului 568.
„ de Vad 519.
S. S. S. R. 229, 231.
Staicu al Braşov. 670, 733.
Stamate I. 556.
Statul catolic ardelean 166.
„ lituano-polon 142, 150.
Statutele apost. 281, 617.
Statutul Organic 196, 220, 590, 603, 606, 696, 706, 747, 750.
Staudenmaier P. A. 253, 345, sq., 419, 440, 466, 484, 524, 561.
Steccanella V. 246, 253, 263, 306, sq., 387, 591, 612, 630, 642.
Stilas duce de Alexandria 373.
Stinghe Sterie 667, 679, 686, 689 sq., 690, 732, 747, 749.
Stoglav 155, 663 sq., 675, 727.
Stoica I. de Maramureş 177, 536.
Straşimir, ţar (Vidin) 500.
Strigoniu 557.
Suceava 181, 550, 555.
Suciu Pavel 172.
„ V. 337, 413, 425.
Suession 127, 439.
Suiceri I. G. 292, 337.
Suvorow N. (Suvorov) 66, 82, 214, 351, 387, 439, 476, 726 sq., 733, 742 sq.
Suzdal 476.
Svietlov D. I. 214.
Symmachus al Romei 374, 435.
Szalay L. 161, 184, 543.
Székhalmi A. 174, 536.
Szeptycki A. 559.
„ V. 559.
Szumlanski I. 510 sq., 527.

Şaguna 30, 86, 92, 114, 161, 190 sq., 204, 213, 221, 251, 284 sq., 322, 338, 412, 500, 535, 535, 543, 584 sq., 603, 696, 744, 749.
Şcoala teolog. din Alexandria 98.
„ „ „ Antiohia 99.
„ „ „ Cezarea Palestinei 99.
Şesan V. 181, 222 sq., 231, 340, 388, 439, 475, 508, 542, 601.
Şişka A. de Polock 516.
Ştefan al Antiohiei 415.
„ Báthory 521, 663.
„ I al Constantinopolului 430.
„ diaconul 69 sq., 611, 658.
Ştefan Duşan Silni 135, 657.
„ de Efes 367, 465.
„ egumen 165.
„ Iavorski al Moscovei 733.
„ al Larissei 385.
„ cel Mare 513, 518.
„ de Moghilev 213.
„ I al Romei 297, 302.
„ III al Romei 127, 410.

Ştefan IV al Romei 422.
" VI al Romei 438.
" IX al Romei 456.
" Stancovici de Carloviţ 576.
" Stratimirovici de Carloviţ 576.
Ştefan al Ungro-Vlahiei 530.
" Uroş III (Decianski) 135.
Şterca-Şuluţiu 201.
Şumlanski I. 527 v. Szumlanski.

Tadeu apost. 68.
Tarasie al Constantinopolului 412, 418, 430.
Tarasie al Vadului 518.
Tarasovici V. al Maramureşului 531, 557.
Tarnopol 144.
Tarragona 123.
Tatrău 176.
Taţian 98, 101.
Târnova 208.
Tecla 74.
Telciu 176.
Teleptum 122.
Tempé Radu 667, 670.
Teoctist al Bucovinei 205.
Teoctist al Cezareii Palest. 80.
Teodor 81, 82.
Teodora împăr. 128, 418, 432, 442.
Teodoric, rege 376, 381.
Teodosie împăr. 345 sq., 718.
" Veştemeanu 165, 530,
Teodot 98.
Teofan al Ohridei 542.
Teofan al Ierusalimului 147, 525.
Teofan de Polock 516.
Teofil III al Alexandriei 353, 568, 635, 653.
Teofil mitrop. Ardealului 175 sq., 533, 670.
Teofil episc. Cesarei 116.
" de Râmnic 163.
Teofilact al Antiohiei 415.
Teognost al Kievului 502 sq.
Teolipt II al Constant-polului 514.
Tertulian 48, 290, 714.
Tesalonic 348, 361, 494, 507, 510, 566, 657.
Tesaloniceni, epistola I, 73, 256.
Testamentum Domini 279, 616.
Teutsch Fr. 168, 198.
Theiner A. 665.
Theodorit al Cirului 307, 312, 334 sq., 344 sq., 375, 378, 623.
Theodot al Antiohiei 356.
Thomassinus L. 66, 88, 91, 128 sq., 305, 341, 386, 414, 461, 463, 491, 509. 723.
Tibru 268.
Ticinum 645.
Tihic 72.
Tihon al Moscovei 219, 601.
Timişoara 186, 187, 192.
Timon 611.
Timotei, I epistolă 78, 92, 251, 360, 415, 612.
Timotei epist. II 42, 79, 99, 251.
" II din Constant-pol 525.
" Elur (cotoiul) 364.
" Temelis al Ierusalimului 594.
Tir în Fenicia 325.
Tiridat III 74.
Tisarovski E. al Lembergului 525.

Tit 251, 255.
Tit Simedrea 705.
Titov F. I. 214, 216.
Tofai Toma 534, 730.
Toledo 124 sq., 289, 352, 401 sq., 706.
Toma din Belgrad 534.
" de Patti și Lipari 138.
Tomșa Leon 163.
Torrès Fr. 624.
Tracia 62, 335.
Transilvania 162, 173, 180, 518, 531, 557, 586, 650, 668, 671, 689.
Trembela P. 73 sq., 81 sq., 247, 306.
Tridentin sinod 52, 665, 729.
Trulan, sinod 62, 86, 283, 470, 650.
Tveri 134.
Tverski M. cneaz 502.
Tuciapski M. 515.
Tukalski I. al Kievului 527.
Turda 168, 519, 532, 584, 585.
Turo 644.
Turrianus Fr. (Torrès) 317, 624.
Tyrius W. 461.
Țambokricki 528.
Țara Oltului 687.
Țara Românească 141, 163, 175, 497, 500, 530, 535 sq., 549, 688.

Ucraina 142, 150, 222 sq., 700, 708.
Uglițki T. al Cernigovului 528.
Ulojenia 154.
Ungaria 162, 518, 586.
Ungro-Valahia 141, 163, 497, 530, 549, 580, 406.
Urban II al Romei 460.
" V al Romei 138.
Ursicinus (Ursinus) al Romei 342, 345, 347.
Ursini Paul 624.
Uzice 574.

Vad, episcopie 518.
Vafide F. 140, 509.
Valahia 583, 671.
Valahii 521.
Valens de Mursa 333.
Valentinian III impăr. 358, 718.
Valentinum, sinod 420.
Valeriu de Hippo 348, 632.
Vama, comună 682.
Vancea I. al Blajului 202.
Varlaam Iasinski 527, 676.
Varlaam al Moldovei 165, 531.
" al Rădăuților 551.
Varnava 68, 595.
Varșovia 234, 516, 526, 671.
Vasile al Efesului 367.
" Lupu 159, 529, 538, 729.
" Macedon 439, 452, 476.
" cel Mare 38, 306, 343, 629 sq., 714.
Vasilicalele 439 sq., 474, 488, 495.
Vasiliu al Cirineii 573.
Vassian de Efes 367.
Văsii, dascăl în Brașov 669.
" protopop în Brașov 669.
Vâlcu al Brașovului 670.
Vec I. 132, 485.
Veneția 308, 624.
Veniamin al Ciprului 541.
Veniamin al Leningradului 229.

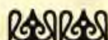
Veria 335.
Veritas 198.
Veştem 688.
Veştemeanu T. 165.
Viator al Aquileii 333.
Victor II al Romei 456.
" IV al Romei 480, 483.
Vidak al Carlovițului 185.
Vidal P. 83, 90.
Vidin 500, 501.
Vienne 357, 396.
Visarion Sarai 558.
Vişenski I. 517.
Vitofd (Vitold) v. Witoft 511.
Viventiolus de Lion 123.
Vizitatorul 374, 396—9, 576.
Vladimir, cneaz 526.
Vladimir, sinod 134, 476, 635, 652 sq., 665.
Vladislav IV al Poloniei 149.
" al Ungariei 167, 512.
Vlahovici D. 556.
Vlastar M. 85 sq., 491, 503, 630.
Voell G. 284, 308, 321, 334, 388.
Voileanu M. 689 sq., 748.
Volinia 147, 661.
Vologd 157.
Völker K. 505.
Vrieniu V. Brieniu.
Vsevolod III de Rostov 477.
Vucol al Smirnei 251.
Vuilebert, episcop 436.

Walter 81, 363, 712.
Wasserschleben H. 332, 350, 634.
Westminster 90.
Wilhelm de Mainz 447.
Will J. 18, 29, 51, 71.
Wilno 143 sq., 516, 661, 728.
Winimann de Ebredun 456.
Winnicki I. 150.
Witoft (Witold-Witoft) 142.
Witte S. I. 209.
Wolfgang de Mainz 447.
Wolf V. 460.
Wolinia 150, 516, 525, v. Volinia.
Wolinski J. 142, 144.
Worms 645.

Xilocrabes 509.

Zaborovski R. al Kievului 679.
Zaconicul 172, 533, 731 sq.
Zahariae v. Ling. 408, 445, 452, 485.
Zaharie Retorul de Melitina 367.
" al Romei 127, 410.
Zaheus al Ces. Palestinei 252.
Zahn Th. 251, 613.
Zahos P. 578, 590, 603.
Zaikin V. 134, 142 sq., 155, 661, 673.
Zak (sinod armean) 654.
Zakonnik (Zakonul) 136, 657.
Zamosc, sinod 182.
Zankow St. 55, 106, 135, 207, 222 sq., 576 sq., 602, 700, 751.
Zaozierski N. 82, 212, 276, 328, 509, 544, 576, 590, 699, 733.
Zarin S. M. 229.
Zavitnievici V. Z. 214.

Zărneşti 669.
Zechmeister A. 52, 58, 79, 96, 100.
Zefirin al Romei 614.
Zenon, împărat 370.
Zhishman J. 62, 93, 131, 409, 431 sq., 495, 706, 752.
Zîzîkin M. (Zyzykin) 162, 197, 207, 308.
Zlataust Ion v. Hrisostom 122.
Zlatna 179, 558.
Zoba I. 534.
Zonara I. 61, 87, 92, 101, 264, 284, 306, 340, 351, 412, 433, 464 sq., 478, 483, 630.
Zosim al Romei 354.
Zosima al Ohridei 163, 542.
Zotos A. D. 132, 138, 485.

Zăbneşti 660.
Zachmeister A. 52, 58, 79, 98, 100.
Zelich al Romei 614.
Zenon, împărat 370.
Zhishman J. 62, 93, 131, 409, 432 sq., 495, 506, 512.
Zločin M. (Zevyhlid) 162, 197, 207, 308.
Zlătari Ion c. Ürtsolom 123.
Zlatna 179, 558.
Zoba I. 534.
Zonara I. 61, 87, 97, 101, 204, 234, 306, 348, 351, 412, 432, 464 sq., 475, 483, 630.
Zosim al Romei 354.
Zosima al Ohridei 163, 542.
Zotos A. 13, 132, 135, 465.

GREŞELI OBSERVATE

A se ceti — În loc de cum este scris	
Pag.	
6	şir 8 clericalism
14	şir 8 Hristocratic
	şir 14 substituirii
16	nota 2—3 Reinhold
26	şir 8 literală
38	şir 36 credincioşilor
48	şir 15 Didim
	notele 1—14 Nr. în loc de col.
53	şir 30 τὴν προσκομιδὴν[1]
	şir 33 φωνῆς τῷ πιστοτάτῳ... ἐξακουομένης
54	nota 2 Marca... incruentum
56	nota 1 Boulgakoff: L'Orthodoxie
62	nota 3 Zhishman
74	şir 4 Abisinienilor
75	nota 5 şterge Cf.
76	notele 1—4 şterge Cf.
	nota 4 ţerkvi
81	şir 8 ἐπισκόπων... ὁμιλεῖν
	nota 4 u în loc de in
82	nota 1 u în loc de in
	nota 3 'Ο... εἰ... λαϊκὸς... ἢ... δὲ τοῦ.. τοῦ τρόπου.. διδακτοί.. Διαταγαί 1132... Milaş... ἀμέμπτως
83	note şir 1 εἰ... διδασκέτω
84	nota 3 scientiae
85	note şir 2 excellentiora
	nota 2 "Οτι οὐ... δημοσίᾳ λαϊκὸν... διδασκαλικὸν

A se ceti — În loc de cum este scris	
Pag.	
86	şir 9 δημοσίᾳ
	nota 5 δόγματα
87	şir 10 εὐταξία
	şir 19 δημοσίᾳ διαλέγεσται... πίστεως... διδάσκειν
	nota 3 τούτων ἐπ...
88	şir 7 δημοσίᾳ
91	nota 1 Berdnicov
92	nota 5 "Οτι
93	nota 6 Zhishman
	nota 7 Aristen
94	şir 1 ἐκτὸς
	şir 11 ἐπικουρίδος
98	şir 13—14 Cartagina
101	nota 1 Lietzmann
108	nota 2 1933
114	şir 11 καθολικὴ
	nota 1 καθολική
	nota 3 Hermannstadt
116	nota 4 πολλαχῆ... συνελθόντων
120	nota 4 Συμπαρῆσαν λαϊκοί... διαλεκτικῆς... ἑκατέρῳ... προθημούμενοι.
121	nota 2 ἥντινα .. πάντες... ἅγιοι... τό τε... αὐτός... συνεληλυθὸς... ὁμολογίαν
122	nota 6 πολλῇ
123	nota 4 Anale
126	nota 3 Hannover

---
[1] La cuvintele greceşti a se corecta numai accentul.

A se ceti — In loc de cum este scris
Pag.

128 şir 19 Anastasie
nota 3 Schneider
nota 6 K isliedovaniîu... patriarhie... ţerkvei i
131 şir 9 Atticus
nota 3 Διατάξεις
144 nota 1 Pokrovski
nota 4 Chodynicki... Viestn.
146 nota 3 Δελικάνης
148 nota 1 şterge: Cf. şi Orlowski p. 648.
149 notele 2 şi 3 Basilianerorden
150 nota 2 Winnicki
153 nota 1 ţerkvi, Hr. Ctenie
158 nota 1 ἀρχόντων
nota 2 κοινῇ γνώμῃ... Πόλεως... ἐπιτρόπους.. ὡσαύτως.. ἀρχόντων
159 nota 1 ἱερὰ.. κληρικῶν.. ταῦτα n. 2 Διὸ.. Αὐθέντου.. ἕ.. ἔγκριτοι
160 nota 2 ἄλλων.. φιλοθέων, Γεδεών
162 nota 1 natione
163 nota 1 Δελικάνης
165 şir 12—13 προσώπων.. λαϊκῶν
167 şir 8 1391
171 şir 9 Iorest
184 nota 3 ἐντιμοτάτων.. πρωτομαϊστόρων
186 şir 4 congres
şir 7 Illyricae
188 şir 25 ἡμετέρου
şir 29 τῇ κοινῇ... συναινέσει
nota 4 Γεδεὼν
nota 5 t. I.
189 nota 2 Γ. Ι... Ἱεραρχία.. συμβουλίου
nota 4 Κανονισμὸς... ἱερᾶς

A se ceti — In loc de cum este scris
Pag.

208 nota 2 R. N.
213 nota 4 S. Peterburg (nu: Moscova)
220 nota 3 Ic. C. Nazarie (nu: St. Berechet)
221 notele 1—6 Ibidem
223 nota 6 Şesan (nu: idem)
225 şir 6 adaugă: 1927
232 nota 4 Πάνταινος
233 şir 3 1929
245 nota 1 τὸ ποίμνιον.. τοὺς.. κοινωνικῆς σημασίας
252 şir 5 Pseudo-Climentinelor
253 nota 1 Bernard
256 nota 3 Überlieferung
257 nota 2 λόγος... τοὺς... ταὐτὸ βουλήν.. τοὺς.. μιᾶς.. τοὺς δοκιμάσαι
258 nota 3 des (nu: das)
nota 4 imposuit
259 nota 1 τοὺς.. τοὺς.. ἐκκλησίας
260 nota 2 A. Harnack
nota 5 Φ. Βρυέννιος
262 nota 2 δὲ
263 şir 9 Διδαχὴ
nota 1 Voskresnoe, Hristianskoe
264 nota 2 Διδαχή
nota 4 ψῆφος
265 nota 1 Ἀθήναις, 1852.
nota 4 Pavel (nu: Clem. Rom.)
270 nota 1 Constituţiunilor
271 nota 3 Διαταγαί.. εἶπεν.. μήπου εἰς
273 şir 14 Διδαχή

A se ceti — In loc de cum este scris
Pag.

274 nota 1 ὀνομασθέντος... συνελθὼν κυριακῇ συνευδοκεῖτω.. ὄν.. ἢ τριῶν
275 şir 6 συνευδοκεῖτω
276 şir 30 Διδαχή
nota 2 τούτους
277 şir 7 Διδαχή
278 nota 1 Apostolorum
281 nota 5 having twelve that character without
289 nota 3 ἐπιβοῆσαι
295 şir 1 Martiale
296 şir 8 Osie
304 şir 29 Anularius
307 şir 10 Theodorit
nota 1 πρῶτον.. οὔπω.. χειρὸς.. ἐπιδημούσης
nota 4 Ἐκκλησιαστική... ἔκδ.
318 note şir 2 Aceasta (nu; Se pare că)
319 nota 2 θεσμὸν τὸν
324 nota 2 μιᾶς
327 nota 2 aethiopica
332 nota 2 τοιούτων
334 nota 1 βουλήσει
335 nota 4 Ἀ. Χριστοδούλου
343 nota 5 ὀρθοδόξων
346 nota 4 Χριστοδούλου
347 nota 2 ὃ ἁρπασθεὶς
nota 3 πάσης
348 nota 4 τέ φημί.. ψηφισαμένων.. τοὺς ἄξοντας
349 nota 1 ἀλλήλους ὁμογνωμονοῦν
352 şir 22 Minucius
353 nota 3 şir 4 1838

A se ceti — In loc de cum este scris
Pag.

356 şir 9 alese
360 şir 5 şi a
364 şir 9 lui
368 note şir 3 ἐξεωθέντος
368 note şir 4 ψήφῳ
369 nota 3 ψηφιζόμενοι
371 nota 2 Arelatense... Χριστοδούλου
386 nota 1 Thomassin.
nota 3 χρεία... τινα
392 nota 2 Χριστοδούλου
404 nota 1 Liber Diurnus
408 nota 6 Πατριαρχικοὶ
446 nota 1 Ἐκκλησιαστικὸν.. προτροπῆς
448 şir 9 Constantin.
461 şir 6 ποίημα νομικὸν
480 şir 23 Celestin II (1143)
489 nota 1 Vlasfimia
492 nota 1 ψήφου
497 nota 3 δοθῆναι
nota 4 ὁμοίως... ταύτην
503 nota 1 episcoporum
504 nota 3 Pamiatniki
511 nota 1 Berdnicov
512 nota 3 Ukrainski... ţerkovnogho
523 note şir 1 κοινῇ
530 nota 1 πολλῇ
538 nota 2 ἐκλογῇ.. εἰς.. οἰκουμενικὸν
539 nota 2 (Ἱερους.).. τέλος.. δεδοκιμασμένη... Ἀρχιεπισκοπῆς
540 şir 1 Ἁγιοταφῖται
541 nota 1 ἀπαιτήσει
547 nota 1 κανονικὰς

A se ceti — In loc de cum este scris
Pag.
548 şir 10 πρώτην
549 nota 2 ἐκλογῇ.. τε.. Ἀλεξανδρείας.. Ἱεροσολύμων.. ἐν.. ἁγίῳ χριστωνύμου... ἤ... ταύτης
553 nota 1 τοπικὴν.. τε.. προσεκλήθη... Ρωμάνου... ἁγιωτάτης
nota 4 ἁπάσης... ἐκλογῇ
554 nota 5 πλήθους
559 nota 1 sämmtlicher
561 şir 28 κοινῇ.. ψήφῳ.. ἐκλογῇ
şir 29 După al doilea cuvânt ca notă sublin.: De. III, p. 520.
562 şir 21 προὐχόντων
593 şir 14 Porţi
601 nota 3 Ic. C. Nazarie (nu: Şt. Berechet)

A se ceti — In loc de cum este scris
Pag.
603 nota 3 pravoslavne... patriiarşiie
614 nota 1 ἐκκλησίᾳ
615 nota 2 εἶπε: Διάκονοι.. πλήθους
617 nota 1 διάκονοι... πλήθους
nota 2 established
646 şir 6 Pii etc.
671 nota 3 de
703 nota 2 1932
719 nota 2 oeconomi
723 nota 2 Ţerkovnoimuşciestvennoe
728 nota 2 Lotocki
nota 4 Şto.
763 şir 25 Haase
771 şir 33 P. M. (nu: V)

MIRENII IN BISERICĂ